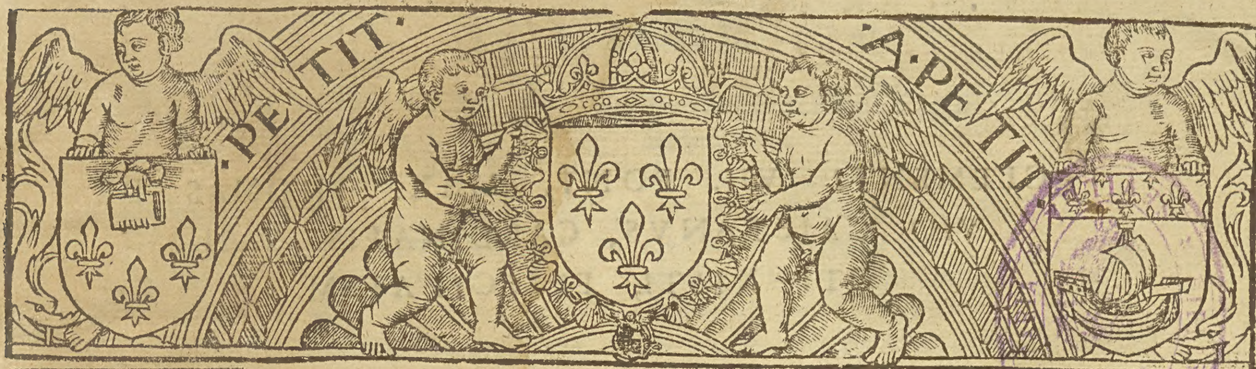
Expositio —— 11.

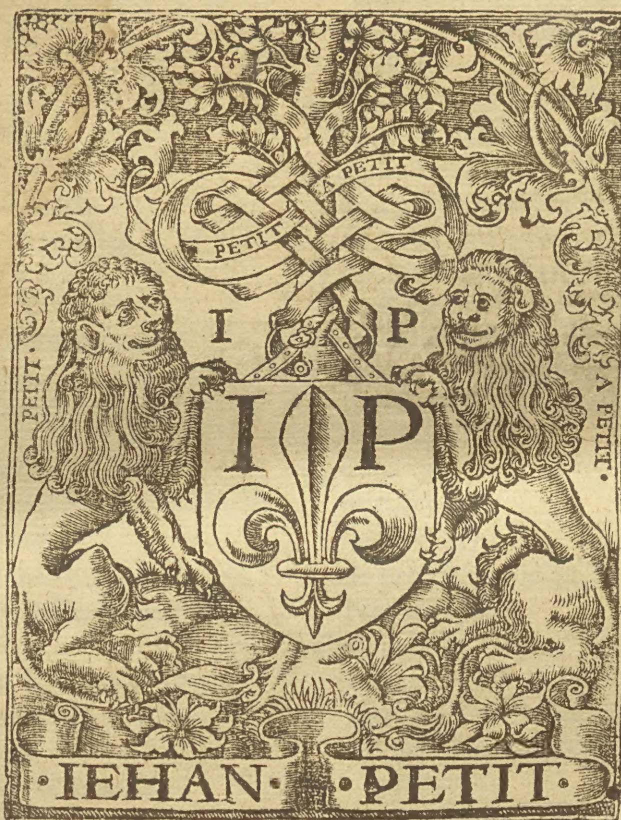

[illegible]

ES de la Libreria comun de San fran.co de Seuilla

Euangelia cum COMMENTARIIS. REVERENdissimi Domini Domini Thomæ de Vio, Caietani, Cardinalis Sancti Xisti, in quatuor euangelia & Acta Apostolorum ad Græcorum codicum veritatem castigata, ad sensum quem vocant literalem Commentarii: cum indicibus oportunis, Recens in lucem editi.

PETIT PETIT

PARISIIS

¶ Veneunt in ædibus Ioannis Parui, in uico Iacobeo sub lilii signo

M D X L.

que de es purgado por comision que para ello tengo del Santo tribunal de la inquisicion

fr Alonso de Leon

¶CLEMENTI. VII. PONT. MAX. THOMAS DE VIO CAIETANVS, CARDINALIS SANCTI XISTI, FELICITATEM.

OMANAE RVINAE PARS PATER BEATISSIME QVAMVIS ET rerum omnium indireptione & personali captiuitate fuerim, magnitudo tamen ocii inde subsecuta in propria patria, uniuersa temperauit. Septem siquidem supra uiginti menses integros priuatam Caietae uitam ducens, commentarios in nouum testamentum quos inchoaueram (duobus duntaxat Matthaei capitibus prius expositis) perfeci. fuit autem intentio mea sensum literalem tantummodo prosequi. Et quoniam acta apostolorum euangelicam historiam secundum rerum gestarum ordinem immediate sequuntur, idcirco uolumen hoc (beatitudini tuae dicatum) commentariorum nostrorum in quattuor euangelistas: comprehendit etiam acta apostolorum: ut uniuersa historia noui testamenti simul habeatur. Qualiacunque autem haec scripta sint: apostolatus tui iudicio subiicio quemadmodum & mea reliqua. nihil in Christi ecclesia tutum est quod apostolicae sedis doctrinae non quadrat. Suscipiat igitur benigne beatitudo tua fructum inuitae simulque ociosae tam diuturnae meae absentiae: & foelix ualeat.

ELENCVS CAPITVM
Euangelium secundum
Matthæum.

ELENCVS CAPITVM
Euangelii secundum Marcum.

ELENCVS CAPITVM
Euangelii secundum Lucam.

ELENCVS CAPITVM Euangelii secundum Ioannem.

¶Finis.

Credere nõ tantũ donũ dei sed etiam posse credere (loquendo de potentia propinqua) est gratię diuinę: quis posse credere potẽtia remota naturæ sit rationalis. ioã.xii.fo.ccxxxii.c.

Credẽdi modus & ratio est visio credibilium. credimus enim mysteriũ trinitatis. icarnationis & relicos articulos fidei, quia videmus nõ illa quę credimus sed illa esse credibilia. ioan.vi.fo.ccii.c.

culicẽ excolere quid. Matth.xxiii.fo.lxiii.b

Cura crastina appellatur oĩs illa cura quę secundum rectam rationem non p̃senti tempori sed futuro cõgruit. Matth.vi.fo.xxiii. E.

Cura pauperũ & similiũ cõtinue incũbẽs, nõ debet impedire curã occurentiũ bonorum operum quę ex speciali aliqua occurrẽti occasione exercenda sunt. ioan.xii.fo.ccxxviii.I.

Curæ animarũ officium præcipuum ac spiritualissimũ donũ dei est: & ꝑpterea illud vendere aut emere suapte natura simoniacum est & nõ quia ab eclesia prohibitum. Act.viii.fo. cclxxii.B.

D Amnatorũ vermis intrinseca pœna sẽsus est: ignis aũt exterior pœna & c. quę sequũtur. Mar.ix.fo.90.G.

Dauid primus rex in saluatoris Genealogia fuit. Matth.i.fo.i.G.

Dauid rex distinxit filios aaron sortibus ad ministrandum per vices sacerdotalia in templo domini: & octaua sors cõtigit abiæ. Lucæ primo. fo.c.H.

Debitores sumus in vicẽ ab exẽplo christi ad mutua opera quibus opus est tam ad corpus q̃ ad animum. ioan.xiii.fo.ccxxxv.B.

dedicationis festum à ioanne relatum cui9 templi dedicationis fuerit aniuersarium. Ioan. x.fo.ccxxi.E.

dæmonum potastas super res corporeas inhibita alligataq̃ à deo est. Mat.viii.fo.xxviii.c

dęmonibus imperare, summi imperii gen9 apparet. Mar.i.fo.lxxx.H.

dęmonum potestas naturalis in pœnã peccati eius alligata est. Mar.i.fo. eodem. G.H.

dęmones applicãdo actiua passiuis, multas ægritudines causant. Mar.ix.fo.lxxxix.I.

dæmonũ intellectus in pœnã peccati eius ab ipso deo ligatus seu impeditus est, ita ꝙ nõ solum eorum potentia est ligata sed etiam intellectiua vis, vt cognis cere nõ valeant quæ ex vi naturalis sui luminis cognoscere possent. Luc.iiii.fo.cxi.k.

dæmonũ potestas ligata est nõ solum ad nocẽdũ sed etiã ed tẽtandum. luc.xxii.fo.cliiii.B.

denarius diurnus dicitur denarius vnus valens. x. nummos pro opera totius diei dãdus. mat.xx.fo.liii.H.

Deus tribus modis est in rebus õnibus scilicet per essentiam. pręsentiam & potentiam. mat.v.fo.xviii.B.

Deus præfert misericordiã sacrificio. mat. xii.fo.xxxvi.C.

Deus non sensum sed affectum, nec quãtũ sed ex quanto offertur pensat. Matth. xix.fo. liii.G.

Deus non continue sed frequentissime (tamen secundum suæ sapientię dispositionem) conuertit peccatores ad operandum in veritate charitatis cõmuniter. mat.xx.fo.liii.I.

Deum diligi tota voluntate, tota aĩa li vita & toto intellectu quid. mat.xxii.fo.lx.C.

Dei dilectionis iam dictæ mãdatũ cur dicitur primũ & magnũ. mat.xxii.fo.eodem.d.

deus solus ex sua naturali notitia nouit tẽpora & momenta quæ in sua potestate posuit: quoniam nullus naturali notitia nouit cõsilium dei nisi spiritus dei. Christus tamen etiam secundum quod homo ab instanti conceptionis suæ ꝑfecte beatus vidit in diuina essentia õnia & singula quæ sunt, erunt & fuerunt. mat. xxiiii.fo.lxvi.I.

Deo possibile est quicquid non implicat contradictionem. Luc.i.fo.ciii.I.

Deus cur à beata virgine in cantico suo appellatur saluator. Luc.i.fo.ciiii.G.

Deo proprium est habere nomen sanctum. Luc.i.fo.eodem.k.

Deus licet aliqualiter naturali cognitione ab angelis & hominibus cognoscatur, à nullo tamen eorum sicuti est clare videri potest (trinus scilicet in personis & vnus in substãtia) sed per reuelationẽ huiusmodi notitia altior naturali cõmunicatur. Luc.x.fo.cxxvi.H.

Deus quandoque nouiter pœnitẽtes interni gaudii magna consolatione afficit donec in via dei firmentur: vt de paulo & Augustino patet. Luc.xv.fo.cxl.F.

Dei sola essentialia (hoc est absolute ad dei substantiam ptinentia) lumine naturali cognoscimus: puta quod deus est actus purus, seipsum intelligens & omnia alia in seipso, & ꝙ est volẽs, summe fœlix, à nullo dependens, & reliqua omnia q̃ sunt ꝑfectionis simpliciter. devocatis autem notitionalibus seu ꝑsonalibus nihil cognoscimus. Ioannis.clxiii.D.

Deus ab oĩbus cœli habitator existimatur: nõ ꝑ exclusionẽ habitãdi vbiq;, sed ꝑ extẽtionẽ q̃ etiã in cœlo habitet, & ibi manifesti9 ꝑpter clariores ibidẽ effectus. Ioã.iii.fo.clxxvi.I.

I.

nis dei aliis collatis. matth ,xxv.fo.lxix. D.

L Acus Hebręa cõsuetudine mare appellatur.mat.iiii.fo.xi.G,

Laudes quib⁹ laudamur, debem⁹ retorquere in diuinã laudem & reuocare ad memoriam nostrum & laudentium communem defectum.mat.xix.fo.lii, G.

Legalia omnia cum Christo mortua sunt: ita ꝙ ex eis non est amplius perceptus fructus, nec percipietur in æternum.mar.xi.fo.xcii.H.

Lex euãgelica toti mundo data est,matth. v.folio.xii.H.

Lex euãgelica est doctrina vere bonorum & sanctorum morũ,actionum, mentiũ, vniuersæq; vitæ,matth.v,fo.Ibidem,I,

Lex vetus rerum temporalium sufficiẽtiã & opulentiam in terra promissionis promittebat:euangelica autem á voluntaria paupertate inchoat ad regnum cœlorum consequendum.matthæi.v.folio.xiii.B.

Legis antiquæ vĩculum cessauit ex primo aduẽtu Christi:quoniã lex data erat donec veniret semen cui promiserat deus ad Galat.iiii. matthæi,v,fo.xv,H,I,

Lex spiritus,sapientię & intellect⁹ nihil ꝓcipit imprudenter agendũ:sed in omni executione affermatiui præcepti subintelligitur circunstantia prudentiæ,mat .v,folio,xvi,K,

Lex prophetæ qnantum ad prophetãdi actum ad Mesiam terminatur: quæcunq; vero dicũt futura post Mesiam dicunt vt accidentia consequentia ꝓpendentia &c.ad Mesiã Mat.xi.fo,xxxiiii.D.

Legis iplẽdæ necessitas.Luc.16.fol.142.F.G.

Lex de vnitate vxoris nullibi ĩ canonicis libris scripta est.mar.x.fo.xciC.

Lex gratiæ sicut præcipit seu consulit tãtũ actus virtutum,ita nihil ꝓhibet seu dissuadet contra virtutem.Luc.vi.fo.cxvi.C.D.

Legũ initia in primis trãsgressorib⁹ sẽ per vĩdictis cõmẽ data fuerũt.act.v.fo.cclxvii.G.

Legis præcepta ĩpleta sunt à Christo:quia sublatis imperfectionibus reduxit ea ad perfectionem &c.Luc.xvi.fo.cxlii.G,

Locus inter templum & altare vbi Zacharias occisus est, erat spatium illud in quo erat lauatorium.mat.xxiii.fo.xiii.k.& sequen.

Loculos communes.quáuis christus habuerit penes Iudam noluit tamen cõmunib⁹ vti ac proprium personaleq; debitum ꝓsoluendum publicanis:exemplum prælatis præbens vt communibus eclesiæ bonis ad ꝓpria non vtantur sed ad cõmunia.Mat.xvii.fo.xlviii.G.

Lithostrotos dictio Gręca est ĩperitia scriptorum in Latinis codicibus corrupta:& sonat Latine lapide stratus ab Hebreis autẽ Gabatha à celsitudine nominabatur.Ioãnis.xix. folio.celvi.A.

Locustæ inter animalia munda computãtur.Matth.iii.fo.vii.H.

Lucas scripsit euangeliũ ex auditu ab apostolis,nõ ex diuina reuelatione sibi immediate facta.Luc.in proœ.fo.c.C.

Lucas non à Paulo sed á discipulis Iesu qui ab initio cum Iesu fuerunt dedisceit ea quę scripsit.Lucæ in Proce.Ibidem.

Lucis sensibilis claritas gloria appellatur. Actuum.xxii.fo.cclxxxv.D.

M Agdalena à Magdalo Galileę oppido cui⁹ domina erat vocatur.Lucæ. viii.fo.cxix.I.

Nagdalena apostolorũ apostola fuit.Ioan. xx.fo.cclviii.F.

Magnifacere&extollere internum cognoscitiuæ partis est:exultare autem volitiuæ seu affectiuæ.Lucæ.i.fo.ciiii.F.

Magus dictio Persica est:& idem significat quod apud Græcos philosoph⁹,apud Latinos sapiens,apud Indos Gymnosophista.vnde ex ipsa dictione significatur ꝙ magi fuerũt Persę Mat.ii.fo.v.A.

Magi ad minus fuerunt duo:cõmuniter tamen crediturꝙ fuerunt tres.ibidem.

Malos omnes extirpandi studiũ prohibuit dominus:ex quo non sequitur prohiberi studium ad extirpandas quasdam certas malorũ species.Mat.xiii.fo.xl.D.

Mammona Caldæa dictio est,diuitias significans.mat.vi.fo.xxii.H.

Mãdata hominũ vide supra in dictione hõ.

Mansueti dicunt qui & passionibus ire nõ commouentur,& rectæ rationi illas subiectas tranquille retinent.Mat.v.fo.xiii.G.

Manuum lotio ex Iudæorum seniorũ statuto crebra erat. Mat.xv.fo.xliii.E.

Manducare carnem domini & bibere eius sanguinem necessarium ad obtinendam vitã æternam quid.Ioan.vi.fo.ccvi.H

Manuũ impositio ab Apostolis fiebat absque alicuius sacramenti collatione.Actuum xxviii.fo.cclxxxix.F.

Maria magdalena est illamet quæ est Maria soror Lazari,Mat.xxvi.fo.lxx.F

Maria virgo rationabiliter creditur fuisse. xxiiii.annorũ quũ cõcepit Christũ:vt perfecta etiam secũdũ ossa mulier,ꝑfecta mater ꝑfectum gigneret filiũ,Lucæ.i.fo.ci.D.

Marsupium cõmune habẽte non solum ad

Oratio admitit quandoq; prolixum sermonem, mat.vi.fo.xx, D, E,

Oratio quomodo debet esse continua. Luc. xviii.fo.cxlvi, A,

Orationes ea ratione necessariæ sunt ad vitam æternã cõsequẽdã, qua necessariȩ sunt reliquȩ causæ secundæ ad proprios effectus, Lu. xviii, Ibidem.

Ordo diuinæ gratiæ superadiunctus est à deo non ad destruendum sed perficiendum naturæ ordinem: ac per hoc necessitas seruandi diuinam sanctificationem appositam rebus locis & temporibus, non tolit necessariũ naturæ vinculum quo res loca & tempora necessaria sunt vitæ humanæ. & hinc fit vt eueniente articulo necessitatis absque prophanationis crimine, vtamur diuinis rebus locis, & temporibus. Mat.xv.fo.xliii.I.

Originali peccato ac pœnis concomitantibus quilibet obnoxius nascitur, etiam si in eodem instanti diuina gratia sanctificaretur. Lucæ, i.fo.ciiii, F,

Osihahna quid significet. mat.xxi.fo.lviF

P Anis transubstantiatio in corpus christi cõuicitur ex verbis domini. mat thæi xxvi.fo.lxxi.F.

paraclet⁹ quid significet, ioã.xiiii.f, ccxl, C,

paradisus significans ortum arborum, trãsfertur ad significandum æternæ beatitudinis fœlicitatem, lucæ, xxiii.fo.clvii.k.

parasceue quid significet, lu .xxiii.fo.158, E,

pascha christus celebrauit, xiiii, luna & nõ xiii. vt quidam Græci fingunt. Mathæi.xxvi folio, lxx, H.

Pascha Græca dictio est, & significat trãsitum: quem apud Hebræos significat pasach. trãsumptiue autem significat festiuitatem illorũ septem dierum, & agnum paschalẽ & azimos panes. mat.xxvi, ibidem I.

paschalis festiuitatis origo. mat, xxvi. ibidẽ.

pascha vocabatur totum illud tẽpus septẽ dierum quibus panes azimi comedebantur. Mar.xiiii.folio.xcv.D. Quãuis tota hebdomada denominatur pascha à primo die, primus tamen dies proprie, pascha dicebatur, lucæ. xxii.fo.clii.H.

pascha commedebatur tãtũ in Hierusalẽ Lucæ, xxii.folio eodem, i.

pascha iudæorum ĩ prima oppositione lunæ ad Solem in Ariete existentem celebrabatur. ioan.ii.folio.clxxiii.k.

passionum omnium principium est amor. ioan.xii fo.ccxxxii.H.

pastoris officium est annunciare non aliquod sed omne dei consilium: tum de iis quæ fidei sunt, tum de iis quæ sunt morum. Actuum.xx.folio, cclxxxiiii. A

pastores tenentur manibus laborare pro sumptu habẽdo ad retinendum infirmos qui caderent seu abirent à fide seu doctrina ecclesiæ si sumptibus pastorum grauarentur. Actuum.xx.folio eodem.C.

pater dedit omnia filio. generando enim dedit illi naturã diuinã & cũ natura diuina õi potẽtiã & quicquid dei est. Luc.x.fo.cxxvi.h, i.

paulus quando & cur incœpit vti noĩe Romano, scilicet paulus. Act.xiii.fo.cclxxvi.d.e.

paulus dicitur secundo Neronis anno romam perductus, Act.xxi.fo, cclxxxiiii, G, & act.xxiiii.fo.cclxxxvii.D,

pax est ordĩs trãquillitas, mat.v.fo.xiiii.c.

pax cur à domino non præcipitur sicut & dilectio, sed reliquitur. pax enĩ est hæreditas q̃ Christus suis reliquid, ioã.xiiii, fo, ccxli.C.

pax vera consurgit ex õnibus propriis actionibus & passionibus bene ordinatis, ioannis, xiiii, ibidem,

peccati grauitas duplex: altera ex parte conuersionis, altera ex parte auersionis, matthȩi, x, fo, xxxi, D,

peccatũ est nomẽ culpæ, mat, xii, fo, 37, g, h,

peccata venalia non sunt peccata nisi secũdum quid, ioannis, viii, fo, ccxv, a,

peccati seruitus in quibus consistat, ioan. viii, ibidem,

peccatorũ remissio nõ ꝑficitur ĩ nobis nisi charitate diuina infusa, Luc, vii, fo, 119, G,

peccatum inest õnibus hominibus: in cõparatione autem ad magis peccatores dicuntur aliqui iusti, mat, ix, fo, xxix.C, D,

peccata remittuntur, à ministris Christi ꝑ absolutionẽ sacramẽtalem: retinẽtur aũt quũ negãt eã indigno, ioan, xx, fo, cclix, A, B,

peccatorẽs (hoc est in animo peccandi perseuerantes) regulariter nõ exaudiuntur à deo ioannis, ix, fo, ccxix, a,

pectoris percussio ad quid fit, Luc, xviii, folio, cxlvi, I,

pœna damni est quahomo deo priuatur, matthæi, x, fo, xxxii, I,

pœnæ sensus appellatione quæ veniant, matthæi, xxv, fo, lxix, H,

pœnitentia humani animi sine gratia dei quanto est maior tanto est periculosior, mat, xxvii, fo, lxxiii, k,

pœnitentia est opus humanũ remissio aũt peccatorũ est op⁹ dei, sed pœnitẽtia nihil valet sine pc̃torũ remissiõe, nec remissio pc̃torũ datur sine pœnitentia, Luc, xxiiii, fo, clx, H,

malus adsit. Mar. vii. fo. lxxxvii. G

Voluntas mala non potest bonum fructũ tam operationis q̃ locutionis producere: cum quo tamen stat ꝙ ex illa operatione bonus effectus sequatur. verbi gratia euangelizans ꝓpter inané gloriã malum fructum producit, quia prædicatio ipsa peccatum est, effectus tamẽ cõcomitans (puta cõuersiõis auditorũ ad penitentiam) bonus est: sed non à mala voluntate prędicantis, sed à bona voluntate audientis. Lucæ. vi. fo. cxxii. I. & sequentibus.

Voluntas oĩs dei gloriosi bona est, tam si feratur ad actum volendi q̃ si referatur ad volitum. Lucæ. x. fo. cxvii. E.

Voluntas bona cõfert intellectui discernere doctrinã q̃ ex deo est ab ea quæ non est ex deo. quia spiritualis homo omnia diiudicat, animalis autem homo nõ percipit ea quæ dei sunt & c. Ioan. vii. fo. ccix. C.

Votũ nullũ indicitur à christo volenti vitæ perfectionem assequi: quia non in vinculis votorum sed in operib' cõsistit perfectionis assecutio. Matth. xix. fo. lii. H.

Vxor nõ potest dimittere virum adulterantem: q̃uis iuxta domini doctrinam vir possit dimittere vxorem fornicantem & aliam ducere & c. Matth. xix. fo. lii. C.

Z Orobabel ex gratia Cyri regis Persarum templum Hierosolymitanum rędificauit. Matth. i. fo. ii. H.

FINIS.

¶ Diui Hieronymi presbyteri in quatuor euangelia præfatio. Commentariis tamen eius in Matthæum præfixa.

PLures fuisse qui in euangelia scripserunt, & Lucas euangelista testatur (dicẽs. Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis cõpletæ sunt tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt sermonem & ministrauerunt ei) & perseuerantia vsq; ad præsens tempus monimenta declarant: quæ à diuersis autoribus edita, diuersarum hæresum fuere prĩcipia: vt est illud iuxta Aegyptios & Thomam & Matthiam & Bartholomeum, duodecim quoque apostolorum, & Basilidis atque Apellis, ac reliquorum quos enumerare longissimum est. Quum hoc tantum in prẹsentiarum necesse sit dicere, extitisse quosdam qui sine spiritu & gratia dei conati sunt magis ordinare narrationem quam historiæ texere veritatem. Quibus iure potest illud propheticum coaptari, Væ qui prophetant de corde suo: qui ambulant post spiritum suum: qui dicunt, hæc dicit dominus, & dominus non misit eos. De quibus & saluator in euangelio Ioannis loquitur, omnes qui ante me venerunt, fures fuerunt & latrones. Qui venerunt non qui missi sunt. ipse enim ait, veniebant & ego non mittebant eos. In venientibus enim prẹsumptio temeritatis, in missis obsequium seruitutis est. ¶ Ecclesia autem quæ domini voce super petram fundata est, quam introduxit rex in cubiculum suum, & ad quam perforamen descẽsionis occultæ misit manum suam similis damulæ hinnuloque ceruorum, quatuor volumina paradisi instar eructans, quatuor angulos & annulos habet ꝑ quos quasi arca testamenti & custos legis domini lignis immobilibus vehitur. Primus omnium Matthæus est publicanus cognomento Leui: qui euangelium in iudæa Hebræo sermone edidit, ob eorum vel maxime causam qui in Iesum crediderant ex iudæis, & nequaquam legis vmbra secedente euangelii veritatem seruabant. Secundus Marcus interꝑs apostoli Petri & Alexandrinæ ecclesię primus episcopus: qui dominum quidem saluatorem ipse non vidit, sed ea quæ audierat magistrum prædicãtem iuxta fidem magis gestorum narrauit quam ordinem. Tertius Lucas medicus, natione Syrus Antiochensis, cuius latus in euãgelio: qui & ipse discipulus apostoli Pauli in Achaiæ Bythiniæq; partibus volumen condidit, quædam altius repetens: & vt ipse in ꝓœmio confitetur, audita magis quam visa describens. Vltimus Ioannes apostolus & euangelista: quem Iesus amauit plurimum, qui super pectus domini recumbens purissima doctrinarum fluenta potauit: & qui solus de cruce meruit audire, ecce mater tua. Is quum esset in Asia, & iam tunc hęreticorum semina pullularent Cherinthi & Hebionis & cæterorũ qui negant christum in carne venisse (quos & ipse in epistola sua Antichristos vocat, & apostolus paulus frequenter percutit) coactus est ab omnibus pęne tunc Asiæ episcopis multarum ecclesiarum legationibus de diuinitate saluatoris altius scribere, & ad ipsum (vt ita dicam) dei verbum non tam audaci quam fœlici temeritate prorumpere. Et ecclesiastica narrat historia, quum à fratribus cogeretur vt scriberet, ita facturum se respondisse si indictio ieiunio in

nioin commune omnes deum deprecarentur. Quo expleto, reuelatione saturatus, illud prę-mium è cœlo eueniens eructauit. In principio erat verbum, & verbũ erat apud deũ, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum. ¶ Hæc igitur quatuor euangelia multo ante prædicta, Ezechielis quoque volumen probat. in quo prima visio ita contexitur. Et in medio igni similitudo quatuor animalium: & vultus eorum facies hoīs, & facies leonis, & facies vituli, & facies aquilæ. Prima hominis facies Matthæum significat: qui quasi de hoīe exorsus est scribere, Liber generationis Iesum christi filii Dauid filii abraham. Secunda Marcum: in quo vox leonis in eremo rugientis auditur Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facere semitas eius. Tertia vituli: quæ euangelistam Lucam á zacharia sacerdote sumpsisse initium præfigurat. Quarta Ioannem euangelistam: qui assumptis pennis aquilæ, ad altiora festinans de verbo dei disputat. ¶ Cætera quæ sequuntur in eundem sensum proficiũt. Crura eorum recta & pennati pedes, & quocunque spiritus ibat, ibant & non reuertabantur, & dorsa eorum plena oculis, & scintile ac lampades in medio discurrentes, & rota in rota, & in singulis quatuor facies. Vnde & Apocalipsis Ioannis post expositionem vigntiquatuor seniorum qui tenentes citharas & phialas adorant agnum dei, introducit fulgura atq; tonitrua, & septem spiritus discurrentes, & mare vitreum, & quatuor animalia plena oculis, dicens. Animal primum simile leoni: & secundum simile vitulo: & tertium simile homini: & quartum simile aquilæ volanti. Et post paululum, Plena inquit erant oculis, & requiem non habebant, die ac nocte dicentia. Sanctus Sanctus Sanctus dominus Deus omnipotens, qui erat & qui est & qui venturus est. Quibus cunctis perspicue ostenditur, quatuor tantum debere euangelia suscipi, & omnes apocryphorum nęnias mortuis magis hæreticis quam ecclesiasticis viuis canendas.

¶ Vita sancti Matthæi, per diuum Hieronymum in lib. de eccle. scrip.

Atthæus qui & Leui, ex publicano Apostolus, primus in iudea propter eos qui ex circuncisióe crediderant, euangelium Christi Hebraicis literis verbisque composuit. Quod quis postea in grecum transtulerit, non satis certum est. Porrò ipsum Hebraicum habetur vsque hodie in Cæsariensi bibliotheca, quam Pamphilus martyr studiosissime confecit. Mihi quoque á Nazareis qui in Beroea vrbe Syriæ hoc volumine vtuntur, describendi facultas fuit. in quo animaduertendum, quod vbicunque euangelista (siue ex persona sua siue ex persona domini saluatoris) veteris scripturæ testimoniis vtitur, non sequitur. lxx. translatorum autoritatem, sed Hebraicam. E quibus illa duo sunt: ex Aegypto vocaui filium meum. &, quoniam Nazarenus vocabitur.

Thomæ de vio caietani cardinalis

SANCTI XISTI IN NOVVM TESTAMENTVM IVXTA SENSVM LITERALEM COMMENTARII. ET PRIMO IN EVANGELIVM SECVNDVM MATTHAEVM.

B

OSTq̃ diuina fauente gratia exposuimus psalterium ad literam, intendimus multorum præcibus acquiescentes, nouum testamentum etiam ad literam exponere. Et inchoando á Matthæo, titulum eius qui apud Grecos habetur(quem diciturMattheus ipse apposuisse) notandum duximus: scilicet, Euangelium secundũ Matthęum. ¶ Euangelium gręce significat latine bonam nunciationem. Et vere historia hęc dicitur nunciatio: quia nuncii officio fungitur. Nec Matthęus authorem se sed nuncium ausus est significare. In quo officio implicite continetur ꝙ est dei nuncius: dum non explicatur á quo iniuncta est hęc nunciatio. Et hic authoritas operis magnificatur:dum non ab homine sed á deo nuncius venit. Et propterea non dicit euangelium Matthęi,sed secundum Matthęum:ne nũciatio á Matthęo procedere significetur,sed nunciatio á deo prout per Matthęum executioni demandata est significetur. ¶ Nunciatio autem hæc bona dicitur,tanq̃ sola sit bona.Et vere sic est.Tũ ex parte rei nunciatæ:quoniam sola nunciat vera bona,fœlicitatem integram continentia. Tum ex parte eorum quibus nũciatur:quia sola est bona omnibus hominibus,cuiuscũque sexsus, cõditionis,gradus.Tum ex parte modi: quia sola optimo modo absque tricis,clare(vt ab omnibus possit intelligi)annũciat. ¶ Aduerte in hoc principio prudens lector euangelium hoc non fuisse scriptum á Matthęo Hebraice,ꝙ cõstat manifeste ex ipso euangelii textu.nam & in primo capitulo dicit,Emmanuel quod interpretatur nobiscum deus. Et in cap. xxvii. dicit Iesum clamasse in cruce, Eli Eli lammah azabthani. subiungendo, hoc est deus meus deus meus vt quid dereliquisti me? Si Hebraice totum euangelium scripsit, in qua quæso lingua ipse Matthęus subiunxit hoc est deus meus deus meus. &c. & cur magis hæc verba Hebræa Matthæus exposuit in alia lingua ꝙ reliqua euangelii si totum est Hebræum?Ex hoc igitur quod ipsemet Matthęus exponit illa sola verba Hebræa in Greco,conuincitur ꝙ Mattheus euangelium scripsit grece: & quia illa verba retulit hebraice,ideo subiunxit illa græce. ¶ Nec obstat p̃dictis ꝙ Hieroni.in lib.de viris illustribus dicit Matthęum haberi Hebræum. nam potuit ex Græco in Hebreum transferri:sicut:& liber contra gentiles Thomæ aquinatis translatus estq̃ latino in Græcum. & forte Matthęus ipse scripsit in vtraque lingua. Hoc enim certum est ex ratione dicta,euangelium istud quod habemus, græce á Matthæo scriptum esse:quicquid sit de illo Hebreo codice. ¶ Si quis autem dixerit adiectitias esse huiusmodi interpretationes quæ in textu Matthæi reperiuntur, & ab interprete Gręco fuisse adiectas facille reiicitur.nam ꝙ adiectitiæ sint,nulla authoritate fultũ est:ꝙ auté de integritate textus sint,omnia volumina tam .Greca quam latina(quę sola inueniuntur)testa tur ¶ Et quia vulgata editio totius noui testamenti quandoque minus fida est,& nos non interpretes sed verum textum intédimus exponere,ideo adhibuimus studium nostrum vt textus corrigeretur iudicio peritorum in vtraque lingua. Quod vbique facimus quando sententiæ diuersitas esset: vbi autem eadem est sententia,pertransimus.nisi apud Ioannis euangelium & ępistolam ad Romanos.propter arduam enim vtriusque materiá, exactius studuimus correctioni litere. ¶ Et ne oporteat millies repetere,grece sic habetur, nouerint omnes, mutationes fieri ap posita sola prępositione pro:& superflua aut deficienti significari,superfluit aut deficit. subintelligendo semper iuxta textum Grecum.

C

D

E

CAPVT. PRIMVM.

F LIBER. SCRIBENDI RATIONEM TANgit, vt perpetuę seruentur memoriæ libro commissa. ¶ *Generationis.* non generationum. Singulare est quod CHRISTVS duas generationes habuit. Alteram secundum diuinitatem de qua Esaias .liii. Generationem eius quis enarrabit? Alteram secundum .humanitatem .quam solam intendit Matthæus describere. Et propterea nō dixit generationū sed generationis .*Iesu.* Nomē est propriū personæ ex Hebraica lingua non integre deductum. nam qui Hebraice dicitur iesuah, gręce veró ἰησους ,latine dicitur Iesus. Quod & angelo teste interpretatur ,saluator. *Christi.* Nomē est dignitatis seu gratię. Hebræorū siquidem reges dicuntur hebraice Mesiæ: hoc est CHRISTI grecę ,hoc est vncti latine, ab vnctione olei seu vnguēti preciosi quo vngebātur :vt patet
G de primis regibus (Dauid, saul & Salomone) in historia libri Regum. Et verē IESVS Nazarenus fuit vnctus oleo lętitię prę participibus suis Psal.xlv. & spiritusancto & virtute act.x. Et intendit ad literam per hoc declarare quod intendit describere generationem IESV Nazareni veri Messię à lege & prophetis prędicati. ¶ *Filii Dauid.* Hinc explicat quod de generatione carnali IESV CHRISTI dicit, liber generationis .nam secundum generationē carnalem est filius Dauid .Hinc rursum habes Euangelistā asserere IESVM Christum esse filium Dauidis. ita quod etiam si sequens genealogia non comprobaret IESVM Christū esse filium Dauidis, iste textus sufficit ad hoc comprobandum. *Filii Abraham.* Horum tamen duorum patrum meminit: quia ad hos tantum facta est de CHRISTO repromissio. Ad Abraham quidem .in semine tuo benedicentur omnes gentes .Gene. xxii. Ad Dauid veró. iurauit dominus Dauid veritatem ,de fructu ventris tui. & c. psal. cxxxii.
H ¶ Et est ordo rectissimus :considerando quod generatio quæ est materia libri ,terminatur ad filium. & propterea exactissimo ordine dixit, liber generationis IESV Christi filii .Et quia filius refertur ad patrem, ordinem ascendendi necessario constituit :ascendendo autem, prius ad proximum patrem oportuit referri :& mediante proximo patre ad remotiorem seu anteriorem. hoc enim seruatum videmus, dicendo. IESV Christi ,filii Dauid, filii Abraham: hoc est Dauidis filii Abraham. ¶ Aduerte hic quod verba hęc (liber generationis IESV Christi filii Dauid filii Abraham) pręseferunt titulum .vel primę partis euangelii huius. ita quod vbi Matthęus pręposuerat titulum totius libri dicendo euangelium secundum Matthęum ; modo proponit titulum primę partis, dicendo liber generationis. &c. Vel totius libri materiam explicat in specie, quam prius in genere dixerat euangelii nomine. Ita ꝙ sensus est quod iste est liber generationis IESV Christi: hoc est, libri istius materia est generatio
I IESV Christi, id est IESVS Christus inchoando ab eius generatione qua est filius Dauidis, filii abraham. Et hoc ad differentiam aliorum librorum de Christo, aliunde Christum tractantium. vt enim sequentia monstrant euangelia, Ioannes scripsit Christum Iesum sed à generatione æterna, Lucas ab annūciatione pręcursoris, Marcus à ꝓphetata pręcursione Ioānis baptistę. Ita quod solus Matthęus scripsit euāgelium IESV Christi ab illius secundum carnem natiuitate, ex patribus inchoans illius historiam. ¶ *Abrahā genuit isaac.* Solius Isaac inter filios Abrahę meminit, exclusis ab hac genealogia Ismaele & cęteris fratribus: iuxta verbū domini ad Abraham Gene. xxi. in Isaac vocabitur tibi semen. ¶ *Isaac autem genuit Iacob.* Et hic quoque excluditur Esau: qui eodem partu congenitus est. Scriptū est enim Gene. xxvi. quod maior seruiet minori. & Malach. i. Iacob dilexi, Esau odio habui. ¶ *Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.* Iudas non fuit primogenitus, sed electa fuit eius stirps à deo de qua nasceretur CHRISTVS: iuxta illud .sed elegit tribum Iuda, psal. lxxviii. ¶ Meminit non solius Iudę
k (qui sufficiebat ad genealogiam) sed etiam fratrum, ad differentiam fratrum Isaac non commemoratorum in hac genealogia: vt intelligamus hoc ideo factum ab Euanglista, quia fratres Isaac non erant partes populi dei: fratres autem Iudę omnes fuerunt partes populi dei electi in hereditatem. ¶ *Iudas autem genuit phares & zaram.* Nota prudentiam euangelistę etiā hic: nam ideo meminit non solius Phares (qui sufficeret ad genealogiam) sed etiam zaram eodem partu congeniti: vt intelligamus differantiam inter hos eodem partu genitos, & Iacob ac Esau vnico quoque partu genitos: quod isti ambo in dei populo permanserunt, illorum autē alter tantum. Ita ꝙ sicut describendo fratres Iudę reddidit rationem quare exclusit fratres Isaac ,ita describendo fratrem Phares, reddit rationem quare exclusit fratrem Iacob. ¶ De *Thamar.* Thamar fuit nurus Iudę Genesis. xxxviii. Et meminit eius Euangelista tum quia peccatrix; vt Christum ex peccatrice originem traixsse describat, qui omniū peccata

venerat

veneratoblíturus. Tum vt deſcribat Chriſtum non horruiſſe originem ducere ex inceſtuoſo concubitu:& inter alias vilitates hanc quoque ignominiam in genealogia ſua elegiſſe.¶*Phares autem genuit Eſrom.Eſrom autem genuit Aram. Aram autem genuit aminadab. Aminadab autem genuit Naaſſon.Naaſſon autem genuit Salmon.Salmon autem genuit Booz deRhachab.* A

Meminit Rhachab cauponę ſeu tabernariæ eadem ratione qua meminit etiam Rhuth: vt ſcilicet deſcribat Chriſtum non ſolum ex ſancto genere Abrahæ ſed etiam ex gentilibus non horruiſſe originem .Rhachab enim fuit Cananea ex Hierico ,& poſtea in vxorem ducta á Salmon .Rhuth autem fuit moabitis ,& ducta poſtea in vxorem á booz. ¶Meminit autem harum duarum,vt omnem gentilium ſtatum comprehendat.nam gentes omnes aut exterminandę aut tolerandę erant.Exterminandę quidem in Rhachab.Cananei enim exterminari iuſſi ſunt.Tolerandę veró in Rhuth continentur . Moabitas enim iuſſit deus non moleſtari propter Loth. Deuter.ii . Intendit enim Euangeliſta ex ipſa genealogia aperire ꝙ Ieſus Chriſtus etiam ex iſtis traxit originem:qui pro omnium ſalute incarnatus eſt. ¶*Booz autem genuit Obed ex Rhuth. Obed autem genuit Ieſſe. Ieſſe autem genuit David.* Occurit hic dubium quo pacto verificatur ſpatium.ccc.&.lxvi.annorum á ducatu Ioſue vſque ad natiuitatem Dauidis in his paucis generationibus.videtur enim impoſſibile quod iſte quatuor perſonę (Salmon , Booz, Obed & Ieſſe) conſumment tantum temporis inter dictos terminos .Tantum autem temporis interceſſiſſe intra dictos terminos,facillime patet conſideranti tempus ſcriptum .iii. Reg.vi.ſcilicet quod anno. cccclxxx.ab egreſſu Aegipti(qui erat annus quartus regni Salomonis) fundatum eſt templum. Tollendo enim ex hoc numero .xl. annos quibus populus fuit in deſerto ,&.lxx.annos quibus vixit Dauid,&.iiii.annos regni Salomonis,reſtãt ccclxvi. anni a tranſitu Iordanis vſque ad natiuitatem Dauidis. ¶Dicitur ad hoc dubium, ꝙ fuerunt tres nominati Booz ſibi ſuccedentes :auus,filius & nepos.& quod euangeliſta pretermiſit duos eorum . Si hoc dictum inueniretur authoritate aliqua fultum, poſſet admitti : ſed vbi nulla affertur authoritas,voluntarie dicitur. & eo magis quod in fine libri Rhuth fit epilogus generationum Phares vſque ad Dauidem,& vnus tantum nominatur Booz .Similiter (quod valde vrget).i. Parali.ii. referendo genealogiam Phares per Eſrom vſque ad Dauidem, vnus tantum inuenitur Booz filius Salmon & pater Obed. Quapropter impoſſibile nõ eſt ꝙ iſti quatuor(ſcilicet Salmon, Booz, Obed & Ieſſe)adæquent totum prædictum tempus etiam intra dictos terminos.quando quidem æquis portionibus diuidendo.quilibet vnũ cum dimidio annum ſupra nonaginta vixiſſet.Et ſi aliquis eorum minus vixit alius potuit tãto plus viuere.& ſic numerus adimpletur. ¶ Regem .Dauid primus Rex in genealogia ſaluatoris fuit propterea Euangeliſta deſcripſit ipſum Regem. ¶ *Dauid autem Rex genuit Solomonem ex ea que fuit Vrie.* Meminit mulieris adulteræ,propter quam etiam Dauid commiſit homicidium: ad manifeſtandũ ꝙ propter illa crimina Dauidis.non omiſit deus ſeruare promiſſionem factam Dauidi de Chriſto.multi enim putabant ꝙ propter talia crimina deus mutaret ſententiam.Contra hos Euangeliſta affert genealogiã Chriſti ex illamet muliere quę fuerat adultera propter quam commiſerat Dauid homicidium:vt oſtendat Ieſum Chriſtum non ſolum ex dauide ſed etiàm ex illamet fœmina non horere originem. ¶*Solomon autem genuit Rhoboam .Rhoboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Aſa .Aſa autem genuit Ioſaphat . Ioſaphat autem genuit Ioram Ioram.autem genuit Hoziam.* B C D

Iſte Hozias nec filius nec nepos nec pronepos ſed abnepos fuit Ioram:vt patet.iiii.Reg. Hos Mattheus ex induſtria ſe omiſiſſe inferius manifeſte teſtatur quum numerum generationũ ſupputabit.Ratio autem quare hos omiſerit , eſt pœna criminis Ioram,qui Dauidicum ſemen miſcuit impiiſſimo ſemini Achab.ita ꝙ in pœnam tanti criminis tollitur memoria eius vſque ad quartam generationem . Et merito:quia vxor eius nixa eſt delere ſemen regium:vt patet ibidem .Accedit ad hęc,ꝙ congruum fuit tantam eſſe maledictionem filiæ Achab quę erat vxor Ioram :quanta fuit benedictio Iehu qui deleuit domum Achab ſcilicet vt ſicut Iehu electus ad delendum domum Achab benedictus eſt vſque ad quartam generationem,ita Ioram maledictus ſit vſque ad quartam generationem in ſemine ſuo ex filia Achab. ¶*Hozias autem genuit Ioatham.Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezecian. Ezecias autem genuit Manaſſe.Manaſſes autem genuit Amon. Amon autem genuit Ioſian. Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonis.* E

¶Tranſmigratio Babylonis non eſt menſura generationis iſtorum ſed eſt menſura genitorum.eſt enim ſenſus ꝙ genuit Iechoniam & fratres eius qui interfuerunt tranſmigrationi Babylonis : ſeu quorum tépore fuit tranſmigratio Babylonis.¶Et ſcito nomen tranſmigrationis ab Ezechiele appropriatum fuiſſe primę captiuitati Iudę in Babylonem:quando

F scilicet Ioachim Rex cum decem millibus ductus est in Babylonem: vt patet Ezech.i. Et redditur ratio nominis quia Ioachim velut spōte migrauit in Babylonē quādoquidē ex cōsilio Hieremię dedidit se. ¶ Meminit autem non solius Iechonię (qui sufficiebat ad genealogiam) sed fratrum eius. ad commendandam memoriam Iosię in multitudine filiorum regū. fuerunt enim tres Iosię filii reges: vt qui non potuit commendari ex successione pronepotum regum, saltem commendetur ex multitudine filiorum regum. Et hoc directe videtur fecisse Euangelista, ad significandum quare sustulerit memoriam Ioram in quartam generationem ostendendo quantum illius impietas meruerit, supplendoque memoriam pietas Iosię: dum illi adimitur & huic superadditur. ¶ *Et post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel.* iste iechonias non est illemet iechonias qui genitus est à iosia, sed est filius illius iechonię.
G Quod conuincitur ex hoc ꝙ Iechonias filius Iosię occisus est extra portas Hierusalem & in sepultura asini sepultus: vt dicitur Hier.xxii & à Iosepho lib.x. cap viii. & filius eius etiam Iechonias cognominatus successit ei in regnum. paucis tamē diebus: quia ipsum transtulit Nabuchodonosor cum decem millibus in Babylonem, constituens Sedechiam patruum eius Regem. vbi patet ꝙ iste Iechonias qui post transmigrationem genuit Salathiel est nepos Iosię non filius. Nec euangelista omisit hanc generationem: sed sufficienter significauit, dicēdo & post transmigrationem Iechonias genuit. Satis enim clare constat ex historia libri Regū & parali. ꝙ iste generās post transmigrationem non est ille filius Iosię sed nepos. sub aliis tamen nominibus: quia vterque appellatur Ioachim. ¶ Quęstio oritur hic quopacto Matthęus Christi originem ex iechonia describit: quum scriptum sit Here.xxii. de hoc iechonia. Hęc dicit dominus, scribe virum istum sterilem: nec enim erit de semine eius vir qui sedeat super
H solium Dauid. ¶ Soluitur. quęstio: dicendo ꝙ Hieremias loquitur ad literam de successore in regno tēporali, eo modo quo fuerant alii Reges ex semine Dauid. Christus autem sedit super solium Dauid non secundum regnum temporale (quod est ex hoc mundo) sed secūdum regnum vēturi mūdi æterni: iuxta verbum angeli ad beatam virginem. dabit ei dominus deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob inæternum. Vnde prophetia Hieremię non obstat origini Christi ex Iechonia. ¶ *Salathiel autem genuit zorobabel.* Iste zorobabel est ille qui reędificauit templū ex gratia Cyri Persarum Regis: vt patet. i. Esdrę. v. & non est ille zorobabel cuius meminit primus Parali. cap. iii. quoniam ille fuit filius nō Salathiel sed fratris eius ¶ *zorobabel autem genuit Abiud.* Ab hinc vsque ad Christum, nullum ex veteri testamento habetur testimoniū: sed sola Matthęi authoritate has generationes credimus. ¶ *Abiud autem genuit Eliachim Eliachim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achin. Achin autem*
I *genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob Iacob autem genuit Ioseph virum Marie.* Si quęritur quare Matthæus appellauerit Iacob patrem ioseph: quum Lucas. iii. cap. dicat Heli fuisse patrem ioseph. in promptu est ratio: quia Matthæus patrem naturalem, Lucas verò patrem legalem descripsit. Vnde Matthæus dicit genuit, significando generationem naturalem: Lucas autem fuit, significando ius legale. ¶ *De qua natus est Iesus.* Occurrit hic triplex quęstio Prima est cur Euangelista deduxit generationem ad ioseph, quum ipse non fuerit pater Christi. Secunda cur Euangelista non deduxit generationē beatę virginis ex Dauid, de qua vere natus est Christus. Tertia & prīcipalis quæstio est quomodo Euangelista assequitur intentū: scilicet mōstrare natiuitatem Christi ex Dauid per hāc genealogiā. ¶ Ad primā quęstionē dicitur ꝙ quia iesus Nazare-
k nus habebatur, vocabatur & officio erat filius ioseph (nā legitimū erat matrimonium inter ioseph & Mariā: & ipsamet vocabat ioseph patrē Christi. ecce pater tuus & ego dolentes querebamus te Luc.ii. & Ioseph officium patris manifeste exercebat) ideo humanum seruās morem Matthęus Euangelista, deducit generationem Christi secundum paternam lineam: vt per hoc satisfaceret Iudeis, vocantibus Iesum Nazarenum filium Dauid, eo quod habebant ipsum ꝓ filio ioseph. oportebat enim ingnorantes mysterium virginei partus nosse ꝙ Iesus esset ex semine Dauid: hoc est ꝙ legitimus pater eius esset filius Dauid. Si enim ioseꝙ non esset filius Dauid, excusationem habuissēt iudęi non credendi ipsum esse Christum: sicut etiā excusabāt se ex eo ꝙ Christus dicebatur à Nazaret Galileæ: quia debebat nasci in Bethlehem ciuitate Dauidis. ¶ Ad secundā quæstionē dicitur ꝙ sicut ad satisfaciendū humanæ consuetudini euāgelista descripsit genealogiā Christi per ioseph, ita ad satisfaciendū cōsuetudini scripturarū sacrarum: non deduxit generationem Christi per viam matris. non est enim cōsuetum in scriptura, genealogias scribere per fœminas. ¶ Atsi dicatur quod poterat euangelista per masculinam lineam ex Dauid deducere generationē ioachim patris Mariæ, & con-

cludere

cludere Barpanther autem genuit ioachin patrem Mariæ de qua natus,est & c sicut modo cõclusit Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ. &c, Respondetur primo ꝙ non cõstat beatam virginem traxisse originem ex Dauide per continuam lineam masculinam: quoniã ad veritatem fidei quod beata virgo sit ex semine Dauid,non oportet quod per continuationẽ masculinę lineę á Dauide descẽderit. nihil enĩ officit veritati si per multas lineas fœmininas hoc fuerit. Et forte hoc insinuat scripta consanguinitas beatę Marię cum Elizabet. quã cõstat fuisse ex filiabus Aaron, Luc.i. Dicitur nihilominus secundo quod si hoc fecisset Matthæus,duplex assumpsisset opus. s. genealogiam beatę virginis texẽdi, & texẽdi gnealogiã Ioseph. genealogia siquidem Ioseph necessario erat describenda ad satisfaciendum Iudęis & humanæ consuetudini. ❡Ad tertiam quęstionẽ Fausti Manichæi (quæ est præcipua: vt pote de re ipsa) dicitur quod Matthęus assecutus est intentum. & voluit intelligi se assecutũ intẽtum, ex eo quod istam seriem generationum afferre se proposuit in principio in testimoniũ quod Iesus Christus est filius Dauid. hic enim implicite significauit quod Ioseph iure ꝓpinquitatis erat vir Marię: ac per hoc Maria & Ioseph erant ex vna & eadem stirpe. Ita quod deducendo originem Ioseph, declarauit simul identitatem stirpis inter Ioseph & Mariã: ac per hoc Christum esse vere natum ex Dauid, & non solum secundum originem legitimi patris. B

Qui vocatur Christus. Vocari non distinguitur contra esse: sed quum superius dixisset Iesum esse Christũm (dicendo liber generationis Iesu Christi) modo adiungit quod etiam vocatur Christus. Sic enim cõmuniter appellabatur tempore quo scripsit Matthęus, & appellatur.

❡ *Omnes taque generationes ab Abraham vsque ad Dauid, generationes quatuordecim. & a Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim. & a transmigratione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim.* Hic dicitur quod sunt quatuordecim generationes ab Abraham vsque ad Dauid: & tamen in rei veritate non sunt nisi tredecim C tredecim enim vicibus tantum scriptum est genuit: constat autem quod cuilibet generationi respondet vnum genuit. Sunt tamen .xiiii. personæ: quarum prima scilicet Abraham non numeratur vt genita. Vnde sensus est quod omnes personę secundũ singulas generationes ab Abraham vsque ad Dauid sunt. xiiii. Et similiter á Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis (hoc est vsque ad Ioachim filium Iosiæ) sunt. xiiii. Et similiter omnes á trãsmigratione Babylonis (hoc est á Iechonia seu Ioachim nepote Iosię) vsque ad Christũ inclusiue sunt. xiiii. Sic enĩ supputãdo cessant omnes ambiguitates: & inuenitur clara veritas significata per Euangelistam. ❡Si quæris quare Euãgelista distinxit genealogiam Christi in istos tres ordines (primum vsque ad Dauid: secũdum vsque ad transmigrationem Babylonis, & tertium á transmigratione vsque ad Chistum) in prõptu ratio est hoc factũ esse D ad discernendũ ordinem regii generis á reliquis. Tota enim progenies Regũ ex qua Christus traxit originem cõprehẽditur á Dauide vsque ad transmigrationẽ Babylonis. Et quoniã Regum series media inuenitur inter patres ante Dauidem & inter filios post Iechoniã ideo oportuit inter duos extremos ordines ordinẽ Regũ medium colloare. Hæc enim discretio coegit Euangelistam ad istos tres ordines. ❡Et hinc habes quare meminerit trãsmigrationis Babylonis. & similiter quare nominauerit Dauidẽ Regẽ. ❡Curauitquoque Euãgelista in quolibet ordine declarare numerũ: ne quisquã putaret ipsũ ex obliuione aliquid reliquisse: sed quod quicquid omisit, ex industria omisit. & ne cuilibet libera esset licẽtia addendi. ❡*Christi autem generatio.* Deficit Iesu, Legendum est ❡Iesu Christi autem generatio *Sic erat.* Dixerat de qua natus est Iesus: intendit nunc declarare modum quo de illa natus E est Iesus. dicendo sic erat. ❡*Quum esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph.* Non sponsalibus de futuro, sed per verba de presenti. Ita ꝙ iam erit legitima cõiunx: immo sic conuersabatur cũ Ioseph ꝙ licite absque vlla nota potuissent si voluissent cõsũmare matrimoniũ. Quod patet ex eo quod aliter non fuisset cousultũ famę beatę virginis: ipsa apparẽte vtero grauida ❡Et hęc eadem est ratio ad literam quare beata virgo fuit coniugata: vt. s. cõsuleretur famę eius. puella enĩ non cõiugata inuẽta grauida, infamis est. Ex parte quoque prolis (scilicet Iesu Christi) oportuit ad literam beatam uirginẽ esse coniugatam: ne Iesus spurius haberetur. Nec deest quoque tertia ratio literalis ex parte opportunorũ obsequiorũ ad fugã in Aegyptum: quæ per Ioseph exhibenda erant. ❡*Antequam conuenirent.* Proculdubio ad consummationem matrimonii. Sed oritur hic quęstio: quia hinc apparet ꝙ postea consummauerint matrimonium. modus enim iste loquendi (scilicet anteq̃ cõuenirent) non consueuit dici nisi de cõuenturis quandoque. nam de eo qui nunq̃ est pransurus, non dicimus anteq̃ prãderet & sic de similibus. ❡ Ad hoc fomentum erroris Heluidii (qui non est veritus dicere beatam

F virginem & Ioseph consummasse matrimoniũ post natiuitatem Christi) respõdetur quod nec veritas nec modus loquendi hunc errorem inducit. Veritati siquidẽ textus sufficit negatio consummati matrimonii tempore quo beata Maria inuenta est grauida. hoc enĩ est quod intendit Euãgelista explicare. Modus autem loquẽdi congrue seruatur sine subsecuta postmodũ consummatione matrimonii. nam hoc loquendi modo vtimur nõ solum quãdo postea subsequitur opus, sed etiam ad denotandum dispositionẽ, vel etiam ad denotandum tempus. Dicimus enim de aliquo ꝙ anteq̃ in portu pranderet nauigauit. vbi nõ significatur quod pransus est in portu postq̃: nauigauit: sed ꝙ disposuerat in portu prãdere Similiter dicimus de eo qui tempore dormitionis iter arripuit, ꝙ anteq̃ dormiret accepit fugã. vbi non significaturꝙ postea dormierit: sed tempus dormitionis fuisse tempus fugæ. ¶Sic enim G in proposito Euangelista significat ꝙ tempore consummãdi matrimonii inuenta est beata Maria grauida: & similiter ꝙ quum esset dispositio ad consummandum matrimoniũ, inuenta est grauida. Et intellige tã tempus q̃ dispositionẽ in hoc quod erant legitimi coniuges, simul conuersantes, ita ꝙ licite & sine omni nota potuissent (vt dictũ est) cõsummare matrimoniũ. Hoc enĩ tẽpus huiusmodi & dispositio sufficit ad verificandum modũ loquẽdi anteq̃ conuenirent: & non oportet ꝙ postea subsecutum fuerit opus cõuẽtionis. ¶Et hęc adpropositum dicũtur. nam absolute ẽt verificatur quod iudices anteq̃ cognoscerẽt causam damnauerunt .N. & tamen non postea examinarunt. Et medicus antequam cognosceret ægritudinem dedit medicinã & occidit illum: & tamen nec postea cognouit ægritudinem.

¶*Inuenta est*. procul dubio à Ioseph familiariter cum ea conuersante. vidit enim vterum eius tumentẽ. Et videtur hoc ad literam fuisse post tres menses à conceptione Christi, quã-
H do beata virgo reuersa est à domo zacharię patris Ioannis Baptistę vterus enim prægnãtis post tres menses manifeste apparet. ¶*In vtero habens de spiritu sancto. Ioseph autem vir eius quum esset iustus*. Scriptum est enim Prouerb. xviii. qui tenet adulteram, stultus est & insipiens. ¶*Et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam*. Dictio interpretata traducere, proprie significat exemplificare: hoc est facere illam exemplum aliis. Quod est vituperare ipsam accusando eam adulterii. sic enim spectaculum & exemplũ fecisset ipsam. Significatur enim tanta iusticia Ioseph (vt iusticia est nomen vere rectitudinis animi) vt duo vellet: scilicet & consulere sibi ne cohabitaret adulterę, & consulere coniugi ne vituperaret eã: propterea enim elegit medium dimittendi eam occulte: hoc est redere nihil dicendo ꝙ coniux sua esset grauida ex adulterio existimãdo nanque eam adulteram habebat violentã rationẽ: videndo eam grauidam, & sciẽdo ꝙ ipse non cognouisset eam. ¶*Hec autem eo cogitante*. Tempus congruum ac necessariũ diuine instructionis tangitur. Ante illud siquidem tem-
I pus non oportuit Ioseph instrui: nec ante illud tẽpus disposita erat mens eius ad percipiẽdu angelicam instructionem, quãdo nihil de vtero coniugis cogitabat, sed tũc imminebat periculum dimissionis, & animus iustus sanctis cogitationibus fluctuãs preparabitur ad diuinũ lumen suscipiendum: sicut animus Nabuchodonosor cogitans quid post se futurũ esset, præparatus est ad suscipiendum somniũ, futurorum præsagium: vt dicitur Danie. ii. ¶*Ecce angelus domini in somnis apparuit illi dicens*. Testatur Euangelista ꝙ in prõptu opportune angelus domini apparuit Ioseph in somnis. Et intellige per apparere, ꝙ apparuit sic quod manifestauit se esse angelum domini nisi enim Ioseph fuisset certificatus quod esset angelus domini, verbis eius certam fidẽ non dedisset. ¶Si queritur quare beatę virgini angelus apparuit in vigilia, Ioseph autem in somnis. in promptu ratio est differentię ex differenti perfectione eorum Iste enim iustus: illa describitur plena gratię. ¶Verum hęc apparitio in somnis, prestare videtur aut ęquiualere omnibus apparitionibus angelorum in veteri testmẽto quoniam hęc fuit cum tanta claritate mentis quod nulla interuenit hęsitatio. In apparitionibus enim factis Abrahę ad ilicem Mãbrę, Iacob, Iosue, & cæteris immo esset in apparitione facta zacharię patri Ioannis baptistę interuenit ignoratio aut hęsitatio. ¶*Ioseph fili Dauid*. Quia de natiuitate Messię tandiu expectati & ꝓmissi ex semine Dauid instruere eũ volebat ideo eum appellat fili Dauid: reuocãdo ad mentem eius per hoc promissionẽ factã Dauidi ¶*Noli timere accipere Mariam*. Timor respectu mali est: ac per hoc aperit angelus ꝙ Ioseph timebat offendere eum si acciperet adulteram: quia quasi patronus adulterii efficeretur. ¶*Coniugem tuam*. Hinc apparet ꝙ ita erat desponsata ꝙ erat coniux. erat enim inter eos verum couiugiũ: quia erat vera copula coniugalis. Atsi speculatiue obiicitur quomodo cum veritate coniugii stat cõtinua virginitas mentis in beata virgine: quum vxor potestatem corporis sui coniugi tradiderit? Respondetur quod consensus in copulam coniugalem

galem non contrariatur virginitati mentali:quoniam non est cõsensus in futurũ actũ copulæ carnalis,sed est consensus in potẽtiam. Copula enim coniugalis potentiã significat ad copulam carnalem.potentia siquidem tantum distat ab actu,vt quod est aliquid in potentia non sit illud:qui enim est Rex in potentia non est Rex. ¶*Quod enim in ea natum est* Nota natum in ea quoniam opus naturæ significat. Et confutat errorem Valẽtini dicentis Christum corpus cęleste habuisse,& per vterum beatę virginis quasi per fistulã transisse. Excluditur siquidem hoc dicente angelo,quod in ea natũ est.non enim nascitur nisi opere naturali. ¶*In ea*,in vtero eius Et hinc habes distinctionem illam inter natiuitatẽ in vtero & natiuitatẽ ex vtero.natiuitas siquidem in vtero hic significatur.¶Et aperte naturale opus maternũ aperitur:colligẽdo quod prius dixerat,quum esset desponsata mater eius,& quod statĩ subiungit,pariet filium.Ex eo enim ꝙ hic dicit in ea natũ est,& eam vocat matrem eius quod in ea natum est. & ꝙ pariet filiũ.manifestissime significat naturale opus maternũ intra viscera beatæ virginis interuenisse quo est mater & pariet filiũ.Quæ ideo sint notata vt naturalẽ matrem Christi beatam Mariam intelligamus sicut reliquę matres sunt naturales matres suorum filiorum,hoc solo dempto ꝙ non ex virili semine concepit.Quod angelus statĩ subdit.¶*De spiritusancto est*. Directe respondet angelus cogitationi Ioseph pręsupponentis adulteriũ,excludendo hoc & dicendo ꝙ non est ex virili semine sed ex spiritusancto natũ est in vtero beatæ virginis id quod natũ est in ea:hoc est quod. spiritussãctus vice seminis virilis in hac natiuitate functus est.Nec ꝓpterea spiritussãctus pater est Christi:sicut nec semẽ virile pater est eius qui cõcipitur.¶Vbi nota vtrũque dictũ:scilicet & quod naturæ & quod miraculi fuit.Dicẽdo enim quod in ea natum est,opus naturæ significauit:dicendo autẽ de spiritussãcto est,opus miraculi manifestauit . Et verẽ conceptio illa fuit naturalis quoad maternũ opus:miraculosa autẽ quo ad exclusionẽ paterni operis,& quo ad opus spiritussãcti.¶*Pariet autem filium*. Non emittet quod in ea est natũ qualitercũque: sed pariet naturali opere materno per genitalia membra generabit filium masculum. ¶*Et vocabis nomen eius Iesum*.Fungeris tu officio patris in appellatione nominis.Et reddit nominis rationẽ. ¶*Ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*.In quo angelus instruit ipsum de officio Christi in primo aduentu:ꝙ scilicet venit ad saluãdum animas à peccatis.¶Et implicite Christi diuinitatem insinuat:quoniã dei proprium est dimittere peccata.Non enim dixit,saluabit populum suum ne peccet,sed á pecatis eorum:hoc est á peccatis quæ habẽt,quod est condonare peccata.¶Significãter quoque dixit populum suum:vt Ioseph instructus ex lege ꝙ Messias redẽpturus esset Israel,intelligeret filium hunc nasciturum,habiturum sub se populum, ꝗuis nõ explicauerit quomodo. ¶*Hoc autem totum factum est vt adimpleretur quod dictũ est a domino per prophetam dicentem*. Debebat euangelista subiungere statim obedientiam Ioseph: sed distulit illam,interponendo vaticinium Esaie.vt lectores instrueret de mysteriis ab angelo reuelatis:ꝙ non fuerunt nunc primum reuelata,sed olim eadẽ fuerunt á domino per Esaiam prophetam prędicta . ¶*Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium*.aduerte hic ꝙ vt Græcus testatur textus,Matthęus Euãgelista aperuit sensum Esaie cap.vii.Ecce alma dicẽdo ecce virgo in vtero habebit &c.¶*Et vocabitur*.pro vocabunt,*nomen eius Emmanuel*.angelus dixit,quod enim in ea natum est de spiritu sancto est,pariet autem filium:Propterea dicit ecce,virgo in vtero habebit & pariet filium.Et vbi angelus dixit,& vocabis nomẽ eius Iesum ipse enim saluum faciet populum suum á peccatis eorum:Propheta dicit,& vocabũt nomẽ eius Emmanuel.Angelus enĩ nomẽ cum nominis ratione attulit,Propheta vero rẽ tantum. Non enim intẽdit ꝙ appellandus esset Emmanuel:sed quod res significata per Emmanuel attribuẽda esset ei.quod cognoscẽdus esset secundum rẽ significatam per Emmanuel,Quod Euangelista declarat subiungendo. *Quod est interpretatum*.pro,quod interpretatur,*nobiscum deus*.In quo,non minus significatur diuinitas huius filii q̃ significata fuerit per hoc quod saluum faciet populum suum á peccatis eorum:immo hic filius est nobiscum deus,in hoc ꝙ saluum faciet populũ suũ á peccatis eorũ.¶Hic est primus locus ex quo apparet Matthęũ nõ scripsisse Hębraice:dũ Hębraicũ nomẽ interpretatur in alia lingua:vt prius dictũ est.¶*Exurgens autem Ioseph a somno,fecit sicut precepit ei angelus domini*. Obedientia Ioseph describitur sine mora. ¶*Et accepit*. ad perpetuam conuersationem. ¶*Coniugem suam*. quam á sua conuersatione cogitauerat dimittere . ¶*Et non cognoscebat eam donec peperit*. Oritur hic ex aduerbio donec quæstio ad fomentum erroris Heluidii.Ex eo enim ꝙ euãgelista dicit ꝙ Ioseph nõ cognoscebat(proculdubio cognitione copulæ carnalis)coniugẽ suam donec peperit filium,videtur ꝙ postq̃ peperit cognouerit eam.¶Sed hęc obiectio vana mõstratur&

F conuicitur ex eo ꝙ ista verba significant quidem negationem coitus vsque ad partũ, sed nõ
propterea significant affirmationẽ coitus post partum. Fatemur ingenue hęc verba nõ si-
gnificant affirmationem aut negationẽ copulæ carnalis post partum: quia euãgelistæ soli-
citudo fuit ad demonstrandum Christum nõ solum natum in virgine, sed etiã virginẽ pe-
perisse Christum. Hæc enĩ duo cadere poterãt sub dubio: quoniã ambo supra naturæ vires
sunt, & valde admirãda. Reliquum dimisit intelligẽtiæ nostræ qui nisi desipiamus, intel-
ligere tenemur ꝙ cognitis & visis tot mysteriis à Ioseph & Maria, nec etiã cogitauerũt de
carnali inter se copula. ¶Nec imprudẽtiæ arguẽdus est euangelista tanquam imprudẽter
scripserit, dicẽdo non cognoscebat eam donec peperit. nisi etiã imprudentiæ arguas Daui-
dem prophetã, scribentẽ, Dixit dominus domino meo sede à dextris meis, donec ponã ini-
micos tuos scabellum pedum tuorũ. Constat enĩ ꝙ nõ minus sedebit à dextris dei Messias
G postquã positi fuerint inimici sub pedibus eius: & tamẽ dicit, sede à dextris meis donec po-
nam, Simili enim modo dicit euangelista, & non cognoscebat eã donec peperit: relinquẽs ꝓ
indubitato ꝙ multominus cognoscebat eam postquam peperit. ¶At si cõtẽderis ꝙ nõ de-
buit Matthęus hãc ansam hæreticis relinquere, põdera officiũ Matthæi. Nã assumpsit pro-
uinciam scribendi generationẽ Christi: non vitam beatę Mariæ. Incepit enim, liber genera-
tionis Iesu Christi. & rursus, Christi generatio sic erat. Perfecte autẽ narrauit generationẽ
Christi ex parte matris, explicãdo ꝙ ex virgine cõceptus est de spiritu sancto, & ꝙ virgo ip-
sum peperit. Reliquũ tãquã impertinens suo officio, tacuit. filium suũ primogenitum. Non
post quem alius fuerit genitus, sed ante quem nullus est ab ea genitus. In hoc enĩ sensu tã in
sacris scripturis q̃ in communi vsu vocatur & est primogenitus: alioquĩ iura primogeniti nõ
H haberent locum in vnigenito. ¶*Et vocauit nomen eius Iesum.* Hoc fuit adimpletum octauo die
quando circuncisus est puer. ¶Aduerte hic ꝙ omnes euangelistæ ideo vtuntur nomine Iesu
scribentes gesta Christi. quia Iesus est nomen proprium personæ: & consueuerunt scripto-
res historiarum vti nomine proprio personæ de qua loquũtur.

CAPVT. II

uum ergo natus esset Iesus. Continuat Euangelista natiuitati Christi
aduentum, Magorum. omissa circuncisione. quam implicite signi-
ficauerat in fine pręcedentis capituli dicendo ꝙ Ioseph vocauit no-
I men eius Iesum: impositio enim nominis fiebat in die circũcisionis
¶*In Bethlehem Iudæ.* pro, Iudee. Locus natiuitatis Christi describitur
Bethlehem, alio nomine Ephrata. Et fuerunt due ciuitates nomi-
ne Bethlehem altera in tribu zabulon: vt patet Iosue. xix. altera in
tribu Iuda de qua ortus est Dauid. & de hac est sermo ideo additur
Iudeę: id est in sorte tribus iudæ quæ vocatur iudęa. ¶Et aduerte
ꝙ dominus Iesus voluit nasci in Bethlehem ad litteram quia erat
ciuitas Dauid, & non in Sion quæ vocabatur ciuitas Dauid, vt ex electo loco natiuitatis in-
ciperet assumere vilitates nostras: eligendo nasci in villi terra & non in nobili, qualis
erat Sion illustrior pars Hyerosolimæ.
k IN DIEBVS *Herodis Regis.* Secundum historias Christus natus est anno. xlii.
imperii Augusti Cęsaris: qui erat annus. xxxiiii. vel circiter regni Herodis. Sed Matthęus
nõ dixit in diebus Cęsaris Augusti sed in diebus Herodis Regis: quia historia aduẽtus Ma-
gorũ cũ inde subsecutis ex Herode nõ ex Cesarę Augusto pendebat. Herodes enĩ nõ Augu-
stus inquisiuit de loco natiuitatis Christi, direxit magos. in Bethlehẽ, occidit innocẽtes, fu-
gauit Christũ in Aegyptũ. Fuit autem secundum historias Herodes hic, Idumęus, circunci-
sus tamẽ ob amorẽ vxoris. Et appellatur simpliciter Herodes rex, quia fuit primus rex inter
Herodes, & fuit primus rex Iudæorũ coronatus à Romanis. fuit enim senatuscõsulto decre
tus rex Romæ: gubernantibus mundũ Cæsare augusto & Antonio, pręsentibus tũc in illius
creatione. Et est iste qui ab aliis vocatur magnus Herodes, vocatur etiã Herodes Ascalonita.
Ecce Magi, Nota continuationem. cum natus esset ecce Magi: vt intelligas stati post natiui-
tatem Christi venisse Magos. Quod etiã conuincitur ex eo ꝙ Magi inuenerũt Christum in
Bethlehem. nam cõstat quadragesimo die presentatum fuisse Hierosolymis in templo, &
postea

postea in Aegyptum delatū. Et si rationabiliter supputemus tēpus, decimo forte die à natiuitate Christi Magi venerūt Hierosolymā, rationabile siquidē est ꝙ duo ad min⁹ dies effluxerunt sciscitante Herode vbi Christus nasceretur & tēpus stellæ: & sic terciodecio die Magi peruenerūt ad Christū in Bethlehē. ¶ Magus dictio persica dicitur, non latina: græca aūt hebræa & idē significat quod apud Græcos Philosophus, apud Latinos sapiens, apud Indos gymnosophista vnde ex ipsa dictione significatur ꝙ viri isti fuerūt Persæ, hoc est sapientes Persarū. Si enim Euangelista dixisset ecce gymnosophistæ, proculdubio intelligerem⁹ ꝙ fuerunt sapientes Indorū. vnde ex quo dixit ecce Magi intelligendū est ꝙ fuerūt sapiētes Persarum. Nec apparet difficile ꝙ decem diætis camelorū ab oriente venerint Hierosolymam: quū cameli diæta vna æquiualeat diætis tribus equi vt dicitur. Et quia pluraliter dicitur Magi, cōstat quod ad minus fuerūt duo. cōmuniter tamē creditur quod fuerīt tres q̄tum ex euāgelica litera habetur sapientes seu philosophi. *Ab Oriente venerunt.* Satis quadrat dictioni Magi quod venerit ab Oriēte, quoniam Persia in oriente est. Et quia ter in hac historia Euāgelista repetit illam regionem, vocando eā Orientē (nā & inferius dicit, Vidimus stellam eius in Oriente. & rursus, & ecce stella quā viderant in Oriente) insinuare immo significare aperte videtur, quod terra vnde isti venerunt sit ī oriēte: nō solū respectiue ad Hierusalem sed ad vniuersam terram habitabilem. propterea enim toties repetiit simpliciter & absolute ab oriēte: in tali siquidē situ Persia. ¶ *Hierosolymā.* Humana vsitatione Magi regem Iudæorum nouiter natum quærunt in ciuitate regia simul & diuina, propter templum domini ibidē *Dicentes. vbi est qui natus est rex Iudæorum: vidimus enim stellam eius in Oriente: & venimus adorare eum*

Vnum quærunt & tria affirmant Querunt enim specialem locum in quo manet Christ⁹ natus, dicendo vbi est Affirmant primo, natū esse regē Iudæorū: dicendo qui natus est rex Iudæorum. Et loquuntur de Iudæorum rege tam expectato & à prophetis prędicto. Affirmāt secūdo modū quo sciunt natum esse Iudæorum regem: dicendo vidimus stellam eius in oriente. Affirmant tertio, quorsum inquirunt dicendo, & venimus adorare eum.

Vbi scito quod venimus p̄teriti est tēporis: vt textus grecus testatur. Ac si aperte dicāt. Ad hoc quærimus vt adoremus eum: quia ad hoc venimus. Et rursus tā certi sumus ex stella ꝙ natus est rex Iudæorum, q̄d venimus nos qui sapiētes habemur & vocamur adorare eum. ¶ Aduerte hic q̄d stella ista ex iis quæ euangelica tradit historia, nō erat stella aliqua cœlestis, sed erat similitudo quędā stellę. erat enī mixtū quoddā ex elementis pluribus & præcipue igni simile stellæ, nō in cœlo existens, sed in aere prope nos vt patet ex eo quod mouebatur quasi motu progressiuo, antecedēdo Magos Hierusalē vsque ad diuersorium in quo erat Christus supra illam domum firmiter stans. hmōi enim motus & quies ad demonstrandum domūculam illā, cōuincunt quod in aere erat tam vicino quod demōstraret illam ꝑuam domunculam ita quod nō aliū demonstrabat locum. ¶ Sed est hic quæstio difficilis, quomodo verificatur vidimus stellam eius. Quod enim viderint oculis corporeis stellam, clare intelligimus: sed quod viderint stellā eius, valde difficile estītelligere. & tāto difficilius, quāto stella illa nō solū mōstrauit regem Iudæorum (& propterea dicitur stella eius) sed etiam monstrauit tempus natiuitatis eius. Quod ex hoc patet ꝙ Magi ad manifestandū Iudæis q̄d natus est rex Iudæorum, dixerunt vidimus enim stellam eius in Oriēte. nisi enim ex stella didicissent Christum natum, nō potuissent ex visione stellæ affirmare natum esse regem Iudæorū. Et ratio difficultatis est: quia nō apparet modus quo stella illa in Oriēte existēs monstrauerit Christum natum. ¶ Ad euidentiam huius difficultatis tria declarari oportet. primum est quæ sit res monstrata per stellam. secundum quis fuit modus monstrandi rem illam. tertiū quis fuit modus quo magi perceperunt stellam illam monstrare Christum natum. ¶ Circa primum in dubium vertitur an stella illa monstraret iam Christum natum, an monstraret Christum nasciturum post tot menses seu annum. Sed verba Magorum pręseferūt ꝙ stella illa mōstrauit Christum natum. nam ipsi dixerunt, vbi est qui natus est. & ad hoc manifestādum adduxerunt cœleste testimonium, quia vidimus stellam eius. Perspicaciter siquidem considerādo verba Magorum quorsum tendant, apparet ꝙ directe tendunt ad testificandū Christum natum. Prophetæ enim pędixerant regē Iudæorum nasciturum, & hoc vniuersi Iudæi credebant. vnde Magi nō adduxerunt stellam pro testimonio regis Iudæorum absolute aut nascituri, sed regis Iudæorum nati. Et si stella monstrasset regē Iudæorum non natum sed nasciturum, dixissent Magi: vidimus stellam eius in Oriente tot mensibus ante, & supputatis mēsibus iam debet esse natus. Quod non dixerunt: sed asseuerarunt ipsum natū ex eo quod viderant stellam eius, absque supputatione aliqua temporum. cōcludendū est ergo quod stella

 demonstrauit

la demonſtrauit Chriſtum natum. Quod etiã tãto magis rationi conſonat,quanto minus
E multiplicantur miracula.monſtrare enĩ Chriſtum natum eſt ſimplex miraculũ:monſtra-
re autẽ Chriſtum naſciturũ tali certo die,multiplicat miracula,quæ nõ habemus ex ſcrip-
tura.¶Circa ſecundũ de modo demõſtrandi,duplex modus intelligi poteſt.Alter per mo
dum imaginis.tãquã in ſtella illa apparuerit velut pictus Chriſtꝰ natus.Sed ſi ſic fuiſſet,nõ
dixiſſẽt Magi vidimus ſtellã eius,ſed dixiſſent vidimus ſtellam cum imagine eius.non enĩ
omiſiſſent imaginẽ,quæ erat expreſſio apparentis ſtellæ.vnde hoc extraneũ ab euãgelica
apparet hiſtoria,& volũtarie dici.Alter modus eſt ꝙ ortus ſtellæ mõſtrauit ortum Chriſti
hoc eſt ꝙ ex hoc ipſo ꝙ ſtella illa apparuit tẽpus apparitionis fuit ſignũ tẽporis natiuita-
tis Chriſti.Et hic modus conſonat verbis Magorũ :& ſubſecutis quæ referũtur in Euãgelio
G Conſonat in primis verbis Magorũ,non aliud teſtimoniũ adſerẽtium Chriſti nati niſi ſtel
lam eius viſam .hoc enĩ ſignificat viſionẽ ſtellæ (hoc eſt apparitionem ipſius ſignum fuiſſe
Chriſti nati. Conſonat deĩde ſubſecutę inueſtigationi quã fecit Herodes de tempore ſtellæ.
Significanter enĩ Euangeliſta dicit.ꝙ diligenter didicit à Magis tempus ſtellæ.hoc enim
ad hoc ſpectat quod tempus apparitionis ſtellæ fuerat tempus natiuitatis Chriſti.tã dili-
gens ſiquidẽ inueſtigatio temporis ſtellæ, teſtatur ꝙ Magi dixerant tempus natiuitatis
Chriſti fuiſſe tempus apparitionis ſtellæ. Conſonat tertio, modo quo ſtella demonſtrauit
locũ in quo Chriſtus eſt adoratus à Magis.Deſcribit enĩ Euangeliſta ꝙ ſtella motu ſuo du-
catũ præbuit Magis Hieruſalem vſque ad domum in qua erat Chriſtus:& quod quieſcẽ-
do ſupra domũ in qua erat Chriſtus,monſtrauit Magis illic Chriſtum eſſe .Hinc enĩ ſecũ-
dũ rectam rationẽ intelligimus ꝙ eadem ſtella ſicut mõſtrauit locum,proportionali mo-
do mõſtrauerat tempus:ac per hoc ſicut quieſcendo in loco ſupra domum mõſtrauit locũ
H vbi erat Chriſtus,ita tẽpore ortus ſui monſtrauit tẽpus ortus Chriſti.Sic enim omnia qua-
drant:vt tẽpus fuerit ſignum tẽporis,& locus loci. Vnde cõcludẽdum eſt ꝙ ſtella illa tan-
quam cœleſte teſtimonium ſuo ortu monſtrauit ortum Chriſti.¶Circa tertiũ(quomõ ſci-
licet Magi cognouerunt ortũ illius ſtellæ eſſe ſignũ ortus Chriſti)In dubiũ non vertitur,
ꝙ hoc cognouerunt ex diuina reuelatione,quum conſtet aliter non potuiſſe hoc cognoſci
ſed dubitatur an diuina reuelatio fuerit antiqua,an noua ipſis Magis facta.Et quidẽ,ꝙ nõ
noua ſed antiqua fuerit,inſinuãt verba Magorũ:atteſtatur & ratio.Verba quidem Mago-
rum quoniam nõ dicunt vidimus ſtellam quandã nouam in aere, & fuit nobis reuelatũ ꝙ
eſſet index regis Iudæorum nati. ſed ſolum actum vidẽdi ſtellã proferunt,dicẽdo vidimus
ſtellã eius.Hæc ſiquidem verba ſignificant in ipſis .Magis ſolum actum videndi ſtellam in
I dubie indicẽ Chriſti nati.Sicut enim dicẽdo vidimus vexillũ eius,ſignificamus in nobis ſo
lum actum videndi vexillum indubitatũ eius ita dicendo vidimus ſtellam eius,ſignificant
in ſeipſis ſolum actum vidẽdi indubitatã ſtellam eius ex antiqua reuelatione,Rõni quoque
valde cõſentaneum eſt vt antiqua fuerit reuelatio de ortu iſtius ſtellæ.nã ſi Magi ſeipſos pro
autoritate attuliſſent ꝙ ipſi viderũt, ꝙ ipſis fuit reuelatũ.deriſi forte fuiſſent, & in locũ de
ducta eorũ verba:vel ſaltẽ non fuiſſet tam vehementer commotus Herodes vt inde proce-
deret ad tantã innocẽtum cladẽ.Sed vbi autoritas patrum ab annis mille obſeruata de or-
tu futuro iſtius ſtellæ prolata eſt cũ euentu ſubſecuto ꝙ corporeis oculis vidimus ſtellã ex-
pectatã tãto tempore ad iudicãdum Chriſtum natum. & inde moti ſumus ita ꝙ venimus
adorare eum.rationabilem habuit Herodes cauſam credẽdi ortũ eſſe regem Iudęorum.In-
certũ eſt autem cui ſeu quibus & quãdo fuerit facta iſta reuelatio de ortu ipſius ſtellæ nihil
k nãque in ſacra ſcriptura de hoc habetur.Illud enim quod legitur Nu.xxiiii.dictum à Balaã
orietur ſtella ex Iacob(vel ſecũdum interpretes ex hebræo.inceſſit ſtella ex Iacob)aſſimilat
Meſſiã ſtellæ.& non ſignificat ortum ſtellæ ad iudicandum natiuitatem eius:vt patet ex eo
ꝙ ſtellam dicit ex Iacob orituram ſeu inceſſuram. Poteſt tamẽ fuiſſe ꝙ traditiones Balaam
alio ſeu clariori modo haberẽtur apud iſtos aperte ſignificantes ꝙ orietur ſtella ad indicã-
dum natiuitatẽ Meſſię.Potuit quoque talis traditio fuiſſe à Iob,qui manifeſte cognouit my
ſterium Meſſię & fuit priceps oriẽtalis:vt patet Iob.i.Sed ſiue à Balaam ſiue à Iob ſiue à Sy
billa aliqua ſiue à quocunque alio,credendum eſt hmõi antiquã traditionem fuiſſe ꝙ orie-
tur noua ſtella. nulla ex cœleſtibus ſtellis in natiuitate Meſſię,Et ſic Magi ſequaces hmõi
ãtiquæ traditionis,videntes nouã ſtellam cognouerunt Chriſtũ natũ.¶*Audiẽs autẽ Herodes rex, turbatus eſt*.Idumeus erat. & propterea audita natiuitate regis tam deſiderati à Iudæis,
timuit ꝑdere propriũ regnũ.¶*E omnis Hieroſolyma cũ illo*.Turbatur oĩs Hieroſolyma quæ de
buiſſet lætari timore forte Romanorũ ne ex hac occaſione opprimerentur, vel applaudẽs
Herodi

Herodi. Propter quod forte Euangelista addidit cum illo: significãs quod mittãdo Herodẽ, omnis Hierosolyma turbata est. Cum veritate tamen horũ verborum stat ꝙ multi viri iusti lætati fuerint: quoniam oĩs Hierosolyma non compræhendit singulos sigillatĩ, sed populum in communi. ¶ *Et congregans omnes principes sacerdotum & scribas.* Hoc est viros doctos. ¶ *Populi, sciscitabantur ab eis vbi Christus nasceretur.* Non querit Herodes locum vbi Christus natus est (quia dixissent sacerdotes & Scribæ nescimus) sed quærit vbi debet nasci secundum prophetiam. Hoc enim significat vbi nasceretur. *At illi dixerunt ei. in Bethlehem Iudæ.* pro, Iudeæ. *Sic enim scriptum est per prophetã.* Micheam v. cap. *Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda. ex te enim exiet dux qui reget populum meum Israel.* A

In Michea quantum ad sententiam intentam de loco natiuitatis Christi habentur hæc, sed aliis verbis. Nam ibi dicitur. & tu bethlehem terra ephrata paruulus es vt sis in millibus Iuda: ex te mihi egredietur vt sit dominator in Israel. Vbi etiam aduerte ꝙ in textu Græco habetur pronomen mihi in hoc Euangelio. & defectu forte scriptorum apud Latinos codices legitur, ex te exiet dux. Deberet enim legi, ex te mihi exiet dux Est ita ꝙ sensꝰ autoritatis Prophetæ vt refertur inducta à Scribis & sacerdotibus, quod Bethlehem non est minima inter principes (hoc est in producẽdo pricipes seu duces tribus Iudæ) quoniã ex ipsa egredietur ille maximꝰ dux qui reget populũ Israel. *Tunc Herodes clã vocatis magis. diligẽter didicit. pro cognouit ab eis. tẽpus stellæ quæ apparuit eis. & mittẽs illos in bethlehem dixit. ite & interrogate diligẽter de puero.* Aduerte ꝙ in tota hac historia vbi textus latinus nominat Iesum puerum, textus græcus nominat ipsum puerulum. ¶ *Et cum inueneritis renunciate mihi: vt & ego veniens adorem eum.* Fallacem animum manifestat subsecutum factum. Vbi considera diuino nutu actum esse vt Herodes consideret in simplicitate Magorum, & crederet eos ad se reuersuros: vt sic neminem daret eis comitem aut exploratorem forte ne se suspectum redderet. ¶ *Qui cum audissent regem abierunt. Et ecce stella quam viderant in oriente.* & nõ dicit quę antecesserat eos vsque ad loca vicina Hierusalem, sed solum quam viderant in Oriente, hoc est quam ipsi in Oriente positi viderant. Hinc enim insinuatur quod non nisi in oriente illam viderãt. ¶ *Antecedebat eos.* Hinc clare apparet quod tam vicina erat eis vt motus eius similis esset motui eorum. ¶ *Vsq; dum veniens staret supra vbi erat puer.* pro, puerulus. Tam prope quieuit vt discrete monstraret locum illum. Et hoc ad tollendum solicitudinem inquirendi & interrogãdi. & rursus ad tollendum aliorum notitiam qui potuissent referre Herodi. Quiescendo enĩ supra locum illum, suo modo loquebatur. Ecce hic est quem natum testata sum. B C

¶ *Videntes autem stellam gauisi sunt gaudio magno valde. & intrantes domum.* Stabulum vel diuersorium. Diuino siquidem consilio actum est vt inueniretur ibi à magis: vt nullus remaneret testis in bethlehem quod in tali priuata domo magi fuerũt. Incertum est enim an Matthęus presepium appellet domum, an forte cessauerit multitudo hospitum in illa domo diuersoria: & sic btã virgo ex presepio, hospitata fuerit ĩ domo diuersoria, ĩ qua nõ fuerat illi locus, quum peperit Iesum. ¶ *Inuenerunt puerum.* seu puerulum. Hoc est in nullo differentem ætate, habitudine aut quouis alio exteriori signo ab infante. Propter quod etiam adiungitur.

¶ *Cum Maria matre eius.* Vt in omnibus puerulus significetur. ¶ *Et procidentes adorauerunt eum.* Maximę reuerentię signo cadentes adorauerunt. ita quod non genu flexerunt: sed in faciẽ ceciderũt: in nullo hęsitantes de testimonio stellę. Et quoniã exteriores actus monstrant interiores affectus, dubitandum nõ est qđ in mente isti Magi adorauerunt in spiritu & veritate cum maxima interna humilitate. ¶ *Et apertis thesauris suis.* Hinc apparet quod oneraria iumẽta habebant secum. ¶ *Obtulerunt ei munera, aurum thus & myrrham.* Incertum est an singuli obtulerunt hęc tria, an omnes simul hęc tria. incerta quoque est literalis ratio quę mouit Magos ad offerendum potius hęc quam alia. Constat tamen quod aurum congruit regię dignitati. thus tum deitati, tum sacerdotali dignitati. Myrrha tum infantilibus membris, tum fidei sepulturę eius. ¶ *Et responso accepto.* pro, oraculo accepto. Vnde non oportet solicitari ad quid refertur responsio: quum responsio ex officina interpretis prodierit. ¶ *In somnis.* Certiores redduntur isti omnes, & non vnus eorum: ex eo quod subiungitur. ¶ *Ne redirent.* pro, ne reflecterent iter suum. ¶ *Ad Herodem.* Sicut ioseph certior redditus est in somno de cõceptione ꝙ Beata Maria conceperit ex spũsancto. *Per aliam viam reuersi sunt in regionẽ suã.* ¶ *Qui quum recessissent.* intellige de recessu consummato, & non de initio recessus, quoniam apparitio angeli ad ioseph, admonentis de fuga in Aegyptum, non fuit post initiũ recessus Magorũ, sed multos dies post. Mediũ enim fuit tempus apparitionis Christi in templo, quę fui- D E

F fuit quadragesimo die â natiuitate Christi. Et raōnabile est quōd hæc apparitio fuerit facta ipsi Ioseph in Hierosolyma post præsentationē Christi in tēplo. Quod ex eo colligitur: quia aut fuit in Hierosolyma aut in Nasareth. Sed in Nasaræth apparet non fuisse. quoniā si in Nasareth fuisset, Ioseph antequam iret in Aegyptū, rediens ex Aegypto, recto itinere venisset in Nasareth, quū tamen legatur quod intendebat venire in Iudæam. Hinc enī colligitur quod post præsentationem Christi in tēplo, intendebat Ioseph habitare in Iudæa: puta Hierosolymis, aut poti us in Bethlehem. sed antequam inciperet firmare habitationē, monuit angelus vt fugeret in Aegyptum. ¶ *Ecce angelus domini apparuit*. pro, apparet. *in somnis Ioseph: dicens, Surge & accipe puerum*. pro, experrectus assme puerulum, *& matrem eius & fuge in Aegyptum: & esto ibi vsque dū dicam tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerū ad perdēdū eum.*
G Ita quod angelus non præcepit vt vigilet: sed vt quum á somno euigilauerit accipiat puerum & matrem eius. &c. ¶ *Qui consurgens accepit puerum*. pro, qui experrectus assumpsit puerulum, *& matrem eius nocte & secessit in Aegyptum: & erat ibi vsque ad obitum* Herodis. Ita quod eadem nocte quū euigilauit á somno Ioseph, executus est quod monuit angelus. *Vt adimpleretur quod dictum est a domino per prophetam dicentem*. Oseæ. xi. *Ex Aegypto vocaui filium meum* Vbi aduerte quod hæc autoritas ad literam loquitur de populo Israel. quem deus appellat filium suum non solum ibi, sed Exodi quarto. Filius meus primogenitus Israel. Mattheus autem Euangelista in mystico sensu dixit impleri hanc scripturam de Christo: sicut Ioannes Euangelista dicit impleri scripturam. Os non cōminuetis ex eo, quia non fregerunt crura Christi. ¶ *Tunc Herodes vidēs quoniā illusus esset a Magis*. Facto, nō tamē intētione illudēdi, fefellerunt ipsum. ¶ *Iratus est valde. Et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem & in*
H *omnibus finibus eius a bimatu & infra*.
Seu, & inferius, vt in Græco habetur. Ex historia euangelica certum est quod hæc Herodis iussio non fuit statim post egressum Magorum, sed post præsentationem Christi in tēplo & fugam Ioseph in Aegyptum: dicente tunc angelo futurum est enim vt Herodes querat puerum ad perdendum eum. Ex his enim constat quod Herodes non est vsus diligentia in recessu Magorum á Bethlehem ad sciendū quo iuerint. Nam â recessu Magorum vsque ad tempus occisionis Innocentium fluxerunt ad minus. xxx. dies & ex rationabiliter superius dictis fluxerunt fere duo anni: dicente Euangelista, á bimatu & inferius secundum tēpus quod exquisierat â Magis. Hoc enim aperte significat ꝙ bienniū fere fluxerat ab apparitione stellæ: alioquī nō dixisset secundū tēpus quod exquisierat â Magis ¶ Quare autem tanto tempore distulerit Herodes occisionem infantiū nescitur, Certa tamen est tāta Innocētum clades non solū ex Euāgelio Matthæi, sed etiam ex libris gentiliū. Refert enim
I Macrobius libro Saturnalium secundo, quod cum Augustus audisset inter pueros quos in Syria Herodes rex Iudæorum. intra bimatum iussit interfici, filium quoque eius occcisum ait: melius est Herodis porcum esse quám filium. Et hæc ideo attuleri, vt sciāt etiā īcreduli nō fuisse ab Euangelista seu Christianis confictum aduentum Magorum in Hierusalem, inquirentium vbi est qui natus est rex Iudæorum. vt si nō credunt Euangelistæ, credant affectui necis bimorum paratæ ab Herode: vt Macrobius testatur. ¶ Nec mireris nouicie ꝙ Macrobius dixerit in Syria: quia Iudea pars est Syriæ. Prætulit autem Augustus porcum filio, quia Herodes pepercisset porco: vtpote seruans ritum Iudæorū abstinentium á porcis ¶ Nec obstat ætati bimatus quod monstrantur ossa esse illorum innocentum testificantia ætatem maiorem: tū quia non constat huiusmodi ossa esse illorum innocētum, quāuis deuotio fidelium illa veneretur. Tum quia possibile fuit vt aliqui essent ibi innocentes fu
K turi proceræ staturæ, ac per hoc ex tunc habentes maiora ossa quam cōmunes homines. ¶ *Secundum tempus quod exquisierat*. pro, exacte cognouerit, *a Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem. Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus Rachel plorans filios suos: & noluit consolari, quia non sunt*.
Hæc quoque prophetia scripta Hieremiæ. xxx. iii. secundm sensū mysticum introducitur ab Euangelista impleta. nam secundum sensum literalem refertur captiuitas decem tribuum olim facta, promittendo futuram consolationem quæ adhuc non est adimpleta adhuc siquidem reliquiæ Israel non sunt saluatæ. Textus enim ille perspicue loquitur de captiuitate Israel: hoc est, decem tribuum quæ appellantur Ephraim. Propterea siquidem inducitur Rachel plorans filios suos, quoniam Ephraim ex Rachele descēdit. Mystice autē Rachel dicitur mater istorum infantiū, quia sepulta est iuxta Bethlehē: vt patet Gene. xxxv per hoc enī dicitur mater Bethlehemitarū. ¶ Et aduerte quod in textu græco habetur sic. Vox in Rama audita est: lamētatio & ploratus & luctꝰ seu eiulatus multꝰ Rachel plorans filios

filios suos: & noluit consolationem admittere propterea ꝙ non sunt: hoc est, quia mortui sũt, vel quia antequã vitæ vsum haberent mortui sunt. Ad literam autẽ apud Hieremiam significatur ꝙ filii sui non sunt: quia nõ sunt secundum esse populi sed dispersi in seruitutem. A

¶ *Defuncto autem Herode.* Mors Herodis fuit tertio ãno post Christi natiuitatem: vt colligitur ex supputatione annorum. Christus natus est. xlii. ãno imperii Cęsaris Augusti: qui superuixit annos xv. nam imperauit. lvii. annos, menses sex dies duos & paulo plus: vt ĩquit Iosephus. & mors Cęsaris Augusti fuit tẽpore quo Annius Rufus erat gubernator Iudeæ. Ita quod oportet hos quindecĩ ãnos distribuere in tres gubernatores Iudeæ: scilicet Anniũ Rufum, Marcum, & Copinium. & vt videtur sonare Iosephus etiam aliquid Cyrini qui præsidebat toti Syriæ: & ĩn decennium principatus Archelai & in reliquum vitæ Herodis. supputando siquidem pro rectoribus & principatu Archelai duodecĩ ãnos, nõnisi tres supersuntvitæ Herodis post natiuitatem Christi: si tamẽ tantum vixit. Quocirca si Christus non fuit in Aegypto nisi vsque ad obitũ Herodis, quarto etatis suæ ãno reuersus est in terrã Israel. ¶ *Ecce angelus domini apparuit*, pro apparet *in somnis Ioseph in egypto: dicens. Surge & accipe puerum.* pro excitatus assume puerulum, *& matrem eius: & vade in terrã Israel. defuncti sunt enim.* Aut numerus pluralis ponitur pro singulari: aut defuncto Herode alii quoque cõplices defuncti significantur. *Qui querebant animã pueri.* pro pueruli. *Qui consurgens accepit puerum.* pro, excitatus autẽ assumpsit puerulum, *& matrem eius & venit in terram Israel.* Non explicat certam ciuitatẽ sed terram promissionis. ¶ *Audiẽs autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo.* Archelaus nunq̃ fuit rex, sed appellatur regnare non titulo regio sed potestate regia. ¶ *Timuit illo ire.* Hinc apparet quod Ioseph intẽdebat ire in Bethlehem aut aliquam aliam ciuitatem sortis Iudæ cõputando etiã Hierusalem in ea tanquã caput regni Iudeæ, comprehendentis sortem Iudæ & aliquid Beniamin. *Et admonitus.* Deest, oraculo. Legendum est. *Et oraculo admonitus in somnis. secessit in partes galileæ. & veniẽs habitauit in ciuitate que vocatur Nasareth.* Nota quod Nasareth debet scribi non per z sed per s: quia in Hebræo scribitur per s. Et multum interest. Nasareus & Nazareus: quia Nazareus est nomẽ religiositatis á separatione dictum. vnde in veteri testamento appellantur Nazarei tanquam segregati deo. de quibus scribitur Nu. vi. Nasareus nomen est patrium, á ciuitate Nasareth. & deriuatur á flore seu germine seu stirpe. vnde Christus Nazareus appellatus est. ¶ *Vt impleretur quod dictum est per prophetas.* Ex quo nullum nominauit prophetam, testimonium sensus magis quam verbi videtur afferre. Christus enim stirps, germẽ & flos totius sanctitatis fuit á prophetis prænũciatus B C

CAPVT. III.

IN *diebus autem illis.* Transit Euangelista ab infantia Iesu Christi ad ætatem perfectam trigesimi anni eiusdem. Ita quod dicendo in diebus illis: demonstrat annum quintumdecimum imperii Tiberii Cæsaris: vt Lucas dicit. ¶ Tacet autem conuersationem & opera Iesu Christi intermedio tempore, quia communis fuit illius conuersatio: & habebatur tunc sicut cęteri homines. ¶ *Venit.* Pręsentis est temporis. Non á regione longinqua sed solitaria vita *Ioannes baptista.* Ioannes nomen fuit proprium. Baptista autem cognomen, ex eo quod primus instituit baptismum. ¶ Magna Iesu humilitas, qui Babtistæ nomen perpetuum detulit nuncio suo (ad confundendum humanum perpetui nominis appetitum) quum tamen ipse Iesus esset pater totius mundi per baptismum & Ioannis baptismus breuissimo duraturus esset tempore. ¶ *Prædicans.* Ecce ad quid venit. ad officium prędicationis. D

¶ *In deserto Iudæ.* Locus prædicationis est ¶ *Et dicens: pœnitentiam agite.* Materia prædicata describitur in genere, continens duo. Primo quid esset agendum: dum dicitur pœnitentiam agite. vbi admissorum criminum pœnitentia præcipitur. Interpres carens latino verbo simplici (scilicet pœnitete) dixit pœnitentiam agite. Secundo rationem pœnitendi, dicẽdo ¶ *Appropinquabit.* pro, appropinquauit, *enim regnum cœlorum.* Regna terrena visa sunt & cõtinua experientia hominibus nota: regnum vero cœlorum (quod idem est cum regno dei & regno Christi) quod in secundo Christi aduentu manifestum palam omnibus erit, valde distabat tempore veteris testamenti, Distabat enim tempore, notitia, affectu & accessu: sed quando verbum caro factum est tunc incœpit regnum cœlorum aperiri, tunc homo assumptus in deũ primo beatus fuit secũdum partem superiorem animæ. Et ideo quando Ioannes Baptista prædicabat iam regnum cœlorum appropinquauerat, non tamen adhuc aduenerat: quoniã regnũ dei non venit vsque ad Christi mortem & resurrectionem. In morte quidem, dicente ipso latroni E

F troni:hodie mecū eris in paradiso.In resurrectio ne autem: dicente ipso, data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. & iuxta ꝙ prędixerat, non bibam de hoc genimine vitis donec vobiscum bibam in regno patris mei. quando iam homo beatus etiam secundū corpus fuit. Et cum his omnibus adhuc non aduenit palam vniuersis regnum dei:sed continue oramus adueniat regnum tuum.❡Ideo pœnitentialem vitam assumite,quia non terrenum sed cęlorum regnum manifestandum,diligendum, acquirendum,possidendumque appropiquauit. Vbi aperte significat pœnitentialem vitam esse medium ad possidendum regnum cœlorum Et percutit Ioannes baptista hac noua prædicatione Iudeorum frontem. Ac si aperte diceret. hactenus audistis prophetas prædicantes regnum terrenum (Nā & Moyses & alii ꝓphetę felicitatem terreni regni Iudæis si iuste vixissent promiserant) nouū ego affero nuncium:prædico vobis ꝙ cœlorum regnum iam appropinquauit,pœnitentia acquirendum.❡*Hic est enim quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem.* Non sufficit Euangelistæ simplex narratio præcursoris:sed ipsum probat antiquo Esaię vaticinio ca.xl.❡*Vox clamantis in deserto.* ❡Non ensis, non sceptrum,non clauis,non baculus aut virga,sed vox. Et est sensus ꝙ Ioannes quantū ad officium est vox:hoc est habet non gladii.&c.sed vocis officium. Sed non est vox præconis in exercitu aut in plateis ciuitatum. nec vox cantoris:sed vox clamantis, manifesto grandique sono, in deserto, loco pœnitentiali: dicendo. ❡*Parate.* In vestris mentibus,affectibus,& operibus. ❡*Viam domini.* Per quam ingrediatur ad vestra corda.❡*Rectas facite semitas eius.* Duo iubentur:rectificatio , & apparatus viarum Rectitudo tollit quicquid tortuosum est,apparatus facilitatem prębet itineris.ad similitudinem siquidem viarum in terra describuntur viæ animi. Vbi apparet officium IoannisBaptistæ prædictum ab Esaia, præparatorium animorū ad cognoscendū ac suscipiendūMessiam.*Ipse vero Ioannes habebat vestimentū de pilis camelorū* pro,cameli, *& zonam pelliceam circa lumbos suos.esca atem eius erat locustæ & mel syluestre.* uestre.Describitur authoritas Ioannis á qualitate tum vestitus,tum victus.hæc enim voluntaria pręseferunt hominem humana omnia contemnentem.❡Animalia quæ locustæ nominantur ,inter munda Iudæis computantur clare Leui .xi.& propterea ex parte legis nihilꝓhibet intelligere quod illis vescebatur Ioannes. Solum obstat quod non crudæ sed coctæ videntur in vsum sibi assumi locustæ coctum autem aliquid sumere in deserto, luxuria est:vt Hieronymi tépora testantur. Propter quód suspicor æquiocum nomen esse ad aímalia illa & radices,vel summitates teneras virgultorū seu ramusculorum seu aliquid eiusmodi quo crudo vescimurQuia tamen videmus cancros marinos paruulos manducari crudos,non est ab opinione alienum vt etiam locustis tenellis crudis vescerentur ibidem pauperes:ac per hoc Ioánes baptista. ❡*Tunc egrediebatur ad eum Hierosolyma ,& omnis Iudæa & omnis regio circa Iordanem.* Concursus populorum ad prædicationem & baptismum Ioannis ., describitur ex tribus locis, scilicet ex ciuitate Hierosolymitana , ex terra sortis Iudæ quæ appellatur Iudæa.& ex regione circa Iordanem, quam multarum tribuum sortes participabant. Tota autem Iudæa & regio circa Iordané dicitur non ꝙ singuli nullo excepto,sed quia fere omnes concurrebant. ❡*Et baptizabantur.* Remanscit apud latinos in Ecclesiasticis misteriis dictio græca, deberet dici & abluebantur. ❡ Non solum nouam inchoauit Ioannes prædicationem ,prędicando appropinquauit regnum cęlorum,sed nouum inchoauit factum scilicet baptismum.á quo Baptista cognominatur, vt dictumest . Ambo hæc noua intulit Ioannes ❡*Ab illo in Iordane* .Ipsemet Ioannes ministerium abluendi exercebat in Iordanis flumine ❡*Confitentes peccata sua.* Profitebantur se peccatores . & insignum ꝙ pœnitentes essent offerebant se abluendos á Ioanne tanquam exterior ablutio esset quædam professio pœnitentiæ,& mundę deincepes vitæ ducendæ. ❡*Quum vidisset autem.* Descripto prædicatore & prędicationis materia in genere,subiungit quanta autoritate ac libertate Ioannes prædicauerit ex quadam materia prædicata primatibus. ❡*Multos.* Non enim omnes sed aliqui ex Pharisęis & Saducęis susceperunt baptismum Ioannis. ❡*Ex pharisæis & Saduceis.* Nomina sunt sectarum inter Iudęos Vtraque professionem facit iustę vitę, sed Saducęi errabant in fide immortalitatis animæ .Pharisæi autem errabant circa veritatem bonorum morum, vt potc auari,hypocritę,& vani:vt patet in euangelica historia . Verum Saducæorum error erat ex secta: Pharisęorum autem ex particularium personarum affectibus corruptis. multi enim Pharisęi erant viri boni. ❡*Venientes ad baptismum suum , dixit eis Progenies viperarum.* Appellat vtrosque progenies viperarum,quia vtrisque commune erat esse genitos ex venenosa instructione. ❡*Quis vobis demonstrabit* .pro,demonstrauit. *fugere a ventura ira?.* Et est sermo admiratiuus.Ita quod nō est sensus.quis vobis demóstrabit:quasi dicat nullus sed est sensus. quis tantū apud vos valuit ꝙ demonstrauit vobis vt fugeretis á ventura ira? Loquitur

quitur Ioannes vsitato admirantium modo. Quum videmus enim homines assuetos malis moribus, solitos viuere secundum pertinacias suas: mutari statim ad pœnitentiam, admirantes dicimus, quis vos ad hoc conduxit? intendentes per hoc dicere quod mirum est quod vos ad hoc veneritis: magnus artifex fuit qui vos commouit ad hoc. Ad hunc sensum directe tendit assimilatio ad genus viperarum. nam ratio admirationis est quod vos qui à patribus velut naturali propagatione estis infecti, acquieueritis demonstratori viæ rectæ. Ac si aperte diceret. apud vos genitos secundum doctrinam malos quis tantum valuit quod demonstrauit vobis &c. Huc directe tendit quæ subditur fuga à ventura ira. Neutri timebant pœnas alterius vitæ. Saducæi quidem, quia non credebant illas. Pharisæi veró quia iustos se existimabant. Et propterea admiratur Ioannes, quis tantum apud vos valuit vt monstraret vobis timendas à vobis & fugiendas esse pœnas venturæ iræ? Vocatur ira punitio, ventura simpliciter & absolute: hoc est, non præsentis sed venturi sæculi. Et in hoc commendatur Ioannis libera authoritas, quod Pharisæos & Saducæos (qui erant velut optimates & primi respectu aliorum) non blando sed repræhensiuo sermone monuit. arguens venenosæ vitæ, & simul declarans quam difficile ac admirabile est quod aliqui eorum conuertantur ad veram pœnitentiam. A B

¶ *Facite igitur fructum dignum pœnitentiæ.* Ex quo venistis profitẽtes vos peccatores suscipiendo baptismum, oportet consequenter vos facere, non dicere, non monstrare, fructum humani operis dignum pœnitentia. si professus esses militiam, oporteret te facere fructum dignum militia: si ascitus es in Senatorem, fac fructum dignũ senatoria dignitate. similiter quia profitemini pœnitentiam, facite fructum pœnitentia dignum. Est autem fructus pœnitentia dignus perseuerare in operibus pœnitentiæ, nihil contra pœnitentiæ professionem admittere, facere deo satis pro peccatis commissis. ¶ *Et ne velitis.* pro, ne cogitetis, *dicere intra vosipsos patrem habemus Abraham* Hinc insinuat Ioannes communem errãdi occasionem tam Pharisæis quam Saducæis fuisse fiduciam in genere Abrahæ. tanquam putauerint vtrique quod promissio facta à deo Abrahæ de cura & salute filiorum non sineret eos perire. ¶ *Dico enim vobis quoniam potens est de lapidibus istis suscitare filios abrahæ.* Fides quod deus curam haberet filiorum Abrahæ ne perirent, erat quodammodo vera, & quodãmodo falsa. nam erat vera quantum ad vniuersitatem filiorum Abrahæ: falsa autem quantum ad singulos, vt patet. Rursus erat vera quantum ad Abrahæ filios secundum spiritum: hoc est imitatores fidei Abrahæ: falsa autem quantum ad Abrahæ filios secundum carnem: vt patet ad Roma. iiii. & .ix. Et propterea Ioãnes supponit cum Pharisæis & Saducæis verum esse ꝙ filii Abrahæ non peribunt. sed vos & similes etiam si omnes estis tales, peribitis, & deus ad implendum promissionem suam potens est ex lapidibus suscitare filios Abrahæ. Et intendit quod litera sonat, Et mysterium quod vobis carnalibus filiis Abrahæ pereuntibus, deus tanquam ex lapidibus suscitabit ex ethnicis & idolatris filios Abrahæ: Quod impletum videmus. ¶ *Et Abrahæ datiui est casus Iam enim securis ad radicem arboris posita est* Probat Ioannes vanam esse fiduciam salutis eorũ in hoc ꝙ sunt filii carnales Abrahæ, ex imminenti excidio hyerosolomytano. Aduerbiũ iam, aduenisse tempus significat quo securis posita est ad radicem arboris, procul dubio ad excidendum illam Metaphoricus iste sermo deposita securi ad excidendum arborem, non refertur ad excidium singulorum hominum reproborũ: quoniam ab initio semper fuit securis ad radicem arboris huiusmodi posita & non nunc de nouo imminet, Ioannes autem dicit ꝙ nunc securis apposita est, ac si aperte diceret Hactenus tollerati estis expectati estis velut arbor ad faciendum fructum sed iam tempus venit quo velut arbor infructuosa, excidenda est gloria gentis vestræ, templum vestrum, celsitudo vestra iam enim posita est securis ad radicem arboris, ad excidendum radicitus cultum templi iudaici non erit hoc excidium sicut alterum (quod. lxx. tantum durauit annis) sed ad radicem posita vt inæternum non reuiuiscat. Vnde & non dixit & iam securis incœpit excidere. sed posita est, tam propinquum est excidium vestrum q̃ propinqua est excisio arboris cui securis apposita iam est, vt excidat non obstante quod gens ista sit filia Abrahæ. C D E

¶ *Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur.* pro, Exciditur & in ignem mittitur. Tãgit rationem imminentis excidii ex similitudine arborum: quia omnis arbor non proferens fructum bonum, exciditur & in ignem mittitur. Communem affert conditionem arborum ex quibus expectatur fructus: ꝙ si non: faciunt fructum bonum consueuerunt excidi & in ignem mitti vt hinc intelligant Pharisæi & Saducæi causam excidii suæ gentis, quia non facit fructum bonum, populus enim hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. ¶ EGO *quidem baptizo vos in aqua in pœnitẽtiã.* pro, ad pœnitentiam. Tandem

F dem principale intentum per Ioannis prædicationem aperitur scilicet ꝙ testimonium perhibuit de Christo. Hoc enim(vt Lucas testatur)fuit postq̃ Ioannes in tantã emerserat authoritatẽ ac reputationem vt existimarent ipsum esse Messiam. ¶Comparatiue verò Ioannes testatur de Christo, comparando personam ac officium. Et quo ad officium ponit differentiam magnam: dicendo ego baptizo aqua ad pœnitentiam,non in remissionem peccatorum,sed in professionem pœnitentię:ita ꝙ baptismus meus est ablutio corporalis,tanq̃ signum quoddam profitẽtium pœnitentiam,profitentum se pœnitere peccatorum suorum. Quo ad personam autem. QVI *autem post me.* ordine temporis,immediate VEN*turus est.*ad prædicandum. *Fortior me est.* Fortitudo ad sustinendum et ad vincendum est. Ioannes fortis quidem fuit & sustinendo mala & vincendo ea quę mundi & quæ diaboli erant: sed Christus fortior tum sustiniendo mala,tum debellãdo aereas potestates,vincendo mundum,superando mortem.

G *Cuius non sum dignus calciamenta portare.* Non solum fortior me est, sed tantum prestat mihi vt ego non sim idoneus minister eius ad vile officium:scilicet portare calciamenta eius .Intendit enim ad literam describere excellentiam Christi supra se multo maiorem excellentia pricipis respectu eius qui non est idoneus ad portandum eius calceos.¶*Ipse vos baptizabit in spiritusancto.* Inchoauerat differentiam officii,& interposita differentia personæ,modo prosequiur differẽtiam officii.Dixi ego baptizo aqua ad pœnitentiam,ille autem baptizabit vos (pronomen vos declarat ꝙ baptizati â Ioanne erant baptizãdi baptisino Christi)spritusancto. Quãta differẽtia est inter abluere exterius corpora & abluere interius animas, tãta est differẽtia inter baptismum meum & baptismum illius.abluere enim spiritusancto est abluere,mũdare atque sanctificare spiritum,non corpus. ET *igne.*Duplex est sensus.Alter significans solẽne principium ablutionis totius humani generis celebratũ in die penthecostes, quãdo aduenit spũssanctus in

H specie ignis &c.Iste sensus magnũ fundamẽtum habet super verba domini Iesu in die ascensionis.Actu.i.Ioannes baptizauit aqua,vos autem baptizabimini spiritusancto non post multos hos dies.hæc verba monstrãt distingui cõtra baptismum Ioannis ẽ regione baptismũ penthecostes ,qui fuit in spiritu & igne ad sensum.¶Alter significans baptismum tribulationis.nam singularissimus totius ablutionis modus á Iesu Christo inferendus mundo describitur per spiritum sanctum & ignem tribulationis:dicente postmodum ipso.qui vult venire post me abneget semetipsum & tollat crucem suam & sequatur me .& ecce mitto vos sicut oues inter lupos. & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum .& omnes qui pie volunt viuere in Christo,persecutionem patientur. ¶*Cuius ventilabrum in manu eius:et permundabit aream suam et congregabit triticum in horreum suum,paleas,propaleam,autem comburet igne inextinguibili.* Non sufficit Ioanni prędicare Christi officium secundum primum aduentum:sed prędicat etiã

I officium eius in secundo aduentu,ad similitudinem ventilantis triticum in area,secernendo triticum á palea,& triticum in horreũ congregantis, paleas autem comburentis. Vbi manifeste describitur officium Christi iudiciariũ.tunc enĩ iustos separabit ab iniustis:& illos quidem congregabit in vitæ æternæ horreum,iniustos autem tradet igni inextinguibili. ¶Nota inextinguibili contra negãtes supplicia iniustorum æterna.ignis enim inextinguibilis æternus est.Et apposuit inextinguibili, ad differentiam ignis tribulationis inpresenti vita: de quo dixerat, baptizabit spiritu sancto & igne. Ac si aperte dixisset.iustos purgabit igne qui extinguitur sed iniustos conburet igne inextinguibili.¶ TVNC.quum Ioannes prædicabat pœnitentiam & baptizabat & annunciabat venturum post se Christum . ¶*Venit Iesus.*presentis est temporis. Non mittit pro Ioanne vt veniret ad baptizandum.sed ipse Iesus venit ad Ioannem.¶*A Galilea* Nomẽ est prouincię *Ad Iordanem.*fluuiũ.¶*Ad Ioannem vt baptizaretur ab eo* Iesus nulla ĩdigẽs pœ-

k nitentia(quia absque peccato õnino erat) sicut suscepit carnẽ similem carni peccati,ita suscepit baptismum similẽ baptismo pœnitentium,fecit professionẽ similem professioni pœnitentium vnde & statim postea cucurrit ad ieiunandum.Et hoc vltra secretum mysterium quo baptismo suo contulit aquis vim regeneratiuam.ex huiusmodi enim tactu sanctificate,hoc est habilitatæ sunt:aque omnes (ita ꝙ nõ oleum, non vinum & alii liquores)ad hoc ꝙ sint materia baptismi Christiani.*Ioannes autem prohibebat eum,dicens.ego a te debeo.* pro,opus habeo, *baptizari & tu venis ad me?*Hinc aparet ꝙ iohannes & si non prius,tamẽ tunc,quum Iesus petiit baptizari ãtequam baptizaret eum cognouit Iesum esse Messiam filium dei :alioquin non dixisset,ego a te debeo baptizari. ac per hoc vt apud Ioannem Euangelistam ipse testatur) vidit spiritũ sanctum in specie columbę supra Iesum tunc,scilicet antequam baptizaret eum quia in hoc signo asserit se cognouisse eum:hoc est quod ille homo esset Messias dei filius.¶In Græco habetur,mihi opus est

opus est vt á te baptizer,vbi legimus ego á te debeo baptizari.Et secundum vtáque literã A
questio oritur,an fuerit executioni mandatũ hoc debitũ seu necessarium:an scilicet Ioãnes aliquando fuerit baptizat⁹ á Christo,vt ipse dicit opus esse.Solutio est,certũ esse ꝙ Ioãnes indiguit ablui spiritualiter á Christo.tum ratione originalis peccati quod adhuc erat in Ioãne quo ad reatũ pœne:propter quod clausa erat etiam ei ianua paradisi.tũ ratione venialis peccati .& constat de facto Ioãné fuisse baptizatum spiritualiter á Christo. Certum quoque esse ꝙ Ioannes nõ fuit exéptus ab vniuersali lege de suscipiédo baptismũ Christi: sicut nõ obstante ꝙ fuerit sanctificatus in vtero tã ipse q̃ Heremias,subditus fuit legi circumcisionis.Et propterea veré dixit etiam de sacramétali ablutione,ego á te debeo baptizari.Sed incertũ est an de facto Ioannes fuerit postea baptizatus in aqua á Christo,an preuétus carcere & martyrio migrauerit absque baptismo aquę. ¶*Respõdes autem Iesus dixit ei, Sine.* Censuerat Ioannes dedecere vt ipse baptizaret Christũ.& quia recte iudicauerat B
(veré etenim indecés est absolute loquédo vt homo quicunque baptizaret dominũ Christũ)ideo Iesus nõ dixit fac,sed sine,permitte hãc indecentiã absolute. ¶*Modo.* Dicédo modo, tacite insinuat ꝙ postea fiet quod dicis.s.tu baptizaberis á me,salté effectu. ¶*Sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* Si diceret sic enim decet me,significaret sic.i.humiliter:si diceret sic enim decet te,significaret sic.i.parédo vel exequédo ministeriũ tuũ. Sed dicédo sic eni decet nos,rationé reddit ab eo quod est cõmune vtrique,ab eo quod decet vtrũque.Et directe satisfacit indecétię existimatę á Ioãne: dicendo. Sic,scilicet suscipiédo á te baptismum,decet nos,ambos,implere,opere,statutam á deo iusticiã omné,cõmuné mihi & tibi. Dum baptizatur siquidé Christus á Ioanne,impletur iusticia ministerii nõ verbi sed operis Ioannis versus Christũ:quia debebat secundũ diuinũ ordiné baptizare Christũ.Impletur quoque iusticia operis Christi ad Ioãnem. nam & secundũ diuinã dispositioné debebat Christus volũtariũ subire baptismum á Ioãne.Et in hoc adimpleta est nõ aliqua sed omnis iusticia cõmunis vtrique.nullũ siquidem superfuit opus iusticię cõsummandũ ab vtroque simul:q̃uis superfuerit officia verborum. ¶Vel sic,exequendo scilicet diuinã ordinationem,decet nos,& me & te,implere omnem iusticiã,omne debitũ.vnde & postea dixit.filius hominis vadit sicut scriptũ est de illo. ¶*Tunc dimisit.* pro,dimittit,*eum.* permissiue Ioannes ministerium hoc impleuit.Et propterea non dicit Euangelista,tunc aquieuit aut baptizauit,sed dimisit illum (Iesum)baptizari á se Ioanne. ¶*Baptizatus autem Iesus cõfestim ascendit de aqua.* Non ergo per aspersionem aut desuper effusionem sed per immersionem seu submissionem corporis baptizatus est Iesus á Ioãne. ¶*Et ecce aperti sunt ei celi & vidit spiritum dei descendentem sicut columbam & venientem super se. Et ecce vox de celo dicens.hic est filius meus dilectus.* Tria hęc mirabilia(scilicet ꝙ aperti cæli,ꝙ columba visa,ꝙ vox de cælis) declaranda sunt prius qualia ad literam fuerunt.& deinde quorsum. ¶Quod non fuerit corporalis apertio cælorum,declarat pronomen ei,significans,ipsi Christo non in seipsis cæli aperti sunt:hoc est ꝙ aparuerunt Christo cęli ad similitudiné apertorum.vnde et Marcus expresse dicit ꝙ vidit cęlos apertos.Formata est eni species seu similitudo quedã aperturę sensibilis,in quã intuens videbat cælum tãq̃ apertum.sicut de beato Stephano.Act.vii. dicitur ꝙ intédens in cęlum dixit,ecce video cęlos apertos.Aperti autem apparuerũt cęli,vt appareret é cęli penetralibus descendere spiritum sanctũ in specie columbę,et vocem exire tu es filius meus &c.sicut cęlum apertũ est Stephano vt videret in cęlo Cristum stanté pro ipso. velut ducé prelii.Celum apertum nulus scribitur vidisse nisi Christus. Columba scribitur visa á Christo & á Ioãne baptista:vt patet Ioan.i.vox scribitur facta,sed indefinite relinquitur á quo,aut quibus audita sit. ¶Et de visione quidem columbæ(si tam Ioãnes q̃ alii Euãgelistę ordinem rei gestę narrant)cõstant ꝙ prius fuit visa á Ioãne q̃ á Christo:quia á Ioãne scribitur visa ãte baptismũ:quia qui misit eũ baptizare,dixit ei,super quem videris spiritũ vt columbã.&c.& ipse Ioãnes i hoc cognouit primo personam Christi:quia nesciebat eum sed ex columba cognouit.cõstat autem ꝙ cognouit ante baptismum,dicendo ego á te debeo baptizari.Alii autem Euangelistę scribunt baptizato Chrsto visam columbam á Christo.Quocirca si alii Euangelistę non narrant postea illud quod prius factum est(quia Ioãnes ordinem historię magis seruare videtur)ista columbę apparitio prius visa est á Ioãne instãte a Christo pro baptismo.& deide ab ipso Christo iã baptizato. Et vterque vidit columbam secundum actum desendendi,& terminantis descensum ad manédũ sup caput Christi Et quũ omnes Euãgelistę vtãtur dictione similitudinaria,sicut(tãq̃,quasi,seu specie colũbę)significatur ꝙ nõ fuit colũba sed similitudo colũbę :sicut quũ apparuit spiritus sanctus C D E

ritus sanctus super apostolos in igneis linguis, nō fuerunt verę linguę neque fuit verus ig-
F nis sed similitudo igneæ līguę. Et quia euāgelica historia specificat eos qui viderūt. colūbā fuisse duos (scilicet Christum & Ioānē) ideo intelligo q̄ ipsi soli viderunt columbā. ¶ A quibus autem audita fuerit vox, incertum est. nam Marcus & lucas dicunt vocē illam directā ad Christum tu es filius &c. Matthæus describit illā in tertia persona, hic est filius meus: nec vtrunque sed alterum tantum gestum est. Et rationi consentaneum est vt sicut cœlum apertum est ei (scilicet Christo) & spiritussāctus descēdit super ipsum, ita vox patris directa quoque sit ad ipsū, tu es filius meus. Ita quod matthæus sensum rei dictæ tacita directione vocis scripsit, dicendo hic est filius meus, nam dicendo tu es, significatur etiam quod hic est filius meus. &c. Supposito igitur quod vox ad Christū directa est, certum est quod ab ipso sit audita. & rationabile est q̄ à Ioanne. & à multis: differenter tamen. quia à Ioanne audita & intellecta: ab illis autē audita q̄uis non intellecta. nisi forte à quibusdam perfectioris vitæ.
G Quemadmodū vox de cœlo dicens, & clarificaui & clarificabo. Ioan. xii. à turba audita est vt sonus tonitrui, nō vt vox significans illa, clarificaui & clarificabo: ab aliis vt vox angelica, dicentibus, angelus locutus est ei. Et q̄uis tam columba quam vox fuerit effectus totius trinitatis, columba tamen erat solius spiritussancti signum: & vox fuit solius patris vt loquentis. Soli enim patri conuenit vere dicere Christo, tu es filius meus: seu de Cristo, hic est filius meus dilectus. ¶ Gesta sunt autem hæc tempore baptismi Christi, ad mostrandum officiū christi predicantis & redimentis mundum. Iesus siquidem vsque ad tēpus sui baptismi cōuersatus & habitus est sicut vnus de populo: à tempore autem baptismi incœpit exequi officium pro quo venerat. propter quod petrus Apostolus Act. i. dixit. oportet vt ex his viris qui nobiscū conuersati sunt toto tēpore quo ingressus & egressus fuit inter nos dominus Iesus incipiens à baptismo Ioannis vsque in diem quo assumptus est à nobis, testem &c.
H Vbi clare patet officium christi inchoasse à baptismo Ioannis. Quia itaque baptismus christi initium erat officii christi. ideo exordium tanti officii consecratum est tot mysteriis. Et singula vtcunque tangendo, tunc cœlū apertum est christo, quia officium eius apertorū erat cœlum, tunc apertum est illi cœlum, quia tunc officio suo manifestaturus erat secreta cœlestia & specialiter mysterium sacræ trinitatis: quæ tunc primum apparuit nominibus propriis patris, filii & spiritussancti. Tunc spiritus venit sup ipsum in specie columbæ, quia tunc Inchoabat officium suum spiritu animalis mundi volantis non longe à terra, sua conuersatione (nam venit filius hominis mādūcans & bibens, mundus ab omni peccato, cœlestibus operibus) nec solum volantis sed mansueti, sine armis extra, sine felle intus. discite, inquit à me quia mitis sū & hūilis corde. & Ioāni ac Iacobo, dicētibus, vis dicamus vt ig-
I nis de cœlo consumat eos, respondit nescitis cuius spiritus filii estis. venit enim in spiritu mansuetudinis vsq̄ ad mortē. nec solū tam mansueti sed fœcūdissimi: quia pater futuri seculi veniebat, vniuerso mūdo vtilissimus. Tunc vox de cœlo intonuit, tu es filius meus: quia tunc officio suo Christus manifestaturus (vt dictū est) erat mūdo mysteriū trinitatis in propriis nominibus. vnde & ipse ait, pater manifestaui nomē tuū hominibus. nomē inquam nō quo deus sed quo pater diceris. propterea enim dixit. tu es seu hic est, filius meus, nō adoptiuus sed naturalis, cōsubstantialis, dilectus, vere supra omnia dilectus. Et quia per pronomē tu seu hic, demōstratur ille hō qui vocatur Iesus, ideo in his verbis non solum aperitur mysteriū filii, & consequēter patris, & cōsequēter generationis qua pater genuit filiū sed mysteriū incarnationis: quoniam ille homo demōstratur filius dei homo (quod est ver-
K bū caro, qui dilectus est secundū deitatē & secundū humanitatē supra reliquas creaturas. Et eadē ratione subditur. ¶ *In quo mihi cōplacuit* in textu tamē Græco nō habetur pronomen mihi, sed in quo cōplacui quia tunc officiū christi erat ad exequendū & manifestandum cōplacentiā diuinam in ipso, ad redimendū, reconciliandum & renouandum mundum, & instaurandum omnia quæ in cœlis & in terris sunt. Hæc est ad literam ratio aperti cœli & columbæ & vocis in Christi baptismo. Et pręter hoc ratio columbæ fuit vt persona christi quæ Ioanni erat ignota, cognosceretur à Ioanne. Et nihilominus significant hæc baptismum christi quem tunc contractu suæ carnis consecrabat, conferre cœlum apertum, & in fide sanctæ trinitatis cōferri (ita quod hic opere monstratum est quod postea verbis à domino explicatum est, baptizātes eos in nomine patris & filii et spiritussancti) et efficere ex filiis hominum filios dei. Hæc tamen ad mistycū videntur potius spectare sensum quam literalem.

Tunc

CAPVT IIII.

VNC. statim postq̃ baptizatus est. ¶*Iesus ductus est.* Effectum spiritusancti A
perspice.non iuit velut sola humana vtens ratione:sed ductus est à spiritusancto,
inspirante,regente & agente ipsum. ¶*In desertum.* Secundum historiam scribitur
locus ad vacandum operibus profitentium pœnitenriam,vitam solitatiam,vitam contemplatiuam in ieiuniis & orationibus.

¶*A spiritu,vt tentaretur à diabolo.* Coniunctio vt non solum tenetur consecutiue (quia locum deserti secutura erat tentatio)sed etiam causaliter:quia sicut ad hoc venit vt pateretur: ita ad hoc iuit voluntarius in desertum vt tentaretur.nam nec pati nec tentari malum est, sed vtrunq; pro nobis sponte subiit.& sicut Hierusalem elegit pro loco passionis,ita desertum elegit pro loco tentationis.Est nihilominus desertus locus,aptus tentationi.tum ex genere vitæ spiritualis quæ in deserto ducitur,tum ex solitudine.nam dæmon spirituales viros maxime nititur tẽtare,& solitariis insidiatur:vtpote quibus velut subacto mũdo & carne,contra solos dæmones pugna restat. B ¶Significãter autem christus post baptismũ, desertum ieiunii,orationis & tentationis petit,non solum vt sua actione exemplum prębeat nobis quid agendum est post professionem christianæ vitæ,sed vt præludia suæ prædicatiõis exerceat in huiusmodi.Propterea enim Euangelista dicit tunc. ¶*Et quum ieiunasset.* Ieiunium non est opus ex suo genere bonum(quum sit priuatio alimenti)sed pro tanto est bonum,p̃ quanto est actus virtutis moralis quæ vocatur abstinentia. ¶*Quadraginta diebus & quadraginta noctibus.* Quantitas tanta ieiunii excedit rationem virtutis moralis secundum humanam rationem:quia dissonat à tẽtatione recta humana vt homo eligat ieiuniũ intolerabile naturaliter hoĩ.Sed fuit hoc ieiunium moderatum dispositiõe diuina.decuit enim vt christus in ieiunii opere assimilaretur excellentibus prophetis Moysi & Helię,quorũ vterq; ieiunauit spatio.xl.dierũ & noctiũ:& vno tanto ieiunio vniuersam Ioannis Baptistę abstinentiam superaret.Nec elegit extendere plus ieiunium,ne in dubiũ verteret verã se habere carnem.Miraculosum aũt proculdubio fuit & in Christo & in Moyse & Helia tantum ieiuniũ C
& non imitandum,sed admirandum proponitur mũdo. ¶*postea esuriit.* Affirmat Euangelista iesum post ieiunium dierum ac noctium quadraginta esurisse:vt vnde occasioné tentandi diabolus sumpsit describat.Sed an infra tempus illorum quadraginta dierũ.esurierit vel nõ esurierit,nihil dicit.Si interim nõ esuriit,multiplicantur miracula.nam miraculo ieiunii dierũ quadraginta adiungitur miraculum quod tanto tẽpore seruatum sit Iesu corpus absq; indigentia alimenti.esuries siquidẽ est naturalis appetitus alimenti sicci aĩalium quã do indigent alimẽto sicco:sicut sitis est appetitus alimẽti humidi.Et quod magis vrget,adiungitur implicite q̃ Iesus ex tanto ieiunio nõ est afflictus secũdum corpus:quia nõ affligitur corpus ex ieiunio donec deducatur ad hoc q̃ indigeat alimẽto,esuriat,& careat alimento:vt experientia testatur.Quocirca si Iesus intra tẽpus quadraginta dierũ nõ esuriit consequens est quod nõ indiguerit alimẽto,& q̃ non fuerit ex tanto ieiunio afflictus. D Si interim quoque esuriit,cur diabolus nõ interim tentauit,cur Euangelista apposuit aduerbiũ,postea esuriit? ¶Solutio est quod Iesus ex ieiunio illo afflictus est secundum corpus indigẽte corpore eius alimento,sed nõ est tantum afflictus quantũ vis tanti ieiunii naturaliter nata erat affligere,quia nata erat perimere,sed vsq; ad certũ terminum rationi cõsentaneum:vt rationabile scilicet seruaretur obsequiũ illius ieiunii.oportet enim corporis hostiam esse rõnabilem cultum:vt Apostolus testatur ad Ro.xii.Et eadem diuina dispositione qua miraculose seruatum est corpus in tanto ieiunio,retẽtus est appetitus aĩalis ab actu esuriendi & sitiendi.Moderauit itaq; diuina dispositio afflictionem & indigentiam alimenti.Retinuit autẽ appetitum animalem ab actu esuriendi & sitiendi sicut etiam retinuit ignem ab actu cõburendi tres pueros in camino ignis. E Et ideo euangelista dixit postea esuriit,ideo diabolus nõ prius tentauit:sed vbi esurientem vidit ac carentem cibo,occasionem opportunam tentãdi nactus est. ¶*Et accedens tentator.* In humana specie diabolum aduenisse significatur:dicendo & accedens tentator.accedere enim progressiuus motus est. Conuinciturq; ex hoc quod vniuersa quę describitur tentatio,foris fuit,non intus.nam integram perfectionem Iesu dedecebat habere intra cogitationes aut phantasiæ vel sensus motus, aduersus spiritũ: exteriores autem suasiones ad malum,audire non dedecuit,vt illas vinceret.

¶Tentatoris autem officium recolito esse non solum explorare ad sciẽdum seu experiendum,sed etiam conari ad efficiendum.Sic enim Alcimistę tentant ad efficiendum aurum, & opifices ad faciendum statuam aliquam ex tali lapide.Sic diabolus tentat ad efficiẽdum

F homines similes sibi: præter id quod explorat quid latet in voluntate & viribus internis. ¶ *Dixit ei. Si filius dei es.* Non est intelligendum quod diabolus hæc sola verba dixerit, quod ex abrupto proruperit dicẽdo si filius dei es: sed quod multis compositis verbis, necessitate panis ad vtriusque sustentationem allegata, suadendo protulerit hanc sententiam. quæ explorationẽ cõtinet an filius dei sit, ex miraculo quod solo verbo prouideat efficiẽdo de lapide panem. Audierat forte diabolus vocem illam, tu es filius meus dilectus in quo cõplacui: vel saltem audierat Ioannem Baptistam prædicantẽ & testificantem quod hic est filius dei. vt patet Ioannis. i. sed quum vidit ipsum esuriẽtem carere cibo, dubitauit an ipse esset filius dei. Et propterea experiri voluit hoc miraculo. ¶ *Dic, vt lapides isti panes fiant.* Scit diabolus quod sola diuina potentia sufficit ad hoc quod solo verbo subito fiat de lapide panis. Et propterea petiit, dic vt lapides isti panes fiant. ¶ *Qui respondens dixit.* Diabolus
G fingebat se hominem: Iesus non monstrauit se cognoscere illum, sed tanquam homini respondit. ¶ *Scriptum est.* Discamus hinc omnes arma nostra esse sacras scripturas, ideo nanque Iesus omnes has tentationes solis sacris scripturis vicit, vt doceret nos sic pugnare & vincere. nulla enim poterit nos suasio ad malum trahere, si consultis sacris scripturis actiones & omissiones nostras direxerimus. ¶ *Non in solo pane viuit,* pro, viuet *homo: sed in omni verbo quod procedit,* pro, egredietur. *de ore.* pro, per os dei. Sententia hæc scripta est Deuter. viii. & sunt verba Moysi ad populum, instruentis illos quod ideo deus pauit illos manna vt cognoscerent quod non in solo pane viuit homo sed in omni re quę procedit de ore (hoc est de imperio) dei. Verẽ enĩ experti sunt hominẽ viuere absque pane quadraginta annis nutritum nõ pane sed manna. Hic est sensus literalis illius textus.
H vbi patet sermonẽ haberi ad literam non de cibo animæ sed corporis, & dominum Iesum tentatori suadenti vt panẽ de lapide efficeret, attulisse sacræ scripturæ autoritatem quod vita corporalis hominis non indiget pane: quia non in solo pane viuit secundũ corpus homo, sed in omni verbo, hoc est re alia, procedẽte ex ore, ex imperio dei. Et directe respõdet diabolo suadenti necessitatem panis, quod panis nõ est necessarius: quia homo etiã absque pane viuit secũdũ corpus ex quacunque alia re quam deus imperat, disponit, dicit forte cibum hominis. Et sic ex hac respõsione diabolus nihil explorati habuit an filius dei esset. sed totus conatus diaboli ad suadẽdũ miraculum de pane delusus est, ostẽsa ex diuina scriptura non necessitate panis ad vitam hominis. Ex qua domini respõsione insinuatur quod diabolus tẽtãdo fundauerat sermonẽ suũ super necessitate panis ad humanã vitã: & hinc intulisse, quod si filius dei es, dic vt lapides isti panes fiant. ¶ *Tunc.* post descriptam tenta-
I tionem. sed quantum interfuerit temporis, incertum est. ¶ *Assumpsit.* pro, assumit, *eum diabolus.* Non portauit super humerum sed duxit. sicut inferius cap. xvii. dicet Euangelista hic quod Iesus assumpsit Petrum & Iacobum & Ioannem, quia ad se traxit ducendo. ¶ *In sanctam ciuitatem.* Hierusalem, sanctam, quia deo dicatam ratione templi. ¶ *Et statuit eum super pinnaculum.* summitatem tecti. ¶ *Templi. & dixit.* pro, & dicit, ei. *Si filius dei es mitte te deorsum. scriptum est enim quia angelis suis mandauit.* pro mãdabit, *de te, & in manibus tollent, te ne forte.* pro, nequando, *offendas ad lapidem pedem tuum.* Similis priori est hæc tentatio exploratiua ab actione manifestatiua Messię. intellexit (& vere sic erat) scriptum esse de Messia quod angelis suis. &c. Et propterea Iesum tuentem se sacra scriptura, aggreditur cum armis sacræ scripturæ: vt vel sic exploraret si filius dei esset. Et diaboli suasio
k tendebat ad hoc vt manifestaret Iesus se esse filium dei hoc miraculo, mittendo se deorsum vidente populo: qua sacræ scripturæ congruebat vt hoc signo Messias se manifestaret: vt citatus psalm⁹ testatur. suadebat enĩ hoc diabol⁹ in specie hominis desiderãtis vt Iesus manifestaret se esse messiam. ¶ *Ait illi Iesus.* Dissimulans se nosse tentatorem, respondet dæmoni vt homini. ¶ *Rursum scriptum est.* scripturam citasti, scito hanc scripturam non esse solam, & oportere scripturam scripturæ consentire. extat altera scriptura. Deuteronomii. vi dicens ¶ *Non tentabis dominum deum tuũ.* Non est opus miraculo hoc vbi iter ad descẽdẽdũ per gradus patet: esset enim tentare deum, velle experiri an deus me saluaret si mitterem me deorsum. Ex hac quoque responsione nihil explorare potuit diabolus. quandoquidẽ Christus respõdit nullam esse necessitatem huius miraculi. sed hominẽ attentare tale opus, esset tentare deum. quod prohibetur in sacra scriptura. ¶ *Iterum assumpsit.* pro, assumit, *eum diabolus.* Hinc apparet quod secunda fuit hæc assumptio: ac per hoc tentatio tertio loco à Mattheo scripta, verẽ fuit tertia secundum ordinẽ rei gestę: alioquin nõ dixisset Euãgelista iterum assumit. Vnde Lucas qui ordinem tentationũ non secundum ordinẽ rei gestę scripsit

nullo

nullo vſus eſt ſimili aduerbio aut coniunctione denotãte ordinẽ rei geſtæ ſicut Mattheus. *In montẽ excelſum valde.* Neſcitur quis fuerit iſte mõs. & ſimiliter quantum temporis interceſſerit à ſecunda in tertiã tentationem. *Et oſtendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum.* Præſentis temporis eſt oſtendit. monſtrando digito ſitus climatum & regnorũ (ideo enim duxit ipſum in montem excelſum valde vt inde poſſet monſtrare) & deſcribẽdo gloriam eorum. *Et dixit.* pro, & dicit ei. *Hæc omnia tibi dabo ſi cadens adoraueris me.* Græca dictio participium eſt actiuum præteritum, quo latina lingua caret. Ita quod ſenſus eſt. Si ceciderís & adoraueris me, ſi à teipſo proſtratus adoraueris me. Diſsimilis valde eſt hæc tentatio præcedentibus. nam priores fuerunt exploratiuæ, ſi filius dei es &c. hæc autẽ eſt non ad ſciendum ſi filius dei eſt, ſed ad experiendum ſi poteſt allici ad adorandum ipſum dæmonem. Vnde colligitur quòd in hac tentatione diabolus in humana ſpecie loquens manifeſtauit ſe eſſe principẽ mundi huius, & poſſe diſponere de regnis mũdi huius. quod A B præſumptuoſe ac mendaciter dicit. Non intelligo ego hanc tentationem tendere ad id quod ſonat: quoniã non eſt veriſimile vt diabolus virum tantæ perfectionis quantam videbat in Ieſu, quem nunq̃ potuit trahere ad minimum peccatum veniale, duxerit tentandũ ad tam magnum ſcelus adorandi dæmonem, credendo aut ſuſpicando quòd forte cõſentiet. ſciuit enĩ quòd nemo repẽte fit ſummus tã in bono q̃ in malo, ſed paulatĩ progreditur hominis animus ad ſummũ bonorũ ſiue malorum. Sed intelligo quòd occultiore arte tentationẽ hanc intulerit ad explorãdum filius dei eſſet. Conſiderans enĩ tentator priores conatus à ſuggeſtione ſi filius dei es, fuiſſe vanos, cogitauit occulte idem explorare, tentãdo de ſupremo crimine vt. ſ. ſe adoraret: vt vel ſic prouocaret Ieſum ad increpandum tẽtatorẽ & dicendũ. ego à te debeo adorari, & tu tam inſanis vt petas ádorari à me. & ſic exploraſſet ipſum eſſe filium dei. Sed fefellit eum opinio ſua. *Tunc dicit ei Ieſus vade.* pro, abi. Et deeſt poſt me. Legendum eſt, abi poſt me. *Satana.* Quia diabolus manifeſtauerat ſe eſſe principẽ mundi, ideo Ieſus non reſpondet illi ſicut homini vt prius, ſed expellit eum. Satã C Hebræa dictio eſt: latine dicitur aduerſarius. & nominauit eũ Chriſtus ab officio & actu aduerſandi hominis ſaluti. Aduerte pro literali ſenſu quod bis legimus Ieſum vſum hac increpatione, vade poſt me Satana. Semel expellendo diabolũ tentantẽ: vt tã Mattheus hic q̃ Lucas. iiii. ſcribit. & ſemel reprehẽdendo Petrum: vt patet Matth. xvi. Et nõ eſt ſenſus vade poſt me, hoc eſt ſequere me à tergo: ſed quia Satan apud hebræos ſonat aduerſantẽ, nõ qualitercunq; ſed velut obſidendo coram ante faciẽ, ideo alludẽdo ad vocabulum eiicitur ad ſitum à tergo, in quo non poſsit exercere officium aduerſandi obſiſtendo. Hic eſt ſenſus literalis: qui vt patet eſt ſenſus ſimilitudinarius, ſumptus. ſ. à ſimilitudine corporalium ſituum ſeu poſitionum. Et ſignificat ad literam ſecundum ſenſum intentum, abi illo vnde non poſsis aduerſari. Ita quod non ſolum eiicitur ob actu aduerſandi & à ſitu idoneo ad aduerſandum, ſed emittitur ad ſitũ contrarium vbi nec poſsit officium aduerſandi exercere quod eſt totaliter eiicere aduerſarium. Ac ſi dixiſſet, abi totaliter à me aduerſarie. *Scriptũ* D *eſt enim.* Deute. vi. *dominum deũ tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies.* Nec ex hac reſponſione potuit diabolus aliquid habere quod Ieſus eſſet filius dei: quoniam ex cõmunibus Ieſus illũ ſuperauit, tacitis iis quæ ei propria erant. *Tunc reliquit.* pro, reliquit, *eum diabolus.* Cõſummata vniuerſa tentatione reliquit eum (vt Lucas explicat) ad tempus ceſſans à tentatione. *Et ecce angeli acceſſerunt, & miniſtrabant ei.*) Inducuntur angeli miniſtrantes ad teſtificandum illis excellentiam ſupra angelos. ideo nanq; non vnus angelus, qui ſufficeret ad cibandum vnum hominem, ſed angeli in numero plurali deſcribuntur, nõ prouidentes, ſed miniſtrantes, famulatum exhibendo. Vt quod diabolus tot tentationibus explorare nequiuit, confuſus ac inuitus videat in angelorum miniſterio: non ad portandum mittentẽ ſe deorſum (quod ipſe requiſierat) ſed ad opportuna ſeruitia, quod ipſe non queſierat. Decuit enim vt dominus Ieſus manifeſtaret ſe filium dei quando & quomodo ipſe Ieſus diſpoſuit, & non quando & quomodo diabolus requirebat. Veruntamen per hoc diabolus non E certificabitur quod ieſus eſſet Meſsias: quia non penetrabat miniſterium hoc eſſe vere ſubiectionis angelorum ad Ieſum. videbat quod miniſtrabant, ſed non quod vt ſerui. *Quũ autem audiſſet Ieſus quod Ioannes traditus eſſet, ſeceſsit in Galileam.* Omnia ieſu geſta poſt ieiunium vſq; ad carcerem ioannis (quæ ioannes Euangeliſta narrat vſque ad quartum capitulum integrum incluſiue) tacet Matthæus, tranſiens à ieiunio ad auditum ioannis carcerem. Et cura fuit Euangeliſtæ vt hoc explicaret: ne falleremur putantes illa quæ ſcriptus erant geſta eſſe ſtatim poſt ieiunium: quum tamen conſtet interceſsiſſe pluſq̃ annũ vt in euangelio ioannis declarabitur. Igitur quum ieſus in iudea conſtitutus audiſſet

traditum à iudæis Ioannē in manus Herodis. quis enim hoc non cōstet, hæc tamen Mat-
F thæi verba innuunt hoc. Quorsum nanq̄ Euangelista narrat auditam traditionē ioannis
fuisse rationem quod Iesus secesserit in Galilæam, nisi quia iudæa in culpa traditionis fuit
& propterea relinquenda tunc fuit à iesu. Ex hoc enim quod in Galilæam secesit, apparet
quod non fugiebat Herodē qui erat tetrarcha Galileæ, Et similiter hinc apparet quod à iu
dæa secesit in Galilæam: quum nullus. Euāgelista narret alibi eum fuisse: & consequenter
quod à iudæa traditus fuit Ioannes. ¶ Causa autē quare ioannes traditus fuerit Herodi à iu
dæis, in promptu est illa, qua dicit iosephus ioannem ab Herobe captum scilicet quia ad io
annem cōcursus erat populi. Rationi namq; consentaneū est quod iudæi vidētes populum
concurrere ad ioannem & hoc in iudæa, timuerunt nouitatē aliquam offensiuā Romano-
rum, sicut timuerunt postea ex concursu ad iesum: & propterea caute tradiderunt ipsū car-
ceri trudendum ab Herode. cui huiusmodi cōcursus displicebat: vt iosephus dicit. Nec cau
G sa ista cōtrariatur causæ recitatæ ab euangelistis: quia. s. ioannes arguebat Herodem, potest
enī ex vtraq; causa prouenire effectus carceris. *Et relicta.* quo ad habitandum. ¶ Ciuitate
Nazareth. Nō intellego, quod hoc tertio reditu in Galilæā venerit prius ī Nazareth, & ibi
legerit Esaiam (quod Luc. refert) & postea tanq̄ eiectus venerit ad habitandū in Caphar-
naum: quia gesta illa ī Nazareth. presupponunt multa facta à iesu miracula in Capharna-
um: dicētibus tunc Nasareis quāta audiuimus facta in Capharnaū, fac & hic in patria tua.
Sed intelligo quod post ioannis carcerē, ante illa gesta in Nasareth iesus qui solitus erat ha
bitare ī Nasareth relicta ciuitate sua quo habitandi officiū elegit habitare in Capharnaū.
¶ *Venit.* Præteriti est tēporis. *Et habitauit in ciuitate* Capharnaū. Superfluit ciuitate. *Mariti-
ma.* Nasareth aiunt iuxta montem Tabor esse, non maritimā: Capharnaū autem (corrupto
vocabulo Capharnaum) maritimā esse aiunt. Et hanc differentiā descripsisse videtur Mat-
H thæus addens maritima: iuxta. s. mare Galileæ: hoc est lacum qui hebræa consuetudine ma
re appellatur. ¶ *In finibus zabulon & Neptalim.* Non suffecit descriptio loci à naturali situ,
sed adiuncta est descriptio à sortibus tribuum zabulon & Nepthalim: vt adiungeretur cō-
sonantia prophetiæ. ¶ *Vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam. Terra zabulon &
terra Nepthalim via maris.* pro, viam maris, trans iordanem Galilee. pro, Galilæa, *gentium*.
Intellige adimpleretur secundum mysticum sensum: quoniam ad litteram Esaias in fine o-
ctaui in principio noni capituli vnde afferuntur subiuncta verba. dicit secundum textum
Hebræum quod nō erit obscuratio sicut fuit primo tempore ab alleuiatore terræ zabulon
& Nepthalim & nouissimo ab aggrauatore viæ maris trans Iordanem. &c. sed populus
qui ambulabat. &c. Quod adimpletum est quum angelus domini percusit. clxxxv. milia
vnde & ibi affertur similitudo, sicut in die Madiam: victoria. s. omnibus iudæis viuis & sa-
I nis. Et ad hoc insinuandum truncauit Euangelista verba Esaiæ, citans sensum sumptum. s.
quod terra zabulon & Nepthalim ac via maris trans iordanem, appositiue esset populus
qui sedebat in tenebris &c.
¶ Et vocatur hic trans iordanem respectu Moab & montis Hermon & Basan. Ita quod
illa regio vbi locatæ sunt duæ tribus & dimidia à Moyse, inuenitur hic cis Iordanem: Hie
rico autem, Hierusalem. &c. trans iordanem. nam constat Galilæam esse in terra quam
mortuo Moyse Iosue transito iordane cum filiis israel acquisiuit. Et hæc oportuit hic no-
tare: quia aliter intelligeretur trans iordanem respectu Hierusalem. intelligitur enim ter
ra vbi est mons Hermon & Basan & Moab. &c. ¶ POPVLVS *qui ambulabat.* pro sede-
bat, *in tenebris, vidit lucem magnam: & sedentibus in regione vmbræ mortis.* pro, in regione & vm-
bra mortis, *lux orta est eis.* Sicut vmbra est velut vestigium illius cuius est vmbra, ita vm
K bra mortis velut vestigiū est mortis. Et proprie significat terrores & horrores mortis. hi
enim non sunt mors sed mortis vmbra. Illi nanque qui sunt in continuis timoribus
mortis & tormentorum sunt in vmbra mortis corporis. & per metaphoram trans-
fertur ad mortem animæ. & internæ animi tenebræ (quæ ignorantia & peccata sunt)
vocātur hic ad literam vmbra mortis. Tanquàm mors ipsa sit æterna damnatio,
qua sine spe vitæ anima mortua est. & ne intelligeres tenebras faciles aut sine peri-
culo, explicauit quales essent: scilicet vmbra mortis. ¶ EXINDE *cœpit* IE-
SVS *prædicare*, Tempus ac locum vnde cœpit IESVS publica prædicatione
populum docere significatur: tempus quidem post ioannis carcerem, locum ve-
rò Galilæam. non quod prius IESVS baptizatus siluerit (quum Hierosoly-
mis & in ciuitate Scichar & in terra Iuda docuerit, discipulosq; habuerit) sed quia tē
pore illo. s. inter suum baptismum seu ieiunium & carcerem ioannis. prædicante ioanne
iesus

Iesus doctoris potius q̃ prædicatoris exercuit officium docẽs non oculte sed palam multos & miracula faciens: vt ioãnes Euangelistate statur. sed vbi ioannes carceri addictus est, A
cœpit Iesus ĩ Galilęa publici prædicatoris officio vti. discurrendo ad prædicãdũ per ciuitates & villas &c. ¶ Decuit autẽ vt prædicãte Ioanne nõ prædicaret Christus: ne cõcurrere viderentur, sed ioannes prædicãs mitteret auditores ad Christũ doctorem. vt sic incipe rent gustare verba iesu Christi. Testantur autem etiam principes sacerdotum coram Pilato quod iesus cœpit prædicare à Galilæa. dicendo commouit populum per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilęa vsq; huc. Luc. xxiii. *Et dicere. Pœnitentiam agite appropinquabit.* pro, appropinquauit, *enim regnum cælorum*. Exposita sunt hæc superius. Sed aduerte quod Iesus ab eadem materia inchoat prædicationem suam â qua incœperat ioannes. tum quia ioannes præparatoriæ, Iesus verò perfectiuẽ hanc materiam prædicabat. tum ad confirmandũ prædicationem ioannis. tum ad exemplum nostrum, vt non dedignemur inchoata ab aliis etiam minoribus bona prosequi. *Ambulans autem Iesus iuxta mare Galileæ, vidit duos fratres (Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrẽ eius) mittentes rete in mare. (erant enim piscatores.)* B
Hæc Petri vocatio quod non sit illamet quæ scribitur Luc. v. patet ex eo quod in hac Iesus ambulans iuxta mare vocat, in illa iesus erat in naui: in hac Petrus & Andreas erant mittẽtes rete in mare quando vocantur, in illa iam compræhenderant piscium multitudinem. Quæ autem harum vocationum fuerit prior, ibi tractabitur. ¶ *Et ait illis. venite post me.* Vocantur ergo ad discipulatum, non calencunque sed sequelæ etiam corporalis. Fuerunt enim multi Iesu discipuli qui non corporea societate comitabãtur illum. vt patet de Nicodemo, & Ioseph ab Arimathia. Immo omnes credentes in Iesum erant discipuli Christi: vt patet in Actis apostolorum: & ex verbis iudæorum dicẽtium cæco nato: tu discipulus eius sis. *Et faciam vos fieri piscatores hominum.* Superfluit fieri. Apta magnaq; promisio, sed veritatis plena: vt experientia comprobauit. *At illi continuo relictis retibus.* Non dicit relictis omnibus. Descibitur enim non abdicatio propriet atis rerum, sed promptitudo obedientię: quod q̃uis iacerent retia in mare ad piscandum quia piscatores erant nihilominus reliquerunt retia. *Secuti sunt eum.* Animo & gressu corporeo non ita quin postea quandoq; piscationi vacauerint: quum incumberet illis cura domus, nec haberent vnde suis prouide: ẽt de victu nisi de piscatione. cõmune est enim piscatoribus alere se & suos ex piscatione. In cuius signum etiam post resurrectionem domini Petrus vacabat piscationi. *Et procedẽs inde, vidit alios duos fratres (Iacobũ zebedei & ioannem fratrem eius) in naui cum zebedæo patre eorũ, reficiẽtes retia sua: & vocauit eos.* Simili vocatione (scilicet ad dispulatum & sequelã corpoream) vocãtur Iacobus & ioannes. ¶ Nec est mirandum q̃ isti & illi statim secuti fuerint Iesum: quia interiori operatione iesus mouebat (motione nõ inuitatoria sed efficaci) corda eorum ad relinquendũ omnia & sequendum ipsum. Tali enim attractioni interni spiritus nullus vnq̃ restitit, nullus etiã resistet vnq̃: quia efficit voluntariũ sectatorẽ, operariũ martyrẽ. &c. *Illi autem statim relictis retibus & patre, secuti sunt eum.* Et similiter nõ dicitur hic relictis omnibus, sed relictis retibus & patre: ad cõmendandam promptam sequelam. Adhuc enim & Petrus habebat domum & nauim: & isti retia sua quæ paternæ curæ reliquerunt, non dicuntur à se abdicasse sed reliquisse patri. *Et circumibat Iesus totam Galilæam.* Non solum vocat ad discipulatum aliquos, sed officium prædicationis omnibus impendit: non in vno manebat loco quo omnes conuenirent, sed ipse circũibat abundãtiore claritate totam, non partem Galilęæ. *Docens in synagogis eorum, & prædicans euangeliũ regni, & sanans omnem langorem.* pro, omnem morbũ, *& omnẽ infirmitatem in populo.* Tria exercet. docet instruendo ea quæ morum, que legis, quæ religionis & iustitiæ sunt. annunciat euangelium, bonum nuncium, regni cælestis, non regni terreni. Hæc enim duo sunt officia veri prædicatoris cælestis. Annunciare quæ regni cælorum sunt sine doctrina, tanq̃ fabulosum habetur: docere quæ ad perfectionem vitæ moralis spectant absq; annũtiatione fidei, spei ac charitatis cælestis regni, insufficiens ac inutile est ad salutẽ æternam. & ideo vtrumq; iesus exercuit. Et adiunxit tertiũ. s. sanare miraculose. vt inciperet manifestare se esse Mesiã. ¶ Et doctrinæ quidẽ locus synagoga (hoc est locus publicus) ad opus tale deputata describitur. Sanationis verò opus oĩs morbus omnisq; langor dicitur (vt nulla ægritudo exempla ĩtelligatur) nõ in aliqua domo sed in populo quocũq; totius Galilææ. ¶ Vbi aduerte quod dictio græca interpretata infirmitatẽ, proprie sonaret molliciem: quę apud nos non est nomen ægritudinis. & propterea infirmitatis nomine (quo valetudo corporis minus firma significatur) interpretata est. molle enim cedit sicut & infirmum. ¶ *Et abiit opinio.* pro, E

 auditus,

auditus,eius in totam Syriam.) Effectus doctrinæ,prædicationis & miraculorum in sana tionibus describitur fama Iesu in tota Syria,cuius pars est Galilæa. E T *obtulerunt ei oës male habentes variis langoribus*.pro,morbis,*& tormentis*.pro.cruciatibus: *cōprehensos:& qui dæmonia habebāt*.pro,dæmonicos,*& lunaticos & paralyticos*. Effectus famæ fuit quod audita tā tæ nouę gratiæ fama,offerebāt Iesu oēs male habentes variis languoribus febriū,& tormē tis:hoc est afflictionibus seu cruciatibus dolorum sensibilium,vt podagrarum,illiorum& similium.& lunaticos,malum caducum patientes:& paralyticos, mēbrorum dissolutiōe quassatos. Et *curauit eos*. Non aliquē eorum sed eos absq; exceptione aliqua. *Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa & decapoli,& de Hierosolymis & de Iudæa & de trans Iordanem*.Effectus doctrinę euangelii,miraculorum & famę,fuit quod secutæ sunt Iesum turbæ mul tæ ex quinq; locis.vt intelligamus extensionē effectus extra Galilæam:dum vltra Galileā exprimitur decapolis à numero denario ciuitatum regio nominata:& Hierosolyma,ī qua prius fecerat multa signa paschali tēpore:& Iudæa,in qua baptizauerat:& de trans Iorda nem respectu Hierusalē & Iudęa hoc est,regione sortis duarum tribuū & dimidię in terra olim Seon:& Og regum,q̄ quos percussit Moyses.

CAPVT V.

VIDENS *autem Iesus turbas ascendit in montem*. Occasionē loci & temporis& docendi discipulos describit Matthæus. temporis quidem à visis turbis: loci autē ab ascensu in montem. Tempus siquidem cōgruum ad nouam ꝓmulgandam legē,fuit quando iam turbæ multæ concurrentes non credebantur sed videbantur. Locus autem congruus fuit,non templum,non ciuitas,nō vallis,sed mons ad promulgandam legem non iudæis aut vnigenti sed mundo:legem autem tam excelsam vt nec mons ipse sufficiat ad illius celsitudinem cōmendandam. *Et quum sedisset*. Corporali etiam situ sedit:vt quies & autoritas docentis etiam sic aperiatur. *Accesserunt ad eum discipuli eius*. Hinc apparet quod turbæ non ascenderunt in montem cum Iesu, sed discipuli soli secuti eum fuerint in montē:& quod ad euitandas pro tunc turbas,Iesus ascendit in montē docturus seorsum discipulos. nam si etiam turbæ fuissent secutæ.non dixisset Euangelista,& accesserunt ad eum discipuli eius: subdendo docebat eos,nō eas. ¶ *Et aperiens os suum*. Tum ad differentiam quod olim aperuit idem Iesus ora prophetarum. propterea enim modo dicitur quod proprium os aperuit. Tum ad differentiam huius sermo nis à reliquis domini sermonibus scriptis & scribendis à Matthæo:quia hic sermo est velut lex euangelica,reliqui autem sunt particulares monitiones. Ita quod lex euāgelica nō traditur sicut lex Mosaica: non solum quia illa per angelos & cum terroribus,hæc per ipsum iesum proprio ore & sedendo. sed etiam quia illa vni populo data fuit, & propterea toti congregato populo Israel data est: hæc autem toti mundo datur.& propterea nō populo israel congregato sed discipulis doctoris vniuersum mundum promulgatur.Si enim populo israel fieret promulgatio,putaretur quod lex euangelica illi populo esset propria sicut fuit lex Mosaica: sed vbi promulgatio fit discipulis in vniuersum mundum mittendis, aptissime interfuerunt personæ euangelicę, legis promulgationi. ¶ *Docebat eos dicens*. Singularis excellentia euangelicæ legis tangitur,quod est doctrina non est ligamen arbitrio aut voluntate humana quia sic iubet princeps:sed est doctrina vere bonorum & sanctorum morum,actionum,mentium,vniuersæque vitæ. Perlege totum sequentem sermonem,& nihil in eo inuenies quod iuris si positiui: quod scilicet antequam statuatur in differens sit.ꝰ omnia enim & singula sunt secundum se bona vel mala. ¶ BEATI *pauperes spiritu*. In actionibus & operationibus primum principium est finis: quia finis est agēdi ratio & ex fine ratio actionis & operis sumitur. Et propterea iesus legem euangelicam inchoat à beatitudine, quam constat actionum & laborum nostrorum omnium finem esse:quandoquidem vt beati simus,agimus & patimur oēs quicquid voluntarie agimus & patimur. ¶ Numerat autem nouem beatorum species:conuenientes quidem in beatitudi ne,sed differentes in beatitudinis merito & gradu. Et septem quidem meritum consistit ī agere: duarum autem in voluntario pati. ¶ Beati inquit, hic in spe & in futuro in re (sic intellige in omnibus nouem) pauperes spiritu. Non dicit pauperes spiritus manifeste significando paupertatem spiritus proprii,q̄ appellamus humilitatem cordis. sed dicit pauperes spiritu. Quod potest dupliciter intelligi seruata proprietate nominum. Primo vtranque dictionem in sua integritate seruando hoc est,quod pauperes significet vere

verè pauperes: immo secundum textum græcum mendicos, qui á suis rebus ceciderunt in necessitatem mendicandi. Ita quod ad literã appellat Iesus btós eos qui quum res haberét A effecti sunt mendici, nõ fortuna, nõ violentia raptorum, nõ volũtate quacunq;, sed spiritu hoc est voluntate spirituali. Nec dicit bti pauperes seu mendici statu, hoc est pfessióe paupertatis (quales sunt religiosi pfitentes tria vota) sed dicit pauperes seu médici spũ: quoniã pauperes seu mendici statu, multi sunt qui nolũt sibi aliquid deesse: statum paupertatis pfitentur sed spiritũ pauptatis nõ habent, pauperes spũ sunt qui reliquerunt oïa q̃ habebant volũtate spũali, & hmôi inopia atq; reali indigentia volunt & gaudent pseuerare. timétes sibi nõ á penuria sed à sufficiétia rerum ne impediat pfectum spiritualem, quales legim⁹ multos sctós fuisse. Prędicauit Iesus relinquenda oïa non solum affectu sed effectu ad sequẽdum ipsum si pfectio desideratur. locat mõ istos pseuerantes in hoc spũ in primo btórum loco dicendo beati pauperes spiritu. & est hic sensus literalis scd̃m planum sensum textus B seruans pprietatem vocabulorum, & congruens discipulis audientibus eorumq; capacitati, & consonans nouitati legis euangelicæ. Lex eni vetus sufficientiam opulentiamq; rerum tpalium in terra pmissionis pmittebat: euangelica autem inchoat à voluntaria pauptate ad consequendum regnum cælorum. ¶ Alter sensus est vt pauptas diminuatur p spiritum sicut quum dicitur homo pictus seu hõ mortuus, diminuitur homo per pictum seu mortem: quia homo tam pictus quàm mortuus nõ est homo. Ita quod pauperes spiritu significentur, non pauperes sed habentes spiritum paupertatis: & dictum sit pauperes spiritu, non re. nam pauper spiritu & non re, non est pauper. Et sic beatificatur non paupertas sed voluntas seu affectus paupertatis si & quando expediret. Propinqua est expositio hæc sensui literalis: & ad illum spectat reductiue. *Quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Ratio quare pauperes spiritu prædicantur beati, est quia ipsorum est non opulentia, sed regnum (quod incomparabiliter superat omne paupertatis meritum) regnum autem non terrarum sed cælorum. & non dicit erit, sed est: quia ius habent regni cælorum, quamuis adhuc non a- C depti sint illius possessionem, sicut creati episcopi Mediolanensis, iam est episcopatus mediolanensis. q̃uis adhuc non habuerit possessionem. pauperes spiritu sunt beati, quia ipsorum est regnum cælorum. Nec obstat si caderent: quia sicut perderent perfectionem qua sunt pauperes spiritu, ita simul perderent suum regnum cęlorum. ¶ Occurrit autem hic triplex quæstio. ¶ Prima est. cur potius beatificauit Iesus sanctum paupertatis vsum quàm factum vsum diuitiarum: quum tam paupertas quã diuitię sine culpa, sint, & abusus tam paupertatis quam diuitiarum in culpa sit, & sanctus vtriusq; vsus sit laudabilis. cur ergo potius dixit beati pauperes spiritu, q̃ beati diuites spiritu? ¶ Secunda est. cur Iesus paupertatem prætulit sufficientiæ quo ad beatitudinem: cum constet accommodatius organum ad beatitudinem consequendam esse non diuitias sed sufficientiam rerum temporalium quam indigentiam earumdem, quam paupertas significat: quoniam indigentes necessariis, opor- D tet vacare vt habeãt necessaria & nõ possunt seipsos totos impẽdere ad ea q̃ sunt btitudinis vnde & sacri doctores dicunt quod spiritualia non possunt durare diu sine temporalibus. ¶ Tertia est. cur Iesus mendicos spiritu dicat btós: quum ipse totius perfectionis exemplar, non fuerit mendicus secundum rei veritaté, sed potius dans eleemosynas mendicis: vt patet Ioã. xiii. quãdo putatum est quod Iesus iussisset iudæ habenti loculos vt egenis aliquid daret. Hinc eni clare habetur quod se & suos non conumerabat inter mendicos. & idé patet Ioan. iiii. quãdo discipuli ierant in ciuitaté non vt mendicarét sed emerent cibum, & ĩ plurib⁹ aliis euãgelii locis idem habetur. ¶ Ad primã quæstioné dicitur quod Iesus plus tractat q̃. differentiã inter vsum paupertatis & diuitiarum, nam btificat efficere seipsum pauperem ex spirituali voluntate. Et hinc clare apparet differentia quod non potest dici: beati diuites spiritu sicut potest dici beati pauperes spiritu: quia non subest spiritui fieri diuitem, sed fieri pauperem. in potestate enim nostra est abdicare à nobis res nostras: non auté acquirere. Et per hanc beatitudinem nihilominus declarauit dominus quod nullus est per E fector vsus diuitiarum q̃. spirituali voluntate abdicare illas à seipso. Quod alio in loco declarauit impleri dando illas pauperibus. ¶ Ad secundam quæstionem dicitur quod licet ad beatitudinem naturalem præsentis vitæ, organice concurrat sufficientia rerum temporalium, ad beatitudinem tamen infusam in præsenti (quæ est quædã supernaturalis beatitudinis participatio) longe accommodatius organum est paupertas voluntaria q̃. sufficiẽtia rerum temporalium. Paupertas enim ex spiritu, lætissima est & expeditum reddés hominem ab oï solicitudine: quoniam etiam certum reddit hoïem quod deus curã sui gerit. Et hoc experiẽtia in multis viris sanctis mõstrauit. quamuis impossibile aut difficillimum sit collegium aliquod constare ex oïbus hominibus tantę perfectiõis. vnde dominus beatitudines

tudines quę sunt perfectiones singulorum non perfectiones collegiorum tractat hic.de col
F legiis enim apparet verificari ꝙ nō possunt durare sine tpalibus,propter multorum mino
rem perfectionem.¶ Ad tertiam q̃stionem dicitur ꝙ Iesus nō fuit mendicus:quia nunq̃ le
gitur petisse nisi à Samaritana potum aquæ.quod cōstat nō ꝑprie esse mēdicare:cum hoc
cuilibet maiori possit accidere.q̃uis alibi sequendo alios,aliter scripserimus.Sed fuit ĩ pau
pertate mendicorum:quia nihil oĩno habuit ꝑprium nisi vestes,ex quo cœpit p̄dicare&c.
iuxta illud,vulpes foueas habent & volucres cæli nidos,filius autem hoĩs nō habet vbi re-
clinet caput suum.Viuebat autem nō ex mendicatis rebus,sed ex oblatis à deuotis ꝑsonis:
iuxta illud Ioã.xiii.Iudas loculos habebat,& ea quæ mittebantur portabat.& clare dicitur
Luc.vii.quod mulieres ministrabāt christo discurrenti p̄dicando,de facultatibus suis.Nec
hic btificat mendicos vt noĩantur ab actu mendicandi,sed à paupertate mendicorum : ꝙ
scilicet nō habent vnde viuant de suo,vnde nec apostolos instituit viuere ex mēdicatis sed
ex oblatis.*Beati mites*.Scito in textu græco hāc btitudinē tertioloco scribi:& eam quę apud
G Latinos est tertia(.s,beati qui lugent)scribi in hoc secundo loco.¶ Latinorum autem codi
corum ordine seruato p̄dicantur mites beati.Mansueti dicuntur qui pasiõibus iræ & non
cōmouentur,& rectæ rõni illas subiectas tranquille retinent.Mites autem præstant man
suetis:quoniam nō solum à pasiõibus iræ lōge sunt, sed placidos ac vtiles seipsos exhibent
etiam illis qui puniendi aut obiurgandi sunt:& velut fructus arborũ iam mites exhibēt
se exterius suaues.vt merito mites tanq̃ possessores suimet beati dicantur.*Quoniam ipsi pos
sidebunt terram*.pro,hæreditabunt terram.i.hæreditate accipiēt.Quod plus est q̃ posidere.
nam significat posidere hæreditaria succesiōe.Dicēdo enim accipient,significat posside-
bunt,& dicendo hęreditate,significat successionem hęreditariam.Et est sermo nō de terra
ꝑmisionis in veteri testamento promissa patribus & distributa per Iosue,sed de terra futu
H ri mundi.propter quod dicitur in futuro,posidebunt seu hæreditate accipient.nā nec ipse
Iesus qui dixit , discite à me quia mitis sum) possedit in hac vita terram quamcunq;.Et
verè quum erunt hæredes dei cohæredes autem Christi,hæreditate acquirent mites ter-
ram:hoc est orbem terræ futurum qui non commouebitur.¶ Accommōdatur autem mi
tibus possesio terræ:vt qui seipsos hic possederunt,in futuro mundum possideant.Hæredi
tarie autem quia mites tam familiares sunt in hac vita deo vt iam sint cum deo non
velut serui aut amici sed velut arrogati in hæredes dei.ad hanc enim mitium prærogati-
uam spectat ꝙ ideo dicuntur beati quia hæreditatio iure posidebunt terram viuentium.
Beati qui lugent.Mira sententia nō solum cōtra cōmunem opinionem vt prima beatificans
pauperes spũ,sed etiam sapientum & sacris documentis aduersa apparet.nulla siquidē vti-
litas in tristitia agnoscitur.Eccle.xxx.& ꝑpterea inhibita est tristitia à priscis patribus.
I Qua ergo nouitate mō dicitur bti qui lugent?¶ Sed sciendum ꝙ luctus nō ab animi tristi
tia q passio est,sed voluntaria actiõe simili opibus lugentium sumitur in ꝑposito.nō enim
beatificantur tristes,nec luctuosum statum tenentes(quales sunt lugentes per mensem vel
annum suos defunctos)sed qui cōsiderantes p̄sentis vitæ mala ac pericula respectu cælestis
patriæ,luctuosam vitam ducunt:iuxta declarationem Apostoli.ii.ad Cor.vi.quasi tristes,
semper autem gaudētes.Tales enim subactis passionibus tum tristitiæ,tum p̄cipue dele-
ctationis sensibilis,assumunt voluntarie & opa & affectus lugentium:ꝑpter mala nō solũ
cōtraria sed impedientia seu differentia cælestem patriam.Btitudo siquidē ista respicit di-
recte mala hęc:quoniam materia ꝑpria luctus est malum.Vnde & apte subditur p̄mium.
Quoniam ipsi consolabuntur.Cōsolabuntur,in passiua sumitur significatiõe pro cōsolationem
accipient.Interpres vsurpauit in passiuum seu cõe verbum cōsolari:quum apud gramma-
K ticos in actiua tantum inueniatur significatione.Sensus itaq; est,quoniam ipsi consolatio-
ne afficientur.pro luctu enim recipient in cęlesti patria consolationem. *Beati qui esuriunt
& sitiunt iustitiam*.Desiderii humani perfectio (circa quam sapientes mundi huius tantum
laborarunt) vnico verbo manifestatur:aperiendo quod iustitia est propria materia desi-
derii perficiens adeo ipsum vt beatum reddat hominem , non quomodolibet deside-
rantem iustitiam sed tanquam esurientem & sitientem.¶ Ita quod iustitia sit animę homi
nis tum cibus tum potus:& animus hominis appetat iustitiæ cibum vt esuriens,iustitię-
q; potum vt sitiens . In quibus describitur non solum magnitudo sed etiam præualentia
appetitus.esuries nāq; & sitis pręualent reliquis nostris appetitionibus:imperii siquidē,glo
riæ & reliquorum desideria post habet esuriens ac sitiens.Et intendit ad literam quod desi
derium iustitię reliquis desideriis ante positum velut esuries & sitis,beat hominem.Nec
dicit beatos esurientes & sitientes facere aut dicere iustitiam:sed ipsam iustitiam : hoc est
debitum,

debitum, exhiberi tam à se q̃ à quocunq;. iustitia enim debiti rationem supponit & est debiti exhibitio. beatitudo siquidem hæc consistit in summo ardentiq; desiderio vt debitum deo pręcipue & cuiq; exhibeatur. ¶ *Quoniam ipsi saturabuntur.* Plena iustitia non est durante hoc mundi statu: quandoquidem multæ iniuriæ deo & hominibus irrogantur impune hic. Et propterea non hic sed in futuro mundo saturabuntur. quando deus erit omnia in omnibus, nihil remanebit inultum, nihil absq; suo præmio. ¶ *Beati misericordes.* Quemadmodum iustitia debitum ita misericordia gratiam respicit. Istis duabus virtutibus vniuersa opera ad alterum perficiuntur. nam aut debitum aut gratuitum esse oportet quod alteri exhibendum est. Qui gratis igitur impendunt aliis affectum beneuolentiæ & effectum secundũ vires ad soluẽdos alienos defectus veluti dei imitatores (qui gratis oĩa creauit, oĩa conseruat, oĩmq; miseretur) beati asseruntur ex futuro præmio. ¶ *Quoniam ipsi misericordiam.* Non hanc vel illam, non quo ad hoc vel illud, sed absoluere, omnimodã. ¶ *Consequentur.* Quo ad oĩa quæ sunt animæ & corpis & exteriorum: ita vt nihil indigentiæ, nullus defectus in illis remaneat. ¶ *Beati mundo corde.* pro, mundi corde. Quia primũ principiũ internum est vitalium operum nostrorũ, ideo cordis noĩe voluntas quæ est primum principium internum humanorum operum significatur. iuxta illud. de corde exeũt adulteria, furta &c. Mundũ itaque cor munda est voluntas, mundum est pricipium nostrorũ operũ. Et si apud Salomonẽ rarissimum seu impossibile æstimatum est mundasse cor (dicẽte ipso puer. xx. quis potest dicere mundum est cor meum) q̃ celsioris perfectiõis est mundum habere cor valde enim p̄stat hoc munditię. In excelso itaque locatur merito pollẽtes cor de mundo, non solum à vitiis, pctĩs, affectibus, passionibus, erroribus ac ignorãtiis, sed etiã ab impulsionibus quibuscunque internis. ¶ *Quoniam ipsi deum videbunt.* Sublatis in hac vita oĩbus animi impedimentis ad videndum deum per cordis munditiã cõuenientissimum præmium apponitur (quum etiam corpis impedimẽtum tolletur migrando ad patriã) videre deum. Rõnis siquidem ordo habet vt qui studio assiduo assecuti sunt hic absolutionẽ ab impediẽtibus animum à diuina visione quum liberati fuerint à corporis carcere, Dei visionem oĩno expediti assequantur. ¶ *Beati pacifici.* Non dicit beati pacẽ habẽtes, sed faciẽtes. Illud posset alieno studio fieri, hoc autem proprio opere fit. Pax trãquilitas est ordinis: ac per hoc beati asseruntur qui faciunt tranquilitatẽ ordinis. Magnum est tollere oĩs immunditię impedimẽta: sed imperfectum est nisi subtractis impedimẽtis apponatur trãquillus ordo in suis partibus: vt partes inferiores subditæ sint superioribus, & superiores partes subditæ sint deo, & vtrunque cũ tranquilitate, absq; pugna, absq; reluctatiõe. Impossibilis apparet tãta pfectio: impossibilis tamẽ non est si domini verba considerentur. Non enim dicit beati qui fecerunt aut perficientes pacẽ, sed pacifici: hoc est faciẽtes seu factores pacis. vbi nõ in facto esse sed ĩ fieri pax significatur. Ita quod beati p̄dicantur quorũ pfectio tanta est vt adeptis iam aliis perfectiõib⁹ nõ remaneat apud eos studium aliud q̃ faciẽdi pacẽ, q̃ efficiẽdi tranquilitatẽ ordinis ĩ seipso & in aliis. tales enĩ sunt verẽ pacifici, sunt verẽ factores pacis. *Quoniã filii dei vocabũtur.* Si ordo proprium dei opus etiam à philosophis scribitur aptissime pacis p̄mittitur filiatio dei. vt qui hic simillimi fuerunt deo ĩ opere faciẽdo tranquillitatẽ ordinis ĩ patria ad summam dei perducantur similitudinẽ: qua. s. fili⁹ similis est patri. Vocabũtur aũt nõ falso, sed verẽ: ac p hoc filii dei erunt. Sed plus significatur dicẽdo vocabũtur: quia ex eo q̄ verẽ vocabũtur, significatur qđ erunt: & ex eo qđ nõ solum erunt sed vocabuntur, significatur qđ cognoscẽtur & noĩabuntur ab aliis filis dei. q̄ plus est q̃ esse filios dei. *Beati qui persecutionẽ.* Post beatitudines cõsistẽtes in agere: subiunguntur beatitudines cõsistẽtes in pati. Persecutiõis noĩe intellige quodcunq; malum pœnę. *Patiuntur.* Dicit, nõ subiipsis inferunt: vt faciunt occidẽtes seipsos, quorum dãnatio iusta est. *Propter iustitiam.* Nõ propter crimina, nõ propter regna, imperia, & alia hmõi: sed p̄pter hoc quod faciunt qđ debẽt, & multo magis p̄pter hoc quod superogatiõis opa efficiunt. ¶ Clauditur quoq; in hac causa (. s. prppter iustitiã) laudabilis voluntas immo cõstãtia patiẽdi: quia dum propter iustum facere patitur, tãta est voluntas iustitiæ vt post habeat pati, vt nõ curet pati vt maneat iustitia. Hæc btĩtudo cõisest oĩbus ob quãcunque virtutẽ patiẽtibus. ¶ Nec propterea qđ nõ dixit propter castitatẽ, propter fortitudinẽ, propter tẽperantiã aut quãcunque aliã specialẽ virtutẽ, sed propter iustitiã qua homo iustus est & dicitur ĩ sacra scriptura, qua vtroque testamẽto iustus distiguitur cõtra subiectum cuicunque mortali pctõ: quia nõ est beatus qui propter castitatẽ psecutionẽ etiam mortis patitur, si alias non est iustus. & sic de similibus. Ad comprehendẽdum ergo vniuersam animi integritatem dixit propter iustitiam. *Quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Vna atque eadem merces mõstratur agẽtium & patientium:

patientium:dum idem prçmium repetitur in principio patientium quod fuit in principio agentium. Et per omnia idem explicatur, non ꝙ habebunt, sed iam eorum est regnum cçlo
F rum: hic patiuntur, & patiendo acquirunt non fore sed esse suum cælorum regnum. q̃uis possessio illius futura sit. ¶ Et cõsidera ꝙ non potest persecut io auferre patientibus, tot ta lia & tanta quot qualia & quanta fert secum regnum cælorum. non enim sunt condignæ passiones huius tp̃is ad superuenturam gloriã. ¶ *Beati estis quum maledixerint.* pro, opꝓbraue rint *vobis homines & persecuti vos fuerint.* Secunda patiendi beatitudo(quę & vltima inter beatitudines est)ad fidem ĩcarnati verbi spectat. reliquæ namq; deum ac diuina respiciũt absolute, hæc sola mysterio incarnati verbi propria est. Suprema itaq; perfectio nostrę in Iesum christum fidei est pati propter ipsum. ¶ Nouitas autem huius beatitudinis significatur per hoc ꝙ reliquis in tertia persona descriptis hæc sola in secunda persona promulgatur ad ipsius nouiter incarnati verbi discipulos: dicendo beati estis quum opprobrauerĩt.
G Non vnico noĩe passiones conplectitur vt in precedenti beatitudine, sed triplici explicat gradu: vt multitudinem passionum futuram explicet. tum verbo opprobrauerint, tũ ope, & persecuti vos fuerint. ¶ *Et dixerint omne malum.* Deest. ¶ Verbum, *aduersus vos, mentientes.* Declarat opprobrauerint: ꝙ. s. non veritate vitiorum aut pc̃õrum nostrorum exigente, sed falso, sed mentiendo dixerint omne malum aduersus vos. ¶ *Propter me.* Ad vtrunq; refertur hæc causa. s. ad iniuriam verborum & factorum. ¶ *Gaudete.* intus. *& exultate.* Extra. Magnitudo gratiæ futura in tolerando iniurias propter christum illatas, significatur per præceptum gaudii in persecutionibus. Et verè impletum legimus ĩ gestis apostolorum & martyrum Christi. propter quod in hac sola beatitudine appositum est præceptum gaudii. Nec sola magnitudo sed prçsentanea, sed statim exhibenda fœlicitas est ratio singularis in hac beatitudine præcepti. nam nec Ioanni Baptistæ concessum est hoc gaudium: sed opor-
H tuit ipsum post martyrium expectare trãsitum Iesu christi ad patrem ex hac mortali vita, ad hoc vt consequeretur beatitudinem. martyres autem christi statim fiunt beati quũ moriuntur. ¶ *Quoniam merces vestra.* Sub ratione debiti ꝓmittitur fœlicitas çterna in sola hac beatitudine: merces enim non ex gratia datur, sed ex iustitia redditur pro opere: vt intelligamus ad tantam euectos celsitudinem incarnati verbi discipulos vt etiam debita sibi vẽdicent æternæ gloriæ præmia: iuxta illud cursum consummaui, fidem seruaui, ĩ reliquo reposita est mihi corona iustitiæ quã reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. ¶ *Copiosa est in cælis.* In explicabilis magnitudo ac qualitas mercedis insinuatur non explicando quæ aut qualis sit ista merces: sed dicendo, copiosa non in terris sed in cælis, in cælesti patria. vbi ad literam habitabunt beati corporaliter, vbi est modo Iesus christus. ¶ *Sic enim persecuti sunt prophetas qui fuerant ante vos.* Non solum a copioso præmio sed ab exemplo ad hãc
I beatitudinem accendit discipulos, quia magnam & imminentem præuidebat persecutionem. Nõ putetis hanc perfectionem ita nouam vt non præcesserit illius exempla. noua est causa patiendi(scilicet ꝓpter me nouiter incarnatum) sed non est nouus persequẽdi modus: quoniam sic, simili modo & verbis & factis mentiendo persecuti sunt prophetas dei, Hieremiam, Esaiam &c. qui fuerunt ante vos patres vestros quorum debetis imitari vestigia. Ac si aperte diceret. non est mihi hoc proprium, sed commune est mihi & patri meo deo. ꝙ prędicatores, doctores & testes nostri persecutionem patiuntur. vt per hoc quoq; se esse verum deum monstraret: & discipulos passuros propter se doceret quod paterentur ꝓpter deum sicut & ꝓphetę priores. & non propter purum hoĩem. ¶ *Vos estis sal terræ.* Post propositum finem christianæ religionis monstrat duces seu capita eiusdem quo ad tria. Primum quod sunt sal terræ. Vos inquit discipuli mei quos in pastores & duces mundi missurus
K sum, estis. non monet sitis, sed estis: vt quod sunt perpendant, & necessitatem incũbẽdi proprio officio cognoscant. Sal, non re, sed officio condiendi omnia appetibilia, terræ, à terrenis hominibus. Vniuersa siquidem quę à terrenis hominibus appetuntur(siue naturalia, vt proles & delectabilia tactus aliorumq; sensuum: siue diuitiæ, honores, imperia & gloria, siue scientiarum seu artium notitiæ) indigent condimento vestro, vt salubriter appetantur. Salubriterq; illis homines vtantur. Et verè apostoli olim & postea successores sancti pastores, sua vita ac conuersatione sal fuerunt terræ condiendo vniuersa appetibilia vt saperent gustui animi bene dispositi. ¶ QVOD *si sal euanuerit.* pro, infatuatus fuerit. seu, desipuerit. *in quo salietur?* Prosequitur similitudinem salis ex irreparabilitate ipsius salis. conditionalis siquidẽ ista, si sal infatuatus fuerit in quo salietur, est vera etiam si antecedens sit impossibile scilicet salem insulsum esse. Sicut etiam verê dicitur si bos volat, habet alas: licet tam antecedens quàm consequens sit impossibile. Significatur enim quod si effe

ctus

ctus fuerit illusus in quo salietur(quasi)dicat in nullo. Sal enĩ si insulsus fuerit, nullã rem A
habet qua ipse saliatur. Ita ꝙ in hoc differt sal á rebus aliis. ꝙ res aliæ insulsæ possunt sale
cõdiri: ipse verõ sal si euanuerit á sua salsedine, nõ habet quo cõdiatur.
¶ *Ad nihilũ valet vltra: nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.* Potuisset aliquis dicere,
esto ꝙ sal insulsus caret cõdimẽto, habet tamẽ alias vtilitates ob quas habẽd' est in pretio
Hoc excludit dominus dicẽs, ꝙ sal isulsum ad nihilũ valet vltra nisi vt eiiciatur foras, extra cellas sallarias, & cõculcetur ab hoibus. non enim est vtile sicut sterquiliniũ & lutum
ad agrorum feracitatem. ¶ Et intẽdit ad literã declarare discipulis & successoribus, quos
in salem mundi disposuit, necessitatẽ seruãdi seipsos in officio salis: quia si ipsi qui cõdire
debent vniuersa delectabilia exciderint ab offcio salis, incurrent hæc duo. Primum quod
irreparabiles erunt: vtpote carentes pastoribus reparentibus eos. alterũ ꝙ ad nihilũ valẽt
perdito condiendi officio ad nihil sunt vtiles, nisi vt eiiciantur foras, ab interno á spirituali bono, cõculcẽtur, despicientur, á reuerentia capitum transeant in conculcationẽ suppedaneam, ab hoibus, quod ad vitam. Impletur continue hoc: dum pastorum vita merito B
despicitur, & eorũ consequẽter verba contẽnuntur. Experimur & speciali modo hoc nũc
nos ecclesiæ prælati Romanæ, in prædã, direptionẽ atque captiuitatẽ dati, nõ infidelibus
sed Christianis iustissimo dei iudicio: quia quum in sal terræ essemus, euanuimus, ac ad nihilũ vtiles nisi ad externas cerimonias externaque bona cõculcati etiam corporali captiuitate sumus, cũ direptione & captiuatione totius vrbis, die. vi. Maii, hoc ãno. M.D.xxvii.
¶ *Vos estis lux mundi.* Sal ad condiendum appetibilia, Lux ad illuminãdum cognoscibilia,
sunt Christi discipuli, vt homo secundũ vtramque sui partem voluntatẽ scilicet & intellectum haberet á quibus ꝑficeretur. Sal est ratione vitæ, lux, ratione doctrinæ. Lux autem
non vt sol (scriptũ est enim Ioã. non erat ille lux. hoc namque est Christo propriũ, dicẽti
Ego sum lux mũdi) sed vt lucerna: iuxta illud Ioã. v. ille (scilicet Ioãnes baptista) erat lucerna ardẽs & lucens. Vnde & statim hic subiungetur, neque accẽdunt lucernam & c. C
¶ *Non potest ciuitas abscondi super montem posita.* Supremis officiis pastorum adiũgit claritatẽ
status necessario comitantem duplici rõne. Primo ex celsitudine perfectionis, significata
per celsitudinem situs ciuitatis in monte positæ. Intendit enĩ per hanc similitudinem ꝙ
sicut ciuitas super montem posita non potest abscondi: ita vos ciuitatẽ spiritualis Hierusalem constituentes, sal est lux mundi, in tã celso perfectionis culmine estis, ꝙ non poteritis
occulti manere sed manifesti patebitis palam. ¶ *Neque accendunt lucernam & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum: vt luceat.* pro, & lucet, *omnibus qui in domo sunt.*
Altera rõ est ex intẽtione ipsius Christi quã declarat ex similitudine intẽtionis hominũ
accẽdentiũ lucernã. Et intendit ꝙ sicut hominũ accendẽtiũ lucernã intentio est accẽdere
illã, nõ vt ponatur sub modio occultãte illã, sed vt ponatur super cãdelabrũ & luceat oĩbus
qui in illa domo sunt, ita ipse accẽdit illos in lucernas, nõ vt poneret illos sub latebris, sed D
super candelabrũ ecclesiæ, in superiori loco vt luceãt oĩbus qui in domo totius mũdi sunt.
ecclesia siquidẽ Christi vna est domus totius mũdi: vt Apostolus dicit. i. ad Tim. iii.
¶ *Sic luceat lux vestra coram hoibus vt videant opera vestra bona, & glorificent.* Post ꝓpositas discipulis tres ipsorũ cõditiones (ꝙ sal, ꝙ lux, ꝙ manifesti sunt mundo) diligẽtissĩa cura optim' magister adiecit præcepta duo necessaria ipsis ad seruandum seipsos in dictis cõditionibus
Alterũ est circa gloriã nõ prohibẽdo inanẽ gloriam (quę á tantę perfectionis viris tanq̃
aliena supponitur) sed mãdando modũ quo lucere debẽt. Oportet enĩ vos lucere, sed modus lucendi sit iste. Sic i. hoc modo. luceat lux, doctrina corã hoĩbus, nõ videntibus cor seu
mentem vestrã sed ea quę exterius fiunt: vt videãt, non audiãt, opera, nõ verba, vestra, nõ
aliena, bona, non mala, nec habentia speciem mali, & glorificent, Vanus esset finis iste lucendi corã hoĩbus vt videãt bona opera vestra nisi hmõi visio esset vtilis, nisi comitem haberet vtilitatem glorificationis. *Patrẽ vestrũ qui in cœlis est.* Non vos. vbi nota ꝙ quia nouerat E
dominus amabile quidẽ bonũ esse, vnicuique autẽ propriũ, ideo suauiter disponẽs pręceptũ appetitus glorię, nõ trahit discipulos ad appetitũ alienę glorię, sed temperat appetitum
gloriæ proprię eam trãsferendo in gloriã patris proprii. propterea enim non dixit, & glorificent deum, omnino á nobis diuersum, sed glorficent patrem vestrum. Patris siquidem
proprii honor & gloria naturaliter queritur á filiis: nec gloria patris nostri aliena est á
nostra gloria. quin potius quęrẽdo gloriã nostri patris, propriũ quęrimus bonũ. in filios
enĩ redũdat gloria patris qui in cęlis est. cui merito vtpote etiã cęlis pręsidẽti debetur hęc
gloria. In quo etiam pręceptum insinuat vt etiam filiali amore, vt velut filii celestis patris
glorificationem

F glorificationem per lucem operũ nostrorũ intendamus, Ita ꝙ non sufficit discipulis qui
sunt sal & lux mundi vt intendant gloriam dei per sua opera, sed exigitur ab eis vt inten-
dant illam filiali affectu: alioquin nõ quærunt gloriam patris sui qui in cœlis est.
¶ *Nolite putare*. pro, ne putetis. Alterum præceptum circa veteris testamenti tam obserua
tionem q̃ doctrinam est. Hæc enim duo (scilicet modus lucendi & vetus lex) poterant di-
scipulorum animos â recto deducere. Ille propter magnam inclinationem animi huma-
ni ad propriam gloriam. iste propter autoritaté Moysi ne inquit putetis. Putauerunt mul
ti quod Iesus solueret legé, ex eo quod videbatur violare sabbatũ. ab hac opiniõe discipulos
G studet seruare. ¶ *Quoniam*, pro. ꝙ, *veni soluere*, p, dissoluere, *legem aut prophetas*. Et simili-
liter quod subiungitur *non veni soluere*, legendum est non veni dissoluere. Dupliciter intel-
ligi potest solutio. vel pro non obseruatione: iuxta quem sensum subditur, qui ergo solue
rit vnum de mandatis: &c. Vel pro solutione vinculi legalis: vt scilicet lex non obligaret
amplius homines ad sui obseruationé iuxta ꝙ dicũt testes cõtra. Stephanũ. Act. vi. Iste di-
xit ꝙ Iesus Nasarenus mutaret traditiones quas tradidit nobis Moyses. Primus sensus cõ-
sonat sequẽtibus. s. qui ergo soluerit. tanq̃ exẽplum seipsum proponat seruãdi & docendi
legé & prophetas. Alter consonat etiam sequẽtibus scilicet iota vnũ aut vnus apex nõ prę
teribit â lege donec omnia fiant. Vterq; distingui soluere cõtra adimplere: quia tã violã-
do q̃ reuocãdo legem, non adimpleret sed rumperet aut tolleret illam. & propterea vterq;
sensus est amplectẽdus. ¶ Sed occurrit quæstio manichæa de veritate istorum verborum:
quũ constet dominum Iesum soluisse vincula legis Mosaycæ, tam quo ad cerimonalia q̃
quo ad iudicialia præcepta. Rusus constat dominum non seruasse sabbatũ, præcipiendo in
H sabbato tolle grabatũ tuũ & ambula: vt patet Ioã. v. ¶ Solutio primæ quæstionis est quod
Iesus ad literã negat se venisse personaliter in carne ad exercendũ officiũ hoc quid est sol-
uere vincula legis quo ad quęcunq; pręcepta legis. Sicut enim dixit nõ sum missus nisi ad
oues quę perierunt domus Israel, quia nõ erat ꝑsonaliter prędicaturus nisi filiis Israel q̃uis
venerit ad saluãdũ oẽs gentes, ita modo dixit nõ veni soluere, quia nõ venit ꝑsonaliter ad
exercẽdum officium absoluẽdi â vinculo legis. Et hunc sensum mõstrat dicendo quod ve-
ni. & rusus nõ veni. Nõ dixit, nõ soluam, sed nõ veni soluere. Patet auté verba domini sic
intellecta esse vera absq; scrupulo, ex eo quod discipulæ & discipuli Iesu seruabant legé etiã
post Christi morté. dicitur enĩ Luc. xxiii. quod mulieres sabbato siluerũt secundũ mãdatũ
& Petrus act. x. dicit, Absit domine quia omne ĩmũdum & cõmune nunq̃ comedi. Ex his
enim habetur quod Iesus nõ absoluit â vinculo obseruãdi legé quandiu viator fuit. Vnde
I & Act. vi. testes cõtra Stephanũ dicũt Stephanũ dixisse quod Iesus Nasarenus mutabit tradi
tiones quas tradidit Moyses. mutabit in futuro dicunt, nõ mutauit in præterito. Solutio
nãq; vinculi legalis vnũ erat illorũ de quibus iesus dixit, multa habeo vobis dicere quæ nõ
potestis portare modo. Vnde & Samaritanæ dixit, nec in mõte hoc nec Hierosolimis ado
rabitis. vbi futurã absolutioné â cerimonialibus significauit. Cum quo tamé stat quod sua
pte natura legis vinculum cessauerit ex primo aduẽtu Christi: quia data erat lex donec ve
niret semé cui ꝓmiserat deus: vt ad Gala. iiii. dicitur. ¶ Secundę auté quæstiõis solutio est
quod Iesus pręcipiẽdo tolli grabatũ, nõ præcepit cõtra reuerẽtiam sabbati. tum quia opus
illud fiebat ad manifestationé miraculi ad gloriam dei: & propterea licitũ erat in sabbato:
tum quia fiebat ad testificãdũ quod Iesus erat dominus sabbati, quod maxime ĩ sabbato de
bebat fieri: iuxta illud etiã sabbati dominus est filius hominis. ¶ *Nõ veni soluere sed adimple
re*. Vsq; adeo veni ad adĩplendum legé & ꝓphetas vt pati etiã crucis supplicium voluit ad
hoc vt impleret legé & prophetas. ¶ *Amen quippe dico vobis*. Hebraica dictio est amen, &
significat vere. ¶ *Donec transeat cœlum & terra*. Non secundum substantiam: sed secun-
K dum statum quo ministrant generationi, corruptioni, & vniuersaliter mutationibus. ¶ *Io-
ta vnum aut vnus apex non præteribit a lege donec omnia fiant*. Minima quoq; per hæc duo (iota
minimam literæ figuram, & apicem minimum signum significantur: ad manifestandum
quod omnia nullo prætermisso etiam minimo impleri oportet quæ sunt in lege & prophe
tis scripta. ¶ *Qui ergo*. ꝓ, quicunq; ergo.) Ecce quorsum proposuit seipsum legis adimple-
toré: vt huic suos cogat discipulos fore sibi similes. ¶ *Soluerit*.) violauerit. ¶ Vnũ Quãuis
reliqua seruet. ¶ *De mandatis istis minimis*. Significatis per iota & apicem. ¶ *Et docuerit sic
homines*. Minus malus esset si violaret & non sic doceret, sed doceret seruanda esse omnia
sed qui non seruat & docet non esse seruandum aliquod minimum legis mandatum. mini
mus vocabitur in regno cælorum: *qui autem*. pro, quicunq; auté fecerit & docuerit, hic ma-
gnus

genus vocabitur in regno cœlorũ. Absque æquiuocatione quacũque regnum cælorum intel-
ligitur regnum ꝙ in cælesti patria consummate, in pręsenti verò vita inchoatiue est. Vnum A
enim atque idem regnũ est, quod statibus diuersis distinguitur. Et propterea sacri doctores
regnum cœlorum modo pro militante, modo pro triumphante ecclesia exponunt. Sed oc-
currit quæstio. an sit sensus ꝙ vocabitur minimus in regno cœlorũ, an ꝙ in regno cælorum
vocabitur minimus absolute: sicut in regno cælorum vocatur Iudas damnatus. Et est ratio
dubii, quia hinc ordo literę pręt endit sensum secundo dictum: inde autem dura apparet
sententia ꝙ dicens verba otiosa & docens alios dicenda esse verba otiosa, cognoscatur, habe-
atur & nominetur in regno cœlorum tam hic q̃ in cælo minimus. tum quia hoc nõ est ex suo
genere mortale peccatum. tũ quia adulteri, blasphemi, homicidę &c. sunt lõge minores istis.
quũ tamen nõ detur minus minimo. ❡ Solutio est ꝙ sicut peccatũ veniale nõ est peccatum
simpliciter sed secundũ quid (vt pote nõ cõtra sed pręter legem) ita mãdatum circa venialia
nõ est mãdatũ simpliciter sed secundum quid: ac per hoc appellatione mãdatorum nõ veni-
unt nisi illa quę si violẽtur, fit cõtra legẽ. & consequẽter appellatione mãdatorum minimo-
rum intelliguntur minima quidẽ legis mandata, quorũ tamẽ transgressio esset contra legẽ. B
Et ꝑ hoc cessat obiectio de mandatis circa venialia cõtra secundum sensum qui consonat li-
terę dicenti ꝙ in regno cælorum vocabitur. i. manifestabitur & nominabitur minimꝰ īter
doctores regni cælorũ, de quibus est sermo. Aduertendum est enĩ ꝙ dominus duos extre-
mos ordines doctorũ explicat scilicet minimorũ & magnorum. minimos definit á violãdo
& docẽdo violari mẽdata minima: magnos definit á faciendo & docendo. intendens per
hos extremos ordines cõprehẽdere etiã medios scilicet facientes non docendo, & docen-
tes non faciendo. ❡ Describit autẽ respectu minimorum mãdatorum: vt simili ordine (di-
uerso tamẽ gradu) intelligamus etiam respectu magnorum mandatorum: ac ꝑ hoc vniuer-
sos quatuor doctorum ordines. Et per hoc soluitur obiectio de adulteris ac homicidis. est enĩ
sermo de minimo & magno ordine doctorum regni cælorum, & non de minimo absolute. C
Et intendit in minimo doctorum regni cælorum ordine esse qui & violant & docẽt violari
in magno autẽ qui docent & faciunt, reliquos vero medios: & in quolibet ordine dari gradus
secundum quantitatem mandatorum. Ita ꝙ inter minimos doctores datur latitudo. inter
se enim alii aliis minores sunt: sicut etiam in magnorum ordine alii aliis maiores sunt.

❡ DICO AVTEM. pro, enim, *vobis: quia nisi abundauerit iustitia vestra plusquã Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.* ❡ Post finem ducesque populi christiani,
ad mandata communia oĩ populo descendit: inchoando á comparatione iustitiæ explican-
dorũ mandatorum respectu iustitiæ Scribarum & pharisæorum: & exigit ab vniuersis ma-
iorem iustitiam iustitia Scribarum & Pharisæorum. Iaciendo pro dicendorum fundamẽto D
vt non mirentur si maiora sunt quam pręcipiant Scribæ Iudæorum doctores, & Pharisæi
religiosores aliis: quia non possunt introire in cælorum regnum nisi fuerit ipsorum iustitia
maior quam iustitia Scribarum & Pharisæorum. Comparatur hic iustitia necessaria ad ingre-
ssum regni cælorum nõ hypocrisi aut cuicũq; vitio seu peccato Scribarum & Pharisæorum
sed eorum iustitiæ dum dicit nisi iustitia vestra abundauerit plusquã iustitia Scribarum &c.
Et dicendo abundauerit, aperte monstrat oportere á iustitia nostra compræhendi iustitiam
Pharisæorum, & aliquid addere vltra illã. ❡ Nec dixit plus quam iustitia legis & propheta-
rum, sed Scribarum & Pharisæorum: quia fere cuncta præcepta quæ Iesus subiungit erant
apud legẽ & prophetas, sed nõ apud Scribas & Phariseos. qui exteriorum operum iustitiam
sectabantur: vt patet de iustitia Pharisæi orantis. Luc. xviii Ieiuno bis in sabbato, decimas
do, non sum adulter &c. Iustitiam itaque maiorem vocat tum iustitiam non solum exte-
riorum operum sed internarum affectionum. tum correctionem exteriorum permissorum E
in lege veteri: vt corectionem libelli repudii & vsuræ. tum declaractionem preceptorum: vt
de odio inmicorum infra patebit. ❡ *Audistis.* Incipit declarare iustitiam maiorem iustitia
scribarum & pharisæorum, á precepto legis prohibentem homicidium
Quia dictum est. Adeo Exodi. xx. ❡ *Antiquis.* patribus in Sinai. ❡ *Non occides.*
Subintellige hominem. nam reliqua viuentia sunt data & natura & à deo. Gen. 9. Homini
incibum ad per hoc occidenda concessa. Et subiunge priuata potestate. nam publica potesta-
te licitum est occidere hominem qui suo crimine meretur exterminari à præsenti vita.
Qui autem occiderit. propria potestate hominem. ❡ *Reus erit iudicio.* Exo. xxi. vbi non vnum
sed varia instituta sunt iudicia iuxta varios homicidii casus. oĩa autem dominus comprehé-
dit sub nomine iudicii. ❡ *Ego autem dico vobis.* Non dicit more prophetarum dominus
dicit

F dicit :sed monstrans se legislatoré æqualé illi qui dixit antiquis,ait.ego auté,nó minor deo,
dico vobis, nouæ legis capacibus. ¶ *Quia*.pro,ꝙ,*omnis qui irascitur fratri suo*.Deest secundum
aliquos codices temere,seu sine causa.Dico secundum aliquos codices:quia Hiero.negat id í
vetustis exemplaribus repertũ.¶ Circa homicidii legé addit Iesus quinq;.quorum quatuor
sunt erga fratrem,quintum autem erga aduersarium.Omnia vero sunt ad complementum
pręcepti de homicidio. primum itaque est prohibens internum appetitũ vindictę omnis qui
irascitur,nó primo passionis iracũdiæ motu sed perfecta ira quę est deliberata fratri suo nó
vitio,nó peccato frater enim nomé est coniunctionis secundum naturam. ¶ *Reus erit iudicio.*
non humano sed diuino,iusta qualitatem criminis ire.¶ *Qui autem dixerit fratri suo*. primum
s.ira est í animo:secundum est í ore,similiter respectu fratris. ¶ *Racha* . Errore scriptorum
G aspiratio que debet esse in prima syllaba,ponitur in secunda.Restat ambiguitas an dictio hic
posita sit interiectio(vt quidá putát)an significatiua vacui sensu,vt Hiero.dicit.Siue auté in-
dignatio interiectione significata siue verbum minimę iniurię quo hebetes homines sine in
tellectu familiari conuitio vocamus intelligatur,maius peccatum q̃.ira & minus q̃ dicere
fatue,significatur.¶ *Reus erit cõsilio*.Legendũ est cócilio.Significatur enim consenssus iudicũ
Nó solũ iuditio,quod est actus iudicis quo iudex iusdicit , sed concilio adhibédo propter
maiorem excessum subiiciendus est. ¶ *Qui autem dixerit*.supple fratri suo.¶ *Fatue*.Tertium:
punitio dicétis fratri suo conuitium potius q̃.cõtumeliã.nam fatuus prudéti opponitur poti
us q̃ probo.Sed grauior iniuria irrogatur dicendo fatue q̃ dicendo sine cerebro:quia hoc
hyperbolice dictum intelligitur,illud veró proprie:hoc nature,illud veró virtuti prudétiæ
opponitur. ¶ *Reus erit gehenne ignis*. A valle iuxta Hierusalem filiiEnnon,dęmoniis dicata
H ad filiorũ per ignem consecrationem creditur gehennę nomen deriuatum,& á saluatore
ad significandum pœnam alterius vite assumptum. vnde dicens fratri suo fatue ,definiti iã
consilii & iudicii poenę certę (gehennę .s.ignis)reus dicitur. ¶ Et si notaueris fratris nomé,
intelliges ꝙ nec dominus dicés ó stulti Luc.vlt.nec paulus dicens ó insensati Galatę ad
Gal.iii.conuitium dixit fratri sed erranti. ¶ *Si ergo offers*.pro,offeras,*munus tuum ad altare,*
& ibi recordatus fueris ꝙ frater tuus habet aliquid auersum te, *relinque ibi munus tuum ante altare:& va-*
de prius reconciliari.pro , reconciliare.imperatiuum est.*fratri tuo,& tunc veniens offeres*.pro,
offer,*munus tuum* .Subiunctiuum est offeras.Legis precepto de vitando homicidii opere post
q̃.adiunxit Iesus tria pręceta de vitãdis initiis & occasionibus homicidii tum in aío tũ in ore,
I modo adiungit precetum de adhibendo remedio patratæ iam in fratrem offense. Scie-
bat enim multos non vitaturos offensas fratrum. & proterea legem deremedio addidit,
dicendo si ergo offeras. ¶ In qua lege multa simul bona nostra ingerit . Sat siqui-
dem pro lege remedii fuisset dicere,si offendisti fratrem tuum reconciliare illi:sed optimo
doctori hoc non suffecit.verum necessitatem satisfaciendi fratri offenso ex proprio dãno
superioris ordinis(.s.diuini) & ex displicentia diuina monstrat:dum offensam fratré mõstrat
impedimétum ei esse ad offerédum munus deo.vt inteligamus incombere nobis necessita-
té satisfaciédi fratri offenso,non solum vt debitum reddatur fratri,sed vt nobismetipsis
tolamus impedimentum offerendi deo munera nostra. & tolamus displicentiam diuinam:
que tanta est vt nolit nostra munera duráte offensa fratri & perpédas non solũ cõtra fratré
sed & cõtra te immo & cõtra deum te esse q̃diu nó reconcilias fratré.¶ Et quũ potuisset
k dicere reconcilia fratrem offensum anteq̃ offeras munus deo,nó fuit contentus tali lege
(ne tempus reconciliandi cõcederevideretur vsque ad tépus offerédi munus deo)sed dixit si
offeras & recordatus fueris.Intédens significare ꝙ olim debuisti recóciliare fratré offensũ:
sed si ex obliuione contingat te irreconciliato fratre venisse ad altare ad offerendum,& ibi
recordatus fueris ꝙ frater tuus habet aliquid aduersus te(hoc est ꝙ tu eũ offendisti :& sic ipse
habet contra te causam ,non tu contra eum)non offeras munus deo sed vade prius. ¶ Ex eo
ꝙ non dicitur fratri tuo prope moranti,sed absolute fratri tuo,insinuatur per hoc preceptũ
affirmatiuum necessitas recósiliatiõis fraterne ante oblationé ad hoc vt oblatio sit accepta.
& si ratio téporis permittit,cũ executione exterioris itineris ad recóciliationé fratris:si veró
prudentiæ ratio nó admittit(puta ꝙ relinquatur ãte altare munus vsque ad reditũ ex perside
vbi manet frater offensus)sicut ceterorum affirmatiuorum preceptorum executio exterior
differri potest & recóciliatio exterior.Lex enim spiritus sapientie intellectus,sciétie& cósilii,
nihil precipit inprudéter agendũ.sed in omni executione affirmatiui precepti subintelligitur
circunstantia prudentie.Et propterea preceptum hoc quantum ad executionem.intelligitur
si ratio téporis permittit.quantũ veró ad animũ intelligitur absolute.Rursus si ratio subesset

scandali

scãdali si offerret irreconciliato fratre, proculdubio debet prius exequi recõciliationẽ illo quo potest modo ad tollendum scandalum: puta manifestare se petere à fratre agẽte in remotis veniam. &c. & sic reconciliato frate offerre munus deo: cui non placẽt hostię eorum qui contra fratres suos sunt. ¶ Ex hoc præcepto ad literã habetur ꝙ satisfactio fratri debita, si fieri potest, præcedere debet sacrã communionem: quæ est munus altaris noui testamenti. *Esto consentiens.* pro, beneuolus, *aduersario tuo.* Reliquum erat ad cõplementum præceptorum circa homicidum vt ordinaretur noster animus erga aduersarios: qui scilicet offenderunt. Per legem nanq; veterem ordinatum est opus, nõ occides. per adiuncta præcepta (si quis irascitur, si dixerit rhaca, si dixerit fatue) ordinata sunt interna & externa prĩcipia nocendi fratri ad euitandũ: oĩa enĩ hec respiciunt euitationẽ futuræ offensionis. per præceptum autem si offeras, ordinatus est homo post offensam præteritam à te cõmissam in fratrem. Restabat ordinandus homo in altero genere offensæ: scilicet acceptæ, quid scilicet mihi agendum est si alter iam me offendit & vexat. Docuisti me ne offendam fratrem quouis etiam in animo latente cogitatu, docuisti me quid mihi agendum est si iã fratrem offendi: superest vt doceas me quid mihi agendum est si alter vexat me. Hoc intendit mõ docere. & propterea nõ nominat fratrem sed aduersarium. formalis enim est doctrina Iesu Christi. Esto inquit consentiens, hoc est beneuolus in animo ac benignus in opere, aduersario tuo, homini aduersanti tibi q̃uis tu nõ aduerseris ei: hoc est ne irascaris aduersario, ne dicas illi rhaca, ne dicas illi fatue, sed esto ei beneuolus, esto illi benignꝰ. *Cito dum es in via cum eo.* Definit tempus dum es in via, non tu solus sed cũ eo, dum ambo estis in via, dum negocium est in fieri, anteq̃ deducatur ad tribunal iudicis: vt vtriq; posit benignitas tua. Nec totum tẽpus viæ tibi cõceditur: sed vrget ad accelerationẽ dicẽdo cito. *Ne forte tradat te aduersarius iudici: & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris.* Præcepti rationem reddit ex timore proprii periculi. Ne forte, dubitationis nota significat ignotã nobis dispositionem aduersarii. Quia nanq; nõ scis an benignitas tua aduersarium à malo auertat seu etiam ad bonũ cõuertat, ideo sub dubio aduersarii malũ quod ex negata tua benignitate ꝑseuerauit & auctũ forte est, inducitur accusans te apud deũ iustum iudicẽ. & ex tali tuo demerito tradat te iudici, à quo tradaris ministros, pœnarum: diabolo, & mittaris in carcerem, inferni vel purgatorii. *Amen dico tibi: non exies inde, donec reddas nouissimum quadrantem.* Si in carcerẽ cõtingat te ob omissam benignitatẽ detrudi, amen, verẽ dico tibi ꝙ non exibis inde donec reddas. &c. hoc est donec totum damnum cuius occasio fuisti soluas. Aduerbium donec significat manifeste tẽpus carceris coæuum tẽpori nõ solutiõis. & propterea si solutio nunq̃ finietur, denotat tẽpus æternum: vt contingit si iste peccasset mortaliter nõ exhibendo se beneuolum aduersario. quod tunc esset quando omitteret debitam beneuolentiam in aĩo, & debitum opus in locutione seu opere. Si autem solutio finietur, denotat tempus finitũ, quod tunc esset quando nõ omitteretur aduertẽter, aut minus plene fieret: & breuiter propter imperfectionẽ omisionis esset peccatum veniale. Tũc enim nõ exibit de carcere purgatorii donec luendo pœnas soluat etiam nouissimum. minimũ, quadrantem: hoc est vsq; ad minima quæq;, ex similitudine minimi nummi significata. *Audistis quia dictum est antiquis. non Mœchaberis.* Post perfectionem præcepti de homicidio vitãdo subdit præceptũ de vitanda mœchatione, perfecturus quoque illud. *Ego autẽ dico vobis quod omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam.* pro, cum ea. *in corde suo.* Sicut homicidium extendit ad iram, ita mæchationem extendit ad concupiscentiam mulieris. Lex vetus in hac materia prohibuit tum exterius opus, non mæchaberis, Exod, xx. tum internum appetitum, non cupisces vxorem proximi tui, ibidem. Iesus autem non restrinxit præceptum suum ad appetitum alienæ vxoris: sed vniuersaliter dixit qui viderit mulierem non suam, siue sit alterius vxor siue nõ. & propterea apposuit, ego autem dico vobis. Vbi etiã nota quod nõ dixit qui cõcupiscet sed qui viderit ad cõcupiscendũ: vt simul damnet tam internum appetitum q̃ externum visum libidinosum. Sicut homicidio adiunxit damnatio iræ locutionis. *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te erue eũ & proiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum quæ totum.* pro, & nõ totum. *corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscide eam & proiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum quam totum.* pro, & non totum. *corpus tuum eat.* pro, *mittatur, in gehennam.* Sicut in homicidio ordinauit non solum internos affectus sed etiam homicidii occasiones abstulit (verba scilicet iniuriæ) ita in venereis postq̃ damnauit affectũ & visũ, tollit occasiones concupiscendi duas. alterã oculi dextri: alterã manus dextræ. Per quę pręcepta

non intendit ꝙ naturalia nostra mẽbra abscindamus si ipsa nobis occasionẽ prębẽtruẽdi
F (absit hoc ab intelligẽtia Christiana) sed intẽdit ꝙ exteriora officia, negotia, cõmercia & id genus reliqua de genere bonorũ, tã chara ac necessaria nobis vt oculus dexter aut man⁹ dextra, abscindamus à nobis si præbent nobis occasionem ruinæ animę. ¶ Vbi temperamentum nota præcepti ꝙ metaphorã inducit in mẽbris charis quidem ac necessariis, non tamen ita necessariis quin sine illis possimus & videre & operari manu. remaneret enĩ tam alter oculus q̃ altera manus. Propterea nõ dixit si oculi tui aut si manus tuæ scandalizant, erue illos & abscinde illas. sed in singulari alter oculorum etiã melior scilicet dexter (& similiter de manu) inducitur. vt præceptum obdicationis intelligamus in iis bonis quorum abdicatio sub nostra est electiõe, sine quibus vita animæ salua est. absq; ꝑplexitate siquidẽ sunt diuina præcepta. euenire enĩ nõ potest vt illud abscindendum sit ꝙ est necessarium ad salutẽ: sed euenire potest vt multa vtilia, multa delectabilia: multa sancta negocia abscindenda sint si occasionẽ nobis præbent ruinæ: quia melius est sine istis vtilibus & sãctis ope
G ribus saluari q̃ cum tot bonis damnari. Et meminit oculi & manus vt omnia genera vtiliũ cõprehendat. quicquid enim est nobis vtile, vel ad ea quæ sunt notitiæ quæ per oculum vel ad ea quæ sunt actionis quæ per manum significantur, vtile est. *Dictum est autem.* Inducitur hoc nõ tanq̃ inter principalia præcepta numeratũ, sed tãquã annexum. & ꝑpterea nõ dicit auditis quia dictũ est sed dictũ ẽ autẽ, ꝓculdubio à lege veteri. *Quicunque dimiserit.* ꝓculdubio totaliter. *uxorem suam, det ei libellum repudii.* Vbi perpende non præcipi quod dimittat vxorem: sed quod si dimittat, det vxori libellum repudii. In quo certum est & scriptum fuisse ipsum repudium: quia à scripto repudio tã in lege Deut. xxiiii. quam hic appellatur libell⁹ repudii. & quod dabatur vxori quæ dimittebatur, vt posset mõstrare se liberam esse à iugo viri. Cura enĩ fuit legislatori vt dimissionem vxoris siqua fieret ordinaret. *Ego autem dico*
H *vobis.* Noui testamenti tempore. *Quod omnis qui dimiserit vxorem suam.* Contextus inuitat ad intelligendum de dimissione totali: quoniam de illa constat legem loqui, dicentẽ qui dimiserit vxorem det illi libellum repudii: & illam corrigit ad literam Iesus. *Excepta fornicationis causa.* Lex vetus latum reliquit campum causis dimittẽdi vxorem: Iesus restringit vsq; adeo vt solã causam fornicationis (proculdubio carnalis: quæ sola directe cõtrariatur cõiugali fidei.) excipiat. *Facit eam mæchari.* Dando dimissæ absq; fornicatione occasionẽ mæchandi. *Et qui dimissam.* proculdubio absq; fornicationis causa. *Duxerit.* in vxorem. *adulterat.* Nõ maritus sed adulter est. Ita ꝙ dimittens vxorem absq; causa fornicationis, causat duo mala: scilicet quod dimissa mæchetur, & quod accipiens ipsam si adulter. Hic est planus literæ sensus. Nec hinc sequitur quod lex noui testamenti cõcedat viro ꝑpter vxoris forni-
I cationẽ dimittere illam totaliter: quoniam textus iste nõ est tota lex noui testamenti. Sed bene sequitur ꝙ ex hoc textu nõ est prohibita, non est illicita dimissio vxoris ꝑpter ipsius fornicationem. cum quo stat quod ex alio textu sit prohibita & illicita. Et rursus sequitur quod dimittens totaliter vxorem propter ipsius fornicationẽ, nõ est causa ꝙ dimissa mechetur: quoniam illa iã mæchata fuerat. Sicut lex disponent quod maritus occidens vxorẽ (nisi inuentã in actu adulterii) decapitetur, nõ redit occasionem vxoris in flagranti repertæ crimine licitã: sed impunẽ à decapitatione. Rursus sequitur quod in hoc textu nihil disponitur de dimissa ob fornicationis causam: nec de ducente ipsam. Nec hoc est mirum: quia nec de ipsa dimissione quæ fiebat per libellũ repudii disponitur an fuerit: licita: sed hoc alteri loco legis nouæ reseruatur. s. sequentibus ca. xix. Considera prudens lector euangelii textum. & teipsum euangelio nõ euangelium tuo accõmoda sensui. *Iterum audistis.* Perficit pręceptum aliud legis veteris de periurio. *Quia dictum est antiquis. non periurabis.* Exo. xx. nõ assu
K mes nomen dei tui in vanum. & leuit. xix. nõ periurabis in nomine domini. *Reddes autem domino iuramenta tua.* Prima pars huius præcepti (scilicet nõ periurabis) est negatiua, prohibens malum ex suo genere. periurium enim est malũ ex se: ita ꝙ nulla ratione potest excusari. Secunda verò pars (scilicet reddes domino iuramenta tua) est affirmatiua. & nõ significat adimple iuramenta quæ promisisti (vt patet ex eo ꝙ nihil hic subditur de impletione promissionum) sed significat quod referenda sunt iuramenta in deũ: hoc est quod iurãdũ est per dominum, & non per creaturas. Hæc enim verba nõ habentur in lege. sed sententia eorum habetur Deut. vi. per nomen domini dei tui iurabis. Vbi iurare non præcipitur, sed regulatur: scilicet quod fiat per nomen dei & nõ per nomen creaturarũ. pręcepit enim lex vt actus iste religionis qui est iurare, exhiberetur deo nõ creaturis seu idolis quibuscũq;. *Ego autem dico vobis.* Perficit præceptum vtrunq;, duo adiungens præcepta. alterum negatiuum:

uum alterum affirmatiuum. *Non iurare omnino.* Ecce præceptum negatiuum. in quo clau duntur duo:scilicet non iurare. & omnino. ꝓhibet enim iurare omni modo:scilicet tam ex plicando deum q̄ nó explicando deum:puta per cœlum, terram & reliquas creaturas. Et in hoc perficit tum præceptum de non periurando:tollendo non solum periurium sed oc casionem periurandi. sine iuramento enim impossibile est incurri periurium. Tunc præ ceptum de referendo iuramentum in deum:tollendo solicitudinem referendi. vbi nanq; nó iuratur, nulla est opus solicitudine referendi iuramenta in deum. *Neq; per cœlum, quia thronus dei est:neq; per terram, quia scabellum est pedum eius:neq; per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis neque per caput tuum iuraueris:quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum.* Declarat illam particulam omnino mõstrando quod iurando per creaturas iuratur per deũ. Et mõ strat hoc in quatuor creaturis:cœlo, terra, Hierosolyma, & capite hominis. Vbi nota ex parte creaturarum explicari primo prima corpora:cœlum scilicet & terram. hæc enĩ inter primas partes integrantes vniuersum corporeum, primum tenent locum: vt patet in principio Gene. & apud philosophos in primo cœli. & supremum locum omnium factibilium & agibilium. scilicet Hierosolymam:qua vtpote ciuitate regia simul & diuinã tam moralium q̄ artium summa est. & supremum inter mixta caput humanum. vt in his quatuor vniuersitas creaturarum collecta intelligatur, Ex parte autem dictæ relationis ad deum, triplex modus essendi dei in rebus omnibus colligitur:scilicet per essentiam, præsentiã & potentiam. nam modus essendi per essentiam, tangitur ex similitudinario sermone quo cœlum sedes dei & terra scabellum pedum eius dicitur. tanq̄ dei substantia sit in cœlo & ĩ terra. Intendit enim per hoc significare quod deus est vbiq; per essentiam. Modus verò essendi per prẹsentiam:tangitur in hoc quod Hierosolima ciuitas dei regis magni describitur: tanq̄ deus sui regiminis prouidentia in regia ciuitate sit. modus enim prẹsentiæ ad claritatem notitiæ spectat. Modus autem per potentiam, tangitur, in hoc quod describitur caput humanum opus nó hominis sed deo, vsq; adeo quod homo nó potest mutare coloré capillorum suorum. per hoc enim significatur diuina potentia extendens se ad minima, Intẽdit ergo Iesus quod quia deus est vbiq; per essentiam, præsentiam & potentiam, ideo per quacunq; creaturam iuretur per deum iuratur. Et si obiiciatur quod iurans per creaturam nó intendit iurare per illam quatẹnus in ea est deus. Solutio est quod obiecto ignorare propriã vocem. nam iurans in eo quod iurat intendit veritatem infallibilem in testimonium inuocare:ac per hoc non creaturam secundum se, sed secundum quod dei est, qui solus est veritas infallibilis. ¶ Quod autẽ dicitur nó potes facere capillum album aut nigrũ. intellige ab intrinseco. sciebat enĩ quod fucato artificio possumus capillos albos aut nigros facere. ¶ Occurrit hic quæstio circa hoc negatiuum prẹceptum, quid prohibetur. Et est ratio dubitandi: quia iurare nó est de genere malorum. imo est de genere licitorum, vt patet ex eo quod in sacra scriptura attribuitur deo, angelis & viris perfectis. apostolus enim pluries in suis epistolis iurauit:angelus in Apoc. iurauit per viuenté in secula seculorum: & per memetipsũ iuraui dicit dominus. ¶ Solutio est quod sicut in prẹcepto nó occides, prohibetur occisio hominis nuda, & nó prohibetur occisio hominis vestita circunstantiis iustitiæ (puta quod homo malefactor occidatur à iudice necessitate reipub. id exigente. &c.) Ita prẹceptum Iesu Christi prohibens iurare, refertur ad iurare nudũ, & nó ad iurare vestitum circunstantiis iudicii, iustitiæ & veritatis:quia iurare nude sumptum est malum moraliter: quia ad irreuerentiã diuinam spectat. & propterea sub præcepto ponitur negatiuo. Cũ quo stat quod iurare vestitum iudicio iustitia & veritate, est licitum, & nó cótra hoc præceptum. & tale attribuitur deo angelis & apostolo, & à reliquis viris iustis exerceri potest. *Sit autem sermo vester est est*, pro, etiam etiam, *non non.* Ecce præceptum affirmatiuum est est, non non: hoc est affirmandum affirma & negandum nega absq; adiectione iuramenti. ¶ *Quod autem his abundantius est.* Appellatione abundantioris non veniunt aduerbia affirmandi: puta verè, certe, & similia. vt apparet ex eo quod ipse Iesus huiusmodi aduerbiis vsus est:dicendo amen dico vobis, & in veritate dico vobis. & ex eo quod huiusmodi aduerbia non addunt, nó apponunt aliam veritaté:sicut apponeret iuramentum testimonium veritatis infallibilis. *A malo est.* Declarat Iesus quod iuramentum appositũ quantuncunq; vestitum iudicio iustitia & veritate, à malo est. Non dicit malum est, sed à malo est, effectus mali est, à malo occasionem habet:scilicet ab infirmitate humana, nó firmiter credente nisi apposito iuramento. Et dicendo à malo est, insinuauit non oportere omne iuramentum esse malum: q̄uis semper occasionem habeat à malo.

¶ *Audistis quia dictum est.* Exo. xxi. & Deuter. xix. ¶ *Oculum pro oculo, dentem pro dente.* Statuit

tuit lex vetus iustum cōtra passum: hoc est talionem. hoc enim significat oculus pro oculo,
F dens pro dente. &c. Ego *autē dico vobis*. Perficit IESVS legē talionis præceptis quatuor.
Non resistere malo. Hoc est primum pręceptum. Quod potest dupliciter intelligi. Primo vt
sonat præceptum negatiuū. & sic intenderet dominus prohibere actum resistendi malo.
Quod valde dissonat à recta ratione. nam autor naturæ Iesus non præcipit contra naturā:
quia gratia nō destruit sed perficit naturam. constat autē naturalissimum esse rebus omni
bus resistere malo. & propterea non potest cadere sub præcepto negatiuo: quod obligat sē
per & ad semper. Sequeretur enim quod nunq̄ liceret resistere malo: quum tamen resiste-
re malo etiam nude sumptum nihil inordinatū significet, sed actum naturę cōformē. Alio
ergo modo intelligitur hoc præceptum circūlocutiue: & per nagationē resistendi malo in-
tendit præceptor affirmationem sustinendi malum. Et est semper sermo de malo pœnę:
G hoc est nociuo. Ita ꝙ præceptum hoc quanuis secundū verba sit negatiuum, secundū tamē
intentum ad literam sensum est affirmatiuum. Et sic intelligendum est ad literā præceptū
hoc ac si dixisset. ego autem dico vobis sustinere malum. affirmatiuo enim existente hoc
præcepto, cessat obligatio semper, cessat cōtrarietas rectæ rationi, cessat diminutio vocabu
li qua resistere (quod est actus exterior) trahitur ad præparationē animi: quia suapte na-
tura præcepta affirmatiua obligant nō pro semper sed pro loco, & tēpore & aliis circunstā
tiis rationabilibus. Præceptum siquidē de colendo deum, & de honorando parentes, non
obligat vt omni tēpore colamus deum, & omni tēpore honoremus parentes: sed quod pro
loco & tpe & aliis circunstantiis colamus deum & honoremus parentes. ac per hoc tam
hoc præceptum q̄ quinq; alia immediate sequentia, ex hoc ipso quod sunt affirmatiua, o-
H bligant non pro semper sed pro loco & tempore. Quocirca nō obligamur ex hoc pręcepto
ad recipiendum malum seu nociuum semper & ad semper, sed pro loco & tēpore: hoc est
quum ratio recta id requirit pensatis circunstantiis omnibus. Et propterea cessant quæ-
stiones & obiectiones ex sanctorum gestis: puta quod Paulus restitit malo appellando ad
Cæsarem, & similia. recta enim ratio suadebat tunc residendum esse. & propterea nō fie-
bat cōtra hoc præceptum. *Sed siquis te percusserit*. Deest, alapa, *in dexterā maxillam tuam, præbe
illi*. pro, vere illi, & *alteram*. Secundū pręceptum est præbere alteram maxillam percutiēti
vnam. vbi præcipitur plus q̄ in primo: quia in primo præcipitur sustinere malum illatum
in hoc autē præcipitur post susceptum primū malum offerre nos ad alterum malum. Et est
etiam præceptum affirmatiuum, non obligans pro semꝑ sed pro tempore quo recta ra-
tio id exigit, Ita quod nō tenemur ex hoc præcepto quotiencunq; percutimur, offerre ad
sustinendam alteram percussionē: sed tunc tantum quum omnibus circunstantiis pensatis
recta id exigit ratio. ¶ Et propterea cessant obiectiones de saluatore nostro qui percus-
I sus in maxilla nō præbuit alteram. & similiter de Paulo: qui percussus in ore Act. xxiii. re
prehendit principem sacerdotum circunstantiæ eni non exigebant præbere alteram ma-
xillam. & propterea nō est actum cōtra hoc præceptum. *Et ei qui vult tecum*. Vult non ratio
ne sed voluntate mouetur. *In iudicio*. non via facti sed via iudicii. *Cōtendere*. Nō discutere iu
stum. *Et tunicam tuam tollere*. quod est effectus intentus per iudicium. *Dimitte ei & pallium*.
Tertium est hoc præceptun similiter affirmatiuum, & circa res necessarias. s. tunicam &
pallium. Quod similiter obligat non pro semper, sed quando recta ratio id exigit. *Et qui-
cunq; te angariauerit*. pro, coęgerit, *mille passus*. pro, ad miliarium vnum, *vade cum illo & alia
duo*. Superfluit & alia. Quartum est ad præceptum similiter affirmatiuum & similiter o-
bligans sicut præcedentia. ¶ Et nota quod primū pręceptum præcipit vniuersaliter susti
nere malum in genere: reliqua autem tria præcipiunt oblationem extrinsecam ad amplius
sustinendum, distinguendo tria genera malorum. Primum in corpore, explicando percus
K sionem maxillæ: secundum in rebus exterioribus, explicando tunicam & pallium: tertium
in operibus, explicando ambulationem vnius miliarii. vt intelligamus ad omnia malorū
genera præcipi vt nosmetipsos offeramus. ¶ Vbi cernere potes q̄ perfectiorem formet ani-
mum lex noua quam vetus. Illa indulgebat petī vindictam oculi pro oculo, dentis pro dē
te. & c. ista præcipit non solū sustinere mala illata, sed etiam offerre se ad sustinendum alia
inferenda. ¶ Aduerte quoq; hic quod contextus literæ continuando primum pręceptum
absolute promulgatum (.s. non resistere malo) per coniunctionem aduersatiuam adiuncto
pronomine singularis numeri .s. te cum reliquis tribus præceptis, insinuat quod omnia
hęc præcepta ad priuatam diriguntur personam. Ita quod ex ipso loquēdi genere habetur
quod præceptis his non ligatur persona publica quatenus publica est. hoc est quatenus ip-
sius est tueri, ministrare, efficere iusticiā publicam. Sed ligātur personæ priuatę; seu etiam

publicæ quatenus sunt singulares personæ. Et vere sic est: quoniã Iesus nõ præcipit hic principibus & iudicibus nõ resistere malo. imo ipsi tenentur ex officio non solum resistere malis sed etiam punire. Propter quod significantius textus (vt prædictum est) cõtinuatur per coniunctionem sed: denotantem ad idem referri primum præceptum & tria reliqua. In quibus pluries repetitur te & tua, ad ostendendum quod alloquitur personã priuatam: in cuius potestate est sine alterius iniuria sustinere propria nocumenta. & offerre se ad maiora sustinenda. *Qui petit a te, da ei.* Passionibus iniuriarum ordinatis, annectit optimus magister præcepta actionum nostrarum ad alterũ, duo: ita quod perfecti sim⁹ & in actionibus aliorum contra nos, & in actionibus aliorum supplicibus ad nos. ¶ Pręceptum primũ est gratuitæ donationis: vt. s. petenti demus. Et hoc præceptum quia affirmatiuũ est, intelligitur quando recta ratio pensatis omnibus circunstantiis id exigit. Et hinc soluuntur innumeræ obiectiones, & supplentur omnes subintellectæ conditiones: puta rationabiliter petẽti da si potes &c. *Et volenti mutuare a te, ne auertaris.* Deponens est actiuę significationis, significans ne auertas. Vltimum est hoc præceptum de gratuito mutuo exhibendo petenti. Minus dico: quia textus dicit volenti. pręcipimur enim mutuare non solum petenti sed volenti & præ verecundia aut respectu aliquo non audenti petere mutuum. Et hoc pręceptũ ꝓponitur sub forma negatiua, dicendo ne auertaris. Significatur enim quod quum pręuidemus aliquem petiturum à nobis mutuum, non deuertamus ab illo, non auertamus faciem iter, sermonem ne petat mutuũ. Hoc est quod directe præcipitur inhibendo exterioré auersionem à petituro mutuum, vt si potes non ponas obicem mutuo, si non potes mutuare abstineas ab inhumanis signis. Et quoniam signa ordinantur ad res & opera, nec exigit signa vna cælestis magister, per hanc inhibitionem præcipitur tibi mutuare nõ solum petenti sed volenti petere. vnde pro quanto est negatiuum, prohibētur inhumanitatis signa. & quo ad obligat semper & ad semper: quia mala sunt moraliter. Pro quanto autem præcipit mutuare, affirmatiuum est intelligendum vt præcedentia: quando scilicet recta id ratio exigit. ¶ Memento hic prudens lector pręcepta hæc obligare ad peccatũ pro loco & tempore sicut & reliqua præcepta affirmatiua: & eorum transgresioné quãdoq; esse mortalem, quandoq; esse venialem. sicut trãsgresio præcepti de honore parentum quãdoq; est mortalis quandoq; venialis. Regulanda enim sunt hæc præcepta sicut & reliqua affirmatiua: discernendo quãdo eorum transgresio est contra charitatem, & quando præter claritatem. Est autem exemplariter explicando cõtra claritaté resistere malo, quando fidei ꝓfesio incumbit, nec aliter potest exerceri nisi sustinendo mala corporis, rerum. &c. Et similiter quando aliorum fides periclitaretur nisi ego offerrem me pasioni, cõtra claritaté ego nisi mea oblatione subueniã periclitati fidei. Rursus quum petens caret aliunde subsidio necessario ad vitam, teneor ex necesitate charitatis ego dare vel mutuare. Quũ verò confesio seu periculum fidei aut indigentia proximi extra vrgentis necesitatis sunt articulum, non parua tamé causa hæc exigit officia, pręter claritaté omitterentur officia hęc Regulare est enĩ præcepta affirmatiua obligare tpe necesitatis: & ad mortale si cõtra charitatem dei aut proximi, ad veniale autem grauius & minus graue, si præter charitatem omittitur. Pensanda est ergo occurrens necesitas, si vrget cõtra vel præter charitatem. *Audistis quia dictum est, diliges proximum tuum, & odio habebis inimicũ tuum.* Leuit. xix. scriptũ est, diliges amicum tuum sicut teipsum. nullibi auté in tota lege inuenitur scriptum, odio habebis inimicum tuum. Sed dominus I E S V S dicit hic etiam hoc dictum fuisse: vel quia Iudęi intelligebant hoc dictum fuisse implicite. determinando enim obiectũ dilectionis esse amicũ, insinuatur inimicum esse obiectum odii, quod contrariatur amori. Vel qui i Deut. inter benedictiones cõtinetur ruina inimicorum à conspectu populi Israel. Dicitur enim Deut. xxviii. dabit dominus inimicos tuos corruentis in cõspectu tuo: per vnam viã veniét contra te & per septé fugient à facie tua. Per hoc enim & similia verificatur dictum esse ĩ lege, odio habebis inimicum tuum. persecutio enim & prostratio effectus est odii. *Ego autem dico vobis.* Perficit Iesus præceptum de dilectione hominis dupliciter. prius præcepto, & deinde consilio. *Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus.* pro, offerentibus *vos: vt sitis filii patris vestri qui in cælis est: qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Tria præcipit erga inimicos: diligere internum, benefacere externum, & orare intus & extra. ¶ Vbi aduerte quod inimicus tripliciter consideratur. Primo formaliter quatenus est inimicus. & sic non est obiectũ amoris recti: sed maximum peccatum est diligere inimicum formaliter. Secundo cõsideratur materialiter, hoc est homo ipse. & sic clarum est quod potest diligi. Sed hoc propria loqué-

do non est diligere inimicum,sed hominem. Tertio consideratur inimicus quo ad vtrũq; simul:hoc est homo odio me habens. Et sic textus præsens loquitur de inimico: & præci
F pit quod amemus homines non obstante quod sint nobis inimici. Hæc est intentio literæ quo ad obiectum. ¶ Diligere autem, benefacere & orare dupliciter potest intelligi scilicet in communi vel in speciali. Diligere inimicos in communi, est diligere eos secundum id ꝙ est cõmune eis & aliis. & similiter benefacere inimicis in cõmuni, est non excludere eos à beneficiis communibns. & similiter orare pro inimicis in cõmuni, est non excludere eos ab orationibus communibus. Orare autem pro inimico in speciali, est fundere orationem specialiter pro illo. & similiter benefacere inimico in speciali, est conferre inimico aliquod beneficium illi proprium. & similiter diligere inimicũ in speciali, est habere actum amoris specialiter erga inimicum. ¶ Sub præsenti itaq; præcepto vterq; modus comprehẽditur, sed diuersimode: quia primus modus (scilicet diligere & benefacere in cõmuni) explicatur ab ipso domino Iesu, subiungendo imitationem cælestis patris qui solem suũ ori
G ri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Hæc enim diuina beneficia non sunt beneficia propria malis & iniustis qui sunt inimici dei: sed sunt beneficia cõmunia non solum inimicis & amicis, sed etiam irrationabilibus creaturis. Ex hoc enim quod dominus declarat rationem benefaciendi inimicis ex imitatione dei quatenus non excludit à cõmunibus beneficiis malos & iniustos, docet præceptum suum intelligendum esse de diligere & benefacere in cõmuni. Specialiter autem diligere & beneface nõ explicatur hic à domino, sed reliquid intelligẽdum ex generali regula præceptorum affirmatiuorum quod scilicet obligant tempore necessitatis. Ita quod sub præcepto de diligendo inimicos, cõprehenditur benefacere inimicis etiam in speciali tempore necessitatis: iuxta illud Prouerb. xxv. si esurierit inimicus tuus ciba illum, si sitit da ei aquam bibere. *Si enim diligitis eos qui vos diligunt.* Adiungit consilium de diligendo inimicos in speciali extra articulum ne-
H cessitatis. Quod enim hoc sit consilium, ex eo patet quod concluditur. estote enim vos perfecti sicut & pater vester cælestis perfectus est. Inferendo enim perfectionem, monstrat se non præcipere sed consulere: quoniam esse perfectum ad consilia spectat: iuxta illud infra. xix. si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes. &c. Quod autem de dilectiõe in speciali tractetur, patet ex eo quod dicitur si salutaueritis fratres vestros tantum. actus enim salutandi ad specialem exercetur personam. ¶ Triplicem autem rationem huius cõsilii affert. Primo ex mercede: dicendo. *Quam mercedem habebitis.* pro, habetis. *nonne & Publicani hoc faciunt?* Quasi dicat nullam. Diligere enim diligentem se, est potius rependere vicẽ quàm mereri mercedem: sed diligere odientem mercedem expectat à deo propter quem diligitur. Quod quis clarum esset, dominus tamen manifestat ex hoc quod diligere diligẽ
I tẽ, est actus cõmunis etiã Publicanis, qui nõ expectant mercedem à cælesti patre. ¶ Alia ratio est ex supererogatione: dicendo. *Et si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis?* Quasi dicat nihil, nisi id ad quod tenemini naturali iure. Et hoc etiam declarat dicẽdo. *Nonne & ethnici.* pro, publicani, *hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti: sicut & pater vester cælestis.* pro, qui in cœlis est, *perfectus est.* Publicani (qui publicum æs exigebant pro Romanis à populo), infames erant apud iudęos zelum legis habentes. & propterea tam hic q̃ alibi ĩ euangelio nominantur tanq̃ alieni à lege dei: vt meretrices & similes. ¶ Tertia demum ratio ex imitatione perfectionis cælestis patris affertur. Et hoc docens quod diligere & benefacere inimicis in speciali extra necessitatis articulum, perfectionis est ad imitationem diuinæ perfectionis, qua inimicis suis specialiter benefacit: vt patet in tanta & continua conuersione peccatorum.

CAPVT. VI.

K ATTENDITE. Postq̃ Iesus doctrinam legis perficit declarãdo præcepta, trãsit ad perficiendũ affectum circa ea quæ cõmuni desiderio appetuntur: gloriam. s. & diuitias. Præcipuũ inter spiritualia desideratum cõmuniter est gloria: inter corporalia autẽ opulẽtia. Et ꝓpterea à primo inchoans præcipit attendite. Diligentia adbibenda attestatur periculo. *Ne iustitiam vestram.* pro, eleemosynam vestram, *faciatis coram hominibus.* Gloria enĩ humana tanq̃ præmiũ bonorum operum existimatur. malis enim operibus non laus sed vituperium debetur. Et inchoat ab eleemosyna. vtpote præcipuo opere: inde ad orationem & ieiunium proficiscens. *Vt videamini ab eis.* Non dixit cælestis magister, attendite ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus absolute, sed cũ adictione finis vt videamini ab eis. hic enim finis prohibetur: quoniã vana gloria est.

¶ Alioquin

¶ *Alioquin mercedem non habebitis.* pro, habetis. *apud patrem vestrum qui in cælis est.* ¶ Non dixit alioquin damnabimini, sed quod carerent mercede apud patrem cælestem. Et intelligitur ad literam de mercede illius operis quod fit ob vanam gloriam. Qui enim bonum aliquod opus facit (puta honorat patrem, reddit mutuum &c.) vt videatur, hoc est ad hunc finem vt videatur & honoretur ab hominibus, nō propterea æternam damnationē incurrit: sed priuatur mercede seu præmio cælesti illius operis boni. quia non oportet interueni re ibi peccatum mortale, sed potest esse veniale. Nam si humana gloria intendatur præferendo ipsam iis quæ sunt ex charitate necessario diligenda, facienda aut vitanda, procul dubio peccatum incurritur mortale: & inde priuamur non solum illius operis mercede, sed totaliter apud patrem cælestem per exclusionem à cælesti patria. Quando verò gloria humana appetitur vt finis quidem illius operis, nō tamen contra ea quæ sunt de necessitate charitatis: veniale tātū peccatum incurritur ex appetitu vanæ gloriæ consequendæ ex bono opere. *Quum ergo facis eleemosynam.* Postquam in genere prohibuit appetitum gloriæ humanæ vt mercedem operis boni, descendit ad species modorū. ¶ *Noli tuba canere ante te.* Morem tangit antiquum, quo sono tubæ exercitabantur pauperes ad locum & tēpus eleemosynæ. Hic enim mos rationabiliter institutus erat, ad tollendam vagationem incertam mēdicantium, & molestiam erogantium eleemosynas ne omni hora aut vbiq; molestarentur. sed hypocritæ abutebantur hoc more, seruantes illum ad hoc vt honorificarētur ab hoībus. *Sicut faciunt hypocritæ.* Græca dictio est deriuata a personis ī spectaculis comœdiarū seu tragœdiarū. homines enī illi, aliis sunt intus & alios repræsentant foris. inde siquidem translatum est nomen hoc ad significandum eos qui simulant se bonos. ¶ Vbi similiter nota quod non præcipit noli tuba canere ante te absolute, sed ea ratione vt honorificeris ab hominibus. Et propterea apposuit, sicut faciunt hypocritæ vt honorificētur ab hominibus intentionem siquidem prohibet, non actionem. ¶ *In synagogis & vicis.* Hoc est in locis publicis. tum congregationis, vt synagogis. tum transitus, vt vicis. *Vt honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt.* pro, recipiunt, *mercedem suam.* scilicet humanam gloriam propter quam eleemosynam fecerunt: ac per hoc non expectant mercedem talis eleemosynæ à cęlesti patre sufficit enim operi merces propria. TE *autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: vt sit eleemosyna tua in abscondito.* Possumus præceptum vel cautelam intelligere. Si præceptum est, ad intentionem refertur. præcipitur enim vt intentio facientis eleemosynā aliena sit ab hoc vt videatur ab hominibus: hoc est quod faciens eleemosynam non intēdat videri ab hominibns, laudari ab eis. Ita quod vbi prius præcepit vitari intentionem vanæ gloriæ in eleemosyna publica, modo prohibet eādem in eleemosyna quæ alicui particulariter fit. Si autem cautela est, instruimur vt nostræ infirmitati consulendo ne obrepat in manifesta eleemosyna vana gloria, studeamus eleemosynas secretissime efficere Secretissimus enim modus significatur per hanc metaphoram, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. periclitatur enim animus humanus in laudatis eleemosynis propriis. *Et pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi.* Deest ī manifesto. *Et quum oratis non eritis.* pro. Et quum oras non eris. *sicut hypocritæ.* Ordinata intentione eleemosynæ cum adiūcta cautela, ordinat intentionem orationis simili modo: scilicet vt non oremus vt videamur ab hominibus. *Qui amant in synagogis.* pro, quia amant in synagogis, *& in angulis platearum.* Locis publicis. altero vbi cōgregantur homines ad doctrinam legis altero vbi congregantur homines ad negocia humana. STANTES *orare.* Communis orantium situs tunc temporis erat stare: vt hinc colligitur. & ex Pharisæo & publicano qui stantes describuntur orasse. *Vt videantur.* pro appareant, *hominibus. Amen dico vobis recipiūt* pro, acceperunt, *mercedem suam. Tu autem quum oraueris.* pro, quum oras, *intra in cubiculum tuū. & clauso ostio.* Deest. tuo, *ora patrem tuum in abscondito. & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi.* Deest, in manifesto. Cautela vitandi obrepentem vanam gloriam adhibetur, vt secretissimas habeamus orationes. Et hoc intellige de orationibus spōtaneis: nam orationes siue publicæ (quales sunt missæ & horæ canonicæ) siue quas debemus ī loco publico persoluere (vt interesse diuinis laudibus, letaniis & similibus) non cōprehenduntur sub hac cautela. propterea enim dominus ait, tu autem quum oras significans quod de priuata oratione loquitur. Quod etiam significatur ex eo quod induxit priuatas & spōtaneas orationes hypocritarū in angulis platearum. *Orantes autem.* Aliud circa orandi modum præceptū adiungit scilicet. NOLITE *multum loqui,* pro ne scitis multiloqui. Nō dicit nolite multū orare, nec dicit nolite prolixe orare: quū ipse prolixius orauerit & in oratione pnoctauerit.

Nec dicit nolite loqui(per quod prohibetur oratio vocalis) sed vetat multũ loqui orando.
F ¶ Vbi aduerte quod multa locutio nõ est per se appetenda in oratione:secus autẽ est quã-
do ratio recta suadet multam locutionem orando, ad excitandã seu cõtinuandam aut au
gendam mentis deuotionem. Vnde & dominus rationem subdit. SICVT *Ethnici fa-
ciunt.* Superfluit faciunt. Græca dictio est Ethnici, significans gentiles. tanquam qui in ea
qua geniti sunt viuant natura sine diuina lege. *Putant enim quod in multiloquio suo exaudiatur.*
Hinc enim confutatur electio multiloquii tanquam vtilis ad exauditionem. Putabant enĩ
Gentiles quod sicut multiloquium vtile est ad hoc vt exaudiamur à principibus dum mul
tipliciter loca orationis exponimus oratorio more:ita vtilis sit multiplicatio sermonis o-
rando deum. Quod dominus confutat subiungendo. *Nolite ergo assimilari eis. Scit enim pater
vester cælestis quid opus sit vobis.* pro, quibus opus habetis, *antequam petatis* enim. pro, ab eo. Ex
hoc enim aperit quod nec multa nec parua locutio orando vtilis est ad manifestandũ deo
nessessitates nostras aut rationes exaudiendi:ac per hoc non est multiplicandus sermo in
oratione vt exaudiamus significando deo omnia. Cur autem non prohibeatur omnis lo-
G cutio orando, alterius negotii est. hoc enim in loco non omnis sed multa locutio prohibe-
tur ex intentione:hoc est per se prohibetur. ¶ In promptu autem est ratio quare non pro-
hibetur locutio orando:quia scilicet necessaria est communi hominum cõditioni. Sumus
enim cõpositi ex anima & corpore:& naturali cursu excitatur animus orantis loquendo,
paucorum enim perfectorum est sine exteriori sermone prouocari ad mentis ac affect⁹ ele
uationem in deum petendo:quod est orare. *Si ergo vos orabitis.* pro, orate. Orandũ esse Iesus
præsupponit: & modum orandi docet: dicendo sic. Vbi nonsolum vitandi multiloquii
in oratione sed etiam modum recurrendi ad deum & petendi à deo, docet. Modus siqui-
dem breuiloquii monstratur, tum colligendo omnia quæ peti à deo possunt ad septem. tũ
H explicando, singula hæc septem summarie tanq̃ capita. Modus verò petendi ex parte rei pe
titæ mõstratur per ꝓnomina tuũ & nostrum:ex parte verò petentis & à quo petitur, est ip
se mod⁹ recurrendi: scilicet vt filius ad patrem. Vnde incipit sic. *Pater.* Magna dignitas cu
iuslibet orãtis habere patrẽ in cælo. Incipiẽs ergo orare, euectũ te recogita ad filiationẽ dei.
recurrere enim iuberis ad deũ nõ vt seruus ad dominum. sed vt filius ad patrem, filiali affe
tu, filiali reuerẽtia, filiali fiducia imo securitate. *Noster.* Fratres te habere, fratres te reco-
gnoscere, quum orare incipis iuberis, ne solũ te filiũ pręsumas, vt vnitatẽ ecclesiasticã oĩm
filiorũ dei ante mẽtis oculos habeas. dicendo nõ meus sed noster. nec tamẽ minus est pa-
ter me⁹ & aliorum. *Qui es in cælis.* Deus vbiq; est:sed proponitur orandus existens in cælis,
vt eleuetur mens orantis ad patris excellentiã, vtpote præsidentis cælis. vt sicut patris no-
mine significatur dei cura & amor erga nos, ita existentia in cælis significetur excellẽtia.
I *Sanctificetur nomẽ tuum.* Oratio interpres est desiderii secũdũ ordinẽ desiderabilium ꝓcedit.
rectus autẽ charitatis ordo est, vt primum petamus quę appetimus deo: & deinde quæ
appetimus nobis. Et quia tã desiderium quã petitio est rei nõ habitæ, & deo in seipso nihil
potest aduenire, nullum bonum potest augeri, ideo ex amore amicitiæ ad deum deside ra-
mus augmentum deo, non in seipso sed in exterioribus suis. desideramus enĩ ipsum deum
in noĩe suo, in regno suo, in obedientia sua augeri. Et propterea primę tres petitiones ad
dei bonum nõ in seipso sed in nomine, regno, & obedientia seu voluntate augendũ ten-
dunt. Quod vt clarius intelligas, scito quod illa particula sicut in cælo & in terra, determi
nat quẽlibet trium primarũ petitionũ. ita ꝙ sensus est sctificetur nomen tuũ sicut in cælo
& in terra. & similiter adueniat regnũ tuum sicut in cęlo & i terra & demũ fiat voluntas tua
sicut in cælo & in terra. Petẽdo itaq; sctificetur nomẽ tuũ, petimus augeri sctificationẽ no
K minis eius: dũ petimus sctificari illud in terra sicut sctificatur in cælo. Nõ dicit quantum
in cœlo & in terra, quia peteretur iposibile. sed sicut hoc est illo modo scilicet ex charita-
te. Sanctificari species est eius quod est glorificari. Diuinũ enĩ nomen quo deus ipse sancti fi
catur, innotescit & nominatur, quãuis ex parte sui nõ egeat sanctificatiõe, minus tamen ho
noratur & minus blasphematur in terra. Et ꝓpterea desideramus & petimus vt honoretur
in terra sicut in cœlo:hoc est imitando honorationẽ quæ illi exhibetur in cælo hoc est ha
beatur in mẽtibus, in cordibus & in locutionibus excelsum atq; purum hoc est enim sctifi
cari diuinũ nomẽ. Sãctificetur itaq; hoc est glorificetur purum & excelsum nomẽ nõ meũ
nõ nostrum sed tuum, in terra, ab hominibus in terra degentibus, & si non quantum tamẽ
sicut in cælo:hoc est ex charitate imitãdo cælestes ciues. *Adueniat regnum tuum.* Regnat in
terra cupidas, caro, mũdus, diabol⁹:cupim⁹ in hoĩe deũ regnare. & ꝓpterea adueniat regnũ
tuum ad destructionẽ horũ regnorũ:regna tu in terra, & si nõ quãtum tamẽ sicut regnas
cœlo.

cælo. Quantum enim in nobis regnat auaritia, aut luxuria, aut quoduis aliud vitiũ,tãtũ
subtrahitur regno dei in terra. Vnde aduenire regnum dei est ipsum regnare per fidẽ,spẽ, A
charitatẽ,reliquasq́ virtutes in nobis. est enim regnum dei non esca & potus,sed iusticia,
pax & gaudiũ in spiritusancto. ¶ *Fiat voluntas tua sicut in celo & in terra.* Voluntas dei veli-
mus nolimus semper fit vbiq́:sed non fit in terra sicut in cęlo. Ibi enim fit ex charitate ob-
sequentiũ deo:hic autem à paucis ex charitate adimpletur. Et ꝓpterea petimus vt extẽda-
tur modus adimplendi diuinã voluntatẽ:vt scilicet fiat voluntas,non nostra sed tua,non
vbicunq́ sed in terra,hoc est in hominibus degẽtib⁹ in terra,non qualitercũq́ sed sicut in
cælo:hoc est ex charitate obsequendo illi. ¶ *Panem nostrum.* Ordo petitionũ cogit me ad
intelligendum non de pane corporis sed animæ. Post petitiones siquidẽ boni diuini,ma-
nifeste subiunguntur petitiones boni nostri:vt ipsa differentia pronominum euidenter te-
statur. inter bona autem nostra non tenet primum locum secundum charitatis ordinem B
corporeus cibus , sicut nec vita corporalis:sed primum locum tenet vita animæ , ac per
hoc cibus animæ. primun siquidem quod nobis ex charitate appetimus est conseruatio &
vegetatio vite animæ:quę fit per cibum animæ. ¶ At si ordinem confundere placet, per-
pende quod hæc sola petitio est boni nostri. nam priores petunt bonum diuinum:posteri-
ores remotionem seu euitationem mali nostri,vt patet. vnica autem nostri boni petitio,nõ
est fas ꝙ corporeum cibum petat. Amplius prohibemur inferius soliciti esse de pane cor-
poris. Et propterea non congruit vt computetur inter petitiones dominicæ orationis : de
quibus oportet nos esse solicitos,quotidie replicando petitionem . Et propterea petimus
panem cibum animæ,sub quo comprehenditur cibus diuini verbi,operis & sacramenti,
& vniuersaliter omne id quod alit vegetatq́ animam. nostrum non meum,tum ut intelli-
gamus nihil deperire petitioni orationis ex eo quodpetitur pro se & alio. Nõ est apud deũ
effusa petitio sicut apud hoĩes:apud quos minor est petitio cõmunis quàm ꝓpria,apud quos C
facilius ĩpetro petẽ pro me quàm petẽs ꝓ nobis,panẽ meum quàm panem nostrum. Tum
vt intelligamus nosipsos non esse ita singulares,quin simus vnũ corpus ecclesie:ita quod
vt ecclesię membra simus alter alterius sumus membra etiam orando. ¶ Nostrum rursus
dicit hoc est nobis filiis,agnoscentibus te patrem,dicendo pater noster,nobis inquam filiis
proprium,non communem panem omnibus bonis & malis,sed panem filiorum.
¶ *Quotidianum.* Quo quotidie egemus . ¶ *Da.* Non vende, non accõmoda sed da. ¶ *Nobis.*
Filiis tuis. patris enim est alere filios. ¶ *Hodie.* Tempore presenti . Quotidianus panis quo-
tidie petendus iubetur:vt quolibet die soliciti simus ad reccurrendum ad patrem cælestẽ
pro animæ pane ,sicut quotidie volumus corporeũ panem . Ideo itaque adiũgitur hodie,
vt singulis diebus panem animæ pro illo die,pro præsentaneo tempore petamus. ¶ *Et di-
mitte nobis.* Vniuersum bonum nostrũ in oratione petendum,vnica petitione complexus
est:circa malum verò tres petitiones distinguit . Dimitte,gratuito condona, nobis, filiis. D
¶ *Debita nostra.* Tum ex tuæ deitatis natura. tum ex collatis nobis beneficiis. tũ ex nostris
offensionibus. ¶ *Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* modum veniæ nobisipsis diffini-
mus,vt sic deus dimittat nobis quæ illi debemus quẽadmodũ nos dimittim⁹ debitorib⁹
nostris. si duri tardiue sumus ad remittendũ,durus quoq; sit deus aut tardus ad remittẽdũ
nobis:si semiplene remittimus,semiplene quoq; remittat nobis:& similia. Quę nõ ideo di-
cimus vt possint in deo inueniri modi remittẽdi omnes qui possunt inueniri in nobis:sed
ipsa nostra oratio mõstret nobis ꝙ si non charitatiue dimittimus debitoribus nostris,nec
deus charitatiue dimittet nobis debita nostra. *Et ne nos inducas in tentationẽ.* Postq̃ petiuimus
dimitti nobis debita quę cõtraximus,cõsequenter modo petimus custodiri à periculis imi
nentibus. Nõ petimus ne fac nos tentari. sed ne tẽtationi succumbamus:quod est induci ĩ
tentationẽ. Petimus autẽ à deo & ne nos inducas:vt hinc instruamur diuinæ permissionis E
esse opus,nostrum succũbere tentationi,iuxta illud. ergo indurabo cor eius,& diuinæ gra
tię opus esse quicquid nõ delinquimus:& ꝓpterea solicite recurramus ad deum, vt gratia
sua custodiendo nõ inducat nos in tentationẽ. *Sed libera nos a malo.* Nõ à tali vel tali malo,
sed simpliciter & absolute à malo. Multę enĩ sunt species malorũ à quibus nõ expedit nos
liberari , quoniã cooperantur nobis in bonum:verum liberari à malo est simpliciter &
absolute desiderandũ. Hoc enĩ petẽtes petimus ne vita corporis,sanitas, opulẽtia,aut quod
cunque aliud siue bonũ siue malũ tpale cedat nobis in malum quod est simpliciter & ab
solute malũ:quod est malũ ęterne dãnationis ĩ futuro. & diuinę inimicitię etiã in presenti.
Amen. id est verè seu fiat. Nota enim est affirmatiua cõclusiõis. Aduerte hic in quibusdam
codicibus apud græcos ante amen inueniri hæc verba,quia tuum est regnum & potẽtia &

gloria in secula seculorum. Sed hæc adiecta fuisse ipse stilus oratiõis dominicę videtur te-
F starí. sapiunt enim multiloquium: cõtra quod instituit dominus hanc orationẽ. *Si enim dimiseritis hominibus pctã eorum.* pro, delicta sua, *dimittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis pctã vestra.* Et similiter legendum est delicta. vbi subiungitur pctã. græca enim dictio à linquendo dicta est. Legẽdumq; esset remittet, remiseritis &c. si ꝓprietas sermonis seruanda esset. Et superfluit ꝓnomen vobis, quum dicitur remittet vobis. ¶ Multis virtutum officiis cõcurrentibus ad dominicã orationem, fidei, spei, charitatis, religionis, obedientiæ, mĩę, prudentiæ, timoris, dominus tamen instat ꝑ sola mĩa: docens per hoc vniuersam orationis molem fundari super mĩa. Inquit enim ꝙ si remiseritis licet non fratribus, nõ ꝓximis, sed hoĩbus, eiusdem vobiscum naturæ, delicta sua, contra vos, remittet cõsequenter vobis filiis pater vester cælestis, longe
G celsioris naturæ, ita ꝙ si nõ remiseritis, nec ipse q̃tumcunq; pater vester remittet vobis delicta vestra cõtra ipsum. ¶ Vbi aduerte nõ dicit sicut remiseritis hoĩbus delicta ita remittet pater vester: sed dici si remiseritis, & similiter si non remiseritis, vt oẽm spem auferat cõsequendæ veniæà deo si non remittimus aliis offensas: & similiter plenam p̄beat fiduciam cõsequendi veniam si aliis remittimus offensas. ¶ Si hic obiecerit quispiam: inferendo ergo fornicarius seu in alio crimine perseuerans, securus est de venia cõsequenda à deo si remittit aliis offensas cõtra se factas: veritas enim huius affirmatiue cõditionalis, si remiseritis hoĩbus delicta sua, remittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra fundat & fouet hãc illationẽ. Respõdetur duplicitcr. Primo ꝙ sermo domini est formalis: & ĩtelligitur nisi aliunde ponatur obex. Docet enim ꝙ remittẽdo aliis meremur veniã nisi aliunde ponamus obicẽ veniæ. sicut colendo deum & seruando iustitiã, meremur vitã æternã nisi
H aliunde ponamus obicem. Hæc respõsio scd̃m Theologici rigoris regulas ꝓcedit. Crediderim tamen ego hoĩem qui tanto dei amore agitur vt hominibus offendẽtibus ipsum remittat ex corde propter deum, etiam si in fornicatione perseueret, tandem à deo conuerti ita quod deus remittet ei oĩa pctã sua cõuertendo cor eius ad veram pœnitentiam. vnde dominus nõ dicit quod vobis remittentibus deus remittit, sed dicit in futuro remittet. Ita quod hanc specialem p̄rogatiuam seu gratiam significauit dominus per hãc cõditionalem. intelligẽdo literam vt sonat. Nouit enim solus Iesus quàm acceptum gratumq; sit deo remittere aliis offensas, & ideo ipse solus potuit reuelare hoc. *Quum autem ieiunatis.* Sicut circa eleemosynam & orationem ordinauit intentionem ne ferantur in vanam gloriam, ita nunc ordinat intentiõem circa ieiunium, nõ enim præcipit hic ieiunare sed vanã intẽtionem vanumq; modum ieiunandi corrigit. *Nolite fieri.* pro, ne sitis. Proculdubio ex intẽtio-
I ne, voluntarium esse quod in potestate nostra est ꝓhibet. *Sicut hypocritæ tristes.* pro, tetritici. Hoc est vultu mœsti, ad differentiam mœstitię aliunde ꝓuenientis. Quod etiam nõ ꝓhibet simpliciter & absolute, sed cum modificatione sicut hypocritę: ea scilicet rõne vt appareant hoĩbus ieiunantes. *Ex terminant.* pro, obscurant, *enim facies suas.* Vere enim obscurãt naturalem vultum: & alterum vultum mentiuntur. Sicut enim mulieres multę clarificant facies suas artificiose ita vt pellis earum lucere videatur, ita hmõi hypocritæ obscurabãt facies suas arte, vt appareant ieiunantes. Quali autem artificio vterentur nõ cõstat. *Vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis quia receperunt mercedem suam. Tu autem quum ieiunas vnge caput tuum & faciem tuam laua* Sicut in eleemosyna & oratione docuit cautelam præstãdi eleemosynam & orandi secreto, ita in ieiunio cautelam docet vt ieiunium sit secretum,
k vngendo caput & lauando faciem: hoc est vtendo solitis lætitiæ signis. Vnctio enim capitis in regionibus illis iucunda erat: ablutio autem faciei, cõis est oĩbus gentibus cultus. Vnde nulla harum cautelarum est precepta. neq; eni ipse dominus legitur vnxisse caput suum quum ieiunauit: nec intrasse cubiculum suum, & clausisse ostium quum orauit. Sed docuit nos his cautelis intelligere vt tanto studio fugienda sit à nobis ĩ opibus supererogationis eleemosynæ, orationis, & ieiunii, vitandaq; vana gloria vt occulte exerceamus huiusmodi bona opera vbi timor est ne obrepat vana gloria. ¶ *Ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in abscondito, & pater tuus qui videt in abscõdito reddet tibi.* Hoc eodem p̄mio conclusit eleemosynam & orationem: vt intelligamus eleemosynam, orationem & ieiunium esse opera grata deo, & meritoria, ita quod deus reddet pro singulis præmia.
Nolite thesaurizare. pro, ne recondes *vobis thesauros, in terra: vbi erugo & tinea demolitur: & vbi fures effodiunt & furatur. Thesaurizate autẽ vobis thesauros in cælo. vbi nec erugo nec tinea demolitur, & vbi fures nõ effodiũt nec furãtur.* Litera ista diligẽter ĩspecta nõ ꝓhibet thesaurizare, sed locũ

thesauri.

thesauri. ꝓhibet enim eligere terram ꝓ loco thesauri. Nec reponatis inquit, in potestate volũtatis vestrę. est locus thesauri. cælũ scilicet vel terra. Nolite reponere vobis thesauros A in terra. vnde rõné assignat ex aduerbio loci, dicendo vbi erugo &c. de cęlo subdit vbi nec erugo &c. Et demum ꝓ cõi rõne subiungit, vbi est enim thesaurus ibi &c. ¶ Hęc enim ꝑspicacius cõsiderata, rõnem vtriusq; ꝑcepti, negatiui scilicet in terra, & affirmatiui ĩ cælo, aperiũt: soluuntq; q̃stiones. Nam hinc habetur nõ ꝓhiberi hoĩ reponere sibi vel filiis vel reipublicę terrestres thesauros: & Iesu ꝑcepta nõ esse cõtra morem quo scd̃m apostolum. ii. ad Corin. xii. patres thesaurizant filiis. Et principes debent habere thesauros. tum vt timeant alii mouere illic bellum. Tum ne cogantur populum grauare, tum ne vilescat petendo mutuum, sed ꝓhiberi reponere in terra, vt terra cõtrariatur cælo. ꝓpterea nãq; ꝑcepta hæc data sunt cõtraria de terra & cælo. vt non thesaurizemus in terra & thesaurizemus in cælo, vt ipsa cõtrarietas ꝑceptorum noĩata loca significet esse cõtraria quod etiam cõditiões B cõtrariæ, scilicet in terra erugo, tinea, fures: in cælo autem nec erugo nec tinea nec fures te stãtur. Soli itaq; illi qui thesaurizãt ĩ terra. vt terra cõtraria est cęlo, agũt cõtra hoc ꝑceptũ qui scilicet accumulant diuitias, cõfidentes in illis, intantum vt non curent prouidere sibi in cœlo. Horum enim salus & deus, thesaurus in terra est. Qui verò accumulant diuitias & reponunt vt organa opportuna ad opera virtutum sibi, filiis, reipublicæ, ꝑferendo thesaurum in cælo reponere pro aĩa, in nullo agunt cõtra hoc ꝑceptum: quia nõ reponunt in terra vt terra distinguitur cõtra cælum, sed vt terra subordinatur cælo. ¶ Postq̃ ergo Iesus ꝓhibuit intentionem vanã in sanctis operibus eleemosynæ, ieiunii, & oratiõis, mõ cõsequenter ordinat humanum studium ne occupetur circa terrena vt terrena abducunt à cælestibus, sed occupetur circa cælestia. Præcipit autem sub similitudine thesauri: vt intelligamus quod de studio salutis nostræ non in ꝑsenti sed in futura vita loquitur, de studio salutis nõ transitoriæ sed æternæ. & propterea terram cõtra cælum distinguit, ꝓpterea illas cõditiones rerum inducit quibus amissibiles differunt ab iis, q̃ amitti nõ possunt. Erugo metalla, tinea pãnos, fur oĩa cõsumit. *Vbi enim est thesaurus tuus*. ꝓ, vester: *ibi est cor tuum*. pro, vestrum. Scio inquis has conditiones rerum corporales, nec repono eas putans consu sumi non posse, sed vt valeant quantum valere possunt. Audi rationem cogentem te ad seruanda hæc præcepta. vbi est thesaurus vester ibi est cor vestrum. Si in terra reponitis thesaurum, non solum thesaurum sed etiam cor vestrum in terra ponitis. & similiter si thesaurizatis in cælo, non solum thesaurum sed etiam cor vestrum ponitis in cælo. Attende modo, considera & elige, vtrum malueris in terra cor tuum ponere, an in cælo. valde quippe degeneras si cor, hoc est immortalẽ animũ cuius est vellet & ꝓuidere de thesauro, ĩ terra figis. *Lucerna corporis tui est oculus tuus*. Superfluit tui & tuus. Ne paruipẽdas supremam tui partem habere in terra, adiungit magnitudinem damni inde consequentis: assimilando supremam animi partem oculo corporeo, verè nãq; intellectus seu ratio perinde est inter re D liquas animi partes vt oculus est inter membra corporis. Oculum autem corporeum affirmat esse lucernam corporis, quia verè officio lucernæ fungitur, lucernæ siquidem est lumen præbere: & oculus officia membrorum nostrorum clara reddit. Sine oculi nanq; officio manuum pedumq; officia obscura & immanifesta nobisipsis sunt: vt experientia testatur. lucerna inquit, corporis est oculus. Ita quod inchoat similitudinem non à te sed absolute, dicendo lucerna corporis est oculus: hoc est oculus respectu corporis, respectu corporeorum officiorum fungitur officio lucernæ. Et deinde applicat ad te. ¶ *Si oculus tuus*. Deest ergo. legendum est. ¶ *Si ergo oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*. Metaphora est. Si oculus tuus corporeus fuerit simplex. absq; admixtione alicuius humoris impedientis aut perturbantis visum, totum corpus tuum, vniuersa corporalia officia tua erunt lucida ex officio simplicis oculi quatenus lucerna est. ¶ *Si autem oculus tuus fuerit nequam*. pro, malus. Idest male dispositus oculus fuerit. ¶ *Etiam totum corpus tuum tenebrosum erit*. E Experimur enim quod habẽtes visum corporalem purum, videmus quid facimus, quo tẽdimus, quid comedimus &c. Hoc est enim totum corpus nostrum lucidum esse. & econuerso existente visu malo, nullum officium clare exercemus. sed sicut in tenebris existẽtes. hoc est enim totum corpus esse tenebrosum.

¶ Sensus autem Metaphoræ est. Si ratio tua fuerit simplex, absque admitione alicuius erroris, erant enim omnes qui operantur malum. Prouerb. decimoquarto. vniuersa opa tua lucida erunt: vtpote sub lumine rationis rectæ. si autem errauerit, etiam opera tua tenebrosa erunt: vtpote lumine rectę rationis priuata, & in tenebris peccatorum inuoluta.

Si ergo

Si ergo lumen quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt. Concludit ex dicta metaphora
F magnitudinem consequentis si cor ponitur in terra. Intendit enim quod inde oculus, lumen rõ vertitur in tenebras: ac per hoc reliquæ partes animi, reliqua officia nostra q̃ sc͂dm sẽcaret lumine, multo tenebrosiora reddunt. vt perpendere possimus qđ si figimus in terrenis rõnem nostram, q̃ oculi ad lucernæ officium habere debet, ĩcurritur hoc dãnum qđ vertitur in tenebras: & vniuersa opa nostra incurrunt non solum damnum tenebrarũ sed magnitudinem, sed immensitatem tenebrarum. Hmõi enim immensitas significatur dicẽdo ipsę tenebræ quantę. Et scito q̄ futurum erunt non est in textu grçco. *Nemo potest duobus dominis seruire.* Poteras dominicis p̄ceptis de thesauro non in terra sed in cælo, obuiam ire: putando te posse thesaurizare vtrobiq;, in cælo scilicet & in terra: & cor habere & in cęlo & in terra: ac per hoc non incurrere dãna tenebrarum. Et propterea dominus Iesus hãc opinionẽ excludit ex similitudine seruitutis ad plures dominos. Nemo inquit potest duo-
G bus dominis seruire, quatenus duo seu diuersi sunt: nõ quatenus in vnum conueniunt & nõ sunt duo. *Aut enim vnum odio habebit & alterum diliget.* Redditur rõ quare vnus non potest duobus dominis seruire: quia diuersa iubentibus si spõte seruit, vnum diliget, alterum vterò odio habebit. amor enim vnius cõtrarii odium est alterius. si aũt cogitur seruire. *Aut vnum sustinebit.* pro, vni adhærebit. exequendo q̄ p̄cipit. *Et alterum contẽnet.* alterum necesse est vt contẽnat facto, nõ exequendo q̄ iubet. *Non potestis deo seruire & mãmonæ.* applicat vniuersalem regulam ad spẽm: scilicet ad seruitium dei & mãmone, hoc est diuitiarum. nõ dicit nõ potestis habere deum & diuitias, sed non potestis seruire deo & diuitiis. vt hinc ẽt intelligas eum qui fixit cor in terrenis, seruire diuitiis. & ꝑpter hoc non potest thesaurizare & in cęlo & in terra: sicut non potest seruire deo & diuitiis. Mãmona chaldæa dicitur significãs diuitias. *Ideo dico vobis.* Post ꝓhibitam intentionem hũanæ glorię in bonis operibus, ac ꝑ
H hoc multo magis in aliis, post ꝓhibitum studium thesaurizandi in terra p̄ceptũq; thesaurizandi in cælo, ꝓhibet consequenter solicitudinem circa necessaria ad alimentum & vestitum. hmõi enim solicitudo pars nonnulla est seruitutis mãmonæ: ꝓ quanto ex illa pte se tenet & non ex pte seruitutis diuinæ. Et ꝓpterea Iesus ait, ideo dico vobis: acsi apte diceret quod ad hoc idem genus spectat quod subiungo. *Ne soliciti sitis.* Non dicit ne opemini, ne laboretis, sed ne solicitemini quia non ꝓhibetur labor, sed solicitudo: hoc est dubia anxiaq; mens ꝓuenit siquidem ex nulla aut modica fide diuinę ꝓuidentiæ circa nos. hõ enim faciens quod in se est. & adhuc dubius anxiusq; ac timens deficere sibi necessaria ad alimẽtum & vestitum, aut non credit deum habere curam nostri, aut parum confidit in diuina cura. *Animæ vestræ quid manducetis: neque corpori vestro quid induamini.* Hebręo more aĩa ꝓ vita ponitur. Et nihilominus ĩtelligendo de aĩa q̃ est altera pars hoĩs, formalis est sermo de aĩa
I q̃tum ad officium animandi. ad hoc enim officium continuandum egemus alimento. vnde in litera non dicitur quod manducet, quod significaret aĩam manducare, sed quid manducetis quod significat nos manducare vt aĩa seruetur in officio animandi corpus. Significantius aũt apposuit animę vestrę, vt tollat solicitudinẽ etiam de necessariis ad vitã: ac per hoc multo magis de necessariis ad statum ꝑsonæ. *Nõne anima plus est quã esca: & corpus plusq̃ vestimentum?* Rõne ꝓbat vitandam esse solicitudinẽ cibi & vestimenti: quia aĩa pluris est q̃ cibus & corpus q̃ indumentum: ac per hoc ꝓuidit tibi de aĩa & corpore, multo magis ꝓuidet de cibo & vestimento. qui enim p̄stitit maiora, facile p̄stat & minora. *Respicite volatilia cæli, quæ non serunt neq̃ metunt neq̃ cõgregant in horrea: & pater vester celestis pascit illa.* Pręcedens rõ cõis fuit cibo & vestimento. Hæc autem propria est cibo, manifeste sumpta à prouiden
K tia dei circa pastum volatilium. *Nõne vos magis pluris estis.* pro, p̄statis illis? Prima rõ orsa est à maiori, hæc aũt oritur à minori. Si volatilia q̃ lõge minora sunt vobis, pater pascit vestre absq; hoc qđ serant, metant, & horrea habeant, quanto magis vos qui longe pluris estis, absque vestra solicitudine pascet? Communis siquidem est vobis & illis necessitas cibi.
¶ Caue ne hinc intelligas moneri à domino vt non seramus, vt non metamus, vt nõ congregemus in horrea, imitantes aues. Non hoc dicit nec intẽdit Iesus. Sed intẽdit quod respiciendo prouidentiam dei circa pastum auium, simus similes volatilibus. non secũdum species operum sed similitudine proportionali secundum excelsum nostrum gradum: hoc est quod quemadmodum volatilia pascuntur à deo faciendo quod in se est, scilicet eundo ad locum vbi est cibus, & omittendo officia incompetentia illis & excedentia uires eorum, vt sunt, metere, serere, & huiusmodi, ita homo faciat quod in se est, sua

exerceat

exerceat officia, omittendo solicitudinem: vtpote irrõnabilem & excedentem vires eius: vt
pote de futurorum contingentium euentu, diuinæ ꝓprio ꝓuidentiæ. *Quis autẽ veſtrum co-* A
gitans. pro, solicitus existens, *poteſt adiicere ad ſtaturã ſuã cubitum vnum?* Hæc quoq; rõ cibo ꝓ-
pria est: sed latet quo tendat. Potest enim dupliciter intelligi. vel ꝙ tendat ad idẽ ex motu
augmenti: scilicet qđ sicut experimur sine nostra solicitudine quantitatẽ fieri staturæ no-
stræ, vt patet ex hoc qđ nulla nostra cogitatiõe possumus adiicere cubitũ vnũ statutæ no-
stræ, ita sine nostra solicitudine deus qui facit nostrum augmentum, ꝓuidebit de cibo. vel
qđ tendat ad effectum cibi. Solicitudo nanq; multorum de cibo est ad ꝓrogandum vitam.
timent enim ne defectu cibi minuatur eorum vita. Cõtra hunc timorem affert Iesus rõnẽ
ex effectu cibi in naturali motu augmẽti, scilicet qđ sicut vana est oĩs cogitatio hũana cir-
ca effectũ cibi in motu augmẽti. nullus enim q̃tũcunq; cogitando potest adiicere ad sta-
turam suam cubitum vnum, ita vana est oĩs solicitudo circa effectum cibi in motu nutri-
tionis. quantuncunq; enim ꝓuideas de cibo & potu, non ꝓpterea potes adiicere ad dies B
vitæ tuæ annũ vnum. *Et de veſtimentis quid ſoliciti eſtis. Conſiderate lilia agri quomõ creſcunt, non
laborant neq; nent. Dico autem vobis quoniam nec Solomõ in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut vnum
ex iſtis*. Sicut rõnem ꝓpriam cibo attulit, ita nunc rõnem ꝓpriam vestimẽto affert, satis cla
ram. *Si enim fœnum agri quod hodie eſt & cras in clybanum mittitur, deus ſic veſtit: quãto magis*. pro,
nonne multo magis *vos minimæ*. pro, modice, *fidei?* In hac rõne aperte monstrat fidelium so
licitudinẽ de vestimento, ex modica fide prouenire. *Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes. quid man
ducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?* In hac cõclusiõe apit quod nõ oẽm curã sed curã
timidam circa victum & vestitum ꝓhibet. timidæ siquidem curæ est dicere quid mandu-
cabimus aut quid bibemus, aut quo operiemur? *Hæc enim omnia*. Apponitur duas alias rõ-
nes cões victui & vestitui. Altera est. Hæc enim oĩa gentes *inquirunt*. Hoc est gentilis erroris
circa diuinam prouidentiam est inquirere dubia & timida cura hęc oĩa. Acsi aperte dice- C
ret. gentilis erroris participes vos facitis si soliciti de istis fueritis circa victum & vestitum.
Scit enim pater veſter. Deest. cælestis, *quia his omnibus indigetis*. Altera ratio, quæ est radix om
nium affertur ex scientia diuina non sub noĩe dei sed patris vestri. Ac si aperte diceret. su
perflua est vestra solicitudo circa res necessarias vobis: quia pater vester cuius interest pro-
uidere vobis de victu & vestitu multo magis q̃ interest patris vestri terreni, noticiam ha-
bet omnium uestrarum necessitatum: ac per hoc sicut sciente patre vestro vestras necessita
tes & volente prouidere, non estis soliciti circa uestras necessitates, ita non sitis soliciti sciẽ
te patre vestro cælesti. *Quærite ergo*. pro, autem. Post negatiuum præceptum prohibitiuum
dubiæ timidæq; curæ circa necessaria ad victum & vestitum, adiungit p̄ceptũ affirmatiuũ
monstrans modum quo christiani assequuntur hæc oĩa. Quęrite. nõ dicit soliciti estote sed D
quęrite: quia nec etiam circa regnum cælorum vult nos dubiã adhibere curam, sed securã,
vtpote innixam fidei ac spei infallibili. *Primum*. Nõ refertur primum ad scđm necessario
alioquin nõ esset primogenitus, vsq; quo nasceretur secundus. sed necessario negat anterius
seu prius. Et ꝓpterea hinc non habetur dominum Iesum p̄cipere vt regnum dei queramus
primum, si quod scđario quæramus hæc alia. sed habetur quod debemus quærere regnum
dei primum: hoc est qđ nihil ante ipsum q̃ramus. *Regnum dei*. Ampliare, magnificare, ho-
norare, vosmetipsos efficere. *Et iuſtitiam eius*. Id est regni. Non possumus verẽ q̃rere regnum
dei nisi simul quæramus iusticiam eius. Id est regni. Impossibile est enim ampliare, magni
ficare & honorare &c. regnum dei nisi exercendo iustitiã eius: hoc est ea q̃ sunt debita se-
cundum regnum eius. *Et hæc omnia* necessaria ad victum & vestitum. *Adiicientur vobis*. Non
supputabũtur ad mercedẽ, sed supra mercedẽ addẽtur. Et hoc attestatur ei qđ diximus, qđ E
scilicet nõ p̄cepit dominus hæc secundo loco inquiri. Si enim iquiri iussisset scđo loco, nõ
diceret adiicientur vobis. ¶ Verum aduerte quod hæc ꝓmissio non fit, sed solummodo iis
qui tanto amore Mouentur erga deum vt quærant regnum dei & iustitiã eius hoc est, quę-
rant rõne dei primum & non rõne proprii boni etiam ipsa bona spiritualia hoc enim si-
nificat formaliter quærere regnum dei & iustitiam eius. *Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum*.
Post præcepta prohibentia timidam curam circa necessaria, prohibet vniuersaliter curã
crastinam. Et appellatur cura crastina omnis illa cura quæ secundum rectam rationem
non congruit pręsenti tempori sed futuro. Ita quod cura incumbens præsenti tempori de
prouisione futurorum etiam post multos annos, non est cura crastina, sed est cura hodier-
na, quia præsenti congruit tempori. verbi gratia. cura Ioseph congregandi frumenta ad
prouidendum sterilitati septem annorum, non fuit cura crastina sed hodierna: quia incõ-
bebat

bebat cognoscenti talem temporum successionem præparare ex tunc prouisionem succe-
F dentibus annis. Et similiter non est licitum esse in crastinum præparare annuas ꝓuisiones:
& similia. Nihil eñi aliud hic p̄cipitur nisi quod futura cura nõ præoccupetur. Hoc enim
ad imprudentiam spectat. Vnde in textu assignatur ratio. *Quia crastinus dies solicitus erit
sibiipsi.* Hoc est futurum tempus habebit proprias curas &c. ❡*Sufficit.* Secundum rectam ra
tionem. *Diei.* Idest cuilibet tempori. *Malitia.* pro, afflictione sua. Per quod reuocat Iesus ho
mines à cura crastina vt cõsulant sibiipsis. stultum est enim futuram, pœnam seu afflictio
nem anticipare. Nobis ergo ipsis consulimus, crastinas curas diei crastino reseruando, pre
ueniendo nanq; aduocamus futuras afflictiones ad præsens: quum non satis simus præsen-
tium curarum pœnæ. ❡Et induxit hoc præceptum cum nota illationis, dicendo nolite er
go: quia similis moris est curam crastinam præuenire, & cura timida de necessariis. vtra-
que enim ex irrationabili timore minoreque fide diuinæ prouidentiæ procedit: & hęc po
G sterior est illa, quæ circa necessaria versatur.

CAPVT. VII.

NOlite *iudicare.* pro, ne iudicate. Ordinat hic dominus hũanum animum quan
tum ad ea q̃ sunt iudicii, ꝓhibens duo mala iudicii. Primum malum est te-
meritas seu vsurpatio iudicii. Nõ alloquitur dominus iudices, sed instruit pri
uatos hoĩes. & quemadmodum superius priuatis hoĩbus p̄cepit non resiste-
re malo, ita mõ eisdem priuatis hoĩbus pcepit nõ iudicare. non spectat siqui
dem ad singulares sed publicas ꝑsonas iudicare alios. Est enim sermo de iudicio nõ rerum
(quod sensui, experientiæ vel scientiæ subiicitur) sed ꝑsonarum: quod deo q̃tum ad occul-
ta: vel publicæ potestati quantum ad manifesta reseruatur. Quocirca q̃uis cognoscamus ꝑ-
sonas blasphemas, adulteras &c. ꝓhibetur tamen priuatis iudicare illas: quia non nisi vsur-
H pato iudicio aut temere ius dicerent illis. *Et non iudicabimini.* pro, vt non iudicemini. scilicet
de hoc crimine seu p̄ctõ ꝙ absque autoritate iudicastis. N*olite cõdemnare & nõ cõdemnabimi
ni.* Hęc verba de condemnatione non sunt de textu. ita quod hæ quinque dictiones nolite
condemnare & non condemnabimini, superfluunt. *In quo enim iudicio iudicaueritis.* pro, iudi
catis, *iudicabimini.* Vbi declarauit euasionem pœnę nolentium iudicare, declarat modo pœ
nam ac præmium iudicantium. tum quod ad iudicium: dicendo, quo iudicio iudicatis il-
lo iudicabimini. Non dicit in quali: quia non iudicabimini temerario aut iniusto iudicio,
quali alios iudicastis. Nec dicit iudicabit vos deus aut iudicabo ego, sed dicit iudicabimi-
ni: significando iudicium passiue. Et verè in quo iudicio iudicamus, illomet iudicabimur
meritorie: quia illudmet iudicium quod nos exercemus, erit ratio quod iudicabimur ad
pœnam vel præmium. ❡Tum quod ad quantitatem pœnæ vel præmii: subiungendo. *Et
I in qua mensura mensi fueritis remetietur vobis.* pro, & in qua mensura metimini, mensurabitur
vobis. Hoc etiam est verum meritorie tam in pœnis quàm in prę miis. eadem nãque men
sura proportionaliter respondebitur homini siue p̄miando, siue puniendo, quia ipse alios
iudicando vsus est in bonum vel in malum. Nec dicit eadem mensura temporis, quod esset
tempus præmii vel pœnæ respondere tempori meriti vel demeriti, sed dicit absolute qua
mensura: vt intelligamus ex nostri mensura meriti vel demeriti oriri mensuram propor-
tionatam præmii vel pœnę, non descendendo ad has vel illas circunstantias. *Quid autem
vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides?* pro, non consideras: Prohibi
tio primo iudicii malo: scilicet esse ex nõ officio, prohibet alterum malum. scilicet esse ab
indigno seu hypocrita: hoc est, ab homine grauiori peccato subiecto. hoc enim signifi-
K cat per parabolam festucæ & trabis. Et repræhendit tam actum interiorem, dicendo vi-
des festucam & trabem non consideras: quàm actum exteriorem, dicendo sine eiiciam fe-
stucam. *Aut quomodo dicis, fratri tuo, frater sine eiiciam festucam de oculo tuo, ecce trabs in oculo
tuo?* Vtrunque enim reprehensibile est: scilicet & videre in aliis minima & in te ipso nõ
videre magnum crimen, & monere fratrem vt patienter ferat corripi de minimis à te
qui opprimeris magnis. ❡Vbi nota sermonem hunc versari inter fratres vt litera mani-
festat. vt intelligamus quod etiam sine quacunque alia culpa indignum est vt irreritus ma
iori crimine ingerat se purgationi minorum peccatorum in fratre. ❡*Hypocrita.* Appe-
latur hæc indignitas hypocrisis: quia ex natura facti hypocrisis est, prę se ferre officium
probi viri studendo correctioni proximi, & esse prauum habendo grauiora crimina.
❡EIICE *primum trabem de oculo tuo.* Non reprehendo studium tum erga correctionem
fratris sed inordinationem: quia prius debes videre trabem tuam & eiicere illam à te. ❡*Et
tunc.*

tunc. Et non ante licitum erit tibi studere ad eiiciendum festucã fratris tui. *videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.* Aduerte hic ꝙ Iesus á manifestioribus docens, manifestissima inducit inconuenientia exemplo trabis & festucæ: non ꝙ hanc solã intelligamus indignitatẽ iudicis seu correctoris, sed vt ex hac manifestissima intelligamus reliquas. Indignus siquidẽ iudex seu corrector est habens trabẽ in oculo proprio, nõ solum si festucam sed etiam si trabẽ alienam nititur leuare. iuxta illud Apostoli ad Rom. secundo. Qui prædicas nõ furãdũ furaris. &c. Sed hæc dominus á manifestioribus intelligi voluit. *Nolite dare.* pro, ne detis, *sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos ne forte cõculcent eas pedibus suis. & canes conuersi dirumpant vos.* Prohibitis malis iudicum ac correctorum, prohibet mala dispẽsantium sacra mysteria, duabus metaphoris. Altera est ne detis sanctum canibus ne cõuersi dirumpant vos. Altera est non mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte cõculcent eas pedibus suis. ¶In prima prohibetur sanctum, hoc est quod dei est, dari canibus, hoc est impugnatoribus veritatis. Canis enim inter omnia animalia habet vocem latratus sui ad solam obiectionem. & propterea iniquorum studium ac officium est clamare ad repellẽdũ, ad impugnandum. ad contradicendũ, canes appelatur. In secunda prohibetur margaritas vestras, hoc est id quod nostrum est preciosum tamen, mitti ante porcos: hoc est homines nõ solum carentes notitia margaritarũ, sed etiam immersos terreno luto. quales inter cetera animalia videmus porcos. ¶Et huius quidẽ secũdæ metaphorę incõueniẽs clarũ est. scilicet neforte porci cõculcent margaritas vestras pedibus suis, potest enim facile euenire hoc incõueniens, & si nõ necessario euenit: quia possent porci alio diuertere. & propterea dicitur forte In quo etiã casu nõ essetis immunes à culpa. quia quantũ in vobis fuit, exposuistis marguaritas periculo cõculcationis. ¶Sed primę metaphorę incõueniens latet. nã nõ apparet non videmus canes conuerti ad dirumpendum nos ex eo quod damus ei sãctum panẽ aut cibũ, sicut videmus porcos cõculcare margaritas si mitterẽtur ante illos. pensentur verba textus. nõ dicitur sanctũ panem, neq̃ sanctas carnes, neq̃ sanctum cibum: quodcunq; enim horum sonaret cõpositum ex cibo & sanctitate. sed dicitur sanctum sine additione aliqua hoc est mundũ ac eleuatũ ab vsu non solum brutorum animaliũ sed etiam humano. nam sanctũ significat mundũ, cõpetens tamen vsui diuino: ac per hoc non cõpetens vsui canum. Ita quod dando canibus rem incõpetentẽ vsui canum, nõ obstãte quod sit tantẽ excellẽtiæ scilicet ꝙ si sancta prębetur materia canibus conuertendi seipsos ad dirũpẽdum vos. videmus eni quod canes vocantes sibiipsis seu occupati in aliis, si inuitantur dãdo eis aliquid in utile ipsis, irritantur quãdoq; aduersus illos qui rã illam eis iecerunt. Quãuis hoc nõ semper eueniat. propter quod in textu aponitur forte. Est itaque metaphorę incõueniens. ne forte cõuersi canes ad iactũ rei sanctæ, hoc est cõpetentis deo nõ canibus, materia irritationis accępta, nulla habita ratione doni sancti dirũpant vos abinuicẽ separãdo vel fragẽdo morsu. ¶Intentum autem per hanc primã metaphorã est quod sancta dei mysteria (vt secreta trinitatis, verbi incarnati eucharistiæ & similia) nõ declaremus impugnatoribus veritatis Minus dixi. nã preuidit Iesus impossibile esse scriptoribus & predicatoribus, occultare hęc canib⁹ & manifestare aliis & propterea dixit nõ detis canibus: hoc est ex intẽtione nõ detis canib⁹. Secus autẽ quando ex necessitate panduntur sancta canibus: quando scilicet in cõmuni docere oportet, & inter eos sunt aliqui impugnatores veritatis: vel quãdo necessitas ĩpugnãtiũ vrget vt aperiamus ipsis occultiora sancta. Tunc enĩ nõ agitur contra hoc precęptũ: quia prohibetur volũtaria nõ necessaria datio sancti canibus. quæ hic nõ interuenit: quia nõ ipsis canib⁹ sed ecclesie daretur sãctũ præsẽtib⁹ canibus. periculũ autẽ manifestum: inde imminet: scilicet ne forte studiosi ad contradicendũ, ex prædicato sancto vbi quiescebant vertãtur ad dirũpẽdũ vos schismaticis & hęreticis documentis fabricatis super audita sãcta. Sic enim Arrius cõuersus dirupit nos, auditis mysteriis trinitatis ignotis & inutilibus sibi & sic de aliis similibus. ¶Secundæ autẽ metaphore intẽtũ est. vt exponamus preciosa nobis ecclesiastica sacramẽta hominibus qui illa nõ cognoscunt, qui nõ estimãt, qui terrenis sũt dediti, quorum animus solis terrenis pascitur. ne affectibus malaque vita cõculcẽt illa. An nõ margaritæ mituntur ante porcos, quũ passim sacramantũ ordinis, sacre religionis aut castitatis professio, sacerdotia & id genus alia preciosa apud ecclesiã, exhibentur hominibus sola cupiditate hęc subeuntibus? Testatur cõsequens cõculcatio tã preciosorũ ordinum, statuũ: graduũ atque officiorũ (quã vtinã non videremus) ex cœnosis studiis eorum sic esse. ¶*Petite.* Docuerat superius petere, orãdo pater noster. &c. docuerat & quærere, quærite primum regnũ dei &c. Intendit modo mõstrare vtilitatẽ vtriusque (scilicet petere & quęrere)

rere) adiuncto tertio:scilicet pulsare. Et hoc ad occurrēdū putātibus vanū esse petere, quæ
F rere & pulsare apud deum, qui omnia nouit, qui omnia ab æterno apud se ipsum definiuit,
qui immutabilis est, huiusmodi enim errorem confutat monstrando hæc esse vtilia seu fru
ctuosa. Et verè non obstat certitudini diuinæ scientiæ, prædestinationis & immutabilita-
tis, vtilitas petitionis. inquisitionis & pulsationis: apud sapientes & intelligētes. q͠ causæ
secundæ non cōtrariantur diuinæ prouidētiæ sed exequūtur illā. petitiones siquidem, in-
quisitiones & pulsationes, inter causas computantur secundas. Ita quòd sicut diuinæ pro-
uidentiæ ordo habet vt vescamur pane in sudore vultus nostri (serendo, colendo, metēdo,
expurgando, malendo triticū) ita habet vt petendo, inquirendo, pulsando, regnum cælorū
ingrediamur. Et propterea sicut stultum est dicere vana esse media humana ad habendū
panem, ita stultum est credere vana esse hæc media ad possidendū cælorum regnū omnia
enim apud deum ab æterno certa & definita sunt absq; quacunq; mutatione possibili in ip
so deo: sed per causas secundas mutationi subiectas exequenda. ¶ Tria itaq; præcepta si-
G mul dat. Primū est petite, proculdubio à deo, à patre vestro cælesti. Quod præceptum,
quia est affirmatiuum, fert secum subintellectas circunstantias præceptorum affirmatiuo-
rum: quando, vbi, sicut, quid, &c. ¶ *Et dabitur*. Non dicit & dabitur quod petitis, sed abso-
lute dabitur: quia vt inferius ipse Iesus declarabit, noceret aut inutile esset quandoq; dari
quod petimus. Vnde & paulo ter dominum roganti vt discederet à se angelus Satanę co
laphizans ipsum, non est datum quod petiit: sed gratia conseruans ipsum. Rursus non di-
cit & dabitur tunc: sed sine determinatione tēporis & dabitur. ¶ *Vobis*. Petentibus, ad dif-
ferentiam aliorum: quibus q̃uis petamus, non tamen datur illis sed nobis obsistente illorū
demerito. Scriptum est enim. si steterint Moyses & Samuel corā me, non est anima mea
ad populum istum. Hier. xv. Semper tamen petitio redit in sinum petentis. ¶ *Quærite*. Se-
H cundum præceptum affirmatiuum quoq; est hoc. Et ipse dominus explicat inferius rem
quærendam, esse viam ad vitam: subiungendo & pauci sunt qui inueniant eam. ¶ *Et inue-
nietis*. Ecce vtilitas inquisitionis: inuenire: scilicet viam vitæ. ¶ *Pulsate*. Tertium est hoc prę-
ceptum similiter affirmatiuum. Et directe. pulsare ad ostium regni cælestis præcepit: vt
inferius ipsemet dominus declarabit. ¶ *Et aperietur vobis*. Fructus pulsandi est apertio ostii
ad ingressum regni cælorum. Et hæc apertio non aliis sed vobis pulsantibus fiet: quia nul
lus vestrum meretur alteri ingressum regni cælorum, sed sibiipsi tantum. ¶ *Omnis enim*.
Ne intelligeres verba domini dirigi ad discipulos in persona iustorum tantum, reddit ra-
tionē fructus vtilitatis ex vtili, omnis enim tam iustus q̃ peccator (vt patet de Publicano)
Qui petit. concurrentibus debitis circunstantiis. *Accipit. & qui quærit inuenit: & pulsanti ape-*
I *rietur*. Aduerte hic duo. Alterū est quod quolibet horum triū definitur efficax vniuersali-
ter. Et verificatur subintelligendo quodlibet horū fieri concurrentibus debitis circunstā-
tiis. ¶ Alterum est quòd vtilitas duorum primorum descripta est in textu tū in futuro (acci
pietis, inuenietis) tū in præsenti. accipit, inuenit. Tertii autē vtilitas in futuro tamē descri
pta est: prius aperietur vobis, modo aperietur. Ad significādū quòd petere & quęrere, in p̄-
senti vita potest habere effectū. pulsare autē nō nisi in extremo vitæ quū hinc ad cælū mi-
gramus effectum habet. *Aut quis est ex vobis homo quē si petierit filius suus panē: nunquid lapidem
porriget ei? aut si piscem petierit: nunquid serpentem porriget ei?* Intendens declarare tria hæc præ-
cepta sigillatim, inchoat à primo petite & accipietis, & declarat simul duo scilicet securi-
tatem accipiendi & qualitatem rei accipiendæ. vtrunq; siquidem manifestat ex similitudi
ne carnalis patris quum filii petunt ab eo panē vel piscē. & metaphora est satis clara. ¶ In
qua aduerte quòd filio petēti panē pater nō porrigit lapidē inutilē, neq; petēti piscem pa
K ter porrigit serpētem nociuum. Intēdit enim per hāc metaphorā quòd nobis petētibus ne
cessaria seu vtilia, deus nō dat aliquid inutile aut nociuū. vt hinc intelligamus deū negare
nobis quādoq; quę petimus, quia si daret quod petimus daret inutile aliquid aut nociuum.
ita quòd nobis petētibus panē (hoc est credētibus petere aliquid necessariū tanq̃ panē) da-
ret lapidē: & similiter petētibus aliquid vtile seu delectabile tāq̃ piscē, daret serpētē. Vnde
pulchre Aug. dicit: bonus dominus qui negat quādoq; quod volumus vt tribuat q̄d malle
mus. *Si ergo vos quum sitis mali*. Tū quia estis ex nihilo. inde enim omnis creatura mali ali-
quid habet. & nemo bonus nisi solus deus. Tum in actione: quia si dixerimus nos peccatū
nō habere, mētimur. *Nostis bona data dare filiis vestris, quāto magis pater vester qui in cælis est.*
Si securi confiditis q͠ pater vester carnalis non det vobis nisi bona, quāto magis debetis es-
se securi de patre vestro cælesti, quum patres vestri carnales sint ex parte boni & ex parte
mali

mali,pater autem vester cælestis sit omniquaq; bonus. *Dabit bona.* Non dicit dabit petita, sed dabit bona:quia quandoque nescimus quod petimns esse nobis inutile aut nociuum. A
Petentibus se? Pronomen se refert patrem cælestem. Intendit enim quod petentibus ab eo,dabit nō inutilia & nociua sed bona. *Omnia ergo.* Declaratis spectantibus ad primum præceptum, declarat spectantia ad secundum præceptum:scilicet quærite & inuenietis. manifestando tum viam quærandam & inueniendam. tum à quibus inquirere illam debemus,ibi attendite à falsis. Via ergo quærenda & inueniēda declaratur prio in præceptis affirmatiuis actionum nostrarum erga hoīes,reducendo omnia ad vnum præceptum. *Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis.* Et deest aduerbium sic. Legendū est. ¶ Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines,sic & vos facite illis. Et est sermo de voluntate naturali:ad quam scilicet rationalis natura nos inclinat. Per hoc enim excludūtur inordinatæ voluntates. Rursus nō præcipitur vt oīa eadem secundum speciem faciamns aliis quæ volumus nobis exhiberi,sed eadem proportionaliter. non enim præcipitur dominus B
volentibus seruitia à subditis vt ipsi illamet species seruitiorū exhibeant subditis, sed proportionaliter: hoc est quod sicut volunt subditos efficere quod debent subditi, ita ipsi domini faciant subditis quod debent domini efficere:& ecōuerso. sic enim īpletur à dominis & seruis,à viro & vxore,à patre & filiis,& reliquis differentiis hominū,hoc naturale præceptum quæcunque vultis vt faciant vobis homines & vos facite illis. *Hæc est enim lex & prophetæ.* Non dicit tota lex:quia præceptum hoc nō cōplectitur nisi dilectionem proximi,& nihil dicit de dilectione dei:tota autem lex in his duobus pendet:vt dicitur inferius cap. xxii. Et intendit quod hoc præceptum non solum est iuris naturæ,sed legis & prophetarum. & propterea quærite hanc viam. *Intrare per angustam portam.* Ascendit paulatim dominus docendo viam. Incepit enim monstrare viam à præcepto iuris naturæ probato diuina lege,modo monstrat viam præceptorum fidei. monstrauit initium viæ esse bene se habere erga homines:mōstrat modo viam ipsam esse in bene se habere erga viam cælestis patriæ:quod est bene se habere erga deum. Via enim gratiæ fidei fundatur super viā naturæ, & perficit illam, & propterea vtriusq; meminit. Declarat itaque viam vitæ cælestis quærēdam ex similitudine portæ angustæ & viæ arctæ. Intrare ergo per angustam portam, fidei. fides enim est velut porta qua viam cælestem ingredimur,& quod apostolus appellat redigere omnē intellectū in obsequiū Christi,appellauit hic Iesus angustā portam. C

Quia lata porta & spatiosa via est quæ ducit ad perditionem: & multi sunt qui intrant per eam. Rationem reddit ex diferentia inter viam ad perditionem & viam ad vitam,penes tria: scilicet portam, uiam,& numerum gradientium. porta enim viæ ad perditionem,est lata,via quoque spaciosa:& multi sunt qui intrāt,per eā ad ppriā perditionē æternæ mortis. *Quo cōtra Quam angusta.* pro,quoniam angusta, *porta & arcta via est quæ ducit ad vitam: & pauci sunt qui inueniunt eam.* Vide singula. Porta fidei angustiis articulorum fidei concluditur. porta verò perditionis,absque fide aut fidei ratione,nullos ferè terminos habet:sed vale lata est,dum vnusquisq; p sue ratiōis seu æstimatiōis iudicium ingreditur ad operandū. Via vitæ,quia via charitatis & reliquarum est virtutū (ita vt qui in vno offenderit omnium reus sit)non solum arcta est quia quælibet virtus est in medio:sed etiam valde angusta est, quia oportet nullius virtutis lineam in medio consistentem deserere. si ī vna enim erratur extra totam viam erratur. Via verò perditionis quia per omnia extra medium hinc & inde vitia expāditur,spaciosa valde est. sicut medium in circulo & linea per centrum,stricta est superficies autem hinc inde spaciosa est. Multos denique ire per perditionis viam,& paucos inuenire facto viam vitæ,vtinam non videremus. *Attendite.* Morale est quærentibus viam interrogare alios expertos viam. Et propterea dominus non solum quærendam viam sed etiam illos à quibus quærenda occurrit docet. tales enim sunt communiter doctores & personæ spirituales monstrantes viam aliis. Ne ergo fallamur,attendite inquit, diligenter cauete. *A falsis prophetis.* Appellatione prophetarum intellige quoscunque officium videndi quæ aliis manifesta non sunt profitentes. *Qui veniunt ad vos.* Ego non mitto illos,sed ipsi ex se veniunt ad vos. *In vestimentis ouium.* Ieiuniis. fletibus,orationibus,vilibus vestibus,& aliis huiusmodi exterioribus signis virtutum. Hæc enim sunt velut vestimenta ouium Christi. *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Tendentes ad perditionem ouium Christi. intendunt enim sub specie tot exteriorum bonorum immiscere venenum alicuius hæresis seu schismatis aut mali moris seu licentiæ. *A fructibus eorum cognoscetis eos.* ¶ Ne excusationem ignorantiæ haberemus,dat regulam cognoscendi interiora hominis vt caueamus ab eis à fructibus inquit eorum cognoscetis eos. ¶ Siste mentis pedem:& dicente: & discerne fructus eorum D E

à fructibus non eorũ,sed vel officior,vel audientiũ,vel fidei,& vniuersaliter gratiarũ gra
F tis datarum. Fructus eorum sunt proprie charitatis:siue consistant in verbis, siue in omissionibus,siue in factis. Non sunt autem fructus eorum concursus populi,cõuersio hominum ad pœnitentiã mediantibus eorum prædicationibus,& similes effectus:quoniam isti sunt fructus fidei & deuotionis audientium & non sunt propria opera prophetarũ. Similiter quæ dicunt ex ore Mosi & prophetarũ,nõ sunt eorum sed cathedræ fructus. Similiter prophetare & dæmones eiicere,& miracula facere vera in nomine Iesu Christi,nõ sunt fructus eorum,sed gratiæ gratis datæ,stant enim hæ gratiæ cum pctõ mortali,cum inimicitia eorum ad deum:vt in hoc capitulo dominus subiungit. Non est igitur temeraria ratio ab operibus propriis cognoscere animum hominis. *Nunquid colligunt de spinis vuas aut de tribulis ficus?* Declarat hanc regulam ex similitudine vegetabilium,tum in specie de fructibus spinarum & tribulorum. Vtrunq; genus spinæ dicitur. Tum in genere,prius de facto:dicendo vniuersalem. *Si omnis arbor bona fructus bonos facit:mala.* pro,putris, *autem arbor ma*
G *los fructus facit.* Deinde à posibili dicendo. *non potest arbor bona malos fructus facere:neq; arbor mala.* pro,putris, *fructus bonos facere.* Vbi non dicit, non potest arbor bona fieri putris, aut econuerso non potest putris fieri bona:sed dicit quod non potest arbor bona existens bona fructus malos facere. & similiter non potest arbor putris existens putris fructus bonos facere. Et significatur per hæc simul iuncta quod arbor bona profert fructus bonos tantum, & non bonos & malos. & similiter arbor putris profert fructus malos tantum, & non malos & bonos alioquin arbor bona posset facere malos & putris bonos:cuius contrarium textus dicit. Intendit autem per similitudinem arboris voluntatem:& consequenter per arborem bonam seu putrem, voluntatem bonam seu malam. Per fructus verò bonos qui nõ snnt vestimenta ouium communia etiam lupis, illos quos Apostolus ad Galat.v. dicit esse
H fructus spiritus:dicendo. fructus autem spiritus est charitas,gaudium,pax, patientia,benignitas,bonitas, longanimitas,mansuetudo,fides,modestia,continentia, castitas. Hæc opera si sunt fructus eorum,cognoscimus eos esse veros prophetas. esse bonas arbores, habere bonam voluntatem. si autẽ fructus hos nõ videm⁹ attẽdẽtes diligẽti⁹:quia vel aliquod operum carnis quorum ibi Apostolus meminit,vel saltem humana cupiditas aut gloria,illorum fructus inuenietur. ¶Sed occurrit difficultas applicandi integre parabolam arboris, quantum ad hoc quod putris arbor facit tantum malos fructus:quum falsi prophetæ malæ voluntatis,faciant etiam aliqua bona opera:ieiuniorum eleemosynarum. &c. nam veniunt in vestimentis ouium. & similiter quantum ad hoc quod bono arbor non nisi bonos fructus facit:quia nullus est tam sanct⁹ qui non peccet in hac vita. ¶Solutio est. quod ideo
I Iesus hæc dicit, vt intelligamus quod quæcunq; bona opera ex suo genere,procedũt à mala voluntate falsorum prophetarũ, non sunt fructus boni sed sunt fructus mali. ita quod itelligamus etiam ipsa vestimenta ouium sub quibus se occultant fructus esse malos. Et vere est: quia sunt effectus malæ voluntatis:ordinantis hæc omnia ad malum finem. Quòd autem obiicitur de peccatis sanctorum,non obstat sententiæ euangelicę:quia nullum peccatũ est fructus bonæ voluntatis. deficiendo enim à perfectione bonæ voluntatis quisq; venialiter peccat. *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur.* pro,exciditur & in ignem mittitur. *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Tacite occurrit quæstioni, nunquid tales falsos prophetas tu manifestabis puniendo. Respondet enĩ nihil manifeste promitto: indubie quotidie intus succinditur de horto seu consortio sanctæ ecclesiæ & in ignem æterni cruciatus quotidie mittitur:dum quotidie aliquis eorum moritur. Non igitur aliunde q̃ ex fructibus eorum cognoscetis eos in præsenti vita. NON *omnis.* Declara-
K tis spectantibus ad duo prima præcepta, declarat modo tertium præceptum:scilicet pulsate & aperietur vobis. Et duo dicit. alterum negatiuum, non omnis qui dicit. alterum affirmatiuum, qui facit voluntatem. &c. per hæc enim duo declaratur quid est pulsare ad igressum regni cælorum:ac per hoc discernuntur vere pulsantes (quibus & aperietur) à non vere pulsantibus, quibus non aperietur. *Qui dicit mihi.* Quãuis nullus dicere posit IESVS domine nisi in spiritusancto (vt Apostolus.i. ad Cor.i.xii.dixit) quia veritas à spiritusancto est, non tamen sufficit iste effectus spiritusancti ad hoc quod homo intret in regnũ cælorum:quia non sufficit ad salutem vera fides sine operibus. ¶*Domine domine, intrabit in regnum cælorum.* Repetio vel confessionem vtriusque naturæ in Christo significat, vel signũ est feruentis exterioris cultus. Ac si aperte dicat. nõ omnis qui profitetur integre fidẽ meam quãtuncũq; ferueat exteriori cultu colendo me, intrabit in regnum cęlorum. *Sed qui facit*

voluntatẽ

voluntatem patris mei que in cœlis est. Ecce affirmatiuum. non sufficit dicere domine domine, integra fide & exteriori cultu: sed oportet factis exequi voluntatem patris mei. ¶ *Ipse intrabit in regnum cœlorum.* Omnes istæ quinq; dictiones sunt superfluæ. ¶ *Multi dicent mihi in illa die. domine domine nōne in nomine tuo prophetauimus? & in nomine tuo demonia eiecimus & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Declaraturus ambo proposita, primo declarat negatiuum: scilicet non omnis qui dicit mihi, &c. Declarat autem hoc à tribus generibus hominū, quorū damnatio valde admiranda apparet hominibus. vix enim persuaderi potest hominibus quod aliqui viri verè prophetent, & miracula vera faciant, & demones eiiciant ab obsessis corporibus, & cum hoc sint viri mali inimici dei. Hæc tria genera hominum inducit hic Iesus: non quod omnes tales sed quod multi eorū dicēt mihi in illa die, iudicii scilicet domine domine, rectitudine fidei, nōne in nomine tuo ꝓphetauim⁹, de occultis secretisq; illuminati sumus inuocādo nomē tuū. & similiter in nomine tuo, credito & inuocato dæmonia eiecim⁹, ab homīb⁹. & similiter in nomine tuo, credito & inuocato, virtutes multas verorum miraculorū fecimus. ¶ *Et tunc*. in die iudicii. *fatebor illis*, respondēdo. *quia nūquā noui vos.* Nota nunq̄: quoniā hinc manifeste patet ꝙ nec tunc quando ꝓphetabatis. quando dæmonia eiiciebatis, quando miracula faciebatis, noui vos, notitia filiorū. Et dixit hoc vt intelligeremus istos damnari nō quia post miracula effecti fuerint iniqui, sed quia etiā tunc erant iniqui propterea enim dixit nunq̄ noui vos. ¶ *Discedite a me omnes*. Superfluit omnes. ¶ *Qui operamini iniquitatem*. Rationem reddit quare nunq̄ nouit eos: quia scilicet cū tot gratiis exercebant opera iniqua. Hæc enim omnia (scilicet facere miracula, & prophetare, & demones eiicere) spectāt ad gratias gratis datas hominibus ad vtilitatē aliorum, & stant cum inimicitia ad deum. ¶ Et bene hæc nota: ne curras cum vulgo ad adorādum homines velut sanctos quia ꝓphetant aut miracula faciunt. Sunt enim hęc opera cōmunia bonis & malis: vt hic dicit dominus. ¶ *Omnis ergo qui audit verba mea hæc & facit ea, assimilabitur*. pro, assimilabo, cum *viro sapienti*. pro, prudenti, *qui ædificauit domum suam super petram. & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti: & irruerunt in domum illam, & non cecidit. fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam. & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti: & irruerunt in domum illam, & cecidit. & fuit ruina eius magna.* Declarat affirmatiuum: scilicet qui facit voluntatem. &c. Declarat autem assimilando facientem voluntatē patris, ędificanti domum super petrā: nō facientem verò ædificanti domum sup arenam. Similitudo est satis clara. Circa quam tria sunt notanda. Primum quod ratio similitudinis est eo quod tā seruare q̄ non seruare præcepta Christi, consistit non in vna operatione, sed in constructione vniuersæ vitę hominis. Seruans enim Christi præcepta solus ille est qui vniuersam vitā suam construit firmam ac stabilem semper duraturā: audiens verò & non seruās est quicūq; vniuersę vitæ suæ sic rationem habet vt nō sit firma Et sermo de firmitate & duratione perpetua: & similiter de nō firmitate in æternum. & propterea ille prudens, iste stultus dicitur. ille enim vt prudens fundamentum firmū elegit: iste vt stultus infirmitatem admisit fundamēti totius vitæ. ¶ Secundum est quod tria aduersantia domui inducuntur tū. vt ex numero ternario vniuersa cōtraria intelligantur. tū vt ex speciebus nominatis (scilicet pluuia, vento & flumine) vndiq; occurrētia mala intelligeremus. nā pluuia desuper obruit, flumina subtus eradicāt. vēti latera domus percutiunt. ¶ Tertium est ꝙ ille solus appellatur facere qui perseuerat vsq; in finē. huiusmodi perseuerantia manifeste significatur per nō casum domus ex vētis, fluminibus & pluuiis. Et verè sic congruebat proposito definire facientē: quia sermo est de illo facere quo pulsamus & aperitur nobis regnū cælorū. cōstat nāq; solos illos qui ꝑseuerāt seruando præcepta Christi: pulsare ad ostiū regni cælorū, ita quod aperietur eis. reliquis enī cōstat non aperiendū esse: & cōsequēter nō pulsase: quia oī pulsanti aperietur. *Et factū est quū consummasset Iesus verba hæc admirabantur.* pro obstupescebāt, *turbæ super doctrina eius*. Admiratio turbarum subiuncta hic ab Euāgelista super doctrina Christi, intelligi potest dupliciter. Vel ad significandam materiam stuporis: scilicet quod verba hæc in mōte dicta significentur materia admirationis. Et hic sensus non est literalis: quia turbæ nō interfuerant sermoni habito à Iesu in monte ad discipulos. Vel ad significandum tempus admirationis: scilicet quod fuit post prædictū sermonē. Et hic est sensus literalis. Vnde & Marcus & Lucas huius admirationis & causę meminerūt absq; sermone hoc: mirabātur enī turbæ de doctrina quam audiebant Christo prædicante illis. ¶ *Erat enim docens eos sicut potestatem habēs*

Ratio hęc admirãdi integratur ex doctrina & modo faciendi miracula. Feecerant enim
F olim Moyses, Helias & Helizęus miracula, sed nõ tali modo: scilicet imperãdo, sicut videbãt Christum imperare dæmonibus. Rursus fecerãt patres miracula, sed nõ docẽdo ꝓpriã doctrinã. Christus autem & docebat propriam doctrinam, & potestatiue miracula apponebat doctrinæ. & ꝓpterea dicitur docẽs sicut potestatem habens. Et quia in hoc excedebat Scribas, subditur. ❡*Et non sicut Scribæ eorum & Pharisei.* Superfluunt tres vltimę dictiones: scilicet eorum & pharisæi.

CAPVT VIII.

VVM autẽ descendisset Iesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ Matthæus inchoauit doctrinã sermonis dominici dimissis turbis à Iesu ascendente in montem, & duo post facta subiunxit. alterum de admiratiõe turbarũ sup doctrina Christi alterũ de sequela multarũ turbarũ. Et dixit hęc quasi redeundo ad ordinem historię: describenbo ꝙ postq̃ Iesus descendit de monte, in quo suprascriptũ protu-
G lit sermonẽ, multę turbę secutæ sunt eum. nõ quod turbę substiterit & expectauerint in campestribus donec Iesus descenderet de mõte sed quod licet dimissę fuerit turbę à Iesu ascendente in montem, & illę iuerit ad ꝓpria, nihilominus vbi audierũt ipsum iterũ prædicare publice, secutę sunt eũ. ❡*Et ecce leprosus veniens ad orabat eum.* Signum sensibile honorationis genu flectendo exhibebat. ❡*Dicens. domine si vis potes me mundare.* Magna fides, fatetur potentiam in voluntate consistere. ❡*Et extendens Iesus manum tetigit eum.* Vt dominũ legis prohibentis tactũ leprosi se ostẽderet: simulq; virtutem humanæ naturæ in se astrueret, dum tactu curat lepram. ❡*Dicens, volo.* Respondet ad id quod dixerat si vis. ❡*Mundare.* Altera oratio est imperatiui passiui. Et respondet monstrãdo veram confessionem potes me mũdare: dũ imperatiue dicit mũdare tanquam potestatem habens. ❡*Et confestim mundata est lepra eius. Et ait illi Iesus. vide*
H *nemini dixeris.* Non precipiendo sed humilitatis affectum explicando, interdicit curato publicationem miraculi. non ꝙ timeat sibi de inani gloria: sed ꝙ doceat discipulos vt studeant vitare humanam gloriam. ❡*Sed vade ostẽde te sacerdoti, & offer munus tuum quod præcepit Moyses.* iuxta præceptũ legis Leuit. xiiii. ❡*In testimonium illis.* Declarat quorsum tẽdat hæc missio ad sacerdotes: vt scilicet examinantes quomodo curatus est, intelligant ex hoc testimonio potestatẽ faciẽdi miraculi in me. *Quum autem introisset Iesus Capharnaum accessit ad eum centurio, rogans eum & dicens. domine puer meus iacet in domo paralyticus & male.* pro, grauiter, *torquetur.* Miraculum erga seruum Centurionis in Chapharnaũ narratur. Vbi aduerte ꝙ ea quæ Matthæus narrat de Cẽturione, intelligẽda sunt nõ per ipsũmet Centurionẽ dicta domino Iesu, sed per internũtios: vt Lucas explicans rei geste modum
I testatur. cap. vii. ❡*Et ait illi Iesus ego veniam & curabo eum.* Hæc verba domini responsiua fuerunt petitioni Centurionis per seniores Iudæorũ. ❡*Et respondens Centurio ait.* per alios nuntios amicos, quum audisset quod Iesus veniret ad domum suam. ❡*Domine non sum dignus.* pro, idonęus, *vt intres sub tectum meum: sed tantum dic verbo & sanabitur puer meus. nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic vade, & vadit, & alii veni, & venit: & seruo deo fac hoc, & facit. Audiens autem Iesus miratus est* .Non est dubium Iesum signa exteriora admirationis effecisse: ita quod exterior admiratio in eo apparuit Interior autẽ admiratio in Christo quoq; fuit: non ex ea parte qua omnia ei nota erant anteq̃ fierent (nullus enim admiratur de iis quæ iam nouerat) sed ex ea parte qua expe-
K rimentali notitia hactenus ei ignota fuerat tam noua, insolita & magna fides hominis gẽtilis. Erat enim tanta talisq; cõfessio digna admiratione apud omnes. ❡*Et sequẽtibus se dixit.* Inter sequẽtes erãt seniores Iudeorũ qui primo missi fuerant à Centuriones: cũ quibus Iesus ibat versus domum Cẽturionis. *Amen dico vobis, non inueni tantem fidem in israel* Non dicit non inueniã sed adhuc non inueni: ad differantiã fidei in futurum inueniẽdę. Et rursus dicit non inueni: scilicet ex tempore quo quæro fructum prædicationis meæ & miraculorum quæ operatus sum. Et hoc subintelligendũ est ad differentiam fidei maioris inuentę in Ioanne baptista: qui confessus est in eo diuinã naturã ac passionem & recõciliationem mũdi per eũ. & c. non enim fides cẽturionis pręponitur fidei Ioãnis baptistę sed reliquorũ qui ob prædicationẽ Christi vel eius miracula crediderãt vsq; ad tẽpus illud. Leprosus enim Iudæus magnã ostenderat fidẽ (dicens, si vis potes ne mundare) sed

maiorem

maiorem ostendit Centurio, profitens etiam modū curādi in abscentia solo verbo. Ex eo enī quod dicit non inueni, significat quod loquitur de tempore ex quo quæsiuit fidem in seipsū per prædicationem & miracula tanq̃ fructum prædicationis & miraculorum, & nō absolu te. fides autē Ioannis baptistæ fuit anteq̃ Christus prædicaret, nō fuit fructus prædicationis Christi. Vnde per hæc verba non præfertur fides centurionis nisi Israhlitis qui Christo prædicante. &c. crediderant in eum. Potest quoq; intelligi absolute, referendo ad fidem etiam Ioannis baptistæ in eo enim primum inuenit fidem ex quo venit ad executionem officii sui. Sed tunc est sensus: nō inueni tantam proportionaliter fidem in Irael. Quamuis enim fides ioannis baptistæ fuerit maior quantitatem quantitati comparando fides tamen ceturionis fuit maior proportionaliter: quia maior fuit illa fides in viro gentili, militari, ex auditu famæ Iesu. ferę in principio prædicationis Christi, q̃ fuerit in Ioanne baptista ipsius maxima fides: quia fuerat sanctificatus in vtero: filius sacerdotis, educatus in vita eremitica, conuersatus cum spiritusancto. &c, Sicut viduæ oblatio fuit maior cæteris proportionaliter, q̃uis minimæ fuerit quantitatis: scilicet duorum minutorum. *Dico autem vobis quod multi ab oriente & occidente venient & recumbent cum Abrahā Isaac & Iacob.* Occasione sumpta ex tanta viri gentilis fide, prædicit futuram salutem gentium. *In regno cælorum.* Ideo inducit simul regnum cælorū cum patriarchis. Abraham. Isaac & Iacob: vt declaret ex hac coniunctione regnum promissum patriarchis Abraham, Isaac & Iacob in Messia, esse regnum cælorum & non regnum de hoc mundo. cuius oppositum intelligunt iudæi, existimantes regnum Messiæ esse regnum terrarū. ¶ *Filii autem regni eiicientur.* Iudæi appellantur filii regni, quia ex genere cui promissū est regnum nascuntur secundum carnem. Verum nō dicit omnes sed indefinite: quia quemadmodum non omnes sed multi gentiles recumbent cum Abraham, ita nō omnes sed multi filii eiicientur. *In tenebras exteriores.* Internæ tenebræ sunt tenebræ animi: exteriores autem sunt tenebræ sensibilis lucis priuatiuæ. tenebrosum enim credimus esse locum damnatorū. *Ibi erit fletus & stridor dentium.* Per has tres sensibiles pœnas (scilicet tenebras, fletum & stridorem dentium) describit ad literam vniuersas pœnas sensus quæ erunt in inferno. Quòd enī de inferno sit sermo. ex eo patet quod è regione ponitur regni cælorum (in quo recumbunt Abraham, Isaac & Iacob) locus iste. Quòd verò pœna sensus significetur, ipsa nomina testantur. & congruit vt quemadmodum regnum cælorum significatum est secundum statum perfectionis, dicendo recumbent cum Abraham Isaac. &c. (hoc enim ad statum resurrectionis spectat, quando, & non ante ad perfectioné veniet regnum cęlorum) ita damnatorū quoque perfecta afflictio, in anima scilicet & corpore, per has sensibiles pœnas significetur. Ternarius autem numerus quia perfectionis est, ad vniuersitatem pœnarum significandam inductus est. plures enim & maiores erunt pœnę sensibiles damnatorum q̃ hæ tres explicét. Et quoniam non creditur fore ibi fletum lachrymarum, ideo species pro genere intellige: hoc est p̃ has species intellige pœnas sensibiles nō minores istis sūt. enī illę ī manifestę nobis. & propterea per has manifestas nobis describuntur. Et *dixit* IESVS *centurioni.* ¶ Non in propria persona sed in eius amicis. V*ade: & sicut credidisti fiat tibi & sanatus est puer.* Deest, ei⁹ *ex illa hora.* pro, in illa hora. ¶ Et *quum venisset* IESVS *in domum Petri, vidit socrum eius iacentē & febricitatem: & tetigit manum eius, & dimisit eam febris. & surrexit & ministrabat eis.* Miraculū hoc circa socrum Petri, non in Capharnum sed in Bethsaida videtur factum; quoniam domus Petri in ea creditur fuisse ciuitate. ¶ V*espere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & eiiciebat spiritus verbo: & omnes male habentes curauit.* ¶ V*t adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem. ipse infirmitates nostras accepit: & ægrotationes nostras portauit.* Aduerte hic textum Esaiæ Capite quinquagesimoquinto. quantum ad illa verba, Ipse infirmitates nostras accepit & ęgrotationes nostras portauit, exponi à Matthęo Euangelista de cura corporalium ęgritudinum, quam exercuit Christus. ¶ Et ne putes (vt porphirius dixit) Matthęum fuisse ignorantem, discutere diligenter textum illum Esaiæ: & per spicies sensum istum esse sensum literalem. Intendit enim Propheta de Messia in passione constituto dicere, quod ipse non ficte, non vulgari fama sed vere miracula sanitatum effecit alios sanando: & tamen nos reputauimus eum quasi leprosum & percussum à deo. &c. Vnde principes Iudæorum illudentes Christo crucifixo dixerunt. alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. &c. ¶ Nec modus loquendi quo vtitur Propheta obstat. Nō quidem pronomen nostras: quoniam clare patet prophetam dicere hæc verba in persona populi, & tam beneficia collata populo Iudæorum quàm peccata eiusdem contra Christum, vt communia etiam sibi proferre. sicut enī ait īfirmitates nostras, ægrotatiōes, nostras ita subiūgit & nos reputauimus

mus eum quasi leprosum.&c. Nec verbum tulit aut portauit: quoniam hoc loquendi modo
F significauit facilitatem curationem exhibendarum à Christo absque medicinis, absque alte ratione aliqua. ita quod tam facile ipse tollit à populo nostro ægritudines corporis, ac si tolleret vnam rem portabilem & veheret in alium locum. Est itaque literalis sensus prophetiæ quod Messias veré tulit, hoc est abstulit infirmitates nostras, quæ scilicet ex defectu accidūt & ægrotationes nostras, quæ super excessu proueniunt. vt omne genus ægritudinis comprehendatur in istis. De animæ autem langoribus quæ peccata sunt, subdit postea Esaias ibidem. deus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum: & ipse peccata multorum tulit. ¶ *Videns autem IESVS turbas multas circum se.* Multitudo turbarum quę non poterant simul doceri, occasionem dat domino prædicandi transfretandi cum discipulis suis. *Iussit discipulos.* Superfluit discipulos, *Ite trans fretum.* pro, ire in vlteriorem ripam. *Et accedens vnus scriba, ait illi. magister sequar te quocunq; ieris.* Scriba iste offert se non discipulum sed comitem itineris, quocunque IESVS ierit. non enim dignabatur quum esset scriba, hoc est peritus in lege, subire discipuli nomen. *Et dicit ei IESVS vulpes foueas habent & volucres nidos.* Responsio
G hæc accusat animum scribæ. ex eo enī quod responsio non congruit oblationi scribæ, intelligimus quod congruit animo eius. Spem lucri tollit hæc responsio. & propterea animus scribę ad quęstum insinuatur: meritoque repellitur à societate itineris. ¶ *Filius autem hominis nō habet vbi caput suum reclinet.* Appellat seipsum IESVS filium hominis tum humilitate quia alii vocabant ipsum filium dei. tum veritate contra, hęriticos futuros: alios negaturos quod esset filius hominis, alios negaturos quod esset filius virginis. tum appropriatione: quia ipse solus est deditus homini, est totus hominis ad hoc enim venit vt hominem saluaret, vt seipsum daret redemptionem pro homine, quod est nomen naturæ homanæ. Sicut Hebræo modo loquendi, filii nuptiarum dicuntur dediti nuptiis: filii sponsi, dediti iis quæ sunt spōsi: & filii mortis obnoxii morti: & sic de similibus. propter hoc enim IESVS appropriauit
H sibiipsi hoc nomen hominis. *Alius autem de discipulis eius ait illi.* Scriba non inuitatis obtulit se & reiectus est iste autem discipulis, inuitatus (vt aliis refert Euangelista) non recusauit sequi Christum: sed dilationem petiit. respondendo enim. IESVS dicenti sequere me, ait illi permitte me. &c.

¶ DOMINE *permitte me primum ire & sepelire patrem meum.* Non dicit patrem meum mortuum, sed patem meum: quia non petit exiguum tempus paternæ sepulturæ, sed petit totū tempus vitæ paternæ. Ac si aperte dixisset. dimitte me ire donec viuit pater meus. significauit enim durationem vitæ paternæ ab officio sepulchri. quemadmodum Euticia mater beatæ Luciæ dixit filiæ, tege primum oculos meos & de facultatibus fac quod volueris: significando mortem suam ob officio tegendi oculos.

I ¶ IESVS *autem ait illi sequere me.* Alius Euangelista adiungit annuncia regnum dei: vt intelligamus relinquendum esse etiam patrem propter officium annunciandi regnum dei. *Et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Non oportet mortuos deo esse, quibus dimittitur cura sepeliendi mortuos suos: quum officia hæc humanitatis communia sint bonis & malis. & propterea mortuos appellat illos quorum studium est circa mortalia: quod commune est malis & bonis imperfectis tamen. Ac si apperte dixisset. dimitte curam rerum mortalium iis quorum studium est circa mortalia: tuum autem studium sit circa æterna. Vsus est autē hoc modo loquendi, dimitte mortuos sepelire mortuos suos: ad significādum proportionem immo similitudinem inter curatos & curandos. *Et ascendente in nauiculam.* pro, nauem. *secuti sunt eum discipuli eius: & ecce motus magnus factus est in mari: ita vt nauicula.* pro, nauis, *operiretur fluctibus. Ipse vero dormiebat.* ¶ Coram aliis, in testimonium veræ naturæ humanæ in
K ipso: & ne motus fluctuum in mari ipso spectante fieret. si enim ipso spectante factus esset, aut non timuissent discipuli, aut putassent quod ipso inuito fieret: sed vbi dormiente iesu sæuiuunt fluctus terrentur discipuli, & confugiunt ad suscitandum eum.

¶ *Et accesserunt ad eum discipuli eius: & suscitauerunt eum, dicentes. Domine salua nos, perimus. Et dicit eis IESVS: quid timidi estis modicæ fidei?* Hoc monstrat discipulos non adhuc perfectam habuisse fidem. si enim credidissent eum verum deum, non suscitassent à sumno: nec putassent plus posse vigilantem quàm dormientem. ¶ TVNC *surgens.* Proculdubio à sessione seu cubitu. ¶ *Imperauit ventis & mari.* pro, imperauit ventos & mare. Sensibili imperio vsus est vt cognoscerent præsentes quod solo imperio mutat creaturas. & sic cognoscerent ipsum esse verum deum: cui proprium est solo imperio res efficere. Nec propterea venti & mare senserunt aut perceperunt increpationem, sed mutati sunt. non enim ad hoc increpaba

vt elementa

vt clementa sentirent: sed vt homines præsentes viderent quod sola increpatione mutantur venti & mare. ¶*Et facta est tranquillitas magna.* Euidentia miraculi ex subita tranquillitate non modica, sed magna comprobatur. naturaliter enim paulatim fit tranquillitas post tempestatem. Porro *homines mirati sunt dicentes, qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?* Proculdubio discipuli modicæ fidei, homines appellantur, non solum natura sed defectu diuinæ fidei. eorum enim fuit hæc admiratio & non tantum nautarum: vt patet Lu.viii. A

¶*Et quum venisset* IESVS *trans fretum*. pro, in vlteriorem ripam. *Gerasenorum*. pro, Gergesenorum. *occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes sæui nimis: ita vt nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamauerunt dicentes. quid nobis & tibi* IESV *fili dei?* Non obliuiscitur diabolus officii sui. tentationem enim quàm in deserto inchoauerat post Christi ieiunium ad explorandum si filius dei esset, modo prosequitur: ex industria & arte exploratoria appellans Iesum filium dei. Non quod iam sciret ipsum esse filium dei: quia si cognouissent nunquam dominum gloriæ crucifixissent. i. ad Corinth. ii. ¶Venisti huc ante tempus torquere nos. Vox ista tristitiæ est sentientium spiritualem torturam. in hoc quod cogebantur præcepto Christi exire inuiti ab hominibus possessis: vt patet ex verbis Luc. ix. cap. B
ipsa enim coactio ad relinquendum possessa, tortura est spiritnali creaturæ. Appellatur enim ante tempus, vel opinatum: eo modo loquendi quo dicimus euenire senium vel infortuniũ ante tẽpus, quia ante opinatũ tempus occurrit. Vel torturæ. nam tempus quo torquebimur erit post iudicium: interim autem est tempus quo nos torquemus alios. & propterea ante tẽpus nostræ torturæ dicunt ipsum venisse ad torquendum eos. *Erat autem non longe*. Superfluit non. ¶*Ab illis grex multorum porcorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes. Si eiicis nos hinc*. Superfluit hinc. *Mitte nos*. pro, permitte nobis, abire *in gregem porcorum*. Eadem iniqua voluntas qua homines vexant, petitur exercenda, saltem in porcis: vt vel sic vexẽt homines in rebus eorum. Similis est hæc petitio petitioni sathanæ contra res quas possidebat Iob. vnde intelligimus naturalem potestatem dæmonum super res corporeas, inhibitam alligatamque à deo esse, ex eo enim licentia egent ad submergendos porcos, qui non erant res alicuius viri sancti, quum porcus sit animal prohibitum apud Iudæos, insinuatur quod nec in res quantuncunque prophanas possunt potestatem suam exercere, licentia non obtenta à deo. *Et ait illis ite*. pro, abite. Non vt dæmonibus rem gratam concederet: sed vt vteretur opera dæmonum ad manifestandam suam potentiam. *At illi exeuntes abierunt in porcos. & ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquas*. Vbi aduerte quod ideo in porcos dæmones vexantes hominem, misit ad submergendum statim porcos, vt pertinacia negantium dæmones vexare hominem, attribuendo vexationem ægritudini corporali, manifeste confutaretur & conuinceretur ex hoc facto. fingi siquidem non potest quod statĩ in vniuersum legem porcorum ægritudo vexati migrarit, vt præceps se submergeret. At si hoc factum, hoc signum, hoc testimonium non sufficit istis pertinacibus: dicant quæso quo signo euidentori monstrari potest inuisibilis spiritus opus: vt confutatos se agnoscant. C

¶*Pastores autem fugerunt: & venientes in ciuitatem nunciauerunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exiit obuiam Iesu: & viso eo rogabant eum vt transiret a finibus eorum*. Vox timoris magni est: vt patet Lucæ octauo. cap. Salutem namque hominum liberatorum à dæmonibus, & perditionem porcorum videntes ex aduentu Iesu, magis timuerunt augmentũ damni rerum temporalium q̃ concupierint augmentum salutis spiritualis. salus hominum admirationem ciuitati generauit: damnum porcorum timorem maioris damni in ea excitauit. & sic ratione acti rogauerunt vt dicederet ab eis. Et forte illi porci alicuius gentilis erant à quo sibi ciuitas timebat si sequaces fuissent iesu autoris talis damni. & propterea rogauerunt Iesum vt discederet ab eis. D

CAPVT. IX.

ET ASCENDENS IESVS *in nauiculam*. pro, nauem *transfretauit*. Redeundo in Galilæam. *Et venit in ciuitatem suam*. Potest intelligi dupliciter. Vel in Nasareth. sed quid ibi fecerit tacetur. Vel in Capharnaũ: quæ potest dici ciuitas eius: quia iam ex toto migrauerat ex Nasareth, & transtulerat domicilium suum in Capharnaum. Dicitur enim Matth. iiii. quod relicta ciuitate Nasareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaum. Ideo autem intelligimus per ciuitatem suam Capharnaum: quia factum sequentis miraculi, in Capharnaum patratum dicitur Mar. iii. ¶*Et ecce offerebant ei paralyticũ iacentem in lecto vidẽs autẽ* IESVS *fidem illorũ*. Per tectũ nudatũ submittentium pa- E

ralyticum. Vbi nota alienam fidem etiam mihi subuenire apud clementissimum Iesum.
F ¶ *Dixit paralytico. confide fili remittuntur tibi peccata tua.* ¶ Querebat paralyticus sanitatem corporis: IESVS autem incipit à sanitate animę. tum significãdo per hoc quod paralysin habebat propter peccata sua. ad hoc enim spectat q monet ipsum confide fili, q curaberis ab infirmitate corporis: quia remittũtur tibi peccata tua, hoc est quia cessat causa ægritudinis tuę. Tum vt per hoc daretur occasio faciendi non simplex curationis miraculum, sed miraculum multipliciter attestatiuum deitatis eius. nã tripliciter in hoc facto manifestauit se esse deum: scilicet mõstrando se videre cogitationes eorum & imperatiue subitam sanitatem largiendo, & hoc ipsum efficiendo in testimonium q habet potestatem dimittendi peccata. *Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se.* Non idiotę sed in lege periti, legerant proprium esse deo dimittere peccata. ego deus qui deleo iniquitates tuas. Esa .xliii. *Hic blasphemat* Arrogando sibi homini quod est proprium deo. ¶ *Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum. dixit, vt quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Scilicet me esse blasphemum. Quum etiam non dixerim remitto tibi peccata sed remituntur tibi peccata, quod posset vere dici à sciente remitti tibi peccata, etiã si ipse dicens hoc, non haberet potestatem remittendi peccata. *Quid est facilius dicere. dimittun-*
G *tur tibi peccata tua: an dicere, surge & ambula?* Cogitationes omnes Scribarum confutat. Cogitabant enim facile esse dicere remittuntur tibi peccata: quia hoc quilibet dicere potest, existente occulta veritate dicti. nullus enim homo potest esse testis an hoc dictum remittuntur tibi peccata, sit verum. Apparet enim quosdam Scribas interpretatos illa verba, dimittũtur peccata, dicta esse à Iesu autoritatiue: ac si dixisset remitto tibi peccata, & propterea dixisse in corde hic blasphemat. Quosdam autem Scribas cogitasse quod artificiose Iesus dixisset remittuntur tibi peccata, & non dixisset surge & ambula: quia facile est dicere remittuntur tibi peccata difficile autem dicere surge & ambula. illius enim veritas occulta est, istius autẽ veritas oportet quod sit manifestissima. Et propterea dominus Iesus vtraq; mala cogitata ĩ cordibus Scribarũ confutat. producendo in publicum cogitamina eorum de comparatione horum duorum: scilicet remittuntur tibi peccata, an dicere surge & ambula. *Vt autem sciatis.* Verba hæc sunt Christi ad Scribas. & continuata fuerunt cum verbis quę vertendo sermonẽ
H ad paralyticum subiunxit surge. &c. sed Euangelista interposuit illa verba: tunc ait paralytico: ad demõstrandum quod postquam priorem sermonis partẽ direxit ad Scribas, vertit se ad paralyticum dirigens ad ipsum sermonẽ. *Quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.* Moderatur Iesus confutationem clarificando mysterium. non negat proprium esse deo dimittere peccata, non dicit aperte ego sum deus habens potestatem dimittẽdi peccata: sed hinc scitote quod filius hominis, non solũ homo, sed filius hominis existẽs vobiscũ in terra: habet potestatẽ dimittendi peccata: ac per hoc non est tantum homo non est tantũ filius hominis, sed etiam ille qui habet potestatem dimittẽdi peccata: quod est esse deũ vt vosmet dicitis, confitentes quod nullus potest dimittere peccata nisi solus deus. *Tunc ait paralytico. surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. & surrexit & abiit in domum suam.* Miraculi
I euidentia longe maior q̃ expectata fuerit, apparuit sufficiebat miraculo quod paralyticus iacens, sanus surgeret: sed adiunctum est tolle lectum tuum, vt non tantum sanitas sed & robur portandi lectum, in quo vectus à quatuor fuerat, appareat. Et amplius adiicitur vade in domum tuam: vt non solum præsentes sed quicũq; obuiantes euidentiam miraculi probẽt. ¶ Vidẽtes autem turbæ timuerũt. pro, admiratæ sunt, & glorificauerunt deum: qui dedit potestatem talem hominibus.) Significantius explicat turbas, ad differentiam Scribarum cogitantium mala. *Et quum transiret inde* IESVS. Hoc est quum inde ex domo eundo versus mare (vt Marcus testatur), transiret iuxta locum vectigaliũ. *Vidit hominem sedentem in telonio.* pro, ad telonium. Hoc est in loco vbi soluebantur publica vectigalia. *Matthæum nomine.* Seipsum Euangelista proprio nomine officium infame exercentem non erubescit describere. ¶ *Et ait illi: sequere me. Et surgens secutus est eum.* Non leuitatis aut stultitiæ, vt Iulianus Augustus & Porphirius arguunt, accusandus est Matthæus, statim sequens Iesum vocãtem: non solum quia tot præcesserant miracula, sed etiam ea potissimum ratione quia interna inspiratione Iesus traxit illum ad se: iuxta illud. nemo venit ad me nisi pater qui misit me traxerit eum. *Et factum est discumbente eo in domo.* Ipsius Matthæi qui conuiuium Iesu parauit. ¶ *Ecce multi publicani.* Similes Matthæo, qui publicis vectigalibus seu censibus Romanorum vacabant. propterea enim infames erant apud Iudæos, tanq̃ ministri gentiliũ in damnũ populi fidelis: sicut modo ministri seculariũ principũ ad exigendũ à clericis, infames habẽtur. Quãuis etiam exactioni vectigalium & huiusmodi cõmuniter viri cupidi se immisceant:

ſceant, & rara etiam ſint vectigalia omni ex parte licita. ¶ *Et peccatores venientes, diſcumbe-
bant cum Ieſu & diſcipulis eius.* Admiranda humilitas. non dedignatur IESVS omni ſan- A
ctitate maior ad propriam admittere menſam peccatores & infames: & hoc publice.
¶ *Et videntes Phariſæi dicebant diſcipulis eius. quare cum publicanis & peccatoribus manducat magi-
ſter veſter? At Ieſus audiens ait.* Deeſt illis: ſiue diſcipulis referentibus: ſiue per ipſum audierit
Phariſæos impingentes eis crimen, tanq̃ indignum magiſtrum ſequantur, qui cum pu-
blicanis & peccatoribus manducat. Intendebant enim Phariſæi non ſolum reprehendere
Chriſtum, ſed etiã auertere diſcipulos ab eo. *Non eſt opus medico valentibus: ſed male habẽtibus.*
Triplici ratione confutat Phariſæos. Prima eſt ex officio medici. quæ clara eſt.
¶ *Euntes autem, diſcite quid eſt, miſericordiam volo & non ſacrificium.* Secunda ratio ex diuina vo-
luntate præferente miſericordiæ opera ſacrificiis. affert ſiquidem teſtimonium ex cap. vi.
Oſeæ prophetæ: vt intelligant Phariſæi, opus hoc miſericordiæ quod exerceo alliciendo pec
catores ad deum, eſſe maius ſacrificio. hoc enim ad literam ſignificatur per illa verba Prophe B
tæ. intendit ſiquidem præferre miſericordiam ſacrificio, & non refutare ſacrificium: vt pa-
tet ex eo ꝙ ſubdit, & ſcientiam dei plus quàm holocauſtum. Quamuis etiam verificetur quã
tum ad hoc ꝙ miſericordia eſt ſecundum ſe volita à deo, ſacrificium autem non: quia miſe-
ricordia eſt virtus ſpiritualis, ac per hoc ſecũdum ſe grata deo. ſacrificium autem eſt res cor
porea non ſecundum ſe grata deo ſed ratione ſpiritualitatis annexæ. Vnde quandoque deus
abhoĩatur illa: vt patet Eſa. I. ¶ *Non enim veni vocare iuſtos ſed peccatores.* Tertia ratio ex pro-
prio officio. Vbi nota quòd non ſolum quatenus officium medici ſed etiam quatenus offici-
um annunciantis verbum dei exercet, rationem reddit. In qua inſinuat nullos iuſtos ſed om
nes peccatores eſſe. ex eo enim ꝙ ipſe venit vocare omnes, & non venit vocare iuſtos, conſe-
quens eſt ꝙ nullus ſit iuſtus. Et verè ſic eſt: quoniam vt ad Rom. probat apoſtolus, omnes tã
Iudæi q̃ gentiles peccauerunt & egent gratia dei &c. Et q̃uis ad literã dici poſſit Matthæũ ta
cuiſſe ꝙ Lucas ſuppleuit, ſcilicet ad pœnitentiam, quod etiam in Græcis Matthæi codicibus C
inuenitur. eadem tamen ſententia redit: quoniam venit vocare omnes ad pœnitentiam. Vn-
de incepit prædicare. pœnitentiã agite, appropinquauit enim regnũ cælorũ. Ita ꝙ ex hac do
mini ſententia cõfutãtur Phariſei, vt ſciant omnes eſſe peccatores, & nõ inueniri in hoĩbus
differentiã inter peccatores, & nõ peccatores: ſed quia aliqui ſunt magis & aliqui minus pctõ-
res in cõparatione ad magis peccatores, dici aliquos iuſtos. *Tunc acceſſerunt.* pro, accedunt, *ad
eum diſcipuli Ioannis dicentes.* Phariſæi confuſi in eo ꝙ reprehenderẽt manducationem chriſti
cum peccatoribus, iuncti ſunt diſcipulis. Ioannis, vt ſimul arguerent Ieſum. Vnde Ioãnis di-
ſcipuli audaciores aggrediuntur ipſum Ieſum. *Quare nos & phariſæi ieiunamus frequenter, diſci-
puli autem tui non ieiunant?* Arguunt Ieſum ꝙ exorbitet doctrina eius à patribus exemplaribus
quales erant Phariſæi, & à Ioanne baptiſta omni exceptione maiore. exhorbitet inquam quo D
ad indulgentiam ieiunii: quod conſtat eſſe opus laudabile. Nos enim diſcipuli Ioãnis & phari
ſæi ieiunamus frequenter, tui autẽ diſcipuli nequaq̃. Vbi nota ꝙ nõ dixerunt tu aũt nõ ieiu
nas, ſed tui diſcipuli non ieiunant. ſciebant Ieſum ieiunare, diſcipulos autẽ ſuos nõ ieiunare.
¶ *Et ait illis Ieſus. nunquid poſſunt filii ſponſi lugere.* pro, thalami nuptialis, *q̃diu cum illis eſt ſpõſus.*
Duplici ratione ſatiſfacit quæſtioni. Altera ſe tenet ex parte temporis præſentis: quia ſcilicet
tempus hoc non congruit ieiunio diſcipulorum. & hoc declarat ex ſimilitudine ad tempus
gaudii vacantium lætitiæ nuptiali. Intendit enim per filios ſponſi ſeu thalami, nõ genitos à
ſponſo, quoniam ſponſus ſeu thalamus nuptialis vt ſic non habet ſed habiturus eſt filios, ſed
hæbrææ linguæ conſuetudine vacantes ſpõſalitiis gaudiis, ſicut enim tempus nuptialis læti-
tiæ ineptum eſt ad ea quæ ſunt luctus, de quorum numero eſt ieiunium, ita tempus hoc ine-
ptum eſt ad hoc vt diſcipuli mei ieiunent. Et intẽdit per hanc ſimilitudinem non ſolum ex- E
plicare ineptitudinẽ tẽporis, ad ſimilem rationẽ: quia ſcilicet præſentia eius corporalis ſe ha
bet ad diſcipulos ſuos tanq̃ præſentia ſponſi: tanq̃ dies nuptialis. Quod erat verum nõ ſolum
ſecundum rẽ myſterii quo Chriſtus velut ſponſus venerat copulaturus ſibi eccleſiã, iuxta ver
bum quod dixerat Ioannes baptiſta propriis diſcipulis de Chriſto qui habet ſponſam ſponſus
eſt, ſed etiam ſecundũ diſpoſitionem diſcipulorum Chriſti. nã hilares ſequebãtur Chriſtũ
redempturum Iſrael, tanq̃ ſi irent ad nuptias. *Venient autẽ dies quũ auferetur ab eis ſpõſus: & tunc
ieiunabunt.* proſequendo ſimilitudinem ſponſi inchoatam ab eorum magiſtro. ſcilicet Ioanne
baptiſta, docet futurum tempus ieiunii quando ſponſus ipſe Chriſtus auferetur ab eis ſecun-
dum præſentiam corporalem. tunc enim, vt rei probauit euẽtus, ea que ſunt luctus ſenſibilis
tamen, ſponte ſubierunt Chriſti diſcipuli. *Nemo autem immittit commiſſuram panni rudis.* pro,

dd.v. impoliti

impoliti *in vestimentum vetus. tollit enim plenitudinem.* pro, supplementum, *eius a vestimento & peior scissura fit.* Et est supplemétum nominatiui casus.significatur enim quod particula quæ
F supplementum est,tollit integritatem eius à quo abscinditur. ¶ *Neque mittunt vinum nouum in vtres veteres. alioquin rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt. Sed vinum nouum in vtres nouos mittunt & ambo conseruantur.* Altera ratio tenet se ex parte doctoris.& est hæc ratio extensiua satisfactio ad quæstionem quare Christus nouæ suæ doctrinæ executionem in operibus perfectionis non exigit à discipulis quandiu fuit cum ipsis,sed postea.Monstrat hoc autem duabus similitudinibus.Prima similitudo à Matthæo minus,à Luca autem pene explicata est:ꝙ sapiens artifex non tollit à vestimento nouo particulam panni,apponendo illam ad refficiendum vestimentum vetus.Sequuntur enim duo incóuenientia: alterum est ꝙ tollitur integritas à vestimento nouo. alterum est quod fit maior scissura in vestimento veteri: quia particula noua trahendo veterem scindit eam.¶ Altera similitudo est ꝙ vinum nouum non est ponendum in vtre veteri.Sequuntur enī duo inconuenientia,scilicet quod rūpuntur vtres,ac per hoc pereunt, & vinū effunditur.sed vino nouo in vtres nouos immisso ābo cō
G seruantur.Et intendit per has parabolas quod doctrina sua noua nó est præcipiéda viris retinentibus veteré vitā:sed oportet prius expoliare veterem hominem,& sic induere nouū, ita quod nó potest fieri vt pars sit noua & pars vetus,vt doctrina sit noua & vita vetus.Discipuli siquidé eius erant tante imperfectionis vt adhuc nó essét capaces vitæ noui testamenti vt patet ex eo quod dominus eis dixit post resurrectioné. Luc. vltimo.manete in ciuitate quoadusꝗ; īduamini virtute ex alto. Et propterea sapiétissime abstinuit à præcepto ieiunii & aliorū spectantiū ad vitam noui testamenti. hęc enim non tunc seruanda præcepit,sed futura prædixit.¶ Si has parabolas adamussim vis applicare,vestimentū nouū est doctrina ac vita noui testaméti :vestimétū vetus est animus retinens ea quæ imperfectionis sunt.Incóueniétia sunt quod sciditur integritas noui testaméti præcipiédo parté tamen(puta per-
H fectioné ieiunii)& id parum boni quod apud animū imperfectū est,periculo maioris imperfectionis feruentis charitate noui testaméti exigitur adiectis animis,& perfectio nó retinetur,& imperfecti animi perdunt id parum boni quod habebant.propterea Apostolus tā q̃ paruulis in Christo lac dedit nó escam. ¶ *HAEC illo loquente ad eos, ecce princeps vnus* pro, quidam. Scilicet sygnagoge erat enim Archisynagogus. *Accessit & adorabat eum, dicens. Domine filia mea modo defuncta est: sed veni impone manū tuam super eā viuet.* Matthæus breuitati studens. ex duabus orationibus conficit vnam, Nam secundum rei gestæ ordinem vt patet apud Marcum.v.& Lucam.viii. Archisynagogus primo rogans dixit quod filia sua in extremis laborat. deinde eundo cum Iesu accepit nuncios quod mortua esset filia.& tunc dixit Iesu quod solus Matthæus explicat, filia mundo defuncta est:& confortatus à Iesu (no-
I li timere,tantum crede) perseuerauit in fide cum qua venerat & petierat,veni impone manum tuam super eam & viuet. & proptereá Matthæus verba explicantia fidem prius dicta, iungit verbis secundo dictis. Apparet autem in eo fuisse fidem quod Iesus resuscitaret eam ex eo quod reliquis non credentibus ipse se credere manifestauit eundo cum Iesu promittente resurrectionem puellæ.¶ *Et surgens Iesus sequebatur eum & discipuli eius. Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius. Dicebat enim intra se, si tetigero tantum vestimentum eius salua ero. At Iesus conuersus & videns eam dixit. confide filia fides tua saluam te fecit. Et salua facta est mulier ex illa hora.* Dum Iesus cum Archisynaggo pergit,mulier hæc curatur. ¶ *Et quum venisset Iesus in domum principis, & vidisset tibicines.* Vel ad carmen lugubræ, vel ad comprobationem mortis nouiter siquidem defunctis multi fiebant soni antequam sepulturæ traderentur : si forte non vera mors sed sopor
K præ se ferens mortem accidisset. ¶ *Et turbam tumultuantem dicebat.* pro, dicit, *illis. Recedite. non est enim mortua puella, sed dormit.* Mihi.qui tam facile possum eam suscitare à morte sicut homo potest exitare dormientem à somno. *Et deridebant eum.* Et quum eiecta esset turba. A consortio miraculi:vt scilicet non esset præsens in loco vbi puella iacebat mortua & suscitáda erat.INTRAVIT. *Et tenuit manum eius: & dixit puella surge.* Superfluunt hæ quatuor dictiones. *Et surrexit puella, & exiit fama hæc in vniuersam terram illam. Et transeunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes. miserere nostri.* Illuminatio duorum cæcorum describitur qui in via clamantes sequendo Iesum quum non essent exauditi,venerunt vsꝗ; ad domum , & in ea illuminati sunt. ¶ FILI *Dauid*, Mesiam hac appellatione profitentur. ¶ QVVM *autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci: & dicit eis Iesus. Creditis quia hoc possum facere vobis.* Interrogat Iesus non vt discat incognitum : sed vt interrogando credant

credant, aut augeat fidem eorum, simulque discant necessariam esse sibi fidem ad consecutionem illuminationis. ¶ *Dicunt ei. vtique domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et comminatus est illis Iesus, dicens. videte ne quis sciat.* Non præcepti, sed humilitatis humanæ sunt hæc verba: ad instruendum sanctos vt quantum ex se est studeant declinare humanam gloriam. ¶ *Illi autem exeuntes, diffamauerunt.* pro, diuulgauerũt *eũ in tota terra illa. Egressis autẽ illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem.* Aduerte primo quod iste mutus non est ille cuius meminit Lucas vndecimo capite, dicendo. Erat eiiciens dæmonium & illud erat mutum: quoniam de illo muto tractabit Matthæus inferius in capite duodecimo. Aduerte secundo dupliciter constitui posse textum: vel quod adiectiuum mutum determinet substantiuum hominem, vel quòd mutum sit neutri generis & determinat substantiuum dæmonium. Prima enim constructione significatur homo mutus & habens dæmonium. secunda autem significatur quod homo erat mutus ex dæmonio, Propterea enim dicitur dæmonium mutum quia faciebat hominem non loqui. A

¶ *Et eiecto dæmonio, locutus est mutus. Et miratæ sunt turbæ dicentes: nunquam apparuit sic in Israel.* Verum dicunt turbæ visa tanta multitudine miraculorum quæ faciebat Iesus. ¶ *Pharisæi autem dicebant.* Quum non possent negare euidentia miracula. pleni maligno spiritu quærunt auertere turbas à fide Christi: interpretantes eiectionem dæmonum in malam partem. ¶ *In principe dæmoniorum eiicit dæmones.* Hac vna blasphemia, vniuersa Christi opera euertere nituntur. Dicendo enim quòd in principe dæmoniorum eiicit dæmones infamant Christum esse maximum magnum habentem consortium cum principe dæmoniorum. Hæc autem verba videntur dicta in absentia Iesu. & propterea nulla subditur responsio domini ad confutationem tantæ calumniæ, sicut alia vice dominus confutauit eandem calumniam: vt patet inferius capite duodecimo. *Et circumibat Iesus omnes ciuitates & castella.* Describit Euangelista exercitum Christi circumeundo omnes nulla omissa, ciuitates & castella, parua oppida. ita quòd non dedignabatur in paruis oppidis prædicare. *Docens in synagogis eorum.* Locis deputatis ad doctrinam & prædicationem. *Et prædicans Euangelium regni.* Cælestis. Hoc enim proprium est Euangelii: ad differentiam veteris testamenti promittentis temporalia bona in terra promissionis. *Et curans omnem langorem & omnem infirmitatem.* Deest. in populo.) Vide quantam multitudinem miraculorum inculcat, summarie describendo. B C

CAPVT X.

Idens *autem turbas misertus est eis.* Rationem mittendi apostolos ad prędicandũ Euangelista assignat fuisse misericordiam Iesu erga turbas. *Quia erant vexati & iacentes.* pro, dispersi, *sicut oues non habentes pastorem.* Assimilãtur turbæ ouibus, quia pronæ erant ad fidem. Sed defectus adiungitur pastorum, quia doctores earum non fungebantur pastoris officio. *Tunc dicit discipulis suis. messis quidẽ multa: operarii autem pauci.* Non dicit sacerdotes aut scribæ pauci, sed operarii pauci: quia & si magna est multitudo sacerdotum, doctorum, prædicatorum, pauci tamen sunt operarii, quia pauci sunt qui vita & doctrina student saluti animarum. Non dixit operarii autem nulli, sed pauci: sciebat enim paucos esse tales. *Rogate ergo dominum messis.* Vult deus rogari à nobis vt mittat pastores vita & doctrina. *Vt mittat.* multiplicando. *Operarios in messem suam. Et conuocatis duodecim discipulis suis.* Non expectat rogari: sed paucos operarios ex se mittit, tanquam multiplicaturus postmodum eos quum rogatus fuerit. *Dedit illis potestatem spirituum immundorum.* pro, aduersus spiritus immundos: *vt eiicerent eos, & curarent omnem langorem, & omnem infirmitatem. Duodecim autem apostolorum nomina sunt hæc.* Hic non refertur electio & institutio. xii. apostolorum, sed missio ad prędicandum: cui immiscet Euangelista catalogum eorum. *Primus Simon qui dicitur Petrus.* Solus Petrus ordine insignitur & describitur primus ad insinuandum valde spectare ad Christianam notitiam scire primatum Petri, nulliusq; momenti esse nosse ordinem apostolorũ inter se. Ac si aperte dixisset. Scitote Petrũ primũ quicquid sit de aliis. Propter quod nullum descripsit secundum aut tertium: ex hoc ipso significans ꝙ primatum Petri super alios intendebat Euangelista insinuare. *Et Andreas frater eius, Philippus & Bartholomæus: Iacobus zebedæi & Ioannes frater eius, Thomas & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi & Thadæus.* Legendum est. & Lebbęus qui cognominatus est Thadęus, *Simon Cananæus.* pro cananites. Aiunt denominatũ Cananitẽ à Cana Galilęę. vbi aqua versa est in vinũ. *Et Iudas Scariotis.* pro Iscariotes. Est & noĩatiuus. Denoĩatio creditur à loco vnde oriundus fuit. D E

Qui &

Qui & tradidit eum. *Hos duodecim misit Iesus Præcipiens eis, dicens. In viam gentium ne abieritis: & in*
F *ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, sed potius ite ad oues quæ perierunt domus Israel.* Descripto
numero prædicatorum, describuntur præcepta quinq; illis data. Primum de loco quo mit-
tuntur. Inhibentur enim ire ad gentes & ad ciuitates Samaritanorum quia tempus prædi-
candi gentibus & Samaritanis non erat ante Christi consummatum mysterium. oportebat
enim primum Christum pati, & intrare in gloriam suam, & mittere spiritum sanctum, an-
tequam prædicaretur gentibus, quæ erant omnino infideles, & Samaritanis, qui erant fide-
les secundum quid. circuncidebantur enim & recipiebant libros Moysi solos. Et ideo fit spe
cialis mentio de eis tanquam mediis inter Iudæos & Gentiles. ¶Constat hoc præceptum
ad tempus illud tantum. spectare. nam post resurrectionem dixit euntes in mundum vni-
uersum. & eritis mihi testes in Hierusalem, Samaria & vsque ad vltimum terræ. *Euntes autem*
prædicate dicentes quia appropinquabit. pro appropinquauit, *regnum celorum.* Secundum præceptū
est de materia prædicanda. eandem namque materiam quam Ioannes Baptista & quam ip-
se Iesus prædicabat, tradidit apostolis prædicandam scilicet appropinquauit regnum cælo
rum. hic est enim omnis prædicationis fructus, vt homines intelligant, credant, sperent &
G ament ea quæ sunt regni cælorum. Quod ante Christi aduentum valde distabat, non solum
ab animis humanis sed etiam ab executione. vnde nec sancti patres ad illud perueniebant in
morte. In prædicatione autem regni cælorum clauditur prædicatio contemptus regni ter-
rarum, prædicatio vitiorum & quorumcunque impedientium homines ad regnum cælo-
rum. *Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eiicite.* Tertium præceptum de
beneficiis miraculosis conferendis est: vt qui noua prædicarent, id est propinquitatem regni
cælorum ad homines, & nouis mirabilibus operibus prædicationem confirmarent. *Gratis*
accepistis, gratis date. Quartum præceptum de gratuita est collatione vitiorum absque scili-
cet miraculorum & verbi diuini. *Nolite possidere aurum neque argentum neque pecuniam.* pro. æs,
in zonis vestris. non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam. Quintum præ-
ceptum de modo eundi. In quo prohibet quinque. Primo precium pro viatico, siue in auro,
H siue in argento, siue in ære. Dico autem pro viatico. quia non dicit absolute nolite posside
re aurum. &c. sed dicit in zonis vestris. quod clare sonat aurum siue argentum siue ęream
pecuniam quę portatur in sacculo seu crumenis. Non enim hoc in loco priuat aposto-
los precio rerum & alimentis, sed tantum ordinat ac disponit de itinere eorum ad prędi-
candum: vt clare textus sonat. Secundo peram panis & quorumcunque pertinentium ad nu
trimentum. Tertio duas tunicas: scilicet mutatorias. non prohibet enim vestiri pluribus in-
dumentis: sed prohibet deferre vestimenta mutatoria. Nam ipsum Iesum constat pluribus
vsum indumentis ex eo quod milites diuiserunt sibi vestimenta eius in quatuor partes.
Quarto calciamenta. intellige mutatoria: ita quod numerus binarius non solum determi-
nat tunicas sed calciamenta. manifeste enim apud Marcum missi sunt cum calciamentis san
daliorum. Quinto virgam ad defensionem. nam virga pro baculo sustentationis, patet Mar
I ci sexto concessa apostolis. ¶Hæc enim omnia ad literam vt sonant Christum ordinasse
apostolis seruanda, testatur ipse Christus Lucę. xxii. dicens, quando misi vos sine sacculo &
pera nunquid aliquid defuit vobis? idem siquidem est iudicium de sacculo & pera, quod est
de duabus tunicis & reliquis. Et intendit ad literam Iesus per hæc comprehendere omnia:
hoc est per specificata. omnia quæ homines pro occurrentibus necessitatibus itinerantium
parare consueuerunt excludere. sicut enim peram alimentorum ita lenticulam vinariam (cu
ius nō meminit) exclusisse intelligitur: quum eadem sit ratio. & sic de similibus. Et sicut in-
dumenta, calceos baculumq; sustentationis concessit, ita pileum cōcessisse intelligitur: quia
K eadem est ratio. adimit enim quæcunq; sunt profutura famæ, siti, defensione ac mutatione,
concedit autem in præsentia opportuna. ¶Nec intendit Iesus præcipere hunc apostolis mo
dum eundi ad prædicandum: sed duo intendit scilicet declarare & experientia comproba-
re. Declarare quidem apostolis modum congruum & expeditum, quo possunt licite vti eū-
do ad prædicandum inter fideles, propterea nāque subdit. dignus est enim operarius cibo
suo. hęc enim verba mōstrāt ꝙ nō pręcipiēdo sed manifestādo modū licitū, disposuit talem
eundi modū. sciebat enim meliorē supererogationis modū esse vt ex proprio ęre viueret prę
dicator, ne aliquē grauaret: vt apostolus Paulus fecit: & exposuit verba domini esse nō p̄ce-
ptū sed licentiā. Experientia autem cōprobare mittendo tunc de facto apostolos tali modo,
vt facto experirentur nihil sibi deesse sic eūtibus. & quā vtile ad prædicationis officiū atque
fructum sit seruare hunc modum. *Dignus est enim operarius cibo suo.* Poterant apostoli petere

à Christo

á Christo,vnde victum habebimus si non portemus nobiscum alimēta neq; precium ad
emendū illa?Et propterea præueniens dominus hanc questionē,manifestat eis ꝙ eo ipso A
quod pergunt operarii ferunt secū vnde viuant;quia dignus est operarius cibo suo. ¶Vbi
nota nō esse sensum intentū per hanc metaphoricā locutionē,scilicet dignus est operarius
cibo suo,quod apostolis tāq̄ operariis debeatur cibus quasi merces operis.nā hic sēsus ad-
uersatur ante dato præcepto,gratis accepistis, gratis date:preter hoc quod valde infelix
esset apostolorū opus expectans cibū pro mercede.Sed sensus intētus per hanc metaphorā
est quod per gētes operarii fertis vobiscū vnde vobis debetur cibus,multo magis quā sit
dignus operarius cibo suo.Ita ꝙ est locus á minori.multo enī eminētius vobis debetur ci-
bꝰ quā operarius sit dignus cibo suo vt mercede.Et intēdit per hoc ad literā docere aposto
los.si operarii cōducti ab hominibꝰ sunt securi de cibo & mercede sua,quia digni sunt illa
multo magis vos operarii dei ite securi nō soliciti de alimentis: sed omnē vestri curā iac-
tate ī illū cuius estis operarii. *In quancunq; autē ciuitatem aut castelum intraueritis.* Adiūgit or- B
dinato modo eundi ad prædicandum,duo simul scilicet modum victus & hospitii.vtrūq;
enī necessariū erat declarare.¶*Interogate.* Cum potestate miracula faciendi nō dedit apo-
stolis noticiā eligendi hospitii:sed vult eos recognoscere se esse homines,et humana nesciē
tia interrogare homines de fama eligendi hospitis.*Quis in ea dignus sit.* Non quis ī ea diues
sit,nō quis habens bonū hospitiū,sed quis dignus sit regno cælorum.tum quia dignus cæ-
lorū regno rationabile est quod recipiat vos hospitio.tū ne ex promiscuo hospite predica-
tionis officiū turpe reddatur.tū vt in vestro hospitio incipiat predicationis fructus. *Et ibi
manete* Vbi clare patet quod apostolos sine alimentis,ex precio nō ordinauit viuere aut mē
dicādo,aut expectādo oblationes,aut promiscue apud omnes.sed apud dignos,regno cælo
rū.& humana interogatione discernēdū esse quis habetur dignus. ¶Ad si obieceris,forte
nullꝰ inuenietur dignus:& sic fame peribunt,& sic oportebit apostolos fame perire. Audi
Christū quādo misi vos sine sacculo & pera nūquid aliquid defuit vobis?& cessabit obie- C
ctio ītellecta diuinæ curæ īfallibilitate,*donec exeatis.* Ex illa ciuitate,ituri ad prædicandum
alio. Non vult cælestis magister dignum hospitē inuentū mutari propter meliorē aut opu
lētiorē,seu propter angustiā hospitii,vel tenuitatē victus.*Intrātes autem in domū salutate eam*
Non expectetis salutari ab hospite:sed vos preuenite salutationis officio. *Dicentes. pax huic
domui.* Cuncta simul bona animi fert secum pax.*Et siquidem fuerit domus illa digna.* Hinc ap-
paret quod nō de vulgari salutatione loquitur.nō enī intendit ꝙ tanquā humanos se exi-
bentes salutent:sed ꝙ salutatio sit inuitatio ad pacē cælestem.talem enim pacem significat
subiungendo.*Veniet*.pro,veniat,*pax vestra*.hoc est pax cælestis,pax spiritus,non pax mundi
Super eam.Ostendit non fore vanam huiusmodi salutationem. sed fructuosam domui illi si
digna fuerit ī veritate regno celorum, aut saltem fructuosam vobis:dicendo. ¶*Si autem non* D
fuerit digna,pax vestra. Quo ad fructum.*Reuertetur ad vos.* pro,reuertatur,ad vos. Vobis ni-
hilominus erit meritoria salutatio exhibita. ¶ET *quicumque non receperit vos.neque audierit
sermones vestros exeuntes foras.*superfluit foras; *de domo vel ciuitate excutite puluerem de pedibus ve
stris.* Ad duo. primun ad testificandū illis signo excutionis quod ex sua culpa relinquun
tur à vobis,sic enim paulus.act.xviii.fecit excutiendo vestimenta in Iudæos apud Corin
tum.Secundo ad testificandum tali signo quod nihil relinquitur vobis commune cum
eis: vt vel sic exterreantur audientes se exclusos á consortio regni celorum. ¶AMEN
dico vobis: tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrheorum in die iudicii quam illi ciuitati.
ne mirabile tibi videatur tolerabilius fore in die iudicii Sodomæ & Gomorrhæ .quā
ciuitati refutanti apostolicam prædicationem, distingue duplicem grauitatem pec-
cati.Alteram ex parte conuersionis. & hinc grauiora non dubites fuisse criminam E
Sodomæ & Gomorrhæ.Alterum ex parte auersionis.& hinc grauius est crimen refutātiū
euangelium Christi:tanquā dicentium domino deo.recede à nobis,scientiā viarū tuarum
nolumꝰ. Rursus crimina Sodomorum considera esse contra humanum bonum: crimen
autem refutantiū Euangeliū esse contra bonum diuini ordinis,scilicet fidei,spei ac charita
tis in Christum.*Ecce ego*..Non præter meam intentionem,non cōtra meam volūtatem,
non supra meam potentiā patiemini tot mala,sed ego qui vos elegi,qui dedi vobis potesta-
tem etiā resuscitādi mortuos.¶*Mitto vos*, Nō pmitto sed ex electiōe mitto vos mihi charos.
¶*Sicut oues*.Nō sicut leones sed inermes omnino tā ad offendēdū quā ad defendēdū sicut
oues. ¶*In medio luporū*. Non ad lupos sed ad recuperandas oues perditas, non hinc aut
inde sed existentes in medio luporum,inimicorū vestrorum: ¶*Estote ergo prudentes sicut
serpentes*

ſerpentes, & ſimplices ſicut columbe. Tres ſunt hominis partes, ſcilicet corpus, affectus & intellectus. Quautum ad corpus mittit paſſuros ſicut oues: quantum ad intellectum præcipit prudentes eſſe ſicut ſerpentes: quantum ad affectum præcipit ſimplices eſſe ſicut colūbas. vt præparét ſe ad tria, ſcilicet patientiam, prudentiam & ſimplicitatem. Et patientiā quidem ouilem, hoc eſt omnino inermem. prudentiam vero ſerpentinā: hoc eſt ad ſeruandū caput, ad ſeruandum id quod precipuum eſt, fidem, ſpem, charitatéq; Chriſti. ſerpentis enī prudentia eſt totum corpus inuoluere ad protegendum caput: ſimplicitaté autem colūbinam, hoc eſt ſine admixtione felle amaritudinis, definiuit. Ita quod mittit apoſtolos patiētes, ad iniurias omnes ſuſtinendas. prudentes, nō ſtolidos, non inſenſatos: ſpiritus enī ſanctus eſt ſpiritus ſapientiæ, ſciētie, intellectus & cōcilii. & ſimplices, abſq; omni duplicitate verſutia ſimulatione & amaritudine, rectā proſequentes intentioné. *Cauete autem ab hominibus.* Quorſum dixerit eſtote prudentes, declarat ſubiungendo actum cautele non à lupis ſed ab hominibus. In medio luporum vos expono dilaniandos ab hominib⁹ auté cauete, vtamini prudentia ad cauendū ab humanis perſuaſionibus. homines enim appellat eos
G qui humanitatis officiis pretextu cōſanguinitatis, amicitiæ, patriæ, & aliorum humanorū vinculorum conſulunt vt non patiamur, vt non perdamus hanc vitā propter fidé Chriſti. ¶ *Tradent enim vos in conciliis.* Ratio cauendi ſubiungitur. & non ſubiunguntur ea à quibus debét cauere: non enim cauere debet à flagelis, ſinagogis, regibus. &c. ſed ratio cauendi à perſuaſionibus humanis eſt præuiſio malorum ſubſequentium eorum cōſtantiā, cauendo ab humanis perſuaſionibus. Ac ſi apertius diceret. cauete ab humanis ſuaſionibus præciédo quod vos cautos tradent in cōciliis. &c. Et deſcribitur progreſſus Iudęorū futurus perſequendo apoſtolos gradibus multis. Primo enim ſingulares perſonæ tradét vos in cōciliis publicis examinandos & iudicādos: vt patet in Stephano. *Et in ſynagogis ſuis flagellabunt vos.* Tanq̄ malefactores: vt patet in apoſtolis flagellatis, & Paulo quinquies flagellato à
H Iudæis. *Et ad præſides.* Vt patet de Paulo. Et dicit hæc, quia iudæi non habebāt illo tp̄e poteſtaté exercendi iuriſdictionem ad morté: prout ipſi teſtantur Ioan. xviii. nobis non licet interficere quenq̄. & ꝓpterea nō contenti flagellis volentes vos occidere, ducent vos ad præſides & reges habentes poteſtaté occidendi. *Et ad reges.* Vt patet de Iacobo: quem occidit Herodes Rex. *Ducemini propter me.* Quia in me creditis, quia me prædicatis. Magna accumulatio malorum in hac legatione: quando propter mittenté, mala omnia imminere denunciat. *In teſtimonium illis & gentibus.* Omni ex parte vtilia fore mala prænunciat. nam non ſolum ipſis apoſtolis & acquirendis ouibus vtilem fore apoſtolorum paſſionem ſed etiam conferre ſignificat: ad teſtificandum inimicis tam Iudæis q̄ gentilibus quod ipſi negligunt ſalutem propriam, quod ipſi excuſationem non habebunt ignorantiæ aduentus
I mei. examinātes enī & audientes vos, debent cogitare & prouidere ſibiipſis de ꝓpria ſalute. *Quum autem tradent vos, nolite cogitare.* pro, ne ſolicitis ſitis, *quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos eſtis qui loquimini: ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis.* Mirabilis eſt diuina diſpenſatio. quædam donat. ſ. poteſtatem miracula faciendi in quibuſdam vult eos interrogare, in quibuſdam vti prudentia. quædā promittit tūc quū temp⁹ fuerit affutura, dabitur vobis in illa hora quid loquamini. Et ne hoc reputent impoſsibile, ſubiūgit quod vos nō loquimini ſed ſpiritus ſanctus in vobis. *Tradet autem frater fratrem in mortem & pater filium: & in ſurgent filii in parentes.* Dixerat cauete ab hominib⁹ quia vos cautos tradens, declarat modo hoīes illos eſſe fratres, patres filioſq;: vt nullū genus hominū exéptum intelligamus. *Et morte eos afficient.* Non ſolum tradent ſed interficiét. *Et eritis odio.* Deeſt habiti ab *omnibus hominibus propter nomē meū.* Tolerabile erat
K tradi, flagellari, occidi etiam à cōſanguineis ſi ſalté amor hominum erga eos affuiſſet: ſed nō ſolū defuturus amor ſed etiā affuturū odiū omnium hominum erga eos deſcribitur. Et vere ab oībus hominibus, hoc eſt ſapientibus. quę hominis nō quæ dei ſunt, odio habent Chriſti imitatores. *Qui autem perſeuerauerit.* pro, ſuſtinuerit, *vſq; in finem, hic ſalus erit.* Ad ſalutem nō ſufficit prædicare, flagellari, & odio haberi ab omnibus, niſi adſit perſeuerantia vſq; in finé. *Quum autem perſequentur vos in ciuitate iſta, fugite in aliam.* Licentia eſt non præceptum. Et appoſuit hoc ne illicitū exiſtimaretur fugere. *Amen dico vobis. non conſummabitis ciuitates Iſrael donec veniat filius hominis.* Sicut illud in viā gentiū ne abieritis, arctatur ad tempus illi⁹ legatiōis, ita hoc. Intēdit enī ꝙ anteq̄ diſcurrét prædicādo ſeu fugiédo oēs ciuitates populi Iſrael, veniet ipſe Ieſus īmortalis, reſurgédo à mortuis datur⁹ nouā legationé. Et dixit hæc pręoccupādo reſpōſioné apoſtolorum. ſi expulſi fuerimus ab oībus ciuitatibus Iſrael

Israel ita ꝙ nulla supersit, ad quam fugiemus? Non est discipulus supra magistrum: nec seruus supra dominum suum. Sufficit discipulo vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. Datis prę ceptis, & prædictis malis annexis legationi, adiungit exhortationem confortando eos ad excludendū ab eis timorē specialiter duorum malorū: scilicet tollentium honorem & tollētium vitam. maxime enim amamus hæc duo, honorē scilicet & vitā. Excutit ergo timorem ab exēplo sui, triplici cōparatione adiecta inter se & apostolos. prima est quia ipse magister, illi discipuli. secūda est quia ipse dominus, illi serui. tertia est quia ipse paterfamilias. illi domestici. Quas tamē modeste profert, nō dicēdo se dominū & illos seruos &c. sed in tertia persona, nō est discipulus &c. Vt quū viderint ipsum dominū & magistrum flagellatum, crucifixum & occisum, non timeant discipuli & serui. Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Ne ergo timueritis eos. Tacitis iis quæ tunc futura erant circa proprii corporis passionem, cōmemorat ea quæ passus est circa honorem. si me patremfamilias dehonestauerunt, imponendo quod sim vir diabolicus, ꝙ sim Magus vtens Beelzebub principe dæmoniorum, quāto magis infamabūt vos? Et verè prædicit domin⁹ quod rei probauit euentus. nam diabolici seu magicæ artis viri. habiti sunt ab infidelibus Christi sequaces, vt testantur gesta martyrum. Nihil enim opertum quod non reueletur. pro, reuelabitur: & occultum quod non sciatur. pro, scietur. Non sufficit Christo confortare eos ad tollerandas infamias ab exemplo sui: sed rursus cōfortat eos in finali euentu: qui tandē clara apparebit veritas vestræ innocētiæ & virtutis, ac calūnię & iniquitatis persecutorum vestrorū. In die siquidem iudicii omne in hoc mundo coopertum detegetur, & omne in hoc mūdo occultum scietur: ac per hoc redibit honor ac gloria vestra cum cōfusione persecutorū vestrorum. Quod vobis dico in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta. Confortat tertio ad tollerandas infamias à publica doctrina. Occasionem haberent forte infamandi vos si occulta si secreta docerem vos quæ vellem alios latere: modo autē nō est sic. nam præceptum meum est quod dico vobis in tenebris, in mysteriis, in parabolis, dicatis in lumine, in manifesto: & similiter quod auditis ad partē, prædicetis publice non solū super cathedras sed super tecta, vnde ab omnib⁹ audiri possitis. ¶ Si quæris quomodo stat sententia horū verborū cum illa, ego palam locutus sum mundo & in occulto locutus sum nihil. scito nullam esse inter sententias has cōtrarietatē: eo quod nihil. dixit Christus seorsum, secreto, in aure, in tenebris, quod voluerit seruari occultū, sed omnia voluit publicari post resurrectionē suā. Docuit itaq; quędā seorsum: sed nihil quod voluerit seruari occultū quod voluerit non esse publicū. Vnde hæc est gloria Christianæ fidei. ob hoc ridemus de infidelibus imponentibus Christi imitatoribus: vtpote scientes nihil apud nos esse occultū sed omnia Christianæ fidei mysteria tā pura, tā nitida, tamq; aliena ab omni contagione esse vt non vereamur publice cuncta prædicare. ¶ Et nolite timere eos qui occidunt corpus. Post exclusum timorem infamiæ, excludit timorem occisionis. Primo quia duplici existente vita hominis (scilicet corporis & animæ) differētia inter hominem & deum hæc est. quod homines possunt tollere tantū vitam corporis, quæ longe minor est quam vita animæ: deus autem potest & animam & corpus perdere in gehennā æternæ damnationis. & propterea non homo sed deus timēdus est. Animam autem non possunt occidere. Verum est hoc tum quo ad vitam naturæ, quia anima est immortalis, & solus deus potest occidere illam annihilando. tum quo ad vitam virtutis. nullus enim homo potest tollere ab anima virtutem moralem seu gratiæ. tum quo ad vitam beatitudinis: quia solius dei est beare aut dānare animā. Sed potius timere eum. Timor solius mali est: nemo enim timor bonum verumtamē potestas inferendi malum quantūcunq; in se sit bona, timenda & ratione mali cuius est illatiua. Et hoc modo deus in se optimus, timēdus dicitur. Qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Non dicit occidere (vt dicendum consequenter fuerat) sed illud quod peius est occisione: scilicet perdere corpus & animam in gehennam æternæ damnationis. Nonne duo passeres. ꝓ, passerculi, asse veneunt: & vnus ex illis non cadet super terram sine patre vestro. Confortat secundo ad tollerandam mortem ex cura diuina circa redintegrationem omnium etiā singulorum capillorum: vt sciant se non solum redintegrandos quo ad vitam corporis & animæ ex præcedenti ratione, sed etiam quo ad minima quæq; sui quæ perdere possunt. Suadet aūt hoc ex diuina prouidētia circa passeres: asserendo ꝙ tanta est diuina ꝓuidentia ꝙ quātūcūq; viles sint passeres (ita ꝙ duo veneūt asse vno) nihilominus nullus eorū moritur sine nutu dei patris vestri. quāto ergo magis vestri curā habet deus. ¶ Si cōtra hāc diuinā curā passerū obiicitur illud apostoli, i. ad Cor. ix. nūquid deo cura est de bob⁹. Distīgue aliud esse

esse curare de irrationalibus legem scriptam dãdo, & aliud esse curare de iisdẽ prouidẽtia.
F Asseritur enim hic prouidẽtiæ diuinæ curã comprehendere etiam passeres: negatur autem ab apostolo deum. habere irrationalium curã sic vt solicitus sit superaddere legem circa salutem eorum. hic enim modus diuinæ curæ reseruatur rationali creaturæ, quã quia deus ordinauit ad æternã felicitatẽ, erudit atq; mouet superaddita lege spectantium ad fidẽ, spẽ & charitatem. *Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt.* Non est hyperbolica locutio (quoniam in veritate capillorum numerus notus est deo) sed etiam significatiua diuinę curæ circa quæcunq; quãtũuis minima etiam sigillatim electorum suorum. *Nolite ergo timere: multis passeribus. pro, passerculis, meliores estis. pro, præstatis, vos.* hoc est multitudine vniuersa passerum. *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui in cælis est, qui autem negauerit me coram hominibus negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis est.* Exhortationi exclusiuæ timoris tã infamiæ q̃ mortis, adiungit necessitatem fidei, amoris & confessionis suæ. Ac si apertius dicat. non putetis me hortari vos ad id quod est supererogationis, sed ad id quod est necessitatis. Vnde hanc necessitatem manifestat à pœna & præmio secundũ tria scilicet confusionis & gloriæ: habẽdi & nõ habẽdi Christum,
G perdendi & inueniẽdi animã propriã. ¶ De necessitate itaq; cõfitendi Christum ex futura pœna confusionis & præmio gloriæ ait, quod confitentem me cõfitebor eum corã patre meo: & negantẽ negabo. Nõ sufficit Christo interna fides aut internus amor, nisi quũ opus fuerit adsit exterior cõfessio fidei & factorum. *Nolite arbitrarii.* Necessitatem confitendi & amandi Christum manifestat ex culpa. Peccatum enim significat dicẽdo. qui amat patrẽ aut matrẽ plus me nõ est me, dignus. nullus enim indignus redditur Christo nisi ob culpã propriam. ¶ Vbi & duo alia nota. Alterum est quod Iesus iustificat pœnã antedictam futuræ cõfusionis, aperiẽs illius causam esse proprium crimẽ negãtium ipsum. ne putaremus mundos illos esse à peccato qui negãt ipsum. Alterum est quod simul & semel declarat & rationẽ criminis esse quia postponitur amor ipsius Christi amori aliorũ & vsq; adeo exigi ad salutem amorẽ & confessionem Christi vt nec amor patris secundum carnẽ aut ma-
H tris fratris aut vxoris &c. excuset. *Quia venerim.* Manifestat ex proprii aduẽtus officio culpã minus amãtium ipsum. Acsi aperte diceret. nõ sunt hæc mandata hominum, nõ sunt positiui iuris, sed sunt fructus aduẽtus mei in mũdũ: ad hæc efficiẽda veni ego dei filius in mũdum. *Pacem.* omnem. mittere in terrã. nõ veni pacẽ mittere.) Dixerat superius vt deferrent pacem: ne intelligerent pacẽ omnẽ. declarat modo quod nõ venit mittere in terrã pacem omnem. *Sed gladium.* Metaphorica est locutio, describens bellum à supremo actu eius: quo scilicet venitur ad vsum gladii. *Veni enim separare. pro, dissidere facere, hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam.* Ecce gladius, ecce contrarium pacis. *Et inimici hominis domestici eius.* Confirmat hoc bellum ex authoritate veteris testamenti. Mach. vii. vbi scribuntur hæc verba. *Qui amat patrem aut matrem plus quam. pro, su-*
I *pra, me.* Declarat quam pacem non venit mittere in terram scilicet contrariam ordini charitatis simul declarans ad quã separationem faciendam venit. s. necessariam ad ordinẽ charitatis seruãdum: Non sufficit Iesu Christo amari: sed exigit vt ametur plus q̃ proprius pater, mater, aut filius &c. *Non est me dignus. & qui amat aut filium aut filiam super me. pro, supra me, non est me dignus.* Pœna dãni significatur qua homo priuatur ipso deo. Et apte indignus deo diffinitur, qui pluris fecit patrem, matrem aut filium &c. q̃ deum: *Et qui non accipit crucem suam.* Non patri aut filio tantum sed etiam tibimet præponendus est Christus. Nec dicit qui non se crucifigit, sed qui non accipit, qui refutat impositam sibi crucem: hoc est illatam mortem etiam diram, turpem & vilẽ. hæc enim in cruce clauduntur. *Et sequitur me.*
K Apponit hoc tũ cõfortando ab exemplo sui crucifigendi. tum mõstrando rationem subeũdæ crucis scilicet propter Christum. *Non est me dignus.* Identitas demeriti in nõ accipiente crucẽ & in plus amãte patrẽ. mõstrat quod de illo nõ accipiẽte crucẽ loquitur qui ideo refutat crucẽ quia plus amat seipsum quã Christũ. & nõ de illo cui licitũ est fugere in aliam ciuitatem. Verba enim hæc licet sint negatiua, secundum tamen sensum sunt affirmatiua vinculi ad sufferendam crucẽ propter Christum, quod cõstat intelligi quando & vbi oportet. *Qui inuenit. pro, inuenerit, animam suam.* Si diceret qui amat aut seruat, clara essent verba: sed dicendo inuenit, & subiungendo inueniet, expositionem exposcit. Differentia itaq; inter præsentem vitam & eternam est: quod æterna nõ inuenitur hic sed speratur, præsens autẽ vita hic habetur. Rursus propositis humano studio, hinc Christo, & inde vita ppria, si homo studuerit post habito Christo ad seruandã vitam propriam, iam inuenit animam suam

suam hoc est vitam suam:quia assecut⁹ est ꝙ intendebat,Itaquod sensus est.qui inuenit, qui iam inuentam habet me posthabito,anima suam,vitam suam. *Perdet eam.*vitam suam in futuro seculo. *& qui perdiderit animam suam.* & per oppositum qui non inuenit sed sperans perdiderit vitam suam. *& propter me.* Explicare propter me,insinuat cōtrariū eius (scilicet posthabito me) subintelligendum esse quum dictum est qui inuenit animam suā:vt cōtrariorum eadē sit disciplina. *Inueniet eā.* In futuro seculo. Vbi nota etiā ad literā verificari hæc dicta de anima quantum ad officiū animandi corpus:quia habens vitam corporalem pro inuenta. perdit corporalē vitā in æternū. post resurrectionē enim vita erit eis peius q̄ mors.nā quærent mortē,& mors fugiet ab eis.& similiter voluntarie ponentes vitam suā corporalē propter christū, inueniēt post resurrectionem eandem corporalem vitam ęternā.Et dicit tertio loco hæc,vt necessitatem seruandi & cōfitendi fidem christi mōstraret ex periculo dāni vel lucri proprię vitæ:vt si nō moueremur ex timore pœnæ damni, saltem moueremur ex timore pœnæ sensus.& rursus vt non solum traheremur amore essendi cū christo, sed etiam amore corporalis vitæ propriæ perpetuæ. *Qui recipit vos,me recipit:& qui me recipit,recipit eum qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine prophete,mercedem prophete accipiet:& qui recipit iustum in nomine iusti,mercedem iusti accipiet. & quicunque potum dederit vni & minimis.* pro,pusillis, *istis calicem aquæ frigidæ tantum,in nomine discipuli:amen dico vobis,nō perdet mercedem suam.* Expeditis pręceptis & periculis legationis:quia inter alia ordinauerat vt viuerent apud hospites suos,& prędixerat simul pœnam negantium hospitium consequens fuit vt præmium hospitium declararet. Manifestat itaque præmium hospitium,tum à dignitate personę receptę:quia recipiendo vos,recipient me:ac per hoc eū qui me misit,scilicet deum.recipientes ergo vos recipient deum:quod est maximum donum. Tum à mercede:quia recipiens prophetam non alia ratione nisi quia propheta est,efficitur particeps meriti prophete:vtpote fouens prophetam in officio suo.& propterea mercedem quoque prophete debitam,accipiet.Nō dicit tātam mercedem:quia maius est meritum maiorq; merces prophetæ q̄ recipientis ipsum.sed sicut particeps fit meriti fouendo prophetā,ita particeps est mercedis.similem ergo mercedem mercedi prophetæ accipiet,q̄uis nō tantum.& eadem ratione recipiens discipulū,non quia amicus aut gratus &c.sed habita tantum ratiōe quia est discipulus meus mercedē similem mercedi discipuli accipiet.& breuiter scitote ꝙ nullus beneficiū quātuncunq; paruū alicui ex pusillis istis pręstabit sine præmio.nā qui potum nō vini sed aquæ frigidæ(vt nullum laborem aut sumptum fecerit calefaciendo)dederit,nō perdet mercedem suam.

CAPVT XI.

ET *factum est quum consummasset iesus præcipiens duodecim discipulis suis,transit inde.* Alio tendens ipse & alio mittens discipulos. *Vt doceret & prædicaret.* Non ideo misit discipulos ad prædicandum vt ipse desereret prædicationis officium:sed ita misit illos vt etiam per seipsum prædicaret. *In ciuitatibus eorum.* Seruat ꝙ seruandum præcepit, *Ioannes autem.* inchoauit Matthæus prædicationem iesu à carcere ioannis cap.iiii.commerato:nunc narrat subsecutos fructus adhuc viuente ioanne in carcere. *Quum audisset.* A discipulis suis:vt alius testatur euangelista. *In vinculis.* pro,in carcere, *opera christi,mittens duo de discipulis suis,ait illi.tu es qui venturus est.* pro,ille venturus.seu.veniens, *an aliū expectamus.* Dictio græca interpretata venturus es anceps est ad vtrunque tempus. sed parui refert quia vtroq; sensu significatur Messias.& si quidē legitur in presēti,ordo litere est.tu es veniens ille tam expectatus à iudeis,tam acclamatus a prophetis:Si autem legitur in futuro ordo est.tu es ille venturus secundum dicta prophetarum & expectationem iudeorum ad salutem mundi ad regnandum in aeternum tam expectatus,tam acclamatus?Et hec lectura est amplectenda:quia prima habet nescio quid duriuscule constructionis. proponit autem ioānes hanc interrogationem non dubitans iesum fore redempturum mundum & regem israel,sed vt consulat discipulis:vt vel sic instruantur & credant iesum esse verum Messiam. Constat enim discipulos ioannis minus bene sensisse de iesu.tum ex eo ꝙ anteq̄ ioannes mitteretur in carcerem liuore tacti dixerunt ioanni de christo.Rabbi qui erat tecū trans iordanē,ioan,iii.tum quia(vt superius.ix.cap.patuit)reprehenderunt iesum,quare nos & pharisei ieiunamus &c. *Et respondens iesus ait illis.euntes renunciate ioanni quæ auditis & vidistis.* pro,auditis & videtis.Respondet iesus nō,testimonio verborum.sed factorum:vt referendo ioanni miracula conuincantur à ioanne ex ipsis miracula,& nō dubitent ipsum esse verum Messiam. Auditus refertur ad miracula prius facta:visus autem ad miracula que tunc fecit, alio

euãgelista testãte. *Cæci vident, claudi ambulãt, leprosi mũdantur, surdi audiũt, mortui resurgunt.* Ante si quidẽ hoc tẽpus resuscitauerat filiũ viduæ & filiã archisynagogi. *Pauperes euangelizantur.* Inter
F miracula testificantia Mesiã cõnumeraturq; pauperes euangelizantur: hoc est accipiunt bonum nuncium. Græci dicũt euangelizo te: hoc est affero bonum nuncium tibi. & similiter tu euãgelizaris, tibi affertur bonum nuncium, tibi bonum annunciatur, tu accipis bonũ nũciũ Et significatur per hoc differentia inter mundanum & cæleste regnum, inter mundana & cælestia bona inter cõmunia bona nuncia mundana & cælestia quantum ad ordinẽ: quia mundana bona cõmunia, annunciantur magnatibus & diuitibus mundi, & per illos deriuantur ad reliquos ac pauperes: cęlestia autem bona cõmunia toti generi hũano, annunciantur pauperibus, piscatoribus & aliis huiusmodi sequacibus iesu, & per illos deriuantur ad alios etiam mundi principes: vt experientia testata est. Inter alia ergo iesu christi admiranda opera cõnumeratur cõtrarius ordo ad ordinem mundanum circa annũciationem regni cælorum. & cum hoc significat etiam quod soli pauperes spiritu, hoc est nõ affecti diuitiis, sunt illi qui vere accipiunt bonum illis nuncium ex aduentu meo. *& beatus est qui non fuerit scan-*
G *dalizatus in me.* Subiunxit hoc vt præberet occasionẽ ioanni erudiendi & præmuniandi discipulos suos ne scandalizarentur in christi abiectione & passione. sciebat enim passionem mortemq; suã fore offendiculum etiam credentibus quòd ipse esset redẽpturus israel. Vnde etiã christi discipuli euntes in Emaus, scandalizati morte christi, dixerunt nos sperabamus quod ipse esset redempturus israel. *Illis autem abeuntibus.* Ne coram discipulis ioannis laudans ioannem, videretur hũano respectu laudare. *Cepit iesus dicere ad turbas de ioanne.* Hactenus quia nõ oportuit tacuit laudes ioannis: modo autem quia periclitabatur in opinione turbarum tũ constantia tum testimoniũ redditum à ioanne de iesu inchoat laudes ioannis. Nesciebãt enĩ turbæ qua ratione ioannes misisset discipulos ad interrogandum, tu es mesias, an aliũ expectamus? & propterea dubitare poterant de ioannis constantia & testimonio, huiusmodi ambiguitatem tollit iesus laudans ioannem multipliciter. *Quis existis in desertum videre.* Inchoat laudes ioannnis apud turbas ex ipsarum turbarum concursu tali ac tanto vt relictis ciuitatibus iuerint vsq; in desertum ad ioannem. Ac si aperte dicat. talis ac tantus vester concursus
H ad ioannem testatur de ipso. *Arundinem vento agitatam.* prima ioannis cõmendatio, animi est constantia. *Sed quid existis videre, hominem mollibus.* Deest vestibus, *vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur.* pro, qui mollia gestant, *in domibus regum sunt.* Secunda cõmendatio est corporalis vite austeritas à vestibus significata. *Sed quid existis videre prophetam? Etiam dico vobis, & plusquam prophetam.* pro, excellentiorem propheta. *Hic est enim de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum meũ ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Tertia cõmendatio donum est gratiæ plus q̃ prophetiæ. Quod declaratur ex authoritate Malachiæ prophete. cap. iii. & consistit declaratio in hoc quod ideo ioannes est excellentior propheta quia prophetæ prædixerunt Messiã futurum: ioannes autem fuit præparator viæ mesiæ præsenti. Hoc enim significatur dicẽdo qui præparabit viam tuam, nõ à remotis, sed ante faciem tuam. Dicuntur enim hæc verba in persona dei ad mesiam. *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior ioanne baptista.*
I Quarta ioannis commendatio relatiua est non ad omnes homines, sed ad omnes prophetas nam alio euangelista testante constat christum dixisse non surrexit maior propheta: quam particulam matthæus tacuit. immo literalis sensus est quòd inter prophetas nullus fuit maior. ioanne. & bene nota quod non affirmatur ioannes maior omnibus prophetis: sed negatur propheta maior ipso, cum quo stat quòd hubuerit æquales. Vnde ex hoc quod ioannes fuit præcursor christi (monstrando, baptizando, præparando &c.) habuit non solum gratiã plus q̃ propheticam: sed quod nullus prophetarum (moyses scilicet, Dauid, Hieremias: Esaias &c.) fuit maior ipso. *Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo.* ioannes relatus ad pa-
K tres veteri testamenti, non habet maiorem: relatus autem ad regnũ cælorũ (hoc est ad noui tẽpus testamenti, hoc est ad tempus præsens inchoans regnum cælorum) habet maiorem: scilicet mesiam. Et parcens iesus laudi propriæ, non dicit ego autem maior sum illo: sed describit seipsum Mesiam à minoritate in regno cœlorum. ¶ Nec dicit qui minor est eo: sed simpliciter qui minor est in regno cœlorum. ¶ Et quum extra propositum sit loqui de regno cælorum, hoc est cælesti beatitudine in qua tunc soli angelici spiritus erant, consequens est quod de regno cœlorum in terra inchoato tunc, est sermo. ¶ Nec in dubium vertitur quis sit iste minor in regno cœlorum. quia constat quod est ipse mesias. Qui q̃uis natura, gratia & dignitate sit maximus, est tamen officis minor: iuxta illud, quis maior est, qui recumbit an qui ministrat? non qui recumbit? ego autem in medio vestri sum

sicut qui

ſicut qui miniſtrat.& rurſus,filius hominis nō venit miniſtrari ſed miniſtrare,& aīmā ſuam dare redēptionem pro multis. Et itaq; literalis ſenſus ꝙ ille qui in regno cælorum iam inchoato à diebus ioannis baptiſtæ eſt minor officiis,exercet officia minoris,exercet officia humilitatis,eſt maior ioanne carente maiore inter priores.poteſt quoq; non abſurde aliter litera exponi.primus enim prædicator regni cælorum fuit ioannes baptiſta,ſicut etiam fuit pater primus baptiſmi:ieſus autem fuit ſecundus in vtroq;.& propterea dicitur minor in regno cœlorum.ſecundus enim minoritaté à primo ſonat.ac ſi aperte dicat:q̄uis ioannes nullum priorum habeat maiorem ſe,qui tamen poſterior eſt illo ī inchoatione regni cælorum, eſt maior ipſo. A *diebus autem ioannis baptiſtæ vſq; nunc regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiūt illud.* Quinta cōmendatio eſt nouæ prædicationis nouus fructus. Temporibus priſcorū prophetarum promittebatur regnum terrenum in terra promiſsionis,& regna terrarum Amorreorum & cananeorum.&c.paſſa ſunt vim,& violentia acceperūt filii iſrael illa:à diebus autem ioannis baptiſtæ incepit prædicari & promitti regnum cælorum,ceperuntq; homines ex directa intentione tendere ad regnum cælorum fide & pœnitentia & operibus bonis. ita quod cōmendatur ioannes ex hoc quod fuit primus prædicator inducens homines ad tendendū directe in regnum cælorum.Præcedentibus namq; tēporibus erant multi iuſti & ſancti hoīes:ſed non operabātur ex explicita intentione ad regnum cælorum(ꝙ adhuc eis nō fuerat reuelatum niſi à remotis) ſed operabantur ex intentione obediendi deo in ſpe mercedis mediante Meſsia venturo.manifeſtāte autem ioanne regnum cælorum,ceperunt populi explicite tendere ad regnum cælorum ꝙ audierant iam appropinquaſſe.Hoc autem explicite tendere ad regnum cælorū,appellat ieſus metaphorico ſermone violētiā vtinque: hoc eſt tam ex parte regni(dicendo ꝙ regnū cęlorū patitur vim)Ꝫ ex parte tendentium,dicendo & violenti rapiunt illud.& ſignificatur per pati vim cōditionē regni cæleſtis,carere habilitate ad hoc ꝙ ſit hominū,nā illud dicitur proprie vim pati quod illud patitur ad ꝙ nullā habet habilitatem.& vere regnum cœlorū vim patitur:quia tanta eſt excellentia vt nullā habeat habilitatē ad hoc ꝙ acquiri poſsit ab hominibus:ſicut corpus cæleſte nō eſt habile quod poſsit acquiri ab homine.vnde quia de facto acquiritur regnum cœlorū ab homine,ideo dicitur ꝙ vim patitur.& ne quæras à quibus patitur vim,ſubiungitur.& violenti proculdúcio fide & operibus,rapiunt illud,non ex merito nature aut actionum,ſed ex vi ſpūs habētis poteſtatē ſuper regnū cælorū potius rapiunt q̄ iure acquirant, Vſq; nunc. Appoſuit hoc ad ſignificandum perſeuerantiam violentię in regnum celorum prędicante ipſo Chriſto.intendit enim ꝙ violentia que inchoauit à diebus ioannis baptiſte, nō inchoauit vt terminetur me pręſente & illuminante mundum,ſed vt perſeueret. hoc enim denotat illud vſque nunc,vſque in tempus meum quod eſt vltimum.

¶ *Omnes enim prophete & lex vſq; ad ioannem prophetauerunt*. Sexta cōmendatio eſt quòd ioānes eſt terminus prophetie legis & prophetarum hoc eſt officium ioannis eſt demonſtratiuū eius quod prophetarūt lex & prophete oēs:quia demonſtrat Meſsiā.Aduerte hic quòd lex & prophete quantum ad actum prophetandi terminantur ad Meſsiam.non ꝙ taceant futura poſt aduentum Meſsie:ſed quia quecunque dicunt futura poſt Meſsiam,dicunt vt accidentia connexa,conſequentia & pendentia &c.ad Meſsiam.& quū ita ſit ꝙ intentus terminus legis & prophetarum ſit Meſsias,placuit domino ieſu deſcribere terminum legis & prophetarum ioannem,hoc eſt ioannis officium:ad ſignificandum officium ionnis eſſe monſtrare Meſsiam preſentem.ita quod ioannis officiū terminare legē & prophetas eſt ioannem monſtrare Meſsiam preſentem redundat ſiquidem ioannis laus in approbationem teſtimonii quod perhibuit de Meſsia. Omnes.priores.fuerunt enim poſtea alii prophetantes. *& ſi vultis recipere*. Septima cōmendatio quòd ioannes eſt Helias.Circa quam ttia dicit.primo ponit in auditorū libertate acceptationē huius cōmendationis:dicendo & ſi vultis recipere. Et hoc ideo quia nō ſecundū literalē ſenſum ioannes eſt Helias. docuit ſiquidem nos optimus magiſter ieſus vt non cogamus auditores ad ſenſus myſticos ſacre ſcripture:ſed ad ſignificationē eorum qui libenter adiunt & proficiunt ex ſenſibus myſticis. *Ipſe*.Ioannes.*eſt helias qui venturus eſt*. Malachie vlt.promittit deus.ecce ego mittam vobis Heliam prophetā anteq̄ veniat dies magnus domini & horribilis.Expectabatur propterea à iudeis Helias precedens Meſsiam. neſcientes enim diſtinguere inter primum & ſecundum Meſsie aduentum,putabant Heliam preceſſurum primum aduentum Meſsie:quod tamen deus non promiſit niſi reſpectu ſecundi aduentus:vt patet in litera Malachie,loquente de die domini horribili,qui eſt dies vniuerſalis iudicii.

ec.ii. dicit.

dicii. Hanc iudæorum ignorantiam præoccupans iesus, ne ex hac occasione ĩpedirentur cre
F derere ipsum esse verum mesiam, dixit ioannem esse Heliam: non identitate animę aut hy-
postasis, sed proportionali identitate officii. ioannes enim circa primum domini aduentum
illud met officium exercuit ꝙ helias exercitaturus est circa secundum domini aduentum.
Qui habet aures audiendi audiat, Mysterium Heliæ & ioannis excedebat capacitatem turbarum
tunc tēporis: & propterea iesus summariæ illud pertransit: adhibita tamē monitione secreti
mysterii. Secretum nanq; mysteriū latere in identitate & diuersitate ioannis & Heliæ, signi
ficat monendo qui habet aures audiendi audiat. & vere latet ibi mysterium duorum christi
aduentum. ꝙ ꝙ tā occultū fuit vt etiā dęmones lateret: qui si cognouissēt dominum gloriç
nūq̃ crucifixissēt. vsq; hodie latet iudæos, *Cui autem similē æstimabo generationem istam. Similis est
pueris*. pro, puerulis, *sedentibus in foro: qui clamantes coæqualibus, dicunt. cecinimus vobis & non saltastis:
lamentauimus*. Deest. *vobis & non planxistis. Venit enim ioannes neq; manducans neq; bibens, & dicunt
dæmonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens: & dicunt. ecce homo vorax*. pro, edax, *& po
tator vini. Publicanorum & peccatorum amicus*. ¶Ex tot laudibus ioannis occasione obla-
G ta reprehendendi generationem hominum illam increpat eam assumendo parabolam
ex ioco puerorum. Similitudo est satis clara in litera, Aduerte tamen applicando illam duo.
primum est quod generatio illa asimilatur nō parti puerulorum iocantium, sed toti iocan-
tium cætui. ita quod sicut inter iocantes pueros aliqui sunt prouocantes alios faciendo diuer
sis viis quod in se est, & aliqui neutra via prouocati, ita in generatione illa iudæorum (quæ
scilicet tunc tēporis viuebat) erant aliqui diuersis vis prouocātes ad regnū celorum vt ioan
nes & iesus, & aliqui nec à ioanne nec à iesu prouocati ad regnum cælorum. Immo (quod se
cundo notandum est) longe deterius euenit ioanni & christo q̃ pueris prouocantibus: quia
pueri frustra prouocarunt: ioannes autem & iesus retulerunt iniuriam ex beneficiis. nam de
illo dicunt, dæmoniū habet: de hoc ꝙ est vorax, potator vini. &c. Vbi cerne ꝙ similitudo ge
nerationis illius ad iocum puerorum, inducta est non ad significandum quod frustra ioānes
H & iesus prouocarunt iudæos illius temporis, sicut frustra pueri cecinerunt & lamentati sunt:
sed ad significandum quod nula prætermissa est via prouocandi iudæos illis tēporis ad re-
gnum cælorum & prouocatores, ioannes & iesus à multis eorum retulerunt iniurias. Quod
includit apud illos frustra laborasse, & aliquid deterius. Non manducans. cibos quibus com
muniter vescuntur homines. & similiter non bibens vinū aut siceram, cōmunem hominū
potū. Et per oppositū filium hominis māducare cibos cōmunes & bibere cōmunem potum
potum. *Et iustificata est sapientia a filiis suis*. Conclusio parabolæ est quod diuina sapiētia dispo
nens tam suauiter per vtranq; viam trahere vos ad regnum cælorum iustificata est, facta est
apud vos iusta, à filiis suis: hoc est ex collatione ad iocum puerorum vestrorum. Puerilos il-
I los appellat filios sapientiæ, quia sunt naturalis sapientiæ indices, Vbi aduerte quod rude
vulgus instruendo iesus vtitur ac infirma parabola ex ioco sumpta quia ex his turbæ magis
mouentur, & huiusmodi parabolas sibi notas magis retinent. *Tunc cepit exprobrare ciuitatibus
in quibus sunt sunt factæ plurimæ virtutes eius quia non egissent pœnitentiam*. Reprehensa generatióe
illa iudæorum in genere increpat modo in specie quasdam ciuitates.
¶*Væ tibi Chorozaim, væ tibi bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ sunt in vobis, olim in cilicio & ci-
nere pœnitentiam egissent*. Tyrus & Sidon ciuitates gentilium erant, quibus non prædicabatur.
Veruntamen dico vobis, Tyro & Sidoni remissius. pro, tollerabilius, *erit in die iudicii quam vobis*.
Quia grauior est culpa infidelitatis vestræ q̃ Tyri & Sidonis: dum visis tot miraculis apud
vos factis increduli manetis. *& tu Capharnaum, nunquid vsque in cælum exaltaberis*. pro, quæ vsq;
K *in cælū exaltata es, vsque in infernum descendes. Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt
in te. forte*. pro, vtique, *mansissent vsq; In hanc diem. Veruntamen dico vobis, quia terræ*. Sodomorum
remissius. pro, tollerabilius. *erit in die iudicii*. q̃ tibi. *In illo tempore*. Exprobratiói incredulorum
apte adiungitur ratio conuersionis electorum.
¶*Respondens Iesus*. Hoc est respondendo discipulis reuersis cum gaudio à prædicatione: vt a-
lius euangelista insinuat. *Dixit. Confitebor tibi pater, domine cœli & terræ*. Exultante spiritu suo
conuersus est ad patrē: dicendo confiteor, professione veritatis, & etiam gratias agendo.
¶*Quia abscondisti hæc*. Mei aduentus mysteria. abscondisti autem non appositione oper
culi, sed negatione luminis. *A sapientibus & prudentibus*. Sapientia est circa diuina: prudentia
circa humana. *Et reuelasti ea*. Illustrando lumine fidei interno. *paruulis*. pro, infantibus.
Non dicit insipientibus et imprudentibus: vt ex hoc ipso quod contra sapientes et pruden
tes è regione distinguit infantes, discernamus et penetremus non displicere deo sapientes
et prudentes qualescumque, sed non paruulos: hoc est quos sapientia et prudentia non sinit
esse paruulos

esse paruulos in oculis propriis,nō sinit redigere intellectū in captiuitatē, in obsequiū fidei christi tui. & quia cōmuniter(q̄uis nō vniuersaliter)sapientes & prudētes discutiūt res fidei se- A
cundū sapientiā & prudentiā suam,& inuitentes propriæ sapientiæ & prudentię inflātur ac recusant verê captiuare intellectū & mores in obsequium christi.ideo iesus tangendo id ꝙ vt in pluribus euenit,dicit abscondisti hæc â sapientibus & prudentibus. Quôd paulus aposto lus explicans corinthiis dicit.videte vocationem vestrā quia non multi sapientes secundum carnē,nō multi potentes.&c.ad literā,primi christi discipuli non fuerunt de nūero sapiētū & prudentum mundi huius:sed homines simplices,piscatores,& similes pàruulis infantibus secundum hūanum statum,& præcipue in oculis propriis.Tales enī semper placuerunt deo iuxta verbū Samuelis ad Saulem,nonne quū esses paruulus in oculis tuis,caput in tribubus israel factuses.i.Reg.xv.meminit autē infantum potius quàm paruulorum.tum vt ma xime paruulos humilitate significaret:tum vt non ab ætate sed à nescientia immo ab impo B
tentia loquendi discipulos suos describeret:vtpote qui vere infantes erant ad ea quæ sunt scientiarū & prudentiæ,regiminis & huiusmodi,anteq̄ diuina reuelatione instructi essent.
Ita pater quoniam sic placitum. pro,beneplacitum,*fuit ante te.* Rationē reddit absconsiōis â prudentibus & reuelationis paruulis primam & in resolutione vltimam diuinam voluntatē. Noli ergo disputare de causa electionis & reprobationis:cur scilicet de⁹ istos elegerit & nō illos.hinc enim habes primam,supremā,& vltimam causam esse quoniā sic placitum est deo.
¶ *Omnia mihi tradita sunt a patre meo.* Explicat quæ sunt illa abscondita à sapientibus & reuela ta paruulis , quod est explicare demonstrata per pronomen hæc quū dicit abscondisti hæc. Et inchoat â misterio trinitatis,á cœqualitate diuinarum personarum.Perspiciendū siquidem est in his verbis contineri mysterium trinitatis.tumquo ad originē originisq; speciem C
dicendo à patre meo.vbi enī pater,ibi generatio.tū quo ad æqualitatem substantialem: dicē do omnia mihi tradita sunt:nihil enim excepit.sed omnia compræhendit tradita per gene rationem:scilicet esse,viuere,posse,& reliqua quæ dei sunt.filius enim dei nascendo accepit omnia á patre.*Et nemo nouit filium nisi pater:neque patrem quis nouit.* Inter deum & patrem tantum interest quod deū naturaliter nouim⁹ per ea quæ facta sunt:vt dicitur ad Rom.i. & mul to magis nouerunt naturaliter angeli deum:patrem autem neq; angeli neque homines natu raliter nouerunt:quoniam mysterium trinitatis ad ꝙ spectant pater & filius,supra naturalē notitiam omnium creaturarū est.& propterea significātius dicitur patrem,& nō dicitur deū: D
intēdit enim quôd notitia trinitatis reseruata est soli deo,quàmuis notitia dei sit naturaliter communicata.*Nisi filius.* Dum excipitur filius aut pater,intelligitur quoque excipi spiritussanctus:quia par est ratio de spiritussancto & de patre & filio in essentialibus.& theologica regula est quôd dictio exclusiua seu exceptiua addita termino personali in essentialib⁹ nō ex cludit ad altera persona diuina.*& cui voluerit*,notitia patris & filii ita est propria diuinis per sonis ꝙ nulli cōmunicatur naturaliter,sed tamen per reuelationem.*Filius reuelare.* appropria tur filio reuelare mysterium trinitatis:quia filius in carne veniens manifestauit hominibus mysterium trinitatis in speciali:dicente ipso ioan.xvii.pater manifestaui nomen tuum hominibus.appropriatur inquam:hoc enim nō est ei proprium:quia indiuisa sunt trinitatis opera ad extra:de quorum numero est reuelare:vnde nunc præmisit.& reuelasti tu pater ea paruulis. Commune est ergo patri & filio reuelare:sed appropriatur filio sicut multa alia ap propriantur filio:vt sapientia.ars,& similia.Hæc sunt prima mysteria abscondita à sapienti bus & prudentibus & reuelata paruulis.*Venite ad me.* Subsequentia subdit mysteria inuitan do & exercēdo officium sibi appropriatum.venite inquit fide ad me,cui tradita sūt omnia, E
in cuius volūtate est reuelare secreta trinitatis,ad me verum deum & verū hominem. *Omnes.* Nullū excipio.*Qui laborati & oneratis estis.* Duas generi hūano cōmunes necessitates cōmemorat:alterā laboris,alterā oneris,alterā actiōis,alteram passionis.Qui laboratis agendo:& ex actiōe relinquitur in vobismet onus quo onerati estis.ita quôd qui ab oī labore exempt⁹ est,qui nullo grauatur onere,solus restat nō inuitatus â christo.& certe quum quilibet homo afflictione aliqua aut cura laboret,multorūq; malorū sarcina oneretur.consequens est vt om nes nō solum inuitentur sed etiam ex sibiipsis molestiis cōditionibus trahantur.*& ego.* non ministri mei:hoc est per meipsum,nō per meos ministros sacerdotes aut pontifices.*Reficiā.* pro,refocillabo.*vos.* Non dicit tollam laborem seu onus vestrum,sed refocillabo vos. Non promittit christus tollere labores & molorum onera in hac vita:sed reficere interiori pabulo mentes animosq; hominū venientium ad eum. ¶ *Tollite iugum meum.* euangelicam legem

meam voluntarie suscipite. *Super vos.* non subtus vos nec iuxta vos sed super vos suscipite e-
F uangelium. nõ despiciendo non existimando tanq̃ legem humanam, sed vt rem diuinam su
periorem omnibus vobis. *Et discite a me.* Exemplo mei. Tertia actio ad quam inuitat est di
cere. primum enim inuitauit ad veniendum. deinde ad suscipiendum iugum: & demum ad
discendum ab ipso. *Quia mitis sum.* plus quam mansuetus sum intus & extra exterioribus mo
ribus. *& humilis.* Absque fictione in Corde. Quum vniuersas iesus habuerit virtutes duarum
tantum virtutum se proponit exemplum: scilicet humilitatis tollẽtis superbiam cui deus re
sistit, & retinentis animum ne præsumat, ne ambiat, ne arroget sibi, ne despiciat: & mitita-
tis tollentis non solum iram ac etiam iracundiã: cuius est non solum moderari ne iniuriam
alicui irrogemus, sed etiam reddere nos patientes ac placidos in omnibus actionibus & ver
bis, quia his duobus studiis vniuersa vitæ christianæ perfectio acquiritur & augetur conti-
nue per humilitaté siquidem patemus diuinæ gratiæ, per mititatem patemus hominibus. Et
bene nota prudens lector q; iesus vniuersum mundum alloquitur, inuitando oẽs. & propter-
G ea nõ dicit. discite à me quia ieiuno, quia oro. quia pedes discurro, quia prædico, & similia à
quibus posset se aliquis excusare, allegando impotentiam, dicendo se inhabilem. sed discite
â me quia mitis & humilis sum corde nullus enim potest se excusare á dominio propriæ, vo
luntatis, à disciplina domandi internas passiones: & in his internis consistit disciplina chri-
stiana cõmunis omnibus. *& inuenietis requiẽ animabus vestris.* Animabus dixit nõ corporibus.
nam multa mala corporis prædixit futura suis sequacibus, Fructus primæ actionis explicatus
est refectio: reliquarum verò duarum fructus explicatur requies animi. Magnus & incredi
bilis fructus est quies animi. hanc animi quietem nemo nouit nisi humilis & mitis, expertus
suaue iugum domini. nec obstat si obiiciatur illud Augustini. fecisti nos domine ad te, & in
quietum est cor nostrũ donec requiescat in te. Scito requiem hic a christo promissam non
esse nisi in deo. *Iugum enim meum suaue est.* Ne laborantes & onusti quos inuitat, putãt se gra
uandos & ad labores & ad onera ampliora vocari à iesu declarat naturam euangelici iugi,
appellãdo illud suaue. & vere suaue est: quia nõ tollit. nõ corrũpit: non violentat naturã ra-
H tionalé, sed perficit eam. omnia namq; naturalia & rationalia præcepta euangelica lex ser-
uat: & quæ apponit præcepta fidei suauia reddit internũ gratiæ donũ: præter hoc ꝙ cõnatu-
rale est homini vitam actionesq; suas ducere & dirigere nõ scientia sed fide. Fide siquidé tene
mus patres ac matres, filios ac vxores: fide cõuersamur, cómercia negociatióesq; exercemus:
fide respublicæ regnaq; administrãtur. &c. Hæc enim testantur suaue esse hũano animo du-
ci fide, regiq; præceptis fidei, ab homine iesu christo simulq; veró deo, actore naturę, tradi-
tis. *Et onus meum leue.* Nõ dicit nullũ sed leue: quia vere onus christi leue est. tũ secundũ seipsũ
quia supernaturalis rationis onus nihil addit nisi credere in ipsum, sperare æternã vitã dili
gere deum super oĩa & proximum propter ipsum, ac baptizari in remissionem peccatorũ.
Tum nobis, quia onus christi fert secũ donũ charitatis alleuiãtis omnia nisi tu obicem po-
sueris. Significanter dixit meũ: quia onera grauia & importabilia quæ aliqui ministri eccle-
siæ imponunt in humeros hominum, non sunt christi, cuius onus est leue. Collige ordinem
I primum inuitat omnes laborantes & onustos ad refocilationem. deinde vt loco laboris & o-
neris suscipiant euangelicũ iugum, suaue cõtra laborem, & leue contra onus. & demum vt di
scant mores ab exemplo sui, humilitatem & mansuetudinem: quia sic inuenient in hac vita
requiem animarum, summe ab omnibus desideratam.

CAPVT XII.

IN illo tempore abiit iesus per sata sabbato. pro, sabbatis. & significatur non ꝙ
pluribus sabbatis per sata iuerit, quoniam de vno tantũ die est sermo, sed
tẽpus festiuitatis cõstantis ex pluribus sabbatis: erant eni secundũ legé duę
solénitates cõstantes ex pluribus sabbatis. scilicet paschalis & tabernacu-
lorum: vt patet Leui. xxiii. & hæc festiuitas paschalis erat in cuius secundo
K die offertur manipulus spicarum vt patet ibidem: nam nõ est tempus spi
carum mense septimo, quando festum fit tabernaculorum. *Discipuli autem
eius esurientes.* Necessitas cibi, significatur. *Ceperunt vellere spicas & mãducare. pharisæi aũ vidétes,
dixerũt ei: ecce discipuli tui faciũt quod nõ licet eis.* Superfluit eis. *Facere sabbatis.* pro sabbato. phari
sæi césebãt illicitum cõfricare spicas sabbato: quoniã est species. pręparatióis cibi, pręparare eni
cibo vetitũ erat i sabbato. *at ille dixit eis, nõ legistis quid fecerit dauid quãdo esuriit, & qui cum eo, erãt
quomodo intrauit in domũ dei, & panes propositionis comedit: quos non licebat ei edere neque iis qui cum
eo erant,*

eo erant, nisi solis sacerdotibus. Confutat iesus Pharisæos increpantes discipulos quòd violēt sabbatum, duobus exemplis. alterum se tenet ex parte necessitatis: alterū ex parte seruitii diuini. A
Primum exemplum affertur ex facto Dauidis satis clare. In quo duo nota. Alterum est quod exemplum affertur ex facto non solum Dauidis sed eorum qui cum ipso erant ad excludendum singularitatem Dauidis ne scilicet pharisæi dicerent licuisse Dauidi comedere panem sanctum quia erat propheta. hoc enim non possunt dicere de illis qui cum ipso erant intendit nanq; iesus declarare quod ex necessitatis articulo licuit tam Dauidi q̄ suis vesci pane sancto, alias solis sacerdotibus licito Leui. xxiiii. Alterum est quòd exēplum sumptum est à facto maiori, nam longē maius est laicos vesci panibus propositionis q̄ operari in sabbato: vt patet ex eo ꝙ operari in sabbato, ex multis potest causis excusari, & sæpe accidit. laicos vesci panibus sanctis, tantum semel accidit, & sola necessitate famis excusari videtur. & tūc etiā sacerdos exquisiuit mundiciam esurientium: vt patet. i. regum. xxi. *Aut non legistis in lege quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt.* Alterum exemplū ex facto sacerdotum legis authoritate, affertur: scilicet ꝙ sacerdotes in sabbatis occidunt animalia, detrahunt pelles, & breuiter multa opera seruilia ad officia templi exercent. Legis authoritas in multis habetur locis, præcipiens sabbatis offerri huiusmodi sacrificia. Hoc factum appellatur violare sabbatum, quia reuera opus seruile est ex proprio genere: ac per hoc ex proprio genere violās sabbatum. Verūtamē sine crimine sacrilegii erat hæc materialis violatio: quia formaliter erat officium tēpli. sacrificia enim officia templi sunt. *Dico autem vobis, quia templo maior est hic.* Non est pronomen sed aduerbium loci hic. & nōnulli græci codices habent non maior sed maius rectior tamen lectio est legere maior. Declarat quorsum attulerit exēplum à facto sacerdotum. & intendit quod discipuli sui exercebantur in officiis, non minoribus officiis, templi. sequendo ipsum qui est maior templo. ita quòd vbi prius excusauit discipulos ex necessitate famis eorum exemplo dauidis & suorum, modò excusat eosdem ex sanctitate officii exemplo sacerdotum: quia scilicet exercent diuiniora officia quàm sacerdotes, dum obsequuntur mihi qui sum maior templo. *Si autem sciretis quid est misericordiam volo & non sacrificium, nunquam.* pro, nequaquam. *condemnassetis innocentes.* Redditio est rationis primi exempli. poterat quispiam respondere iesu excusanti discipulos exemplo dauidis & suorum, ꝙ illud fuit factum dispensatiue & nō est trahendum in exemplū. & ꝓpterea iesus reddit rationem cōmunem facto dauidis & discipulorum suorum & similium necessitatum; ex comparatione misericordiæ ad sacrificium respectu diuinæ voluntatis. deus enim misericordiam vult & nō sacrificium Oseæ sexto. Quod superius expositum est ꝙ deus præfert misericordiam sacrificio: quia misericordiam vult secundum seipsam: vtpote virtutem animi. sacrificium autem non vult secundum se: vtpote opus corporeum quod potest bene & male fieri. Et intendit per hoc ꝙ subuenire esurientibus, est gratius deo quam seruare panes propositionis intactos: quia pascere esurientes est misericordia, huiusmodi autem obseruationes ad genus spectant sacrificii. Merito itaque dominus ait pharisæis. Si sciretis, si penetraretis, dictū dei apud prophetam, scilicet misericordiam volui & non sacrificium, non cōdemnassetis innocentes, discipulos meos: quoniam intelligeretis opus misericordiæ preferendum esse præceptis cærimonialibus sacrificiorum & sabbatorum. &c. *Dominus enim est filius hominis, etiam sabbati.* Reddita ratione exempli ex facto dauidis, reddit modo rationem alterius exempli ex facto sacerdotum. poterat quispiam respondere iesu factum sacerdotum nō esse trahendum in exemplum. quia autoritate legis exercebatur. Huic obiectioni occurrere intendit iesus: dicēdo. Dominus est enim etiam sabbati filius hominis Acsi aperte diceret. Sacerdotes violāt sabbatum & sine crimine sunt, quia autoritate legis fulti sunt discipuli mei autoritate mea qui dominus sum vniuersorum & in specie sabbati excusantur.

B

C

D

¶ *Et cū inde transisset, venit,* Altero sabbato apud apud Lucā. *In synagogam eorum. & ecce homo.* Deest erat, *manum habens aridam, & interrogabant eum dicentes si licet sabbatis curare: vt accusarēt eū.* Docentem violare sabbatum. *Ipse autem dixit illis. Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam: & si ceciderit hæc sabbatis in foueam nonne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior est homo oue?* Superfluit magis Omittit Matthæus prudentem christi responsionem quia interrogationem pharisæorum alia interrogatione retudit, petendo ab eis si licet sabbato bene an male facere. Post hanc siquidē interrogationem adiunxit quæ Matthæus subiungit de oue sabbato extrahenda de fouea: vt ex cōmuni eorum facto conuinceret pharisæos. *Itaque licet sabbatis benefacere.* Conclusio ista respicit interrogationem præmissam si licet sabbato benefacere an male facere. concludit enim ex benefacere extrahendo sabbato ouem, quod licet sabbatis bene- E

Ita ꝙ dicere verbum contra spiritumsanctum est verbis impugnare deum sanctificantem ho
F mines, negando ꝙ sanctificet. & per istos patet diuinam sanctificationem & ea q̄ patet esse spi
ritussancti, attribui spiritui immundo. Hoc est enim directe ex intentiōe dicere cōtra spiritū
sanctum vt spiritussanctus est nomen dei essentiale, non curando quantū ad hunc spectat tex
tum de hoc noīe vt est proprium tertiæ in trinitate personæ. ideo cōtra filium hoīs è regiōe
distinctus est spiritus sanctus vt contra hominem intelligatur distinctus deus: non secundum
quamcunq; rōnem sed secundum officium sancti spiritus. ꝙ cōe est toti trinitati. *Non remitte-
tur ei.* Intellige vt supra. cum quo simul memento ꝙ misericordia dei est supra oēs regula-
res cursus. & propterea nulli esse desperandum. *Neq; hoc in seculo neq; in futuro.* Cōfutatur hic er
ror attributus Origeni scilicet ꝙ oēs in futuro seculo consequentur quandoq; remissionem
omnium pctōrum. Habetur & hinc aliquod peccatum in futuro sæculo remitti. nam si nul-
lum peccatum in futuro sæculo remitteretur supfluo sermone vsus fuisset Iesus, adponendo
neq; in futuro: sicut si peccatum remitteretur in hoc sæculo nō dixisset neque in hoc sæculo
Vtriusque ergo sæculi distinctæ, seorsum & pari cōtextu mentionem faciens, significauit a-
G liqua peccata remitti in hoc seculo & aliqua in futuro. Ex quo habentur duo scilicet purga
torium in futuro sæculo, & remissio peccati ꝙ in hoc seculo nō fuit remissum. De pctō enim
asserit quod nō remittetur: vt intelligamus cōpræhendi nō solum remissioné pœnæ sed cul
pæ. peccatum enim nomen est culpæ. *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite ar
borem malam.* pro, putrem, *& fructum eius malum.* pro, putrem. ex fructu enim arbor cognosci-
tur. Considera ordinem progressus. Vbi proposuit in genere grauitatem criminalis verbi à
Pharisæis dicti contra Iesum, quod dæmonium habet & in belzebub eiicit dæmonia, des-
scendit ad singularia, applicando ad ipsorum Pharisæorum verba: tum conuincen-
do eos quod contra spiritum sanctum dicunt. tum quod ex spū blasphemię peccant. Hæc ení
duo proposuerat in genere. Et quidé quod cōtra spiritum sanctum dicant, cōuincit eos ex si-
militudine arboris: dicendo aut facite arboré bonam & fructus eius bonos, aut putré & fru-
H ctus eius putres. Nō est oblitus doctor optim⁹ doctrinæ suæ. docuit superius, miracula facere
& dæmones eiicere, posse cōuenire etiā iniquis hominibus: sed pro infallibili regula discerné
di hoīes bonos à malis, tradidit, à fructibus eorum cognoscetis eos, quia nō potest arbor bo
na fructus malos facere, neque potest arbor mala fructus bonos facere. Et ꝑpterea nūc ex ea-
dé doctrina cōuincit Pharisæos, suiipsius animū, & fructus proprios discutiédos, discernédos
que proponens iuxta cōnexioné necessariā inter qualitatem arboris & qualitaté fructuū ei⁹.
Si facitis arborem malam, facite etiam fructus eius malos: & si bonam, bonos. hoc est si ve-
stro iudicio facitis animum meum malū, vt pote dæmoniacum, iudicate & mōstrate conse-
quenter fructus meos malos. Quod nō potestis mōstrare. nam fructus oēs meos constat esse
I opa & actus virtutū religionis. pietatis, misericordiæ, gratiæ veritatis, hūilitatis, patiétiæ & c.
quæ omnia Iesus subintellecta tacuit tanquam notiora. Aut ergo facite opera mea mala si-
mul cum animo, quod non potestis, aut animum simul & opera bona: & nō scindentes di
catis intus me esse arborem malā & fructus proferre bonos. *Progenies viperarum quomodo po
testis bona loqui.* Conuincit eos quod ex spiritu blasphemiam, nō ex ignorantia nō ex passio
ne loquuntur, mōstrando ꝙ ex interna malitia loquuntur: nec solum ex interna sed velut
congenita. progenies viperarum, quantum ad malitiā animi geniti à malis præceptoribus
Quum sitis mali. Non dicit quum habeatis magistros seu patres malos, sed quum sitis vos ipsi
mali. Sciebat ení iesus quid intus in pharisæorū illorū animis erat. & propterea asserit quum
sitis mali. *Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Probat dupliciter quod nō possunt mali bona
K loqui. Primo quia ex abundantia cordis os loquitur. & hæc est probatio ex propriis, & ex-
perientia comprobatur. *Bonus homo de bono thesauro profert bona: & malus homo de malo thesauro
profert mala.* Secundo probat ex similitudine. Vbi nota quod non tantum thesaurum sed etiā
hominem describit malum seu bonum. quia de thesauro malo posset homo bonus non pro
ferre mala, sed homo malus de malo thesauro profert mala. & similiter de bono thesauro
homo malus nōprofert bona, quia abutitur etiam bonis ad malum: sed homo bonus de bo
no thesauro non profert nisi bona. & intendit per hæc quod pharisæi illi habebant internū
thesaurum cordis malum, hoc est malis habitibus plenum: & erant mali, hoc est malæ volū
tatis. & propterea proferebant. ¶ *Dico autem vobis: quoniam omne verbum ociosum quod locuti fue
rint homines, reddent rationem de eo in die iudicii.* ¶ Ne putaretur quod exagerando & com-
minando ad terrorem iesus dixisset verba pharisæorum nunquam esse remittenda pro
eo quod peccata linguæ non sunt multum grauia, subiungit iesus quod de omni verbo ocioso

reddendi

so reddenda est ratio in die iudicii: vt hic itelligamus nō ad terrorē sed in veritate dictū esse A
peccata verborum in spiritum sanctum nunꝙ remitti. Si enim verbum ociosum seruatur dis
cutiendum in die iudicii, multo magis verbum blasphemiæ in spiritum sanctū punietur tūc
in veritate. *Ex verbis enim tuis iustificaberis: & ex verbis tuis condemnaberis.* Apponitur vniuersalis
doctrina de merito verborum: declarando quod in die iudicii examinabuntur verba sicut &
facta. Ita quod vnicuique reddetur secundum opera sua bona vel mala ita ex verbis tuis si fue
rint bona iustificaberis, & si fuerint mala cōdēnaberis. Et dixit hæc ne paruipēdamus merita
seu demerita verborum. *Tunc responderunt ei quidam de scribis & pharisæis.* Non pœnitentes sed
tentantes, socii illorum qui dixerant in Belzebub principe dęmoniorum eiicit dæmonia: vt
ex Luca sumitur. *Dicentes. magister volumus a te.* Vide temeritatem. *Signum videre.* De cælo: vt lu
cas ait. puta in manna, vt apud Moysen: vel in sole: vt apud Iosue & Esaiam: aut in grandine
& similibus, vt apud Samuelem. aut in igne, vt apud Heliam. B
¶ *Qui respondens ait illis. Generatio mala & adultera signum quærit.* Vere generatio illa erat tum in
se mala secundum voluntatem & adultera hoc est falsa secundum intellectum: verum Messi-
am non cognoscens, vero sponso non adhærens, sed scribarum, pharisæorum & pontificum
traditionibus. Tum secundum originem mala & adultera, quia imitabatur malos & adul-
teros patres: qui occiderunt prophetas, qui fornicati sunt cum idolis. *Et signum non dabitur ei*
nisi signum Ionæ prophetæ. Neuter euangelistarum integre refert signum Ionæ: sed Lucas quo ad
officium. Matthæus quo ad mortem & resurrectionem. intendit itaque Iesus aperire iudæis
quod non vult satisfacere tentationi eorum: sed dare eis signum & vere signum futuræ eorū
ruinæ propter eorum obstinationem. Et affert figuram Ionæ prædicantis Niniuitis, & in vē
tre cæti triduo manentis. Sic ego plus quam Ionas prædico vobis salutem & pœnitentiam C
&c. & ero triduo mortuus ac resurgam: & inde vestra subsequetur ruina, & obstinationis in
aīo, & deuastationis ac dispersionis in corporibus ꝑ Romanos. *Sicut enim fuit Ionas in ventre cæ*
ti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. de
tempore quo Ionas fuit in ventre cæti nulla est quæstio sed de tempore quo Iesus fuit in corde
terræ hoc est in intimo terræ mortuus, descēdit enim secundum animam ad cor terræ, hoc
est ad inferos: ambiguitas occurrit, quomodo verificetur duratio trium dierum & trium no-
ctium. ¶ Solutio est duplex. Altera quod per tres dies & tres noctes artificiales euangelista cir
cumloquitur tres dies naturales, constat aūt Iesum fuisse mortuum tribus diebus naturalibus D
non tamen integris. Nec integritatem illorum exigit veritas sermonis. nam aliud est dicere
feci hoc tribus diebus, aliud feci hoc tribus diebus integris. ad veritatē primi sermonis sufficit
tres interfuisse dies, siue secundū totum siue secundum partes: veritas autē secundi exigit ite-
gros occupatos fuisse die. Fuit siquidem Iesus apud inferos feria sexta, sabbato & dominica.
Altera quod licet Iesus fuerit in corde terræ actu ab hora mortis tantū, fuit tamē in eodē se-
cundum actionem inferentē ipsi mortem ab hora illa qua captus est: dicente ipso tūc. hęc est
hora vestra & potestas tenebrarum. Ex tunc enim pro mortuo haberi potest: quia ad hoc tē
pus, captus ac vinctus est vt occideretur, & indesinēter ad hoc opa data est efficax. Ab illa au
tem hara cōputando constat inueniri artificiales tres tam noctes quam dies. nam interuenit
nox parasceues nox sabbati, & nox dominicæ, & interuenit dies pasceues, dies sabbati & dies
dominicus, quia vt dicitur Mar. vlti. Iesus surrexit mane: ac ꝑ hoc interuenit prima pars diei
dominicæ *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista.* Prædicit eis aliter euenturum illis
quam Niniuitis: vt vel sic aliqui eorum trahantur ad pœnitentiam. *Et condemnabunt eam.* non
potestate, sed comparatione. *Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. & ecce plus quam Ionas* E
hic. Regina austri. Quia australe respectu Hierusalem erat regnum eius. ¶ *Surget in iudicio cum ge*
neratione ista, & condemnabit eam: quia venit a finibus terræ audire sapientiam Solomonis. Et ecce plus
quam Solomon hic. ¶ *Quum aūt immundus spūs exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærēs requiem,*
& nō inuenit. Tunc dicit, reuertar in domum meā vnde exiui. Et veniēs, inuenit eā vacantē, scopis mundatā
& ornatam. Tunc vadit & assumit septē alios spūs secū, nequiores. ꝑ, peiores se. *Et intrantes habitat ibi.*
Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Pœnas generationis illius postꝗ descripsit in futu
ra vita, describit modo etiam in præsenti vita. prædixit enim eis quod ī iudicio, resurrectio-
nis tēpore condemnabuntur: & modo prædicit quod etiam in præsenti vita peiora patiētur
quam patres sui passi fuerint. Et ad hoc affert parabolam de recidiuo statu vnius hoīs habita-
ti à dæmone. Vbi scito quod loca arida sunt loca inepta ad hoc vt habitētur: domus vero va
cans, scopis mundata & ornata, est domus nō solū præparata ad hoc vt habitetur, sed prouo-

catiua

catiua ad hoc:nam ex hoc ꝙ est mundata & ornata, est præparata:ex hoc vero ꝙ vacat ha-
F bitatore,inuitat ad habitandum. Describitur itaq; dæmon more humano expulsus & vag⁹
per loca arida,& non inueniens inter habitaculum in quo quiescat:& propterea rediens ad
propriam domũ,inueniens eam præparatam ad hoc vt habitetur & sine habitante,cauẽs,ne
iterum inde expellatur,assumit socios peiores se ad cohabitandũ ibi:& fiunt nouissima hois
illius peiora prioribus.Hęc est parabola:vt ipse iesus testatur subiungens.*Sic erit & generatiōi
huic pessimæ*.pro,malæ.Vsus est autem in hac parabola conditionibus domus scopis munda-
te,ornatæ & vacuæ:quia generatio illa vere inuenienda erat à dæmone non solum apta vt
habitetur à dæmonibus,sed velut scopis mundata ab immundiciis legalib⁹& ornata cerimo
nialibus.Fuit nãque gens iudæa ætate illa munda ab idolatria,& custodiẽs exteriora legis:
vacua autem deo per internam gratiam habitante. *Sic erit & generationi*.Longe peiora euene
runt generationi illi quam omnibus prioribus generationibus.nam gens illa habitata alias
fuit à dæmone,& vexata multis malis,curataque est mediante Moysi & prophetis:sed post re
surrectionem christi &c.habitatur vsque in hodiernum diem:ab vniuersis dæmonibus effe-
G cta est obstinata,& in sua perfidia contra Messiam perseuerans ꝙ est peius omnibus priorib⁹.
¶*Adhuc eo loquẽte ad turbas,ecce mater eius & fratres*.More scripturæ vocantur fratres consan-
guinei.*Stabãt foris*.Prædicabat enim in domo synagogæ: quantum ex superioribus & infe-
rioribus sumitur.Dictum est enim ꝙ intrauit in synagogam.& subditur ꝙ exiit de domo.
¶*Quærentes loqui ei.dixit aũt ei quidam.ecce mater tua & fratres tui,foris stant,quærentes te*.deest,al
*loqui.at ipse respondens dicenti sibi,ait.quæ est mater mea,& qui sunt fratres mei? Et extendens manum
in discipulos suos,dixit. ecce mater mea & fratres mei. Quicunq; enim fecerit voluntatem patris mei,qui
in cœlis est,ipse meus frater,soror & mater est*.Non sunt hæc verba paruipendẽtis matrẽ & con-
sanguineos.sed docentis seruandum ordinem:vt diuina opera præponantur humanis,vt di
uina prædicatio vt religio non omittatur non interrumpatur propter pietatis officia. Dicit
enim Euangelista ꝙ adhuc Iesu loquente ad turbas,procul dubio euangelizando regnũ dei,
importunus autem dixit ecce mater tua &c.

H

CAPVT XIII.

N illo die,*exiens Iesus de domo*.Egressus de domo synagogæ eodẽ die cunctis
cernentibus venit ad mare,quo copiosius cõuenire possent auditores.*Se-
debat secus mare*.ipsa quiete puocans populos ad cõcurrendũ ad certũ & ca
pacẽ locum.*Et cõgregate sunt ad eũ turbæ multæ ita vt in nauiculam*.p,nauim,
ascendens.Multitudo turbarũ necessitatẽ intulit ascẽdẽdi nauim:ex qua oẽs
auditores corã se prospiceret,& nulli post tergũ essent:in qua ab oĩbus vi-
deretur,& tanq̃ in eminẽtiore loco.*Sederet*.nõ solũ discipulos in mõte do
cet sedendo sed vt etiã turbas:vt vterque situs sedẽdi.s.& standi,cõueniens prædicatoribus
percipiatur.*Et omnis turba stabat in litore.Et locutus est eis multa in parabolis,dicens*.non dicit oĩa.
I Parabolæ enim sole minus pro sunt:sed mixte proprietati verborũ,multũ pro sunt.*Ecce exiit*.
Demõstrat tps regni cœlorum:in quo ipse Iesus exiuit à patre & venit in mundũ.*Qui seminat*.
pro,seminabat,semen suũ.Hinc apparet ꝙ seipsum demõstrat.prophetæ enim apostoli & cæ
teri seminant semen nõ suum sed dei:Iesus aũt vtpote verus deus,seminat semen suũ. *Et dum
seminat quædã ceciderũt secus viã:& venerunt volucres cœli & comederũt ea*.Nõ ex intẽtiõe semiator
iacit semen secus viã,& in petrosa:sed hoc cõtingit ex cõcomitantia actus seminandi p vni-
uersum agrũ.Secus viã terra est minus culta:in qua seminis grana non operiũtur terra, sed
patula iacent auibus cœli.*Alia aũt ceciderũt in petrosa,vbi nõ habebãt terram multam:& cõtinuo ex-
orta sunt,quia non habebant altitudinem terræ.sole aũt orto æstuauerunt:& quia non habebant radicẽ a-
ruerunt*.Loca saxea cooperta modica terra,cito vegetant semen in herbam ex multitudine
K caloris:quia calor ibi non imbibitur in profundo vt in reliqua terra:sed reflectitur à saxo.
sed multiplicato calore in modica terra,ac per hoc in paruo humido,sequitur arefactio tã
intus quàm extra.¶*Alia autem ceciderunt in spinas:& creuerunt*.pro,ascenderunt,*spinæ,& suffo-
cauerunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam:& dabant fructum*. Nota semen diuini verbi
quadripartitum,& in tribus partibus perditum,in sola quarta fructuosum. Et tamen non
propterea cessandum est à seminatione diuini verbi. ¶*Aliud centesimum*.pro,centum:*aliud
sexagesimum*.pro,sexaginta:*aliud tricesimum*. pro,triginta.Vniuersitas electorum ternario fru-
ctu signifi-

ctu significatur. Numerus enim ternarius perfectionis est significatiuus. Et similiter oîs diuersitas graduum profectus spūalis designatur per hos tres numeros: tricesimum, sexagesimū & centesimum. Vbi & nota minimū fructum esse tricesimum: quia tātæ feracitatis est qualibet bona cordis terra vt ad minus reddat triginta pro vno, vbi semen verbi diuini susceperit & in patientia coaluerit. *Qui habet aures audiendi audiat* Non corporis sed mentis aures excitat, non ad aliud quam ad proprium officium scilicet audiendi. Sunt enim qui aures mentis non applicant ad audiendum, ad discendum & percipiendum verbum dei: sed velut p vnam (vt aiunt) aurem intrat verbum dei, & ex altera exit. *Et accedentes discipuli.* Seorsum: vt Marci. 4. habetur.. *Dixerunt ei. quare in parabolis.* Hinc apparet q non tunc quando sedebat Iesus docēs ex nauicula, sed post completas parabolas oēs quas tunc dixit ad turbas discipuli accesserūt ad Iesum. *Loqueris eis.* Boni discipuli curam habent turbarum: & discere cupiunt nō solum sensum parabolarum, sed causam quare non explicauerit Iesus parabolarum sensus turbis. B

¶ *Qui respondens, ait illis. Quia vobis datum est nosse mysteria regni coelorum: illis autem non est datum.* Responsio, discretionis inter ipsos & alios rationem continet ex gratia, dicendo datū & nō datum: qui ex gratia diuina datum est vobis donum hoc scilicet mysteriū regni dei: illis aūt non est hoc à diuina donatum gratia. acsi apertius diceret. quia vos non illi, estis electi ad cognoscendum mysterium regni dei. Per hoc non tamen intellige oēs qui de turba erant excludi à notitia secretorum regni dei: rationabile siquidem est q multi in turbis illis erant viri boni & electi. sed quoniam in turba erant multi non electi ad notitiam fidei: ideo oēs de turba in genere computantur exclusi, & soli discipuli explicantur electi. significat enim ad literam ratio ista ex diuinæ electionis dono prouenire q aliqui ad notitiā veniāt mysteriorum fidei: & nō contingere hoc promiscue sicut promiscue prædicatio fit ad oēs. Vnde pronomen vobis, monstrat electos ad notitiam secretorum cœlestium. & pronomen illis, demonstrat homines promiscue auditores verbi dei. *Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo.* Congruam dispositionem ex parte hoīm in cōi adiungit diuinæ gratiæ dono: vt sic intelligamus donum gratiæ vt tamen tribuamus aliquid libero nostro arbitrio. Habere laudabiliter, & non habere vituperabiliter, nō sunt naturę sed libertatis. Quo fit vt ille dicatur habere, qui recta exercitatione vtitur habitis: ingenio, appetitu, fide, ac reliquis bonis siue naturalibus siue gratuitis. & per oppositum ille dicitur nō habere, qui non vtitur vt debet, donis naturalibus seu gratuitis. nā recto vsu seruatur imago dei in hoīe, seruatur donum legis diuinæ ac fidei: & non solum per abusum sed etiam per nō rectum vsum ruunt oīa. Valde igitur consentaneum est rationi vt illi qui habet rectum vsum, diuinam imaginē, diuinam legem, & quecunque gratuita accepit dona, detur amplius diuinorum donorum. & propterea dabitur & abundabit, ad effundendum aliis: ab illo aūt qui abusu vel ocio non seruauit habita, auferetur quod habet. Si quæstionē ingeris, contra dictoria implicari, dicendo qui non habet & subdendo auferetur qd habet. Solutio est qd nō habet integra q acceperat, & residuum quod habet auferetur ab eo. Vbi plus cōcluditur quam oportuerit. nam sufficiebat inferre, & illi qui nō habet nō dabitur: hoc enim faciebat satis proposito. Sed maiorem intulit pœnam ille qui præuidit reprobos non solum priuari hic nouis donis sed etiā acceptis: dum permittuntur etiam in naturalibus excęcari & indurari, iuxta illud apostoli. Tradidit illos deus in reprobum sensum vt faciant q non cōueniunt &c. Nonne hoc est tolli ab eis residuū quod habent? *Ideo in parabolis loquor eis.* Præcedenti congruitate declarauit in genere quare quibusdam datur nosse mysteria regni dei & quibusdā non: quia scilicet quidem habent accepta dona recte vtēdo illis, quidam non. modo declarat in specie quare inter iudæos fit differentia. Et fuit opus descēdere ad gētem iudæorum: quia filii israel oēs sunt de genere electo, & credebatur qd oēs in aduētu Messiæ essent saluandi & præferendi cęteris. Hanc erroneam opinionem confutat: descendendo ad speciem quare turbis iudæorum occultat mysteria, & solis discipulis aperit. *Quia.* Rationem reddit ex parte ipsorum iudæorum. *Videntes.* miracula quæ ego facio & opera mea. *Non vident.* diuinam in me virtutem, suamq; salutem. *Et audientes.* doctrinam meam, verba mea. *Non audiunt.* corde. *neq intelligunt.* Non intelligere refertur tam ad visa quam audita. Acsi apertius diceret, neq; ex visis miraculis & operibus neq; ex auditis verbis doctrinæ meæ & testimonio Ioannis &c. intelligere volunt regnum cœlorum in me & per me adesse.

Vt adimpleatur. pro, & īpletur in eis *prophetia.* Esaiæ ca. 6. *dicētis. auditu audietis & nō intelligetis & videntes videbitis & nō videbitis.* pro, & nō perspicietis. *Incrassatū est enim cor populi eius.* Metaphora est sumpta à crassitudine corpea impedēte motū & opationes. Et significat oppssionē

voluntatis

voluntatis ab abundanti malitia, velut à crassitudine occupante cor. *Et auribus grauiter audierunt* Ex indispositione auditus corporalis, similitudinarie significatur mala dispositio iudęorum ad discendum à christo. Auditus enim sensus est disciplinæ. *Et oculos suos clauserunt.* Mentis oculos non amiserunt, sed clauserunt voluntarie. *Ne quando videant oculis, & auribus audiãt, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.* Non significatur ratio prædictorum, sed tẽpus, sed pertinacia omnium prædictorum. Significatur enim ꝙ clauserunt Iudæi oculos &c. nõ ad horam, non ad mensem aut annum: sed ne aliquando videant, audiant & corde intelligãt, & conuertantur ad veritatem Messiæ, & sic consequenter sanarentur à me deo. Vere impletam videmus prophetiam hanc vsque hodie. namque nolunt intelligere & discere quæ Messiæ sunt. ¶ Intellige prudens lector negari conuersionem iudæorum omni tempore, non quia semper pertinaces perseuerabunt: sed quia longissimo tempore (donec. s. introeat plenitudo gentium, & omnis israel saluus fiat) non conuertentur. *Vestri aũt beati oculi, quia vident: & aures vestræ, quia audiunt.* Perficit differentiam inter discipulos & alios Ubi aduerte, quod prius nominauit donum cognoscendi mysterio cœlestia, modo appellari beatitudinem: vt intelligamus beatitudinem præsentis vitæ consistere in assecutione mysteriorum cœlestiũ. Hoc dono vestri beantur oculi: quia vident, quia vtimini vestræ mentis oculis ad videndum. & similiter aures beantur: quia audiunt, quia vtimini auditu mentis ad discendum. Hic enim sensus quadrat contextui, è regione distinguenti discipulos contra alios: & rationem reddenti ex parte aliorum quia non vident, quia non audiunt. oportet enim contraponere quia vos videtis, quia vos auditis: & cõstat oĩa hæc ad vsum vidẽdi & audiendi referri, vt expositũ est. *Amen, quippe dico vobis. quia multi prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis.* Explicat quare appellauerit beatos: ex eo. s. ꝙ vobis concessum est quod à tot iustis & prophetis desideratum est & non adeptum. *Et non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.* oculo ad oculũ, præsentia & executione sensibili, vt vos videtis. Quod dico propter Abraham, qui vidit diẽ christi & gauisus est. vidit enim spũaliter, sed non vt discipuli Christi facie ad faciẽ christũ, & miracula in executione. & similiter audiebant verba eius ex ore proprio, interrogabant aperiri mysteria, & discebant mysteria toto præterito æuo velata. *Vos ergo audite parabolã seminantis. Omnis qui audit verbum regni.* Hinc patet ꝙ appellauit semen verbum regni cœlorum. *Et non intelligit.* Non penetrat verbum regni cœlestis ita vt credat. In hoc enim primo nulla est omnino germinatio: vtpote deficiente intellectu, qui est principium fidei.

¶ *Venit malus.* Diabolus antonomatice vocatur malus, nõ natura sed voluntate immutabili à malo in bonũ. *Et rapit quod seminatũ est in corde eius. Hic est qui secus viã seminatus est.* Dicim⁹ seminatum tum semen tum agrum. Et vtroque loquendi modo Matthæus hic vsus est. nam prius dixit de semine, quod seminatum est in corde: modo dicit de homine: qui seminatus est velut locus secus viam. ¶ *Qui autem super petrosa seminatus est: hic est verbum audit, & cõtinuo cũ gaudio accipit illud. Non habet aũt in se radicẽ: sed est tẽporalis. Facta aũt tribulatione & persecutione propter verbũ cõtinuo scandalizatur.* Euangelicũ verbum cum gaudio à multis suscipitur (dũ nõ solis verbis sed interno affectu credunt, sperãt, diligunt, incipiuntque opari) ad similitudinẽ seminis iacti in terrã modicã sup fundum saxeum: sed in ꝑsecutione deficit, ex eo qđ nõ habet radicẽ obstãte fundo petræ. q̃ta: differẽtia est inter trãquillitatẽ ꝙ perturbationẽ, inter pacẽ & bellum, tanta est differẽtia inter semẽ radicatum & absque radice: teste domino explicãte qđ facta tribulatiõe & ꝑsecutione propter euãgelicum verbum, cõtinuo nõ post multas tolleratas persecutiões scãdalizatur. Qui igitur euãgelicam vitam à prõptu animo inchoãt, sed nõ vsque ad vltima spei, timoris, tristitiæ, dilectionis amorisque verbum euãgelicum eos penetrauit, in saxeo corde modicã terram habent: hoc est qui verbis, cogitatiõibus, ac affectibus bonis in tranquillitate animi, corporis, famæ ac rerum vigent, sed quum ad facta infamiæ, ignominiæ, damni rerum aut cruciatus venitur: relinquunt euãgelica facta, profitẽtur nõ fuisse radicatum euangelicum verbum in timore respectu factorum imminẽtium in tristitia, respectu præsentium factorũ: & sic de aliis. Cor nãque eorum relatum ad damna, velut fundus terræ saxeus durum semper fuit: & propterea aruit inchoata herba. propterea tẽporales dicuntur: vtpote solo tẽpore tranquillo durante.

Qui aũt seminatus est in spinis: hic est qui verbũ dei audit, & solicitudo seculi isti⁹ & fallacia diuitiarũ suffocat verbũ: & sine fructu efficitur. qui uero in terrã bonã seminatus est: hic est qui audit verbum, & intelligit & fructum affert: & facit aliud quidem centesimum. pro, centum: *aliud autem sexagesimũ.* pro, sexaginta: *aliud vero tricesimum.* pro, triginta. ¶ *Aliam parabolam proposuit illi dicens.* Prima. parabola, euang.

la,euangelici verbi fructificationẽ & non fructificationem ex parte diuersorum auditorum tractauit:ista verò mixtionem electorum & reproborum vsq; ad consummationem mundi A tractat. *Simile factum est regnum cœlorum homini qui seminauit bonum semen in agro suo.* Regnum cælorum pro præsenti ecclesia hic poni testatur dominus subdens declarando hanc parabolam colligent de regno eius omnia scandala. *Quum autem dormirent homines venit inimicus eius.* Nõ dicit custodes. Si enim dixisset custodes, intelligeremus negligentiam custodum accusari. Sed dicit homines: vt inculpabiles intelligamus naturali somno occupatos. Describuntur siquidem dormientes homines quo ad parabolam, vt insciis hominibus describatur sata zizania. si vidissent enim probuissent. Quo ad sensum verò parabolæ: vt inculpabiles significentur prælati, cursum humanæ vitæ peragentes, modo vigilando modo dormiendo, humano more temporum actiones dispensando. nam & apostolorum tempore immo ipso Iesu præsente sata zizania iudæ proditoris & Simõis magi &c. *Et super seminauit zizania.* Bonum est naturaliter prius malo: nec malum aliter inueniri potest quam superueniens bono. nam si malum B fingatur integrum, destruit seipsum. *In medio tritici.* Non sufficit diabolo superapponere malũ bono: sed satagit vt optimis quibusque misceat illud. *Et abiit.* Non satio zizaniorum describitur latens dormientes: sed sator occultans seipsum recedendo, ne cognoscatur author mali. Studium diabolicum significatur quo occultare nititur ꝙ ab ipso qui (hostis noster est) pueniunt vtilia ac delectabilia contra diuina præcepta. *Quum autem creuisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania. Accedentes autem serui patrisfamilias, dixerunt ei. domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? vnde ergo habet zizania?* Hoïes deum timentes ministri iustitiæ consulentes diuinam voluntatem introducuntur: ad explicandum tum pium eorum effectum, piã bonorum voluntatem ad extirpationem iniquorum. tum pium desiderium ad sciendũ vnde in mundo homines mali inter bonos. *Et ait illis. inimicus homo hoc fecit. Serui aũt dixerunt ei. vis imus & colligimus.* pro vis igitur abeamus. & colligamus, ea. *Et ait. non?* Diffinitio est diuinæ prouidentię, non esse colligenda zizania. *Ne forte.* pro, nequando, *colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum.* Non dubitantis est, sed prædicentis euentum præter intentionẽ ipsorum. Nouit enim ipse paterfamilias deus quod si homines colligerent zizania, simul cũ zizaniis præter colligentium intentionem eradicarent & triticum. C

¶ *Sinite vtraq; crescere vsq; ad messem.* Præcipit permitti vt zizania crescant cum tritico veque ad consummationem seculi. Aduerte hic ꝙ quia Iesus declarando hanc parabolam, exp̃sse dicit per zizania significari filios nequam, & per bonum semen filios regni, ideo secundum literalem sensum ad nullam iniquitatis seu maliciæ speciem arctandus est textus iste. textus nõ præcipit maleficos aut homicidas aut hereticos aut quoscunque alios in specie malos tolerandos: sed præcipit in genere ꝙ ex hoc ꝙ hoïes sunt mali non euellantur de hac vita. nam esse filios nequam seu mali, nullam speciem iniquitatis sibi vendicat. Et hoc diuinum præceptum est sanctissimum: & necessario adimplendum esse constat. Cum hoc aũt constat stare ꝙ relinquitur curę ministrorũ iustitiæ, euellere de hac vita in tali & tali specie criminis inuolutos: puta maleficos, homicidas, & alios hmõi. Ex hoc enim ꝙ prohibetur studiũ ad genus malorum extirpandum, non sequitur prohiberi studium ad extirpandum parricidas seu maleficos. alia siquidem est ratis extirpandi malos oẽs: & alia ratio extirpari quasdam certas species malorum. Primum prohibendo, nulli fit iniuria. secundum si prohiberetur, diuinum violaretur ius, quo scriptum est, maleficos non patieris viuere super terram: & breuiter oĩa iura humana confunderentur. *Et in tempore messis dicam messoribus. colligite primum zizania.* Non dicit, comburite prius zizania & deinde congregate triticum. prior enim retributio bonorũ E quam punitio malorum est, dicente prius rege venite benedicti patris mei, quam ite maledicti in ignem æternum. Sed dicit colligite primum, hoc est separate primum, malos â bonis. D

¶ *Et alligate ea in fasciculos ad comburendum* Secundum diuersitatem iniquitatum diuersi fiẽt fasciculi similium in crimine. *Triticum autem congregate in horreum meum.*

Aliam parabolam proposuit eis, dicens. Tertia hęc parabola de semine, vim magnam euangelii tractat. In prima parabola semen est verbũ regni. in secunda semen sunt filii regni. in hac tertia semen est rursus verbum regni. *Simile est regnum cœlorum grano sinapis: quod accipiens homo seminauit in agro suo.* Regnum cœlorum pro præsentis temporis ecclesia sumitur hic

¶ *Quod minimum quidem est omnibus seminibus.* pro, omnium seminum: *quum autem creuerit, maius est omnibus holeribus.* pro, maximum est holerum. *& fit arbor: ita vt volucres cœli veniãt & habitent in ramis eius.* Principiorum conditio est, parua esse secundum quantitatem, magna autem secundum virtutem. Et ideo granum sinapis secundũ vtrũque laudatur: quia secundũ quantitatem,

titatem,magna autē secundum virtutem.Et ideo granum sinapis secūdum vtrūq; laudatur
F quia secūdm quantitatem minimum ,secundum virtuté maximum mōstratur.Verum quum dicitur semē sinapis minimum oīm seminum putat Albertus magnus intelligēdum nō quātitate(quoniā minus illo apparet ad sensum tam semē papaueris q̃ semen rutæ)sed proportione.Semē enim sinapis q̃uis in sua quantitate sit maius semine rutæ,est tamen minus illo secundum proportionē:hoc est relatum ad producēdum.Ita q̄ referēdo vtrunq; semē ad ea quæ producuntur,inuenitur minus semen sinapis:quia inuenitur arbor ex tam paruo semine,excedens proportionaliter rutæ fruticē.& sic de similibus dicito. ¶ Dubito ego ex diuersa cōditione regionum cōtingere q̄ semē sinapis alicubi sit maius alicubi minus: sed simpliciter & absolute esse minimum oīm seminum etiam quantitate. Comparaui siquidem semina hæc in italia:nec apparet vniformitas. ¶ Sensus parabolæ est granum sinapis euangeliū est, annuncians minima:scilicet Iesum crucifixum. Nihil minus,nihil abiectius hoc dogmate est: sed idē maximæ virtutis in vegetatione ecclesiæ velut arboris inter holera apparet.ita q̄
G aues cœli,hoīes cœlestis desiderii,cœlestis mentis,in iis quę ecclesiæ sunt habitant.Homo seminans Iesus est:qui accepit à patre euangelicam doctrinam & seminauit in agro non alieno sed suo.mundus siquidem eius est.nam in propria venit. *Aliam parabolam locutus est eis.* Cō gruo ordine tribus parabolis de semine,adiungitur parabola fermenti:quod seminis naturę propinquissimum est. *Simile est regnum cœlorum.* Quod præsens ecclesia in suis initiis est. *Fermento.* Pusillus grex christi est virtutem habens fermentandi totum mundum.vt enim fermentum,spiritus naturæ penetrans maturam sapidamque reddit appositam farinā ac christi discipuli prima regni cœlorum membra,spiritu penetrarunt corda hominum. crudaq; ac acerba ad maturitatem ac saporem cœlestis vitæ promouerunt. ¶ *Quod acceptum mulier.* Infirmus sexus impotentiam secularem notat ecclesiæ primitiuę. *Abscondit.* Vilitas, paupertas abiectusque status discipulorum christi abscondebat cœleste in illis regnum. *in farina.* Materia fermentabilis pro electis ponitur. *Satis.* Mensuræ nomen satum est,commensurationem fermenti ad fermentandam farinam monstrans. *Tribus.* Hoc est vniuersis.perfectionis enim nu
H merus ternarius est.Sicut superius oēs electos comprehendit tribus fructibus,tricesimo sexagesimo & centesimo.Et vere electi oēs aut sunt in statu incipientium aut proficientium aut perfectorum. *Donec fermentatum est totum.* Ecce quandiu durat abscōsio fermenti. nā fermento toto,apparet clare virtus fermenti in toto,& conuerso mundo ad fidē Christi apparet clare virtus discipulorum christi in salute mundi. *Hæc omnia locutus est iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis.* Non dicit,tantū in parabolis,sed sine parabolis:significans comitari parabolas doctrinam. *Vt impleretur quod dictum est per prophetam,dicentem. Aperiam in parabolis os meum:eructabo abscondita a constitutione mundi.* Transumptiue Matthęus traxit verbū propheticum ex psalmo.68.nam ad literam textus ille loquitur de similitudinibus gestorum sed euangelista mystico vtens sensu,applicat ad similitudines metaphoricas.vtræque enim conueniunt in communi ratione parabolæ seu similitudinarii sermonis.

I ¶ *Tunc dimissis turbis,venit in domum. & accesserunt ad eum discipuli eius,dicentes.edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait. Qui seminat bonum semen,est filius hominis. Ager autem est mūdus. Bonum vero semen,ii sunt filii regni.zizania aūt filii sunt nequam.* pro mali est genitiuus. *Inimicus aūt qui seminauit ea,est diabolus. Messis vero,cōsummatio seculi est.messores aūt angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania & igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi. Mittet ergo filius hominis angelos suos . & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem: & mittent eos in caminum ignis.ibi erit fletus & stridor dentium.tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum Qui habet aures audiendi audiat.* Hinc apparet per bonum semen solos electos,& per zizania solos reprobos si
K gnificari:quoniam hi describuntur damnati,illi autem fulgentes sicut sol.Reliqua superius sunt exposita.

¶ *Iterum simile est regnum cœlorum.* Quatuor parabolas dixerat turbis:& quatuor alias parabolas dicit domi discipulis. *Thesauro abscondito in agro.* In quatuor antedictis parabolis regnum cœlorum quo ad sua initia descriptum est in semine & fermento,& coram omnibus: in sequentibus verò quatuor,regnum cælorum describitur in statu prouecto coram discipulis. Et propterea describuntur studiosi ad ea quæ perfectionis sunt in omnibus quatuor, Rursus in prioribus parabolis regnum cœlorum tractatum est ex ea parte qua vim habet effectiuā tanq̃ semen seu fermentum:modo in his duabus tractatur ex ea parte qua vim habet finis,

qua est

qua est desiderabile.& propterea assimilatur thesauro ac margaritæ.Vnde in prioribus electi significati sunt per fructus consequentes in istis autē per rationalē conatū, inquisitionē &c.appellatione itaque regni cælorū,euāgelica vita intelligitur:iuxta illud apostoli ad Romanos.xiiii.regnum dei non est esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiritusancto, Euangelica itaque seu cœlestis vita vel perfectio,similis est thesauro abscondito in agro:hoc est posibili haberi ac posideri ab inuentore,magno tamē interueniente precio. huiusmodi enim posibilitatem circumloquitur per esse absconditū in alieno agro: *Quem qui inuenit homo abscondit: & præ gaudio illius vadit, & vendit vniuersa quæ habet.* Quantitatem thesauri longe immo incomparabiliter maiorem vniuersis quæ habet inuentor,describit: ponēdo gaudiū thesauri esse causam vendendi vniuersa quæ habet. *& emit agrum illum.* vt agro existēte suo,thesaurus in proprio agro existēs sit suus ī alieno enim inuentus diuidebatur inter inuentorem & dominum agri. Vendere vniuersa habita ad emendum euangelicam vitam,est B proprias abiicere voluntates ac pasiones propter integritatem vitæ assequendam:sed vendere vniuersa habita ad emendū euangelicam perfectionē,est relinquere non solum pasiones sed impedimenta quæque perfectionis.Et hoc secundum literali sensui quadrat:cōsiderando quod ad discipulos parabolas has dirigit,quos ad perfectionem vitam vocauit:& quod tantā perfectionem exigit vt non solum vendant sed ex gaudio thesauri cælestis vendant vniuersa temporalia.Ager in quo abscondita est euangelica perfectio,ecclesiasticum est studiū: continens in intimis cælestis vitæ perfectionem,conuersationem ī cælis. *Iterum simile est regnū cœlorum homini negociatori, quærenti bonas margaritas.* Non suffecit optimo magistro prouocare discipulos ad perfectionis studium ex thesauro quasi casu inuento (hoc est diuinitus demōstrato) sed vigiles docet eos esse ac solicitos ad quærendum vt inueniant.Ita quod præcedente parabola preciositatem perfectionis & studium assequendi oblatam perfectionem descripsit:in hac verò addit studium quærendi margaritam.& sicut per thesaurum perfectio euāgelica ita per margaritam(quæ pars solet esse thesauri) vna aliqua perfectionis species significatur puta exerce se in vita actiua vel cōtemplatiua.& rursus curam gerere ægrorum, vel alii operi misericordiæ vacare.rursus prædicationis vel lectionis officio incumbendo prodesse.& sic de aliis.Hæ enim sunt margaritæ bonæ quas querunt negociatores cælestis. C

¶*Inuenta autem vna preciosa margarita, abiit: & vendidit omnia que habuit, & emit eam.* Nemo enī omnibus potest vacare preciosis studiis:sed vnum studium preciosum congruit vni & aliud alii, pro quacunque tamen perfectionis specie adipiscenda sibi commensurata(ad quam emēdam sufficiunt opes propriæ)vendit cælestis negociator omnia sua & emit eam:tanto chariorem illam habens,quanto nihil sibi reliquit propter illam habendam. *Iterum est simile est regnū cœlorum.* Postq̄ duabus parabolis dupliciter inueniri in regno cælorum studium perfectiōis descripsit (scilicet vel tanquam oblatum prosequendo,vel more negociatoris inquirendo) D quia in vtraq; ad proprium bonum singularis hominis tenditur,supererat vt ad aliorum bonum officia perfectiorum describerentur.& hoc fit his reliquis duabus parabolis. *Sagene misse in mare. & ex omni genere piscium congreganti.* Superfluit piscium.Duo in hac parabola significantur.alterum est officium ecclesiæ in suis prædicatoribus. ꝙ assimilatur sagenæ quantū ad congregationem tam bonorum quā malorum.alterum est officium discernendi bonos à malis.ꝙ est officium Christi per eius angelos exercendum.Et hoc est ad quod terminatur sagenæ congregatio. *Quam, quum impleta esset educentes & secus litus sedentes.* Legendum est.educentes in litus & sedentes, *elegerunt bonos in visa.* pro,collegerunt bona in visa, *malos.* pro,mala, *autem foras miserunt.Sic erit in consummatione seculi.Exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum: & mittent eos in caminum ignis.Ibi erit fletus & stridor dentium.* Aduerte hic diuersos ecclesię status à domino iesu describi. in prioribus enim parabolis regnum cœlorum semini assimilatum (hoc est ecclesia in suis principiis constituta) malos habuit cum bonis:tum ex di- E spositione auditorum:tum ex superseminatis à diaboli zizaniis:in hac autem parabola,quando ecclesia iam prouecta est,malos habet mixtos bonis tanquam captos simul cum bonis:hoc est inuoluntarios & coactos se profiteri chistianos. innumerabilis est multitudo hominum qui baptismo in infantia aut timore suscepto, tanquam captos se retinent christianos:qui si essent omnino liberi etiam quo ad famam,honorem &c.non expectarent exituros angelos ad separandum eos à iustis,sed à sagena exirent.Verum dominus sagenam prę uidit congregaturam captos bonos & malos.Si miraris aut putas non decere ecclesiam exercere sagenæ officium,quia voluntarii soli in ecclesia esse deberent,considera captos esse nō

ff.i. solos

solos malos sed etiam bonos:melius est autem quosdā electos sic saluare cum admixtione
F malorum quàm nullum capere:quum omnia quæ in mundo fiunt fiant propter electos,qui
bus omnia cooperantur in bonnm.Multitudo igitur electorum qui tanquā capti ad ecclesiā
cōgregati inueniuntur,laudabilē reddit sagenam ecclesiasticam capientem bonos & ma-
los.*intellexistis.* Legendum est. *Dixit illis iesus.intellexisti hæc omnia? dicunt et.etiam.* Deest.domi
ne.*ait illis.ideo omnis scriba doctus in regno.* pro,ad regnum,*cælorum,similis est homini patrifami-
lias.* Quarta ad discipulos parabola,definitiua est scientiæ ac sufficientiæ requisitæ ad docto
res ecclesiasticos.paterfamilias plene prudens describitur qui seruauit vetera non solū vsq;
ad noua,sed etiam in tanta copia vt simul cum nouis habeat vetera.Scriba autem doctus ad
hoc cælorum regnum similis tali patrifamilias definitur:non solum ad significādum quod
debet plene thesaurizasse oportuna ad pascendum christum familiam, sed ad definiendum
in specie quod debet scire nouum & vetus testamentum.ideo enim attulit parabolam expli-
cantem in patrisfamilias thesauro recundita noua simul & vetera. *Qui profert de thesauro suo
noua & vetera.* Non dicit qui habet,aut qui potest proferre,sed qui profert:quia si nō profert
G perinde est ac si non esset doctor apud cælorum regnum:i quo nō habitibus sed actibus me
remur. *Et factum est quum consummasset iesus parabolas istas,transit inde.& veniens in patriam suā.*
hoc est in Nazareth,*docebat eos in synagogis.* pro,synagoga,*eorū ita vt mirarentur.* pro,stuperēt.
*& dicerent.Vnde huic sapientia hæc & virtutes? nonne hic est fabri filius: nonne mater eius dicitur Maria
& fratres eius,iacobus & ioseph.* pro,& ioses, *Simon & iudas: & sorores eius nonne omnes apud nos
sunt? Vnde ergo huic omnia ista?* admiratio conciuium testificatio est quod iesus non vacauerit
literis,non studuerit scientiis acquirendis.mirantur enim nō solum de virtutibus miraculo-
rum sed de sapientia.Faber genericum nomen est,nullam determinans artem in specie. nā
faber ærarius,lignarius,ferrarius,& muri dicitur.vnde incertum restat qua fabri specie faber
fuerit ioseph.Fratres secundum scripturæ morem consanguinei appellantur.

H ¶*Et scandalizabantur in eo.* Vere donum dei est credere,nec datum omnibus.Conciues vidēt
cum aliis in iesu sapientiam & miracula,& testantur non humanitus acquisita:conferuntq;
cum vilitate artis,fratrum ac sororum.& vnde incitari deberent ad diuinam credendum
virtutem inde scandalizantur,offendiculum fit illis quod occasio deberet esse salutis.

¶*Iesus autem dixit eis non est propheta sine honore nisi in patria sua & in domo sua.* Mansueta respō
sio non refert iniuriam iniuriæ:sed cōmunem conditionem prophetarū cum patriis suis ad
memoriam reuocat.vt vel sic resipiscant.Ratio quare non honoratur prophepheta in sua
patria est,quia morale est animis subiectis passionibus minus libenter præferre sibiipsis pa
res vel inferiores:conciuilas autem repræsentat conciues velut pares aut viliores. & cōmuni
ter homines(paucis virtute præditis exceptis)aguntur passionibus:& propterea renuunt ho
I nore præferre sibi prophetam conciuem aut domesticum. *& non fecit ibi virtutes multas,propter
incredulitatem illorum.* Indignitas exprimitur conciuium ad suscipienda miracula Lege euan-
gelium:& inuenies fidem indigentium miraculorum ope concurrere ad miracula. Et pro-
pterea incredulitas,cōtraria dispositio assignatur ad susceptionem miraculorum multorum
paucorum enim fides pauca meruit miracula : cōmunisque incredulitas indignos reddidit
multitudine miraculorum.

CAPVT XIIII.

K IN illo tempore. Post multa à christo patrata miracula,post concursus turba
rum ad christi doctrinam. Tempus namque hoc auditæ fame fuit post
decollationem ioannis:vt Herodis verba clare testātur.constat autem io
annem decollatum fuisse prope festū paschale quo faciauit dominus quin
que milia hominum ex quinque panibus.inter quod & baptisma christi
à ioanne plusquam biennium fluxit vt adiuncto ioannis euangelio patet,
supputando numerum solemnitatum pascalium quarum ioannes memi
nit.que super ioannem clarius,aperientur. *Audiuit Herodes.* Tetrarcha.Ad differentiam Hero-
dis regis patris istius,cuius superius meminerat describendo tempus natiuitatis christi.
¶Ille fuit rex ac pater.archelai & Herodis istius:qui Tetrarcha & non rex dicitur & erat:
quia sine regio titulo princeps erat partis regni patris sui. & iste est qui postea illusum iesum
veste splendida,remisit ad pilatum. ¶*Famam iesu,& ait pueris suis.* Nomen est non ætatis sed
conditionis

conditionis hoc est seruis suis. *Hic est ioannes Baptista: ipse surrexit a mortuis.* Putauit Herodes animam ioannis baptistæ introisse in iesum. Hūc enim ingressum appellat resurgere à mortuis: non corporis eiusdem resumptione, sed ꝙ denuo spiritus ioannis ad hanc vitam venerit in alio corpore. Et propterea dicit hic ioannes: non secundum corpus sed secundum spiritū: à principali parte, scilicet, spiritu, denominans totum scilicet ioannem: *& ideo virtutes operantur in eo.* ioannes baptista antequam decollaretur, nullum miraculum fecerat: vt dicitur ioannis vndecimo: post decollationem autem existimatus quod redierit ad vitam, creditur maioris esse virtutis: tanquam attulerit ex alia vita & ex prioribus meritis virtutem faciēdi miracula quam prius non habuerit. *Herodes enim.* incidenter euangelista inserit mortem ioannis *Tenuit ioannem & alligauit eius: & posuit in carcerem propter Herodiadem vxorem.* Deest. *Philippi fratris sui. Dicebat enim illi ioannes, Non licet tibi habere eam.* Vera causa sed non sola. testatur enī Iosephus quod propter multum populi concursum ad ioannem, Herodes addixit ioannem carceri. Dubiumest apud nos huius Herodiadis genus. tradente iosepho quod fuit filia Aristoboli fratris Archelai, Herodis & philippi, testante autem Hieronymo secundum veterem historiam fuisse filiam Regis Arete. iosephus certus est author, vetus historia incerta: præter hoc quod repudiata ab Herode filia fuit regis Aretæ. Rursus iosephus dicit hanc Herodiadē vxorem fuisse non philippi, sed alterius Herodis fratris quoque herodis tetrarche sed ex alia matre. Vnde binomius videtur fuisse ille alter Herodes: vel vocabatur cōposito nomine Herodes philipp⁹ vel philipp⁹ Herodes. *Et volens illū occidere, timuit populum quia sicut prophetam eum habebāt* Hinc apparet voluntas Herodis ad necē ioannis absq; impulsu Herodiadis subsecuto. *Die autem natalis.* pro, quum autem agerentur natalitia. *Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio.* Ad differentiam alterius vxoris aut concubinæ Herodis explicatur ꝙ erat filia ipsius Herodiadis. *Et placuit Herodi. Vnde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcunꝙ postulasset ab eo. At illa præmonita a matre sua, da mihi (inquit) huic in disco: caput ioannis baptistæ.* audita tāta talique Regis promissione, cucurrit puella ad matrem consulendo quid peteret: & sic præmonita à matre sua dixit regi da, &c. *Et contristatus est rex.* Regem vocat quantum ad potestatem, non quā tum ad titulum. Optime pinxit contristatum nō Herodem (qui affectabat occidere ioannē) sed regem: quia exteriori signo officium contristati regis egit.

¶ *Propter iusiurandum autem & propter eos qui pariter recumbebant, iussit dari.* Considera verba domini iesu de Herode (quod scilicet appellauit eum vulpem) & intelliges hęc omnia fuisse simulationes. monstrat Herodes se inuitum coactum à regionis vinculo & à reuerentia conuiuarum, tanquam etiam ipsis testibus fieret iniuria si non seruaret promissa: vt sic populus audiens quod inuitus occidisset ioanne minus ægere ferat ioannis necem, & fere excusatum habeat Herodem. *Misitque & decolauit ioannem in carcere. Et allatum est caput eius in disco: & datū est puellæ: & illa attulit matri suæ. & accedentes discipuli eius, tulerunt corpus eius & sepelierunt illud. & venientes nunciauerunt iesu.* Ecce ioannis discipuli, iuncti significantur iesu: dum veniunt ad iesum nunciantes gesta circa ioannem. *Quod quum audisset iesus.* Non erat opus vt auditu disceret mortem ioannis, qui omnia nouerat: sed hominem verum seipsum exercens nō mouetur antequam audiat gesta. *Secessit inde in nauicula.* pro, naui, *in locum desertum seorsum.* Secedēdo docet non esse imperfectionis sedere furori principum subtrahere seipsos materiā sæuiendi. & simul attestatur quod non solum propter Herodiadem sed propter concursum populi occiderat ioannem Herodes. nam si communis causa iesu & ioanni non fuisset, nō secessisset iesus audita ioannis morte. causa autem herodiadis propria erat ioanni: sed causa concursus populi communis erat iesu & ioanni. Et tanto magis incitabat Herodem cōtra iesum, quanto multitudo miraculorum maiorem procurabat concursum.

¶ *Et quum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus.* Et exiens de solitudine deserti, *vidit turbam multam: & misertus est eis, & curauit languidos eorum. Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli eius dicentes, desertus est locus, & hora iam præteriit: dimitte turbas, vt euntes in castella emant sibi escas. iesus autem dixit eis. non habent necesse ire: date illis vos manducare. Responderunt ei, non habemus hic nisi quinꝙ panes duos pisces. Qui ait eis. afferte mihi illos huc.* Omittit Matthæus locum montanum & interrogationem philippi &c. quæ ioannes explicat.

¶ *Et quum iussisset turbam.* pro, turbas, *discumbere super fænum acceptis quinque panibus & duobus piscibus aspiciēs in cælum.* Vt exterioribus actibus testaretur se omnia à deo habere & recognoscere: & simul intuentium animos ad deum prouocaret.

F ¶ *Benedixit & fregit, & dedit discipulis panes: discipuli autem dederunt turbis. & manducauerunt omnes & saturati sunt, & tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos.* Ne putes phantasmas fuisse, testes sunt reliquiæ. *Manducantium autem fuit numerus quinq; milia.* Deest fere. Legendum est. Fere quinq; milia. *virorum: exceptis mulieribus & paruulis. & statim compulit iesus discipulos ascedere in nauiculam.* Inuiti enim à iesu recedebant. *& præcedere eum trans fretum donec dimitteret turbas. & dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi. Nauicula autem.* Deest. iam, *in medio mari iactabatur fluctibus. Erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit.* pro, abiit, *ad eos ambulans super mare. & videntes eum.* Deest, discipuli, *super mare ambulantem.* Non solum viderunt iesum super mare sed ambulantem super mare, quamuis fluctuosum. *Turbati sunt, dicentes. Quia phantasma est. & præ timore clamauerunt.* Laborant remigando cōtra ventum discipuli & non timent: sed vbi phantasma hominis ambulare super mare prope se nocturno tempore vident, timuerunt ita vt clamore vocis confuso magnitudinem timoris exprimerent, *Statimque iesus loquutus est eis.* Vt quem visu non cognoscebant, auditu solitæ vocis discernerent. *Dicens: habete fiduciam, ego sum* hoc est ego magister vester qué solita hæc vox

G præ se fert sum, & nō sum phantasma. *Nolite timere. Respondens autem Petrus dixit.* Vniuersam non timendi sed confitendi rationem assignauerat iesus quia ego sum. & propterea petrus nihil dubitans de potentia iesu, sed adhuc non. plene certus an ille loquens cum eis esset iesus, certificari quærit de hoc. Et ideo resp ōdēdo verbis iesu, petit certificari. *Domine si tu es dicēdo.* Nisi crederet illū esse iesū nō diceret domine: & nisi certificari quæreret an ille sit iesus, non diceret si tu es. Credulitas itaque in petro erat sed non certitudo quod ille ambulans super aquas esset iesus. Quærebat autem certificari tactu corporeo, aut propinquitate tanta vt clara videre posset faciam, manus vestes, & reliquum corpus solito more quo quotidie cum eo conuersabatur. sic enim totaliter exclusa fuisset omnis suspitio quod esset phantasma. Verū quum ista approximatio dupliciter fieri potuisset (vel ipso iesu veniente ad petrum qui erat

H in naui, vel petro eunte ad iesum.) non ausu: fuit petrus petere, domine si tu es veni ad me. tum ob solitam reuerentiam, tum forte quia viderat iesum nolenté venire ad ipsos, vt Marcus refert. Sed rogauit vt ipse petrus iret ad iesum. Nec petendo hoc nouum miraculum tétat petrus deum: quoniam licita erat illa tunc in petro in certitudo illius indiuidui (quū Sathanas mundoque transformet se in angelum lucis) & nullo reuerentiori modo excludenda occurit quàm humiliter petere vt accumulatione miraculi certitudinem efficeret quod ipse esset. *Iube me venire ad te super aquas. at ipse ait veni. & descendens petrus de nauicula, ambulabat super aquam.* pro, aquas. *vt veniret ad iesum.* In nullo dubitat petrus de potentia iesu dum confitetur quod si ipse est, solo iussu potest ipsum facere ambulare super aquas. Sed cōsiderandus su-

I perest sensus huius petitionis. non enim intendit petere sola iussionis verba, quia per hoc nihil peteret discretiuum inter phantasma & iesum: iussionis nanq; verba proferre poterat etiā phantasma, sed intendit petere afficatiā veniendi super aquas solo iussu. Sed quo opere, quo effectu mediante efficacia ista habenda & cognoscenda erat à petro, habitaq; & cognita fuit à petro, scrutandum est. Petrus enim certificari quærens de persona iesu, nec petebat (vt dictum est) sola verba iubentis veni: nec temere audito veni desendit de naui ad aquas, sed certificatus de eo quod ambulaturus esset super aquas. Quærimus ergo vltra verba iussionis veni effectum est certificans petrum ꝙ ambulaturus esset super aquas. Oportuit autem cōcurrere ad hoc opus tria. Primum ex parte iesu iussionem diuinam, quia dixit & facta sunt omnia. & hæc clare in euangelii textu habetur: tum petro petente iube: tum iesu iubente veni. Se-

K cundum ex parte animi petri: scilicet securitas veniendi. & hæc etiam in euāgelio inuenitur: dum timens petrus cepit mergi, & audiuit modicæ fidei quare dubitasti? Hinc enim apparet quod iubente iesu petro veni, effecta est in animo petri tanta fides vt non dubitaret se tutum iturum ad iesum super aquas. Tertium ex parte corporum: quod dupliciter potuisset fieri. vel ex parte maris solidando ipsum mare vt tanquam terra solida fieret: sicut mari rubro transeūtibus filiis israel aquæ erant pro muro à dextris & a sinistris. ¶ Sed mare non fuisse redditum solidum in hac ambulatione euangelium testatur: describens mare fluctuosum ex vento qui ambulante petro erat validus, & non cessasse quousque iesus ingressus est nauiculam. ¶ Vel suspēdēdo graue corpus petri a grauidādo super aquas. ¶ Et effectum hunc fuisse, ex re gesta infertur. ¶ Ex eo enim quod constat petrum ambulasse super aquas, & aquas non fuisse solidatas, restat ꝙ corpus petri non grauidabat super aquas. Si nanq; naturalis suæ grauitatis actum exercuisset, fuisset mersum. & bene intellige ꝙ non dicimus corpus petri nō fuisse

graue

graue:sed dicimus illud graue non grauitasse tunc ex diuinæ iussione virtutis suspēdētis grauē à grauitatione:sicut suspendit ignē ab actione sua ne læderet tres pueros in fornace. Vnde Petrus audito iussu Iesus, veni, non sensit corpus suum mutatum de graui in leue:sed tanta est ī animo ei⁹ diffusa fides atque securitas vt tutissimum se sciret ambulaturum super aquas. Ita q̄ solum securitatis donum in animo Petri, medium ad excludēdam temeritatē à Petro vt auderet egredi nauē ad ambulandum super aquas:quia in euāgelio hæc securitas hæc fides sola describitur conseruans ambulationem Petri super aquas. Tādiu siquidem scribitur ambulasse super aquas quousq; non perdidit securitatē timendo,& fidem dubitando. statim enim vt dubitauit & timuit, cepit mergi. ¶ *Videns vero ventum validum.* Cōmouentem vndam procellosam. ¶ *Timuit.* O Petre securus ambulas in præsenti super aquas fluctuantes,& futuram times à vento validiore procellam? Diuina dispensatione temperaui IESVS miraculum:vt experiretur Petrus sine diuinæ gratiæ assistentia proprium defectum in vtendo diuinis donis. Non enim subtraxit iesus tunc à Petro donum fidei infusæ, quia sine pœnitentia sunt dona dei, vt dicitur ad Romanos nono capite. sed substraxit gratuitam assistentiam à petri animo quo ad hoc quod reliquit petrum sibiipsi quantum ad actum vtendi fide concessa:& petrus considerans imminentem ex valido vento procellam, actualiter dubitare cepit & timere submersionem. *Et quum cœpissent mergi.* Sicut prius petrus confisus est in iesu & postea ambulauit super aquas, ita prius perdidit in animo securitatis actum timendo, & postea cæpit mergi vt intelligamus secundum animę merita assistere diuinā opem corpori. A B

¶ *Clamauit dicens. Domine saluum me fac. & continuo iesus extendens manum, apprehendit eum: & ait illi, modicæ fidei, quare dubitasti. & quum asendisset.* pro, ascendisset Scilicet iesus & petrus. Certificat iesus non solum petrum sed omnes quod non phantasma sed ipse eorum magister est. C

¶ *In nauiculam, cessauit ventus. Qui autem in nauicula erant, venerunt, & adorauerunt eum, dicentes. vere filius dei es.* ¶ Profitentur quod non secundum, opinionem sed secundum veritatem est Mesias. Circunloquuntur enim Mesiam noncupatione filii dei. sicut & Nathanael in principio quo venit ad iesum, dixit tu es filius dei ioan. primo nesciens tunc trinitatis mysterium quod iesus postea manifestauit.

¶ *Et quum transfretassent venerunt Genesar.* pro, Genesareth. Alii sunt Geraseni, qui etiam Gergeseni: de quibus superius capite. viii. alii Genesareni: de quibus hic.

¶ *Et quum cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam: & obtulerunt ei omnes male habentes.* Consentaneum rationi est quod multi eorum interfuerint alibi prædicationi Christi, vltra notitiam ex fama. & propterea dicitur quod cognouerunt eum esse illum iesum, prædicantem regnum dei & miracula facientem. *Et rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent.* Non intelligo legalem fimbriā in quattuor angulis palii præceptā à lege Nume. xv. Ne in fimbria legali fiduciam petentium miraculosam opem interpretemur: sed extremitatem quācunque vestimentorum christi. confidebant enim non in legali fimbria cōmuni omnibus iudæis, sed in ipso iesu christo:& indignos se iudicantes tactu manus iesu. rogant vt ad infimam partem vestis eius tangendam admittantur. D

¶ Et hunc sensum euangelista præ se fert, apponendo vel: dum dicit vel fimbriam. Describit enim petentes quod saltem extremitatem vestis tangerent:& non quod illam particulam vestis in qua erat fimbria legalis tangerent. Si enim hoc petissent, non dixissent vel fimbriā tanquam minimam rem describens.

¶ *Et quicunque.* pro, quocunque, *tetigerunt, salui facti sunt.* poterat sine tactu vestis sanare: sed vt secundum fidem rogantium petentium tactā vestis & ipse sanaret & illi cognoscerent se sanari omnes & soli tangentes curati sunt. E

CAPVT XV.

NVnc *accesserunt ad eum.* pro. accedunt ad iesum, *ab Hierosolymis.* Deest qui. Legendum est. Qui ab Hierosolymis. eminentiores aliis. *Scribæ & pharisæi, dicentes. Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum?* Non inquirendo sed arguendo non solum discipulos, sed retorquendo in iesum transgresionem inuehuntur. *Non enim lauant manus suas, quum panem manducant.* Vt Marcus supplet, non est quæstio de lotione manuum ex decentia hominibus solita, qua solent homines ante prandium & cœnam manus lauare: sed de lotione manuum ex statuto seniorum. quæ erat crebra: puta quod tèr aut quater eodem

prandio lauabant manus. Quam etiam matthæus tacite insinuauit: dum arguentes nō allegant turpitudinem imunditiæ. sed qua transgrediuntur traditiones seniorum. *Ipse autem respondens ait illis. quare & vos.* clauum clauo retundit. Si Scribæ interrogassent causam responcisset ad causam: sed vbi nō quærunt scire quare, sed criminantur, sed inuehuntur in magistrum innocentē, prætermissa causa quare discipuli nō seruant illam traditionem, respondet directe ad criminationem, mōstrando illis magnum ipsorum crimen in tanto studio circa traditiones seniorum. Monstrat autē hoc, arguendo illos eodem modo sed nō eodem animo quo illi ipsum arguerunt. *Transgredimini mandatum dei propter traditionem vestram?* Magnitudo studii vestri circa traditiones vestras, tanta scilicet quod redundat in transgresiionē præceptorum dei, quare est, qua ratione excusari potest? ac si aperte diceret, non ex zelo iustitiæ insurgitis ad arguendum, sed ex amore propriæ autoritatis: quum mādata vestra præponatis mandatis dei. si vos amor iustitiæ plenioris moueret, studeretis primū circa obseruationē diuinorum & postea hūanorum præceptorum: sed vbi excādescitis circa friuola hūana, post habentes diuina mandata, apparet ꝙ propriæ amor authoritatis vos mouet. *Nam deus dixit,* pro, præcepit. *Honora patrem & matrem.* Exo. xx. *& qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.* Deut, xx. *Vos autem dicitis. Cuicūque dixerit patri vel matri, Munus quodcunq; est ex me, tibi proderit.* Sensus est. quicquid ego offero deo, quamuis tibi patri egenti non tribuam, proderit tibi. Ad euidentiam huius particulæ aduerte ꝙ aliud est loqui de religione & pietate, & aliud est loqui de vsu materiæ illius quæ non potest simul esse materia religionis & pietatis in casu necessariæ pietatis. nam si religio pietati comparetur, constat religionē esse anteponendā pietati: quanto honor diuinus præferendus est cuicunque debito hūano. & in hoc fundamento non errabant pharisæi. immo hoc frequenter iesus docuit, dum patrem & matrē relinquēdo propter deū prædicauit. Si verō ad vsum materiæ in articulo necessariæ pietatis spectetur, inuenitur oppositum: scilicet quod materia necessaria pietati, non solum pietati potius q̄ religioni applicari debet, sed etiam si voto dedicata sit deo, debet in materiam pietatis transferri. & hoc consurgit ex parte materiæ, quæ in tali casu est effecta materia debita pietati. Declaro exemplariter singula. ¶ Filius tenetur subuenire patri indigenti: ac per hoc bona filii constituuntur debita necessariæ pietati. & propterea si filius est īpotens ad vtrunq; simul: scilicet ad munus deo offerendum & ad subueniendum patri, omittenda est oblatio, & subueniendum est patri: quia non est facienda oblatio deo de debitis. de necessariis ad pietatē Et similiter si filius vouisset illa bona deo, debet superuiēte necessitate paterna, subuenire patri & omittere executionē voti quia materia illa ex eo ꝙ deuenit ad statum quo est necessaria patri, mutata est. & effecta est debita paterne pietati: ac per hoc sicut mō nō posset voto obligari ita ex hoc desinit esse materia voti. Sicut abstinētia a cōcubitu habentis votū castitatis & postea effecti cōiungis desinit esse materia voti ex hoc ꝙ mutata est: & cōcubitus effectus est materia iustitię qua tenetur reddere debitum cōiungi. pharisęi itaq; errabant, nescientes aut nolentes discernere id quod religiōis est eo ꝙ ex parte materię relatę ad humanas necessitates cōsurgit. & propterea docebāt vt filii dicerent parentibus mun⁹ quodcūq; ego obtulero deo omisso te proderit tibi: quia datur deo patri cōmuni quia deus acceptat munus etiam pro te. Si nō quiescit mens tua lector, recole ꝙ ex hac eadē radice domin⁹ iesus dixit panes propositiōis, nō voto promissos, sed iā oblatos deo, & facto oblatiōis sanctificatos, licite transsisse in vsus dauidis & suorū: quia panes illi relati ad necessitatē dauidis & suorum, effecti sunt habiles ad laicorū vsum. Horū autē & similiū ratio est vna, scilicet quod diuinę ordo gratię superadiunct⁹ est à deo nō ad destruendum sed perficiendū naturę ordinem: ac per hoc necessitas seruandi sanctificationem appositam rebus, locis ac tēporibus, non tollit necessarium nature vinculum, quo res & loca & tempora necessaria sunt vite humane. hinc enim fit vt eueniente articulo necessitatis absq; prophanationis crimine vtamur diuinis rebus, locis & temporibus. *& non honorificabit patrem suum aut matrem suam, & irritum fecistis mandatum dei propter traditionem vestram.* Hinc clare apparet quod in precepto de parentū honore, non sola reuerentia sed officia ac subsidia precipiuntur. Quod quantum ad subuentionem intellige temporis indigentie: quoniam naturaliter pater filiis thesaurizat, & non econuerso. *Hypocritæ.* Hinc apparet quod nō ex ignorantia errabant: sed quod sub specie religionis docebant que in sacerdotum redundabant vtilitatem, quamuis impia essent secundum rem. *Bene prophetauit de vobis. Esaias dicēs.* capite vicesimo nouo. *Populus hic labiis me honorat.* p, appropiquat mihi popul⁹ hic ore suo & labiis me honorat. dicēdo illa que religionis speciē habent.

¶ Cor autem

Cor autem eorum longe est a me. pro, abest à me. Sine causa. pro. frustra, autem. Quantum ad asse- A
cutionem veri finis respondentis diuino cultui. Colunt me docentes doctrinas & mandata homi-
num. Superfluit & quia Lutherani ex hoc textu exautorant ecclesiam, & super hunc textum fundant nullitatem mandatorũ ecclesiæ: vtpote reprobatorum ab vtroque testamento: veteri scilicet apud esaiam, & nouo hic à domino iesu, ideo diligentius textum hũc discutere oportet vt illius veritas non cómentum elucescat. Neuter textus damnat mandata hominum: sed vterque reprobat cultum seu timorem dei sustentari mandatis doctrinisque hominũ. Et textus quidem esaiæ, clare hoc sonat dicendo in persona dei. timuerunt me mandato hominum & doctrinis. Vbi clare vides deum damnare ꝙ iudæi timuerunt ipsum, non in mandatis dei: sed in mandatis hominum, non in doctrina dei: sed ĩ doctrinis hominũ. Si enĩ timuissent ipsum seruando mandata dei & hominum, doctrinã dei & hominum non reprehenderentur quũ seruare nó solum dei sed etiam hominũ mãdata sit amplioris iustitiæ: sed ex hoc B
ipso ꝙ dãnat timorem sui in mandatis doctrinaque hominum monstrat quod illi timorem dei cõstituerunt in mandatis hominũ, & similiter doctrina hominum. ꝙ intellige non quod explicite cótennerent doctrina & mandata dei: sed quia tanto studio circa obseruatioñe mãdatorum humanorum soliciti erant, tanq̃ timor dei consisteret in obseruatione humanorũ præceptorum. redundabat siquidem studium hoc in postergationem diuinorum mandatorum. Textus quoque euangelicus eandem cótinet sententiam dicendo colunt me docentes mandata hominum. Non dicit, sine causa colunt me & docent mandata hominum, diuidẽ- C
do orationes: sed vnam continuam construit orationé, adiungendo participiũ docentes mãdata. Significat enim per hoc ꝙ cultum dei cõstituerunt in doctrina mandatorum hũanorũ &c. Et est illamet sententia quæ in textu esaiæ habetur. Vide quæso prudens lector quãtadifferentia est inter dãnare mandata hominũ & damnare substentationem timoris seu cultus dei in mandatis hominum: & percipe quantus error est ex textibus istis damnare mãdata hominum. Non sunt à domino damnata mandata hominum quę malũ non mandant: sed dãnatum est quod ipsa in loco illo qui mandatis dei est proprius habeantur. quod circa ipsa tãtum studium si acsi in ipsis timor cultusque sustentaretur, ꝙ studiũ debitum seruandis mandatis dei adhibeatur hũanis. quod secundum veritatem facti est hũa mãdata diuinis præferre. hoc est enĩ colere deum docédo mandata hominũ. Venerare igitur Lutherane ecclesiæ mandata, non vt diuina: sed secundo loco, scilicet post diuina, quoniam sic oportet nos implere D
omnem iustitiam. & conuocatis ad se turbis. pro, conuocata ad se turba, dixit eis. Audite & intelligite. non quod intrat in os, coinquinat hominem: sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Sensus dictorum ex ratione dicendi hauriendus est. Ratio dicendi in proposito est crebra manuum ablutio pro cibo præcepta à senioribus. præ se fert autem tanta circa huiusmodi mundiciam solicitudo, quod nisi sic munde sumatur cibus inquinat hominem: alioquivana esset tanta solicitudo mundicie ad sumptionem cibo. contra hoc directe tédũt verba iesu, dicédo quod cibus intrans per os, est inquinatiuus moraliter hominis. Non dicit appetitus eiusꝙ intrat per os, sed quod intrat per os: quia apetitus culpabilis potest esse. Et breuiter nihil morale adiunctum cibo explicat, sed nudum cibum nudumque naturæ officium, dicendo in genere non quod intrat per os. per hoc enim excluditur obiectio de cibis vetitis à lege. Moysi nam & de illis quoque verum est quod secundum sustantiam qua intrant per os, non coĩquinant morali macula hominũ: sed ratione inobedientiæ adiunctę. inquinabant hominem.

Tunc accedentes discipuli eius, dixerunt ei, Scis quia pharisæi, audito verbo hoc, scandalizati sunt. Tanq̃ impingentes in offendiculum pedis fuerunt audito hoc tuo verbo. cómoti enim & turbati E
sunt in verbo tuo sicut impingentes in lapillum suppedaneum causanté casum: ita quod verbum tuum habuerunt pro offendiculo.

¶ At ille respondens, ait. Omnis plãtatio, quam non plantauit pater meus cælestis, eradicabitur. Discipuli curam habebant ne pharisæi qui cespitauerant ruerent. iesus autem sciens illos non ex ignorantia sed ex probo sensu scandalizari, respondet directe illorum nequitiæ, quod non solum scandalizari, sed etiam eradicari merentur, quia non sunt plantę cælestis patris. Plantatio nó plantata à patre cælesti est quæ spiritualis munditiæ (quæ cœlestibus iungit) fructum non profert, sed carnalis, sed apparentis exterius quales erant pharisæi isti. Vnde eradicanda describitur: vtpote nullatenus remansura, quæ in sola apparentia consistebat. Nec alieni à cælesti plantatione censendi sunt illi de quibus dicitur, ego plataui. Apollo rigauit: quoniã eosdem Paulus externi ministerii officio & cælestis pater potestate ad intima penetrante plãtat. ¶ Sinite illos. ¶ Non sit vobis curæ scandalum illorum: quod ipsi acceperunt, non ego

 dedi-

dedi. *Caeci sunt, &.* Superfluit &. priuati lumine veræ fidei, excæcante illos malitia eorum.
F *Duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt.* Scribæ & pharisæi præerant aliis exemplo fidei, vitæ, & doctrina: iuxta illud, nunquid aliquis ex principibus credit illi: & rursus, nunquid vere cognouerunt principes nostri quod hic est christus? Et propterea appellantur duces cæcorum. vere enim fuerunt duces cæcorum populorũ qui in iudaica permanserunt perfidia. Vnde & secutum est. quod videmus, ambos in foueam cecidisse, & præsentis seruitutis & æterne damnationis. *Respondens autem petrus, dixit ei. edisſere nobis parabolam istam.* Putauit petrus verba iesu quæ dixerat, non quod intrat in os &c. fuisse dicta paraboli ce non proprie. & propterea petit sub parabole nomine declarari sibi sensum parabolæ.
At ille dixit. Adhuc & vos sine intellectu estis? Tanto tempore versati estis sub lumine doctrinæ meæ, & adhuc non peruenistis ad acumen intelligendi non esse parabolam sed doctrinam secundum proprietatem verborum, quod dixi. Non. Deest *nũ, intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur.* Tam parum alimenti conuertitur in substantiam hominis vt dicat Hippocrates, quantitatem secum debere esse æqualem quantitati alimenti
G in corpore sano. Quum igitur modicum pro nihilo reputetur, absque veritatis læsione dici potest quod totus cibus in ventrem vadit & in secessum emittitur. & tamen iesus non dicit totum sed omne: distribuens pro partibus subiectiuis, & non pro partibus integralibus vt distribuit totum. constat enim quod quilibet cibus & potus in cesessum emittiur, quamuis nõ secundum totum, tamen secundum aliquid. & dixit hoc ad declarandum quod intrans per os nõ inquinat hominẽ. Declarat enim per hæc quo tendit cibus, scilicet in ventrẽ & secessum. & nõ in animum hominis, vt posſit inquinare illum. Sciebat iesus aliquid cibi cõuerti ĩ corpus hominis: & poterat dicere quod intrans per os, secundum aliquid purisſimũ pergit ad corpus, & secundum reliqua emittitur in secessum. Sed consulto tacita conuersione purisſimæ particulæ in corpus hominis, dixit emisſionem in secessum. tum quia illud minimum est, hoc autẽ est fere totum, tum quia hoc est manifestum, illud occultum: & præcipue turbis & ineruditis in physicis, quibus loquebantur. tum quia hoc directe seruiebat proposito de cibo sumpto illotis manibus: dum hinc explicatur quod quicquid impurum est in cibo, totũ
H in secessum emittitur, tum demũ quia ex hac parte clarius manifestatur ꝙ nõ inquinat hominẽ. q̃uis enim secundum veritatẽ alimentum ex neutra parte inquinet hominem, manifestatur tamen magis hoc ex ea parte qua emittitur in secessum. vt pote non remanente ĩ homine: q̃ ex illa qua conuertitur in corpus hominis: fuisset forte rudibus occasio cogitandi ꝙ cõuersum in substantiã hominis cõferret ad inquinationem hominis. *Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt: & ea coinquinant hominem.* Declarat quo sensu dixerit quod procedit ex ore, scilicet pro quanto procedit à corde, hoc est voluntate. Non enim intendebat loqui de sputo aut vomitu qui procedit ex ore: sed de illo procedente ab ore quod exit à corde hoc enim inquinat animũ hominis. *De corde enim exeunt cogitationes malæ.* Meminit cogitationum, vel intelligentium per cogitationes, machinationes malas, prodeuntes in opus: & propterea nume
I rantur inter procedentia ex ore, vel rationem inquinandi ex corde intẽdẽs asſignare omnia, inquinantia inducit procedere ex corde: vt hinc intelligamus etiam non procedentia per os à corde, inquinare hominem. *Homicidia adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ.* Tam furta quam homicidia, adulteria & fornicationes non sunt peccata oris sed operis: numerantur tamen inter procedentia ex ore, quoniam naturali suo progressu prius dicuntur quam fiant, & mediante sermone fiunt. ¶ *Hæc sunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinant hominem.* Concludendo redit ad propositam quæstionem applicando. Quia non ablutis manibus manducare redundat forte in puritatem eius quod intrat in os, & non quod intrat in os inquinant hominem, consequens est vt non lotis manibꝰ
K manducare nõ coinquinant hominem. *Et egressus inde iesus cecesſit in partes Tyri & Sidonis.* Ciuitatum gentilium. *Et ecce mulier Chananæa, a finibus il is egressa clamauit, dicens ei. Miserere mei domine fili Dauid. filia mea male a dæmonio vexatur. Qui non respondit ei verbum.* Cõfundit Matthæꝰ loca. primũ nanque apud Marcum mulier hæc ingressa est domũ in qua erat iesus. & nõ habito ibi responso a iesu secuta est iesum egressum de domo, clamans post eum, & nec sic merui responsum. *& accedentes discipuli eius, rogabant eum. dicentes, dimitte eam: quia clamat post nos. ipse autem respondens, ait. Non sum missus.* Corporali præsentia.
¶ *Nisi ad oues quæ perierunt domus israel. At illa venit, & adorauit eum.* Genu flectendo. seu alias iuxta morem illorum reuerentiale signum monstrauit. ¶ *Docens. domine adiuua me. Qui*

respondens

respondens ait. non est bonum sumere panẽ filiorũ, & mittere canibus. At illa dixit. etiam domine. Nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus, ait illi. o mulier, magna est fides tua. Putasses debuisse elici. Magna est constantia tua, perseuerans non solum pluries habita indigna responsione, postq; repulsos intercessores apostolos, sed etiam nuncupata canis. Sed Iesus qui intuetur cor, fidem commendat magnam: quia fides in ipsum iesum, sua magnitudine superauit negatas responsiones, repulsas & ignominias. Fiat tibi sicut vis. & sanata est filia eius ex illa hora. Et quum transijsset inde Iesus, venit secus mare Galilææ: & ascendens in montem, sedebat ibi. & accesserunt ad eum turbæ multæ: habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles. p, mutilos, & alios multos: & proiecerunt eos ad pedes eius. Et curauit eos: ita vt turbæ mirarentur: videntes mutos loquentes. Deest. mutilos incolumes, claudos ambulantes, cæcos videntes & magnificabant. p, glorificabant, deum israel. Iesus autem conuocatis discipulis suis, dixit. Misereor turbæ. Misericordia propria est passio animi: & est tristitiæ species: cõdolentia, scilicet alienæ miseriæ velut proprię. Sicut aũt in Iesu fuit timor & tristitia, ita fuit misericordia. ad verificandũ verũ animũ humanum in ipso. Quia iam triduo perseuerant mecum. Multa deuotio illius turbæ erga prędicationem & miracula christi monstratur in triduana mora in deserto cum Iesu. Et non habẽt quod manducent: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei discipuli. vnde ergo nobis in deserto panes tantos. pro, tot, vt saturemus turbam tantam? Et ait illis Iesus. Quot panes habetis? at illi dixerunt septem, & paucos pisciculos. Et præcepit turbæ. pro, turbis, vt discumberent super terram. & accipiens septẽ panes & pisces: & gratias agens, fregit. & dedit discipulis suis: & discipuli dederunt populo. pro, turbæ, & comederunt oẽs, saturati sunt. Et quod superfluit de fragmentis, tulerunt septẽ sportas plenas. Erant aũt qui manducauerunt quatuor milia hominum. pro, virorum. extra. pro, præter, paruulos & mulieres. Et dimissa turba. pro, dimissis turbis. Semper Iesus refecta miraculose turba, licentiat illam. nam & similiter fecit satiatis quinq; milibus capite præcedente. exemplum præbẽs fugiendi publicas laudes ex communi beneficio sequentes, & simul substrahens Herodi ac inuidis, occasionem suspicandi in ipso quæcũq; ambitionem. Ascendit in nauiculam: & venit in fines Magedan, pro, magdala. Nomen est regionis.

CAPVT XVI.

ET accesserunt ad eum pharisæi & Sadducæi tentantes. Sadducæi est nomen sectæ à secta pharisæorum. Qui licet inter se diuisi sint & contrarii, vniũtur tamen contra Iesum. Et rogauerunt eum vt signum de cœlo ostenderet eis. Quantum ex Ioannis euangelio colligitur, isti non petunt signum de cœlo absolute, sed in testimonium ꝙ ipse Iesus est Messias: volentes sic explorare an sit messias, vel potius quid respondeat, quid faciat post hoc quæsitum. At ille respondẽs, ait illis. facto vespere dicitis. serenũ erit. rubicundũ est enim cœlũ. & mane hodie tẽpestas: rutilat. p, rubet, enim triste cœlum. Intellige signa hæc tã vespertini quã matutini ruboris iuxta regulã naturaliũ signorum: quæ non semper sed sæpe verificantur. Faciem ergo. Deest hypocritæ. Legendum est. Hypocritæ faciem quidem, cœli diiudicare nostis: signa aũt temporum non potestis scire. Huc tendit antedictus sermo, redargutionem eorum infert: dicendo ꝙ ex præcedentibus signis didicistis iudicare futuram pluuiam vel serenitatem, & signa præsentia temporum Messiæ non solum nescitis sed non potestis scire ob vestram maliciam. Et dixit hoc ꝙ signa temporum messiæ certiora & clariora erant quam signa pluuię & serenitatis, ad significandum eorum inexcusabilitatem. Generatio mala & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei nisi signum ionæ prophetæ. Hęc superius exposita sunt in ca. xii. Duo tamen nota. Alterum ꝙ non dedignatur dominus eadem diuersis temporibus pluries docere. ecce hic repetit signum ionę. Alterum quod dando istis signum ionæ ꝙ est dare signum suæ mortis, sepulturæ resurrectionis, monstrat ꝙ signum de cœlo quærebant in testimoniũ Messiæ. ad hoc enim directe tendit signum ionæ. mors nãq; ac resurrectio Iesu, testimonium locupletissimum fuit, & est ꝙ ipse est Messias.

¶ Et relictis illis abiit. Et cum venissent discipuli eius trans fretum. pro, in vlteriorem ripam, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis. intuemini. pro, videte, & cauete. pro, & attendite, a fermento pharisæorum & Sadducæorum. Fermentum metaphorice modo ad malum modo ad bonum transfertur. Superius regnum cœlorum fermento abscondito assimilatur, propter spiritalẽ penetrationem ad bene reddendum totam farinam: hic pestifera doctrina pharisæorum & sadducæorum

cæterum assimilatur ferměto, propter hoc ꝙ occulta eleuat ad similitudinem fermenti ab-
F sconditi sub farina cősperſa eleuantis totam maſſam, erat enim doctrina inflatiua cordis: vt ipsorum vana gloria atteſtatur. ❡ *At illi cogitabant inter se, dicentes, Quia panes non accepimus. Sciēs autem Iesus, dixit. quid cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis.* pro, non accepistis? *Nondum intelligitis, neque recordamini, quinque panum & quinque millium hominum, & quot cophinos sumpsistis? neque septem panum & quatuor millium hominum, & quot sportas sumpsistis? Quare.* pro, quomodo *non intelligitis quia non de pane dixi vobis cauete.* pro, attendite, *a fermento pharisæorum & Sadducæorum. tunc intellexerunt quia non dixerit cauendum a fermento panum.* pro, panis: *sed a doctrina pharisæorum & Sadducæorum. Venit aūt iesus in partes Cæsareæ Philippi.* Ad differentiā Cæsareæ Herodis patris. Et hic quidē in honorem Augusti quæ olim dicebatur turris stratonis cæsaream, ille in honorem Tiberii vrbem Paneam nuncupauit cæsaream quæ cognominatur philippi. *Et interrogabat discipulos suos, dicens. Quem dicunt.* Deest me. Legendum est. *Quem me dicunt, homines esse, filium hominis.* Exemplum dedit Iesus prælatis vt non negligāt scire quid de ipsis dicitur. *At illi dixerunt. alii Ioannem Baptistam.* Herodiani hoc putabant, putantes spiritum Ioannis occisi ingressum in iesum. *Alii autem Heliam.* Venturum enim expectabant Heliam, iuxta verbum
G Malachię prophetæ. *alii vero Hieremiam. aut unum ex prophetis.* Regressum animarū in corpora oēs isti præsupponebant: excepta opinione Heliæ.

❡ *Dicit illis Iesus. vos autem quem me esse dicitis.* Quantum profecerint sequendo ipsum, audiendo doctrinam, videndo miracula, experiendo vitam & mores ipsius, examinat. *Respondens autē Simon Petrus dixit.* Iesus oēs interrogauit, non tamen oēs respondent: nec Petrus consultat cū aliis responsionem, sed vt postea dominus testatur, tactus interna reuelatione statim respondet. *Tu es christus.* Profitetur ipsum esse Messiam verum hominem, regem vnctum a deo. *Filius dei viui.* pro, viuentis. Non sat fuit profiteri ipsum esse Messiam: sed explicite ipsum esse deum, profitendo filium naturalem dei. Ideo naq; non dixit filium dei omnipotētis aut benedictiōe filiatio adoptiua ex omnipotentia aut benedictione dei facta significaretur: sed dixit filium dei viui: ad explicandum ꝙ est naturalis filius dei: vtpote ex deo quatenus viuente procedens. naturalissimum siquidem est opus viuis omnibus inquantum viua sunt, gene-
H rare alia qualia ipsa sunt: vt philosophi tradunt. Non dixit Petrus, tu es christus, tu es filius dei, quemadmodum dixit Nathanael nesciens mysterium trinitatis, accumulando excellentias Messię: sed naturalem generationem filii continua oratione explicata ratione gignēdi in nomine viui profitetur. *Respondens autē iesus dixit ei. Beatus es.* Vere otūs cū vniuersa naturæ facultate calcata ad notitiam diuinæ generationis eleuatus est. *Simon Bar iona.* Non est vna dictio Bar iona, sed duæ sunt dictiones. s. Bar & Iona. Bar enim idem est ꝙ filius: & iona nomen est patris naturalis ipsius Petri. Nuncupauit eum nomine proprio Simon, & cognominauit filium ionæ. tum vt intelligeremus quod non ad apostolum, nō ad omnes discipulos, sed ipsum singularem hominem vocatum Simonem genitum à iona, sermonem dirigit pręsentem. hæc enim circunstantiæ discretiuæ sunt ipsius ab aliis ideo sunt nominatæ. tum vt intelligeremus professionem Petri. s. filius dei viui, esse de filiatione non adoptiua, non excel-
I lentiæ sed naturali intelligendā. acsi apte diceret. ita ego sum filius dei sicut tu es filius ionæ. adhoc enim introducit Simonē Bar iona, vt sensum reuelatæ diuinæ filiationis etiam ipse petrus in exemplo propriæ filiationis clarius intelligat. *Quia caro & sanguis non reuelauit.* Si ioannes aut alius consanguineus Iesu dixisset aut docuisset hanc professionem, attributa fuisset carni & sanguini: sed vbi Petrus nulla necessitudine carnis & sanguinis coniunctus iesu, nulla cum consanguineis iesu collatione habita prorupit in professionem hanc, merito auditꝗ non à carne & sanguine hanc habet. *Tibi.* Non dicit vobis. soli enim Petro significatur reuelatio hæc facta. *Sed pater meus qui in cælis est.* Non dicit sed ego docui te. non enim adhuc myste-
K rium trinitatis eos docuerat: sed interna reuelatione petrum didicisse hoc significat. describendo reuelationem patris. pater enim spiritus est: & apte spirituali operatione in mente hominis operari describitur. *Et ego.* præuentus tu à patre meo reuelatiōe dixisti mihi, tu es &c. & ego prosequendo cepta à patre. & ego vicissitudinem tibi reddendo. *Dico tibi* Non vobis.

❡ *Quia tu.* Non vos. *Es.* Non solum vocaris. *Petrus.* Saxum. ❡ *Et super hanc petram.* Ecce ad quid es petrus, ad quid es saxum: ad officium. s. fundamenti. pronomen siquidem hanc demonstrat saxum de quo est sermo: de nullo autem saxo præmissus est aut sequitur sermo nisi de petro: ipse igitur petrus secundum planum contextum literæ demonstratur per pronomen hanc. acsi apertius diceret. Tu es saxum & super hoc saxum. *AEdificabo ecclesiam meam.*

siam meam. Te qui iã es saxum, efficiam fundamentum in ædificando ecclesiam meam super te. Principatum ecclesiæ suę Petro promittit, quale fundamētum obtinet in ædificio. fundamētum ecclesiæ petrum facturum se Iesus promittit: quia sustentandam pdestinauit ecclesiam super firmitatē sedis petri. Vide huius lectionis mysteria per nos latius discussa in opusculo de institutione pontificatus à Iesu christo: ne eadē repetamus. *Et portæ inferi non præualebunt.* Vt intelligamus ædificium ecclesiæ nullis contrariis concutiendum, ac per hoc non humana sed diuina virtute consistere, declarat vanum conatum omnium contrariorum ad destructionem illius. Non dicit & hæreses, & tyranni, & perditi moribus, sed portæ inferi: vt significet non solum humanas vires secundum seipsas sed etiam quaten⁹ sunt portę inferi. hoc est quatenus diaboli vtuntur humanis studiis ac viribus velut portis inferni: per quas. s. aditus sit ad inferos, p quas pateat infernus omnibus. ita ꝙ per hoc excluduntur vires nō solum humanæ sed diabolicæ. oēs siquidem succumbent ecclesiæ: quãtumcũque enim conētur euellere ecclesiam nunquam præualebunt. *Aduersus eam.* Non dicit aduersus delitias, diuitias, tēporalesq; potētatus eius, sed aduresus eam: quæ constat ex congregatione fidelium in vna fide spe, & charitate Immo quanto contra ecclesiæ tpalia magis pręualuerunt, tanto magis ecclesia aucta est numero vel merito: vt patet in actibus apostolorum, gestis martyrum, & comparatione ecclesię diuitis ad olim pauperem. Discurre per singulos status ecclesiæ. ¶ *Et tibi.* Non vobis. *Dabo.* Modo promittit: postquam resurrexit dedit Ioan. vlt. pasce oues meas. *Claues.* Nultis metaphoris describit Iesus principatum petri. prius enim descripsit ex similitudine petræ fundamentalis in ædificio: modo describit à similitudine clauium. Cōsuetudo testatur ꝙ principibus primum venientibus ad regnum seu acquirentibus regnum, offeruntur claues, insignum supremi dominii super illo regno, ciuitate seu arce. Huius moris instar claues petro daturum se promittit: significando ꝙ supremam potestatem in ecclesia sua illi daturus est. pluraliter aũt dicit claues: quia suprema potestas constat ex duabus rebus. Altera est authoritas discernendi, iudicandi ac diffiniendi ea quæ sunt regni cœlorum, siue pro, siue cōtra. Et hæc est clauis appellata clauis scientiæ. Altera est autoritas faciēdi seu exequēdi diffinita. & hæc appellatur clauis scientiæ. *Regni cœlorum.* Non dicit regni terrarũ. sicut enim ipse iesus abstinuit & abstinet à sensibili regimine regni terrarum, quia adhuc non accepit possessionem, quãuis acceperit potestatem regni terrarum: sed sedet à dextris dei donec veniat tp̄s iudicii vniuersalis quo accipiet possessionem regni terrarum: ita nec petro promisit claues regni terrarum, sed regni cœlorum. Tota petri potestas refertur ad regnum cœlorum, ad gubernandum mundum in ordine ad regnum cœlorum, in ordine ad salutem animarum, in ordine ad ea quibus regnum cœlorum in hoibus seruitur ac augetur. quæ constat esse bona spiritualia. Quo fit vt tpalię non comprehendantur sub potestate petri nisi relata ad spiritualia. *Et quodcũꝗ.* Si clauium officia propria explicare intenderet, aperueris & clauseris dixisset. sed vbi ad ligandum & soluendum transit, tacitis officiis clauium adiungit officia potestatis pmissæ in collatione clauium. ita ꝙ soluere est non solum à vinculis pctórum, pœnarũ, præceptorum iuramenrotum votorumq; liberare, sed à nobis emergentium difficultatũ circa ea quæ sunt fidei declarando absoluere. & similiter ligare non solum est præceptis astringere ad ea quæ sunt regni cœlorum, sed etiam diffiniendo errores ac hæreses arcere ne damnata credant. *Quodcunꝗ.* Non aliquid sic: & aliquid non. *Ligaueris.* Nō dicit putabis aut pronunciabis ligare, sed ligaueris secundum rei veritatem. *Super terram.* Limitatur hinc potestas petri ad ea quæ super terram liganda aut soluenda sunt, ad differentiã eorum quæ sunt sub terra. qualia sunt quæ sunt apud inferos seu purgatorium, illa enim sicut exempta sunt à cognitione petri, non enim potest petrus cognoscere causas eorum, ita exempta sunt à iurisdictiōe petri. transierunt siquidem à foro militantis ecclesiæ ad forum Iesu christi regnantis in cęlo. ¶ *Erit ligatum &c.* Superfluit &. *in cœlis: & quodcunꝗ solueris super terram, erit solutum &c.* Superfluit &. *in cœlis.* Admirãda efficatia vt ligatio à petro facta super terrã, penetret cœlos. Sed tam stupenda efficatia quemadmodum terribilis est ligatio à petro, ita libranda traditur ab ipso petro. Colligere siquidem hinc potest & debet ꝙ non ad libitum ligat super terram, sed tunc tantum quando vinculum ratificatur in cœlis: & similiter non ad libitũ soluit, sed tunc tantum quando solutio rata est in cœlis: alioquin voluntarias immo etiam malas petri ligationes & solutiones, cęlestis cogeretur curia approbare: ꝙ est nō solum stultum sed blasphemũ. Et explicauit iesus per huiusmodi, efficaciam eius quod prius dixerat: scilicet claues regni cęlorum, nam per hoc aperuit petri actiones ligando & soluendo pertingere ad cęlos.

¶ TVNC *præcepit discipulis suis vt nemini dicerent quia ipse esset iesus Christus.*

Non

Non erant capaces hoies ante christi glorificationem tanti mysterii:scilicet ꝙ ille homo es-
F set Messias filius dei viui.& propterea prohibet dominus apostolis,qui tunc hoc à Petro:au
dierant á Iesu non solum approbatum,sed testificatum ꝙ ex diuina reuelatione prodierit,
ne publicent mysterium hoc.Acsi aperte dicat.Sufficit pro nunc vt prędicetis ꝙ appropin
quauit regnum dei,vt vobis præcepi:reseruate mysterium hoc prædicandū futuro post meā
glorificationem tempori.Præcipit etiam hoc silentio interim supprimendum,ne ambitio-
ni regii tituli aut honoris studere videretur.Christus enim regium est nomen.sciebat enim
ꝙ hac causa crucifigendus erat:sed nolebat dare occasionem,nolebat peruenire tempus præ
definitum.*Exinde cepit Iesus ostendere discipulis suis.*Non prius promulgat discipulis mysterium
passionis & resurrectionis suæ quam promulgauerit eisdem se esse Messiam, verum homi-
nem & verum deum:vt ex monstrata prius vtraque natura ipsius,capaciores reddantur pas
sionis & resurrectionis.*Quia oporteret eum ire Hierosolymam:& multa pati a senioribus & scribis &
principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere.*Oportet inquam ad salutem humani gene
ris,ad intrandum in propriam ipsius christi gloriam,ex diuina prædestinatione ipsum pati,
G occidi & resurgere.Et dixit hæc instruendo discipulos de modo & tpe quo ipse propriā Mes
siæ gloriam habiturus esset,qui modo tam abiectus conuersabatur.expectabatur enim Mes
sias rex gloriosus redempturus israel.*Et assumens.*Seorsum ducens,ne coram aliis videretur ar
guere magistrū.*Eum Petrus,cepit increpare illum dicens.*Imperfecta increpatio significatur.amo-
ris enim non solum affectu sed signis Petrus quandam increpationis speciē præ se ferebat.
*Absit a te.*pro,ꝓpitius tibi sis,*domine.*Horrentis est passiōem & occisionē domini.*Non erit tibi
hoc.*Multus amor præsagire facit falsum.

¶*Qui conuersus dixit Petro.*Corpoream faciem versus Petrum vertit:quum collateralis audis
set ipsum.*Vade.*pro,abi,*post me.*Eadem increpatione emittit Petrum qua emiserat diabolum
tentantem:sed non eodem affectu.Diabolum enim eiecerat totaliter & absolute:Petrum ve
rò totaliter eiicit secundum officium aduersarii. propter quod subiungit rōnes,scandalum
mihi es,& nō sapis ea q̄ dei sunt.per hæc enim significat differentiam inter vtriusq; eiectio-
nem:dum diabolus eiectus est sine adiunctis rōnibus tanq̄ eiectus absolute:Petrus verò cum
H adiunctis rōnibus,tanq̄ eiectus secundum quid.Vide expositionem horum verborum supius
ca.4.*Sathana.*Non est diaboli nomen proprium sathanas est:sed in genere significat aduer-
sarium.Omnis enim qui aduersatur,sathanas est.Et quia petrus aduersabatur diuinæ prędę
stinationi quam audierat ex ore Iesu christi,qua oportebat ipsum in Hierusalem pati & oc-
cidi,ideo merito appellatur sathanas hoc est aduersarius.*Scandalum es mihi.*Quantū est ex par
te tua offendiculum enim te mihi exibes sub specie boni suadens impedimētum salutis mū
di:q̄uis ego alienus sim à patiendo scandalum,ab offendēdo in quodcunq;.Et rō hęc sumi-
tur ab exteriori locutione scandalosa.*Quia non sapis ea quæ dei sunt,sed ea quæ hominum.*Ratio er
roneæ suasionis in petro aperitur quia adhuc non sapiebat quæ dei sunt.adhuc non gustaue-
rat ꝙ postea gustauit,quum iuit gaudens à conspectu concilii flagellatus,quia fuit dignus ꝓ
I noīe Iesu contumeliam pati.sed humano vigente adhuc affectu sapiebat quę hominum sunt:
vitare passiones fugere mortē,& similia.Hæc est altera ratio sumpta ab interiori mala,seu mi
nus bona dispositione petri.Confert petrum sathanā,scādalum & non sapientem diuina sed
humana,cum petro beato,cui pater reuelauit ꝙ iesus est christus filius dei viui:& discernes
petrum secundum seipsum à petro diuina fulto gratia:& intelliges nō suffragari percępta di
uinæ gratiæ dona,si postea non perseuerat assistentia eiusdem diuinę gratiæ.*Tunc.*Occasio-
ne accepta ex petri affectu ad hæc humana.

¶*Iesus dixit discipulis suis.si quis vult post me venire.*Dixerat petro vade post me:declarat mō quid
est ire post eum.*Abneget semetipsum.*Alibi dixit,nisi quis renūciauerit oībus quæ possidet:hic
K dicit vt abneget non sua,non suos,sed semetipsum,hoc est proprium velle.Hoc enim est præ-
cipuum in homine:quo homo de seipso disponit,quo seipsum fouet. Quod potest abnegari,
submittendo illud diuino velle diuinoq; consilio.*Et tollat crucem suam.*Non sufficit volenti ire
post iesum optima animæ dispositio abnegando suum velle:sed oportet vt etiam secundum
corpus sit optime dispositus,voluntarie portādo cruciatus suos.

¶*Et sequatur me.*Nihil prodest negare propriam voluntatem,nihil prodest tollere libenti
animo crucem propriam,nisi sequatur me,nisi imitando me hæc fiant.quacunque siquidem
alia ratione hæc fiant,vana sunt.¶*Qui enim.*Dixerat siquis vult venire,monstrans volunta-
rium esse ire post Christum:ne putares sic voluntarium vt non sit etiam necessariuum ad sa-
lutem animæ,adiungit necessitatem non coactionis sed finis scilicet quod sequendo ipsum
peruenitur

peruenitur ad vitam,& non sequendo perditur vita. *Voluerit*.propriam voluntatem adimplendo. *Animam suam*.vitam suam,*saluum facere*.Non abnegando seipsum, non tollendo crucẽ suam,non sequendo me.*Perdet eam*.Quia amittet ipsam transeundo de hac vita ad mortẽ æternam.*qui aũt perdiderit*,propter me.in quo comprehenduntur illa tria.s. abnegare seipsum, tollere crucẽ suam,& sequi me. *Animam suam:propter me*:vitam suã.*inueniet eam*.Transeundo de hac vita in vitam æternam.*Quid enim prodest*.p,proderit.*homini,si vniuersum mundum lucretur*. Ne paruifaceres damnũ aut lucrũ vitæ post mortẽ,monstrat incõparabilitatẽ vitæ ad totius mundi lucrum.*Animæ vero suæ*.Hoc est vitæ suæ quæ simpliciter est vita,non vitæ tẽporalis q̃ partim est mors.*Detrimentum patiatur*?priuatione illius. *Aut quam dabit homo commutationem*. Non sufficit saluatori declarare dãnum vitæ nõ posse cõferri cum lucro totius mundi: sed declarauit etiã ꝙ nõ potest redimi tale dãnum quacunq; humana cõpensatione. *Pro anima sua*?p vita sua quæ simpliciter est vita.quasi dicat nihil.Ex quibus habes necessariũ esse abnegare seipsum &c.si inueniẽda est vita post hanc vitã:alioquin perdetur.*Filius enim hominis*.Dixerat sequaces suos inuẽturos moriendo vitã,saluantes autem vitam suam perdituros illam: declarat modo quomodo,quando,quibus meritis & à quo erit vita & perditio post mortẽ. Filius hoĩs.Ecce author.*venturus est*.Ecce quando,*in gloria patris sui cum angelis suis*. Ecce quomodo ex parte authoris.*Et tunc reddet*.Ecce quomodo ex parte actionis.modus siquidem iustitiæ significatur reddere.*Vnicuiq; secundum opera eius*.Ecce merita.*Amen dico vobis*.Dixerat indeterminate tempus.& ne longum putes,determinat tam proximum esse vt illa ętate futurum sit.*Sunt quidã de hic stãtibus,qui nõ gustabunt mortẽ,donec videant filiũ hominis venientẽ in regno suo*.Proculdubio oẽs qui viderunt iesum post ipsius resurrectionẽ,viderunt ipsum in regno suo:ipso domino attestante,qui in cœna dixit.non bibam vobiscum donec bibam vobiscum in regno patris mei.Resurgẽs enim venire cepit in regno suo:data sibi oĩ potestate in cœlo & in terra,adepta immortalitate& corporis gloria,nõ transitorie(vt in transfiguratione)sed immobili permanentia.❡Non oẽs autem sed quosdam dixit astantium visuros,propter iudam iscariotis. Et forte alii intererant discipuli qui nõ perseuerauerunt cum ipso.

CAPVT XVII.

T *post dies sex*. Lucas dicens fere dies octo,non contrariatur huic textui: quia solos intermedios dies computauit Matthæus, Lucas aũt etiam extremos dies:hinc verborum inde trãsfigurationis. constat enim ꝙ octo existentibus diebus computando extremos,tantum sex sunt intermedii. Et curam ordinis rei gestæ habuit euangelista specialem:quia prælibatio quædam regni christi fuit hæc transfiguratio. & in hac cepit adimpleri promissio,sunt quidam de hic stantibus:pro quanto similitudo quædam ipsius iesu gloriosi monstrata est.*Assumpsit*.pro,assumit,*Iesus Petrum ac iacobum & Ioannem fratrem eius:& duxit*.pro,subducit,*illos in montem excelsum seorsum*.Nullus euangelista explicat quis mons fuerit:sed ꝙ ad orandum ascenderit,& orando transformatus est.

❡*Et transfiguratus est ante eos*.Non mutatione lineamentorum,sed qualitate gloriæ.erat enĩ & apparebat etiam tunc Iesus eiusdem non mutatæ figuræ,sed mutatæ qualitatis.

❡*Et resplenduit*.pro,splenduit,*facies eius sicut sol*.Declarat transfigurationẽ.Si cõsideremus ꝙ transfiguratio hæc facta est in testimoniũ gloriosi aduentus christi,cõsentaneum apparebit ꝙ splendor hic ex gloria interna,animæ christi coæua ab initio creationis suæ,diuina dispẽsatione emanauit:& nõ ab extra aduenit,vt splendor faciei Moysi.nam sic eadẽ videtur gloria corporis quæ post resurrectionẽ erit,quis nõ eodẽ modo:quia tunc erit tanq̃ cõnaturalis corpori,in transfiguratione aũt tanq̃ passio transitoria. *Vestimenta aũt eius facta sunt alba sicut nix*.p,lux.seu lumen.Vt splendorẽ non spũalem sed corporeũ intelligamus, candor vestimẽtorum ex splendore corporis consurgens testatur. *Et ecce apparuerent*.p,visi sunt,*illis Moyses & Helias*.Vt in ipsis testimonia legis & prophetarum de iesu,apostoli cernerent. *Cum eo loquẽtes*.vocali nõ intellectuali aut imaginario sermõe.Loq̃bantur aũt(vt Lucas refert) de passione & morte Iesu christi.*Respõdẽs autem Petrus,dixit ad iesum.domine bonum est nos hic esse.si vis faciamus hic tria tabernacula:tibi vnum,Moysi vnum,& Heliæ vnũ*.Respõdet Petrus nõ loquẽtisecũ, sed discessui Moysi & Helię. Quũ eni Moyses & Helias discedere vellent (vt ex Luca patet) Petrus obuiare volẽs discessui,& sistere illos cupiens ibi cum iesu,dixit bonum est &c. Nec

mirum:

mirum:quia nesciens quid diceret loquebatur. *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit eos.*
F *Et ecce vox de nube dicens. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite.* In baptismo paterna vox non dixit ipsum audite: sed modo hoc addidit propter mysterium. tunc enim regeneratio, modo doctrina significatur. Et propterea tunc satis fuit testificari quod est filius: modo oportuit testificari etiam quod est doctor audiendus à mundo, præsertim de futuris in alia vita: quæ Iesus prędicabat, propter quæ transfiguratio ista patrata est.

¶ *Et audientes discipuli, ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde. Et accessit Iesus, & tetigit eos: dixitque eis. surgite, & nolite timere. Leuantes aũt oculos suos, neminem viderunt nisi solum Iesum. & descendentibus illis de monte, præcepit iesus dicens. nemini dixeritis visionem donec filius hominis a mortuis resurgat. & interrogauerunt eum discipuli, dicentes.* Petrus, Iacobus, & Ioannes viso Helia cum iesu, mouent in descensu montis quæstionem de aduentu Heliæ.

¶ *Quid ergo scribæ dicunt.* Piscatores autem nescientes legem & prophetas nisi ex auditu à doctoribus legis, qui scribę vocantur. *Quod Heliam oporteat primum venire?* Ante Messiæ aduẽtum ex Malachiæ vlt. ca. audierant isti contraria. nam à scribis intellexerant quod Helias præce
G deret aduentum Messiæ: ab ipso verò Helia & Moyse audierant iesu Messiæ passionem & mortem imminere, & viderant Heliam recessisse. vnde perceperant quod non esset Helias tũc venturus. Et propterea quærunt quomodo hæc verificantur. *At ille respondens ait illis.* Solutio quęstionis subditur: distinguens de Helia in propria persona, & de Helia in spiritu & virtute. & quod ille venturus est: iste iam venit incognitus & occisus. *Helias quidem.* In propria persona. de quo loquuntur scribæ. *Venturus est.* Deest. prius. Vt Malachias prophetauit, ante aduẽtum meum est iudicium mundi. *Et restituet omnia.* israel, in prædam abducta ab Antichristo: quia tunc omnis israel saluabitur. Reddet oẽs fidei veri Messiæ: restituet omnia israel, in regnum cœlorum reducendo oẽs illos. *Dico autem vobis.* tanq̃ spiritualis sensus capacibus. *Quia Helias.* In spiritu & virtute: vt angelus Gabriel dixerat.

¶ *Iam venit.* Et testimonium peribuit de me. *Et non cognouerunt eum.* Ne discipuli intelligerent
H dominum dicere quod Helias venisset tunc quum apparuit in transfiguratione, subiungit. Et non cognouerunt, iudæi, eum: vt patet tum ex eo quod dixerunt dæmonium habet. tum ex eo quod dixerunt se nescire vnde fuerit baptismus eius, è cælo an ex hominibus.

¶ *Sed fecerunt in eo.* pro, ei. *quæcunque voluerunt.* Non dicit & dixerunt (quod ex euangelio constaret) sed fecerũt: quod ex euangelii historia non habetur. nisi quia primates Galileæ conuiuæ in natali Herodis, concausæ describuntur decollationis Ioannis: dum scribitur quod etiã propter simul discumbentes iussit Herodes caput Ioannis afferri. Quum enim dominus significet iudæos dicendo non cognouerunt sed fecerunt, & Herodes ac Herodias non fuerint iudæi sed proselyti, oportet aũt propter dictam concausalitatem aut propter aliam non scriptã
I intelligere iudæos concurrisse ad necem ioannis. *Sic & filius hominis passurus est.* Ratio quare iesus miscuit quæstioni de Helia ioannem insinuatur: vt. s. discipuli intelligerent quod nõ mystice sed in veritate ipse esset passurus mortem sicut ioannes passus est mortem. tam alieni siquidem erant discipuli à passione christi, vt oportuerit iesum toties repetere & exemplo ioannis Baptistæ suadere: vt intelligerent quod vere esset passurus & occidendus. *Ab eis.* A quibus passus est ioannes. Sed pronomen eis non exercet demonstrationẽ personalem sed simplicem: hoc est non demonstrat easdem personas à quibus passus est ioannes, sed eadem genera personarum. passurus enim à iudęis, à gentilibus proselytis. Quamuis etiam ab eodẽ Herode iesus passurus erat ignominiam illusionis. *Tunc intellexerunt discipuli quia de ioanne Baptista dixisset eis.* Ecce capacitas spiritualis sensus in discipulis. *Et quum venisset.* pro, venissent. de monte.
K *ad turbam accessit ad eum homo genibus prouolutus ante eum.* pro, flectens ei, *dicens. domine miserere filio meo: quia lunaticus est.* AEgritudinis naturalis nomen est: sed adiunctum habebat hic dæmonium, surdum & mutum illum reddentem apud alium euangelistam. *Et male patitur. nã sæpe cadit in ignem: & crebro in aquam. & obtuli eum discipulis tuis: & non potuerunt curare eum. Respondẽs autem iesus ait. O generatio.* Non indignati sed arguentis sunt verba: non contra homines sed contra vitia incredulitatis & peruersitatis perseuerantia inter tot miracula tanto tẽpore quo apud eos prędicabat. *incredula.* Ecce vitium in intellectus assensu. Et in hoc tãgitur ratio quare puer ille non est curatus à discipulis. s. propter modicam fidem discipulorũ & patris pueri. in genere tamen increpatio fit, quia commune erat vitium. *Et peruersa.* pro, distorta. in affectu. *quousque.* Perseuerantiam illorum in his malis significat à longo tempore pręsentiæ suæ. *Pro vobiscum?* Conferens vobis beneficium pręsentię meę: prædicando, exempla præbendo, & miracula faciendo tanq̃ in vanum.

¶ Vsquequo

¶ *Vsquequo patiar vos?* Eandem perseuerantiam in vitiis exaggerat ex eo ꝙ inferunt Iesu passionem vitia illorum tandiu perseuerantia. Acsi aperte diceret, quando finietur tempus tolerandi vos in istis vitiis? quasi dicat, tempus iam esse deberet mutationis vestræ. *Afferte huc illum ad me.* Ne putaretur increpatione diuertere curam difficilem, non obstante incredulitate & peruersitate impartitur beneficium sanitatis. *Et increpauit iesus illum.* Dæmonem, arguentis officium exercens. *Et exiit ab eo dæmonium: & curatus est puer ex illa hora.* tunc. Non ibi sed postq̃ venit domum. ¶ *Accesserunt discipuli ad iesum secreto.* pro, seorsum, *& dixerunt. quare nos nō potuimus eiicere illum.* pro, illud? *dixit illis Iesus. Propter incredulitatem vestram.* Non propter defectum potestatis à me vobis traditæ super dæmonia. potestas illa non deficit, sed fides vestra deficit: qui necessaria est ad vsum potestatis super dæmonia. A

¶ *Amen quippe dico vobis: si habueritis fidem sicut granum sinapis.* Hoc est fidem magnam in virtute multã enim efficaciã ad sensum habet sinapis granum. *Dicetis monti huic, transi hinc.* Deest. illuc, *& transibit, & nihil impossibile erit vobis. Hoc aũt genus.* Instruxit apostolos ꝙ ad vsum potestatis faciendi miracula, necessaria est perfecta fiducia facturi miraculum: modo instruit oportere quandoq; concurrere orationem & ieiunium, quia opus ipsum hæc exigit. Non dicit hoc genus ægritudinis: sed dicẽdo. *Non eiicitur.* pro, egreditur. Seu in nullo potest exire (vt Marcus habet) significat ꝙ demonstrat genus dæmonii, reddentis hoīem surdum & mutum, agentisque illum ab infantia & modo in ignem modo in aquam. Nouit ipse iesus solus quare hoc gen⁹ dęmonii exigit orationem & ieiunium ad hoc vt egrediatur. Sed cuius orationem ac ieiunium exigat non explicatur. Suadet tamen ratio ꝙ vexati curandi requiritur oratio ac ieiunium illo medio tempore quo quiescit & non vexatur: quoniam ex parte operis significatur hæc exactio, dicendo hoc genus non eiicitur, seu in nullo potest exire. Ita ꝙ ex parte ministrorum exigitur perfecta fides: ex parte verò curandi exigitur oratio cum ieiunio. Et intellige hoc regulariter: quoniam potentia diuina nō est alligata his regulis. vnde ipse dominus absque concursu orationis & ieiunii curauit illum. *Nisi per orationem.* Qua animus offertur deo. *Et ieiunium.* quo corpus ieiunantis offertur deo. Perpende hinc quanti fiat à deo ieiuniũ: ex hoc ꝙ ad opera ardua ieiunii concursum requiri explicauit. B C

¶ *Conuersantibus aũt eis in Galilæa, dixit illis Iesus: Filius hominis tradendus est in manus hominum: & occident eum, & tertia die resurget.* Repetit iesus sermonem de passione, morte ac resurrectiõe sua: vt crebro audita imprimantur duris ad hæc discipulorum animis.

¶ *Et contristati sunt vehementer.* Discipuli non penetrantes verba iesu, contristabantur dum crebro hæc audirent tam tristitia: & non intelligentes, sic futurum in veritate, timebant interrogare explanationem: ita quod inde crebrior sermo de passione, hinc non intelligẽtia cum timore, tristitiam causabant magnam. *Et quum venissent caphar naum, accesserunt qui didrachmam.* pro, didrachma. *Dracma ponderis nomẽ est* scilicet octaua pars vnciæ. vnde per didrachmũ, duplex drachma significatur. *Accipiebant.* Publicani. *Ad Petrum.* Reuerebantur iesum prædicatorem tanti nominis: & nihilominus volebant censum à iesu. & ideo consulto adeunt petrum, familiarem iesu, prioremq; aliis discipulis. *Et dixerunt ei. Magister vester non soluit.* præsentis temporis. *didrachmam.* pro, didrachma? *Ait. etiã.* Affirmantis est illius quod publicani dixerant: s. quod iesus non soluit didrachma. *Et quum intrasset in domum, præuenit eum iesus, dicens.* hinc apparet Petrum conclusisse cum publicanis quod suggereret domi iesu de censu soluendo. nam nisi Petrus fuisset alloquuturus domi iesum de censu, non diceret euangelista quod veniens domũ præuenit Petrũ. *Quid tibi videtur Simon? reges terræ a quibus accipiunt tributũ.* ꝓ, trita. Quod subiectæ terræ q̃ tributariæ sunt effectæ soluũt. Quod Põpeius dicitur primus instituisse in iudęa. *Vel censum.* quod quilibet ꝓ suo capite soluit. Quod Augustus primo dicitur imposuisse eisdẽ. vtrũq; soluere, subiectionis nõ negociationis aut rerũ erat. *A filiis suis, an ab alienis? & ille dixit ab alienis. dixit illi iesus. ergo liberi sunt filii.* Regis in quolibet regno. Ex eo qđ reges nõ sunt soliti à propriis filiis accipere tributũ aut cẽsum sed ab aliis, infert iesus in genere ergo liberi sunt filii. ita quod ex differẽtia dicta à Petro, infert iesus libertatẽ filiorum: ad subintelligẽdum vlteriorẽ conclusionẽ, ergo liber sum ego. appellatione siquidem regis nõ solus proximus Rex (puta Herodes) sed supmus potius (puta Cæsar) itelligitur. ita quod liberi sunt filii regis, absque vlla cõtradictione habetur quod filii supremi regis sunt liberi: ac ꝓ hoc ego qui sum naturalis filius æterni regis qui vniuersum regit, sum liber. Noluit autẽ inferre ergo liber sum ego, sed in genere ergo liberi sunt filii: quia satis erat rationẽ libertatis suę mõstrasse consistere in filiatione regis. ¶ *Vt autem non scandalizemus eos.* Non dixit vt autem D E

non scandalizent, sed scādalizemus: quia petrus erat mediator. & si per petrum negasset cen
F sum, non solus sed cum petro scādalizasset eos. ¶ Rursus non dicit vt autem non scādalizen
tur, sed dicit vt aūt non scādalizemus eos ad significandum ꝙ de scādalo actiuo vitando lo
quitur. Vbi perpende differentiā. Superius pharisæos scādalizatos, dimittēdos censuit: quia
non datum sed acceptum fuerat scādalum. hic curat ne scādalizemus: quia scādalum actiuum
imminebat negādo censum. Iesus enim non adhuc cognoscebatur filius dei, adhuc nō habe
batur liber q̄uis esset & propterea si negatio census fuisset, actiui scādali rōnem habuisset.
Hæc nāq; conditionalis est vera, q̄uis impossibile fuerit ꝙ Iesus scādalizasset aliquem: *Vade & mare, & mitte hamum: & eum piscem qui primum ascenderit, tolle. & aperto ore eius, inuenies staterē.* Crediderim ego staterē à pondere, quiddam denoīatum quatuor drachmarum (hoc est se-
miunciæ) sed speciem fuisse numismatis. Quod ex eo coniicio ꝙ Iesus præcipit illum dādū
publicanis. si enim pondus argenti nō monetati fuisset, non dixisset da illum, sed vēde aut
permuta illum. *Illum sumens, da eis pro me & te.* Hinc p̄ter beneficentiā singularem exhibitā Pe
tro non petenti, notandum est ꝙ Iesus q̄uis loculos cōmunes habuerit penes Iudam, noluit
G cōibus vti ad proprium personaleq; debitum persoluendum: exemplum præbens prælatis vt
communibus ecclesiæ bonis non vtantur ad propria sed ad communia.

CAPVT XVIII.

IN *illa hora.* Occasionē emulationis cuiusdē acceperāt discipuli de prima-
tu: videndo tres tantū discipulos ductos à iesu in montē, audiendo tot pro
missiones factas à iesu petro, tibi dabo claues &c. & demum vidēdo ꝙ ie
sus pro se & petro tantū soluit censum. *Accesserunt discipuli ad iesum dicentes.*
Tacet Matthæus disputationē discipulorū de primatu, tacet ꝙ interrogati
H à iesu qua de re disputassent tacuerunt præ verecūdia: & transit ad vltimo
gesta. *Quisputas.* pro, quisnam, *maior.* pro, maximus, *est in regno cœlorum?* Di-
scipuli hinc erubescētes loqui de primatu inter se, inde stimulante passione, mutāt seu hone
stant q̄stionem: & nō quærunt quis est maximus inter nos, sed in regno cœlorū, & i statu viæ
& in statu patriæ. *Et aduocans iesus paruulum, statuit eū in medio eorū.* Rudibus discipulis respōdet
nō solis verbis sed exemplo sensibili ante oculos eorū proposito. *Et dixit. Amē dico vobis, nisi cō uersi fueritis.* respōdet dominus cordibus eorum. percutiens enim eos his verbis, significat il-
lis se intelligere vnde prouenit hæc q̄stio: scilicet ex passione animi circa primatum. eo atte
stante ipsos nō est perfecte cōuersos ad regnum dei, sed adhuc aliquid auersionis ab illo ha-
I bere. Quantum enim homo habet tumoris, q̄tum habet superbiæ, tantum habet auersionis
à regno cœlorum. Necessitas itaque indicitur dicendo, nisi &c. *Et efficiamini sicut paruuli.* Nō
sensu sed malitia: hoc est sine malitia, sine superbia. *Non intrabitis in regnum cœlorū.* Ecce ad quid
necessarium est effici similes paruulis. Manifeste excluditur à regno cœlorum quisquis non
efficitur sicut paruulus. alienus à malitia & superbia &c. Superbis enim deus resistit.
Quicunque ergo. Prius docuit discipulos humilitatem necessariam ad regnum cœlorum: mo-
do respondendo ad quæsitum docet humilitatem meritoriam maioritatis.
¶ *Humiliauerit se.* Non verba, non gestus, non honores, non laudes, non signa sua, sed se. pro-
prium enim humilitatis superbiæq; obiectum est ipsemet. Superbus magnificat seu exaltat
se: humilis paruificat seu humilia se. *Sicut paruulus iste.* Exemplum est vt intelligāt internā ani-
K mi humilitatem ex quantitate paruuli & ex qualitate animi in ætate non ambiente, nō con
traria regno cœlorum. vt hinc intelligamus humilitatem cōmendari & præferri ex parte cō
trarii. hoc est ad remouendam superbiam, contrariam & ingressui & profectui in regno cæ
lorum. *Hic maior.* pro, maximus, *est in regno cœlorum.* Secundum correspondentiam debetur hu
militati maioritas: sicut luctui consolatio & paupertati regnum.
¶ *Et qui susceperit vnum paruulum talem in nomine meo, me suscepit.* Tertiam viri humilis dignita-
tem aperit, ꝙ personam ipsius iesu christi agit apud suscipientes ipsum virum humilē in no-
mine christi. *Qui autem scandalizauerit* Quarta humilium dignitas ex pœna scandalizātis eos,
pensanda describitur. Non dicit fecerit scandalizari sed scandalizauerit: quia q̄uis ille nō scā
dalizetur, non ruat, tu tamen qui scandalum das, scandalizas, & crimen scandalizantis non
euadis. *Vnum.* Non exigitur ad hanc pœnam vt scandalizes populum aut multos: sed si vnū
tantum scandalizaueris, locus est pœnæ.
De pusillis istis qui in me credūt, expedit ei vt suspēdatur mola asinaria in collo ei⁹, & demergatur in profū dum maris

dum maris.) piscatoribus & iuxta mare conuersatis discipulis pœnam à submersione violē ta describit:vt intelligant peius morte violenta & ineuasibili malum paratum scandalizanti vnum paruulum CHRISTI. *Ve mundo a scandalis.* Magnum mundi malum inueniri ex scandalis adiungit: vt ex magnitudine mali perpendamus iustam esse pœnam prædictam. ex magnitudine siquidem nocumenti pensantur peccata contra proximum:quale est scandalum. *Necesse est enim.* Inter loquendum de scandalo occasione humilium, inserit vtilis doctor doctrinam de scandalo quo ad tria. Et primo declarat necessitatem scandalorum. Necesse est, nō necessitate coactiua aut causarū necessarium sed necessitate mortalis cursus. *Vt veniant scandala.* Sicut necesse est necessitate naturalis cursus vt sint ægritudines & claudi & cæci. &c. proni sunt enim sensus hominum ad malum morale. *Veruntamen ve homini illi per quem scandalum venit.* Inexcusabilitas scandalizantium secundo subditur:aperiendo non quia necesse est in genere fieri scandala, ideo excusantur singuli scandalizantes:quia nō est necesse vt tu scandalizes, sed sua voluntate scandalizat quicūq; scandalizat. & propterea ve homini illi per quem scandalum venit. ¶ Hanc Iesu Christi doctrinam habeto ante mentis oculos tu qui fundas excusationem tuam super hoc quod omnino malū opus illud fit & oportet fieri: quia ve tibi qui facis illud. *Si manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum proiice abs te. bonū est tibi ad vitam ingredi debilem.* pro, mancum, *vel claudum, quā duas manus vel duos pedes habentem mitti in igne æternum. Et si oculus tuus scandalizat te. erue eum & proiice abs te. Bonum est tibi cum vno oculo in vitam intrare quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.* Tertio cautela eorum quibus inferuntur scandala, subinfertur:consistens in hoc quod si aliquid est tibi occasio peccandi, quamuis illud sit tibi sicut altera manus, alter oculus aut alter pes, separa illud à te. ¶ Vbi aduerte quod non proprius sed metaphoricus est sermo iste dominicus. nam non docet naturalia membra abscindere:sed ea quæ sunt nobis necessaria seu vtilia vt membra naturalia. ¶ Ideo autem membra gemina (manus, pedes & oculos) in metaphoram attulit, & non caput nec ambas manus amboſq; pedes seu oculos euellēdos censuit:vt significaret quòd possibiles ac tolerabiles abdicationes præcipit. Si enim quod scandalizat te non potes à te separare (vel quia caput tuum est:vel quia membrum tuum est, vt in potestate tua sit separatio:vel quia vtraque manu carere oporteret) nō inducitur tibi à domino abscisio. Sed nec perplexus relinqueris:sed superest remedium. attende tibi & caue ne scandalizans te, habeat effectum in te:caue ne tu consentias ruinæ tuæ altero stimulante. *Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis.* Non solum prohibet scandalizare paruulos suos sed despicere. Vtrunque enim crimen facile in humiles exercet humanum genus. nam & offendicula ponere ad ruinam humilium seu abiectorum hominum, pro nihilo habetur: & despicere humiles seu abiectos morale est. Et propterea sapientissimus magister, volens suos discipulos esse pauperes & humiles, præcipit vniuersis. videte ne contemnatis etiam vnum ex istis. *Dico enim vobis quia angeli eorū in cælis, semper vident faciem patris mei qui in cælis est.* Quia dignitas humilium apponitur ex angelico ministerio prompto pro ipsis. Quia angeli eorum, iuxta proprietatem vocabuli dicitur quia nuncii eorum. angeli enim græce. nuncii latine dicuntur. Et significatur quòd humilium nuncii promouentes causas illorum apud deum, sunt semper præsentialiter videntes faciem dei. ita quod nec egent vt eant ad eum aut ingressum ad colloquendum deo petant, nec distrahuntur auiditate redeundi ad videndum deum:sed talis tantæque fœlicitatis sunt vt semper videant faciem dei, & simul sint angeli eorum: hoc est humilium nuncii apud deū ad promouendas illorum causas, quod cōtemnuntur, quod opprimuntur. &c. ¶ Cum hac tamen proprietate verborum potest etiam exponi quod angeli eorum custodes: quia iidem angeli sunt eorū custodes & sunt eorum angeli. Qui & sunt dei angeli: sed dei sunt angeli famulādo: humiliū autē sunt angeli ex charitate patrocinando. Et bene nota quod non dicit angeli singuli eorū: sed dicit angeli eorum. Ex hoc eni textu non habetur singulos hoīes aut etiam singulos pusillos credentes in Christum (de quibus loquitur textus ad literam) habere singulos angelos: sed solū eos habere angelos beatos. ad cuius verificationē nō exigitur singulos singulorū esse angelos sed sufficit multos esse angelos eorū, hoc est multitudinis eorū. *Venit enim filius hominis saluare quod perierat.* Sexta dignitas humilium ex aduentu. Christi propter eorum salutem apponitur: vt magnificicem⁹ humiles nō solum ex angelico patrocinio, sed ex ipsius Iesu Christi studio circa eorum salutem. *Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oues, & errauerit vna ex eis, nonne relinquit nonaginta nouem in deserto, & vadit quærere eam quæ errauit?* Apponit ad hoc parabolā clarā. *Et si contingerit vt inueniat eā, amen dico vobis quia gaudebit super ea magis.* Actuali lætitia, non habituali. Certum est enim quod plus gaudii in

E habitu habet de nonaginta nouem q̃ de vna. Sed plus actualis lætitiæ habet de illa vna: quia specialis ratio actualiter gaudendi de illa occurrit (scilicet inuentio perditæ) quæ nõ occurrit de nonagintanouem. *Quam super nonaginta nouem quæ non errauerunt. Sic.* Ecce ad quid est inducta parabola. *Non est voluntas ante patrem vestrum qui in cælis est.* Prius dixerat venit filius hominis: modo dicit, voluntas ante patrem vestrum qui in cælis est. vt officium IESV Christi hominis, & voluntatem diuinam erga salutem humilium intelligamus.

¶ *Vt pereat.* Prius dixerat saluare quod perierat: modo dicit, non est voluntas vt pereat. quia prius loquitur de interitu peccati: modo de interitu æternę mortis seu dãnationis. prius descripsit quòd perierat quantum est ex suo peccato: modo ne pereat simpliciter relictus suo errori. ¶ *Vnus de pusillis istis.* Concluditur sermo in salute singulorum pusillorum, hoc est humilium: quia ipsi omnes & soli sunt electi: ad quos saluandos efficaciter venit Christus, quos deus vult non perire. *Si autem.* Hactenus humiles commendauit multipliciter: modo extendi doctrinam respectu fratrum peccantium: vt qualiter ad confratres errantes, nos gerere debeamus sciamus: Postquam enim docuit te non peccare in fratrem tuũ, superbiendo scãdalizando, despiciendo: modo docet qualiter te geras si frater peccauerit in te. ¶ *Peccauerit*
G *in te.* Ad differentiam peccati in alium. nam peccatum contra te, tuum est condonare tuum est accusare. *Frater tuus.* Ad differentiam ethnicorum, quorum correctio non separatur. Et rursus ad differentiam patri tui, contra quem non est fas ad vlteriora quæ sequuntur procedere. ¶ VADE. Nõ expectes vt veniat ad petendum veniam à te, aut vt prius ipse veniat ad te, aut vt obuiet tibi, sed tu vade. *Et corripe eum.* Nõ sufficit vt parcas ei, vt benigno oculo, placata lingua ac bonis factis, tractes eum: sed iniungitur tibi vt cures salutem illius qui te offendit, correctionis fraternæ verba adhibendo. ¶ Aduerte quòd mandatum hoc est affirmatiuum, obligans pro loco & tempore. Et propterea tunc intelligitur exequendum quando creditur opus esse ad salutem fratris. ¶ *Inter te & ipsum solum.* Vt vtilis sit correctio, vt ex modo monendi percipiat qui offendit charitatem monentis. Si enim coram aliis incipis monere, existimabit qui corrigitur quòd tuo studeas honori aut illius confusioni, aut quòd vindictam sic exerceas: sed vbi inter te & ipsum solum verba salutis eius sola funditur, soli charitati rationabiliter attribuitur monitio.

¶ *Si te audierit.* Pœnitendo. Non oportet ad hoc vt vadas monitum, certũ te esse quod fructuosa erit monitio. dubius enim significaris dicendo si te audierit. ¶ *Lucratus eris.* pro, es, *fratrem tuum.* Ecce fructus speratus finisque intentus per hoc præceptum. Nec dicit saluus erit frater tuus, sed lucratus es fratrem tuum: vt fratris salutem tuum lucrum, ęstimes, ac non secus quam tuum lucrum inquiras, & de illo gaudeas. ¶ *Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos.* Hinc apparet quòd non arctatur sermo iste dominicus (si peccauerit in te frater. &c. Ad peccata secreta: quoniam secretis peccatis non correctis nõ possunt
I adhiberi testes correctionis. Et rursus in secretis non est ad vlteriora procedendum contra impœnitẽtem. Nam non dicitur, si recidiuauerit adhibe tecum, sed si te non audierit adhibe tecum: vt intelligamus quòd absq; recidiuo contra impœnitẽtem monitum prius secreto, procedendum mandat ad vlteriora. ¶ *Vt in ore duorum vel trium testium stet.* pro, consistat, *omne verbum.* Hinc apparet quòd ad bonum publicum transitur. Ex quo non potuisti solus prodesse fratri, adhibe tecum testes ad hoc vt prosis communi bono. si non vales curare fratrem, serua ne lædatur publica salus. Testes enim q̃uis directe sint propter iudicium publicum, dominus tamen ordinat vt vtaris testibus ad vtrunque bonum scilicet & ad tentandum si forte prosint ad salutem fratris: & si non profuerint, ad procedendum coram ecclesiæ iudicio, pro communi, pro fratris & aliorum bono. *Quod si non audierit eos.* Hinc clare constat testes ad correctionis actum induci. *Dic ecclesiæ.* Nec ratio nec vsus suadet congregã-
R dam esse ecclesiam ad corrigendum fratrem impœnitentem solius peccati in me commissi: sed tam ratio q̃ vetustissimus mos habet vt dicatur capiti ecclesiæ. Ac per hoc appellatione ecclesiæ hoc in loco non solum ecclesia (non acephala) sed etiam prælatus ecclesiæ, qui ordinarius iudex est fratris impœnitentis: intelligitur. Dic. Iudicialiter denunciando, seu accusando & procedendo. ¶ *Si autem ecclesiam non audierit.* Vtrique fratris scilicet & communi bono fit satis, si ecclesiam audierit resipiscendo ac pœnitendo: si autem nec ecclesiam audierit ad pœnitentiam, quia iam tria correctio facta est (prima à te solo, secunda à testibus tecum, tertia ab ecclesia) & nulla profuit, nulla restat tibi via procurandi salutem fratris obstinati. Et propterea. ¶ *Sit tibi sicut.* Non habebis eum amplius vt fratrem: sed de reliquo sit tibi sicut. ¶ *Ethnicus.* Hoc est gentilis: qui inter credentes in deum non computantur. Et

publicanus.

publicanus. Infame hominum genus apud fideles. ¶Recole hunc ordinem procedendi in ecclesia dei sub affirmatiua lege statutum:& propterea non ligare nisi quũ oportet ad salutem fratris & commune bonum. ¶Libenter viderem seruari hanc definitam à IESV Christo pœnam non audiẽtium ecclesiam:quód scilicet sufficeret eos haberi vt ethnicos:hoc est vt ipsi quidé ex vi excommunicationis haberentur vt ethnici & publicani:& non inuoluerentur innocentes alii loquentes cum eis, qui nullum peccatum incurrunt loquentes & comedentes cum ethnicis. *Amen dico vobis:quæcunque alligaueritis super terrã,erunt ligata*.& superfluit &.*in cælo:& quæcunque solueritis super terram,erunt soluta &*.superfluit &.*in cælo*. Quam potestatem soluendi ac ligandi promiserat Petro,hanc eandem omnibus discipulis communicat.Et propterea expone vt supra in cap.xvi.vt non solum timeatur sententia Petri,sed quilibet sui prælati suæque ecclesiæ sententiam timeat. ¶*Iterum dico vobis*.Promiserat Petro,declarauerat ecclesiæ cuiusque potestatem iudiciariam declarat modó accumulando dona ecclesiæ,potestatem impetrandi à deo omnia. Ac si aperte diceret.dixi vobis potestaté vestrã circa iudicia:iterum dico non eandem sed aliam vestram communem potestatem. ¶*Quia si duo ex vobis*. Proculdubio discipulis meis,fidelibus meis.Non dixit si omnes:ne de vniuersali ecclesia tantum intelligeretur.nó dixit si multi:ne ad magnarum ecclesiarum gratiam sermo restrictus videatur.Sed dixit si duo:vt etiam minimi numeri fidelium quanta sit vis explicetur.*Consenserint super terrã*. Non frustra apposuit super terram:sed quemadmodum declarando potestatem iudicialem apposuit super terram,ad declarandum materiam ligandã aut soluendam esse illa quæ sunt super terram,ita declarando potestatem ĩpetrandi apponit super terrã,ad declarandũ materiã consensus esse illa quæ sunt super terrã.Differentia tamen est in modo:quia superius tenetur restrictiue,hic accumulatiue,nã sensus est.Si consenserint etiam super terram:hoc est si eundem sensum habuerint nó solum circa ea quæ sunt in cælis & in inferno,& breuiter circa credenda,sed etiam in iis quæ sunt super terram:hoc est circa agenda,sustinenda,patienda,& huiusmodi occurrentia in terra.Ita quód plenitudo concordiæ significatur per pluriũ consensum super terram.*De omni re*.nulla excipitur.*quæcunque petierint*.Hic apparet quod de virtute petitoriæ precationis est sermo. *Fiet*. Non dicit facient: quia non de potestate factiua miraculorum sed impetratiua tractat. ¶*Illis*. Non contra aut præter illos.vt intelligas non promitti exauditionem nisi secundum voluntatem petentium quã haberent si cuncta nossent quæ deus nouit. Bonus enim est dominus,negans quod volumus & petimus vt tribuat quod mallemus si omnia videremus quæ deus videt. *A patre meo qui in cælis est*. Ecce à quo petunt.Et dicit hæc vt in vim propriam cõmunis orationis doceret cõsistere in plena concordia orantium:& hinc discerent q̃ grata sit deo concordia fidelium: atq; scirent duorum petentium vnanimitati cõcessum etiam quicquid exéptum est ab ecclesiæ iudicio. *Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo*. Ratio tantę efficaciæ in vnanimitate orantium, redditur præsentia ipsius iesu in medio talium. Ac si aperte diceret.quia ego sum præbens tantam efficaciam petitioni taliũ:ita ꝙ ipsi iã nó ipsi petũt,sed ego in ipsis peto. Et non dicit vbi sunt duo vel tres congregati seu vnanimes,sed apponit in nomine meo: ad differentiã cõcordiæ mundanę seu etiam humanę amicitię:quæ licet sit laudabilis,nó tamé gaudet hoc priuilegio diuinæ præsentię.Non sunt enim in iesu Christi nomine vnanimes, quibus aliud viuere est q̃ christus. ¶*Ibi sum in medio eorum*. Non dicit ero:quia nescit futurum deus,qui æternitate sua semper adest omnibus.Sum autem non communi modó per essentiam,præsentiam & potentiam:sed specialis assistentiæ gratia,operans intus in eis, & extra pro eis.Neque enim minus efficit præsens in medio congregatorum in nomine suo q̃ efficerit præsens in carne cum discipulis:de quibus dicit Ioan.xvii.quum essem cum eis seruabam eos in nomine tuo,quos dedisti mihi ego custodiui. ¶*Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: domine quotiens peccabit in me frater meus & dimittam ei, vsq; septies?* Occasione sumpta ex verbis domini si peccauerit in te frater tuus, mouetur Petrus ad interrogandum.

¶*Dicit illi* IESVS. *non dico tibi vsque septies: sed vsque septuagiessepties*. Numerus finitus ponitur ꝓ infinito. *Ideo assimilatum est*.Ne putaretur quód perfectionis non necessitatis est remittere fratri peccanti in te,subiungit iesus parabolam ad declarandum necessarium ad salutem esse remittere offensam fratri qui peccauit in te. ¶*Regnum cælorum*. Quod in præsenti inchoatur vita fidelium,& in futuro consummatur seculo. ¶*Homini regi*.Non intelligo cælorum regnum assimilari homini regi soli,sed homini regi exigenti rationes à seruis suis & c.hoc est negocio seu officio in quo homo Rex voluit rationem ponere, & reliqua. Huic enim negocio seu officio assimilatur regnum cælorum in similibus actionibus.

Meminit autem regis, ac significandum ꝙ in parabolam affert nõ patremfamilias aut iudicẽ
F aut quemlibet dominũ, sed regem, supremã inter homines habentẽ potestatem. *Qui voluit rationem ponere.* pro, conferre, *cum seruis suis. Et quum cepisset rationem ponere.* pro, conferre *oblatus est ei vnus qui debebat ei decem milia talenta.* Tota parabola clara est. ¶ *Quum autem non haberet vnde redderet, iussit eum venundari & vxorem eius & filios, & omnia quæ habebat: & reddi.* Si miraris prę ceptum regium vt crudele, recole quod antiquo tempore rigor iustitię admittebat venditiones hominum fieri pro soluendis debitis: vt patet. iiii. Reg. iiii. ¶ *Procidens autem seruus ille rogabat.* pro, adorabat. *eum, dicens patientiam.* Deest domine. Legendum est. domine patientiam. *habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem dominus serui illius, dimisit eum & debitum.* pro, mutuum, *dimisit ei. Egressus autem seruus ille inuenit vnum de conseruis suis qui debebat ei centum denarios: & tenens suffocabat eum, dicens. redde quod debes. Et procidens conseruus eius, rogabat.* pro, obsecrabat. *eum, dicens. patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit: sed abiit, & misit eum in carcerem donec redderet debitum. Videntes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt valde, & venerunt & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocauit eum dominus suus: & ait illi. Serue nequam.* pro, male. *omne debitum dimisi tibi quoniam rogasti me, nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui? sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus quoadusque redderet vniuersum debitum.* Desunt duæ dictiones. illud sibi. Quæstio occurrit de hac sententia: quia non videtur lata ab homine rege secundum hamanam iustitiam. Nam in materia debitarum pecuniarum (in qua constat parabolam proponi) non tenetur ex debito legali sed ex debito honestatis ille cui donatur quod debet fisco seu regi, donare suis debitoribus pecunias sibi ab aliis debitas: vt patet. Qua ergo humana iustitia rex iste iudicat quód oportuit istum facere sicut factum fuit ei: nec solum iudicat sed damnat, & repetit vniuersum debitum? ¶ Solutio est quód duo rex affecerit: primum misertus est serui illius dimisitque eum. alterum & omne debitum remisit ei. Non iudicauit autem oportuisse ser-
H uum illum donásse debitum conseruo, sed misereri. nam non dicit, oportuit te donare conseruo tuo debitum sicut & ego donaui tibi: sed dicit, oportuit te misereri conserui tui sicut & ego tui misertus sum. Ac si aperte diceret. & si nolebas imitari me in liberalite, oportuit tamen me imitari in misericordia, saltem expectando supplicantem pro dilatione temporis. Tenebatur autem ad misericordiam seruus ille, quamuis non ex debito legali tamen ex debito mortali, duplici ratione. primo ex ipsa impotentia debitoris ad soluendum tunc. secundo ex beneficio simili (immo longe maiori) in simili materia & suplicatione sibi, tunc. præstito à communi domino. Ita quód non de consilio & honestate sed de debito (morali tamen) tenebatur ad misericordiam. nam sicut honestas moralis non admittit hominem impotentem soluere debitum pecuniarium, vexari in persona & libertate, ita
I non admittit vexari in eisdem impotentem pro tunc, suppliciter rogantem dilationem cum promissione soluendi omnia: iste autem & vexabat in persona, suffocando tenens, & in libertate, mittendo in carcerem. ¶ Rursus in nonnullam iniuriam communis domini redundat tractare sic conseruum statim post acceptum tantum beneficium: tanquam pro nihilo æstimetur exemplum domini. & etiam pro nihilo æstimetur conserui seruitus respectu eiusdem communis domini. Quód autem statim describatur casus iste. significatur ex illo verbo, egressus autem seruus ille inuenit vnum de conseruis suis. & c. Hoc enĩ significat ꝙ egressó à facie regis occurit debitor: vel quód egressus quæsiuit, & sic inuenit debitorẽ. Quod peius fuisset: tanquam egressus fuerit ad quærendũ debitorem. & c. Quáuis autẽ inferiores iudices quorum est legalia debita iudicare, nõ damnent talem inhumanitatẽ & ingratitudinem, Rex tamen (in quo plenitudo residet potestatis, nõ alligatę legibus) potest huiusmodi in humanitatis ingratitudinis ac cõtẽptus crimen cognoscere ac punire: ꝓ-
K pter quod parabóla inducta est de homine rege: & nõ de inferiore aliquo domino. Et quoniã arbitraria erat pœna, arbitratus est Rex vt vniuersũ debitũ pristinum soluat, & in super torqueatur interim. Hæc est parabola. *Sic & pater meus cælestis faciet vobis.* Sensus per parabolam intentus aperitur, non per singulas partes, sed quo ad tria scilicet modum faciendi, dicẽdo sic: & quo ad personam regis pater meus cælestis: & quo ad personas serui & conserui, *si non remiseritis vnusquisque fratri suo.* ¶ Vide singula. non aliquis sed vnusquisque discipulus est seruus debitor decem milium talentorum deo. & similiter quilibet frater est conseruus cui remittere oporter centum denarios. Ita quód tanta est differentia inter debita nostra deo, & debita nostra hominibus, quanta est distantia inter decem milia talentorum & centum denarios. Quilibet igitur describitur debitor deo tãtorum vt non posit satisfacere, & posit cogi ad

cogi ad vendendum omnia sua & seipsum:hoc est nihil est eius exemptum ab hoc debito si iustitiæ rigor exerceatur,& tamen consequitur sola humili supplicatione & intentione satisfaciendi amplissimam plusquã petierit veniam à deo.at si fratri petenti à nobis veniã nõ remittimus offensam in nos, efficimur serui nequam & tradimur in morte.tunc enim cæle stis pater iudiciũ exercet,tradens dæmonibus tortoribus ad persoluendum vniuersum debi tum quod debebamus deo. ¶*Si non remiseritis vnusquisq; fratri suo de cordibus vestris.* Deest.dedicta eorum. Non vult simulatam remissionem sed ex intimo corde,qui cordium scrutator & iudex est deus. Quæstio occurrit hic quomodo sine pœnitentia sunt dona dei,vt apostolus dicit ad Roma.xi.& debita semel donata à deo,postea repetuntur. Solutio est quod repetuntur non vt fuerant prius debita,sed vt modo effecta sunt materia ingratitudinis tam inhumanæ.ingrata siquidem hæc inhumanitas tanto magis pensanda est,quanto maius fuit beneficium donationis tantorum debitorum. ¶Altera occurrit quæstio quomodo verificatur quòd sic faciet pater cælestis torquendo quoadusque reddat:quum torqueat post mortẽ in æternum sine termino aliquo. ¶Solutio est quòd torquendus quousq; reddat.si nunq̃ reddit nunquam euadit tormenta. Tales sunt damnati in inferno.qui ideo nunq̃ desinunt torqueri quia nunq̃ reddunt,nunq̃ pœnitet eos offensæ diuinæ,nunq̃ satisfaciunt.perseuerant enim in voluntate impœnitentiæ obstinata in malo.

CAPVT. XIX.

ET FACTVM EST QVVM CONSVMMASSET IESVS *sermones istos,migrauit a Galilæa,& venit in fines Iudææ trans Iordanem.* Hæc migratio videtur illa cuius meminit Ioannes cap.x.describendo specialiter locum trans Iordanem vbi Ioannes baptizauerat. ¶*Et secutæ sunt eum turbæ multæ:& curauit eos ibi. Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum,& dicentes.* Non discendi sed accusandi causa interrogant:si forte contra legẽ aut populi libertatẽ in diuortiis aliquid dixerit. *Scilicet homini dimittere vxorẽ suam quacunq; ex causa?* Hoc est quod quælibet causa sit sufficiẽs ad hoc vt licite possit quis dimittere vxorem.Erat tunc sicut vsq; hodie est inter theologos quæstio tractata in quarto sensu de causa libelli repudi:an quælibet causa reddens vxorẽ exosam viro sufficeret ad licite dimittẽdum vxorem.Moyses enim Deutero.xxiiii.vtitur verbis generalibus:dicendo si non inuenit gratiam in oculis viri.Et propterea Pharisæi in quæstione hac tentant Iesum. ¶*Qui respondens ait eis. Non legistis.* Reuocat Pharisæos ad sacram scripturam.vt intelligant diuinam sententiam in lege scriptam qui quæstionẽ de lege mouent: nec audiant ipsam Iesum respondentem,sed legem ipsam. *Quia qui fecit hominẽ.* Superfluit hominẽ. *ab initio,masculum & fœminam fecit eos.* Lege in principio Genesis creationem rerum.& quũ nõ inueneris in productione pisciũ,auiũ & iumentorũ mẽtionẽ fieri de masculo & fœmina,sed in sola productione hominis dici masculum & fœminam fecit eos,percipies mysterium quod Iesus hic declarauit.s.q; ideo scriptum est in solo homine masculum & fœminam creauit eos:quia per hoc significatur deum instituisse coniugium,q; in solo homine locum habet.Inchoat itaque Iesus responsionem ab hoc scripto in lege.s.q; deus instituit cõiugiũ.ad hoc enim significandum explicauit Moyses q; masculum & fœminam fecit eos. ¶*Et dixit.* In Genesi legimus q; Adam dixit sequentia verba:sed iesus sciẽs diuino motu Adã illa dixisse,attribuit illa deo.verba enim quæ diuinitus Adam protulit.absque vlla ambiguitate constat verba dei esse. ¶*Propter hoc.*s.coniugium,*dimittet homo patrem & matrem.* Non solum instituit deus cõiugium,sed instituit personas habiles ad coniugiũ,eximendo à cõiugio patrẽ & matrẽ.Contra ius diuinũ atque naturæ est,vt homo iungatur cõiugio cũ patre aut matre.& ꝓpterea dicitur q; dimittet homo,à cõiugio,patrẽ filia & matrẽ filius. *Et adhærebit.* non mulieri sed *vxori.*non cuiuscunque sed.*suæ.* Per hoc significans oẽs alias personas esse habiles vt sint cõiuges.Ex eo enĩ quod solos patrẽ & matrẽ exclusit,reliquos.(s.fratres & sorores,nepotes & neptes.&c.) liberos significauit vt sint viri & vxores. *Et erunt duo in carne vna.* pro,in carnẽ vnã.Institutioni coniugii & idonearũ personarũ,adiungit ipsum cõiugiũ.Cõsistit idonearũ personarũ cõiugiũ in hoc q; duo sunt in carne vna.ante siquidem q̃ sint vna caro nõ est perfectũ coniugium.Non loquimur nũc de sacramẽto ecclesię:sed de cõiugio ab solute,de quo loquitur textus.Et pondera q; hæc verba dei cõcludẽtis coniugii naturam ex ipsius dei institutiõe,non ex hũana adinuẽtione propterea enĩ verba hęc iesus attribuit deo. Est itaque cõclusio diuina,& erũt duo in carne vna. ¶Nec est opus vagando quęrere sensum

 horum

horum verborum quoniam in promptu est clarus.s.quòd duo erunt in carne vna vnita-
F te cómunitatis.Sicut ení ponentes res suas in cómuni,sunt duo seu multi in re vna comuni
illis,ita maris & fœminę(exclusis patre & matre) coniugiũ in hoc consistit quod ponũt car-
nes suas in cõmuni inter se:ita quòd sunt duo in carne vna cõmuni vtraq;, vt patet.Et si ad-
uerteris quod nõ dicit erunt ad horã neque ad tẽpus,sed simpliciter & absolute erunt in car
ne vna,percipies non cõuenire cõmixtioni meretritiæ adulterinæ aut cõcubinariæ,esse duos
in carne vna:quia inter eos nõ est cõmunitas carnis simpliciter & absolute,sed secundũ quid
s.ad horã ad tẽpus. Propter communitaté enim secundũ quid & de facto,dixit apostolus.i.
ad Corinth.vi.qui adhæret meretrici vnũ corpus efficitur cum ea.est enim de facto secundũ
quid verum illos esse duos in carne vna:& non simpliciter & absolute,vt patet. *Itaq;*.Hacte-
nus retulit iesus verba legis in principio Genesis scripta:modo exponit verba dei vltimo in-
ducta.*Iam.* Ex quo iuxta diuinam institutioné iunguntur in carne vna. *Non sunt duo.* Secũ-
dum carnem.Ita quod qui prius erant duo,qui prius erant distincti secundum proprias car
G nes,iam desinunt esse duo, iam desinunt esse diuisi secundum carnem. ¶*Sed vna caro.* Non
dixit sed vnus,non dixit sed vnus spiritus aut vnus animus,sed vna caro:vt intelligamus cõ
iugium non tollere diuersitatem personarum,non consistere in cõmunitate animę aut spi-
ritus (sed cuilibet coniugum proprius restat spiritus propriusque animus) sed in cõmunita-
te carnis. Neutrius enim caro remanet propria sed communis vtriq; reddita est.& propte-
rea non duo secundum carnem sed vna caro sunt.Significantius autem dixit sunt,ad differé
tiam cõmunicantium in rebus.Qui enim suas res communes habent,non sunt secundũ ali-
quid sui indiuisi:sed exteriorem rem habẽt indiuisam. Qui verò carnes proprias habẽt cõ-
munes non hic aut nunc sed absolute, quia caro pars altera essentialis est hominis composi-
ti ex anima & carne,ideo per verbum substantiuũ significantur indiuisi:dicendo non sunt
H duo sed vna caro.Ex hoc enim quòd adiungitur sed vna caro,significatur quod nõ sunt duo
secundum carné,quæ est altera pars substantialis eorum. Nec præterea quòd nisi dominus
iesus declarasset verba Genesis intelligi de carne coniugum,intellexissemus de carne prolis
scriptum ad literam.& erunt duo in carne vna generanda. *Quod ergo deus coniunxit,homo nõ
separet.* Declaratis verbis dei in lege scriptis(vnde habetur deum duos.s.coniuges fecisse car
nem vnam) infert conclusionem responsiuam ad quæstioné Pharisæorum,dicendo quod
ergo.Non dicit quos,sed quod.s.coniugium,deus, non homo,coniunxit instituendo com
munitaté corporũ in duabus personis idoneis,homo nõ separet.Ac per hoc directe respõde-
tur quæstioni scilicet homini dimittere vxoré.consistit ení responsio in negatiua:quia ex eo
quod deus cõiunxit coniugiũ,homo non tantæ temeritatis esse debet vt separet coniunctũ à
I deo.Aduertere hic quod dominus iesus inseparabilitaté coniugii ꝓbat ex institutione diuina
ab initio mundi seclusa ratione sacramenti ecclesiastici.Oportebit ení hæc recolere in expo-
sitione epistolæ Pauli ad Corinth.si infidelis discedit discedat.&c. *Dicunt illi.* Noua ac inopi
nata & secundum legé responsione audita,Pharisæi ad se conuertunt. *Quid ergo Moyses man
dauit dari libellum repudii & dimittere?* Legem legi obiiciũt.Si deus instituit cõiugiũ inseparabi
le ab homine,quo pacto Moyses statuit legem de libello repudii.Deutero.xxiiii.¶*Et ait illis
quoniam Moyses.* Legislator. *ad duritiam cordis vestri.* Non sponte,sed corde vestro non creden-
te,sed existente duro ad diuinam legem recipiendam.Duritia hæc ex hoc ipso quod nõ nisi
duritia appellatur.intelligitur iudęorum firmatus animus in hoc volebant sicut aliarum na
tionum mariti habere facultaté dimitendi vxores:nã constat etiam Romanos maritos hac
facultate vsos. *Permisit vobis.* non mandauit. *dimitere vxores vestras.* Moyses dimissioné vxo-
ris permisit:sed libellum repudii dari mandauit si dimitterent vxores. *Ab initio autem non sunt
K sic.* Ratio redditur declaratiua quod Moyses permisit:quia ab initio instituti coniugii nõ fuit
sic,non fuit libellus repudii,non fuit dimissio vxoris,non fuit sic separabile coniugium sed
inseparabile ab homine:vt declaratũ est ex verbis dei ab initio institutionis coniugii. Ex eo
ení quòd ab initio instituti cõiugii à deo,fuit institutũ nõ sic separabile sed inseparabile, cõse
qués est vt ista nouitas declinatio quædã à lege primęua sit:ac per hoc ꝑmissio. Inter theolo
gos occasione horum verborum, quæstio indecisa propter opinionum diuersitatem est, an
in lege veteri diuortium cum libello repudii fuerit licitum.Crediderim ergo nec omnino li-
citum nec mortaliter illicitum fuisse.Quòd enim nõ fuerit totaliter licitum ex parte viro-
rum & textus iste significat (dicens esse permissionem factam vobis,hoc est maritis,ob du-
ritiã cordis.permissio enim malorũ est)& pœna definita maritis dimittentibus vxores.Deu-
tero. xxiiii. s. non posse easdem viduas aut repudiatas iterum ducere in vxores, insinuat.
Quòd

Quòd verò non fuerit mortale peccatum colligitur tum ex modo legis. sic enim data est lex ista dimittendi vxorem & libellum dandi sicut aliæ leges: vt patet ibi. Tum ex eo quod A
Malach. ii. dicitur. quum odio habueris, dimitte, dicit dominus deus israel nefas enim appa ret attribuere deo dicere dimitte vxoré, si crimé esset. Tũ ex eo quod licitũ erat vxori dimissæ nubere alteri: vt patet ibidé in Deutero. Sed maior quæstio ĩsurgit? Si quod deus cõiunxit homo nõ potest separare, quomodo diuortiũ illud legale soluebat cõiugiũ. Solutio est ꝙ lex ista diuortii q̃uis permissiua non hũana sed diuina erat facta authoritate: vt verba Malachiæ prophetæ & contextus Deuteronomii testantur. Ostendit ergo dominus coniugiũ ex diuina institutione cõiunctũ, nõ nisi cum obliquitate aliqua separatum esse in diuina lege veteri. *Dico autem vobis.* Promulgat iterum nouem legem quam coram discipulis promulgauerat in monte. *Quod quicunque dimiserit.* Totaliter, De tali enim dimissione erat sermo. nam vxorem dimittere absque additione aliqua significat non dimittere secundum quid (puta quo ad thorum) sed simpliciter & absolute: quod dimittere totaliter. constatque de dimissione absolute B
motam esse quæstionem à Pharisæis, & loqui Moysen. *Vxorem suam nisi ob fornicationem, & aliam duxerit.* in vxorem. *mœchatur.* Textus iste clare constituit mœchum facientem hæc duo. s. dimittere vxorem non fornicariã, & aliã ducere. Et in prõptu ratio mœchatus est: quia durat coniugium cũ prima dimissa. Quid autem sit in dimittente vxorem fornicariã & aliam ducente, textus iste nihil dicit. At si vrgens obieceris verba iesu non esse superflua, & ꝓpter exceptionem fornicationis aliquid significare diuersum ab aliis causis fateor sic esse. Et si instes, illud diuersum nihil aliud esse nisi ꝙ propter fornicationé dimittens vxoré & aliã ducés nõ mœchatur. respondeo sic sonare textũ secũdum planũ literæ sensum: sed quoniã non audeo apponere me cõtra torrenté doctorum & iudiciorũ ecclesiasticorum, ideo dixi textũ nihil disponere de dimittente fornicariã. Intelligo igitur ex hac domini Iesu Christi lege, licitum esse Christiano dimittere vxorem ob fornicationé carnalé ipsius vxoris & posse ducere aliã vxoré: salua semper ecclesię definitione. Quæ hactenus nõ apparet. nã decretales põtificę de hac materia, non sunt definitiuę fidei sed iuciales facti. Profitentur auté ipsimet põtifices (vt patet in. c. quanto. de diuor. & in. c. licet de spõ. duorum) Romanos põtifices aliquando in his iudiciis matrimoniorũ errasse. Nec ex his intelligas vxoré quoq; posse dimittere virum fornicãté: quoniã Iesus qui est verus de⁹, nõ hoc cõcessit. nec est par ratio: vt patet. Nec etiã in veteri lege vxor poterat repudiare virũ. Nec ego sum prim⁹ qui intellexi euãgelii textũ: quoniã ante annos mille beatus Ambrosi⁹ sic intelligés, idé docuit primę ad Corith. vii. Aduerte quod hinc innocẽtius tertius extra de diuor. ca. gaudemus. accipit ꝙ non licet habere plures vxores. nam si liceret habere plures vxores. qui dimissa nõ fornicaria acciperet aliam non mœcharetur, sed coniugio cum secundũ vteretur: in textu auté dicitur ꝙ mœchatur. Et nisi Marcus apposuisset in eam, scrupulo careret argumentũ innocentii. *Et qui dimissam.* C
Non fornicariã. nulla enim alia dimissa nominata est. *Duxerit* in vxorem. *mœchatur.* Quia D
durat dimissæ coniugium cum illo qui dimisit eam. *Dicunt ei discipuli eius. si ita est causa hominis cum vxore, non expedit nubere.* pro, nuptias inire, Discipuli audientes nouam de matrimonio doctrinam timent nuptias. *Qui dixit il. is. non omnes capiunt verbum istud.* In carne præter carné viuere non est cõmune. *Sed quibus datum est.* Non dicit sed qui voluerint: quoniam non est volentis neque currentis sed miserentis dei: à quo datur donum virginitatis seruandæ. virginitatis enim custodia intelligitur in abstinentia à nuptiis. *Sunt enim eunuchi qui de matris vtero sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus.* Tria eunuchorum genera clare describũtur, vt declaret sententiam dictã. nã eunuchi à natura imo à naturę defectu nati priuati officio genitaliũ, & similiter eunuchi à violentia extrinseca, non sunt de quibus loquitur Iesus, sed tertii. *Et sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt.* Non membrorum abcisione, sed abdicatione E
officii generandi: seu potius voto virginitatis. castratio enim significat non solum abdicationem vsus sed etiam potestatis. & propterea insinuat votum, quo homo se priuat potestaté vtendi seipso ad officium generandi. *Propter regnum cœlorum.* In hoc cõsistit vis & ratio perfectionis. non enim placet deo negatio naturalis officii nuptiarum, nisi quum ordinatur ad regnum cælorum expeditius assequendum, Innupti enim cogitant quæ domini sunt: & soliciti integro studio sunt quomodo placeant deo. quod nõ possunt alligati coniugiis: quia oportet eos cogitare quomodo placeant coniugii, & soliciti sunt de mundanis &c. ¶ *Qui potest capere capiat.* Non præcipio hanc tantam perfectionem, sed vnum quemque in sua libertate relinquo. Non dicit qui vult sed qui potest: quia & si velles & nõ sentis te tantæ constantiæ vt possis capere tantæ perfectionis munus, non est de numero eorum qui possunt capere. ¶ *Tunc*

oblati sunt ei paruuli, vt manus eis imponeret & oraret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus uero ait eis
F *sinite paruulos & nolite eos prohibere ad me venire. Talium est enim regnum cælorum.* Non dicit istorū sed talium: ad significādum regnum cælorum esse qualitatis existentis in paruulis silicet innocentię (nihil enim inquinatum intrabit in regnum cælorum) vel qualitatis significatę per paruulos: hoc est humilitatis: iuxta superius dicta, nisi efficiamini sicut paruuli. Ac si aperte diceret. quia regnum cælorum est talium: hoc est innocentum quales sunt paruuli. & rursus talium. hoc est humilium animo, sicut isti sunt parui corpore. ¶ *Et quum imposuisset eis manus abiit inde. Et ecce vnus adolescens:* vt infra patet. *accedens ait illi. magister bone quid boni faciam vt habeam vitam æternam.? Qui dixit ei quid me interrogas de bono.* pro, quid me dicis bonum? *vnus est bonus deus.* pro, nullus bonus nisi vnus, deus. Intellige omniquaque omnis enim creata res ad mixtionem habet mali, naturæ vel moris. Et dixit hoc ad docendum exemplo suo quòd quum laudamur aut doctores aliorum recognoscimur, retorquere debemus proprias laudes in diuinam laudem: & reuocare ad memoriam nostrum & laudantium communem defectum. Sic enim & nobis ac laudantibus prosumus humilitate, & deum honoramus in quo
G & à quo est omne bonum. ¶ *Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata. Dicit illi, Quæ?* IESVS *autem dixit,* Non *homicidium facies: non adulterabis: non facies furtum: non furtum: non falsum testimonium dices: bonora patrem tuum & matrem: & diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens,* Omnia *custodiui a iuuentute mea: quid adhuc mihi deest. Ait illi iesus? Si vis perfectus esse.* Nota differentiam volentis ad vitam ingredi & volentis perfectionem. Volenti vitam dictū est, serua mandata ad quæ lex diuina te obligauit. volenti perfectionem dicitur, vnde omnia &c. hoc est serua consilia, paupertatis misericordiæ & sequelæ meę. ¶ Vide singula. Non dicit si perfectus es, sed si vis esse perfectus, si intendis perfectionem vitæ assequi.

¶ *Vade & vende omnia.* superfluit omnia. *quæ habes, & da pauperibus.* Non dicit renuncia omnibus quæ possides, sed vende & da pauperibus: vt simul vtranque virtutem ingerat
H scilicet paupertatis voluntariæ, abdicando à se omnia, & misericordiæ, dando illa pauperibus. ¶ *Et habebis.* Interiecta est hæc particula. nam locus eius est vltimus: sed ideo Euangelista interposuit eam, vt præmium proprium effusarum rerum pauperibus significaret. *Thesaurum in cælo.* Ex venditione & erogatione rerum tuarum pauperibus. Vltra hoc quòd inchoas perfectionis iter, scito te reponere thesaurum in cælis loco thesauri terrestris. ¶ *Et veni.* ¶ Expeditus atque solutus à curis seculi huius. ¶ *Sequere me.* ¶ Euangelizantem regnum dei. sequere vita, moribus & officiis: in hoc enim sequela perfectionem assequeris. Ac si apertius dixisset. in vendendo omnia & dando ea pauperibus tibi repones thesaurum in cælo: in imitatione verò mei implebitur desyderium quo vis perfectus esse.

¶ Attende prudens lector quod nullum indicitur à Iesu votum volenti perfectionem vitæ
I assequi: quia non in vinculis votorum sed in operibus consistit perfectionis assecutio. laudabilia sunt vota religionis, sed non illorū professione seu operibus quibus imitamur Iesum christum acquiritur perfectio. Infinitus est hodie numerus eorum qui acquirunt perfectionis statum, profitendo religionis vota: sed rari sunt qui volunt esse perfecti imitando Iesum factis humilitatis, patientiæ, mansuetudinis, charitatis &c.

¶ *Quum audisset autem adolescens verbum, abut tristis. erat enim habens multas possessiones. Iesus autē dixit discipulis suis. Amen dico vobis quia diues difficile intrabit in regnum cælorum.* Non quia diuitiæ secundum se impedimenta sint ad regnum cælorum (quum dentur à deo ad hoc quod sint adminicula ad regnum cælorum) sed affectus hominis minus ordinatus ad diuitias habitas, qui valde frequens est, difficilem reddit aditum diuitis ad regnum cælorum. propterea enim scriptum est. diuitiæ si affluant. nolite cor apponere. ¶ *Et iterum dico vobis.* Stupentibus discipulis (vt Marcus supplet) de difficili salute diuitum, addidit IESVS sententiam ma-
K ioris difficultatis. ¶ *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum cælorum.* pro, in regnum dei. Si foramen acus secundum proprietatem nominum intelligitur, non maior difficultas sed impossibilitas significaretur. quia enim impossibile est camelū transire per foramē acus esse nomē ꝓpriū portę (ita quòd quædā porta angusta nominata foramen acus significetur) explicatur magnitudo difficultatis. valde enim difficilis debebat esse transitus cameli per illam portam. Et si iste est sensus, dixit hoc quia valde difficile est hominem diuitem non confidere in diuitiis, nō superbire: iuxta illud, Beatus diues qui post aurum non abiit. & subditur, quis est hic & laudabimus eum? Ecclesiastici. iii. ¶ Apparet autem

autem ex duobus hunc esse sensum literalem. Primo ex eo quod Iesus non dicit possibili⁹ sed facilius. facilitas enim modum executionis significat, & præsupponit posse fieri: ac p hoc nó nisi vsurpatiue dicitur de impossibili. Secundo ex eo quod inepte accommodatur transitus cameli foramini acus, quæ est instrumentum sutorium. debuisset enim dici, facilius est funé trásire foramen acus. Vnde ex eo quod transitum cameli per foramé acus affert pro difficiliori, signum est quod porta vel angustus locus vulgari nomine appellatus foramen acus significetur. non enim est fas sentire quod Iesus ineptas struxerit similitudines. *Auditis autem his, discipuli mirabantur valde dicentes. Quis ergo poterit saluus esse?* Intulerunt hoc discipuli, computátes sub periculo diuitum non solum qui sunt diuites sed etiam qui querunt & qui apetunt esse diuites: quoniam eadem est eorum damnatio. illi enim sunt diuites in re, isti sunt diuites in studio & in animo. Et propterea omnes sub diuitum appellatione compræhendi intelligentes discipuli, admirantes inferunt quis ergo poterit saluus fieri? Quasi dicant, rarus aut nullus. Sciebant enim omnes ferè homines compræhendi nomine diuitum, in re vel in spe seu affectu. *Aspiciens autem Iesus, dixit illis. Apud homines hoc impossibile est.* Hoc (scilicet salus multitudinis hominum) ab affectu inordinato diuitiarum est impossibile apud homines, consideratis solis humanis viribus. *Apud deum autem.* Relata autem humanæ multitudinis salus ad diuiná gratiam. *Omnia possibilia sunt.* non solum saluare diuites in studio & in affectu sed etiam diuites in re. & confidentes in diuitiis. possibile est: quoniam diuina gratia tollit ab illis omnem inordinatum affectum & vsum. *Tunc respondens Petrus dixit ei.* Dixerat Iesus adolescenti duo. Primum relinquenda oía nó quomodolibet sed dando pauperibus. & apposuit præmium. habebis thesaurum in cælo. Secundum sequere me, non apposito præmio. Occcasione hic accepta Petrus respondet his domini verbis: respondet autem interrogatorie. *Ecce nos reliquimus omnia.* Non vendidimus dedimusque pauperibus sed reliquimus omnia vt sequeremur te. *Et secuti sumus te.* Acsi aperte dicat. Ecce quod nos non fecimus totú quod exigis ab adolescéte si vult esse perfectus (quia non vendidimus nostra ad dádum pauperibus) sed fecimus duo scilicet, reliquimus omnia propter te, & secuti sumus te. *Quid ergo erit nobis?* Adolescenti dixisti habebis thesaurum in cælo, & quod perfectionem assequeretur: nobis autem quid erit premii. ¶ *Iesus autem dixit illis, Amen dico vobis, quod vos.* Directe respondet quærentibus, quid erit nobis. *Qui secuti estis me.* Non dicit qui reliquistis omnia: monstrans per hoc non exigit relinquere omnia nisi propter sequelam ipsius. Ac si aperte diceret. non cósistit assequutio perfectionis in relinquendo omnia, siue dando illa pauperibus siue non dando pauperibus, sed in hoc quod sequimini me. ¶ Et est sermo de sequela quo ad fidem, vitam ac mores. Et per hoc excluditur Iudas: de quo ipse dominus testatur, vnus ex vobis diabolus est. nó sequebatur enim Iesum animo sed corpore. *In regeneratione.* non per baptismum sed per resurrectionem. Illa eni erit veré regeneratio hominum eorumdem secundum suamet corpora quæ ante mortem habuerant: ita q sicut modo generátur homines í esse naturali, ita tunc generabuntur in esse naturali. Baptismus autem est spiritualis tantum regeneratio animæ. *Quum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ.* Gloriosum regiumque statum suum futurum describit. ¶ *Sedebitis & vos.* Ecce præmium dignitatis & honoris, gloriosa sessio. eritis participes gloriæ meæ, intantum quod me sedente in maiestate, vos non stabitis sed vos quoque sedebitis *Super sedes duodecim.* Explicatio est dignitatis. non sedebitis confuse aut in communi multis sedili, sed singuli sup singulas sedes. Duodenarius enim numerus ad distinctionem singularum simul & compræhensionem vniuersarum inductus est, propter numerum Apostolorum & tribuum israel: nó quod præcise duodecim tantum sint futuri assessores. *Iudicantes.* Dignitati adiungit officium: vt & í dignitate sedédi & in officio iudicis assimilentur christo. Ita quod non solum comparatiue iudicabitis (vt Niniuitæ & regina Austri) sed etiam tanquam assessores regis. *Duodecim tribus israel.* Ad cumulum honoris spectat esse iudicem populi proprii, præsertim totius. & ppterea non vnius sed omnium tribuum Israel Apostoli israelitę promittuntur futuri iudices: vt ex hoc intelligamus quod multo magis erunt iudices omnium aliarum nationum.

Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres aut sorores, aut patrem aut matrem. aut vxorem aut filios, aut agros. Petrus petierat quid erit nobis. ex duplici capite scilicet quia reliquimus omnia, & quia sequuti sumus te. Iesus primum respondit ratione præcipui capitis scilicet sequelæ suæ: modo respondet ratione alterius capitis scilicet dimissionis omnium propter ipsum. *Propter nomen meum.* Ratio meritoriæ dimissionis consistit in hoc quod propter nomé dei fiat dimissio: hoc est quod necessaria aut expediens ad honorem dei fiat dimissio, non stulta, non irrationabilis, non contra aut præter charitatem dei aut proximi.

F ¶ *Centuplum.* pro, centupla, *accipiet.* Etiam in hac vita verificandum supplet Marcus. & propterea bonum spiritu ale centuplum est bonum téporale dimissum, ꝑmittitur in hac vita: Centuplum autem ex parte rerum: quia minimū spirituale plusquā centuplum (vt pote incomparabiliter excedens) est ad maximum bonum temporale. Et non dixit spirtuale bonū accipiet sed centupla, ad explicandū maximum excessum spiritualis boni supra téporale ne paruifaceremus bona spiritus ꝓmissa in præmium hic, sed estimarem⁹ illa vt cétupla respectu téporaliū bonorū quorumcūq;. *Et vitā æternā possidebit. Multi autē erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.* Dixerat centupla accipiet: ac per hoc sonuerat ꝙ plus reliqués plus esset accepturus: & sic melior esset côditio diuitum, & vniuersaliter reliquentium plura quā reliquétiū pauca vel fere nulla, quia pauca vel nulla habét: de quorum numero erat Petrus cum multis aliis Apostolis. Ideo ad obuiandum huic intelligentię subiungit quod multi nouissimi in hac vita quo ad res, honores & reliqua temporalia, erunt primi in alia vita: & econuerso multi primi hic in honoribus, rebus & reliquis temporalibus, erunt nouissimi in alia vita: quia non censum sed effectum, non quantum sed ex quanto offertur pensat deus.

G

CAPVT XX

S *Imile enim est regnum cælorum.* concluserat Iesus responsionem Petro datā in sententia illa, erunt nouissimi primi & primi nouissimi. Cuius duæ sunt rônes. altera ex parte nostri, quā nos exponédo explicauimus. altera ex ꝑte diuinæ gratiæ: & hanc Iesus intédit per hác parabolā explicare. ¶ Appellatione regni cælorum intellige ipsum ī vtroq; statu: viæ scilicet & termini. nā operari spectat ad regnū cælorum in hac via: merces verò ad idem in termino. *Homini patrifamilias.* Intellige assimilari cælorum regnum non soli patrifamilias, sed negocio parabolæ huius qua paterfamilias exiit primo mane, & reliqua. Paterfamilias personā dei tenet. qui licet dominus

H sit oīm, respectu tamé electorū patréfamilias se exibet: quoniā sunt domestici Dei. *Qui exiit.* Exire deum, est operari ad extra. *Primo mane.* à principio congrui temporis ad operandum. *Conducere.* Ecce operatio specificatur, quam in genere significauit exire. Conducere auté Dei est sub spe præmii inducere homines. *Operarios.* paratos ad operandum. *In vineam suam.* Hoc est ecclesiam suam, assimilatam pluries in sacra scriptura vineæ. *Conuentione autem facta cum operariis.* Non solum spem præmii, sed cei tū præmiū promissum à deo & acceptatū ab operariis, significat côuentio hæc. *Ex denario diurno.* pro in diem, *misit eos in vineam suam.* Quātum ad parabolam denarius diurnus dicitur denarius vnus valés decé nūmos, dandus ꝑ opera totius diei. Quartū ad sensum verò intentū, est certus btitudinis gradus qui secundū iustitiæ diuinæ rônem debetur labori totius diei. *Et egressus circa horam tertiam.* Isti quinq; exitus patris-

I familias ad mittendū operarios, solicitudiné diuinā diuersis téporibus côgruis ad côgruédū hoīes significat. ¶ Potuisset côponi parabola describendo patréfamilias côtinue maneté in foro ad côducédum opārios: sed nô describitur côtinuus sed certis horis, oībus tamen quibus solicito cuique hoi patrifamilias congruere potest. s. primo mane, hora tertia, sexta, nona, & ad cumulū solicitudinis etiā vndecima, quū nô superesset nisi vna opandi hora. Significatur enim ꝑ hoc ꝙ nô côtinue se frequétissime (tamé secundū sapiétiæ suæ dispositioné) deus côuertit efficaci nouaq; côuersione ad opandum in veritate charitatis, cômuniter, est enī deus agens nô naturale sed à ꝓposito. ¶ Nec sententia hæc aduersatur illi, in quacūque hora ingemuerit peccator & c. quoniā cum hoc ꝙ deus oī hora côuertit singulos pctôres ad gemendum stat ꝙ certis tpibus tantū: tanꝗ publicus côductor & excitator hominum cômuniter prouideat & côuertat hoīes, puta prouidendo de bonis pastoribus vna ætate alia ætate de sanctis

K exéplaribus, alia de nouis religiôibus ad vtilitaté populorū: & sic de aliis eiusmodi mediis. ¶ *Vidit alios stantes in foro ociosos.* Quantum ad parabolam, tam locus congruus ꝗ dispositio congrua explicatur. nam in loco negociorū publicorum, & non occupati sed vacātes describuntur. si enim iam essent occupati, non conducerentur ad operandum in vinea. Quantum ad sensum verò intentum, significatur ꝙ deus conuertit quos videt non resistere, non ponere obicem conuersioni. *Et dixit illis, ite & vos in vineam meam: & quod iustum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem. exiit circa sextam & nonam horam: & fecit similiter. Circa vndecimam vero exiit: & inuenit alios stantes.* Deest: ociosos: *& dicit illis. Quid hic statis tota die ociosi.* Describitur interrogatio causæ tanti ocii: vt ex responsione operariorum sciatur causam ocii esse caruisse conductore. Vnde intelligimus hos quoque esse de numero eorū qui nô ponunt obicé

diuinæ gratiæ conuertenti. *Dicunt ei, quia nemo nos conduxit. Dixit illis, Ite & vos in vineam meam.* Deest. & quicquid fuerit iustum accipietis. *Quum sero autem factum esset.* In fine diei, mercedis tps describitur: vt non maneat opus mercenarii apud patremfamilias vsque mane. Et significatur tẽpus mercedis reddendę: ꝙ singulis est in morte, vniuersis autem in fine mundi. *Dicit dominus vineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde illis mercedem.* Iesus christus est hic procurator redditurus vniuersis mercedem in fine mundi. *Incipiens a nouissimis, vsq; ad primos.* De industria hanc ordinem disponit paterfamilias apud parabolam: vt hinc oriatur occasio disputandi de iustitia & gratia. Et significatur per hunc ordinem præponi gratiam iustitiæ in conspectu dei. nam gratia in nouissimis, iustitia in primis exercebatur. A

¶ *Quum venissent ergo qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios.* pro, singuli denarium. Hoc est tantum præmii quantum debetur toti labori vnius diei. vbi manifeste liquet gratia patrisfamilias dans nouissimis supra condignum: significans deum sic faciẽtem ex sua gratia. Si exemplum quæris facti, habes latronem nouissima hora vocatum. & cũ hoc dicitur illi, hodie mecum eris in paradiso. Quod enim alii sancti tot laboribus acquirunt, ipse statim ex amplissima gratia consequutus est. *Venientes autem & primi.* Non explicantur qui tertia, sexta & nona conducti fuerant, sed nouissimi & primi: quia duæ tantũ rõnes retribuẽdi sunt scilicet gratia & iustitia. quarum altera scilicet gratia in nouissimis (& consequẽter in reliquis qui non toto die laborarunt) relucet: iustitia autem in primis. ¶ *Arbitrati sunt quod plus essent accepturi.* Quantum ad parabolam simpliciter & absolute existimauerunt quod plꝰ essent accepturi. Sed quantum ad significatum non simpliciter & absolute hoc arbitrati sunt: quia nulli electi falluntur tunc (scilicet tempore mercedis) in æstimatione suæ mercedis. Sed secundum quid: hoc est secundum rõnem inferiorem, quia de gratia dei iudicatur secundum labore nostros. conferendo enim diuinam gratiam labori, recte arbitrati sunt quod plus essent accepturi. Sed secundum rõnem superiorem, quæ supremam causam gratiæ (diuinum scilicet beneplacitum) considerat, aliter est arbitrandum: quia licet ei facere quod vult. & cui vult &c. Et hoc tantum est iudicare simpliciter & absolute. *Acceperunt autem & ipsi singulos denarios.* p, singuli denarium. Eandẽ pręmii mensuram quam alii acceperant acceperunt primi. Sed illi ex gratia, isti ex iustitia: quia laborauerant tota die, & conuentum fuerat de denario. Ita qđ soli primi describuntur exempti à gratia, & secundum puram iustitiam mercedẽ accepisse. Sed tunc insurgit quæstio quo pacto significantur isti in numero electorum ac sctõrum: quũ vita æterna non iustitia, sed gratia dei habeatur. Iuxta illud, gratia dei vita æterna. Soluit hoc Apostolus dicens. Gratia dei sum id quod sum. & bonum certamen certaui, cursum consummauit, fidem seruaui: in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. Intellige itaque ex diuina gratia vocatos & missos etiam primos ad operandum in vinea: ex iustitia autem redditam esse mercedem promissam. ¶ Sed adhuc restat dubium quo pacto verificatur quod deus præmiat oẽs supra condignum, si istos primos præmiat secundum puram iustitiam. Solutio est ꝙ id quod ꝓmittit deus velut iustam mercedem, est supra condignum nostri operis. nõ enim sunt condignæ passiones huius tpis ad futuram gloriam. Ita quod significatum per denarium est supra cõdignum totius operæ diuinæ: quia tamen ꝓmissum est vt merces totius diurni laboris, significatur vt iuxta merces reddita primis, & ex gratia data aliis. *Et accipientes murmurabant aduersus patremfamilias.* sicut saluatoris oratio pater trãseat à me calix, est explicat naturalẽ appetitum fugientem mortem, ita murmur sctõrum istorum explicat velleitatem amplioris glorię secundũ rõnẽ ĩferiorẽ insurgentem. ¶ *Dicentes, hi nouissimi vna hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti: qui portauimus pondus diei & æstus.* pro æstum. Non sunt inuidiæ verba, sed rationis inferioris, detestãtis parem mercedem longe imparibus laboribus: sicut detestatur mortem iustorum. Ita quod electi isti nõ absolute murmurant, non absolute detestantur pares sibi factos in ꝓmio impares in labore: sed secundum rationem inferiorem loquuntur, & velleitatem secundum illam explicant, quo ad sensum significatum. Secundum parabolam enim absolute murmurant & inuident paribus. ¶ *At ille respondens vni eorum dixit, amice non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario conuenisti mecum? Tolle quod tuum est & vade. Volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi. Aut.* pro, an, *non licet mihi quod volo facere.* Deest. i rebus meis? Verum dicit in materia de qua est sermo: hoc est in gratuitis. secus est in debitis. B C D E

¶ *An oculus tuus nequam.* pro, malus est: *ego bonus sum?* Non asserit oculum istius esse malum: sed causas vndique excludendo murmuris & quærelæ, quum prius ex parte conuentionis, deinde ex parte propriæ libertatis in gratuitis. Tertio ex relatione suæ gratiæ qua vsus est

est ad nouissimos ad oculos eius, conuincit eũ. an (quod absit) oculus mentis tuæ efficitur ma
F le videns ex obiecto bono, quia ego bonus sum nouissimis largiẽdo. Et dixit hæc paterfamilias: quia si murmur ex cõuentiõe nõ seruata, aut ex illicito facto occasionem habuisset, rõnabile esset: sed si ex iniqua visione boni, dãnabile esset. Significatur autẽ ꝑ hæc deum ita seruare iustitiã retribuendo multis, vt multis aliis gratiose retribuat sine priorũ offensa. quã ex his capitibus excludi describitur. Hoc. hoc modo. s. aliquibus exhibendo gratiã & aliquibus seruãdo iustitiam. *Erunt.* in futura vita. *Nouissimi.* in labore, & vniuersaliter in exhibitiõe tpalium. *Primi.* in ꝑmio. Et econuerso. *primi nouissimi.* Optime quadrat conclusio respõsioni datæ Petro: ꝙ nõ beatior erit qui plura reliquit, sed quem gratia dei priorem constituet. Cõposita siquidem est hæc parabola ad aperiendum quod gratia dei, absque iustitiæ ꝑiudicio nõ datur secundum opera, labores, tpalia bona & similia, sed secundum diuinam voluntatem. vt nec apostolos qui minima reliquerunt, nec illos qui modicum habent spatium aut modum operãdi, post habeamus: nec illos qui multum laborant, qui multa largiuntur præponamus in gratia dei. *Multi enim sunt vocati: pauci vero electi.* Nõ miremini sic disponi differẽtiam electorum, quia sic quoq; disponitur differentia inter vocatos & electos. Subauditur repetendum aduer
G bium sic. Et est sensus, quia sic multi sunt vocati, pauci verò electi, hoc est quia sic (. s. gratia & iustitia interuenientibus) fit vt multi sint vocati & pauci electi, ad vitam æternam. ¶ Cogor ad repetendum aduerbium sic, ex cõiunctione causali enim. textus siquidem subiungit, multi enim sunt &c. Nec video quo pacto hæc sententia reddit rationem prioris sentẽtiæ (vt causalis cõiunctio denotat) nisi repetendo aduerbium sic vt exposuimus: quoniã oẽs operarii electi describuntur ex accepto denario ab oĩbus, & ex paritate mercedis omnium. & propterea inter illos locum non habet differentia vocatorum & electorum. Constat autem sic gratuite & iuste fieri vt multi sint vocati & pauci electi, nã ĩ electis gratia, ĩ vocatis iustitia seruatur & seruabitur. *Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos suos secreto.* ꝑ, seorsum. ab aliis. Et deest. in via. Seorsum explicat Apostolis speciem passionis & mortis: quia alii sufferre non possent tantam ignominiam audire sine scandalo. *Et ait illis.* Ecce. in præsenti tempore.
H ¶ *Ascendimus.* Situs viæ significatur. ascenditur enim à Galilæa in Hierusalem. *Hierosolymam.* Locum futuræ passionis & mortis significat.

¶ *Et filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis.* Repetit Iesus ea ꝙ sunt futuræ passiõis & mortis suæ, nõ solum vt crebra repetitione firmet aĩos discipulorum ne scandalizentur: sed vt sciant quod voluntarie vadit ad passionem & mortem, explicat illis quod mõ vado ad mortẽ, dicendo ecce ascendimus. & similiter vt cognoscãt quod voluntarie nõ solum passionem sed speciem passiõis subit, ꝑdicit species, vbi prius in genere tantum dixerat. Et quidem superius in cap. 17. dixerat traditionem in genere, dicendo filius hoĩs tradendus est in manus hoĩm: modo explicat quod tradetur principibus sacerdotum & scribis, tacendo à quo tradetur. Reseruauit vsque ad vltimam cœnam reuelationem discipuli à quo tradendus erat prin-
I cipibus: quia nec adhuc Iudas qui hæc audiebat, proposuerat ipsum tradere. *Et condẽnabunt eũ morte.* Hoc superius non dixerat. & impletum est quando Caiphas & omnes cum eo dixerunt, reus est mortis. *Et tradent eum gentibus.* Ordinate prædicit passionem suam sicut fuit res gesta. nam pontifices & seniores non potentes exequi sententiam suam de morte Iesu, tradiderunt eum gentibus: curiæ. s. gentilium, in qua præsidebat Pilatus. *Ad illudendum & flagellandum & crucifigendum.* Superius dixerat in genere ꝙ erat passurus & occidendus: modo in specie explicat species passionum. s. illusionem & flagellationem, & speciem mortis scilicet in cruce. Vbi aduerte quod tertium horum (scilicet crucifixio) fuit petita à Iudæis: duo autem prima (. s. illusio & flagellatio) fuerunt effectus subsecuti non procurati à Iudæis. & propterea præpositio ad illudendum & flagellandum, denotat consequutionem effectus, non intentionem tradentium principum & scribarum intendentium peiora illusione & flagellatione. *Et tertia die resurget.* Quamuis ignominiosa & acerba futura sit tam passio quam mors, constantes estote, nõ
K longa spe sed breuissima expectatione: quia tertia die resurget à mortuis. *Tunc.* audita tam ꝑpinqua resurrectione Iesu christi.

¶ *Accessit ad eum mater filiorum zebedei filiis suis.* instructa & inducta à filiis Iacob & Ioanne, qui hanc tam propinquam resurrectionem audierant. *Adorans & petens aliquid ab eo.* Mulier prius genuflexa supplicat. in genere petens vnam gratiam. *Qui dixit ei, quid vis?* vt ipsamet explicet petitionem suam in speciali. *Ait illi. Dic vt sedeant hi duo filii mei, vnus ad dexterã tuã & vnus ad sinistrã.* ꝑ, vnus à dextris tui & vnus à sinistris, in regno tuo. Putauerũt filii cũ matre Iesum post resurrectionem ilico regnaturum, nescientes quod hoc differendum est vsque ad secundũ aduentum

uentum:tunc enim & nõ ante, sensibile regnũ christi erit in vniuerso mundo. & ideo petit ea quæ sunt regni. ¶ Sed occurrit q̃stio qua rõne petunt sedere in regno christi à dextris & sinistris eius: quũ iã Iesus ꝓmiserit illis hoc in præcedenti cap. dicendo quum sederit filius hoĩs in maiestate sua, sedebitis & vos super sedes duodecim &c. Solutio est quod per dexteram & sinistram significant primas sedes hinc & inde. & hoc denotat pronomen tui. Nõ volebãt esse ad dexteram Petri nec ad sinistram Andreæ, sed ad dexteram & sinistram ipsius Iesu christi Primas itaque sedes inter duodecim prius promissas petunt: nec volunt alter sub altero sedere, sed vnus ad dexteram & alter ad sinistram christi: vt ex vtroque latere sint primi. A

¶ *Respondens autem Iesus dixit, nescitis quid petatis.* Ex hoc quod Iesus respondet Iacobo & Ioãni filiis Salomæ matris petentis, patet ꝙ filii petebant per os matris. Non dicit ambitiose petitis: reseruans rephensionem ambitionis post indignationem aliorum, vt cõis defectus affect⁹ communiter reprehendatur. sed defectum intellectus corrigit dicendo nescitis. Sed non dicit quid petitis sed quid petatis. reprehenduntur enim quod ignorant quid petendum est, supple acquirendum post resurrectionem meam. Et vere nesciebant quid appetendum petendumq; sibi esset post christi resurrectionem: quia errabant tum in tempore regni, putantes regnũ christi sensibile sequuturum statim resurrectionem christi. tum in modo regnandi: quia cõsequenter putabant se sic viuentes sensibiliter regnaturos cum christo. Si sciuissent regnũ christi tanto tpe differendum post resurrectionem, & se post christi resurrectionem oportere per passiones & mortes ꝓprias transire ad regnum christi, sciuissent quid sibi petendum esset acquirendum in resurrectione christi. s. gratia spiritussancti ad robur confitendi & prædicandi regnum christi. *Potestis bibere calicem.* pro, poculum. Rõnem quare nesciunt quid petant, insinuat esse quia nesciunt quid sibi immineat post christi resurrectionem. Acsi aperte diceret. Ideo nescitis quid petatis in mea resurrectione, quia putatis vos peruenturos ad regnũ meũ sic viuentes quum ego surgam à mortuis. sed longe aliter est: quia modus perueniendi ad regnum meum est per passionem & mortem. & propterea examinate vires vestras si potestis bibere calicem passiõis & occisionis. *Quem ego bibiturus sum.* pro, quod ego bibo. Verũ desunt hæc. ¶ Et baptismo quo ego baptizor baptizari? *Dicunt ei possumus.* Inexperti, animæquiores se exhibent. nam fugerunt & ipsi quum Iesus captus est à iudæis. *Ait illis, Calicem.* pro, poculũ, *quidem meum bibetis.* Desunt hæc. & baptismo quo ego baptizor baptizabimini. quãuis nõ mecum, tandem tamen firmati virtute ex alto. Et de Iacobo constat: quia calicem occisionis bibit, occisus ab Herode gladio. De Ioanne autem constat quod bibit calicem passionis. nam & flagellatus cum aliis fuit in actibus Apostolorum: & à Proconsule Ephesi tempore Domitiani in feruentis olei dolium missus: & in exilium actus ad insulam Patmos. Calicem verò occisionis solo spiritu bibit. *Sedere autem ad dexteram meam vel sinistram.* pro à dextris mei & sinistris mei. etsi non post resurrectionem meam vt putatis, sed quum aduenerit regnum meum. *Non est meum dare vobis.* Superfluit vobis. intellige secundum præsentem meum statum. non veni nunc ad distribuendas sedes regni. *Sed quibus paratum est a patre meo.* sed scitote ab ęterno à patre meo distributas esse primas sedes. vnde non sitis de his soliciti tanquam vacãtibus. *Et audientes decem.* responsionem iesu, qua & reprehendit iacobum & ioannem, & non exaudiuit eos. *Indignati sunt.* Non prius indignati sunt quam audirent responsionem domini. & vt carnales adhuc non sunt compassi ignorãter petentibus: sed indignati sunt, ęgre ferẽtes ꝙ illi duo voluerint omnibus præferri. *De duobus fratribus.* Non insurgunt cõtra mulierẽ quæ petiit, sed contra filios ambientes primas sedes: quia nõ ægre ferunt peccatum aut ignorantiam, sed postponi. *Iesus autem vocauit eos ad se: & ait.* Vocauit eos, decem (alii enim duo erant ꝓpe ipsum) vt oẽs simul ꝓpius, familiarius ac magis benigne reprehendat. duos quidem ambitionis, decem aũt indignatiõis. Vna tamen & eadẽ ratiõe, quia vna erat radix peccati oĩbus. s. appetit⁹ primatus. nã illi duo manifeste petierunt primas sedes: & isti decẽ indignati sunt quod oẽs ipsi postpositi sint ab illis duobus. ex eodem siquidem more prouenit velle primatum & nolle postponi. Et propterea iesus eandem medicinam exhibet omnibus, dicẽdo. *Scitis.* vtpote rem notoriam. B C D

¶ *Quia principes gentium dominantur eorum.* pro, eis. Non purus dominandi actus sed finis significatur. Est enim sensus ꝙ principes gentium ordinant principatum suum ad dominandum. E

¶ *Et qui maiores.* pro, magni, *sunt.* in mundo. *potestatem exercent in eos.* pro, in eas. Similiter non purus vsus potestatis sed finis significatur. Et est sensus quod qui magni sunt ordinant celsitudinem suam ad vsum potestatis: hoc est ad præcipiendum, ad compellendum, & huiusmodi quæ sunt potestatis. Ambo hæc notoria sunt omnibus. *Non sic erit inter vos.* Ordinat iesus

F Iesus principatum & maioritatem in ecclesia sua: definiendo & statuendo nō sic erit inter vos, principatus vester non erit ad dominandum & præcipiendum, cogendum, &c. *Sed quicunque.* non aliquis sic & aliquis non. *Voluerit inter vos maior.* pro, magnus *fieri.* Non dicit facere seipsum: quia nullus debet assumere sibi honoré. Sed si vult ab iis ad quos spectat fieri, magnus secundum gradum celsiorem. *Sit.* pro, erit, *vester minister.* Magnitudo mundi est ad exercendū potestatem: magnitudo vestra erit ad exercendum ministerium. *Et qui voluerit primus esse.* Primatu fungi. *erit.* iam primus. *vester seruus.* Principatus gentium est ad dominandū: principatus vester erit ad seruiendum. ¶ Aduerte hic quod quāuis litera prima facie præ se ferat viā ad magnitudinem & primatum (dicendo qui voluerit fieri, qui voluerit esse) secundū tamé veritatem significat terminum: hoc est qualitaté primatus & celsitudinis ecclesiasticæ, vt exposuimus. Et habetur sensus ex ambobus extremis. nam primum pposuit principes gentium & qui magni sunt, nō qui quærunt principes & magni fieri. & similiter post subiūget, sicut filius hoīs nō venit ministrari &c. Ex eo enim quod vtrobique inducit vt pmissas actiones

G eorum qui sunt, & nō quærentium aut volentium fieri aut esse, cōsequens est vt intenta cōclusio intelligatur etiam de ipso primatu & de ipsa celsitudine, de ipsis primis, de ipsis magnis. Intendit enim dominus ad literam declarare differentiam inter principes mundi & principes ecclesiasticos. ad hoc siquidem directe tédunt vtrinque inducta. ¶ Vtitur aūt tali loquédi modo, ad curandum ægritudinem animi apostolorū qui volebant primatū: mōstrando illis quid sit illud ꝙ volunt volendo primatum: quod. s. volunt ministrandi ac seruiendi non pcipiendi ac dominandi officium. Acsi apertius dixisset. quicūque voluerit fieri aut esse magnus & primus inter vos, sciat ꝙ erit vester minister & seruus. *Sicut filius hominis.* Tū vt intelligant modum ministerii & seruitutis, tum vt ab exemplo ipsius Iesu discant quid sit principantis in ecclesia officium, proponit ppria officia. *Non venit ministrari.* Hoc est vt ei ministretur. ¶ Nota ꝙ non dicit sicut filius hominis refutat sibi ministrari: quia non solum Martha ministrauit illi, sed mulieres multæ ministrabāt Iesu de facultatibus suis: vt patet. Luc. 7. Sed

H dicit nō venit vt sibi ministretur, sicut domini & principes mundi ad hoc sunt domini vt illis ministretur. Intentionem itaque aduentus sui in carne, manifestat esse nō ad hoc vt sibi ministretur: quāuis ministeria exhibita recipiat. *Sed ministrare.* Hinc apparet ꝙ de ministerio in spiritualib⁹ statuit magnates ecclesiasticos ministrare: sicut ipse Iesus venit vt ministraret spiritualia, corporalia, corporali exercitio & fatigatione interueniente prædicando, discurrendo per ciuitates & castella. Nō est enim æquum (explicauit postea Petrus apostolus) nos relinquere verbum dei & ministrare mésis. *Et dare animam suam.* hoc est vitā suā. Ecclesiæ platis statuit vt ministrarent & seruirent, & quantum ad ministerium pposuerat seipsum exemplum: modo proponit seipsum exemplum quantum ad seruitutem. Et quia serui quicquid est domini est, maximam suam seruitutem significat ex hoc quod venit ad dandum vitam suam.

I ¶ Et dixit hoc: sicut qualitaté ministerii statuti prælatis declarauerat ab exemplo ministerii sui, ita qualitatem seruitutis statutæ prælatis declararet ab exéplo seruitutis suæ: scilicet vsque ad exponendum vitam propriam pro multitudine cui præsunt. *Redemptionem.* Aptissime pro libertate nostra se seruum vsque ad mortem inclusiue declarat. *Pro multis.* Quantum ad sufficientiam multitudo hæc compræhendit multitudinem humani generis: quantum verò ad libertatis fructum compræhendit multitudinem electorum.

¶ *Et egredientibus illis ab Hierico, sequuta est eum turba multa. & ecce duo cæci sedentes secus viā audierunt.* ab interrogatis quid nam esset in hoc strepitu turbæ transeuntis. ¶ *Quia Iesus transiret: & clamauerunt, dicentes. miserere nostri domine fili Dauid.* Messiā vocāt â genere Dauidis: qa vulgatū erat apud Hebræos Messiam fore filium Dauidis. *Turba autem increpabat eos, vt tacerent.* Nō petebant isti mendici aliquid in specie, sed in genere tantum, miserere nostri. & propterea

K putabatur quod peterent eleemosynam â Iesus. & ideo tanquam importuni increpantur, & dicitur eis vt taceant. vel quia sciebant Iesum pauperem, vel quia indignum putabant vt talis propheta vexaretur clamore vendicorum. *At illis magis clamabant, dicentes. miserere nostri domine fili Dauid. Et stetit Iesus: & vocauit eos.* Sciens Iesus quod non pro eleemosyna sed pro visu clamabant, stetit vocans illos: vt sic cæci illam copiam haberent alloquendi Iesum.

¶ *Et ait. Quid vultis vt faciam vobis?* Quamuis Iesus sciret omnia, quia tamem ipsi cæci nō explicauerant in specie petitionem suam, interrogat illos: vt specificent quid petunt, vt profiteantur quam habent de ipso fidem. *Dicunt illi. domine vt aperiantur oculi nostri.* Nō petim⁹ argentū sed visum. In qua petitione pfitentur se credere quod Iesus posset facere hoc miraculum.

¶ *Misertus*

Misertus autem eorum Iesus. Signum aliquod compassionis monstrauit. Et propterea describitur misertus. *Tetigit oculos eorum.* nõ solo iussu sed tactu interueniente sanat, ad confirmãdam professionem cæcorum. Sicut quia pluries clamauerant miserere, misertus est, ita quia pfessi fuerant potentiam miraculorũ in filio Dauidis, vtitur tactu carnis ex genere Dauidis: mõstrãdo per hoc humanitatem suam esse organum deitatis facientis miracula. *Et confestim viderunt.* pro, visum receperunt oculis illorum. *& sequuti sunt eum.* Hinc apparet non solum corporeum sed internum lumen illos recepisse. A

CAPVT XXI.

ET *quum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Betphage ad montem Oliueti.* Betphage viculus dicitur iuxta montem Olíueti. *Tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis. Ite in castellum.* Incertum est nomen proprium huius castelli: quia nullus euangelista explicat illud oppidulum. *Quod contra vos est.* Hoc est quod ê regione ad vos situm est. Multis enim existentibus ibi oppidulis seu vicis, descripsit Iesus castellum seu oppidulum illud â situ respectu eorum, monstrando illud ê directo contra facies eorum: & pptera non nominauit illud. *Et statim inuenietis.* Hoc est ingredientes castellum non discurretis quærentes sed statim inuenietis: vt alii supplent euangelistæ. *Asinam alligatam.* non communem sed habentem dominum: vt Lucas explicat. ¶*Et pullum cum ea. soluite & adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite.* pro, dicetis, *quia dominus his opus habet: & confestim dimittet eos.* Asinam scilicet & pullum. Præuidebat Iesus obstaculum futurum. & propterea remedium dat, prædicendo efficaciam autoritatis suæ quamprimum audita fuerit: vt securi exequerentur iussa. ¶*Hoc autem totum factum est vt adimpleretur quod dictum est.* Ne putares subleuandi laboris in itinere aut attentandæ alicuius nouitatis causa misisse Iesum pro asina & pullo, curauit euangelista rationem interserere facti, vt Iesus impleret scripturas prophetarum. B C

¶*Per prophetam zachariam cap. 9. dicentem. Dicite filiæ sion.* Matthæus non solicitus de verbis prophetæ, vbi zacharias dicit, exulta filia sion iubila filia Hierusalem, dicit, dicite filiæ Sion. Ille inuitat filias Sion nobiliores & filias Hierusalem ad gaudium: iste exponit inuitationem illã esse acclamationem turbarum dicentium filiæ Sion, hoc est ciuitati Hierosolymitanæ, ecce rex &c. Appellatur Hierusalem filia sion, quia protegitur ab arce Sion tanq̃ filia â matre.

¶*Ecce rex tuus.* Hoc est messias ille quem expectas. ¶*Venit tibi.* Ad tuam salutem.

¶*Mansuetus.* In zacharia dicitur pauper. verumtamen verum est vtrumque: quia & mansuetus & pauper venit. ¶*Et sedens super asinam.* non elephantem, non camelum, non equum, non mulam, sed asinam. ¶*Et pullum.* vt ex his manifestis iudiciis tanto tempore ante prædictis, nullus relinqueretur excusationi Hierosolymitarum locus. ¶*Filium subiugalis.* non indomitæ asinæ. ¶*Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præcepit illis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos.* Asinam & pullum. Vnde habetur quod sicut propheta prædixerat Messiam venturum in Hierusalem super vtrumque animal (asinam & pullum) ita euangelista narrat impletum. Successiue enim vectus est super vtrumque: sed an prius super pullum quàm asinam an econuerso, nescitur. ¶*Vestimenta sua: & eum desuper.* pro, super illa. s. vestimenta. *sedere fecerunt.* Facere hoc ad sessionem terminatum, corporale officium discipulorum ad locandum Iesum super animal significat: more ministrorum adiuuantium aliquem ad equitandum. ¶*Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in via. Alii autem cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant & quæ sequebantur, clamabant, dicentes.* Collige quatuor officia. Primum discipulorum, propria pallia super asinam & pullum sternentium. Secundum turbæ multæ sternentis pallia propria in via, honore regio viam calcandam præparantis. Quod fuit valde mirabile. nunquam Dauidi triumphanti aut Salomoni talis honor exhibitus est. Et tanto mirabilius quod ex improuiso factum est, deo instigante turbam ad hoc. Tertium est aliorum cædentium ramos de arboribus, & sternentium similiter in via. Isti forte non habebant pallia: & supplebant ramis arborum. Quartum laudis nouæ & prius inauditæ atque maximæ. Et hoc cõmune fuit precedentibus & sequentibus & etiam pueris in templo. ¶In quibus omnibus vide concursum turbarum, vide gaudium & exultationẽ: & perpende testimonia Messiæ, nõ solum in aduentu super asinã & pullum, sed in modo veniendi: cũ honore, scilicet plus quam regio, cũ honore regis diuini, & cum professione turbarum clara & publica quod est Messias. ¶*Osanna.* Corruptum hoc scilicet D E

(scilicet O sanna apud latinos,& hos anna apud græcos)potest dupliciter intelligi. Et ideo
F ābiguus restat sermo,sed nō sensus.In psal.118.apud Hebræos versu.24.inuenitur bis anna,&
bis inuenitur na.& vtrumque est eiusdē significati.& est aduerbium obsecrandi(loco cuius
dicimus obsecro aduerbialiter)& aduerbium temporis p̄sentis,loco cuius dicimus nunc.Et
in eodē versu semel īuenitur Hosihab: hoc est saluifica.& imperatiuum hosihah nō iungitur
ibidem cum anna,sed cum na.ita quod legitur hosihah na:hoc est saluifica obsecro.seu nūc.
¶Crediderim ego Matthæū scripsisse hosihah na,& non hosihah anna:sed à græcis ac lati-
nis scriptoribus & prolationibus corruptionē tātam factā vt græci duabus dictionibus hos
anna,& latini vna osanna dicāt.quod in Hebræa lingua nescitur.Ratio credulitatis meæ est,
tū quia ꝓpinquior est corruptiōibus his hosihah na.quā hosihah āna tū quia ex psalmo illo
sumptū apparet totū hoc.benedictus qui venit in noīe domini hosihah na.vbi non inueni-
tur hosihah anna. ¶*Filio dauid.* Explicabant ipsum esse illum filium Dauidis qui expecta-
batur scilicet Messiam ex genere Dauidis. ¶*Benedictus qui venit in nomine domini.* in laude,
honore,gloria,fama,non propria sed domini .Ego inquit veni in nomine patris mei,alius
G veniet in nomine suo. ¶*Osanna.* Repetunt desyderium ac supplicationem salutis.
¶*In excelsis.* Profitentur,à spiritusācto acti aduentum Messiæ salutiferum,nō ī infimis(qua-
lia sunt mundana omnia,sed in excelsis:qualia sunt sola spiritualia ac celestia.¶*Et quum intra-
sset Hierosolimam.* Inceperat siquidem magnitudo laudis circa principium descensus mon-
tis Oliueti versus Hierusalem. ¶*Commota est vniuersa ciuitas.* Augebatur turba laudentium
volauit fama per ciuitatem,excitantur vniuersorum animi ob hanc nouitatem.¶*Dicens quis
est hic.* Tempus hoc definitum erat à deo esse tempus laudis communis in Hierusalem.Et
propterea commotionem vniuersæ ciuitatis secūdum motum admirationis intelligēdā es-
se explicat Euāgelista :narrādo verba eorū admiratiua quis est hic,tāto dignus honore.Vi-
H dentes enim tantū concursum , audientes tot talesque laudum voces,admiratiue interrogāt
quis est hic,cui talia exhibentur. ¶*Populi autem.*pro turbæ autem. comitantes IESVM
Nomine proprio respondent quærentibus quis est.hic est Iesus *Propheta.*Et rationē assignant
tanti concursus:quia.s.propheta dei est & describunt simul quis est.s.Iesus ille qui est pro-
pheta,prædicator faciens tot miracula.*A Nasareth Galileæ.*A patria quoque describunt:vt
amirantes omnes vtriusque sexus intelligāt quis est hic.*Et intrauit Iesus in templū dei.*Non iuit
ad plateam aut arcem,sed ad tēplum dei terminat celebrē aduentum.Templi autē nomine
intellige atria templi:in quę licebat Iudeis non sacerdotibus ingredi,in quibus morabantur
orantes deum.in ipsum enim templum non erat fas ingredi nisi sacerdotibus. *Et eiiciebat.*
Secundo nunc eiicit:quia non se correxerunt eiecti iterum biennio ante.*Omnes vendentes &
ementes.* Pari pœna insequitur vendentes & ementes:& absque exceptione.*In templo.*hoc est
I in atriis templi,vt dictum est.Locus vbivenditur & emitur,in causa describitur .¶*Et mensas.*
Non solum contra homines vendentes & ementes,sed contra inanimatas res pręparatas ibi
dem ad seruitium negociatorum,vindictam exercet. *Nummulariorum.*qui residebant ibi ad
commutationes nummorum,lucrando vti fieri solet in cambiis.nummularii enim negocia-
tores sunt nummorum,vendendo & emendo nummos.Et erat hic locus illis cōmodus:quia
empturi animalia pro sacrificiis.& vniuersaliter venientes in Hierusalem deuotionis causa,
ibāt ad tēplum:& egentes cōmutatione nummorū,inueniebant ibidē residētes nūmularios
Sicut videmus Romæ in gradibus sancti Petri:& similiter ementes & vendentes etiā in in-
timo atrio ante fores beati petri(ita ꝙ extra in parietibus ipsi' ecclesię appēderētur venalia
vidit mundus totus absque eiectore. ¶*Et cathedras vendentium columbas.*Meminit specialiter se-
dium in quibus residebant vendentes columbas vti à summo negotio nūmulariorum vsque
K ad minimum negocium vendentium columbas(que erant minimæ res tunc ibidem ve-
nales describat etiam in ipsas insensibiles res vindicasse. *Euertit.*Non dedignatur manibus
propriis Iesus hæc euertere.Euertit autem vt monstraret non esse redeundum ad huiusmo-
di illic negotia exercenda. ¶*Et dixit eis.Scriptum est.* Esai. lvi. *Domus mea domus orationis vo-
cabitur:vos autem fecistis illam speluncam latronum.*Prima vice reprehenderat illos honesto
vocabulo,increpando negotiationem illic:modo acrius arguit induratos, ꝓducēdo in lu-
cem quod non solū negotiationis sed rapinæ domum effecerunt domum dei. Queadmodū
enim spelunca occultat latrones ad spoliandum transeuntes , ita sub specie commoditatis
exhibendæ diuino cultui in domo dei,palliātur isti opressores peregrinorum nam hinc ap-
paret quod aggrauādo precia expilabāt peregrinos,quos opportebat ab illis emere & cū illis
commutare:alioquin non assimilarentur latronibus.¶ *Et accesserunt ad eum ceci & claudi in
templo*

templo:et sanauit eos. vt etiam miraculorum testimonio tunc fidem honorantium cōfirmaret, & aduersantes confutaret. ¶ *Videntes autem principes sacerdotum et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes. Osanna filio David. indignati sunt.* Principes sacerdotum & doctores legis non solum abstinent à laudando IESVM Visis etiam miraculis, sed indignantur impotentes occultare venenum internum. ET *dixerunt ei audis quid isti dicunt?* Interogant IESVM si audit. vt crimen aut lesæ maiestatis aut vsurpantis Messiæ nomen in ipsum Iesum retorqueant. tanquam ipse se acclamari Messiam procuret. ¶ *Iesus autem dixit eis vtique. Nunquam legistis quia ex ore infantium & lactantium perfecisti laudem.* Prudens & confutatiua responsio: monstrando causam puerilis dicti non esse hominem aliquem procurantem aut excitantem, sed deum implentem antiquas prophetias sic. Ex his enim scriptis in Psal. 8. verbis confutati sunt sacerdotes & doctores: & firmata est fides credentium, audiēdo etiam testimonia prophetarum in vocibus puerorum impleri.

¶ *Et relictis illis abiit foras extra ciuitatem in bethaniam.* castellum quasi stadiis quindecim distans à Hierusalem. *Ibique mansit.* pro, diuersatus est. Significatur enim quòd velut hospitatus est ibi. B
Significauit namq; per hoc euangelista quòd post tantum honorem in Hierusalem diuersorium non habuit in hierusalem: proculdubio quia noluit. & hoc vt omnis calumniandi occasio tolleretur pontificibus. Completo siquidem mysterio solemnis aduentus, rediit Iesus ad solitum ambulandi modum cum discipulis suis, & ad solitum prædicandi officium, ad solita hospitia. Et vltra hoc noluit tunc hospitari in hierusalem, ne redderet hospitem suspectam tanquam conscium tantæ nouitatis qua Iesus acclamatus est rex.

¶ *Mane autem.* die sequenti: quæ tūnc fuit vicesimaprima dies Martii: more Romano. octauo namque. Kalendas Aprilis crucifixus est: & quinto die autem venit Iesus super asinam in Hierusalem. *Reuertens, in ciuitatem esuriit.* in veritate: vtpote tantę sobrietatis vt etiam mane esuriret. Et si nō esuriētis mōstrauit ꝑpter mysterium. nam totum hoc factum circa ficum, res gesta fuit non propter rem ipsam sed in figuram. Ita quòd sicut parabolas verbis, ita gestis istis composuit figuram desituræ synagogæ Iudæorum secundum diuinum cultum. C

¶ *Et videns fici arborem vnam secus viam.* pro, in via *venit ad eam.* Sciebat quod non erat tempus ficuum: sed venit, componens figuram actu veniendi. ¶ *Ei nihil inuenit in ea nisi folia tantum. Et ait illi. nunquam.* pro, non vltra, *ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est continuo ficulnea.* Maledictio ista manifestat quod figuram componebat. Arbor enim nondabat occasionē maledictioni (quia non erat tempus fructus) sed figurata synagoga per arborem, merebatur maledictionem.

¶ Ad literam gesta hæc significant desiderium Iesu christi pascendi se salute Hebræi populi in cultu diuino seruientis deo, & aduentum ipsius ad percipiendos fructus bonorum operum in ipso: sed quia inuenit populum colentem deum foliis tantum, hoc est exterioribus tantum verbis & oblationibus (populus enim hic labiis me honorat, cor autem eorum lōge est à me) ideo maledicit illi, ita quod non ad tempus sed in æternum non proferat fructum. Nunq̄ enim fructificaturus est iudaicus cultus: qui statim vt maledictus est ab ipso, aruit, est enim illius maledicere malum facere. Quod secundum rem fuit in Iesu christi morte ac resurrectione adimpletum: quia ex tunc legalia mortua fuerunt. quamuis secundum apparentiam vsque ad Hierosolymitanum excidium tolerata fuerint. ¶ *Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes, quomodo continuo aruit? Respondens autem Iesus, ait eis. Amen dico vobis, si habueritis fidem & non hæsitaueritis.* pro, diiudicaueritis. hoc est non discreueritis inter facile & difficile opus apud deum: tanq̄ confidentesq; opus facile faciet & non faciet difficile. ¶ *Non solum de ficulnea.* pro, id quod accidit ficui, *facietis: sed & si monti huic dixeritis, tolle & iacta te.* pro tollere & iactare in mare. Passiua imperatiua sunt tollere & iactare. Et consonat executioni. D

¶ FIET. Non dicit & faciet: quia non intendit dicere quod mōs tollet se & mittet se in mare, sed q; tolletur & mittetur in mare. ¶ *Et omnia.* nulla exceptione facta. *Quacunque petieritis* Non velleitate, non conditionaliter, sed simpliciter & absolute. ¶ *In oratione.* in mentis ad deū eleuatiōe. in qua nullus absolute petit nisi ad qđ absolute petēdum spiritussanctus mouet. E
¶ *Credentes* ne modica fides obicem ponat aut impediat. *accipietis. Et quum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum & seniores populi, dicentes. in potestate hec facis? & quis tibi dedit hanc potestatē?* Non dicunt in qua potestate hęc dicis, doces aut prędicas sed facis quia de authoritate faciendi non docendi quærunt. Duo autem operum genera fecit Iesus in templo. Alterum miraculorum: quoniam tunc curauit in templo cæcos & claudos. alterum eiectionis vendētium & ementiū, euersionis mensarum. &c. Tertium quod factū tunc

 fuit

fuit quod ſedens ſuper aſinam venit cum tanto comitatu, concurſu & honore in templum.
F ❡Sed quum non tunc inceperit Ieſus miracula facere, ſicut nec tunc inceperat docere po-
pulum, ſed continue miracula fecerit, minus quadrat quod de authoritate faciendi miracu-
la inquirant. & tanto minus conſonat quanto quærunt quis dedit tibi hanc authoritatẽ? Vn
de relinquitur quod ad literam quærunt qua authoritate eiicis vendentes & ementes, euertis
mẽſas & ſedes, vetas ferri vaſa per templum? qua authoritate commoues totum populum ad
huiuſmodi concurſus gratia honorandi te tanto ſ[illegible]
❡Conſonant huic ſenſui perſonæ interrogantium. ſ. principes ſacerdotũ & ſeniores populi:
tanquám ad ipſos ſpectet & cura templi & cura ne huiuſmodi nouitates fiant in ciuitate. con
ſonant verba, quis dedit tibi hanc poteſtatem? cæſar, Pilatus, magiſtratus, Pontifex. &c. Con
G ſonat euitatio reſponſionis: quod. ſ. Ieſus noluit dicere qua authoritate hęc faceret. quum con
ſtet quòd aperuit qua poteſtate faciebat miracula, quando dicebãt quòd in Beelzebub eiicit
dæmonia. ❡*Reſpondens autem Ieſus, dixit eis. Interrogabo vos & ego vnum ſermonem: quem ſi dixe
ritis mihi, & ego vobis dicam in qua poteſtate hæc facio. Baptiſmus Ioannis vnde erat: e cœlo an ex ho-
minibus? At illi cogitabant, inter ſe dicentes. Si dixerimus e cœlo, dicet nobis, quare ergo non credidiſtis illi? ſi
autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam.* Siue inter ſe, ſiue intra ſe, ſiue ſecum, ſiue apud ſe le
gas; vna communis reſponſio prę ſe fert collationem habitam inter illos de reſponſione dan
da, ſignificari per illa verba inter ſe dicentes. Quod confirmatur ex numero plurali ſi dixeri
mus conferentium enim hic ſermo eſt.
❡*Omnes enim habent* pro, habebãt. *Ioannem ſicut prophetam.* Continuatio eſt collationis ſacer-
dotum, conſiderando quid ſentit populus de Ioanne. ❡*Et reſpondentes Ieſu, dixerunt. Neſci-*
H *mus. Ait illis & ipſe. Nec ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio*. Noluit IESVS, dicere ſe
Meſſiã, ad explicandũ qua authoritate hæc facit: quia nó erat adhuc tẽpus mortis eius. vſque
ad vltimũ enim diẽ hoc reſeruauit. quia ſciebat illos dicturos. blaſphemauit reus eſt mortis.
❡*Quid autem vobis videtur? Homo quidem habebat duos filios: & accedens ad primum dixit. fili vade
hodie operari in vineam meam.* pro, in vinea mea. *ille autem reſpondens ait, nolo. Poſtea autem pœniten-
tia motus. Abiit. Accedens autem ad alterum, dixit ſimiliter. at ille reſpondens ait, eo domine.* Siue abeo
domine. vel ſecundum alios ego domine, imperfecto ſermone. ſignificatur præſto ſum, próm-
ptus ſum, ad parendum. ❡*Et non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Et dicunt ei. primus.
Dicit illis* IESVS. *Amen dico vobis.* Parabola horum duorum filiorum clara eſt in ſe. Senſum
autem illius literalem ipſe IESVS manifeſtat. applicando perſonam primi filii Publica-
I nis & meretricibus: vt pote manifeſte profeſsione ſuæ vitæ repugnantibus deo patri, ſicut
ille dixit patri nolo, & poſtea pœnitentibus, ſicut ille penitentia ductus iuit ad operandum
in vinea patris. perſonam verò ſecũdi filii ſacerdotibus, ſcribis ac ſenioribus: vt pote officio-
rum ſuorum profeſsione exhibentibus ſe promptos ad opera dei, ſicut ille dixit ego ſeu eo
domine, ſed facto nihil exequentibus, ſicut ille non iuit ad operandum in vinea Et hic ſenſus
literalis non ſolum verificatur in genere ſed in ſpecie de ipſis tunc ad quos loquebatur.
❡*Quia publicani & meretrices precedent* pro, pręcedunt. ad præſentes enim applicat parabolam.
❡VOS *in regno dei Venit enim ad vos Ioannes.* Non dicit veni ego (vt non ſeipſum illis exoſum
proponat) ſed venit Iohannes vt baptiſmum pœnitentię Iohannis de quo moueat quęſtio-
nem, approbaret ſanctumq; monſtraret: quod illi dixerant ſe neſcire. *In via iuſtitiæ.* tam exerci
tata quam prędicata. ❡*Et non credidiſtis ei publicani autem et meretrices crediderunt ei. Vos autem vi-*
K *dentes, nec penitentiam habuiſtis poſtea vt crederetis ei.* Peiores concludit illos quam parabolas
pinxerat, dum eos etiam poſt viſam pœnitentiam Publicanorum et meretricum, obſtinatos
dicit. ❡*Aliam parabolam audite.* præcedenti parabola ſacerdotum ac primatum in pœnitentiã
ac pertinaciam, hanc verò eorumdem ex crimine commitendo contra ipſum Ieſum perdi-
tionem deſcribit. ❡*Homo erat pater familias, qui plantauit vineam, & ſepem circundedit ei, & fo-
dit in ea torcular, & edificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregre profectus eſt. Quum au-
tem tempus fructuum appropinquaſſet, miſit ſeruos ſuos ad agricolas vt acciperent fructus eius. Et agricolæ
apprehenſis ſeruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidauerunt, Iterum miſit alios ſer-
uos plures prioribus: & fecerunt illis ſimiliter. Nouiſsime autem miſit ad eos filium ſuum.*
❡Parabola eſt clara. Senſus verò intentus eſt. Homo paterfamilias eſt deus Vinea eſt do-
mus Iſrael teſte Eſa. ca. v. plantata in terra promiſsionis: iuxta illud vineam de Aegy-
pto tranſtuliſti, eieciſti gentes & plantaſti eam. Seps, turris & torcular ſicut omnia quæ
oporte

oportet & expedit habere vineam optimam significant, ita omnia opportuna & spectantia ad bonum populi Israel significant data à deo: munitiones scilicet ab extraneis tam spiritua- A
leis quam corporales, & securam habitationem velut in turri, & necessaria quæq; instrumenta ad omnia, velut torcalar respectu vineæ. Agricolæ, primates sunt. peregrinatio subtractio est gratuiti auxilii seruantis illos à malo. Tẽpus fructuum, tempus bonorũ operum diuersis ætatibus populi est. Serui missi, prophetæ sunt. Tres factorum iniuriæ (scilicet cadere, lapidare & occidere) vniuersæ sunt iniuriæ illatæ sanctis dei à iudæis. Missio filii est missio. Messiæ, nonissimæ facta: quia post ipsum non expectatur vlterius propheta, sed ipse est legis & prophetarum finis. DICENS. *verebuntur forte filium meum.* Aduerbium forte non est de textu. Nõ significatur quod erit, sed quod esse debet ex conditione personę quæ mittitur. ¶ AGRIGOLAE *autem videntes filium, dixerunt intra se.* hoc est colloquendo inter seipsos in secreto consilio. *Hic est hæres.* audita suscitatione Lazari pontifices & Pharisæi collecto concilio dixerunt. quid facimus, quia hic homo signa multa facit: si dimittimus eum B
sic omnes credent in eum. Quod hic sub parabola dicunt est hæres, ibi, sub proprietate verborum dicunt omnes credent in eum. esse enim vineæ israel hæredem, est omnes israelitas credere in ipsum. ¶ VENITE. Colloquium manifeste apparet inter se. in concilio enim illo Caiphas inuitauit alios. *Occidamus eum.* ab illo namq; die definierunt occidere Iesum. ¶ Et *habebimus.* pro, occupemus, *hæreditatem eius.* gentem scilicet & locum primum. venient Romani & tollent locum nostrum & gentem. Quod parabola sub lucri specie scribit, res gesta sub euitatione damni implet. idem est enim non perdere vineam & habere illam. ¶ Et *apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt.* Totum hoc ad literam est impletũ, dum iesus comprehensus à principibus sacerdotum eiectus est à domo israel tanquam seductor in manus gentilium, & per eorum manus occiderunt illum. ¶ QVVM *ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illis.* aliqui auditores recti iudicii. *malos male perdet: & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.* ¶ *Dicit illis Iesus. Nunquam legistis.* Saltat Matthæus, omittẽs quæ Lucas refert. in scripturis. Psal, cxviii. apud Hebræos. ¶ *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Plus subiungit quàm parabola pateretur: parabola enim vsque ad vindictam duxit: sed hac additione suppletur quod occisio filii non priuauit filium hæreditate, hoc enim significat adiuncta prophetia de Missia sub metaphora lapidis. Lapis namque Christus est qui repprobatus ab ædificantibus, à primatibus, sacerdotibus, Pharisæis, senioribus (qui velut constructores viuæ fabricæ erant inter Iudæos) factus est, per resurrectionem à mortuis, in caput, in summum locum, anguli, iungendo vtrunque populum iudæorum & gentilem in vnum: vt rei probauit euentus. ¶ A *domino.* non à homine non à cælo. ¶ *Factum est istud: & est mirabile in oculis nostris. Ideo.* propter vestrum hoc crimen & mei exultationem futuram. *Dico vobis, quia auferetur à vobis regnum dei.* Impletum est hoc ad literam excidio Hierosolymitano subsequuto per Romanos quantum ad cultum diuinum: quantum autem ad virtutem cultus qua sortiebatur rationem regni dei, impletum est morte Christi. nã ex tunc cessauit in veritate esse regnũ dei vetus cultus. Et *dabitur genti.* per baptismi regenerationem genitę: vt res subsequuta testatur. ¶ Vbi aduerte ꝙ inter hanc parabolæ de vinea conclusionem & parabolam ipsam interposuit Iesus sermonẽ de lapide reprobato ab hominibus & exltato à deo, vt ordinem venturę historiæ texeret mõstrando ꝙ ipse quidem esset occidendus reprobatus ab ipsis sed à deo exaltandus, & sic ab ipsis auferendum regnum dei & dandum noue genti. ¶ *Facienti fructus eius* *Et qui ceciderit super lapidẽ istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.* Duo genera casus describit. Alterũ cadentiũ super lapidẽ: tãq̃ ex excelso loco ruendo vel ĩpinguẽdo super lapidẽ. Alterũ sup quos lapis iste cadat: tãq̃ ruens vel demissus excelso loco. In primo casu cõ- E
fractio in secũdo cõtritio describitur: ad significandũ ꝙ quanto id quod cõteritur seu cõtritũ est deterioris est conditionis quã illud quod cõfringitur seu cõfractum est, tanto maius malum imminet secundis quam primis. Rursus in primo casu homines concurrunt actiue & passiue. ad eorum siquidem actionẽ pertinet, qui ceciderit super lapidem istum: nullus nãq; cadit super Christum nisi peccando. ad passionẽ verò spectat confringentur. pœna nãque est confractio: casus verò culpa. In secundo autẽ hoĩes concurrunt tantum passiue. & lapis actiue. & significat casus lapidis actionẽ punitiuã. Et significatur per hęc differẽtia ĩter pœnã quã incurrit hõ peccãs in Christũ ex sua culpa. & pœnã quã infert ipse Christus iratus: quod illa est velut cõfractio, hoc est curabilis: ista autẽ est velut cõtritio, hoc est incurabili. Et verè sic est, quoniã quantũcunque homo peccet, curari potest, nisi deus iratus subtrahat gratiã, induret

hh.ii, cor&c.

gor.&c. Et hic sensus directe monstrat pœnã Iudæorum irreprabilem: quoniam ipse lapis
F cadet super illos, quo ad spiritualia subtrahendo gratiam, quo ad temporalia mittendo Romanos ad excidium. *Et quum audissent principes sacerdotum & Pharisæi parabolas eius, cognouerũt quod de ipsis diceret. Et quærentes eũ tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut propheram eum habebant.*

CAPVT. XXII.

T *respondens* IESVS. Cogitationi sacerdotum & Scribarum, affectantium ipsum capere. *Dixit vterum in parabolis eis, dicens.* Primæ parabolę de vinea & lapide, descripserant primates puniendos eiectione & perditione: hæc parabola: non solum eos sed populum puniendum simul cum ciuitate, & speciem pœnæ incendio & exercitu describit, declarando surrogandos esse bonos & malos, nõ impune tamen mali ibi erunt. *Simile est regnum calorum.* Secundum præsentem statum vsq; ad præsentis status terminum inclusiue. nam ad terminum præsentis status spectat damnatio hominis sine veste
G nuptiali. *Homini regi.* Non solum homini regi sed toti negocio recitando, quod incipit ab homine rege, assimilari intellige regnum cælorum. Parabola clara est. Et intendit per hominem regem deum: qui rex est vniuersi. QVI *fecit nuptias filio suo.* Nuptiæ filii dei, mysterium est incarnationis. tunc deus fecit nuptias filio suo quum verbum caro factum est ad habitandum in nobis: hoc est ad copulandum sibi eiusdem iam naturæ sponsam ecclesiam fidelium hominum Iesu Christi namque sponsam esse ecclesiam, Paulus sæpe testatur ad Ephesios & Corinthios. vnde nuptiæ istæ durant vsque ad consummationem seculi.
¶ ET *misit seruos suos.* Primo Magos: deinde Ioannem Baptistã: postea apostolos. inter quos computa Iesum, homo, quatenus seruus dei & propheta habebatur. VOCARE *inuitatos.* Proculdubio Iudæos iam per prophetas inuitatos. Magi enim facto vocauerunt inuitatos,
H vbi est.&c. Ioannes Baptista, ipse IESVS & discipuli missi per castella.&c. vocauerunt inuitatos Iudæos tantum. *Ad nuptias.* Regni cælorum. *Et nolebant venire.* Pauci enim credere voluerunt in IESVM, prædicantibus Ioanne, iesu & discipulis. ¶ *Iterum.* Post resurrectionem. *Misit alios seruos.* Vere alios actos ex dono spiritussancti. ¶ DICENS. *Dicite inuitatis.* Iudæis. Discipuli enim Christi post Penthecosten Iudæis prædicauerunt. *Ecce prandium meum paraui: tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias.* Primo missi serui, solummodo vocauerunt iudæos ad nuptias. secundo autem missi, habent in mãdatis nõ solum vocare iudæos sed explicare illis quod omnia sunt parata: quia discipuli edocti à spiritussancto sunt prædicare iudæis Messiam venisse, crucifixum, mortuum. resurrexisse:]& breuiter omnia quæ pro salute eorum facienda erant parata esse, nihil superesse nisi vt ipsi veniãt
I fide ad ecclesiam IESV Christi. ¶ Si singulorum significationes exiguntur, quod tamen non oportet, prandium paratum ecclesia in Christi fide & sacramentis est. Tauri & altilia mactata, vtriusque testamenti patres in cibum harum nuptiarum, hoc est fidei christianæ, sunt: prophetæ scilicet & Ioannes Baptista, ipsaque mors IESV. hinc (inquiũt apostoli prędicantes) omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere credentes in nomine eius. *Illi autem neglexerunt & abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negociationem suam.* Negligentes iudæi venire ad fidem Christi, in duas secantur partes scilicet euntium in villam, hoc est agrum suum ad colendum illum, & euntium ad negociandum. In quibus vniuersæ neglientiæ causæ comprehenduntur. nam aut occupatione velut necessaria, quæ per culturam agri significatur, aut occupatione non necessaria sed lucri causa, negligamus. Tertia autem causa: scilicet vacare delectabilibus, nõ parit negligentiam. sed reddit
K impotentem ad veniendum. & ideo non computatur inter causas negligentiæ.
Reliqui vero tenuerunt seruos eius. Iudæorum multi velut affecti & ocupati, suis. neglexerunt credere in Christum post Penthecosten: sed aliqui primates inter illos, excanduerunt contra Christi discipulos: & ad literam tenuerunt apostolos & contumeliis affecerunt, communiter quando ibant à cõspectu cõcilii gaudẽtes quoniã digni fuerant pro nomine Iesu cõtumeliam pati. *Et contumeliis affectos occiderunt.* Stephanum, Iacobum fratrem Ioannis, & Iacobũ fratrem domini. *Rex autem. deus. quum audisset.* Tẽpus vindictæ scribitur ob crimen in Christum inchoatum dum Christus perseipsum prædicaret, & consummatum ob crimina in ipsũ prædicantes postea apostolos. Totum enim hoc tempus fuit tẽpus visitationis eius quod nõ cognouit Hierusalem. *Iratus est.* Iustitiam vindicatiuam exercuit. *Et missis exercitibus suis.* Romanorum exercitus vocat exercitus dei: quia deus dirigebat illos ad vindictam iudæorũ.

Perdidit

Perdidit homicidas illos. Hierosolymitanos, sacerdotes, scribas. &c. Et ciuitatem illorum Hierusalem. succendit. Igne enim quo ad templum conbusta est. TVNC. Expositis Iudæis. Ait seruis suis. Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant. Iudæi. s. quibus dicunt apostoli. vobis oportebat primum prædicari regnum dei, sed quia indignos vos iudicatis æternæ vitæ ecce conuertimur ad gentes. Non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum. Loca congrua ad vocandum transeuntes. Et quoscunque. pro, quotquot, inueneritis, vocate ad nuptias. Ad literam significatur vocatio gentium non prius inuitatarum ad regnum dei, facta per Christi discipulos. Et describuntur vocari in viis & non in ciuitate aliqua: vt significetur vocatio omnium absque delectu. viæ enim communes sunt transeuntibus cuiuscunque nationis. Et egressi serui eius in vias, congregauerunt oẽs quos inuenerũt, malos & bonos. Hoc est absque deletu. nulli enim volenti baptizari. siue verè siue ficte accedat, negatur baptismus. Et impletæ sunt nuptiæ discũbentium. Ecce quandiu durat vocatio, quousque impletæ sint nuptiæ discumbentibus. Quod non erit vsque ad consummationem seculi, quamuis singulis ætatibus humanis impleantur nuptiæ secundum definitam à deo plenitudinem illius temporis. Intrauit autem rex vt videret discumbentes. Hactenus de solicitudine regis ad vocãdum parabola tractauit, prosequendo illam vsque ad finem mundi: modo de cura regis circa ingressos ad nuptias, incipit tractare. Ita quod nõ intendit dicere neque dicit quod postq̃ impletæ sunt nuptiæ intrauit rex sed intendit & dicit quod post vocationẽ & ingressum vocatorum intrauit rex. Intrat deus iudicio, qui foris manet tollerando. intrat autem discutiendo & iudicando singulos, quum morte visitat, & iudicio suo discutit merita cuiusque morientis. Et vidit ibi hominem. Subtilis discretio in tanta multitudine describitur. quia enim ita oẽs deus videt vt singulorum sigillatim curam habeat ideo vnus describitur visus homo. Non vestitum veste nuptiali. hoc est charitate. quę sola diuidit inter filios regni & perditionis: vt Apostolus declarauit. 1. ad Cor. xiii. Et ait illi. Amice. officio conuiuę propter fidei professionem. Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem. Indigne enim conuiuam se exhibuit, irreuerenti à exhibendo nuptiali conuiuio absque cõdigna veste. Nota prudens lector duo. Primum quod nõ contumeliose increpat. non dicit indigne, præsumptuose, imprudens, sed amice: non quomodo ausus, ẽ sed quomodo huc itrasti. proponendo interrogatiue factum simplex vt ipse, seipsum damnet ad erudiendum nos vt etiam in notorio facto non iudicemus inauditum. & examinemus absque contumelia, absque conuicio, cum dilectione hominum & odio vitionũ. Secundum est quid si cum veste sordida vidisset conuiuam. quando solam negationem vestis condignæ animaduertit. At ille obmutuit. Coram diuino iudicio nulla est exceptio. ipsa nãq; veritas palam accusat conuincit confundit. TVNC. Non expectato vniuersali iudicio. Dixit rex ministris. ligatis manibus & pedibus eius. Pœna inferni prima est, obstinatio in malo: ligatis manibus ne possit operari ad bonum morale. & pedibus ne possit affectum habere ad bonum morale. Mittite eius. pro, tollite eum & iacite in tenebras exteriores. Intellectus etiã priuatus lumine, non naturali interno, sed gratuito ac externo quo ad extra illuminari posset. Describitur cum materialibus tenebris loci inferni. A B C

Ibi erit fletus & stridor dentium. Pœnis damni apponuntur pœne sensus. in oculis quidem fletus in vniuersis autem membris rigor tantus vt ad dentium stridorem perueniat. Et metaphorico hoc sermone describuntur omnes pœne sensus: tanto propinquius quanto ad fidem resurrectionis corporum corporales pœnæ spectant. Multi autem. pro, enim, sunt vocati pauci vero electi. Hæc conclusio apperit quod nec inuitati omnes, hoc est Iudæi, recusarunt, quamuis omnes. nec carens veste nuptiali fuit vnus, sed sub illo multitudo descripta est fidelium, qui indignos Christiano conuiuio seipsos exhibent. D

Tunc abeuntes Pharisæi, consilium inierunt vt caperent. pro, illaquearent enim in sermone. illaquearent autem non in vinculis ligando, sed laqueo quæstionis comprehendendo: sicut aues aut animalia incidunt in laqueos venatoris. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis. Vt testes non suspecti adessent. cognoscebant enim seipsos fore suspectos testes contra Iesum: quia inimicabantur ei. Dicentes Magister scimus quia verax es & viam dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum Vniuersa hæc laus ex adulatoria officina, ad prouocandum Iesum ne timeat præferre deum Cæsari, procedit. Dic ergo nobis quid tibi videtur licet censum dare Cæsari an non. Non quærunt an debeant dare, sed an licitum sit in foro cõsciẽtiæ dare. hæc enim interrogatio & Iesu Christi responsio significant quod in dubium vertebatur apud Iudęos an liceret soluere censum Cæsar. Et vt Ioseph⁹ ait libro. xviii. antiqui Iudas Gaulonites introduxit hanc quæstionẽ tẽpore natiuitatis Christi sub Octauio Augusto. E

Et erat ratio dubii: quia popul⁹ dicatus deo, nō debebat profiteri se subditū homini infideli,
E solutio enim census erat professio subiectionis personalis intendebant ergo Pharisæi reddere
Iesum minus gratum populo, si diceret licere dari censum Cæsari, tanquam non zelantem
quæ dei sunt. vel tradere eum curiæ Pilati si dicere non liceret: tanquam auertentem populū
à Cæsare. *Cognita autem Iesus nequitia.* pro, malicia, *eorum, ait. Quid me tentatis hypocritæ?* Illi lau
dant: Iesus laudantes vituperat, manifestando quod simulant ac tentant si forte aliquid dis-
sonum responsum daret. *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis
Iesus. Cuius est imago hæc & superscriptio. Dicunt ei Cæsaris. Tunc ait illis reddite ergo quæ sunt Cæ-
saris Cæsari.* Illata ista cōclusio est ex principatu Cæsaris super ipsos, quē imago cū scriptione
in numo contestatur. principū enim est proprium numisma conficere in patria sibi subdi-
ta. Ex eo itaque quod profitemini in denario principem vestrum esse Cæsarem, consequens
esse oportet vt reddatis quæ sunt (hoc est iura) Cæsaris Cæsari. *Et quæ sunt dei deo.* Hinc appa
ret quod prætextu dei fiebat illa quæstio tanquā cederet in dedecus dei dare censum Cæsari.
propter hoc enim excludendum Iesus addidit & quæ sunt dei, hoc est iura dei, deo. Et docuit
per hoc quod soluere tributa, census, vestigalia & quæcunque huiusmodi principibus infide-
G libus non cōtrariatur ad reddendum quæ sunt dei deo: sed vtrunque potest simul fieri. Vnde
& ipse Iesus soluit pro se & Petro & Paulus docet cui tributum tributū. &c. ¶ *Et audientes
mirati sunt.* De tam irreprehensibili simul & satisfactoria responsione, Fecit enim satis & iu-
ribus Cæsaris & iuribus dei. *Et relicto eo abierunt. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi.* Nomē
est sectæ. Apud iudæos enim tres erant sectæ, scilicet Pharisæorum, Sadducæorum & Esseo
rum. De quibus iosephus libro decimo octauo anti. *Qui dicunt non esse resurrectionem: & interro-
gauerunt eum dicentes. Magister Moyses dixit, si quis mortuus fuerit non habens filium, vt ducat frater
eius vxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres: & primus vxore
ducta defunctus est: & non habens semen, reliquit vxorem suam fratri suo. similiter secundus & tertius
vsque ad septimum. nouissime autem omnium & mulier defuncta est. in resurrectione ergo cuius erit de septē
vxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem iesus ait illis* Erratis. Absque contumelia ape-
rit illis dogma eorum esse errorem ex ignorantia. Erratis inquit à veritate, docendo non fo
H re resurrectionem mortuorum. *Nescientes.* Ecce causa erroris. *Scripturas.* Tum interpretari, tū
discernere. Sadducæi enim num admittebant scripturas sacras nisi Moysi. & in hoc nescie-
bant scripturas discernere: quoniam etiam scripturæ prophetarum reputādæ erant inter ad
mittendas. propterea enim dicitur eis, nescientes scripturas: hoc est que sunt scripturæ sa
cræ admittendæ. Rursus non intelligebant ipsas moysi scripturas. & in hoc errabant nesciē
tes interpretari sensum scripturarum Moysi. *Neque virtutem dei.* Sadducæi (vt illorū hæc quę-
stio quā reputabant insolubilem manifestat) non sciebant alium viuendi modum nisi quem
in hoc mundo videbant inter homines. s. comedendo, bibendo, generando. &c. & non scie-
bant virtutem dei potentem corpora humana transmutare in gloriam impassibilitatis sine
cibo & potu & reliquis huiusmodi. Et propterea dicitur illis nescientes virtutē dei. *In resurre-*
I *ctione enim neque nubent neque nubentur.* pro, neque ducunt vxores neque nubunt) Dixerat duas
radices erroris. s. ignorantiā virtutis dei & scripturarū. Vtranque ꝓsequitur, & primo virtutem
dei: manifestādo aliū viuēdi modū in resurrectiōe. s. absque cōiugiis absque actibus veneris. *Sed
erunt.* pro, sunt *sicut angeli dei.* Nō solū erūt absque veneris sed absque partis vegetatiue & sen
sitiuę passionibus & indigentiis: hoc enī totū significat sicut angeli dei: nō comedētes, nō bi
bētes nulli ægritudini aut passiōi subiecti. Et rursus erūt sicut āgeli dei fœlices ī cōtēplatio-
ne dei. Sadducæi nō solū negāt resurrectionē sed etiā āgelos & spūs: vt patet act. xxiii. & pro-
pterea iesus respōdendo quæstiōi eorū meminit angelorū: & soluit illorū quæstionē inexcogi
tato ab illis modo. *In cælo.* ad differentiā angelorū dānatorū qui vocātur dæmones describit si
quidē resurrectionē mortuorū in statu beato. hoc enī sufficiebat quæstioni Sadducæorū, qui
oīno resurrectionē negabāt. *De resurrectione autem mortuorū.* Cōtra quā directe tēdebat argumē
R tū Sadducęorū. *Nō legistis quod dictū est.* Deest vobis, *a deo dicente vobis.* Superfluit vobis. Exodi
iii. Prosequitur alterā radicē. s. scripturarū ignorātiā. & affert textū ex scripturis Moysi, quas
Sadducæi resipiunt. *Ego sum deus Abraham deus isaac. & deus iacob.* Non dicit ego fui: vt itelli
gas quod non loquitur de tempore quo Abraham, isaac & iacob viuebant in hac mortali
vita: sed de præsenti tempore quo alloquitur Moysen post tot annos à morte Abrahæ, Isaac
& Iacob. NON *est deus.* Bis legatur deus ita quod legendum ęst. Non est deus, deus *mor-
tuorum sed viuentium.* Nō dicit nō est domin⁹, quia est domin⁹ & viuētiū & mortuorū, sed dicit
nō est de⁹ mortuorū: quia esse deū alicui⁹ seu aliquorū est coli, haberi ęstimarique deū ab illo seu
illis

illis constat autem mortuorum quatenus mortui sunt nullum esse deũ:quia sunt mortui corpore, sine sensu, sine intellectu, sine æstimatione. Et ꝓpterea Iesus ex hac authoritate cõuincit Sadducæos quod Abrahę, Isaac & Iacob viuerẽt spiritus, quãdo de⁹.s.tẽpore Moysi, dixit hęc verba ego sum deus, Abraham, isaac & iacob: appellans eorum animas ipsorum nominibus more scripturæ & ecclesiæ. sancte Petre ora pro nobis. per synecdochẽ partem, animã. s. pro toto ponendo quia aĩa est quodãmodo totum quod est hõ. vt pote nõ solum pręcipua essentiæ pars, sed ratio oĩs vitæ & operũ hominis. Sed occurrit dubium: quia ex hac authoritate ꝙuis conuincantur Sadducæi quod animæ Abrahæ, isaac & iacob sint ĩmortales, vt pote viuẽtes lõge post mortẽ Abrahæ, isaac & iacob, nõ tamen apparet quõ hinc habeatur resurrectio mortuorum: ad q̃ tamẽ cõprobandã iesus inducit hãc scripturã dicẽdo. de resurrectiõe autẽ mortuorũ nõ legistis. &c. Ad hoc dicitur primo quod hæc authoritas affertur ad hominẽ. s. Sadducæũ: quia radix negandi resurrectionẽ apud Sadducæos, erat interitus aĩe simul cũ corpore. vnde euellendo hãc radicẽ cõuincit ipsos de resurrectiõe. Secundo quod licet ĩmortalitas animę non conuincat philosophos quod futura sit resurrectio mortuorũ, cõuincit tamẽ cultores dei expectãtes cælestis patriæ beatitudinẽ perfectã: quia nõ essẽt ꝑfectæ beatę animæ nisi vnitę corporibus bearentur, maneret enĩ pars separata semper à suo toto. vnde in Apocaly. Acceptis singulis stolis clamãt expectando corpora sua. Et ꝓpter hanc rationẽ scriptura ista cõtinet nõ solum aĩas mortuorum viuentes, sed animas colentes deũ, dicẽdo ego sum deus Abraham &c. vt ex ipso cultu, resurrectiõis fides, quę ex vita animarũ initiũ habet, cõpleatur. *Et audiẽtes turbæ mirabantur.* pro, stupebant, *de doctrina eius. Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset.* pro, os obturasset, *Sadducæis.* Hinc apparet quàm fructuosa fuerit domini IESV responsio data Sadducæis argumentũ enĩ quod garrula voce tanquam insolubile iactabant, exclusum videntes, non sunt conuersi ad veritatis lumen sed confusi siluerũt, nesciẽtes quid replicarẽt. *Conuenerunt in vnũ: & interrogauit eũ vnus ex eis legis doctor.* pro, legalis hoc est exercitatus in iis quæ sunt legis. ¶ *Tentans eum Magister quod est mandatum magnum in lege?* Explorare intendebat quod mandatum censebat IESVS esse precipium in lege Mosi. *Ait illi Iesus Diliges.* Respondet ex ipsa lege Deuter. vi. Præceptum charitatis quæ est suprema omnium virtutum, anteposuit. Diliges. hic est actus præceptus non respectu cuiuscunque obiecti sed. *Dominum deum tuum.* Ecce obiectum summum. *Ex.* pro, in toto. Non in parte. *Tuo corde.* hoc est voluntate: cuius proprius actus elicitus est diligere. Totalitas autẽ dupliciter potest exponi, vel positiue, quod omnis vis voluntatis apponatur ad diligendum deum. Et sic non præcipitur exequendum viatori quia impossibile est sed implebitur in patria cælesti. Vel negatiue: hoc est sic dilige deum vt nihil in tuo corde sit contrarium dilectioni dei. Si enim diligeres hinc deum, & inde aliquid contrarium deo, puta consulere dęmones non obedires præcepto hinc: quia non diligeres in toto corde sed in parte. Et similiter intellige totalitatem in sequentibus. *Et in tota sua anima.* hoc est vita aiali: quæ complectitur partem sensitiuam & vegetatiuam. Diligere autem in anima (hoc est in animali vita) est opera omnia ad animalem vitam spectantia dilectioni dei subiicere, ad dilectionem dei ordinare, in omnibus huiusmodi operibus dilectioni dei obsequi, non sufficit enim vt voluntate diligamus deum: sed oportet in sensualibus delectationibus nihil admittere contrariũ dilectioni dei. *Et in tota tua mente.* hoc est intellectu. Diligere autem deum intellectu, est intellectum à dilectione dei motum seu imperatum assentire iis quæ sunt fidei, & nihil contrarium diuinæ dilectioni admittere in intellectu. *Hoc est maximum.* pro, magnum, *& primum mandatum.* Est enim primum in intentione legislatoris: quia hoc præcipue intendit: & magnũ quantitate virtutis in genere mandatorum: vt pote excedens reliqua & virtualiter continens reliqua. *Secundum autem.* non æquale sed posterius ac minus. *Simile est huic.* Dilectio enim similis est dilectioni. ¶ *Diliges.* Ecce actus præceptus similis actui primo præcepto. *Proximum tuum.* natura rationali, capaci beatitudinis & miseriæ. *Sicut,* vel *vt. teipsum.* Non dicit quantum teipsum: quia quadrat ordini naturæ, moris ac charitatis de qua scriptum est, ordinauit in me charitatem vt plus diligam me quam proximum. Sed dicit sicut, hoc est eo modo quo diligis teipsum. ¶ Aduerte prudens lector quod sicut in præcepto primo præcipiuntur duo (,s. diligere deum: & modus diligendi, in toto corde &c.) ita in hoc secundo præcipiuntur duo. s. diligere proximum, & modus diligendi, sicut teipsum. Quo fit vt in hoc secundo contineantur quatuor: quorum duo præcipiuntur & duo præsupponuntur. Dicendo nãque dilige proximum sic duo præcipiuntur: & definiẽdo vt teipsum duo ꝓsupponuntur. s. diligere teipsum sic. nam proximum diligere sic præcipitur ad exemplum dilectionis propriæ & mo

di eius. Et hinc ſequitur primo ꝙ præceptũ hoc ſecundum nõ eſt de dilectione charitatis. Ex
E eo enĩ quod præceptũ hoc pręſupponit dilectionẽ propriam & cõſtat quod poteſt impleri
ſine charitate (vt patet apud ſeruantes oĩa præcepta ſecundę tabulæ ſine charitate) conſequẽs
eſt ꝙ nũ præſupponit dilectionem propriam ex charitate, nec præcipit dilectionem proxi-
mi ex charitate. Rurſus dilectio proximi præcipitur hic ab exemplo dilectiõis proprie, cer-
tæ & indubitatæ: niſi enim pręſupponeret tui ipſius certam & indubitatem dilectionem, nõ
diceret, dilige proximũ ſicut teipſum. cõſtat autẽ quod dilectio propria ex charitate, nõ eſt
certa & indubia. nõ ergo eſt de illa ſermo. Et cõfirmatur: quia ſi præciperetur hoc præcepto
dilectio proximi ex charitate, dicendum fuiſſet diliges proximum tuum ꝑpter deum, & nõ
ſicut teipſum. Et ſi dilectio propria ex charitate ſupponeretur. dicendum fuiſſet ſicut debes
teipſum diligere, & non de facto ſicut teipſum: alioquin quicunq; nõ diligit ſeipſum ex cha-
ritate, exemptus eſſet ab hoc ſecundo præcepto: quòd eſt ridiculum. Sequitur ſecundo quod
dilectio naturalis, qua. ſ. naturali inclinatione quilibet inclinatur ad diligendum ſeipſum,
G pręſupponitur dicendo ſicut teipſum: & præcipitur ſimilis dilectio ꝓximi. Manifeſtatur hoc
tripliciter. Primo ex hoc quod nõ præcipitur dilectio ſuiipſius ſed ſupponitur. Tria enĩ tan
tum quum ſint diligibilia amore amicitiæ, hoc eſt vt quibus volumus bonũ. ſ. ego, deus & ꝓ-
ximus, ideo de dilectione dei & proximi dantur præcepta, & de dilectione propria nõ datur
præceptum: quia ego naturaliter amo me, nec egeo virtute aliqua in voluntate ad volendũ
mihi bonum. ſed ad diligendum deũ, & ſimiliter ad diligendũ proximũ virtute egeo & præ
cepto: quia nec ad volendũ quæ dei nec ad volendũ quæ proximi ſunt ſufficientẽ habeo à na
tura inclinationẽ. opus eſt enim ad diligendum deũ charitate, & ad diligẽdũ ꝓximũ iuſtitia.
Secundo ex eo quod præceptũ de dilectiõe charitatis, ſufficienter vnico præcepto cõtinetur.
Pręcipiẽdo enĩ quod diligatur deꝰ ſic vt nec in corde nec in mente nec in anima nec ĩ viribꝰ
admittatur aliquid cõtrariũ deo, ĩplicite diligi nõ ſolum meipſum & proximum ꝑpter deũ,
ſed oĩa quomodolibet referenda in deum dilectũ: quoniã quæcũque & quoſcunque diligere
propter deũ, nõ eſt aliud q̃ diligere deum: ſicut diligere alia & alios propter meipſum, nõeſt
H niſi diligere meipſum. At ſi præcipienda fuiſſet alio præcepto dilectio ꝓximi ex charitate,
pari aut maiori ratiõe præcipiendũ explicite fuiſſet, dilige teipſum propter deũ: quũ hoc ma
gis vrgeat, & magnã habeat difficultatẽ. Tertio ex eo quod (vt iã aliqualiter dictũ eſt) dilectio
nõ gratuita ſed quã debeo ꝓximo, ſecluſa charitate ſufficienter impletur ſeruando præcepta
iuſtitiæ & partium eius: puta honorando parentes, nõ occidendo, nõ rapiendo, nõ adulterã-
do: & breuiter ius ſuum vnicuiq; reddendo, & quæcunque volumus vt faciant nobis alii hęc
eadem illis faciendo. Hæc autẽ ſecundæ tabulæ, cõprehenſa ſub vno præcepto dilectiõis pro
ximi ſunt: ſicut oĩa primæ tabulæ, cõprehenſa ſunt ſub præcepto dilectiõis dei. Vt ſic oĩa qua
drent. Eſt igitur literalis ſenſus huius præcepti, diliges proximum tuũ ſicut teipſum. Volito
bonũ naturalium moraliũ exteriorũq; rerũ, honoris, famæ, pecuniarũ, agrorũ. &c. proximo
tuo, natura rõnali, ſicut hoc eſt, illo mõ quo vis tibiipſi bonũ. Si quæris quis eſt ille modus?
I reſpondeo amice, amicabiliter. Præcipitur enim vt diligas proximum propter bonum
ipſius ꝓximi, & nõ propter tuã vtilitatẽ: ſicut diligis teipſum propter teipſum. Diligere enĩ
proximũ propter teipſum, nõ eſt diligere proximũ, ſed eſt diligere teipſum. Eſt enĩ dilectio
cõcupiſcẽtiæ nõ amicitię. Dicendo itaque ſicut teipſum præcipit vt amore amicitię diligas
proximũ, ad inſtar amoris quo diligis teipſum Amicabilia enĩ quę ſunt ad alios, veniũt ex
amicabilibus ad ſeipſum. In *his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophetæ.* pro, tota lex pẽ
dent & prophetæ pendent. Patet nãque quod oĩa natura in lege & quęcunque tradunt pro-
phetę, ordinantur vel ad diligendum deũ ex charitate, ĩ quo clauduntur oĩa quę ſunt fidei,
ſpei, religionis & morũ, vel ad diligendum proximum. & in hoc clauduntur quę ſunt iuſtitię,
obſeruantię, veritatis, amicitię, miſericordię, & ſimilium. *Congregatis autem Phariſæis, interro*
gauit eos IESVS, *dicens. quid vobis videtur de Chriſto cuius filius eſt. Dicunt ei. Dauid. Ait illis.*
R *Quomodo ergo Dauid in ſpiritu vocat eũ dominũ, dicẽs. Dixit dominus domino meo, ſede a dextris meis:*
donec ponã inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum dominum, quomodo filius eius
eſt: Vera ſolutio quęſtionis eſt quod Meſsias habet vtrãque cõditionẽ: ſcilicet quòd eſt filius
Dauidis, & quòd eſt dominꝰ Dauidis, ſed filius eſt ſecundũ quod homo, dominus ſecundum
quod deus. Phariſæi autẽ ignorabãt Meſsiam conſtare ex duabus naturis, diuina ſcilicet &
hũana, in vna perſona. Et propterea *nemo poterat ei reſpondere verbum.* Quia carebant potentia
reſpondendi, quę eſt ſcientia illius ſcripturę. *Neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius in*
terrogare. Ecce, Phariſęi ſimiles redditi ſunt Sadducęis: quorum occluſum fuerat os.

CAPVT.

CAPVT. XXIII.

Vnc *Iesus loquutus est ad turbas & ad discipulos suos, dicens. Super cathedram Moysi.* Super sedem docendi & iudicandi in lege dei super quam Moyses primus sedit. & propterea ab ipso nominatur. ¶ *Sederunt.* Authoritatm habuerunt, præsidentes vt iudices. ¶ *Scribæ.* Doctores legis diuinæ. *Et Pharisæi.* Diuisi à communi populo tanquam religiosiores. Non de omnibus itaque Scribis & Pharisæis, sed de sedentibus super sedé Moysi tractat. ¶ Nec dicit sederunt sacerdotes aut pontifices, propter reuerentiam ordinis sacerdotalis. Lege Euangelium: nunquam inuenies Iesum nominasse sacerdotes aut pontifices arguendo aut reprehendendo, sed Scribas & Pharisæos, professores scientiæ & morum. instruédo prædicatores vt non prædicent contra sacerdotes aut pontifices in specie, propter reuerentiam ordinis. *Omnia ergo quæcunque.* Ex cathedra Moysi, non aliunde. ¶ *Dixerint vobis seruate.* A
Hoc infinitiuum deficit latinis codicibus: vt Græci testantur. Alia dicunt scienda alia credenda, alia seruanda. seruare autem commune est præceptis negatiuis & affirmatiuis. ¶ *Seruare.* B
Parendo præceptis negatiuis. *Et facite.* Parando præceptis affirmatiuis. *Secundum opera vero eorum nolite facere.* Obedite dictis, sed nolite imitari facta eorum. *Dicunt enim.* Ecce ratio obedientiæ: quia dicunt quæ sunt legis diuinæ, quæ sunt sanctimoniæ, quæ sunt bonorum morum. *Et non faciunt.* Ecce ratio non imitandi facta. Et hoc nisi esset peccatum, nequaquam inter alia istorum peccata numeraretur à domino Iesu, nec solum numeratur sed primo loco nominatur. Turpe enim est doctori quum culpa redarguit ipsum. & qui prædicas non furandum furaris, qui prædicas non mœchandum mœcharis inquit Apostolus. monstrum est in moralibus dicere & non facere, vita contraria doctrinæ. Et quia magis mouent exempla quàm verba, inde est quod infructuose præsunt ii quorum vita non præest sed authoritas vel doctrina. Nunquam mundum conuertissent ad Christi fidem apostoli ac eorum proximi suc- C
cessores, si dixissent & non fecissent. nunquam ecclesiæ tot fuissent donatæ temporalibus bonis, si patres prisci quorum temporibus fuerunt data, dixissent & non fecissent. *Alligant autem.* De contentis in lege Moysi dixit, dicunt & non faciunt: de adiunctis statutis seu ordinationibus, quas scilicet ipsi sedentes super cathedram Moysi addunt (modo dicit quod ligant non vnum aut duo) sed multitudo significatur vinculo ligationis. *Onera.* Præcepta onerosa. ¶ *Grauia.* Non leuia secundum seipsa. *Et importabilia.* Hoc est vix portabilia. Si enim essent omnino importabilia, non dixisset, quæcunque dixerint vobis facite. *Et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere.* Cogunt homines ad humeros supponendos illis oneribus, ad quæ ferenda nec etiam digitum ipsi volunt applicare: vt vel sic aliqualiter essent inter ferentes onera. ¶ Et descripsit per hoc secundum peccatum istorum eximentium seipsos ab oneribus quæ imponunt aliis, & explicauit grauitatem fere intolerabilem onerum: vt discipuli & turbæ discerent etiam in istis obedire sedentibus super cathedram Moysi. nisi D
enim hæc explicasset statim quum dixisset omnia quæ dixerint facite, crederes forte te non teneri ad obediendum in huiusmodi grauibus & difficilibus ad exequendum quę prelati mãdant. ¶ Vtinam hęc verba domini Iesu, in sedentibus super cathedram Moysi finem habuissent: vtinam hodie non verificarentur. Tot iam onera sunt super vtriusque testamenti honestissima præcepta, imposita super humeros hominum, vt Christiani facile se seruire Christo credant si tot laqueis non subiicerentur. & confessores fœlices se arbitrarentur si de solis diuinis præceptis soliciti esse deberent. Cum his tamen omnibus parendum est Iesu dicéti, omnia quæ dixerint seruare seruate & facite. Et ipsi quidé sedentes super cathedrã Iesu Christi, damnationem suam cognoscant multiplicando onera: & tu Lutherane damnationé tuam abiiciendo illa. ¶ *Omnia vero opera sua faciunt vt videantur ab hominibus.* Tertium pec- E
catum istorum est inanis gloria. quam ipse Iesus videns corda, sciebat regnare in animis eorum, ita vt omnia opera sua ordinarent ad gloriam humanam. Quod est pessimum: vtpote intentionem maculans etiam in bonis ex suo genere operibus. ¶ *Dilatant enim.* pro, autem, *phylacteria sua.* Declarat in multis exterioribus actibus bonis aut non malis, apponi à Scribis & Pharisæis circũstãtias malas superbiæ seu inanis gloriæ. Et incipit ab obseruantiis legalibus. Mandatum erat. Deut. vi. ligabis verba mea quasi signum in manu tua: eruntq; & mouebuntur inter oculos tuos. Hoc mandatum Pharisęi iuxta sonum literę seruare volentes, pręcepta legis (scilicet diliges dominum deum tuum. &c. & dominus deus tuus vnus est. hęc enim duo præcipiuntur) scripta ligabant vt dicitur in manu seu brachio, vt alii dicunt etiam in fronte: vt inter oculos haberentur. Et hæ schedulę appellantur phylacteria

græco vocabulo. Phylacterium enim ſonat conſeruatorium: quia ad conſeruandum memo-
F riam legis erant. Phariſæi itaque phylacteriis communibus non contenti, dilatabant ea, fa-
ciendo illa latiora vt magis apparerent. *Et magnificant fimbrias.* Deeſt. veſtimentorum ſuorum.
Sicut phylacteriis latioribus ita fimbriis maioribus vtebantur. Erant autem fimbriæ, hyacin
tinę vitæ poſitæ in quatuor angulis palliorum, mandatæ à lege. Nu. xv. ad recordationē mā-
datorum omnium. Ita ꝙ phylacterium erat pro memoria ſpecialiter mandati de vnius dei
dilectione ex toto corde. &c. fimbriæ autem pro generali memoria mandatorum dei: vt tex-
tus ipſi ſonant. *Amant autem primos recubitus in cœnis: & primas cathedras in ſynagogis: & ſalutatio-
nes in foro.* pro, foris: *& vocari ab hominibus Rabbi.* Quartum peccatum Phariſæorum eſt, non
vti primis locis, ſed amare prima loca in conuiuiis. & ſimiliter non vti primis cathedris, non
ſalutari in foro, non vocari Rabbi peccatum eſt, ſed amare hęc. Amor enim primorum loco-
rum ad præſidendum cæteris, affectus eſt qui ſuperbiæ eſt: amor autem ſalutationum & no-
minis Rabbi, affectus eſt inanis gloriæ. *Vos autem nolite vocari Rabbi.* Quanuis textus græcus
G careat nolite vocari, ſed habeat ne vocemini (& bis habet Rabbi: ita ꝙ ſonat ne vo cemini
Rabbi Rabbi) quia tamen vocari non eſt in poteſtate noſtra ſed vocantium, ſenſus præcepti
eſt, nolite vocari. Non enim prohibetur mihi aliena actio ſed propria: ac per hoc non voca-
ri, ſed affectus vt vocer, affectus ad gloriā nominis. ¶ Et dicit Rabbi Rabbi, ad explicandum
affectum ſingularioris honoris in duplicato nomine. ſicut hodie duplicamus domino domi
no, ſcribentes magnis prælatis. Quia vocari Rabbi ſeu quouis alio titulo, non eſt actus voca
ti ſed vocantis, ideo dominus Ieſus non prohibet vocari ſed velle vocari, dicendo ne vocemi
ni, ſicut nō reprehenderat Scribas & Phariſæos quod vocarentur, ſed ꝙ amarēt vocari Rab-
bi. *Vnus eſt enim magiſter veſter.* Ratio quare affectus ad nomē Rabbi prohibetur eſt, quia vnus
eſt doctor noſter qui eſt Chriſtus. Vis iſtius rationis ſi intelligatur conſiſtere in communita-
H te (ſcilicet quia ſolus Chriſtus eſt magiſter veſter, hoc eſt cōmunis omnibꝰ: reliqui enim ſunt
doctores particulares) & inſtantiam habet: quia apoſtoli erant doctores communes vniuerſi
orbis. & non habetur neruus rationis: quia hinc nō ſequitur ꝙ particulares doctores nō de-
beant velle nominari doctores. nullū enim præiudicium fit vniuerſali doctori ſi particulares
quoque appellantur doctores. Sed ſi vis rationis intelligatur cōſiſtere in hoc ꝙ ſolus Chriſtus
eſt doctor noſter authoritate (reliqui enim ſunt doctores miniſterialiter tantum) & intellectū
ſimul fuerit ꝙ volens vocari Rabbi, affectat honorem ac gloriam doctoris pro ſeipſo, habe-
tur neruus rationis. nam affectans ſeipſum honorari vt doctorem, non exhibet ſeipſum do-
ctorem vt miniſtrum alterius (miniſter enim quærit honorem ac gloriam illius cuius eſt mi
niſter) ac per hoc exhibet, ſe vt doctorem authoritatiue. quod manifeſte præiudicat Chriſto,
I qui ſolus eſt doctor noſter auctoritatiue. Et vt vno verbo dicatur, quia affectus noīs trāſfert
Rabbi miniſtrum in quaſi Rabbi authoritate, ideo iniuria fit Chriſto, qui ſolus eſt authori-
tatiue rabbi. Hæc eſt vis rationis huius & ſequentium duarum ſimilium. Et hanc eſſe vim ha
rum rationum teſtatur ipſe Ieſus, ſubiungendo poſt has rationes ſtatim iſta duo capita. Alte
rum de miniſterio. qui maior eſt veſtrum erit miniſter veſter. Alterum de affectu proprię ex-
altationis. qui ſe exaltat humiliabitur. Super hæc enim duo fundātur hę rationes: vt patet ex
dictis. ¶ Vbi intellige amātes vocari Rabbi, pater, magiſter, non ex intentione velle ſibi vſur
pare nomen, honorē aut gloriam Chriſti vel dei, ſeu (quod idem eſt) doctoris patris aut ma-
giſtri authoritatiue (non enim oportet ipſis tantā ſuperbiam imponere) ſed facto interni af-
fectus ad honorem & gloriā propriam ex nomine doctoris patris aut magiſtri, non referen-
do honorē & gloriā in illum cuius ſunt miniſtri, vſurpant ſibi honorem & gloriam docto-
ris patris ſeu magiſtri authoritate. afficitur enim ad honorē huiuſmodi tanquam non ſit mi
K niſter: iuxta illud. quid gloriaris quaſi non acceperis. Qui enim gloriatur, affectum habet ad
gloriā quaſi non acceperit. q̄uis hoc non habeat in intellectu aut in intentione. ¶ Aduerte hic
quod in latinis codicibus deficit hæc clauſula, qui eſt Chriſtus. In græco enim habetur. vnus
eſt enim magiſter veſter qui eſt Chriſtus. Et ſumitur magiſter pro doctore ſeu magiſtro in do
cendo: quia Rabbi doctorem ſeu magiſtrum officio docēdi ſignificat. *Omnes autem vos fratres
eſtis.* Particula iſta non cum præcedente ſed cum ſequente quæ de patre vnico tractat, iun-
genda eſt. ita quod hinc incipit mandatum aliud ſimile primo. Occaſione ſiquidem oblata
ex prohibitione affectus ad nomen Rabbi, extendit ſimilem prohibitionē ad nomē patris:
inchoans ab hoc quod omnes vos fratres eſtis, q̄uis multi veſtrū multos hic habeāt filios. Et
verè omnes ſumus fratres, pro quāto ſumus filii vnius cōmunis patris qui deus eſt. ſumꝰ oēs
fratres ſecundum animam rationalem (quæ præcipua eſt pars noſtri) quam non dat carnalis
pater

pater sed solus deus omnibus. sumus omnes fratres secundum vitam gratiæ, quam sola trinitas dat. *Et patrem nolite vocare.* pro, ne vocetis vobis. Circa nomen Rabbi & magistri inhibet vocari, quatenus pendet ex nostro affectu circa nomen verò patris vetat vocare. Ita quod ipsa differentia monstrat illic interueire peccatum ex parte vocari: hic verò etiam ex parte vocantis. Et vere sic est. nam vocantes doctores & gubernatores, Rabbi & magister, non peccant vocantes autem patrem hominum secundum animam (tā in esse naturali quàm gratuito) aliquem alium à deo, peccant. *Super terram.* Ad excludendum etiam Christum secundum quòd homo (qui tunc erat super terram) ratione humanæ naturę. *Vnus est enim pater vester qui in cælis est.* Nō dicit vt in aliis duobus, qui Christus est, sed qui in cælis est quia esse hominum secundum animas in esse naturæ & in esse gratiæ patrem per creationem, non conuenit Christo homini sed soli deo. creatione siquidem fit tam anima rationalis quàm gratia. ¶ Cum his tamen stat quod licite vocamus patres secundum carnem illos qui nos genuerunt: & patres secundum curam spiritualem prælatos: & sic de similibus. ¶ *Nec vocemini.* Quia vocari (vt iam dictum est) non est in potestate nostra, intellige prohibitionem cadere non super vocari absolute, sed pro quanto proficiscitur à voluntate vocatorum. Perinde acsi dixisset, nec velitis vocari. affectus enī nominis vetatur. ¶ *Magistri.* Inter rabbi & magistrū hoc interest, quod omnis Rabbi est magister sed non econuerso. Rabbi enim secundum officium docendi magister est: sed magister etiam dicitur magister equitum, magister domus &c. Vnde magistratus dicuntur qui præsunt reipublicæ. In hoc textu magister nomen est moderatoris in moribus. ita quod prius doctoris respectu partis intellectiuæ, modo moderatoris respectu partis affectiuæ nomen vsurpari prohibet: nomē verò patris dantis esse spirituale, communicari prohibet cuicunque creaturæ. ¶ *Quia magister vester vnus est Christus* Repetit similem rationem quam attulit de nomine Rabbi. Vnde eodē modo hanc intellige quo & illam. Et vere solus Christus est authoritatiue non solum doctor noster sed etiā magister morum nostrorum. reliqui enim homines ministri eius sunt ad docendū & moderādum. si vere docent & moderantur: aut fures sunt & latrones si aliud docēt, si alios mores inducunt. Totus siquidē sermo iste est de doctrina fidei & moribus & vita spiritus: & non de doctrina geometrię, de patribus carnalibus, & huiusmodi. ¶ *Qui maior est vestrum.* Gradu seu officio docendi aut moderandi. ¶ *Erit minister vester.* Exhibebit se ad ministrandum vobis: recognoscendo se in veritate accepisse maioritatem ad ministrandum vobis doctrinam, bonos mores, & vniuersaliter quæ sunt spiritus. Et subiunxit hoc ad declarandum status officia quæ maiorum in sua ecclesia: vt hinc intelligamus rationē præceptorū, ne vocemini Rabbi & magistri. ¶ *Qui autem se exaltauerit.* Superbus acutissime describitur per proprium obiectū dicendo se: nam obiectum superbi non est honor aut gloria, sed ipsemet. & per propriam actionem circa obiectum, dicendo exaltauerit. Affectus, studium officiumq; superbi totum tendit ad exaltandum seipsum. ¶ *Humiliabitur.* tandem à deo. ¶ *Et qui se humiliauerit exaltabitur.* Similiter intellige de obiecto & actione humilis est, vt humilitas nomen virtutis contrarię vitio superbiæ. ¶ Si non intelligis quomodo actus virtutis sit humiliare, se distingue te hinc secundū quòd tuus es, īde secundū quod dei es: & discernēdo īter te tuū & te dei, videbis congruere virtuti vt deiicias te tuum nō autem te de. nam humiliare te dei, est deiicere quæ dei sunt in te siue naturalia siue gratuita bona: humiliare autem te tuum, est deiicere quæ aliūde quā à deo in te sunt. Affect⁹ itaque ad se secundū quod quisque suus est, per pronomen se significatur in humilitate & superbia. Nec hanc virtutē nec hoc vitium inuenies in Aristotele, sed in euangelio: quia euāgelica, quia Christiana virtus est, nō humana moris tamen est. ¶ Et subiunxit hoc tum ad declarandum damnabilem affectum scribarum & Pharisæorum in supradictis, ex pœna à deo disposita exaltantibus se. tum ad declarādum laudabilē affectū obsequentium in nolendo vocari Rabbi. &c. ex præmio reposito iis qui seipsos humiliant. ¶ VAE *autem vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ.* Ad differentiam Scribarum & Pharisæorū non hypocritarum. Hac enim adiectione explicat quod non omnes Scribas & Pharisæos alloquitur, non omnes reprehendit: sed illos tantum qui erant hypocritæ. Erant enim inter illos multi boni: vt Nicodemus & Simon leprosus. Qui. pro, quia. Rationem reddit. ¶ *Clauditis regnum cælorum ante homines.* Ego aperio regnum cælorum, patefaciēdo doctrina & exēplo ea quæ credenda, quæ speranda, quæ amanda in illo sunt: vos illud clauditis, docentes non esse credendum in me, qui sum ostium regni cælorum.

¶ *Vos enim non intratis.* Vos non creditis in mihi. hoc enī esset intrare per fidē. *Nec intro eūtes.* Hoc est volētes introire, venientes ad prędicationē meam. *Sinitis intrare.* Loquendo cōtra me, statuendo

statuendo quod extra synagogam fiat qui fatetur me Christum. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi*
F *hypocritæ:qui.*pro,quia,*comeditis domos viduarum.*Auaritiam sub hypocrisi arguit. *Orationes lon-
gas orantes.*In græco habetur prætextu longum orantes.Et clare significatur orationes longas
fieri non affectu multum orandi,sed prætextu:hoc est monstrando multum orare,vt viduæ
confidant in vobis tanquam in viris spiritualibus & sanctis, & recurrant ad vos in suis ne-
cessitatibus,vt deponant apud vos pecunias & similia:& sic exhauriatis opes earum.
*Propter hoc amplius.*pro,abundantius,*accipietis iudicium.*Duplex iniquitas(simulatæ scilicet re-
ligionis & iniqui quæstus)duplicem exigit pœnam. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: qui.*
pro,quia *circuitis mare & aridam vt faciatis vnum proselydum.*Appellabatur proselytus qui ex gen
tibus transibat ad ritum Iudæorum,suscipiens circuncisionem.&c.*Et quum fuerit factus.fa.i-
tis eum.*Vestra culpa,ex mala vita vestra. *Filium gehennæ duplo.*Deest.magis,*quam vos.*Quia vos
rei estis malæ vitæ: illos autem vestro exemplo facitis male viuentes, & præter hoc rei sunt
idolatriæ quam commiserant.ingratitudo enim recepti doni fidei , ob malam vitam con-
stituit eum debitorem omnium præteritorũ. Et nihilominus facile accidere poterat vt pro-
G selyti conuersantes cum magistris suis malæ vitæ fierent duplo peiores: quia nec erant Iudæi
nec gentiles.sicut modo marani multi,nec Iudæi nec Christiani sunt. ¶Si autem verum est
quod textus græcus sonat vtrosque esse dupliciter reos,sed proselytos magis,verificatur ex eo
ꝙ Scribæ & Pharisæi hypocritæ,erant rei & infidelitatis in Christum & malæ vitæ: & eius-
dem duplicis iniquitatis reos faciebant proselytos,&magis reos propter prædictas causas.
Væ vobis duces. Ex eo quod inter ista octo væ in solo isto taceantur Scribæ & Pharisæi, & ad
duces dicitur væ vobis, insinuatur quod ad sacerdotes seu Pontifices dirigitur sermo iste.
Quos pro reuerentia ordinis sacerdotalis non nominat sacerdotes aut Pontifices,sed commu
nis illis & aliis officii nomine duces aliorum,ad vitam sanctam,ad obseruationem legis.&c.
H *Cæci.*Ignorantia affectata seu crassa & supina significatur.*Qui.*pro,quia,*dicitis.quicunque iura
uerit per templum,nihil est.*Iuramentum est nullum.*Quicunque autem iurauerit in auro templi,debi-
tor est.*Seruandi iuramenti.Ratio quæ fefellit istos,debuit esse differentia propinqui & distan
tis. Putauerunt quod templum non esset sanctum nisi in superficie quæ aurata erat:& simi-
liter altare non esse sanctum sed oblationem.Ita quod substantia templi apud istos erat mate-
ria remota sanctitatis.& similiter altare tanquam vas longe distans ab oblatione quę est san
cta:vtpote quæ deo offertur.*Stulti & cæci.quid enim maius est, aurum an templum.*Narrato errore
ducum,confutat rationibus duabus illum. Altera sumitur ex maioritate templi supra aurũ,
& altaris supra munus.*Quod sanctificat aurum.*Probatio maioritatis est, quia templum sancti
ficat aurum & non conuerso.Quum enim non omne aurum sanctum sit, sed illud quod ad
ornamentum est templi,consequens est vt ex templo sanctitatem contrahat aurum. templum
I enim ipsum siue cum auro siue sine auro sanctum est.Et simile est de altari & dono. nam alta
re siue cum dono siue sine dono sanctum est:quia altare dei est.donum autem sanctificatur ex
altari:quia non poterat nisi in altari offerri.*Et quicumque iurauerit in altari, nihil est:quicunque au-
tem iurauerit in dono quod est super illud,debet.Cæci,quid enim maius est donum in altare,quod sanctifi-
cat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & omnibus quæ super illud sunt.*Duo dicebant isti du-
ces.Primum præferebant aurum templo & oblationem altari in sanctitate.& contra hoc mi
litauit prima ratio.Secundum quod iuramentum per altare aut per templum erat nullum.
& contra hoc tendit hæc ratio,procedens circa altare ex inclusione:quia in iuramento per al
tare.clauditur iurare per oblationem quæ super illud offertur.Et in promptu est ratio verita-
tis huius.Et repetitur stulti & cæci quid maius est:quia iurans in altari, iurat in illo secun-
dum quod altaris officium habet.constat autem altaris officium esse quod offerant super ip
K sum deo sacrificia.&c.Iurás igitur in altari,iurat in omnibus quæ sunt super altare quatenus
altare est:ac per hoc in oblationibus super altare. *Et quicunque iurauerit in templo, iurat in illo &
in eo qui habitat in ipso.*Prosequitur applicando rationem ad templum:quia iurare per templum
includit iurare per deum.Et similiter in promptu claritas est:quia templum vt templum est
habitaculum dei,est domus dei. *Et qui iurat in cælo.* Vel ad clariorem doctrinam affertur hoc
simile:vel errabant quoque in hoc quod putabant iuramentum per cælum non esse iuramen
tum.quod hic confutatur. *Iurat in throno dei, & in eo qui sedet super eum.*Aduerte in verbis do-
mini explicari tria:cælum, thronum dei , & deum sedentem in eo.ad docendum nos quod
non solum iurare per templum dei,per altare dei , & similia quæ immediatam habent rela-
tioné dei,est verè iurare,sed etiam iurare per creaturas quæ per medium dicũtur dei. Cælum
enim secundum seipsum res naturalis est :sed vt induit rationem sedis diuinæ, ingredi
tur or-

tur ordinem diuinorum: & ratione huius intelligitur assumi in iuramentum. ¶Et ratio
quare dominus Iesus interpretanda sic docet iuramenta, fundatur super naturam iuramen- A
ti. Iurare namque est inuocare in testem deum : ac per hoc quicunque iurat, conuincitur ex
hoc ꝙ iurat ꝙ deum inuocat in testem: ac per hoc per quamcunque rem iurat, vtitur illa re
vt diuina est, vt dei est, vt deus in illa seu per illam seu ex illa seu cum illa. &c. testis sit. Et pro
pterea iurare per creaturas est obligatorium. Et hoc ignorabant duces isti cæci. *Væ vobis Scri-
bæ & Pharisæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *decimatis mentham & anethum & cyminum.* Decimam solui-
tis horum minimorum. *Et reliquistis quæ grauiora sunt legis.* Ecce peccatum in magnis. *Iudicium.*
In iis quæ sunt debita alteri. *Et misericordiam.* In iis quæ sunt necessaria licet non debita pau-
peribus, & vniuersaliter indigentibus. *Et fidem.* Hoc est veritatem seu veracitatem in verbis.
in promissis, in factis. hanc enim virtutem directe & primo relinquunt hypocritæ. hypocri
sis enim vitium est virtuti huic contrarium. *Hæc oportuit facere.* Misericordiam, iudicium &
fidem. *Et illa non omittere.* Decimare mentham, anethum & cyminum. Et dixit hæc, ne puta-
res Iesum reprehendisse obseruationem minimorum. Non vituperat seruantes minima, sed B
simulantes se obseruatores legis seruando minima. Et conuincitur simulatio: quia si studio ser
uandæ legis seruarent minima, multo magis seruarent maiora, quorum trangressio eneruat
legem. *Duces cæci.* Scribas & Pharisæos hypocritas, appellat duces aliorum: illos doctrina,
istos professione sanctimoniæ. cæcos verò in opere proprio, non euitando incurrere in tam
manifestam peruersitatem. *Excolentes culicem.* Metaphoricus est sermo à potu sumpta meta-
phora. Culicem excolare, est vinum in quo apparet culex colare per linteum: ita ꝙ culex cū
omni sua immunditia extra restet in linteo, vt sic vinum mundum bibatur. Vbi summa di-
ligentia describitur ad euitandam minimam immunditiam in potu. consueuimus enim si-
quando culicem in cyatho videmus, contenti esse simplici extractione eiusdem: sed hic descri
bitur colatio adhibita. *Camelum autem glutientes.* Nihil commune est camelo & glutitioni: nul
laq; consonantia respondet excolationi culicis, glutitio cameli. Propter quæ crediderim ego
tam græcum quàm latinum textum corruptum haberi in nomine proprio istius animalis. C
Contextus metaphoræ exigit vt animal aliquod magnum significetur ꝙ deglutiri bibendo
potest: alioquin non quadrat metaphora. Sonat enim parabola hæc quod bibendo hinc eui-
tatis tanta diligentia minimam culicis immunditiam ita ꝙ excolatis eum, inde autem glu-
titis (proculdubio bibendo) animal magnum immundum: puta muscam magnam, quā vul-
gariter dicimus musconem. Si diceretur œstrum apud Græcos, asilum apud nos, sensum cla-
rum haberemus. quanuis asilus non currat ad vinum aut aquam, sed infestus sit bobus. ¶Cer
tiores autem esse possumus quod hic est literalis sensus quem diximus, ex eo quod sic & non
aliter quadrant omnia. & directe significatur peruersitas Scribarum & Pharisæorum in ser-
uando minima & contemnendo grauiora, sicut euitantes in potu culicis minimam immun
ditiam tanta diligentia, & glutiendo in potu asilum aut vespam aut musconem si dici licet.
Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: qui. pro, quia, *mundatis quod foris est calicis & paropsidis: intus
autem pleni estis.* pro, plena sunt, *rapina & immunditia.* pro, iniustitia. Corruptum esse textum te
statur textus græcus, testatur & ipse contextus sermonis. nā subiungendo, munda prius quod D
intus est calicis & paropsidis vt fiat & id quod foris est mūdum, clare manifestat quod prius
dixerat quod plena sunt calix & paropsis rapina & iniustitia. Est ergo sensus literalis quod
Pharisæi mundabant vasa potus & ciborum, sed contenta in vasis vtrisque erant immunda:
vtpote male acquisita scilicet ex rapina. Et propterea dicitur quod mundent quod est intus:
hoc est contenta in vasis. Et intendit ad literam quod cibus & potus Pharisæorum erat ex ra-
pina, & tamen quasi viri mundi non comedebant neque bibebant nisi in vasis mundis. ¶Et
per calicem intellige omne poculum: & per paropsidem omne catinum cibi. græca est enim
dictio: latine patina seu catinum dicitur. ¶*Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis & pa-
ropsidis: vt fiat & quod foris est mundum.* ¶*Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *simi-
les estis sepulchris dealbatis: quæ a foris.* pro, foris, *parent.* pro, apparent, *hominibus speciosa, intus vero* E
plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia. Sic & vos a foris. pro, foris, *quidem paretis.* pro, appa-
retis, *hominibus iusti: intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.* *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocri
tæ: qui.* pro, quia, *ædificatis sepulchra prophetarum & ornatis monumenta iustorum: & dicitis. si fuissemus
in diebus patrum nostrorum, non essemus.* pro, non fuissemus, *socii eorum in sanguine prophetarum.
Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt.* Aduerte quod ædi-
ficare & ornare sepulchra prophetarum, si consideratur vt fit affectu religionis, actusq; est lau-
dabilis, nec est testificatio mali: sed si consideratur vt est consummatio operis circa mortuos,
sic est

sic est actus consummatorius occisionis. prius enim occidunt, deinde sepeliunt. Ex eo itaque
E quod patres occiderunt & ipsi sepeliunt, consummant facto (quanuis non intentione) opus
paternum. Ita quod testimonio estis & verbo (dicendo quod patres nostri interfecerunt) & fa
cto sepultur æ, consummando opus paternum, quod estis filii humicidarum. ¶ Et mereban-
tur Pharisæi hanc retortionem suorum operum in malum: quia non religioso animo sed ex
hypocrisi ædificabant & ornabant sepulchra prophetarum. vt monstrarent se horrere crimi
na patrum suorum contra prophetas: & tamen persequebantur Iesum caput omnium prophe
tarum. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Deus olim dixit Abrahæ, nondum sunt com-
pletæ iniquitates Amorræorum. sic modo Iesus dicit implendas esse iniquitates patrum. Sub
mensura namq; iniquitatum. Iudæorum quæ iam inceperant in patribus, comprehendeba-
tur occisio Christi & persequutio discipulorum eius. & propterea Scribis & Pharisæis dici-
tur, implete mensuram patrum vestrorum. ¶ Nec imperando sed permittendo futura, dicit
implete: secundum consuetum loquendi modum quo dicimus persequutoribus nostris facite
G totum quod concepistis. *Serpentes.* morsu. *genimina.* seu germina, progenies. *viperarum.* Ex paren
tibus venenosis geniti, vndique venenum habentes. Et dixit hoc, monstrans ipsos mendaciter
dixisse. si fuissemus in diebus patrum nostrorum nō fuissemus socii eorum in sanguine pro-
phetarum. *Quomodo fugietis a iudicio gehennæ?* Quāuis habeatis hic modos fugiendi iudicia
hominum, nullus tamen erit vobis modus fugiendi à iudicio gehennæ: hoc est pœnæ infer-
nali. *Ideo dico vobis.* Superfluunt hæ duæ dictiones. ad conuincendum vos esse similes patri-
bus qui occiderunt prophetas. *Ecce.* Demonstrat tempus instans scilicet suæ resurrectionis.
Ego. In cælis residens. *Mitto.* In penthecoste. *Ad vos.* Iudæos. Extendit sermonem ad omnes,
qui hactenus alloquutus est Scribas & Pharisæos. *Prophetas.* Act. xii. erant in ecclesia Antio-
chiæ prophetæ. *Et sapiētes.* Circa diuina. *Et Scribas.* Doctos In lege: apostolos scilicet & disci-
pulos meos. *Et ex illis occidetis & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris: & persequemi
ni de ciuitate in ciuitatem.* *Vt.* Causam meritoriā denotat. *Veniat super vos omnis sanguis iustus.* Hoc
est pœna debita pro effusione omnis sanguinis iusti. Non magna sed maxima est pœna ista,
H continens in se pœnas cuiusque occisoris cuiuscunque iusti. ¶ Non significatur quód isti da-
bunt pœnas pro Cain & pro aliis homicidis (non enim bis punit deus) sed quod luent pœ-
nam æquiualentem pœnis omnium homicidarum, non quorumcunque sed iustorum. Et
significatur per hoc enormitas grauissima criminis Iudæorum. Et vere sic fuit: quia patres
sæuierunt in homines, isti in Christum, deum & hominem. Vnde ipse dixit, Saule Saule quid
me persequeris? *Qui effusus est super terram a sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem zachariæ filii Ba
rachiæ.* Hæc particula dupliciter potest apponi præcedenti. vel restrictiue: vt scilicet non lo-
quatur Iesus de effuso sanguine iusto omni simpliciter & absolute, sed vsque ad certum tem-
pus scilicet à principio mundi (quo occisus est Abel à fratre suo Cain) vsque ad tempus Ioas
Regis Iuda: quo occisus est zacharias filius Ioiadæ. qui nuncupatur Barachias (hoc est bene-
I dictus domini) propter eius sanctitatem, vel erat binomius. ita quod vocabatur Ioiada & Ba
rachias: sicut pater Dauidis vocabatur Iesse & Isai. Hic sensus nullam habet contradictio-
nem, sed quæstionem quare vsque ad illud tempus tantum & non amplius: quum postea fue
rit occisus tam Esaias quàm Hieremias à Iudæis. ¶ Alter sensus est vt apponatur explica-
tiue: vt scilicet declaret omnem iustum sanguinem effusum ab his duobus scilicet Abel & za
charia. Sed tunc etiam insurgit quæstio quare ab his duobus explicatur omnis sanguis iu-
stus. Ad hoc dicitur quod hi duo inducti sunt tanquam extremi inter iustos occisos quos sa-
cra scriptura veteris testamenti nominat. Extremos autem non secundum iustitiam aut san-
ctitatem, sed dignitatem. Alter enim est summum extremum scilicet zacharias Pontifex: vt-
pote filius Ioiadæ pontificis. alter est infimum extremum scilicet Abel pastor ouium. ¶ Vel
(quod potius crediderim) ideo hi soli inducuntur, quia in his tantū scriptura petitionē vindi-
R ctę explicat. In Abel, ecce sanguis fratris tui clamat ad me, de terra. In zacharia. videat domi-
nus & requirat. ii. Paral. xxiiii. Quia enim de vindicta sanguinis iusti Iesus loquebatur, par
fuit vt illorum iustorum sanguinem commemoraret quorum vindicta petita traditur in sa
cra scriptura: vt ex his duabus vltionibus petitis intelligantur similiter petitæ vindictę coram
deo omnium aliorum iustorum: ac per hoc rationabiliter dictum sit. vt veniat super vos om-
nis sanguis iustus, tanquam petens vindictam, à sanguine Abel iusti, cuius sanguis clamauit
ad deum, vsque ad sanguinem zachariæ, qui moriens dixit videat dominus & requirat.
¶ *Quem occidistis.* Lapidando ad imperium Regis Ioas. ¶ *Inter templum & alta-
re.* In atrio templi erat altare holocaustorum: ita quod inter templum & altare holocausto-
rum erat

rum erat spatium quoddã in quo erat lauatorium. Latitudo illius spatii significatur dicẽdo, A inter templum & altare. *Amen dico vobis, venient hec omnia.* Mala pœnæ, debita pro vniuerso iustorum sanguine effuso. *Super generationem istam.* Infra. xl. siquidem annos mala hæc superuenerunt. Quæ fuerunt tanta vt incredibilia videantur: præter obdurationis perseuerantis pœnam, quæ est maior omnibus quas passi sunt & patientur miseriis. vt non immerito dictum sit venturum super eos omnem sanguinem iustum. &c. *Hierusalem Hierusalem.* Stringit sermonem, alloquendo nominatim ciuitatem Hierosolymitanam. Conduplicat autem nomen, exaggerando conditionem ciuitatis, tot dignitatibus, gratiis & beneficiis donatę. *Quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt.* Non dicit occidisti & lapidasti, tanq̃ perfecerit iam sua crimina: sed occidis & lapidas, perseuerans in criminibus istis. vere enim perseuerauit: occidendo Christum, lapidando Stephanum, deinde Iacobum. B *Quotiens volui.* Voluntate signi: præcipiendo, monendo, visitando per prophetas, & demũ per meipsum. Hæc enim omnia signa sunt congregare volentis. *Cõgregare filios tuos, quẽmadmodum gallina congregat pullos sub alas.* Hoc est congregare non qualitercunque sed sub protectione mea habiturus vos materno affectu, more gallinę respectu pullorum. *Et noluisti.* pro, noluistis. Congregari sub me. Deus licet non habeat nisi vnam voluntatem & vnum velle quod est substantia eius, velle tamen diuinum relatum ad precepta, monita, consilia, prohibitiones & similia, appellatur à theologis voluntas signi: contra quam volumus quotiens peccamus non obediendo præceptis dei. Et de hoc velle est sermo quum dicitur, quotiens volui & noluistis. Relatum veró ad illa quæ ab æterno disposuit executioni mandari, vocatur voluntas beneplaciti. De qua scriptum est. omnia quæcunque voluit fecit. & voluntati eius quis restitit. &c. Aduerte hic quod IESVS dicendo quoties volui, monstrat se esse deum: vtpote qui totiens tempore præteritorum prophetarum voluit congregare filios Hierusalem. C *Ecce.* Demonstrantis est pœnam destrutionis. *Relinquetur.* pro, relinquitur. Demonstrat siquidem tanq̃ præsentem destructionem Hierusalem, infra quadragesimum annum subsequutam. quum propter breuitatem temporis, tum propter causam destructionis præsentem. nam infra illam hebdomadam crucifixerunt Christum: propter quod meruerunt quod relinqueretur ciuitas deserta. *Vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis a modo.* Tempus demõstrat non sermonis illius sed mortis suę imminentis. *Donec dicatis. benedictus qui venit in nomine domini.* Hoc est vsque ad meum aduentum gloriosum, quando conuersi ad veritatem, credentes in me, dicetis. confitendo me verum Messiam. benedictus qui venit. &c.

CAPVT. XXIIII

T *Egressus IESVS de templo ibat. & accesserunt dicipuli eius vt ostenderent ei ædificationes templi.* Quia audierant, ecce relinquetur domus deserta, monstrare D volunt Iesu ædificium templi, prouocaturi ad misericordiam vel vt clare intelligant si desertio hęc erit cum destructione templi. *Ipse autẽ respondens* pro, Iesus autem. Superfluit respondens. *Dixit illis, videtis.* Deest nonne. Legendum est nonne videtis *hec omnia. amen dico vobis. non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.* Totalis destructio templi clare prædicitur. *Sedente autem eo super montem Oliueti, accesserunt ad eum discipuli eius secreto.* pro, seorsum, *dicentes. Dic nobis.* Nota peti tria. *quando hec erunt.* Quæ dixisti de ciuitate & templo. petunt dici sibi tempus desolationis Hierusalem & templi. *Et quod signum aduentus tui.* Ecce secundum, quo petũt scire signũ aduẽt' Christi ad iudiciũ. *Et cõsũmatiõis seculi?* Tertiũ ꝙ petũt sibi dici, est signũ cósummationis mũdi huius. *Et respõdens Iesus.* Ad singula quæsita sigillatí. *Dixit eis Videte.* E Inchota respõdẽdo ad tertiũ quæsitũ. s. de signo cõsũmatiõis mũdi. Et circa duo mõet esse cautos. *Ne quis vos seducat.* Ecce primũ, spectans ad partem ominis intellectiuam. *Multi enim venient in nomine meo, dicentes. ego sum Christus.* periculum seductionis explicat ex multitudine Antichristorum significans ad literam quod non vnus tantum sed multi Antichristi futuri essent ante consummationẽ mundi. *Et multos seducent.* Non vane vsurpabunt nomen Christi. sed cum effectu deceptionis multorũ, tãto ergo magis videte ne vos sitis in numero eorũ qui seducẽtur. *Audietur enim estis prelia & opiniones preliorum.* pro, bella & rumores bellorũ. Ordo prepoſterus. sentẽtia enim incipit ibi. *Videte ne turbemini.* Et est secundum cauendum, spectans ad partem hominis affectiuam. Et monet vt studium adhibeant ne turbentur, timore: audiendo prælia, quæ committuntur,

mittuntur, & rumores præliorum, futurorum. *Oportet enim.* Deest. omnia, *hæc fieri.* Ex ne-
F cessitate humanorum appetituum. *Sed nondum est finis.* Hæc non sunt signa consummatio-
nis mundi. *Consurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum.* Ne aliqua pauca prælia
intelligerent extendit sermonem ad gentes & regna diuersa. *Et erunt pestilentiæ & fames
& terræ motus per loca,* Malis quæ sibi inuicem homines inferunt, adiungit mala prouenientia
non ab homine: vt intelligant nec etiam ista mala futura esse signa consummationis mundi
Vnde & subdit. *Hæc autem omnia.* s. bellum, fames, pestis, terræ motus & similia. *Initia sunt
dolorum.* Non termini. *Tunc.* Inter hæc tempora tot vicitudinibus malorum subiecta.

Tradent vos. discipulos meos. *in tribulationem: & occident vos. & eritis odio omnibus gentibus pro-
pter nomen meum.* Non dicit omnibus hominibus sed omnibus gentibus. Hoc nescio adim-
pletum adhuc: sed non dubito implendum. Et intendit per hæc IESVS cumulare ra-
tiones vtriusque monitionis. Prius enim ex communibus & modo ex propriis malis futu-
ris, monet ne seducantur, ne turbentur. *Et tunc scandalizabuntur multi: & inuicem tradent: & odio
G habebunt inuicem.* Auget rationem cauendi, ex multiplici ratiōe ruinę futuræ multis christia-
nis. Primo ratio est scandalum nam multi quasi impingent in varias occasiones peccandi,
& præcipue in exempla aliorum. Et scandalizabuntur: hoc est impinguendo cadent.

Et multi pseudo prophetæ surgent & seducent multos. Superius dicerat multos Antichristos:
modo adiungit multos pseudoprophetas. Et est secunda ratio ruinæ ꝑ viam seductionis. sub
quibus omnes hæresum doctores, cum reliquis simulata sanctitate seductioribus, compre-
hendi possunt. *Et quoniam abundabit iniquitas.* Tertia ratio ruinæ est abundātia iniquitatis, tū
multitudine ac magnitudine. tū præualando, afflictiones ac oppresiones varias inferendo.
Et sic per viā timoris & lassitudinis. *Refrigescet charitas multorum.* Charitas significat vel amo
rem ipsum vel formam amandi, quæ virtus theologalis est īfusa. Frigere potest charitas hoc
H est amor erga deum & erga proximos propter deum: sed charitas quæ est amoris huius for-
ma, non comparitur se frigere si est (nam operatur magna si est) sed hanc ipsam charitatem
frigefieri est ipsam desinere, est animum charitatem habentem oppresionibus seu timori-
bus succumbere & charitatem perdere, non ex quibusque sed ex abundanti iniquitate, excel
lentibus causis Et significatur iste modus perdendi charitatem per frigere: quia licet infusa
charitas perdatur, acquisita tamen vsu charitas (quæ est ipse amor) frigescit: dum non ex in-
tentione sed pasione deficit ab integro amore dei. restat enim animus amans deum, sed fri-
gide: quia non ex toto corde. *Qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.* Hæc aduer
satiua particula monstrat frigus charitatis inferre priuationem salutis. Et intendit quòd in-
ter tot mala aliqui ruent scaddalo, aliqui seductione, aliqui victi ab afflictionibus seu timo-
ribus: & solus perseuerans vsque in finem vitæ propriæ (non ob scandala, non ob seductiōes,
I non ob pasiones desistens) erit saluus. vt bene videant ne seducantur, ne turbentur. *Et præ-
dicabitur hoc euangelium* Hoc est vltimum signum consummationis mundi. *Regni.* Supple cę-
lorum. Non est euangelium christi euangelium seruitutis, pœnarum, tormentorum, aut vir
tutum absolute, sed regni, non terreni sed cælorum. reliqua enim ad hoc vt regnemus cum
christo. benè annunciantur. *In vniuerso orbe.* non in parte. *in testimonium.* Ad testimonium per-
hibendum de regno cælorum, reuelato & aperto per iesum christum. *Omnibus.* Non aliqui-
bus. *Gentibus.* ita quòd sic prædicabitur in vniuerso orbe vt nulla gens exempta relinquatur
â testificatione regni cælorum per christum facta. &c. Et intendit per hoc quòd non sola fa
ma perueniet ad omnes gentes de euangelio christi, sed quod sic prædicabitur vt perueniat
ad omnes gentes testimonium euangelicum: ita vt sint inexcusabiles si noluerint credere.
Hanc prædicationem nescio adimpletam, sed non dubio adimplendam. Aetate nostra au
dimus multas nationes ignotas patribus nostris, inueniri â nauigatione Hispana. nauiga-
K tur siquidem sub polo antractico eleuato supra quadraginta gradus. Quod prioribus seculis
non fuit auditum: quibus sub æquinotiali habitatio vio comperta fuit. *Et tunc* Omnibus
prædictis adimpletis & non ante. *Veniet consummatio.* Non dicit consummatio huius vel
illius, sed absolute consummatio: qui de consummatio mundi huius loquitur, directe con-
cludens responsionem ad quęsitum discipulorum, dic nobis quod signum consummationis
seculi. Si omnia hæc domini dicta colliges, hauries dominum pinxisse tempus vsque ad
cōsummationem mundi habiturum mala quidem cōmunia pręliorū. &c, pro initiis æterni
mali, nōs pro signis cōsummationis: mala verò propria propter nomen eius, pro meritis ęter
næ saluti: & multos Antichristos, multos pseudoprophetas, multorum seductionem, scan-
dalum, frigentem charitatem, odium Christianorum pro meritis æterni mali: prædicationē
autem

autẽ euangelii apud omnes gentes.pro signo infallibili consumationis mundi ex.definitione diuina,Sic vt discipuli discerent signa necessario prædcedẽtia consummationem seculi:& nõ signa mostrantia consumationem mundi quasi in ianuis,seu ad certum tempus post signa hæc.¶ *Quum ergo*. Quia respondet principali quæsito de tempore destructionis Hierusalem & templi,ideo nota illationis vtitur.qua non inferuntur dicenda ex dictis:sed quòd accedit ad respondendum ad præcipue quæsitum.s.quando hæc erunt? ¶ *Videritis*. Multi enim illius ætatis vixerunt vsque ad tempus desolationis:& uidere potuerunt hæc. ¶ *Abominationem desolationis quæ dicta est a Daniele propheta.* Danielis.ix.scribitur.& erit in templo abominatio desolationis:& vsque ad cõsummationem & finem perseuerabit desolatio. Nota prudens lector quòd iesus afferens hanc Danielis prophetiam, adiunxit qui legit intelligat:proculdubio ad reddendum nos cautos ne fallamur in sensu prophetiæ huius,& consequenter in verbis ipsius Iesu. Videbat siquidem multos abominationis nomine intelligere aut intellecturos simulacrum aliquod futurum in templo:sicut fuerat tẽpore. Antiochi,vt dicitur.i.Mac-ca.i.quod author illius libri interpretatus est idolum desolationis, applicando prophetiam Danielis ad illud.Et præueniens monet qui legit intelligat. Nullus melior interpres Luca Euangelista est:qui excercitum Romanorum docuit intelligendum nomine abominationis desolationis.Et vere ipsa Danielis verba hoc significant.nam/nõ dicit erit abominatio in tẽplo:sed specificauit abominationem,adiungendo desolatiouis. Acsi aperte diceret. non dico erit abominatio,hoc est abominandum simulacrum,sed erit abominatio desolatiõis.Significando quòd nõ terræ motu,non diluuio,non cælestis igne desolatio templi erit,sed ex abominabilibus idolatris:vt rei probauit euentus. Lucam autem euangelistam hunc docuisse sensum,apparet.xxi.cap.ex eo quòd eadem verba subiũcta hic & ibi (scilicet tunc qui in iudæa sunt fugiant ad mõtes,& reliqua) mõstrant hęc apud Mattheũ verba de abominatione desolationis,intelligi ad literam de destructiõe Hierusalẽ:ac per hoc præcedentia apud Lucã verba (scilicet quum videritis circundari ab exercitu Hierusalẽ) explectatiua esse verborum iesu apud Matthæũ,quum videritis abominationẽ desolationis,Et conuincitur quodammodo hic sensus ex subiunctis,tũc qui in Iudæa sunt fugiant.&c. Tẽpus namque fugiẽdi fuit ad literam tẽpus illius exercitus:& nullũ legitur tẽpus simulacri successisse quo fuerit fugiendũ. ¶ *Stantẽ in loco sancto,qui legit intelligat*. Vere stetit in loco sancto Romanus exercitus qui nõ cecidit sed perseuerauit desolando & sanctam ciuitatem & sanctum templum. ¶ *Tunc*. quãdo appropinquabit ciuitati Hierosolymitanæ hæc abominatio exercitus circa.ciuitatem sanctam. *Qui in Iudæa*. in sorte tribus Iudæ.illa enim pars circa Hierusalẽ affligetur. *Sunt,fugiãt ad montes.& qui in tecto,non descendat tollere aliquid de domo sua.* Non dicit non descendat,sed nõ descendat ad tollendum res suas domesticas,sed ad fugiendum dimissis omnibus. *Et quæ in agro,non reuertatur tollere tunicam suam.* pro, vestimenta.seu pallia.sua. *Væ autem prægnantibus*.nõ valentibus fugere propter onus ventris. *Et nutrientibus*.pro,lactentibus quæ nequeunt dimittere infantulos suos & expedite fugere.Propterea enim tam prægnantibus q̃ lactantibus dixit væ:quia non possunt expedite fugere,sicut in tecto vel agro occupati,qui possũt relinquere res domesticas & vestimenta. *In illis diebus. Orate autem.* Impedimenta rerum monuit relinquenda,ĩpedimenta filiorũ cõpatiendo prædixit:impedimenta temporum oratione tollẽda docet. *Vt non fiat fuga vestra in hyeme*.ĩ cõmoda ad iter fugę. *Vel sabbato*. ĩ quo nõ licet iter lõgũ agere. Nec p̃ hoc ĩtelligas peccatũ fuisse si sabbato longũ peregissent iter fugiẽdo(quoniam necessitatis articulus excusasset à peccato toto)sed intellige animos eorum ratiõe sabbati turbandos:hinc timore ne forte violetur sabbatum,inde causa fugæ impellente. animo enim fluctuante si causa fugiendi sit tanta vt non sit habẽda ratio sabbati,impeditur homo ab expedite fugere.Et dixit tot de fuga ad significandũ ꝙ sola fuga ꝓuidendũ cuique tũc erit. *Erit enim*. Particula hęc nõ est pars responsionis ad primum quęsitum de tempore desolationis templi,sed principium responsionis ad secundum quæsitum.s.quod signum aduẽtus tui. Et continuatur cũ dictis ad quęsitũ de consummatione seculi.Ita ꝙ coniunctio enim rationẽ reddit non dictorum circa destructionem Hierusalem & templi,sed dictorum circa cum summationẽ mundi ex aduentu glorioso Iesu.Et per modum interpositionis intelligẽdus est Mattheus,interponens signa destructionis tẽpli inter ea quę sunt cõsummationis seculi & ea quę sunt aduentus Iesu gloriosi:vt finita interpositione continuet enĩ.¶ Hanc siquidẽ particulã non tractare de tribulatione Hierusalem,apparet tum ex eo ꝙ nõ constat tribulationem Hierusalem fuisse maiorẽ õnibus præteritis ab initio mundi:vel rectius loquendo fuisse talem

talē qualis nō fuit ab initio mundi. &c. text⁹ enim nō dicit quāta nō fuit, sed qualis nō fuit,
F ¶ Tum ex eo quòd nō constat nullam post futuram talē. Sed hic est scrupulus: quia intepres latinus transtulit neq; fiet: græcus autē text⁹ habet neque fiat. ita quòd optatiue dicitur per modū abominantis, neque fiat deinceps talis tribulatio. & sic in idem redit qualitas. De tribulatiōe itaq; futura tépore Antichristi est sermo. credimus enī illā futuram maiorē in quātitate & qualitate q̃ fuerit Hierosolymitana. Tum præcipue quia textus clare loquitur de salute oīs carnis. & nō alicuius carnis. s. existentis in Hierusalē. Et hæc ratio meū cogit intellectum. Tum quia textus dicit breuiandos dies illos ꝓpter electos simpliciter & absolute. & nō dicit propter electos hos vel illos: aut in tali loco, puta in Hierusalē. Tum quia inferius nulla alia tribulatione descripta subiungitur, statim autē post tribulationē illorum dierū sol obscurabitur, cū reliquis clare spectantibus ad aduentū Christi gloriosum. vt intelligamus tribulationē quæ hic describitur esse illam post quā statim sol obscurabitur. &c. Ex his itaque apparet particulā hanc ad literam tractare de tribulatione futura ante aduentum Christi ad
G iudicium: & Matthęum tacuisse quam Lucas explicauit tribulationem Hierusalem magnā. *Tunc*. Inter signa aduentus mei. *Tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsq; modo.* Non dicit quanta non fuit: quia tanta immo maior fuit in diluuio vniuersali. *Neq; fiet*. pro, futuro tempore. *Et nisi breuiati*. numero. *fuissent dies illi, non fieret*. pro, esset. seu fuisset. *salua*. à morte corporis. *omnis caro*. Humana, oīs homo. Iuxta mortē scripturę, omnis caro fœnū. & rursus videbit oīs caro salutare dei. Dicendo omnis caro, ipsis nominibus significat quòd de salute corporis loquitur: & quòd de periculo cōmuni hominibus bonis & malis loquitur. Nā si de salute animæ esset sermo, nō periclitaretur oīs caro, quàmuis multitudo malorū sit magna valde. Vnde etiā apparet quod tribulatio hæc non erit ab hominibus. nam si ab hominibus iniquis inferretur, nō periclitaretur ex illius duratione omnis caro. Ex eo igitur quòd nisi
H truncati fuissent quo ad numerū dies illi, nō seruata esset omnis caro (hoc est nulla caro seruata esset) apparet quod diuinum erit flagellum ac vniuersale illa futura tunc tribulatio.
¶ Et hinc habes quòd non oportet restringere omnē carnē ad hominē: quia nihil prohibet intelligi absolute vt sonat litera omnē carnē. vt significetur plaga cōmunis etiā omnib⁹ animalibus. *Sed propter electos breuiabuntur dies illi.* Benign⁹ deus mauult erga promiscuā multitudinē propter electos clementia vti, quàm solos electos à plaga illa seruare: quod facillime posset. *Tunc si quis vobis dixerit.* Prædicta tanta talique tribulatione vniuersali ante suū aduentum, prædicit modo modum aduētus sui penes differentiā occulte vel manifeste quantū ad locū. Et prius excludit incertitudinē loci. *Ecce hic*. i. hoc loco. *est Christus aut illic, nolite credere. Surgent enim Pseudochristi & pseudoprophetæ: & dabūt signa magna & prodigia.* Quę diabolica po
I testate fieri possunt. Quæ secundū veritatē nō excedunt facultatē naturaliū agētium. nisi pro quāto dæmō & mouere potest aliqui quę naturalia agētia nō mouēt, vel ad mixtionē vel ad locum. & celerius agere, aut ad contraria stati. aut applicādo ad effectus ad quos natura nunquàm applicaret, & huiusmodi. Et ꝓpterea apparebunt mirabilia, & existimabuntur vera miracula. Facile enī est tantæ multitudini dæmonum libere in suo posse (quod modo ligatum est sanare ægros etiā quos incurabiles appellam⁹ quasi subito, & curare vulnera īcurabilia à nobis quasi subito: mouendo quę intus sunt in corpore, & vtendo intus secretis viribus naturalium corporum, tanquam atomorum quæ non percipimus. & sic de similibus. ¶ *Ita vt in errorem inducantur, si fieri potest.* seu possit. *etiam electi.* Recole conditionalem esse veram tam antecedente quam consequente existente impossibili: vt si leo volat habet alas. Vnde cum
K hoc quòd non potest fieri vt electi ducantur in errorem, verissimile dicitur, si fieri posset ducerentur in errorem electi. Dixit enim hoc ad significandum magnitudinem fallaciæ, comitantis magna signa & prodigia quæ tunc fient, non ab vno sed à multis, Pseudochristis & pseudoprophetis. ¶ *Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis. ecce in deserto est nolite exire.* Quod in genere dixerat ecce hic aut illic, modo in specie dicit in deserto, loco remoto à cōmuni habitatione: ioannes Baptista. ¶ *Ecce in penetralibus.* Loco secreto seu occulto.
¶ *Noli credere. Sicut enim fulgur exit, ab oriente & narret.* pro, apparet, vsque in occi*dentem, ita erit aduentus filii hominis.* Exclusis locis incertis, declarat locum manifestum: prædicendo aduentum fore manifestum ab oriente in occidente, in aere coram omnibus, ad similitudinem fulguris coruscantis á parte orientali in partem occidentalem.
¶ Suspicor ego minus bene interpretatum hunc textum, & debere legi sicut enim fulgor. ita quod similitudo affertur de fulgore solis apparente mane ab oriente in occidentem: & nō de fulgure

fulgure. nusquam enim fulgur apparuit extensum ab oriente in occidentem: sed par modicum aeris spatium coruscans desinit: vt ad sensum videmus. ¶ *Vbicunque enim fuerit corpus.* pro, cadauer, *illuc congregabuntur & aquilæ.* Ne putares aduentum eius in aere esse phantasma aliquod, adiungere curauit quod ad se in aere conuenient sancti homines velut aquilæ conuolant ad cadauer comedendum. A

¶ Ex qua similitudine duo intelligimus quæ ad literam erunt vera. Alterum est quòd sancti concurrent ad CHRISTVM, non ambulando super terram sed velut volando ĩ aere: quia vt dicitur. i. ad Thessa. iiii. nos qui viuimus in aduentu domini, rapiemur obuiã Christo in aere. Alterum est quòd audiui velut ad olfactum cibum cõgregabuntur ad Christũ: qui solus præstat quicquid cibo & potu haberi potest, *Statim autem post tribulationem dierum illorum.* Redit ad signa præcedentia aduentum suum. Vbi clare videre potest tribulationẽ dierum illorum non aliam repeti quàm paulo superius descriptam, & nisi breuitati essent dies illi &c. *Sol obscurabitur.* Non intelligo per interpositionem lunæ vt consueuit, sed miraculosa obscuratione. *Et luna non dabit lumen suum.* Hinc significatur quòd luna habens lumen suũ non dabit illud, vt intelligamus, quòd non loquitur de eclypsi, sed de miraculo: quia in eclypsi luna priuatur lumine, luna non habet lumen: hic autem non dicitur luna non habebit, sed non dabit lumen suum. *Et stellæ cadent de cælo.* Contextus cum sole & luna, cogit ad intelligendum de veris stellis quæ sunt in cælo: sed casum earum intelligo esse casum à lucendo. ita quòd sicut sol obscurabitur & luna non illuminabit, ita & stellæ non lucebunt nobis. Et hoc metaphorice vocatur cadere de cælo. ex eo enim quod semotis nubibus stellæ non videbuntur, videbuntur non esse amplius in cælo. quod est secundum fulgere suum cadere de cælo. *Et virtutes cælorum mouebuntur.* Per virtutes cælorum intelligo vires seu potestates corporum cælestium: quia non dicitur virtutes, sed virtutes cælorum. Muttabuntur enim potentiæ actiuæ cęlestium corporum à solitis actionis. hoc siquidem cognatum est mutationibus dictis circa solem, lunam & stellas, quæ à solitis actionibus impedientur. B C

¶ *Et tunc apparebit.* pro, parebit. *signum filii hominis. in cælo.* Testatur ecclesia signum crucis esse signum filii hominis, cantando. hoc signum crucis erit in cælo: quum dominus ad iudicandum venerit. Testatur idem vniuersa religio christiana: vtens signo crucis in omnibus tanquam signo proprio, iesu Christi. Et apte vexillum crucis præcedet iesum in humana natura venientem: tanquam in quo vicit mundum & diabolum, moriendo. &c.

¶ *Et tunc plangent omnes tribus terræ.* ¶ Non penitendo nec timendo, sed tristes redditi: quia certi iam sunt expectantes propriam damnationem tunc. ¶ *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli.* Non occultantibus ipsum, sed velut obsequium præbentibus. *Cum virtute.* pro, potestate, *multa, & maiestate.* pro, gloria. *Et mittet angelos suos.* Si ordo actionum erit secundum ordinem hunc, scilicet quod filius hominis veniens cũ gloria, mittet angelos suos ad congregandem electos, non parum durabit solemnitas Christi apparentis gloriose mundo, in aere. ¶ *Cum tuba & voce magna.* pro, in tuba vocis magnæ. Vel in tubæ voce magna. Ita quod nõ significantur duo soni, alter tubæ & alter vocis sed vnicus: vel vocis magnæ quasi tubæ: vel tubæ magnæ vocis. ¶ Exo. xix. scribitur quod descendente deo ĩ montem Sinai, clangor buccinæ vehementer perstrepebat, & sonitus buccinę paulatim crescebat in maius, & audiebatur ab omni populo. Multo ergo magis adueniente corporaliter Christo homine ad homines vniuersos, qui sunt, erunt & qui fuerunt, interueniet sensibilis sonus similis sono tubæ: non perstrepentis, vt olim ad terrorem, sed velut vocãtis. vel interueniet formata ac articulata vox sensibilis magna quasi tubæ. Primum tamen apparet verius, ex eo ꝙ non subditur quid dicet illa vox. nam si vox significaretur, explicandum fuisset quid diceret. Sed si significatur tuba vocans, non oportet aliud apponere: quoniam clare intelligitur tuba vocans ad congregationem electorum. *Et congregabunt electos eius a quatuor ventis.* Nominat quatuor mundi partes, orientem & occidentem, septentrionalem & australem, à quatuor principalibus ventis comprehendens in illis medios. ¶ *A summis cælorum vsq; ad terminos.* pro, summa eorum. Ita quod textus est. à summis cælorum vsque ad summa cælorum: seu ab extremis vsque ad extrema. Significantur enim per hæc, ambo hemisphæria. quorum neutrum est altero superius aut inferius, sed ambo summa, ambo suprema ambo extrema. Et intendit per hoc explicare quod congregabuntur electi: non solum ab hac superficie orbis terrarum quã inhabitamus, sed etiam ab extremis vsque ad extrema cælorum. ad comprehendendum loca omnia vbicunque possunt inueniri animæ seu corpora electorum. multi siquidem electi, secundum animam sunt in cælis: multi tunc anima & corpore erunt in terra viuentes: mul D E

torum animæ forte in purgatoriis locis: multorum corpora sub aquis, multorum sub terra,
F &c. cæli enim ipsi & omnia intermedia comprehenduntur hac extensione, à summis cælorum vsque ad summa cælorum. ¶Ita quod vbi prius omnia loca descripserat à quatuor ventis, ne intelligeres loca tantum subiecta ventis declarauit intelligenda esse omnia loca tam cælestia quàm quæ infra cælos inueniuntur, adiungendo à summis cælorum vsque ad summa cælorum. *Ab arbore fici discite, parabolam.* pro, similitudinem. *Quum iam ramus eius tener fuerit & folia nata, scitis quia prope est æstas.* Prædictis signis & modo aduentus sui, declarat relationem signorũ ad aduentum, tam secundum rem quàm secundum effectum in hominibus. Et relationem signorum præuenientium aduentum suũ gloriosum secundum rem, declarat esse sicut gemmantium arborum fici & similium ad æstatem: hoc est relationem propinquitatis. hanc enim relationem clare explicat textus.

¶*Ita & vos quum videritis hæc fieri, scitote quia prope est in ianuis.* Subaudi regnum dei, seu aduentum Christi gloriosum. ¶*Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc.* Tum electorum, tum hominum. Præteriret siquidem generatio electorum ante ista signa, si completo nu-
G mero electorum adhuc differrentur signa, adhuc differrentur aduentus Christi remanente generatione reproborum sola. Rursus præteriret hæc vnica hominum generationi inchoata à tempore diluuii si completo numero hominum generationis huius differrentur hæc omnia, instituta alia generatione post conflagrationem orbis: vt tẽpore Noe inchoauit alia generatio post diluuium aqueum, vt possent hęretici fingere. Absoluit itaq; nos à timore dilationis aduentus sui vltra cõpletum numerum electorum secundum generationem istam: tam in esse naturæ quâm in esse gratię per euangelium & baptismum. Et opportune adiecit hoc: ne vagaremur per multas æstates, & redeuntes singulis annis gẽmantes arbores. *Donec omnia.* Deest. hæc *fiant.* Et demonstrantur per pronomen hæc tam signa præcedentia quàm simultanea, & aduentus ipse gloriosus. *Cælum & terra transibunt.* Non secundum substantiã,
H sed secundum statum. nam à statu motus, generationis & huiusmodi, transibunt ad statum quietis & glorię. *Verba.* Non secundum vocalem prolationem. qua irreuocabile verbum desinit prolatum, sed secundum res dictas. *Autem mea non præteribunt.* Sed perpetua immutabilitate perseuerabunt. Hic sensus directe & ẽ regione respondent ad cælum & terra transibũt considerando res ipsas. Et addidit hoc: ne relinqueret locum suspicandi ꝙ regnum suum gloriosum ad quod tunc congregabit electos, alicui mutabilitati subiectum foret. ¶Possunt & alterũ gignere sensum secundum similitudinem proportionalem. & significare quod cælum & terra transibunt à statu suo: verba autem mea non transibunt à statu suo proportionaliter. Status enim verborum prędicentium futura est veracitas: & transirent seu prẽterirent si veracitatem perderent, si non adimpleretur vt significant. Et addidit hoc ad declarandum
I quod omnino & infallibiliter fient & erunt hec omnia vt dixit. Et hic est sensus literalis. tũ quia transitus verborum prẽdicentium futura est hic. tum quia promissorio sermoni magis quadrat immobilis veracitas verborum. *De die autem illa & hora nemo scit.* Dixerat signa prẽcedentia suum aduentum, prẽmonstrare illum proximum sicut arbores emittantes frondes monstrant propinquam æstatem: ne autem errares intelligendo hanc similitudinem nõ solum quantum ad propinquitatem, sed etiam quantum ad certitudinem temporis: & intelligeres quòd sicut à tempore quo arbores gemmant & frõdescũt vsque ad æstatem scitur spacium temporis determinati, puta trium mentium, ita ab istis signis vsque ad diem aduẽtus Christi sciri posset certum tempus, ideo hanc opinionem excludit. *Neq; angeli cælorum.* No-
K titia naturali. *Nisi pater meus solus.* Ex Marco clare apparet quòd dictio exclusiua in hoc textu excludit à filio, non secundum diuinitatem sed secũdum humanitatem. Et est sermo de notitia naturali, Solus enim deus nouit ex sua naturali notitia tempora & momenta quę posuit in sua potestate. nullus siquidem naturali notitia nouit cõsilium dei nisi spiritꝰ dei. Cũ ac tamen veritate stat quòd Iesus etiam secundum ꝙ homo sciat notitia supernaturali diẽ illũ. Nec est dubitandũ ꝙ sciat illum & sciuerit illum ab instanti quo conceptus est materno vtero: quoniam fuit perfecte beatus secundum partem superiorem animę, & vidit in diuina essentia omnia & singula siuę sunt, erunt & fuerunt. An etiam aliquibus superioribus angelis hęc notitia communicata sit, nescimus. hoc certum est quod naturali notitia nesciunt diem illum. *Sicut autem in diebus.* pro, dies. *Noe.* Et est dies nominatiuus pluralis.
¶*Ita erit & aduentus filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & biberes, nubentes.* pro, ducentes vxores. *& nuptui tradentes, vsq; ad eum diem quo intrauit. Noe in arcã.* Declarat quẽ fructũ facient prẽuisa signa declarando ꝙ nõ facient cõmuniter fructũ, sed erit tũc sicut fuit in

fuit in diebus Noe, tum quo ad officia comedendo, bibendo, nubendo, & alia huiusmodi faciendo: tum quo ad ĩ pœnitẽtiam. *Et non cognouerunt donec venit diluuium & tulit omnes: ita erit & aduentus filii hominis.* In hoc consistit tota vis: quia sicut tunc non cognouerunt quamuis Noe pararet arcã pro diluuio, ita non cognoscet mundus aduentũ christi imminentẽ, quãuis signa præcedentia viderint. Culpa itaq; nolentium credere signis insinuatur. *Tunc duo erunt in agro: vnus assumetur.* pro assumitur, *& vnus relinquetur* pro relinquitur. *Duæ molentes in mola: vna assumetur* pro assumitur, *& vna relinquetur* pro relinquitur. *Duo in lecto: vnus assumetur & alter relinquetur.* Superfluit, duo in lecto vnus assumetur & alter relinquetur. In his duabus cõbinationibus significatur gratia diuinæ electionis futuræ temporæ aduentus christi, cũ multis mysteriis gratia siquidem diuinæ electionis exprimitur sibiipsi. ¶ Mysteria autẽ sunt multa valde. Nutra combinatio meminit bonorum aut malorum sed differentium moraliter: vt non meritis electio nec demeritis relictio, sed gratiæ diuinæq; libertati totum ascribatur. Diuersæ conditionis homines significantur (& molentes, artificialibus operibus vacantes, & agrum colentes, rustici omnes) vt non paucos ex vna familia vt tempore Noe, saluandos intelligas, sed multos ex diuerso hominum genere. Vtriusq; sex⁹ meminit: vt hinc intelligam⁹ fœmineum sexum in regno christi mansurum. ideo enim duarum molentium vnã assumẽdam describit. *Vigilate ergo: quia nescitis qua hora dominus vester venturus sit.* Dixerat, de die autem illa & hora &c. & ꝓsequutus est ea quæ spectant ad incertitudinẽ diei: modo prosequitur spectantia ad incertitudinẽ horę. *Illud autem scitote quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset vigilaret vtique & non sineret perfodi domum suam.* pro, quod si sciuisset paterfamilias qua hora fur venturus fuisset, vigilasset vtique, & non siuisset &c. Adiungit parabolam de patrefamilias. ¶ Sed quorsum hæc parabola? Videtur enim dissonare proposito. Nam excusatoria apparet patrisfamilias, & consequenter nostri: vtpote qui nescimus qua hora filius hominis veniet. Respondetur quòd parabola hæc affertur ad manifestandum duo: scilicet periculum nostrum ex ignota hora, & necessitatem continuæ vigiliæ. Periculum quidem, quia si sciremus horam vigilaremus illa hora: sicut paterfamilias si sciuisset horam &c. Non incurrisset damnum. Necessitas proinde continuæ vigiliæ, necessaria illatione concluditur: dicendo. ¶ *Ideo & vos estote parati.* Non infert vigilate continue (ne intolerabile quid pręcipere videatur) sed estote parati: ad significandum continuam vigilantiam fore, esse paratum. ¶ *Quia nescitis* pro non putatis. Et legendum est.

¶ Quia *qua hora* non putatis *filius hominis venturus est.* ¶ *Quis putas.* Pręcedenti similitudine omnes ad vigilandum continue, monuit: ista monet pręlatos in specie. Vnde & describit prælati conditiones. Et quia rari sunt tales, ideo inchoat dicendo quis putas? Significando raritatem talis est.

¶ *Est fidelis.* Ecce vna conditio fides, veracitas: vt non fallat. *Seruus.* Alia conditio subiectio ad dominum suum: vt non recalcitret, non eleuetur &c. *Et prudens.* Tertia conditio: vt non fallatur &c. *Quem constituit dominus.* Quarta conditio: non assumat sibiipsi gradum honoris, sed constitutus sit à domino. *Super.* Ecce gradus. *Familiam suam.* domini, non serui prælati: vt charorũ domino famulorum curam commissam intelligamus. *Vt det.* Ecce officium, ecce finis prælati. *Illis.* Non subiipsi. *Cibum.* cuiq; necessarium, non flagellum. *In tempore?* Iuxta diuersitatem temporum (æstatis & hyemis vespere & mane) quantum ad parabolam. Sed quantum ad intentum sensum, dare cibum illis in tempore, est pascere animas temporibus quibus oportet: vt nullo vnquam tempore quando opus est, omittat prælatus dare cibum indigentibus animabus. *Beatus ille seruus.* Explicat beatitudinem talis prælati: vt magnitudinem meriti apud deum intelligamus. ¶ *Quem quum venerit dominus eius, inuenerit sic facientem.* Non dicit inuenerit vigilantem (quod commune debet esse omnibus) sed si cum seruitute fide prudentia dantem illis cibum in tempore, perseuerando vsquequo venerit dominus, quantumcũque ex improuiso, quantumcunque tardet. ¶ *Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eũ.* Ecce specialis gradus beatitudinis, respondens officio: vt qui super dispensando cibo familiæ bene se gessit, constituatur super omnes res quascunque habet dominus. Non dicit super omnes suos, sed super omnes res suas, vt intelligas non hyperbolice esse dictum: & illud promitti quod multi potest conferri simul, quibus vna omnino est voluntas immutabilis.

Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo. Vitia malorum prælatorum subduntur. ¶ *Moram facit dominus meus venire.* Ratio peccandi tarditas diuini iudicii assignatur. Et verẽ estimatur tardum iudicium, ex eo quod non nisi post hanc vitam apparet.

¶*Et ceperit percutere conseruos suos.* peccata contra proximos, hoc vno comprehenduntur.
F ¶*Manducet autem & bibat cum ebriosis.* peccata contra seipsum intemperate viuendo, per hoc describuntur. ¶*Veniet dominus serui illius in die qua non sperat.* pro expectat, *& hora qua ignorat: & diuidet.* pro dissecabit. Id est in partes duas secabit. *Eum.* Significauit mortem per diuisionem seu sectionem, ad differentiam mortis hominum à morte aliorum animalium. Mors enim hominum est separatio partium remanentium, spiritus scilicet immortalis & materie mors verò aliorum est etiam animæ extinctio. ¶Et hinc apparet quod transtulit sermonem IESVS ab aduentu suo ad iudicium vniuersale, ad aduentum spiritualiter quotidie per iudicium singulare in morte cuiuslibet. tum quia eiusdem sunt rationis quantum ad incertitudinem diei & horæ, & quantum ad periculum nostrum. tum quia qualis in hoc singulari iudicio quisque iudicabitur, talis in vniuersali iudicio comparabit *Partemque eius.* Cogita ea quę in mundo sunt diuidi, & vnicuique portionem sibi debitam dari: & intelliges partem mali prelati definitam esse id quod in æternum habebit suppliciorum. ¶*Ponet cum hypocritis.* Ideo cum hipocritis mali prelati deputantur: quia vere hypocritę sunt, statum profitentes sanctũ, & facta exercentes iniqua: dum pretextu sancti status velari impunitate saltẽ volũt
G iniquitates suas. ¶*Illic erit fletus & stridor dẽtiũ.* pœna inferni describitur, superius exposita.

CAPVT XXV

TVNC tẽpore aduẽtus ad iudicium vniuersale, & etiam ad iudicia singularia. vtriusque enim iam meminit. ¶*Simile erit regnum cælorum.* Quod hic inchoatur, & in futuro statu consũmatur. *Decem virginibus.* Decem virgines, vniuersi fide integra Christifideles sunt. ¶*Quæ accipientes lampades suas.* Sua studia exteriorum operũ bonorum ex suo genere: vt ieiunare, eleemosinas facere audire missas, & similia. *Exierunt obuiam spõso & sponsæ.* In textu Græco non habetur & sponsæ. Professio conatus ad eundem in cælestẽ patriã significatur per ire obuiam sponso Iesu christo. ¶Vnde habes quòd parabola ista ad literam tractat non de omnibus christianis (nam multorum extrinseca opera manifeste sunt mala) sed de illis tantum qui profitentur se studere factis ad continuũ progressum versus patriam
H cælestem. horum enim lampades exteriorũ operũ, lucentes apparent. ¶Et ideo describuntur euntes obuiam non iudici sed sponso: ad significandum quod vniuersi isti profitentur se ex amore procedere ad Iesum, tanquam ad amice & honorabiliter suscipiendum sponsum.

¶*Quinque autem ex eis erant fatuæ & quinque prudentes.* Terribilis sententia: qua media tantũ pars fidelium quorum lucent tam bona opera quàm studia ad obuiandum sponso, prudens ac per hoc saluanda describitur. *Sed quinque fatuæ.* Vera inter istas differentia comprobatur: quia prudentes prouiderunt de mediis oportunis ad finem: fatuę autem (& hinc fatuæ) non curauerũt prouidere de necessariis mediis ad finem. *Acceptis lãpadibus non sumpserunt oleum secum.* Hoc est sumpserunt oleum in lampadibus tantum, & non sumpserunt oleum secum: hoc est in vasis suis vltra illud quod erat in lampadibus. prudentes autem vltra oleum in lampadibus, acce-
I perunt in vasis suis. Iste enim cogitauerunt id quod euenit: scilicet quod oleum lampadũ nõ sufficeret. illæ autem confisæ sunt in oleo lampadum tanquam sufficiente. Et significatur per oleum testimonium bonitatis seu charitatis. In hoc differunt operantes bona opera, quòd aliqui habent testimonium suæ bonitatis foris tantum in ipsis operibus bonis. intus enim nõ sentiunt se diligere deum in toto corde, se pœnitere peccatorum quia sunt offensæ dei, sed diligere proximum propter deum. Alii autem operantur sic bona, vt & ipsa opera lucentia testimoniũ fortis reddant boni animi, & intus in cõsciẽtia propria ipse spiritus sanctus testificetur spiritui eorum quòd filii dei sunt, sentiunt enim in corde toto se diligere deum, pœnitere propter deum, diligere proximum & seipsum propter deum: & breuiter deum esse sibi rationem amandi, sperandi, timendi, gaudendi, tristandi, & breuiter operandi intus & extra.
K hoc est enim oleum in vasis propriis. *Prudens vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso.* Mora sponsi totum tempus vitæ huius est cõcessum ad progressum & pœnitentiam. *Dormitauerunt omnes & dormierunt.* Hinc apparet quòd non sponte dormierunt, sed dormitando incurrerunt dormitionem expectantes sponsum.

¶Significantur enim per hoc duo. Alterum est quòd in hac vita inter hæc bona opera obrepunt multæ passiones: & incurruntur multæ negligentiæ, & vniuersaliter peccata infirmitatis humanæ. quæ per dormitationem & dormitionem significantur, tanquam quodammodo inuoluntaria. Alterum est quod per hæc peccata non est mutatus status expectantibus: quia talia sunt quòd non mutant statum. Non enim sunt peccata mortalia.

In eodem

in eodem namque statu sunt surgentes à somno, in quo erant quum inceperunt dormire. *Media autem nocte.* quando minus creditur, quando quietis tempus putatur. *Clamor.* vel signum nuncians iudicium vniuersale, vel ægritudo vel casus mortalis in iudiciis particularibus. *Factus est.* *Ecce sponsus.* IESVS Christus. *Venit.* Ad iudiciũ vniuersale vel particulare. *Exite.* de corpore vel de mundo hoc *Obuiam ei.* Amice ac honorabiliter suscipite illum. *Tunc surrexerunt.* à somno negligentiarum considerando seipsas. *Omnes virgines illæ: ornauerunt lampades suas.* Disposuerunt opera sua bona, præsentanda diuino occursui tanquam meritoria. *Fatuæ autem sapientibus dixerunt, Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguntur.* Quantum ad parabolam in lampadibus vsque ad mediam noctem accensis consumptum est oleum quod in eis erat. & propterea fatuæ non habentes reconditum in vasis suis oleum, dicunt quod lampades nostræ extinguntur, & petunt oleum à prudentibus. & illæ respondent rationabi liter. &c. Quantum verò ad intentum sensum: audito aduentu iudicis, illi qui internum nõ habent testimonium suæ bonitatis, sed extra tantum (quia scilicet bona opera fecerunt) recurrunt ad consueta tibi testimonia, hoc est exteriora. considerantes enim in extremo vitæ suæ opera propria extingui coram examine summi iudicis, recurrunt ad sanctorum virorũ testimonia. nonne bonus ego fui. ieiunando, eleemosynas dando, missas audiendo, singulis annis confitendo & communicando? nonne ego vixi sicut alii reputati boni. & similia. Et iste recursus siue fiat discurrendo secum, siue alloquendo ad literam viros sanctos, seu conferendo cum aliis parui refert. ¶ *Responderunt.* Deest. autem, *prudentes dicentes, Ne forte.* pro, ne quando, *non sufficiat nobis & vobis.* Nullus est in hac vita qui sufficiens testimonium dare possit alienæ bonitatis. & propterea viri sancti respondent quòd testimonium proprium vix sufficit sibiipsis, & propterea negant testificari. *Ite potius.* Consilium sanctorum quod in extremo datur pœnitentibus, quando iam clamor factus est ecce sponsus venit, est vt prouideant sibi de oleo, eundo ad emendum. *Ad vendentes.* doctores confessoresque qui non possunt do nare sed vendere oleum testimonii. nam quasi vendere est exigere veram pœnitentiam pro precio olei. *Et emite vobis.* Precium vitæ pœnitentiæ internæ, amoris interni, appendite. *Dum autẽ irent emere.* Velleitas veræ charitatis seu vere pœnitẽtiæ significatur, poti⁹ quàm vera volũtas. *Venit sponsus.* Hinc apparet quòd oĩa gesta & dicta hacten⁹ in hac parabola, spectant ad præsentem vitam. nam aduentus spiritualis sponsi est in morte singulorum: aduentus autem corporalis ad iudicium, erit completo tempore pœnitendi. Ita quod tempus aduentus illius erit sicut mors quantum ad terminum viæ. nam si viui tunc possent pœnitere, omnes vere ad pœnitentiã redirent. *Et quæ paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias.* cælestis patriæ. *Et clausa est ianua.* Clausura ianuæ, definitio est negandæ gratiæ. ¶ Mirum apparet quòd existentibus adhuc in hac vita virginibus claudatur ianua cælestis regni, firmetur negatio ingressus. vbi est illa promissio, In quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius non recordabor. Sed cessat admiratio, intelligendo quod clausio ianuæ non est negatio veniæ pœnitentibus in veritate, sed est negatio gratuiti auxilii diuini ad vere pœnitendum: quia etiam hac animaduersione inquit Augustinus, percutitur peccator vt moriens obliuiscatur sui, qui dum viueret oblitus est creatoris sui. Fundaturq; hoc in dictis Apostoli ad Hebr. xii. monentis ab exemplo Esau, Scitote quoniam postea non inuenit locum pœnitentiæ. q̃q̃ cum lachrymis quæsisset illam.

A B C D E

¶ Quando autem & cum quibus deus vtatur hac iusticia, nescitur. Hoc vnũ hinc habetur ꝙ pœnitentia dilata vsq; ad extremum quum auditur ecce sponsus venit, non est secura: immo describitur non vera pœnitentia. ¶ At si obieceris non esse in textu isto sermonem de pœnitentia, aduerte quod ad rem loquor. nam si secundum textum istum homini fulto bonis operibus exterioribus non datur locus inueniendi oleum internum, multo minus dabitur homini carenti oleo intus & extra. ¶ Noli tamen spem veniæ cuicũq; & quandocunq; negare: memor quod latro iam in cruce audierat, ecce non sponsus sed iudex venit (vt pote in extremis constitutus) & tamen dicendo, Memento mei domine &c. veniam plenissimam consecutus est. ¶ *Nouissime.* pro, deinde, seu postea. ¶ *Vero veniunt & reliquæ virgines* Clausa ianua veniunt adhuc in vita hac existentes reliquæ virgines. Non dicit quod veniunt cum oleo in vasis suis: quia cum oleo in lampadibus tantum veniunt, cum solis bonis operibus exterioribus: quæ coram deo extinguuntur, coram hominibus lucent. ¶ *Dicentes. domine domine aperi nobis.* Adorant ac supplicant (sed absque interno spiritus sancti oleo) pro ingressu ad cælestis nuptias.

At ille respondens, ait. Amen dico vobis, nescio vos. Notitia amicitiæ. quæ enim non est amici-
F tia non potest sciri. Vigilate itaque quia nescitis diem neque horam. Cōclusio parabolæ. quia ideo quinque virgines exclusæ sunt, quia hora qua venit sponsus non erant paratæ: & ideo quique admissæ, quia aduentus sponsi erant paratæ. Oportet ergo semper esse paratos, ex quo nesci mus quando veniet. Vbi scito in Græcis cordicibus adiungi. in qua filius hominis veniet. Quod in latinis non habetur sed subintelligitur. Sicut enim homo. Præcedens parabola discreuit inter iustos apud nos: hæc parabola discernit inter vtiles & inutiles Christo. Peregre proficiscens. Saluator noster suam carnem cælo inferens, ad peregrina loca iuit: quia carnis locus est non cælum sed terra. Vocauit. per fidem. Seruos suos: & tradidit illis bona sua. Res suas ad negociandum. Dona siquidem omnia dedit non ad habendum aut fruēdum hic, sed negociandum. Et vni. Per tres istos intendit omnes comprehendere, ternario perfectionis numero. Dedit quinque talenta: alii autem duo, alii vero vnum. Per talenta quinque, duo & vnum, disparitatem omnem donorum comprehendit: similiter ternario numero disparitatis donorum.
G Vnicuique secundum propriam virtutem. pro, facultatem. Ratio disparis doni redditur disparitas virium. vnicuique enim dedit secundum proprias vires: hoc est proportionaliter ad proprias vires. Disponit siquidem IESVS in ecclesia sua suauiter omnia. neminem onera supra vires, nulli negat donum cōgruum eius viribus. Et profectus est statim. Ordinata ecclesia, statim ascendit in cælum. Abiit autem qui quinq; talenta acceperat, & operatus est in eis: & lucratus est alia quinque. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terram: & abscondit pecuniam domini sui. Iste non simpliciter abscœndit, sed fodit & abscondit. Abscondere enim est abstinere ab vsu: fodere verò terram ad abscondendum, est ex pusillanimitate non vti. nam sicut animi magni est tendere ad ardua, ita pusilli est tēdere ad infimā. pusillis enim cogitationibus & affectibus, quasi fossa fit occultatoria doni dei existentis in ipso. Post multum vero temporis. Ab ascensione vsque ad secundum aduentum differt rationem exigere ab omnibus. Veni. Præsentis est temporis. Dominus seruorum il-
H lorum, & posuit. pro, ponit, rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens. domine quinque talenta tradidisti mihi: ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus eius. euge serue bone. In studiosa negociatione. Et fidelis. Integra relatione omnium ad me. Quia super pauca. temporalis vitæ. Fuisti fidelis, super multa. æternæ vitę. Te constituam. Intra in gaudium domini tui. Accessit autem & qui duo talenta acceperat, & ait, Domine duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo suplucratus sum. Ait illi dominus eius. euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. intra in gaudium domini tui. Tam magnum est gaudium cælestis patriæ de deo, vt non possit concludi in homine. & ideo homo intrat in gaudium illud incomprehensibile: & non intrat gaudium illud in hominem, velut comprehensum ab homine. Par autem premium redditur ambobus lucra
I referentibus, quia meritum fuit æquale. nam quantū studuit alter negociando in quinque, tantum alter studuit negociādo in duobus, vterque enim secundum vires suas duplicauit sibi data. Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait. domine scio quia homo durus es. Non solum se iustificare intendit, sed rationem suæ iustificationis in domini crimen retorquet. Et intendit dicere, quod tu in exigendo rationem gestorum negociorum nō vis perdere, sed solum lucrari. & si lucrū non affertur tollis res eorum qui negociati sunt, afferēdo cauillationes: hoc ꝑpter hoc, & hoc propter illud. & ita metis etiam agros pauperis negociatoris, vt lucrum habeas intentum. Metis vbi non seminasti. Tanquam ibi seminaueris, tanq̄ debitū tibi. Et congregas vbi non sparsisti. Tanquam ibi sparseris tanq̄ debitum tibi. Nec est quærendum quomodo hæc propriæ verificentur de deo, quum falsæ æstimationes sint. Considerandum tamen est quod pusillanimibus iste phantasiæ de deo occurrunt: scilicet quod exactæ rigorem iustitiæ requiret de negociationibus hoc est de cura animarum, de audien-
K tia confessionum, & huiusmodi, quæ ad lucra spiritualia exercentur, & quod tot occurrunt in huiusmodi pericula perdendi vt tutū sit nō subire has negociationes. Et si accuratius perspectum fuerit, verba hæc de deo licet falsa sint prout sonant, vera tamen inueniuntur sed male applicata. nam deus homo durus hoc est inexorabilis, dicitur: pro quanto merit gloriā suā ex vitiis quę nō seminauit ī animis nostris. & similiter cōgregat gloriā suā in pctīs quę nō sparsit: ordinando tum vitia tū peccata nostra in gloriam suam. Ita quod deus in omnibus vult lucrari gloriam suam, siue lucremur, siue perdamus negociando. exigit enī pœnas si perdamus

damus. ¶*Et timens abii*.Ecce pusillanimitas:afficiens animum timore perdendi,& non solū adimens spem lucri.¶*Et abscondi talentum tuum in terra*.Fossa,imfimis me cum dono tuo cōtinui.¶*Ecce habes quod tuum est*.Talentum mihi datum.Hinc apparet quod iste timens rigorem domini,abscondit non vtendo.& seruauit talentum integrum .immo & timuit perdere talentum: & hoc abscondit vt seruaret illud.¶Quantum ad parabolam clarus est sensus. A
Sed quomodo verificetur in proposito,nō facile apparet.nam difficile est coniūgere hęc duo: scilicet quod abscōdatur donum dei,& quod seruetur reddendum deo integrum,ecce habes quod tuum est.At si perspectum fuerit quod parabolæ veritati sufficit similitudo,apparebit vtrumque simul.nā velut integrū donum dei se seruare arbitratur, qui illud à contrariis actionibus custodit seruando pcepta negatiua:nulli scilicet iniuriam faciendo,& à reliquis actionibus q̄ præceptis negatiuis inhibentur abstinendo.Quāuis secundum rei veritatē non seruetur integrum donum dei,nisi etiam affirmatiua præcepta de vsu donorum dei seruentur:quia dono dei cōtrariantur nō solum cōtraria actio,sed etiam negatio vsus quando vbi & sicut oportet:nō sic autem est in argenti talento,quod per nō vsum cōstat nō minui. Ad B
similitudinem ergo integri talenti existimat seruus pusillanimis se seruare donum dei si abstinet ab actionibus malis,q̄uis nō vtatur donis dei.& propterea dicit, ecce quod tuum est. *Respondens autem dominus eius,dixit ei.Serue male*.In animo:pusillanimes est maius vitium q̄ nimia animositas.*& piger*. Ad operandum,ad vtendum dei.*Sciebas quia meto vbi non semino* pro seminaui,*& congrego vbi non sparsi*.Hoc est sciebas seueritatem iustitiæ meę: quod non solum volo gloriam ex donis meis,sed etiam ex vitiis & peccatis quæ non processerunt ex me. *Oportuit ergo te*.Vere consequens fuit quod debebas considerare peccatum omissionis,omittendo negociationem doni à me tibi dati.*Et te commitere pecuniam meam nummulariis*.Hoc est tuto fere lucro exponere.Parum enim aut nihil periculi hic interuenisset:quia solum periculū decoctionis est in hmōi.Et intendit per hoc quod si non ausus fuit vti dono dei in actionibus multi periculi,vti tamen debuit illo in actionibus in quibus est lucrum cum paruo periculo.*Et veniens ego recepissem vtiq; quod meum est cum vsura*.Considerando subsequutam damnationem istius serui,quia nec etiam commisit pecuniam nummulariis ad lucrum vsurarium, C
dicendum est quod vel loquitur secundum tempus illud quo vsura cum extraneis habebatur licita ac per hoc quia licito lucro non vacauit damnatur.vel loquitur consequēter ad existimationem ipsius serui.Acsi apertius diceret.Quia tu existimabas quod meterem quę nō seminaui &c.debebas consequenter existimare q accipere lucrū vsuræ:vt vel sic lucrū aliquod attulisses ex pecunia mea.Et hæc expositio quadrat contextui,ex ore proprio damnationem serui describenti.Et significatur per hoc q omnino seruus debebat vti dono dei,saltem alicui fere tuto lucro exponendo,societatem saltem ineundo cum aliis qui certo lucro operā dant. hoc enim significat commitere pecuniam nummulariis:vt opus quod non audet aggredi solus,aggrediatur cum socio negociatore,saltem vsurarie:hoc est cum certo paruo lucro.*Tollite itaq; ab eo talentum*.Ecce sententia tollens donum quo ad gaudium de illo.*Et date ei*.Non quo ad vsum:quia non est amplius tempus meriti,sed quo ad gaudium.Gaudebunt enim iusti in cælesti patria non solum de donis dei in seipsis,sed de donis dei collatis aliis:iuxta illud apo. 3.Tene quod habes:vt nemo accipiat coronam tuam. D
Qui habet decē talenta. Omni enim habenti.Proculdubio digne.Hinc apparet talentum illud datum non soli habenti decem talenta:sed etiam habenti quatuor.ex hoc enim q omni habēti dabitur,sequitur q etiam habenti quatuor talenta dabitur.Et vere sic est:quia ita datur vni q dabitur omnibus.communio enim gaudii de vno & eodē,nihil minuit gaudii à singulis. ¶*Dabitur & abundabit.ei autem qui non habet*.digne.*& quod videtur habere*.pro,& q habet.Et est sensus.& q habet indigne .¶*Auferetur ab eo*. Quo ad gaudium.¶*Et inutilem seruum eiicite in tenebras exteriores illic erit fletus & stridor dentium*. Altera pœna inferni,superius declarata. ¶*Quum autem venerit filius hominis*.Nulla fit mentio parabolæ,nulla nota similitudinis puta sicut,hoc in loco habetur:quia non parabola sed historia gerendæ rei prędicitur.¶*In maiestate*.pro,glòria,*sua,& omnes*.Deest.sancti,*angeli cum eo:tunc sedebit super sedem maiestatis*.pro,gloriæ,sue.An ad literam Christus sedens corporali situ iudicabit,incertum habeo.humani enī forma iudicii id suadet. Alioquin sedes gloriæ , authoritas est quieta regnandi & iudicandi mundum , tunc primum incipiens quo ad possessionem sensibilem vniuersi totius. Et propterea appellatur sedes gloriæ eius.¶*Et congregabuntur ante eum omnes gentes: & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hædis*. In actu segregandi affertur similitudo,monstrans facilitatem segregandi bonos à malis:sicut facile pastor segregat oues sine E

E cornibus,mansuetas,ab hædis,non ab ignis.Separare enim matres â filiis habet quandam
difficultatem:sed ab hædis,filiis caprarum paruulis,imbellibus,non.❡Et statuet oues quidem.
electos & mansuetos,vtiles &c.A dextris suis:hædos autem.reprobos fœtidos.A Sinistris. Tunc
dicet rex his qui a dextris eius erunt.Venite benedicti patris mei possidete paratum vobis regnum a consti
F tutione mundi.Esuriui enim,& dedistis mihi manducare.sitiui & dedistis mihi bibere.hospes eram,& col
legistis me.nudus & operuistis me.infirmus & visitastis me,in carcere eram & venistis a me.Tunc respon
debunt ei iusti.Occasionem respondendi habebunt ex tanta dignatione quod sibiipsi ascribit
exhibita hæc beneficia.Dicentes.domine quando te vidimus esurientem,& pauimus te?sitientem.deest
coniunctio aut.Legendum est.Aut sitientem,& dedimus tibi potum?quando autem te vidimus hos
pitem,& collegimus te?aut nudum,& cooperuimus te?& quando te vidimus infirmum aut in carcere,&
venimus ad te?& respondens rex,dicet illis.Amen dico vobis,quãdiu fecistis vni de his fratribus meis mini
mis,mihi fecistis.Non dicit quandiu fecistis vni pauperi:quia benefacere homini pauperi.offi
cium est naturalis misericordiæ commune fidelibus & infidelibus:sed benefacere fratri Iesu
christi,officium est christianæ misericordiæ quæ in pauperibus christum considerat& pro-
G pter christum exercet hæc opera.
❡Considera quoq; q̃ q̃uis rex in sede maiestatis tantæ,nõ dedignatur tamen appellare fra-
tres suos,pauperculos suos.Tunc dicet rex & iis qui a sinistris eius erunt,discedite a me maledicti in ig-
nem æternum.An ignis inferni corporeus sit,nõ est certe fidei deffinitione firmamentum.Cre-
dimus tamen rõnabiliter ipsum esse corporeum:quia scriptura vocat ipsum ignem:& ꝓprie
intelligere ignem,nullum habet obstaculum.nullum siquidem inconueniens sequitur ex cõ
fesso igne corporeo,sicut sequuntur incõuenietia si apꝓbarẽtur multæ aliæ pœnæ corporeæ:
puta fletus corporalis & corrosiones corporales& hmõi.❡Verũtamen si ignis corporeus nõ
est,supplicium illud appellatum est ignis propter vehementiam.Ignis enim inter omnia cor
pora vehementius cruciat.& quia pœna illa est maxima ex suo genere,ideo ignis nominata
est nobis,quibus alterius vitæ pœnæ ignotæ sunt.Qui paratus est diabolo & angelis eius.Hic ap
paret eundem ignem paratum.hominibus reprobis.& angelis reprobis:communeq; esse sup
H plicium vtrisq;.& propterea difficultates insurgunt quale sit supplicium illud.ignis corpo-
reus non potest affligere diabolum & angelos eius:quorum substantia est incorruptibilis.
❡Verum in theologia speculatiua dicitur quod ignis cruciat spirituales substantias nõ com
burendo sed alligando illas.Est enim ignis vt instrumentum diuinæ iustitiæ detentius spiri-
tus damnati:ita quod estvelut carcer spirituum.Nec solo carcere priuatiuo libertatis localis,
sed ademptione liberi vsus tam intellectus q̃ voluntatis q̃ etiam suæ potentiæ cruciabun-
tur.detinebitur enĩ illorum intellectus ad cõsiderandum,& voluntas ad detestandum sup-
plicium illud:ac per hoc ad continuam tristitiam actualem.hæc enim oĩa intelliguntur ap
I pellatione pœnæ sensus:quæ noĩe ignis significatur,etiam si non sit corporeus ignis. Vnde
clare patere potest intelligenti & penetranti hæc,quod est maxima afflictio:& tanto maior
omnibus sensibilibus malis,quanto intellectus estvelut fons,sensus verò omnes sicut riuuli
quo ad cognitionem:& voluntas est sicut fons,appetitus verò sensitiui(quorum est tristari,
delectari &c.secundum sensum)sunt velut riuuli in appetendo,delectando,tristando,amã-
do,& reliquis eiusmodi.Esuriui enim,& non dedistis mihi manducare.sitiui,& non dedistis mihi potũ.
hospes eram,& non collegistis me.nudus,& non operuistis me.infirmus & in carcere eram,& non visitastis
me.Tunc respondebunt ei & ipsi,dicentes.domine quando te vidimus esurientem aut sitientem,aut hospitẽ
aut nudum,aut infirmum aut in carcere,& non ministrauimus tibi.?Aduerte differentiam.Iusti sigilla-
tim singula repetunt:reprobi autem omnia simul inculcant.quia illi quieto animo gaudent
recolere singula cum suis actionibus:isti turbata conscientia,cum fastidio repetunt quæ ad-
K uersus se ipsos militare sentiunt. Tunc respondebit illis,dicens.Amen dico vobis:quandiu non fecistis
vni de maioribus.ꝑ minimis,his.s.fratribus meis.Nec mihi fecistis.& ibunt hi in supplicium.Quod
prius vocauit ignem,modo appellat supplicium.æternum.Obmutescat dogma tradentiũ deũ
quandoq; miserturum damnatorum.❡Siste prudens lector:& nota in his tribus documen-
tis huius capituli damnari in inferno tria genera omissionum.nam in parabola virginum
damnantur imparati ex omissione inferni testimonii:in parabola verò talentorum damnã
tur pusillanimes ex omisso vsu diuinorum donorum:hic autem damnantur omittentes ope-
ra misericordiæ christianæ.Quid cum illis aget æternus iudex qui commissione malorum
operum peccauerunt,si illi damnantur qui omiserunt bona opera.
❡Iusti autem in vitam æternam.

Et factum

CAPVT XXVI.

A

T *Factum est quum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis. Scitis quia post biduum pascha fiet.* pro, fit: *& filius hominis tradetur.* pro, traditur, *vt crucifigatur.* Et possunt hæc duo simul & separatim intelligi. Simul quidem, explicando vtrumq; præsens pro tempore post biduum: quia tunc fit pascha (hoc est immolatio agni paschalis: pro memoria exitus de Aegypto) & traditur Iesus vt crucifigatur. Separatim autem, explicando pascha fieri post biduũ, seipsum verò tradi nunc: quia Iudas duobus diebus ante pascha (vt insinuat statim euangelista) vendidit Christum. Agnus namque paschalis immolatus illo anno fuit die Veneris. incipiente tamen in præcedenti vespere: Iudas autem vẽdidit Iesum die Mercurii. & sic duo intercesserũt dies (scilicet Mercurii & iouis) ante pascha Hæc enim verba dicta apparent à iesu in mane diei Mercurii. *Tunc.* eodem mane. *Congregati sunt principes sacerdotum.* Deest. & Scribæ, *& seniores populi in atrium principis sacerdotum qui dicebatur Caiphas: & consilium fecerunt vt Iesum dolo tenerent & occiderent.* Apud ioannem ab illo die quo communi consilio definitum est vt occideretur iesus cõsultabant deinceps de executione: inter quæ consilia, hæc congregatio fuit ad specialem modum exequendi descendens: vt scilicet dolose iesum caperent. Existimabant enim nimis difficile esse capere illum aperta violentia propter turbam, & propterea intendebant miscere violentiæ fraudes. *Dicebant autem non in die festo: ne forte.* Superfluit forte. *Tumultus fieret.* pro, fiat. verba enim hæc omnia sunt sacerdotum, scribarum & seniorem. ¶ *In populo. Quum autem iesus esset.* Commemoratio hæc vnctionis factæ sabbato præcedenti, fit ad insinuandum occasionem qua motus est iudas ad vendendum iesum, *In Bethania.* castello prope Hierusalem vbi resuscitauerat Lazarum. B

¶ *In domo Simonis.* Hoc fuit sabbato præcedenti in cœna in qua Lazarus resuscitatus erat vnus ex discũbentibus, & Martha ministrabat: vt patet apud ioannẽ. *Leprosi.* oli creditur enĩ hũc à iesu curatũ fuisse à lepra, & pluries inuitasset iesum ad conuiuiũ. *Accessit ad eum mulier.* Maria soror Lazari, quæ cognominatur Magdalena. ¶ *Habens alabastrum.* pixidem ex alabastro. ¶ *Vnguenti preciosi: & effudit.* Tacet Matthæus quod mulier hæc tunc prius vnxit pedes iesu ex illo vnguento. & de reliquo vnguento dicit non quod vnxit sed effudit versando pixidẽ. *Super caput ipsius recumbentis.* Prima vice quando venit peccatrix, vnxerat pedes tantum: modo animequior reddita ex consequuta venia, ex multis signis beneuolentiæ iesu erga illam audet tangere caput iesu. *Videntes autem discipuli indignati sunt.* iudas præcipue: vt patet apud ioannem. *Dicentes. vt quid.* pro, ad quid *perditio hæc? potuit.* pro, poterat *enim istud.* Deest. vnguentum *venundari multo, & dari pauperibus.* Vsitato loquendi modo perditum dicunt & vnguentũ tanti precii, quod poterat esse vtile multis pauperibus. ¶ *Sciens autem iesus ait illi. Quid molesti estis huic mulieri opus enim bonum operata est in me.* Discipuli fremabant in mulierem tanq̃ operatam opus malum, vt quæ consumpserat quasi delitiando vnum pauperem, quod multis erat tribuendum pauperibus. Et propterea iesus excusat illam, asserendo quod bonum opus operata est erga me. *Nã semper pauperes habebitis.* pro, habetis. *vobiscũ: me autẽ nõ semper habebitis.* pro, habetis. Hanc rationem bene pondera: quia hinc docemur, in raris posse multo sumptu vti absque remorsu cõscientiæ quòd melius fuisset dare pauperibus. Et hoc directe dixit contra rationẽ eorum de vtilitate pauperum. *Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Prius dixit opus fuisse bonum: modo dicit intentionem fuisse bonã, vt pote religiosam immo probat fuisse opus bonum. nam non ad delitias corporis mei, sed velut corpori sepeliendo adhibuit hoc vnguentum. constat enim quod cadaueri nõ adhibetur vnguẽtum ad delitias. ¶ Et dixit hoc tum ad declarandum tam mulieris quàm suum animum, quòd neutrius animus erat ad delitias. Sed illa non dubitabat adhibere vnguentum homini diuino, merenti hoc & longe maiora: vt pote verò Mesiæ. alieno ab omni sensualitate sicut corpus sepeliendũ. & ipse vtebantur hac vnctione sine omni sensualitate, sicut cadauer quod vngitur vt sepeliatur. Verba siquidẽ illa, ad quid perditio hæc tã aduersus mulierem quàm aduersus Iesum suscipientem in corpore proprio talem vnctionem procedebant. quãuis nõ auderẽt fremere in magistrum sed in illã. Tum ad declarandum quòd quemadmodum opus bonum ac cõsuetum apud iudæos est adhibere vnguenta preciosa corporibus sepeliendis, & nullus dicit ad quid perditio hæc. &c. ita opus bonum fecit hæc mulier. vngendo me viuum eò officio ac religioso animo quo me sepeliendum vnxisset. Vt taceam quod forte mulier hęc audita proxima Christi morte, dubitans quòd nõ posset sepeliendo corpori officium exhibere

C

D

E

exhibere vnctionis (sicut de facto euenit) præuenit vngere ipsum viuum velut sepeliendum.
F ¶ *Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit hoc euangelium, in toto mundo dicetur quod hæc fecit in memoriam eius.* Non sat fuit iesu declarare quòd mulieris opus bonum, quod intétio bona fuit, sed declarauit quòd tam laudabiliter fecit, vt in toto mundo in memoriam illius commemorandum sit hoc quod fecit. Et quia hoc ecclesia commemorat in laudem Mariæ Magdalenæ, habes hinc aliud argumentum vltra collecta in ientaculis nostris, quod Maria Magdalena est illamet quæ est Maria soror Lazari, de qua textus iste loquitur. *Tunc.* Dixerat euangelista quod quum iesus dixit scitis quod post biduũ pascha fiet, tunc congregati sunt sacerdotes & scribę in atrio Caiphæ: & interposuit commemorationem vnctionis prius factæ in Bethania, quia occasio fuit mouendi animũ Iudæ. modo reddit ad seriem facti dicendo tũc: nõ quando hæc vnctio fuit facta, sed quando congregati sunt sacerdotes & Scribę in atrio Caiphæ. *Abiit vnus de duodecim, qui dicebatur iudas Scarior.* pro, iscariotes. Nomen vilę vnde erat oriundus creditur. *Ad principes sacerdotum.* congregatos in atrio Caiphæ. *Et ait illis. Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam?* Auaritiam euangelista scribit causam proditionis, ad re-
G dimendum vnguentum precio magistri. sufferre non poterat quod tanta materia furti sibi subtracta esset. Aduerte hic quòd euangelista narrat substantialia: prætermittens circunstãtias pallianťes. Sicut enim narrando tentationes Christi scripsit nudas conclusiones, si filiꝰ dei es dic vt lapides isti panes fiant &c. ita modo scribit nudam petisionem, quid vultis mihi dare &c. Rationi consentaneum est vt iudas se scãdalizatum dixerit de magistro suo: & quod hactenus putauerit ipsum esse spiritualem virum, sed quòd nunc perdidit bonam opinioné de illo: quia vidit ipsum in tanta sensualitate quòd vnguento preciosissimo mulierbribus manibus vsus est, non solum in capite sed etiam in pedibus. Naturale siquidem est hominibus sub aliquo colore palliare factum iniquitatis propriæ: & præcipue talis scilicet offerédo pro-
H ditionem proprii magistri. *At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde. quærebat opportunitatem vt eum traderet.* ¶ *PRIMA autem die azimorum.* præcepto legis Mosaicę. Exo. xii. septem erant dies azimorum: in quorum primo immolabatur agnus paschalis, manducandus cum azimis panibus &c. ¶ Ex hoc textu clare apparet iesum celebrasse pascha quartadecima luna & non terciadecima: vt quidam Græci fingunt. primus enim dies azimorũ est quartadecima luna. ¶ *Accesserunt discipuli ad iesum, dicentes. Vbi vis paremus tibi.* Iesus hospitabatur Bethania & non Hierosolymis: paschalis autem agnus, immolandus omnino erat in Hierusalem: quia extra illam num poterat immolari. & propterea discipuli quærunt in quo loco, in qua domo intra Hierusalem vult parari sibi pascha.
¶ *Comedere pascha?* hoc est paschalem agnum. Pascha enim græca dictio est: & significat transitum. quem apud Habræos significat pascha. Festiuitas siquidem paschalis celebratur
I à iudæis diebus septem in memoriam transitus domini ad occidendum primogenitos Aegyptiorum, noctæ qua egressus est populus israel de Aegypto. translatumque est nomen facti memorabilis (scilicet illius transitus) ad festiuitatem illorum dierum septem: & ad agnum qui primo die immolabatur: & ad azimos panes. nullo enim fermentato pane licebat diebus illis septem vti. Sumitur itaque hic pascha pro agno paschali.
¶ *At Iesus dixit, Ite in ciuitatem ad quemdam.* Non nominauit hominem istum iesus, sed incircunstantiis quas tacet Matthæus (sed non Marcus & Lucas) descripsit. ¶ *Et dicite ei, Magister dicit, Tempus meum prope est, apud te facio pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus: & parauerunt pascha. Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis suis: & edentibus illis dixit, Amen dico vobis quia vnus vestrum me traditurus est.* Pluries dixerat impersonaliter, filius hominis tradetur: modo descendit ad speciem, non tamen ad indiuiduũ. vt
K cognoscant quòd sponte passionem adit, quòd omnia prænouit anteq̃ fiant: ne occasionem habeant perdendi fidem quum viderint ipsum pati & mori. ¶ *Et contristati valde, ceperunt singuli dicere. Nunquid ego sum domine? At ipse respondens ait. Qui intingit.* pro, intinxit, *mecum manum in paropsid.* pro, catino, *hic me tradet.* Dixerat vnus ex duodecim, determinans apostolicum ordinem. modo dicit qui intinxit mecum, determinans actionem socialem in mensa. ¶ Et determinat per hoc quòd vnus sedentium prope ipsum Iesum est. Quum enim vnum catinũ aceti in quo intingebantur lactucæ agrestes non commune fuerit tredecim comedentibus simul, sed rationi consentaneum sit duo aut tria catina fuisse (singula scilicet interquatuor aut sex) propterea Iesu catinus commune sibi & quatuor aut sex aliis, demostrat dicendo qui intinxit mecum: ac per hoc descendit ad magis specialia, non tamen ad indiuiduum. Dixi catinum aceti cum lactucis agrestibus: quia agnus erat assus, nec locum in eo habet

intinctio

intinctio. & in lege mandabatur manducari agnum cum lactucis agrestibus. ¶ *Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est.* Occurrit tacitæ obiectioni. si scis te tradendum cur nō euitas ꝓditionem? Respondet quia volo implere scripturas. *Væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.* pro, traditur. Excludit excusationem proditoris implentis scripturas: ne quisq̄ putaret quòd sicut ipse Iesus bene facit eundo sicut scriptum est de ipso, ita Iudas excusetur faciendo sicut scriptum est de illo. propterea enim ait, ve homini illi per quem traditur. *Bonū erat ei si natus non fuisset homo ille.* quia mortuus in vtero matris icurrisset solam pœnam damni, cum incircuncisis infantibus in limbo: modo autem incurret etiam pœnam sensus & talem ac tantam in inferno. *Respondens autem Iudas qui tradidit.* pro, tradebat eum, *dixit, Nunquid ego sum rabbi?* Iudas vnus eorum qui prope Iesum sedebant, vnus eorum qui intigebant in catino prope Iesum, audita restrictione ad sex vel quatuor communicantes in catino Iesu, petit nunquid ego: ne tacendo (& non dicendo sicut aliis dixerant nunquid ego) accusaret seipsum. *Ait illi, Tu dixisti.* Anceps verbum est: nam & affirmanti rem dictam & affirmanti dictionem commune est. potest enim intelligi quòd tu dixisti quod est. vel quod ego non dixi sed tu dixisti te esse proditorem. *Cœnantibus autem eis.* Tacet hic Matthæus quòd demum Iesus submisse declarauit in diuiduo proditorem Ioanni interroganti submissa voce. ¶ Inter comedendum itaque sacramenta Eucharistię celebrantur. tum ad tollendum errorē quo eucharistia negaretur non ieiuniis. tum ad instruendum temperantiam cœnę talem debere esse vt sacramentis etiam cœnantes, immo in fine cœnæ (vt alii euangelistæ testantur) simus idonei. *Accepit Iesus panem & benedixit.* Benedictione laudis non benedictione consecrationis. vt patet ex eo quòd tam Lucas quam Paulus 1. ad Corinth. 11 loco benedictionis ponit gratiarum actionem (quæ est benedictio laudis) ante fractionem. *Ac fregit deditq; discipulis suis, & ait, accipite & comedite.* In textu græco non est copula &. Hinc habetur Eucharistiam non esse tribuendam infantibus: quibus non potest dici accipite, comedite. Sicut enim quia dominus dixit nisi qui natus fuerit denuo ex aqua & spiritu, negatur baptismus infantibus in materno vtero, quia non potest denuo nasci qui non est natus, ita dicente domino in cōmunione eucharistiæ accipite comedite, negatur eucharistia illis qui adhuc non possunt accipere, qui adhuc non possunt comedere. Aduerte hic quòd sicut ecclesia laudabiliter pro reuerentia eucharistiæ non vtitur eucharistiæ cibo nisi ieiuna (excepto extremæ ægritudinis articulo) licet dominus inter cœnandum communicauerit discipulos, ita laudabiliter pro reuerētia eucharistiæ abstinet ab isto modo manducandi scilicet accipite comedite: vt non nisi sacris manibus tangatur eucharistia. ¶ Verum ad imitationem christi communicare tali modo in articulo necessitatis, non esset inconueniens. sicut etiam non ieiunos (vt dictum est) in articulo necessitatis communicamus. Esset autem necessitatis articulus, si tempore epidimiæ non haberetur sacerdos cōicans more ecclesiæ solito, sed haberetur sacerdos qui prope offerret eucharistiam: & locando sup præparato loco diceret communicaturis prope expectantibus & adorantibus, accipite comedite. possent enim reuerenter accipere & comedere: sicut fecerunt christi discipuli, qui acceperūt à Iesu nō manu ad manum sed ex mensa, quum sederēt multi in tanta distantia, vt manus Iesu manibus eorum non posset iungi. Crederim ego quod sicut vnum calicem communem omnibus tradidit, ita in vna patina panem ī duodecim buccellas fractum manibus propriis tradiderit, & quod hinc ecclesia vsum patinarum apostolica traditione acceperit. Ita ꝙ sicut calicē vnus discipulus dedit alii, ita patinā cum pane sancto propinquiores Iesu, remotioribus successiue porrexerunt. ¶ *Hoc.* Non dicit hic. i. in hoc: loco sed dicit hoc ꝙ est pronomen demostratiuū substantiæ. Et est propisimus nō metaphoricus sermo. vt hæretici interpretantur. Demostratur autē per pronomen hoc, nō panis nec corpus Christi (sed substantia sine qualitate. i. nō demostrando certæ speciei naturam. pronominis enim officium est mostrare substantiam sine qualitate. Est itaq; propisimus & verisimꝰ sensus hoc. i. hæc substantia, demostrando id quod habebat in manibus. ¶ Est non apparet, non significat sed est. ¶ *Corpus meum.* non corpus panis. Vbi scito quod sermo iste dominicus est non solum enunciatiuus veritatis (verisimum enim est quod hæc substantia est corpus Christi) sed est etiam factiuus veritatis significatę. facit enim quod enunciat. Et propterea pronomen hoc non demonstrat panem neq; corpus Christi, sed hanc substantiam. Nam veritati nunciate repugnat demostratio panis. falsum est enim quod panis est corpus Christi. Efficientiæ autem repugnat demonstratio corporis christi. falsum est enim quod efficiatur quod corpus meum est corpus meum. nulla siquidē est opus efficiētia ad hoc vt corpus meū sit corpus meum: vt clare patet. Sed tā veritati enunciatæ quā efficiētiæ quadrat demōstratio

substantiæ

substantię non demõstrando specialem naturam:quia & verum est quòd hęc substantia(nõ
hoc occidẽs)est corpus meum:& verum est quòd fit,quòd hæc substantia est corpusmeum.
F hoc est enim quod fit per hunc sermonem. ¶Vnde apparet nõ esse ab ecclesia adinuentam
transubstantiationem panis in corpus Christi,vt hæretici fingunt.sed ecclesia à veritate per
hec domini prope intellecta verba significata, cogitur ad cõfitendum efficientiã,nõ enĩ ali-
ter verificatur nunc & nõ prius,hoc est corpus meum,nisi quia nunc & nõ prius factum est
vt hoc sit corpus meum.Ex vtroque autem(.s.veritate significata & effecta)cogitur ad cõfi-
tendum trãsubstãtiationẽ panis ĩ corpus christi.neque enim aliter fieri potuit quod hæc sub
stantia sit corpus Christi q̃ per transubstantiationẽ.nam si transubstantiatio non interuenit,
non verificatur quod hoc demõstratum quando Christus profert pronomen hoc(.i.illa met
substantia quã pronomen demonstrat in sui prolatione)sit corpus christi:sed illa substantia q̃
tunc demonstratur,sit qualis est tunc remanet in fine consecrationis,non est corpus christi
sed est panis:si annihilatur,nec est panis nec est corpus christi sed est nihil.Omnes itaque hæ
reses excludunt hæc verba(hoc est corpus meum)secundum proprietatem sermonis intelle-
G cta.At si verbis propriis,si proprietate sermonis non habetur veritas fidei,ruit tota fides tri-
nitatis,ruit vniuersa certitudo sacræ scripturæ.*Et accipiens calicem.* Interpres posuit speciẽ pro
genere.nam in græco non habetur calix sed poculum. *Gratias egit: & dedit illis dicens, bibite.*
Hinc apparet quòd nec sanguis christi infundendus ĩ est os infãtũ:qui bibere adhuc nequeũt
sed sugere.*Ex hoc omnes.Hic est enim.* Interpres addidit coniunctionem enim. *Sanguis meus no-
ui testamenti.* Quum testamentum dispositio sit hæreditatis,dicitur sanguis christi noui testa
menti,ad differentiam sanguinis in veteri lege aspersi.Exo. cap.24.Ille enim ad firman-
dum pactum inter deum & populum accepturum terram promissionis fœlicitatem que
terrenarum opum:hic autem dispositio est hæreditatis & hæredum cælestis regni.ꝑpterea
appellatur nouum testamentum.Sanguis namque christi est effector nouæ,antea nõ habi-
H tæ,& quę nunq̃ veterascit,dispositionis hæredum & hæreditatis regni cælestis.Soli enim illi
hæredes sunt cælestis regni,qui christi sanguinis ablutione sunt ad illud asciti. *Qui pro mul-
tis effundetur.* pro,effunditur.Tempus siquidem passionis eius iam inceperat.Sciebat enim q d
tunc fiebat à Iuda & Iudæis ad effundendum eius sanguinem.*In remissionem peccatorum.* pro
omnibus quantum ad sufficientiam:sed pro multis tantum quantum ad effectã remissionẽ
pctórum. *Dico autem vobis:non bibam a modo de hoc geniminevitis vsque in diem illum quum illud bibã
vobiscum nouum.* ¶Hoc est nouo modo.nam nunc bibo indigens alimentis:tunc autem bi
bam impassibilis,indigens cibo aut potu.*In regno patris mei.* Statum immortalitatis etiam cor
poralis quem resurgendo adeptus est.vocat regnum patris:quia totaliter in illo regnat de-
us.nihil est ibi inobedientiæ,nihil passibilitatis,nulla indigentia.Et intendit per hoc,ꝙ non
I erat amplius bibiturus vinum donec resurgeret à mortuis,manducaturus & bibiturus tunc
quum discipulis:vt rei probauit euentus.*Et hymno dicto.* Interpres impersonaliter transtulit:
quod tamen in græco attribuitur pluribus,dicendo quum dixissent laudes.vt intelligamꝰ
non solum Iesum sed discipulos quoque hymnum dixisse.*Exierunt in montem Oliueti. Tunc.*
Non demonstrat tempus ambulationis versus montem Oliueti, sed tp̃s quo adhuc sedebãt
in cœna postq̃ Iudas surrexerat & recesserat:vt ex euãgelio Ioãnis habetur.nã post hęc dicta
dixit Iesus discipulis vndecĩ.Surgite eamus hinc.Matthæus itaque cõpleuit cœnã in gratiarũ
actiõe,inchoans egressum in montẽ oliuarũ:& redit ad dicta,perfecta quidẽ cœna sed adhuc
sedentibus Iesu & discipulis.*Dicit illis Iesus. Omnes vos.* Hinc apparet ꝙ Iudas nõ erat ibi.ipse
enim nõ fuit scandalum passus nocte illa,sed fecit scandalum omnibus.*Scandalum patiemini
in me.* cespitabitis velut impingẽdo in me patientem.videndo enim me capi.ligari &c.Time-
bitis fugietisque à me sicut ab offendiculo,ne cadatis,ne incidatis in manus capientiũ.*In ista
K nocte.Scriptum est enim.* Zach.13.*Percutiam pastorem.* Si miratis euangelistã mutasse verbum ꝓ-
phetæ dicentis percute,scito euangelistam declarasse hac mutatione ꝓphetam.nã clare expli
cat percussionem pastoris esse actionẽ dei:quod illic non clare significatur.vbi deus alloqui
tur frameam seu gladium,pręcipiendo percute pastorem.In idem siquidẽ reditur,deum ꝑ-
cussurum esse pastorẽ,& deum præcipere gladio iudæorum vt percussiat pastorẽ Iesum.ad li
terã namque framea seu gladius præsidis percussit Iesum:& cum gladiis venerũt ministri iu
stitiæ ad capiãdum eum.*Et dispergentur oues gregis.* *Postquam autem resurrexero.* Ne dispersi de-
sperẽt,& ꝑ eo ꝙ fugerũt putẽt se non redintegrandos ad Iesu christi gratiam & regnũ ꝓmit
tit post suam resurrectionem se venturum ad illos.*Præcedam vos in Galilæam.* Magna consola-
tio.anteq̃ vos fugientes redeatis in Galilæam vestram patriã ad vestras domos,ego ibo illuc
videndus

videndus à vobis. ¶ *Respondens autem Petrus, ait illi. Et si omnes scandalizati fuerin in te, ego nunquã scandalizabor.* Petre nimis de te præsumis, præferendo constantiam tuam cæteris condiscipulis. *Ait illi iesus. Amen dico tibi.* Vobis omnibus communiter dixi quod scandalizabimini: tibi autem qui præfers te cæteris, dico peius futurum. *Quia in hac nocte antequam gallus cantet, negabis ter me.* Quod longe peius est q̃ scandalizari, quam fugere. *Ait illi Petrus, etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.* Bona ac vera pro tunc animi dispositio communis Petro & aliis discipulis significatur. *Tunc.* completo sermone domi. A

¶ *Venit Iesus cum illis.* Præsentis temporis est venit. *In villam.* pro, prędiũ, *quæ* dicitur *Gethsemane.* Dictio Hebræa est: & nomen proprium loci ad radices montis Oliueti, Hiero. teste.

¶ *Et dixit discipulis suis, Sedete hic donec vadam illuc.* Locus monstratur distans quantum iactus est lapidis apud Lucam. *Et orem. & assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cepit contristari.* In potestate Iesu significatur fuisse tempus & propassionem tristitiæ: quum narratur quod non prius coram omnibus discipulis, sed coram tribus cepit contristari. Et vere voluntarium fuit in iesu tristari, sicut & mori. Tristitiã in Iesu intellige verã tristitiam internam tam in voluntate quam in appetitu sensitiuo, sed non præuenientem neque impedientem rationem rectã. Fuit enim verus homo, passibilis non solum secundum corpus sed etiam secundum animã quamdiu fuit viator. q̃uis fuerit etiam simul compræhensor secundum superiorem animæ partem. *Et mœstus esse,* pro, grauiter angi. In Iesu sicut tristitia non impediebat rationem, ita conuerso ratio non mitigabat tristitiam: sed (vt in theologia speculatiua docetur) vnicuique virium permissum est quod sum erat. & propterea ĩ Iesu fuit maxima tristitia, propterea scribitur quod grauiter angebatur. ¶ Quod vt plenius ĩtelligas, scito dominũ iesum subiisse voluntarie non solum cruciatum corporalis passionis in flagellis cruce & morte, sed etiã cruciatum internæ propassionis. Voluntarie enim proposuit ante internos oculos quę, qualia, quanta, à quibus, qualiter &c. passurus tunc erat. & quum hæc cogitata & proposita, sint contraria appetitu naturali tam volũtatis humanæ quam appetitus sensitiui hominis sequebatur tristitia magna & quędam animi constrictio inter tot præmentia mala. quam vt dictum est, non subleuabat ratio ad deum spectans: sicut in aliis sanctis & martyribus subleuabit. *Tunc ait illis. Tristis est anima mea.* Quod intus sentit, sermone manifestat: vt ipso teste cognoscamus quòd vere habuit animam passibilem, quòd vtitur animo non stoico sed passibili. *Vsq; ad mortem.* intensiue propter magnitudinem tristitiæ, & extensiue: quia sicut cõtinue vsque ad horam mortis passus est in corpore. ita continue tristatus est in animo. Et hic sensus apparet literalis. Acsi apertius dixisset. ex nunc vsque ad mortem meam tristis est anima mea. *Sustinete.* pro, manete. *hic & vigilate mecum.* Octo discipulis dixerat sedete: istis tribus tan q̃ magis familiaribus præcipit vt vigilent secum, proculdubio orationi vacando. *Et progressus pusillum.* Etiam ab istis se oraturum separat. *Procidit in faciem suam.* Non orat stans nec genu flexo, sed procumbens. B C

¶ *Orans, & dicens. Pater mi.* Oratio hæc affectum naturalem hominis (quo nolumus mala pene contraria nobis) cum adiuncto moderamine ratiionis superioris deo præsentat. D

¶ *Si possibile est.* Moderamen primum potentiam respicit, non absolutam sed ordinatam. Modus autem conditionalis propter inferiorem rationem appositus est. Non enim ideo dicit conditionaliter quia ipse iesus ignoret si possibile est (ipse enim omia nouit) sed quia ratio inferiori in ipso nescit ordinem definitum à diuina sapientia. Nescit autem quia eius nõ est scire supremas rationes, sed considerare rationes inferiores: hoc est illas quæ secundum res creatas congruunt aut dissonant. ¶ *Transeat a me calix iste. Veruntamen non sicut ego volo.* Non voluntate deliberata, sed velleitate naturalis affectus. ¶ *Sed sicut tu.* vis, volũtate beneplaciti. Ecce moderamen referens totum in diuinam voluntatem. ¶ Hinc contra hæreticos habes duas in Christo voluntates. alteram humanam, non sicut ego volo: alteram diuinam communem sibi & patri, sed sicut tu vis. ¶ *Et venit ad discipulos suos: & inuenit eos dormientes.* Præsentis temporis sunt venit & inuenit. ¶ *Et dicit Petro. sic non potuisti.* pro, potuistis *vna hora vigilare mecum? vigilate & orate, vt non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.* Necessitatem orandi & petendi ne intrent in tentationem, aperit ex periculo infirmæ carnis: hoc est carnalis affectus. Acsi apertius diceret. non sufficit vobis qđ habeatis spiritum promptum ad vitandum peccatum, sed oportet vos orare ne intretis succumbendo in tentationem: quia periculum est ex parte carnalis affectus, qui non est firmus sub spiritu, sed mutatur ad pręsentiam obiecti. Quod vtinam quotidie non experiremur, quod & ipsi apostoli tunc experti sunt, quum præsentes affuerunt lictores curiæ. E

¶ Iterum

F ¶ *Iterum secundo abiit: & orauit dicens. Pater mi si non potest hic calix trāsire.* Deficit præpositio cum pronoīe ī latino textu. Debet legi. Trasire à me *nisi bibam illum.* Et est sermo metaphoricus, assimilans passionem mortemq; eius calici amari liquoris. Quem transire à se, est non pati, non mori. quem bibere est pati, est mori. *Fiat voluntas tua. Et venit iterum: & inuenit eos dormientes. erant enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abiit: & orauit tertio, eundem sermonem dicens. Tunc venit ad discipulos suos: & dixit illis, dormite iam.* pro, post hac seu de cetero. *& requiescite.* hæc domini verba permissiua esse somni ad tollendam quam patiebantur grauedinem oculorū, testatur Marcus: subiungens sufficit. *Ecce appropinquabit.* pro, appr opinquauit *hora.* Hæc verba non dixit Iesus simul cum ante dictis, dormite iam: sed interuallo somni indulto illis excitauit eos dicendo sufficit: quod Mattheus tacuit. Ecce appropinquauit hora, definita ab æterno. *Et filius hominis tradetur.* pro, traditur, *In manus pctōrum. Surgite.* Sedentes enī potius quam cubātes putandi sunt dormisse. *Eamus.* Obuiam quærentibus me.

Ecce appropinquabit. pro, appropinquauit, *Qui me tradet.* pro, tradit. *adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit: & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus missi.* Interps addidit dictionē

G missi: quæ in Græco non habetur. ¶ *A principibus sacerdotum & senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens, Quemcunq; osculatus fuero, ipse est: tenete eum. Et confestim accedens ad Iesum, dixit. Aue rabbi. Et osculatus est eum.* Hinc colligitur maximam à Iesu indultam discipulis cum ipso familiaritatem. *Dixitq; illi Iesus, amice ad quid venisti.* pro, venis. seu ades? Quamuis sciret Iesus ad quid adesset (scilicet ad prodendum ipsum) non tamen appellauit eum proditorem, sed amicum ab officio osculi. Et interrogat ad quid, cuius rei gratia adsit, quid sibi velit aduentus iste amicus: vt nec tanta proditione commotum Iesum intueamur.

¶ *Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum: & tenuerunt eum. & ecce vnus,* Petrus, *ex iis qui erant cum Iesu, extendens manum, exemit gladium suum: & percutiens seruum principis sacerdotum, amputauit auriculam eius: Tunc ait illi Iesus, conuerte gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui acceperint, gladiū peribunt.* Duplicem hæc verba ingerunt quæstionem. altera est de illorum verificatione: quia non apparet verum quod omnes accipientes gladium moriantur gladio. altera est de applicatione ad factum Petri: quia iuste defensionis causa gladio vtens, non merebatur audire pœnam homicidarum. ¶ Solutio primæ est. quod accipere gladium, est propria temeritate vsurpare sibi gladii vsum contra hominem: & quod non significatur euentus sequuturus dicēdo in gladio morientur, sed significatur meritum pœnæ. Ita quod sensus & veritas est: quod omnis vsurpans sibi gladii vsum contra hominem, meretur mori gladio. quod caret quæstione. ¶ Solutio verò secundæ est. quod quia Petrus reprehensione dignus erat (vtpote nō expectata magistri responsione: præceps vtens gladio) ideo meruit vt ad memoriam illius reuocaretur communis lex, olim inter alias leges à Moyse promulgata. omnes qui gladium acceperit, in gladio morientur. Est enim talionis, seu iusti contrapassi. *An putas quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modo.* Aduerbium modo, in græco iungitur cum prima particula orationis, & non cum secunda. Ita quod legendum est. ¶ An putas quia non possum modo rogare patrem meum, & exhibebit mihi *plus quam duodecim legiones angelorum?* Significauit per hæc quod modo (hora ac tempore passionis) non minuitur facultas mea, sed quicquid hactenus potui possum, ita quod non ex impotentia patior.

I

Quomodo ergo implebuntur scripturæ quia. pro, quod *sic oportet.* Necessitate diuinæ definitionis. ¶ *Fieri. In illa hora dixit Iesus turbis. Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus comprehendere me: quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non me tenuistis.* Intuere Iesum inter Iudæ osculum, lictores & discipulos, singulis attendere, singulis prospicere, & nihil ommitere suauissimis tum verbis, tum factis: vt intelligamus nihil in ipso turbulentum fuisse, sed serenissimum semper seruasse animum, sermonem, gestum, motum, ac vniuersum suum opus. ¶ *Hoc autem totum factum est, vt adimplerentur scripturæ prophetarum.* ¶ *Tunc discipuli omnes.* Nullo excepto. experientia comprobante verbum Christi caro autem ifirma, præsentibus psequutoribus subducens à spiritu. ¶ *Relicto eo fugerunt. at illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham principē sacerdotum: vbi scribæ & seniores conuenerant.* tacet Matthæus ītermedia gesta ī domo Annæ soceri Caiphæ: quæ solus Ioannes explicauit. *Petrus autem sequebatur eū a longe vsque in atriū principis sacerdotum.* Petrus sic fugisse omnibus discipulis fugientibus intelligitur, vt in manus capiētiū non incideret: non tamen ad latibula aut ad remota se contulit. Sed ita temperauit fugam vt tutus tanquam homo impertinens sequi posset Iesum à longe tamen. ¶ *Et ingressus intro. sedebat*

K

sedebat cum ministris vt videret finem. Principes autem sacerdotum & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, vt morti eum traderent: & non inuenerunt. Et quum multi Deest in textu latino coniunctio &, & repetitio particulæ non inuenerunt. Legendum est. ¶ Et non inuenerunt: *& quum multi falsi testis accessissent.* non inuenerunt. Significatur enim quod principes quærebant falsum testimonium, non qualecunque sed sufficiens ad occidendum iesum, & non inuenerunt inter se tale falsum testimonium: & quòd nec accedentibus multis falsis testibus inuenerunt tale testimonium. Nouissime. pro, postea, *autem venerunt duo falsi testes: & dixerunt. Hic dixit, Possum destruere templum dei, & post.* pro, per. *triduum reædificare.* pro, ædificare *illud.* Aduerte istos falsos appellari & esse testes, quia verba iesu mutauerunt, ita quòd mutatio verborum mutat sensum literalem verborum Christi. nam iesus (vt habetur ioan. ii.) dixerat soluite templum hoc: & isti referunt, possum destruere templum dei. Rursus iesu dixerat, & triduo excitabo illud: isti verò referunt, & per triduum ædificare illud. Magna differentia est inter excitare & ædificare, magna differentia est inter affirmationem potẽtiæ destructiue & pronunciationem solutionis efficiendæ ab ipsis iudæis. Vnde & mutatur sententia. verba enim iesu significant actiones circa naturale templum: futuram scilicet solutionem corporis per separationem animæ à corpore (quam effecerunt iudæi occidentes ipsum) & excitationem à sumno mortis per resurrectionem. verba verò istorum significant actiones circa ædificium artificialis templi: destructionem scilicet & ædificationem, vt patet. A B

¶ *Et surgens princeps sacerdotum, ait illi, Nihil respondes ad ea quæ isti aduersum te testificantur?* Interpres ex duabus orationibus interrogatiuis confecit vnam. nam iuxta græcum altera oratio est, nihil respondes? altera est, quid isti contra te testificantur, seu testimonium dicunt? Loco quid, posuit interpres ad ea quæ. I E S V S *autem tacebat. Et surgens. princeps sacerdotum. ait illi, Adiuro te per deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius dei. Dixit illi Iesus, tu dixisti.* Ex Marco intelligimus verba hęc afferentia sic esse vt Caiphas dixit, Ita quòd sensus est. tu dixisti quod est. ¶ *Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedẽtem a dextris virtutis dei.* interpres apposuit dei. ¶ *Et venientem in nubibus cœli.* Hoc adiunxit iesus ad declarandum pontificibus, sacerdotibus & senioribus mysterium occultum vsque hodie iudæis, de duplici aduentu Mesiæ altero humili, altero glorioso. ne fallerẽtur in ipsius deiectiõe subiectiõe. &c. *Tunc princeps sacerdotũ scidit vestimẽta sua* in signũ execratiõis irrogatę deo iniuriæ. *Dicens Blasphemauit: quid adhuc egemus testibus? ecce nunc audistis blasphemiam* In græco additur pronomen eius, audistis blasphemiam eius. ¶ *Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt. reus est mortis.* Qui debebant audita distinctione duorum aduentuum Mesiæ, interrogare à iesu (quẽ sciebant multa signa fecisse: & specialiter illuminasse cæcum à natiuitate, ac resuscitasse Lazarũ) vnde distinctio ista duorum aduentuum Mesię habetur authentice in prophetis, & scrutari veritatem erumpunt cæli ad damnandũ doctorem veritatis. ¶ Vbi aduerte iesum elegisse damnari à pontificibus, doctoribus legis & senioribus, non velut tortum aut cõfessum, sed velut committentem coram ipsis crimen in diuinam maiestatem: in quo casu iidẽ sunt iudices & testes. vt & turpissimo modo cum tanta execratione & facti euidentia damnaretur à talibus: & extremam subiret infamiam apud iudæos spectantes ad id quod primates sentiũt de Mesia. ¶ *Tunc expuerunt in faciem eius: & colaphis eum ceciderunt, Alii autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Christe quis est qui te percussit? Petrus vero sedebat foris in atrio.* Iesus erat intus, hoc est in aula: Petrus vero non erat in aula, sed extra aulam in atrio. C D

¶ *Et accessit ad eum vna ancilla, dicens. Et tu cum iesu Galilæo eras. At ille negauit coram omnibus, dicens. nescio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam.* pro, egressum autem illum in vestibulum, *vidit eum alia ancilla.* Interpres addidit ancilla in latinis codicibus. Locus alter & mulier altera significatur. ¶ *Et ait iis qui erant ibi. & hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia non noui hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant: & dixerunt Petro. vere & tu ex illis es: nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cepit detestari & iurare.* Considera & treme vir iuste. Petrus pauloante ipso iesu attestante mundus, ac per hoc in charitate existens, sacramentis corporis & sanguinis Christi digne communicans, pręmonitus de futura hac tentatione, paratus potius mori quàm negare christum, ad vnius ancillæ vocem illum negauit, & successiue addidit periurium. Quare hoc? quia magna est differentia inter claritatis gratiam habitualem & vsum illius: quia non sumus sufficientes ex nobis ad vsum charitatis & gratię quã habemus in anima infusam à deo sed egemus advtendum illa continuo gratuito dei auxilio. quo quia Petrus caruit tunc (quia deus reliquit Petrum tunc sibiipsi prædito charitate & E

gratia habituali) ideo cecidit & perdidit charitatis gratiam. Sic Moyses, sic Dauid cecidit.
F ¶ *Quia non nouissem*.pro, non noui. Verbum enim Petri recitatur. *Hominem. Et continuo gallus cantauit. Et recordatus est Petrus verbi iesu quod dixerat*.pro, qui dixerat ei. Interpres & relatiuum referens iesum, mutauit: & omisit pronomen ei, demonstrans Petrum. ¶ *Prius quã gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amare.*

CAPVT XXVII.

MANE *autem facto*. Alter est hic conuentus consilii. Primo enim conuenerant in prima parte noctis qua post cœnam captus est iesus:/& tunc iudicarunt ipsum reum mortis tanq̃ blasphemum, & redierunt cõsiliarii ad propria: iesu subiecto irrisionibus, alapis, colaphis & sputis. mane autẽ facto conuenerunt iterum. *Consilium inierunt*. Non solum à diuersitate tẽporis, sed ab inchoatione consilii describitur nouus conuentus. ¶ *Omnes principes sacerdotum & seniores populi aduersus iesum, vt eum morti traderent.* ¶ Decreuerant siquidem prius iesum occidere, iudicantes ipsum reum mortis, sed non exe-
G cutionis modum. Executio siquidem non erat in potestate eorum: quia Romani reseruauerant præsidi causas sanguinis: vt ipsimet iudei testantur apud iohannem. & propterea consilium inierunt de modo exequendi. Erat autem opus consilio: quia præses erat Ethnicus, & paruipendebat causas iudæorum de transgressionibus legis Moysi. Cogitabant enim iudei volentes vt Pilatus occideret iesum. si petemus à præside mortem iesu tanq̃ blasphemi, non exaudiet nos, paruipendens hæc nostra: & propterea oportet inuenire modum quo præsidẽ inducamus ad occidendum iesum. Hæc fuit ad literã ratio noui huius cõsilii vt iesum morti traderent. ¶ Quæ autem fuerit consilii huius conclusio, subsequuta ipsorum primatum facta manifestant. Concluserunt enim imponere iesu multa crimina.s. ꝙ prohiberet tributa dari Cæsari, quòd esset seductor populi à Cæsare, & c. sed præcipue reum esse læse maiestatis
H Quod fundabant super hoc ꝙ fecerat iesus se regem: dicendo se esse Messiam, & veniendo ante quinque dies in hierusalem cum turba multa acclamante ipsum regem. *Et vinctum*. Tanq̃ notorie dignum morte. *Adduxerunt eum: & tradiderunt Pontio Pilato præsidi*. Si vera sunt quæ de patria Pilati dicuntur, nomẽ proprium est hominis illius qui præses erat. ita quòd neutrum est nomen patrium: sed vel (vt sæpe contingit) nominabatur nomine composito. vel alterũ (forte Pilatus) est cognomen. Dicitur enim natione Burgundio, patria Lugdunensis. *Tunc*. quum publice iesus vinctus traditus est præsidi vt occideretur. *Videns*. Oculis corporeis. ¶ *Iudas qui eum tradidit quod damnatus esset*. Iesus ad mortem à principibus sacerdotum & senioribus. Iuxta hunc enim loquendi modum dicitur Luc. vlt. quomodo tradiderunt eum prin-
I cipes nostri in damnationem mortis. *Pœnitentia ductus*. Hinc appareret quòd iudas putauerat tradere iesum castigandum à principibus iudæorum & non occidendum. Et ideo quum vidit quòd iesus damnatus esset à principibus ad mortem (videndo eum vinctum tradi præsidi) pœnituit eum facti. *Retulit triginta argenteos*. Quos pro proditione illa nocte receperat. ¶ *Principibus sacerdotum & senioribus*. A quibus illos receperat. Si obiicitur quòd principes sacerdotum erant tunc coram Pilato, ac per hoc non erãt in templo in quo iudas adiuit illos. Respondetur quod principes sacerdotum non soli Annas & Caiphas (qui erant supremi) sed etiam alii primates inter sacerdotes, appellantur. Ita ꝙ aliqui primores occupabantur circa procurandum iesu mortem, & alii primores etiam erant in templo: quum asset primus dies paschæ. sicut alii seniores erant ibi, & alii seniores erant in templo. Vtrique enim vtrobique
K commemorantur. ¶ *Dicens. Peccaui*. Fatetur iudas peccatum suum, & offert restitutionẽ precii: ad exonerandum conscientiam suam, & ad exitandum principes & seniores vt retractẽt damnationem iesu. ¶ *Tradens sanguinem iustum*. pro, innocentem. Hinc apparet quod iudas imposuerat iesu crimen delitiarum, tradendo ipsum tanq̃ virum sensualem. Restituendo enim ei famam, reddit rationem proprii peccati, quia iesus est innocens.
¶ *At illi dixerunt. quid ad nos? tu videris*. ¶ Futurum est actiui verbi. *Et proiectis argenteis in templo, recessit*. Hinc apparet quòd principes recusarunt per præcedentem responsionem (quid ad nos? tu videris) recipere à iuda triginta argenteos, tanquam pro exoneratione ipsius iudæ & aggrauatione ipsorũ principum relatos à iuda: recusantibus siquidem eis recipere, iudas proiecit triginta argenteos ibi coram eis, tanq̃ omnino volens se exonerare. ¶ *Et abiens laqueo se suspendit*. Pœnitentia humani aĩi sine gratia dei, quãto maior est tãto periculosior absorbet siquidem hominem abundantiori tristitia & desperationem inducit. talẽ enĩ fuisse pœnitentiã

pœnitentiam Iudæ:hic exitus comprobat. ¶ *Principes autem sacerdotum acceptis argenteis.* Quos ab ipso Iuda recusauerant accipere, postea proiectos acceperunt. *Dixerunt non licet.* A Vere colantes culicem & glutientes asilum. *Eos mittere in corbonam.* Hebręa dictio est,& significat sacrum thesaurum vt iosephus.cap.viii.lib.ii.de bello iudaico testatur dicens.erat apud eos sacer thesaurus quem corbonam dicunt. *Quia precium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille acheldemach, hoc est ager sanguinis vsque in hodiernum diem.* Interpres Hebræa & latina lingua protulit quod Matthæus scripsit Græca.nam superfluunt tres dictiones:acheldemach hoc est. *Tunc impletũ est quod dictum est per Hieremiam prophetam, dicentẽ. & acceperunt triginta argenteos precium appreciati quem appreciauerunt a filiis Israel: & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi dominus.* Quia hæc in Hieremia nostro non habentur,si Euangelista scripsit vt litera sonat,credendum est in Hieremia non apocripho sed canonico scripta fuisse hæc quæ citantur.quàmuis ad nos nõ B peruenerit. multa enim prophetarum scripta perdita fuisse, constat ex historia librorum Regum & Parali. Si autem malignitate aut errore aliorum,pro zacharia scriptus est Hieremias (quod credi potest:quia sententia horum verborum in illo inuenitur) habem⁹ verba zacha. cap.xi.hæc. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos:& dixit dominus ad me, proiice illud ad staturium decorum precium quo appreciatus sum ab eis:& tuli triginta argenteos,& proieci illos ad staturium. Hæc verba occultæ prophetiæ Mattheus exponendo attulit:cogendo omnes actiones quæ interuenerunt circa precium quo traditus est iesus in vnã,& vtendo effectibus actionum pro actionibus, Vide singula. Matthæus loco illorũ verborum,& tuli triginta argenteos & proieci illos in domo domini,exponendo explicat effectum huius proiectionis,dicens & acceperunt triginta argenteos. Loco illorum verborum, decorum precium quo appreciatus sum ab eis (omissa ironia qua deus vtitur appellãdo illud precium decorum) dicit precium appreciati quem appreciauerunt à filii Israel. Loco C illorũ verborũ,ad statuarium,exponẽdo dicit,& dederunt eos in agrum figuli. Loco illorũ verborũ,& dixit dominus ad me proiice illud ad statuarium,abbreuiando dicit,sicut constituit mihi dominus. Vbi potest prudens lector perspicere eandem esse sententiam prophetæ & euãgelistæ,sed altero ordine dictam:quoniã apud prophetã postq̃ deus narrauit appẽsos pro se esse triginta argenteos,præcipit prophetæ vt ꝓiiciat tã turpe precium in domo domini ad formatorem,ad figulum formatorem vasorum.quod Matthæus exponit ad emendum agrũ figuli.& propheta tulit huiusmodi argenteos,& ꝓiecit in domo domini ad statuarium:hoc est ad dictum effectũ scilicet ad emendum agrum figuli. Et significatur per præceptum domini factum ꝓphetæ,diuina ordinatio de precio illo cõuertendo in emptionẽ agri figuli.per exequutionem verò subsecutã,aperitur quòd de facto erat adimplendum præceptum. Per hoc autẽ quòd cui præcipitur & qui exequitur est persona prophetę,significatur quòd ministri operum horũ(scilicet iudas qui proiecit,& principes sacerdotum qui dederũt D precium illud pro agro figuli) non ex se sed diuina acti ordinatione hæc fecerunt:sicut etiã Caiphas prophetauit apud ioannem.propter hoc enim vtrumque attribuitur prophetæ scilicet & proiicere argenteos in templo.& intentio ad agrum figuli quæ non fuit in Iuda sed ĩ principibus sacerdotum. ¶ Apud euangelistam verò deus explicat primo actionem principum sacerdotum scilicet quod acceperunt triginta argenteos,explicando quales cõmemoratione prioris facti ab eiusdem.preciũ appreciati,Mesiæ,à filiis Israel,principibus sacerdotũ senioribus & Iuda,non ãgẽtilibus Pilato & suis:quem,.Mesiam,appreciauerunt,precio æstimauerunt prædicti vendendo & emendo. Deinde actionem eorumdẽ alteram.& dederunt eos in agrũ figuli. Et demum subiunguntur verba prophetæ de diuina super his actionibus ordinatione facta ei:hoc est ministris dei in his,reseruata notitia diuinæ ordinationis apud ꝓphetam. ¶ *Iesus autem stetit ante præsidem: & interogauit eum præses, dicens. tu es Rex Iudæorum?* E In textu græco aponitur,significans ille Rex:ad significandum quod Pilatus interrogabat de illo Rege qui expectabatur à iudæis:hoc est Mesia. Et hinc apparet conclusio consilii iudæorum:quòd scilicet concluserunt imponere ei.crimen læsæ maiestatis apud Pilatum.

¶ *Dixit illi Iesus. tu dicis.* Tacet Matthæus multa quæ ioannes explicat. Verba hæc(vt superius diximus) duplicem habent sensum scilicet affirmationis dicti vel dictionis. ¶ *Et quum accusaretur a principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit.* Prior interrogatio fuerat intus in prętorio, principibus sacerdotum expectantibus extra prætorium ne cõtaminarentur:hæc autem accusatio fuit extra prætorium, ducto illuc IESV coram accusatoribus. *Tunc dicit. Pilatus. non audis quanta,* pro,quod seu q̃ multa.& breuiter quanta numero,non mole.

¶ Aduerſum te dicunt teſtimonia? Et non reſpondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur præſes vehementer. Per diem autem ſolennem conſueuerat præſes populo dimittere vnum vinctum quem voluiſſent.
F Habebat autem tunc vnum victum inſignem qui dicebatur Barrabas. ¶ Congregatis ergo illis dixit Pilatus. quem. pro, vtrum. vultis dimittam vobis: Barrabam an ieſum qui dicitur Chriſtus? Sciebat enim quod per inuidiam tradidiſſent eum. Hoc dicit Euangeliſta ad ſignificandum quòd Pilatus ex induſtria propoſuit populo liberationem IESV: vt. ſ. populus peteret liberationem ieſu, quem primates inuidia acti tradiderant in manus curiæ. ¶ SEDENTE autem illo pro tribunali miſit ad eum vxor eius. dicens. Nihil tibi & iuſto illi. multa enim paſſa ſum hodie per viſum. pro, in ſomnis, propter eum. Afflictio huius mulieris ſomniando (ita vt cognoſceret ſe terreri aut pati propter ieſum) quum non fuerit à ſanctis angelis, qui myſterium redemptionis humanæ non impediebant, à dęmone videtur immiſſa: qui ab initio tentauerat ſcire ſi ieſus eſſet filius dei. Aliquantulum enim timuit tunc. & ideo excitauit per ſomnium vxorem Pilati ad liberandum ieſum. ¶ Vbi nota quòd nullus nullaue expendit minimum verbum in fauorem ieſu toto tempore paſsionis, niſi vxor Pilati & ipſe Pilatus. Quum neuter
G credebat in Ieſum, ſed ambo erant gentiles. Et neuter incitatus fuit ab aliquo pro ieſu: ſed vxor à ſomnio, Pilatus ab ipſa iuſtitia & nota inuidia primatum. ¶ Principes autem ſacerdotum & ſeniores perſuaſerunt populis. pro, turbis, vt peterent Barrabam: ieſum vero perderent. ¶ Non ſufficit principibus & ſenioribus ſuadere turbęvt liberarẽt Barrabam, ſeditioſum ac homicidam, ſed etiam ſuaſerunt vt peterent & inſtarent pro occiſione ieſu.

¶ RESPONDENS autem præſes, ait illis. quem. pro, vtrum, vultis vobis de duobus dimittit. Tacet Matthæus petitionem turbæ cui Pilalus reſpondet. Turba enim prius rogabat fieri ſibi gratiam ſolitam: & obtenta gratia in genere, petebat in diuiduo vnum. Hæc autem vice turbæ roganti pro ſolita gratia reſpondit Pilatus dando illi optionem ieſu vel Barrabæ. turba autem non ſtatim optauit: ſed quum cogitarent vter eſſet optandus, principes &
H ſeniores ſuaſerunt illis contra ieſum. Primæ itaque petitioni turbæ differentis optionem, reſpondit replicando optionem tanquàm ſolicitans optionem.

¶ At illi dixerunt. Barrabam. ¶ Conſiderat quòd ieſus elegit etiam pati hanc ignominiam, quòd optaretur Barrabas latro, ſeditioſus & homicida contempto ipſo actore vitæ, pacis, & omnium largitore bonorum. ¶ Dixit illis Pilatus. quid igitur faciam de ieſu qui dicitur Chriſtus? Pilatus audita optione Barrabæ vbi vidit quòd per viam optionis nõ liberaret turba ieſum, proponit per viam interrogationis & velut conſilii: vt vel ſic turbæ liberationem ieſu peterent. ¶ Dicunt omnes. Tanta erat efficacia perſuaſionis à principibus & ſenioribus, vt nullo diſcrepante omnes contra ieſum verterentur. ¶ Crucifigatur. Turbæ quæ ad opus miſericordiæ, ad liberandum. ſ. vnum à morte, cõuenerant coram præſide (quæ ſaltem debe-
I bant tractare ieſum ſicut alios vinctos, & dicere. fac iuſtitiam: noſtrum non eſt niſi petere gratiam ſolitam, quia ad hoc tantum conuenimus) vertuntur ad crudelitatem. ad petendum mortem innocentis: & non ſolum mortem ſed crudele ac ignominioſum mortis genus. ¶ Ait illis præſes. quid enim mali fecit? ¶ Ad retrahendum turbam à tam iniuſta petitione, inquiritcauſam qua meretur ieſus crucifigi. ¶ At illi magis clamabant. Loco clauſe clamores augent. ¶ Dicentes crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret. ſtudium ſuum in turba ad liberandum ieſum. Sed magis tumultus fieret. Tantus excitatus erat furor in turbis contra. ieſum, vt tumultum timeret præſes. ¶ Accepta aqua, lauit manus coram populo. in ſignum publicum innocentiæ ieſu, & exonerationis propriæ, & reie-
K ctionis culpæ in iudæos. hæc enim tria explicant verba ipſius, exonerationem propriam. ¶ Dicens. innocens ego ſum. innocentiam Chriſti, dicendo. ¶ A Sanguine huius iuſti. reiectionem culpæ in iudæos. dicendo. Vos videritis. eſt enim futurum actiui verbi ſubiunctiui. ¶ Et reſpondens vniuerſus populus, dixit ſanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros. ¶ Præceps furor turbarum, ſuper ſe ac filios ſuos ſuſcipit damnationem eius quem innocentem iudex pronunciat. Et ſicut dixerunt ita experiuntur factum ſubſequutum: quoniam vſque in hodiernum diem dant pœnas ſanguinis Chriſti, diſperſi per vniuerſum mundum, exoſi omnibus.

¶ Tunc dimiſit illis Barrabam, ieſum autem flagellatum. Matthæus non ſcribit res geſtas ordinate: ſed infra ſignificat ieſum ante definitionem fuiſſe flagellis cæſum. Flagellauit ieſum Pilatus, arbitrans ipſum non eſſe dignum morte, ſed flagellis corripiendum pro eo φ ſe feciſſet Meſsiam. ¶ Tradidit eis vt crucifigeretur. Pronomen eis non eſt de textu. Factũ hoc mõſtrat non ſolũ inſtabilitatem turbarum (quæ quinto die ante acclamauerãt ieſu, benedictus qui venit in noĩe domini: & deinceps quotidie cũcurrebant ad illius prędicationẽ audiendã in templo

templo)sed monstrat nullis artib⁹,nullis attractionib⁹,nullis mediis vsum fuisse iesū ad captandum fauorem hominum tā magnatum quàm plebis.tot siquidem horis decursis à tépore comprehensionis vsque ad mortem inclusiue,nullus diues aut pauper cōparuit in fauorem eius,nullus inter turbas inuentus est qui non fuerit cōtra ipsum. Elegit nanque iesus à turbis vnanimi voto & nullo sibi fauente pati sic:vt cognoscat mundus ex ipso facto quòd ipse non fuit author sectæ sicut sunt alii homines capita sectarum,vt testimonia diuinitatis eius credibilia redderentur. *Tunc* nō monstratur tépus post condemnationem:sed redit Euāgelista ad gesta prius illusio enī hæc facta fuit antę de finitiuam sententiam.Pilatus siquidem intellectis quæ dicta & gesta sunt à iesu & sequacibus ipsius circa regni negocium(scilicet quòd dixit se Mesiam,quòd quinto die ante ingressus est super asinam cum turbis acclamantibus ipsum Mesiam)& comperto quòd nihil aliud est subsequutū ex hoc tam in ciuitate quàm extra,& videns quòd nullus pro eo loquitur,& alia huiusmodi humilitatis iesu testimonia arbitratus est sicut & Herodes iesum esse puniendum vt futurū:vtpote qui tam fatuis mediis aspiraret ad regium titulū.Et propterea derideri illum fecit in habitu regio, & flagellis castigatur tāquàm aliqualiter peccasset,& irrisionibus vituperatus vt fatuus,abstineret à profitendo se Mesiam,& perderet deinceps authoritatem corā turbis:& tam principes sacerdotum & seniores quàm etiā turbæ videndo illum iam castigatum & vituperatū cessarent à petendo mortem iesu,Hæc sunt ad literam causæ ex parte Pilati. ¶Sed intuere tu lector quòd Pilatus cuius intererat,locupletissimus est testis quod iesu non astutiis mundi huius,non prudentiis hominum ambitiosorum vsus est:sed talibus quæ à sapientibus huius,mundi stulta iudicantur.Et elegit similiter hæc iesus ad tollenda impedimenta credendi in ipsum ab animis hominum:vt testimonia diuinitatis suæ credibilia redderentur. A B

*Milites presidis suscipientes Iesum in pretorio, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem: & exsuentes eum,chlamydem.*palium militare.*coccineam.*purpuream.*circumdederunt ei: & plectentes coronam de spinis imposuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius: & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Aue rex Iudæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem: & percutiebant caput eius. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde: & induerunt eum vestimentis eius: & duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyræneum nomine* Simonem,*hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius.*Hinc apparet quod iesus non poterat continuare portationē suæ crucis & propterea coegerunt Simonem illum ad supplendum erat enim tantæ ignominiæ portare in illo spectaculo crucem vt nullus inueniretur qui precio hoc onus subiret.Hinc quoq; apparet rationi cōsentaneū esse ꝙ iesus sub onere crucis caderet.nimio pressus onere:vt prędicatur. ¶*Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha.* Aiunt Golgotha non Hebraicā sed Syrā esse dictionem. *Quod est Caluariæ locus.* In Græco habetur. Quod est interpretatū Caluariæ locus quia ibi damnatorum capita iacebant.Locus ad supplicia deputatus significatur:vt etiā hanc ignominiam iesus eligeret pati.¶Et hic est alius locus ex quo patet Matthæum non scripsisse hebraice sed græce,propterea enim dictionem Golgotha vsurpatam ab Hebræis ex Syra lingua,interpretatus est græce. *Et dederunt ei vinum bibere.* Non constat in vinum an acetū Matthæus scripserit,propter diuersitatem codicum. *Cum felle mixtum.* O crudelitatem etiam tam afflicto crucifigando addunt afflictionem potus amari. *Et quum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum* clauis perforentes manus & pedes. Quamuis etiam funis monstretur vsque hodie, quo ligatus in cruce fuit iesus dum crucifigeretur clauis. C D

¶DIVISERVNT *sibi uestimenta eius, sortem mittentes. Vt impleretur quod dictum est per prophetam dicentem diuiserunt sibi uestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* ¶Tota hęc citatio prophetici testimonii,in certa diciturMatthæo:eo quòd non habetur in multis græcis codicibus. Prophetia tamen clara est in Psal.22. *Et sedentes seruabant eum.* In textu Latino deficit aduerbium ibi.Legendum est *Et sedentes seruabant eum ibi.* ad significandum quòd nō illinc recesserunt ad procul custodiendum,sed manserunt ibi iuxta crucem. E

Et imposuerunt supra caput eius causam ipsius scriptam. hic est rex iudæorum. Affixerūt supremæ parti crucis tabellam continentem causam damnationis ipsius:vt omnibus publica autoritate in notesceret quare crucifixus est. Nisi enim supra crucem causa damnationis fuisset scripta,qs crederet christianis quòd Iesus pro hac causa fuisset à Pilato damnatus:cui non daretur licentia fingendi quodcunque crimen pro causa damnatiōis Iesu?quum etiam cum toto hoc ausi fuerint nonnulli(Maximi Galeri tempore)hec fingere.

Tunc crucifixi sunt pro,crucifiguntur, *cum eo duo latrones: vnus a dextris, & vnus a sinistris.* & hoc ad

cumulum ignominiæ iesu:vt inter sceleratos punitus sceleratus haberetur ab omnibus.
F ¶*Prætereuntes autem.* Non solum à turbis & ministris curiæ.sed etiam transeuntes patitur.
quum tamen mos sit quòd transeuntes & spectantes cōmiserentur crucifixos. *Blasphemabāt*
*eum.*Hinc habes quod iniuriæ verborum quæ illatæ aliis hominibus sunt detractiones,con-
tumeliæ,irrisiones & huiusmodi,quum irrogantur Christo sunt blasphemiæ:quia iesus erat
deus.*Mouentes capita sua, & dicentes. Vach qui destruis templum dei & in triduo illud reædificas.*pro,
ædificas.*salua temetipsum:si filius dei es,descende de cruce.* Non est in textu græco interiectio vach:
sed continuatur oratio,includendo salua teipsum.ita quòd verbum principale est impera-
tiuū salua.Exprobrando enim quod possit ædificare tēplum in triduo,insultant salua teip-
sum.modo qui tēplum dei olim gloriabaris posse destruere & triduo ædificare.¶*Similiter &*
principes sacerdotum illudētes cū Scribis & senioribus,dicebant. Alios saluos fecit,seipsum non potest saluū
*facere.si Rex israel est,descendat nunc de cruce: & credimus ei.*pro,& credemus in eo.*confidit in deo:*
*liberet eum nunc,si vult.dixit enim quia filius dei sum.*Tantus erat in primatibus ad Christi necem
furor,vt non erubescerent spectaculo crucifixorū inter esse,& insultare crucifixo. ipsi vole-
G bant interesse vsq; ad mortem iesu,timentes ne aliquod obstaculum obueniret.*Idipsum autem*
*& latrones qui crucifixi erant cum eo,improperabant.*pro,opprobrabant,ei. *A sexta autē hora tenebræ*
factæ sunt super vniuersam terram vsque ad horam nonam. Quòd tenebræ fuerint super terrā vni-
uersam nō partem terrę,Euangelista testatur.Modus autē quo factę sunt,icertus est:quia nul
la autentica authoritate cōstat. Nullus apparet mihi modus cōmunis vniuersæ terræ euidē
tius mirabilior q̄ sine interposito aliquo corpore subtractos solis radios à tota hemisphærii
diurni terra fuisse.in terra enim alterius hemisphærii erat tunc nox,nec oportebat ibi tene
bras fieri.¶*Et circa horam nonam clamauit iesus voce magna, dicens.Eli Eli lammabhasabatani.*
¶Due dictiones hebrę sunt. altera lammah.i.vt quid seu quare.altera hasabathani, quadri-
syllabū.Et hæc equiualet duabus.s.verbo dereliquisti & ꝓnomini me vbi apparet ꝙ latini cō
H fundunt duo.à in vnum à.*Hoc est deus meus deus deus meus vt quid dereliquisti me?* ¶Hinc apparet
Matthæum non scripsisse euangelium in lingua Hebraica.nam scribendo in lingua Hebrai
ca.locum nō habet interpretatio (hoc deus meus) in alia lingua. Si enim totus textus est in
Hębraica lingua scriptus,ita hęc particula sicut cęteræ interpretanda aliis linguis relinque-
batur.Quo circa interpretatio apposita testatur quod totū textum scripsit alia lingua.s.græ
ca.& quod hanc particulam retulit iuxta linguā hebręam,vt intelligeremus occasionem er-
roris putantium quòd Eliam vocaret.& subiunxit interpretationem in lingua græca,in qua
totum textum scribebat.Nec obstat si Hiero.viderit Matthæum in Hębręo: quia sicut liber
contra Gen.diui Tho.inuenitur translatus ex latino ī græcum,ita potest Matthęus fuisse ex
Gręco in Hebręū translatus. *Quidā aūt ilic stantes & audiētes,dicebant. Eliam vocat iste.*Gentiles
I audientes Eli,ignari hebręę linguæ,putarunt ꝙ vocaret Eliam. ¶*Et continuo currens vnus*
*ex eis,acceptam spongiam impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere.*ad afflictionis cumu
lum. ¶Omittit hic Matthæum vocem iesu dicentis sitio:propter quam datum est ei ace-
tum . ¶*Cæteri vero dicebant. sine videamus an veniat Elias liberans eum.* Tam ille qui acetum
dedit quā isti gentiles erant ignari hebręę linguæ.¶*Iesus autem iterum clamans voce magna emisit*
spiritum. Interpres carens participio actiuo pręteriti temporis. dixit clamans. Certum est
enim quòd implicatio est dicere,clamando emisit spiritum:quia dum clamat quis viuit.Sed
est sensum ī quo dicitur,verificatur:pro quanto terminus clamoris fuit emisit in spiritus.&
oc in textu gręco significatur.Tacet Matheus quid clamando dixit.s.in manus tuas.&c.
K ¶Vocem autem magnam emitendo expirauit:vt intelligerent etiam presentes ibi ꝙ ī pote-
state eius est miracula facere,quòd voluntarie moritur qui tanto assūpto robore expirat,qui
paulo ante adhuc non crucifixus portare nequiuit crucem.¶Confutantur & hinc heretici
omnes negantes Iesu mortem in cruce.¶*Et ecce velum templi scissum est in duas partes,a summo*
vsque deorsum. Iter sanctuarium & sanctum sanctorum in templo erat velum:significans nō
dum esse propalatam sanctorum viam durāte statu illo:vt dicitur ad Heb.ix.Et hoc scissū est
non solū vt pontifices & sacerdotes stuperēt nouo miraculo:sed intelligerēt cessare per mor
tem Christi veterem statum, apertam iam esse sanctorum viam.eodem siquidem die sancti
patres ingressi sunt paradisum:in quo fuit cum iesu etiam latro. *Et terra mota est, & petræ*
*scissæ sunt.*Sol,aer tenebrosus,velum templi,terræmotus.petrarum scissio,testimonium red-
dunt iesu Christo. ¶*Et monumenta aperta sunt.* Nescio si hoc pręueniēdo narret.Euangelista:
sicut sequens miraculum, ¶*Et multa corpora sanctorum qui dormierunt, surrexerunt.* ¶Hoc pro-
culdubio

culdubio præueniendo narrat. nam isti surrexerunt postq̄ surrexit Iesus, & nō tunc quum expirauit Iesus. *Et exeuntes de monumentis, post resurrectionem eius.* Hæc particula temporis significatiua, refertur non solum ad exitum de monumentis sed etiam ad resurrectioné corporum. A
Ita φ secundum sententiarum ordinem ordinanda est litera sic. & post resurrectioné eius, multa corpora sctórum. *Venerunt in sanctam ciuitatem.* hoc est i Hierusalem. Quæ sancta dicitur, quia electa erat à deo ad cultum diuinum in ipsa psoluendum. *& apparuerunt multis.* testimonium reddendo resurrectionis Iesu, & φ ipse est Messias. Scito φ isti sancti surrexerunt á mortuis nó vt Lazarus (qui iterum mortuus est) sed immortales. Quod patet ex differentia vitæ. nam Lazarus suscitatus est ad officia ac conuersationem vitæ præsentis cum aliis hominibus: & propterea surrexit mortalis: sicut filius viduæ restitutus matri suæ, & similes. Isti autem nō sunt suscitati ad officia & cōuersationem præsentis vitæ. Propter quod significatiuus Matthæus explicauit qđ apparuerunt multis: & non quod cōuersati sunt cū multis. B
Significatur enim p hoc quod surrexerunt ad officia & cōuersationem alterius vitæ: sed ad multos mortales venerunt per modum apparitionis. Hoc siquidem mó ad mortales quandoq; veniunt immortales spūs & immortales hoīes: quorum conuersatio continua nó est nobiscum. Vnde & de Iesu christo postq̄ surrexit á mortuis, idem modus significatur veniendi ad homines. dicendo Act. 1. per dies. xl. apparens eis. *Centurio autem & qui cum eo erant custodiētes Iesum, viso terræ motu & iis quæ fiebant.* pro, facta fuerant, *timuerunt valde: dicentes. vere filius dei erat iste. Erant ibi mulieres multæ a longe:* Deest. spectantes, *quæ sequutæ erant Iesum a Galilæa ministrātes ei.* Dubium est an referatur â Galilæa, ad mulieres (significando mulieres Galilæas) an ad sequelam. significando mulieres quæ tunc fuerant Iesum à Galilæa venientem in hierusalē sequutæ. Hoc secundum est certum: primum autem non est certum. immo dissonat â cōtextu Lucæ: qui ait. Stabant noti eius à longe & mulieres q̄ sequutæ eum erant à Galilæa. & paulopost. subsequutæ autem mulieres quę cum eo venerant de Galilæa. Si nationem mulierum C
euangelista intenderet significare, nō repeteret infra paucas lineas nationé: sed quia sequaces illius itineris vltimi intendit significare, ideo describunt Matthæus & Lucas eas semper à sequela ex Galilæa. Fuisse siquidé multas earū Hierosolimitanas insinuant Iesu verba. filię Hierusalem nolite flere super me. *Inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi.* Non dicit quarum. vt etiam si duro expositori concederetur gregem illum mulierum fuisse galilæū nō intelligatur singulas fuisse Galileas: sed inter illas erat Maria Magdalena, quę erat iudæa nō galilæa. *et Ioseph.* pro, iose, *mater, & mater filiorū zebedei.* Vnam et mulier intelligitur mater iacobi minoris (qui dicitur frater domini) & iose seu ioseph, nomine Maria. Ita quod tres tantum mulieres nominantur: q̄uis tertiæ nomen proprium sileatur hic: quod alibi explicatur Salome. *Quum autem sero.* pro, serum, *factum esset.* pro, fieret. Significatur enim tempus diei tardum: hoc est vespertinum. *Venit quidam homo diues ab Arimathia.* Nomen proprium ciuitatis est arimathia. & dicitur quòd est Ramatha, vnde oriundus fuit. Samuel. *Nomine ioseph.* Hinc in gręco etiam habetur ioseph. *Qui & ipse discipulus erat iesu. Hic accessit ad Pilatum: & petiit corpus iesu.* D
Iuxta humanam rationem iste ioseph q̄diu iesus sub iudice fuit (pontificibus causam mortis procurantibus) non fuit ausus opponere se torrenti: vbi autem iesum mortuum cognouit, putauit non sibi imputandum ad crimen contra pontifices, opus humanitatis in mortuum. & propterea petiit corpus iesu. Secundum autem diuinam definitionem motus est tunc animus eius ad obsequium sepultura exhibendum christo & non prius, ne impediretur redēptio humani generis, ne hoc impedimentum ad credendum christi passionem voluntariam præberetur hominibus: qui dixissent quod adiuuit se cum amicis quantum potuit ne pateretur.

¶ TVNC *Pilatus iussit reddi corpus. & accepto corpore, ioseph inuoluit illud in sindone munda: & posuit illud in monumento suo nouo quod exciderat in petra.* in rupe, in monte saxeo. Hoc enim pensioris fuisse consilii intelligitur (non humani sed diuini) vt immobile esset sepulchrum iesu christi, ad perennem. etiam ex illo certo loco memoriam. Quæ perseuerat gloriosa. Iuxta Esaie. cap. 11. vaticinium. & erit sepulchrum eius gloriosum. Vere gloriosum perseuerat etiam sub potestate infidelium plus quam sepulchrum cuiuslibet alterius, inter tot deuastationes & mutationes. in testimonium diuinitatis Iesu. E

¶ *Et aduoluit saxum magnum ad ostium monumenti: & abiit. Erat autē ibi Maria Magdalene & altera Maria sedentes cōtra sepulchrū.* Tres mulieres quas specificauerat, duas tantum noīando (scilicet Mariam Magdalene & Mariam matrem iacobi & iose) describit nó amplius stantes, sed sedētes ē regione sepulchri. *Altera autem die quæ est post parasceuen, conuenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum, dicentes. Domine recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc viuens, post*

tres dies resurgam. pro, resurgo. *iube ergo custodiri.* pro, muniri: hoc est tutum reddi *sepulchrum*
F *vsque in diem tertium:ne forte veniant discipuli eius & furentur eum, & dicant plebi, surrexit a mortuis: & erit nouissimus error peior priore.* Hinc apparet odium primatum non solum contra iesum ad mortem, sed contra fidem in ipsum. hanc enim extinguere conabatur, timentes ne á discipulis propagaretur. *Ait illis Pilatus. habetis custodiam.* Insertum aiunt esse in græco, habetis vel habete. & vtrumq; potest cógruere: vel vt indicet habere eos ī promptu custodiam, vel præcipiat vt accipiant custodiam. Et est hoc in loco custodia nomen societatis militum deputatorum ad custodiam ciuitatis vel palatii seu præsidis, Illa enim societas in promptu erat: & ex illa volebat Pilatus assumi milites ad munimen sepulchri. *Ite, custodite.* pro, munite. Sigillo & militibus custodiæ. *Sicut scitis. illi autem abeuntes munierunt sepulchrum: signantes.* pro, sigillantes, *lapidem cum custodibus.* pro, custodia. Totum hoc diuina prouidentia disposuit ad maius testimonium resurrectionis Iesu christi.

CAPVT XXVIII.

G *Vespere autem sabbati quæ lucescit in prima sabbati.* Aduerte prudens lector quód latinus textus non reddit græcum. Latinus siquidem in tribus dissonat â græco. Primum in dictione vespere nam græca dictio aduerbium est: & sonat vel vesperi aduerbialiter, vel sero seu tarde. Deinde in dictione sabbati, bis. nam vtrobiq; est pluralis numeri apud græcum scilicet sabbatorum. Et demum in dictione prima. nam in græco habetur vna cum præpositione in. Ita quòd textus græcus sonat. sero seu vesperi autem sabbatorum quod lucescit in vnam sabbatorum. Et significatur nox media inter septimũ diem & dié sequété, ab vtroque extremo: â vespertino & diluculo. ita tamen ꝙ vespertino vt terminatur per diluculum. Perinde acsi dictum fuisset. nocte auté sabbatorũ illucescente in vnam sabbatorum. Omnino enim oportet intelligere horam diluculi. nam apud Marcum vespere sabbati occupatæ fuerunt ambæ istæ mulieres circa éptio-
H nem aromatum: & quum reliqui euágelistæ testentur venisse mulieres ad sepulchrum mane, hora vesptina sabbati venissent ad monumétum, inuenissent ibi & custodes & monumentũ sigillatum: & nó ausæ fuissent venire sequenti mane ad monumentum cum aromatibus vt vngerent Iesum. Sciuissent namq; quòd hoc nó possent efficere. tum propter custodes, tum propter sigillum. vtrumq; enim se nescire profitentur tum opere, tum verbis, dicédo. quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Nominauit autem Matthæus diluculum illud à vespertino seu tardo tpe: vt noctem immediate sequentem ad diem septimum, ex relatione ad ipsum diem septimum præcedentem describeret. nox, enim illa pars erat sequétis nó præcedentis diei apud Hebræos, à vespera invesperam celebrantes sabbata sua. Et cum hoc quod erat pars sequentis diei naturalis, vocabatur communiter vespertinum seu tardum tépus diei
I artificialis præcedentis. vt patet ex eo quod ieiunium illius diei in illam horam differebatur. Vt igitur relatiue ad dié septimum immediate præcedenté, diluculum illud describeret Matthæus, vsus est tali modo describendi tempus illud. Intentio siquidé Matthei fuit describere certum diem & certam horam. Et hora quidé sic definita est, dicendo quod illucescit. Certus autem dies (hoc est ꝙ non dies lunæ, nec dies martis, nec dies mercurii, nec dies iouis aut veneris aut sabbati, sed dies q̃ á nobis vocatur dominicus hic fuit) describitur vtrinque ex sabbatis in plurali numero: hoc est ex septima die. Si dixisset vesperi aũt sabbati, genitiuus sabbati non arctaretur ad dié septimum: quia apud Hebræos quilibet dies festus in quo operari nó licet, appellatur sabbatũ, quocũque die venerit. Sed dicendo vespi aũt sabbatorũ, significatur determinate dies septimus: quia soli septimi dies erãt semp sabbata. Ita ꝙ sensus est. vespi aũt sabbatorum, hoc est dierum sabbatorum nó quãdoque sic & quãdoque nó sed semp. hæc ení est sola dies septima. ¶ Similiter si dixisset quod lucescit ī vnam sabbati, significasset ꝙ luce-
K scit in vnam dié festiuam: sed ubi repetiit sabbatorum, repetiit diem septimum, qui semper est dies sabbatorum. Matthæus siquidé imitatus est Moysen, qui illum diem qué dominicum vocamus, appellauit nó dié primum sed dié vnum. dicendo de die creationis cæli & terræ factum est vespere & mane dies vnus. ꝓpterea enim Matthæus nó dixit in primã sed in vnã, significãdo diem illam q̃ procedédo ad dies sabbatorum appellatur vna in lege Moysi. Dicendo itaque in vnam sabbatorum, dixit in diem quæ appellatur vna ꝓcedendo ad dies sabbatorum: hoc est ad septimum quéque. Cernis itaque prudés lector ꝙ euágelista vtrinque ex die sabbatorum definiuit dié qué dominicum appellamus, in ipsius diluculo: vt ex euangelio suo Matthæus certum redderet mundum quo die Iesus resurrexerit. *Venit Maria Magdalenæ & altera Maria.* Illasmet repetit quas sedétes cótra sepulchrum dixerat. s. Magdalenã, & matrã Iacobi &

cobi & iose. ¶ *Videre*. pro, ad videndum, *sepulchrum*. Minus dicit & plus significat. non enim ad curiositatem explendam vano visu, sed exibendum vnctionesofficium sepulcro veniebāt. A
¶ *Et ecce*. Tunc quum mulieres appropinquarent ad monumētū. *Terræmotus factus est magnus*. *Angelus enim domini descendit de cœlo*. Ratio ergo terręmotus fuit descensus angeli. ¶ *Et accedens reuoluit lapidem*. Deficit ab ostio. (nam ad ostium monumenti aduoluerat saxum magnum ioseph) ad significandum ꝙ non fregit terræ motus lapidem sed illum reuoluit angelus ab ostio. tum vt mulieribus ingressum ad monumentum patefaceret. tum vt custodes oculiscer nerent ad aliquid venit: ac inexcusabiles redderentur tā ipsi q̄ Pontifices quibus erant relatu ri quod viderant. *Et sedebat supra eum*. Quantumcunque reuoluisset lapidem nisi sedisset supra illum, attributa fuisset reuolutio lapidis terre motui: sed sedendo supra illum, aufert omnem obliquam interpretationem: certificans ꝙ iesu ministere, & resurrectionis ipsius monstrator. *Erat autem aspectus*. pro, species. seu forma eius *sicut fulgur*. Micans splendore igneo. B
¶ *Et vestimenta*, pro, vestimentum *eius*. Deficit in latino textu album. ita quòd legendum est. ¶ Vestimentum eius album *sicut nix*. Visibili forma angelus apparuit, qui corporalem resurrectionem, qui iesum in corpore vere sensibili resurrexisse testabatur. *Præ timore autem eius exteriti*. pro, commoti. seu conclusi. *sunt custodes: & facti sunt velut mortui*. Custodes indigni vt viderent angelum, terræ motu simul & coruscatione (non nubium sed formæ angeli) intus timent, exterius concutiuntur, & tam intus quàm extra exanimes fere reduntur. ¶ *Respondēs autem angelus*. tum ad corda mulierum trepidantium, tum ad verba inter se dicta quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti. *Dixit mulieribus. nolite timere*, vos. Hinc apparet descensum angeli fuisse præsentibus mulieribus, quę nescientes illic adesse custodes veniebant ad monumentum. nulla enim alia ratione angelus apposuit pronomen vos, nisi ad differentiam custodum. ¶ *Scio enim quod iesum qui crucifixus est quæritis*. Angelus ad confortandum mulieres, aperit se nosse quid quærunt. hinc enim animæ quiores reddebantur. *Non est hic. Surrexit enim*. Moluit diuina ꝓuidētia iesu resurrectioni quę (facta est non coram hominibus vidētibus cadauer eius resurgere, sed sepulchro clauso) testimonium primum perhiberi ab angelis: vt illi quibus certissime constabat, iesum resurrexisse annunciarent & testificarentur hominibus. *Sicut dixit*. Affert angelus verificationem dictorum iesu quæ erant nota mulieribus: vt fidem adhibeant tam læto nuncio ac testi. ¶ *Venite*. Inuitat ad perficiendum ceptum iter. substiterant enim. *Videre locum*. Etiam vacuitatem sepulcri affert in testimonium. Quod sufficiebat ad comprobandum primum dictum. s. non est hic. & credibile reddebat secundū scilicet surrexit. quia inuenerant illic custodes ne iesu corpus inde tolleretur. hinc enim credibile fiebat verbum angeli, surrexit. *Vbi positus erat dominus*. Non dicit dominus vester aut meus, sed dominus absolute: vtpote dominus vniuersorum. Et hinc habes quòd diuinitas nō fuit separata à corpore iesu sepulto. Nam quum in loco illo non fuerit positum nisi corpus, iesu, si hypostasis illius corporis non fuisset deus, non esset verum verbum hoc angeli scilicet vbi positus erat dominus. non enim dominus sed corpus quod fuerat domini, fuisset tunc in illo loco positum. ¶ *Et cito euntes*. postq̄ videritis locum vacuum. Efficit angelus mulieres nuncias resurrectionis ad discipulos iesu: vt magis trahat illas ad credendum sibi. *Dicite discipulis eius quia surrexit*. Deficit in latinis codicibus à mortuis. Legendum est enim. Quia surrexit à mortuis. *Et ecce præcedet*. pro, pręcedit. *vos in Galilæam*. ¶ Hoc est antequàm vos eatis in Galilæam ipse illuc vadit. Meminit autem specialiter Galilæ: quia illic apparitio fuerat promissa à iesu, antequàm discipuli dispersi irent ad propria. Collige loca quibus fidem exigit angelus à mulieribus. Miraculis apparitionis suæ, terræ motus, auolutionis saxi ab ostio, extrusionisque custodum, adiunxit confortationem earum: & vbi narrauit quid quærerent, à propria testificatione, à verificatione verbum iesu, ab affutura iesu præsentia in loco promisso. (s. Galilæ) nititur eas & discipulos per illas inducere ad credendum iesum resurrexisse. Et cum toto hoc, nec istę nec illi propterea crediderunt tunc. *Ibi eum videbitis*. Non detinebimini in solo testimonio meo, sed oculis corporeis videbitis eum illic. Crediderim ego ideo ad Galilæā remitti: quia ibi oēs simul erant iesum visuri, alibi autē nunc illis erat appariturus. ¶ *Ecce prædixi*. pro, dixi, vobis. Ego quidem feci officium meum annunciando vobis: reliquū est vt vos credatis. *Et exierunt cito de monumento*. Paruerant enim verbis angeli, inuitantis venite videte locum intellige hoc in loco angelum finitis verbis omnibus disparuisse, vt mulieres auderent ipso absente venire in monumentum & videre. & existentibus in monumento mulieribus mandatū fuisse ab angelo, cito euntes dicite, &c. & sic parentes exierūt cito de monumento.
C
D
E

numento. *Cum timore & gaudio magno.* Afficiuntur simul timore & gaudio, vt timor gaudiū
F temperet, & gaudium timentes subleuet. Perseuerabat adhuc timor visi angeli: aderat gaudium auditæ resurrectionis, quàmuis non plene creditę. *Currentes.* Intellige tamen velocem ambulationé: quæ in muliere (graui) appellatur cursus. *Nunciare discipulis eius. Et ecce.* Deficiūt in latino textu sex dictiones. s. dum autem irent renunciare discipulis eius, Legendum est.

¶ Dum auté irent renunciatū discipulis eius, & ecce. Matthæus extrema iungit tacitis mediis. Primum siquidé aduentum mulierū descripsit quando angelus auoluit saxum: & tacito reditu earum ad discipulos, & aduentu Petri & ioannis ad monumentū ac reditu, & apparitione iesu in specie hortulani Marię Magdalenæ, transit ad vltimum reditum mulierū: quo Maria Magdalena etiam verba quæ audierat à iesu nunciatura ibat, altera auté quæ ab angelis firmata viderat. Viderunt siquidem vltra hunc angelū sedenté super saxū extra monumétum, alios angelos alloquentes etiā illas & testificantes iesum resurrexisse: vt Lucas & Marcus scribunt. ¶ *Iesus occurrit illis, dicens auete.* In propria specie apparuit istis, & solita voce salutauit eas. & propterea statim cognouerunt eum esse iesum: & absque vlla hæsitatione
G adorauerunt eum. *Ille autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius.* Ad osculum adorationis, vt loca vulnerum quæ in pedibus iesu apparebant oscularentur. Maria Magdalena paulo ante fuerat repulsa à contactu iesū quia in amplexum eius ruebat. & propterea modo prudentior ac reuerentior ad contactum pedum tendit, nec repellitur Tunc stans amplexura nesciens quid faceret, repellitur: nunc considerans, adoratura procumbens admittitur.

¶ *Et adorauerunt eum. Tunc ait illis iesus. nolite timere.* Quàmuis iesus tam amatus, quàmuis adoratus, q̄uis tactu corporali tentus esset, nihilominus quia mortuus fuerat & apparuit illis, timore affectæ sunt. *Ite, nunciate fratribus meis.* O confusionem humanæ superbiæ. iesus effectus immortalis, accepta omni potestate in cælo & in terra, seruos suos (eosque piscatores) quos oli humilis vocarat amicos, modo appellat fratres: & nos eleuati ad superiorem gradum, quos
H prius habebamus fratres, dedignamur habere amicos. Vltra morale autem exemplum, veritas carnis iesu significatur. Ideo enim appellauit discipulos fratres suos iesus immortalis, vt eiusdem naturæ se & illos esse testaretur: ne crederes cum noua immortalitate & gloria nouam aduenisse naturam. *Vt eant in Galilæam: ibi me videbunt. Quæ quum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in ciuitatem.* Extra ciuitatem enim erat monumentum in quo sepultus fuerat iesus. *Et nunciauerunt principibus sacerdotum.* A quibus fuerant quasi cōducti ad custodiendum sepulchrum iesu. *Omnia quæ facta fuerant. Et congregati cum senioribus, consilio accepto pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes. dicite quia discipuli eius nocte venerunt & furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit a præside.* pro, sub præside. Significatur enim tribunal pręsidis.

¶ *Nos suadebimus ei: & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti. Et diuul-*
I *gatum est verbum istud apud iudæos vsque in hodiernum diem. Vndecim autem discipuli.* Sed non soli: vt sequentia testantur. ¶ *Abierunt.* à Hierusalem. *in Galilæam.* Quando hoc fuerit nescitur: nisi quantum ad hoc ꝙ non fuit infra octo dies. nam post dies octo, discipuli vndecim in Hierusalem, quando Thomas vidit & credidit. ¶ *In montem vbi constituerat illis iesus.* Incertum nobis est mótis huius nomé. *Et videntes eum, adorauerunt.* Deest eum: *quidam autem dubitauerunt.* Hinc apparet cum vndecim alios venisse adhuc dubios, etiam viso iesu. nam vndecim iam erant certificati in Hierusalem. Et hinc coniicitur quòd hæc apparitio fuit cōmunis omnib⁹ discipulis iesu, & nó solis vndecim cū septuaginta. Hęc enim apparitio (vt superius dixi) videtur illa maxima de qua apostolus. 1. ad Corinth. xv. dicit quòd visus est plus q̄ quingentis fratri-
K bus simul, & postea apostolis oíbus. Et signū eius est quòd ista sola ab angelis, ista sola á iesu ꝓmittitur, ista sola à Matthæo narratur. hęc enim omnia significant quòd ista fuit maxima & cōmunis omnibus discipulis: puta ioseph, Nicodemo & similibus, etiam qui non sequebā tur iesum discurrentem ad prædicandum. *Et accedens iesus.* Visus & non creditus appropinquat dubitantibus, vt certos illos reddat. ¶ *Loquutus est eis.* Vt quibus non sat est videre ꝓpinquumque habere, alloquutio satisfaciat. ¶ *Dicens. Data est mihi.* Tum quo ad statum: tum quo ad modum. nam qui actenus statum quo subiectus fui elementorum calori ac frigori, hominum flagellis, clauis crucique modo statum adeptus sum regni, quo præsum cælo & terræ. Et similiter qui prius quatenus homo, potestatem habebam super omnia ex simplici dono diuino, modo etiam ex merito passiònis & mortis meæ adeptus sum potestatem super cælestia & terrestria. ¶ *Omnis potestas in cælo & in terra. Euntes ergo.* Interpres apposuit ergo: quod in Græco non habetur. Declarato potentatu suo, mittit ad salutem mundi discipulos:

cipulos. *Docete*. ea quæ sunt credenda, speranda, ac chara super oĩa habenda. Hinc ecclesia p̃mittit catechismum baptismo. *Oẽs gentes*. Olim mandauerat in viam gentium ne eatis: quia nõ erat tp̃s tunc predicandi nisi israelitis. mõ mandat vt oẽs (nulla excepta) nationes doceãt: quia tp̃s aduenerat propagandæ salutis in vniuersis gentibus. *Baptizantes*. Dictio vsurpata à latinis, ex græco est: & sonat abluentes. In quo sacramentum baptismi præcipit ministrari. Et dicendo abluentes, subintelligitur aqua, alibi expressa. *Eos*. hinc sumitur ratio quòd null᷒ potest baptizare seipsum. Dicit enim eos, non dicit vosmet: significando diuersitatem personarum abluentium & abluendarum. *In nomine*, non in noĩbus: ad significandum vnitatem dei. *Patris & filii & spiritussancti*. Oportet multos libros implere ad declarandum patrem & filium & spiritum sanctum. Habes simbolum Athanasii, habes innumeros theologorum libros. Tamẽ hic aduerte quod hinc habetur regularis forma baptismi. ego te baptizo (seu baptizatur iste) in noĩe patris & filii & spiritussancti. Instituit autem Iesus oẽs baptizari: vt effectus passionis, mortis ac resurrectionis suæ, mediante sacramẽto baptismi applicaretur singulis saluandis merito ipsius seu christi. Confertur enim per baptismum interior ablutio animæ: ita vt nulla immunditia, nulla macula, nullus reatus ad pœnam aliquam in anima baptizati remaneat, nisi ponat obiicem ipsemet. Ita quod si statim migraret ex hac vita, in cælestem beatitudinem ex christi merito admitteretur. *Docentes eos seruare*. Post baptismum docendi sunt operanda. Non sufficit scire credenda, speranda & diligenda ex charitate. sed etiã scire quæ sunt operanda & à quibus est abstinendum. Hæc enim sunt quæ seruare oportet. *Omnia quecunq;*. non aliqua sic & aliqua non. *Mandaui*. ego non mandabitis vos, non adinuenietis vos. mea enim mandata seruare, & necessarium ad salutem: vestra autem possunt esse mortifera. *Vobis*: Imponit necessitatem mundo credendi Iesu christi discipulis de mandatis iesu. Nam non dicit quecunq; scripsi sed quecunq; mãdaui vobis: vt ipsi discipuli sint simul doctores & testes mandatorum Iesu christi. aduerte hic quòd aliud est describere partes ex quibus constat baptismus, aliud est describere comites baptismi. ¶ Et intelligo per partes ea q̃ necessario concurrunt ad baptismum, ita quòd sine illis non est baptismus. Dominus hoc in loco describit comites non partes baptismi. Et ꝙ describantur comites, textus euangelicus testatur: associans officio baptizandi duo officia docendi. alterum antecedens baptismum: alterum cõsequens eundem. Quòd verò non describantur partes, ex eo patet ꝙ si baptismum nõ sequitur alter comes (docentes eos seruare quecũq; mandaui vobis) nihilominus uerus baptismus p̃cessit. & similiter si p̃cipites tam baptizans q̃ baptizandus absq; præmissa doctrina cõcordant, & sic minus ĩstructus baptizatur, verus datur ac suscipitur baptismus. Quocirca nullum ex hoc loco argumentum contra baptismum infantium. habetur. quandoquidem sine his comitibus verus datur ac suscipitur baptismus. At si quæris quorsum dominus hos comites adiunxerit, in promptu est ratio. Tradit siquidem dominus ecclesiasticum baptizandi officium, iunctum duobus aliis ecclesiasticis officiis: quoniam tradit baptizandi officium relatiue ad perfecte susceptiuos baptismi. constat autem illos solos perfecte suscipere baptismum, qui & p̃pria voluntate, & sufficienter instructi, & parati sunt seruare mandata christi. Reliqui enim prout deficiunt ab aliqua harum cõditionum, deficiunt quoque à perfecte susceptiuo baptismi. Vnde illi qui nõ sunt parati seruare mandata christi (sed persistere in concubinatu aut aliquo alio peccato) quàmuis recipiant sacramentum si baptizentur, minus tamẽ p̃fecte sunt susceptiui baptismi. & simile est de defectu aliarum conditionum. Quia egitur dominus tradit officium baptizandi secundum ritum oĩ ex parte perfectũ, ideo tradit ipsum relatiue ad perfecte suscipientes illum. & propterea adiũgit dictos duos comites. ¶ Nec ex his inferas duplicẽ baptismum (p̃fectum vel imp̃fectum) sed multiplicem dispositionẽ suscipientium baptismum: perfecte. s. vel imperfecte. & hoc multipliciter. ¶ *Et ecce ego*. Non ita mitto vos & relinquam vos, vt absens sim à vobis. *Vobiscum*. Non exercet pronomen demonstrationem personalem sed simplicem, hoc est non demonstrantur illi hoĩes præcise, sed demõstrantur in persona omnium discipulorum Iesu tam præsentium quàm futurorũ quatenus discipuli Iesu sunt, utpatet ex eo quòd alloquitur duraturos vsque ad consummationem seculi. Constat namque quòd illi homines qui tunc ibi erant, non vixerunt vsque ad consummationem seculi. ¶ *Sum*. Non dicit ero, Tum vt significet se esse verum deum: qui semper est, nunquam fuit nunquam erit. tum vt intelligamus promitti nobis per hoc non præsentiam Iesu corporalem sed diuinam. *Omnibus diebus*. Nullum excipit diem à sua nobiscum præsentia, nullam admittit interpollationem. ¶ *Vsque ad consummationem seculi*. Non est ergo timẽda extinctio fidei christianæ : sed semper erit in aliquibus veris I E S V discipulis vsque ad finem

finem mundi. Amen. Laus deo. Caietæ in die sancti Britii an no domini. 1527. ¶ Comment.
F Thomæ de Vio Caietani Cardinalis sancti Xisti in Euangelium secundum Matthæum,
finis.

¶ Vita sancti Marci: per diuum Hier. in lib. de scriptoribus illust.

ARCVS discipulus & interpres Petri: iuxta quòd Petrum referentem
audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue scripsit euangelium. Quòd quũ
Petrus audisset. probauit, & ecclesiæ legendũ sua autoritate edidit: sicut Cle
M mẽs ĩ sexto ĩformatio designatio dispositio libro scribit. Et Papias Hierosoli
mitan⁹ Epũs meminit huius Marci. Et Petrus i epistola prima (sub nomine
Babylonis figuraliter Romam significans) salutat vos inquit quæ in Ba-
bilone cælesta, & Marcus filius meus. Assumpto itaq; euangelio quod ipse
G confecerat, perrexit Aegyptum. & primus Alexandriæ christum annuncians, constituit ec-
clesiam: tantæ doctrinæ & vitæ continentia vt omnes sectatores christi ad exemplum sui co
geret. Denique Philo disertissimus iudeorum, videns Alexandriæ primam ecclesiam adhuc
Iudaizantem, quasi in laudem gentis suæ librum super eorum conuersatione scripsit: & quo-
modo Lucas narrat Hierosolymæ credentes omnia habuisse communia, sit ille quod Alexã
driæ sub Marco fieri doctore cernebat, memoriæ tradidit. Mortuus est autem. 8. Neronis an-
no, & sepultus Alexandriæ: succedente sibi Aniano.

¶ DIVI HIERONYMI (VT NONnulli putant) in euangelium secundum Marcum præfatio.

H MARCVS Euangelista dei electus, & Petri in baptismate filius, atque in diuino ser
mone discipulus, sacerdotium in israel agens secũdum carnem leuita, ad fidem chri
sti conuersus, euangelium in italia scripsit: ostendens in eo quid & generi suo debe-
ret & christo. Nã initium principii in voce propheticæ exclamationis instituens, ordinẽ le-
uitice electionis ostendit: vt prædicans prædestinatum Ioannem filium Zachariæ, in voce
angelii annunciantis emissum, non solum verbum carnem factum, sed & corpus domini in
omnia per verbum diuinę vocis animatum, in initio euangelicę prædicationis ostenderet.
vt qui hęc legeret, sciret cui initium carnis in domino, & iesu aduenientis habitaculum caro
deberet agnoscere: atque in se verbum vocis quod in consonantibus perdiderat inueniret.
Denique perfecti euangelii opus intrans, & à baptismo domini prędicare deum inchoans, nó
I laborauit natiuitatem carnis quam in prioribus viderat dicere: sed totius exprimens exposi
tionem deserti, numerum ieiunii, tentationem diaboli, congregationem bestiarum & mi
nisterium. protulit angelorum, vt instituens nos ad intelligendum, singula in breui compin-
gens, nec authoritatem factę rei demeret, & perficiendi operis plenitudinẽ nó negaret. ¶ De-
nique amputasse sibi post fidem pollicem dicitur vt sacerdotio reprobus haberetur: est tantũ
consentiens fidei prędestinata potuit electis, vt nec sic in opere perderet, quod
prius meruerat in genere. nam Alexandrię Episcopus fuit. cuius
per singula opus fuit scire, & euangelii in se dicta dispone-
re, & disciplinam legis in se agnoscere, & diuinam
in carne domini intelligere naturam. quę
in nobis primum requiri oportet, de-
hinc inquisita volumus ag-
nosci, habentes mer-
cedem exhorta-
tionis: quo-
niã qui
plãtat
& qui rigat
vnum sunt, qui au-
tem incrementum pręstat deus est.

Commentarii Thomæ

A

DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM

INITO Matthæo, occurrit Marcus exponendus breuiori sermone: ne repetantur eadem quæ in mattæho dicta sunt á nobis.

¶ TITVLVS itaque apud Græcos est Euangelium secundum MARCVM. Qui expositus est in titulo euangelii secundum MATTHAEVM. Sed tamen aduertendum quod Marcus licet in italia scripserit euangelium, græce tamẽ scripsit: propter quod corrigendus est textus ex Græcis exemplaribus. B

CAPVT I.

I NITIVM *Euangelii*. Aperit intentionem suam, vnde intendit incipere euangelicã historiã atque doctrinã scilicet ab initio euãgelii: hoc est publice annũciatiõis bonæ. & hoc ad differẽtiã aliorũ qui ĩceperũt aliũde. nã Matthæus incepit á generatione christi: Lucas á natiuitate ioannis Baptistæ. & intendit initium euangelii fuisse prædicationem ioannis Baptistæ, quia tunc primũ euãgelizat⁹ est Iesus Christus. Nec obstat quod prius fuerat á Gabriele archãgelo beatæ virgini, ab angelis pastoribus, á Simeone & Anna iis qui in templo, euangelizatus: quoniam priuatæ fuerunt hmõi annunciationes, nõ enim publice ad populum fiebant. Sed prima euangelizatio publica fuit á ioanne Baptista. propterea Marcus asseruit initium euangelii á prædicatione ioannis Baptistæ. *Iesu*. Specificat de quo euangelio loquitur, apponendo materiam euangelizatam, Simile quid fecit Paulus ad Ro. 1. dicendo in euangelium dei de filio suo qui factus est ei &c. iesus igitur nomen propriũ est. *Christi*. Nomen dignitatis est: hoc est Messiæ Hebraice, latine autem vncti, in regem & sacerdotem oleo spiritussancti & virtutis. *Filii dei*. Totam materiam euangelii proponit in his tribus Euangelista, iesu, christi, filii Dei. Nam vniuersum euangelium nihil aliud tradit, quam iesum Nazarenum esse verum Messiam: in quo verus homo & rex ille missus á ꝓphetis redempturus israel &c. Compræhenditur. & eundem esse filium dei: in quo verus deus explicatur. filius enim eiusdem est naturæ cum patre: ac per hoc filius dei est diuinæ naturæ, est verus deus: sicut filius hominis est verus homo. ¶ Aduerte subintelligi verbum substantiuum est. C

S *Icut scriptum est in esaia propheta*. pro, sicut scriptum est in prophetis &c. Magna euangelii authoritas, magnumque fidei christianæ testimonium adhibetur: dum nõ noua adinuẽtio, sed á ꝓphetis longe ante ꝓnunciatum est euangelium ꝙ credim⁹: duo autem ꝓphetę afferuntur testes initii á ioanne Baptista. alter est Malachias cap. 3. *ecce mitto*. Deest latinis ꝓnomen ego. nam & in græco euangelio & in Hebræo ꝓpheta habetur, ecce ego mitto. & loquitur deus. *Angelum meum*. angelus Græce, latine nuncius. ita quod nomen officii est, non naturæ, quo officium ioannis Baptistæ significatum est. *ante faciem tuam*. in propheta Hebræo habetur pronomen meam, ante faciem meam: ita quod mittens testatur se esse deum qui venit. Sed euangelista mutauit pronomen, ad exponendum quod secundum naturam humanam Mesiæ conueniebat habere, nuncium præcedentem, habere ioannem baptistam præcursorem ante faciem suam: hoc est annunciantem populis vt cognoscant iesum christum filium dei, facie enim propria cognoscitur & discernitur homo ab aliis. ad hoc nãq; pręuenit ioannes, vt appareret vt innotesceret iesus propria facie in propria persona. D

¶ *Qui præparabit viam tuam*. euangelista apposuit pronomen tuam, ad exponendum viam rectam viam dei, esse viam propriam Christi. & describitur officium ioannis esse ꝑparare viã christo: quia ad hoc austeritates vitæ, baptismum. & prædicationis officium assumpsit, vt in mentibus hominum viam ad credendum christo præpararet. *ante te*. Non longe á te, sicut alii prophetæ, sed ante, coram, seu á fronte tua. E

Vox clamantis in deserto. parate viam domini: rectas facite semitas eius. alter propheta idest esaias ca. xl. affertur: appellans ioannem vocẽ clamantẽ in deserto, parate viã domini. Quorum expositio Matth. iii. habita non est repetanda. ¶ *Fuit ioannes*. Monstrat prophetarum dicta adimpleta esse in ioanne Baptista. ¶ *In deserto*. Verificat locum prophetarum. ¶ *Baptizans*.

Verificat

Verificat præparationem.baptiſmus enim Ioannis præparatorius erat ad chriſtum.*Et prædicans.*
F Non ſolum facto baptiſmi,ſed doctrina prædicationis præparauit viam domini.
*Baptiſmum pœnitentiæ.*Prædicatione declarabat Ioãnes qualis eſſet ſuus baptiſmus,& quorſum
tendebat.erat enim in ſignum pœnitentiæ:& ad hoc tendebat vt accipientes ipſum ꝓfiterẽ-
tur ſe pœnitere.*In remiſſionem peccatorum.*Particula hæc non determinat baptiſmum.ſed pœ-
nitentiam.nam non ſignificatur quòd Ioannis baptiſmus eſſet baptiſmus in remiſſionẽ pec
catorum(hic enim effectus reſeruabatur baptiſmo chriſti)ſed quod pœnitentia eſſet in remiſ
ſionem peccatorum.ita quod qualitas pœnitentiæ explicatur.Nec mirum quod hoc de pœ
nitentia dicitur:quum idem ſcriptum ſit de ſalutis ſcientia in cantico Zachariæ ad dandam
ſcientiam ſalutis plebi eius in remiſſionem peccatorum eorum. *Et egrediebatur ad eum omnis
Iudeæ regio, & Hieroſolymitæ vniuerſi.*Superfluit vniuerſi.*Et baptizabantur.* Deeſt latinis illa di-
ctio omnes.& eſt ſenſus,non quod omnes egredientes ad eum audiendum baptizarentur
(multi enim non receperunt eius baptiſmum)ſed quod omnes egredientes ad ſuſcipiendum
G baptiſma,baptizabantur non á diſcipulis Ioannis,ſed.*Ab illo.*Ioanne.*in iordanis flumine:cõfiten
tes peccata ſua.*quæ commiſerant.Confitentes autem non ſpecie ſed in genere profitendo. Se
peccaſſe,computando ſeipſos non inter iuſtos ſed inter peccatores.*Et erat Ioannes veſtitus pilis
cameli & zona pellicea circa lumbos ſuos:locuſtas & mel ſylueſtre edebat.*De cibo Ioannis dictum eſt
Matth.3.*& prædicabat dicens.*Præcipua prædicationis materia modo ſubiungitur.
*Veniet fortior me poſt me.*erat Ioannes fortis in ſubſtinendo aſperitates victus & veſtitus,& in
aggrediendo correctionem vitiorum:ſed Ieſum fortiorem prænunciat,quia & fortior Ioan-
ne veniebat tum in ſuſtinendo iniurias & perſequutiones vſq; ad crucem incluſiue tum in
aggrediendo debellationem mundi,immo,& demonum.tum in robore operandi miracula:
quia Ioannes nullum ſignum fecit:chriſtus autem robur ſuæ virtutis monſtrauit innumeris
miraculis.tum in penetrando vſq; ad intima animarum:quia Ioannes ſuadere tantum po-
terat & exterius abluere:chriſtus autem interius ablucturus veniebat animas.Hoc enim ideo
H dixit Ioãnes ne reuerẽtes ipſũ exiſtimarẽt ipſũ eſſe meſſiã:ſed itelligerẽt ab eoq; Ieſus eſſet meſ
ſias qui ſtatim poſt ipſum venturus eſſet.*Cuius non ſum dignus.*Dixerat fortior me:ne hinc in-
telligeres comparationem inter ipſum & fortiorem venturum, ſubiunxit ſe non eſſe dignũ
ad minimum ſeruitium illi exhibendum:dicendo.*Procumbens ſoluere corrigiam calciamentorũ
eius.*Apud Matth.ioannes dicit,cuius non ſum dignus portare calciamentum:apud Mar.lõ
ge viliori officio & actu ſe indignum dicit.Vtrumq; enim dixit ioannes augendo orationẽ:
ſed neuter euangeliſtarum vtrumq; retulit.Poterat ioannes dicere cuius non ſum dignus o-
ſculari veſtigia pedum:ſed miniſterium quod de facto exhiberi ieſu poterat, maluit expri-
mere miniſter ad baptizandum & parandam viam.Vnde ieſum non nudipedem,ſed calcia
tum pedes intelligimus.Quod etiam habetur ex hoc ꝙ communem vitam elegit.
I ¶*Ego baptizo.*Deeſt latinis coniunctio oportuna.Legendum eſt enim.*ego quidem baptizaui vos
aqua:ille vero baptizabit vos ſpũ ſctõ.*Deeſt vtrobique latinis præpoſitio in.nã textus græcus ha
bet,in aqua.in ſpũ ſancto.Declarat enim per hoc excellentem fortitudinem illius de quo di
xit,veniet fortior me:declarando vim ſui baptiſmi & vim baptiſmi Meſſiæ.manifeſtat enim
per hoc ꝙ baptiſmus ſuus non penetrat ad animas.ſed aquæ tantum vim habet,q̃uis ſit ſignũ
pœnitentiæ:baptiſmus aũt chriſti vim habebit penetratiuam abluendum intima aĩarum á
ſordibus & macula pctõrum:quia abluet in ſpũſancto,penetrante ſpũs noſtros & purgãte ac
mutante & eleuante illos in amorẽ dei diuinorũque oĩm.& ſignificauit per hoc quidẽ Meſ-
ſiam eſſe verum deum.nam ſolius dei eſt abluere in ſpũ ſctõ.Hanc ablutionem exercuit chri-
ſtus:ſpũaliter quidẽ quoties remiſit peccata:cum viſibili aũt ſigno in die pẽthecoſtes:dicẽte ip
ſo ad apoſtolos quũ aſcenderet in cælũ ioãnes quidẽ baptizauit aqua,vos autẽ baptizabimi-
ni ſpiritu ſancto nõ poſt multos hos dies.exercet quoque quotidie chriſtus hãc ablutionem
K mediãte ſacramẽto baptiſmi in oĩbus nõ ponẽtis obicem.*& factum eſt in diebus illis,venit ieſus
a Nazareth Galileæ.*vbi habitabat & habitauerat continue.*& baptizatus eſt a ioanne in iordane.*
Sicut non dignatus eſt circuncidi,ita non dignatur baptiſmum pœnitentium ſuſcipere : vt
quemadmodum habebat carnem non peccati ſed ſimilem carni peccatrici,ita haberet non
pœnitentiam ſed ſimilitudinem pœnitentium,exterius:intrinſecus autem ſanctificabat ta-
ctu carnis ſuæ aquas,vt idoneæ,eſſent ad ſanctificandum nos in ſacramento baptiſmi.
¶*Et ſtatim aſcendens de aqua, vidit cælos apertos.*pro,ſindi.in græco enim præſentis eſt tpis par
ticipium:loco cuius puto interpretem poſuiſſe apertos,non pro participio preteriti temporis
ſed noĩaliter.& ad literam deſcribitur cælum aperiri, tanq̃ hinc & inde cedendo vt ſpiritus
in ſpecie

in specie columbę descenderet. Et quoniā species columbę corporea fuit (vt clare Lucas testatur) cōsequens est, quod tam descensus quàm diuisio cæli fuerit quoq; secundum corpoream speciē: disponit enim & facit omnia suauiter diuina sapientia. ac per hoc quòd oculis corporeis visa sint hæc, non ab omnibus tamē: quum etiā corpora gloriosa præsentia nō ab omnibus videantur. Et sicut non columba sed similitudo columbæ fuit (vtentibus omnibus euāgelistis aliquo similitudinis aduerbio) ita nō scissio cælorum sed similitudo apertiōis & similiter nō descensus de cælo sed similitudo descēsus de cælis fuit. Nec propterea fallacia aliqua interuenit, nec deceptus est visus: sicut absque vlla fallacia & deceptiōe visæ sunt liguę ī specie ignis super apostolos in die pentecostes. formata siquidē est in aere similitudo columbę cum similitudine descensus ex cælo apto: & cum hoc fuit realis descensus illius speciei ī aere ad Iesum. *& spiritum sanctum*. Superfluit latinis dictio sanctum . Quamuis non sit dubium quòd de spiritu sancto sit sermo. *Tanquam columbam descendentem & manentem in ipso*. Non sunt in græco textu istæ duæ dictiones. ¶ In ipso. pro, super ipsum, seu super se. *& vox facta est de cælis*. Hoc est à superioribus tanquàm de cælis sonans. *Tu es filius meus*. Hinc apparet totius mysterium trinitatis. nam patri soli conuenit dicere Christo tu es filius meus: & soli christo vere debetur à deo patre, tu es filius meus. spiritus autem sanctus in specie columbæ apparuit. *Dilectus*. Singularissima dilectione: vtpote quem constitui hæredem vniuersorum & . *In te cō placui*. pro, in quo mihi bene complacui. seu in quo mihi bene complacitum est. Prius explicauit christum esse verum deum, dicendo tu es filius meus. deinde immensum gratiarum pelagus in eodem verò homine, dicendo dilectus, & demum explicat opera eiusdē omnia gratissima deo, dicendo in quo mihi bene complacitum est. Opera siquidem christi omnia & singula fuerunt materia diuinæ complacentiæ: pro quāto fuerunt digna vt delectarent deū. propter quod additur aduerbium bene, significans modum complacentiæ: non ex partē dei (à quo nullus actus potest non bene exire) sed ex parte rerum quæ possunt bene & male adimplere diuinam voluntatem. nam & Iudas & crucifigentes christum adimpleuerunt diuinam voluntatē, sed non bene. Christus autem in omnibus suis operibus non solum adimpleuit sed bene adimpleuit diuinam voluntatē. & propterea ad ipsum dicitur in quo mihi bene complacitum est. *Et statim spiritus expulit*. p, emittit, *eum in desertum*. & significatur ꝙ spiritussanctus statim post baptismum mouebat animum Iesu tanq̄ appellens ad eundum in desertum. *& erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus*. Hæ tres dictiones non habentur in græco. *& tentabatur a Satana*. Tacet Marcus tentationes ipsas. *Eratq̄ cum bestiis*. vt nō desertum domesticum, sed verè desertum intelligeremus. *& angeli ministrabant illi*. Superata tentatione, *Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæam: prædicans euangelium regni dei*. Vniuersa materia euangelii hoc verbo compræhensa est.

¶ *Et dicens quoniam impletum est tempus*. In quatuor secatur partes angelizatio regni dei. Prima est venisse plenitudinem temporis prędicti à lege & prophetis: quod. s. misit deus filium suum in mundum. *Et appropinquabit*. pro, appropinquauit, *regnum dei*. Secunda est appropiquasse regnum cælorum: ad differentiam vterum, qui annuciabant regnum terrenum: promittentes fœlicitatem regni in terra promissionis. & per hoc declarat regnum dei esse idem qđ regnum cælorum. Et sicut in prima particula predicat veritatem legis & prophetarum, ita in hac secunda prædicat spem non terrenæ fœlicitatis sed regni cęlorum. quod tunc dicitur appropinquasse, quia venerat introductor hominum in regnum cælorum.

Pœnitemini. pro, pœniteat vos. Tertia pars ad male actæ vitæ pœnitentiam inducit. sine qua vana est spes regni cælorum: in quod nihil coinquinatum potest introire. *Et credite euangelio*. Fides quarto loco prædicatur adhibenda non solum veteri testamento sed nouo: quod euangelium appellatur. Considera has quatuor partes: & perspice primam & quartam comprehendere differentiam veteris & noui testamenti: secundam autem & tertiam comprehendere differentiam boni & mali. *& præteriens*. pro, ambulans autem, *secus mare Galileæ*. Lacum Hebraico more appellat mare. *Vidit Simonem & Andream fratrem eius*. s. Simonis. *mittentes retia in mare (erant enim piscatores). & dixit eis Iesus. venite post me: & faciam vos fieri piscatores hominum. & protinus relictis retibus*, Deest. suis, *secuti sunt eum. Et progressus inde pusillum, vidit Iacobum zebedæi & Ioannem fratrem eius: & ipsos componentes*. pro, reficiētes seu sarciētes. *retia in naui. & statim vocauit illos. & relicto patre suo zebedæo in naui cū mercenariis, secuti sunt eū. & ingrediuntur capharnaū. & statim sabbatis*. Diebus cōgruis populo ad audiendum verbum dei. *Ingressus in synagogā*. Locum congruum & deputatum ad doctrinam diuini verbi. *Docebat eos*. Pronomen eos non est in græco.

græco.*Et stupebant super doctrina eius.erat enim docens eos quasi*.pro,tanquam,*potestatem habēs*.do
F ctrinam confirmando miraculis.*& non sicut scribæ*.qui doctrinam miraculis nō cōfirmabāt.
& erat enim in synagoga eorum.Subiūgit euangelista factum monstrās quod Iesus docebat vt po testatem habens.*Homo in spiritu immundo: & exclamauit, dicens.quid nobis & tibi Iesu nazarene?*querula vox est. *Venisti ante tempus*.vel opinatum vel perditionis nostræ futuræ quum claudemur in inferno.vt Matth.8.exposuimus. *Perdere nos?* Appellant dęmones perditionem suam, vel perditionem regni sui in hominibus , vel coactionem spiritualem qua sentiebant se cogi à christo ad exeundum ab hominibus.¶*Scio quod sis*.pro,noui te quis es.Mentitur dæmon & fingit se scire ad tentandum vt sciat:prout in deserto tentauerat.

¶*Sanctus dei*.In græco habetur articulus,insinuans acsi diceretur ille sanctus dei.Et est appositiue iungenda hæc particula pręcedenti.noui te quis es,appositiue ille sanctus dei.s.prædictus à lege & prophetis,expectatus à iudæis. Et *comminatus est ei*.pro,increpauit eum,*iesus: dicens.obmutesce*.Imponit silentium dæmoni, refutans testimonium illius:instruens per hoc homines vt testimonia dæmonum etiam oblata refutent.*& exi de homine.& discerpens eum spi*
G *ritus immundus & exclamans voce magna,exiit ab eo*.Pręterita sunt discerpens & exclamans,significantia discerpto illo & clamore emisso.Per discerptionem non intellige scissionem alicuius membri(quoniam testatur Lucas cap.4.quòd dæmon proiecit hominem illum in medium, & nihil ei nocuit)sed scissionem virium.ita ꝙ discerptio non membrorum sed virium corporalium significatur:quam Lucas ab effectu proiectionis in terram absq; membrorum lęsione significauit . Permisit autem Iesus hominem illum affligi in modo exeundi : tum vt discerneretur spiritus immundus á spiritu hominis,& cognosceretur quòd non homo ille ex spiritu proprio sed ex dæmone dixerat quæ dixit.tum vt cognosceretur á quanto malo liberauerit eum.*& mirati sunt omnes:ita vt conquirerent inter se,dicentes.Quidnam est hoc?quænam doctrina hæc noua?quia in potestate spiritibus immundis imperat,& obediunt ei*.Hinc apparet quare dictum
H sit quod erat docens vt potestatem habens.Reddunt enim rationem doctrinæ nouæ:ex potestate imperatiua dæmonibus,immo etiam dæmonibus.nam in græco præponitur coniunctio,&,dicendo quia in potestate & spiritibus immundis imperat.Summum enim imperii genus apparet imperare dæmonibus:& propterea cum emphasi dicunt & spiritibus immundis.*& processit rumor*.pro,fama,*eius statim in omnem regionem*.pro,in totam circumiacentē regionem,*Galileæ*.Datiui casus est Galileæ.Et hinc aparet ꝙ intendit euangelista dicere in tota regionem finitimam Galileæ.

¶*Et protinus egredientes de synagoga,venerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Ioanne. Recumbebat autem socrus Simonis febricitans: & statim dicunt ei de illa. & accedens eleuauit eam apprehensa manu eius: & continuo dimisit eam febris, & ministrabat eis*. Quum ciuitas Simonis fuerit in Bethsaida,cura socrus in Bethsaida videtur facta.*Vespere autem facto quum occidisset sol,afferebat ad eum omnes male habentes,& dæmonia habentes*.Dies ille sabbatum significatur:ex eo,quod post solis occasum afferebant ægros.quos in die sabbati vehere non licebat.

¶*Et erat omnis ciuitas*.id est tota ciuitas,*congregata ad ianuam* domus Petri.*& curauit multos*. Non dicit nec excludit omnes.*Qui vexabantur*.pro,male habentes,*variis langoribus:& dæmonia multa eiiciebat.& non sinebat ea loqui quoniam sciebat eum*.In multis Græcis exemplaribus adiunguntur duæ dictiones scilicet christum esse.Sed aduerte diligentissime in græco haberi coniunctionem ꝙ.Non sunt enim hæc verba euangelistę reddentis rationem quare non sinebat ea loqui(vt latinus textus sonat: significans euangelistam affirmare dæmones scire eum esse christum)sed sunt verba explicantia sermonem inhibitum,sermonem non permissum dæmonibus.Ita quòd sensus est.non sinebat dæmones dicere quod scirent eum esse christum. Dæmones enim isti dicebant quod sciebant eum esse christum:sicut etiam clare dixerat dæ
K mon exclusus ab homine in synagoga.Et hos sermones non permittebat Iesus,refutans eorum testimonia.& nihilominus mentiendo & perseuerantes tētando dæmones hoc dicebāt. *& diluculo valde surgens,egressus abiit in desertum locum:ibiq; orabat.& prosequutus est*.pro,prosequuti sunt,*eum Simon & qui cum illo erant*.Hinc apparet quod Iesus summo mane solus recessit ê domo in desertum ad orandum:exemplum prædicatoribus præbens rapiendi tempus aliquod ad orandum,ad mentem in deum eleuandam,precando quę sunt salutis &c. & postea Petrus & alii discipuli venerunt ad eum.

¶*Et quum inuenissent eū,dixerunt*.ꝑ,dicūt ei,*quia oēs quærunt te.& ait illis.eamus in proximos vicos & ciuitates*.pro,municipia.Quod tamen nō proprie respōdet gręcæ dictiōi,significanti potius rusticana oppida. ¶*Vt & ibi prædicem:ad hoc enim veni.& erat prædicans in synagogis eorum*

& in

& in omni Galilea:& demonia eiiciens. *Et venit ad eum leprosus. deprecans eum: & genu flexo dixit. si vis potes me mundare. iesus autem misertus eius, extendit manum suam: & tangens eum.* Vt dominum se legis ostenderet, tactu leprosi non inquinatus sed mundans lepram. Hæc de leproso declarata sunt Mtth. viii. *Ait illi. volo mundare. Et quum dixisset, statim discessit ab eo lepra: & mundatus est. & comminatus est ei.* More comminantis in hibuit. *Statimque eiecit illum.* Inuitum iussit abire. *Et dixit ei. vide nemini.* Deest. quicquam *dixeris.* Nec vlla præcepti dissimulatio interuenit: sed intimi affectus virtute humilitatis præditi. desiderium verum & vrgens ad fugandum quantum ex parte sua est fomenta humanæ gloriæ. huius enim veracis desiderii verba sunt, vide ne cui quicquam dixeris. & ideo non obligatoria erant mundati ad peccatum inobediendi, sed manifestabant quid ex intimo corde humili iesus desiderabat. A

¶ *Sed vade ostendete principi sacerdotum.* pro, ostende te sacerdoti: *& offert pro emundatione tua quæ præcepit Moyses, in testimonium illis.* vt cognito miraculo moueantur ad credendum: & si non crediderint reddantur inexcusabiles: vtpote accipiendo munus duorum agnorum & ouis (Leuit. xiiii. pręceptum) profitentes te mundatum, & non credendo negantes me qui curaui. B

¶ *AT ille egressus cepit predicare.* Deest. multum. Cepit enim ille prædicare multum. *Et diffamare.* pro, diuulgare, *sermonem.* Infamare siquidem in malā partem sonat Nō intelligas ꝓpterea leprosum hūc reum fuisse inobediētiæ. intellexit enim Iesum prohibuisse ne diceret factum, ad euitandam humanam gloriam: & quod officii ipsius curati erat publicare diuinū miraculum, & gratum se exhibere iesu, prædicando & extendendo famam ipsi⁹. ¶ *Ita vt iā non posset manifeste introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis esse.* pro, erat: *& conueniebant.* pro, veniebant, *ad eum vndique.* Quod verbo significauerat Iesus, scilicet fugere se gloriam humanam, facto monstrauit: dum extensa sua fama vitabat manifestum ingressum in ciuitatem, in quam non poterat manifeste ingredi sine multa gloria: sed erat foris in locis desertis. C

CAPVT. II.

T *iternm intrauit* Capharnaum *post dies octo.* In græco non habetur octo: nec habetur post, sed per. Et videtur significari quòd iesus intrauit Capharnaum mansurus per dies aliquot. ¶ *Et auditum est quod in domo esset: & confestim cōuenerūt.* pro, & congregati sunt, *multi: ita vt nō caperent neque ad ianuam.* pro, ita vt non amplius caperent ne ea quidem quæ ad ianuam. Et est sensus ꝙ neque loca domus neque loca circa ianuam caperēt plures. ¶ *Et loquebatur eis, verbum.* ¶ *Et venerunt.* pro, veniunt, *ad eum ferentes paralyticū qui a quatuor portabatur. Et quum non possent offerre eum illi.* pro, appropinquare illi, *præ turba.* Significatur quod portatores paralytici, turba occupante etiam loca ianuæ, nō poterāt appropinquare ad iesum. ¶ *Nudauerunt tectum vbi erat.* Hinc apparet domum illam nō habuisse solariū, sed opertā fuisse tegulis: quas auferēdo detexerūt tectū. ¶ *Et patefaciētes.* pro, fodiētes. Vnde apparet ꝙ domus illa sub tegulis habebat nescio quid ꝙ oportuit frangi. ꝙ crediderim fuisse lignum. ¶ *Sub miserunt.* pro, sbumittūt, *grabatum in quo paralyticus iacebat.* Non proiiciunt neque portant sed funibus lectulum in quo iacebat submittunt. hoc eni significari per submisionem patet Act. xxvii. & submittentes bolidem inuenerunt passus. xx. D

¶ *Quum autem vidisset iesus fidem illorum.* Magna dei gratia, etiam alienis meritis hominis misereri, & quo ad animam & quo ad corpus. vt hinc discamus, tum magnipēdere aliorum suffragia pro nobis ad deum: tum confidenter orare pro aliis. ¶ *Ait paralytico. Fili dimittuntur.* pro, dimittantur. Imperatiue enim peccatorum dimisio significatur. ¶ *Tibi peccata tua. Erant aūt illi quidem de Scribis sedentes, & cogitātes in cordibus suis, quid hic sic loquitur.* Duo horrebāt Scribę: & rem. s. et modum imperatiuum. et propterea apponunt aduerbium sic. ¶ *Blasphemant.* pro, blasphemias. Est enim. vnica oratio, quid hic sic loquitur blasphemias? ¶ *Quis potest dimittere peccata nisi solus?* ꝓ vnus deus? *Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis. Quid ista cogitatis in cordibus vestris? quid est facilius, dicere paralitico dimituntur tibi peccata tua, an dicere, Surge tolle grabatum tuum & ambula? Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatē in terra dimitendi peccata, ait paralytico. Tibi dico: surge, tolle grabatū tuum & vade in domum tuam. Et statim surrexit ille: & sublato grabato, abiit inde coram omnibus. ita vt mirarentur.* pro, stuperant omnes, *& honorificarent.* pro, glorificarent *deum: dicentes quia nūquā sic vidimus.* Hæc de cura istius leprosi, declarata sunt. Matth. ix. E

¶ *Et egressus est rursus ad mare: omnis que turba veniebat ad eum: & docebat eos. Et quum præteriret, vidit Leui Alphei.* Silicet filium. Significatur enim Matthæus alio nomine Leui, filius Alphæi. ¶ *Sedentem ad telonium: & ait illi, Sequere me. Et surgens sequutus est eum.*

Et factum eſt quum accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores ſimul diſcumbebant cum ieſu
F *& diſcipulis eius. erant enim multi qui ſequebantur.* pro, ſequuti ſunt *eum. & Scribæ & phariſæi videntes quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, dicebant diſcipulis eius. Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magiſter veſter? Hoc autem audito, ieſus ait illis, Non neceſſe habent ſani medico, ſed qui male habent. Non enim veni vocare iuſtos ſed peccatores.* Deeſt. ad pœnitentiam. Hæc circa vocationem & conuiuium Matthæi ſcripta, expoſita ſunt Matth. ix.

Et erant diſcipuli ioannis & phariſæi. pro, *Phariſæorum* Hæc tamẽ correctio non eſt vſquequaque certa. *Ieiunantes: & veniunt.* vtrique nominati ſcilicet diſcipuli ioannis & phariſæi, ſeu & diſcipuli phariſæorum: qui etiam ipſi phariſæi erant. *Et dicunt illi Quare diſcipuli ioannis & phariſæorum ieiunant.* De ſeipſis loquuntur tanquam de tertiis perſonis.

¶ *Tui autem diſcipuli non ieiunant? & ait illi ieſus, Nunquid poſſunt filii nuptiarum quamdiu.* pro, filii Thalami nuptialis in quo *ſponſus cum illis eſt ieiunare?* Vbi aduerte quod loco Thalami interpres poſuit nuptiarum. & loco in quo interpres poſuit q̃diu. ¶ Et ſignificatur non ſo-
G lum thalamus (hoc eſt nuptiale cubiculum) ſed etiam communitas illius, ſpõſo & feſtinãtibus nuptias. tales enĩ Hebraico more (quo vtebatur ieſus loquẽdo) appellantur filii thalami nuptialis. De tempore autem ſubiungitur. ¶ *Quanto tempore habent ſecum ſponſum, non poſſunt ieiunare. Venient autem dies quum auferetur ab eis ſponſus: & tunc ieiunabunt in illis diebus.* ¶ *Nemo aſſumentum.* pro, immiſſuram *panni rudis.* Hac metaphora ſignificauit interpres pannum nõdũ â fullone curatum & politum: hoc eſt omnino nouum.

¶ *Aſſuit veſtimento veteri. alioquin aufert ſupplementum.* Deeſt. eius, *nouum a veteri: & maior.* pro, deterior, *ſciſſura fit Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres. alioquin dirumpet vinum.* Deeſt. nouũ, *vtres: & vinum effundetur & vtres peribunt, ſed vinum nouũ in vtres nouos mitti debet.* Declarata ſunt ſimiliter hæc omnia Matth. ix.

H ¶ *Et factum eſt iterum.* In græco non eſt iterum. ¶ *Quum dominus ſabbatis.* Non pluribus ſed in feſtiuitate conſtante ex pluribus ſabbatis. erat enim ſolennitas paſchalis. ¶ *Ambularet.* pro, tranſiret *per ſata, & diſcipuli eius ceperunt progredi.* pro, iter agere. Significatur enim quòd diſcipuli ceperunt antecedere, vt ſic viam qua incederet Ieſus inter culmos aperirent. Et dixit hoc euangeliſta ad ſignificandum quòd diſcipuli ante oculos Ieſu vellebant ſpicas: arguentibus Phariſæis coram ipſo hoc fieri: dicendo ecce, quid faciunt? Non eſt enim in græco diſcipuli tui, ſed interpres appoſuit. ¶ *Et vellere ſpicas, Phariſæi autem dicebant ei, Ecce quid faciunt diſcipuli tui ſabbatis quod non licet. Et ait illis. Nunquid legiſtis quid fecerit David quando neceſſitatem habuit, & eſuriit ipſe & qui cum eo erant: quomodo introiuit in domũ dei ſub Abiathar principe ſacerdotũ.* Primi Reg. xxi. hiſtoria hæc narratur ſub Achimelech, nulla facta mẽtiõe abiathar. Sed nõ eſt
dissonãtia: quoniã vterq; ibi erat. nã abiathar fili⁹ erat alchimelech. appellatur aũt prĩceps ſacerdotũ non ꝙ tẽpore illius facti fuerit princeps ſacerdotũ: ſed quia fuit prim⁹ princeps ſacerdotũ.
I antea enĩ nõ erat iſte titul⁹ (ſcilicet prĩceps ſacerdotũ) ſed initiũ habuit tẽpore regni Dauidis. Vnde ſicut Matth. dixit Ieſſe autem genuit Dauit regẽ, nõ quia genitus fuit rex, ſed quia fuit primus rex in genealogia Chriſti, ita Abiathar nominatur princeps ſacerdotũ quia fuit primus princeps ſacerdotũ, ordinato & diſtributo ſacerdotio per gradus & vices in ſolẽni cultu exhibendo in templo. Hæc enim conſtat tempore Dauidis diſpoſita eſſe.

¶ Et manducauit *panes propoſitionis manducauit quos non licebat mãducare niſi ſolis ſacerdotibus: & dedit eis & qui cum eo erant.* pro, & dedit etiam iis qui cum eo erant. Significatur enim Dauidem non ſolum comediſſe panes ſacros ſed etiam dediſſe iis qui cum eo erant. ¶ *Et dicebat eis ſabbatum propter hominem factum eſt.* Hoc eſt ad vtilitatem hominis ſpiritualem. Ad hoc
k enim vt homo ſanctus fiat mente & animo, ſãctificãtur dies & loca, et nõ econuerſo. inanimatorum namq; omnium ſanctitas ad hominis ſanctitatem ordinatur.

¶ *Et non homo propter ſabbatum itaque dominus eſt filius hominis etiam ſabbati.* Infert Ieſus ſeipſum filium hominis eſſe dominum ſabbati ex eo quòd ſabbatum eſt propter hominem, in virtute vniuerſalis dominii ſuper omnia quæ ſunt propter hominem. ex eo enĩ quod filius hominis eſt dominus omnium quę ordinẽtur ad ſalutem humanã, optime infertur quod eſt etiam dominus ſabbati ordinati ad humanem vtilitatẽ. Et apte congruit propoſito: ad ſignificandum ꝙ ſabbatum ordinatum ad hominis vtilitatem nõ debet verti in damnũ hominis: verteretur enim in damnũ hominis, ſi ob ſabatum ſeruandũ homo priuaretur neceſſario alimento. Reliqua ſpectantia ad factum diſcipulorum vellentiũ ſpicas expoſita ſũt Matth. xii.

CAPV.

CAPVT III. A

ET introiuit iterum in synagogam, & erat ibi homo habēs manum aridā: & obseruabant eū si sabbatis curaret. Deest. eum, vt accusarent illum. & ait homini habenti manū aridā. surge in mediū. & dixit eis, licet sabbatis benefacere an male. Deest facere. & significatur per benefacere prodesse: & per malefacere lædere. Animā saluare an perdere. pro, occidere? Proponit enim Iesus vtrū sabbatis liceat prodesse an nocere. & augēdo orationē, vtrum liceat sabbatis vitam seruare an occidere. vitam enim noīe aīæ significauit. Tacet siquidē Marcus exēplum de oue q̄ cecidit in foueam: dictū tunc à Iesu ad declarandum & benefacere & seruare vitā licitū esse sabbatis ex exēplo ouis. At illi tacebant. & circūspiciēs eos cum ira. sicut in christo fuit vera tristitia. ita etiā vera ira nō enim assumpsit animū stoicū, sed vere naturalē. Fuit tamē ira in christo, nō passio rōnē turbans, sed ꝓpassio, nō redundans in alias vires, nō impediēs nec turbās B alias actiones animæ. Contristatus. pro, cōdolens. ita ꝙ duabus pro passionibus vsus est Iesus: ira cōtra vitium, condolentia ad hoīes. vt intelligas nō iratum sequiendo, sed condolendo: qđ perfectæ virtutis est. super cecitate cordis eorum. nō mentis. vt cæcitatem affectatā intelligamus: dum hinc non possunt negare fas esse sabbatis extrahere ouem quę cecidit, inde autem illicitum putant quòd Iesus restituit homines sanitati sabbatis. Magnitudo enim inuidię & odii in iesum excęcabat eos. Dicit homini, extende manum tuam. & extendit: & restituta est manus illi. p, illius sanavt altera. exeuntes aūt pharisei, statim cum Herodianis consilium faciebant aduersus eum, quomodo. pro, vt, eum perderent. Magna obstinatio pharisæorum significatur: ꝙ nec conuincti resipiscunt, sed quod per viam accusationis apud ecclesiasticam curiam efficere nequibāt, tētant vt per curię secularis non iustitiam sed potentiam & impunem iniquitatem perdere possint Iesum. Hoc enim significat cōsilium cum Herodianis ad occidendū Iesum Herodes nāq; secularis princeps erat. Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare. quia nondum erat tēpus D passionis eius, diuertit iesus à malignitate illorum.

¶ Et multa turba a Galilea & iudea secuta est eum: & ab Hierosolymis, & ab idumea & trans iordanē, & qui circa tyrum & sidonem, multitudo magna, audientes que faciebat venerunt ad eum. Cōsidera hic tres ordines. Primo cateruam discipulorum comitantem Iesum: deinde turbam multam galilæorum & iudęorum sequentem: & demum multitudinem magnam ex diuersis patriis venientem. Vbi etiam aduerte multos inter hos venisse nō israelitas, sed idumæos filios Esau, & Gentiles circa tyrum & Sidonē, Tyrios & Sidonios. hi enim forte erant proselyti: aut sicut mulier illa Cananea ad famam miraculorum iesu cucurrerunt. ¶ Vnde euangelista dicit audientes quæ faciebat. & forte multos eorum curiositas mouebat ad videndum oculis propriis fieri miracula, ad cōprobandū si vera erant q̄ audierant. Et dixit iesus discipulis suis vt in nauicula sibi deseruirent. pro, vt nauicula inseruiret sibi, propter turbā, ne cōprimerēt eū. Petiit nō seruitiū D discipulorū in nauicula, sed seruitiū nauiculæ: hoc est vsum nauiculæ ad sedendū in ea ī aqua, ne turbæ existentes in terra ꝓmerent eum, Multos enim sanabat: ita vt irruerent in eum vt illum tangerēt quotquot habebāt. pro, flagella. ægritudines euāgelista appellauit flagella, quia sunt flagella dei. Et spūs immundi quum illum videbāt, procidebāt ei: & exclamabāt, dicētes, tu es filius dei. Nū desinunt dæmones tentare ad sciendū si iesus esset filius dei. Propterea enim velut adorātes procidunt & clamāt, tu es filius dei. tantant nāq; si possent his professiōibus & reuerētiis, certi aliquid haurire. Et vehemēter cōminabatur eis. pro, increpabat eos, ne se manifestū facerēt. iesus quoq; ꝑseuerat increpādo dæmones & refutādo testimonia eorum. vt nihil possent ex propriis professionibus dęmones proficere: & mundū doceat repellere testimonia dęmonis, quantūcumque cum referētia veritatē profiteantur. Et ascendens in montem, vocauit ad se. pro, aduocat. transit Marcus ad institutionē apostolorū factam à iesu in monte, non ipsis petentibus sed à iesu E vocatis. Quos voluit ipse. Nulla enim ratio meritorum aut prioris sequelæ, aut cuiusuis alterius respectus, sed solius voluntatis iesu redditur.

¶ Et venerunt ad eum. & fecit vt essent duodecim. Certum decreuit numerum iuxta numerum filiorum israel: dicente ipso domino alibi, sedebitis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus israel. ¶ C V M illo. pro, secum. Velut collaterales sui.

¶ Et vt mitteret eos prædicare. pro, ad prædicandum. ad duo itaque instituuntur apostoli: & vt sint collaterales iesu, & vt mittantur ad prædicandum. Ex primo familiaris conuersatio, familiarius discere, sanctos iesu mores familiarius haurire, & vniuersaliter eorum profectus datur: ex secundo verò ad populorum vtilitatem spectatur. ¶ E T dedit illis potestatem curandi

infirmitates & eiiciendi dæmonia. In græco habetur & vt haberent poteſtatem.ita quod tota eſt
F vna oratio.fecit vt eſſent duodecim ſecum,& vt mitteret eos ad p̄dicandum,& vt haberent poteſtatem curādi.Hoc enim tertium(ſcilicet poteſtas faciendi miracula)vt annexū ſecundo intelligendum:quoniam hmōi poteſtas ad aliorum vtilitatem datur,& ad confirmationem euangelicæ prædicationis data eſt apoſtolis.*Et impoſuit Simoni nomen Petrus*. Hic apparet impletum eſſe nunc quod prius futurum dixerat Ieſus apud Ioannem,tu vocaberis Cephas. clare enim dicitur hic quod impoſuit illi nomen Petrus quando inſtituit apoſtolos.

¶*Et Iacobum zebedei, & Ioannē fratrem Iacobi. & impoſuit eis nomina Boanerges:quod eſt filii tonitrui.* Dictio Hebraica eſt Boanerges:quam euangeliſta interpretatus eſt filii tonitrui. Et Ioannes ſolus filius tonitrui clare patet:quum per ipſum intonuerit mundo.In principio erat verbum, & verbum caro factum eſt &c.Ambo quoq; ſimul filii tonitrui ideo fuerunt,quia tonitruū diuinæ maieſtatis gloriam chriſti in transfiguratione videntes audierunt.

¶*Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum alphæi.* ſicut ſuperius dixit & Iacobum zebedæi,ita modo dicit & Iacobum Alphæi:ac per hoc diſtincti-
G onem Iacoborum ex diuerſitate patrum ſignificat.ſicut etiam Simonem Cananeum diſtinguit à Simone Petro.Et thadęum, *& Simonem Cananeum.* aiunt Cananeum dictum,à Cana Galilæę cognominatum.*Et Iudam ſcariot* pro,iſcariotem:*qui & tradidit illum.* Aduerte quod q̄uis non eodem ordine nominatur apoſtoli à Marco,& Matthæo,apud vtrumq; tamen primus eſt Simon Petrus tanq̄ noſſe vel neſcire aliorum ordinem nihil referat,noſſe autem oporteat Petrum primum.*Et veniunt ad domum & conuenit iterum turba: ita vt non poſſet neq; panē manducare.* Præſentis eſt temporis conuenit.& ſignificatur ieſum quamuis inſtitutis Apoſtolis,prædicationi vacare:ita vt etiam hora comedendi,cibum potius quam doctrinam omitteret,*Et quum audiſſent ſui.* hoc eſt illi qui ad ieſum pertinebant:vt agnati.*Exierunt tenere eum.* pro,vt comprehenderent eum.hoc eſt manum iniectione tenerent eum & compeſcerēt tanquam fatuum.*Dicebant enim quoniam in furorem verſus eſt.* pro,quoniam extra ſe eſt,hoc eſt quoniam mente captus eſt.Conſanguinei ieſu,putabant ipſum verſum in amentem,conferendo
H priorem vitam ieſu cum tam repentina nouitate.Viderant ſiquidem ipſum vſque ad annū triceſimum Mechanicis artibus occupatum(vacabat enim arti fabrili: vt inferius euangeliſta dicet)& ſciebant operam literis nunquam dediſſe.& propterea audientes q̄ prędicabat cū concurſu populi,putauerunt ipſum verſum in inſaniam:& velut fatuum garriendo diſcurrere.& ideo proceſſerunt ad cōprehendendum eum,ne cum infamia cognatiōis vagaretur garriendo.¶Et hinc prudēs lector habes teſtimonium q̄ ieſus nō didicerat ſacras literas à ſcribis ſeu ſacerdotibus non vacauerat philoſophiæ aut aliis ſcientiis.nam ſi prius ſtuduiſſet ſcientiis ſeu ſacris literis,non putaſſent ſui q̄ verſus eſſet in furorem:conſentaneum ſiquidē cognouiſſent eſſe,vt homo prius doctus prædicaret quandoque aliis.*Et ſcribæ qui ab Hieroſolymis dederant.* Nota peſſimos doctores deſcribi ab Hieroſolymis deſcēdiſſe:vt vnde optimi debebant
I p̄dire,inde peſſimi deſcribantur:& maior authoritas Hieroſolymitani ſupercilii militaret cōtra ieſum.*Dicebant quoniam Belzebub habet: & quia in principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* Marcus tacet miraculum q̄ Matthæus & Lucas hic referunt.*Et conuocatis eis.* ſcilicet ſcribis,ad coreorum loquuturus.dixerant enim non in faciem ieſu ſuperiores blaſphemias.

¶*In parabolis.* Parabolas appellat rōnes ſubiunctas ex ſimilitudinibus:tum regni in ſe diuiſi, tum domus ſe diuiſæ.tum fortis directuri domum.Quæ omnia.Matth. 12.expoſita ſunt.

¶*Dicebat illis, quomodo poteſt Satanas ſatanam eiicere? & ſi regnum in ſe diuidatur.* pro,inſeipſum diuiſum fuerit,*non poteſt regnum illud ſtare. & ſi domus ſuper ſemetipſam diſpertiatur,non poteſt domus illa ſtare. & ſi ſatanas conſurrexerit in ſemetipſum,diſpertitus eſt* &c.Aduerte q̄ iſta coniunctio &,
K tranſpoſita eſt:debet enim præcedere participium diſpertitus,eſt:legendo.

¶*Et diſpertitus.* ſeu diuiſus eſt.*Et non poterit.* pro,non poteſt ſtare,*ſed finem habet.nemo poteſt vaſa fortis ingreſſus in domum.* Deeſt.eius,*diripere,niſi fortem alliget: & tunc domum eius diripiet: amen dico vobis.* Confutatis ſcribis,grauitatem criminis eorum ſubiungit.

¶*Quoniam omnia dimittentur filiis hominū peccata & blaſphemiæ,quibus.* pro, quibuſcunque.*blaſphemauerunt. Qui autem blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum.* Hoc eſt in deum quatenus ſanctificans eſt ſpiritum humanum:vt diffuſe hæc expoſita ſunt Matth.12.

¶*Non habet remiſſionem in æternum,ſed reus erit.* pro,reus eſt,*æterni delicti.* pro,iudicii.ſignificatur enim iudicium æternæ damnationis.

¶*Quoniam dicebant,ſpiritum immundum habet.* Clarificat Euangeliſta quorſum dominus

meminerit

meminerit blasphemiæ in spiritum sanctum: significans per hoc. Pharisæos blasphemasse spiritū sanctum, dicendo ꝙ Iesus inmundum spiritum habet. Et vere sic est. nam per hoc negabant spiritū sanctum in Iesu, negabant sanctificatum spiritum Iesu à deo: quod redundabat in negationē sanctificationis omnis spiritus. nam si spiritus Iesu cuius omnia opera ac verba erāt sancta, non erat sanctificatus à deo, facile potest negari spiritus sanctus in cæteris hominibus: quod eneruat vniuersam fidem. ¶ *Et veniunt mater eius & fratres: & foris stãtes miserunt ad eum, vocantes eum* Legatio ista vocantium, non renuentium ire ad eum sed impotentium ingredi ad eum impediente turba, intelligenda est tum propter matrem domini: tum propter verba subiūcta, quęrunt te. quærentes enim eum non substitissent foris extra domū, si potuissent ingredi domum. Vocabant autem eum compatientes illi ob longam inediam Superius enim dictum est, ꝙ adeo occupabatur à turbis vt nec cibum capere posset. ¶ *Et sedebat circa eum turba: & dicunt ei. Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te. Et respondens eis, ait, Que est mater mea & fratres mei? Et circunspiciens eos qui in circuitu eius sedebant.* p, & quū circunspexisset in circuitu eos qui circum se sedebant, ait. *Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fecerit volūtatē dei, hic frater meus & soror mea & mater mea est.* Vide Matthæi. xii. verborum domini rationē. A B

CAPVT IIII

T *iterum.* In præcedenti capitulo retulerat iesum ne premeretur à turba, nauiculæ officio alia vice vsum. & propterea dicit iterum. *Cœpit docere ad mare.* pro, iuxta mare. *Et congregata est ad eum turba multa: ita v. in nauim ascendens sederet in mari: & omnis turba circa mare super terram erat. & docebat eos In parabolis multa: & dicebat illis in doctrina sua audite. Ecce exiit seminans ad seminandum. & dum seminat, aliud cecidit secus viam: & venerunt volucres cœli & comederunt illud. Aliud vero cecidit super petrosa: vbi non habuit terram multā & statim exortum est: quoniam non habebat altitudinem terræ. & quando exortus est sol exæstuauit.* pro, exustum est. siue estu periit. *Et eo quod non habebat radicem. exaruit. Et aliud cecidit in spinas: & ascenderunt spinæ & suffocauerūt illud: & fructum non dedit. & aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum ascendentem & crescentem: & afferebat vnum tricesimum, & vnum sexagesimum, & vnum centesimum,* pro, & afferebat in tringinta & in centum. *Et dicebat, Qui habet aures audiendi audiat Et quum esset singularis.* pro, solitarie. seu, solitarius. Sgnificatur enī quòd quū esset sine turbis. ¶ *Interrogauerunt eum qui quum eo erant duodecim.* Nonnulli codices græci habent, ii qui circa illum erant cum duodecim. ¶ *Parabolam exponere.* Spectantia ad hanc parabolam dicta sunt Matth. xiii. & propterea corrigimus tantum textum latinum. C D

Et dicebat eis. Vobis datum est nosse mysteriū regni dei: illis autē qui foris sunt: p, exteris, *in parabolis omnia fiunt. vt videntes videant & non videant.* pro, & non perspiciant: *& audientes audiant & non intelligant. nequando conuertentur, & dimitentur eis peccata.* Aduerte hic quòd hæc verba apud Matthæum clare inducuntur ex Esaiæ. vi. capite significantia pertinatiam audientium & videntium: vt ibi expositum est. apud Marcum verò aliter sonant. Et propterea textus iste intelligendus est vtendo coniunctione vt, non causaliter sed consequutiue. nō enim ad hunc finem Iesus loquebatur in parabolis vt non perspicerēt, vt non intelligerēt: sed loquebatur in parabolis, ad quas cōsequēs erat impleri prophetiam Isaiæ, dicētis videntes visuros opera & miracula Christi & non perspecturos diuinam illius virtutē: & similiter audituros doctrinā & testimonia illius (& non intellecturos ipsum esse Messiam. potest nihilominus coniunctio vt, intelligi causaliter: referendo tamen eam non ad rem sed ad prophetiam subintellectam. Ac si aperte dixisset. ideo in parabolis oīa fiunt exteris vt impleatur scriptura prophetica. Reliqua exposita sunt Matthæi. xiii. ¶ *Et ait illis, Nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis Qui seminat verbum seminat. Hi autem sunt qui circa viam vbi seminatur verbum: & quū audierint, confestim venit Satanas, & aufert verbum quod seminatum est in cordibus eorum. & hi sunt similiter qui super petrosa seminantur: qui quum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud: & nō habent radicem in se, sed temporales sunt. deinde orta tribulatione & persequutione propter verbum, cōfestim scandalizantur. Et alii sunt qui in spinis seminantur, hi sunt qui verbum audiunt: & erumnæ.* pro solicitudines, *seculi.* Deest. huius. *& deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum: & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt: qui audiunt verbum & suscipiunt: & fructificant, vnum tricesimum, vnum sexagesimum, & vnum* E

*cete simũ.*ꝑ ,& fructificãt in trigĩta,& in sexagĩta & centũ. Et *dicebat illis.* N*un quid venit lucerna.*
F pro¹, incéditur lucerna vt *su bmodio ponatur aut sublecto?nonne vt supercãdelabrũponatur.* Hæc est alia parabola addeclarãdũ ꝙ tã, sermo parabolic⁹ nõ intl lectus ab exteris quã sermo proprius cõmunicatus Apostolispublicandus erat.ac si aperte diceret.non ideo loquor in parabolis, non ideo cõmunico seorsum vobis mysterium regni dei,vt velim hæc occulta esse:volo enĩ omnia quandoq; publice prædicari,& manifestari non solum dicta sed facta mea.Ad hoc enĩ affert similitudinem de accensione lucernę:significando se ipsum hominem per lucernam, accẽsam lumine diuinitatis ad hoc vt luceat mundo super candelabrum ecclesiæ,non est enĩ aliquid mei ,meorum verborum & factorum quod non manifestandum sit. ❡*Non est enim aliquid absconditum quod non manifestetur:nec factum est occultum. aliquid ame. quod non veniat in palam.* pro,sed vt in pro patulum veniat. Vnde liquet quod de factis propriis loquitur: significãdo quod nihil fecit vt esset occultũ, sed quic quid fecit,fecit vt publicetur. Et ꝑpterea subdit. ❡*Siquis habet aures audiendi audiat.* Loquebatur enim de seipso,non manifestans quod de se
G loqueretur.❡*Et dicebat illis,videte quid audiatis.* Dixerat quod vult publicari sua dicta et facta: & quia intẽdebat hoc adimplendũ esse per discipulos,ideo monet eos ad considerandũ quic quid audiant,proculdubio ab ipso:tũ vt mente penetrent quod audierint:tum ne aliud prædicent quem quod audierint ab ipso.tum ne aliquid omittant prædicare eorum quæ audierint.❡I N *qua mensura.* periculũ tacendi,omittendi,seu negligendi predicationem integrã auditorum apponitur:explicando quod qua mensura communicauerint audita aliis, eadẽ mẽsura fiet eis retributio.& vltra hoc aliquid superaddetur.Sed corrige textũ.❡*Mensi fueritis.* pro,metimini,remetitur.pro,mẽsurabitur,*vobis*:& adicietur vobis.Deest.qui auditis. Quod autem dicit *& adiicietur vobis*,intelligitur tam in bono quam in malo:hoc est tam in præmio quam in pœna.Sicut etiam mensura intelligitur tam abondans quam deficiens.Ad hæc enĩ explicanda subiungitur quo ad pręmium. ❡*Qui enim habet dabitur illi.* Et quo ad pœnam. ❡*Et qui non habet etiam quod habet auferetur ab eo.* Et per eum qui habet & eum qui non habet, significatur habẽs seu non habẽs secundum debitum vsum:vt Matth.xiii.diffuse expositum
H est.❡*Et dicebat sic est regnun dei.* parabola hæc aput solum Marcum inuenitur:& affertur consequenter ad declarandum modum quo apostolica prædicatio fructificat.et intendit quod discipulorũ est prædicare ad similitudinẽ ¡seminanti s:ita quod germinatio & fructificatio expectetur aliunde scilicet à cordibus audiutorum , sicut germinatio & frucatioctio siminis expectatur à terra:& queãdmodum tempore messis aponitur falx,ita producto prędestinato fructu,succiduntur viri iusti ex hac vita.Hæc intentio parabolæ huius.❡Regnum dei.in militanti eclesia incipiens. ❡*Quemadmodum si homo iaciat sementem in terram, & dormiat & exurgat nocte & die.* Referuntur hec ad hominem qui seminauit.etsignifi atur per hæc hominem occupari suis naturalibus necessitatibus, & vacare suis exersitis.e Nam ordinanda est litera applicando singula singulis silicet noctem dormitioni,& diem exurrectioni.Ac si aperte dixisset.& vacet negociis suis Significatur enim per hoc quod non opera ho
I minis prędicantis efficitur fructificatio seminis iacti in terram. ❡*Et semen germinet & increscat.* Prius descripsit dispositionem hominis qui seminauit,modo describit dispositionem seminis seminati. ❡*Dum nescit ille.* Nescit siquidem homo qui seminauit quid sub terra fiat donec semen germinet.Et similiter nesciunt prędicatores quidverbum dei seminatũ per prędicationem hominis operetur,donec Prodeat in opus.❡*Vltro enim terra fructificat.*.Significatur enim pervltroneam fructificationem,ex libero arbitrio prodire fructum auditi diuini verbi.ita tamenvt subintelligas simul diuinam gratiam:sicut in terra subintelligitur cõcursus superiorum causarum scilicet caloris solaris,pluuiæ & huiusmodi.concurrentibus enim his intelligitur terra fructificans.Et significatur per progressum fructificationis terrę,progressus fructificationis cordis suscepto semine diuini verbi.Et describitur ordo,quia nemo repente fit summus:sed primum exercetur operibus incipientium,deinde proficientium,&
k demum perfectorum.❡*Primum herbam:deinde spicam:deinde plenum frumentum in spica.* Et *quum ex se produxerit.* pro,quum autem productus fuerit *fructus.* Significatur enim quòd quum prędestinatus fructus regni cœlorum(hoc est pręsentis ecclesię)ꝑductus fuerit,statim erit finis. Potest nihilominus intelligi de producto fructu cuiusque delecti:quoniã tunc est messis particularis per mortem illius.❡*Statim mittit falcem:quoniam adest messis.* Quantum ad parabolã illemet.homo significatur mittens falcem qui seminauit.quantum verò ad sensum,principalis seminator(scilicet iesus Christus)significatur. ipse eniqui in predicatoribus iacit semẽ

verba

verbi diuini in terram, per angelos metet. Et *dicebat. cui assimilabimus regnum dei: aut cui parabolæ*. pro, in qua parabola, *cōparabimus illud?* Alia recitatur parabola de grano sinapis quæ exposita est. Mat. 13 Et apponitur vt declarato modo fructificandi, declaretur vis euangelici seminis quod prędicatur. *Sicut granum sinapis: quod quum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra. & quum natum fuerit, ascendit in arborem.* Nescitur quis apposuerit has duas dictioes scilicet ī arborē. *& fit maius omnibus holeribus. & facit ramos magnos: ita vt possint sub vmbra eius aues cœli habitare:* pro, nidificare. *& talibus parabolis multis loquebatur eis verbum.* Habes apud Matthæum multas parabolas quas Marcus sub his verbis comprehendit. *Prout poterant audire.* q̄uis dominus parabolice loqueretur, proponebat tamen eas secundum capacitatem audientium, vt fructuose essent. Multis siquidem fructuose erant. q̄uis multi indigni essent: de quibus dictum est, vt videntes non videant &c. ¶ *Sine parabola autem non loquebatur eis.* Nō dicit omnem sermonem fuisse parabolicum, sed quod habebat parabolam comitem. Docebat enim multa sub propriis verbis & annectebat parabolas. *Seorsum autem.* Declarat euangelista quod etiam parabolas habentes aliquid difficultatis declarabat discipulis seorsum à turba. *Discipulis suis disserebat.* pro, dissoluebat omnia. significatur enim quod soluebat dubia seu nodos difficultatum. Et *ait illis in die illa, quum sero esset factum. transeamus contra.* pro, in vlteriorem ripam. *& dimittentes turbam, assummunt eum ita vt erat in naui: & aliæ naues erant cum illo.* Prōptam ac celerem executionem describit ab inchoata à nautis nauigatione antequam Iesus sedens in nauicula mutaret situm, & antequam disiungeretur nauicula illa ab aliis nauiculis. Identitas siquidem situs Iesu significatur dicendo, ita vt erat in naui. coniunctio autem adhuc aliarum nauicularum significatur dicendo. & aliæ nauiculæ erant cum illa. Aduerbium ita, ad ambo refertur scilicet ad situm Iesu, & ad coniunctionem nauicularum. Et legendum est cum illa scilicet naui: & non cum illo. erant enim nauiculæ multæ iunctæ naui in qua erat Iesus docens. ET *facta est.* pro, fit, *procella magna venti: & fluctus mittebat.* pro, immittebat *in nauim: ita vt impleretur nauis. & erat ipse in puppi, super ceruical dormiens. & excitant eum.* proculdubio discipuli. ET *dicunt illi, magister non ad te pertinet.* pro, non est tibi curæ, *quia.* pro, quod *perimus? & exurgens comminatus est vento.* p, & excitatus increpauit ventum: *& dixit mari. Tace obmutesce.* increpat ventum causantem fluctus, & silentiū imponit mari sonanti: non vt ventus & mare percipiant, sed ad ostendendum hoībus præsentibus quod solo imperio cessare facit vētum & fluctus maris. ET *cessauit ventus, & facta est tranquillitas magna.* Repente fieri nō tranquillitatem sed tranquillitatem magnam, testatur opus esse excedens totius naturæ facultatem. ET *ait illis. Quid timidi estis?* Deest aduerbium sic non enim reprehenditur simplex timor, sed timor sic hoc est adeo magnus vt præsente iesu timeant perire. *Nec dum habetis fidem?* increpatiue legenda sunt. Obiurgat enim discipulos quod adhuc non habeant fidem quum viderint tot miracula facta ab eo. Monstrauerunt enim minus credere, tum magnitudine timoris, tum excitando iesum à somno: taq̄ non posset dormiens saluare eos. Et *timuerunt timore magno: & dicebant ad alterum. quis putas est iste, quia ventus.* Deest Latinis copula præcedens vētum. Legendum enim est. *Quia & ventus & mare obediunt ei.* An soli discipuli nautarum officium exercentes, an etiam nautæ alii interfuerint qui hæc dixerunt, incertum est. Hoc tamen est certum quod nec discipuli plenam in iesu fidem habebant. illis enim dictum est, necdum fidem habetis: vt patet Matth. 8.

CAPVT V.

ET *venerunt trans fretum.* pro, in vlteriorē partē, *maris, in regionē Gerasenorū.* pro, Gadarenorū. Aduertendū est enim ꝙ apud Mat. ca. 8. regio hæc appellatur regio Gergesenorum: apud Marcum autē & Lucam Gadarenorū. Nec aliquid certi cōperia, propter hoc ꝙ diuersi diuersa sentiunt: sed parui refert scire nomina locorum seu habitatorum. Si tamen verum est ꝙ regio hæc sit trans iordanem, nomen Gadarenorum quadrat: pro quanto trans iordanem Gaditæ acceperunt à Moyse portionem suam.

¶ Et *exeunti ei de naui, statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo.* Quamuis duo fuerint apud Matth. ca. 8. Marcus tamen tacens vnum non contradicit. sæuioris enim creditur mentionem facere. *Qui domicilium habebat in monumentis. & neq catenis iam quisq̄ poterat eum ligare: quoniam sæpe compedibus & catenis vinctus, dirupisset catenas & compedes comminuisset: & nemo poterat eum*

rat eum domare. Et semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans: & concidens se lapidibus. Videns autem Iesum a longe, cucurrit & adorauit eum. Dæmon, aut coactus aut ad malum a-
F liquod tendens, virtutis actum exercet. propter quod magnus iste religionis actus processisse videtur ab animo explorandi an Iesus sit filius dei. expertus namq; in deserto quod tentando Iesum, hæc omnia tibi dabo si cadens adoraueris me, non potuit cognoscere an sit filius dei, tentat modo contrariam viam scilicet adorando ipsum Iesum. vnde & assertiue, nominat eum filium dei: sicut etiam cum tanta reuerentia adorat.

¶ *Quid mihi & tibi iesu fili dei altissimi.* Fingit dæmon nihil commune esse sibi & christo: hoc est nihil negocii habere cum eo: quum tamē multum negocii cum eo haberet tentando. *Adiuro te per deum.* Verba hæc fuerunt dicta à dæmone postq̄ Iesus dixerat ei, exi spiritus immunde: vt manifeste subiungit Euangelista. *Ne me torqueas.* Imperium Iesu vt dæmon exeat, tormentum esse dæmonis ipsemet dæmon testatur. inuitum enim oportere exire, est tormentum superbo & pertinaci in proprio velle. ¶ *Et interrogabat eum. quod tibi nomen est?* Iesus interrogat, vt ipsemet dæmon fateatur inuitus multitudinem: ad hoc vt magnitudo miraculi
G innotescat, & ad hoc vt cognoscatur quamcunq; multitudinem dæmonum ei subiici.

¶ *Et dicit ei legio mihi nomen est: quia multi sumus. & deprecabatur eum multum ne se expelleret extra regionem.* Hinc apparet affectus diuersorum dæmonum ad diuersas regiones. nisi enim multitudo hæc affecta fuisset regioni illi, non petisset extra regionem non mitti.

¶ *Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus pascens in agris.* Superfluit in agris.

¶ *Et deprecabantur eum spiritus.* pro, omnes dæmones, *dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. & concessit.* pro, permisit, *eis statim iesus.* Hinc habes potestatem naturalem dæmonum ligatam teneri, in pœnā sui peccati. si enim libere vti possent sua potentia, non indiguissent licentia iesu ad inuadendum porcos: & intollerabilia mala facerent.

Et exeuntes spiritus immundi, introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo millia. pro, erant autem fere bis mille. proculdubio porci. *ET suffocati sunt in mari. Qui autem pa-*
H *scebant eos, fugerunt: & nunciauerunt in ciuitatem & in agros. & egressi sunt videre quid esset factum.* pro, quid esset quod factum est: *& venerunt.* pro, veniunt ad iesum, *& vident illum qui a dæmonio vexabatur sedentem vestitum & sanæ mentis.* In græcis codicibus subiungūtur hæ quatuor dictiones, cum habuerat legionem. Et significatur per hoc magnitudo facti: vt non solum significetur dæmonio vexatus sed legione dæmonum oppressus, iam sedens & vestitus & sanæ mentis, qui prius nudus discurrebat & furiosus. *ET timuerunt. & narrauerunt illis.* egressis ex ciuitate. *Qui viderant, qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat: & de porcis. & rogare cœperunt eum vt discederet de finibus eorum.* Illi qui egressi fuerant de ciuitate, timentes ne peius aliquid iactura porcorum subsequeretur, rogant venerando tantam authoritatem monstratam in curatione
I illius furiosi, vt discedat à regione illa.

¶ *Quumq; ascenderet.* pro, & ingresso eo nauim, *cœpit illum deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat vt esset cum illo. & non admisit eum: sed ait illi, vade in domum tuam ad tuos: & annuncia illis quanta tibi dominus fecerit.* Non dicit quanta ego fecerim tibi, sed in deum refert: quem hebræorum more appellat dominum, vnde apparet Hebræum fuisse illum hominem in quo fuerat legio. Nisi enim fuisset Hebræus, non hebræo more nuncupasset deum iesus, illi mandata dando. *& misertus sit tui.* Ordo pposterus. nam sensus est annuncia quod dominus misertus tui fuerit, & quanta tibi fecerit. prior enim est subleuatio à miseria q̄ collatio bonorum.

¶ *ET abiit: & cœpit prædicare in decapoli quāta sibi fecisset iesus. & oēs mirabantur. & quum transcendisset.* pro, & quum traiecisset Iesus, *In naui rursus trans fretum.* pro, i. vlteriorem ripam, *conuenit*
K *turba multa ad eum: & erat circa mare. & venit quidam.* pro, & ecce venit vnus, *de Archisynagogis nomine Iairus: & videns eum procidit ad pedes eius. & deprecabatur eum multum, dicens quoniam filia mea in extremis est.* Quod apud Matth. dicitur modo moriebatur, hic dicitur in extremis est.

¶ *Veni, impone manum tuam.* pro, manus. Pluraliter. & superfluit tuam. *Super eam vt salua sit, & viuat.* pro, viuet. Affirmat enim archisynagogus, quod si Iesus imposuerit filiolæ suæ manus, sequetur vita: hoc est quod non morietur quamuis sit in extremis. *ET abiit cum illo: & sequebatur eum turba multa: & cōprimebant eum. ET mulier quæ erat in profluuio sanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpessa a compluribus medicis, & erogauerat omnia sua, nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat: quum audisset de iesu, venit in turba retro: & tetigit vestimentum eius.*

¶ *Dicebat enim quia si vel vestimentum eius tetigero, salua ero.* ¶ *ET confestim siccatus est fons sanguinis eius: & sensit corpore quia sanata esset a plaga.* pro, à flagella. Aegritudinem enim appellat

pellat flagellum dei. ¶Et statim iesus in semetipso cognoscens virtutem quae exierat de illo. pro, de se. intellige virtutem de iesu exire non migratione sed effectu. ¶Conuersus ad turbam, agebat. Quis tetigit vestimenta mea. non corpore sed fide. De quo tactu si intellexissent discipuli, non admirati fuissent verba iesu. et dicebant ei discipuli ipsius, vides turbam comprimentem te, & dicis quis me tetigit. et circunspiciebat videre. pro, vt videret eam quae hoc fecerat. volebat iesus manifestari miraculum factum non solum ob diuinem gloriam ex illo miraculo sed ad vtilitatem fidei in Archisynagogo. Sciebat enim ipse affuturos statim nuncios mortis puellae: & oportere augeri fidem Archisynagogi ad credendum quod etiam mortuam filam posset suscitare. ¶Mulier vero timens & tremens sciens quod factum esset in se, venit & procidit ante eum: & dixit ei omnē veritatem. Pro, omnem causā suam. ille autem dixit ei. filia, fides tua te saluam fecit. vade in pace: & esto sana a plaga tua. pro, flagello tuo. Manifestat iesus fidem mulieris meruisse salutem, vt augeatur fides iairi praesantis. ¶Adhuc eo loquente, veniunt nuncii ad Archysynagogum. A

In gręco non habetur dictio noncii: nec habetur ad archisynagogum,

Sed ab archisynagogos. significatur domesticos venisse à domo archisynagogi. hos enī describit dicendo quòd veniunt ab archisynagogo: hoc est domestici à domo archisynagogi, proculdubio ad ipsum Iairum archisynagogum. ¶Dicentes. s. archisynagogo. ¶Quia filia tua mortua est, quid vltra vexas magistrum? Non credebant isti iesum posse suscitare mortuā: & ppterea vanam dicebant esse solicitationem iesu ad veniendum domum. ¶Iesus autem, Deest. statim, audito verbo quod dicebatur, ait Archisynagogo. Noli timere. Hinc apparet Iairum in periculo fuisse timendi iacturam filiae esse irreparabilem. ¶Tantummodo crede. Nihil aliud à te exigitur nisi vt sicut credidisti me posse sanare filiam tuam in extremis constitutam, ita credas me posse tibi illàm quàmuis mortuam restituere viuam ac sanam. ¶Et non admisit. pro, permisit, quemquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi. B

Intellige haec de sequela ad ingrediendum domum Iairi. reliquit enim turbam & discipulos reliquos quum esset prope seu. iuxta domū. Et veniunt. pro, venit. s. iesus in domum Archisynagogi. & vidit. pro, videt, tumultum: & flentes & eiulantes multum. Et ingressus ait illis. Quid turbamini. pro, tumultuamini, & ploratis? puella non est mortua sed dormit. ¶Sciebat iesus illam esse mortuam. nec tamen falsum dixit: intendens non esse mortuam sibi sed dormire sibi deo: cui tam facile erat suscitare illam à morte quam facile fuisset homini excitare illam à somno. C

Et irridebant eum. Deest. scientes quod esset mortua. & scripsit hoc euangelista ad firmandū testimonium verae mortis: & consequenter verae resuscitationis subsequutae. ¶Ipse vero eiectis omnibus. Noluit coram turba hoc miraculum facere, qui tamen alios publice suscitauit: ad instruendū vtrunq; quandoque oportere seruari. pro loco & tēpore. Assumit patrem & matrem puellae: et qui secum erant. s. Petrū, iacobū, & ioannē. Et ingrediuntur. pro, ingreditur, vbi puella erat iacens: & tenens manū puellae, ait illi, Thabita. Graeci scribunt talitha cumi. cū quod est interpretatum, puella (tibi dico) surge. Nota hic duo. Alterum est ꝙ illę duae dictiones tibi dico, nō significātur verbis iesu (talitha cumi) sed interpositae sunt ab euangelista vel ad maiorē expressionē authoritatis verbi iesu, ꝙ solo dicere suscitauit eā. vel (quod magis crediderim) accentus, articulus seu modus proferendi à christo, Expressus est ab Euangelista per has dictiones, tibi dico. D

Alterum est quòd imperatiuum surge, significatur per dictionē Hebraicam cumi. puella autē vel nō significatur per dictionem talitha directe, sed tāq̄ gen⁹, si talitha cumi nomē erat proprium illius puellae. quia enim significauit tunc indiuiduum puellae, ideo euangelista interpres dixit puella surge. vel Chaldaica dictione ab Hebraeis vsurpata talitha, puella significatur. maior enī est authoritas Euangelistae interpretātis talitham puellā q̄ quorūcunque aliter sentientium. Et confestim surrexit puella & ambulabat. Vt intelligas non solum viuam sed sanā. ¶Erat autem annorum duodecim & obstupuerunt stupore magno. Et praecepit illis vehementer, affectu humilitatis & vitandae humanae gloriae. VT nemo id sciret. Perspice differentiam temporum: miraculum mulieris curatae à fluxu sanguinis latens, voluit manifestari, quia tempus vrgebat ad augendam fidem archisynagogi: hoc autem miraculum vult latere, quia non imminebat necessitas tunc manifestandi. Vtroque autem opere docuit discipulos vt pro loco & tempore quandoque manifestarent miracula quae facturi erant, & quandoque procurarent manere occulta. Et iussit dare illi mādu care. Ad cumulum testimonii verae resurrectionis: vt obstupescentes parentes & discipuli comprobarent non esse phantasma id quod videbant. Reliqua circa haec miracula, exposita vide Matth. ix. E

Il: v. Capu

CAPVT. VI.

F E T egressus inde abiit in patriam suam. Hoc est in Nazareth. ¶ *Et sequebantur*. pro, *sequuntur, eum discipuli sui. Et facto sabbato cepit in synagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina eius.* In Græco nihil aliud est quàm obstupescebant: ita ꝙ nihil dicitur de doctrina. ¶ *Dicentes, Vnde huic hæc omnia?* In græco non est omnia. *Et quæ est sapientia quæ data est illi: & virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic est faber.* Apud Matthęū dicitur Fabri filius: apud Marcum vero Faber cum articulo. s. ille faber. vt intelligamus vtrūq; esse dictum: & quòd erat filius fabri & quòd erat faber. personaq; certa fabrilis artis significatur per articulum. Hinc autem habemus vnde satisfiat curiosis quærentibus, quid fecerit Iesus vsque ad tricesimū annum? Vacabat enim exercitio fabrili. Et hoc valde congruit testimonio humano quòd non vacauit literis, non scientiis, nō doctrinæ legis: vt certa cognitióe scirent oēs cópatriotæ quòd scientia eius non erat humanitus acquisita. Vnde cóciues obstupescunt, nō solum de miraculis sed de sapientia (hoc est de scientia diuinorum) quæ apparebat in Iesu. ¶ *Filius Mariæ: & frater iacobi & ioseph.* pro, iose, *& iudæ & Simonis? nonne & sorores eius*
G *hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo.* Qui aliis erant testes de visu quòd scientia iesu non erat humano studio acquisita, videntes eum plenum sapientiæ & gratiæ miraculorum: vnde debebant moueri ad credendum & laudandum deum, inde moti sunt ad cadendum, inde ruerunt. ¶ *Et dicebat illis iesus, quia non est propheta.* Superfluit quia. ¶ *Sine honore.* ꝑ, inhonorat⁹. Quod peius est. Significat enim esse contemptum. ¶ *Nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua.* Quamuis etiam extra patriam prophetæ quandoque despiciātur: quia tamē cómuniter contemnuntur prophetæ apud suos, ideo dominus dixit nisi in patria, cognatione & domo sua ad specialiora semper descédés. *Et non poterat ibi virtutem vllam facere.* Nō ex defectu potentiæ, sed ex impedimento immo repugnantia obiecti. est enim sermo de potentia non absoluta, sed ordinaria. Nam sicut potentiæ naturales non possunt ꝓprios effectus producere nisi in patiente disposito, ita potētiæ ordinariæ ad curatioēs & miracula, nō possunt producere effectus nisi in patiente disposito per fidem: quæ quia istis Nazarenis deerat, ideo
H dicitur quòd non poterat virtutem vllam facere. ¶ *Nisi.* Addenda est coniunctio ꝙ. ¶ *Paucos infirmos impositis manibus curauit. Et mirabatur.* vera admiratione, causata ex ignota sibi experimentaliter infidelitate comperta in Nazarenis contra omnem rationem.

¶ *Propter incredulitatem.* pro, infidelitatem *eorum.* Refertur hæc causa ad vtrumque. s. non poterat & mirabatur, Et significatur simul indispositio Nazarenorum ad recipiendum effectus miraculorum. ¶ *Et circuibat castella in circuitu, docēs.* Expertus incredulitatem Nazarenorum, querit fructum facere in castellis per circuitum, ne culpa Nazarenorū isti postha beantur. Reliqua circa gesta in Nazareth exposita vide idē Matth. xiiii. ¶ *Et conuocauit duodecim: & cepit eos mittere binos: & dabat illis potestatē spirituum immundorum.* Scilicet ordinariā:
I hoc est efficacem tunc si tam ex parte apostolorum q̄ ex parte curandorū seu agentiū pro ipsis concurrent quæ cocurrere debent. Ex parte enim aliorum debebat cócurrere fides, ex parte autem apostolorum debebant etiam cócurrere quædem: puta oratio & ieiunium. Vnde non potuerunt eiicere dæmonium: de quo dominus dixit, hoc genus dæmoniorū nō eiicitur nisi in oratione & ieiunio. ¶ *Et præcepit illis ne quid tollerent in via nisi virgam tantum.* Math. x. dicitur nec virgam. Solutio est ꝙ virga ad officium defensionis (sicut & cætera arma defensiua) in hibita est: virga autē ad officium sustentationis in itinere cócessa est. *Non perā non panem, neq; in zona æs: sed calceatos sandaliis.* Math. x. dicitur neq; calciamenta. Solutio est, ꝙ apud Math. duplicata calciamenta inhibentur: hic verò mittūtur calciati sandaliis, iuxta illorū morē. Non enim fecit eos vendere calceos & emere sandalia: quū ab vniuersa euāgelica
K doctrina discrepet solicitudo circa figurā calceorū, vestis & cuiuscūq; operimēti. indigna si quidē tali tātoq; doctori est hmōi cura: à quo nullū simile pręceptū inuenitur. Nullū enim de colore, quātitate aut figura vestiū, nullū de barba aut capillis, & vniuersaliter nullū de hōi in differētibus corporeis ꝓceptū inuenitur à iesu datū: sicut nec de differentia cibi aut potus vt etiā per hoc cognoscamus ipsum esse deū qui fecit oīa, cui omnia seruiunt: cui mihi horū displicet qui vniuersis in toto orbe nationib⁹ leges dabat, oībus & singulis cógruas, nulliq; incōmodas, nulla exceptióe alicubi aut aliquādo egētes. Ex industria itaq; marcus dixit ꝙ misit eos calceatos sandaliis, prout erāt calciati: ne erraremus in Math. intelligēdo iesum prohibuisse calciamenta. *Et ne induerentur duabus tunicis.* Ne desipias intelligendo iussisse iesum discipulis, vnica tātū veste indui: sed ꝓhibet indui vestibus mutatoriis. & propterea eiusdem speciei vestes duplices inhibuit. s. tunicas alterā induendo, & alteram seruando ad induendum loco

loco prioris. *Et dicebat eis, quocunque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde.* scilicet de illo oppido, ciuitate seu villa mutationem enim hospitium prohibet. *Et quicunque non receperint* A
vos neque audierint vos, exeuntes inde, excutite puluerem de pedibus vestris, in testimonium illis. Hoc est in signum testimonii, tum quod non ex vobis sed ex illis procedit priuatio diuinæ gratiæ apud illos. tum quod nihil commune vobiscum habebunt in regno cœlorum, sicut vos nec puluerē habetis eorum. ¶ Scito apud Græcos post hæc verba subiungi. Amen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorris in die iudicii quam ciuitati illi. Hæc in textu græco: quæ Matth. x. cum reliquis exposita sunt. *Et exeuntes prædicabant vt pœnitentiam agerent: & dæmonia multa eiiciebant: & vngebant oleo multos ægros.* Credendum est præcepto iesu eos hoc fecisse. nō enim fas est credere ex proprio sensu vsos fuisse vnctione. Verum hæc vnctio non sacramentalis intelligitur (qualis est vnctio extrema qua vtitur ecclesia) sed initium quoddam. *& sanabantur.* pro, & sanabat. Et refertur ad oleum. significatur enim quod oleum sanabat ægrotos. Vnde B
apparet quod oleo vtebantur ad sanandum, non ad sacramentum ministrandum. Apparet quoque quod statim sequebatur sanitas: alioquin non fuisset cognita virtus olei sanantis.
Et audiuit rex herodes. iste Herodes titulo non erat rex sed potestate. erat enī tetrarcha galilææ. *Manifestum enim factum est nomen eius. & dicebat quod Ioānes Baptista resurrexit a mortuis: & propterea virtutes operantur in illo. alii autem.* supple nonnulli. *dicebant quia Helias est. alii vero dicebant quia propheta est, quasi vnus ex prophetis.* Harum trium opinionum de iesu, prima super migrationē spūs de corpore in corpus fundatur. Et nescio vnde ortum habuerit migratio talis scilicet in hominem contemporaneum.
¶ Secunda aūt super prophetiam Malachiæ de aduentu Heliæ. Tertia ancipitē habet sensum, an significetur vnum ex prophetis rediisse: iuxta traditiones quorundam philosophorū de circulo animarum. an significetur quod iesus est propheta similis antiquis prophetis. Et si hoc significatur, rationabilior cæteris hæc opinio fuit. *Quo audito Herodes ait, quem ego decollaui Ioannem, hic a mortuis resurrexit.* Desunt Latinis duæ dictiones. altera verbum est. altera pronomen ipse. puncto tamen intermedio. ita quod legendum est. quem ego decollaui Ioannem hic est. & deinde subiungitur, ipse à mortuis resurrexit. & hæsitando non definiendo dixit Herodes hæc verba: vt patet apud Lucam. *Ipse enim Herodes misit ac tenuit Ioannem & vinxit eum in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui: quia duxerat eam.* Deest. vxorem. *Dicebat enim Ioannes Herodi, non licet tibi habere vxorem fratris tui Herodias autē insidiabatur illi: & volebat occidere eū, nec poterat. Herodes autem.* pro, enī. Redditur enī ratio quare herodias nō poterat Ioannē occidere. *Metuebat Ioannem: sciens eum virum iustum & sanctum. & custodiebat.* pro, obseruabat eum: *& audito eo multa faciebat: & libenter eum audiebat.* Hi actus virtutum qui narrantur de Herode, intelligendi sunt ficti: iuxta verbum domini appellantis Herodem vulpem: & testimoniū Matthæi quod Herodes volens Ioānem occidere timuit populum. Fictæ itaque Herodes exercebat hos virtutum actus erga Ioannem: ob quam fictionem non poterat Herodias occidere Ioannem vt volebat. Marcus enim refert apparentes actus. D
¶ *ET quum dies oportunus accidisset, Herodes natalis sui.* in græco habetur.
¶ Quādo Herodes in natalitiis suis, *cœnam fecit.* pro, faciebat, *principibus.* pro, primatibus, *& tribunis.* qui præsunt mille. *& primis galileæ: quumque introisset filia ipsius herodiadis, & saltasset & placuisset simulque recumbentibus.* pro, accumbentibus, *rex ait puellæ. pete a me quod vis, & dabo tibi. & iurauit illi: quia quicquid petieris, dabo tibi. licet dimidium regni mei.*
¶ *Quæ quum exisset, dixit matri suæ. quid petam? at illa dixit, Caput Ioannis Baptistæ. Quumque introisset statim cum festinatione ad regem, petiuit dicens, Volo vt protinus.* Superfluit protinus. *des mihi in disco caput Ioannis Baptistæ. & contristatus est rex, propter iusiurandum & propter simul recumbentes noluit eam contristare.* pro, reiicere. *sed,* pro, & protinus misso. Deest rex. Legēdum est. Rex misso *spiculatore, præcepit afferri caput eius in disco.* Superfluit in disco. sed desunt tres aliæ dictiones. Ille autem abiit. Significatur enim quod spiculator abiit ad exequendum mandatum. E
¶ *ET decollauit eum in carcere. & attulit caput eius in disco: & dedit illud puellæ: & puella dedit matri suæ. quo audito discipuli eius venerunt: & tulerunt corpus.* pro, cadauer, *eius: & posuerunt illud in monumento.* Gesta hæc exposita vide Mat. 14. *ET conuenientes apostoli ad Iesum, renunciauerunt ei omnia. quæ egerant & docuerant.* Nota apostolos singula tā quæ egerant quam quæ docuerant referre ad iesum: vt hinc discant prædicatores ad prælatum referre & quæ egerint & quæ docuerint.
¶ *Et ait illis, venite seorsum in desertum locum: & requiescite pusillum. Erant enim qui veniebant & redibant multi: & nec spatium manducandi habebant.* Prouidet pius ac prudens magister discipulis de aliquantula

aliquantula quiete:instruens prælatos quid agere debeant cũ ministris suis. *Et ascēdētes in na*
F *uim abierunt.* in græco non habentur hæ tres dictiones, ascendentes in nauim. nec habetur a-
bierunt, sed abiit. ita legendum est. *Et abiit.* Significatur enim de Iesu ꝙ abiit. *In desertum locū.*
Deest. naui, seorsum. Significatur quòd Iesus abiit nauicula in locum desertum. qui erat in
territorio ciuitatis Bethsaidæ: vt Lucas dicit. *Et viderunt eos abeuntes: & cognouerunt:* Deest. cū.
s. Iesum. *Multi: & pedestres de omnibus ciuitatibus cōcurrerunt, illuc.* pro, cōcurrunt. *& præuenerunt*
eos. pro, conuenerunt ad illum. Vbi patet ꝙ non significatur istos cōcurrentes ad iesum, p-
uenisse descensum iesu de nauicula: sed quòd conuenerunt ad iesum iam existentē in deserto.
¶ *Et exiēs.* de secretiore loco in quo erat. Vnde & Lucas dicit ꝙ excepit eos. Significatur enim
quòd iesus quãuis sequestrauerit se & suos discipulos à turbis, videns tamen tot ad se concur
risse in desertum, non diuertit ab eis, sed exiuit ad eos, sed excepit eos.

¶ *Vidit turbam multam Iesus. & misertus est super eos: quia erant sicut oues non habentes pastorem.*
G Magna indigentia significatur per hanc similitudinem: oues enim valde egent pastore.
¶ *Et quoniam hora multa fieret.* pro, facta esset. Significatur enim tarda diei horà ad quam pro-
tractus fuerat sermo doctrinæ.
¶ *Accesserunt discipuli eius, dicētes desertus est locus hic: & iam hora præteriit.* Deest. multa: *dimitte il-*
los, vt euntes in proximas. pro, circũiacentes, *villas & vicos, emant sibi cibos.* pro, panes, *quos mandu-*
cent, pro, quod enim manducent non habent. Rationem enim reddunt suæ solicitudinis.
Et respondens ait illis, date illis manducare. Præcepit hoc sciens futuram executionem quam disci
puli impossibilem reputabant. *Et dixerunt ei, euntes emamus ducentis denariis panes & dabimus.* pro,
demus, *illis manducare?* Responsio hæc discipulorum legenda est interrogatiue: non ad signifi-
candum interrogationem, sed impossibilitatem. consueto enim modo loquendi significant
non habere modum prouidendi tantæ turbæ quia carent tanta pecunia: quum tamen debui
H sent exhibere se promptos ad exequendum iussa, supplicando vt Iesus prouideret.
¶ *Et dixit eis, Quot panes habetis? ite & videte. Et quum cognouissent, dicunt, Quinꝙ & duos pisces. Et*
præcepit illis vt accumbere facerēt oēs secundum contubernia. in græco habetur conuiuia conuiuia.
Et significatur per diuersa conuiuia. *Super viride fœnum.* pro, super viridem herbam.
¶ *Et discubuerunt in partes.* In græco habetur areolę areolę. Et significatur per diuersas areolas.
Per cētenos & quinquagenos. Ordinem discumbentiũ describit Marcus tripliciter scilicet à dis
iunctione locorum per diuersas areolas: hoc est diuersas partes prati disiunctas propriis sul-
cis, quemadmodum areolæ hortorum distinguuntur. & à diuersitate conuiuiorum: hoc est
quod erant distincti velut per diuersas mensas. & demum à diuersitate numeri: hoc est ꝙ
aliquæ areolæ erant capaces centum, & aliquæ capaces quinquaginta. vel potius ꝙ aliquod
conuiuium erat centum & aliquod quinquaginta. Et describit hæc euangelista vt cognosca-
mus coram iesu non fuisse confusam comestionem: sed ordinate dispositas sedentes ac quie-
I scentes oēs comedisse. *Et acceptis quinꝙ panibus & duobus piscibus, intuens in cœlum.* vt oēs viderent
à deo fieri miraculum. *Benedixit & fregit panes.* Propriis manibus melius scindendeo quã gla
dio. Et frangendo multiplicabat. & hoc ad euidentiam miraculi. Vnde etiam & pisces ipsos
ipsemet diuisit. *Et dedit discipulis suis vt ponerēt ante eos. & duos pisces diuisit omnibus. & manducaue-*
runt oēs & saturati sunt. & sustulerunt reliquias. Superfluit reliquias *Fragmētorum duodecim cophinos*
plenos. & de piscibus. ad cumulum testimonii parati miraculi voluit Iesus tot cophinos fragmē
torũ superesse. *Erant aũt qui manducauerant.* Deest. fere. *quinꝙ milia virorum.* aduerbium fere ad nu
merum quinq; milium refertur. Reliqua vide exposita circa hoc miraculum Matth. 14.
¶ *Et statim coegit discipulos suos.* inuiti enim discipuli recedebant ab eo: quibus cauebat à con-
sortio nocturno tot mulierum postquam saturata erat turba.
¶ *Ascēdere nauim vt præcederēt se trans fretum ad Bethsaidam.* Erat enim aliquanta distantia à de-
K serto Bethsaidę ad ipsam Bethsaidam, versus quam iubet discipulos ire.
¶ *Dum ipse dimitteret populum.* pro, turbam. *& quum dimisisset eos.* Græca dictio non significat
simplicem dimissionem: sed dimissionem benignam qua amicis recedentibus quasi vale di-
cimus. Significat enim quòd iesus more celebrantiũ cõuiuia beneuole eos emisit. in quo ma
xima iesu comitas etiam ad rusticos commendatur. ¶ *Abiit in montem orare.* pro, vt oraret.
Verum hominem se monstrat orando: exemplumq; aliis præbet post prædicationem, men
tem ad deum leuandi. *Et quum sero esset.* pro, factum esset. Vnde significatur quòd ante solis
occasum dimisit iesus turbam. ¶ *Et nauis in medio mari.* Non significatur medium per æ-
quidistantiam à ripis, sed profundum mare. erant enim. xxv. seu. xxx. stadiis longe a terra

apud

A

apud Ioannem. *Et ipse solus in terra: & videns eos laborantes.* Nisi visionem corporalem significaret euangelista, nō dixisset, ꝙ ipse erat in terra videns eos loborantes: quoniam intuitu diuino videbat non solum eos sed vniuersa quæ fiunt in cœlo & in terra. Nec obstat ꝙ nox esset: quoniam etiam nocte in monte existentes videmus nauiculas in mari prope laborantes. *In remigando.* Dictio græca non speciem remigationis, sed genus significat commune remigationi & actioni qua agimus naues & currus: verum interpres quia Ioannes explicat quū remigassent stadia quasi. xxv. ideo speciem expressit. *Erat enim ventus contrarius eis. Et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans super mare, & volebat preterire eos.* Hoc est disposuit gressus suos ad similitudinem volentis præterire. talem enim exhibebat se in ambulatione qualis apud eos erat in mente scilicet non fixus, non firma fide? *At illi vt viderunt eum ambulentem super mare, putauerunt phantasma esse: & exclamauerunt.* timentes à phantasmate. *Omnes enim viderunt eum & conturbati sunt. & statim loquutus est cum eis: & dixit eis, confidite, ego sum, nolite timere.* B *& ascendit ad illos in nauim: & cessauit ventus.* Omittit hic Marcus verba & gesta inter Iesum & Petrum. *Et plus magis.* pro, valde ex abundanti. seu valde supra modum. *Intra se stupebant.* Magnitudo enim stuporis significatur: vnde in græco subiungitur stupebant & admirabantur, ordine præpostero. *Non enim intellexerunt de panibus. erat enim cor eorum obcæcatum.* Nota etiam in christi discipulis post tot miracula visa, adhuc obcæcatum cor. & disce diuinæ gratiæ tribuere donū fidei, non visioni miraculorū. *Et quum transfretassent, venerunt in terrā Genezareth.* Hinc apparet terram Genezaret communem esse Bethsaidæ & Capharnaum, quo apud Ioannem venerunt. nam versus Bethsaidam præceperat Iesus vt irent. *Et applicuerunt.* Deest. in portum *Quumq́ egressi essent de naui, continuo cognouerunt eum.* pro, agnouerunt eum. significatur enim ꝙ incolæ recognouerunt eum: vtpote prius eis notum. *Et percurrentes vniuersam.* Deest. circumiacentem, *regionem illam.* Non sufficit incolis agnoscentibus Iesum propria consolatio sed per vniuersam regionem discurrunt annūciando quòd Iesus qui facit miracula adest. D *Ceperunt grabatis eos qui se male habebant circunferre.* Non solum annunciant: sed inchoāt circunferre ægrotos in grabatis, ad prouocandum alios tum ad continuandum ceptas latiões, tum ad inchoandum aliorum lationes ægrorum. *Vbi audiebant eum esse.* Non manebat Iesus in vno loco. sed per regionem discurrebat. Et propterea circunferebantur in grabatis ægroti vt ante eum locarentur. *Et quocunq́ introibat in vicos vel in villas aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos: & deprecabantur eum vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent.* Opus erat prece: quoniam decumbentes in lectulis. non valebant attingere ad Iesum. nisi substetisset aut appropinquasset ad eo, vel econuerso. *Et quotquot tangebant eum, salui fiebant.* Quamuis tangerent non carnem sed vestimentum Iesu, euangelista tamen describens rationem miraculi, dicit quod tangebant eum. ipse enim erat (non vestis eius) sanitatem donas, mediante tactu suę vestis. Et considera hic quantem multitudinem curatorum euangelista simul significat. D

CAPVT VII

T *conuenerunt ad eum Pharisæi & quidam de scribis, venientes ab Hierosolymis. & quum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus (.i. non lotis) manducare panes vituperauerunt.* pro, incusauerunt. Significatur enim ꝙ reprehenderunt: *Pharisæi enim & omnes iudæi nisi crebro lauerint manus, non manducant: tenentes traditionem seniorum. & foro venientes nisi baptizentur non comedunt. & alia multa sunt, quæ tradita sunt illis seruare: baptismata calicum & vrceorū, & æramentorum & lectorum. & interrogabant.* pro, deinde interrogabant, eum. procul dubio arguendo. *Pharisæi & Scribæ. quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum: sed communibus manibus manducant panem? At ille respondens dixit eis, bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis. sicut scriptum est. Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longe est a me. inanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum.* Superfluit coniunctio &. significatur siquidem quod doctrinæ eorum sunt præcepta hominum. appositiue enim legendum est. *Relinquentes enim mandata dei, tenetis traditionem hominum: baptismata vrceorum & calicum. & alia similia his facitis multa. & dicebat illis, bene irritum fecistis.* pro, reiicitis, *præceptum dei vt traditionem vestram seruetis. Moyses enim dixit.* Nota idem appellari à iesu præceptum dei & dictum Moysi: vt hinc itelligamus dicta Moysi esse dicta dei.

E

¶Hono

¶ *Honora patrem tuum & matrem tuam: & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. vos autem*
F *dicitis, Si dixerit homo patri vel matri corbam (quod est donum) quodcumque ex me, tibi proderit.* Aiunt corbam non quodcunq; donum, sed deo dicatum significare. ¶ *Et vltra non dimittitis, eum quicquam facere patri suo aut matri.* Vniuersa hæc materia exposita est Matthæi. xv. diffuse. Sententia tamen horum verborum non tam clara est apud Matthæum: quoniam illic dicitur, & nō honorificabit patrem suum aut matrem suam: hic verò dicitur, & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri suæ. Significatur enim hic quod tollendo materiam debitam à filio patri aut matri, non relinquebant filio vnde subueniret patri aut matri. ¶ *Rescindentes.* pro, abrogantes, *verbum dei per traditionem vestram quam tradidistis. Et similia huiusmodi multa facitis.* Hinc habes quòd non in hoc solo errabant. ¶ *Et aduocans iterum turbas, dicebat illis, Audite me omnes & intelligite.* Nihil *est extra hominem, introiens in eum, quod possit eum coinquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ coinquinant hominem. Si quis habet aures audiendi audiat. Et quum introisset in domum a turba, interrogabant eum discipuli eius parabolam. Et ait illis, Sic & vos imprudentes.* pro, *sine intelligentia, estis.* Non *intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest*
G *eum coinquinare: quia non intrat in cor eius, sed in ventrem vadit & in secessum exit, purgans omnes escas. Dicebat autem quoniam quæ de homine exeunt, illa coinquinant hominem. Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt.* Primus effectus malæ voluntatis (quæ cor appellatur) describitur mala cogitatio. tum vt intelligamus omnem malam cogitationem esse aliquo modo volūtariam. in cuius signum fatemur in Christo, nullam tentationem fuisse intus. Si enim cogitationes malæ inuenirentur inuoluntariæ, non dixisset iesus, de corde procedunt cogitatiōes malæ. Tum vt intelligamus inquinari homines solis malis cogitationibus, etiam si nullum exteriꝰ opus malū nullus exterior sermo malus adsit. ¶ *Adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritiæ, nequitiæ.* Nomine generis significantur vel vniuersi mali habitus, appellari nequitiæ quia reddunt hominem nequeuntem continere se à malis operibus: vel vitia ad luxum vitæ spectantia, quæ specialiter reddunt homines impotentes ad ea quæ sunt virtutis. ¶ *Dolus, impudicitiæ, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia.* Imprudentia (non defectu naturalis sagacita-
H tis, sed contrarietate ad virtutem prudentiæ) significatur. ¶ *Omnia hæc mala ab intus procedunt: & coinquinant hominem. Et inde surgens abiit in fines* Tyri *& Sidonis: & ingressus domum, neminem voluit scire.* Tanquam non venerit prædicaturus Gentilibus. ¶ *Et non potuit latere.* Non significatur impotentia Iesu sed impotentia silentii. quamuis enim Iesus venisset non vt publica persona, non potuerunt tamen silere qui cognoscebant ipsum. Superius namque cap. iii. dictum est quòd multi ex Idumæa & partibus circa Tyrum & Sidonem conuenerant ad iesum. ¶ *Mulier enim statim vt audiuit de eo (cuius filia habebat spiritum immundum) intrauit.* in domum in qua erat iesus. ¶ *Et procidit ad pedes eius.* ¶ *Erat autem mulier Gentilis Syrophœnissa genere.* Dictio interpretata Gentilis proprie significat græcam: sed interpres quia eadem dictio translata videtur in libris noui testamēti quandoq; ad significan-
I dum Ethnicum, ideo transtulit Gentilis. quod est certius quā quod fuerit græca: quum genere dicatur Syra non cuiuscunq; partis Siriæ sed Phœnicis. ¶ *Et rogabat eum vt demonium eiiceret de filia sua. Qui dixit illi. Sine prius saturari filios, non enim bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa respondit, & dixit illi. vtique domine. nam & catelli comedunt sub mensa de micis puerorum. Et ait illi, propter hunc sermonem vade, exiit demonium a filia tua. Et quum abiisset domum, inuenit puellam* pro filiam, *iacentem super lectum & dæmoniū exisse.* Vide exposita circa hec Mat. xv. *Et iterum.* Alium aduentū iesu ad mare Galileæ, significat: ¶ *Exiens de finibus tiri, venit per sidonem.* pro, de finibus Tyri & Sidonis venit, *ad mare Galileæ inter medios fines Decapaleos.* Decapolis nomen est regionis decem vrbium. *Et adducunt ei surdum & mutum.* pro, surdū impe-
K ditæ linguę. Significatur enim nō mutus sed vix valens loqui. Narraturq; a solo Marco, hoc miraculum in specie. ¶ *Et deprecabantur eum vt inponat illi manum. et apprehendens eum, de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius* In greco habetur sic. misit digitos suos expuens in ores eius. ¶ *Et expuens tetigit linguam eius: & suspiciēs in cœlū ingemuit.* Inter speciales modos quibus quādoq; vsus est iesus ad curendum, admiratiōe dignus est iste, cū tot circunstātiis nula necessitate sed sola voluntate adhibitis. nam ducit illū seorsū, tāgit loca ęgritudinū, vtitur sputo, in vtrisq; adhibet gemitū, eleuat oculos in cœlū: ad supplandum q; deerant ex patre aliorū, ad efficatiā ordinarię potestatis que appelatur gratia curationū. Noluit enim iesus vti excellēti

potestate

potestate sua, sed illa ordinaria potestate quam dederat discipulis: quæ dispositióem exigit ex parte aliorũ, nihil siquidem de huius surdi fide aut deuotione apparet: offerentiũ autem illũ minor fides significatur, quum describuntur peccantes vt imponat illi manum. Vndiq; ergo deficiente fide, supplet iesus gemitu, suspectione in cœlum, & applicatione propriæ carnis ac sputi, tanq̃ sancta instrumenta adhibendo: nam sancta erant oĩa quæ iesu erant. Et instruxit per hoc discipulos ad supplendum quandoque orationibus & adhibitione sacrarum rerũ, ea quæ desunt ex parte aliorum. *Et ait illi, Ephphtha: quod est ad aperire.* Hebraica dictio est Ephphtha: quam ipsemet euangelista interpretatus est per imperatiuum passiuum aperire. Et dirigitur iste sermo non ad aures sed ad hoiem: cui dicitur fias apertus. *Et statim apertæ sunt aures eius: & solutum est vinculum linguæ eius: & loquebatur recte.* Hinc firmatur q̃ nõ erat mutus. non enim dixit, & loquebatur: sed dixit, & loq̃batur directe. Vnde etiam cõsequenter habetur q̃d nõ erat surdus á natiuitate. surdi enim á natiuitate, neque recte neque nõ recte sciunt loqui. *Et præcepit illis.* humilitatis affectu. Vide quam crebro vtitur iesus humilitatis affectu. *Ne cui dicerent. Quanto autẽ eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant: & eo amplius admirabantur.* p, stupebãt, *dicentes bene omnia fecit & surdos fecit.* pro, facit, *audire & mutos loqui.* Græca dictio non significat mutos, sed elingues, seu nõ potentes loqui. Directe enim respondet hoc ei quod in principio huius narrationis dictum est, surdum impeditæ linguæ. Nec mireris pluraliter dici: quia numerus pluralis pro singulari sæpe vsurpatur. A B

CAPVT VIII.

N *diebus illis, iterum quum turba multa esset cum iesu, nec haberent quod manducarent, conuocatis discipulis, ait illis. Misereor super turbam.* Misericordia proprie passio est, est enim condolentia quædam alienæ miseriæ tanq̃ propriæ. Verumque humanum animum se habere monstrauit miserendo. C

¶ *Quia ecce iam triduo sustinent me.* pro manent apud me, *nec habent quod manducent.* Nõ est putandum illos triduo ieiunasse: sed cõsumpsisse quicquid habebant alimenti duobus diebus, & tertio die nihil habuisse ad mãducandum. *Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via. quidam enim ex eis de longe venerunt. Et responderunt ei discipuli eius, Vnde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine?* Discipuli minoris fidei se esse monstrant: q̃uis viderint prius miraculum quinq; panum & duorũ pisciũ. *Et interrogauit eos quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem. & præcepit turbæ discumbere super terram & accipiens septem panes, gratias agens fregit: & dabat discipulis suis vt apponerent. & apposuerunt turbæ. & habebant pisciculos paucos. & ipsos benedixit.* Pronomen ipsos superfluit hic legẽdum est enim. *Et benedixit & iussit apponi & ipsos.* scilicet pisciculos. *& manducauerunt & saturati sunt: & sustulerunt quod super fuerat de fragmentis septem sportas. erant autem qui manducauerant quasi.* p, ferme, *quatuor milia & dimisit eos.* Vide Matth. xv. exposita circa hoc miraculum. D

¶ *Et statim ascendens nauim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.* idem locus est qui á Matthæo noiatur Magdala. *Et exierũt Pharisæi: & ceperunt conquirere.* hoc est disputare. Hæc disputatio videtur illa quæ descripta est ioannis. vi. consonat enim tẽpus: cõsonat & petitio signi de cœlo. *Cum eo, quærentes ab illo signum de cœlo: tentantes eum.* Non ad hoc vt crederẽt petebant signum de cœlo, vel simile mannæ in deserto, vel aliquid maius, de cœlo tamen. *Et ingem scẽs spiritu.* Deest. suo. Condolentiam iesu super Pharisæorum incredulitate, non insurgentem ex sese, sed excitatam á proprio ipsius spiritu describit.

¶ *Ait, quid generatio ista signa signum quærit? amen dico vobis, si dabitur generatione isti signum.* sermo mutilus est consonans ingemiscenti. Vtuntur enim ingemiscentes sermone truncato, quẽad modum & irati. & propterea sicut deus iratus describitur, dicens, si introibunt in requiem meam, ita iesus ingemiscens dicit. si dabitur generationi isti signum. Vtrobique enim mutilo sermone significatur negatiuus sensus hoc modo prolatus. *Et dimittens eos, ascendit iterum nauim: & abiit trans fretum. & obliti sunt panem sumere: & nisi vnum panem non habebant secum, in naui. & præcipiebat eis, dicens, Videte & cauete.* Superfluit &. *A fermento Pharisæorum & fermento Herodis.* Sicut fermentum Pharisæorum appellat simulatam doctrinam, ita fermentum Herodis appellat simulatam religionem. Fermenti enim vsus in absconsione sub farina est. & virtutem eleuatiuam ad inanem gloriam significat. E

¶ *Et cogitabant ad alterutrum.* pro, & disputabant inter sese, *dicentes, quia panes non habemus. Quo cognito,*

cognito, ait illis iesus. *Quid cogitatis quia panes nō habetis? nondum cognoscitis nec intelligitis? adhuc cæ*
F *cæcatum habetis cor vestrum?* Prouida dispensatione diuina effectum est vt discipuli iesus visi tot miraculis, adhuc cæcatum cor haberent: ad tollendum à mundo suspicionem omnis humanæ artis in iesu & discipulis eius, per quos postea mundus conuersus est ad fidem iesu.

¶ *Oculos habentes non videtis: & aures habentes non auditis: nec recordamini quando quinque panes fregi in quinque millia, quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? dicunt ei, duodecim. Quando autē septē panes in quatuor milia, quot sportas fragmentorum tulistis? illi autē dixerunt ei, septē. Et dicebat eis. quomodo nōdum intelligitis? Et veniunt Bethsaidam. & adducunt ei cæcum: & rogabant eum vt illum tangeret. Et apprehēsa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & expuēs, in oculos eius impositis manibus suis, interrogauit eum si quid videret.* In huius cæci curatione vtitur quoque iesus simili mō quo vsus fuerat in curatiōe surdi impeditæ linguæ. Et cū hic nō fuerit cæcus à natiuitate, sicut nec ille natus surdus, apparet quod in iis q̄ erant faciliora miracula iesus difficilius curat mortuos enim
G suscitat solo verbo: & his minimis adhibet tot media. vt cognoscamus quod nō ex impotētia iesu hoc prouenit: sed quia defectū alienæ fidei supplet ad efficaciā potestatis ordinariæ. nam & huius cæci nulla legitur fides: & rogātes petūt vt imponat illi manū, nō credētes illius imperio posse cæcum curari. *Et aspiciens.* p, recepto visu, *ait, Video homines velut arbores ambulantes.* Desunt in hac oratione duæ dictiones. in græco enim habetur, video hoīes, quoniam velut arbores video ambulantes. ita quod cæcus aliquantulum videns fatetur se videre hoīes, non quia visu discernat ipsos quos videt esse hoīes (videbat enim hoīes velut arbores) sed quia videbat, eas ambulantes. Ita quod ex ambulatione discernebat illos quos sic confuse videbat, esse homines. *Deinde iterum imposuit manus super oculos eius: & cepit videre.* pro, & fecit eum videre. supple denuo. *& restitutus est, ita vt clare videret omnia.* pro, & vidit clare oēs supple hoīes. Est in hoc miraculo singulare quod paulatim iesus cæco visum restituit: primo imperfecte &
H deinde perfecte, tum vt intelligamus quantus erat defectus alienæ fidei, tum vt discerent discipuli etiam si imperfectum opus miraculose facerant non desistere, sed iterum orare, sacra adhibere & hmōi. tum vt disceremus non esse à miraculis exemptas curationes imperfectas, & quæ paulatim procedendo de imperfecto ad perfectum fierent: quum ad deum seu sanctos confugeremus supplicantes pro sanitate, emissis vel non emissis votis.

¶ *Et misit illum in domum suam, dicens. Vade in domum tuam.* Superfluit vade in domum tuam. *Et si in vicum.* Dissonāt inter se græci codices: dum quidam si habent, alii autem & neque in vicum. *Introieris, nemini dixeris.* Deest in vico. Ex quo apparet quod procedēs litera legenda est vt textus noster habet, & si in vicum introieris. Si enim prohibuisset ingressum in vicum, nō subiunxisset neque dixeris in vico. sed optime quadrat vt postq̄ dixit & si in vicum introieris, subiunxerit nemini dixeris in vico. Pluries expositum est præcepta hæc ex affectu pro-
I dite humilitatis.

¶ *Et egressus est Iesus & discipuli eius in castella Cesareæ Philippi: & in via interrogabat discipulos suos, dicentes eis, quem me dicunt homines esse? Qui responderunt illi, dicentes.* Superfluit illi dicentes. *Alii Ioannem Baptistam: alii Heliam, alii vero quasi.* Superfluit quasi. *vnum de prophetis. Tunc.* pro, & ipse, *dicit illis, vos vero quem me dicitis esse? Respondens Petrus ait ei, Tu es christus. & interminatus est eis. ne cui dicerent de illo.* pro, de se. Circa hæc dicta (latius Matth. 16. scripta) vide quæ ibi scripsimus. & adde quod ideo iesus noluit ante mortem suam prædicari à discipulis quod ipse esset Messias, ne impedimentum prętaret euangelio regni cœlorum: ne scilicet suspicarentur quod ambiret regnum. Messias enim expectabatur Rex magnus, Fuisse autem hanc suspitionem tollēdam euentus subsequutus testatur. quinto enim die postquā acclamatus fuit Messias, Ponti-
k fices & seniores tanq̄ reū lęsę maiestatis fecerūt ipsum crucifigi à p̄side. Noluit itaque ante effectū passionis suæ tēpus hoc publicari, sed congruo reseruari tēpori. *Et cepit docere eos.* post tot miracula, post fidē professionēque discipulorum ꝙ ipse esset Messias, incipit aperire discipulis mysterium passionis & mortis suæ. *Quoniam.* pro, ꝙ, *oportet filium hominis multa pati, & reprobari a senioribus & a summis sacerdotibus & scribis, & occidi: & post tres dies resurgere. Et palam.* pro, libere, *verbum loquebatur.* Significatur ꝙ iesus ea, q̄ erāt passionis & mortis suæ, libere seu audacter sine verborum inuolucro, sine timore p̄nunciabat.

¶ *Et apprehendens eum Petrus, cepit increpare eum. Qui conuersus & videns discipulos suos, comminatus est Petro.* pro, increpauit Petrum, *dicens. Vade retro me Satana: quoniam non sapis quæ dei sunt, sed quæ sunt hominum.* Vide hæc omnia exposita Matth. xvi. ¶ *Et conuocata turba cum discipulis suis, dixit eis. Si quis vult me sequi deneget.* pro, abneget, *semetipsum: & tollat crucem suam: & sequatur*

*sequatur me. Qui.*pro, quicunque *enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam.*pro, quicunque autem perdiderit animam suam propter me & euangelium, Deest hic, saluum faciet eã. A
¶*Quid enim proderit homini si lucretur mundum totum, & detrimentum animæ suæ faciat? aut quid dabit homo commutationis.*pro, aut quam dabit homo commutationem, *pro anima sua?* Hæc omnia fuerunt exposita Matth. xvi. *Qui enim me confessus fuerit & verba mea.* Corrupti sunt codices (vt creditur) à scriptoribus. debet legi erubuerit. *In generatione ista adultera.* Appellatur generatio illa iudæorum adultera, quo ad affectum: quoniam relicto affectu dei tanq̃ proprii viri, adhærebat sibiipsi, seipsam solam amans. ex hoc enim postea occiderunt Christum: testantibus ipsis, ne forte veniant Romani & tollant locum nostrum. *Et peccatrice.* ex prædicto enim adulterio multitudo oriebatur peccatorum. *Et filius hominis confitebitur.* pro, erubescet, *eum.* Similiter enim corruptus est hic textus. *Quum venerit in gloria patris sui cum angelis sanctis.* Conueniens describitur retributio, vt qui verecundatur in hac vita fateri aut imittari Christum, Christus quoque quum venerit in gloria verecundetur habere ipsum inter suos. B

CAPVT IX.

T dicebat illis. amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus qui non gustabũt mortem donec videant regnum dei veniens. pro, venisse, *in virtute.* Hæc Marci verba. s. venisse ĩ virtute (quę Matth. xvi. non habetur) fauent intelligẽtibus dominum loqui de resurrectione sua quum dicit, donec videant regnum dei venisse in virtute. Tunc enim & non ante venit regnum ĩ virtute immortalitatis corporalis & in plenitudine potestatis iesu, quũ data est ei omnis potestas in cælo & in terra: & victa morte, etiam totum corpus iesu in regnum dei translatum est, nulla passibilitate animi vel corporis remanente. C
Hæc enim ex regno peccati venerunt & excluduntur à regno dei. *Et post dies sex assumpsit.* ꝓ, assumit, *Iesus Petrum & iacobum & ioannem: & duxit.* pro, subducit. *illos in montem excelsum solos.* In græco habetur seorsum solos. Videtur enim significari quòd nõ cum aliis sed segregatos ab aliis seorsum in loco ab aliorum discipulorum loco remoto, duxit illos tres solos. *Et transfiguratus est.* pro, transformatus est. Non enim figura sed forma exterior mutata est. *Coram ipsis Et vestimenta eius facta sunt splendentia &* superfluit. *& candida nimis velut nix:* qualia fullo nõ potest super terram candida facere. *Et apparuit.* pro, visus est, *illis Helias cum Moyse: & erant loquentes cum iesu. Et respondens Petrus ait iesu. Rabbi bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula: tibi vnum, Moysi vnum, & Heliæ vnum. Nõ enim sciebat quid diceret. erant enim timore exterriti. Et facta est nubes obumbrans eos: & venit vox de nube, dicens. hic est filius meus charissimus.* pro, dilectus. *audite illum. Et statim circunspicientes, neminem amplius viderunt nisi iesum tantum secum. Et descendentibus illis de monte præcepit illis ne cuiquam quod.* pro, quæ. *vidissent narrarent: nisi quum filius hominis à mortuis resurrexerit.* Spectantia ad hanc domini trãsfigurationem, vide exposita Matt. xvii. D
¶*Et verbum continuerunt apud se: conquirentes quid esset quum à mortuis resurrexerit.* ꝓ, illud à mortuis resurgere. Significatur enim quòd isti tres discipuli inter se disputabant illud à iesu dictum scilicet à mortuis resurgere. Dixerat enim nisi quum filius hominis à mortuis resurrexerit: & non penetrantes resurrectionem seu resurrectionis statum immortalem & gloriosum, disputabant inter se, non quid significaretur sed quid esset iesum à mortuis resurgere.
¶*Et interrogabant eum, dicentes. Quid ergo.* Superfluit ergo. *dicunt pharisæi & Scribæ.* Superfluunt duæ dictiones. s. Pharisæi &. Legendũ est enim interrogatiue. Quid dicunt Scribæ *quia Heliam oporteat venire primum?* Ratio interrogandi de aduentu Heliæ & responsio iesu, expositæ sunt Matth. xvii. diffuse. *Qui respondens, ait illis. Helias quum venerit primo, restituet.* pro, restituit, E
omnia. Præsentis temporis est restituit. Quo ad sensum autem nihil refert. quod nobis enim futurum est, hoc est præsens erit tempore Heliæ. *Et quomodo scriptum est in filium.* pro, de filio, *hominis vt multa patiatur & contemnatur. Sed dico vobis quia & Helias venit, & fecerunt illi quæcunq; voluerunt: sicut scriptum est de eo.* Tam alieni siquidem erant discipuli à fide passionis & mortis iesu, vt fidei de aduentu Heliæ interseràt iesus fidẽ passionis & mortis suæ. propterea quũ cõprobasset dictum scribarum ab aduentu Heliæ, statim adiungit, & quomodo scriptum est de filio hominis vt cõtemnatur & c. vt vel sic est cõsortio similis credibilis incipiant credere futurã passionẽ & mortẽ ipsius. Vbi etiã perspice ꝙ prius prænũciauit passionẽ & mortẽ suã absolute: modo autẽ repetendo prænunciat ꝓphetatam in sacris scripturis mortẽ passionẽq;

suã. Et quoniam nescientibus sacras scripturas loquebatur, muniuit hoc credendum dupli-
F ci testimonio. s. simili fide venturi Heliæ, & morte Ioannis Baptistæ, similiter propheta: vt si
cut credunt prophetatum Heliam venturũ, & sciunt Ioannem Baptistam mortuũ, ita credãt
vere futurã passionem & mortẽ ipsius iam prophetam in scripturis. ¶ *Et veniens ad discipulos*
suos alios, tres enim cum eo veniebãt. *Vidit turbam magnam circa eos: & scribas conquirentes cum il-*
lis. hoc est disputantes cum discipulis Iesu. *Et confestim omnis populus*. pro, turba, *videns Iesum, stu*
pefactus est: & expauerunt. Superfluit & expauerunt. *& occurrentes salutabant eum*. Ratio stupefa-
ctionis turbæ, aut inopinatus Iesu aduentus illuc, aut nescio quid insolutum in Iesu ex trans-
formatione descendente apparuit turbæ: sicut Moysi descendentis à colloquio diuino, facies
apparuit fulgens. Vnde & subiungitur insolitus actus turbæ. scilicet quòd accurrentes saluta
uerunt Iesum, occursus enim significat desiderium præsentiæ Iesu: salutatio autem reuerentiã.
vt ex hoc facto intelligamus attractiuum aliquid in Iesu apparuisse. ¶ *Et interrogauit eos*. pro,
Scribas; *quid inter vos*. pro, aduersus illos, seu cum illis. *conquiritis?* Vt enim dictum est, disputa-
bant Scribæ cũ discipulis Iesus. Et q̃uis Iesus sciret omnia, interrogat tamen Scribas qua de
G re disputant cum discipulis suis: vt responsio, occasio fiat miraculi sequentis. *Et respondens vnus*
de turba, dixit, magister attulit filium meum ad te, habentem spiritum mutum, qui vbicunque eum apprehẽ
derit, allidit illum: & spumat & stridet dentibus & arescit. & dixi discipulis tuis vt eiicerent illum, & nõ
potuerunt. Hinc apparet materiam disputationis fuisse impotentiam discipulorum Iesu ad cu-
randum puerum lunaticum oppressum à dæmonio. nisi enim de hoc disputassent, quærenti
domino à scribis quid conquiritis cũ illis, non diceret. Marcus. & respondens vnus, proferẽs
dictam discipulorum impotentiam. &c. Rationabile autem est q̃ Scribæ inputarẽt discipu-
lis mali aliquid: puta q̃ vane sequerentur Iesum, vt aliquid huiusmodi, ex quo non poterãt
illum curare. *Qui respondens eis dixit. O generatio incredula, quandiu apud vos ero, quandiu vos pa-*
tiar? Apparet hinc incredibilitatem illorum obstitisse curationi istius. *Afferte illum ad me. Et*
H *attulerunt eum. Et quum vidisset*. supple Iesus *eum*. s. lunaticum. *statim spiritus conturbauit*. pro, di-
serpsit, *illum*. Et intellige discerptionem non membrorum sed virium. *Et elisus*. pro, lapsus, *in ter*
ram. volutabatur spumans. Et interrogauit patrem eius. non vt disceret ignotum, sed vt difficulta-
tem curationis pater pueri confiteretur: & hac occasione proficeret in fide. *Quantum temporis*
est ex quo ei hoc accidit? At ille ait. ab infantia: & frequenter eum in ignem & aquam misit, vt eũ perderet
Sed si quid potes, adiuua nos, misertus nostri. Magna differentia inter hũc & leprosum. ille dixit do
mine si vis potes me mũdare: iste nõ credit potestatem in Iesu, dicendo si quid potes. *Iesus aũt*
ait illi. si potes credere, Deest præcedens articulus, hoc si potes credere. Apta abiurgatio, aperiẽs
non ex defectu potentiæ curatiuæ sed ex defectu fidei difficultatem curiæ prouenire. *Omnia*
possibilia sunt credenti. Ex parte petentis fides reddit oĩa possibilia, & non solum hoc. *Et conti-*
I *nuo exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat. credo domine: adiuua incredulitatẽ meam*. Fetetur ipse-
met semifidem suam: & paulatim proficit, petendo vt suppleat Iesus id incredulitatis quod
in se recognoscit. *Et quum vidisset Iesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo*. pro, in
crepauit spiritum immundum *dicens illi. Surde & mute spiritus*. Hinc habes & q̃ dæmon redit
quandoque hominem surdum & mutum: similisque est ratio de aliis ægritudinibus. & quod
non sunt audiendi philosophi deridentes eos qui dicunt quod dæmon causat quandoq; hu
iusmodi ægritudines, eo quod causas naturales habent. Falluntur enim ex affirmatione cau
sarum naturalium intrinsecarum, inferendo negationem extrinsecæ causæ qui dæmon est.
non enim dicimus dæmonem sine mediis causis surdum & mutum efficere: sed applicando
actiua passiuis. ex industria siquidem Iesus alloquitur dæmonem, surde & mute spiritus: ad
confutandum negantes huiusmodi ægritudines à spiritu, malo quandoque esse.
Ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum. Ad cumulũ testimonii q̃ spũs sit efficiẽs
K illum surdũ & mutũ ac lunaticũ (vt aliis euãgelista testatur) pcepto cogit illũ ad exeundũ. pce
pta enim intelligentibus diriguntur. *Exclamans & multũ discerpens eum, exiit ab eo. & factus est si-*
cut mortuus: ita vt multi dicerent quia mortuus est. Iesus autem tenens manum eius, eleuauit eum: & surre-
xit. Si non credis verbis Iesu, considera facta: & vel sic crede fuisse spiritum. ægritudo siquidẽ
pura non curatur clamando, discerptionem patiendo ita vt fiat velut mortuus: immo tunc
maxima ægritudinis vis & tamen tunc Iesus eleuauit eum, & surrexit sanus. Et dæmon qui-
dem torsit puerum quia inuitus exibat, faciens peius quod potuit: Iesus autem permisit hæc
fieri vt euidentia miraculi magis elusceret. ¶ *Et quum introisset in domum, discipuli eius secreto*
interrogabant eum. Quare nos non potuimus eiicere eum? & dixit illis. Hoc genus in nullo potest exire
nisi

nisi in oratione & ieiunio. Paulo ante Iesus fidem requiri ex parte patientium dixerat, modo ieiunium & orationem ex parte curantium requiri docet: vt intelligamus miracula quandoq; impediri ex parte agentis & quandoque ex parte patientis. *Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam.* Deest in medio præpositio per: pretergrediebantur per Galileam. Significatur enim celer transitus per Galileam absq; commoratione. *Nec volebat quemquam scire. Docebat autem discipulos suos: & dicebat illis. quoniam filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus hominum, & occident eum, & occisus tertia die resurget.* Ecce tertio Iesus prædicit discipulis suis suam passioné & mortem: prædicit autem tanq̃ præsentem, vt intelligant ꝙ in ianuis est. *at illi ignorabant verbum, & timebant eum interrogare.* Omnes istæ octo dictiones sunt superfluæ. *& venerunt Capharnaum. Qui quum domi esset, interrogabat eos. quid in via.* Deest. inter vosipsos, *Tractabatis.* pro, disputabatis? *at illi tacebant. inter se siquidem disputauerant in via quis eorum maior esset.* In græco habetur quis maior. cætera addidit interpres pro claritate. *& residens vocauit duodecim.* Hinc insinuatur ꝙ priorem interrogationem (quid in via disputabatis) dixerat communiter ad discipulos anteq̃ sederet: postq̃ autem sedit non vocauit omnes discipulos sed duodecim. qui accendentes ad eum, dixerunt id quod Matth. 16. legitur, quisputas maior est in regno cælorum? quod Marcus tacet. ita ꝙ prius tacuerant præ verecundia fateri disputationem suam propriç ambitionis, postq̃ vocati fuerunt, nõ tanq̃ respõdentes sed potius tanq̃ inuertétes materiã interrogãdo petunt, nũ quis maior? sed quis maior in regno cælorum? Timuerunt enim quum se viderunt vocatos depñendi & repñendi. *& ait illis. si quis vult.* Mõstrat iesus ꝙ vidit cogitatiões eorum ambitiosas q̃uis verba eorum ambitioné nõ sonarent: dicendo ꝙ quicunq; appetit primatum, oportet esse vltimum. *Primus esse.* nõ videri, nõ haberi. *erit omnium nouissimus & omnium minister.* Põdera ordiné appetitum primatus fundat super esse, nõ super appetitum sed super esse vltimum ac minimum: aperte docens si vis esse primus, esto oĩm vltimus ordine, & minimus subiectionis officio. *& accipiens puerum, statuit eum in medio eorum. Qué quum cõplexus esset.* pro, quum posuisset in vlnis. Vnde significatur puer hic infantilis ætatis. Et ordine ꝑpostero scripta sunt. nam prius tenuit ipsum in vlnis: & deinde stetit in medio. *ait illis. Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit.* Per demonstratũ puerum intendit representatum per puerũ: hoc est humilem corde. tales enim significantur ꝑ huiusmodi pueros. ¶ *Et quicunque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui me misit.* In deum resoluit receptionem cuiuscunq; minimi: tum vt meriti ratio ex relatione ad deum cognoscatur: tum vt omnis gloria in deum referatur. ¶ *Respondit illi Ioannes.* Quia dixerat Iesus quisquis receperit vnum in nomine meo, intellexerat Ioannes verbum Iesu non de sola receptione ad hospitiũ aut ad consortium, sed amplissime de quacunq; acceptatione seu approbatione: & occasioné inde accepit respondendi, an is qui in nomine Iesu eiicit dæmonia & tamen non est de consortio discipulorum sequentium Iesum, sit probandus an reprobandus? Et hanc consultationem proponere intendit narrando factum. ¶ *Dicens. Magister vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia.* Hinc apparet quod discipuli Iesu miracula faciebant interiecta inuocante nominis Iesu. ¶ *Qui non sequitur.* Legendum esset. & prohibuimus eum quia non sequitur nos zelo vnitatis moti videntur discipuli prohibentes illum. *Iesus autem ait. nolite prohibere eũ. Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me.* Prima hæc ratio ex parte vitandæ detractationis sumitur. ideo enim non prohibendum mandat, quia vtens nomine Iesu ad facienda miracula non facile detrahit ipsi Iesu: non detrahere auté Iesu, vtile est christianæ fidei. Et hinc habetur quod iste qui eiiciebat dæmonia in nomine Iesu, nõ plene credebat: sed erat sicut illi qui dicent, nõne in nomine tuo virtutes multas fecimus? erat sicut illi descripti in act. apostolorum ca. 19. quibus dixit dæmon. iesum noui & Paulum scio vos aũt qui estis? ¶ *Qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.* altera ratio ex negatione medii inter pro & contra sumitur. ita ꝙ declarat iesus non dari medium in religiosis & moralibus: sed esse tam religiosos q̃ morales actus, aut contra ipsum iesum aut pro ipso. Et vere sic est: quoniam si recti sunt mores, si recta est religio, ꝑ iesu est, pro fide christiana est: nõ recta autem religio, & similiter nõ recti mores, contra iesum sunt. Quocirca iste qui in noíe iesu dæmones eiiciebat, quum sanctæ religionis actũ exerceret, non cõtra iesum sed pro ipso erat. Et ex hoc claro sensu habes consonantiam huius dicti ad illud Matthæi. 12. qui non est mecum, contra me est. Eadem enim est ratio veritatis vtriusque. ¶ *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo* (quia Christi estis) *amen dico vobis, non perdet mercedem suam.)*

mm.ii. Manifestat

Manifestat quod dixerat scilicet eiicientem dæmonia in nomine iesu esse pro eis argumento
F â minori: quia quisquis in noie meo dederit vobis calicem aquę frigidæ, nó perdet mercedé suam: vt per hoc intelligant ꝙ multo magis mercedem suam recipient, qui vobis hoc præstant ꝙ nomen meum inuocant ad expellendum dæmones eiq̃ tó lóge minus est præbere vobis calicem aquæ frigidæ. Et docuit nihilominus per hoc ꝙ q̃tuncũque minimum officium intuitu iesu factum, dignum est mercede apud ipsum. Et rursus quod quilibet quantuncunque, pauper potest aliquod opus misericordiæ exhibere, saltem calicem aquæ frigide.

Et quisquis scandalizauerit. pro, scandalizat, *vnum ex his pusillis credentibus in me.* Intercisus fuerat sermo iesu de paruulis occasione verborum ioannis, & propterea mó redit ad priorem sermonem de magnipensione paruulorum cum extensione doctrinæ de scandalis: vt etiam habetur apud Matth. 18. vbi hæc quæ sequuntur exposita vide.

G ¶ *Bonum est ei magis si circundaretur mola asinaria.* pro, saxum molare, *collo eius, & in mare mitteretur.* *Et si scandalizauerit.* pro, scandalizat, *te manus tua, abscinde illam. bonum est tibi debilem.* pro, mancum, *introire in vitam quam duas manus habentem ire in gehennam in ignem inextinguibilem.* Appellatur inferni inextinguibilis, aut quia perpetuus est, aut quia (ꝙ potius crediderim) alterius est naturæ ab igne qui apud nos est. *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* Affert saluator authoritatem ex Esaiæ prophetæ cap. vlt. de pœnis inferni. Ex qua rónabiliter coniicitur ꝙ sicut vermis damnatorum nó est naturalis vermis, ita ignis eorundem nó est naturalis ignis: sed vterque metaphorice. Et vermis quidem appellatur intrinseca pœna sensus, velut corrodens internus morsus: ignis aũt exterior pœna tam vehemens quàm ignis nos cruciat. Et attulit testimonium Esaie, vt intelligerent à prophetis esse prædictas pœnas inferni quas ipse iesus prædicabat.

Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum. bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quam duos
H *pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis.* pro in ignem inextinguibilem. *vbi vermis eorum non moritur & ignis nó extinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, eiice eum. bonum est tibi luscum introire in regnum dei, quã duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. vbi vermis eorum non moritur & ignis non extinguitur. Omnis enim igne salietur.* Docuerat abscindendam manum, eruẽdum oculum, præcidendumque pedem, si scandalo nobis essent, ad euitandum ignem æternum. & q̃a per abscisionem hm̃oi nó significabantur ipsæ abscisiones mẽbrorum, sed abdicatio cómodorum vtilium ac delectabilium quæ afflictio est, ac per hoc nonnullus ignis est ideo sub specie ignis genus totum afflictionum & tribulationum voluntariorum cópræhendit. Et docet quod oĩs electus, igne tribulationis saliendus est. hoc est igne hm̃oi vtetur ad seruandum seipsum á malo. igne enim saliri, est igne vti ad salitionem: hoc est ad seruandum ne putrescat.
I Docemur siquidem per hoc quod electus quisque eget voluntario tribulationis igne ad se seruandum ne corrumpatur vitio aliquo. Vnde & Paulus castigabat corpus suũ, & accepit stimulum carnis ne extolleretur. & docuit per hoc discipulos tum necessitaté amplectẽdi afflictiones: vtpote necessarias ad seruandum eos: quia nó solum sunt necessariæ patientibus scandala, sed vniuersaliter oĩbus electis. tum ad vtendum afflictionibus rationabiliter: iuxta illud apostolĩ. rationabilem cultum vestrum. Salitio siquidem vtrunque habet officium: & seruandi & condiendi. ¶ *Et omnis victima sale salietur.* Firmat saluator dictum suum authoritate legis veteris: exponẽdo mystice quod ideo in lege p̃ceptum est quod omnis victima sale códiatur, vt figuretur ꝙ omnis electus viua dei victima, saliendus est. *Bonum est sal. quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis.* Quia documentum de abscisione manus. &c. datum est & cuilibet priuato homini (vt eiiciat á se omnes occasiones peccandi) & personis publicis, vt tollát à gregibus sibi creditis occasiones peccandi. ideo postq̃ declarauit illud respectu singulorum
K modo declarat respectu pastorũ ecclesiæ. Et intendit per sal rationem vt exercet officium tũ seruandi subditos à malo, tum condiẽdi opera regiminis vt suauiter cuncta disponantur. Et sal quidem vere bonum est: vtpote valens ad seruandum & condiendum omnia alimenta. & si insulsum fuerit irreparabile est: nihil enim habemus quo condiamus illud. Et similiter ratio bona est & ad suauitatem regiminis & ad seruandum populũ á malo. sed si ratio stulta est irreparabilis est: vtpote defectus principii & regulæ. *Habete in vobis sal.* Ex parabola salis infert intentum. habete, vos quos elegi in pastores mundi, sal rationem, in vobisipsis, non in libellis: ad cõdiendum opera regiminis, ad seruandum commissos vobis à contagione & occasione peccatorum. Et dixit hoc ne præcipites tollerét scandalizantes, sed vtantur sale rõnis. *Et pacem habete.* Quàmuis multa consideranda sint à ratione procedente ad tollendum occasiones peccandi in populo, iesus tamen vnius quod præcipuum est meminit .s. pacis. Vult enim

enim seruari pacem: sine qua nihil boni est in populo. Et per hoc prohibet rōni zelū ad tollendum scandala, si simul cū scādalis tollitur pax. Et est sermo de pace ipsius ecclesię i seipsa & non de pace ecclesiæ cum persequutoribus ipsius. propter hoc enim adiunxit. *Inter vos.* A

CAPVT X.

T *inde exurgens venit in fines Iudeæ vltra iordanem*. Desunt quatuor dictiōes Legendum enim est. ¶ Per locū qui est vltra Iordanem. Significatur eni qua venerit in fines Iudeæ scilicet per locum qui est vltra Iordanē. ET *conueniunt iterum turbæ ad eum: & sicut consueuerat iterum docebat illos*. Significat euangelista per conuentū turbarū iterum, & similiter per christi doctrinam iterum, ꝙ alias Iesus ibidem docuerat turbas. ꝙ Ioan .3. insinuatur. ET *accedētes pharisæi interrogabant eū, si licet viro vxorem dimittere: tētantes eū*. De hac quæstione & respōsione domini, diffuse scripsimus Math. 19. AT *ille respondēs, dixit eis. quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerunt Moyses permisit libellum repudii scribere, & dimittere. Quibus respōdens Iesus, ait. Ad duriciam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud: ab initio aūt creaturæ masculum & fœminam fecit eos deus. propter hoc relinquet homo patrē suum & matrē, & adhærebit ad vxorem suam: & erunt duo in carne vna.* pro. & erūt qui duo fuerant in carnē vnā. *Itaq; iā nō sunt duo, sed vna caro. Quod ergo deus cōiunxit.* pro, cōiugauit, *hō non separaret*. ET *in domo iterum discipuli ei⁹, de eodē interrogauerūt eum. & ait illis. Quicunq; dimiserit vxorē suam. & aliam duxerit, adulteriū cōmittit super eam.* pro, in eam. Aduerte ꝙ Marcus nō refert oīa quæ Iesus dixit omittēs exceptiōem q̄ Iesus apposuit scilicet excepta fornicationis causa: vt clare patet Mat. 19. vbi hæc eadē narratur, Nec mirū: quia ꝙ vnus euangelista dicit (alius) quandoq; tacet: & ꝙ vn⁹ tacet, ali⁹ supplet. Vnde ecōuerso ꝙ Matthęus tacuit (scilicet sup seu in eā) Marcus suppleuit. Matthęus siquidē dixit absolute, mœchatur. Marc⁹ aūt supplet mœchatur in eā: ne cogamur intelligere ꝙ mœchatur absolute, sed ꝙ mœchatur ī illam, dimissam. multū enim refert, mœchari vel mœchari in illam. mœchatur enim absolute qui fornicationē cōmittit: mœchatur aūt in illam qui fornicationē cōmittit in iniuriam illius: hoc est loco illius cognoscēs aliam. Hic app̄et plan⁹ literæ sensus. quē ideo exacte explicauerim, vt intelligatur verū esse ꝙ theologi dicunt scilicet legē de vnitate vxoris, nullibi in canonicis libris esse scriptam. ET *si vxor dimiserit virū suū, & alii nupserit mœchatur*. Nullam exceptionē dat dominus vxori. impares siquidē censet maritum & vxorem quo ad causam dimittendi. marito enim cōceditur dimittere vxorem causa fornicatiōis: vxori aūt nō permittitur dimittere virum, dare libellū repudii viro. Vnde & absolute subiungitur ꝙ mœchatur: quum de viro iniuste dimittentē vxorem & ducente aliam non dixerit mœchatur, sed mœchatur aduersum illam dimissam. ET *offerebant illi paruulos.* pro, pueros, *vt tangeret eos. discipuli autem comminabantur offerentibus.* pro, increpabant offerentes. *Quos quum vidisset Iesus, indigne tulit: & ait illis. sinite paruulos venire ad me: & ne prohibueritis eos. Talium est enim regnum dei.* Non dicit horum sed talium qualitatem significans innocentiæ existentis in puerulis. & humilitatis significatæ. per eorum paruitatem. *Amen dico vobis: quisquis nō receperit.* fide & opere. *regnum dei velut paruulus.* pro, puellus. quo ad humilitatem & puritatem. *Non intrabit in illud.* Nihil enim inquinatum igredietur regnum cœlorum. & propterea oportet recuperare puritatem puerilem. *Et complexans.* pro, & ponens in vlnis, eos. Vnde apparet paruulos istos infantilis fuisse etatis. *Et imponens manus super illos, benedicebat eos.* oratione seu sancta aliqua imprecatione, offerebant enim eos vt oraret super eos, apud Math. *Et quū egressus esset in viam, procurrens.* pro, accurrens, *quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens. magister bone quid faciam vt vitam æternam percipiam? Iesus autem dixit ei. Quid me dici bonum? nemo bonus nisi vnus deus.* Quare Iesus retulerit bonitatem in solum deum (qui solus est omniquaq; bon⁹) scripsimus. Mat. xix. vbi hęc quoq; scripta sunt. *Præcepta nosti: ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falsum testimoniū dixeris, ne fraudē feceris, honorat patrē tuū & matrē. At ille respōdens, ait illi. magister hæc omnia obseruaui a iuuentute mea. Iesus aūt intuitus eū, dilexit eū.* Signū dilectiōis vultu mōstrauit vt adolescens petens perfectionis viā non terreretur respōsione danda, sed occasionem haberet aggrediendi eam. ET *dixit ei. Vnū tibi deest: vade quæcunq; babes vende, & da pauperib⁹: & habebis* B C D E

thesaurum in cœlo. Non dixit & affert precium ad me aut ad ecclesiam seu conuentum discipulorum, nec da téplo, sed da pauperibus: nec diuidi iussit (vt parté scilicet daret pauperibus & partem daret conuentui) sed quecunq; habes da pauperibus. ET *veni, sequere me.* Deest, sublata
F cruce. Nolo tua sed te, nec qualitercunq; sed tollentem crucem: hoc est subeuntem cruciatus famis, sitis, persequutionum &c. *Qui contristatus in verbo, abiit mœrens. erat enim habens multas possessiones.* ¶ ET *circunspiciens Iesus, ait discipulis suis quam difficile qui pecunias habent, in regnum dei introibunt. Discipuli autem obstupebant in verbis.* pro, sup verbis ei⁹ hoc est sup dicto de difficultate ingrediendi regnum dei respectu habentium pecunias.

¶ AT *Iesus rursus respondens ait illis. filioli.* pro, filii *quam difficile est confidentes in pecuniis in regnũ dei introire.* Explanat hic Iesus quod dixerat, intelligi de confidentibus in pecuniis. *Facilius est camelum per foramen acus transire.* pro, ingredi. Et hinc firmatur ꝙ Math. xix. exponédo hæc scripsimus, foramen acus esse nomen proprium porte vel certi angusti transitus. Huic enim consonat vocabulum ingredi. *Quam diuitem intrare in regnum dei.* Non solum confidentes in pecuniis sed vniuersaliter diuites explicat Iesus difficile ingredi in regnum cœlorũ
G quia rarus est diues qui post aurum non abiit nec sperauit in pecuniæ thesauris: vt dicitur Ecclesiastici. 31. subiungendo quis est hic & laudabimus eum? Præmiserat enim beatus diues qui post aurum non abiit *Qui magis admirabantur.* pro, amplius stupebant *dicentes ad semetipsos, & quis potest saluus fieri?* Intulerunt hoc discipuli intelligentes tali appellatione non solum diuites in re sed diuites in affectu: quorum plenus est mundus: idem enim periculum vtrorũq; intelligebant. ET *intuens illos Iesus, ait. apud homines impossibile est, sed nõ apud deum: omnia enim possibilia sunt apud deum.* Ad intellectum discipulorum respondet Iesus: cósentiens ꝙ secundũ humana studia impossibilis est salus tam diuitum quam affectorum ad diuitias, sed secundum gratiam dei abstrahentem affectus humanos à diuitiis vtriq; saluari possunt.

¶ ET *post hæc cepit ei Petrus dicere. ecce nos dimisimus omnia, & sequuti sumus. Respõdens aũt Iesus ait.*
H *Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum aut fratres aut sorores aut patrem aut matrem.* deest. aut vxorem, *aut filios aut agros, propter me & propter euangelium.* Occurrit hic q̃stio, quo pacto hęc doctrina domini verificetur: quum non liceat alligatum vxori dimittere illam propter affectum perfectioris vitæ. constat enim quod Petrus huiusmodi perfectionem proposuerat, ecce nos reliquimus omnia & sequuti sumus te. ¶ Solutio est ꝙ licet Petrus causam propriam proposuerit, iesus tamen quemadmodum extendit responsionem suam respectu omnium (dicendo, & nemo est qui reliquerit &c. ita extendit doctrinã ad dimissionem non solum propter frugem melioris vitæ, sed etiam propter ipsam vitam spiritualem.

¶ Dupliciter enim contingit relinquere suos & sua. Vel propter frugem melioris vitæ. Et sic
I non comprehendit dimittere vxoré: immo nec filios, si paterna indigent cura. Vel propter ipsam vitam spũalem. & sic etiam vxor dimittenda est impediens fidem christi, qua viuit aĩa. Quocirca, textus iste in cõi loquens de dimissione, intelligendus est seruatis seruandis secundum recte rõnis iudicium. *Qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc: domos & fratres & sorores & matres & filios & agros cũ persequutionibus: & in seculo futuro vitam æternam. Multi aũt erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.* Fabella mille annos promittés in hac vita cũ centuplis agris, fratrib⁹, domibus, & id genus reliquis excluditur. tũ quia impossibile erit habere matré nisi vnã tamen inter centupla text⁹ numerat matres. tũ quia expresse dicitur cũ persequutiõibus: à quibus tamé illos mille annos fabulantur exéptos. Sensus itaq; literalis est ꝙ quicquid boni ex patre, matre, vxore, filiis domibus. agris, in hac vita carnaliter â nobis habetur, cétu
K plum etiá in hac vita relinquétibus hæc propter christũ, promittitur. Et verificatur: quia ĩ hac vita datur istis à christo spũale bonum centuplũ ad bonũ corporeum, ꝙ ex patre, matre, agris &c. haberetur: vt diffusius Math. xix explanauimus, cum reliquis huius particulę. ¶ Applica tamen proposito: ꝙ sicut quo ad opes centuplum cóprobantur recepisse, qui sint vere tanq̃ nihil habentes & oĩa possidentes, ita quo ad patrem, matrem &c. qui vere iuncti sunt facientibus voluntaté cœlestis patris, centuplum receperunt: dum quilibet eorum est cuiusq; soror, frater, mater ac pater: vt saluator dixit ¶ *Erant autem in via ascendentes Hierosolymam: & præcedebat illos iesus. Et stupebant.* Non mittebat discipulos ante se quasi timens, sed antecedebat, monstrans per hoc se sponte ad passionem & mortem progredi. Propter quod ipsi discipuli stupebant vidẽdo tam prompte ire ad locum passionis et mortis.
ET *sequẽtes timebant.* nõ ꝙ prædictũ fuerit eis ipsos passuros aliquid: sed incipiunt timere tanq̃

adhærente,

adhærentes Iesu. ¶*Et assumens iterum duodecim, cepit illis dicere quæ essent sibi uentura Quia ecce ascendimus Hierosolymam: & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & Scribis & senioribus: & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus, & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die resurget.* Quarto prædicit eis suam passionem explicans singula. A

¶*Et accedunt ad eum Iacobus & ioannes filii zebedei, dicens.* non per seipsos sed per os matris: vt Matth. xx. dicitur. ¶*Magister uolumus ut quodcumque petierimus, facias nobis. At ille dixit eis: quid uultis ut faciam uobis? Et dixerunt. da nobis ut unus ad dexteram & alius ad sinistram tuam sedeamus in Gloria tua. Iesus autem ait eis: nescitis quid petatis: potestis bibere calicem quem ego bibo, aut.* pro, & , *baptismo quo ego baptizor baptizari?* Et intendit de baptismo sanguinis. per metaphoram enim potus & baptismi, passionē mortéque suam significat.

¶*At illi dixerunt ei. possumus. Iesus autem ait eis. calicem quidem quem ego bibo bibetis. & baptismo quo ego baptizor baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam uel.* pro, & , *ad sinistram, non est meum dare uobis.* Superfluit, vobis. *sed quibus paratum est.* Spectantia ad hanc particulam & sequentem de indignatione discipulornm, exposita vide Matth. xx. B

¶*Et audientes decem indignati sunt.* pro, cœperunt indignari, *de Iacobo & Ioanne, Iesus autem uocans eos, ait illis. Scitis quia ii qui uidentur principari.* pro, imperare, *gentibus, dominantur eis.* pro, in eas: *& principes.* p, magni, *eorum, potestatem habent ipsorum.* pro, potestatem exercent in eis.

Non ita est. pro, erit, *autem in uobis: sed quicumque uoluerit fieri maior.* pro, magnus, Deest. in vobis, *erit minister uester: & quicumque uoluerit in uobis.* pro, ex vobis, *esse primus, erit omnium seruus. Nam & filius hominis non uenit ut ministraretur ei: sed ut ministraret & daret animam suam redemptionem pro multis.*

Et ueniunt Hiericho: & proficiscente. pro, egrediente, *eo de Hiericho, & discipulis eius & plurima multitudine, filius Timæi, bartimeus cæcus.*

Quàmuis idem sonet Hebraice Bartimæus quod filius Timęi, sicut Bar Iona filius Ionæ, euangelista tamen vtrumque dixit: vt intelligeremus quòd erat nomen proprium illius hominis. ita quòd vocabatur Bartimeus & erat filius Timęi: sicut Bartholomęus idem significat quod filius Ptolomęi, & tamen est nomen propriū. Et si aliquis vocaretur Bartholomeus, & esset filius Ptolomęi, diceremus Bartholomæus filius Ptolomęi. Apud Matth. duo scribūtur cæci hoc in loco: quorum alterius tantum meminit Marcus, forte quia notior, & magis clamabat. ¶*Sedebat iuxta uiam mandicans. Qui quum audisset quia iesus Nasarenus esset, cepit clamare. & dicere iesu filii David miserere mei. Et comminabantur.* pro. increpabant, *illi multi ut taceret. At ille multo magis clamabat, filii David miserere mei. Et stans iesus, præcepit.* pro, dixit, *illum uocari.* C

¶*Et uocant cæcum, dicentes ei animæ quior.* pro, bono animo, *esto: surge, uocat te.*

¶*Qui proiecto uestimento suo, exiliens uenit ad eum. Et respondens dixit illi iesus. quid uis faciam tibi? Cecus autem dixit ei. Rabboni ut uideam.* pro, visum recipiam. *iesus autem ait illi. uade, fides tua saluum tefecit. Et confestim uidit.* pro, visum recipit: *& sequebatur eum in uia.* Expositam hanc historiam habes Matth. xx. D

CAPVT XI

t quum appropinquarent Hierosolimæ. Deest. ad Bathphagæ, & *Bathaniæ.* pro, Bathaniam. Colligit Marcus aduentum Christi in Bathaniam sabbato, et ad Bathphagę die sequenti: vt patet ex euangelio Ioannis. ¶*Ad montem Oliuarum.* Locus est ad insinuēdum situm tam Bethaniæ quàm Bethphagę. vtraque enim iuxta montem Oliuarum sita dicitur.

¶*Mittit duos ex discipulis suis: & ait illis. ite in castellum.* hoc est in oppidum. *quod contra uos est.* hoc est ē regione ad aspectum vestrum est. Non enim misit eos in Hierusalem, sed in castellum quod erat in prospectu eorum. & propterea non aliter nominauit ipsum: sed velut digito monstrauit. E

¶*Et statim introeuntes illuc.* Intus illud oppidum non longè à porta sed statim describitur inueniendus asellus. ¶*Inuenietis pullum.* Marcus solius pulli meminit, Matthæo pullum & asinam scribente. ¶*Ligatum.* Intelligo ligatum pullum pro quanto erat cūm matre ligata.

¶*Super quem nemo adhuc hominum sedit: soluite illum & adducite. Et si quis uobis dixerit quid facitis.* Deest pronomen hoc. aduerbialiter enim sumittur quid pro cur.

¶*Dicite quia domino necessarius est: & continuo illum mittet huc. Et ab euntes inuenerunt pullum ligatum ante.* pro, ad, *ianuam foris* hoc est extra stabulum. *in biuio: & soluunt eum.*

Et quidē de illic statibus dicebāt illis. quid facitis soluētes pullū? Qui dixerūt eis sicut præceperat eis iesus: & dimiserūt eis

Et duxerunt pullum ad Iesum: & imponunt illi uestimēta sua. & sedit super eum. Mattheus dicit iesum sedisse

super asinam & pullum. Marcus qui solius pulli meminit, dicit ꝙ sedit super pullū. Et vtrūq;
F verum est: quamuis incertum sit super quem prius sederit. ¶ *Multi autem uestimenta sua strauerunt*
in uia. alii autem frondes cædebant de arboribus, & sternebant in uia. *Et qui præibant & qui sequebantur, clamabant*
dicentes. Osanna, benedictus qui uenit in nomine domini: benedictum quod uenit regnū. Deest. in nomine domini,
patris nostri Dauid: Osanna in excelsis. Turbæ tam præcedentes quam sequentes duo benedicunt. s.
ipsum Iesum, benedictus qui venit: & regnum promissum, benedictum quod venit regnum.
Motæ enim à spiritu sancto acclamauerunt Iesum esse verum Messiam & regem illum ꝓmis-
sum Dauidi regnaturum in æternum: repetendo hosihahna. Vide exposita Matth. xxi.
¶ *Et introiuit Hierosolymam in templum. & circumspectis omnibus quum iam uespera.* pro, vesperæ. genitiui
casus. *esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim.* Significatur quód vespertina hora illius diei, nullus
in ciuitate Hierusalem inuitauit eum. hoc enim insinuare videtur quòd circumspectis om-
nibus exiuit & iuit in Bethaniam. ¶ *Et alia die.* pro, postero die, *quum exirent a bethania, esuriit.*
¶ *Quumque uidisset a longe ficum habentem folia, uenit si quid forte.* pro, vtique, *inueniret in ea.* Significatur ꝙ
G Iesus exercuit actum quærentis fructum in ficulnea: non quòd dubitaret aut crederet esse in
ea fructum (quum non esset tempus) sed quia totum hoc negotium vt parabola exercebatur,
ideo actionem suam exercuit tanquám personæ quęrentis fructum. Considerandum est enī
quód sicut Iesus verba metaphorica dicebat proponendo parabolas, ita modo factis vsus est
metaphorice. Significabat enim aduentum suum esse, ad quęrendum fructum spiritus in Syna
goga, in populo Iudæorum, quem repręsentabat ficulnea habens tantum folia: vt latius ex-
posita hæc sunt Matth. xxi.
¶ *Et quum uenisset ad eam, nihil inuenit nisi folia. non enim erat tempus ficorum. Et respondens.* vel alicui forte
dicenti non esse ibi ficus: vel demeritis Synagogæ significatæ per ficulneam, vt euangelista
de industria dixerit respondens ad insinuandum quód demeritis Hebræi populi responde-
H bat maledicendo ficulneæ.
¶ *Dixit ei. iam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet.* Verificatum est ad literam incho
ando á tempore mortis Christi: quoniam cum eo mortua sunt legalia. ita quòd ex eis non est
amplius perceptus fructus, nec percipietur in ęternum. ¶ *Et audiebant discipuli eius: & ueniunt Hie-*
rosolymam. ¶ *Et quum introisset in templum, cepit eiicere uendentes & ementes in templo: & mensas numu-*
lariorum & catredras uenditium columbas euertit. Mathęus & Lucas referunt eiectionem vendentium
& ementium factam fuisse in die palmarum: Marci vero verba sonare videntur factam fuis
se in die sequenti. Creditur autem rem gestam fuisse in die palmarum: á Marco autem com
memoratam in contextu gestorum die sequenti, ad declarendum quo tenderet res gesta
circa ficulneam. propterea enim post gesta circa ficulneam statim commemorauit hæc ge-
sta in templo. Acsi aperte diceret ficulneam figuram templi gessisse. ad literam enim figura-
I bat cultum cæromonialem qui in templo exibebatur. Quamuis incōueniens nullum sit ꝙ
iterum Iesus eundem actum exercuerit: & maiorem, pro quanto die lunę adiunxit hoc quod
non sinebat portari vas per templum. ita quòd alii euangelistæ describent eiectionem factá
die palmarum: Marcus verò alteram factam die lunę. Et preter has ioannes descripsit tertiá,
ante omnes istas factam: adhuc viuente Ioanne baptista. ¶ *Et non sinebat ut quisquam transferret*
uas per templum. Aut vasa ipsa erant venalia, aut ponitur continens pro contento. prohibebat
enim transferri venalia in vasis contenta per templum. Vide hæc exposita Matth. xxi. ¶ *Et*
docebat, dicens eis. nonne scriptum est quia domus mea domus orationis uocabitur omnibus gentibus? uos autem fecistis
eam speluncam latronum. Quo audito principes sacerdotum & Scribæ querebant quomodo eum perderant. Modú
inquirebant: iam enim deliberauerant perdere eum.
¶ *Timebant enim eum.* Ne turbas contra eos concitaret. propterea enim expectabant oportunum
K modum sine turba capiendi eum. ¶ *Quoniam uniuersa turba admirabatur super dotrina eius. Et quum ue*
spera facta esset, egrediebatur de ciuitate. Et quum mane transirant. Marcus distinguit tempora: & signi-
ficans mane diei martis. ¶ *Viderunt ficum aridam factam a radicibus.* Non dessonat Marcus á Mat
thęo dicente quòd ficus aruit statim. non enim oppositum dicit Marcus. Arefactio siquidē
statim subsequuta est, sed visa fuit á discipulis mane sequenti: quia statim non ceciderunt fo-
lia, non statim apparuit arida radicitus, sed mane sequenti viderunt ipsam aridam factam á
radicibus. Et tunc dixerunt. quomodo statim aruit? Et tunc Petrus recordatus verborum
Iesu, dixit ad Iesum ea quæ refert Marcus. ¶ *Et recordatus Petrus dixit ei. Rabbi ecce ficus cui maledixisti*
aruit. ¶ *Et respondens Iesus ait illis, Habete fidē dei. Amē dico uobis quia quicūque dixerit huic mōti, tol-*
lere & mittere in mare. imperatiua passiua sunt. ¶ *Et non heritauerit in corde suo, sed crediderit*

quia

quia quodcunq; dixerit fiat fiet ei. pro, quod quæ dicit fiant, erit illi quicquid dixerit. *Propterea dico uobis. omnia quæcunq; orantes petitis, credite quia accipietis: & euenient uobis.* Non dicit quæcunq; petitis, sed quæcunq; orantes petitis: significans quæcunq; eleuata in deum mente petitis simpliciter & absolute. nullus enim sapiens eleuata in deum mente petit absolute, nisi ad quæ petenda á spiritu sancto mouetur. Siue petantur ea quæ sunt nostræ salutis æternæ (ad quæ petenda certum est nos moueri à spiritu sancto) siue petantur quæcũque alia: ad quæ spiritus sanctus aliquos specialiter mouet. *Et quum stabitis ad orandum.* Signum quod stantes orabant illo tempore. A

¶ *Dimitte si quid habetis aduersus aliquem: ut & pater uester qui in cœlis est dimittat uobis peccata uestra: quod si uos non dimiseritis, nec pater uester qui in cœlis est dimittat uodis peccata uestra.*
Dispositionem adiungit necessariam ex parte orantis ad efficaciam petitiõis æternæ salutis.

¶ *Et ueniunt rursus Hierosolymam. & quum ambularet in templo.* Matthæus dicit accessisse principes ad Iesum docentem. Vnde colligitur quod ambulando in templo docebat. B
Accedunt ad eum summi sacerdotes & Scribæ & seniores: & dicunt. in qua potestate hæc facis: & quis dedit tibi hanc potestatem ut ista facias? Vide exposita Matth. 21. ¶ *Iesus autem respondens ait illis interrogabo & ego uos unum uerbum: & respondete mihi, & dicam uobis in qua potestate hæc faciam.* pro, facio. *Baptismum:* pro, baptismus, *Ioannis de cœlo erat an ex hominibus? respondete mihi. At illi cogitabant secum, dicentes. Si dixerimus de cœlo, dicet nobis. quare ergo non credidistis ei: si dixerimus ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Ioannem quia uere propheta esset. & respondentes dicunt Iesu, nescimus. & respondens Iesus ait illis. neq; ego dico uobis in qua potestate hæc faciã.* pro, facio.

CAPVT XII.

Et cæpit illis in parabolis loqui. Vineam pastinauit. pro, plantauit, *homo: & circundedit sepem, & fodit lacum.* in quo excipitur vinum fluens ex vuis tritis seu tortis. C

¶ *Et ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregre profectus est. Et misit ad agricolas ĩ tẽpore seruum, ut ab agricolis acciperet de fructu uineæ. qui apprehensum eum ceciderunt: & dimiserunt uacuum. Et iterum misit ad illos alium seruum: & illum in capite uulnerauerunt.* pro, & illi iactis lapidibus caput percusserunt, *& contumeliis affecerunt.* pro, remiserunt affectum contumelia. *Et rursum alium misit: & illum occiderunt. & plure.* pro, multos, *alios: quosdam cædentes, alios uero occidentes. Adhuc ergo unum habens filium charissimum.* pro, dilectum. Et deest. suum, *& illum misit ad eos nouissimum, dicens quia reuerebuntur filium meum. Coloni.* pro, agricolæ, *autem dixerunt ad inuicem. hic est hæres: uenite, occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Et apprehendentes eum occiderunt, & eiecerunt extra uineam. Quid ego faciet dominus uineæ? ueniet & perdet Colonos.* pro, agricolas: *& dabit uineam aliis.* D

¶ *Nec scripturam hanc legistis? lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: a dño factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Et quærebant eum tenere, & timuerunt turbam. cognouerunt enĩ quoniam ad eos parabolam hanc dixerit,* Parabola hæc de vinea exposita est Matth. 21. cum annexo lapide reprobato. ¶ *Et relicto eo abierunt: & mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis & Herodianis, ut eum caperent in uerbo. Qui uenientes dicunt ei. Magister scimus quia uerax es, & non curas quenq̃. nec enim uides in faciem hominũ: sed in ueritate uiam dei doces. Licet dari tributum.* pro, censum, *Cæsari, an non dabimus?* ¶ In Græco habetur. licet censum Cæsari dare an non? dabimus an non dabimus? Vbi duo interrogant. Primum circa ius, an sit licitum vel illicitum dare censum Cæsari: alterum circa factum, an â nobis dandus sit census vel non, vt multiplicatis quæstionibus & vrgeant ad respondẽdum, & in aliqua earum dicat aliquid reprehendendum & accusandum. E

¶ *Qui sciens uersutiam.* pro, simulationem, *illorum, ait illis. Quid me tentatis? afferte mihi denarium ut uideã. At illi obtulerunt ei. Et ait illis. Cuius est imago hæc et inscriptio? Dicunt ei. Cæsaris. Respondens autẽ Iesus, dixit illis. reddite igitur.* Superfluit igitur. *quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo.* Aduerte responsionem datam á Iesu vtriq; quæstioni facere satis: Nam dicendo reddite, respondet secundæ: & dicendo quæ sunt, satisfacit primæ. Significantur enim iura. Vide exposita Matth. 22.

¶ *Et mirabantur super eos. Et uenerunt.* pro, veniunt, *ad eum Sadducæi: qui dicunt resurrectionem non esse. et interrogabant eum, dicẽtes. Magister Moyses nobis scripsit ut si cuius frater mortuus fuerit, et dimiserit uxorẽ, et filios non reliquerit accipiat frater eius uxorem ipsius, et resuscitet.* pro, exuscitet, *semen fratri suo. Septẽ fratres erãt: et*

primus accepit uxorem,& mortuus est non relicto semine.& secundus accepit eam.,& mortuus est:& nec iste reliqt
E *semen.& tertius similiter.& acceperunt eam similiter septem:& non reliquerunt semen:nouissima autem omnium mor tua est & mulier.In resurrectione ergo quum resurrexerint,cuius de is erit uxor? Septem enim habuerunt eam uxorem*

¶*Et respondens* IESVS,*ait illis,Nonne ideo erratis,non scientes scripturas neq; uirtutem dei?* Dicit & eos nescire scripturas,& ideo errare quia nesciunt scripturas.Declarat enim causam erroris Sadducæorum esse ignorantiam interpretandi scripturas.

¶Q V V M *enim a mortuis resurrexerint,neq; nubent neq; nubentur.* Græca dictio vtrobiq; communis est masculis & fœminis.& propterea interpres vsus est hoc modo loquendi , neque nubent neque nubentur:intendens negare vtrinque coniugium.

¶*Sed sunt sicut angeli Dei in cœlis.De mortuis autem* ꝙ *resurgant,non legistis in libro Moysi super rubum quomodo dixerit illi deus:inquiens ego sum deus* ABRAHAM *& deus* ISAAC *& deus* IACOB. *Non est deus mortuorum sed uiuorum.Vos ergo multum erratis.* Circa hanc Sadducæorum quæstionem vide exposita
F Matthæi.22.*Et accessit unus de scribis qui audierat illos conquirentes.* pro,disputantes:*& uidens quoniam bene illis responderit,interrogauit eum quod esset primum omnium mandatum.* IESVS *autem respondit ei quia primum omnium mandatum est.audi* ISRAEL,*dominus deus tuus*,pro,dominus deus noster,dominus,deus vn᷒est. Et punctandum est sic.dominus deus noster,dominus.Aduerte hic Iesum ex Deutero.6.explicare non solum præceptum supremum dilectionis dei,sed obiectum ipsum (hoc est deum diligendum)pręponendo vnitatem dei:ad significandum quod præcipitur dilectio cōsequēs fidem dei vnius,qui solus est dominus,qui solus colitur à nobis.ne intelligeremus diligēdum deum vage,quasi genus deorum,aut aliquit,quomodolibet pendens,quomodolibet subditū: sed illum qui adoratur à populo israel creator cœli & terræ.Verum circa hoc præceptum & sequens sumptum ex Leuit.19.vide exposita Matth.22.*Et diliges dn̄m deum tuum ex toto corde tuo,et ex*
H *tota anima tua,& ex tota mente tua,& ex tota uirtute tua.Hoc est primum mandatum.Secundum autem simile est illi*, pro,hoc,*diliges proximum tuum sicut teipsum.Maius horum*.pro,his,*aliud mandatum non est. Et ait illi Scriba. Bene magister in ueritate dixisti,quia unus est deus,& non est alius præter eum ut diligatur*.pro diligere,*ipsum ex toto corde & ex toto intellectu & ex tota anima & ex tota fortitudine,& diligere proximum tanq̄ seipsum,maius*.p, plus,*est oībus holocaustomatibus & sacrificiis.*IESVS *autē uidens* ꝙ *sapienter respondisset,dixit illi. non es longe a regno dei.*Scriba iste tentando interrogauerat(vt Matthæus dicit)sed audita responsione Iesu, dedit honorem veritati.& propterea propinquum fiebat regno dei ꝙeuangelizabatur à iesu, propinquus fiebat ad hoc vt esset pars regni dei:vt deus(nō peccatum, nō mundus) regnaret in illo per fidem in iesum christum. ¶*Et nemo iam audebat eum interrogare.*Ratio exclusæ audaciæ interrogandi tentando erat:quia colligendo supradicta apparet ꝙ satisfecerat Herodianis Sadducęis,Pharisæis ac Scribis.*Et respondēs* IESVS.Apud Matthęū apparet ꝙ Pharisęis res-
I pondit,non percunctantibus de hac subiuncta materia,sed interrogauerant tentando q̄d est mandatum magnum in lege?ita ꝙ respondere,est mouentibus prius quæstionem,postq̄ responsum est reddere quæstionem interrogando illos.Vel forte intercessit sermo de Messia aliquis tacitus ab euangelista,cui respondisse describitur Iesus.Vide etiam hæc Matth.22.

¶*Dicebat docens in templo.Quomodo dicunt Scribæ Christum filium esse David? Ipse enim David dixit in Spiritu Sancto,dixit dominus domino meo:sede a dextris meis,Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.Ipse ergo David dixit eum dominum.& unde est filius eius? Et multa turba enim libenter audiuit.*

¶*Et dicebat eis in doctrina sua.Cauete a Scribis.* Hæc quæ sequuntur,habentur,Matthei.xxiii præter hoc.

¶*Qui uolunt in stolis ambulare.*Per quod significatur affectus ad vestem longam vsque ad imos
K pedes;*Et salutari in foro.*pro,foris.Significatur enim quod non in certo foro,sed in omnibus amabant salutari.*Et in primis cathedris sedere.*pro,& præsidentias,*in sinagogis,& primos discubitus in cœnis. Qui deuorant domos uiduarum sub obtentu prolixæ orationis*.pro,sub prætextu prolixę orantes.Significatur enim quod prolixe orabant,non deuotionem orandi,sed ostendando prolixam orationē ad hoc vt deciperent viduas.*Hi accipient prolixius*.pro,abundantius,*iudicium.* Significatur enim maior damnatio ex diuino iudicio.*Et sedens Iesus contra,gazophylacium, aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium:multi diuites iactabant multa.Quum uenisset autem una uidua pauper,misit duo minuta:*ꝙ *est quadrans.Et conuocans discipulos suos,ait illis:*¶A M E N *dico uobis quoniam uidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium.*

¶*Oēs enim ex eo* ꝙ *abūdabat illis,miserūt:hæc uero de penuria sua oīa q̄ habuit misit,totū uictū suū.* intellexisses plus

plus omnibus q̃tum ad affectum, non quantum ad rem, nisi dominus declarasset plus oĩbus A
etiam secundum rem: quia ista dedit totum, alii partem: ista dedit totum victum suum, alii superfluum proprio victui. Hęc enim declarans, plus omnibus ex parte rei, non absolute sed proportionaliter. plus enim erat illi viduæ quadrans q̃ reliquis offerétib⁹ quicquid dabatur

CAPVT XIII

T *quum egrederetur de tẽplo, ait illi vnus ex discipulis eius. magister aspice quales lapides & quales structuræ. & respõdens Iesus, ait illi. Vides has oẽs.* Supfluit oẽs. *magnas ædificatione. ? nõ relinquetur lapis super lapidẽ qui nõ destruatur. & quũ sederet im mõte Oliuarũ contra tẽplum, interrogabat eum separatim Petrus & Iacobus & Ioãnes & Andreas. dic nobis quando ista fient.* pro, erunt: *& quod signũ erit quãdo hæc omnia incipient cõsummari.* p, cõsummanda sunt. Duo petunt. Primum, tẽpus destructionis tẽpli, secũdo signũ consummationis mundi: vt B
clare patet apud Math. 24. ET *respõdẽs Iesus, cepit dicere illis. videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum & multos seducent.* icipit respõdere primo iesus secũdę quæstiõni. monẽdo discipulos prius quo ad partẽ intellectiuã, ne seducantur à multis vẽturis profitẽdo se christos. *Quum audieritis aũt bella & opiniones.* pro, rumores, *bellorum, ne timueritis.* p, ne turbemini. Monet deĩde quo ad ptem affectiuã, ne turbentur timentes propinquã cõsummationẽ mundi quũ audierint bella & rumores bellorum. *Oportet enim.* necessitate humanorum morũ. *Hæc fieri: sed nondũ finis. Exurget enim gens cõtra gentem, & regnum super.* pro, cõtra, *regnum: & erunt terræ motus per loca & fames.* Deest. & turbationes. Declarat hæc omnia quę cõmuniter accidunt, nõ esse signa cõsummationis mundi propinquæ: ne putaretur ꝙ hęc emergentia post primum christi aduentũ essent signa secundi aduentus. *Initium.* pro, initia *dolorũ hæc.* Vniuersa siquidem hæc non sunt mala ipsa quę ventura sunt in conmumatione seculi: sed sunt initia eorum. *Videte autem vosmetipsos.* Nescio quare vertendum censetur videte & cauete. Asserunt enim in græco haberi videte: & tamen mutandum esse & dicendum cauete aũt vos vobisipsis. Euangelicæ siquidem monitioni magis quadrat videte autem vosmetipsos. Nam vbi prius monuerat spectandum tum ad seductores extrinsecos, tum ad bella extriseca modo monet spectandũ ad ꝓpria corpora. hoc enim significãt q̃ subiunguntur, tradẽt enim vos in cõsiliis & c. Et monet vt sicut aduertere debent ne seducãtur, & ne putẽt ex terræ motibus & bellis ꝓpinquum esse finẽ mundi, ita aduertere debent ne propter flagella & passiones inferendas ꝓpriis corporibus, semetipsos perdant. *Tradent enim vos in conciliis & in synagogis. vapulabitis: & ante presides & reges stabitis.* pro, statuemini, *propter me, in testimonium illis.* tum perhibendũ à vobis de me, tum inexcusabilis damnationis illorum principũ perseuerantiũ in infidelitate sua postq̃ vos audierint. ET *in omnes gentes primum oportet prædicari euangelium.* D
Quarto loco ponitur diuturnitas tpis ante consummationẽ mundi: explicãdo ꝙ oportet primum prædicari euangeliũ in oẽs gentes. Non dicit oportet audiri famã euangelii, sed predicari euangeliũ in oĩbus nationibus mundi. quod aduc nõ appet adimpletũ dũ quotidie inueniuntur gẽtes nouę q̃ nihil vnq̃ audierunt de christo. ET *quũ duxerint vos tradentes, nolite præcogitare.* pro, ne ante soliciti. siue ãxii. sitis, quid loquamini. Deest. neq; meditemini. Ita quod prohibet tum anxietatem seu solicitudinem anteriorem, tum meditationẽ: volens illos loqui ꝙ tunc datum fuerit à spũ sancto. Et in hoc monstrat se esse deũ promittens per spiritum sanctum daturum se totiens quotiens quid loquantur. *Sed quod* pro, quicquid, *datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini. Non enim vos estis loquentes, sed spũs sanctus. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & consurgent filii in parentes, & morte afficient eos.* Dixerat tradent enim vos: declarat modo à quibus tradentur scilicet patribus fratribus, filiis. ET *eritis odio omnibus.* E
hominibus secundum hominem sapientibus. *Propter nomen meum. Qui autem sustinuerit.* pro, perseuerauerit, *in finem, hic saluus erit.* declarat fructum tantarum passionum fore salutẽ æternam, si tamen vsq; in finem propriæ vitę pseuerauerint in fide & cõfessione nõis Iesu: vt hic intelligerent tũ perseuerantiũ fœlicitatem, tũ non perseuerantiũ miseriã, q̃tumcunq; prius multa passi fuissent. nulla eni virtus sine perseuerãtia coronatur. *Cũ aũt videritis abhominationẽ desolationis* deest. q̃ dicta est à daniele ꝓpheta, *stantem vbi non debet.* pro, non oportet, *qui legit intelligat*

ntelligat . Transit ad primam quæstionem de tempore destructionis templi. ¶ *Tunc qui in Iu*-
F *dæa sunt, fugiant in montes: & qui super tectum, non descendat in domum, nec introeat vt tollat quide do*-
mo sua. & qui in agro erit, non reuertatur retro tollere vestimentum suum. Væ autem prægnantibus & nu-
trientibus, pro, *lactantibus, in illis diebus. Orate vero vt hyeme non fiant*. pro, fiat. Deest. fuga vestra.)
Vide hęc exposita Matth.xxiiii. ¶ *Erunt enim dies illi tribulationis tales quales non fuerunt*. pro talis
qualis non fuit, *ab initio creaturæ quam condidit deus vsq; nunc: neque fient*, pro, neque fiet.) Aduerte
quod particula (hęc) non spectat ad destructionem Hierusalē (vt diffuse declarauimus Matth.
xxiiii.) sed ad præcedentia consummationem mundi. Ita quod sermo Iesu de consummatio
ne mundi interceptus est à Matthæo & Marco interponentibus signa spectantia ad destru-
ctionem templi. continuatur siquidem hęc particula post illa qui autem perseuerauerit in fi
nem hic saluus erit, subiungendo erunt enim dies illi. Et manifestatur ratio difficilis perseue
rantiæ ex tribulatione quæ nunquam habuit parem. Et directe adiungitur hæc particula ad
declarandum & prosequendum verba illa, initia dolorum hæc. explanatur eni terræ motus
& bella, & fames & reliqua mala cōsueta, esse initia quædam dolorū: quia erunt dies illi om-
G nino insolitæ tribulationis. Nec prætcrea notare nomina talis qualis, nō dixit tribulatiōis
tantæ, quanta non fuit: sed tribulationis talis qualis non fuit maior enim tribulatio fuit om-
ni carni super terram in diluuio vniuersali. In quo autem consistet hæc tribulatio, nescio: nisi
quod mortifera erit. nisi enim esset mortifera, non dixisset, non fuisset salua omnis caro.
ET nisi breuiasset. pro, decurtasset, *dominus dies, non fuisset salua omnis caro: sed propter electos quos*
elegit, breuiauit. pro, decurtauit, *dies*, Significat enim amputationem dierum quo ad numerum.
Vbi nota tribulationem hanc non esse inferendam ab hominibus, sed à deo: quia non pericli
taretur omnis caro si esset ab hominibus. Rursus quod propter electos deus statuit amputa-
tare dies illos, vt etiam bene sit aliis propter electos. Vide hęc diffuse exposita Math.24.
Et tunc. Tempus demonstrat non arctatum ad dictam tribulationem, sed comprehendit to
tum medium tempus à primo aduentu vsq; ad secundum. Subiungit enim hanc particulam
H ad declarandum id quod in principio huius sermōis dixerat. videte ne quis vos seducat, mul
ti enim venient in nomine meo. Explicauerat enim hoc solum quod multi venturi in nomi
ne suo, & ꝙ multos seducent: modo autem complet sermonem illum monendo à diuer-
sitate locorum (ecce hic, ecce illic) & à prophetis falsis. vbi insinuatur etiam ꝙ Pseudochristi
habebunt pseudo prophetas quasi testes. & à signis & prodigiis ita efficacibus vt seducant etiā
electos si fieri posset. *Si quis vobis dixerit, ecce hic est christus ecce illic: ne credideritis. Exurgēt enim pseu*
dochristi & pseudoprophetæ: & dabunt signa & portenta. ad seducendos si fieri potest etiam electos. Vos
ergo videte: ecce predixi vobis omnia . Vide hæc diffuse declarata . Math.24 ¶ Sed in illis die-
I bus post tribulationem illam sol cōtenebrabitur. absq; ecclypsi & nubibus. *& luna non dabit*
splendorem suum. Nō dicit nō habebit: quia similiter absq; ecclypsi & nubibus subtrahetur splē
dor eius. *& stelle cœli erunt decidentes* . a lucendo nobis aere sereno. *& virtutes que in cœlis sunt,*
mouebuntur. pro quatientur. Significatur enim ꝙ actiuæ potestates corporum cœlestium ad
influendum in inferiora & mutandum illa, impedientur ab actiōibus suis: & propterea me-
taphorice dicuntur concutiendæ. Latius scripsimus de his Math.24. *& tunc videbunt filium ho*
minis venientem in nubibus cum virtute multa & gloria. & tunc mittet angelos suos: & cōgregabit electos
suos à quatuor ventis, à summo terre vsq; ad summum cœli. Hæc omnia quoque declarata sunt Math.
24. exceptis illis verbis, à summo terræ: quoniam Matthæus ibi dicit à summis cælorū vsq;
ad summa eorum. Idem autē intelligo per alia verba significatum a Marco : ita quod intē-
dit vtrunq; hemisphærium significare per hæc verba. Et hemisphærium quidem appellatum
K inferius significat à summo terræ. denomiauit siquidem ipsum à terra: sicut & denominauit
ipsum inferius, cum tamen sit superius sicut & alterum. Quia enim nobis videtur inferiꝰ ap
pellatur hemisphærium inferius: & similiter quia ex parte subiectæ terræ apparet se tenere,
denominatur summum terræ. hemisphærium autem superius appellat summum cœli. Appa
ret autem hunc esse sensum literalem. tum ex consensu ad Matthæum. tum quòd sic, & non
aliter comprehenditur totum vniuersum corporeum: includendo etiam infimas terræ par-
tes, in quibus forte multi electi erunt. & quecunque abstrusa, in quibus forte corpora electo-
rum erunt. ¶ *A ficu autem discite parabolam*. pro, similitudinem *Quum iam ramus eius tener fuerit,*
& nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas. Sic & vos quum videritis hæc fieri, scitote
quod in proximo sit in ostiis. pro, foribus . *Amen dico vobis, quoniam non transibit*. pro, præ-
teribit, *generatio hæc, donec omnia ista fiant . Cœlum & terra transibunt*. pro, præteribunt: *verba*
autem

autem mea non transibunt. pro, peribunt. Essent multa hic dicenda: nisi fuissent hæc verba declarata Matth. 24. *De die autem illa vel hora nemo scit*. Ne putares ex similitudine gémantis ficus ad æstatem, certum significari spatium tpis inter signa & diem aduentus christi, subiungit incertitudiné illius dici. *Neq; angeli in cælo*. Græce habetur, qui sunt in cęlo: vt clare intelligas de angelis beatis. *Neq; filius, nisi pater*. Intellige neq; filius scdm humanam naturam naturali notitia. Solus enim deus nouit ex sua naturali scientia tpa & momenta quæ pater posuit in sua potestate. Et ppterea subiungit, nisi pater: significans per patrem deum. *Videte, vigilate & orate*. Colligit tria necessaria. videte, mentis oculis: vigilate, studio. nihil enim pdest videre nisi adhibeatur studium ad exequendum vel cauendum. Et orate, recurrendo ad deum, recognoscentes vires pprias nó sufficere, recognoscentes nó sufficere vestrum videre vestrumq; vigilare. *Nescitis enim quando tempus sit*. Vera est hæc nescientia tam de tépore vniuersalis iudicii, quàm de tépore singularis ac pprii iudicii respectu singulorum. *Sicut homo qui peregre profectus*. Parabolam adiungit. *reliqui domum suam: & dedit seruis suis potestatem cuiusq; operis*. p, & vnicuique opus suum. Significatur enim q dedit seruis suis duo scilicet potestatem & opus: distribuendo vnicuique suum opus, hoc est suum officium. *Et ianitori præcepit vt vigilet. Vigilate ergo. nescitis enim quando dominus domus veniat: sero an media nocte, an galli cantu, an mane. ne quum venerit repente, inueniat vos dormientes*. *quod*. pro, quæ. *aũt vobis dico, omnibus dico, vigilate*. In hac parabola relata ad vniuersale iudicium hó peregre profectus est Iesus: qui in cęlum ascendit, & carné velut ad peregrina loca in cælum transtulit. Domus eius, ecclesia est: q in hoc mũdo reliquit. Serui eius, christiani sunt: quibus dedit potestaté filios dei fieri. Opus eius q distribuit vnicuique est q dedit quosdam quidé apostolos, quosdam aũt euangelistas, quosdá pastores, quosdam doctores: & breuiter singulis sui corporis mébris sua distribuit officia. Ianitor aũt pastor est ecclesiæ: cui pcipitur vt vigilet super domum christi. Vbi aduerte q si soli ianitori pciperetur vt vigilet, nó subiungeretur, vigilate ergo: & nó ccluderetur oíbus dico vigilate. Vigilia itaque primum pcepta significatur ianitori, cui pro se & pro aliis incumbit vigilare: & deinde singulis pro seipsis. Quatuor noctis partes, vniuersas téporis differétias significant: & significatur totum tps nocturnũ, propter tenebras ignorantiæ nostræ simul & pctõrum. propter has enim opus est vigilantia. ¶ Si referatur aũt hæc parabola tota ad singulare iudicium vniuscuiusque, mysticus apparet sensus, ad singulos pertinere vigilantiam quæ in ipsa cócluditur parabola. Et proculdubio vniuscuiusque vigilátia ne inueniatur dormiés tempore quo ad singulare iudicium in sua morte oportebit conueniri, redundat in esse paratum tempore vniuersalis iudicii: vt patet. Et propterea vigilia singulorum potest etiam intelligi ad literam distincta per quatuor differentias noctis, ad comprehendédum oés differentias temporis & ætatis cuiuslibet hominis.

A B C

CAPVT. XIIII.

Rat *autem pascha*. solennitas iudæorũ in memoriam exitus de Aegypto. *Et azima*. pluralis est numeri. Significantur enim panes azimi: quibus tantum vesci licebat septé diebus Paschæ. Et addidit Marcus azima, ad significandum initium solennitatis paschalis. Pascha enim vocabatur totum illud tempus septem dierum. *Post biduum*. hoc est dié Mercurii & dié iouis illo anno. significat enim euangelista mane diei Mercurii in quo cógregatis summis sacerdotibus apud Caipham, cóuentũ fuit cũ iuda proditore. *Et quærebant summi sacerdotes & Scribæ quomõ eum dolo tenerent & occiderent*. Nó solum cóferebát de mó, sed qrebant modum quo dolose iesum cóprehenderent & occiderent. nó enim audebant vim manifestam illi. inferre palam. *Dicebant autem non in die festo*. pro, in festiuitate. significatur enim respectus non solum ad primum dié Paschæ festiuum, sed ad ipsam festiuitaté paschalem. *Ne forte tumultus fieret in populo*. pro, fiat populi. Timebát enim ne populus tumultuaretur cótra ipsos, si vim publice in christum intulissent. *Et quum essent Bethamæ in domo Simonis leprosi, & recũberet, venit mulier habens alabastrum vnguẽti nardi spicati*. p, pistici. vel vt alii volunt pisticæ fœminini generis. Sed nisi textus græcus cópellat, melius legitur neutri generis: quoniam quadrat vt referatur ad vnguẽtum: & sit sensus q vnguẽtum erat pisticum (hoc est fidele) ac preciosum. Minus autem consonat quod nardus fuerit pistica, hoc est fidelis, non enim adulterina timetur herba nardi, sed timetur adulterinum vnguentum nardi. *Præciosi & fracto alabastro*. Hoc est aperta pixide alabastri. *Effudit super caput eius*. Cómemorat Marcus vnguentum

D E

vnguentum effusum super caput iesu in Bethania sabbato præcedenti, ad insinuandum ro-
F nem qua motus fuit iudas ad vendêdum iesum summis sacerdotibus. propterea.n. hic hoc
cõmemorat vt denotet diem proditionis fuisse biduo ante pascha, & cõtinuet historiã: sub-
iũgendo aditũ Iudæ ad summos sacerdotes cógregatos, descriptos quærere modum quo do
lose cóprehenderent iesum. *Erant autem quidem indigne ferentes intra semetipsos.* pro, apud sese. si-
gnificatur enim ꝙ non corde tantum, sed ore colloqbãtur inter se. *Et dicentes vt quid.* pro, ad
quid, *perditio ista vnguenti facta est? poterat enim vnguentum istud venundari plusquã trecentis denariis.*
& dari pauperibus. Et fremebant in eam. Non audebant fremere in iesum cõsentientem immo
admittentem quum tamen verba & Iesum & mulierem carperent: vtpote concurrentes ad
perditionem illius vnguenti præciosi. *Iesus autem dixit. Sinite eam: quid illi molesti estis? bonum opus*
operata est in me. Semper enim pauperes habebitis. pro, habetis, *vobiscum: & quum volueritis, potestis il-*
G *lis benefacere. me autem non semper habebitis.* pro, habetis. *Quod habuit hæc fecit: præuenit vngere cor-*
pus meum in sepulturam: Amen dico vobis: vbicunque prædicatum fuerit euangelium istud in vniuerso mun-
do, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam. pro, monumentum, *eius.* Vide hæc explanta. Mat.
26. *Et iudas Scariotis.* pro, iscariotis. nomen enim creditur patrium. *Vnus de duodecim, abiit ad*
summos sacerdotes, vt proderet. pro, traderet, *eum illis.* Redditur ad ordinem historię narrãdo adi
tum Iudæ ad summos sacerdotes, proculdubio congregatos in atrio Caiphæ. *Qui audientes*
gauisi sunt: & promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quærebat quomodo eum opportune traderet. Et pri-
mo die azimorum. Appellat Marcus diem iouis in quo post solis occasum incipiebat solenni-
tas paschalis, primum diem azimorum. Quæ appellatio non fuisset vsquequaque vera, nisi
adiunctum fuisset quando pascha immolabant. hæc enim adiunctio explicat ꝙ nõ loquitur
de primo die azimorum absolute more hebraico: quoniam primus dierum azimorum abso
lute erat dies sequens, incipiens tamen ab occasu solis diei iouis. sed loquitur de primo die a-
H zimorum quo ad vesperam illius diei in qua pascha immolabant. Et vsus est hoc modo lo-
quendi, quia cœna quæ fit in prima noctis parte appellatur cœna illius diei quiꝰ finitꝰ est.
immolatio siquidem paschę erat cœna agni paschalis. *Quando pascha immolabant.* proculdu-
bio iudæi: contra quoscunque dogmatizantes iesum p̃ueniisse diem quo iudæi immolabant
pascha. *Dicunt ei discipuli.* Deest. sui. *quo vis eamus & paremus tibi comedere pascha? Et mittit duos ex*
discipulis suis: & dicit eis. Ite in ciuitatẽ: & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans. Lagena est vas
est fictile cóc aquæ & vino: sed in proposito erat aquæ. *Sequimini eum: & quocunque introierit,*
dicite domino domus, quia magister dicit. vbi est refectio mea. pro, diuersorium. & superfluit mea. *vbi*
pascha cum discipulis meis manducem? Aduerbium vbi, manifestat quod nó refectio sed locꝰ quę-
rebatur. *Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum.* Deest. paratũ. Significatur enim lo
I cus non nudus, sed cum oportuna supellectili: ita quòd non deerat nisi parare cibos.
¶ *Et illi: parate nobis. Et abierunt discipuli eius: & inuenerunt in ciuitatem: & inuenerunt sicut dixerat il-*
lis: & parauerunt pascha. Vespere autem facto venit cum duodecim: & discumbentibus eis & manducan-
tibus, ait Iesus. amen dico vobis quia vnus ex vobis tradet me, qui manducat mecum. At illi ceperunt contri-
stari: & dicere ei singulatim. nunquid ego? Deest. & alius nunquid ego? *Qui ait illis. vnus ex duodecim.*
Soli duodecim leguntur ibi interfuisse. & ideo non ad distinguendum, sed ad exaggerandũ
crimen ex beneficio electionis ad apostolatum repetit vnus de duodecim. *Qui intingit manum*
mecum in catino. Superfluit manum. Prius dixerat sermonem communem omnibus duodecim
modo restringit sermonem ad eos cum quibus communis erat ei catinus. Quos rationabi-
le est fuisse quatuor discipulos propinquius sedentes: inter quos erat iudas. *Et filius quidem ho*
minis vadit sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur. pro, traditur.
Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. Et manducantibus illis accepit Iesus panem. & benedicens.
K Benedictione laudis non consecrationis: vt in Matthæo eadem dictione vtente declarauimꝰ
& probauimus. *Fregit & dedit eis: & ait. sumite.* Deest. comedite, *hoc est corpus meum. Et accepto*
calice gratias agens dedit eis. Et biberunt ex illo omnes: & ait illis, hic est sanguis meus noui testamenti, qui
pro multis effundetur. pro, effunditur. Iam enim venditus erat, & incepta erat passio eius.
Et propterea dixit effunditur. *Amen dico vobis quod iam non bibam de hoc genimine vitis, vsque in*
diem illum quum illud bibam nouum in regno dei. Vide exposita Matth. 26.
¶ ET *hymno dicto.* pro, quum hymnum dixissent. Significatur enim quòd non solus
Iesus dixit hymnum. ¶ *Exierunt in montem Oliuarum. Et ait eis Iesus. Omnes scandalizabimini*
in me

in me in nocte ista. Quia scriptum est, percutiam pastorem, & dispergentur oues. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Vide Matth. 26. *Petrus autem ait illi. & si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Et ait illi Iesus. amen dico tibi quia tu hodie in hac nocte priusquam bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus.* Solus Marcus numerum vocis galli explicauit: quia solus refert prima Iesu verba. alii autem euangelistæ posterius dicta. Ita quod Iesus prius dixit Petro, antequam gallus cãtet bis, negabis me ter. Deinde Petro nimis sibi arrogante constantiam, iesus peiora prænunciauit dicens, anteq̃ gallus cantet negabis me ter. quod tres alii euangelistę retulerunt tanq̃ vltimam conclusionem prædictam. *At ille amplius loquebatur.* pro, ex abundanti dicebat. *& si.* pro, immo si, *oportuerit me simul.* Superfluit simul. *commori tibi.* hoc est ꝙ ex abundanti dicebat, immo si oportuerit me mori tecum. A

¶ *Non te negabo. Similiter aũt & oẽs dicebant. & veniunt in prædium cui nomen Gethsemani: & ait discipulis suis: sedete hic donec orem. & assumit Petrum & iacobum & Ioannem secum: & cepit pauere & tedere.* pro, cepit expauescere & grauiter angi. Cruciatus ꝓpassionis hic incipit à duabus passiõibus: timoris. s. & tristitiæ tam vehementis vt animus angeretur. Collegit siquidem iesus coram interno suo aspectu (tum intellectus vt rationis inferioris officium exercet: hoc est vt cõsiderantis res has inferiores. tum cogitatiuæ & phantasiæ) pœnas quas passurus erat. & ꝓpterea cusabatur expauescentia quędam talium tantorumque imminentium malorum: & tristitia angustans animum tanq̃ impotentem euadere. nulla enim (vt dictum est apud Matthæum) redundabat consolatio ex ratione superiori. & similiter nulla istarum passionũ perturbabat rationem. non reddebatur siquidem iesus attonitus ex his: quoniam vnicuique virium eius permittebatur exequi suum officium. *& ait illis. tristis est anima mea vsq; ad mortem: sustinete.* pro, manete, *hic & vigilate. & quum processisset paululum, procidit super terram: & orabat vt si fieri posset transiret ab eo hora.* Passionem & mortem à tempore significauit. trãsitu enim horæ vitatio passionis significatur. *& dixit, Abba pater.* Abba syra dictio dicitur: & idem significat ꝙ pater. Duplicatio enim magnitudinem affectus & fiduciæ filialis significat in Iesu orante. B C

¶ *Omnia tibi possibilia sunt: transfer calicem hunc a me: sed non quod ego volo sed quod tu. & venit: & inuenit eos dormientes: & ait Petro. Simon dormis? non potuisti vna hora vigilare? Vigilate & orate vt non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. & iterum abiens, orauit, eũdem sermonem dicens. & reuersus, denuo inuenit eos dormientes.* Denuo, ĩ textu græco refertur ad inuenit, & non ad reuersus. Significatur enim quòd iterum inuenit eos dormientes. *Erant enim oculi eorum grauati: & ignorabant quid responderent ei. & venit tertio: & ait illis. dormite iam & requiescite. Sufficit.* Apparet hinc paululum indulsisse somni postquam tertio venit: & post indultum somnum excitasse eos dicendo, sufficit quia hora est traditionis meæ. Circa orationem christi vide exposita Matth. 26.

¶ *Venit hora: ecce filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus peccatorum: Surgite eamus: ecce qui me tradet prope est. & adhuc.* Deest continuo, post copulam. ita quòd legendum est. ¶ Et continuo *adhuc eo loquente venit Iudas Scariot.* Superfluit scariot. *Vnus de duodecim, & cum eo turba multa cum gladiis & lignis, missi.* Superfluit missi. *A summis sacerdotibus & scribis & senioribus. Dederat autem traditor eis signum, dicens. quemcũq; osculatus fuero, ipse est: tenete eum & ducite caute.* pro, abducite tuto. *Et quum venisset, statim accedens ad eum, ait.* Deest, illi. *aue Rabbi* Rabbi. Duplicatur rabbi Rabbi, in signum maioris reuerentiæ & affectus: vt perfecta esset simulatio. D

¶ *Et osculatus est eum. At illi manus iniecerunt in Iesum: & tenuerunt eum. Vnus autem quidam de circunstantibus.* pro, astantibus, *educens gladium, percussit seruum summi sacerdotis: & amputauit illi auriculã. & respondens Iesus, ait illis.* Responsio refertur ad tacitas à Marco voces iudęorum dicentium se quærere Iesum Nazarenum. tunc enim Iesus dixit illis quæ subiunguntur. *Tanq̃ ad latronẽ existis cum gladiis & lignis comprœhendere me: quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuistis. Sed vt impleatur scripturæ.* Truncata oratio est subaudiendam est, sic fit. *Tunc discipuli eius.* Superfluit discipuli eius. & deest coniunctio &. Ita quòd legendum est. ¶ Tunc & *relinquẽtes eum, omnes fugerunt. Adolescens.* pro, adolescentulus. Vnde apparet quòd iste non fuit apostolus. nullus enim apostolus erat adolescentulus: quum qui creditur minoris fuisse ętatis inter omnes, conuincatur ex tempore mortis eius collato cum tempore mortis christi transisse annum ætatis propriæ tricesimum: vt in quodam ientaculo deduximus. Verisimile autem est adolescentulum hunc fuisse forte filium hortulani: qui exurgens ex lecto, linteamine super nudum coopertus (ad vidẽdum forte quidnam esset auditus strepitus cohortis & ministrorum) tanquam non discipulus nihil sibi timens, sequebatur Iesum. *Autem quidam sequebatur eũ,* E

amictus

amictus sindone super nudo: & tenuerunt eum. Deest. adolescentuli. Significatur enim ꝙ adolescen
F tuli ministri diaboli, adolescentulum tenuerunt sequentem Iesum. Erãt enim cum cohorte
illa & ministris etiam adolescentuli, vt moris est ad seruitia, ad deferendas laternas, faces
&c. vt sic etiam Iesus à cuiuscunq; ætatis hoĩbus pateretur. *At illæ relicta sindone, nudus profugit
ab eis. & adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem: & conuenerunt.* pro, cõueniunt. & deest. ad eum,
scilicet summum sacerdotem. Omnes. Deest. summi, *sacerdotes.* Describuntur enim conuenire
ad summum sacerdotem oẽs summos sacerdotes & scribas & seniores. Vnde apparet quòd
licet vnus fuerit apud iudæos qui exerceret officium summi sacerdotis anno illo, plures ta-
men erant summi sacerdotes, suis annis successiue summi sacerdotis officio fungentes, qui
hic appellantur summi sacerdotes. quorum tamen præcipui diuitiis & authoritate erant An
nas & Caiphas: & propterea specialiter appellantur ipsi à Luca principes sacerdotum.
¶ Et bene aduerte quòd ad Caipham conuenerunt oẽs summi sacerdotes: vt ĩtelligas & sum-
mos sacerdotes fuisse coram Pilato cõtra iesum, & summos sacerdotes alios tunc quoque fuis
se in templo coram quibus iudas dixit peccaui &c. vt in Matthæo diximus: & non ex ꝓprio
G commento sed ex authoritate huius euangelistæ proficisci tot summos sacerdotes.
¶ *Et scribæ & seniores. Petrus autem a longe sequutus est eum vsq; in atro in atrium summi sacerdotis: &
sedebat cum ministris ad ignem.* Superfluit ad ignem. *& calefaciebat se.* pro, & calefiebat ad lucem.
hoc est ad flammam ignis lucentem, ad differentiam carbonum ignitorum.
¶ *Summi vero sacerdotes & omne concilium quærebant aduersus Iesum testimonium vt eum morti traderẽt*
Quia non poterant iesum damnare ad mortem cum exequutione, reseruato iudicio mortis
Romanis, ideo querebant testimonia quibus possent apud pręsidem obtinere mortem iesu.
Nec inueniebant, multi autem: pro, enim *falsum testimonium dicebant aduersus eum: & conuenientia.* p,
æqua seu æqualia. *Testimonia non erant.* Significantur testimonia prolata non esse ęqualia ad
mortem obtinendam à præside: hoc est nõ esse apud præsidem iusta ad damnationem mor
H tis causandam. offensiones enim legis iudæorum de quibus ferebantur testimonia, non erãt
causæ apud præsidem æquales pœnæ mortis.
¶ *Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant aduersus eum, dicentes: quoniam nos audiuimus eum
dicentem, ego dissoluam templum hoc manufactum, & post.* pro, per *triduum aliud non manufactum ædifi-
cabo.* Multa sunt in hoc testimonio reddentia ipsum falsum. Tum ego dissoluam. dixerat enĩ
christus, soluite. tum manufactum: quod nunq̃ dixerat christus. tum aliud: quod similiter
non dixerat. tum ædificabo: christus enim dixerat, illud excitabo.
¶ *Et non erat.* pro, & ne sic quidem erat. *conueniens testimonium illorum. & exurgens summus sa-
cerdos in medium, interrogauit iesum, dicens, non respondes quicq̃ ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his.* p, quid
isti aduersum te testificantur? Ita quod sunt duę orationes, altera, non respondens quicquam?
I altera, quid (seu cur) isti aduersum te testificantur? *Ille autem tacebat: & nihil respondit. Rursum sum
mus sacerdos interrogabat eum: & dixit ei, Tu es christus filius Dei benedicti? Iesus autem dixit illi. Ego
sum.* Clare confessus est iesus se esse Messiam. *& videbitis filium hominis sedentem ad dextris virtutis
dei.* Superfluit dei. Significatur enim quòd videbunt ipsum sedentem, hoc est regnantem, à
dextris, hoc est in optimis bonis, virtutis, hoc est potestatis, non huius aut illius sed absolute:
vt intelligamus regnaturum ipsum in optimis bonis cuiuscũque potestatis: hoc est ad quæ-
cunque potestas se extendit. Prædicit enim se futurum regem vniuersi, & venturum iudicẽ
vniuersalem in nubibus cęli, vt non despiciant modo humilem: vt sic intelligant scripta de
Messia, in eo verificari secundum diuersos aduentus. *Et venientem cum nubibus cæli. Summus autẽ
sacerdos scindens vestimenta sua.* In signum detestationis blasphemiæ consueuerant aperire vesti
menta supra pectus. hoc enim appellatur scindere vestimentum, etiam si nulla scissio ꝓprie
interuenisset. *Ait, quid adhuc desideramus testes.* pro, opus habemus testibus? Ecce nos omnes su
K mus locupletissimi testes. *Audistis blasphemiam quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eum
esse reum mortis. & ceperunt quidam conspuere eum, & velare faciem eius, & colaphis eum cædere: & di-
cere ei, prophetiza. & ministri eum a lapis cædebant. & quum esset Petrus in atrio deorsum.* Hinc appa-
ret iesum fuisse non solum in aula interiori, sed etiam superiori. nisi enim iesus fuisset supe-
rius, non descripsisset Marcus Petrum deorsum. *Venit vna ex ancillis summi sacerdotis: & quum
vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum ait, & tu cum Iesu Nazareno eras. At ille negauit, dicens,
neq; scio neq; noui.* Permutatæ sunt particulæ. Legendum est.
Neque noui. prius. neque scio nũc. *quid dicas. & exiit foras ante atrium.* pro, in vestibulum: *& gal
lus cantauit.* Non tamen mutauit Petrum. *Rursus autem quum vidisset illum ancilla, cepit dicere
circunstantibus*

circunstantibus quia hic ex illis est. Ad ille iterum negauit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Pe A
tro, Vere ex illis es. nam & Galilæus es. Deest. & loquela tua assimilatur. supple Galilæa loquutioni. *Ille autem cepit anathematizare.* pro, detestari. Detestatio ista execrationem seu imprecationem eo modo quo solemus imprecationes malorum in iuramentum assumere. significat. Significatur enim quòd Petrus non simplici iuramento iurauit, sed appositis huiusmodi imprecationibus. *Et iurare quia nescio.* pro, non noui, *hominen istum quem dicitis. Et statim gallus iterum cantauit. Et recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Iesus: prius quam gallus cantet bis, ter me negabis. & cepit flere.* pro, & prorupit in fletum. Cerne diuinæ gratiæ repentinum impetum prorũpentem in fletum. De his Petri negationibus dicetur tandem super ioannem, qui vltimo scripsit. Circa reliqua verò supradicta vide exposita Matthei. xxvi.

CAPVT. XV. B

ET confestim mane consilium facientes summi sacerdotes eum senioribus & Scribis & vniuerso cōsilio. Descripserat Marcus iesum damnatum à sacerdotibus & senioribus (reus est mortis) subiectum fuisse nocte illa sputis, colaphis & illusionibus, & tacitò regressu scribarum & seniorum ad propria, describit modò alterum consilium celebratum mane confestim: vt exclusa omni negligentia & pigritia festinos intelligamus concurrisse ad consiliũ prima diei hora. Necessitas autem huius consilii declarata est Matth. xxvii. *Vincientes iesum.* Prius ligatus fuerat à ministris, quum comprehensus fuit in horto: sed hinc habetur quòd in domo summi sacerdotis solutus fuerat, & propterea nunc iterum ligauerũt eum: vt publice duceretur vinctus ad præsidem in signum quòd erat damnatus ad mortem. *Duxerunt.* non miserunt: quia sacerdotes, Scribæ & seniores ibant simul, tanq̃ authorizantes factum: ne plebei auderent attentare aliquid pro libertate iesu. Et ad hoc etiam elegerunt C primam dei horam: in qua populus adhuc non est congregatus. *Et tradiderunt Pilato.* Habẽti potestatem inferendi mortem. *Et interrogauit eum Pilatus, Tu es rex iudæorum?* Hic apparet quòd sacerdotes & reliqui tradiderunt Pilato Iesum tanq̃ reum læse maiestatis, vsurpando sibi titulum regium. *At ille respondens, at illi, Tu dicis. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.* Tacet Marcus multa gesta, quæ alii explicant euangelistæ. *Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicẽs, Non respondes quicquam? vide inquantis te accusant.* pro, quanta te aduersum te testificantur. *Iesus autem amplius nihil respõdit: ita vt miraretur Pilatus. Per diem autem festum solebat dimittere illis vnum ex vinctis quemcunque petissent. Erat autem qui dicebatur Barrabas: qui cum seditiosis erat vinctus qui in seditione fecerat.* pro, fecerant, *homicidium.* Significatur enim quòd seditiosi fecerant homicidiũ. *Et quum ascendisset.* pro, acclamasset, *turba, cepit rogare.* pro, petere. Et est loquutio incompleta. subaudiendum est, enim, vt faceret. & tunc subiungendum. *Sicut semper faciebat illis.* Est enim D sensus quòd turba incepit petere à Pilato vt seruaret consuetudinem donandi sibi vnum vinctũ, quẽ maluissent. *Pilatus aũt respondit eis, & dixit vultis dimittã vobis regẽ iudæorũ? Sciebat enim quod per inuidiam tradidissent eum summi sacerdotes. Pontifices autem concitauerunt turbam vt magis.* pro, potius. *Barabbam dimitteret eis. Pilatus autem iterum respondens, ait illis. Quid ergo vultis faciam regi Iudæorum.* pro, quem dicitis regem iudæorum? Et subaudiendum est pronomen ei, vt cógrua sit constructio. *At illi iterum clamauerunt, Crucifige eum. Pilatus vero dicebat illis, Quid enim mali fecit?* Pilatus Ethnicus horrens crucifigere hominum sine culpa, quærit maleficium, sciens nullum esse: vt vel sic retrahat iudæos à tanto scelere. *At illi magis clamabant crucifige eum. Pilatus autem volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam: & tradidit iesum flagellis cæsum vt crucifigeretur. Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii.* pro, quòd est prætorium. Ipsum enim atrium significatur esse prætorium: hoc est locum vbi cognoscebantur causæ & ferebantur sententiæ E in domo Pilati. *Et conuocant totam cohortem: & induunt eum purpura: & imponunt.* pro, circumponunt, *ei plectentes spineam coronam: & ceperunt salutare eum, aue rex iudæorum. Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eum: & ponentes genua adorabant eum. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum vestimentis suis: & educunt illum vt crucifigerent eum. Et angariauerunt prætereuntem quemdam Simonem Cyreneum venientem de villa, patrem Alexandri &.* ¶ Superfluit. & *Rufi, vt tolleret crucem eius.* Ratio coactionis huius Simonis & illusionis iesu, dicta est Matth. xxvii. ¶ *Et perducunt illum in golgotha locum: quod est interpretatum caluariæ locus. Et dabant ei bibere myrrathum vinum.*

Clare Marcus explicat fuisse vinū:quod apud Matthæū dubium est. Et ibi mixtum felle, à
F Marco autem myrrhatum dicitur:vt vel vtranque mixtionem fuisse, vel tantūmodo myr-
rhatum sed ratione amaritudinis à Matthæo appellatū mixtum cum felle intelligamus: vt
omnis crudelitas in iesum exerceretur.*Et non accepit.* Vt etiam sic impleretur quod dixerat,se
non bibiturum vinum donec resurgeret à mortuis.*Et crucifigentes eum.*pro,& quum crucifi-
xissent eū,*diuiserunt.*pro,diuidunt,*vestimenta eius:mittentes sortem super eis,quis quid tolleret. Erat
autem hora tertia crucifixerunt eum.* Credimus errore scriptorum mutatum sextam in tertiam
propter characterum similitudinem designantium ternarium & senarium. Constat enim
ex euangelio ioannis iesum crucifixum hora sexta.*Et erat titulus causæ eius inscriptus.*Non fuit
hoc speciale in christo:sed laudabilis mos erat vt causa cuiusque crucifixi apponeretur super
crucem eius.R*ex iudæorum.*Hinc clare apparet mundo Pilatum damnasse iesum tāquàm reū
læsæ maiestatis, quia regem se iudæorum (hoc est Messiam) professus est.*Et cum eo crucifigūt
duos latrones:vnum a dextris,& alium a sinistris eius.Et impleta est scriptura quæ dicit.*Esa. liii.*& cum
iniquis reputatus est.Et prætereuntes blasphemabant eum mouentes capita sua,& dicentes, Vah qui de-
struis templum dei,& in tribus diebus reædificas:saluum fac teipsum,descendens de cruce.Similiter & sum-*
G *mi sacerdotes illudentes,ad alterutrum cum scribis dicebant,Alios saluos fecit:seipsum nō potest saluum fa-
cere.Christus rex israel descendat nunc de cruce, vt videamus & credamus.Et qui cum eo crucifixi erant,
conuitiabātur ei.Et facta hora sexta,tenebræ factæ sunt.*Quando crucifixerunt eū,incipiebat ho-
ra sexta:completa autem sexta hora factæ sunt tenebræ.Per.pro,super,*totam terram vsq; in ho-
ram nonam . Et hora nona exclamauit IESVS voce magna dicens, Elohi Elohi.* ¶ Si textus tam
apud græcos quàm latinos non est corruptus,Marcus vsus dicitur dictione Chaldæa, elohi:
hoc est deus meus, ab eloha quod est deus.Matthæus autem dictione Hebræa eli:ab el , quod
est deus.*Lammah hasabthani.quod est interpretatū deus meus deus meus vt quid.*p,ad quid,*me dereliqui-
sti?* Vox ista querula,vox est iesu veri hominis secundum partem inferiorem (hoc est cor-
pus,& animum prout ad creatas res refertur) valde patientis,vsqueadeo quòd nihil cōsola-
H tionis interius recipiebat ex parte superiori,ita quod derelict⁹ erat nō solūexteri⁹,in vitupe-
riis,ī ignominiis,in afflictionib⁹clauorū & reliquis,sed etiā intus. Et ad hoc declarandum
vocem hanc querulam magno clamore expressit:ne putaremus animum eius tanquàm stoi-
cū quodammodo non sentire aut nō pōderare ea quæ patiebatur, vel interna consolatione
refici secundum gratiam quæ postea apparuit in Apostolis & martyribus.Et dicit ad quid,
non ꝙ iesus ignoraret ad quid:sed quia nec sensus nec rationis inferioris erat nosse ad quid
secundum diuinæ sapientiæ ordinem derelictio hæc ordinabatur.*Et quidam de circunstantibus.*
pro,astantibus.*audientes dicebant,Ecce Heliam vocat.*Et significantur Gentiles linguæ Hebrææ
ignari,putantes vocari.Heliam *Currens autem vnus & implens spongiam aceto,circumponensq; cala-
mo,potum dabit ei,dicens,Sinite videamus si veniat* Helias *ad deponendum eum.iesus autem emissa voce*
I *magna expirauit. Et velum templi scissum est in duo,a summo vsque deorsum.Videns autem Centurio qui
ex aduerso stabat,quia sic clamans.*pro,quum sic clamasset,*expirasset.*intellexit Centurio miracu-
losam expirationem,ex eo quod iuncta fuit clamosæ voci ipsius iesu.
¶ *Ait,vere hic homo filius dei erat.*Hinc apparet non ignorasse gentiles milites Pilati quæ dice-
bantur de iesu:scilicet quod erat Messias, qui cognominabatur à iudeis filius dei , Vnde &
Chaiphas etiam adiurauit iesum si esset christus filius dei benedicti. Et Nathanael primo
veniens ad iesum,dixerat tu es filius dei.Singularem enim quandam excellentiam Messiæ
per hoc intelligebant,non penetrantes ad hac scriputram,ꝙ Messias erat naturaliis filius dei.
Erant autem & mulieres de longe aspicientes.inter quas erat Maria Magdalenæ & Maria Iacobi minoris
pro,parui.Forte cognomen erat iacobi:ita quod vocabatur iacobus paruus,& dicitur ad
differantiam iacobi filii zebedei. *Et iosepb* pro,*Iose, mater ,& Salome.* Nomen est mulieris
vxoris zebebei. *Et quum esset.*Deest relatiuum quæ pluralis numeri.Ita quòd legendum est.
K Quæ & quum esset *in Galilæa sequebantur eum,& ministrabant ei:& aliæ multæ quæ simul cum eo
ascenderant Hierosolymam.*Ita quòd describuntur mulieres istæ ab officio sequelæ,etiam quum
Iesus discurreret prædicando per Galilæam.*Et quum iam sero esset factum.*pro,& quum iam se-
rum fieret,*quia erat parasceue que est ante sabbatum,venit Ioseph ab Arimathia nobilis decurio.*pro,ho-
nestus Consul.seu senator.Describitur tum à moribus,honestus:tum à gradu seu officio,Cō-
sul seu Senator,Qualis esset magistratus Consulis aut Senatoris tunc temporis ibidem,non
est perspicuum.nomen siquidem ipsum sonat magistratum.

¶Qui &

¶Qui et ipse erat expectans regnum dei. Et audacter. pro, & sumpta audacia. Timuerat enim quã diu iesus captus & sub Pilati iudicio ac in cruce viuus fuit, loqui pro iesu: sed cognita morte eius sumpsit audaciam ad officium sepulturæ: putans hoc pietatis officium erga mortuũ non sibi imputandum à pontificibus sacerdotibus &c. *Introiuit ad Pilatum: & petiit corpus iesu. Pilatus autem mirabatur si iam obiisset.* Ad certificandum iesu mortem vtilis fuit admiratio Pilati. *Et accersito centurione interrogauit eum si iam.* pro, dudum, *mortuus esset. Et quũ cognouisset a centurione, donauit corpus ioseph.* Et per hoc occasiones abstulit persequutoribus iesu, ignominiose tractandi corpus eius mortuũ. *Ioseph autem mercatus sindonem.* vt nouis linteaminibus ac sudariis inuolueret corpus iesu. Vide Matth. xxvii. reliqua exposita. *Et deponens eum, inuoluit sindone: & posuit eum in monumento quod erat excisum de petra: & aduoluit lapidem ad ostium monumenti. maria autem Magdalenæ & Maria ioseph.* pro, iose, *aspiciebant vbi poneretur.* A

CAPVT XVI. B

ET *quum transisset sabbatum.* hoc est post occasum solis sabbati. *Maria Magdalenæ & Maria Iacobi & Salomæ emerunt aromata.* Tres istæ mulieres post solis occasum sabbati emerunt aromata, quia durante sabbato illicitum erat emere. Et hinc apparet quòd mulieres istæ quamuis viderint locum monumenti in quo ioseph & Nicodemus cum suis ministris ponebant corpus iesu, non tamen viderunt quòd vnxerint corpus iesu aromatibus, quia si vidissent hoc, non postea solicitæ fuissent vt emerent aromata ad vnguendum corpus iesu. verecundia siquidem muliebri & optimo more assuetæ procul à cõsortio virorum non ausæ sunt appropinquare ad videndum quid facerent circa corpus iesu, ioseph & Nicodemus cũ suis ministris. & tanto min⁹ potuerunt hoc videre, quanto vnctio facta forte fuit intus in monumento: quod erat velut quædam domuncula, intra quam erat sepulchrum. *Et venientes.* non tunc sed sequenti mane. *Vngerent iesum. Et valde mane vna sabbatorum.* hoc est die illa quæ relata ad dies qui semper sunt sabbata appellatur vna: vt enim diffusius declarauimus Matth. vltimo, describitur certus dies qui nunc vocatur dies dominicus. *Veniunt ad monumentum orto iam sole.* Auroræ hora describitur ab orto sole: quia reuera incipit oriri nobis sol per splendorã auroræ. *Et dicebant ad inuicẽ. Quis reuoluet nobis lapidẽ ab ostio monumenti?* Hinc habetur latuisse mulieres istas quòd monumentum sigillatum fuisset, & ꝙ custodes fuissent appositi. Si enim hæc sciuissent non dixissent adinuicem. Quis reuoluet nobis lapidẽ, solius fœmineæ imbecillitatis rationem habentes: immo nec cogitassent venire ad monumentum. Hinc quoque habetur quod ante illam horam auroræ, nulla earum venerat ad monumentum. Si enim vespere pręcedenti aut noctę ad monumentum prius venissent, sciuissent mane quòd erant ibi custodes, ꝙ sepulchrũ erat sigillatum: & non redissent. *Et respicientes viderunt.* pro, vident, *reuolutum lapidem.* proculdubio ab angelo. *Erat enim magnus valde. Et introeuntes.* ad mandatum angeli, quem marcus tacet. *In monumentum, viderunt iuuẽem.* pro, adolescentulum, *sedentem in dextris.* Iste angelus aut non est ille qui apud mattheum sedebat super reuolutum lapidem: aut si est illemet, postq̃ euanuit ab oculis mulierum (cedens eis vt introirent libere monumentum) iterum apparuit eis intus in monumẽto sedens à dextris sepulchri: hoc est in illa parte versus quam dextra pars corporis iesu iacuerat, vel in dextris ipsarũ mulierum. *Coopertum.* pro, amictum. Describitur enim indutus. *Stola candida.* veste lõga vsque ad pedes. *Et obstupuerunt.* Tũ ob angeli præsentiã, tum ob absentiam corporis iesu. tũ ex pręseuerante timore qui prius eas inuaserat. *Qui dixit illis, Nolite expauescere. iesum quæritis Nazarenum crucifixum: surrexit non est hic ecce locus vbi posuerunt eum.* Eadem dicit quę dicerat angelus sedens super reuolutum lapidẽ: vt duplicato testimonio & recipiscãt à timore, & credãt iesum surrexisse. *Sed ite, dicite discipulis eius & Petro.* Negauerat Petr⁹ iesum. & ꝓpterea angelus neminẽ nominat nisi Petrũ: tũ vt magnã erga pctõres gratiã cõmendet: tum & Petrus audita ex ore mulierũ angelica voce animæquior fiat. ¶*Quia præcedet vos in Galilæam ibi eum videbitis sicut dixit vobis. At illæ exeuntes fugerunt de monumento. Inuaserat.* pro, habebat, *enim.* ¶Significatur perseuerantia tremoris & stuporis. ¶*Eas tremor & pauor.* pro, stupor. *Et nemini quicquam dixerunt. timebant enim.* Silentes describuntur redisse domũ, nulli in via audentes dicere quod viderant aut audierant. *Surgens autem iesus.* [illegible]

[illegible],

nn.ii. soluẽdo

F [redacted] Hæc ille. Rursus in secundo dialogo contra pelagianos ait idem Hieronymus. In quibusdam exéplaribus & maximæ in græcis codicibus iuxta Marcum in fine eius euangelii scribitur. postea quum accubuissent vndecim, apparuit eis iesus. & exprobrauit incredulitatem & duritiam cordis eorum, quia iis qui viderant ipsum resurgentem nō crediderunt. Et illi satisfaciebāt, dicentes. Seculum istud iniquitatis & incredulitatis substantia est: quæ non sinit per immūdos spiritus veram dei apprehendi virtutem: idcirco iam nunc reuela iustitiam tuam. Hæc ibi. Quæ ideo attulerim vt intelligamus quàm varie habeatur capitulum hoc. Et reuera nō nulla sunt in hoc capitulo quæ in nullo alio euangelista habentur. nihil tamen ego video cō trarium manifeste aliis euangelistis. ¶ Nec quisquam mentis compos asserere aut credere potest hoc vltimum quod habetur apud Marcum capitulum totum adiectitium esse, nisi aliud quo caremus perditum fuerit: quia sequeretur euangelium Marci terminari in sepul-
G tura Christi, ita quod nihil penitus de resurrectione iesu Marcus scripserit. Quod non solum stultum sed perfidum est cogitare. nam tota fides euangelii ex resurrectione Christi pendet dicente Paulo, Si Christus non resurrexit, inanis est fides nostras, inanis est prædicatio nostra. Crediderim ego suspectum apud multos græcos habitum hoc capitulum ꝓpter admixtionem à nescio quibus illorum verborum quę Hieronymus retulit in dialogo: & etiam propter promissionē subiunctam. signa autem eos qui crederint hæc sequētur: in noīe meo dæmonia eiicieint &c. Quicquid autē sit de veritate, supiscionum tamen istarum effect⁹ est, quòd hæc scripta non sunt solidæ authoritatis ad firmandam fidem sicut sunt reliqua Marci indubitata. MANE. A putantibus iesum surrexisse media noctæ, refertur mane nō ad participium surgens, sed ad verbum apparuit. Sed præter hoc quòd constructio hæc duriuscula
H est, tollit certitudinem primæ apparitionis. nam secundum hanc constructionem sensus est quòd mane prima sabbati apparuit primo Magdalenæ: per quod non excluditur quin pri⁹ antequam esset mane apparuerit alteri. & sic tollitur certitudo primæ apparitionis. Amplectenda est igitur suauis constructio literæ: referendo mane ad participium surgens. ita quòd hinc habeamus horam resurrectionis Christi fuisse in aurora. Et valde congrue dies æternitatis gloriosorum corporū incipit cū aurora. resurrectio enim christi est initium vniuersalis resurrectionis omnium corporum, sicut aurora est initium diei. *Prima sabbati.* Quam superi⁹ appellauit vnam sabbatorum, modo appellat primam sabbati: eo quod dies dominicus, dies prima est relata ad sabbatum, quę septima dies est. in ordine siquidem ad septimā lex Moysi numerabat dies. *Apparuit primo Mariæ Magdalenæ.* Hęc apparitio est quæ scribitur à ioāne, quū in specie hortulani apparuit. *De qua eiecerat septem dæmonia.* Magna dei gratia erga peccatores significatur. quòd primo voluit peccatrici & tali peccatrici (.s. quę fuerat subiecta omnib⁹ peccatis, significatis per septem dæmonia) apparere. *Illa vadens nunciauit iis qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus.* Ista annunciatio scripta quoque est à ioāne. *Et illis audientes quia viuere & visus esset ab ea, non crediderunt.* Hoc scriptum est à Luca, dicente. adhuc autem illis non credentib⁹. *Post hæc autem duobus, ex eis ambulētibus ostensus est in alia effigie.* pro, forma, *euntibus in villam.* Hęc apparitio scripta est à Luca, narrante discipulos eūtes in castellū nomine Emaus illi. ¶ *Euntes nunciauerunt cæteris: nec illis crediderunt.* Hoc quoque ex dictis verbis apud Lucā apparet. *Nouissime autem.* pro, postea. Nō significatur vltima apparitio in vero textu sed posterior. *recumbentibus illis vndecim apparuit: & exprobauit incredulitatem illorum & duritiam cordis: quia iis qui viderant eum resurrexisse:* pro, resuscitatum. *non crediderunt.* Collatis simul iis quæ referūtur in hac appa-
K ritione, apparet ꝙ ista apparitio est quę fuit die octauo quādo erat Thomas cū eis. nam expresse hic dicitur ꝙ erant vndecim: & ꝙ vndecim incredulitas & duritia cordis ad credēdū iis qui viderāt ipsum resuscitatū increpata est tūc enim increpat⁹ fuit Thomas, ne sis incredulus. & rursus, quia vidisti me credidisti. Et vel ipsa increpatio Thomæ, quia tacita fuit increpatio aliorū, appellatur à Marco increpatio eorū: vel occasione sumpta ex increpatiōe Thomæ, explicite increpauit alios: reuocando ad memoriā incredulitatem & duritiam cordis ad credendum tū mulieribus quæ eum viderant tum discipulis redeuntibus ab Emaus, tum Petro qui etiā viderat iesum: vt clare Lucas explicat, nam post hęc omnia Lucas dicit: adhuc illis non credentibus. Et intellige increpatos eos cōmuniter. ioannes enim exēptus videtur ab

huiusmodi

huiusmodi sunt incredulitate: quia quum vidit linteamina posita, credidit. Petrus quoq; non fuit incredulus discipulis, sed forte mulieribus. Actus autem recumbendi, à solo Marco describitur. nec hoc est mirum, quum pluries ꝙ vnus euangelista tacet alius suppleat. *Et dixit eis.* Verba illa quę refert Hieronymis in dialogo, tanq̃ manifeste adiecta ab aliis, habentur. *eūtes* Describitur mandatū ad prędicandum in vniuerso mundo: quod ab aliis quoq; euangelistis describitur. *In mundum vniuersum.* Finitum per hoc ostendit tempus prioris mandati. in viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum &c. sed aduerte quod illis dicit, euntes in mundum vniuersum, quibus apud Matthæum dixit, Ecce ego vobiscum sū vsque ad cōsummationem seculi. non enim apostolis & illis discipulis ibi præsentibus præcepit vniuersum peragrare mundum per seipsos: sed præceptum factum ad illos, intelligitur factum ipsis & successoribus eorum: ita quòd ipsi inchoarent, & successores perficerent. *Prædicate euangelium omni creaturæ.* omni nationi, omni hominum conditioni, statui, nullā exceptionē faciendo. Et omnem hominum nationem, conditionem, statum, sexum &c. appellat creaturā, ad explicandum quare est illis prædicandum: ratione scilicet illius quod habent à creatore, & non ratione peccatorum quæ apposueruntipsi. Ac si apertius dixisset. prędicate euangelium omnis conditionis, sexus, status, nationis &c. hominibꝰ: nō spectantes ad eorū peccata & merita, sed ad conditiones creatas in illis, sed ad opus dei in illis. *Qui crediderit.* Ecce fides necessaria. *Et baptizatus fuerit.* Ecce sacramentū fidei necessarium. *Saluus erit.* Ecce prę mium æternæ salutis. *Qui vero non crediderit condemnabitur.* Ne putares consilium non præceptū. & præmium acquiscentibus non pœnam renuentibus: adiungitur quòd qui non crediderit condemnabitur. Non dicit iudicabitur (quia qui non credit iam iudicatus est) sed damnabitur, in æternam ibit damnationem. *Signa autem eos qui crediderint hæc sequentur. In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. super ægros manus imponent, & bene habebunt.* Suspecta apparet hæc clausula signorum: eo quòd secūdum euangelicam doctrinam signa hæc non sunt fidei, sed magnitudinis fidei, sed donorū fidei: vt patet in pluribus locis euangelii: textus autem iste significat signa hæc consequi fidem sufficientem ad salutem. nam eisdem præcise vtitur verbis dicendo, qui crediderit & baptizatus fuerit: & dicendo, signa autem eos qui crediderint hæc sequentur. Hæc tamē apparentia non solidum habet fundamentum: quoniam ioannis decimoquarto similis sentētia habetur. Qui credit in me, opera quæ ego facio ipse faciet: & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado. Intelliguntur igitur promissa signa consequentia fidem quantū est ex parte virtutis fidei: sequentia quando & vbi opus fuerit. Cū cuius veritate promissionis stat quòd ex parte habentes fidem defectus accidat, seu impedimentum præstetur: ita quòd fides ipsa non deest signis, sed homo deest fidei ad efficaciam signorum. *Et dominus quidem iesus.* Superfluit iesus. *Postquam loquutus est eis.* Non dicit statim (non enim significatur quòd statim post hæc verba ascendit in cœlum) sed tantum modo quòd post hæc verba ascendit in cœlum, non explicando quanto tempore post. *Assumptus est.* non alieno adminiculo sed ꝓpria virtute. *In cœlum: & sedet.* pro, sedit, *a dextris dei.* Non significatur positio corporis: quoniam iesus in cœlo stat, non sedet. stare enim est naturalis situs hominis perfectus. sedere autē imbellicitatis est. Et propterea sicut per dexteram dei metaphorice significantur optima quæque bona, ita per sessionem significatur quiete possidere, quiete regnare. & perinde dictū est sedit à dextris, acsi dictum fuisset & quiete possedit optima quæque bona dei: possessurus in secundo aduentu etiam reliqua minus bona. tunc enim accipiet possęssionem istorum inferiorum. *Illi autem profecti prædicauerunt vbique.* non affirmatione omnium locorum, sed negatione certorum locorum. Non enim tempore quo scripsit Marcus prædicatum fuit euangelium in singulis locis mundi: quum postea multę gentes quibus prædicatum non fuerat inuentę sint: ita ꝙ nostra etiā ætate inueniuntur. sed discipuli iesu non arctauerunt prædicationes suas ad hæc vel illa loca: sed prout facultas affuit, extenderunt prędicationes suas ad omnes mundi partes. *Domino cooperante,* internis inspirationibus trahendo auditores. *Et sermonē confirmante sequentibus signis.* pro, per subsequentia signa. hæc enim tria. (s. prædicatio apostolica, & interna inspiratio diuina, & miracula ad confirmationem euangelii) cōuerterūt mūdum ad fidem iesu Christi Cui est honor & gloria in secula seculorum: Amen. Caietæ die. ii. Decembris, M.D.XXVII.

¶Commentariorum Thomę de Vio Caietani Cardinalis Sancti Xisti in euangelium secundum Marcum, finis.

VITA SANCTI LVCAE: PER DIVVM HIERO- nymum in libro de scriptoribus illustribus.

F

VCAS MEDICVS ANTIOCHENSIS (VT EIVS SCRI- pta indicant) græci sermonis non ignarus, sectator apostoli Pauli & omnis peregrinationis eius comes, scripsit euangelium. De quo idem Paulus. Misimus (inquit) cum illo fratrem, cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias. Et ad Colo. salutat vos Lucas medicus charissimus. Et ad Timoth. Lucas est mecum solus. ¶ Aliud quoq; edidit volumen ægregium, quod titulo Acta apostolorum prænotatur. cuius historia vsque ad biennium Romæ commorantis Pauli peruenit: id est vsque ad quartum Neronis annum. Ex quo intelligimus in eadem vrbe librum esse compositum. ¶ Igitur ambitus Pauli & Thecle, & totam baptizati Leonis fabulam, inter apocryphas scripturas computamus. Quale enim est, vt indiuiduus comes Apostoli inter cæteras eius res hoc solum ignorauerit? Sed & Tertullianus vicinus eorum tem-
G porum, refert presbyterium quemdam in Asia studiosum apostoli Pauli, conuinctũ apud Ioannem quòd author esset libri, & confessum se hoc Pauli amore fecisse: & ob id excidisse. Quidam suspicantur, quotiescunque in epistolis suis Paulus dicit iuxta euangeliũ meum, de Lucæ significare volumine. Et lucam non solum ab apostolo Paulo didicisse euãgelium (qui cũ domino in carne nõ fuerat) sed à cęteris apostolis. Quod ipse quoq; in principio sui voluminis declarat, dicens. Sicut tradiderũt nobis qui à principio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis: Igitur euangelium sicut audierat, scripsit: Acta verò apostolorum, sicut viderat composuit. Vixit octoginta & quatuor annos, vxorem nõ habens. Sepultus est Constantinopoli. ad quam vrbẽ vicesimo Constantii anno, ossa eius cum reliquis
H Andræ apostoli translata sunt de Achaia.

DIVO HIERONYMO INSCRIPTA IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM PRAEFATIO.

LVCAS quum iam scripta essent euãgelia, per Matthæũ quidẽ in iudæa. per Marcum autem in Italia, sancto instigãte spiritu in Achaiæ partibus hoc scripsit euãlium: significans etiam ipse in principio, ante suum alia, esse descripta. Cui extra ea
I quæ ordo euangelicæ dispositionis exposcit, ea maximè necessitas laboris fuit: vt primum Græcis fidelibus omni prophetatione venturi in carnem CHRISTI dei manifestata humanitate, ne iudaicis fabulis attenti in solo legis desyderio tenerẽtur, vel ne hæreticis fabulis & stultis solicitationibus seducti exciderent à veritate, elaboraret. Dehinc vt in principio euangelii, ioannis natiuitate præsumpta, cui euangelium scriberet, & in quo electus scriberet indicaret: contestans in se cẽpleta esse, quæ essent ab aliis inchoata. Cui ideo post baptismum filii dei, à perfectiõe generationis in Christo impletæ, repetendæ à principio natiuitatis humanæ potestas permissa est, vt requirentibus demonstraret in quo apprehendens erat per Nathan filium Dauid (introitu recurrentis in deum generationis admisso) in-
K disseparabilis dei: vt prædicans hominibus Christum suum, perfecti hominis opus redire in se per filium faceret, qui per Dauid patrẽ veniẽtibus iter præbebat in CHRISTO.

Thomæ de vio caietani

CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EVANGELIVM SECVMDVM LVCAM COMMENTARII.

A

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

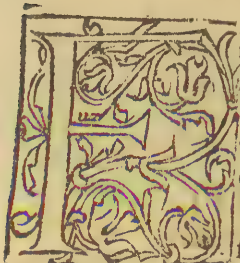
COMPLETO MARCO, LVCAS OCCVRRIT. In cuius euangelii titulo repetenda essent quæ dicta sunt in titulo MATTAEI. B

VONIAM QVIDEM. pro, quando quidem. Coniunctio enī causalis est. Solus Lucas à præfatione incipit euangelium: in qua & causas scribendi & conditiones declarat. inchoans ab exemplo multorum qui scripserant euangelia: excludens per hoc temeritatem seu audaciam, ne ipse primus videatur ausus scribere. ¶ *Multi*. In genere tangit diuersos scriptores euangelii. aiunt enim multa scripta fuisse euangelia: nomine Bartholomæi, Andreæ, Matthiæ, Nicodemi, & aliorum. *Conati sunt*. pro, aggressi sunt, *ordinare narrationem*. in ordinem aliquem redigere res gestas. *Quæ in nobis completæ sunt*. pro, plenissime scitæ sunt, *rerum*. Hæ sunt res gestæ quarum narrationē ordinare alii aggressi sunt: quæ scilicet nobis manifestissime sunt. Et C hoc propensioris modestiæ fuit: vt nō argueret scriptores alios manifestæ, sed aperiendo plenissimam notitiam earum rerū apud se esse: insinuās per hoc nō plene fuisse cognita ab aliis scriptorib⁹. Et in hoc tangitur vera scribendi causa. nam quòd alii scripserint, occasio poti⁹ fuit. *Sicut tradererunt nobis*. Originem plenissimæ scientię declarat traditionem apostolicam. Vnde clare apparet Lucam scripsisse ex auditu ab Apostolis, & nō ex diuina reuelatione sibi immediate facta: diuina tamen gratia dirigente & seruante ne in aliquo erraret. ¶ *Qui ab initio*. Vnde habetur quòd non à Paulo sed à discipulis iesu, qui ab initio fuerunt cum iesu, se didicisse Lucas dicit hæc quæ scripsit. Paulus enim nunquàm fuit cum iesu discurrente & prædicante. Et intellige ab initio quo iesus cepit docere: iuxta verbum Petri Act. i. oportet ex his viris qui nobiscum sunt congregati in oī tépore quo intrauit & exiuit inter nos dominus iesus, incipiens à baptismate ioannis. ¶ *Ipsi viderunt*. A testibus de visu didicit. *Et ministri fuerunt sermonis*. pro, verbi. non solum viderunt sed etiā fuerunt ministris verbi. Quod D dupliciter exponitur. Vel quòd fuerunt ministri verbi incarnati. quod verificatur quia iesus vtebatur discipulis vt ministris ad prædicandum. Vel quòd fuerunt instituti ministri verbi, id est sermonis euāgelici: ita quòd describuntur non solum à visu rerum sed ab officio ministrandi euangelii. Et hoc ad commendandam authoritatem eorum à quibus didicit. omnis enim ratio habet, vt fides adhibeatur iis qui non solum viderunt, sed iniunctum est officium testificandi aliis quę viderunt. Et hic est sensus literalis. *Visum est & mihi assequuto*. pro, assectato, *omnia*. Non describit Lucas se consequutum omnia, sed studiosum fuisse ad sciendū omnia. Et hanc suam studiositatem describit à similitudine eius qui sectatur aliquem velut comes indiuiduus. Acsi dixisset. mihi qui in studio post omnia. Et hoc etiam ad modestiā Lucæ pertinet, vt non se consequutum sed assectatum omnia scribat. Et dixit hoc, ne putares eū neglexisse aliqua. Et fac punctum post dictionem omnia. ¶ *A principio*. pro, à summo, *diligenter*. pro, exacte. Tres conditiones scribendi euangelii promittit. Prima est à summo. incepit enim euangelium ab annunciatione ioannis Baptistæ, quæ fuit velut summum initium materiæ euangelicæ. Secunda est exacte. scribit enim ita vt exigit euangelica historia & non pro arbitrio. Tertia est. ¶ *Ex ordine*. ordinate enim intendit tradere euangelium. *Tibi scribere*. ad firmum & perpetuum testimonium. ¶ *Optime*. pro, præstantissime. moribus ac fide. ¶ *Theophile*. nomen proprium est. ¶ *Vt cognoscas*. pro, agnoscas. iā enim nouerat hæc Theophilus. sed legens euangelium Lucæ agnoscebat quę prius nouerat. sicut videndo faciem hominis, olim notum agnoscimus. ¶ *Eorum verborum de quibus eruditus es*. pro, institutus es. vocali instructione. ¶ *Veritatem*. pro, certitudinem. Hinc apparet quod multitudo euangeliorū E

incertitudinem generabat rerum verarum. propterea enim Lucas causam finalem scribēdi
F à se euangelii, assignat certitudinem rerum euangelicarum.

CAPVT I.

Vit in diebus Herodis regis iudææ. Inter herodes solus iste fuit rex iudææ. & propterea non oportuit Lucam aliter ipsum describere. et est illemet Herodes idumeus, cuius meminit Mattheus in aduentu Magorum. *Sacerdos quidam nomine zacharias de vice Abia.* Hinc apparet quòd ex stirpe Aaron descenderat zacharias. nam. i. Paralip. xxiiii. Abias numeratur īter filios aaron. Et dicitur de vice abia quia (vt ibidem patet) Dauid rex distinxit filios aaron sortibus. ad ministrandum per vices sacerdotalia in tēplo domini: & octaua sors cōtigit abiæ. *Et vxor illius de filialibus aaron.* Iuxta legis præceptū vxorem habebat de pontificia stirpe. *Et nomen eius Elizabet. Erant autem ambo iusti ante deum.* vt ex iustis parentibus velut hæreditario iure ioannes Baptista sanctus nasceretur. *Incedentes*
G *in omnibus mandatis.* moralibus. *Et iustificationibus.* ceremonialibus. *Domini sine querela.* pro, irreprehēsibiles. Et hoc quo ad iudicalia: quib[9] ad proximos bene ordinamur. *Et non erat illis filius.* pro, proles. Significatur enim ꝙ nec filius nec filia esset eis. *Eo quod esset Elizabet sterilis.* Ne putares mortuos esse filios aut filias, reddit rationem ex sterilitate vxoris: vt intelligamus eos nunq̃ habuisse prolem. *Et ambo processissent in diebus suis.* Desperationem & impossibilitatē habendi amplius prolem significat ex senectute vtriusque. *Factū est autem quum sacerdotio fungeretur zacharias.* Quæstio est ande simplici sacerdotio an de summo sacerdotio sit sermo. Cōtextus autē (vt patebat) aperit quòd de sacerdotio summi sacerdotis quo fungebatur in festo expiationis decima die mensis septimi, loquitur. ¶ *In ordine vicis suæ ante deum.* Per hoc apparet quòd zacharias nō erat summus sacerdos quantum ad principatum. si enim principes sacerdotum fuisset, non dixisset Lucas, in ordine vicis suæ. sed erat vnus ex. xxiiii. parib[9].
H Dicitur enim. i. Paralip. xxiiii. vbi distinguntur. xxiiii. sortes filiorum aaron, ꝙ erant principes sanctuarii & principes domus dei, tam de filiis eleazar q̃ de filiis ithamar: qui erant duo filii aaron. quilibet enim horum in ordine vicis suæ poterat fungi officio summi sacerdotis. Vnde Mar. xiiii. conuentus summorum sacerdotum ad principem sacerdotum describitur. Princeps siquidem sacerdotum constituebatur á regibus: & mutabatur prout regi videbatur. Dauid enim constituit principem sacerdotum abiathar: qui descenderat ab aaron per ithamar vltimum filium. Salomon autem amouit eum. & instituit Sadoch: qui descenderat ab aaron per Eleazar. Vnde apparet ꝙ etiam illo tempore non seruabatur status ordo in lege Moysi de successore in summo sacerdotio. *Secundum consuetudinem sacerdotii.* Hinc quoq; apparet cōsuetudine introductum fuisse, vt quilibet horum posset fungi officio summi sacer-
I dotis in die expiationis. *Sorte exiit.* pro, sortitus est. Explicatur consuetudo vt sorte definiretur quis summi sacerdotis officio fungeretur. an autem sortes renouarentur tūc singulis annis, an semel per aliquod annos, puta. xxiiii. (vt videmus distribui magistratus in pluribus italiæ ciuitatibus) non explicatur. *Vt incensum.* in censum pro thymiamate incendendo sumitur. Vbi prudens lector scito duplicem fuisse in veteri sacerdotio vsum thymiamatis. alterū quotidianum, immo bis singulis diebus: alterum semel in anno in die expiationis. Quotidianus vsus (vt patet exod. xxx.) vocatur adolere thymiama super altare, quod in textu vocatur altare incensi. & filiorum aaron tantum erat hoc officium. Vsus vero thymiamatis in die expiationis, vocatur in lege ponere incensum seu thymiama: vt patet Leui. xvi. Et ponebatur in sancto sanctorum in thuribulo â solo summo sacerdote, ad hoc vt nebula consurgens
K ex tali fumo operiret propitiatorium, ad hoc vt summus sacerdos non moreretur. Hæc enim omnia clare habentur in illo textu. quæ idcirco retuli, vt prudens lector discernere possit de quo vsu incensi loquitur Lucas. *Poneret.* Non dicit adoleret. hoc eni verbum manifestat quòd non de adolere sed ponere thymiama, loquitur. ¶ *Ingressus in templum domini.* Si locum tantū incensi intenderet explicare, sat fuisset nominare templum: sed ex quo nominauit ingressum in templum, causam explicat ponendi incensum ne. s. sacerdos ingressus moriatur. Hæc enim causa in præallegato capitulo dicitur. Et dicit in templum, non in partem vnam tantum templi, sed in templum absolute: vt insinuaret ingressum in totum templum, in quotidiano enī vsu sacerdotes adolentes thymiama, non ingrediebantur in templum absolute, sed in primam tantum partem templi: & ideo non imminebat eis timor moriendi. ¶ Sed in festo expiationis ingrediebatur summus sacerdos in templum absolute, ad expiandum to-

dum totum templum ob iniquitatibus filiorum israel. & propterea imminebat ei periculū mortis: vt pluries clare dicitur in eodem capitulo. & ad euitādum periculum mortis iusserat deus fieri nebulam ex thymiamate incenso: vt dictum est. *Et omnis multitudo populi.* Hinc appa ret quod solennitas erat ad quam concurrebat omnis multitudo populi. *Erat orans foris.* Videtur quod ex industria euangelista explicauerit foris, ad monstrandum obseruatam legem ibidem mandantem, nullus hominum sit in tabernaculo quando pontifex sanctuarium ingreditur. nisi enim hoc intenderet significare, superflue videtur adiunctum foris: quum cōstaret multitudinem populi semper extra templum orare in atriis templi. *Hora incensi.* Tantus apparatus descriptus ab euangelista circa hoc incensum, manifestat quod singulare illud incensum in festo expiationis describit. tanq̄ enim horam raram desideratam ac promulgatā ad orandum describit. & merito: quia communis causa expiationis omnium iniquitatum totius populi agebatur. *Apparuit.* pro, visus est, *autem.* Significatur enim non phantastica apparitio, sed corporalis visio. *illi angelus domini, stans a dextris.* Corporali ergo specie visum esse angelum, situs localis testatur. non enim sedens sed stans, non á sinistris sed á dextris. A B

Altaris incensi. Altare enim hoc erat altare aureum, intus in medio inter candelabrum & panes propositionis. & est illud altare in quo sacerdotes quotidie mane & vesperi adolebāt thymiama. *Et zacharias turbatus est videns: et timor irruit super eum.* Naturale est nobis timere & turbari in huiusmodi tam raris visionib⁹. *Ait autem ad illum angelus. ne timeas zacharia.* Confortat angelus zachariam, forte timentem mori ex visione angeli.

Quoniam exaudita est. Hinc firmatur zachariam officio sūmi sacerdotis tunc factum esse: quoniam summo sacerdoti mandatum est, Exod. xxx. preces effundere coram deo super altare incensi. Clare enim altare incensi ad hæc duo describitur factū. s. & ad hoc vt adoleretur quotidie thymiama super ipsum: & ad hoc vt semel in anno summus sacerdos precaretur deum super cornua eius. Quocirca apparitio ista fuit facta postquam zacharias posuerat iam incēsum & expiauerat sanctum sanctorum, & erat in oratione expiando altare incensi. orantem enim monstrant verba angeli, dicentis exauditam esse deprecationem eius. *Deprecatio tua.* de aduentu messiæ. Quòd enim precaretur pro aduentu Messię, testatur conclusio verborum angeli. *Et vxor tua elizabet.* Si pro prole habenda zacharias fuisset precatus, subiunxisset angelus quia vxor tua: sed vbi subiunxit copulatiuam, monstrat alio tendisse preces zacharię quā ad partum vxoris. incipit aūt angelus explicare aduentum Messiæ in foribus esse, annunciādo q̄d filius eius erit præcursor Messiæ. *Pariet:* non alteri viro: concipiet ex te, non ex alio. & sic pariet. *Tibi filium. et vocabis nomen eius ioannem.* Specialis cura de noīe, monstrat qualis futurus sit filius ille. nomen enim ioannes sonat domini donum, seu domini misericordia. C

Et erit gaudium tibi et exultatio: et multi in natiuitate eius gaudebunt. Hoc non solum impletū fuit tunc quum natus est ioannes: sed vsq; hodie impletur anniuersaria celebritate natiuitatis ei⁹: ex hoc enim textu celebrat natiuitatē ioannis Baptistæ ecclesia. *erit enim magnus coram domino.* Reddit rōnem noīs quare vocandus est ioannes quia erit magnus coram domino, & si nō corā hoībus: hoc est i spūalibus bonis erit magnus, & si non in temporalibus. illa enim sola est vera magnitudo corā domino: tēporalia enim hæc nō sunt partes magnitudinis apud dominū sed apud hoīes. *Et vinum siceram non bibet.* Dictio hebraica est sicera, significans omnē potum alium à vino valentem inebriare. *Et spiritu sctō replebitur adhuc ex vtero matris suæ,* Hinc clare apparet ioannem sanctificatum in ventre matris: ita q̄d nō solum fuit ab originali peccato mundatus, sed spū sancto repletus per infusam gratiam donorum spūs sancti: vsq; adeo vt nulla pars animæ eius caruerit gratia spūs sancti. *Et multos filiorum israel cōuertet ad dominū deū ipsorum.* Fructus prædicationis ioānis prædicitur cōuersio multorum filiorum israel ad deū, *Et ipse præcedet.* ecce officium præcursoris. *Ante illum.* Non dicit ante messiam, sed ante illum: vt intelligamus angelum respondere zacharię qui preces funerat pro aduentu Messiæ, ante illum pro cuius aduentu precatus es. *in spiritu.* non in personā, non in anima seu naturali spiritu, sed in spiritu gratiæ. *Et virtute.* pro, fortitudine, *eliæ,* Prædicit angelus ioannem p̄cessurum Messiam in gratuito spiritu eliæ, nō eodem sed simili. & similiter in fortitudine eliæ, nō eadē sed simili. & fortitudo quidem eliæ clara apparet tum in sustinendo persequutiones, tum in aggrediendo ardua. qua non minor apparuit in ioanne: & in aggrediendo ardua reprehensionis officia: & in sustinendo vsque ad mortem, etiam Herodiadis insidias. Spiritus autē peculiaris eliæ fuit vt secundum spiritus sancti motionem dirigeret gressus suos: ita quod videbatur magis agi á spiritu sancto quā agere seipsum. Similis in ioāne spiritus prædicitur. quoniā (vt ipsemet testatur) missus est á spū sctō ad baptizandum populum, & ad cognoscēdum D E

Iesum facie corporea, & ad monstrandum ipsum. Significatur enim per hæc ꝙ Ioánes pcę-
F dct Messiam, actus nó á seipso sed actus á spiritusancto, nó segniter sed forti animo exequés
officium præcessionis: sicut Elias vtroq; dono (fortitudinis & spiritus) poluit. ¶ Et hæc dicim
referendo ad spiritum & fortitudinem in Elia præterito. Si autem intelligantur verba an-
geli de eodem Elia venturo ante gloriosum Iesu aduentum, tunc sensus est ꝙ Ioannes præce-
det Iesum in hoc humili aduentu in promisso spiritu & promissa fortitudine Eliæ venturi
ante gloriosum Iesu aduentum. Et promissus in Elia spiritus (vt patet Malach. vlti:) est ad có
uertendum corda patrum in filios & econuerso: hoc est ad concordandum fideles veteris &
noui testamenti in vnam vtriusq; veritatem, ne imparati inueniantur á iudice. Hic idé spiri
tus apparuit in Ioanne: qui ad Iesum (patrem noui testamenti) corda Iudæorum pparauit, vt
apparati susciperent fidé Iesu. Et quoniam angelus expresse subiungit officium hoc, ideo iste
amplectendus est sensus literalis. Et huic consonat ꝙ Ioannes dicitur Elias in spũ. De for-
titudine aũt futura in Elia, nihil scio scriptum. Sed tamen constat ꝙ erit fortitudo ad aggre-
diendum tam arduum officium: & ad sustinendum quæcunq; iminentia ppter hoc pericu-
G la, etiam mortis. quæ in Ioanne manifeste apparuit. *Vt conuertat corda patrum*. Declarat ad q̃d
spiritus & fortitudo Eliæ in Ioannis præcursione erunt. s. vt cóuertat corda patrum: hoc est
hominum veteris testamenti. *In filios*. hoc est homines noui testamenti. Et merito illi vocan
tur patres & isti filii: quia nouum testamentum genitum est ex veteri. & declarat per hoc
angelus nó solum officium Ioánis, sed etiam similitudiné ad officium Eliæ. de Elia enim scri
ptum est Malachiæ. vlti. ꝙ præcedet aduentum Messiæ ad iudicium vt cóuertat corda patrũ
in filios & econuerso: sed hic tacetur secundum. *& incredulos*. non solum ad conuertendũ cor-
da patrum proborum hominum veteris testamenti ad fidem Iesu christi, ad gratiam noui
testamenti, sed etiam ad conuertendum incredulos iudæos incredulos respectu Iesu.
Ad prudentiam iustorum. per fidem Iesu christi. Qui enim apud iudæos increduli erant Iesu chri
sto, indigebant vt reducerentur ad rectam rõnem eorum qui iusti erant: sicut ioannes met có
uertebat discipulos suos incredulos ad rectam rõnem sequacium Iesu. tum dum inuidia mo
H uebantur, tum in carcere. *Parare*. pro, vt paret. Finis describitur prioris operationis. s. conuer-
sionis: ad hoc enim conuertet & corda patrum & incredulos vt patet. *Domino plebem perfectã*.
pro, apparatam. Non significatur ꝙ Ioannes studebit ad hoc vt plebem reddat perfectã sed
ad hoc vt reddat eam adornatam, apparatam ad suscipiendum Iesum. apparatam proculdu
bio pœnitentia peccatorum. & dispositione ad credendum Iesum esse verum filium dei.
¶ *Et dixit zacharias ad angelum. vnde hoc sciam*. pro, in quo hoc cognoscam? Signum quærit cer
tificans ipsum de filio sibi pmisso ex Elizabet, futuro pcursore &c. *Ego enim sum senex & vxor
mea processit in diebus suis*. Rationem reddit incredulitatis suæ. *& respondens angelus dixit ei, ego
sum Gabriel*. Certificat zachariam angelus ex authoritate propriæ personæ: explicans seipsum
ex nomine quo significatur fortitudo dei, ad faciendum hæc & longè maiora.
I ¶ *Qui asto ante deum*. Simul sum hic & asto ante deum: non sum angelus eiectus á facie dei,
sed qui semper asto, videndo fruendoque ipso. *& missus sum*. nuncius eius sum. Authoritati
propriæ adiungit authoritatem dei, vt indubie credat. Missio angeli nó impedit visioné frui-
tionemq; continuam quam habet de deo: quoniam nulla loci differétia impedit intellectua-
lem visionem ac fruitionem dei vbique præsentis. *Loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. & ecce e-
ris tacens: & non poteris loqui vsque in diem quo hæc fiant*. Petiisti signum, ecce signum pœnale in
promptu. *Pro eo quod non credidisti verbis meis*. Nisi zacharias peccasset non credendo, nequaq̃
angelus mutum prędixisset eo quod non crediderit. Non tamen per hoc intelligas peccatum
mortale. paruitas enim pœnę monstrat peccatum veniale. *Quæ implebuntur*. Incredulitas tua
K non impediet impleri quæ dixi: non obstante enim tua incredulitate implebuntur verba
mea. *In tempore suo*. quo adimplenda sunt. Natiuitas enim filii adimpleta fuit eodem anno,
antequam per aliquot menses repletus est infans spiritusancto in materno vtero. & reliqua
successiue impleta sunt: quædam in deserto, quædam in iordane &c. *Et erat plebs expectans za-
chariam*. & attestatur hæc plebis expectatio summi sacerdotii officio. *& mirabantur quod tarde-
ret ipse in templo*. Quia nulli licebat intrare in templum summo sacerdote ibi in exercente of-
ficium: ac per hoc nullus poterat reddere rationem quare tardabat. ¶ *Egressus autem non po-
terat loqui ad illos*. Quia statim fuerat effectus mutus. ¶ *Et cognouerunt quod visionem vidisset in té
plo*. aut ex hoc ipso quod non poterat loqui, aut ex adiuncta aliqua innuitione puta quod za
charias manu aut oculis innuebat desuper obuenisse sibi impedimentum loquendi. Et hoc
videtur insinuare euangelista subiungendo, *Et ipse erat innuens illis*. Tanquam reddens ratio-
nem

nem sui silentii:ne putarent cum ęgritudine aliqua repentina effectum elinguem. alioquin nō cognouissent ꝙ visionem vidisset in templo,sed dubitassent de repentina ægritudine. A
Et permansit mutus. ad verificandum verbum angeli. Nec dicit & permansit impotēs loqui,sed mutus:vt significetur perfectè mutus:hoc est vt significetur per hoc ꝙ nō solum fuit mutus sed surdus,vt clarius apparet inferius,ex eo quod quum imponēdum esset nomen nato infanti,non loquebantur sed innuebant illi quem vellet vocari eum. *Et factum est vt impleti sunt dies officii.* pro,ministerii eius. Dies multi ministerii sacerdotalis conuenientis zacharię,testantur ipsum non solum summi sacerdotis prosequutum officium in die expiationis quantuncunque esset mutus,sed etiam exercuisse officium non summi sacerdotis sed sacerdotis ex stirpe Aaron aliquot certis diebus:quorum numerum nescimus. Paucos tamen dies fuisse, testatur natiuitas Ioannis Baptistæ octauo Kalendas Iulii. nam post illos dies cōcepit Elizabet:vt textus subiungit. *Abiit in domum suam. Post hos autē dies concepit Elizabet vxor eius & occultabat se mensibus quinq̧.* Erubescebat enim in senili ætate dedisse operam amplexibus virilibus, vt uterus testabatur. *Dicens.* quamuis se occultaret grauidam hominibus,gratias tamē agebat deo. B
Quia sic fecit mihi dominus in diebus quibus respexit auferre. pro vt auferret, *opprobrium meum inter homines.* ob sterilitatem. maledicta enim erat sterilis ī lege. Et nonnulla ignominia est mulieri prolem non habuisse:quum non ob aliud sexus muliebris legatur à deo creatus. *Immense autē sexto.* Post conceptionem Ioannis baptistæ certa temporis distantia significatur ad conceptionem messiæ. *Missus est angelus Gabriel.* Idem angelus qui zachariæ prædixerat aduentum Mesię,mittitur modo ad beatam virginem ad annunciandum conceptionem Messiæ. Et denominatur à fortitudine dei. tum quia in mysterio incarnationis verbi dei,tota ratio facti est fortitudo seu potentia facientis. nullum siquidem opus comparabile est operi quo verbum caro factum est. Tum quia annunciabat Messiam non solum fortissimum ad debellandum quæ sunt carnis,quæ sunt mundi & quæ sunt dæmonum,ac si ipso etiam dæmones,sed patrem totius veræ fortitudinis,Christianorum siquidem virtus propria,vera fortitudo est. C
quę apparuit in apostolis & martyribus:& apparere continue debet in veris christi sequacibus. *A deo in ciuitatem Galileæ cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro cui nomen erat.* Superfluit erat, *ioseph.* Explicauit virginem,ad testificandum quòd virgo concepit:desponsatam autem ne infamis redderetur ex tumescente vtero.& similiter ne ꝓles illegitima haberetur.
¶ Virginem desponsatam intelligimus non solum integritate carnis,sed etiam ætate nubili: qua scilicet secundum rectæ rationis ordinem virginęs habiles sunt ad nuptias. quę ætas exigit saltem completum motum augmenti:quia naturalis ordo habet vt prius perficiatur persona quam detur opera ad conseruandum speciem. Et dico saltem:quia ratio suadet quod natura exigit plus ætatis:videlicet vsquequo firmata sint ossa:ad quod quartū septenniū dicitur requiri in viris. Quocirca certum est beatam virginem fuisse tunc ad minus annorum decem & nouem. & hoc si mulieris tertio senario annorum completur augmentum:sicut secundo senario pubescit. Et rōnabile est vt fuerit tunc annorum vigintiquatuor: vt perfecta etiam secundum ossa mulier,perfecta mater,perfectum gigneret filium. *De domo Dauid.* vt legitima successiōe filius dauidis haberetur Iesus. *Et nomen virginis Maria. & ingressus angelus ad eam.* Hinc incipit describi corꝑalis species angeli,ingressus enim corporalem motū significat. ita qđ nō apparuit tanq̄ ex improuiso in aula,sed gradiens ad virginis aulam introiuit. Ex hoc itaque quod describitur ingressus,ambulatio,ex hoc vero quod ad eā,locus propriæ mā sionis significatur:hoc est quòd non in via occurrit,non in synagoga moranti apparuit,sed ad eā intus ī propria mansione manentem ingressus est. *Dixit, Aue.* Dictio Græca significat gaude vel salue vel vale. interpres autem elegit medium(.s.salue)ea rōne quia hæc significatio propria est salutanti. angelum enim salutantis officio intellexit fungi. & vere à salutatiōe incipit:quā nihil refert significare per salue seu aue. vtraq; enim dictio propria est salutanti. D
Vbi aduerte quod nusq̄ alias inuenitur in sacra scriptura angelum hmōi salutationis verbo vsum fuisse. reseruata siquidem est hæc angelica veneratio beatæ virgini. *Gratia plena.* In gręco habetur vna sola dictio que est participium præteriti temporis passiuum:quam interps carens vocabulo latino exposuit. Potuisset tamen fingi participium passiuum & dici gratificata. hoc enim passiue acceptum significat dictio Græca. Quod latine dicitur gratiosa facta,& significatur per hoc quod erat facta gratiosa,eo solito loquendi genere quo personam multum dilectam ab aliquo dicimus gratiosam illi,seu apud illum. salutauit siquidem angelus virginem non solum gratiosam (hoc est acceptam,placentem & dilectam) sed effectem E
gratiosam

gratiosam: vt donum dei significaretur quo reddita est gratiosa. nõ enim ex seipsa erat gra-
F tiosa, sed ex diuinæ gratiæ dono effecta erat gratiosa. Et ꝓpterea interpres nõ falso exposuit
gratia plena, sed explicauit illud quo effecta est gratiosa. ex plenitudine enĩ donorũ diuinæ
gratiæ in ipsa, effecta est gratiosa. Nec explicat angelus apud quẽ aut quos reddita sit gratio-
sa. tum quia secundum veritatẽ effecta erat gratiosa absolute, & non apud hunc vel illum. tũ
quia hoc reseruabat sequentibus verbis explicandum. ¶ Et recole ꝙ propriæ loquẽdo gratio-
si nomen passiue intelligitur, nõ actiue: q̃uis in psalterio nouo coacti fuerimus vsurpare illud
actiue. nam propriæ significat eum nõ quid facit gratiam, sed qui acceptus est apud alios: q
vulgariter dicitur habere apud alios gratiam. *Dominus tecum*. Imprecatoriæ dicitur salutantis
more, dominus sit tecum. intẽdens tamẽ singularissimo modo: hoc est per incarnationẽ in
vtero tuo. sed modum explicandum postea reseruauit. Et nota differentiam: dum gratiosam
asseruit factam, dominus autem tecum, nõ dixit fuit aut est: quia secundum rei veritatẽ iam
erat effecta gratiosa apud oculos diuinæ maiestatis, vsqueadeo vt mitteret ad eam angelum
annunciantẽ incarnationem filii dei ex ea. nisi enim apud deum fuisset tam gratiosa nõ mi
G sisset deus angelum ad hoc, non elegisset eam tunc in matrem. Sed dominus adhuc non erat
illo singularissimo modo cum beata virgine ¶ *Benedicta tu in mulieribus*. pro, inter mulieres.
Et hoc quoq; impcatorie dictum est. benedicta sis tu iter mulieres. & significatur, ꝙ lauda-
ta erit supra oẽs mulieres. Quod implendum esse ex conceptione filii dei, ipsamet beata vir-
go postea explicauit dicens. ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.
Quæ cum audijsset. pro, vidisset. Sensus visus describitur: sicut de zacharia scripserat quod vidit
angelum. Et ex sensu visus corporalis species angeli alloquentis virginem describitur. *Turba-
ta est in sermone eius*. Adiungitur visui auditus sermonis ad cõprobandum corporalem speciẽ
angeli. Turbata autem describitur in sermone angeli, aut quia complementum turbationis
inchoatæ ex viso angelo fuit sermo: aut quia non turbata est ex viso angelo sed ex sermone e-
H ius. Primum tamen rõnabilius apparet: quoniam virginis est ad insoliti viri ingressum nõ
nihil mutari *Et cogitabat qualis esset*. Ratio inquietæ commotionis internæ assignatur prudẽ
tia virginis cogitantis qualis (bonus ne an malus) esset huiusmodi sermo. Suppetebat siquidẽ
ratio cogitandi ad vtranq; partem. nam verbum medium: scilicet (dominus tecum) sonabat
bonum: extremia autem verba cõia erant & bono & malo. Potest enim adulatorie dici, be-
nedicta tu inter mulieres: & similiter blandiendo dici, aue gratiosissima. *Ista salutatio*. Hic ha
betur quod verba hactenus ab angelo dicta, salutatorie sunt intelligenda vt exposuimus.
Et ait angelus ei. Nihil respondit beata virgo angelicæ salutationi: sed cogitatione circa quali
tatem salutationis occupata, timebat nequid mali accideret. *Ne timeas*. Videbunt angelus vir
ginis animum pauentem & timentem malam esse salutationem. Et propterea confortat eã,
I monẽdo ne timeat: vt etiam ex hoc ipso quod virgo perciperet affectum suum internum co
gnosci ab angelo nunciante, secura fieret. MARIA. Proprium adiicit nomen ad maiorem
propulsationem timoris & fiduciam habendã, ex hoc ipso quod velut á dãnari, noĩe proprio
appellatur. *Inuenisti enim gratiam apud deum*. Reddit rationem angelus verborum quæ dixerat
salutando: vt satisfaciat virgini cogitanti qualis esset ista salutatio, monstrando q̃d est bona.
Et quia primo dixerat, aue gratificata seu gratiosa facta, nec dixerat apud quos aut quẽ, mo
do hoc explicat. Quo explicato constat salutationem fuisse bonam. inuenisti enim, ideo nõ
est tibi timendum quia inuenisti gratiam. Quod dixerat superius gratiosa facta, hoc modo
dicit inuenisti gratiam: idem enim significant. Sed modo explicat apud deum: non apud ho
minem aliquem te concupiscentem, sed apud deum. Sed ideo dixi aue gratiosa effecta quia
facta es gratiosa apud deum, quia inuenisti gratiam coram oculis dei, quia valde grata quia
valde accepta es apud deum. *Ecce*. Post ꝑsecuram reddit beatam virginem de qualitate salu-
K tationis, progreditur ad principale intentum, quod imprecando dixerat dominus tecum.
Ecce demonstrantis est, nunc nunc. *Concipies in vtero*. non in mente, non in corde (vt nouel-
lus error somniauit) sed in loco naturali conceptionis prolis. *Et paries*. Tempore suo. paries in
quit, non emittes per os, sed naturali partu gignes. *Filium*. Non filiam. Rursus ex hoc quòd
dicit filium, excluduntur omnes hæreses putantium beatam virginem non veram matrem
Iesu, sed in ea velut in vase Iesum fuisse, & per eam quasi per fistulam transisse. Hæc enim om
nia confutat angelus, materna Beatæ Virginis officia explicans, non solum Conceptionis
& partus nominibus, sed explicando filium: vt hinc intelligamus concepturam & paritu-
ram filium veris maternis officiis in generatiua parte ipsius Beatæ Virginis: alioquin non
verificaretur quòd conciperet & pariet filium. ¶ *Et vocabis nomen eius*. Instruit, quoque an-
gelus

gelus virginem de nomine filii. *Iesum.* Hebraice, latine saluatorem: eo q̄ saluator esset populi â pctīs: vt alibi angelus exposuit. *Hic erit magnus.* Declarat angelus conditiones filii generandi. Prima cōditio est magnitudo, non mole corporis sed virtute. Ita q̄ sub magnitudine cōprehenditur q̄ erit potens in opere & sermone, in faciendis miraculis, in debellando mundum, & reliqua hmōi. *& filius altissimi.* Eundem dicit filium altissimi quem dixerat filium virginis: vt duas illius naturas, duasq; natiuitates vnius significet. alteram secundum naturam humanam qua est filius virginis: alteram scdm naturam diuinam qua est filius altissimi. *Vocabitur.* Et quia nō falso vocabitur, habetur hinc q̄ vere filius btē virginis est filius altissimi. Nec dixit erit, ne intelligeres nouiter futurū filium altissimi: quia ab æterno est filius altissimi. Sed dixit vocabitur, quoniā appellatio futura erat. *& dabit illi dominus deus.* Describit tertio adimpletiones scripturarum & desideriorum oīm expectantium pmissum Dauidi Messiā ex ipsius stirpe. Et dabit inchoatiue tpe resurrectionis eius: cōplete autē in secundo aduentu. Dabit inquā quum dicet data est mihi oīs potestas in cælo & in terra, dabit benemerenti p passionē & mortem suam. *Sedem dauid.* regnum promissum Dauidi in pprio semine. Et dixit hoc angelus ad declarandum q̄ filius iste esset verus Messias promissus Dauidi. *Patris eius.* Hinc clare apparet btām virginē ex Dauide descendisse: alioquin falsum esset verbum angeli, patris eius. non enim aliter Dauid est pater iesu q̄ secundum carnem ex beata virgine sumptam. Et dixit patris eius, ad declarādū q̄ Iesu scdm quod hō prout erat filius Dauidis dāda erat regia authoritas, & nō scdm qd erat filius altissimi. *& regnabit in domo iacob.* Non super solā tribum Iuda, sed super vniuersam domum iacob. p, super domum Iacob. (cōprehendentē oēs tribus israel) regnaturus describitur: ad explicādum adimpletionē scripturarum. *In æternum.* p, in secula. Hęc duo (scilicet pmissus ex pprio semine Dauidi rex, & regnum integrū totius israel) expectabantur cōmuniter ab oībus in Messia adimplenda. & propterea horum duorum angelus meminit, specialiter describens Messiam regnaturum in secula: & nō sicut quilibet alius rex regnat suo tantum seculo. Et hæc (vt dictum est) de regno Iesu in domo iacob & super sedem dauidis nō sunt adhuc impleta, sed inchoata fuerunt in resurrectione christi, implenda in secundo aduentu. tunc enim veniet rex qui in primo venit subditus. *& regni eius non erit finis.* Ne dubitares antedicta secula quādoq; finienda, explicat angelus quòd nullus erit finis regni Iesu. *Dixit autem Maria ad angelum, quomodo fiet.* pro, erit, *istud.* Non dubitat Maria, non quærit signum sicut zacharias, sed quærit modum quo erit istud: scilicet concipere nunc in vtero. Et ex hoc ipso quòd inquirit modum, non quo fieri potest sed quo erit, manifestat se credere, fide quæ præbetur auditis. Acsi aperte diceret. credo quæ dicis, sed modum quo hoc erit non audio, nescio, nosse velim. *Quoniam virum non cognosco.* Rationē quare quærit modum subiungit quia expers sum virilis commercii. Nō dixit nō cognoscam sed nō cognosco: quia intellexerat verba angeli tunc implenda: dicente angelo ecce concipies. Maximam affero rationem inquirendi modum quo nunc concipiam: quoniam vsque in præsens viri cognitionem non habeo: hoc est quia virgo sum. *& respondens angelus dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te.* Ecce modus quo nunc concipies in vtero spiritus sanctus nō spiritus humani seminis. Apte enim spiritum sanctum loco humani seminis posuit: quoniam prolificum semen spirituale valde est, hoc est spiritibus plenum: vt philosophi tradunt. Loco ergo humani seminis superuenientis in alias mulieres ad hoc vt concipiant, superueniet in te spiritus sanctus: hoc est nullam habēs immunditiam cuiuscunque generis (hoc est neq; corporis neq; animæ) sed omnino eleuatus ab omni immunditia. *& virtus altissimi obumbrabit tibi.* ad hoc quòd mulier concipiat requiritur non solum semen virile, sed actio virtutis generatiuæ mulieris. & quia ad hanc cōcurrunt duo (scilicet applicatio digestorum humorum ex corpore mulieris ad substantiam prolis, & delectatio sensibilis concomitans huiusmodi applicationē) ideo rōne vtriusque dicitur obumbrabit tibi: tanquā præseruando quidem velut vmbra ab æstu & ardore cōcupiscentiæ, quo ad secundum: tanquam verò fouendo & trahendo velut regens in vmbra, quo ad primum. Sicut enim in seminibus terræ mandatis videmus requiri quasi vmbrā tegmen terræ (sub quo vires terræ colliguntur & attrahuntur ad concipiendum quodammodo ex semine, & sic terra germinat) ita in mulieris vtero præter virile semen velut obumbratio quædam generatiuæ partis mulieres cum virili semine fit, fotiua & attractiua naturaliū humorum & virium mulieris ad concipiendum. Ita quòd intendit angelus dicere quod vltra spiritum sanctum loco seminis, virtus diuina dabit tibi actualem efficaciā concipiendi seruādo te à delectatione venerea. ¶ *Ideoque.* Ex hoc singularissimo modo generandi. ¶ *Et quod nascetur.* Cum hoc quòd supernaturalis erit modus, ipsum tamen fieri erit naturale. Et vere naturalis

naturalis fuit productio Iesu ex virgine: quoniam in naturali loco, naturali materia, naturalibus actionibus partis vegetatiuæ beatæ virginis productus est. & propterea vere dicitur natus, propterea angelus vere dixit nascetur. Ex te. Superfluit. Nó limitauit verbum suum angelus ad natiuitaté ex ea: vt cóprehéderet natiuitaté in ea. iuxta verbú angeli ad ioseph. Mat. 1. quod enim in ea natum est. Satis fuit angelo dicere nascetur: ad declarandum naturalitaté fieri, postq̃ declarauerat supernaturalitatem modi. ¶ *Sanctum.* Non solum significatur sanctitas prolis, sed significatur mod⁹ sanctitatis: quod. s. nascetur sanctum, ad differentiam cuiuscunque alterius nascentis. quilibet enim nascitur obnoxius originali peccato ac poenis cócomitantibus, etiam si in eodem instanti diuina gratia sanctificaretur: Iesus autem nascitur sanctus, nulli obnoxius culpę aut poenæ. *Vocabitur filius dei.* Non vocabitur tátum filius hoís, sed filius dei. Et ad hoc directe refertur coniunctio ideo. ex singulari enim modo (. s. q̀ de spú sancto cóceptus est) cógruissima róne subsequuta est appellatio filii dei. Talis enim & nó alia natiuitas cógruit filio dei, talis enim modus adminiculatur ad cognoscendum credédum atq; conferendum filium. Marię esse filium dei. Repetit autem angelus vtramq; in Iesu naturam, non vt magis imprimeret vtriusque naturæ fidem beatæ virgini: sed vt explicaret q̀ ab initio conceptionis vnio fieret naturarum (diuinę & humanæ) in vna persona. hoc enim significatur dicendo, quod nascetur vocabitur filius dei. Nisi enim ab initio quo nascitur esset filius dei, falso appellaretur filius dei quod nascitur. *Et ecce elizabet.* Supernaturalem modum generandi cófirmat angelus testimonio alterius modi supernaturalis: quis minus. Supernaturale siquidé fuit elizabet sterili & seni habere vim generandi: quis naturalis fuerit vsus concessa ei vi generandi, quoniam ex viro cócepit. Nec hæc in testimonium attulit angel⁹ ad tollendum à beata virgine aliquid ambiguitatis: sed ad etiam suauiter humano more per exemplum sensibile firmandam integrã beatæ virginis fidem, habet enim hoc suauis diuinæ sapientiæ dispositio, vt hominem naturaliter per sensibilia cognoscétem, sensibilite quoque exéplis instruat, firmet consoletur. *Cognata tua.* Certa est cognatio inter Mariam & elizabet: sed incertum est quo mó. Genealogias enim earum secundum vtrumque sexum certas nescio. Hoc tamé certum in sacra scriptura est q̀ dom⁹ dauidis mixta erat cum domo Aaró. vxor enim Ioiadæ pontificis fuit soror Ochoziæ regis Iuda: vt patet 4. lib. Reg. Vnde nihil obstat huic cognationi q̀ elizabet fuerit de tribu Leui ac filiabus Aaron, beata auté virgo de tribu Iuda ac filiabus dauidis. *& ipsa concepit filium in senectute sua.* Vna miracula ratio. *& hic mensis est sextus illi* explicat patentem ad sensum vterum grauidum. *Quæ vocatur sterilis*, altera miraculi ratio. *Quia non erit impossibile apud deum.* Hinc clare apparet quod ad suauiter firmandam per sensibilia integram beatæ virginis fidem, angelus adduxit prędictum testimonium. Ad hoc enim refertur ratio angeli, quia nó erit. refertur náque ad demonstratum testimonium sensibile per aduerbium ecce, & est sensus. ecce testimonium sensibile quia non erit impossibile apud deum omne verbum. Intendit enim angelus ex hoc testimonio sensibili instruere quod omne possibile est apud deum: vt suauiter confirmet possibilem esse apud deum etiam mirabilem modum quem annunciaui virgini. *Omne verbum.* Nihil excipitur nisi q̀ implicat contradictoria. quod etiam non excipitur, sed non includitur: quia non compreheditur sub verbo aliquo: vtpote quod non potest intelligi. *Dixit autem Maria, ecce ancilla domini.* Nó plus interrogat, sed promptam se exhibet: & quanto magis se audiuit eleuandam in matrem Messiæ filii dei, tanto magis ad humilitatis gremium confugit: & se ácillam recognoscit & offert. *Fiat mihi.* Non solum assensum prębet, sed preces adiungit ad tantum donum consequédum. *Secundum verbum tuum.* Prudentia simul & modestia loquendi compræhenditur, in hoc quod breuissimo sermone & vniuersa nunciata complectitur, & angelum qui nunciauit honorat. ¶ Vbi scito nos credere quod statim prolatis his verbis concepit in vtero filium dei: & impletum est verbum angeli ecce concipies in vtero. Quod etiam apparet ex eo q̀ octauo Kalédas Aprilis annunciatio hæc fuit, & octauo Kalend. Ianuarii Iesus est natus. & nihilominus in promptu est ratio: quia nulla erat differendi ratio, completa angelica annunciatione, & virginei atque humilis assensus oblatione consummata.

¶ *Et discessit ab illa angelus.* ¶ *Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana.* pro, in montanam. Supple regionem. *Cum festinatione.* Tum ad celeriter vsitandam cognatam senem. Tum vt in itinere non moraretur: instruens exemplo virgines festinas esse in itinere, & non moroso gradu spectandas se exhibere. ¶ *In ciuitatem Iuda: & intrauit in domum zachariæ: & salutauit. & elizabet factum est vt audiuit salutationem Mariæ elizabet, exultauit.* pro, saliit. Seu subsiliit. Describitur enim motus infantis saltantis in vtero. Describit euangelista ordinem effectuum

effectum. Et primum effectũ auditæ salutationis ex ore btévirginis, explicat esse saltum ioannis baptistæ in vtero. Tunc enim impletum est ꝙ dixerat angelus ad zachriam de illo. & spiritusctõ replebitur adhuc ex vtero matris suæ. Iesus enim qui conceptus matris carnẽ statim sanctificauerat (extinguendo in ea fomitem) mõ incipit exterius operari, sanctificando præcursorem suum. Hæc siquidem sanctificatio causa fuit quòd saliret. *Infans in vtero eius. Et repleta est spiritu sancto elizabet.* Postq̃ repletus est Ioannes spiritusancto, replet quoq; est elizabet spiritusancto: vt ordine quodam distributus intelligatur spiritusanctus è voce mariæ. *Et exclamauit voce magna.* Intellige tamen, modestia seruata: quoniá spiritus sanctus nullius immoderaminis causa est. *& dixit, Benedicta tu inter mulieres.* Non imprecatiue sed assertiue dicũtur hæc verba. iam enim conceperat filium dei: & erat super omnes mulieres benedicta merito, & si non adhuc aliorum vocibus. *& benedictus.* Hoc addidit spiritus sanctus per elizabet ad verba angeli. non solum ipsam beatã virginẽ benedictã, sed Iesum in vtero eius manentem benedictum clamat. Sed vide differentiam. nam Mariam benedictam cum limitatione (scilicet inter mulieres) dicit Iesum autem benedictum absolute absque vlla limitatione. A B

¶ *Fructus ventris tui.* Vtitur naturali vocabulo fructus, vt vere productum fructum ventris naturalibus officiis significaret. *& vnde hoc mihi.* Vbiq; appet spiritusanctus, spiritus humilis cordis. In beatavirgine apparuit, ecce ancila: & postea in submissione ad visitandam elizabet. & modo apparet in ipsa elizabet, recognoscente se indignam vt ad eam veniat beatavirgo. *& veniat*, quum ego debuissem preuenire. *Mater.* Hinc apparet beatam virginem veram ac naturalem genitricem iam tunc fuisse: & cognitam esse reuelante spiritusancto ab elizabet. *Domini mei ad me?* Cognouit etiam cuius esset mater. didicit à spiritusancto quod erat mater dei & hominis propter naturam enim humanam dixit fructus ventris tui: propter diuinam domini mei. Hinc habetur quod in principio quo concepit beatavirgo, verbum caro factum est, Si enim imperfecta quædam ichoatio proli fuisset tunc in vtero virginis (quemadmodũ in aliis mulieribus est informis materia) non dixisset elizabet, immo spiritusanctus per eã, mater domini mei: quia adhuc tunc non fuisset mater dei. Dicta sunt enim hæc verba paucis diebus post annunciationẽ. Fundatã itaque hic habent doctrinam formati corporis Iesu christi (& consequenter infusæ animæ intellectiuæ in principio conceptionis) theologi: quia ex tunc vere fuit mater domini nostri. *Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis.* Testem affert dictorum suorum salutationem filii ex salutatione beate virginis. Acsi aperte diceret. non solum ergo ex aduentu tuo cognoui hæc spiritusancto reuelante, sed etiã infans in vtero meo hæc sensit: quoniam vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, anteq̃ mihi reuelarentur hæc infans in vtero meo saltauit in gaudio. C

¶ *Exultauit in gaudio.* pro, saliit in exultatione. Quæ effectus est lætitiæ seu gaudii. Duo dicit: ꝙ saliit: & ꝙ in exultatione. ex quibus iunctis cum prædictis ab angelo (quòd ĩ vtero matris replendus esset spiritusancto) apparet quòd exultatio hæc, exultatio spiritussancti fuerit, causantis saltum illum corporalem ad sensibiliter modo quo poterat testificandum matri, & per ipsam mundo vniuerso, quanto repletus sit interno gaudio ob præsentiam Iesu christi gestari in vtero à beata virgine: ac per hocquod ioannis baptistæanima donata tunc fuerit cognitione actuali iesu christi, & actuali lætitia de illius præsentia. An autem donum hoc collatum ei fuerit per modum Passionis transitoriæ, an per modum doni permanentis (hoc est quod ex tunc perseuerauerit in soluto vsu mentis) incertum habeo. Quod enim tunc hoc donum habuerit, ratio spiritussancti indicat. nam spiritussãctus primo & directe respicit mentẽ, & per diffusionem partem sensitiuam: ac per hoc non prius causauit letitiã in parte sensitiua (vt more pecudis ioannes exultasset) q̃ in parte intellectiua. Rursus nulla ratio leticię in parte sensitiua hic interuenit, quem admodum blandũ aliquid letificare videmus infantulos: sed tota lęticiæ ratio, presencia iesu christi tãq̃ sonans per os virginis in auribus Elizabet fuit. constat autem huiusmodi presentiæ perceptionem non ad sensum sed ad intellectũ pertinere. Deniq; si ioãnes non fuisset gauisus de cognita presentia domini, nõ attulisset Elizabet in testimonium dictorum suorum, tantam infantis in suo vtero lęticiam. *Infans in vtero meo et beata que credidisti.* pro, credidit. alloquitur beatam virginem in tertia persona, meritum fidei (dicendo quæ credidit) & premium beatitudinis futuræ explicans Vnde apparet fuisse reuelatum Elizabet non sloum beatam virginẽ esse matrem dei, sed etiam dicta ab angelo, & fidem beate virginis. *Quoniam perficientur ea que dicta sunt tibi.* pro, ei. virgini. Rationem beatitudinis reddit: prophetans & ipsa. complenda esse omnia nunciata ei per angelum. D E

A domino. explicat nunciata per angelum processisse á domino. domini nomĩe & authoritate fuisse

Quomodo fomes peccati in Eorne que ... fomitem

fuisse dicta.& hoc ad significādum infallibilem veritatem dictorum:vtpote quæ á domino
F emanarunt. ¶Ex hoc q̄ elizabet mutat personā secundam in tertiam,dicendo & beata quæ
credidit &c.apparet qđ aliæ personę erant p̄sentes huic colloquio:ad quas cōuersa elizabet
dixit de beata virgine,& beata quæ credidit &c.*Et ait Maria.* Tempus iam erat vt prodiret
etiam in sermonē diuinitas qua repleta erat Maria.Vnde laudata ab elizabet, cognoscens
verba illius verba esse á spiritusancto,non respondet Elizabet, sed prorumpit ad gratiarum
actiones deo:laudando illum ob beneficia sibi,timentibus deum,humili corde,populo Israel
ac vniuerso præstita.*Magnificat.* hoc est extolit:seu tāgendo radicem,magnifacit.ex magni
facere enim oritur magnificare pro extollere.*Anima mea.* Manifestat internam animæ suæ
actionem.*Dominum.* non seipsum,non me,sed eum qui est vniuersorum dominus.hac enim
appellatione noīare consueuerant Hebręi deum.*Et exultauit.* Magnifacere & extollere internum,cognoscitiuæ partis est:exultare autem volitiuę seu affectiuæ.Est enim exultatio plus q̄
letitia.exundans siquidem lætitia velut in gesticulationem exultatio est.*Spiritus meus.* Ne intelligeres exultationem corporalem,remotissimo á corpore animæ nomine vtitur:dicendo
spiritus meus.anima enim spiritus rōnem habet vt corpus super greditur: vnde & statum
G spiritus separata á corpore sortitur.& discerne quòd anima magnificat& spiritus exultat:q̄a
res illa quæ est anima vtrinque significatur:& vt respicit hæc inferiora & vt respicit sup̄iora,
nam est anima,vt exercet viuificandi officium,non æstimat,non extollit aliquid eorum q̄
spectant ad viuere nisi dominum:vt vero est spiritus,vt officiū exercet spiritus, vt superioribus intendit,non solum amat,desiderat,delectatur & gaudet,sed exultat.*In deo.* nō in seipso spiritu,sed in deo:qui purissimus spiritus est.*Salutari.* pro,saluatore.Quamuis enim Deus
ex quo mundum condidit,semper fuerit saluator,officium tamen saluandi personaliter tūc
assumpsit quum caro factus est.& propterea hoc speciali modo saluator significatur.& vere
in deo saluatore spiritus beate virginis exultauit:quia exultauit in deo incarnato.Saluatore
autem non huius vel illius sed mundi.*Meo.* Possessionem significat saluatoris tanq̄ proprii.
H Vere enim meus inquit Maria:quoniam totum corpus eius mediante quo saluat mundum,
meum est:nullam in eo partē habet vir aliquis.*Quia respexit.* pro,aspexit.Rationem magnificationis & exultationis & proprietatis reddit ex parte dei:quia aspexit.*Humilitatem.* pro, ad
humilitatem.i.exiguitatem seu paruitatē.*Ancillæ suæ.* Dictio græca interpretata humilitatem
nō est nomen illius virtutis animi quā humilitatē appellamus:sed est nomē cōditionis qua
aliquid est imum seu exiguū seu paruū.Est eni sensus.quia aspicere dignatus est ad exguitatē
seu infimitatē (si dici licet)ancillæ suæ.Nec propterea interpres arguendus est:quia secundū
noīs proprietatem,esse humilitatem non est habere virtutem,sed est esse imum q̄uis theologi vsurpauerunt humilitatem pro virtute animi.Et aduerte quòd in his beatæ virginis verbis,virtus humilitatis non significatur voce sed exercetur opere.nam hic est intimæ humilitatis actus,æstimare se infimam,exiguā,paruā &c.Et hoc magis quadrat humilitati maxi-
I mæ beate virginis q̄ cantare virtutē humilitatis suæ esse aspectam á deo,hoc enim sonat ad
meritum ꝓpriæ virtutis respexisse deum:quod dicere procul est ab humilibus.illud autem,
cordis humilitas est in actu exercito.Magnitudinem igitur beneficii diuini erga se explicat,
dicēdo quia aspexit ad exiguitatē ancillæ suæ.ita qđ nō sat fuit dicere,quia aspexit ancillam
suam:sed apposuit ad exiguitatē ancillæ suæ.¶Et intellige exiguitatem quo ad merita.æstimabat siquidē se nullius meriti nullius,nulliusq; virtutis.Nec ficte aut falso:quoniam considerabat seipsam ex parte sui,non ex parte donorū dei in ipsa.hæc enim consideratio mater
est humilis cordis,quum in anima radicata est.*Ecce enim ex hoc.* Deest,nunc.Manifestat ab effectu magnitudinem beneficii diuini in se:quia ex isto nunc(& demōstratur nunc quo concepit filium dei)quo tantum beneficium contulit mihi deus.*Beatam me dicent omnes generatiōes.*
Prophetat beata virgo fœlicem se habendam ab omnibus generatiōibus.Quod verificatur
K tum comprehensione omnium nationum,tum successione cuiusq;future generationis.*Quia fecit.* explicat quare beatam illam dicent oēs generationes.*Mihi magna.* pro,magnalia.hoc est
ingentia admiratione digna.Tanq̄ inexplicabilia sigillatim,hoc nomine cuncta comp̄hēdit
Qui potens est. pro,ille potens. Deum nominat á potentia tanquam excellentissime seu solus potens. Reliqua enim omnia mendicant posse ab eo .& denominauit deum á potentia,quia tota ratio facti in mysterio incarnationis est potentia facientis. *Et sanctum.* Laudat
secundo Deum,á celsitudine naturę . Sanctum enim eleuatum ab omni impuritate significat deum,qui solus est actus purus *Nomen eius.* Nullum nomen deo conuenit nisi sanctum:hoc est nisi infra latitudinem actus puri . & propterea omne nomen dei est sanctum:
& ideo

& ideo propriũ est deo habere nomẽ sanctũ. & propterea beata virgo à spiritusãcto edocta, descripsit deum ex hoc ꝙ sanctũ est nomen eius. *Et misericordia eius*. Laudat tertio dei misericordiam. Ita ꝙ tria specialiter laudat dei: potentiam, naturam, & misericordiam. Et naturam quidem laudauit nominatã: hoc est prout cognosci nominariq; potest. potentiam verò absolute. misericordiã autẽ cũ extensiõe subiũcta. *A progenie in progenies*. pro, in generationẽ & generationem. Extẽsio misericordię ad quamlibet successionem generationis significatur. Est enim sensus. in generationem & generationem sine defectu: ita quòd nulli generationi deficit. *Timentibus eum*. Quàmuis misericordia dei diffusa sit super oĩa opera eius, & secundu aliquos effectus communis sit timentibus & non timentibus deum: secundum tamen effectũ supleuationis à vera miseria (quæ est sola miseria æternæ damnationis) propria est timentibus eum timore filiali. & talis misericordia cantatur indefficiens cuilibet generationi. Nec arctatur textus ad generationes futuras, sed absque limitatione aliqua comprehẽdit omnem generationem: præteritam, præsentem & futuram. Laudat enim beata virgo benefactorem suum ab huiusmodi æterna misericordia. *Fecit potentiam*. pro, robur. sine imperium vtrunque enim græca dictio significat. Ab hinc prosequitur vtriusque attributi. (i. potentiæ & misericordiæ) opera respectu rationalium creaturarum vt referuntur ad beatitudinẽ vel miseriam æternam. Vbi aduerte ꝙ si opera hæc intelligantur in sua latitudine & præterita vt sonant, appellatione superborum & humilium, diuitum & esurientium, nõ solum comprehenduntur homines sed etiam angeli mali & boni. Angeli siquidem superbi fuerunt primi dispersi & detracti ex sedibus & emissi inanes: & per oppositũ, angeli humiles & esurientes diuinã gloriam exaltati sunt & repleti sunt bonis. Ante aduentum quoque christi, superbos eiectos legimus etiam de tẽporali statu: vt nabuchodonosor & Saul. sed hoc extra propositum est æternæ fœlicitatis vel miseriæ: nisi pro quanto hæc signa quędam sunt testificantia quantum deo superbia displiceat, quantumque humilitas placeat. Directę tamen præsenti cantico congruit vt intelligantur hæc opera facta in mysterio incarnationis. ita quòd cãtantur hæc opera vt fructus verbi incarnati: & asseruntur facta quia iam erant facta inchoatiue. erant facta in radice. Intendit siquidem beata virgo declarare quid in hoc mysterio incarnationis fecit (hoc est faciendum in radice stabiliuit) erga genus humanum. quòd scilicet decreuit vti potentia contra superbos, primates & diuites, exaltare autem humiles & replere bonis esurientes. Hæc enim est dispositio propria nouo testamento. nam in testamento veteri diuitię ꝑmittebãtur: in nouo nulla habetur diuitiarũ ratio, sed pauperrimi piscatores exaltati sunt. Vide singula iuxta hunc sensum: quem literalem credimus. Primum itaque opus potentiæ est quòd fecit robur. *In brachio suo*. ¶ Verbum incarnatum brachium diuinum appellatur: iuxta illud Esa. liii. & brachium domini cui reuelatum est. est enim velut brachiũ quo operatur deus. Perspicacius autem appellatur brachium ratione humanæ naturę: que est velut organum coniunctum dei, sicut brachium est organum coniunctum hominis. est enĩ organum iunctum in persona, ad differentiam [organi] separati: quale est quodcũq; instrumẽtũ artificiale: puta serra, maleus &c. Fecit inquã de[us] in hoĩe assũpto robur. tũ fortitudinis meritoriæ, tũ potẽtię, ope & sermone: sed præcipue robur vniuersalis dominii, robur efficiendi omne opꝰ tã iustitię q̃ gratię. *Dispersit superbos*. Ecce opus robusti brachii, ad corporei brachii robusti dispergẽtis conantes ipsum superare similitudinẽ. Quum enim cætera vitia fugiant, sola superbia se opponit deo. & propterea actio iesu Christi in totum genus perseuerantium in iniquitate, describitur à capitibus eorum superbis: quos dispergit in æternos cruciatus *Mente*. pro, cogitatione, *cordis sui*. Significatur non diuina mens, sed cogitatio cordis superborum & dispersio robusta declaratur actio iusticię. Est enim sensus ꝙ dispercit superbos merito cogitationis cordis eorũ. Quamuis possit etiã significari vnde disperci sunt: scilicet à cogitatione cordis eorũ dispercisunt enĩ à celsitudine et gloria cogitata & affectata corde eorum. Vterque siquidẽ sensus quadrat proposito. *Deposuit potentes de sede*. pro, detraxit primores à sedibus, Significatur enim ad literam ꝙ deiecit eos qui potestate fungũtur publica à sedibꝰ suis. Quod ad literam verificatum est quũ deiecti sunt magistratus iudeorũ quia occiderunt christũ: & exaltati sunt humiles christi, discipuli, vniuerso orbi euangelizantes. Potest nihilominus vniuersalius intelligi de eisdem superbis: vt non solum sint dispersi à cogitatis & affectatis celsitudinibus, sed etiã detracti à sedibus quas habent. omnibus enim bonis priuati sunt ¶ *Et exaltauit humiles* corde. Exaltauit inquam ad cælorum regnum. Et hinc apparet eosdem appellatos superbos & potentes, dispersos & eiectos. nam solos humiles

corde ẽ regiõe apponit. Et propterea secunda expositio amplectenda tanquam literalis insi
F nuatur. *Esurientes*. non corporis cibum, sed iustitiam, sed panem cœlestem. *Impleuit bonis*. regni
cœlorum. quæ sola sunt vere bona. *Et diuites*. mente & aĩo: qui se nõ recognoscunt indigentes
diuina gratia, euangelica doctrina: existimant esse abundare diuitiis ingenii, sapientiæ, prudé
tiæ, sagacitatis, cognitione & acquisitione fœlicitatis absq; Christo. *Dimisit*. pro, emisit, *inanes*
eiecit à se vacuos veris bonis. Et nihilominus cum his intellige ꝙ elegit pauperes & infimos
secundum mundum homines, significatos per esurientes (hoc est indigentes pane) magnos
autem secundum mundum nominatos diuites non elegit sed emisit vacuos: pro quanto nec
lecti sunt ad apostolatum, & rari sunt qui saluantur: iuxta verbum domini. facilius est came
lum transire per foramen acusquam diuites intrare in regnum cœlorum. *Suscepit*. more suc
currẽtis ac manum porrigentis, Postquam opera declarauit gratiæ & iustitiæ noui testamé
ti adimpletionem subiungit testamenti veteris perfectam in hoc mysterio incarnationis.
Israel puerum suum. populum israelitam seruum suum. *Memorari*. pro, vt recordaretur. Loco eu
ius, nescio quis in ecclesia introduxit cantandum recordatus: quum interpres trãstulerit me
G morari, & textus græcus habeat recordari. *Misericordiæ suæ*. superfluit suæ. Et est sensus quod
succurrit populo israel ad hoc vt recordaretur opere & effectu misericordiæ exhibendæ a
brahæ & semini eius in seculum, sicut locutus est ad patres nostros. iste est verus ordo con
structionis literæ. nam Abraham datiui casus est: nec potest construi cum patres nostros.
Rursus etiam non quadrat sicut loquutus est semini eius in seculum: sed bene quadrat quod
suscepit populum israel per mysterium incarnationis succurrendo, ad hoc vt recordaretur
misericordiæ exhibendæ Abrahæ & semini eius in seculum. promiserat enim deus exhibitu
rum se misericordiam Abrahæ & semini eius in æternum. & propterea per modum recor
dationis exhibenda describitur misericordia. Expectabat quoque & Abrahã misericordiam
Iesu christi liberaturam se de limbo. Semini quoque Abrahæ nõ quodam tempore sed in æ
ternum exhibetur misericordia: dum ad cœlorum regnum pro parte perductum est, & reli
H quũ perducetur per Iesum quũ intrauerit plenitudo gentiũ. & nihilominus quotidie aliquis
eorum perducitur *Sicut locutus est ad patres nostros*. prophetas qui scripserunt de Messia & gra
tia eius. *Abraham & semini eius in secula*. pro, in seculum. Mansit autem Maria cum illa quasi.
pro, fere, mensibus tribus. & reuersa est in domum suã. Vnde apparet quòd non inter fuit bea
ta virgo natiuitati Ioannis baptistæ. nam quum octauo Kalendas Aprilis audierit ab ange
lo, ecce elizabet cognata tua, & in illis diebus surrexerit & venerit ad elizabet si fuisset cum
elizabet in natiuitate Ioannis, proculdubio perstitisset per aliquot dies: saltem donec elizabet
plene conualuisset ex partu. & sic fuisset cum ea tribus mensibus & amplius: cuius opposi
tum euangelista dicit. qui videtur ex industria hoc dixisse vt significaret Mariam non inter
fuisse partui elizabet *Elizabet autem impletum est tempus pariendi: & peperit filium. Et audierunt vi*
I *cini & cognati eius quia magnificauit dominus misericordiam suam cum illa*. Non solum tollendo op
probrium sterilitatis in senectute, sed donando filium masculum. *Et congratulabantur ei. & fa*
ctum est in die octauo. iuxta legi præceptum. *Venerunt circuncidere*. pro, vt circunderent, *puerum.*
& vocabant eum nomine patris sui zachariam. & respondens mater eius, dixit. nequaquam sed vocabitur
Ioannes. A spiritu sancto didicerat elizabet hoc nomen imponendum filio.

Zacharias enim mutus non poterat ei hoc dixisse. ¶*Et dixerunt ad illam quia nemo est in co*
gnatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius quem vellet. pro, quid vellet,
vocari eum. Ita quod non ostendebant diuersos homines quærentes si vellet vocari eum no
mine istius Vel illius, sed nutibus querebant quod esset nomẽ imponendum infanti. ¶*Et*
postulans pugillarem. hoc est nutibus petita tabella in qua scribitur. huiusmodi enim tabella
K Pugillaris vocatur. quæ forte tunc temporis erat cerea. *Scripsit dicens*. Mutus erant: & scribe
re quidem poterat, dicere autem non & ꝓpterea dicens, casus est accusatiui & est sẽsus scripsit
scripturam dicentem. *Ioannes est nomen eius*. Acsi aperte diceret non ego illi impono nomé
sed Ioannes est nomen eius: vt pote impositum ab angelo. ¶*Et mirati sunt*. de conuenientia
patris & matris in nomine nouo cognationi illi. V N I V E R S I. A P E R T V M E S T
autem illico. Tunc enim completa sunt quæ dicta sunt per angelum de natiuitate Ioannis. an
te diem siquidem octauum quo in circuncisione nominabatur infans, quia anonymus erat,
fere vt non natus habebatur. ¶O S E I V S *& lingua eius: & loquebatur benedicens deum*.
An præter subiunctum canticum aliqua prius dixerit zacharias gratias agendo deo, incer
tum est. ¶*Et factus est timor super omnes vicinos eorum : & super omnia montana*. pro, in tota
montana

montana scilicet regione. *Iudeæ diuulgabantur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierāt, in corde suo dicentes. quisputas puer iste erit?* Timor dei diuulgatio, gestorum, & expectatiua admiratio dicentium quisnam puer iste erit, post canticum zachariæ fuerunt secundum ordinem historiæ: immo canticum ipsum, vnum erat eorum quæ diuulgabantur: & magna erat pars testimonii, quod manus domini erat cum illo puero. *Et enim.* superfluit cōiūctio enim. Non reditur ratio quare illi dicebant quisnam puer iste erit? sed vbi Euāgelista gesta descripsit natiuitatis, circuncisionis & nominationis pueri, ordinate describit quid est subsequutū in audientibus, quid in ipso infante, quid in patre. Et de auditoribus quidem dixit timorem &c. de infante vero subdit. *Et manus domini erat cum illo.* significās specialem curam diuinam de infante, velut sub manu dei. De patre autem subiungit. *Et zacharias pater eius repletus est spiritusancto prophetauit.* tum de Mesia, tum de ioanne. *Dicens benedictus.* benedictione laudis. *Dominus deus israel.* per gratiam specialis cultus. *Quia visitauit.* mittendo. *& fecit redemptionem.* ad differentiam priorum visitationum quibus visitauerat mittendo prophetas: modo enim visitauit faciēdo redemptionem mysterio incarnationis. *Plebis suæ.* pro, populo suo. hoc est ad libertatem populi sui. *Et erexit cornu salutis nobis.* non solum libertatem dedit, sed erexit cornu, potentiam. Ipsum Mesiam appellat cornu salutis: quia vere fuit potentia saluationis nostræ. *In domo Dauid.* quia secundum carnem ex domo Dauid ort⁹ est. *Pueri sui. Sicut locutus est per bos sanctorum qui v seculo sunt prophetarum eius.* pro, fuerunt prophetarum suorum. *Salutē ex inimicis nostris: & de manu omnium qui oderunt nos.* Declarat cuius salutis cornu erectum est. Vnde secundum grammaticam legendum esset salutis, referendo ad id quod dixerat cornu salutis. Ac si dictum fuisset, salutis inquam ex inimicis nostris. ¶ Vbi etiam scito quód græca dictio tam hic quàm ibi & inferius, potius significat saluatiōis quàm salutis. & optime quadrat vt sit cornu saluationis, saluationis inquam ex inimicis nostris: primnm quo ad spiritum & demum quo ad omnia. ¶ Et similiter intellige de manu hoc est de potestate odientium. In primo siqnidem aduentu saluati sumus ab iis qui aduersantur spiritui: in secundo autem ab omnibus quomodolibet contrariis. ¶ *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris.* Misericordiam dicit, non iustitiam: quia non ex meritis patrum sed ex diuina gratia misericorditer patres nostri & nos liberati sumus per incarnationis mysterium. ¶ *Et memorari.* pro, & recordandam *testamenti sui sancti.* Prius dixerat misericordiam: modo adiungit iustitiæ speciem in exequutione testamenti. Vbi nota appellari hic primum testamenti nomine, promissionem factam Abrahæ à deo de benedicto semine in quo omnes gentes benedicentur. ¶ *Iusiurandum.* Explicat testamentum scriptum Gen. xxii. Et grammatice similiter legendum esset iusiurandi, appositiue ad testamenti sui sancti. *Quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum.* pro, vt daret, sc. Superfluit sc. *Nobis.* Iungi debet hæc clausula cum sequenti: & est sensus, vt daret nobis hæc sequentia. s. *Et sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati. seruiamus illi. in sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris.* Vbi colligere potes septem conditiones gratuitas. Prima est libertas. liberati de manu inimicorum nostrorum. Secunda est diuina seruitus seruiamus illi. Tertia est exclusio timoris seruilis. sine timore. Quarta est munditia. in sanctitate. Quinta. est iustitia fidei, dando vnicuique quod suum est. Sexta est veracitas. coram ipso excludatur omnis fictio: & simul significetur reuerētia tamq̄ præsente deo. Septima est perennitas seu iugis continuatio, oībus diebus nostris. Hæc enim omnia per incarnationis mysterium olim promissa. adimpleta sunt intrinsecus: exterius autem cōsummabuntur in secundo aduentu. ¶ *Et tu puer.* pro, puelle. Propheta apostrophando ad infantē. Vnde nonnullum sumitur argumentum quòd donum solutæ mentis præseuerauerit in ioāne Baptista. Et propterea tamquam ad intelligentem paterna verba zacharias conuertit sermonem. *Propheta.* immo etiam plusquam propheta. ¶ *Altissimi vocaberis. praibis enim ante faciem domini patre.* pro, ad parandum, *vias eius.* Dono prophetiæ adiungit officium præcusoris. Et vtrunque ad literam impletum est. nam & plusquam propheta fuit monstrando iesum: & velut ante faciem iuit præparando viam, prædicando & baptizādo, ad hoc vt disponeret auditores ad Christum statim subsequentem. ¶ *Ad dandam scientiam salutis plebi.* pro, populo. *eius in remissionem peccatorum eorum.* Superfluit eorum. Particula in remissionem peccatorum. potest construi cum salutis: vt determinetur qualis salus: scilicet interna, in remissionem. peccatorum. Et potest construi cum scientiam seu cognitionem: ad significandum cognitionē salutis tendere in remissionem peccatorum.

¶ *Per viscera misericordie dei nostri in quibus visitauit nos.* Apostrophat hic ad ipsum saluatorem

oo.ii. Mesiam

Mesiam. Ita quòd ordo literæ secundum constructionem est iste. O oriens ex alto, per visce
F ra misericordiæ dei nostri in quibus visitauit nos, illucesce in tenebris & vmbra mortis sedentibus, ad dirigendum pedes nostros in viam pacis. Incipit itaq; apostrophatio literę ad saluatorem ab obsecratione. per viscera, hoc est intima, misericordiæ dei nostri: in quibus visceribus, visitauit nos, deus noster. Obsecrat per intimum affectum diuinum monstratum in tam misericordi visitatione per mysterium incarnationis factæ. ¶ *Oriens.* Substātiuū est & casus vocatiui ex subsequente imperatiuo insinuatur. Quamuis careat articulo seu aduerbio vocatiuo. nam non semper hoc aduerbium apud græcos præponitur: vt patet apud ioānē, domine ostende nobis patrē. & iterum, Philippe qui videt me. Et ille significatur de quo scriptum est zach. vi. ecce vir, oriens nomen eius. & zach. iii. ecce adducam seruum meū oriētem. *Ex alto.* Perinde dicitur ô oriens ex alto acsi diceretur ô sol ex alto, ex excelso, nēpe pa
G tris sinu. in quo iesus erat velut sol, latens tamen & propterea subiungitur petitio. *Illuminare.* pro, illuce. seu illucesce. *Iis qui in tenebris.* ignorātię. *Et in vmbra mortis.* Peccata præ se ferentia mortem æternam, vmbra mortis sunt. tum quo ad officium terrendi: quia terrent cultores dei, vt existimatæ vmbræ mortuorum exterrere solent. Similitudo hæc sumpta est ex sensibilibus tenebris ita horribilibus, vt si non mors, vmbra tamen mortis appareant. ¶ *Sedent.* pro, sedentibus. In textu græco habetur. illucesce in tenebris & vmbra mortis sedentibus. At si contendatur nō posse transferri infinitiuum in inperatiuum, facilis est constructio: omissa apostrophatione ad saluatorem, & legendo oriens in nominatiuo. vt illuminet & cætera. *Ad dirigendos pedes.* hoc est affectus. *nostros, in viam pacis.* spiritus: quę vere est pax. nō pacis mūdanæ, plenæ imunditia & malis moribus. *Puer.* pro, puellis, *autem crescebat & cōfortabantur.*
H pro, potens fiebat, *spiritu.* attestatur hoc libero vsui mentis in puello. fieri enim potentiorē secundum spiritum, meriti est: quod non est sine libero vsu mentis. *& erat in desertis.* vt non ab homine sed à deo instructus cognosceretur: vt á pueritia iugum domini portaret ac cōtēplationi vacaret. *Vsq; in diem ostensionis suæ ad israel.* hoc est vsq; ad annum vicesimumnonū suæ ætatis: tunc enim manifestatus fuit populo israel qualis esset.

CAPVT. II

Actum est autem in diebus illis. scilicet anno quadragesimo secundo vel circiter imperii Octauii, qui cognominatus est augustus. ¶ *Exiit edictum. a Cæsare augusto vt describeretur.* per capita. *vniuersus orbis.* Secundum verita-
I tem subintelligitur, subiectus Romano imperio: ad differentiam vniuersi orbis simpliciter. nam vniuersus orbis simpliciter non erat subdit⁹ Romano imperio: quàmuis augustus ad gloriam sui imperii scriberet absolute vniuersum orbem describendum, tanquàm esset dominus vniuersi orbis: cuius tamen nullus vnquam imperator fuit dominus. Constat enim omnes quartas terræ nulli vnquâm fuisse subditas: præter hoc quòd scriptores tradunt multas nationes istius nostrę quartæ non fuisse tunc subditas augusto. *Hæc descriptio prima.* ad differētiam subsequētium. *Facta est a præside.* pro, agente præsidem. *Syriæ.* ¶ Iudæa enim compræhendebatur sub Syria, vtpote pars eius: nec tunc temporis habebat præsidem proprium Herodes enim erat Rex iudææ. *Cyrino. & ibant omnes vt profiterentur.* ꝑpria nomina & cognomina: & forte subiectionem. *Singuli in suam ciuitatem.* Ignotæ sunt nobis conditiones decreti illius: quàmtum tamen ex relatis à Luca coniicitur. quilibet ibat in ciuitatem vnde erat oriundus, quàuis alibi natus fuisset. hoc enim insinuatur asignando rationem quare ioseph venerit in Bethlehē
K eo quòd esset de domo & familia Dauid: nec dicitur eo quòd natus esset in Bethlehem. Quia ergo stirps eius Bethlehemitica erat, ideo Bethlehem ciuitas eius dicitur. Similis est autem ratio de cuiuslibet ciuitate sua. *Ascendit autem & ioseph a Galilea de ciuitate Nasaret in iudæa ciuitatem.* Deest præpositio in. primo enim describitur regio & deinde ciuitas: dicendo in iudæam ciuitatem: *Dauid quæ vocatur Bethlehem.* Dixit hoc Lucas ad differentiam Siō quæ appellata est ciuitas Dauid: vt patet. ii. Reg. v. Bethlehem enim fuit ciuitas Dauid secundum Originem: sion autem secundum regiam habitationem. ¶ *Eo quod esset de domo & familia Dauid.* ¶ Descendentes per mulieres à Dauide, erant de domo sed non de familia Dauidis: descendentes autem per lineam masculinam, erant de domo & familia Dauidis. ideo vt significaretur ioseph ꝑ lineā masculineā descēdisse à Dauide, dicitur de domo & familia Dauid.

Vt profiteretur cum Maria. Hinc etiam ha betur alia conditio decreti, quod etiam mulieres describebantur: alioquin non ducta fuisset beata virgo tam vicina partui, in Bethlehem. A
Desponsata sibi vxore. Non ideo quod traducta adhuc non fuisset in viri domum (ioseph enī monitus ab angelo acceperat iam eam in coniugem) sed ideo vt secundum rem non vxor, sed vxor desponsata, hoc est incognita significetur. *Prægnante.* pro, quę erat prænans. *Factum est autem quum essent ibi impleti sunt dies vt pareret. & peperit.* Naturali via per genitalia membra genuit: alioquin nō peperisset. *Filium suum primogenitum.* ante quem nullum alium genuit, siue sequatur alius, siue non. quod diffusius Matth. i. declaratum est.

¶ *Et pannis eum inuoluit.* pro, & eum infasciauit. Nullus dolor matris, nulla obsequia obstetricis aut alterius mulieris, nullum balneum, sed sola fasciatio maternis manib⁹ interuenit. *Et reclinauit eum in præsepio: quia non erat ei.* pro, eis. Scilicet Mariæ & ioseph. Ratio quare nō erat eis locus in diuersorio, nescitur an fuerit paupertas soluendi, an multitudo hospitum. *Locus in diuersorio.* Hinc apparet ꝙ præsepium erat extra diuersorium, hoc est hospitium. ex eo B
enim ꝙ dicitur ꝙ non erat eis locus in diuersorio, significatur quód non erat eis locus in hospitio: ex eo autem quód hinc redditur ratio quare posuerit infantem in præsepio, significatur quód præsepium erat extra hospitium. Si enim intra diuersorium fuisset, non dixisset non erat eis locus, sed non erat eis locus ali⁹ in diuersorio. In loco itaq; non hoīm sed aīalium brutorum erant beata virgo & Ioseph. & ideo reclinatus est Iesus in præsepio (hoc est in loco in quo pabulum apponitur aīalibus) vt in fœno quietius esset infans & minus frig⁹ sentiret. aptior siquidem locus in stabulo non est. Abstinuit autem ab hospitii nomine, quia ciuis non hospes erat ioseph Bethlehem: sed vsus est diuersorii nomine ad significandum ꝙ domum propriam non habebat Ioseph in Bethlehem: & quod amplius est in publico hospitio non poterat habere locum in quo commoraretur per aliquos dies.

¶ An autē stabulum hoc fuerit intus in bethlehē an extra muros, incertum habeo. Hinc C
enim textus dicit eos ascendisse in Bethlehē, & dum essent ibi peperisse Mariā: inde difficile appet Magos intus in ciuitate adorasse Iesum & obtulisse munera aptis thesauris, & latuisse Herodē: qui diligenter inquisiuit vbi fuerant magi, vt verisimile est. Hæc autē difficultas cessat si extra muros adoratus est iesus in stabulo, sine arbitris Bethlehemitis. Nec propterea cōtradicitur textui: quia ad hoc iuerunt vt morarentur intus: sed quia non erat eis locus, morabātur foris. tū quia etsi essent foris, nō erāt foris vt essent foris, sed vt describeretur int⁹ tāq̃ oriundi ex ciuitate, & propterea erant ibi in ciuitate quantum ad officium professionis & per se: q̃uis per accidens, præter intentionem morarentur extra muros. *Et pastores erant in regione eadem vigilantes.* pro, in agro stabulantes. Significatur enim quód morabantur circa ouile agreste. *& custodientes vigilias.* pro, custodias, *noctis super gregem suum.* In diuersas enim custodias distribuebātur á lupis & id genus reliquis. *& ecce angelus domini stetit iuxta illos.* Aiunt dictionem græcam significare magis angelum imminuisse ex alto supra illos q̃ stetisse iuxta illos: ita quód in aere corporali specie tanquam ex cælo descendēs stetit angelus eminentius iuxta illos. *& claritas,* pro, gloria, *dei circunfulsit illos.* Duo nominat scilicet gloriam dei, & actionem circunfulgendī. ex hoc secundo apparet corporalis splendor circumcirca illos: ex primo autem apparet quód species quædam corporea apparuit quæ fulgebat. & quód illa species erat species glorię dei: hoc est erat res quędam prę se ferens statum gloriosum dei. Qualis autem fuerit illa species, euangelista non dicit: sed solum dicit quód erat gloria dei. ne intelligeremus lumen sydereum aut solare aut lunare aut igneum fulsisse, sed rē velut gloriā dei, velut gloriosā apparitionē dei: ad differentiā apparitionū non scđm statū gloriosum. Hæc est prima in tota sacra scriptura apparitio angelica cum splendore: reseruata iure natiuitati filii dei. *& timuerunt timore magno.* Recolendo omnes supradictas angelicas apparitiones, semper inuenitur timor in hominibus. timuit zacharias, timuit Maria, timēt mo E
do pastores. Insolita enim & diuina, tremenda adueniunt nobis. & nihilominus timor ipse reuerentiæ signum est. *& dixit illis angelus, nolite timere.* Confortat eos angelus. *ecce enim euangelizo vobis.* Non pontificibus, non sacerdotibus, non Scribis, non Pharisæis, non optimatibus: vt hic pcipibus quām chari sint deo etiam vilissimi homines: vtpote ad quos dirigit angelos, quibus primum manifestat mysterium nati filii. ¶ *Gaudium magnum, quod erit omni populo.* Vobis quidem annuncio, sed non erit proprium vobis sed cōmune omni populo gaudium magnum. Nec dixit omni populo bethlehem aut Israel, sed absolute: vt intelligamus omni populo mundi. in omni enim mundi populo saluantur aliqui habentes gaudium magnum de natiuitate christi.

oo.iii. ¶QVIA

QVIA *natus est vobis* pro vestra salute. *Hodie* Vnde appet nocte eadem natum fuisse Iesum &
F non ante mediam noctem: quia tempus ante mediam noctem cōputatur secundum cōmu
nem morem loquendi, cum die præcedēti: vt testatur cœna nocturna. Si enim ante mediam
noctem diei vicesimiquinti Decembris natus fuisset, non hodie sed heri natus fuisset: sicut
heri cœnauit qui tunc cœnauit. Nec obstat quòd apud Hebręos dies inciperet à vespera: quia
hoc erat speciale q̃tum ad celebrationem festorum: nunc autem sermo de cōi supputatione
& non quo ad festa est. *Saluator.* Merito dixit natus est vobis saluator: quia non erat natus sal
uator angelorum sed hominum. saluator siquidem angelorum natus erat non hodie, sed ad
æternitate. Quamuis etiam ideo dixerit natus est vobis hodie, vt significaret natiuitatem se-
cundum carnem. Si enim dixisset natus est hodie, ansam dedisset hæreticis putandi ꝙ hodie
incepisset esse: sed adiungendo vobis, reseruauit locum intelligendi prius fuisse natum in æ-
ternitate. Nec dicit saluator ab hoc vel illo malo, sed absolute: ad significandum ꝙ saluator
G est ab omni malo: vt in resurrectione vniuersali manifestabitur. ¶ *Qui est christus.* explicat
angelus infantem natum esse Messiam. *Dominus.* explicat ipsum esse verum deum. *In ciuitate da
uid.* hoc est in Bethlehem. & cognominauit ipsam, ciuitatem Dauid, quia omnes expectabant
Messiam ex dauid: vt etiam pastores capaciores redderentur annunciandæ veritatis.
¶ *Et hoc vobis signum.* Vere omnia disponit suauiter diuina sapientię naturalibus siquidē ho-
minibus signum dedit sensibile, ꝙ in prōptu cōperirent quod dicebatur. *Inuenietis infantem.*
quem dixit natum hodie. *Pannis inuolutum.* pro, infasciatum. non purpura aut auro tectum,
sed simplicibus fasciis inuolutum. *& positum in præsepio* non in cunis. Hinc insinuatur ꝙ præ-
sepe illud notorium erat, vnicum ac commune: alioquin angelus aliquam particularem cō
ditionem addidisset ad distinguendum illud præsepe ab aliis. ex eo enim ꝙ nullam aliam
conditionem apposuit appet ꝙ solum, erat notorium & commune: alioquin dicendum fuis
H set in p̄sepio talis domus aut talis domini: quoniam non est verisimile nō fuisse multa p̄se-
pia in ciuitate Bethlehem. & hoc forte attestatur ꝙ hoc erat vnicum, publicum, iuxta muros
notorium, quod velut per ātonomasiam appellabatur ibidē seu p̄sepe p̄sepiū: & ideo angel⁹
more illorum loquens, dixit in p̄sepio absolute. *& subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœ
lestis, laudantium deum & dicentium.* Hic appet quòd in corporali specie affuit multitudo cœle-
stis militiæ. & notando verbum euangelistæ dicentis cum angelo, firmatur quod diximus
angelum in aere substitisse: & completa euangelizatione subito simul cum ipso apparuisse
multitudinem angelorum dicentium.
Gloria in altissimi deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. In græco sic habetur. gloria in altis
simi deo, & in terra pax in hoībus bona voluntas. Ita ꝙ tria beneficia, tres effectus incarna
ti verbi significantur: gloria, pax, & bona voluntas. gloria in excelsis, pax in terra, & bona vo
I luntas in hominibus. & quælibet deo. ita quod deo semper subintelligitur reperi. & est sen-
sus ꝙ mysterium hoc est ad efficiendum, in superioribus quidem gloriam dei, in terra verô
(hoc est infimis) pacem, id est tranquillitatē ordinis deū, & si non ipsis. in hominibus autem
bonam voluntatem deo, ac per hoc reliquis. Bonā autem dicit, non vtilem: quia voluntas vti
lis plerūque mala est: testante scriptura de consilio Achitophelis. ii. Reg. xvii. Et si perspica
citer cōsideraueris, inuenies in his tribus vniuersum incarnationis effectum comprehendi.
Ordinatur siquidem incarnationis mysterium primo ad gloriā dei in superioribus. vbi con-
prehenduntur oēs beati. Deinde ad tranquillitatem ordinis in inferioribus, nomine terræ si-
gnificatis, eo ꝙ terra infima est vniuersi pars. vbi cōprehenditur vniuersa dispositio inferio-
rum, etiam damnatorum: qui & si non glorificabunt deum, velint tamē nolint, vniuersa in
ordinatio criminum ad tranquillum ordinē per pœnas reducetur. & propterea tranquillus
K ordo inferiorum qui pax vocatur, licet non ipsis, attamen deo erit. Ordinatur tertio ad bo-
nā voluntatē in hoībus: qua genus humanum sine Christo carebat & caret. & singula deo:
quia finis incarnationis est vt deus sit omnia in hoībus: vt dicitur. i. ad Corinth. xv. Hūc esse
literam sensum huius angelici tituli, apparet ex eo quòd sic causæ vniuersali instaurādi mū-
di (qualis est mysterium incarnationis) intelliguntur assignati effectus vniuersales cōprehē
dentes totum vniuersum. Vbi etiam aduerte. Tum quòd non interponitur cōiunctio &, in-
ter terram, & hoīes, sicut interponitur inter excelsa & terram: dicendo & in terra, nec dicē
do & in hominibus. ad significandum ad eandē vniuersi partē (inferiorem scilicet) pertine-
re vtrunque scilicet tā pacem quā bonam in hominibus voluntatem. Tum ꝙ diuersa est prę
positio præposita altissimis & prępositą terrę, nā dicitur i altissimis & super vel in terra. prę-
positio siquidē secunda potius significat super q̃ in. Et insinuatur per hanc diuersitatē, quòd
gloria

gloria quidem in altissimis hinc est deo, pax autem non tam in terra q̃ super terrã: eo ꝙ pax est eminens totius terræ viribus. *Et factū est vt discesserunt ab eis angeli in cælum, pastores loquebātur adinuicem. trāseamus vsque Bethlehem: & videamus hoc verbum.* idest hanc rem. Verbum enim pro re gesta in scriptura poni constat. ii. Re. i. interrogante Dauide, quod est verbum quod factum est indica mihi. *Quod factum est, quod fecit dominus & ostendit nobis*, Multæ sunt hic particulæ superfluæ. nam in græco habetur, quod dominus notificauit nobis. A

¶ *Et venerunt festinantes: & inuenerunt Mariam & ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes.* pro, quum vidissent, *autem cognouerunt.* pro, diuulgauerunt. seu notificauerunt. *de verbo quod dictum erat illis de puero hoc.* Significatur quod manifestauerunt angelica verba illis dicta de hoc puero. ¶ *Et omnes qui audierunt mirati sunt & de iis quæ dicta erant a pastoribus ad ipsos*: Superfluit secundum &. Significatur enim ꝙ audientes mirati sunt de iis quæ dicebantur à pastoribus ad ipsos audientes, Qui autem quot fuerint isti (præter ioseph & beatam virginem) nescitur. B *Maria autem conseruabat omnia verba hæc*, relatura post glorificationem iesu, apostolis. *Conferens in corde suo.* Officium contemplationis exercebat, conferendo dicta sibi cum dictis à pastoribus. Et rursus conferendo vilitatem præsepii cum celsitudine angelorum annunciātiū christi natiuitatem. *Et reuersi sunt pastores glorificantes & laudantes deum in omnibus.* pro, super omnibus, *quæ audierant.* ab angelis, *& viderant.* in præseptio. *sicut dictum est ad illos. & postquam consummati sunt dies octo vt circunciderentur puer.* Consummatio non refertur ad octauum diem: quia non significatur ꝙ post cōsummatum octauum diē: fuisset eni dies nonus. sed refertur ad numerum dierum. Vnde non dixit postq̃ consummatꝰ est dies octauus, sed postq̃ consummati sunt dies octo: vt consummatum octonarium dierum numerum significaret. Impletus siquidem est numerus octonarius, statim vt octauus incepit dies. Propter quod euangelista apponit vt circunciderẽtur puer. vt sic consummatos dies octo significaret vt exiguntur ad circuncisionem. quod est aduenisse diē octauū: quia de octauo secundum legem pręcepta erat circuncisio. *Vocatum est nomen eius iesus.* Deest coniunctio &. Vnde apparet ꝙ textus concisus est. nā subintelligitur circuncisus est: & postea subditur & vocatum est nomē eius. Circuncisus est iesus. vt ex tunc inciperet seruare legem. *Quod vocatum est ab angelo priusquam in vtero cōciperetur. Et postquam impleti sunt dies purgationis eius.* Varia est lectio apud græcos codices: aliis in singulari, alii in plurali habentibus pronomen eius. Referendo purgatiōis eorum ad matrē & filium. *Secundum legem Moysi.* Leui. xii. vbi quadraginta dies purificationis assignantur genito masculo. *Tulerunt illum in Hierusalem vt sisterent eum domino. Sicut scriptum est in lege domini quia omne masculinū adaperiens vuluam.* Alterum præceptum in lege erat Exode. xiii. de præsentādo domino primogenitum. Præsentabatur enim domino propter interfectionem primogenitorum in aegypto & redimebatur præcio. vt ibidem habetur. Ea ratione huius præcepti exhibitus fuit domino in templo infans iesus, velut redditus deo tamq̃ debitus. A quo tamen præcepto etiam secundum verba legis exēptus erat iesus: quoniā lex non compręhendit nisi masculinū ꝙ aperit vuluam. hoc est matricē. Iesus autē sicut natꝰ clauso genitali mēbro matris, ita etiam clausa vulua est. Et propterea non erat subiectus legi illi: quā tamen voluit ob seruare qui non venerat soluere legē sed adimplere. *Sanctum.* hoc est consecratum seu dicatū *Domino vocabitur. Et darent hostiam secundū quod dictum est in lege domini.* Alia lex erat de sacrificio offerendo, scripta Leuit. xii. *Par turturum aut duos pullos columbarum.* dicit lex ꝙ offerat agnum & turturē aut pullum colūbæ: subiungendo ꝙ si pauper fuerit ita ꝙ nō possit offerre agnū offerret par turturū aut duos pullos colūbarum. Et hanc ꝓ pauperibus legē refert Lucas significās per hoc paupertatē ioseph & Mariæ. Vbi cernere potes prudens lector seruatam vtrāq; legem: tum hanc cōmunē mulieribus parientibus siue masculum siue fœminam: tum illam propriam primogenitis masculis. Et scito ꝙ etiam secundum verba legis non tenebatur btā virgo ad oblationē huius sacrificii: quia expresse lex dicit, mulier si suscepto semine &c. Cōstat eni exemptā esse beatam virginē, quæ concepit absq; suscepto semine. Nec est dubium à spiritusancto fuisse apposita illa verba in lege, ad excipiendum beatā virginē: alioquin superflua essent. Manifestum enim erat mulieres reliquas nō aliter posse parere q̃ suscepto semine. C D E

¶ *Et ecce homo erat in Hierusalem cui nomen Simeon. Et homo iste iustus & timoratus.* pro, pius, seu religiosus. Describitur enim Simeon nō solum iustus secundum communem iustitiam, sed pietate flagrans erga commune patriæ bonum. *Expectans consolationem israel.* Instante Messię tēpore, Simeon aut intellectis hebdomadibꝰ Danielis aut solo spiritussancti istictu, expectabat cōsolationē israel: hoc est Messiā ad cōsolādū populū israel. Et hæc est tertia virtus Simeonis.

¶*Et spiritus sanctus erat in eo.* pro, super eum. Significatur quarto quòd Simeō habebat spiritū
F sanctum velut superintendentem, gubernantem & fouentem ipsum. ¶*Et responsum acceperat Simeon a spiritu sancto non visurum se mortem nisi prius videret Christum domini.* ¶Vnde apparet supplices preces expectantis, tam digne dei auribus vt responsum meruerint promissiuum vitæ corporalis vsquequo videret Christum. *Et venit in spiritu.* hoc est actus á spiritu sācto, nō vocatus nec excitatus ab homine. *In templum. Et quum inducerent puerum iesum parentes eius vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo.* Certe significantur actiones cerimoniales consuetæ seruari in huiusmodi oblatione primogeniti. *Et ipse.* Simeō sacerdos. *Accedit enim in vlnas suas: & benedixit deum. & dixit. Nunc.* Spiritusancto reuelante cognouit iesum esse MesSiam: & exhibitio iam ei quod promissum fuerat, nihil vltra expectans videre, offert se morti. *Dimittis seruum tuum domine.* Detentum se in hac vita significat, qui mori appellat dimitti. *Secundum ver*
G *bum tuum.* hoc est promissionem tuam. *In pace.* satiato iam appetitu meo. *Quia viderunt oculi mei salutare tuum.* Iesum officio saluandi denominat, eo quòd venit vt saluū faceret quod perierat. ¶*Quod parasti ante faciem omium populorum.* Iesus prout salutis est. proposit⁹ est à deo nō iis vel illis sed in conspectu omnium populorum. Salutem siquidem attulit omnibus populis: & publice manifestatus est in conspectu omnium populorum quod ipse est saluator mū di, quod ipse est quem deus præparauit gratia vnionis personalis & gratia virtutum omniū & meritorum ad hoc vt salutis sit modo. *Lumen.* Non solum saluator sed lumen appellatur iesus, qui vere est lux mundi. Ad *reuelationem gentium.* hoc est non conclusum infra populum israel, sed extensum ad reuelationem gentium: hoc est ad reuelatæ veritatis fidem in gentibus quæ modo sunt infideles. *Et gloriam plebis tuæ israel.* Cerne differentiam. Salutare dicit cō mune omnibus populis: lumen appropriat gentibus quibus non fuerat reuelata diuina veritas per prophetas. gloriam appropriat populo israel: quia gloria illius populi est Mesias, ort⁹ ex illo, promissus illi, & personaliter in primo aduentu tantummodo inter illos. ¶*Et erant pater.* pro, ioseph, *& mater eius mirantes super iis que dicebantur de illo.* Digna enim erant admiratione etiam apud ioseph & matrem scientes illum esse Mesiam: tum quia magna erant: tū quia ad sensum audiebant quæ in particulari nesciebant. Et refertur hæc admiratio etiam ad ea quæ subiungit Euangelista dicta á Simeone & anna. *Et benedixit illis Simeon.* Hinc apparet quód Simeon fuit sacerdos. nam sacerdotibus in lege mandatum erat benedicere filiis israel Nume. vi. Et hoc tanto magis significatur, ꝙ in templo benedixit. immo significatur ꝙ Pars cerimoniarum erat huiusmodi benedictio, ex hoc ꝙ vtriq; parenti benedixit. Intendit enī euāgelista dicere ꝙ vsus est forma benedictiōis statuta ī dicto capitulo. Et propterea non aliter explicat quomodo benedixit eis. *Et dixit ad Mariam matrem eius. Ecce positus est hic*
I *in ruinam & in resurrectionem.* prophetat Simeon de iesu contrarios effectus: ruinam, scilicet & resurrectionem. Et quia resurrectio spiritualis est (scilicet á peccatis) consequens est vt ruina spiritualis quoque intelligatur, in cæcitatem & interitum æternum. Nec dicit quod iesus sit facturus ruinam, sed ꝙ positus est in ruinam: occasionem enim accepit ruina ex iesu. *Multorum in israel.* Dixerat & gloriam plebis tuæ israel: ne autem intelligeremus saluādos omnes israelitas per iesum explicauit ruinam multorum israelitarum sequendā ex iesu. *Et in signum.* Reconciliationis humani generis ad deum. *Cui contradicetur.* pro, cōtradicetur. Explicat modum quomodo iesus positus est in ruinam: quia scilicet positus est in signum cui contradicitur. Iesus pauperculus tot & tanta miracula faciens, postea crucifixus ac resurgens ex mortuis, appellatur signum: non ꝙ nō fuerit vera res, sed quia fuit etiam signum: quia significat adimpletas esse scripturas prophetarum, quia significat pacē inter deum & hūanum genus perfectā, quia significat īmēsam dei gratiam erga mundum iam exhibitā. Vnde & tunc di-
K xit cōsummatum est. Cōtradicitur autem huic signo á iudęis dicentibus iesum Nazarenum crucifixum, crucifixum quidē fuisse sed nō esse signum adimpletarum scripturarum, diuinæ cum hominibus pacis, ac gratiæ cū mundo. Et hic est modus, hæc est ratio ruinæ. Nec dixit cōtradicetur, sed cōtradicitur: quia iam cōtradictio inchoata erat: iam aduenerant magi, & turbata fuerat omnis Hierosolyma cum herode cōtra iesum. *Et tuam ipsius.* Sonaret litera, & ipsius, scilicet iesu, gladius pertrāsibit tuam animā: nisi ipsius generis fœmini esset. Et per inde sonat acsi diceretur & tuāmet. *Animam.* non corpus: ne hinc intelligeretur corporeo gladio ipsam feriendam. *Pertransibit.* hoc est penetrabit *gladius.* Metaphorice gladius appellatur cruciatus compasSionis quem sustinuit vsque ad intima beata virgo in pasSione filii. Significat enim per hoc Simeon Christi futuram pasSionem ac mortem talē ex magnitudine cruciatus

ciatus matris. *Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.* Status mundi sequens christi mortem (significatam in cruciatu matris) prophetatur futurus in exteriori professiõe interiorum cogitationum: hoc est, in professione fidei christianæ vel professione incredulitatis christo. ante mortem siquidem christi, soli iudæi exteriori professione manifestabant cogitationes cordis sui erga deum salutemq; animæ: alii autem si vere fuissent iusti apud deum, nullum habebant vinculum alicuius exterioris professiõis. Sed vbi christus exaltatus est in cruce, & omnia ad seipsum traxit, constituit vt reuelentur exteriori professione fidei in sacramento baptismi ex multitudine omnium humanorum cordium cogitationes de deo deq; ꝓpria salute. Necessaria siquidem fidei professio exterior reuelat cogitationes omnium hoim: dum manifestat profitentes recte sentire de deo & salute ꝓpria, & nõ profitentes male sentire de deo ac propria salute. Comprehendit itaq; Simeõ non solum cursum vitæ Iesu cum cõtradictiõe & mortem crudelem. sed israelitarum multorum ruinam & statum humani generis in professione dei christianæ. *Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser.* Hinc apparet multos israelitas ex decem tribubus quæ nunq̃ reuersæ sunt, in iudæa habitasse. A B

¶ *Hæc processerat in diebus multis: & vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua. Et hæc vidua vsq; ad annos.* pro, circiter annorum, *octoginta quatuor.* Non significatur ꝙ erat annorum. 84. sed circiter. *Quæ non discedebat de templo ieiuniis & obsecrationibus.* pro, deprecationibus, *seruiens nocte ac die.* Hinc apparet ꝙ erat vna mulierum de quibus scribitur. 1. reg. 2. ꝙ obseruabant ad ostium tabernaculi domini. *Et hæc, ipsa hora superueniens.* pro, assistens, *confitebatur domino.* Deest vna particula significans ꝙ respondendo cõfitebatur. Quod quidem interpretati sunt vicissim confitebatur: hoc est postq̃ Simeon laudauit deum confessusq; est mysteria Iesu, anna prosequuta est confessionem Simeonis respondendo illi, cõfirmando dicta illius apponendo confessionem propriam confessioni Simeonis. Et est sermo de cõfessione Mesiæ laudando deum. *Et loquebatur de illo omnibus.* Subaudi præsentibus. *Qui expectabant redemptionem israel.* pro, in Hierusalem. Et significatur ꝙ per messiam redemptio expectabatur in Hierusalem: quoniam in Hierusalem erat templum & solium regni dauidis, super quod regnaturum oẽs expectans messiam. *Et vt perfecerunt omnia secundum legem domini.* Narrauerat solam oblationẽ primogeniti: nihil dixerat de hostia, tum holocausti tum pro peccato. Et propterea modo omnia perfecta dicit. Nec mireris hostiam pro peccato oblatam vbi nullum erat peccatum quoniam communi lege & remediis peccatorum vti voluerunt mater & filius, tum ad euitandum scandalum, tum ad exemplum humilitatis nobis præbendum. *Reuersi sunt in Galilæã in ciuitatem suam Nazareth.* Suam dicit quantum ad habitationem. An ista reuersio in Nazareth fuerit tunc immediate post pręsentationem in templo, an intercesserit fuga in ægyptũ, euangelista non dicit. Ex iis tamen quę refert Mattheus (scilicet ꝙ ioseph rediens ex ægypto, timuit ire in iudæam, audiens quod Archelaus ibi regnaret) coniicimus quod ioseph volebat ire in iudæam ad habitandum ibi. quod est signum quod ex iudæa recesserat iens in ægyptum: & consequenter non regressus fuerat in Nazareth Galilææ postq̃ inde fuit in Bethleem. Si enim ex Nazareth iuisset in ægyptum, rediens ex ægypto venisset recto tramite in Nazareth: & non intendisset ire iudæam, vbi domum nullã habebat. Pręcipue quod in Nazareth habebant domum propriam: iuxta illud ꝑcedẽtis capituli, reuersa est in domum suã: habebant & sorores matris &c. *Puer autem crescebat & confortabatur.* pro, corroborabatur spũ. Ita quod in textu nostro, Crescebat corpore & nõ spiritu, sed robore spiritus: hoc est robore ad officia spiritus. vt intelligamus Iesu sensus in puerili ætate profecisse ad exercenda officia spiritus. *Plenus sapientia.* Apte roborationi ad officia spiritus, adiungitur plenitudo sapientiæ: vt nulla pars expers sapientiæ intelligatur, vt non profecisse eum in sapientia sed iam plenũ esse sapientia describat. *Et gratia dei erat in illo.* pro, super illum. tanq̃ superintendens, gubernans ac fouens illum. *Et ibant parentes eius per omnes annos.* pro, annue. seu quotannis, *in Hierusalem in die solenni paschæ. Et quum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi.* Proculdubio solennitatis paschalis: ex eo quod dixerat parentes eius singulis annis solitos ascendere in Hierusalem paschali tempore, & nunc dicit scd̃m cõsuetudinem. *Consummatisq; diebus.* septem paschatis. *Quum redirent illi, remansit puer iesus in Hierusalem: & non cognouerunt parentes eius.* pro, ioseph & mater eius. *Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei.* aiunt fuisse cõsuetudinem vt seorsum viri & seorsum mulieres iter agerent in solennitatibus, puerosque impuberes licite cũ vtrisque iuisse. Quo factum est vt beata virgo existimaret illũ esse ĩ comitatu ioseph, & ioseph existimaret esse in comitatu mulierũ. C D E

 Et propterea

Et propterea peregerunt iter vnius diei, existimantes illum esse in comitatu. *Et requirebant*
F *eum inter cognatos & notos. Et non inuenientes.* Deest eum. Vespere siquidé quum hospitarétur & colloquerétur mutuo Ioseph & Maria, quũ neuter ex altero cognosceret vbi esset iesus, requirebant illum nó solum inter cognatos sed etiam inter notos: nec inuenerunt illum. *Regressi sunt.* sequenti die. *In Hierusalem, requirente eum.* per viam & in hospitio aut vicinia vbi hospitati fuerant in Hierusalem. Oportuit enim alterum diem occupari itinere regressus.

Et factum est post triduum. Nó post diem tertium, sed post ternarium dierum. Tertio enĩ die mane (hora scilicet qua doctores residebant docédo. *Inuenerunt illum in templo sedentem.* vt grauitatem pueri intelligas. *In medio doctorum.* vt omnes doctores audiret. *Audientem.* Deest cóiunctio &. Legendum est. Et audienté *illos & interrogantem eos.* Prius audiebat, & super auditis interrogationes formabat, *Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentia.* pro, intelligentia.
G Móstrabat enim magnam intelligentiam eorum quæ audiebat, formando interrogationes. *Et responsis eius.* Hinc habemus ꝙ doctores nó solum interrogabantur á Iesu, sed visa tanta eius intelligentia interrogabant eum alioquin nó adiunxisset euangelista, & responsis eius. *Et videntes.* Deest. eum, *admirati sunt.* pro, attoniti facti sunt. Hoc est. ad similitudinem attóitorum valde obstupuerunt, præter opinionem videntes in illa ætate iesum in medio doctorum incipere móstrare sapientiam suam. Sciebat enim ioseph & mater eius ipsum esse filium dei: sed nó putabant in ætate illa ipsum sic se demóstraturũ. *Et dixit mater eius ad illum. Fili quid fecisti nobis sic?* Nó arguit, sed quærulam nescientiæ ꝓpriç vocem depromit: nec quærit causam cur fecerit. cur intulerit eis dolorem, sed affectum manifestat. Vnde & subiungit. *Ecce pater tuus.* nó generatione, sed legitima appellatione. Erat enim maritus beatæ virginis: ac per hoc legitimus pater iesu merito appellabatur. præter hoc ꝙ officio curæ pater erat. *Et ego dolentes quærebamus te. & ait ad illos. quid est quod me quærebatis?* Nó reprehendédo quærendi officium ꝙ
H exercuerant, sed manifestando id ꝙ erat ex parte sui (scilicet ꝙ nó egebat vt inquireretur) superfluam inquisitionem dicit. & hinc sensum sequentia verba porrigunt *Nesciebatis quia in iis quæ patris mei sunt oportet me esse?* non assertiue sed interrogatiue dicitur. habebant enim rónem sciendi, etsi non illud particulare, tamen in genere sciendi ꝙ nó poterat esse nisi in iis q̃ dei sunt, & ꝙ oportebat ipsum esse in iis quç dei sunt: sed nesciebant ꝙ in isto exercitio (scilicet audiendi & interrogandi doctores) esset tunc futurus. Vnde & iesus nó dixit, nesciebatis quod in istis specialibus nunc oportuit me esse: sed in genere in iis q̃ patris mei sunt oportet me esse. hóc enim ostédit ex parte sui nó oportuisse ipsum inquirere: tanq̃ difficilem ad inueniendum. ¶ Vbi etiam nota ꝙ ab ætate puerili incepit iesus appellare deũ patré suum. vt hic hæreticos cófundat audientes ex ore matris de ioseph, ecce pater tuus. patris mei dicit, nó pa
I tris nostri: quia solius ipsius, deus est pater naturalis. *Et ipsi non intellexerunt verbum quod loquutus est ad eos.* Si parétes móstrantur, intellige verum per synecdochen: quia ioseph nó penetrauit hçc: beata autem virgo intellexit, q̃ plenius didicerat diuinitus incarnati verbi mysterium. Si autem audientes móstrantur, patet sensus: quoniam non intellexerunt ipsum esse naturalé filium dei. *Et descendit cum eis & venit Nazareth: & erat subditus illis.* Quamuis ad horã iesus exemerit se á parentibus vt velut præludium quoddam futurorum ostenderet: statim tamen redditur ad solitam subiectioné parentibus debitam á filiis illius ætatis. Nec mirum ꝙ puer subditur parétibꝰ: quũ tot claris miraculis resuscitans mortuos, subdiderit se principibꝰ sacerdotum & Herodi atq; Pilato. *Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.* Hinc apparet quod intellexerat verba iesu: & frequenti meditatione cótemplabatur & cóseruabat illa.

Et Iesus proficiebat sapientia & ætate & gratia. nó est immemor suorum verborũ euangelista: vt quẽ Paulo superius dixerat plenũ sapientia, mó oblitus dicat ꝓficere sapientia. Plenus siqui-
K dem fuit semper habitu sapientiæ: proficiebat autem actibus sapientię, ꝓcedendo de sapientibus actibus ad sapiéntiores. & similiter intellige de profectu gratiæ. *apud deum & homines.* quoniam erat in veritate ꝓgressus ad ampliora merita apud deum, & apparebát apud homines.

CAPVT. III.

A *Nno autem quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante.* pro, præsidem agente. q̃uis etiam procurator diceretur. *Pontio Pilato Iudæam.* Sublato enim Archelao ab Octauio Augusto, & in exilium misso ad Viennam Galliæ ciuitatem, Iudęa tributaria facta est, & iuncta dispensationi Syriæ: & non amplius per principem aliquem sed per procuratorem seu præsidem gubernata. Post multos autem procuratores successiue missos, Pontius Pilatus missus est á Tiberio Cæsare ad gubernandam Iudæam.

¶ *Tetrarcha aũt Galileæ Herode: Philippo aũt fratre eius Tetrarcha Itureæ & Trachonitidis regióis: &*

Lysania

Lysania Abylinæ. Subaudi regionis. *Tetrarcha.* Tetrarchia nomen est principatus(vt testatur Plinius lib.5.c.18.&.23.)ad instar regni vnde & tetrarcha nomé est principis sicut rex. Pilatus eni nó erat tetrarcha(hoc est princeps)sed præses. Isti autem tres(scilicet Herodes, Philippus & Lysanias)erant tetrarchæ:quia erant principes velut reges. Et verè quo ad potestaté erant reges:propter quod quandoque appellantur reges. Titulum autem regium non habebant. *Sub principibus sacerdotum Anna & Caipha.* Nonquòd essent simul principes sacerdotũ Annas & Caiphas, sed alternatim:iuxta illud, quum esset pontifex anni illius. *Factum est verbum domini super Ioannem zachariæ filium in deserto.* More antiquorum prophetarum á tpe principum &(quod plus est)pontificum descripsit Lucas initium prædicationis Ioannis baptistæ Nisi enim Lucas tempus hoc significasset, fluctuaremus circa tps prædicationis Iesu christi: quum tãtummó hic à sacra scriptura habeatur. Appellatur aũt diuina inspiratio, instructio atque missio verbum domini. Omnia siquidem sub hoc noie cóprehédit:significans ꝙ tunc deus misit ioannem ad prædicandum, instruendo eum de prædicatióe, baptismo & demóstratione Iesu. *Et venit.* Manifestat ad quid factum est verbum. vt veniret. *In omnem regionem iordanis.* pro, circa Iordanem, *prædicans.* Ecce primum officium. *Baptismum.* Plus intéditur quàm significetur:quoniam baptismus non solum prædicabatur sed exercebatur. Quod est scdm ioannis officium. *Pœnitentiæ.* Qualitas baptismi significatur. Baptismus siquidem ioãnis erat baptismus pœnitentiæ, hoc est quoddam initium pœnitentiæ:ad differentiam baptismi christiani, in quo sine aliqua pœnitentiali satisfactione remittuntur peccata merito christi. *In remissionem peccatorum.* Non refertur ad baptismum sed ad pœnitentiam. explicat enim pœnitentiam non qualemcunque, sed in remissionem peccatorũ. *Sicut scriptum est.* ca. xl. *in libro sermonum Esaie prophetæ.* Deest, dicentis. *Vox.* Ioannis officium appellatur vox:quia non scripturæ prophetiam suam commendabat sicut alii prophetæ, sed missus erat ad hoc vt viua tantum voce prædicaret, *Clamantis.* Non sola magnitudo affectus personæ ioannis sed publica declamatio significatur. ita quòd non vox dicentis priuatim, sed publice prædicantis significatur per clamorem. *In deserto.* Etiam locus describitur vnde ad literam incepit prædicare. *Parate viam domini.* Ecce quid clamat vox. Parate viam domini, in cordib⁹ vestris ad hoc vt dominus veniat ad corda vestra:parate. proculdubio actibus virtutum. *Rectas facite semitas eius.* Ordo præposterus. prius est testificare vias & deinde parare. Vel pro explicatione apparatus subiungitur rectitudo. Acsi aperte diceret. parate non corporeis ornatibus, sed rectitudine semitarum dei nostri. Lucas enim loco dei nostri posuit pronomen eius.

Omnis vallis implebitur: & omnis mons & collis humiliabitur. Quatuor difformitates viarum per quas corporaliter gradimur, corrigendas dicit propheta ad hoc vt via sit omnino suauis. Difformitas enim viarum est vel propter montes seu colles quos oportet ascendere. Et hanc difformitatem corrigit dicendo quod omnis mons & collis humiliabitur. Vel propter valles in quas oportet descendere. & hanc difformitatem corrigit, dicendo omnis vallis implebitur. Montibus enim & collibus depressis, & vallibus implebitis, reducitur via ad æqualitatem: Vel propter obliquitatem viarum. & hanc difformitatem corrigit dicendo. *Et erunt praua in directa.* pro, & erunt obliqua in directam. subaudi viam. Vel propter asperitatem viæ. & hanc difformitatem corrigit dicendo. *& aspera in vias planas.* seu leues. directe enim lene apponitur aspero, sicut rectum obliquo. Significatur autem per hmői metaphoras tollenda omnis difformitas morum:tollenda pusillanimitas, superbia, iniustitia, & aspitas morũ. Prophetanturq; hæc tunc fore quũ Messias venerit:vt ex his materialib⁹ dispositióib⁹ viæ intelligamus necessarias nobis dispositiones ad recipiendum Messiam. quæcunq; enim harum conditionum defuerit, non erit in nobis parata via vt Messias veniat ad nos. & merito:quia gratia præsupponit naturam, & bonitas meritoria præsupponit bonitatem moralem. *& videbit omnis caro.* ecce aduentus Messiæ omnibus carnalibus oculis manifestus: & ꝑpterea dicit oís caro. Venit eni Messias in verò corpe visibili:& sic publice cóuersatus est vt potuerit(q̃tum est ex. parte sui)ab vniuersis carnalibus oculis videri. & propterea dicit & videbit omnis caro. *Salutare dei.* In ꝑpheta habetur ꝙ os domini loquutum est:Lucas exponendo dixit salutare dei. Iesum appellauit salutare dei, quia venit diuinam afferens saluté. *Dicebat ergo ad turbas quæ exibât vt baptizarentur ab ipso, Genimina viperarum.* Prædicatio ioannis recitatur quo ad partem reprehensiuam & cóminatiuam. & appellat(vt Matth. ca. 3. explicat Pharisæos & Saddu ceos genimina viperarum. & ne eadem repetantur, vide hanc particulam totam expositam ibidem.

ibidem. ¶ *Quis ostendit.* preteritum est, *vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos penitē*
F *tiæ: et ne ceperitis dicere.* Deest, in vobisipsis. *patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrabæ.* Datiui casus est Abrahæ. *Iam enim.* pro, iam verò, *securis ad radicē arboris.* p, arborū, *posita est. Omnis ergo arbor nō faciens fructū bonū exidetur.* pro, ex cidit ur, *& in ignem mittetur.* pro, mittitur. Parabola enim dicitur nō applicaturi sed qui iam applicauit securim ad radicē non vnius sed multarū arborū. Vnde infertur ꝙ oīs arbor infructuosa non excidenda est sed exciditur, non est mittenda sed mittitur in ignem: vt in prōptu hæc omnia esse significētur. ¶ *Et interrogabāt eū turbæ, dicentes. quid ergo faciemus?* Dixerat in genere Ioannes facite fructus dignos pœnitentia. Et propterea turbæ interrogant in specie quid faciemus? ¶ *Respōdens aūt dicebat.* pro, dicit, *illis. Qui habet.* Opera misericordiæ explicat exercēda. ¶ *Duas tunicas.* Nō dixit tres, quatuor aut decē, sed duas: ad significādū vt sis cōtētus vna sis cōtentus sufficiēti tibi vestimēto. ¶ *Det.* pro, impartiatur, *nō habenti.* hoc est īdigēti: non hystrioni, et aliis huiusmodi. ¶ *Et qui habet escas. similiter faciat.* Non dixit escam (ne necessarius tibi cibus, tribuendus alteri prædiceretur) sed escas pluraliter, vt tibi non necessa-
G riam indigenti tribuas. ¶ *Venerunt autem & publicani.* exactores tributorū, vectigaliū & huiusmodi. ¶ *Vt baptizarentur: & dixerūt ad illum. magister quid faciemus. At ille dixit ad eos. Nihil āplius ꝙ quod constitutū est vobis faciatis.* pro, exigatis. Non prohibet officium sed iniustam exactionē vt scilicet non plus exigant quam statutū fuerit. *Interrogabāt autem eum & milites, dicentes. quid faciemus & nos? Et ait illis. Neminem concutiatis, neq; calumniam faciatis. & cōtenti estote stipendis, vestris.* Tria præcipit militibꝰ, cōcernentia eorū statū. Primo prohibet violētiam inferre. neminem concutiatis. Deinde fraudem. neque calūniā faciatis, siue facto siue verbo, īponendo alicui crimen. et demum vt sint contenti stipendiis suis. ¶ In his enim tribus genus militum peccare consueuit. nam & crebras violentias inferunt rusticis & hominibus humilibus viribus: calumniantur quoq;, imponentes aliis ea quæ non fecerunt: et rarissimꝰ est qui propriis stipendiis sit contentus. Et si perspicaciter hæc tria cōsyderentur, ordinatur animus militum
H in tertio: et vterq; modū īiuriandi (scilicet manifeste vel occulte, vi vel dolo) tollitur. *Existimante.* pro, expectante, seu sperāte. *autē populo & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus.* Significatur ꝙ populus expectabat videre euentum seu successum aliquē quo cognosceretur ꝙ ioānes esset Messias. dubitabāt nāq; an ipse esset mesisę *Respondit ioannes.* Instructus ioannes à spiritu sancto de cogitationibus & expectatione populi, respōdit. *Dicens omnibus.* Non aliquibus sed publice coram omnibus. *ego quidem.* Differentiam inter se & messiam manifestat ex differentia baptizandi. *Aqua baptizo vos.* Incepit differentiam à baptismo, quia nouitas baptismi non parua erat occasio cogitandi quòd ioannes esset messias. Nullus enim venerat propheta cum hac aut simili nouitate. nam nec Moyses similem nouitatem induxit. Circuncisio enim non fuit ex Moyse sed ex Abraham, inchoata non in
I populo sed in familia domestica. ioannes autem nouitatē baptizandi populo attulit. vnde & baptistę cognomen accepit. Ne itaque ex hac nouitate putarent ipsum Messiam, vilificat suū baptismum respectu baptismi christi: dum se abluere eos dicit solo corporeo elemento aquę. Acsi aperte diceret. Ego abluo vos solum corporaliter. *Veniet* pro, venit. & est pręsentis temporis, Non est venturus sed in præsenti venit tempore. *Autem, fortior me.* Verè fortior: tum ad debellandū mundum & diabolicas potestates: tum ad sustinendum ignominias: passionem & mortem &c. *Post me.* Vtraque dictio supeflua est. *Cuius non sum dignus.* Dixerat fortior me: ne intelligeretur comparationem aliquam esse inter ipsum & Messiam (tanquàm ipse sit fortis, & Messias aliquanto fortior) sed intelligeretur maximum esse & incomparabilem excessum Messiæ ad ipsum, declarat se indignum esse ad minimum ministerium (vtpote soluendi corrigiam calciamentorum) exhibendum illi. *Soluere corrigiam calciamentorum eius.* Ad literam
K calciatus incedebat Iesus: vt textus iste significat. & ratio comprobat: quia sicut manducauit & bibit sicut cæteri israelitæ, ita etiam vestitꝰ ac calciatus intelligitur more israelitarum suæ conditionis. ¶ *Ipse vos baptizabit in spiritu sancto.* explicata distantia personali maxima inter se & Messiam, explicat consequenter alteram inchoatam differentiam quo ad officium bap ptizandi: de quo dixerat, aqua baptizo vos: de christo modo dicens, ipse vos baptizabit in spiritu sancto. Quanta ergo est differentia inter aquam & spiritum sanctum, tanta est differentia inter baptismum meum & baptismum christi .: & per hoc significat ꝙ ego abluo corpora, ille autem abluet animas. spiritu enim sancto anima abluitur. & significatur per hoc potestas christi ad abluendum animas à peccatis. quod manifeste est solius dei. Per hæc enim

Ioannes

Ioannes significabat christum esse verum deum. Et *igni*. ad literam prædicit ioannes missio-
nem spũssancti, quæ post christi resurrectionem in die Pentecostes facta est, declarans ꝙ il- A
lam faciet Messias, declarans illam missionem esse christi ablutionem spiritu sancto. Tunc
enim in corporali ignis specie spũ sancto abluit christus hoies: attestante ipso Iesu, act. 1. Io-
annes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto nõ post multos hos
dies. Vbi clare vides christum exposuisse ista ioannis verba. Et ex tunc Iesus baptizauit non
solum iudæos, sed totum humanum genus spiritu sancto, dicitur enim Ioan. 7. ꝙ nondum
erat spiritus datus, quia iesus nõdũ erat glorificatus. Disposuit deus vt Ioannes baptista prædi
ceret missionem spũssancti à Iesu christo in visibili specie ignis, vt in excusabiles sint nõ cre
dentes christo postq̃ viderint apostolos baptizatos spiritu sancto in specie ignis, prędicantes
Iesum, glorificatum. vt vel tunc postq̃ crucifixerint ipsum credant in eum qui noluerit cre
dere in ipsum prædicantem & miracula facientem. Vnde significanter dixit vos, demõstra-
tione simplici mõstrando iudęos illius ætatis. q̃uis etiam multos credamus illic affuisse, qui
postea fuerunt inter iesu discipulos baptizatos spiritu sancto & igne in die Pentecostes.
Cuius ventilabrum in manu eius. Tertiũ qđ de christo dicit Ioannes, est aduẽtus ad iudicium. ita B
quod qui de primo aduentu dixerat venit fortior me, & de ipso per resurrectionem glori-
ficato dixerat, ipse vos baptizabit in spũ sancto & igni: mõ de aduentu ad iudicium dicit cu
ius vẽtilabrum in manu eius. Metaphorice à ventilabro segregatiuo palearum à granis, se-
para tionem reproborum à iustis describit in manu, in potestate & officio christi esse. *Et pur
gabit aream suam*. ecclesiam suam (in qua mali bonis mixti sunt) purgabit tunc eiectis paleis.
¶ *Et congregabit triticum*. hoc est electos, *in horreum suum*. In locum congruum ad hoc paratũ:
hoc est in regnum cælorum paratum electis à cõstitutione mundi. *Paleas*. pro, paleam, *autẽ*.
Hebræo more multitudinẽ significat numero singulari. Reprobi paleis assimilantur. vt co-
gnoscamus eos fuisse propter electos, sicut paleæ sunt ꝑpter grana: & intelligamus verũ esse
quod postea scripsit apostolus. Diligentibus deum oĩa cooperantur in bonum. *Cõburet igni
inextinguibili*. Duo dicit cõbustionem & inextinguibilitatem. vt cõbustionem nõ finiri, sed
in perpetuum durare intelligamus: ita quod absque cõsumptione aliqua combustionem sen C
tient in perpetuum. pœna enim ad literam describitur per hanc metaphoram. *Multa quidem
& alia exhortans euangelizabat populo*. Herodes *autem tetrarcha quum corriperetur ab illo de Herodia-
de vxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit* Herodes. Solus Lucas meminit quod ioannes re-
prehenderit Herodem de aliis criminibus. Matth. 14. & Marcus. 6. ca. tractant de correctione
propter incestum cum Herodiade. Quæ autem fuerint ista alia Herodis crimina, nescimus.
Fuisse tamen ipsum virum malum, non solum ex domini verbis (appellantis ipsum vulpem
inferius, capite. 13.) sed ex pœna priuationis tetrarchiæ & exilii perpetui apud Lugdunum à
Caio imperatore inflicta, haberi potest. *Adiecit & hoc super omnia: & inclusit ioannem in carcerẽ.
Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato & orante*. Hoc solus Lucas ex- D
plicat. alii quidem confitebantur peccata sua: iesus autem sine peccato orationi vacauit.
Apertum est cælum. Qualiter apertum sit diximus Marc. 1. & Matth. 3. Vbi etiam de qualitate
columbæ & voce paterna scriptum est.
¶ *Et descendit spussctũs corporali specie sicut columba in ipsum: & vox de cælo facta est*. Deest. dicẽs, *Tu
es filius meus dilectus, in te cõplacui mibi. Et ipse Iesus erat incipiens quasi*. pro, ferme, *annorum triginta*.
Aetas iesu tẽpore baptismi à solo Luca describitur, quod erat prope inchoationem tricesimi
anni. Non enim dicit quòd erat incipiens tricesimum annum, sed quòd erat incipiens fere
seu (vt alii dicunt) circiter annorum triginta. *Vt putabatur filius ioseph: qui fuit heli*. Obiectio de
diuersitate patrum ioseph apud Matthæum & Lucam (vt Matthæi. 1. dictum est) soluitur per
hoc quod iacob fuit pater ioseph secundum carnem, Heli autem secundum legẽ. *Qui fuit Ma* E
that: qui fuit Leui: qui fuit Melchi: qui fuit iãnæ: qui fuit ioseph: qui fuit Matthatiæ: qui fuit Amos: *qui fuit
Naum: qui fuit Esli: qui fuit Nagge: qui fuit Maath: qui fuit Matathie: qui fuit Semei: qui fuit ioseph: qui
fuit Iuda, qui fuit ioanna: qui fuit Rhesa: qui fuit zorobabel: qui fuit Salathiel: qui fuit neri: qui fuit melchi:
qui fuit addi: qui fuit Cosain: qui fuit Elmadam: qui fuit Her: qui fuit ieso: qui fuit Heliezer: qui fuit ioram:
qui fuit Mattha: qui fuit Leui: qui fuit Simeon: qui fuit iuda: qui fuit ioseph: qui fuit ionam: qui fuit Helia-
chim: qui fuit Melea: qui fuit Menam: qui fuit Mathatha: qui fuit Nathã: qui fuit David*. Maior est hæc
quæstio quod Matthæus ioseph filium Dauidis per Salomonem, Lucas autẽ filium Dauidis
per Nathan dicit: cõstat enim Nathan filium legitimum naturalem fuisse Dauidis ex Ber-
sabæ genitum. 1. paralip. 3. Nec veritas huius scripturæ (quæ etiã habetur. 2. reg. 5. vbi Nathã
inter

inter filios natos Dauidi in Hierusalem cõputatur(vertenda est in disputationem,ppterea ꝙ
F Prouerb.4.dicit.Salomon.Ego filius fui patris mei tenellus& vnigenitus coram matre mea & docebat me.Tũ q̃a vnigenitus ꝓ priogenitus intelligitur,hebraico more vnũ non pro so lo & pro primo ponendo:iuxta illud. Factũ est vespere & mane dies vnus.Tum quia scdm tp̃s ætatis tenelle quo instruebatur à matre,loquitur.stat autem ꝙ tunc fuerit vnigenitus,& postea geniti sint fratres eius,& soror:vt liber Paralip.clare dicit.Tum q̃a scdm affectũ & di ligẽtiam curæ maternæ erga ipsum tãq̃ si esset vnigenitus loq̃tur. nam nõ dicit vnigenitus matris meæ,sed corã matre mea de instructione materna tractans.❡Sed quomõ deducatur stirps ista nõ cõstat.Diuersi enim diuersa sentiunt:& tandem nihil certi habetur.Putant nõ nulli Ioseph scdm carnem fuisse filium Salomõis iuxta genealogiam apud Matthæum:eundemque scdm legalem patrem qui est Heli descendisse scdm carnem à Nathan:hoc est ꝙ pa
G ter eius legalis descendit scdm carnem à Dauide per Nathan,iuxta hanc apud Lucã genealogiam.Et addunt ꝙ hæc est carnalis generatio beatæ virginis.ita ꝙ Iesus scdm carnẽ descẽdit à Dauid per Nathan:scdm vere legalem patrem(Ioseph scilicet)descendit à Dauide per Salomonẽ.Et hæc opinio si cõstaret amplectenda esset: quoniã nulla apparet inter ipsam & sacrã scripturam cõtradictio.Reliquas pterea opiniones eo ꝙ à sacra scriptura dissonare vi dentur.Cõsilio tamen Pauli apostoli ad Tim.vlt.q̃stiones de genealogiis vitabimus.

Qui fuit Iesse:qui fuit Obed:qui fuit Booz:qui fuit Salomon:qui fuit Naasson:qui fuit Aminadab:qui fuit Aram:qui fuit Esrom:qui fuit Phares:qui fuit Iuda:qui fuit Iacob:qui fuit Isaac:qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare:qui fuit Machor:qui fuit Sarueh:qui fuit Ragau:qui fuit Phalec: qui fuit Heber:qui fuit Salec:qui fuit Cainan. Cõfer tam cum vulgata æditione quàm cum hebraica veritate:& inuenies hãc ge
H nerationem superfluam esse.nam inter patrem Heber & Arpachsad nulla est media generatio:sed Arpachsad genuit Salec qui fuit pater Heber.Excusatur tamen Lucas:quia recensuit genealogia vt inuenit eas scriptas à septuaginta:apud quos scripta legitur hęc genealogia superflua.& merito excusatur.quia tunc tẽporis interpretatio septuaginta erat magnæ authoritatis apud Græcos & nationes alias.Prouiditque per hoc spiritussanctus:ne sanctis doctoribus imputaretur ꝙ exposuerunt textum sacræ scripturæ iuxta interpretationem cõiter receptam & vsu cõi probatam.Quandoquidem Lucæ euangelistæ hoc idem fecisse licuit absque proprio errore.❡Et hæc dixerim si vere ista generatio abũdat.Posset nanq; dici textus Hebræos modernos esse mancos,& textum interpretatum à septuaginta,fuisse integrum.Et hoc credibilius est:præsertim ꝙ apud septuaginta scribuntur etiam anni quibus vixit Cainã, medius inter Arpachsad & Saleh patrem Heber:tã anteq̃ genuit Saleh q̃ post.Rationi siqui-
I dem cõsentaneum est vt credantur potius manci moderni codices quàm vt tot viri insignes studuerint ad figmentum hoc construendum. *Qui fuit Arpachsad:qui fuit Sem:qui fuit Noe:qui fuit Mathusala:qui fuit Enoch:qui fuit Iared:qui fuit Malaleel:qui fuit Cainan:qui fuit Enos:qui fuit Seth: qui fuit Adam:qui fuit Dei.*

CAPVT. IIII.

ESVS *autem plenus spiritusancto egressus est.* pro,regressus est, *à iordane:& agebatur in spiritu in deserto.* pro,in desertum.Significatur enim Iesum actum fuisse à spiritu sancto quo erat plenus in desertum. *Diebus quadraginta.* Tẽpus more in deserto,non tempus ductionis significatur.Verũtamen quia sub actione spiritussancti intendit comprehendere tum ductionem tum moram.xl. dierum,ideo Lucas sub eodem construxit verbo: acsi dixisset spiritu sancto agebatur in desertum ad morandum ibi.xl.dierum.apponitur autem præpositio in,dicendũ in spiritu:ad significandum quòd non velut nesciens agebatur,sed in spiritu,in spirituali in-
K tentione intellectu ac rõne. *Et tentabatur.* post.xl.dies. *A diabolo.* Gręca dictio est,ab infamando seu criminando denoĩans dæmonem:eo ꝙ vniuersa intentio eius tendit ad criminandum hõies apud deum.ad nihil enim aliud conatur,nisi vt possit reddere hoĩes vitupabiles apud deum. *Et nihil manducauit in diebus illis:& consummatis illis.* postea, *esuriit.* Dixerat quod tẽtabatur: explicat modo occasionem tentandi. *Dixit autem illi diabolus,Si filius dei es,dic lapidi huic vt panis fiat.* Hinc apparet intellectum dæmonum ligatum seu impeditũ esse à deo in pœnam sui peccati.ita quòd non solum potentia eorum est ligata,sed etiam ĩtellectiua vis:vt nõ possint cognoscere quæ ex vi naturalis sui luminis cognoscere possent. Ex eo enim quod post verba Gabrielis ad beatam Virginẽ,post verba angeli ad pastores,post verba de cęlo in baptismo, diabolus nõ cognoscit Iesum esse filium dei,& hoc tentat cognoscere ex miraculo,dic vt lapis iste panis

iste panis fiat, habetur ꝙ nō intellexit tot testimonia. nam nō maiorē habuisset certitudinē ex isto miraculo ꝙ iesus esset filius dei q̃ ex illis testimoniis ītellectus habetur. sciebat enī diabolus angelos cœlestes non mentiri. *Et respondit ad illum Iesus. scriptum est quia non in pane solo viuit*. pro, viuet, *homo, sed in omni verbo dei. Et duxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento*. pro, puncto, *temporis*. Metaphorica est locutio à mathematico puncto sumpta, ad significandum breuissimum tempus. *Et ait illi*. Deest, diabolus, *Tibi dabo potestatem hanc vniuersam & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa*. pro, illam, scilicet vniuersam potestatem ac gloriam. Iactabat se diabolus de dominio orbis terrę, vsq; adeo ꝙ daret illud cuicunq; vellet: sed mendaciter. Et hoc ipsum arte dicebat, vt sic magis prouocaret Iesum ad manifestandum seipsum: vt Matt. 4. diffuse vniuersa hęc tentatio tractata est. & ad euitandam repetitionem. vide ibi. *Tu ergo si adoraueris*, procidens *coram me, erunt tua omnia*. pro, erit tua omnis, scilicet potentia ac gloria regnorum terrę. *Et respondens iesus. dixit illi*. Deest, vade post me Sathana. Quod etiam Matth. 4. expositum est. *Scriptum est. dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Et duxit illum in Hierusalem: & statuit eum super pinnaculum templi: & dixit illi, Si filius dei es, mitte te hinc deorsum. Scriptum est enim quod angelis suis mandauit*, pro, mandabit, *de te vt conseruent te: & quia*. Superfluit quia, *in manibus tollent te, ne forte*. pro, nequando, *offendas ad lapidem pedem tuum. & respondens iesus ait illi. dictum est, non tentabis dominum deum tuum. & consummata omni tentatione diabolus recessit ab illo vsque ad tempus*. Quando autem redierit ad tentandum per seipsum. non scriptum est: pluries tamen dęmones tentasse ipsum per ora dæmoniacorum legimus. *Et regressus est iesus in uirtute spiritus in galilæam*. Venerat à galilęa ad Ioannis baptismum, nihil virtutis suæ monstrans: regressus autem est prædicans & miracula faciens. & propterea dicitur regressus in virtute spiritus sancti, ad prędicandum, ad miracula faciendum, ad trahendum homines ad deum & sui sequelam. Vbi ponderādo verbū regressus est, apparet quod post ieiunium. xl. dierum Ioanne baptista adhuc baptizante, aduentus iste in galilæā fuerit. & cōsonat hoc tam scriptis à Ioanne q̃ verbis Petri apostoli. act. 1. oportet ex his viris qui nobiscum conuersati sunt &c. incipiens à baptismate Ioānis. Ibi enī clare apparet qđ paulo postq̃ Ioannes incepit baptizare, iesus congregauit discipulos: alioquī nō oportuisset testem resurrectiōis eius eligere ab illo tēpore. *Et fama exiit per vniuersam*. Deest, finitimam, *regionem de illo*. Hoc fuit in secundo anno: postq̃ scilicet conuertit aquam in vinum. postea enim exiit fama eius in finitimas vndique nationes Galileæ & nō solum par ipsam Galilæam. *& ipse docebat in synagogis eorum: & magnificabatur*. pro, glorificabatur, *ab omnibus. & venit Nazareth vbi erat nutritus: & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbati*. pro, sabbatorum, *in synagogam*. Inter diem sabbati & diem sabbatorum hęc est differentia, quod omnis dies sabbatorum est dies sabbati, sed non ediuerso. nam dies sabbati significat quemcunq; diem festum: dies autem sabbatorum significat solum diem septimum. qui ideo vocatur dies sabbatorum quia semper est dies sabbati, ad differentiam diei sexti, quinti, quarti &c. quorum nullus est semper, sed quandoq; sic & quandoque non dies sabbati: hoc est quietis.

¶*Et surrexit*. Corporalis situs describitur. sederat enim cum aliis. *Legere*. pro, vt legeret. *Et traditus est illi liber esayæ prophetæ: & vt reuoluit*. pro, explicuit, *librum, inuenit*. Primus occursus significatur dicendo, vt explicuit inuenit. *Locum vbi*. scilicet esaiæ. 61.

¶*Scriptum erat. Spiritus domini super me*. gubernando, mouendo, dirigendo me hominem.

¶*Propter quod*. Subsequentiū causa significatur. & est sensus. propterea vnxit me, scilicet spiritus domini, vt euangelizarem, vt sanarem & reliqua. *Vnxit me*. Hinc nomen Messię apud Hebræos, & christi apud Græcos. De hac vnctione inquit Petrus apostolus act. x. vnxit eum deꝰ spiritu sancto & virtute. Vnctus fuit oleo vnionis personalis & omnis gratię ac veritatis.

¶*Euangelizare*. pro, vt euangelizarem, *pauperibus*. hoc est etiam pauperibus. *Misit me*. prius vnxit, postea misit ad euangelizandum. Vnctus quum verbum caro factum est, missus ad euangelizandum fuit anno tricesimo. *Sanare*. pro, vt, sanarem. seu medicarem. *Contritos corde*. Hoc est pœnitentes verè peccatorum suorum. attulit enim pœnitentibus salutarem medicinam fidei in se. *Prædicare*. pro, vt prædicarem, *captiuis*. Sub seruitute peccati & diaboli. *Remissionem*. à captiuitate. Hanc enim prædicauit christus futuram. nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. & rursus. liberi eritis si filius liberabit vos.

¶*Et cæcis*. mente. *Visum*. Dictio Græca propriæ significat redditum visum. humanum enim genus priuatum erat spirituali visu: quem Iesus prædicabat restituendum, immo et restituit. aperuit enim illis sensum vt intelligerent scripturas: et venit lux mentium, quamuis homines dilexerint magis tenebras quam lucem. *Dimittere*. pro, vt dimitterem, *confractos*, magno pondere

pōdere legis Mosaicæ. *In remissionem.* pro, in remissione. ab oneribus legalibus. Quod fuit ad-
F implctum per passionem christi. *Prædicare.* pro, vt prædicarem, annum domini acceptum.
tempus gratię noui, testamenti. De quo apostolus. ecce nunc tempus acceptabile. *& diem retri
butionis.* superfluunt hæ tres dictiones. *& quum plicuisset librum, reddidit ministro.* Nō proprio (Ie-
sus enim non habebat seruitores: quia non venit ministrari sed ministrare) sed ministro syna-
gogæ. *& sedit.* Stans legit omnibus audientibus textum esaię, ad reuerenter legendum publi
ce prophetam: & deinde sedit docturus & prædicaturus super verba prophetæ. *& omnium in
synagoga oculi erant intendentes in eum. cepit autem dicere ad illos, quia hodie impleta est hæc scriptura in
auribus vestris. & omnes testimonium illi dabant.* Multa narrantur de omnibus præsentibus in sy-
nagoga. Primum attentio, quum dictum fuit: ꝙ oculi omnium erant intendentes in eum, se
cundum acceptio dictorum Iesu, vsqueadeo vt signis testarentur quod Iesus verum diceret
dicendo ꝙ hodie completa est scriptura hæc. & hæc significat euangelista, dicendo ꝙ om-
nes testimonium illi dabant: & propterea non dicit dicebant, sed dabant. Describit enim Lu
cas per hoc ꝙ fuit tam acceptus oībus, vt monstrarent se assentire illi. *& mirabatur in verbis gra
G tiæ quæ procedebant de ore ipsius.* Tertium est admiratio de tanta gratia eloquii: hoc est de gra
tioso apud omnes sermone. *& dicebant.* Ratio admirationis quarto loco subiungitur. quia au
tem sequentia verba contemptiue & cum scandalo dicta sunt (vt patet Matth 13. & Marc. 6.)
subintelligendum reliquit Lucas ꝙ postq̄ tam acceptus fuerat Iesus omnibus i synagoga exi-
stentibus, mutati sunt & versi ad despiciendum Iesum fabrum filium fabri, vilem scilicet per-
sonam. Ratio autem mutationis non scribitur. Forte fuit ꝙ subiunxit Iesus prędicando ali-
qua reprehēsiua, vel ꝙ aliqui superuenerunt inuidi. qui ex duobus capitibus mutauerunt ani
mos p̄existentiū in synagoga: primo ex vilitate personæ, quia erat faber filius fabri. Secundo
calumniando miracula, dicendo ꝙ non vere faciebat miracula: quia si vera essent quæ narrā
tur miracula ab ipso facta, faceret in patria sua. Et hæc videtur vera ratio mutationis prædi-
ctæ, ex eo ꝙ hæc duo tanguntur ab euangelista, & nihil de prædicatione reprehēsiua dicitur:
H & expresse dixerat ꝙ omnes testimonium dabant illi. ex his enim simul iunctis apparet qđ
inuidi superuenerunt dicentes hæc duo, & sic mutantes animos bene dispositos. *Nonne.* con-
temptiue dicitur ab inuidis. *Hic est filius Ioseph.* Personæ vilis: vtpote fabri. *& ait illis.* Vtiq;. p,
omnino, dicetis mihi hanc similitudinem. Hinc apparet ꝙ nō solum dixerant verba despe-
ctiua, sed etiam verba calumniantia miracula. nisi enim illi hanc calumniam dixissent, non
diceret Iesus cum aduerbio confirmandi, omnino dicetis mihi. Hæc enim cōfirmatio pręsup
ponit eorum dictum. *Medice cura teipsum.* Medico patienti ægritudinem quam patiuntur alii,
& non curanti seipsum, non creditur qđ possit curare alios: sed ad cōuitium scientiæ eius di-
citur illi medice cura teipsum. Iuxta hanc similitudinē dicebant Nazareni ad Iesum. si potes
facere miracula in aliis, fac in teipso: hoc est in ciuitate tua. *Quanta.* p, quæ (siue quæcunque)
I audiuimus. & explanat similitudinem, medice cura teipsum. *Facta in capharnaum, fac & hic in
patria tua.* Non enim iuit ad Iesus ad Nazareth in principio prædicationis suæ, sed post mul-
ta alibi facta miracula: vt vel sic disponerentur cōciues ad credēdum. sed p̄ualuit inuidia. hęc
enim verba quantum ad sensum fuerant Nazarenorum: recitata autē à Iesu sub hac similitu-
dinis forma. *Ait aūt.* Interponit hæc euāgelista ad significandū verba p̄cedētia, relata tantum
à Iesu, dicta aūt à Nazarenis: sequentia vero esse respōsionē iesu. *Amen dico vobis quia nemo prophe
ta acceptus est in patria sua.* Respōdet iesus ad verba cōtēptiua, nōne hic est filius ioseph? & quia
directe dicta fuerant in despectionē personę eius, ideo directe respōdet māsuetissime, nō esse
hoc nouum: quia cōe est qđ nemo ꝓpheta acceptus est in patria sua, ꝓpter velut cōnaturalē in
uidiā inter cōciues. *in veritate.* Deest. autem, *dico vobis.* Respōdet calumnię miraculorum secū
do loco obiectæ, quanta audiuimus facta in capharnaum, fac & hic in patria tua. & directe
K declarat duobus exēplis sacræ scripturæ hoc ꝓuenire nō ex sua impotētia, sed quia ipsi non
merebātur, quia indigni erant propter suam incredulitatem. & tamen hæc eorum demerita
sine cōtumelia, sola ablatione historiarum sacræ scripturæ profert. *Multæ viduæ erant in diebus
eliæ in israel quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex.* Metaphoricæ describitur negatio
pluuiæ per clausum cœlum: quia apparet pluuiam descendere de cœlo, ac per hoc impediri
ne descendat ex clausura cœli: quod contra quando multum pluit dicimus ꝙ apertæ sunt
cataractæ cœli. *Quum facta esset fames magna in omni terra: & ad nullam illarum missus est elias, nisi
in Sarephtha Sidoniæ.* pro, Sidonis, *ad mulierem viduam.* Hanc historiam habes. 3. regum. 17.
¶ *Et multi leprosi erant in israel sub elisæo propheta: & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.*
Historia hæc scribitur. 4. Regum quinto.

¶ Eepleti

¶*Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes.* Vide mirabilem mutationem, nō aliquorum sed omnium ægreferentium alios sibi anteponi. & hoc velut ex diuina electione: sicut diuinitus electa fuit vidua Sidonia. & sanatus Naaman Syrus. ¶*Et surrexerunt.* ex furore. A
¶*Et eiecerunt illum.* ducentes illum eiiciendo. ¶*Extra ciuitatem: & duxerunt illum usque ad supercilium montis super quem ciuitas illorum erat ædificata.* Si verum est quod Nazareth sit ædificata ad latera seu radices montis Tabor, mons iste Tabor est ¶*Vt præcipitarent eum.* Lege vniuersam scripturam Euangelicam: & nullibi inuenies fuisse Iesu iniuriam facti irrogatam vsque ad tépus mortis suæ, nisi à propriis cōciuibus: immo nec tempore passionis sęuierunt in Iesum nisi mediantibus ministris curiæ. conciues autem proprii furiis acti, ad præcipitandum eum de supercilio montis concurrunt: factoque ducunt, & non solum attentant: vt Hierosolymitę postea bis attentarunt lapidare. Et Gerazeni quidem quamuis passi fuerint damnum duorum milium porcorum: non tamen ausi sunt attentare aliquid contra Iesum, sed rogauerunt eum vt B discederet ab eis: Nazareni veró nullam passi iacturam: præcipitare iesum conantur. ¶*Ipse autem transiens, per medium illorum ibat.* Inuisibilem illis se reddidit postquam fuit in supercilio montis, & sic per medium transiens iuit quo voluit, remanentibus illis delusis: vt vel sic occasioné resipiscendi haberent. Noluit Iesus tunc, ne tali morte, nec ibi mori, & propterea sic euasit. ¶*Et descendit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis. Et stupebant in doctrina eius: quia in potestate erat sermo ipsius.* hoc est ꝙ solo sermone faciebat miracula. hoc est enim sermoné esse in potestate. Et huiusmodi potestas concessa sermoni, reddebat doctrinam eius stupendam: non sic enim prophetæ alii docuerant. ¶*Et in synagoga erat homo habens dæmonium immundum.* pro, spiritum dæmonii immundi. Dæmonium secundum proprietatem nominis, est commune bonis & malis spiritibus. nam significat scientem, & propterea Lucas addidit immundi, ad distinctionem à spiritibus mundis. Vsus tamen Christianorum appropriauit dæmonii & dæmonis nomen spiritibus malis. ¶*Et exclamauit uoce magna dicens. sine.* greca dictio, aduerbium seu interiectioné sonat exclamãtis seu dolẽtis. loco cuius interpres posuit iperatiuū sine: ad significãdū affectū eius qui torquetur, desyderãtis vt iesus qui torqbat ipsum desisteret á tortura. Huiusmodi enim affectui attestantur sequẽtia verba. ¶*Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? uenisti perdere nos?* Ac si aperte dicerent. nos te nō offendimus, tibi non nocemꝰ, nulla inter nos & te est lis, quare venisti perdere nos? ¶*Scio te quia sis.* pro, scio te quis es. Tentando mentitur dicendo se scire quis est. intendebat enim vel sic explorare quod in deserto non valuit. C
¶*Sanctus dei.* Punctandum est inter præcedentia verba & hæc. sunt enim hæc verba assertiua: velut appositiue adiecta, Quum siquidem dixisset scio te quis es, adiūgit explicationé assertiuam, quód est sanctus dei: hoc est ille sanctꝰ dei qui expectatur à Iudæis. Messias scilicet filius dei. *Et increpauit illum Iesus, dicens. obmutesce.* Iubet silere, nolens testimonium à dæmone. *Et exiit ab eo. Et quum proiecisset illum dmonium in medium, exiit ab illo: nihilque ei nocuit.* scilicet proiecto in terram. Intendit enim quod quamuis proiecerit eum in terram discerpendo ipsum (vt Marci. i. dicitur) ipsa tamen proiectio in terram nihil illi nocuit. D
¶*Et factus est pauor in omnibus.* pro: super omnes. Describitur superueniens passio quædem maior tum timore tum admiratione: velut stupor ex viso miraculo imperatiue facto a iesu. ¶*Et colloquebantur ad inuicem, dicentes. quod est hoc uerbum: quia in potestate & uirtute imperat immundis spiritibus, & exeunt. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.* pro, finitimę regionis. *Surgens autem iesus de sinagoga, introiuit in domum simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus.* pro, febre magna. *& rogauerunt illum pro ea. Et stans super.* pro, supra *illam.* Non enim erat super illam contingendo.
¶*Imperauit febri.* pro, increpauit febrem.) Significatur enim quod velut percipiẽtem rem eiecit febrem increpando velut puerum molestum. ¶*Et dimisit illam, & continuo surgens ministrabat illis. Quum autem sol occidisset.* pro, occideret, *omnes qui habebant infirmos uariis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos. Exibant autem & dæmonia a multis, clamantia & dicentia quia tu es.* Deest, christus, *filius dei. Et increpans non sinebat ea loqui quia.* E
pro, quod, *sciebant ipsum esse Christum,* Non sunt hæc verba Euangelistę reddentis rationem quare non sinebat ea loqui, sed sunt verba eiusdem significantis quid non permittebantur loqui. Est enim sensus. non sinebat ea loqui hoc, scilicet ꝙ sciebant ipsum esse Christum. tū quoniam dicebant mendaciū: quoniam dicebãt se scire quod nesciebant. tū quoniam nolebat testimonium ab illis, tum quoniam sciebat ꝙ tentando, hoc dicebant, ad explorandum an ipse esset vere Christus. ¶*Facto autem die, egressus ibat in desertum locum.* Ad exemplum aliorum

F doctorum, post tot miracula perit locum desertum: tum propter quietem orationis, tum ob fugam gloriæ humanæ. ¶*Et turbæ requirebant eum: & uenerunt usque ad ipsum: & detinebant illum ne discederet ab eis. Quibus ille ait: quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum dei*. Et hoc quo que ad aliorum exemplum doctorum, vt non quiescant ibi vbi se acceptos conspiciunt. immo quòd nec permittant se detineri ab illis, sed memores sint aliorum locorum. ¶*Quia ideo*. pro, ad hoc, *missus sum. & erat prædicans in synagogis Galilææ.*

CAPVT. V.

Actum est autem quum turbæ irruerent in eum ut audirent uerbum dei: & ipse stabat secus stagnum Genezaret. & uidit duas naues stantes secus stagnum: piscatores autem descenderāt. Deest, ex illis: *& lauabant retia. Ascendens autem in unam nauim quæ erat Simonis, rogauit eum a terra reducere pusillum: & sedens docebat de nauicula*. pro, naui: *turbas.* Nullus locus ineptus ad docendum quę dei sunt censetur: modo in synagoga, modo in monte, modo in campo, modo de naui secus stagnū prę-
G dicat Iesus. ¶*Vt cessauit autem loqui dixit ad Simonem. duc in altum: & laxate retia uestra in capturam. Et respondens Simon dixit illi. Præceptor*. pro, præfecte. Quamuis non omnino sonet prę fectum: sed honorabiliori nomine quàm prǽceptoris vsus est Petrus.

¶*Per totam noctem laborātes nihil cæpimus*. Hinc apparet quòd Petrus adhuc non erat assiduus sequax Iesu, sed piscationi vacabat.

¶*In uerbo autem tuo laxabo rete. Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt sociis qui erant in alia*. pro, altera, *naui, ut uenirent & adiuuarent eos*. pro, se, *& uenerunt & impleuerunt ambas nauiculas*. pro, naues, *ita ut pene*. Superfluit pene. *mergerentur.* Non significatur naues fuisse adeo plenas vt submergerentur, sed vt mergerentur: hoc est q̄ vsque ad summitatem laterum naues erant sub aquis.

¶*Quod quum uideret Simon petrus, procidit ad genua Iesu, dicens.*

H *Exi a me domine, quia homo peccator sum*. Indignum se recognoscit præsentia Iesu: & conferens peccata sua cum sanctitate quam conspiciebat in Iesu ex tanto miraculo, timet sibi à propinquitate tā sancti viri. Sacrilegiū æstimabat proximitatem suam ad virum tam sanctum. *Stupor enim circumdederat eum & omnes qui cum illo erant, in captura piscium quam ceperant. Similiter autem iacobum & ioannem filios zebedæi: qui erant socii Simonis.*

Et ait ad Simonem iesus, Noli timere. Confortat petrum iesus annunciens ei bonum hinc ipsi futurum. ¶*Ex hoc iam*. pro, ex hoc nunc. ac si dixisset post hac. *Homines eris capiens*. pro, viuos capiens. et significanter iesus vsus est vocabulo significante capturam viuorum: quoniam ad vitam ac libertatem non ad mortem ac seruitutem capturus erat homines Petrus. pisces enim capiuntur ad mortem, & homines in bello capiūtur ad seruitutem: Iesus autem misit Pe-
I trum ad capiendos viuos homines, hoc est ad liberam vitam. ¶*Et subductis ad terram nauibus: relictis omnibus, sequuti sunt eum.* Ecce fructus miraculi.

¶*Et factum est quum esset in una ciuitatum, et ecce uir plenus lepra: & uidens iesum, procidens in faciem suam rogauit eum, dicens. domine si uis, potes me mundare*. Mirum est quòd leprosus in ciuitate veneretur Iesum: quum leprosi ab vrbibus excluderentur secundum legem Moysi. Verum lex exclusionis quantum ad abitendum intelligenda est: nec tam arcte excludebantur ab vrbibus quin per mondum transitus via publica incedere potuerint: sicut etiam hodie permittitur. Vnde leprosus iste non in domo sed in publica occurrit via: non quod habitaret in ciuitate.

¶*Et extendens manum, tetigit eum, dicens. uolo, mundare*. Imperatiuum passiuum est hic mundare.

¶*Et confestim lepra discessit ab illo. Et ipse præcepit illi ut nemini diceret: sed uade ostende te sacerdoti: & offert p̄ emundatione tui sicut precepit Moyses in testimonium illis.*

De cura huius leprosi dictum est Matthæi. viii. & Marc. i. Vide exposita ibi. ¶*Perambulabat*
K *autem magis sermo de illo. & conueniebant turbæ multæ, ut audirant & curarentur ab infirmitatibus suis. ipse autem secedebat.*

Ratio secessus erat fuga humanæ gloriæ: vt clarius habetur Marci. i. ¶*In desertum*. pro, in deserta. suple loquā. ¶*Et orabat*.

Verum hominem se exibebat orando: et exemplum prædicatoribus dabat, non ita vacandi prædicationis officio vt obliuiscantur recurrere ad contenplationis quietem, eleuando in deum mentem. vtriusque enim vitæ (actiuæ scilicet & contemplatiuæ) actiones iungi oportere in prædicatore astruit exemplo proprio, ¶*Et factum est in una dierum: & ipse sedebat*. pro, erat, *docens. Et erant Pharisæi sedentes & legis doctores qui uenerant ex omni castelo Galileæ & Iudeæ & Hierusalem. Et*

virtus

virtus domini erat ad sanandū eos. Intellige quo ad executionem: quoniam quantum ad posse,
semper virtus domini est ad sanandum sed tunc exequebatur sanationes. Et ecce viri portantes A
in lecto hominem qui erat paraliticus: & quærebant eum inferre & ponere ante eum. Et nō inuenientes qua
parte illum inferrent præ turba, ascenderunt super tectum: & per tegulas submiserunt. pro, demiserunt.
cum funibus. Eum cum lecto. pro, lectulo in medium ante iesum. Quorum fidem vt vidit, dixit. Deest
ei, homo remittuntur tibi peccata tua. Et ceperunt cogitare scribæ & pharisæi, dicentes. quis est hic qui lo
quitur blasphemias? quis potest dimittere peccata nisi solus deus? Vt cognouit autem iesus cogitationes illo-
rum, respondens dixit ad illos. Quid cogitatis in cordibus vestris. quid est facilius, dicere dimittuntur tibi
peccata, an dicere surge & ambula. Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittē
di peccata, ait paralytico. tibi dico, surge, tolle lectum. pro, lectulum. tuum, & vade in domum tuam. &
cōfestim surgens corā illis, tulit lectū in quo iacebat: & abiit in domū suam. magnificans. pro, glorificans.
deum. De gestis & dictis in cura huius paralytici Matth. ix. & Marcus. ii. latius scripsit. vide
ibi exposita. Et stupor apprehendit omnes: & magnificabant. pro, glorificabant. deum. Et repleti sunt
timore. Significantur isti primo magna admiratione stupentes. & deinde repleti timore: vt
intelligatur fructus miraculi in aspicientibus. Dicentes quia vidimus mirabilia. pro, inopinabi- B
lia, hodie. Valde enī aliena ab hūana opinione sunt ambo visa: scilicet solo imperio curatum
esse paralyticum tam perfecte vt tolleret & portaret ipsemet lectum proprium, & hoc fuisse
factum in testimonium quòd iesus habet potestatem in terra dimittendi peccata. Et post hæc
exiit. versus mare. Et vidit publicanum nomine Leui sedentem ad telonium. Pro reuerentia euange-
listę & Apostoli, Lucas Mattæū nomine Leui, ne Matthæum publicanum dicat: erat enī in-
fame officium apud iudæos. Et ait illi. sequere me. Gesta quoque in vocatione Matthæi expo-
sita sunt Matt. ix. Et relictis omnibus. negoties. Surgens sequutus est eum. & fecit ei conuiuium magnū
Leui in domo sua. Ex hoc quod Matthæus & domum propriam habebat, & fecit conuiuium
magnum proprio sumptu, patet quod quando dictum est relictis omnibus, sermo fuit non
de rebus sed de negociis. Et erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis erant, discumbentes.
& murmurabant scribæ & pharisæi aduersus discipulos eius, dicentes. quare cum peccatoribus & publica- C
nus manducatis & bibitis. Et respondens iesus dixit ad illos non egent qui sani sunt medico, sed qui male
habent, non enim veni vocare iustos sed peccatores ad pœnitentiam. At illi dixerunt ad eum. Confer hęc
cum scriptis Marci. ii. & Matth. ix. & cognosces pharisæos & scribas discipulosque ioannis
conuenisse ad hanc quæstionem: sed Lucas introducit verba hæc prolata à primatibus Pha
risæorum & doctoribus, directe contra iesum quòd male instruat discipulos. Quare discipu
li ioannis ieiunant frequenter. Non interrogando sed reprehendendo dicunt. Et obsecrationes fa-
ciunt. Solus Lucas adiungit obsecrationem, Matthæus enim & Marchus solum ieiunium pro
ferunt. Similiter & pharisæorum. tui autem edunt & bibunt. Non dicunt non erant, ita ꝙ quū duas
virtutes discipulorum ioannis & Pharisæorum proposuissent (scilicet ieiunium & oratio-
nes) contra ieiunium dicunt ꝙ discipuli iesu edunt & bibunt: hoc est non ieiunant. contra D
obsecrationes verò nihil dicunt: vt intelligamus non fuisse reprehensibiles iesu discipulos
etiam apud Pharisæos & Scribas circa orationem: sed ad ostentandam sanctitatem suorum
discipulorum, scribæ & pharisæi apposuerunt illorum ieiunio etiam obsecrationes. Quibus
ipse ait. nunquid potestis filios sponsi. pro, thalami nuptialis, dum cum illis est sponsus facere ieiunare.
Venient autem dies: & quum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc ieiunabunt in illis diebus. Nota iesu mā
suetudinem: ꝙ respondendo excusat quare discipuli sui non ieiunant, & tacet ꝙ vacant orati
oni. Vniuersa hęc doctrina exposita est Matth. ix. diffuse exceptis vltimis.

¶ Dicebat autem & similitudinem ad illos: quia nemo commissuram a vestimento nouo. pro, immissu-
rā vestimenti noui. immittit in vestimentum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit im-
missura ex nouo. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpit. pro, rumpet, vinum no E
uum vtres: & ipsum effundetur, & vtres peribunt. Sed vinum nouum in vtres nouos mittendum est: &
vtraque conseruantur. Et nemo bibens vetus, statim vult nouum. dicit enim vetus melius,
pro, suauius est. ¶ Hæc in Matthæo non habentur. Præcedēs doctrina ex similitudi-
nibus vestium & vtrium, ex parte doctoris mōstrat, & rationem cōtinet claram quare iesus
non faciebat discipulos tunc ieiunare: hec autem parabola ex parte affectus discipulorum se
tenet. in prioribus siquidē parabolis ex parte temporis nuptialis, & ex parte imperfectionis
discipulorum, sapientia magistri cōmēdatur: in hac autē explicatur indispositio discipulorū
ex cōsuetudine. Sicut enim gustus assuetus vino veteri recusat statī mutationē in vinū nouū
(eo ꝙ suauius gustatur vetus) paulatim autem assuefactus ad nouum, sentit suauitatem noui

ita discipuli assueti veteri legi, non gustant adhuc suauitatem nouæ legis quam ego mecum
F fero, sed veniet tempus quando gustabunt suauitatem noui testaméti. Consydera prudés le-
ctor iesum per has parabolas nó tantum voluisse reddere rationé quare discipuli sui nó ie-
iunabant tunc: sed quód occasione sumpta ex verbis scribarum & pharisæorũ, extendit do-
ctrinam suã ad declarandum quare ea quæ sunt nouæ legis non exigebat à discipulis suis.
Immo per hanc vltimã parabolã, rationem reddit literalem quare etiam post misioné spiri
tus sancti non statim abstraxit fideles suos à legalibus cærimoniis. Suauiter siquidem assuetos
homines veteri legi disponens, paulatim & non statim abstraxit á legalib⁹: quoniam (vt pa
rabola ista dicit) assuetis veteri vino, non statim sapit nouum.

CAPVT. VI.

G *Actum est autem in sabbato secundo primo quum transiret per sata, vellebant discipu li eius spicas: & manducabant, confricantes manibus.* Dictio vna composita est se cundoprimo, significans secundoprimum. Et Hebræum quid sonat, græ ca tamen dictione. Et quoniam in libris Moysi non inuenitur sabbatum aliquod sic nominatũ, non facile est diuinare quid significetur per sabba tum secundoprimum. Conferendo auté hunc textum cũ textu Matthęi. xii. & Mar. ii. (vbi transitus per sata, describitur non sabbato sed sabbatis: hoc est in festiuitate constante ex multis sabbatis, vt ibidé declaratum est, apparet ꝙ sabbatũ secundoprimum appellatur vltimus dies festiuitatis constãtis ex multis sabbatis. Vltimus si- quidem dies erat sabbatum hoc dies festus) sicut & reliqui illius solénitatis dies: & quód pl⁹ est, erat præcipuũ seu prĩcipale sabbatum: quoniam erat celebrior & sanctior reliquis diebus
H post primum. Et quia erat æqualis primo diei, ideo dicitur secũdo primum hoc est precipuũ iseu Prĩcipale. Prim⁹ eni dies solénitatis erat sabbatum primoprimum, hoc est primoprinci- pale: vltimus aũt erat sabbatum secundoprimum, id est secundoprincipale. Et in ꝓposito ad literam significatur vltimus dies solénitatis Paschalis. tunc enim non adhuc perfecte matu- ris spicis, oblato iã secundo die solemnitatis paschalis manipulo primitiarum secundum le gem vesci licebat spicis cóspicatis. *Quidam aũt pharisæorũ dicebant illis. quid facitis quod non licet.* Deest. *facere, in sabbatis?* Apud Matthæum & Marcũ alloquũtur iesum cótra discipulos: hic ve- ró arguunt discipulos. nulla tamen est dissensio: quia vtrunq; verum est. nã & discipulos ar- guerũt (quód Lucas refert) & iesu dixerunt, ecce quid faciunt discipuli tui: ꝙ alii euangelistę referunt. Reliqua circa rem hanc vide exposita Matth. xii. & Mar. ii. *Et respondens iesus ad eos, dixit. nec hoc legistis quod fecit Dauid quũ esuriret ipse & qui cũ eo erant: quomodo intrauit in domũ dei*
I *& panes propositionis sumpsit & manducauit, & dedit.* Deest. *etiam, iis qui cum ipso erant, quos non lice- bat manducare nisi tantum sacerdotibus. Et dicebat illis, quia dominus est filius hominis etiam sabbati. Fa ctum est autem & in alio sabbate, vt iuraret in synagogam & doceret. Et erat ibi homo: & manus eius de xtera erat arida.* Curatio istius habentis manum aridã, Mar. iii. & Matth. xii. exposita est. *Obseruabant autem scribæ & pharisæi si in sabbato curaret: vt inuenirent vnde accusarent eum.* pro, ac- cusationem eius. tanq̃ sacrilegi violatoris sabbati. *Ipse vero sciebat cogitationes eorum: & ait homi ni qui habebat manũ aridam. surge & sta in medio. Et surgens stetit. Ait autem.* pro, *ergo. ad illos ie- sus. Interrogo.* pro, interrogabo *vos.* Facto enim constitutionis ægri in medio: & verbo moué dæ quæstionis attentos omnes reddit: vt vel sic scribæ & pharisęi resipiscant, aut salté cessent ab huiusmodi obseruatióe, videndo ꝙ nó oculte sed palam & ratione adiũcta curat iesus sab bato. *Si licet.* pro, *vtrum liceat.* . id est quid horum duorum liceat. *Sabbatis benefacere an male.* Deest *facere, animam saluam facere an perdere.* pro, occidere. *Et circumspectis omnibus.* Deest, illis. si aliquis vellet aliquid respondere *Dixit homini, extende manum tuam. & extendit.* pro
K ille autem fecit sic. idest extendit manum suam. *Et restituta est manus eius.* Deest. sana vt altera. *ipsi autem repleti sunt insipentia.* pro. amentia. quæ deterior est insipientia.
¶ *Et colloquebantur adinuicem quidnam facerent de iesu.* Superfluit præpositio de. Machinabantur enim quid facerent contra iesum, vt eum occiderent. ita quod repleti (quo ad partem intel- lectiuam) dementia & (quo ad partem affectiuam) odio, malignitas eorum prodiit in collo- quium ad tractandum de morte iesu. ¶ *Factum est autem in aliis diebus, exiit in montem orare.* pro, vt oraret. Describitur iesus electurus duodecim ex discipulis suis in apostolos, prius ad orationem recurrens in loco solitario: in móte scilicet. ¶ *Et erat pernoctens in oratione dei.* Non solum orauit, sed nocte tota in oratione, perseuerauit: docens ecclesiam suam vt promotura aliquos, orationem præmittat, non pro cerimonia, sed vere recurrando pro diuinæ gratiæ

inspiratione

inspiratione & aspiratione. Iesus enim non indigebat vt oraret, sed ad nostram instructioné pernoctauit in oratione. *Et quũ dies factus esset, vocauit discipulos suos: & elegit duodecim.* Ipse eos elegit & non econuerso: ipse eos promouit & non econuerso. ¶ *Ex ipsis.* Vt discamus quod ex gremio ecclesie eligendi sunt præpositi. ¶ *Quos & apostolos nominauit.* Solam ac primam apostolatus dignitatem à iesu inuenimus nominatam in ecclesia eius, quã nõ à gradu aliquo nominauit, sed à passiua missione: quæ subiectionem sonat, Apostolus enim grece, latine dicitur missus. *Simonem, quem cognominauit.* pro, quem & nominauit, *Petrum.* Vnde nominatio sortita est effectum: dum iam communiter non appellatur Simon Petrus sed petrus, A

¶ *Et andream fratrem eius. iacobum & ioannem, philippum & Bartholomeum, Matthæum & Thomam Iacobum alphei & Simonem qui vocatur zelotes & iudam, iacobi & iudam scariot.* pro, Iscariotem, *qui fuit proditor.* ¶ *Et descendens cum illis.* de mõte Hic apparet quod apostolos elegit in monte: vt ex loco celsitudo apostolatus significaretur. ¶ *Stetit.* non sedit: ad differantiam sermonis relati Matt. v. vi. & vii. quem habuit iesus sedens. ¶ *In loco campestri.* ad differentiam montis: in quo dictum sermonem apud Matthæum habuit. ¶ *Et turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis.* ad differentiam dicti sermonis. ad quem audiendum describuntur tantum accedétes discipuli eius. *Ab omni iudæa & Hierusalem & maritima & Tyri & Sidonis.* Superfluit cõiunctio &, ante dictioné Tyri. Significatur enim ora maritima Tyri & Sidonis. Et est sermo non de mari Galileæ, quod est lacus: sed de vero mari mediterraneo. *Qui venerant vt audirent eum, & sanarentur a langoribus suis.* Non solum venerant vt audirent iesu doctrinam sed vt sanarentur à suis ægritudinib⁹. *Et qui vexabãtur a spiritibus immundis, curabantur.* Deest etiam Legendum est, Et iã curabantur. Ita ꝙ non solum sanabantur ægritudines ex naturaliũ agétium exorbitantia causatæ: sed etiam vexationes hominũ ab immundis spiritus. *Et omnis turba quærebat eum tangere.* Quandoque iesus curat solo imperio, quandoque tactu: vt mõstret & authoritaté diuinã & sanctitaté humanitatis suæ. Propterea enim tactu vtitur ad curandum vt cognoscamus naturã humanã in ipso esse organum coniunctum deitatis: sicut man⁹ mea est organum coniunctum personæ meæ. seu sicut lingua est organum cõiũctum intellectus humani. cõiunctum auté non organice sed personaliter. *Quia virtus de illo exibat.* quo ad actionem, sanationé, scilicet & curationé. *Et sanabat omnes.* nullo excepto, *Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos.* Si dixisset in cælum, clara esset necessitas eleuatiõis oculorum: sed dicédo in discipulos, insinuat ꝙ demissis oculis iesus prædicabat. & ꝓpterea eleuare dicitur oculos à solita modestia demissorum oculorum. *In discipulos suos.* Vt intelligamus principium sermonis subiuncti, dirigi ad discipulos eius. *Dicebat. Beati pauperes.* Discipulos suos quos ad voluntariã paupertatem quantum ad bona temporalia, & à carnalibus cõmoditatibus quantum ad corpus, & à delectabilibus mundi quantum ad animam abstraxerat, & ad patiendum mala omnia propter se iesum asciuerat alloquitur: & beatos fore ex singulis horum prænunciat. Vnde non dicit beati pauperes spiritu (vt in monte dixerat) sed beati pauperes: vt ad literã intelligamus de paupertate opposita diuitiis. Proculdubio tamen loquitur de paupertate voluntaria: sed hoc non explicauit, quia discipulos alloquebatur voluntarie pauperes. Est enim sensus, beati vos mei discipuli pauperes. iam enim dixerat euangelista eleuatis oculis in discipulos suos. Beati autem modo in spe, & demum in re. Et rursus perspicacius, beati inchoatione cælestis beatitudinis. Significatur enim tanta virtutis perfectio vt inchoatio quædã sit æternæ foelicitatis: sicut gemma arboris inchoatio est fructus. Summa enim virtutis celsitudo in hac vita, per beatitudines tam apud Matthæum quàm Lucam scriptas significatur quæ perfectissimis à deo conceditur: ita quòd eorum amor, contemplatio & agendi patiendique ratio, in confinio est beatorum & viatorum. ¶ *Quia vestrum.* Clare patet ad discipulos eius dirigi sermonem. *Est.* Non dicit futurum est, sed iam est, propter celsitudinem virtutis ĩ qua inchoatum est regnum dei. *Regnum.* Non dixit quia vestræ sunt diuitiæ, paruipendés reddere diuitias pro paupertate: sed redditum regnum pro paupertate declarat. B C D E

Dei. Apud Matthæum dicitur regnum cælorum, hic vero regnũ dei. Quod quãuis idem sit regnum excellentior tamen denominatio est à deo quam à cælis: ad significandũ summos esse qui ad perfectioné discipulorum suorum perueniunt. *Beati qui nunc esuritis.* Non dicit esuritis iusticiam (vt in monte dixerat beati qui esuriunt iusticiam) sed dicit qui nunc esuritis, ad literam loquens de corporali fame, in qua comprehendit voluntariam abstractionem ab iis quę sunt carnis. Similiter enim non oportuit exprimere volũtarie esuritis: quia ad discipulos suos loquitur, qui voluntarie amplexi sunt statum esuriendi: hoc est subeundi necessitates quascunq; necessariorũ ad corpus, quorũ quia maxime necessari⁹ est cibus, ideo in esurie omnia

comprehenduntur. *Quia saturabimini.* Non dicit quia saturamini, sicut dixerat quia vestrum
F est regnum: sed quia saturabimini. nulla enim quantacunq; inchoatio cęlestis felicitatis in
hac vita saturat: sed celesti patrię satietas reseruatur. *Beati qui nunc fletis.* Gradatim post abdi-
cationem rerum per voluntariam paupertatem: adiunxit mortificationem carnis per volun
tariam esuriem: & nunc tertio ad animum ascendit, cuius est tam ridere quàm flere. Et si-
mili ratione de voluntario fletu, subiugante quecunq; mūdi oblectamenta: famā, honorem
gloriam, amari. & reliqua huiusmodi. Cōgruit autem huiusmodi perfectis flere. tū propter
impedimentum carnis: iuxta illud, infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis
huius? tum propter dilatam gloriam cælestem spes enim quæ differtur, affligit animā. tum
propter infinitos laqueos mūdanorum omnium, & his similia. ¶ *Quia ridebitis.* Sicut meta-
phorice risu significatur gaudium, ita fletu significata est interna secundum deum tristitia.
G *Beati eritis.* Quarto loco beatitudo in patiendo propter ipsum iesum describitur: vt intelliga-
mus Christi discipulos beatos non solum voluntariis actionibus, sed etiam voluntarie susti
nendo pasiones illatas ab aliis. *Quum vos oderint homines.* Ecce primum malum, odio haberi
ab hominibus. *Et quum separauerint vos.* Ecce secundum malum sequestrationis carceris, exi-
lii. *Et exprobauerint.* pro, probris affecerint, *& eiecerint nomen vestrum tanquam malum propter fi-
lium hominis.* Quēadmodum duo mala (odii scilicet & separationis) contra ipsos discipulos,
ita duo mala contra nomen eorum prædicit. scilicet affectionem probri, & eiectionem. Et
primum quidem experimentum probauit: quoniam nominati sunt superstitiosi, magicę ar
tis &c. Eiectum quoq; christianum nomen tanq̄ malum, antiquorum gesta testantur. *Gaude-
te in illa die & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælo.* Secundum hæc enim faciebāt pro
phetis partes eorum. Cōsolatur discipulos passuros à iudæis, ab exemplo prophetarum pri-
scorum: insinuando eis quòd succedunt priscis prophetis in patiendo, & iudæi qui persequē
H tur eos, succedunt patribus suis persequutoribus prophetarum. Acsi aperte diceret. non eri-
tis primi patientes hæc à vestris, quoniam iudæi etiā antiqui similiter persequuti sunt pro
phetas. *Veruntamen væ vobis diuitibus.* Consydera prudens lector hæc quatuor væ: & clara luce
cōperies literalem sensum antedictarum beatitudinum esse quem diximus. Clare siquidem
contra pauperes, e regione ponit diuites: contra esurientes, saturatos: contra flentes, ridentes:
contra exosos & separatos, laudatos ab hominibus cum exemplo pseudoprophetarum. Iux
ta quatuor itaq; rationes beatorum, quatuor quoq; ratiōes reproborum subiunguntur per
quatuor væ. & vbi prius alloquutus fuerat discipulos suos, modo vertit sermonē ad filios per
ditionis. Sicut pauperes voluntarii dicti sunt beati, ita væ æternę damnationis prędicitur
diuitibus: hoc est affectis ad diuitias, qui seruiunt diuitiis. *Qui habebis.* pro, quia recipitis. *con-*
I *solationem vestram.* ideo erit vobis væ in alia vita, quia in hac vita recipitis consolationem ve
stram: idest recipitis à deo quicquid consolationis vobis debetur. nullaq; super est vobis in a-
lia vita debita consolatio. Vbi prudēs lector indiciū hinc habes æternæ dānationis in prospe
ris succesibus iniquorum. recipiūt enī hic mercedē aliquorum bonorū operum quæ faciunt
seu fecerunt. *Væ vobis qui saturati estis.* Intellige etiā affectu: quorum scilicet desyderia carna-
lia in hac vita adiplentur. *Quia esurientis væ vobis qui ridetis nunc.* hoc est qui fruimini hoc mun
do. *Quia lugebitis & flebitis. Væ quū benedixerint vobis.* Cōtra oīa mala inferenda discipulis suis
ponit vnum scilicet benedici: hoc est laudari, cōmendari. *Omnes homines.* vt distingūtur cōtra
deum. mundani enim homines non laudant nisi mundanos. *Secundum hæc enim faciebāt pseu
doprophetis patres eorum.* Vt nihil desit huic contrapositioni: sicut discipulos asimilauerat in
patiendo veris prophetis, ita laudatos ab hominibus, asimilat pseudoprophetis priscis: dicē
K do ꝙ similiter antiqui iudæi approbauerunt laudaruntq; pseudoprophetas: vt patet. in iiii.
lib. Reg. *Sed vobis dico qui auditis.* Post specialē sermonē prius ad discipulos suos de securitate
æternæ beatitudinis, & deinde ad contrarios de certitudine æternæ damnationis ad omnes
auditores dirigit sermonē. *Diligite inimicos vestros.* Inchoat ab actu charitatis erga inimicos.
Nec est sermo de inimicis inquātū inimici sunt: sed de ipsis hominibus qui sunt inimici, ꝗ vt
nō obstāte inimicitia illorū ad nos diligamus. Et huiusmodi diligere aliquo modo est præ-
ceptum, & aliquo modo est consultum. præceptū quidē in genere: hoc est à generali dilectio-
ne qua diligimus oēs homines, omnes christianos, omnes conciues, omnes consanguineos,
non excludamus inimicorum, hominem, christianum, consanguineum & sic de aliis gene-
ricis cūmunionibus. Consultum autem in speciali. sub consilio enim diuinæ charitatis cō-
prehēditur vt diligam in particulari inimicū: sicut siquidē nō teneor in particulari diligere
singulos

ſingulos homines,nec ſingulos chriſtianos,cōciues aut cōſanguineos,ita nec teneor in particulari diligere inimicum.Incepit autē ieſus á dilectione inimicorum:quia internus actus diligēdi ad ſolos amicos aut non inimicos: naturalis eſt:ad inimicos autē diuini præcepti ſeu A
conſilii eſt nulla enim ratione dicimur ad diligendum inimicos niſi propter deum.*Benefacite his qui oderunt vos.*Non ſufficit intus diligere ſed oportet exterius benefacere. Quod cum prę dicta diſtinctione intelligendum eſt:cum hac ſubdinctiōe de diligere & benefacere ī particulari,vel regulariter vel in articulo vrgentis neceſsitatis.nam regulariter conſilii non præcepti eſt tā diligere quàm benefacere in particulari:ſed ſi articulus vrgentis neceſsitatis contingeret,ſub præcepto teneor eſurientem paſcere,ſitientem potare,ſubmergendū erigere,& ſic de ſimilibus. *Benedicite maledicentibus vobis.*Præceptum hoc (ſicut & præcedentia & ſubſequētia) quia affirmatiuum eſt,non obligat pro ſemper & pro vbiq; ſed pro loco & tēpore:quādo ſcilicet oportet extra tempus ſiquidem neceſsitatis quandoq; cōſilii eſt,quandoque īprudentiæ eſſet.Vnde & dominus ieſus non benedixit(ſiue pecando ſiue laudando) eos qui tēpore paſsionis eius illi maledicebāt:quia nec oportebat nec expediebat.Benedicite ergo quū oportet vel expedit.*Et orate pro calumniantibus vos.*Et hoc quoque affirmatiuum eſt præceptū B
& cum diſtinctione ſuperius dicta (in genere vel in ſpecie) intelligendum eſt. cōſilii ſiquidē eſt diuini orare in ſpeciali pro calumniantibus nos:præcepti autē vt à cōmunibus orationibus nō excludamus eos:vt declaratum eſt de benefacere & diligere.*Et qui te percuſſerit in maxillam vnam,præbe illi & alteram.*Poſt charitatē ea quæ ſunt patientiæ ſunt ſubiungit Pręceptū hoc quia affirmatiuum eſt,non obligat niſi quum oportet:neque cōſulit niſi quum expedit. Vnde & ipſe ieſus quia nec oportebat nec expediebat,percuſſus in maxilla,non præbuit alteram:ſed dixit ſit male loquutus ſum &c.*Et ab eo qui aufert tibi veſtimentum.*pro,tum pallium Pallium enim eſt ſumma veſtis,ſub qua eſt tunica.*Etiam tunicam noli prohibere.*pro, ne prohibeas.præceptum eſt negatiuum:& propterea obligat ſemper.Sed bene nota quid pręcipitur. Sola eni voluntaria prohibitio inhibetur,ad differentiā prohibitionis rationabilis. Quum enim ratio cogit aut conſulit ad prohibendum,non eſt voluntas quæ prohibet ſed ratio,nō fit cōtra hoc præceptum.Porro quum nec oportet nec expedit prohibere,præcipitur vt volūtatē noſtrā non expleamus prohibendo.nā peccatum eſſet prohibere ſicut & mentiri. *Omni* C
*autem petenti te,tribue.*Hoc affirmatiuū eſt,& ad miſericordiā ſpectat.nec obligat niſi quum oportet.nec cōſulit niſi quum expedit ꝙ omni petenti á te tribuas quod petit.*Et,qui aufert quæ tua ſunt.*ne repetas.Præceptum hoc negatiuum eſt:& cōſequenter obligans ſemper & ad ſemper.Sobrie tamen intellectum.Cōſiderandū eſt enim quòd nō repetere ſuum non eſt negatio actus ex proprio genere mali,ſicut non furari & nō mœchari.nā repetere ſuum:nullū crimen eſt ex proprio genere:quum iuſtitiæ inuitatur.Sicut autē omnia affirmatiua præcepta & conſilia dantur de ſolis actibus virtutum,ita nullum negatiuum tam præceptum ꝙ̄ conſilium datur contra virtutum.& propterea præceptum ſiue cōſiliū hoc nouæ legis (quæ eſt D
lex gratiæ,quæ non aduerſatur naturæ ſed perficit illam intelligitur de nō repetere ſuum circa præiudicium virtutis,immo virtuoſo.Et quoniam repetere ſuum implicitam habet negationem relinquendi ſuum in poteſtate eius qui abſtulit ſeu qui habet,conſequens eſt ꝙ quandocūque negatio iſta occurrit neceſſaria aut expediēs ſecundū rectā rationē,non præcipitur neque cōſulitur nō repetere ſuū:quia tūc præceptum ſeu cōſilium militaret contra virtutē. Tunc ergo præcipitur aut conſulitur non repetere ſuum quum rectę rationi conſonat vt neceſſarium aut expedienes.vt neceſſarium quidem præcipitur.vt expediens autē conſulitur. Sicut ieiunare tunc præcipitur aut conſulitur quum virtuoſum eſt:& non quum comedere infra diē,neceſſarium aut expediens eſt ſecundum rectā rationē.*Et prout vultis vt faciant vobis homines.*Præceptum hoc affirmatiuum generale eſt,comprehēdens omnia:& eſt iuris naturalis.Quod ideo ſubiunxit ieſus,vt manifeſtaret præcepta ſua pręcepta euangelica nō aduerſari præceptis naturalis iuris,ſed perficere illa.Quum autē audis quęcūque vultis,ītellige de uolūtate relata nuturali iure rectæ rationis.*Et vos facite illis ſimiliter.*ſimilitudine proportionali.Nō eni præcipitur dominis qui recta ratiōe volunt ſeruili ſibi â ſubditis, vt ſubiiciātur illis:ſed vt proportionaliter exibeant ſeipſos illis ſubditis.vt quēadmodūvolūt ſubditos facere ꝙ debent,ita ipſi quod debent ſubditis faciant.hoc eſt enim ſimiliter de viro & vxore,& reliquis diſparibꝰ conditonibus.*Et ſi diligitis eos qui vos diligunt.*Reddit rationem præceptorū ſuorum.Et ratio vrgens ad reddendā rationem eſt:quia pręcepta hęc erant noua. In veteri ſiquidē lege dictum erat,diliges amicum tuum & odio habebis inimicum tuum. ſimiliter E

dictũ erat. mutua fratri tuo, ab extraneo autem accipies vsuram. Reddit itaq; rationem suorum præceptorum ex parte meriti. Et intẽdit quòd diligere amicos, & benefacere ac mutuare rependentibus, actio communis est merentibus & nõ merentibus cælestem beatitudinem. Diligere autem inimicos & benefacere ac mutuare omnibus, actio est propria merentibus vitam ęternam. *Quæ vobis est gratia*. reddenda à deo? quasi dicat nulla. Nam & peccatores diligentes se, diligunt. Hoc est quia communis est huiusmodi dilectio vobis ac peccatoribus: ac per hoc non est meritoria. Et per hoc patet sensus sequentium.

F

¶ *Et si benefeceritis iis, qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis iis a quibus speratis recipere*. s. alia vice mutuum. *quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerantur*. pro, mutuum dant, *vt recipiant æqualia*. Hoc est non vltra sortẽ, sed æquum beneficium. *Verumtamẽ diligite inimicos vestros*. Post rationẽ redditã repetit præcepta sua tanq̃ ex ratione meriti illata. *Benefacite*. Deest coniunctio &. Legendum est. & benefacite *& mutuum date, nihil inde sperantes*. Subintellige ab hominibus quibus benefacitis & quibus mutuatis. Parem dominus legem statuit benefacientibus & mutuantibus: quo ad hoc, nihil inde sperent: quia ad literam loquitur de benefacere, & mutuare meritorie. Et propterea vult nihil sperari inde: hoc est ex mutuo, ex beneficio. Et bene nota quòd etiam internam spem aliquid inde habendi prohibet, & non solum pactum: quia spes aliquid inde habendi ab hominibus tollit meritum tam ĩ beneficio q̃ ĩ mutuo. & præter hoc in mutuo constituit peccatum vsuræ mentalis. *Et erit merces vestra multa*. Quia dixerat si dilexeritis amicos, si benefeceritis & mutuaueritis rependentibus quæ vobis est gratia? & intulerat diligendos inimicos benefaciendum & mutuandum omnibus sine vlla spe humanæ retributionis. declarat non solum manere eos gratiam sed mercedem: vt intelligamus debitam fore talibus retributionem æternam. merces enim debita est, Propterea dicebat Paulus. reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi iustus iudex. *Et eritis filii altissimi*. non solum merces multa, sed dignitas filialis promittitur altissimi dei. Quia ipse benignus est super ĩgratos & malos. Rationem filiationis diuinę ex assimilatione ad deum reddit. ex hoc enim quòd deus benignus est super gratos & ingratos, & vos diligendo inimicos, benefaciendo & mutuãdo omnibus, assimilabimini illi, ideo filii eritis altissimi. ¶ *Estote ergo misericordes*. Infert vniuersale præceptum misericordiæ ex hoc quòd in filios fidei asciti estis. *Sicut & pater vester misericors est*. Ex iure imitationis paternę tenemini ad misericordiam, quia pater vester misericors est. Et est præceptum hoc affirmatiuũ: obligans pro quando oportet, & cõsulens ꝑ quando expedit, etiã si nõ oporteat. *Nolite iudicare*. pro, ne iudicate. Prohibet iudiciũ voluntariũ: hoc est nõ ex ratione sed voluntate procedens. quod iniquum valde est. Vnde & præceptum hoc negatiuum est (obligans semper & ad semper) tam de iudicio publico quàm priuato.

G

H

I

¶ *Et non iudicabimini*. Hoc est & hinc non merebimini iudicari. *Nolite condemnare*. pro, ne cõdemnate. Prohibet condemnationem ex voluntate, non ex recta ratione procedẽtem: quia hoc est iniquissimum: & ideo præcepto negatiuo prohibetur. *Et non condemnabimini*. hoc est & hinc non merebimini condemnari. *Dimittite*. offensas & iniurias vestras, offendentes & iniuriantes vobis. Sed præceptum hoc affirmatiuum est: obligans pro loco & tempore quando oportet: & consulens quando expedit, etiam si non oporteat. Aduerte tamẽ ꝙ in hoc pręcepto clauduntur duæ negationes. s. non habere odio offendentes & iniuriantes, & non iudicare priuata potestate iniurias & offensas acceptas. Et quo ad vtrunque præceptũ hoc obligat semper & ad semper. quo ad tertium autem quod affirmatiue faciendum præcipitur. s. parcere seu donare. obligat pro quando oportet, & consulit pro quando expedit vt dictum est. ¶ *Et dimittemini*. hoc est & merebimini vt dimittantur vobis iniuriæ & offensæ vestræ in deum. ¶ *Date*. bona fortunæ, doctrinę, & ministerii gratiæ. Et hoc similiter quia affirmatiuum est, obligat pro quando oportet, & consulit pro quando expedit. ¶ *Et dabitur vobis*. Ecce merces. & merebimini vt detur vobis. ¶ *Mensuram bonam & confertam & coagitatam & superfluentem*. Quatuor conditiones materialis mensuræ describuntur. primo quòd sit nõ auara seu adamussim iusta, sed bona. Secundo quòd sit conferta: hoc est pressa. quum mensurantur enim arida non numero aut pondere, sed vase continente, pressio eorum quæ mensurantur auget bonitatem mensuræ. Tertio quod concutiatur vas inter mensurandum. post pressionem siquidem si agitetur vas, maiorem quantitatem capit: & hoc significat & coagitatam. Quarto ꝙ superfluat, dicendo & superfluentem. ¶ *Dabunt*. vestra meriti, vestrum dimittere, vestrũ dare. & similiter vestra demerita, vestrum voluntarium iudicare, vestrum voluntarium

K

voluntarium condemnare. Dabunt inquit, nõ dabit deus, nec dabunt iudicati, cõdemnati, dimissi & donati (quũ istos nõ oporteat esse de numero electorum) sed dabunt meritorie vestra bona & mala opera: propterea enim omnes retributiones passiue sunt dictæ (non iudicabimini, non condemnabimini, dimittemini, dabitur vobis) vt oĩa hæc ad merita referri intelligamus, vt meritorie intelligantur. Merita itaq; datura significantur mensuram bonã &c. A
Intendit enim ad literam describere ad declarare tám præmia quàm pœnas futuræ vitæ respectu earum quæ sunt in præsenti pœnarum & similiter præmiorum, fore ad similitudinẽ mensuræ bonæ, conferte, cogitatæ & supereffluentis: incomparabiliter siquidem excedũtur hæc bona & mala pœnæ præsentis vitæ á bonis & malis futuræ vitæ. *In sinum vestrum. Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis.* Ne crederes puniendos aliquos supra cõdignum, declaratur quod mensura qua mensi fueritis bene vel male operando, eadem proportionaliter fiet retributio tam pœnæ q̃ p̃mii. Ita quòd iustitia mẽsuræ seruabitur: hoc est iuxta quantitatem meriti vel demeriti, respondebit proportionaliter præmium & pœna. sed respœnales & similiter res præmii in alia vita erunt velut mensura bona, conferta, cogitata & supereffluens, relatę ad pœnas & bona pręsentis vitę. B
¶ *Dicebat autem illis & similitudinem. nunquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foueam cadũt.* pro, cadent? Tribus similitudinibus contiguis declarat tria crimina eorum qui alios regunt. Et prima quidem similitudine declaratur ignorantia præsumens regere alios cum damno vtrorumq;. Et clara est, de cæco cæcum ducente.
¶ *Non est discipulus supra magistrum.* Deest. suum. Secunda similitudine declaratur crimen nimis sapiendi: quod incurrunt rectores illi qui dum plus volunt sapere quàm oportet, non seruant leges sed detrahunt illis. Contra hoc enim affertur similitudo, ꝙ non est discipulus supra magistrum suum. *Perfectus autem omnis.* Supple discipulus. erit, si sit. Superfluũt duę dictiones, si sit. Legẽdũ est. *Erit si sit sicut magister eius.* Et est clarissima sententia, quod tunc omnis discipulus erit perfectus, quum erit sicut magister eius. Discipulus enim inquantum discipulꝰ, non potest peruenire ad maiorem perfectionem quàm sui magistri. Vnde hic reprehendun- tur qui volunt nimis sapere tam supra leges quàm supra prælatos suos. Nam tam leges quã prælati magistri locum tenent. C
¶ *Quid autem.* Tertia similitudine damnat crimen hypocrisis facto. tum in actu interiori, dicẽdo, quid vides festucã & non vides trabem: tum in actu exteriori, subiungendo quomodo potes dicere. sine eiiciam festucam. Clare siquidem per hanc similitudinem damnãtur inuoluti maioribus criminibus, qui vident seu corrigunt minora in fratribus. *Vides festucam in oculo fratris tui.* Non est sermo de videre, id est scire, sed de videre, id est ponderare. Damnantur enim qui magnipendunt parua aliorum crimina, quum ipsi habent magna.
¶ *Trabem autem quæ in oculo tuo est, non consyderas? Aut quomodo potes dicere fratri tuo, frater, sine eiiciam festucam.* deest. quæ, in oculo tuo est, *ipse in oculo tuo trabem nõ vides? Hypocrita.* appellat crimen hoc hypocrisim: quia facto exercet officium boni viri, ponderando & corrigẽdo peccata fratris: & similiter facto est malus vir: vtpote habens in se maiora crimina. Quia itaque officio ponderandi & corrigendi alienos defectus, agit virum bonum, & non est vir bonus: ideo hypocrita dicitur. D
¶ *Eiice primum trabem de oculo tuo.* Ordinem damnat cœlestis magister, dicendo eiice primum. Ita quod non damnat reprehensionem aliorum, sed ordinem reprehendendi: quia primum debes videre & purgare teipsum, & deinde videre & purgare alios.
¶ *Et tunc perspicies vt educas.* pro, eiicias, *festucam quæ in oculo fratris tui. Non est enim arbor bona.* Subiungit demum tria generalia documenta. Primum de connexione inter bonam voluntatem & bonum opus, ex similitudine arboris & fructus. E
¶ *Quæ facit fructus malos.* pro, fructum malum. *neque arbor mala faciens fructum bonum.* Per arborẽ intelligi voluntatem ipsemet dominus exponit, subiungens thesaurum cordis: ꝑ fructum autem intelligi non solum exteriorem ꝑationem, sed etiam loquutionem exponit. subiungẽdo ex abundantia cordis os loquitur. Et aduerte vt distinguas inter fructum & effectum cõsequentem fructum: inter ꝑationem & effectum consequentem ex illo opere. Nam mala voluntas non potest bonum fructum tam ꝑationis quam loquutionis producere: cum quo tamen stat ꝙ ex illa ꝑatione seu loquutione sequatur bonus effectꝰ. Verbi gratia, euangelizans ꝓpter inanem gloriam malum fructum producit: quia prædicatio ipsa peccatum est: effectus tamen concomitans (puta conuersionis auditorum ad pœnitentiam) bonus est: sed non à mala voluntate prædicantis, sed á bona voluntate audientis. Et similiter quum aliquis dat

dat eleemosynam propter inanem gloriam, eleemosyna ipsa peccatũ est, releuatio aũt paupe-
F ris subsequens bona est, sed nõ est fructus male voluntatis dantis, sed est fructus rei q̃ datur.
Manet ergo semper solida Iesu christi regula, ꝙ nõ potest mala voluntas bonũ opus facere ne-
q; bona malum. Vnde quum ad bonum finem malas operationes proprias homo ordinat,
nõ est hic fructus bonæ voluntatis. *Vnaquæq; enim arbor ex fructu suo cognoscitur.* Nõ solum q̃tũ
ad esse, sed etiam quantum ad cognitionem, regulam infallibilis cõnexionis inter bonã vo-
luntatem & bonam operationem, malam voluntatem & malam, operationem tradit domi
nus. ita ꝙ non est temerarium iudicium á propria operatione iudicare voluntatem.

Neq; enim de spinis colligunt ficus: neq; de rubo vindemiant vuam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Legendum est. loquitur os eius.

G ¶ *Quid aũt vocatis me domine domie. & non facitis quæ dico?* Secundum generale documentum
est de vanitate professionis fidei sine opere. Est enim sensus ꝙ frustra vocatis me domine do
mine (hoc est profitemini me dominum, duplicando orationem orationibus, præcibus, exte-
riori cultu & similibus) si non facitis quę dico. *Omnis qui.* Tertium generale documentum est
de stabili proposito benefaciendi, fũdato semper christum. Intẽdit siquidẽ declarare quis est
benefaciens apud deum. Dixerat enim priore documento ꝙ professio fidei sine facere ea quę
Iesus dicit vana est: nunc autem declarat ꝙ non quilibet modus faciendi præcepta christi suf
ficit ad hoc vt sit benefaciẽs apud deum, sed requiritur quod habeat cor fundatum, firmum,
& quantum est ex se immutabile ad facienda præcepta Iesu christi. Et docet hoc distinguẽdo
inter benefacientes quo ad hoc quod aliqui bona opera faciunt sine deliberato immutabili-
ter proposito perseuerandi contra tentationes mundi, carnis & dæmonis: aliqui autem bo-
H na opera faciunt cum deliberato proposito perseuerandi & pugnandi contra tentationes.
Primi enim assimilãtur ædificanti domum super terram sine fundamento: alteri autem as
milantur ædificanti domum super petram.

¶ *Venit ad me.* fide. *& audit*, studio. *sermones meos, & facit eos.* vere coram deo. *ostendam vobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum.* Legendum esset, qui fodit & profun-
dauit. Significatur enim ꝙ fodit in profundum pro fundamento ponendo. Per quod intelli
gitur hoĩs propositum ad intima cordis penetrare debere. *Et posuit fundamentum supra.* pro, su-
per petram. Per quod significatur soliditas ac firmitas ꝓpositi manẽdi in christo innixi chri
sto. Vbi aduerte in similitudine hęc tria dici de fundatione domus. s. fossionẽ, profundationẽ
& petrarum positionem pro fundamento. *Inundatione autem facta illisum est flumen domui illi.*
Vniuersæ tentationes per hoc significantur.

I ¶ *Et non potuit eam mouere: fundata enim erat super petram.* Bene nota dici quod exterior illisio nõ
potuit eam mouere, ad differentiam casus seu ruinæ prouenientis desuper. Et hoc dicimus
propter Petrum, Dauidem, Moysen, & similes, qui deserente eos diuina gratia, ceciderunt.
q̃uis enim ædificassent domos suas super petram, & ab exterioribꝰ tentationibus non fuissent
moti, deserente tamen modicum eos diuina gratia, ceciderunt. Cuius signum est quod mini
mis occasionibus non magnis tentationibus ceciderunt.

¶ *Qui autem audit & non facit.* cum firmo ꝓposito oĩa seruandi q̃uis velleitatem habeat oĩa ser
uandi. *Similis est homini ædificanti.* pro, qui ædificat, *domum suam super petram sine fundamento. in quã illisus est fluuius: & continuo cecidit: & facta est ruina.* pro, factura, *domus illius magna.* Vbi ẽ regione
describi vides ruinam hoĩs qui cõgeriem operum suorum ędificauit super non integrum seu
nõ firmum vsq; ad intima cordis penetrans ꝓpositum perseuerandi in oĩbus. vel ꝓpositum
nõ fundauit super christum: hoc est nõ est fiducia eius innixa super christum, sed sup viribus
K proprii animi. vtroq; enim mõ deest verum fundamentum. Propter primum siquidem deest
ꝓfunditas: & propter secundum deest petra. Nec alium de ruina domus describitur q̃ ex im
petu fluuii: immo adiungitur ꝙ cõtinuo cecidit ex fluuii illisione, vt intelligamus ex defectu
fundamenti prouenire ruinam: cuius oppositum est in domo fundata super petram. At si du
riusculam forte putas hanc expositionẽ, consydera diligẽtius textum: & vbi cõpereris audito
res Iesu distinctos penes facere vel nõ facere) q̃ sunt extrema cõtradictionis, inter q̃ nullum e-
tiam fingĩ medium) & oẽs qui faciunt comprehensos, explicet sub iis qui ædificarunt super
petram. Perpendes reliquos oẽs appellari nõ facientes, & cõprehendi sub iis qui ædificarunt
super terram sine fundamẽto. nec miraberis si magna multitudo christianorum sub hoc mẽ
bro á iesu describitur: quoniam pauci sunt electi.

CAPVT.

 A

CAPVT. VII

VVM *autem impleſſet omnia verba ſua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Centurionis aũt cuiuſdam.* Hæc geſta & dicta circa curationẽ ſerui Centurionis, expoſita vide Mat. 8. Ordo tamen rei geſtæ hic explicatur. *Seruus.* clare hinc cõſtat non filium fuiſſe Centurionis, ſed ſeruum ſeu famulum. *Male habens, erat moriturus.* Hoc eſt periculo mortis. *Qui illi erat precioſus.* Hoc eſt charus & in precio habitus. *Et quum audiſſet de ieſu.* miracula & aduentum eius in Capharnaum. *Miſit ad eum.* Hæc prima miſſio à Matthæo ſignificatur acceſſus Centuriõis: B
quia vere acceſſit per ſeniores Iudæorum ad Ieſum, q̃uis nõ per ſeipſum. *Seniores iudæorum.* centurio gentilis recognoſcens ſeipſum inferiorem Iudęis electis à deo ad cultum vnius dei, arbitratus eſt ſe nõ eſſe dignum ad hoc vt accederet ad Ieſum: & ꝓpterea miſit ad eum ſeniores iudæorum tanq̃ ꝑſonas idoneas. Vnde non acceſſit ſed pluſq̃ acceſſit ad Ieſum. & ꝓpterea Natthæus dicit quod acceſſit, intentionẽ deſcribens centurionis. *Rogans eum vt veniret & ſanaret ſeruum ſuum.* Quia nõ quadrat intẽtioni & verbis centurionis ſubiunctis iſtam petitionem iniunctam fuiſſe à centurione, ideo intelligendum eſt lucam ſcripſiſſe petitionem centurionis ſecundum ſenſum. quo intellecta eſt à ſenioribus iudæorum qui erant nuncii. centurio ſiquidem miſit ſeniores ad ieſum: nec aliud eis i iũxit niſi ꝙ Matthæus refert à centurione dictum. ſ. puer meus iacet in domo paralyticus & male torquetur. ſed ſeniores iudæorum neſcientes magnitudinem fidei & humilis cordis centurionis, intellexerunt centurionem cupere vt ieſus veniret, & ſanaret illũ: quum tamẽ cẽturio nõ cuperet niſi vt ſanaret. Et propterea Lucas deſcribit petitionem centuriõis C
ſcd̃m ſenſum quẽ intellexerunt & exequuti ſunt ſeniores, dicẽdo rogãs eum vt veniret & ſaret. *At illi quum veniſſent ad ieſum, rogabant eum ſolicite.* pro, ſtudioſe. ſeu ſedulo, *dicentes ei.* Supfluit ei. *quia dignus eſt vt hoc illi preſtes.* Appoſuerunt ſeniores rõnes. tum ex parte animi. *Diligit enim gentem noſtram.* In quo aperitur ꝙ centurio nõ erat iudeus. Tum ex parte opis religioſi. *Et ſynagogam ipſe ædificauit nobis.* Erat enim ſynagoga locus publicus dicatus ad doctrinam diuinę legis & orationem. *Ieſus autem ibat cum illis. Et quum iam non longe eſſet.* pro, abeſſet, *à domo, miſit ad eum centurio.* Altera hæc miſſio ſcribitur à Mattheo ſub forma reſpõſionis: quia vere reſponſio fuit ad verba & aduentum ieſu ad domum centurionis. Annuerat enim ieſus ſenioribus, & veniebat cum illis verſus domum centurionis: quo audito centurio miſit iſtos amicos ad obuiandum ne veniret. quod fuit vere reſpondere oblato & inchoato aduentui. *Amicos.* Proculdubio etiam iudæos. *dicens. domine noli vexari: non enim ſum dignus.* pro, idoneus. ſeu ſufficiẽs. *vt ſub tectum meum intres. propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus vt venirent ad te.* Hinc clare apparet ꝙ ſupra diximus. ſ. ꝙ centurio nõ petiit vt veniret. manifeſtat enim his verbis ꝙ à principio quo miſit arbitratus eſt ſe non eſſe dignum vt compareret coram ieſu: & pro- D
pter eandem rationem arbitrari ſe indignum tanto hoſpite. *Sed dic verbo & ſanabitur puer meus.* Profitetur centurio non ſolum ꝙ poteſt ſanare (ꝙ etiam leproſus profeſſus fuerat) ſed ꝙ ſolo imperio poterat abſens ſanare.

¶ *Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites: & dico huic vade, & vadit: & alio.* pro, alii, *venit, & venit: & ſeruo meo fac hoc, & facit. Quo audito, Ieſus miratus eſt.* deeſt. eum. ſignificatur enim materia admirationis ipſe centurio, per amicos tantum profitẽs fidem & humilitatem. *Et conuerſus ſequentibus ſe turbis.* pro, ſequenti ſe turbe, *dixit. amen.* Superfluit amen. *dico vobis, nec in iſrael tantam fidem inueni. Et reuerſi qui miſſi fuerant domum, inuenerunt ſeruum qui languerat ſanum.* Tacet hic Lucas multa ieſu verba à Matthæo relata. inter q̃ continetur ꝙ dixit E
Ieſus centurioni ꝑ amicos illos: vade, ſicut credidiſti fiat tibi. Secundum rẽ Ieſus dixit vadite (quoniam amicos centurionis remiſit) ſed Matthæus coactus eſt vti numero ſingulari, qa introducit centurionem acceſſiſſe. ita ꝙ centurioni in amicis dictum intellige vade. Reliqua (vt diximus) expoſita ſunt. Matth. 8. *Factum eſt deinceps, ibat ieſus in ciuitatem quæ vocatur Naim:* ciuitas dicitur in Galilæa in ſorte zabulon, ſita ſub monte Tabor.

¶ *Et ibant cum eo diſcipuli eius.* Deeſt. multi, *& turba copioſa. Quum autem appropinquaret porte ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus.* pro, vnigenitus, *matris ſuæ. & hæc vidua erat: & turba ciuitatis multa cum illa. Quam quum vidiſſet dominus, miſericordia motus ſuper eam.* Materia miſericordię manifeſta eſt: vidua. ſ. priuata vnigenito filio adoleſcentulo. ita quod ex ætate apparet

quòd

quod non relinquebat matri nepotem. *Dixit illi. Noli flere.* quia nunc restituetur tibi filius.
F *Et accessit: & tetigit loculum. Ii autem qui portabant, steterunt. Et ait. adolescens.* pro, adolescentule, *tibi dico surge.* considera modum resuscitandi. non sicut Elias, aut Eliseus præcando aut incumbé do super puerum, sed imperaudo, solo verbo, non tangendo etiam adolescentulum: solum enim loculum tetigit. statim resuscitauit. non adhuc iacentem in lecto, sed extra portam ciuitatis iam delatum vt sepeliretur. *Et recedit.* vt clara pateret resurrectio. *Qui erat mortuus.* pro, qui fuerat mortuus: *& cepit loqui.* vt clare omnes perciperent vere viuum.
Et dedit illum matri suæ. Fructus miraculi, fruct⁹ misericordiæ significatur per hoc ꝙ datur matri. *Accepit autem omnes timor.* dei. Hic est fructus miraculi in aliis, intus timor, & foris glorificatio dei. *Et magnificabant.* pro, glorificabant, *deum, dicentes quia propheta magnus.* promissus à Moyse. Deute. 18. *Surrexit in nobis, & quia deus visitauit.* Tanto propheta. *plebem suam. Et exiit hic*
G *sermo in vniuersam Iudæam de eo, & omnem circa regionem.* pro, & omnem circũiacentem regioné. Miraculum siquidem hoc tam publice patratum est & tam stupendum fuit, vt non sit admiranda diuulgatio eius. *Et nunciauerunt Ioanni.* in vinculis constituto. *discipuli eius de omnibus his. Et conuocauit duos de discipulis suis Ioannes: & misit ad Iesum, dicens. tu es qui venturus es.* ꝑ, qui venturus erat. seu ille veniens. *an alium expectamus? Quum autem venissent ad eum viri, dixerunt. Ioannes Baptista misit nos ad te dicens. Tu es qui venturus es.* pro, ille venturus. seu veniens. *an alium expectamus? in ipsa autem hora multos curauit a langoribus suis & plagis* pro, flagellis. Significantur enim morbi flagella diuina.
¶ *Et spiritibus malis: & cæcis multis donauit visum. & respondens dixit illis. Euntes renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis: quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur. & beatus est quicunꝙ non fuerit scandalizatus in me.*
¶ *Et quum discessissent nuncii ioannis, cepit de ioanne dicere ad turbas. Quid existis in desertum videre, a-*
H *rundinem vento agitatam? sed quid existis videre, hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste preciosa.* pro, gloriosa, & delitiis sunt, *in domibus regum sunt. Sed quid existis videre, prophetam? vtiꝙ dico vobis & plusꝙ prophetam. Hic est de quo scriptum est. ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis. maior inter natos mulierum propheta ioanne baptista, nemo est: qui autem minor est in regno dei, maior est illo.* Historia hæc cum omnibus hic dictis, Mat. xi. exposita sunt: & propterea non repetenda duximus.
¶ *Et omnis populus audiens & publicani.* Interrumpit Lucas sermonem Iesu, vt reddat rationem sequentium verborum Iesu. Interrumpit autem declarando quàm acceptę fuerint laudes Ioannis Baptistæ apud populum & publicanos baptizatos à Ioanne: distinguendoque eos à Pharisæis & legisperitis non baptizatis à Ioanne. Contra hos enim Pharisęos & legisperi-
I tos non acquiescentes Ioanni nec ipsi Iesu tendunt directe verba sequentia scilicet cui ergo assimilabo. *Iustificauerunt deum baptizati baptismo Ioannis.* id est iustum (hoc est veracem) laudauerunt deum super baptismo Ioannis. audientes enim Ioannem sic laudari à Iesu, laudauerunt deum tanꝗ veraciter adimpleturum promissa baptizatis à Ioanne. *Pharisæi autem & legisperiti consilium dei spreuerunt in semetipsos.* hoc est aduersus semetipsos: hoc est in malum proprium. Significatur enim quod spernendo baptismũ Ioannis spreuerunt consilium dei in suũ proprium malum. *Non baptizati ab eo. ait autem dominus.* Iste tres dictiones non sunt de textu: sed interpositæ sunt ab interprete ad claritatem continuationis. Euangelista enim interiecta distinctione legisperitorum à plebe, continuat sermonem Iesu.
¶ *Cui ergo similes dicam.* pro, assimilabo, *homines generationis huius: & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus.* pro, acclamantibus, *adinuicem, & dicentibus. cantauimus vobis tibiis & non saltastis: lamentauimus.* Deest. vobis, *& non plorastis. Venit autem.* pro, enim *ioannes bapti-*
K *sta neque manducans panem neque bibens vinum: & dicitis dæmonium habet. Venit filius hominis manducás & bibens: & dicitis. ecce homo deuorator.* pro, edax, *& bibens vinum.* pro, vini potor. *amicus publicanorum & peccatorum. Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis.* Explicata Pharisæorum & legisperitorum generatione mala, explicatur generatio acquiescentium ioanni Baptistæ & iesu, appellando eam quod sunt filii sapientię. Est enim sensus quod quâmuis repulsa sit diuina sapientia per ioannem & iesum prædicata, est tamen iustificata, hoc est verax facta, ab omnibus filiis suis, ab omnibus (nullo excepto) filiis sapientiæ: hoc est electis. Vere filiis diuinæ sapientiæ: dum credentes ioanni & iesu, exercent opera secundum diuinæ sapientiæ dispositionem, regulas & ordinem. Reliqua vide exposita Matthæi. xi. *Rogabat autem illum quidam de Pharisæis.* Nomen huius Pharisæi inferius explicatur Simon. *Vt manducaret cum illo.*

Et ingressu

Et ingressus domum Pharisæi, discubuit. Et ecce mulier. Nomen mulieris huius tacetur à Luca propter honorem mulieris, quum describitur peccatrix: quam tamen ioannes. xii. noĩat Mariã, describendo eam à laudabili officio ꝙ vnxerit dominum & exterserit pedes eius capillis suis: vt ibi declarabitur. Lucas enim sicut tacuit nomen vsitatum Matthæi describendo eũ publicanum, ita mõ tacet nomen Mariæ describendo eam peccatricem. *Quæ erat in ciuitate.* nomen ciuitatis tacetur, forte quia in partibus illis appellatione ciuitatis intelligebatur Hierusalem. Ex eo enim ꝙ ciuitatis mentionem facit & nullam noĩat, videtur principalem ciuitatem significare: sicut etiam inferius ca. 22. dicitur. ecce introeũtibus vobis in ciuitatem. occurret vobis homo. Et cõstat ꝙ de Hierusalem loquebatur. ¶ Aduerte tamen plus posse ex textu græco intelligi. nã legitur. Et ecce mulier in ciuitate q̃ erat peccatrix. vbi in ciuitate, potest iungi tam cũ antecedẽtibus quã cum sequentibus. Et siquidem sequentibus iungatur (vt interpres iunxit) expositum est. Si aũt antecedẽtibus, demõstrando mulierem in ciuitate, significatur ꝙ nõ peregrina nec rusticana sed ciuilis erat hęc mulier. *Peccatrix.* Genus peccati non explicatur: sed quum mulier absolute dicitur peccatrix, peccata carnis intelliguntur: vtpote mulieribus ꝑpria quo ad infamiam. *Vt cognouit quod iesus accubuisset in domo Pharisæi.* Nacta cõmoditas mulieri huic significatur ex accubitu Iesu in domo Pharisæi, aut ex vicinitate, aut ꝙ in eadem domo in alia tamen contignatione habitaret: & forte sanguine iuncta erat Pharisæo. omnino enim necessitudo aliqua inter eos coniicitur, ex eo ꝙ mulier hæc ausa est Pharisæi domum introire tãq̃ cõmodam: præcipue quum Pharisæi hmõi cõsortia horrerent, aut horrere se simularent. An autem domus hæc Pharisæi fuerit in ciuitate Hierosolymitana an in castello Bethaniæ, incertum habeo. textus iste non dicit domum istam fuisse in ciuitate, sed mulierem peccatricem in ciuitate: significans quod erat peccatrix in ciuitate Hierosolymitana, & non explicans an tunc fuerit in Bethania an in ciuitate. *Attulit alabastrum.* pixidẽ ex alabastro, *vnguenti. Et stans.* Corporalis sitꝰ significatur. *Retro.* ne inuerecundam putares & impudentis audaciæ. Idemq; significatur ex eo quòd non iuxta caput aut latus, sed iuxta pedes iesu se locauit. *Secus pedes eius.* Deest. flens, *lachrymis cepit rigare pedes eius: & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.* Non dicit rigauit, sed cepit rigare: quia stans in tantum prorupit fletum, vt antequã se inclinaret inciperet rigare lachrymis pedes eius. Quatuor officia hic cõspice: abluere lachrymis pedes Iesu, capillis tergere, osculari eosdẽ, & demum vnguento vngere. Nouum & inauditum genus oblationis ac sacrificii pro pc̃tõrũ veniat adinuenit hęc mulier, proculdubio à spiritusancto inspirata.

A B C

¶ *Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se dicens. hic si esset propheta, sciret vtique quæ, & qualis est mulier quæ tangit eum: quia peccatrix est.* Ignorantiæ personæ ascribit pharisæus quod Iesus permittat pedes suos tangi à peccatrice: putans quod si sciret Iesus illam esse peccatricem non permitteret se tangi ab illa. Et hinc minorem concipit de Iesu opinionem, non arbitrans etiam eum esse prophetam. Quum tamen etiam in hoc erraret pharisæus: quia etiam veri prophetæ ignorant aliqua quæ sunt facti: vt patet de elisæo, dicente. anima illius in amaritudine est: & dominus celauit à me. D

¶ *Et respondens Iesus, dixit ad illum. Simon habeo tibi aliquid dicere. at ille ait, magister dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori.* pro, creditori, *vnus debebat denarios quingentos, & alius.* pro, alter, *quinquaginta. Non habentibus autem illis vnde redderent, donauit vtrisq;. Quis.* pro, vter, ergo. Deest. ipsorum. Ita quod legendum est. vter ergo *ipsorum* dic *plus eum diligit*, pro, diliget? *Respondens Simon dixit. estimo.* pro, existimo, *quia is cui plus donauit. at ille dixit ei. recte indicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni. Vides hanc mulierem? intrauit in domum tuam: aquã pedibus meis non dedisti: hæc autẽ lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis.* pro, capillis capitis sui, *tersit. Osculum mihi nõ dedisti: hæc aũt ex quo intrauit, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxisti: hæc aũt vnguento vnxit pedes meos. Propter quod dico tibi, remittuntur ei.* pro, eius, *peccata multa, quoniã dilexit multum.* Inuersa cõclusio infertur. nã ex dictis inferendum erat, quoniam remittuntur peccata eius multa, ideo diligit multum: & tamẽ infertur ꝙ quia dilexit multum, ideo dimittuntur pc̃tã eiꝰ multa. ¶ Solutio est ꝙ hęc duo cõuertibiliter sese cõsequuntur. Et propterea licet vtrunque inferre, & vtrunque Iesus intulit. multa remissio & multa dilectio, mutuo se inferunt: & similiter parua remissio & parua dilectio. Sed vltra hoc docuit Iesus in his verbis rõnem causalitatis: ꝙ. s. dilectio est causa remissiõis velut perficiẽs: remissio aũt est causa dilectiõis velut disponẽs. disponimur enim ad amãdũ benefactorẽ ex accepta remissiõe debiti: sed nõ perficitur in nobis pc̃tõrum remissio, nisi charitate diuina ĩfusa. Ne itaque intelligeremus similitudinẽ de E

remissione debitarum pecuniarum, per oīa currere cum remissiōe pctōrum, mutauit ies⁹ causalitatem. In remissione enim dubitarū pecuniarū, ex remissiōe sic disponimur ad amādum,
F vt amor nō pficiat remissionē, sed sequatur ad eam ex nostra voluntate: in remissione autem pctōrum aliter est: nam remissio nō perficitur nisi in dilectione, q̄ etiam magis ex deo est q̄ ex nobis: quia infunditur gratuito á deo. Et ppterea dominus intulit, remittuntur eius pctā multa quoniā dilexit multum. Vbi etiam nota ꝙ nō dixit quia dilexit multotiens, sed multum: vt hinc discas nō oporterę ad delendum centum pctá, exigi centum actus diligēdi, exigi centum cōtritiones: quoniam semel diligere multum, delet innumerabilia pctā. *Cui autem minus*. pro, parum, seu paulum. *dimittitur, minus*. pro, parum, *diligit*. Ecce altera cōclusio adęquās dilectionem remissioni. ¶ Vbi magna occurrit q̄stio: quia sequitur ꝙ ioannes baptista cui parum dimittitur parum diligat: si verum est vniuersaliter ꝙ cui parum dimittitur, parum
G diligit. ¶ Solutio est ꝙ sermo Iesu est formalis: hoc est de debitoribus, quaten⁹ debitores sunt, de pctōribus inquantum pctōres sunt. infra siquidem hanc latitudinem solam loquēdo, vniuersaliter verum est ꝙ cui parum dimittitur, parum diligit: ꝙ est dicere ꝙ q̄tum est ex beneficio remissionis, parua remissio parit paruam dilectionem. cum quo tamen stat ꝙ aliunde cui parum dimittitur, maxime diligit. & sic ioannes baptista maxime dilexit aliunde q̄ ex remissione pctōrum eius. *Dixit aūt ad illam remittuntur tibi peccata. Et ceperunt qui simul accūbebant dicere intra se. quis est hic?* Paulo ante Simō nec pphetam reputabat iesum: mō autē stupens cogitat quis est hic? Et vere stupendum erat: quia nō homo tantum, sed deus erat hic. *Qui etiam pctā dimittit? dixit aūt ad mulierem. Fides tua te saluam fecit*. Præter officia exteriora, duas in hac muliere internas virtutes habes ex verbis iesu: fidē. s. & charitatē. Spes enim in officiis eius satis patebat. nisi enim sperasset veniā, nō tot fecisset. Fides igitur p dilectionē opans te sal-
H uam fecit. ¶ Vbi prudēslector collige diuinam mīam remittentem peccata, nō remittere peccata nobis dormientibus, sed coopantibus fide, spe ac dilectione: sine qua nulla est remissio, quantacunq; sit fides ac spes. Et signum in nobisipsis hinc datum, ad cognoscēdum si nobis dimissa sunt peccata multa, scilicet si diligimus multum. nam si nō diligimus multum, nō remittuntur pctā nostra multa: & si remittuntur nobis multa nostra peccata, diligimus multum, iuxta has domini regulas. *vade in pace*. Sentiebat intus mulier fructū magnum ex psentia iesu: & propterea percepta venia pctōrum, & commēdata eius fide, non recedebat, nisi iesus suaui præcepto recessum imperasset. vnde nō absolute dixit vade sed addidit in pace. tum ad continuandum internam mulieris cōsolationem: tum futurum illius statum præfigendo pacificum: quod postea rei probauit successus.

I

CAPVT VIII

T *factum est deinceps: & ipse iter faciebat per ciuitates*. Deest singulas. Legendum est. Per singulas ciuitates. vt intelligamus sigillatim visitari ciuitates á Iesu, & nō in genere prædicasse ipsum ciuitatibus. *Et castella prædicans & euangelizans regnum dei*. Materia prædicationis & annunciationis significatur regnum dei. non regnum mundi. In quo cōprehenduntur omnes virtutes in hac vita: & omnis fœlicitas in futura. *Et duodecim cum illo*. Comitantur Iesum prædicantem vt discant omnia & vbiq; duodecim apostoli. *Et mulieres aliquæ*. Fœmineus sexus non repellitur á societate Iesu. *Quæ erant curatæ*. dupliciter. Quo ad animam. *A spiritibus malignis*. Et quo ad corpus. *Et infirmitatibus*. Intelligo tamē hæc respectiue: non ꝙ omnes fuerint ægrotæ. ¶ Maria quæ vocatur Magdalene. Magnum ar-
K gumentum hinc habetur quod hæc Maria est illa peccatrix descripta in præcedenti capitulo: quoniam in appellatione nominum vsus præfertur. constat autem communi vsu nominū appellari Mariam Magdalenam peccatricem illam. sic enim accepimus á patribus nostris, & illi ab auis, & illi ab attauis, &c. ita quod vsus iste ab apostolorum tpe videtur incepisse. Propter quod Lucas tanq̄ á notissima appellatione describit eam, quę vocatur Magdalene. Dicitur autem quōd vocatur Magdalene á Magdalo Galilęæ oppido cuius erat domina. nullam enim aliam communis vsus vocat Magdalenam.
De qua septem dæmonia exierant. Perseuerat Lucas in abstinentia á turpibus adiectiuis huius mulieris. Noluit dicere q̄ subiecta fuerat vniuersis vitiis: sed excusando quodāmodo eā, & demones accusando, dicit. de qua exierāt septem dæmonia, septem vitia quibus possidebatur á dęmoniis. Septenarius enī nūerus vniuersitatis est Index Hebręo more: vnde & septē angeli, & septem

ſeptem candelabra,&c.deſcribuntur:quia ſeptem dies apud Moyſen vniuerſa comprehendũt. A

¶*Et Ioanna uxor Churæ procuratoris herodis.* Non ſine myſterio euangeliſta etiam coniugatam mulierem deſcribit ſequacem Ieſu:non ꝙ inuito viro hoc faceret (quoniam Ieſus non venit ad dirimendum coniugia,qui venit ad implẽdum legem)ſed vt deuotionem mulieris ſimul & viri hoc concedentis,ad aliorum exemplum ſcriberet.*Et Suſanna,& aliæ multæ quæ miniſtrabãt ei.*Morem fuiſſe aiunt apud Hebræos vt honeſtæ mulieres ſequerentur ſpirituales doctores q̃ diſcurrebant prædicando.& miniſtrarent eis de facultatibus ſuis.Et propterea antiquum ſe ctantes morem,mulieres iſtæ ſequebantur Ieſum.*De facultatibus ſuis.*Hinc apparet quod non e- rant pauperes:immo ſi quæ pauperes quandoq; comites erãt(vt Salome mater filiorum zebe dæi quæ non ad hoc ibant vt miniſtrarent de ſuis facultatibus, ſed ſolum vt audirent verbũ dei viuebant(vt veriſimile eſt)ſumptibus iſtarum diuitum.

¶*Quum autem turba plurima conueniret,& de ciuitatibus.* pro,& de ſingulis ciuitatibus,*properarent ad eum,dixit ꝑ ſimilitudinẽ.Exiit qui ſeminat ſeminare.*pro,vt ſeminaret,*ſemen ſuum.& dum ſeminat.*ꝑ,ſeminabat,*aliud cecidit ſecus uiam,& conculcatum eſt:& uolucres cœli comederunt illud.& aliud cecidit ſupra.* pro,ſup, B *petram:& natum,aruit:quia non habebat humorem.& aliud cecidit inter ſpinas:& ſimul exortæ ſpinæ ſuffocauerunt illud.& aliud cecidit in terram bonam:& ortum fecit fructum centuplum.Hæc dicens clamabat.Qui habet aures audiendi,audiat.Interrogabant autem eum diſcipuli eius quæ eſſet hæc parabola.Quibus ipſe dixit.*

*Vobis datum eſt noſſe myſterium.*pro,myſteria,*regni dei cæteris autem in parabolis,ut uidentes non uideant:& audientes non intelligant.*Hæc verba vide expoſita Mar.4.

¶Reliqua ſpectantia ad hanc parabolam vide expoſita Math.13. ¶*EST autem hæc parabola.Semen,eſt uerbum dei.Qui autem ſecus uiam,hi ſunt qui audiunt:deinde uenit diabolus,& tollit uerbum de corde eorum, ne credentes ſalui fiant.Nam qui ſupra.*pro,qui autem ſuper,*petram:qui quum audierint,cum gaudio ſuſcipiunt uerbum.& hi radices.*pro,radicem,*non habent:quia.*pro,qui,*ad tempus credunt,& in tempore tentationis recedunt.Quod aũt in ſpinas cecidit:hi ſunt q̃ audierunt,& a ſolicitudinibus & diuitiis & uoluptatibus uitæ euntes ſuffocãtur,& non referunt fructum. Quod autem in bonam terram:hi ſunt qui in corde bono & optimo.* pro,honeſto & bono. Significatur enim cor honeſtum â morali virtute, bonum autem ab exercitio vtili.Diuerſitas ſiquidem cordium diuerſis gradibus electorum ſignificatur.alii enim ſibiipſis tantum alii ſibi & aliis boni ſunt in ſtudiis ſuis:dum alii cor applicant contemplatiuæ vitæ aut ſoli propriæ ſaluti,alii vitæ actiuæ aut aliorum incumbunt ſpirituali ſaluti. C

¶*Audientes,uerbum retinent,& fructum afferunt in patientia.* Non ſufficere cor honeſtum & vtile,niſi adſit patientia in ſuſtinendo aduerſa & iniurias quaſcunque docet dominus à ſimilitudinæ terræ,quæ quantumuis optima,non affert fructum,niſi patiendo aratrum & ſimilia.

¶*Nemo autem lucernam accendens,operit eam uaſe:aut ſubtus.*pro,ſubter,*lectum ponit:ſed ſuper candelabrũ ponit:ut intrantes uideant lumen.* Dixerat vobis datum eſt noſſe myſteria regni dei : ne intelligerent ſibi ſolis credita hæc myſteria:ſed ad hoc manifeſtata vt prædicent mundo,monſtrat ex triplici capite quod debent hæc prædicare aliis.Primum caput penes intentionem ipſius Ieſu attenditur:& declaratur ex ſimilitudine accendentis lucernam:ſicut enim accendens lucernã non accendit vt occultet,ſed vt luceat:ita ego non accendo lucernam euangelicam lucem in vobis ad operiendam eam,ſed ad ponendum ſuper candelabrum eccleſiæ meæ:vt intrantes in eccleſiam meam videant euangelicum lumen. D

¶*Non eſt enim occultum quod non manifeſtetur:nec abſconditum ꝙ non cognoſcatur:& in palam.* pro,aptũ, ſeu propatulum *ueniat.*Secundum caput penes naturam ſeu conditionem rerum euangelicarum attenditur:quia ex natura ſua ſunt honeſta neceſſaria & vtilia.ad ſalutem humani generis. Hæc enim ratio ſignificatur,dicendo.non eſt enim occultum,euangelicum aliquid,quod nõ manifeſtetur,&c. *Videte ergo quid.*pro,quomodo,*audiatis.*Hinc clare apparet quod de doctrina ſua,de myſteriis euangelii dixit,non eſt aliquid occultum quod non manifeſtetur : alioquin non intuliſſet monitionem hanc,videte igitur quomodo audiatis ad prædicandum aliis,& non pro vobis ſolis.¶*Qui.*pro,quicumque,*enim habet,dabitur illi:& quicumque non habet,etiam quod putat ſe habere,auferetur ab illo.* Tertium caput penes eorum proprium damnum & lucrum attenditur.Et intendit ꝙ quicumque myſteriorum notitiã habet recto vſu,lucrabitur:dabitur enim recte vteti habitis,amplior adhuc notitia:ab eo autem qui non habet ꝑ rectũ vſum, qui habitis non recte vtitur(quod deinde eſt ac non habere)etiam quod putat ſe habere,auferetur ab illo.datur enim in reprobum ſenſum vt abutatur habitis,aut etiam naturalibus:vt latius Math.13.declarauimus.*Venerunt aũt ad illũ mater & frẽs eius.*Hic aduẽtus matris clarius deſ E

ſcribitur

cribitur Mar. 3. intellige autem fratres Hebraico more consanguineos.

F ¶Et non poterant adire eum per turba. Et nunciatum est illi, Mater tua & fratres tui stant foris, uolentes te uidere. Qui respondens dixit ad eos. mater mea & fratres mei hi sunt, qui uerbum Dei audiunt & faciunt. Prædicabat actu Iesus dum hoc ei diceretur: vt Mathæus. 2. testatur. Et propterea secundum naturam negotii diuini matrem & fratres appellauit audientes & facientes verbum dei.

¶FACTVM est autem in una dierum: & ipse ascendit in nauiculam. pro, nauim, & discipuli eius: & ait ad illos: Transfretemus trans stagnum. Et ascenderunt. pro, recesserunt. Significatur enim executio nauigationis, non conscensus discipulorum in nauim.

¶Nauigantibus autem eis, obdormiuit: & descendit procella uenti in stagnum: & complebantur. pro, complebatur. supple aquis. & periclitabantur. Accedentes autē suscitauerunt eum, dicentes. preceptor. Repetendū est: Præceptor præceptor perimus. Timor & instantia suscitantiū, duplicatione significatur. & legēdū.

¶At ille surgens. pro, expergefactus, increpauit uentum & tempestatem aquæ: & cessauit: & facta est tranquillitas. Dixit autem illis. ubi est fides uestra? Qui timentes, mirati sunt ad inuicem dicentes. Quis putas hic est?

G quia & uentis & mari imperat, & obediunt ei. Vide Matth. 8. & Mar. 4. exposita circa hoc miraculum in nauicula. Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum. pro, Gadarenorum: quæ est contra Galilæam. Et quū de naui egressus esset ad terram, occurrit uir illi. Deest. è ciuitate. Significatur enim homo ciuilis.

¶Qui habebat dæmonium. pro, demonia iam. Deest à. Legendū enī est. iam a temporibus multis. vt antiqua significetur vexatio: & uestimento non induebatur: neq; in domo manebat, sed in monumentis. Is ut uidit Iesum, prodidit ante illum: & exclamans uoce magna, dixit. quid mihi & tibi est Iesu fili dei altissimi? obsecro te ne me torqueas. Præcipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine. Hinc clare patet præceptum Iesu ad exeundum fuisse tormentum diaboli. erat enim compulsiuum ad exeundum contra libertatem tum potentiæ tum voluntatis ipsorum dæmonum: & propterea torquebat eos.

¶Multis enim temporibus arripiebat. pro, corripuerat, illum: & uinciebatur catenis, & compedibus custodiebatur: & ruptis uinculis agebatur a dæmonio in deserta. interrogauit autem illum Iesus. Non interrogat vt cognoscat ignotum aliquid, sed vt magnitudo miraculi cognoscatur: & humana miseria qua vnus homo multitudinis subiectus erat dæmonum, perpendatur ex hac occasione.

H

¶Dicens, quod tibi nomen est? At ille dixit. Legio quia intrauerunt dæmonia multa in eum. Et interrogauerunt illum ne imperaret illis, experimento enim sentiebant quod solo imperio poterat illos compellere.

¶Vt in abissum irent. Non quod timerent submergi aut suffocari in aquis: sed ne in locū carceris vbi omnino ligata esset eorum potentia, mitterentur.

¶Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte. Marci. 5. dicitur circa montem: vt intelligamus in infima parte montis porcos fuisse. Et rogabant eum ut permitteret eis in illos ingredi. Hinc clare apparet potestatem dæmonum ligatam esse non solum respectu hominum, sed etiam rerum aliarum: alioquin non rogassent Iesum vt permitteret eis ingressum in porcos.

I naturali siquidem sua potentia hoc possunt.

Et permisit illis. Exierunt ergo dæmonia ab hoīe, & intrauerūt in porcos: & impetu abiit grex per præceps in stagnum: & suffocatus est. Si rationem damni quæris, nulla est quæstio: quia dominus vniuersorum est Iesus. Si verò rationem facti ad literam quæris, apparet hoc ideo permissum vt cognoscamus quantum debet humanum genus diuinæ prouidentiæ, quæ non permittit homines qui à dæmonis vexantur, occidi ab illis. facillime enim potuissent hominem illum quam tanto tempore vexauerant, occidere: qui tam facile potuerunt duo milia porcorum submergere. Vt diuinæ itaq; gratiæ tribuamus quicquid non patimur à dæmoniis, docere voluit hoc facto.

¶Quod ut uiderunt factum qui pascebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem & in uillas. Exierunt autem uidere. pro, vt viderent, quod factum est: & uenerunt ad Iesum: & inuenerunt hominem sedentē a quo dæmonia exierant, uestitum ac sana mente, ad pedes eius: & timuerunt. Nunciauerunt autem illis. qui venerant ex ciuitate.

¶Et qui uiderant quomodo sanus factus, esset a legione. pro, à dæmoniis agitatus. Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum. pro, circuniacentis regionis Gadarenorum, ut discederet ab ipsis. Vide differentiam inter istos & Nazarenos. isti enim q̄uis damnum passi, rogant iesum vt recedat: illi autem nullo damno affectis, ad præcipitandum eum concurrerunt.

¶Quia magno timore tenebantur. ne iacturam maiorem incurrerent. Reliqua circa gesta in hac regione Gadarenorum, vide exposita Matth. 8. & Mar. 5 ¶Ipse autem ascendens nauim, reuersus est: & rogauit illum uir a quo dæmonia exierant ut cum eo esset. Dimisit autem eum Iesus, dicens. redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit DEVS. Et abiit per uniuersam ciuitatem, prædicans quanta illi fecisset IESVS. Factum est autem quum redisset IESVS, excepit illum turba. erant enim omnes expectantes eum. Deuotio populi

Galilæi

Galilæ (non pharisæorum & scribarum significatur, *Et ecce venit vir cui nomen iairus, & ipse princeps synagogæ erat: & cecidit ad pedes iesu, rogans eum vt intraret in domum eius: quia vnica filia erat ei fere annorum duodecim: & hec moriebatur. Et contigit.* Superfluit & contigit. *Dum autem ipse iret, a turbis comprimebatur.* pro turbæ suffocabant eum. Describit euangelista iuxta humanū morem loquendi concursum turbarum ita constringentium, vt in similibus constrictionibus solemus dicere quod suffocant illum. *Et mulier quædam.* pro quæ, *erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim.* æquale tempus ætatis puellæ, & ægritudinis huius mulieris non casu narratur: sed ex intellecto ab euangelista mysterio: quare diuina prouidentia miracula hæc secundum hāc temporis æqualitatem disposuit. ad mysterium enim mystici sensus hæc spectare cognouit. Quod clare manifestatum est à sacris doctoribus: sed á nobis tacetur: quia solus sensus literalis sub nostri proposui intentione comprehenditur. *Quæ in medicos erogauerat.* pro insumpserat. non enim donauerat sed sumptu consumpserat. *Omnem substantiam suam, nec ab vllo potuit curari, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius: & confestim stetit fluxus sanguinis eius. Et ait iesus quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus.* Horum negatio referenda videtur ad contactum ex propositio, ad differeniiam contactus ex impulsu: ita quod omnes negarunt ex proposio illum contigisse. Petri autem & discipulorum verba de contactu quouis modo intelligenda sunt: vt sic vtrique verum dixerint. *Dixit petrus & qui cum illo erant. Præceptor turbæ te comprimunt & affligunt.* pro afflictant. Crebra enim afflictio significatur. *Et dicis quis me tetigit. Et dixit Iesus tetigit me aliquis.* Assertiue legenda sunt. affirmat enim iesus quód aliquia tetigit eum tactu ex proposito. Quod & manifestat. subiungens. *Nam & ego noui virtutem.* sanatiuam. *de me exisse.* ex quendo effectum sanationis. *Videns autem mulier quia non latuit tremens venit & procedit ante pedes eius & ob quam causam tetigerit eum indicauit corā omni populo: & quemadmodum confestim sanata sit.* Quia miracula sua iesus ordinabat magis ad propagādam fidem noui testamenti quàm ad salutem corporum: & sciebat futurum tunc esse vt nunciaretur Iairo mors filiæ, & propterea oportere iairi fidem cōfortari, ideo miraculum hoc manifestari voluit præsente iairo, vt fides illius roboraretur & augeretur: *At ipse dixit ei filia* Deest confide legendum est. Confide filia. Tremebat enim mulier illa: & propterea confortatur á iesu. *Fides tua te saluam fecit.* Etiam verbo manifestat coram iairo quò tendit sua intentio, & quomodo obtinentur miracula. Audientes enim quód fides illius mulieris in ipsum iesum sanauit eam, discere debebant credendum esse in ipsum. *Vade in pace. Adhuc illo loquente venit quidam ad principem.* pro, à principe, *synagoge.* Non ꝙ ab alio principe nuncius veniret ad iairum, sed ꝙ à domo ipsius iairi principis nuncius veniebat. Et significatur per hóc ꝙ erat certus nuncius mortis domesticus & non casu nuncians mortem puellæ. *Dicens ei quia mortua est filia tua, noli vexare illum.* pro, magistrum. Sperabant enim quód posset forte illam sanare dum viueret: sed postq̄ mortua est, nullam habebant spem quod posset ipsam resuscitare. & propterea dicunt noli vexare magistrum. Acsi dicant negocium est desperatum. *Iesus autem audito hoc verbo, respondit patri puelle. Noli timere.* Inuaserat enim eum timor irreparabilis vitæ propriæ filiæ. *Crede tantum.* Ecce propter quid voluit manifestari miraculum curatæ mulieris. *Et salua erit. Et quum venisset ad domum non permisit intrare secum quemquam.* in aulam in qua iacebat mortua puella. *Nisi Petrum & iacobum & ioannem & patrem & matrem puelle. Flebant autē omnes, & plangebant illam. At ille dixit, nolite flere non est mortua puella.* mihi, seu apud me. q̄uis vere sit mortua. *Sed dormit.* Quoniam tam facile possum eam suscitare â morte q̄ excitatur aliquis à somno. *Et deridebant eum.* Non intelligentes mysterium verborum iesu. Et hæc derisio ad cumulum spectat testimonii vere resuscitationis subsequutæ.

¶*Scientes quia mortua esset ipse aūt.* Deest. eiectis foras oībus. Eiecit siquidem oēs quos inuenit in aula in qua iacebat puella mortua: & remansit cum iis qui cum eo ingressi erant quinque personis, in textu nominatis. *Tenens manum eius clamauit dicens puella surge.* Imperando suscitat acsi â somno excitaret, tenendo magnum & clamando: vt experimento cognoscerent mysterium verborum quæ dixerat, non est mortua puella sed dormit. ¶*Et reuersus.* pro conuersus. *est spiritus eius.* Describit enim Lucas spiritum puellæ ad similitudinem conuersi ad corpus: tanquam prius auersus fuerit à corpore: & vere quadrat similitudo. nam in morte: spiritus auertitur à corpore, desinendo animare ipsum: in suscitatione autem, quasi conuertitur ad viuificationem corporis. ¶*Et surrexit continuo.* Vt perfectum miraculum non solum restitutæ vitæ sed valetudinis monstraretur surrexit enim & ambulauit:

vt alter euangelista testatur. *Et iussit illi dare manducare.* pro, ad manducandum. Vt omni qua
F que veritas miraculi comprobaretur: & nullus relinqueretur locus suspicandi phãtasma esse.
¶ *Et stupuerunt parentes eius. Quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.* Sẽper prudẽs ma
gister inuẽitur iesus: quum oportuit manifestari miraculum curatæ fœminæ voluit non la
tere: modo autem quia non imminebat ibi necessitas firmandi fidem præsentium, indicit
silentium humilitatis affectu verò: vt alias declarauimus.

CAPVT. IX.

G Onuocatis autem iesus duodecim apostolis, dedit illis. Vere deum se esse comprobat dando aliis potestatem super dæmones & ægritudines: vix enim inuenti sũt aliqui qui haberent huiusmodi potestatem: iesus autem non solum habet sed dat aliis. *Virtutem & potestatem.* pro, potestatem & authoritatem. Data potestas clare monstrat concessum apostolis vt ex potestate miracula facerent, & non solum pręcando. Data verò authoritas mõstrat dignitatem ac præsidentiã quandam. *Super omnia dæmonia, & vt languores curarent.* Crediderim ego distribuendas potestatem & authoritatem sic, vt authoritas intelligatur super omnia dæmonia, potestas verò super curãdos languores. Quadrat siquidem hic intellectus illi sentẽtiæ, qua dominus dixit. hoc genus dæmoniorum non eiicitur nisi in oratione & ieiunio. *Et misit illos prædicare.* Hactenus duxerat secum duodecim apostolos vt discerent à doctrina & exemplo ipsius: modo in
H structos mittit ad prædicandum. *Regnum dei.* illud idem quod ipse prædicat, mandat ab apostolis prædicandum, non reseruans sibi altius aliquid. *Et sanare infirmos.* Nõ solum dedit potestatem curandi: sed etiam præcepit vsum potestatis. *Et ait ad illos.* Post iniunctum officium post datam potestatem, modum eundi disponit expeditum. *Nihil tuleritis in via.* pro, in viam Hoc est ꝑ via, ꝑ viatico. Vniuersa enĩ solita deferri à viatoribus prohibet. Et vt clarius intelligatur, descendit ad species quinque vt ex his alia quæ non nominantur intelligamus: puta poculum, cuius nulla fit in specie mentio. *Neque virgam.* pro, virgas. hoc est arma quæcunque etiam minima: qualia sunt virgæ. *Neque peram.* cum cibariis. *neque panem.* Non solum diuersa cibaria, sed etiam panem portandum prohibet. *Neque pecuniam.* pro sumptu occurente. *Neq; duas.* pro, binas. *tunicas habeatis.* Duplicata prohibet vestimenta: hoc est vnam tunicã ꝑ itinere, & alteram pro quiete: non enim prohibet vestiri discipulos pluribus vestimentis, sed mutatoria prohibet indumenta. *Et in quamcunque domum intraueritis, ibi manete: & inde ne exeatis.*
I Legendum est affirmatiue, & inde exite. non præcipit iesus clausos manere domi, sed præcipit non mutari domum quandiu in eadem essent ciuitate. Hoc enim significatur dicendo. Et inde. hoc est non ex alia domo, exite, quum migrabitis in aliam ciuitatem. Si enim mutata fuisset domus, non mansissent in eadem donec exirent ex ciuitate: & sic non inde exirent. ¶ *Et quicunque non receperint vos, exeuntes de ciuitate illa etiam puluerem pedum vestrorum.* pro, ẽ pedibus vestris. *excutite in testimonium supra.* pro, aduersus. *illos.* tãquàm indignos regno cælorũ, tanq̃ nihil commune habentes cum ciuibus cælestibus. *Egressi autem circumibant per castella, euangelizantes & curantes vbique.* Efficaciam potestatis acceptæ executione curationum non in vno loco, sed vbiq; circummeũdo castella cõprobant. *Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & hesitabat.* Hinc apparet quòd verba herodis relata Math. iiii. (scilicet hic est ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo) non asserendo sed conferendo cum suis domesticis dicta sunt: vt dubię mentis homines solent in aliquam partem
K argumentando declinare. *Eo quod diceretur à quibusdam quia ioannes surrexit à mortuis: à quibusdã vero quia Elias apparuit: ab aliis autem quia propheta vnus de antiquis surrexit. Et ait Herodes ioannẽ ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audito. Et querebat videre eum.* vulpino consilio, non studio vitæ aut doctrinæ bonæ. *Et reuersi appostoli narrauerunt illi quæcunque fecerant.* Ideo hoc scriptum est vt inde discant missi referre gesta, & prælati studiosos se exhibere ad audiendũ quæ prædicatores eorum dicunt & faciunt. *Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum qui est Bethsaide.* pro, ciuitatis quæ vocatur Bethsaida. Significatur enim quòd est locus infra districtum seu territoriũ illius ciuitatis. *Quod quum cognouissent turbæ sequutæ sunt illum. Et excepit eos: & loquebatur illis de regno dei.* Quàmuis seorsum quietis causa secessisset, deuotione tamen turbarum vincitur: & omissa orationis quiete, suscipit benigne turbas, docens eas de regno dei. *Et eos qui cura.* ꝑ, curatiõe, *indigebãt sanabat. Dies autẽ ceperat declinare: & accedentes duodecim dixerunt.*

dixerunt illi. Dimitte turbas, vt euntes in castella villasq; quæ circa sunt, diuertant & inueniant escas: quia hic in loco deserto sumus. Ait autem ad illos, Vos date illis manducare. At illi dixerunt. Non sunt nobis A
plusquam quinque panes & duo pisces. nisi forte. Superfluit forte. *nos eamus & emamus in omnem hanc turbam escas.* Hæc verba ad monstrandam impossibilitatem dandi ad manducandum turbæ illi, apponuntur ab apostolis primum enim excusarunt se quia non habent nisi quinque panes & duos pisces: & modo apponunt rationem omnimodæ impossibilitatis, quia nec habent vnde possint emere. Hoc enim reuerenter significant, subiungendo nisi nos eamus & emamus: subaudientes ꝙ tu nosti esse nobis impossibile. Vnde etiam Lucas subiūgit magnā multitudinis quantitatem: vt intelligamus impossibilitatem significatam tali loquendi modo hominibus referentibus consueto. *Erant autem fere virorum quinq; milia. Ait autem ad discipulos suos. Facite illos discumbere per conuiuia.* pro, per discubitus, *quinquagenos.* Significatur enim ꝙ distributi sunt sic ꝙ quinquaginta in singulo erant discubitu omnia enim ordinate iesus disponebat. *Et ita fecerunt: & discubuerunt.* pro, fecerant discumbere, *omnes.* Effectus subsequut⁹ præsidentib⁹ discipulis significatur. *Acceptis autem quinque panibus & duobus piscibus respexit.* ꝓ, suspexit, *in cælū.* vt omnes viderent diuina virtute fieri subsequutum miraculum. *Et benedixit* B
illis. hoc est multiplicauit. benedictionem enim ad multiplicationem spectare sacra scriptura in multis testatur locis. *Et fregit.* propriis manibus vt etiam sic virtutem naturæ assumptę monstraret. *Et distribuit discipulis suis vt ponerent ante turbas. Et manducauerunt omnes: & saturati sunt. Et sublatum est quod superfluit illis, fragmentorum cophini duodecim.* Vt superflua fragmenta comprobarent etiam non fuisse phantasma, sed veros panes & veros pisces. *Factum est quum solus.* pro, solitarie. hoc est sine turba, nam discipuli erant cum eo. *Esset orans: erant cum illo & discipuli: & interrogauit illos.* Hinc apparet quód non de actuali oratione dixit quum solitarie esset orans, sed de tempore & loco electo ad vacandum orationi: nam stultum est intelligere quód quum actualiter oraret, interrogauit discipulos: sed describitur quod in loco & tempore electo ad orationis quietem sine turba, medio tempore, quo repetenda intermittitur oratio, interrogauit iesus discipulos suos de seipso. Et apte orationis tempori miscetur huiusmodi interrogatio: vt inde incipiat manifestare eis mysterium passionis & mortis suæ: simul & C
accendat eos ad martyrium: hæc enim omnia intermedio orationum tempori congruunt.

¶ *Dicens, Quem me dicunt esse turbæ. At illi responderunt, & dixerunt. ioannem Baptistam: alii autē Eliā alii vero quia vnus propheta de prioribus surrexit. Dixit autem illis, Vos autem quem me esse dicitis? Respondens autem Simon Petrus dixit, Christum dei.* Lucas nec Petri responsionem integre nec verba domini subiuncta narrat, & propterea vide hæc Math. xv, integre, & diffuse scripta.

¶ *At ille increpans illos.* pro, iterminatus illis, Significatur enim comminatio quædam adiecta præcepto. *Præcepit ne cui dicerent hoc.* scilicet ꝙ ipse esset Messias. Sciebat enim hoc non esse prædicandum vsq; post resurrectionem: quoniam (vt rei probauit euentus) statim vt acclamatus est Messias, fuit delatus ad Pilatum tanq̄ reus læsæ maiestatis, & crucifixus. Verum D
consydera quód iesus prædicabat factis miraculorum & nouæ doctrinæ regni dei, & doctrine diuinitatis suæ, se esse Messiā: q̄uis nec prædicaret, nec vellet predicari sub titulo Messiæ. Cum hoc tamen priuatis sermonibus asserebat se Messiam. *Dicens quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari a senioribus, & principibus sacerdotum, & scribis, & occidi, & tertia die resurgere.* Postq̄ discipulos instruxerat, & illi crediderant ipsum esse verum Messiam incipit eis aperire futuram passionem & mortem suam: vt abstraheret eos ab appetitu gloriæ humanę, & aliorum temporalium bonorum comitantium humana regna: expectabatur enim Messias rex magnus, redintegraturus regnum israel. Ne itaque intrent in ambitiosas aut mūdanas appetiones, proponit eis statim ignominias passionis & mortis suæ. *Dicebat autem ad oēs.* Tacet Lucas hoc in loco verba Petri (absit à te domine) & responsionem iesu ad eum: & trā E
sit ad subiūcta verba iesu ad omnes discipulos, & non ad solum Petrum. *Siquis vult.* Non sufficit cælesti magistro prædicere eis mortem propriam, sed adiunxit necessitatem imminentē cuique suo discipulo patiendi: vt non solum abstrahantur ab appetitu vanorum, sed præparent se ad perpessionem malorum *Post me venire.* Dixerat quód tertia die esset resurrecturus, proculdubio ad immortalem vitam & regnum æternum sciebatque omnes cupere participes fieri tantæ fœlicitatis: & propterea viam veniendi ad corregnandum secum, intēdit declarare: proponens sub conditionali, quód siquis vult post me resuscitatum & regnantem venire, oportet, opus est vt faciat hæc. *Abneget semetipsum.* Ecce primum. Magnum est hominē abdicare à se exteriora bona, sed longe maius est abdicare à seipsum: hoc est proprium velle

proprium sapere,& alia huiusmodi spectantia ad interiorem animi partem & tamẽ hoc est
F primum quod exigitur ad perueniendum ad iesum regnantem. *Et tollat crucem suam quotidie.* Superfluit quotidie. Secundum quod exigitur, ad corporis cruciatus spectat: quos oportet vel voluntarios subire exercitationibus pœnitentialibus: vel ilatos ab aliis sustinere: regulare enim est electos pati in hac vita. Et omnes passiones appellatione crucis conprehenduntur. ¶*Et sequatur me.* Non corporali gressu, sed quod ratio actionum & passionum eius sim ego: alioquin frustra abnegaret seipsum, & tolleret crucem suam. ¶*Qui.* pro quicunque *enim,* Rationem necessitatis horum trium reddit ex lucro & damno: et inchoat à secundo, scilicet tollat crucem suam, quæ contrariatur vitæ corporali. ¶*Voluerit*, sine me, *animam suam.* hoc est vitam, *saluam facere.* Simpliciter & absolute, nõ hic aut nunc, non certo loco, aut certo tempore, vt dei cultores intendunt saluare fidem suam: ad fideles enim loquitur
G credentes & sperantes vitam salutem in alia vita. ¶*Perdet illam,* æternaliter. ¶*Nam qui* pro, quicunq; autem *perdiderit animam suã.* hoc est vitam suam. *Propter me.* ¶Hic, prudens lector perpendere potes ꝙ ex ista particula propter me, habetur ꝙ quum dixit quicunq; enim voluerit intelligitur sine me. Saluam. præponi debet pronomen hic: & legi. ¶*Hic saluam faciet illam.* ad emphasim faciandem eius quod inopinabile apparet: vt qui perdit vitam suam, ipsemet saluet eam, in æternum: Hæc enim est noua iesu Christi doctrina saluberrima. *Quid enim proficit homini si lucretur vniuersum mundum.* Reddit rationem primi, scilicet abneget semet ipsum comparando lucrum totius mundi ad damnum suiipsius. satis clare: supponendo (vt est) ꝙ abnegans seipsum hic, seruat seipsum, non abnegans autem seipsum, perdit seipsum, aut iacturam sui facit. ¶*Seipsum autem perdat, & detrimentum sui faciat,* pro, aut iacturam suiipsius
H faciat? Vterq; modus ruinæ propriæ significatur: vel tanq̃ voluntarię, perdendo seipsum: vel tanquàm incurrendo seu patiendo iacturam suiipsius: altero enim istorum modorum reprobi oẽs damnantur. Et alludit hic sermo ad negociatores: qui ob spem magni lucri, aut spõte nonnulla à se abdicant: aut non curant incurrere illorum iacturam. Similiter enim reprobi vel tanq̃ voluntarie postponunt ea quæ sunt spiritus, vel appetitiones malas prosequentes, incurrunt æternę damnationis iacturam *Nam qui me.* pro quicũq; enim me, & meos sermões. Reddit rõnem tertii (scilicet & sequatur me) & pœna & præmio. Et pœna quidem clare significatur in litera: præmium aũt per locum ab opposito subintelligendum reliquit. ¶*Erubuerit.* Non dicit quicunque nõ crediderit, sed erubuerit me: hoc est erubuerit confiteri fidem meam, laudem meam, doctrinam meam, & huiusmodi. est enim de necessitate salutis exterior confessio: quam omittit erubescens. Intellige concurrentibus debitis circunstan-
I tiis: quia est præceptum affirmatiuum. Erubescere tamen christum importat actum semper vitiosum: quoniam importat actum positiuæ erubescentiæ de re optima. Et propterea erubescere christum ex suo genere peccatum mortale est: posset tamen propter imperfectionem actus esse peccatum veniale. *Hunc filius hominis erubescet.* Metaphorica est loquutio: sicut Deus dicitur irasci: Iesus enim erubescet quo ad effectum, illum qui erubuit christum hic: quia nõ agnoscet eum inter suos: abiiciet illum à suis: indignum suis habebit illum.
¶*Quum venerit in maiestate.* pro, gloria, *sua, & patris, & sanctorum angelorum. Dico autem vobis vere, sunt aliqui hic stantes qui non gustabunt mortem donec videant regnum dei.* Ne imputaretur longiore spe expectandum esse promissum in pręmium regnum dei, subiunxit tam propinquũ esse, vt aliqui ex illic stantibus visuri sint regnum dei antequàm moriantur. Et vere adimpletum est: quoniam multi ex illis viderunt christum post resurrectionem, & ascendentem in cælũ. Constat autem regnum dei gloriosum in christi resurrectione inchoasse, quum mortale corpus induit immortalitatem: testante ipso domino inferius dicente, non bibam de genera-
K tione vitis donec regnum dei veniat. *Factum est autem post hæc verba fere dies octo.* Nõ discrepat numerus iste à numero sex dierum scripto ab aliis euãgelistis: nam alii post diem illum quo loquebatur iesus, numerauerunt dies sex: & sic post sex dies octauus illuscebat dies, cuiꝰ meminit Lucas: meminerunt autem exangelistæ numeri horum dierum nõ ea ratione, quod in transfiguratione christi adimpleta describatur ꝓmissio antedicta de regno dei vidẽdo à quibusdam: sed ea ratione quia in transfiguratione christi monstrata est quędã species regni dei: fuit enim velut quędam prælibatio visus regni dei. ¶*Et assumpsit Petrum & Iacobum & Ioannem: & ascendit in montem vt oraret: & facta est dum oraret.* vt etiam animus totus in diuina actualiter tenderet.

¶*Species vultus eius altera.* Propriissimẽ loquutus est, acidentalem mutationem significans dcendo altera: substantię enim vultus figura eadem perseuerauerit, sed qualitas altera fuit: quoniam

quoniam splendida facta est facies eius. *Et vestitus eius albus, & refulgens.* pro, fulgurans. Tā temperata fuit lux illa vt collorem permitteret: & fulgorem simul emitteret: alioquin non potuissent discipuli in tantam lucem figere oculos. ❡ *Ecce duo videbantur cum illo. Erant autem Moyses & Elias visi in maiestate.* pro, gloria. Describitur enim quòd apparuerunt gloriosi Moyses & Elias. *Et dicebant excelsum* pro, exitum: *eius.* hoc est mortem loquebantur enim de morte iesū quia exiturus erat de hoc mundo. *Quem completurus erat in Hierusalem. Petrus vero & qui cū illo erant grauati erant somno.* Hinc apparet aut nocte, aut matutina hora octaui diei hæc gesta fuisse: & propterea Lucas dixit fere dies octo. iesu siquidem orante Petrus Iacobus & ioānes à prolixa oratione repente summo retrahuntur: propter quod verisimilius est quod post aliquas noctis horas hoc fuerit. ❡ *Et euigilantes.* Non solum fuerunt grauati summo, sed dormierunt I E S V orante. ❡ *Viderunt magestatem eius.* Hoc est gloriam eius, ❡ *Et duos viros.* Scilicet Moysen & Eliam. Incertum est de moyse an cum naturali corpore, an cum aereo corpore apparuerit: vtroque enim modo vere appellantur duo viri. Elias quidem integer, Moyses autem secundum id quod præcipuum est in viro, scilicet secundum animam, si corpus suum naturale non habuit. ❡ *Qui stabant cum illo.* Corpalis situs describitur. Et dixit hoc euangelista ne intelligeres euigilasse apostolos, & vidisse moysen & eliam venientes vt in fine rei gestæ. ❡ *Et factum est quum discenderent ab illo. quum vale facerent. ait Petrus ad iesum. Preceptori bonum est nos hic esse: & faciamus hic tria tabernacula: vnum tibi. & vnum Moysi, & vnum Eliæ.* Hinc clare apparet quod antequam discederent, quum essent discessuri Moyses & elias, petrus dixit hæc verba præoccupans discessum, vt impediret licentiam. Si queris quomodo petrus cognouit illos esse Moysen & eliam, respodetur ꝙ, vel ex verbis eorū, vel ex similitudīe ad pictos moysem & eliam agnouit eos. Testatur enī ambrosius quū reuelata ei fuerunt corpora geruasii & protasii, apparuisse sibi paulum apostolum, qualem eum pictura docuerat. ❡ *Nesciens quid diceret.* Vere nesciebat quid diceret proponens impedire discessum illorum, proponens habitandum in monte tribus tabernaculis. *Hæc autem illo loquente facta est nubes lucida: & obumbrauit eos.* discipulos hoc est temperamentū præstitit discipulis vmbræ suæ: ne à multitudine lucis splendentis in facie iesu sicut sol, opprimerentur oculi corporei. ❡ *Et timuerunt intrantibus illis in nubem.* Quia nubes obumbraret discipulos, nisi media esset inter lucem & ipsos, ideo explicando vndiquꝫ rem gestam, subditur quod illi tres visi in gloria (scilicet iesus, Moyses, & elias) intrarunt in nubem. Et quia non diciturꝙ nubes descendit ad eos, sed quod ipsi intrauerunt in nubem (quæ teste petro apostolo in. i. cap, ii. epist. supereminens describitur, dicendo de celo: nisi enim fuisset eminetior, non sonuisset vox de ipsa exiens tamq̄ de celo) ideo intelligendum est ꝙ illi eleuati sunt à terra paulum vsque ad nubem illam inclusiue: & hoc significatur per hoc ꝙ dicitur illis intrantibus in nubem: vnde hinc dicit lucas causatū timorem discipulorum: ea merito, timebant enī se relinqui, vidēdo iesum cū Moyse & elia intrare in nubem. *Et vox facta est de nube.* Non à Moyse, non ab Elia, sed ab obūbrāte superius nube. *Dicens hic est filius.* Persona patris manifestè hic loquitur, dicendo de Iesu, hic est filius, naturalis.

Meus. mei solius *dilectus.* omniquaque, *ipsum audite.* Precedentia verba dixerat quoque pater in baptismo: hæc autem primum dixit quando iā iesus docendi officium exercebat quando doctorem se mūdi iam manifestauerat. p̄ceptum diuinum datur primis apostolis de audiendo iesum. Vnde & Petrus apostolus postea scripsit ꝙ nō indoctas fabulas sequuti manifestam facimus iesu virtutem: quoniam nos audiuimus cæleste testimonium, quum essemus in monte sancto cum ipso. ii. Pet. i. *Et dum fieret vox.* pro, & dum facta esset vox. Significatur enim ꝙ statim completa voce celesti. *Inuentus est iesus solus.* hoc est sine Moyse & Elia. Vnde habetur ꝙ apostoli nec viderunt incipere gloriam iesu, nec desinere illā sicut nec viderunt venire, nec recedere Moysen & eliam. ❡ *Et ipsi tacuerunt: & memini dixerunt in illis diebus quicquam ex iis quæ viderant. Factum est autem in sequenti die.* Et hoc attestatur quod nocte facta est transfiguratio: & sequēs dies est dies artificialis, hoc est ab ortu solis: non enī est verisimile ꝙ tota illa die & nocte sequenti perseuerauerint soli in monte.

Descendentibus illis de monte occurrit illis turba multa ecce & vir de turba exclamauit, dicēs magister obsecro respice in filium meum (quia vnicus: est mihi: et ecce spiritus apprehēdit eū: & subito clamat & elidit. Superfluit & elidit. ❡ *Et dissipat eum cum spuma: & vix discedit.* Deest ab eo dilanians pro conterens *eum Et rogaui discipulos tuos vt eiicerent illum & non potuerunt. Respondens autem iesus,* D I X T. O G E N E R A T I O. Hinc apparet ꝙ ex defectu eorum prouenicbat quod filius eius non curaretur, ❡ *Infidelis.* Ecce defectus fidei non in vno, sed in multis

 per gene

per generationem significatis. ¶*Et peruersa*.pro distorta. Non solum dfficiũt in intellectu sed
F etiam in affectu:vt pote non recto sed distorto:à rectitudine siquidem regulæ diuinæ declinabant,tum non credendo in iesum,tum non sectando sanctorum patrũ mores. *Vsquequo*. Non sunt hæc impatientis aut irati animi verba:sed arguentis tarditatem Iudeæorum ad credendum,& recta via incedendum. ¶*Ero apud vos. & patiar vos?* Magna enim afflictio est sanctorum virorum iniquitas eorum apud quos conuersantur :sicut vniuersaliter contrarium à contrario iuxta posito patitur. Et dixit hoc vt vel hinc resipiscant,vt tãtum tolerantiam agnoscant. ¶A D D V C *hunc filium tuum. Et quum accederet, ellisit illum dæmonium & dissipauit*.pro laniauit illum dæmonium & concerpsit. Et intelligo scisionem referri non ad membra,sed ad vires:ita quod tunc quum duceretur ad iesum,demonium apprehendit illum ex integro scindendo interiores vires:& sic proiecit in terram ita vt volũtaretur spumam.i.vt Marcus refer cap.ix. ¶*Et increpauit iesus spiritum immundum*. Qualis fuerit increpatio à Marco recitatur. ¶E T *sanauit puerum: & reddit illum patri eius*. Eleuauit enim puerum propria manu iesus de terra qui erat velut mortuus:& propterea dicitur,& reddidit
G illum patri. Vide historiam hanc latius Mar.v.et dicta subsequuta circa hoc Math.xvii. ¶*Stupebant autem omnes in magnitudine* pro magnificentia, *dei*. Significantur enim magnifica facta diuina per iesum. ¶*Omnibusque mirantibus in omnibus*.pro super omnibus *quæ faciebat, dixit ad discipulos suos*. Exemplum se Iesus humilis cordis monstrat: dum mirantibus atque stupentibus omnibus super operibus eius mirabilibus, ipse sermonem conuertit ad humilitatem passionis suæ futuræ. ¶*Ponite vos*. Non dico hæc ad turbas,sed vobis electis ad notitiam mysteriorum regni dei. ¶*In cordibus vestris*.pro in aures vestras.*sermones istos*. applicate aures vestras non ad humanas laudes quibus omnes me commendant,sed ad sermones quos dicam de passione mea. Attentos enim studuit reddere discipulos ad verba passionis sciens eos valde remotos esse ab intellectu passionis eius. ¶*Filius enim hominis futu-*
H *rum est vt tradatur in manus hominum*. Prædicat secundo passionem suam: vt quum viderint eũ crucifixum,recordentur verborum eius ¶AT *illi ignorabant verbum istud*. Quamuis iesus clare loqueretur,discipuli tamen non intelligebant: dubitantes quod parabolice loqueretur de se ipso,& non secundum proprietatem verborum.

¶ET *erat vellatum ante eos*.pro ab eis,*vt non sentirent illud*. Explicat euangelista quare non intelligebant:scilicet non ex parte verborum Christi discipulorum sed ex parte. Et ratio quidẽ ex parte intellectus eorum iam dicta est:ex parte autem affectus,erat quia adhuc carnales nõ sapiebant eaque mysterii crucis sunt. Verum super hęc omnia præcipua ratio erat negatio diuini luminis, & diuini spiritus interius in eorum anima operantis:relinquebantur enim
I à deo sibiipsis quo ad notitiam & affectum huius mysterii:& propterea euangelista dicit, & erat absconditum ab eis vt non sentirent illud:sentire enim non puræ notitiæ,sed notitiæ affectæ est:iuxta illud ad philip.ii.hoc sentite in vobis quod & in Christo iesu. *Et timebant*. ne forte audirent quod nollent,scilicet repeti sermonem de morte. Sciebant enim ꝙ petrus quum ægre tulit futuram mortem I E S V,reprehensus fuerat:& idem retulit.
¶*Eum interrogare de verbo hoc. intrauit autem cogitatio in eos quis eorum maior esset* Marci.ix.latius narratur non solum cogitatio sed disputatio inter discipulos de maioritate. Audierant petro dictum tibi dabo claues regni cælorum, viderant iesum soluisse censum pro se & petro,& cum hoc viderant tres discipulos(petrum iacobum & ioannem)ductos in montem:vnde hu manę ambitionis passio orta est.prorumpens etiam in disputationem.
At iesus videns cogitationes.pro cogitationem,*cordis illorum*. Vna communis ambitiosa cogitatio
K significatur. Significantiusq; Euangelista dicit iesum vidisse cogitationem cordis eorum,vt intelligamus quod ad cor eorum loquitur,q̃uis ipsi verba inuerterint,scripta Matth.xviii. *Apprehendit puerum*.pro,puellum:*& statuit illum secus se:& ait illis. Quicunq; susceperit puerum*.pro puellum *istum in nomine meo,me recepit & quicũq; me receperit,recipit eum qui me misit*. Idiotas discipulos à parua quantitate puerili instruit:& monet ad affectum humilium ministeriorum: vt non appetant magna& celsa,sed parua & humilia :vt corde sint non elati & magni,sed humiles & parui. Et ad hoc afert rationem:quia quiquumque est sic paruulus,vices meas gerit,ac per hoc vices dei qui me misit. ¶*Nam qui minor est inter vos omẽs hic maior*.pro magnus est. Rationem quam adduxerat ex parte sui habitanti in paruulo,confirmat ex parte eorum soluendo eis quæstionẽ de qua disputauerant. Declarat enim quis eorũ est maior dicẽdo ꝙ qui minor est inter vos,ille est magnus:et loquitur proculdubio de minore secũdum cor,hoc est de affectante minoritatem :talis enim secundum veritatem est magnus apud deum.

¶Respondens

¶*Respondens autem ioannes.* Dixerat iesus quicunque receperit puellum istum in nomine meo A
& intellexerat ioannes(& bene)non de sola receptione ad hospitium,sed in instructorem aut doctorem aut etiam quomodolibet approbando:& propterea inquirit de eiiciente dæmonia in nomine I E S V an sit prohibendus an approbandus.

¶*Dixit, præceptor vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia: & prohibuimus eum.* Petit post factum edoceri:quoniam ex his verbis Iesu incepit dubitare bene an male fecerit:in quo ostenditur & ꝙ bono aĩo fecerit,& ꝙ paratus est corrigi. *Quia non sequitur nobiscum.* Videbatur Ioanni ꝙ ille esset velut schismaticus:quodq; vsurparet inuocationem nõis iesu:eo ꝙ corpali conuersatione nõ seq̃batur Iesum sicut alii discipuli.

¶*Et ait ad illos.* pro ad illum. scilicet Ioannem. Iesus. *Nolite prohibere.* Non dixerat Ioannes ꝓhibui,sed prohibuimus,multos prohibentes significans:& propterea Iesus pluraliter respõdet. *Qui enim non est aduersum vos,* pro nos, *pro vobis.* pro nobis *est* Nullus est medius inter eos B
qui sunt pro christo,& inter eos qui sunt contra christum,tam in moralibus quam in religiosis actibus:& propterea qui nõ est cõtra nos,pro nobis est: quilibet exercens rectos actus moris aut religionis,vt sic est pro christo:& ꝓpterea iste qui sanctæ religionis actum exercebat,pro christo erat. *Factum est autem dum complerentur dies assumptionis eius.* Futuram passionem & mortem vocat assumptionem:quia per eam assumendus erat ex hoc mũdo. Et describitur tempus non solum propinquum passioni eius,sed prędifinitum,dicendo dum complerentur dies assumptionis eius. *Et ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem.* Magnanimitatem quã monstrabat etiam exterius Iesus,volendo ire in Hierusalem non obstante quod iudęi in hierusalem vellent ipsum occidere,describit euangelista à firmitate faciei:prætendebat enim etiam in facie animi constantiam & magnitudinem.

Et misit nuncios ante conspectum suum. ad disponendum animos hoĩm,vt audirẽt verbum dei ex ore tanti magistri. *Et euntes intrauerunt in ciuitatem.* pro castellum(erat enim oppidulum) *Sama* C
ritanorum. Qui nec gentiles nec iudęi erant,sed simul colebant deum verum & propria idola:vt patet.in.4.lib.reg. *Vt pararent illi.* populum auditorem. *Et non receperunt eum.* noluerunt ipsum audire. ¶*Quia facies eius erat euntis,* pro iens, *in Hierusalem.* Indignatio Samaritanorũ ea ratione significatur,quia Iesus tendebat in hierusalẽ:erat enim lis specialis inter samaritanos & iudæos de loco adorandi deum:vt patet ex verbis samaritanæ Ioan.4. patres nostri in monte hoc adorauerunt,vos aũt dicitis ꝙ in hierosolymis est templum in quo oportet adorare. Iesus enim ibat tunc ad solennitatem paschalem ad adorandum in hierusalem:& propterea tanq̃ directe euntem contra ipsos samaritanos noluerunt recipere eum.

¶*Quum vidissent aũt discipuli eius Iacobus & Ioannes, dixerunt. domine vis dicimus.* pro dicamus. *vt ignis descendat de cælo, & consumat illos.* Desunt quatuor dictiones.

¶Sicut & elias fecit. Iacobus & Ioannes zelo accensi vindictæ afferunt exemplum eliæ.4.reg.1.& magna fide credentes se solo verbo posse simile efficere si Iesus vult,consulunt voluntatẽ Iesu. *Et conuersus increpauit illos.* Non simpliciter respondit sed increpando.

¶*Dicens.* nescitis cuius spiritus estis vos. Hic apparet intellectum in culpa fuisse, non discer- D
nendo spiritum gratiæ in nouo testamento à spiritu concesso in veteri testamento. ac si aperte diceret,adhuc non discernitis differentiam inter impulsum consonum gratiæ quam ego affero mundo,ab impulsu gratiæ concessæ eliæ & patribus veteris testamenti:in illis enim fuit impulsus ad iustitiam vindicatiuam:sic enim congruebat illi tempori:modo autẽ vniuersus impulsus est ad miserendum & saluandum.

¶*Filius hominis non venit animas perdere sed saluare.* Declarat spiritum noui testamenti à ꝓprio spiritu, à proprio officio. *Et abierunt in aliud castellum. Factum est autem ambulantibus illis in via.* Nota tria hæc genera circa sequelam Christi. *Dixit quidam.* nõ plebeius,sed scriba:sed doctor fuit iste vt apud Math.8.patet. E

¶*Ad illum. Sequar te quocunq; ieris. Dixit illi Iesus. Vulpes foueas habent & volucres cæli nidos filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet.* Hinc apparet quod lucri gratia Scriba iste offerebat se ad sequendum Iesum:nisi enim lucro studeret,non repelleretur allegando quòd ipse Iesus cum tot officiis & laboribus prædicando tam alienus est à lucro,vt pauperior vulpibus & auibus sit. Et exemplum reliquit posteris prælatis & prędicatoribus non admittendi ad consortium suum homines lucri cupidos. Multo ergo magis non sunt ad prędicandum mittendi,inhiantes lucris,quum repellantur à consortio prædicatorum.

¶AIT *autem ad alterum.* Hic discipulus erat Mathæo teste. ¶SEQVERE *me.* Scribam

cupidum, q̄uis offerentem se, repellit: discipulum inuitat ad corporalē sequelā, ad indiuiduū
F consortium. *Ille autem dixit, domine permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum.* Ab officio sepulture inducias petit t͞pis totius vitæ paternæ: sicut Euthitia Luciæ mater ab officio tegendi oculos petebat etiam inducias t͞pis totius vitæ suę: tege (inquit) primum oculos meos: affect⁹ enim carnalis ad patrem significatur: verisimile autem est ꝙ patrem haberet senem: & propterea non videbatur sibi petere moram multi temporis.

Dixit autem ei Iesus, sine vt mortui sepeliant mortuos suos. Metaphorico sermone intendit dicere: sine vt similes similium curam habeant: & accepit metaphorā â morte, appellando hoīes mūdanos mortuos: eo ꝙ studium eorum circa mortalia est. Vnde nō intendit per mortuos reprobos, sed hoīes mundanis curis occupatos: oīm enim horum cura circa mortalia est: diuerso tamen affectu: nam aliqui citra preiudicium diuinorum præceptorum occupantur circa
G mortalia: aliqui cōtemptus seu neglectis diuinis pręceptis: quia tamen cōe iis oībus est studere & laborare circa hæc mortalia, ideo cōi noīe appellantur mortui. *Tu autem vade, & annuncia regnum dei.* è regione cōtra mortuos distinguitur ordo perfectorum: quorum studium totum est ad annunciandū aliis regnū dei: vt hinc cognoscas nō reprobos, sed (vt diximus) studentes mortalibus appellatos mortuos: & optime quadrat vt relicta cura t͞palium & mortalium oīm: officium exerceatur p̄dicandi regnum dei. Habetur quoq; hic ꝙ nō erat sermo de modico t͞pe occupando in officio sepulturæ patris iam mortui, sed (vt dictum est) de toto t͞pe vitæ paternæ: quia de t͞pe impediente officium annunciandi regnum dei est sermo cōstat aūt modicum illud sepulturæ t͞ps pro nihilo reputari: ac per hoc nō esse inter impedimenta computandum. *Et ait alter.* Istius tertii cōditio scripta nō est *Sequar te domine.* Proculdubio de seq̄la corporali ad indiuiduam societatem more discipulorum sequacium loquitur ꝑmittendo sequelam. *Sed permitte mihi primum renunciare.* prout vale dicam, *iis qui domi sunt.* Dictio græca signi
H ficat nō solum dicere vale, sed datis mandatis dicere vale: vnde intelligimus ꝙ ille petiit t͞ps cōponendi negocia sua domi, seu cum domesticis: & cōpositis negociis sequuturum se iesum pollicebatur. *Ait ad illum Iesus. Nemo mittens.* pro, qui misit. *manum suam ad aratrum, & aspiciens retro.* Ex hac respōsione apparet primo hunc fuisse de numero discipulorum: alioquin nō assimilaretur ei qui applicauit manū suā ad aratrū. Apparet secundo ꝙ diximus. s. velle prius cōponere negocia sua, & nū tantum dicere vale: alioquin nō dixisset de eo dominus, & aspiciēs retro: intendit enim per hanc metaphoram ꝙ qui applicauit se ad officium p̄dicandi, si affectu reuertitur ad mundana negocia, ineptus fit ad euangelizādum regnum dei: & in prōptu ratio est, quia vincitur ab affectu mundano, intantum ꝙ nō afficitur ad euangelium ꝑpter mundana negocia: secundum enī metaphorā habēs manum ad aratrum, & retro aspiciēs, ineptus est ad arandum: quia arandi opus exigit applicationē nō solum manus sed oculi ad arādum:
I quantum vero ad sensum intentum aspicere retro est mentem affectumq; habere ad impertinentia & cōtraria euangelizandi statui & officio: qualia sunt mundana negocia. *Aptus est regno dei.* Subaudi euangelizando (ad hoc enim discipuli eligebantur ad sequelam Iesu) sicut nō est aptus ad arandum, prosequendo metaphoram.

CAPVT. X

POST *hæc autem designauit dominus & alios septuaginta duos.* superfluit dictio duos. quis autem ipsam addiderit tam hic q̄ inferius, nescimus, *& misit illos binos.* Mutuum testimonium, mutuam custodiam morum, mutuamq; cōsolationem statuit Iesus in suis discipulis peregrinantibus: exemplū præ
K bens posteris similibus officiis addictis. *ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse venturus.* Et hoc ad cumulum vrgentis stimuli ad rectè exequendum iniunctum officium: sciētes enim discipuli ꝙ subsequeretur magister, cogebantur omni studio bene exequi iniuncta sibi. *Et dicebat illis, messis quidem multa.* Metaphorica est loquutio assimilans prædicationem euangelicam messi ratione fructus: nō enim euangelizatur nisi ad referendum fructum ex fidelium cordibus: sicut metitur ad referendum fructum granorum tritici, ordei, & similia. Multa autem dicitur ex parte metendorum: quia multitudo magna humanorum cordium ex quibus Euangelica prædicatione quærendus esset fructus, erat & est. Et apte officium euangelizandi vt exercetur per discipulos, assimilatur messioni: vt autem diuina in eo operatur virtus, assimilatum est seminationi. vt intelligamus quôd sicut metens, fructus non suos sed seminis refert, ita discipuli

cipuli fructum nõ suum sed diuini seminis in cordibus auditorum vegetati referunt. *Operarii autem pauci.* Non dicit prædicatores sed operarii: vt intelligamus paucos esse qui opere se exhibent prædicatores: quàmuis exercitatione vocis multi prædicent. *Rogate ergo dominum messis.* Primum præceptum quod datur prædicatoribus est vt orent pro seipsis, & pro populo in ordine ad deum. *Vt mittat.* pro, emittat. Significatur enim non simplex missio, sed cum celeritate vel impulsione, *Operarios.* Ecce preces pro seipsis, vt mittat euangelizantes nõ verbo sed opere: hoc est, vt & faciat ipsosmet operarios. & multiplicet operarios. *In messem.* Ecce vtilitas populi. corda enim populorum fructificantia sunt messis. *Suam.* Ecce relatio ad deũ vt totum studium & intentio operis referatur ad deum, cui⁹ sunt: cuiq; debetur hũana corda. Vbi prudens lector aduerte duo primũ quòd deus vult rogari à nobis pro messe sua, contra incuriam dicentium de deo, res eius agitur. propterea enim in oratione dominica primas petitiones docuit de iis quæ dei sunt. alterum quod hoc rogare necessario incumbit nobis. B nam huiusmodi necessitas significatur ex nota illationis, dicendo rogate ergo: ex hoc enim quòd multitudo magna populorum disposita est ad fructum diuinæ gratiæ, & vere operarii sunt pauci: coguntur veri discipuli christi (qui vere amant & quærunt non quæ sua sunt sed quæ iesu Christi rogare christum rogare deum vt emittat operarios in messem suam, ne pereat. *Ite: ecce ego mitto vos sicut agnos.* mansuetos sine offensione & defensione. ¶ *Inter lupos.* pro in medio luporum. parum erat mittere sicut agnos: sed addendo in medio luporum, declarauit quòd vorandos eos destinabat. Et verê præparatos ad martyrium oportet esse eos qui à christo mittuntur ad prædicãdum. *Nolite portare.* pro ne portate. Optime explicat Lucas præcepta sequentia, dicendo ne portate: voluntaria enim præcipitur quod in electione hominis non consistat. Et hinc habetur quòd gratia materiæ secundum se indifferẽtis, i hoc & similibus præceptis excluditur vrgens necessitas. *Sacculum.* locum pecunię. *neq; peram.* cum cibariis. *neq; calciamenta.* mutanda. Non prohibet enim calciamenta quibus erant calceati: vt clare patet apud Mar. *Et neminem per viam salutaueritis.* Qui iubet diligere inimicos & benefacere illis non prohibet ne salutemus homines: sed ad literam ociosa verba in via (vtpote familiaria viatoribus) prohibet à salutationibus, que videntur minus ociosæ, & humanitate quadam excusari: ita q̃ prohibendo vanas salutationes in via, vult intelligi quòd multo magis prohibeat omnem vanam fabulationem, *In quamcunq; domum intraueritis, primum dicite.* Prohibuit in via salutationes vanas: precepit autem ante omnia, in egressu domus salutare: vtpote congruum loco & hospitibus. *Pax huic domui.* Optima salutatio, imprecatiua omnis boni sub vno nomine pacis: pax enim fert secum omne bonum: quoniam fert secum tranquillitatem animotum, etiam deficientibus rebus. *Et si ibi fuerit.* Hinc apparet quòd vanas salutationes, vanaque verba prohibuit in via: dum tanto studio declarat fructum verborum quę præcepit dicere salutando: nisi enim ad hoc tenderet quòd omnia discipulorum verba essent fructuosa, non tanto studio declararet iussam salutationem, in omnem euentum fructuosam fore. *Filius pacis.* Hebraico more sicut dicitur filius nuptiarum, filius mortis, & huiusmodi: ita dicitur filius pacis dignus pace, vacans paci.

D *Requiescat super illum pax vestra.* Ecce fructus salutationis. *Sin autem.* pro sin minus. Hoc est si nõ fuerit dignus pace: in quo possit quiescere pax vestra. *Ad vos reuertetur.* Supple pax vestra, quo ad meritum hoc est non perdidi stis meritum salutationis: quamuis non aquisieritis fructũ in salutatis. *In eadem autem domo manete.* Præcepit discipulos non diuidi quo ad hospitium: sed sicut bini erunt, ita bini hospitentur. ¶ *Edentes et bibentes que apud illos sunt.* pro quæ ab illis sunt. Vult celestis magister vt comedant & bibant quæ â dominis domus offeruntur per quòd vetat eos inquirere hoc vel illud: sed contenti sint iis: quæ illis offeruntur.

Dignus est enim operarius mercede sua. declarat per hoc quod iuste vesci possunt iis quæ ab illis offeruntur. Dico autem iuste, non vt distinguitur contra illicitum, sed vt distinguitur contra gratuitum: Docet enim debita esse suis discipulis alimenta ab iis quibus predicant: et ad hoc affert metaphoram de operariis mercẽnariis: & propterea adiunxit mercede sua: vt debiti rationem clare significet. Et bene nota quod parabolica seu metaphorica doctrina est hęc. E Absit enim vt operarii christi pro mercede habeant alimenta: non est hic sensus intentus ad literam: sed à similitudine mercedis debite operariis, intelligi vult deberi operariis alimenta: non tamen tanquam mercedem, sed tanqum necessaria adminicula vitę prædicatores enĩ operarii sunt ad vtilitatem audientium: sicut operarii in vinea, agris, & huiusmodi operãtur ad vtililitatem conducentium eos. ¶ *Nolite transire.* pro ne transite, *de domo in domum.*

Mutationem hospitii in eadem ciuitate prohibet: verum prohibetur hic voluntarius transi
F tus de domo in domum: non autem necessarius: possent enim multi euenire casus vrgentes ad transitum ad aliam domum: vnde & Paulus Actuum.xviii. mutauit hospicium Corith. *Et in quamcunque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis.* Nullam ci bi speciem Iesus prohibet. *Et curate infirmos qui in illa sunt*, in testimonium euangelii. *Et dicite illis.* Materiam porrigit prædicandam. *Appropinquabit.* pro appropinquauit. Ecce materia prædicāda, propinquitas regni dei: appropīquauit in quā per aduentū iesu, quod ab initio mūdi vsque modo distans fuit. *In vos.* nō ad vestras res, nō ad vestras opes, sed ad vos ad corda vestra *Regnū dei.* Nō regnū hūani principis, aut humani potentatus: hoc est quod deus regnet in hūano genere, in humanis mentibus & cordibus, in quibus regnauit & regnat peccatū, regnat dia bolus, regnant vitia, &c. Hoc regnum per aduentum Christi factum est propinquum homi
G nibus, fide, spe, ac charitate iesu Christi propinquum illud reddente: & ita propinquum: vt statim post mortem fruantur homines regno dei: nisi obicem ponant: quod præteritis ante Christum seculis concessum non erat. *In quamcunque autem ciuitatem intraueritis: & nō susceperint vos: exeuntes in plateas eius dicite, etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra extergimus in vos.* Cerne differentiam. in ciuitate suscipiente discipuli manducant, curant infirmos, & prædicant regnum dei appropinquasse illis: in ciuitate autem non suscipiente, non manducant, non curant infirmos: sed publice protestantur nihil illi secum cōmune, non solum verbo, sed opere extersionis pulueris de pedibus, *Tamen.* pro veruntamen. *hoc scitote.* Benignus domi nus nō vult obstāte repulsa priuare eos notitia eius quod repellunt: vult eis manifestari materiā quæ erat illis prædicanda: vt sic vel resipiscant: vel sibiipsis imputent inexcusabiliter propriam damnationem. *Quia appropinquabit.* pro appropinquauit. *regnum dei.* Non additur in vos, quod additum est in ciuitate suscipiente: & in promptu est ratio disparitatis: quia ciuitas
H suscipiens disposita est ad fructificandum regno dei: ciuitas autem repellēs indisposita est. *Dico vobis, quia Sodomis in illa die remissius.* pro tolerabilius. Quātum ad genus peccati. *Erit quā illi ciuitati.* Ciuitas enim Sodomorum rea est peccatorum in proximum: ciuitas autem repel lens apostolos rea est peccati in deum: vtpote repellens altitudinem diuini consilii circa salutē humani generis per fidem iesu Christi. *Væ tibi, Corozaim: væ tibi Bethsaida.*

¶ Ad demonstrandum grauitatis repellentium euangelicam prædicationem, subiungit simi lem grauitatem in ciuitatibus impœnitentibus, post tot miracula in eis facta ab ipso. ¶ *Quia si in Tyro & Sidone.* Nomina sunt ciuitatum gentilium. *Factæ fuissent virtutes.* Hoc est miraculosa opera. *Quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent.* pro pœnituissent. *Veruntamen Tyro & Sidoni remissius.* pro tolerabilius. *erit in iudicio quam vobis.* Et clara est ratio quia impœnitentia Tyri & Sidonis non est rea obdurationis ad miracula & prædi
I cationem Christi, quorum rea est impœnitentia Bethsaidę & Corozaim ciuitatum israeli tarum. ¶ *Et tu Capharnaum.* Meminit specialiter Capharnaum, quia ciuitatem illam elegerat in suam habitationem.

Vsque ad cœlum exaltata. præsentia mea, doctrina mea, miraculis meis, & tamen impœnitens. *Vsque ad infernum demergere.* Pœna respondens ingratitudini tantæ exaltationis, cōgruit enim vt summe exaltata ad imum demergatur. *Qui vos audit, me audit & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.* Reddit rationem dictorum omnium in vtraque partē, Et consistit ratio in hoc quod tam auditus quàm iniuria præstatur deo. Graduat enī discipulos, se, & deum: ita quod à discipulis ad se, à se in deū omnia refert. Et verē sic est: quoniam discipuli non nisi in Christi nomine, qui nō nisi in dei nomine venit. *Reuersi sunt autē.* Narratur reuersio .lxx. discipulorum non solum propter subiuncta, sed etiam vt intelliga-
K mus oīa ab illis ad magistri examen relata, *Septuaginta duo.* superfluit duo. *cū gaudio.* Humani aliquid passi videntur gaudendo de eo de quo non oportebat. *Dicentes domine, etiam demonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.* Deest coniunctio &. Legendum est. ¶ Subiiciuntur nobis & in nomine tuo. Emphasis enim quedam nominis iesu significatur: est sensus quod non solum languores corporum sed etiam demonia subiiciuntur nobis: & hoc est in nomine tuo. hoc est ī inuocatiōe nominis tui. ¶ *Et ait illis. videbam.* non mihi rem nouam dicitis: olī enim ego videbam. *Sathanam sicut fulgur de cælo cadentem.* Casum diaboli à sua celsitudine quā obtinebat in mundo causatum ab aduentu CHRISTI asimilat casui fulguris de cælo quia de summa celsitudine repente eiectus sic est vt euanuerit. Experientia enim testatur

post ad

post aduentum christi corruisse cultum idolatriæ, defecisse tantam multitudinem obsessorũ à dæmoniis: ita vt non appareat cadentium dæmoniorum nisi quædam micatio. *Ecce dedi.* pro ecce do, *vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones & super omnem virtutem inimici.* Dederat prius eis potestatem curandi languores; dat modo eis explicite potestatem super animalia venenosa, & super omnem virtutem dæmonis: apteq; iungit venenosa animalia cũ diabolo: quia diabolus maximè venenosus est humano generi. A

¶*Et nihil vobis nocebit.* Securos eos reddit inter animalia venenosa & dæmones: vt securi de seipsis audeant alienæ dare operam saluti. *Veruntamen in hoc nolite gaudere.* pro ne gaudete. Vere dulcis magister non prius reprehendit discipulos de gaudio q̃ accumulauerit potestatẽ: vt reprehensionem suauiter suscipiant. Et culpabile gaudium tollendum significat, inhibendo ne gaudete, ad differentiam nascentis naturaliter gaudii de bono.

¶*Quia spiritus vobis subiiciuntur.* In hoc consistit tota reprehensionis ratio: non enim erat culpabile gaudium quòd spũs subiicerentur nomini iesu: sed ꝙ subiicerentur eis, culpabile gau dium erat. *Gaudete autem.* Transfert gaudium in aliam materiam. B

¶*Quod nomina vestra scripta sunt in cœlis.* Acsi apte diceret spũs subiici vobis non spectat ad vestram salutem: non est initium neq; pars materię duraturi in sempiternum gaudii: nõia autem vestra scripta esse in cœlis (hoc est vos esse predestinatos) spectat ad vestram salutem: est initium & prima pars & ratio duraturi in æternum vestri gaudii: & propterea de hoc gaudete. ¶Significatur autem prædestinatio ipsorum per scripturam nominum in cœlo: scriptura siquidem firmitatem electionis significat: cœli autem cœlestem patriam ad quam ascripti sunt proculdubio ab eo qui in cœlis regnat significant: nõia verò propria explicant illos nõ cõmuni, sed singulariter singulos, velut nominatim, scriptos esse electos. Vtitur autem hoc modo loquendi vt hũano more diuina explicet: cõsueuerunt enim principes scribere nõiatĩ electos ad tractandum secum propria, quæ præcipua & ardua sunt. Ex hoc textu clare habetur omnes .lxx. discipulos esse sanctos: meliusq; quo ad hoc fuisse collegium septuaginta quã duodecim apostolorum, quorum vnus fuit damnatus. C

¶*In ipsa hora exultauit in spiritusancto.* Superfluit sancto: & deest Iesus. Exultatio ista actuale gaudium spirituale etiam foris ostensum significatur. *Et dixit. Confitebor.* pro confiteor. cõfessione laudis. *tibi domine pater.* pro pater domine. Nam pater refert ad ipsum Iesum, cõfiteor tibi pater. quod autem subditur domine, refertur ad sequentia scilicet.

¶*Cœli & terræ.* Et iunxit vtrumq; vt intelligerent discipuli quòd pater Iesu est dominus cœli & terrę: vt intelligeremus nos quòd naturalis pater Iesu est ille qui solus est dominus cœli & terræ: hoc est totius vniuersi. *Quod abscondisti hæc.* negatiue, hoc est non reuelasti hæc fidei mysteria. *A sapientibus & prudentibus.* pro intelligẽtibus. Duo genera hominum significantur sapientes, & intelligentes: ambo secundum supremam animæ partem. Intelligere siquidem tã supremus est actus nostræ animæ vt parum valde participet anima intelligere: vniuersa siquidem actio animæ in ratiocinatione consistit: & non nisi in principiis participamus intelligere: vtpote superioribus spiritib⁹ ꝓprium. Sapientes autem iudicio maximè vigent: & simpliciter hi sunt qui sc̃dm superiores causas optime iudicant. quales philosophi reputantur. D

¶Vigentes itaque naturali acumine ingenii, & exercitatione effecti sapiẽtes, hic significantur materia diuinę laudis ꝙ eis nõ sunt reuelata mysteria fidei: & merito, tum quia constat eos abuti naturalibus & acquisitis bonis: nam quũ deum cognouissent, nõ sicut deum glorificauerunt &c. vt dicitur ad Ro. 1. tum quia nõ apparuisset diuinũ opus, sed humanæ sapiẽtiæ opus conuerso mundi ad fidẽ, si reuelata essent hæc sapientibus & intelligentibus. *Et reuelasti ea paruulis.* Dictio græca significat vel infantes vel insipientes. Et quia dixerat absc̃odisti hæc à sapientibus & intelligentibus, consequenter è regione appositum creditur, & reuelasti ea insipientibus. Interpres autem credidit opponi, & reuelasti ea infantibus: & propterea trãstulit paruulis. Sed parui refert quo ad sensum euangelii: quoniam vtrunque est verum: & in idẽ redit. Reuelauit siquidem deus mysteria fidei insipientibus: dicente Paulo apostolo .1. ad Corinth. 1. quæ stulta sunt, mundi elegit deus vt cõfundat sapientes: & rursus, ꝙ stultum est dei, sapientius est hoĩbus: reuelauit itaque insipientibus, non mente capitis, aut dementibus, sed ineruditis, & qui habentur velut stulti: vtpote docentes diuina non instructi. Iidem quoque appellantur infantes tum, ab impotentia loquendi, quum sint ex se ignorantes: tum ꝓpter figurã infimi stat⁹ ꝑ ętatẽ & quantitatẽ infantum representati: reuelauit enim deus mysteria fidei piscatoribus & id genus reliquis infimi status hominibus ignorantibus, nihil scientibus diuinorum mysteriorum, qui velut insipientes & stulti ad differendum & docendum E

diuina

F diuina erant quantũ est ex se & mundi opinione. Et merito hæc est materia diuinæ laudis, vt per infimos & ignorantes ꝓpagauerit fidem in vniuerso mundo, subiecerit iugo fidei sapiẽtes, principes & magnates mundi. *Etiam pater.* Cõfirmantis est, vt subiungat rõnem. *Quoniam sic placuit.* pro, quoniam sic fuit bona voluntas, seu beneplacitum *ante te.* Tota ratio quare discreuit inter sapientes & infimos idiotas, quare istis & nõ illis reuelauit, redditur ex parte diuinæ voluntatis non qualiscunque, sed bonæ. Non dicit quoniam sic fuit voluntas, sed voluntas bona: & quum oĩs voluntas dei sit bona (tam referatur ad actum volendi q̃ ad volitũ) specialiter hęc voluntas bona dicitur ad significandum vtilitatem magnam huius voluntatis: est enim hæc voluntas valde bona humano generi: nõ facile siquidem esset credere mysteria christi, si apostoli fuissent viri docti & sapientes huius mundi, si ipse Iesus fuisset vir e-
G ruditus in scientiis humanis putassemus enim humanis artibus christianam religionẽ mundo illatam: sed vbi Iesus faber filius fabri qui nũq̃ literas didicit, apostoli piscatores & hmõi fuerunt, valde bene consultum agnoscimus nostræ fidei. *Omnia mihi.* Desunt hic quinque dictiones ante dictionem omnia. Legendum enim est. Et cõuersus ad discipulos dixit oĩa mihi *tradita sunt a patre.* Hactenus alloquut⁹ fuerat deum: modo cõuertit sermonem ad discipulos, omnia mihi &c. Dixerat iesus alloquendo patrem audientibus discipulis, ꝙ ipse pater discreuerat inter sapientes &c. ita ꝙ totum opus attribuerat patri, ne autem hinc putarent discipuli minus aliquid de diuinitate ipsius iesu, ad tollendum hunc errorem subiungit æqualitatẽ sui ad patrem, cum authoritate tamen originis in patre: dicendo enim omnia, æqualitatẽ significat: vtpote nihil includens, inchoando, ab ipsa deitatis natura: nam pater generando filium dedit illi naturam diuinam: cum natura aũt diuina tradidit ei oĩpotentiã, & quicquid
H dei est: dicendo autem tradita sunt, origo ipsa significatur: dicendo vero mihi à patre meo, distinctio personarum cum authoritate originis in patre significatur. Meo. mihi ꝓprio, solius mei naturali patre. Et *nemo scit quis sit filius nisi pater, & quis sit pater nisi filius.* Declarata in genere æqualitate patris & filii, declarat modo in specie æqualitatem eorundẽ, tum quo ad scientiam, tum quo ad naturam incognoscibilẽ à quocunque intellectu creato. Et æqualitas quidem scientiæ significatur dicendo, & nemo scit nisi pater: & similiter nisi filius. Naturæ aũt incognoscibilitas ab aliis, significatur subiungendo, quis sit filius & quis sit pater: quis enim est relatiuum substantiæ.

Et cui voluerit filius reuelare. Quàmuis deus aliqualiter cognoscatur naturali cognitione ab angelis & ab hominibus, à nullo tamen creato intellectu clare videtur (sicuti est) trinus in personis, & vnus substantia: sed per reuelationem communicatur hmõi notitia altior notitia na-
I turali. Et propterea de notitia clara loquẽdo, postq̃ dixit ꝙ nemo nouit quis sit filius nisi pater, & ediuerso subiungit, & cui voluerit filius reuelare: in quibus etiam verbis ęqualitas filii ad patrem quo ad voluntatem insinuatur: declarando in voluntate filii cõsistere reuelare mysterium trinitatis: dubium enim nõ est hoc pẽdere ex voluntate patris: sed vt eadem voluntas patris & filii significaretur, explicauit specialiter de filio, & cui voluerit filius reuelare. *Et conuersus ad discipulos suos.* Superfluit suos: & deest seorsum, *dixit.* Vbi aduerte verba q̃ subiunguntur nõ fuisse cõtinuata à christo cum prædictis: sed transit Lucas ad alia: nam Math. xiii. subiuncta verba dicta sunt à iesu discipulis petentibus vt declararet eis parabolam seminis: & quoniam Mar. 4. clare dicitur hoc fuisse quum esset separatus à turbis, ꝓpterea Lucas introducens hæc, dicit & conuersus ad discipulos seorsim: significatur enim ꝙ seorsim à turbis quadam affabili cõuersione vultus ad discipulos dixit subiuncta verba.

K *Beati oculi qui vident quæ vos videtis.* Duo videnda ꝓposita sunt, docente & miracula faciente iesu: alterum ꝙ visum est à bonis & malis, scilicet ipsa miracula, ipsa persona iesu: alterum ꝙ visum est à bonis tantum, scilicet credibilitas ꝙ ipse esset Messias, ꝙ esset filius dei, ꝙ esset saluator mundi, & hmõi. Non dicit beatos oculos qui vident primum (quum hoc viderint etiam multi iniqui) sed vident vtrumque: propter hoc enim limitando dixit, quę vos electi & boni videtis: videbant enim ipsum esse filium dei &c. nõ ipsi rebus crediti, sed in ipsa credibilitate, hoc est videbant ipsum esse credibilia: & ideo credebant.

Dico enim vobis quod multi prophete & reges voluerũt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire que auditis, & non audierunt. desiderauerunt reges & prophetæ videre in actu exercito tam manifesta testimonia præsentis personaliter filii dei, & non viderunt sed à longe futurorum reuelationem acceperunt: & similiter desiderauerunt audire ex ore messiæ doctrinam euangelicam. & non audierunt. Vnde beantur interni oculi discipulorum tum ex visis, tum ex eo ꝙ pręferuntur tot regibus & prophetis: immo ꝙ ipsis vltro occurrit quod illis desiderantib⁹ negatum

negatum est. *Et ecce.* Non dicit tunc: nõ enim significatur continuatio sequentium gestorum cum pręcedentibus: transit enim ad alia. *Quidam legisperitus surrexit.* Hinc clare apparet quod hoc non fuit tunc quum Iesus seorsum erat, sed quũ cõmunicaret se populo: & doctoribus sedentibus iste surrexit. *Tentans illum.* Explorando quid respondeat. A

¶ *Et dicens, magister quid faciendo vitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum. In lege quid scriptũ est? quomodo legis? Ille respondens dixit. Diliges dominum deum tuum in toto corde tuo: & ex tota anima tua: & ex omnibus.* pro totis, *viribus tuis: & ex omni.* pro tota mente tua. Hęc de dilectione dei scripta sunt Deutero. 6. & declarata Math. 22.

¶ *Et proximum tuum sicut teipsum.* Hoc præceptum habetur Leuit, 19. expositum vbi supra. *Dixitq; illi, recte respondisti.* quoniam in his duobus mandatis vniuersa lex pendet & prophetæ. *Hoc fac.* non cogita, non dic: non scribe, sed fac. Nec dixit hæc sed hoc: quoniam vnum sine altero fieri nequit. *Et viues.* proculdubio in æternum. Interrogauerat enim legisperitus, quid faciendo vitam æternam possidebo? & dominus directe respondit, hoc fac, & viues.

Ille autem volens iustificare seipsum. hoc est, intendens seipsum declarare iustum: Declarauerat siquidem se doctum: laudante Iesu eius responsionem secundum legem, supererat vt declararet etiam se iustum. Viderat hic q; interrogatio tentatiua successerat sibi ad gloriam doctrinæ: & propterea cogitans quod etiam hæc interrogatio successura sit sibi etiam ad laudem vitæ seu affectus, nouam proponit quæstionem. B

¶ *Dixit ad Iesum, & quis est meus proximus?* Putauit iste appellari ꝓximos solos viros iustos aut israelitas: & hoc respõsurum Iesum: & quia ꝑferebat se amicum iustorum seu israelicitarum: ideo hac interrogatione intendebat iustificare seipsum. *Suspiciens.* pro suscipiens, *autem Iesus.*

Non significatur quod Iesus oculos in cælum leuauit, sed quod acceptauit quęstionem & respondentis personam suscepit.

¶ Et dixit hoc euangelista ad differentiam ipsiusmet Iesu in prima quæstione: nam in prima quæstione non fuit suscipiens, sed reiiciens eam interrogantem, efficiendo de interrogante respondentem. ¶ *Dixit. homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hierico, & incidit in latrones: qui etiam despoliauerunt eum: & plagis impositis abierunt, semiuiuo.* pro, semimortuo, *relicto. Accidit aũt vt sacerdos quidem descenderet eadem via: & viso eo præteriuit: similiter & Leuita quum esset secus locũ, & videret eum pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum: & videns eum, misericordia motus est.* Quia declarare intendit proximum definiri natura, nõ iustitia, genere aut affectu, ideo à naturæ nomine inchoat parabolam, dicendo homo: parabola secundum ipsum parabolicum sensum clara est: & quantum ad loca intineris descripta congruitatem habet: Hierusalem in Hierico descenditur. Congruunt quoque personæ sacerdotis, Leuitę, & Samaritani: ad significandũ eos qui maxime erant personæ communes (sacerdotes. s. & Leuitas qui viuebant ex communibus toti populo decimis, oblationibus &c.) non esse proximos: vt vterque ordo (maiorem in sacerdote & minorum in Leuita) inhumanus significetur: extraneus autem & reprobi generis Samaritanus proximus monstretur: ad confutandum arrogãtiam legisperiti, qui solos iustos aut Israelitas expectabat declarari proximos. C D

Et appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum: & imponens illum in iumentum suum, duxit in stabulum: pro hospitium. Et significatur hospitium meritorium non gratuitum.

¶ *Et curam eius egit. Et altera die.* Deest, egrediens, *protulit duos denarios: & dedit stabulario.* pro hospiti: *& ait ei. curam habe: & quodcunque supererogaueris, ego quum rediero, reddam tibi. Quis.* Deest, igitur, *horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones?*

¶ *At ille dixit. qui fecit misericordiam in illum.* pro cum illo. *Et ait illi Iesus. vade.* Honeste percutit legisperiti intentionem, qua volebat iustificare seipsum: acsi aperte dicat, recede à tua intentione: noli prosequi ceptum propositum, sed vade.

¶ *Et tu fac similiter.* Vtere misericordia in hoĩem obuium indigentem, non discernendo genus, mores, aut affectus. Aduerte hic prudens lector q; quantum ad satisfaciẽdum motæ quæstioni hæc sufficiũt ad literalem sensum parabolæ: quoniam hinc habetur q; omnis homo est proximus: quum Samaritanus plus exosus Iudæis quàm gentiles, proximus indicatus sit. Tam accurata tamen fictio huius parabolę meretur vt fere literalis sensus parabolæ sit mystica interpretatio de christo: quam sacri doctores diffuse prosequuntur. E

¶ *Factum est autem dum irant, & ipse intrauit in quoddam castellum.* Hoc est paruum oppidum.

¶ *Et mulier quædam Martha nomine excepit illum in domum suam: & huic erat soror nomine* MARIA, *quæ etiam sedens secus pedes domini,* pro Iesu, *audiebat verbum illius.* ¶ Ex euangelio

Ioannis

Ioannis clare patet Martham & Mariam fuisse sorores Lazari:ꝑpter ꝙ castellum hoc vide-
F tur esse Bethania:q̃ etiam Ioannes vocat castellum. Et si Lucas ordinē inchoati itineris in fi-
ne ca.ix.seruat,historia hæc gesta est paulo ante solennitatem paschalem in qua iesus crucifi-
xus est. *Martha autem satagebat*. pro distrahebatur. Significatur enim distractio animi ad mul
ta adnitentis. *Circa frequens ministerium*. pro multam ministrationem. *Que stetit*. hoc est substi-
tit ægre ferens oportere se solam distrahi:volebat enim partē curæ sororē subire:vt sic nō im
mineret sibi tanta distractio. *Et ait. Domine non est tibi cure quod soror mea reliquit me solā ministra-
re?* Ad compassionē sui Martha intendit prouocare Iesum:vt adiuncta sorore releuetur in par
te à multitudine operarum. *Dic ergo illi vt me adiuuet*. Et cura erga ipsam Marthā à Iesu habē
da:infert vt præcipiat sorori vt illam adiuuet:sciebat enim sororem nō nisi dominico præ-
cepto auelli posse ab auditione verbi. *Et respondens, dixit illi dominus*. pro Iesus. *Martha. Martha.*
G Duplicauit noīationem Iesus in signum beneuolentiæ:videtur enim cōsuetum tunc fuisse ad
maiorem affectus explicationem duplicatione hmōi vti:vnde & Iudas dixit Rabbi Rabbi,
magnam beneuolentiam simulans & Iesus dicit non omnis qui dicit mihi domine domine,
ad cumulum affectus honorandi.

Duplicauit rursus noīationem propter mysterium doctrinæ subiunctę de vita actiua & cō-
tēplatiua:actiuæ enī vitæ vacātes egent repetitione doctrinę ad hoc vt imbibant illam: eo
ꝙ distracti interius sint:& hinc prudentes viri bis repetunt mandata occupatis & distractis.
Solicita es. Ad literam mysterium vitæ actiuæ describit: primo in parte cognoscitiua. Soli-
citudo enim pars est intellectus practici:circa exequenda inquietam vigilantiam adhibens.
Et turbaris erga plurima. pro circa multa. In parte affectiua turbatio affectiua comitatur, non
culpabilis sed subseruiens multiplici actioni:quēadmodum enim passio iræ subseruit actiuæ
H reprehēsioni vitiorum,ita turbatio subseruit actiuo ministerio circa multa:& sicut irā sub-
seruiantem, moderatam intelligimus,ita moderatam intellige hmōi turbationē. Circa mul-
ta aūt describitur actiua vita,quia obiectum eius multiplex est:tum quo ad genera:vt pasce-
re esurientem, potare sitientem, vestire nudum, & similia. Tum quo ad exequutiones:quo-
niam multis opus est occupationibus ad huiusmodi exequenda:vt experientia testatur.
Porro vnum est necessarium. pro vno aūt est opus.seu vnius aūt est necessitas:& regione distīguit
contra multa vnum:significans per hoc obiectum contēplatiuę vitæ. Descripta vita Marthę
actiua subiungit aduersatiue communem oīm saluti necessitatem cōsistere in acquisitiōe v-
nius:acsi apertius diceret,vita hæc tua q̃uis bona,nō tamē ipsa est q̃ de necessitate salutis oī-
bus:quoniam ipsa est circa multa:ad salutem vero oīm necessarium est acquirere vnum:ac ꝑ
I hoc etiam vita tua tendit ad vnum:nec ipsa vita tua bona est,nisi quia ducit ad vnum quo
est opus:quod est necesse acquirere. ¶ Ex differentia itaq; inter multa & vnum intendit tria:
primum ꝙ cōis necessitas oībus incumbit acquirendi non multa sed vnum:Secundum quod
etiam ipsa vita actiua necessitatem habet vnius acquirendi:tertium quòd hinc vita contem-
platiua Mariæ præfertur vitæ Marthæ.

¶ Et describit sub noīe & ratione vnius æternam fœlicitatem :ex parte quidem ipsius fœli-
citatis quia cōsistit in vno,immo summe vno obiecto,deo scilicet,& in vna applicatione mē
tis ad videndum & fruendum deo,absque multiplicatione & successione quacunq;:illa siqui
dem vna applicatio continua æterno perseuerabit actualiter: & in adunatione omnium vi-
rium hominis sub illa fœlicitate:ita quod nulla erit distractio. Quorū triū opposita descri-
pta sunt in vita Marthæ:nam circa multa inquieta mēs & distractus animus descript⁹ est. Et
hinc patet ratio ex parte materiæ de qua erat sermo,quare sub nomīe & ratione vni⁹ fœli
citatem descripsit æternam:ita quod occasio materię & conditio ipsius fœlicitatis effecerūt
vt sub nomine et ratione vnius fœlicitatē describeret omnibus necessariam. *Maria optimam*.
K pro bonam. Veruntamen articulus appositus nescio quid plus quam bonam significat:tāq̃
dictum sit illam bonā,demonstrando affectatam ab omnibus partem:propter quod inter-
pres posuit optimam:descripserat vitā vtriusque:& adiunxerat quo tam marthę q̃ Mariæ
vitā tendere oportet:respondet modo querelę Marthæ,non solum excusando sed laudendo
mariam contemplationi verbi dei audiendo vacantē:& cōsequenter ad necessariū omnibus
vnum æternę fœlicitatis laudat marię vitam:quia illud elegit quod perseuerabit cum ea in
æternum. Vide tamen singula. illa bonam, bonitate honesti delectabilis ac vtilis spiritui.
partem. non totum. marthæ enim sua pars relinquitur:contemplatiua siquidem vita distin-
guitur contra actiuā,vt pars à parte. Rursus partem ad differentiā vitæ apostolice & pastora
lis:hæc enim non est pars:sed totum:sed integra vita constans ex vtraq; parte contēplatiua
scilicet

scilicet & actiua. Vacant siquidem contẽplationi, & cõtemplata impertiuntur aliis: quod est vacare operibus misericordię spũalibus: prædicando, monendo, corrigendo, &c. Vnde & Petrus in actibus apostolorum vtramq; vitam suam esse clare describit act. 6. dicens, nos vero orationi (ecce vita contẽplatiua) & ministerio verbi (ecce vita actiua) instantes erimus. *Elegit.* vt viam & medium ad illud vnum: electio enim est eorum quæ sunt ad finem. *Quæ non auferetur ab ea.* Directe hoc dixit ad differentiam vitæ Marthæ, quæ auferetur ab ipsa. quum peruenerit enim ad vnum, cessabit occupatio circa multa: Maria autem perueniente ad vnum, non cessabit cõtemplatio electa, quãuis desinet imperfectio contẽplationis. in præsenti enim vita cõtemplatur per speculum & in ænigmate: in patria autem contẽplatur videndo facie ad faciẽ: modus itaq; contemplandi tolletur ab ea: sed contẽplatio non auferetur ab ea, sed perseuerabit cum ea in æternum. ¶Et cum hoc alia tangitur differentia in hac vita iter actiuam & contẽplatiuam: quoniam vita actiua potest tolli ab inuito: potest enim multipliciter quis impediri vt non vacet operibus misericordiæ puta rapinis, direptióibus, & huiusmodi: sed contemplatio non potest tolli ab inuito: quoniam omnia secum portat contẽplatiuus: & inter tormenta maxime contẽplatur: vt gesta sanctorum testantur. Quocirca Maria quæ timuerat ne ad preces sororis, Iesus præciperet sibi vt surgeret, iam secura sedet secus pedes domini audiendo verbum illius. A B

CAPVT XI.

T *factum est quum esset in quodam loco orãs.* vt verum hominem se mõstraret, & formam vitæ apostolis pręberet. *Vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum. Domine doce nos orare sicut docuit Ioãnes discipulos suos. Et ait illis, quum oratis, dicite. Pater sanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum.* Orationem dominicam Lucas refert nõ totam vt Mathæus: sed parui refert: quoniã tertia petitio tacita, in pcedentibus duabus quodammõ cõtinetur: & similiter vltima continetur in præcedẽtibus. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* pro quotidie. Et certe satis quadrat vt quotidianũ panẽ petamus dari quotidie: ne aliquando desit, & suo detur tpe. *Et dimitte nobis peccata nostra: siquidẽ & nos dimittimus omni debenti nobis.* Explicat Lucas sensum illius particulę apud Mathæum, sicut & nos dimittimus: declarando super hoc firmari ꝙ nos dimittendo debitoribus petimus dimitti nobis: necessitas ergo indicitur orãti & petẽti dimitti sibi debita, pcendi aliis: alioquin frustra orat: vane petit. ¶At si instes dicendã nõ esse orationẽ dominicam ab iis qui nõ remittunt offensas: respondetur ꝙ in persona ecclesiæ potest illam vere dicere: in ꝓpria aũt persona, peteret contra seipsum quantũ ad illam particulam sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: & mẽtiretur dicendo siquidem dimittimus oĩ debenti nobis. & intellige obligari hoĩem ad dimittendũ nõ pœnam nõ vindictam ꝓ offensa & iniuria ei illata debitã illi qui offendit: quoniã potest petere & exigere â iudice vt vindicet puniendo &c. sed teneri ad dimittendum odium & appetitum vindicandi se per seipsum: quoniam vtrumq; est iniquum. *Et ne nos inducas in tentationẽ, & ait ad illos. Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, amice cõmoda mihi tres panes quoniam amicus meus venit de via ad me, & nõ habeo quod ponam ante illum: & ille deintus respõdens dicat, noli mihi molestus esse: iam ostium clausum est, & pueri mei mecũ sunt in cubili: nõ possum surgere & dare tibi.* Postq̃ docuit ipsam orationem, declarat vtilitatẽ orationis: & hoc ad cõfutandum errorẽ putantium vanum esse petere aliquid â deo, qui oĩa nouit & ab æterno definiuit: quorum cõfutationem vide Math. 7. Afert aũt parabolam satis claram ad manifestandũ fructũ petitióis perseueranter q̃rentis: talis enim oratio fructuosa est. *Et si ille perseuerauerit pulsans.* Quãuis hæc verba in nõnullis codicibus græcis nõ habeantur, ipse tamen cõtextus monstrat codices illos in hac parte deficere: sicut etiam aliqui græci codices abundant, habẽdo integram orationẽ dominicam in textu Lucæ. ¶*Dico vobis & si non dabit illi surgens eo quod amicus eius sit, propter improbitatem.* pro propter impudẽtiam. significatur enim inuerecunda perseuerentia in pulsando quam nõ inepte interpres improbitatẽ appellauit. *Tamen eius surget & dabit illi quotquot habet necessarios.* Vide fructum importunitatis: petierat tres mutuo, vict⁹ importunitate amicus nõ mutuat sed dat, nõ tres sed quotquot indiget panes. *& ego dico vobis.* ecce quorsum attulit parabolam. *Petite.* â deo orando. ¶*Et dabitur.* Ecce fructus proprius directe respondens petitioni. ¶Sed bene nota quòd non dicit C D E

dicit & dabitur quicquid petitis, sed absolute dicit dabitur: quoniã inferius declarabitur quid dabitur. *Vobis.* Ad differentiã petentium ꝑ aliis: nõ enim ꝑmittitur dari aliis, sed vobis petẽ
F tibus. *Quærite.* Petere orantis est: q̃rere faciẽtis: petere nãq; ad orationẽ spectat: quærere factorum est: quærimus enim factis quando vere quærimus. *Et inuenietis.* Ecce fructus ꝓprius iquisitionis. Et hoc quoque inferius explicandum scđm materiam relinquitur. *Pulsate.* Ad perseuerantiam significandam adiunctum est. immo deductum ex parabola: in qua petiit, quęsiuit: & pulsando vt petitum ac quæsitum haberet, tandem obtinuit. Perinde itaq; dictum est pulsate, ac si dictum fuisset perseuerate petendo & quærendo. *Et aperietur.* Proprius pulsationis fructus redditur. *Vobis.* ad differentiam aliorum: nullus enim nisi christus perseuerãdo ad ostium regni cælorum meretur aperiri illud aliis: sed sibi tantum. *Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.* Ne intelligeremus discipulis iustis solis hęc dici, subiungit vniuersalem propositionem comprehendentem iustos & pctõres: nec eget adminiculo glosarum: quoniam ipsemet saluator subiungit expositionẽ. Verba textus verissima sunt
G absolute vt iacent intellectã: vt in ipso textu exponuntur.

¶ *Quis.* pro quem, *autem ex vobis patrem.* Alloquitur patres in multitudine auditorum. *Petet.* Deest . filius, *panem, nunquid lapidem dabit.* pro porriget, *illi? aut piscem, nunquid pro pisce serpentẽ dabit.* pro porriget, *illi? aut si petierit ouum nunquid porriget illi scorpionem?* Dixerat petite & dabitur, & oĩs qui petit accipit: nec declarauerat quid: & propterea declarat primo negatiuã scilicet ꝙ non quodcunque petitum: hanc enim negatiuam ex hac parabola ad literã significat intendit enim quod sicut nullus vestrum carnalis pater existens petenti filio panem piscem aut ouum, dat lapidem serpentem aut scorpionem, ita deus homini petenti quæ sibi videntur necessaria vtilia aut delectabilia, non dat inutilia aut nociua aut contristantia. Vbi subaudi quòd ea quæ petimus quantuncunque nobis videantur bona (vt panis piscis & oua) deus tamen qui videt quæ petimus si darentur, fore nobis inutilia (vt lapides) aut nociua & contri-
H stantia (vt serpentes & scorpiones) ideo paterno affectu negat quandoque ea quæ petimus q̃ si nosipsi cognosceremus non peteremus. Quum ergo dictum est petite & dabitur, & oĩs qui petit accipit, non intelligitur de oĩ petitõ: quia inutile aut nociuum esset quandoque. Si quæris cur panis piscis & oui mentionem fecit? scito quòd ternario numero oĩa petibilia quę in malum verti possent. comprehendit: eo quòd ternarius perfectionis est numerus: his aũt tribus omnia ad esum hoĩs spectantia comprehenduntur, sub pane quidem oĩa vegetabilia. sub pisce vero oĩa animalia: sub ouo aũt, ĩtermedia quæque. Et quoniam Galilęos alloquebatur pauperes, ideo cõsueta peti ab eorum filiis noĩauit: panem, ouum, & piscem paruulum.

¶ *Si ergo vos.* Infert ex parabola manifestaorem sensum. *Quum sitis mali.* Tum cõditiõe, quia creati ex nihilo: tum voluntate, quia si dixerimus quia peccatum nõ habemus, ipsi nos seducimus. *Nostis bona data.* pro dona seu potius bonas datiões: non mala dona, non malas dona-
I tiones. *Dare filiis vestris, quanto magis pater vester.* Superfluit vester. & similiter superfluit de cælo. Ita ꝙ legendum est. Quanto magis pater *cælestis dabit.* qui non ex parte est bonus, & ex ꝑte malus, sed omniquaque bonus. *Spiritum bonum.* pro spiritum sanctum. Nõ sufficiebat declaratam esse negatiuam, sed oportebat subiungi affirmatiuam: nõ quiescebat mens audiẽdo nõ quodcunque petitum dandum esse petentibus, nisi determinatum fuisset quid est illud petitum quod dandum est. Et proprerea hoc hic determinatur, dicendo spiritum sanctum. Quũ itaque dictum est petite, intellige spiritum sanctum, & dabitur vobis: & similiter quærite spiritum sanctum, & inuenietis illum. Et demum pulsate ad ostium spiritussancti, & aperietur vobis regnum cælorum. Quia omnis tam iustus quam peccator qui petit spiritum sanctum, accipit illum. & qui quærit spiritum sanctum, inuenit illum: & pulsanti pro spũsancto ad cœleste ostium, aperietur illi. Spiritus autẽ sanctus proprie loquendo, nõ est hic nomẽ
K tertiæ personę trinitatis sed participationis illius, sed participationis diuinæ spũalitatis ac sanctitatis: immo sanctæ spiritualitatis in spũ nostro: vt non sit spiritus noster ad carnalia & mũdana prõptus aut affectus, sed ad spiritualia bona: & hoc sancte, hoc est munde & eleuate ab oĩ contagione humanę immo creatæ famæ, laudis, gloriæ & huiusmodi. *Petentibus se?* Pronomen se, demonstrat patrem cælestem. Cernis iam prudens lector nõ opus esse glosis: quoniam infallibiliter vera hęc sunt secundum cõtextum intellecta: & cõtinẽt oẽs cõditiones necessarias ad obtinendum spiritum sanctum. s. orare mente, quærere factis, & ꝑseuerare in vtrisque: & explicite dicitur vobis: & declaratur quòd omnia quæ docuit peti in oratione dominica, comprehenduntur in hac vna petitione, qua petitur spiritus sanctus.

¶ *Et erat eiiciens dæmonium.* Miraculum hoc scribitur etiam Mathęi duodecimo. ¶ *Et illud erat*

erat mutum. Intellige causaliter: hoc est efficiebat hominem mutum. *& quum eiecisset.* pro, exisset, *dæmonium, loquutus est mutus: & admiratæ sunt turbæ.* simplici corde facta pensantes admiran- A
da vt erant. *Quidam autem ex eis.* s. Pharisæi: vt patet Matth. xii. & scribæ quia à Hierosolymis
descenderant: vt patet Mar. iii. Hi enim malignitate pleni nitebantur iuertere sancta opera ĩ
diabolica. *Dixerũt, in Beelzebub,* deo aquarũ. *principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* Vt colorarẽt dicta sua, dicunt quòd virtute principis dæmonum eiicit inferiores dæmones. Et faciũt iesum
non solum virum malum, sed pessimum magum: diuinaque opera fingunt diabolica.
Et alii. de Scribis & pharisæis: vt ex Matth. xii. & Mar. xiii. colligitur. *Tentantes.* non ad credẽdum, sed ad tentandum potentiam iesu an extenderetur ad superiora. Videbant enim ipsum ĩ
inferioribus multa miracula operari. *Signũ de cælo quærebant ex eo.* Si per cælum intelligebãt
superiorem aerem, ad Eliam & Moysem spectant. ille enim ignem, iste manna de cælo attulit. Si vero de cælo proprie loquuntur, ad esaiam & iosue spectant. ille enim solẽ per quĩdecim lineas retro duxit: iste autem fixit in coelo contra Gabaon. *Ipse autem vt vidit.* pro, sciuit. Significatur enim quòd nõ exterioribus signis, vidit sed internis mentis oculis cognouit cogitationes eorum: tam tentantium, qui ab ipso petebant signum de coelo, q̃ blasphemã- B
tium, qui ipso non audiente dicebant, in Beelzebub eiicit dæmonia. *Cogitationes eorum, dixit eis. Omne regnum.* Prima ratio ex similitudine regni & domus sumitur. Et clare ponitur in litera. *In seipsum diuisum, desolabitur.* pro, desolatur. Ipsa enim diuisio desolat illud. *Et domus supra domum.* pro, super domum. *cadet.* est enim sensus. & domus aduersus seipsam diuisa, ruet super domũ: hoc est, super seipsam. Nec legẽdum est cadet, sed cadit, eadem ratione: quia diuiso domus contra seipsam est illius casus. Et simile adiungitur Matth, xii. de ciuitate. Ita ꝙ dominus induxit similitudinem à regno, ciuitate & domo: vt ab his tribus declararet ꝙ omnis congregatio diuisa in seipsam ruit. *Si autem & Satanas in seipsum.* hoc est contra seipsum. *diuisus est.* vt vos dicitis quòd princeps dæmoniorum expellit alios. *Quomodo stabit regnum eius.* Hoc est totum inconueniens ad quòd deducit: scilicet quod princeps dæmoniorum ageret contra regnum proprium: quod est manifeste inconueniens. *Quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia. Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filii vestri in quo eiiciunt?* Prima ratio sumpta C
est ex parte principis dæmoniorum & regni eius: hæc verò secũda sumitur ex parte propriorum filiorum ipsorum iudæorum. Et consistit in hoc ꝙ si ego accuſor à vobis, filii vestri quos non accusatis, testantur ꝙ nõ in Beelzebub eiicio dæmonia. Et appellat filios vestros discipulos suos, qui eiiciebant dęmonia, & tamen non reputabantur magi. *Ideo ipsi.* filii vestri discipuli mei. *Iudices vestri erunt.* Tum cõparatione: quia ipsis credentibus vos non creditis.
Tum assessoria dignitate: quia sedebunt iudicantes & condemnantes vos. *Porro si in digito dei eiicio dæmonia.* Tertia ratio ab effectu diuinæ operationis sumitur. Vbi prudens lector aduerte quod dominus procedit contra istos in virtute subintellectæ disiunctionis talis, aut eiicio dæmonia in principe dæmoniorum, aut in digito dei. & prius prosequutus est alterum
membrum (scilicet si eiicio in prĩcipe dęmoniorum) dupliciter vt patuit. Modo prosequi- D
tur reliquum membrum: scilicet si eiicio dæmonia in digito dei. Et intendit per digitũ dei specialem & exactã operationem diuinam, qualis fit digito proprio ipsius artificis. Ab hac enim metaphora propriam sibi filio dei potestatem eiiciendi dæmonia significat: vt intelligatur digitum dei esse digitum ipsius iesu, nec alium esse digitum dei, & alium digitum ipsius. *Profecto peruenit in vos.* pro, ad vos. *regnum dei.* Cerne illationem. si eiicio in digito dei dęmonia, iam aduenit ad vos, iudæos, israelitas regnum dei, à prophetis prædictum regnum Messiæ. & apte contra regnum diaboli (quod desolari intulerat si Satanas in seipsum diuisꝰ est) ẽ regione infert regnum dei, ex hoc quod in digito dei eiicit. Dæmonia. Acsi aperte diceret. ab effectu cognoscite me in digito eiicere dæmonia, quia attuli ad vos regnum dei: non
enim aliud annuncio per me & per discipulos meos, nisi regnum dei, nõ studio & laboro ad E
aliud, nisi ad regnum dei hoc est, ad hoc quod excluso regno peccati, regno carnis, regno mũdi à cordibus hominum, regnet deus in illis. *Quum fortis armatus custodit atrium suũ, in pace sunt ea quæ possidet.* Probat consequentiam ex similitudine sumpta ab homine forti armato custodiente atrium suum. Et parabola quidem duorum fortium, quorum alter prius quietẽ possidens & custodiens vincitur, exarmatur, & perdit spolia, chara est. Intendit autem per hanc similitudinem quod dum diabolus fortis & armatus custodiuit regnum mundi huius sibi velut atrium suum, quiete possedit genus humanũ: sed postq̃ iesus fortior illo superuenit, & vicit illum propriis meritis, & propria fortitudine sustinendo tot mala & tandem crucẽ, tollit in primis arma quibus armatus erat diabolus (quæ proculdubio vitia sunt, sicut arma

F Christi sunt virtutes) & dæmon spolia eius distribuit: quæ homines sunt velut res possessæ à dæmone. Hinc enim clare patet quòd ipso in digito dei eiiciente dæmonia vincendo illa, destruitur regnum diaboli (in vitiis hominum consistens) & introducitur regnum dei, distribuendo spolia in regnum dei. *Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet* pro, aufert. *in quibus confidebat: & spolia eius distribuet.* pro, distribuit. Conficit siquidem parabolam eorum quæ fiunt inter armatos quum alter vincit. *Qui non est mecum, contra me est.* Quarta ratio à negatione medii inter se & contra se, sumitur. Et directe tendit contra calumniantes fingendo adhibitionem malorum mediorum ad bonum finem: tanq̃ iesus adhibeat opera dæmonum ad regnum dei. Contra hoc inquit. *qui non est mecum.* qui non conuenit mecum in bona voluntate & actione, *contra me est.* non solum nõ suffragatur mihi nec adiuuat me,

G sed est contra me: ac per hoc dæmon qui non est mecum in bona voluntate & bona actiõe contra me pugnat, & non adiuuat regnum dei. *Et qui non colligit mecum.* Et similiter *qui non colligit.* qui non congregat & adiuuat ad regnum dei, *mecum.* concordi mecũ voluntate. *Dispergit* Non solum non adiuuat ad colligendum, sed etiam contrariatur dispergendo. Ita quòd non datur medius inter colligentem mecum, & dispergentem: ac per hoc, quum dæmon sit dispergens homines à regno dei, non potest fieri vt me adiuuet, qui colligo ad dei regnum homines. ❡ *Quum immundus spiritus exierit ab homine ambulat per loca inaquosa, quærens requiem: & non inueniens, dicit. reuertar in domum meam vnde exiui. Et quum venerit, inuenit eam scopis mundatam.* Deest. & ornatam. *tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores.* pro, maligniores. *Et ingressi habitant ibi. & fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus.* pro, primis. Parabola hæc ad pœnam significandam generationis illius iudæorum affertur: vt expresse patet Matth. xii.

H Exclusa siquidem calumnia, subiungit iesus pœnam spiritualem, quam incurret illa iudęorum generatio refutans Christum. Describitur autem, quantum ad parabolam, dęmõ egressus ab homine, & discurrens per loca inepta ad habitandum (hæc enim significantur per loca inaquosa, sunt enim hæc loca humano more inhabitabilia) & sic nõ inueniẽs vbi habitet, reuersus ad hominem inuenit illum paratum immo prouocatiuum ad hoc vt inhabitetur. talis enim homo significatur per domum scopis purgatam & ornatam. nam domus scopis mundata & ornata prouocat ad hoc vt habitetur &c. Et intendit per hanc similitudinem quòd diabolus qui exiit à gente iudęorum per patriarchas & ꝓphetas, nõ inueniens requiẽ in gentilibus, in quibus per euangelium regnabit deus, reuertetur ad nationem iudæorum, tanq̃ domum scopis purgatam & ornatam, tanq̃ prouocatiuã dæmonis ad hoc vt inhabitetur. Et erunt nouissima nationis iudææ peiora primis: vt experientia testatur. sunt enim iu-

I dæi longe peiores modo repugnando Christo q̃ fuerint à principio antequàm illuminarẽtur per prophetas: quoniam effecti sunt pertinaces cõtra veritatẽ Messiæ. ❡ *Factum est autem quum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi.* Superfluit illi. Quamuis sermonẽ mulier dixerit ad iesum (vt pronomen te significat) non tamen alloqueretur iesum, sed vt laudaret, extulit vocem. ❡ *Beatus venter qui te portauit & verba quæ suxisti.* Aptissime mulier laudat ventrem & vbera: quæ muliebria sunt. beatificat matrem à fructu ventris & vberum, quę talem ac tantum filium aluerunt. ❡ *At ille dixit Quinimmo* Non negat vere dictum beatum ventrem & beata vbera: sed hoc affirmans adiicit formalem ac communem beatitudinis rationem. Dictum est enim *quinimmo.* perinde ac diceretur, quin potius. vbi affirmatur dictum, & adiicitur potior beatitudinis ratio. ❡ *Beati.* in spe. *qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud.* Hoc est, curam habent verbi dei ne in vanum audierint, sed in corde, in ore, &

K in opere seruetur. in hoc enim consistit forma beatitudinis in spe. Et est hęc beatitudinis ratio communis omnibus electis: & maxime conueniens beatæ virgini. ita quod magis commendata est beata virgo (in genere tamen) per hęc filii verba, quã fuerit in specie cõmendata per verba mulieris: quoniam verbis iesu laudata est ex parte animæ, in verbis verò mulieris laudata est ex parte corporis. illa siquidem laudauit naturalia corporis officia: iesus autem liberi arbitrii (diuina affecti gratia) officia commendauit. In qua commendatione aduerte. quod non dixit qui audierunt & custodierunt, sed qui audiunt & custodiunt: vt intelligamus solos perseuerantes audiendo & custodiendo esse beatos *Turbis autem concurrentibus.* Hoc est condensantibus se circa iesum. *Cepit dicere. Generatio hæc.* Directe respondet ad alios Pharisęos & Scribas, qui tentantes signum de cęlo quærebant, postquàm confutauit illos, qui dicebant in Beelzebub principe dęmoniorum eiicit dęmonia.

❡ *Generatio nequam est.* Superfluit generatio. Et significatur quod generatio Pharisęorum

& Scribarum

& Scribarum tentantium & calumniantium peior est quàm creditur esse. *Signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis.* Modus quo A
Ionas fuit signum diuinæ legationis ipsius ad Niniuitas, cōstat ex factis & verbis. factis quidē in eo quòd mirabiliter triduo in ventre cæti seruatus, eiectus in terram est viuus & incolumis ad salutem Niniues. Verba autem in prædicatione ipsius apparuerunt.
Sic erit & filius hominis generationi isti. Non dicit sic est, sed erit: quoniam modus similis modo Ionæ, futurus erat in morte resurrectione ipsius. Triduo enim mortuus & immortalis resurgens signum fuit diuinæ suæ missionis ad pœnitentiam & salutem generationis illius: quam non postea (vt Ionas) per seipsum, sed per discipulos suos prædicauit. Vnde dicunt apostoli in die pentecostes Iudæis compunctis quærentibus quid facerent, pœnitentiam agite & à baptizamini &c. & accesserunt die illo animæ circiter ter mille. *Regina austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos.* comparatiue. *Quia venit à finibus terræ audire sapientiā Salomonis, & ecce plusquam Salomon hic.* Non est pronomen hic. sed aduerbium loci. Et similiter B
quum subiungitur plus quàm Ionas hic, aduerbium est loci. Et vtriusq; condemnationis sensus est corporatiuus: hoc est quod Niniuitis pœnitentibus vos pœnitentiam non agitis: & similiter regina veniēte ad audiendum, vos non auditis me plus q̃ Salomonem. sic enim, & non autoritatiue condēmnabunt. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & cōdemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt in predicatione Ionæ: & ecce plus q̃ Ionas hic. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit neq; sub modio, sed super candelabrum: vt qui ingrediuntur, lumen videant.*
Parabola hæc inducitur ad monstrandum finem & fructum euangelicæ doctrinæ per os ipsius christi. Quia enim dixerat se fore in signum generationi isti quemadmodum ionas fuit in signum Niniuitis, & subiunxerat effectum contrarium in generatione ista & in Niniuitis (nam illi egerunt pœnitentiam, isti autem impœnitentes condemnandi descripti sunt) ideo fructum aduentus sui modo subiungit: ne putares ipsumvenisse in damnationem generationis illius, Monstratur enim hac similitudine lucernæ, quod ipse est lucerna, euangelica lucēs doctrina & diuinis operibus, ideo accensa non vt lateat, sed vt super ecclesię cādelabrum sit: ad hoc vt qui ingrediuntur ecclesiæ domum, videant lumen, non in tenebris se inueniāt, sed C
videant quid operentur, quo eant, in lumine fidei & euangelicæ doctrinæ. Hic est enim finis & fructus in præsenti vita intentus per aduentum christi: & non damnatio, q̃ ex demeritis impœnitentiam subsequitur. *Lucerna corporis tui.* Superfluit tui. Et similiter superfluit pronomen tuus, quum subiungitur est oculus tuus. Legendum enim est. *Lucerna corporis est oculus.* Altera parabola penes lucernam affertur. Vbi diligenter aduerte ꝙ prius loquutus est de lucerna communi quum dixit nemo accendit lucernam &c. de lucerna accensa ad illuminationem aliorum ingredientium domum. modo verò loquitur de lucerna vnicuique propria non relata ad aliorum illuminationem, sed ad ꝓprii corporis claritatem. Nec solum in hoc differt lucerna hæc à prius dicta: sed etiam in hoc ꝙ lucerna illa non est nisi lux, lucerna autem hæc potest esse lumen & tenebræ. Et ambæ differentiæ in textu clare patēt. Est itaque D
parabola hæc sumpta à membris humani corporis, inter quæ ocul⁹ habet officium lucernę. Sicut enim lucerna facit nos videreꝙ facimus, ꝙ comedimus, quo imus, ita oculus facit nos videre exercitia aliorum membrorum. hoc enim significatur dicēdo, lucerna corporis est oculus: hoc est, officium lucernæ in exercitiis corporalibus gerit oculus. Et hinc consequenter fit vt oculo existente simplici, hoc est puro & mundo ab omni lippitudine & huiusmodi, vniuersa corporis officia clara reddantur. & per oppositum si oculus fuerit male dispositus, officia quoque membrorum corporalium tenebrosa redduntur: hoc est velut in tenebris fiunt: dum homo male videt quod facit. Verum dominus ad rem parabolę festinans, ad interiorē oculum transfert fere statim sensum. Et intendit per internum oculum, naturalem rationem etiam scientia præditam. Hæc enim pars animi est velut lucerna in homine. Et hāc ad literā E
intendit significare Iesus per hanc parabolam. Hæc est enim vniuersi corporis, hoc est vniuersæ congeriei operationum humanarum, lucerna. Hæc potest esse lux & tenebræ, bona & mala quo ad vsum, Et propterea subditur. ¶ Si. pro quum. *igitur, oculus tuus fuerit simplex.* A genere (lucerna corporis est oculus) descendit applicando ad te, cum igitur oculus tuus. Et integram rectitudinem vsus mentis ac scientię appellat simplicitatem, dicendo fuerit simplex: vt intelligamus omnem abusum omnemque malitiam spectare ad admixtionē alicuius contrarii tam naturali lumini q̃ cuicunque virtuti intellectuali. Nam tam naturale lumen q̃ adiunctum per virtutes intellectuales, sua simplicitate tendunt ad bonum: & si conformiter ad eorum simplicitatem vteremur eis, non nisi recte vteremur illis, non nisi lumen

essent. *Totum corpus tuum lucidum erit.* Deest coniunctio &. Legendum est enim. *Et totum corpus*
F *tuum lucidum erit.* Et sumitur & pro etiam: hoc est vniuersa quoque congeries humanorum operum tuorum lucida erit. Qualiter autem intelligatur lucida inferius declarabit.

¶ *Si autem nequam fuerit.* pro. Postq̃ aũt nequam fuerit Significatur enim vtrobiq; ordo originis: & φ ab oculo simplici emanat vniuersa congeries operum lucida, & φ ex oculo nequam (hoc est malo) ꝓuenit corpus tenebrosum. Cõtra simplex non distinxit duplex, aut cõpositum, aut mixtum sed malum: vt intelligamus oẽ à simplicitate alienum, malum esse. Et est sermo de malo culpabili, quod in potestate tua est: vt subiuncta testantur. ¶ *Etiam corpus tuum.* Non dicit etiam totum vt prius dixerat: quoniam malum non est integrum quemadmodũ bonum. bonum enim oportet constare ex causa integra (hoc est ex vniuersis partibus bonis) alioquin bonum non est: malum autem consurgit ex quocunque particulari defectu.

G ¶ *Tenebrosum erit.* Apte contra lucidum opponit tenebrosum: significans quod cõgeries quoque operationum tuarum erit tenebrosa? hoc est ĩhabilis vt videatur. Per quod significatur operum deformitas seu iniquitas. omnis enim qui male agit odit lucem. *Vide ergo.* Nisi ĩ potestate liberi arbitrii tui esset, non diceretur tibi vide ergo. *Ne lumen quod in te est.* Quod prius appellauit lucernam ac oculum, modo appellat lumen: rationem naturalem, scientiam, fidẽ & vniuersam intellectus supellectilem. Et merito appellatur lumen: quia suapte natura lumẽ est intra te. *Tenebræ sint.* quo ad vsum. In potestate tua est, quod est in mente tua suapte natura lumen, efficere tenebras, abutendo illo ad ea quæ sunt tenebrarum, ad ea quæ sunt inhabilia seu inepta vt videantur: qualia sunt culpabilia & reprehensibilia omnia. Sic enim lumen transit in tenebras quo ad officium: reddit enim & seipsum & opera sua obscura.

H ¶ *Si ergo corpus tuũ totum lucidum fuerit.* hoc est si vniuersa cõgeries humanorũ operum tuorũ erit lucida. *Non habens aliquam partem tenebrarum.* pro, tenebrosam. Nõ sat fuit dicere totum lucidum, sed addidit singulas partes exemptas à tenebris: ad differentiam corporis quod totũ dicitur lucidum ratione totius non rõne singularũ partiũ: sicut dicitur luna tota lucida ĩ plenilunio, q̃uis pars tenebrosa appareat. describit enim corpus lucidum & totum & secundum singulas partes. *Erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit.* pro, vt quum lucerna fulgore illuminat te. Inducitur vna conditionalis ad declarandum id quod dictum fuerat, totum corpus tuum lucidum erit: hoc est ad declarandum qualiter lucidum erit. Et antecedens huius conditionalis est, si totum corpus tuum lucidum fuerit non habens aliquam partem tenebrosam: consequens verò est, erit lucidum totum vt quum lucerna fulgore illuminat te. Et est sensus quod non erit lucidum vt lucens vt illuminans alios: sed erit lucidum vt clarum
I quod videtur sub fulgore lucernę. Hic est sensus literalis. Hunc enim sensum clare significat adiecta similitudo, vt quum lucerna fulgore suo illuminat te. Et dixit hoc declarando officium propriæ cuiusque hominis lucernæ non esse lucere aliis, sed clarificare vniuersa ꝓpria opera. Et dixit hoc describendo quales sunt illi de quibus dixerat, vt qui ingrediuntur lumen videant: qui scilicet ingressi ecclesiam, in lumine christi se reperiunt, lumine christi vtuntur. vt hinc perciperemus quales sunt ad quorum fructũ euangelica lucerna accensa est. Nam tales quorum tota congeries humanorum suorum operum est clara, nihil habent culpabile φ indignum sit luce, sed vniuersa opera eorum sunt habilia & apta vt ab omnibus videantur, vt coram oibus appareant. hoc est enim esse lucida sicut tu es lucidus quãdo lucerna fulgore suo illuminat te. *Et quum loqueretur.* hoc est anteq̃ recederet à loco loquutionis.

¶ *Rogauit illum quidam pharisæus vt pranderet apud se. Et ingressus recubuit.* hoc est statim vt ĩgressus est domum, absque lotione recubuit. *Pharisæus aũt cepit intra se reputans dicere quare non baptizatus esset.* pro, quum vidisset admiratus est φ non prius lotus esset. Et est sermo de lotiõe ma
K nuum. *ante prandium. Et ait dominus ad illum, Nunc vos pharisæi.* Occasiõe sumpta ab admiratiõe pharisæi φ non seruasset Iesus traditionem pætrũ omittendo ablutionẽ manuũ, reprehendit pharisæos multipliciter. Et dicit vos pharisæi: ad significandũ qđ alloquitur gen⁹ pharisæorum, & non alloquitur personas pharisæorum ibi præsentes. ita qđ totus iste futur⁹ sermo est sermo in genere ad pharisæos. Quod autem dicit nunc, innuit peccatum esse apud presentis tẽporis Pharisęos: ac per hoc non reprehendit sectam, sed multos ex eis modernos.

¶ *Quod deforis est calicis & catini mundatis.* Non intelligo exteriora poculi & catini mũdari: interiora autem poculi & catini non mundari: sed intelligo id quod deforis est appositiue poculi & catini mundari: vt per id quod deforis est, intelligamus totum catinum & totũ poculum intus & extra: quod extra hominem est. ¶ *Quod autem intus est vestrum.* pro, vestri. Hoc est anim⁹ seu cor. ¶ *Plenum est rapina & iniquitate.* pro, malignitate. Hæc est prima peruersitas

pharisęorum:

Pharisæorum :curam habere munditie exterioris,intus autem immunditia malignitatis & rapinę repleti Vnde Iesus non reprehendit exteriorem munditiam, sed hanc peruersitatem A
quod curam habent exterioris.*Stulti*.pro,imprudentes.Non contumeliose sed rationem erroris proponendo,appellat eos imprudentes,ad discernendum inter immunditiam interiorem & exteriorem.*Nonne qui fecit quod de foris est,etiam id quod de intus est fecit?* Hinc apparet ratio mandati de munditia exteriori.Docebant enim quod ideo abluenda essent pocula & catina & manus,quia corpus humanum factum est à deo mundum:& propterea cũ omni munditia seruandum esset.Ita quod curam munditię exterioris referebant in solicitudinẽ operis diuini.nisi enim hac ratione fulcirent Pharisæi hæc mandata,non afferret dominus contra eos hanc rationem quòd idem deus fecit quod foris est & quod intus est.Intendit siquidem confutare eos ex indentitate factoris :quod si propter opus diuinum tanta est vobis cura exterioris munditiæ,non minor debet esse cura interioris munditiæ:quum idem deus qui fecit exterius corpus fecerit internum animum. propterea enim appellauit eos prudẽ B
tes seu stultos,curando de minimo & non curando de maximo opere eiusdẽ factoris:immo mundando minimum & fœdando maximum opus dei.
Veruntamen quod superest.pro,quæ ad sunt,*date*.pro,datis, *eleemosynam:& ecce omnia munda sunt vobis*.Aduerte hic grecam dictionem interpretatem datis, ancipitem esse ad indicatiuum & imperatiuum modum:ad date vel datis. Contextus ipse apud me sonat indicatiuum.complet enim Iesus peruersitatem pharisaicam circa curam munditiæ his verbis.quibus significat quod vos pharisæi pleni malignitate & rapina,datis quæ adsunt per fas & nefas eleemosynam:& hoc adiuncto ad exteriorem munditiam, omnia tam intus q̃ extra munda sunt vobis:hoc est apud vos,non munda in veritate.At si legitur date,ad eundẽ sensum reducẽdus est textus.Et est increpatiue & ironice dictum.veruntamẽ date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.Secundum enim eorum doctrinam omnia erant munda post datam eleemosynam,q̃uis pleni essent rapina & iniquitate.Et vtinam nõ perseueraret doctrina hec in hodiernũ vsque diẽ.Cogor aũt ad intelligendum textum hunc in malã partam:quia licet verba ista absolute bene sonent,contextus tamen clare explicans ꝙ plenis rapina dicuntur C
efficit vt non bene sonent.constat enĩ diabolicũ esse cõsiliũ plenis rapina,date elemosynã & ecce oĩa munda sunt vobis.¶*Sed væ vobis pharisæis*.Alia peruersitas arguitur.¶*Qui*.pro,quia. *decimatis*.decimam offertis. *mentham & rutam,& omne olus*.Ecce curam minorum: menthæ, rutæ & huiusmodi.*Et preteritis* .Ecce peruersitas, cum tanta minorum moralium cura tãta transgressio maximorum præceptorum. *Iudicium*.quo ius dicitur.in quo violatio iusticiæ ad proximos significatur.*Et charitatem dei*.ita ꝙ nec preceptorum erga deum nec præceptorum erga proximum curam habetis.*Hec autem oportuit facere et illa non omittere*.Nec errares intelligendo reprehendi curam minorum præceptorum moraliũ,subiungit ꝙ oportuit hæc maiora facere & illa minora non omittere.peruersitas enim curæ est que repræhenditur.
Ve vobis pharisæis:quia diligitis.Tertio loco vana gloria affectata reprehenditur.Non dicit qui D
præsidetis,sed qui diligitis.& similiter non dicit qui salutamini,sed qui diligitis:quoniã affectus est culpabilis,non præsidere aut salutari.*Primas cathedras*. pro,presidentiam,*in synagogis & salutationes in foro*.pro,foris.*Væ vobis*.Desunt quatuor dictiones. Scribę & Pharisæi hypocrite Hactenus loquutus est ad genus pharisæorum tribus væ:modo loquitur ad Scribas & Phariseos simul. Genus enim Scribarum genus doctorum est:quorum multi erant de secta pharisaica & multi non . ¶*Quia estis vt monumenta quæ non parent* . pro , apparent. Per sepulcra non apparentia ad literam describit sepulcra ita operta terra quod non discernitur esse ibi sepulcra.Et hunc esse sensum literalem,ex eo patet quod subditur.
¶*Et homines ambulantes supra nesciunt*. Hinc enim liquet quòd locus ille sepulcrorum existimatur ab ambulantibus sicut reliqua terre.Et assimilat Iesus Scribas& phariseos hypocritas E
talibus non apparantibus sepulcris: quia tales in veritate sunt vasa fœtidorum vitiorum sicut sepulcra sunt vasa mortuorum,sed non apparent coram hominibus,latet apud homines eos esse intus plenos vitiorum,& conuersantes cum eis,ita cum illis se habẽt sicut cũ reliquis hominibus,qui si scirent cauerent ab eis : sicut ambulantes supra sepulcra non apparentia,existimant se ambulare super communem terram,& si scirent esse sepulcra non ambularent supra ipsa. ¶*Respondens autem quidã ex legisperitis,ait illi*. Magister hęc dicens, etiam nobis contumeliam facis. Scriba iste q̃uis verba IESV dicerentur in genere.arrogat sibi iniuriam,conscientia forte accusante ipsum. AT ILLE *ait Et vobis legisperitis væ*. Tribus væ conuertit sermonem ad Scribas ¶.QVIA *oneratis homines oneribus*mandatorum:vt

rum: vt multi etiã inter Christianos doctores faciunt multiplicando doctrinas præceptorũ
F ¶ Quæ portari non possunt. pro, difficilibus portatu: & ipsi vno digito vestro non tangitis. pro, non attingitis, sarcinas. Similitudo est, sumpta à portantibus onera super humeros: & tamen alter nec digito attingit ad suportandum. Tales sunt prælati intolerabilia fere præcipiẽtes, á quibus se eximunt. ¶ Væ vobis: quia ædificatis monumenta prophetarum. Matthæi. xx3. exposita est ratio quare Iesus retorquet opus religiosum ex suo genere in malum.
¶ Patres autem vestri occiderunt illos. Profecto testificamini. complemento facti. mors enim cõpletur sepultura. ¶ Quod consentitis. pro, comprobatis, opera patrum vestrorum: quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulcra. propterea & sapientia dei. Ipsemet Iesus secundum diuinam naturam sapientia dei est. ¶ Dixit. definiuit. Mittam. Apud Matthæum ipse dicit mitto: quia ipse homo exequitur ꝙ diuina sapientia definiuit, mittam. ¶ Ad illos.
G iudæos Crediderim aliquam scripturam autentiquam citari hic à Iesu quæ non habetur à nobis: alioquin non allegasset in preterito dixit, & in futuro mittam. textus enim significat hæc verba fuisse olim dicta à diuina sapientia. ¶ Prophetas & apostolos. Prophetæ ad tempus spectant ante christum: apostoli ad tempus christi.
¶ Et ex illis occident & persequentur, vt inquiratur. pro, vt requiratur Et coniunctio, vt meritoriã causam significat Sanguis omnium prophetarum. quantum ad pœnam. qui effusus est. pro, qui effunditur. Significatur enim quod perseuerant effundendo. A constitutione mũdi a generatiõe ista Iudęorum, a sanguine abel vsque ad sanguinem zacharie. Vide exposita circa hæc Matthęi. xxiii. Et adde quòd ideo etiam horum duorum meminit. quia sunt primus & vltimus noiati in sacra scriptura pro religiõe interfecti. Quamuis enim multi fuerint interfecti à Manasse Rege iuda post illum zachariã, & Hieremias dicitur postea obrutus lapidibus à Iudæis in ægipto
H autentica tamen scriptura nullum nom natim tradit occisum pro religione post zachariam filium ioiadæ. ¶ Qui periit inter altare & ædem. hoc est domum dei. Ita dico vobis requiratur ab hac generatione. Confirmando repetit certe requirendum esse ab hac natione sanguinem omnium prophetarum. Et verè sic meruerunt quoniam maius crimen commiserunt occidendo christum & persequendo fidem christianam quàm fuerint crimina cõmissa contra omnes præteritos prophetas: vt subsecuta pœna spiritualis & corporalis testatur. ¶ Væ vobis legisperitis: quia tulistis. i. abstulistis. clauem scientiæ. Sciencia recondita in lege & prophetis Significatur clauis autem scientiæ metaphorice est eruditio, instructio ac doctrina apertiua & manifestatiua scientiæ clausę in lege & prophetis. Tunc autem tollitur clauis scienctię, quum tollitur eruditio, instructio seu doctrina, apperiens sensum legis & prophetarum. Quod tunc quidẽ
I effecerunt legisperiti, introducentes mandata hominum & non docentes ea quæ legis & prophetarum sunt. Postea verò hoc idem efficiunt qui prædicationes & eruditiones populi in fabellas, in humanas leges, in poetas & philosophos conuerterunt. ¶ Ipsi non introistis. Vtrumque malum fecistis. Qui tollunt clauem materialem, & si aliis vetant ingressum, sibi tamen ipsis consulunt ad ingrediendum: vos autem nec vobis consuluistis (quia ipsi non introistis in scienciam legis & prophetarum) & prohibuistis alios.
¶ Et eos qui introibant prohibuistis. Iudæi appetentes & conantes discere & scire legem & prophetas, introeuntes appellantur: quia quantum ex eis erat veniebant ad templum, ad synagogas, vt discerent legem & prophetas: sicut hodie populus vadit ad prædicationem vt discat euangelicam scienciam, sed doctorum culpa prohibetur intrare, conuersa doctrina euangelica in impertinentia. Quum autem hæc ad illos diceret, ceperunt pharisæi & legisperiti grauiter insistere. pro, imminere. siue vrgere. Significatur enim quòd ceperunt simul tendere ad hoc vt IESVM veluti angusto stringerent, nõ quo ad corpus, sed quo ad loqutionem: & hác
K intentionem non mediocriter sed grauiter ceperunt exequi. Modus autem subiungitur.
¶ Et os eius opprimere de multis. pro, & os eius tentare de multis. Ecce modus grauiter vrgendi. Nec significatur quod ceperint obturare os eius, sed quod tentauerint interrogando simul multa: vt multis interrogationibus simul pulsatus, confunderetur, & aliquid falsi seu mali diceret. ¶ Insidiantes ei. Qualia interrogauerit non scribitur: sed quoniam insidiando interrogabant, perplexa aliqua videntur fuisse. Et cerne malignitatem quód quàmuis multis interrogationibus vacarent, ab insidiando tamen non recedebant.
Et quærentes aliquid capere. pro, venari, de ore eius. vt accusarent eum. Venatoriam artem & operam Lucas describit in istis. Nam si recte consyderes, iesum more fere ceperunt vrgere multis interrogationibus velut multis canibus appositis insidiis, & quærendo venari aliquid ex ore eius dignum accusatione,

CAPVT

CAPVT, XII.

Vltis autem turbis concurrentibus. pro,myriadibus autem turbæsimul aggregatis. Et describitur numerus infinitus á finito.myrias enim decem milia significaret:et vt aiunt, Grecimet vtuntur huiusmodi loquutione ad significandum innumeram multitudinẽ. Vnde non dicit duabus vel tribus myriadibus.sed indefinite myriadibus. ¶ *Ita vt seinuicem conculcarent,cepit dicere ad discipulos suos.* Deest.primum, Anceps tamen est constructio huius aduerbii,cum sequentibus vel cum præcedentibus. Et aptius videtur construi cum sequentibus,dicendo primum attendite. Vbi etiã deest vobisipsis.ita ꝙ legẽdũ est *Primum attendite vobisipsis a fermento Phariseorum: quod est hypocrisis.* Nisi ipse IESVS explicaret quid nomine fermenti intelligit,quærendum esset significatum:sed vbi explicauit quod est hypocrisis,non opus est glosa. MONET itaque vt ante omnia caueant ne imitentur Phariseorum hypocrisim. quam fermentum appellat,eo quod latens virtutem habet eleuatiuam ad similitudinem fermenti.modicem enim fermentum eleuat totam massam.pharisęi siquidem sub specie religionis inflati erant studentes auaritię. Primum ergo cauendũ à discipulis,internum malum hypocrisis:quia precipua & pernitiosissima doctorũ plaga est hypocrisis. ¶ *Nihil enim opertum.* Affert rationem vitande hypocrisis ex euentu contrarii.ideo enim subiiciũt se homines hypocrisis vita,quia putant latere suum vitium. & propterea contra hoc directe prędicit eis ꝙ nihil est opertum in præsenti vita. *Quod non reueletur.* pro, reuelabitur.hoc est disco operitur in futura hoc enim directe contrariatur ad opertum. Et tangit naturam hypocrisis operentis sub religionis specie vitium. ¶ *Neque absconditum.* A specie procedit ad genus:vt vnico verbo omne occultum in hac vita comprehendat. *Quod non sciatur.* pro,scietur similiter in futura vita. ¶ *Quoniam que in tenebris dixistis,in lumine dicentur.* pro audientur. *& quod in aure.* pro,aurem, *loquuti estis in cubiculis.* pro,penetralibus. *prædicabit in tectis* Ratiõem reddit dicti sui ex oppositione luminis ad tenebras & tectorum ad penetralia: ad significandum ꝙ nec tenebre nec modus dicendi secretus(scilicet in aurem) nec locus(scilicet in penetralibus)retinebit aliquid occultum:sed omnia in lumine,hoc est in manifesto audientur & predicabuntur super tecta:hoc est in locis patulis & publicis. ¶ *In tectis.* Alludit ad mortem patrie illius in qua domus tabulatis tectis finiũtur sub diuo.huiusmodi enim tecta loca patula erant. Et propterea distinguntur contra penetralia domꝰ. *Dico autem vobis amicis meis.* Seruos suos(quos in discipulos ad misit)dignatur appellare amicostũc quum ad martyrium eos accendit vt intelligamus præsentis vitæ mala,tormẽta,mortemq; parari amicis eius,& talia esse amicitiæ eius pignora. ¶ *Ne terreamini ab iis qui occidunt corpus.* Absq; timore necis corporalis vult esse amicos suos:quia sciebat vltimum terribilium dici mortem. Hanc ansam timoris humani intendit excludere subiungendo. *Et post hæc non habẽt amplius quid faciant.* Acsi apertius diceret.non est vltimum terribilium occidi,sed est vltimum eorum quod potest inferri ab occisoribus corporis: quoniam post occisionem corporis non habent amplius quid mali vobis faciant. ¶ *Ostendam autem vobis quem timeatis.* Ad censum apparet vltimum terribilium esse mortem:quia nihil ex sensibus percipimus eorum quæ succedunt morti. & propterea iesus docens vltimum terribilium non esse mortem,dicit. ostendam vobis,sub lumine fidei, quem timeatis. ¶ *Timete eum qui post quem occiderit, habet potestatem mittere in gehennem.* Ecce vltimum terribilium in veritate. Appellatione autem gehenne constat intelligi pœnam inferni. Aduerte hic ꝙ quum timor non sit nisi mali, vt eius,quod timetur incurrendum:extenditur tamen ad potentem inferre malum,vt eũ,qui timetur. Et secundũ huiusmodi relationem dicitur hic.ne terreamini ad iis qui occidũt.& quem timeatis, & timete eum.& in sacra scriptura sepę repetitur ꝙ timeamus deum. Ita.id est profecto,certe.pro aduerbio enim valde affirmantis sumitur. ¶ *Dico vobis, hunc timete.* Repetit monitionem timendi,vt solus hic timor imbibatur. ¶ *Nonne quinq; passeres.* pro, passerculi. Tam hic q̃ inferius diminutiuum est. ¶ *Veneunt dipondio.* pro,asiculis duobus. est enim diminutiuum. *& vnus ex illis non est in obliuione coram deo?* Dixerat vt non timerent occidi,immo plus,vt non timerent,ab iis qui possunt occidere: ꝙ est non timere quecũque mala aut tormenta antecedentia occisionem. Et sciebat magnipendi huiusmodi damna ab hominibus:ideo declarat discipulis,deum omnium & singulorum curam habere,omniaq; damna ponderare. Et ad hoc arguit à minori:ab auibus.s.minimi pretii. Nec hyperbolice dictum intelligas,nec vnum passerem obliuioni dari coram deo:quoniam deus secũdum veritatem(q̃uis nobis mirabilem)curam habet de singulis passeribus, non solum in genere aut

rr.iiii. in spetie

in ſpecie,ſed etiã in in diuiduo.Spectat enim ad immenſitatem ꝓuidētię eius,& videre ſingula queq; indiuidua,& curã illorũ habere,ſine vlla mutatiōe aut multiplicatione actuũ vidēdi,volendi,diſponēdi,curādi &c.in ipſo. Nec hoc eſt vertendũ in dubiũ apud chriſtianos
F quis philoſophi hoc non credant:metiētes dei ꝓuidentiã ex iis quæ apud nos cognoſcim⁹. *Sed & capill. capitis veſtri omnes numerati ſunt.* Cerne quod dixi,non eſſe hyperbolam ſed veritatem euangelicã,capillorũ omniũ numerũ eſſe apud deum. ita ꝙ non ſolũ cognoſcit quot capillos habemus,ſed curã habet ne capilli vnius iacturam retineat amicus eius. *Nolite ergo timere.* Merito infert non timendum,ex quo nullius damni periculum eſt:ſed omnia in integrum reſtituentur. *Multis paſſeribus.* pro,paſſerculis, *pluris eſtis vos.* Applicat ad propoſitum quod multò magis curam veſtri deus habet:qui præſtatis non quinque ſed vniuerſæ multitudini paſſerum. *Dico autem vobis:omnis quicunque.* Parum erat prætuliſſe amicos ſuos paſſeribus & declaraſſe reſtitutionem in integrum à deo,niſi gloriam,quam ipſe ieſus homo rependet,adiungeret. *Confeſſus fuerit me.* pro,in me. hoc eſt cōfeſſus fuerit quæ in me ſunt:diuinã humanãq; naturam,virtutem,dignitatem &c.& quę in me fuerunt,mortem,paſsionē
G & vniuerſaliter quæ mea ſunt. Et eſt ſermo de confeſſione fidei & laudis. *Coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum.* pro, in illo. hoc eſt quæ in illo fuerunt merita & quæ in illo ſunt partes omnes,laudabit,glorificabit. *Coram angelis dei.* Longe præſtantior retributio eſt pro cōfeſſione coram hominibus cōfeſſio coram angelis.præter hoc ꝙ cōfeſſio tua ſerui eſt filii autem hominis confeſſio regis erit vniuerſorum.

Qui autem negauerit me coram hominibus. Ne crederes promitti præmium cōfitēti abſq; pœna negāti, ſubiungit paratam pœnã negātibus eũ corã hoībus vt hinc intelligerem⁹ nō qualiſcũq; virtutis ſed virtutis neceſſariæ ad ſalutē eſſe,cōfiteri ieſum corã hominibus:alioquin pœna neganti ipſum non eſſet parata. Et appellatione negationis intellige non ſolum negatiuam vocē,ſed & negatiua facta(qualia ſunt eorum qui confitentur ſe noſſe deum,factis autem
H negant)& omisſionem confitendi quæ ſunt fidei aut morum quando oportet. ¶ *Negabitur.* Sicut confeſſio Chriſti, approbatio eſt electorum,ita negatio,reprobatio eſt eorum qui eũ hic negauerunt verbo vel facto. ¶ *Coram angelis dei.* ad plenitudinem confuſionis. ¶ *Et omnis qui dicit.* pro,dicet. Duo dederat præcepta Alterum ad cuitandum fermentum Phariſæorũ: alterum ne timerent ab occiſoribus corporis. Et primum præceptum firmauerat ex vanitate hypocriſis:proſequitur modo illud ex alio capite:ſcilicet ex irremiſsibliltate criminis quia fermentũ phariſeorum vſqueadeo in corruptionem prorupit,vt incurerit irremiſsibilitatem.ad hoc enim propoſitum ſubiunguntur hæc verba.

Et omnis qui dicet verbum in filium hominis,remittetur illi:ei autem qui in ſpiritum ſanctum blaſphemauerit,non remittetur.
I Quorum ſenſus declaratus eſt Math.xii. *Quum autem inducent.* pro adducunt, *vos in ſynagogas & ad magiſtratus & poteſtates,nolite ſoliciti eſſe qualiter aut quid reſpondeatis, aut quid dicatis Spiritus enim ſanctus docebit vos in ipſa hora,quid oporteat vos dicere.* Proſequitur ſecundum præceptum,quod vſq; ad confeſſionem coram hominibus deductum erat:adiungendo ſecuritatem affuturę reſponſionis tunc à ſpiritu ſancto. Et in hoc monſtrauit ſe eſſe deum:promittens ſpiritum ſanctum:in quacunq; hora oportebit coram principibus loqui. *Ait autem ei quidam de turba,magiſter dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatē. At ille dixit ei.homo quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem ſuper vos.* Docet hoc exemplo dominus prædicatores, vt euitent ſecularia negotia,vt etiam quantumcunq; requiſiti non ſe immiſceant negociis ſecularibus. Et rationem explicat verbis ſuis:quia ſcilicet impertinentia ſunt hæc ad officium prædicatoris. huiuſmodi enim impertinentia ſignificatur dicendo, quis me conſtituit iudi-
K cē aut diuiſorē. *Dixitque ad illos.* Subaudi de turba: *videte & cauete.* Videre,mentis eſt:cauere exequutionis. ¶ *Ab omni auaritia.* Superfluit omni. *Quia non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt ex iis quæ poſſidet.* Ordo literæ eſt.quia vita eius non eſt in abundantia cuiuſquam ex iis quæ poſſidet. Et eſt ſenſus.quia vita hominis corporalis non eſt in facultate abundantiæ cuiuſcunque rei poſſeſſæ ¶ *Dixit autem ſimilitudinem ad illos.* Clare monſtrantem prædictum ſenſum. vniuerſa enim hæc parabola manifeſtat quod quantumcunque res abundent, non tamen ſufficiunt ad ſeruandam vitam,ſed cũ ſumma abundantia ,repentina accidit mors. *Dicens hominis cuiuſdã diuitis,vberes fructus ager attulit: & cogitabat intra ſe,dicēs quid faciam ꝙ non habeo quo congregē fructus meos. Et dixit .hoc faciam:deſtruã horea mea,& maiora faciã: & illuc cōgregabo omnia quæ nata ſũt mibi et bona mea:et dicã animæ meæ.anima habes multa bona poſita in ãnnos plurimos.* ꝓ multos. *requieſce,comede,bibe,epulare,* ꝓ letare. *dixit aũt illi deus.* dicere dei,facere eſt ac ꝓ hoc initia

initia repentinæ mortis facta, sunt dicere dei: quoniam ferunt secum subiunctam increpationem: & propterea tanquam locutio dei inducitur. *Stulte.* pro, imprudens. Ecce significata increpatio. Et verè imprudens: quia non prouidit sibi de necessariis ad salutem animæ. *Hac nocte.* Ecce mors repente inopinata. *Animam tuam repetunt à te.* ministri diuinæ iustitiæ exigunt à te animam tuam velut depositam apud te. Non dicit hac nocte morieris, quod significat finem vitæ, sed animam tuam à te repetunt. quod significat requirere & cogere ad reddendam animam tuam immortalem, ad standum iuri. Significatur enim clarè per hoc status alterius post corporis mortem vitæ: pro qua iste nihil sibi prouiderat. *Quæ autem parasti.* pro, presenti vita. *cuius erunt.* pro, cui erunt. Tibi enim non erunt vtilia, cui ergo preparasti. Et propterea vndique imprudenter egisti. *Sic est.* Vniuersale infert ex parabola documentum. A

Qui sibi thesaurizat, & non est in deum diues. Non damnat thesaurizantem sibiipsi, nisi simul adiunctam habeat alteram conditionem, scilicet non esse diuitem in deum. ad differentiam eorum qui thesaurizant sibi, & cum hoc sunt diuites in deum: hoc est vtuntur diuitiis suis ad ea quę dei sunt. Qui enim vtrumque facit, expers est huius damnationis. Possunt siquidem homines licitè & sibi & filiis thesaurizare, dummodo vtantur etiam diuitiis suis in iis quæ dei sunt: pascendo pauperes christi, & reliqua quæ pietatis ac religionis sunt, exequendo. Qui autem sibi tantum thesaurizat, similis est diuiti hic descripto. *Dixit q; ad discipulos suos.* Præcedens sermo de auaritia vitanda communis fuit turbæ: subsequens autem ad discipulos dirigitur, quos ad professionem perfectionis vitæ vocauerat. B

¶ *Ideo dico vobis.* Proportionaliter doctrina subsequens respicit discipulos, sicut doctrina precedens respicit communiter homines. & propterea dixit. ideo dico vobis discipulis.

Nolite soliciti esse animæ vestræ quid manducetis: neque corpori quid induamini. Anima plus est quam esca & corpus plus quam vestimentum. Doctrina hæc declarata est Matth. 6 Vnde hic tantum distinguentur rationes. Prima itaque ratio sumitur ex eo quod deus prouidit de maiori (.s. de anima & de corpore) sine vestra solicitudine. *Considerate coruos quia non seminant neque metunt, quibus non est cellarium.* pro, penu, *neque horreum? & deus pascit illos. quanto magis vos pluris estis illis.* pro, volucribus? Secunda sumitur ex parte auium clara. *Quis autem vestrum cogitando.* pro, solicitudine, *potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?* Tertia ratio ex impotentia solicitudinis ad augendum staturam sumitur. *Considerate lilia quomodo crescunt. non laborant neque nent. Dico autem vobis, quod nec Solomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis. Si autem fœnum.* pro, hærbam. *quæ hodie est in agro & cras in clibanum mittitur, deus sic vestit, quanto magis vos pusillæ fidei?* Quarta ratio ex floribus sumitur. C

¶ *Et vos nolite quærere.* pro, ne quærite. Superius internam anxietatem prohibuerat, dicendo ne soliciti sitis: modo exteriorem inquisitionem prohibet. Sed de voluntaria, vt distinguitur contra necessariam inquisitionem, est sermo: hoc est de quærere ex appetitu, non ex rectæ rationis iudicio. nam soli actus à virtute deuii, sub prohibitione communi omnibus christi discipulis comprehenduntur *Quid manducetis aut quid bibatis.* Parui refert quale futurum sit. Sed quo ad rem potest intelligi & de cibo & potu absolute (vt Paulo superius, quid manducetis) & de specie sibi & potus. ita quod species cibi prohibeatur dicendo quid comederitis, & species potus dicendo quib biberitis. ita quod prohibetur discipulis per hoc mandatum, vt voluntatem suam non flectant ad quærendum speciem cibi quem appetunt, aut quam appetunt speciem potus. Dedecet enim valde christi discipulos consentire huiusmodi appetitionibus: & multo magis dedecet quærere, nisi ægritudinis necessitas cogat. *Et nolite in sublime tolli.* pro, ne in sublime tollamini. Græca dictio interpretata sublime, significat ea quæ sunt in nubibus, seu in sublimi aeris regione. D

Propter quod existimatur inseri hic preceptum ne discipuli curent de iis, quæ supra nos fiunt, impressionibus in aere. Magis tamen ad contextum & propositum materiæ spectat precipi hic, vt quum hęc omnia seruauerint & laudati plurimum fuerint, tanquam sublimiorem vitam ducentes, non consentiant se tolli in sublime. Nec solus consensus sed etiam occasio prohibetur: ne .s. occasionem dent vt in sublime tollantur opinionibus & laudibus humanis: iuxta illud Pauli. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me. 2. ad Corinth. 12. *Hec enim omnia gentes mundi querunt.* Quinta ratio ex differentia inter ipsos & ethnicos sumitur. *Pater autem vester scit quoniam his indigetis,* sexta ratio sumitur ex patris scientia. In qua ratione nota singula .s. indigentiam nostram, & scientiam dei, & paternitatem: in qua clauditur amor & cura prouidendi filiis de iis, quibus indigent. Et hæc sola ratio sufficit ad confidendum de diuina prouisione illis filiis qui contenti sunt iis quibus indigent: quales vult Iesus suos esse discipulos. ¶ *Veruntamen quærite primum.* Superfluit primum. *Regnum* E

dei iustitiam eius. Superfluit & iustitiam eius. Ita φ legendum est. *quærite regnum dei, hæc omnia*
F *adiicientur vobis.* Septima ratio sumitur ex eo φ tanq̃ adiectitia bona temporalia dantur â deo quęrentibus non quæ sua sunt, sed quæ dei sunt: querentibus φ regnet per fidem spem & charitatem hic in hominibus, & per gloriam demum in futura vita in eisdem. hoc est enī regnum dei querere. *Nolite timere pusillus grex.* pro, parue gregule. Ardua dederat mandata: & propterea radicem querendi huiusmodi bona temporalia eradicare volens adiungit. nolite timere mali aliquid ex non solicitudine & inquisitione temporalium. Et describit eos à paucitate numeri. Vnde timendum magis illis erat. Acsi apertius diceret. non obstante φ sitis tam pauci, nolite tamen timere. *Quia complacuit patri vestro dare vobis regnum.* Magna ratio excludendi timoris: ex hoc φ complacuit patri dare vobis non parua aliqua diuitias magnas, sed regnum comprehendens omnia bona. *Vendite quæ possidetis: & date eleemosynam.* Ad perfectionem discipulis congruam spectat mandatum hoc. Hinc enim discipuli post Pentecostā vēdebant agros, & preciū ponebant ad pedes apostolorum pro eleemosyna distribuenda.

G ¶ *Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis.* Fructus eleemosynæ describitur ad similitudinem recondentium pecuniam in sacculis & congregantium thesaurum. Iuxta has enim similitudines, meliores describit sacculos: quia sacculi pecuniarum consumuntur, eleemosynam verò non veterascunt. & similiter thesaurus terrestris deficiens est: thesaurus autem eleemosynarum indeficiens: quia tam sacculi q̃ thesaurus eleemosynarum. in cœlis fiunt. *Quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit.* Prosequitur contrarias conditiones ad terrestria. Quæ enim hic reconduntur, aut à tinea læduntur, aut furē timēt. Per quę duo internæ & externæ omnes causæ damni significantur: per tineam internæ, per furem externę. neutrę autem contra recondita in cœlis militant.

Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrū erit. Ratio quare gratus est deo descriptus neglect⁹ tpalium propter cœlestia subiungitur, non ex parte rerum, sed ex parte affectus quia cor co-
H mitatur thesaurum. Ita φ locus thesauri trahit ad se cor. hinc enim fit vt thesaurizantes ī terra, habeant cor affectum terrenis. & thesaurizantes in cœlis, habeant cor affectum cœlestibus, vbi enim res amata, ibi est cor amantis. *Sint lumbi vestri præcincti.* adiungit parabolam declaratiuam quales esse debemus respectu cœlestium & preparatione lumborum. Si ad iter tenderet parabola, p̄cinctio lumborum apte describeretur. sed quum ad expectationem domini redeuntis â nuptiis parabola tendat, præparatio lumborū nō pro similitudine, sed pro significato p̄posita est. Significatur enim ad literam preparatio corporalium officiorū: vt scilicet sint ad corporalia officia preparati. à precinctione autem lumborum hmōi preparatio describitur: quantum ad metaphoram quidem, quia precinctio lumborum vltimum est in-
I ter spectantia ad induendum hominem promptum ad officia corporalia. tanq̃ si dixisset. sitis induti, ita φ etiam sint lumbi vestri precincti. Nocturno enim tpe (de quo loquitur) solemus nos exuere: & nec lumbos precinctos nec etiam indumenta habere. ¶ Quo ad significatum verò, quia maximum impedimentum prestant venerea exercitia q̃ in lumbis vigent, ideo à preparatione circa principale officium corporale describit preparationem advniuersa corporalia officia: qualia sunt comedere, bibere. & reliqua exercita corporalia. *Et lucernæ ardentes in manibus vestris.* Superfluit in manibus vestris. Quantum ad parabolam, nocturnum tp̄s descriptum quo expectatur dominus reuersurus â nuptiis, exigit lucernas accensas ne in tenebris offendantur aduenieēte domino. Quantum verò ad sensum parabole, lucerne (quæ vasa lucis sunt) partes cognoscitiuæ sunt. quæ tunc sunt accensæ, quum claritate fulgent scientiæ
K eorum q̃ spectant ad salutem. *Et vos.* Non sufficit vobis præparata habere tam spectantia ad corporalia officia q̃ spectantia ad intellectum & scientiam salutis (hæ enim sunt partes q̃dā) sed oportet vos, qui estis velut totum, esse paratos. Secundum enim partem affectiuam appellauit vos: quoniam in illa consistit salus. *Similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur a nuptiis, vt quum venerit & pulsauerit confestim aperiant ei.* Ex similitudine ad expectantes tales, tria significantur. Primo vigilantia: deinde desyderium aduentus domini: & tertio intentum scilicet confestim aperire. Homines enim expectantes. oportet primum vigilare. & quoniam expectant redeuntem â nuptiis, iucundum ac lętum dominum expectant: ac per hoc ipsi quoque lęti & cupidi talis aduentus expectant. Tertium autem manifestè in litera scribitur. ¶ Vbi si collegeris hæc, videbis mandare discipulis, vt expediti quo ad ea que sunt carnis & fultis scientia salutis lęti expectent Iesum redeuntem â cœlestib⁹ nuptiis ad domū animarum suarum: vt quum venerit circa tempus mortis, & pulsauerit, ægritudine tormento, siue repentino interitu, confestim aperiant ei, hoc est confestim ianuis corporis apertis

in animabus

in animabus suis puris gaudeant recipere illum. Et vere qui sic expectant, non timent apire
non timent absque quocunque velamine quæ sunt in aiabus suis deo patefacere. Beati serui A
illi. Verè beati. *quos quum venerit dominus.* Quantum ad parabolam, non eget expositione. q̃ú
ad sensum, iam dictum est q̄ de aduentu mortis tempore est sermo. *Inuenerit vigilantes. Amen*
dico vobis, quod precinget se & faciet illos discumbere. Ad parabolam spectant hæc officia domini er
ga seruos vigilantes. Ita q̄rationem beatitudinis assignat. quia dominus eorum præcinget se
(preparando seipsum ad ministrandum illis) & faciet illos discumbere tanq̃ dominos. ET *trã*
siens ministrabit illis. Quantum ad parabolam spectat, ministrare transeundo dicitur, ad diffe-
rentiam fixorum ad ministrandum, Describitur enim dominus tanq̃ superintendés mini-
sterio q̄ fit transeundo de mensa ad mensam, ne aliquid alicui desit. Quantum verò ad sen-
sum intentum, significatur æternum côuiuium in quo discumbét electi: ad q̄ ipse Iesus se pre
cinxit immortalitatis corp̄alis gloria, & superintédens ministrat omnibus beatitudinem. B
¶ET *si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sunt serui illi.* Per
vigilias intellige custodiarum nocturnarum tempora. Et describuntur tres tantũ: quia terna-
rius, numerus perfectionis est, vt omnes custodiæ tribus comprehendantur, & ad literam pa
rabolæ, vltra tertiam custodiam noctis non consueuit differri reditus à nuptiis, significátur
autem per has tres custodias, omnes differentiæ ætatis humanæ: & q̄ in quacunque ætate
inuenti fuerint vigilantes, bẽi sunt serui illi: vt nullus desperet qui in senectute inceperit vigi
lare. H*oc autem scitote.* adiungit parbolæ parabolam declaratiuam periculi. Præcedente enim
parabola declaratum est præmium seruorum vigilantium: subsequẽte autem declaratur dã
num ac periculum non vigilantium. Q*uoniam si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret*
vtique, & non sineret perfodi domum suam. Omnia hæc preterita imperfecta subiunctiui modi (sci
ret, veniret, vigilaret, sineret) preterita sunt: sciuisset, venturus fuisset, vigilasset, sciuisset. Des-
cribitur enim perfossa domus à fure quæ perfossa non fuisset, si paterfamilias sciuisset horam
qua fur venturus fuisset, Vbi damnum ex non vigilantia ratione ignotæ horæ describitur.
ET *vos estote parati.* Quod superius appellauerat vigilare, modo appellat esse paratum. ne im C
possibilis hoi cótinua vigilãtia precepta intelligatur. is enim cótinue vigilat, qui cótinue est
paratus. *Quia qua hora non putatis.* incerta est enim mortis hora, & sæpe inopinata. F*ilius homi*
nis veniet. tum ad vniuersale iudicium, tum ad singulare cuiusque iudicium tempore mortis.
AIT *autem ei petrus. domine ad nos dicis hanc parabolam, an etiã ad oẽs?* dixerat iesus pabolã de seruis
expectãtibus dominum, adiuncta altera parabola de patrefamilias nõ vigilãte. Petrus auté
sciẽs se & códiscipulos, electos ad officiũ patrisfamilias, dubitabat an hæc parabola, q̃ p̄ vlti-
ma parte spectat ad patrẽfamilias, sit eis p̄pria, an sit côis oibus. D*ixit autem dominus.* Non di-
recte respõdet ad q̃stionem, sed plus dicit. quoniã instruit Petrum de differẽtia inter ipsos ele
ctos ad pastorale officium, & alios & quo ad meritũ & quo ad p̄mium, & similiter quo ad
crimẽ & pœnã. ex quibus facile intelligere posset dictã parabolã secundum proportioné, có D
munem esse omnibus cum differenti premio ac pœna. Q*uis putas.* ichoat ab iis q̃ sunt pro-
pria pastoribus seu prepositis. Et quoniam rari sunt habentes oẽs requisitas códitiones. ideo
dicit quisputas (seu quisnam) significando raritatem. E*st fidelis.* vt non fallat. *dispensator.* nõ do
minus. Officium prepositi à dispensatione noiauit: vt intelligant prelati officium suum non
in agendo pro libito, sed in dispensando cósistere. dispensatio enim rõnis rectè distribuentis
actio est. ET *prudens.* vt nõ fallatur. *quem constituit.* pro, constituet, *dominus.* Non ipse vsurpabit
aut assumet dispensandi officium, sed constituetur à domino.

Super familiam suam. pro., famulitium suum. significãtur enim p̄positus super minores, quã-
tum ad parabolam. Quantum verò ad rem, tangitur necessitas cóstituendi dispensatorem.
Maiores enim nõ egent p̄posito: quoniam ipsi sibi sunt lex, sed imperfecti & minus boni si- E
miles famulitio egent curatore. VT *det illis.* Ecce quorsum superior constituitur, non vt acci-
piat ab illis, sed vt det illis. dare enim spiritualia officium est: propter quod directe instituta
est à christo superioritas in ecclesia: accipere aũt temporalia introductum est tanq̃ quidam có
sequens. vnde & hic coniunctio causalis apponitur, dicendo vt det illis. *in tempore.* congruo.
Tritici mensuram. dictio græca composita dicitur non à tritico, sed à frumento & mensura seu
à cibo & mensura. Propter quod interpretes non omnino conueniunt: sed alii à cibo & mé-
sura intelligentes interpretantur demensum: alii frumenti mensuram. Magis tamen quadrat
legere deméfum. nam hoc noie proprie significatur id quod seruis dabatur pro aliméto &
(vt aiũt) mésibus singulis. Quod quia quædã mésura erat fruméti, ideo neutra lectio abiicié-
da videtur

da videtur. Intentus tamen sensus clarus est: quoniam significatur cõmẽsuratus famulis cib⁹.
F Debent enim prepositi doctrinam, correctionẽ, curamq; adhibere iuxta proportionem subditorum, iuxta ꝙ scriptum est. ego dominus docens te vtilia. *Beatus ille seruus quem quum venerit dominus.* Descripto bono dispensatore, subditur eius premium: describendo eum beatum in re tunc, quum venerit dominus mortis tempore. *Inuenerit ita facientem.* Non quod ita fecerit, sed quod ita perseueret faciendo: hoc est cum predictis conditionibus pascentem christi famulos minimos. *Vere dico vobis, quod super omnia que possidet constituet illum.* Vide disparitatem premii preparati ad confestim aperiendum. Discunbunt enim, & superintendente domino precincto ministratur illis: fidelis autem & prudens dispensatur cõstituitur in alia vita super oĩa quę dominus possidet. Et verè super omnia constituitur, non solum quoniam oĩa in bonum illius cedunt (quod cõe est omnibus electis) speciale quoddam gaudium superioritatis rectẽ
G administrate habebunt tanq̃ constituti etiam in cœlis superiores super res domini. Describit enim christus spiritualia illa premia à similitudine sensibilium quæ nouimus.

Quia si dixerit seruus ille in corde suo. Declaratis merito & premio boni dispensatoris subiiciuntur crimina cum pœna mali dispensatoris. Seruus enim ille est, qui constitutus est super famulitium. *Moram facit dominus meus venire.* Ex mora domini ad iudicandum & puniendum, licẽtiam accipiunt prelati male operandi. *Et ceperit percutere seruos & ancillas.* ecce crimen irę & iniustitiæ. in quo intellige omne crimen in proximos.

ET *comedere & bibere, & inebriari.* Ecce crimen gulæ. in quo intellige oẽ crimen in seipsum cuiuscunque intemperantię. *Veniet.* Per mortem illius ignotam quo ad diem & horam.

Dominus serui illius in die qua non sperat & hora qua nescit. & diuidet. pro, dissecabit. eum. Signifi-
H catur enim quod scindet eum in duas partes: in animam scilicet & corpus seorsum. Quod cõstat fieri per mortem. *Partemq; eius.* Miserum statũ partẽ eius appellat: quoniam ex toto vniuerso miseria est pars ei debita ex propriis meritis.

Cum infidelibus ponet. Quorum damnatio manifesta est. Et merito: quoniam infidus fuit domino suo. ¶Ille autem seruus qui cognouit voluntatẽ domini sui, & nõ se preparauit, & nõ fecit secundũ voluntatẽ eius, vapulabit multis: qui aũt non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Hactenus respõdit Petro quia proprium est ipsis ascitis in dispensatores: modo subiungit quid modo cõe est vnicuique secundum proportionem suam, secundum differentiam scientiæ & ignorantiæ. Docet enim quod duorum maleficientium, quorũ alter cognouit voluntatem domini sui & alter nõ, plus punietur sciens q̃ ignorãs. Quod intellige cœteris paribus. Et sententia clara est in litera. *Omnia autem cui multum datum est, multum queretur ab*
I *eo: cui commendauerunt multum, plus petent ab eo.* Vniuersalior ratio dicti redditur. Dico autẽ vniuersalior: quoniam extenditur doctrina hęc non solum ad donum scientię, sed ad quodcunque donum. & explicatur tum in datis: qualia sunt quæ naturalia dicimus dona. tum in cõmendatis: qualia sunt adiecta dona. siue gratiarum quę dicuntur gratis datæ siue potestatũ seu officiorum, siue etiam bonorum tẽporalium. Cui enim multum datum est donorum naturalium, multum q̃retur ab eo: & per oppositum cui parum datum est, parũ q̃retur ab eo. Et similiter cui commendauerunt multum (siue bonorum exteriorum siue bonorum interiorum) multum etiam petent ab eo. Hæc enim sunt quæ sunt communia omnibus.

¶*Ignem veni mittere in terram.* Parabola hęc declaratiua est officiis eius, scilicet ipsius christi. officio siquidem discipulorum pars est vt adiungat officium proprium magister. Et significatur similitudine ignis amor spũsancti, quem ipse attulit mundo tanq̃ ignem asurum ĩ cordibus humanis. ET *quid volo nisi vt accendatur?* pro, & quid volo si iam accensus est? Et est sermo imperfectus: relinquens subintelligendum quid ipse desyderat ex quo iam accensus est.
K Vnusquisq; enim subintelligit, quid desyderat qui venit ad mittendum ignem, quando videt iam accensum. desyderat enim vt crescat & extendatur. accensio enim est principium, & proculdubio desiderat complementum. Significatur autem per hoc, ꝙ ex quo inceperat accendi ignis amoris spũalis in discipulis, desyderabat vt extenderetur ad vniuersum mundum. Vbi delarat non solum suum officium, sed fructum quem expectat mediantibus officiis discipulorum, *Baptismo autem habeo baptizari.* Aliud suum officium Iesus adiungit: significans illud à similitudine lauacri. Et Hebrææ linguæ consuetudinę describit se abluendum ablutione. Significatur enim hoc loquendi modo perfectio negocii de quo est sermo: puta vt est proposito perfecta ablutio. Significatur autem per huiusmodi ablutionem mors eius, in qua ablutus est proprio sanguine: iuxta id quod alias filiis zebedæi dixit, potestis baptizari baptismo quo ego baptizor? ¶ET *quomodo coarctor donec perficiatur?* Desyderium propriæ passionis & mortis

mortis significatur, diuersa tamen expositione. Nã vel significatur affirmatione afflixionis iuxta illud. spesque differtur affligit animam. & sic affirmatur coarctatio. i. afflictio & sub ad- A
miratione ponitur modus quomodo: quia incredibili modo affectabat perfectionẽ passionis suæ. Vel significatur à negatiõe angustię seu cõstrictionis. & est sensus & quomodo velut in uitus seu impotẽs inuadere, coarctor, angor, strigor? Quasi diceret, nullo modo, sed desydero absolutionem sanguinis mei perfici. Et hęc expositio magis cõsonat, tum verbo coarctationis, amoris enĩ non est coarctare, sed magis dilatare. Tum similitudini lauacri: quę ideo apposita est vt significaretur res desiderata & quadrat, vt ꝓposita re desiderata subiũgatur tã- q̃ manifeste cõsequens exclusio angustiæ vt animi cõpleatur desideriũ. ꝓtenditur enim cõtinue desideriũ, & non arctatur, Tum interrogatiuo modo, quo in textu hæc ꝓponuntur. Et sensus planior est. expecto. lauacrum desyderatũ: & quomodo interim donec perficiatur angustor? quasi dicat nullo modo consequens est vt anguster. sed vt propẽsior sim ad ablutionem. *Putatis quia pacem veni mittere.* pro vt mitterem, *in terram? non dico vobis, sed separationem.* Non significatur tertium officium Iesu, sed effectus duorum præcedẽtium describitur: B
declarando quod effectus suę passionis & sui ignis non erit pax mundana aut carnalis, sed separatio à carnalibus & mundanis hoĩbus. Et apte cõtra pacẽ posuit separationẽ quia pacis est iungere. *Erunt enim ex hoc.* Deest. nunc. Significatur enim tempus euangelicæ doctrinę.

¶ *Quinque in domo vna diuisi: tres in duos & duo in tres.* Imparitatem vtrinque significauit. quãdoque enim duo conuertentur, & tres contra illos insurgent: quandoque autem tres cõuertentur, & duo contra illos insurgent. *Diuidentur.* pro. *Diuidetur* constituitur enim hoc verbum cum sequentibus: legendo. *Diuidetur pater in filium & filius in patrem suum: mater in filiam & filia in matrẽ: socrus in nurum suam & nurus in socrum suam. Dicebat autem & ad turbas.* Subiuncta verba indicant quòd turbas alloquitur ratione hominum peritorum.

¶ *Quum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis nimbus.* pro, imber, *venit. & ita fiet.* pro, fit. *& quum austrum flantem, dicitis quia æstus erit. & fit. Hypocritæ faciem cœli & terræ nostis probare.* Hinc apparet ꝙ nõ ex ignorantia sed ex malo affectu peccabãt. arguuntur enim quod quum sciant prognostica tam pluuiæ quàm æstus cognoscere ex apparentibus in aere nubibus & C
in terra vento, nosse quoque deberent aduentus eius tempus. Et propterea subdit.
Hoc autem tempus quomodo non probatis? id est præsens aduentus mei messiæ tempus quo pacto deseritis certis argumentis immo manifestis indiciis cognoscere: Et arguit eos ab euidentioribus. manifestiora enim & certiora signa habebant ꝙ hoc esset tempus aduentus messię, quam quòd nubes oriens ab occasu significaret pluuiam. Et propterea ex hypocrisi eorum prouenicbat quod hoc nolebant cognoscere. *Quid autem & a vobisipsis.* pro, cur autem & ex vobisipsis, *nõ iudicatis. quod iustum est?* Cæcitatem electionis maiorem in istis peritis subiungit. Dixerat increpatiue quomodo signa tpis huius non probatis, qui signa tẽporis pluuiæ & æstus probatis; Peius quomodo subiungit. cur non ex internis vestris iudicatis ꝙ istum est? lõgẽ siquidem peius est habere apud se intus exemplaria & errare, q̃ errare circa cognitionẽ pendentem ab exterioribus signis. Habemus enim apud nos synderesim & virtutum semina, D
naturæ iura, ex quibus debemus quod iustum est iudicare. à quorum sequela nullus potest se excusare. Et propterea arguendo quod etiam in moribus errabant hypocritæ isti, dicit. Cur non ex vobismetipsis (hoc est ex iis quæ intus habetis virtutum seminibus ac principiis) qđ iustum est iudicatis? Ac si aperte diceret. non est mirum si hypocrisis vestra abducit vos à ꝓbatione temporis aduentus mei: quum ipsamet abducat vos à iusto iudicio circa moralia, & ea quę sunt ad proximum, quorum tamen rationem habetis intus. *Quum autem vadis.* ꝓ, quum enim vadis. Sequens siquidem parabola significatur spectans ad precedentia. Vbi aduerte & discerne ꝙ hæc parabola subiuncta scribitur etiam Matth. v. sed ibi affertur ad materiam iræ & precepti non occides: hic autem affertur ad materiam longẽ alienam. Et q̃tum E
cõtextus insinuat, affertur ad materiam litis inter stimulum rationis & malum affectum. Precedens siquidem sermo increpat hypocritas peritos ꝙ habentes euidentia signa temporis messiæ nõ curant examinare illa: & similiter habentes in seipsis rationes iustitiæ moralis, non sequuntur illas: ac per hoc significat litem inter rationem tum naturalẽ, tum euidentiũ signorum aduentus Christi ex vna parte, & malum affectum hypocritarum ex altera parte. Et propterea subiungit benignus magister optimum cõsilium per parabolam euntis cũ aduersario in via. Et parabola quidem clara est: & in proposito applicatur ad hominem cuius affectus, cuius electio atque operatio contrariatur rationi. ita ꝙ aduersarii noĩe intelligitur synderesis: quæ cõtinuẽ aduersatur mordẽdo, stimulando animum prauẽ argentis, præcipuẽ

extantibus

extantibus in promptu rationibus male actionis:vt patet contigisse istis. Propter ꝙ signifi-
F cantius describitur ire simul cum illo in via:quoniam est indiuidua comes remordens ratio, stimulansque conscientia. *Cum aduersario tuo ad principem*. hoc est ad magistratum, ad habenté officium iudicis. *In via da operam liberari*. pro, vt libereris, ab illo. Optimum ac solum cósilium est, vt dum es in via huius vitæ libereris à cóscientiæ remorsu.

¶ *Ne forte*. Sub dubio euentus futurus significatur: quia & si non ex tua cautela, ex diuina tamen gratia posset euenire contrarium. *Trahat te ad iudicem: & iudex tradat te exactori*. pœnarũ: qui diabol⁹ est minister diuinæ iustitiæ. *Et exactor mittat te in carcerẽ. Dico tibi, nõ exies inde donec etiam nouissimũ minutum reddas*. Aduerbium donec determinat tp̃s carceris coæuum tẽpori non solutionis, & nõ determinat certum tempus: ac per hoc si nunq̃ soluis, nunquã exibis de carcere. & quia in inferno nunquam soluitur, ideo nunquam carcer finitur. Oportuit autem sic
G significari hoc in loco perpetuum ĩferni carcerem, propter parabolam de lite, quæ terminatur ad carcerem donec soluatur vniuersum debitum vsque ad minima.

CAPVT XIII.

Derant autem quidam ipso in tempore nunciantes illi de galilæis. Nihil certi inuenio de causa quare isti Galilæi occisi fuerint á Pilato. *Quorum sanguiné Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum*. Incertũ est an de legitimis sacrificiis in Hierusalem ad quæ offerenda venerant isti Galilæi, an de propriis eorum sacrificiis extra templum domini, sit sermo. Admixtio eni sanguinis pro-
H prii cum sacrificiis eorum, significat ꝙ inter sacrificandum iccisi sunt. *Et respondens dixit illis*. Occasione sumpta ex facto nunciato, prędicit eis similem futuram eis ruinam nisi pœnitentiam agant.

¶ *Putatis quod hi galilæi præ omnibus galileis pctõres fuerint, quia talia passi sunt? Non dico vobis*. Declarat primo quod tam horrida mors non accidit Galilæis illis ex hoc ꝙ peccauerint magis quam alii Galilæi. Ita ꝙ non excusat eos á peccato, sed à maiore peccato: vt discant posse quoque sibi simile euenire. *Sed nisi pœnitentiam habueritis*. pro, egeritis. seu (vt aliis placet) nisi resipueritis. *Omnes similiter peribitis*. Pœnitentiam eis necessariam demóstrat ad euadendum à simili interitu. Vnde apparet ꝙ alloquitur istos in ꝑsona populi Hebræi: quorum similis fuit interitus, ex quo non resipuerunt infra quadraginta annos. nam fuerunt in solennitate paschali à Romanorum exercitu interempti. *Sicut*. pro, aut. *illi decem & octo*. Exemplo Galilęorũ
I adiungit exemplum Hierosolymitanorum. *Supra*. pro, super, *quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos*. Natatoria Siloe constat fuisse in Hierusalem: historia aũt huius casus tantum hic scripta apparet. vnde nescitur modus: modernus tamen casus tunc fuisse videtur.

¶ *Putatis*. Similem sententiam subiungit, referendo illos decem & octo ad reliquos habitantes in Hierusalem: & eandem ruinam prædicit. Vnde & ipsa repetitio, signum firmitatis est ꝙ eueniet eis similis interitus. quod rei probauit euentus.

¶ *Quia & ipsi debitores fuerint præter oẽs homines habitantes*. pro prę oĩbus hominibus habitantibus, *in Hierusalem? Non dicit qui habitauerunt*. hinc enim apparet ꝙ modernus erat tunc casus turris. *Non dico vobis: sed si pœnitentiam non habueritis*. pro, non egeritis. seu nisi resipueritis. *Omnes similiter peribitis. dicebat autem & hanc similitudinem*. Adiungit parabolam declaratiua pœnæ nisi pœnitentiam agant. *Arborem fici*. Parabola clara est. Sensus autem intentus est explicare futurum excidium iudæorum post expectationem tanti temporis ad fructificãdũ deo: qui tamen fructum non produxerunt. Vnde per ficum cultum diuinum in sacrificiis & cę-
K rimoniis legis significat. *Habebat quidam plantatam in vinea sua*. Vinea domini sabaoth, domus israel est apud Esaiam: in qua plantatus est diuinus cultus. *Et venit*. personaliter ille quidam innominat⁹ verus deus innominabilis. *Quærens fructum in illa*. Adhoc enim venit Iesus vt quęreret fructum in iudæis cultoribus dei. *Et non inuenit*. quoniam populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est a me.

¶ *Dixit autem ad cultorem vineæ*. Michael archangelus (qui Daniel. x. præpositus est populo iudæorum) nomine cultoris vineæ, congruè intelligitur. ¶ *Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea*. pro, ficu, *hac, & non inuenio*. Vniuersum expectationis tempus perfectum iam esse, ternario annorum numero significat. Et congruè in ficulnea tres anni absque fructu, perficiunt tempus expectationis. *Succide ergo illam*. Meritum Iudaici populi significatur præcepto succidendi: hoc est iam meretur succidi & exterminari cultus iste. *Vt quid*

etiam

etiam terram occupat? pro, onerat. Significatur enim quòd ad onus est terræ suggeris illam, & ta- A
men fructum non reddens. Et verè non solum cultores templi, sed iudæi habitantes in terra promissionis, suggebant bona temporalia terræ dei, & fructum bonorum operum nõ redden do tanq̃ onera erãt terræ. *At ille respondens dixit.* p, dicit, *illi.* Michael Archangelus intercedit p populo, petens adhuc spatium fructum ferendi. *Domine dimitte illam & hoc anno.* Spatium quadraginta annorum hoc anno significatur. *Vsq; dum fodiam circum illam & mittam stercora.* pro, fimum. Non enim significantur excrementa animalium, sed fimus hoc est lætamen. Et ad literam significatur per fossionem & stercorationẽ adhibitio omniũ opportunorum & quæ accommoda sunt ad hoc vt arbor fructificet. Et verê infra illud quadraginta annorum spatium, misso spiritusancto prędicauerunt apostoli, facta sunt tot miracula in populo illo, vt nihil prætermissum sit eorum quæ ad prouocandum populum illum ad ferendum fructum bonorum operum, spectarent. & tamen multos apostolos occiderũt, & ecclesiam christi perse- B
quuti sunt. *Et siquidem fecerit fructum.* Defectiua loquutio est. & subauditur, non est succindenda. Si enim fructum boni operis Iudea reddidisset, nõ fuisset per Romanũ exercitum succisa & exterminata. *Sin autem.* pro, sin minus, *in futurum succides eam.* Et ita euenit q in fructuosa succisa est. *Erat autem docens in synagoga.* pro, in vna synagogarum, eorum sabbathis. hoc est die septimo, quo semper est sabbatum: & ideo pluraliter significatur.

Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis. Significatur infirmitatis causa malignus spiritus. *Annis decem & octo. & erat inclinata.* pro, deflexa: *nec omnino poterat sursum respicere.* pro, reflecti. significatur enim dispositio corpis huius mulieris, talis quòd erat ex toto corpore deflexa versus terram ita quòd non poterat reflecti: hoc est illum gestum corporis habere quo vtuntur sursum aspicientes. *Quam quum videret Iesus, vocauit eam ad se: & ait illi, Mulier dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus.* Hoc est q offendit archisynagogum hypocritam.

¶ *Et confestim erecta est: & glorificabat deum. Respondens autem archisynagogus.* Respondere dicitur archisynagogus ad factum Iesu. *Indignans quia sabbatho curasset Iesus, dicebat turbæ. Sex dies sunt in* C
quibus oportet operari. Hinc apparet quòd dies septimus erat.

¶ *In iis ergo venite & curamini, & non in die sabbathi. Respondens autem ad illum dominus, dixit. Hypocritæ.* sub verbis religionis diuina opera arguens, sub prætextu obseruationis legis auertẽs populum à vera fide. *vnusquisq; vestrum sabbatho non soluit bouem suum aut asinum a præsepio. & ducit adaquare?* pro, aquatum. *Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit satanas ecce decem & octo annis.* Hinc clare apparet ægritudinem mulieris à dæmone fuisse.

¶ *Non oportuit solui à vinculo isto, die sabbati? Et quum hæc diceret, erubescebant omnes aduersarii eius: & omnis populus.* pro, turba. *gaudebat in vniuersis quæ gloriose fiebant ab eo. Dicebat ergo.* pro, autẽ. *Cui simile est regnum dei: & cui simile estimabo.* pro, faciam, illud? Duæ subiunguntur parabolę. altera de grano synapis: altera de fermento abscondito. Quarum expositiones vide. Matth. 13.

¶ *Simile est grano synapis: quod acceptum homo misit in hortum suum: & creuit, & factum est in arborem magnam: & volucres cœli requieuerunt.* pro, nidificauerunt, *in ramis eius. Et iterum dixit, cui simile estimabo.* pro, faciam, *regnum Dei. Simile est fermento quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria; donec fermentatum est totum. & ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in Hierusalem. Ait aũt* D
illi quidam, Domine si. pro, an. *pauci sunt qui saluantur. Ipse autem dixit ad illos, Contendite.* pro, certate, *intrare per angustam portam.* Quærenti an pauci sint qui saluantur, respondet Iesus vt adnitãtur omni conatu ingredi per angustam portam: ex angustia portæ significãs paucos esse qui saluantur. Et appellatur angusta porta via virtutis media inter extrema vitia. extrema siquidem sphæræ seu circuli, lata & spatiosa sunt: medium autẽ angustum. sic enim se habet vir ad vitia. Et significantius dicit certate: vt festinẽt quodammodo alter alterum præuenire, dum tempus est introeundi. *Quia multi (dico vobis) querent intrare, & non poterunt.* Ecce ratio festinandi, quia multi quęrent intrare, & nõ poterunt. Illi describuntur qui nõ super opus & sed E
super fidem, exteriores cærimonias & verba, fundant merita sua. his enim meritis quærẽt in fine vitę intrare in salutem, & non poterunt. *Quum autem intrauerit.* pro, ex quo vtiq; surrexerit, *paterfamilias.* Per hanc parabolam significatur tp̃s secundi aduentus. Iesus enim paterfamilias totius domus ecclesiæ, sedet modo à dextris dei, velut expectans in domo egrediẽtes per angustam portam. Et propterea durante ista sessione, durante expectatione, adnitendum nobis est & festinandum vt ingrediamur: quia quum surget ad iudicandum.

¶ *Et clauserit ostium.* Simul surgit & claudit ostium: quia quando tempus tam iudicii vniuersalis quàm iudicii singularis aduenit, claudit ostium gratiæ. ¶ *Et incipietis foris stare.*

Qui

Qui ante clausum ostium gratiæ per bona opa ingressi sunt, inueniuntur intus in regno cę
F lorum, in domo christi: qui aũt vsq; ad illud tunc distulerunt pœnitentiam veram, incipient foris stare: hoc est incipient cognoscere ꝙ stant foris extra domum dei: vel incipient se habe re sicut foris stantes qui hactenus non existimabant se foris remansuros, sed cum aliis cõiter progredi. *Et pulsare ostium.* precibus. *dicentes, Domine.* Deest repetitio. Legendum est. *Domine do mine aperi nobis.* Confidentia in ꝓfessione fidei & exterioris cultus diuini per hoc significatur. *Et respondens dicet vobis.* Paterfamilias Iesus respondebit in iudicio: respondet quotidie huius modi impœnitentibus, *Nescio vos vnde sitis.* Scientia approbationis, scientia gratiæ qua nouit electos suos, negatur respectu horum. *Tunc incipietis dicere.* Allegatio meritorum tanq̃ manife stantium vnde sint subiungitur. *Manducauimus coram te & bibimus.* Cultus exterior in sacrificiis iuxta morem illius temporis significatur. Sacrificantes enim manducabant & bibebant co-
G ram domino: hoc est in loco dicato ad diuinum cultum, & secundum legis ritum.

❡*Et in plateis nostris docuisti.* Publica professio fidei cum publico conuentu ad audiendum diuinum verbum significatur. *Et dicet vobis.* Deest, dico. Legendum est. progredi. *Et dicet, dico vobis nescio vos vnde sitis.* Repetit Iesus primam responsionem firmando illam, nescio vnde si-tis: quia non ex ipso est iniquitas ex qua sunt secundum opera.

❡*Discedite a me.* Eiicit eos à se: hoc est à suo consortio. *Omnes operarii iniquitatis.* Hic clare appa-ret quod quãmuis fide & cultu exteriori christiani fuerint, operibus tamen christiani non fuerunt. *Ibi erit fletus & stridor dentium.* Pœnæ inferni significantur in tristitia animi causa fle-tus, & in conquassione totius corporis vsq; ad stridorem dentium: vt pœna animi & corpis comprehendatur. *Quum videritis Abraham & Isaac & Iacob & oẽs prophetas in regno dei, vos autẽ
H expelli foras.* Multiplicantur pœnæ. Prima enim fuit eiectio a consortio Iesu, quę est pœna dã-ni. Secunda fuit fletus & stridor: hoc est pœna sensus in animo & in corpore. Tertia subiun gitur, degeneres se experiri á patribus, Abraham, Isaac, &c. Et addidit hoc Iesus iudæos allo quens, vt vel sic resipiscant: considerando patres suos in regno dei, seipsos aũt expelli foras. *Et venient ab oriente & occidente, & aquilone & austro: & accumbent in regno dei.* Ad cumulum de-mum pœnę adiicitur salus futura omnium nationum mundi.

❡*Et ecce sunt nouissimi.* modo. *qui erant.* pro, erunt, *primi.* Quum venient ab oriente & occidẽte &c. gentiles, qui modo sunt nouissimi, erunt primi. *Et sunt primi.* modo. *qui erant.* pro, erunt, *no uissimi.* hoc est iudæi modo sunt primi (vtpote pollentes fide & cultu diuino) qui tunc erũt no uissimi. vel quia vltimo conuertentur post plenitudinem gentium: vel propter damnationẽ incredulorum. *In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum dicentes illi.* Vt terrerent Iesum Phari-
I sæi inimici christi, hoc dicunt. *Exi & vade hinc.* Sub specie charitatis volebant ꝙ Iesus à Ga-lilæa recederet, in qua dominabatur Herodes.

❡*Quia Herodes vult te occidere.* Non vsquequaq; mentiebantur, si Iosepho creditur dicenti ꝙ Herodes Ioannem baptistam interfecit propter eius prædicationem valde gratam populo: eademquippe (immo maior) ratio militabat contra Iesum. *Et ait illis. ite, dicite vulpi illi.* Hinc manifeste apparet simulatus animus Herodis versus Ioannem baptistam, libenter eum audiẽ do &c. Dolosus enim significatur appellatione vulpis. *Ecce eiicio dæmonia & sanitates perficio.* Declarat se Iesus non timere interrumpi ab Herode opus suum, quod describit ab eiectiõe dæ monum & collatione sanitatum. Vbi etiam potestatem suam tantam vt sibi timendum nõ sit ab Herode, manifestat. qui enim eiicio dæmonia, qui sanitates confero, qua rõne timebo Herodem? *Hodie & cras, & tertia die consummor.* Per hodie & cras & tertiam diem, vniuersi tẽ-poris requisiti ad opus suum perfectio significatur. Acsi apertius dixisset. ecce ꝑficio vniuersũ tps definitum pro opere meo. Dissentiunt aũt interpretes circa dictionem cõsummor. aliis
K legentibus consumor per simplex m: aliis consummor per duplex m: quibus etiam videtur actiue dicendum fuisse cõsummo græcam siquidem dictionem aiunt esse verbum medium: quemadmodum sunt verba communia apud nos.

Potest itaque esse triplex sensus. Primus cõsummo, hoc est perficio. & significatur ꝙ non an-te sed completo tempore, perficio seu absoluo opus meum. Vel consummor: hoc est perficior scd̃m oia quę scripta sunt de me. Vnde in cruce positus clamauit cõsummatum est. & simi-liter significatur ꝙ non ante, sed cõpleto tempore perficitur scd̃m omnia scripta. Vel consu-mor morte. & similiter significatur ꝙ non ante sed completo tẽpore morior. *Veruntamen opor tet me hodie & cras & sequenti die ambulare.* Quãmuis non propter Herodis timorem, verunta-men oportet me hinc abire itinere trium dierum: hoc est vsque Hierusalem. hoc enim signifi catur dicendo, hodie & cras & sequenti die ambulare.

❡Quia

¶Quia non capit. pro, non contingit. Habet enim græca dictio vim impersonalis. Et est sensus quòd oportet prophetam perire in Hierusalem. Ratio siquidem quare oportet ipsum triduanum iter versus Hierusalem subire est, quia non contingit vt propheta pereat extra Hierusalem: ac per hoc oportet me perire in Hierusalem. Et dixit hoc quia tanta erat iniquitas hierosolymitana vt crimen occidendi prophetas non permitterent illis, sed ipsi occidebant omnes prophetas. ex hoc enim consequens erat vt essent etiā occisuri iesum dominū prophetarum, tanq̄ vnum ex prophetis. *Prophetam perire extra Hierusalem. Hierusalem, Hierusalem.* Ad maiorem exaggerationem duplicat. *Quæ occidis.* pro, occidit. *prophetas, & lapidas.* pro, lapidat. Non dicit in præterito occidit & lapidauit, sed in præsenti occidit & lapidat: quia perseuerat in statu occidendi & lapidandi. & prius quidem repleta fuerat sanguine prophetarū postea autem occidit dominum & apostolos lapidauitque Stephanum. *Eos qui mittuntur at te.* pro, ad se, & explicat per hæc verba id quod dixerat: scilicet sed non contingit prophetam perire extra Hierusalem. *Quotiens volui congregare filios tuos.* Alloquitur Hierusalem in secūda persona. & interiecta ipsamet cum relatiuo in tertia persona, prosequitur sermonem, ad secundam. Sic enim iacet in textu Græco. Non est hic sermo de voluntate propriæ (de qua scriptum est. omnia quæ voluit fecit) sed de velle metaphorice, & est sensus: quotiens volui: hoc est ad similitudiné volentis me habui. mittendo prophetas, monendo, præcipiendo, cōminando. & per hoc declarat se esse verum deum: vtpote curam habentem populi & cōgregandi in vnitatem veræ charitatis filios hierusalem, quæ erat caput regni. *Quemadmodū auis,* pro, gallina. anceps tamen est dictio græca ad auem & gallinā: sed galline cōuenitur cōgregare sub pennis nidi sui pullos, potius quàm aliis auibus. *Nidum suum sub pennis, & noluisti.* pro, noluistis. Significat inobedientiam, crimina & obicem, quem toties Hierosolymitæ opposuerunt bono proprio. *Ecce relinquetur.* pro, relinquitur. In proximo mōstrat desertionem hierusalem: & propterea vt præsentem demonstrat. *Vobis.* vere post passionem christi tunc tunc imminenté relicta est domus dei iudæis, nō deo ampliusfructificans. *Domus vestra.* Templum dei nō iam dei sed domum eorū appellat. Vnde & velum templi in passione christi scissum est. *Deserta. Dico autem vobis.* An sermo iste dirigatur ad hierosolymitas an communiter ad israelitas, non clare constat. & de Hierosolymitis quidem constat verificari hæc verba subiūcta quo ad visionem corporalem: quia non viderunt iesum vsque ad diem palmarum, quo dixerunt benedictus qui venit in nomine domini. Quo ad israelitas verò verificatur de visione spirituali. & vere dicitur quòd nunq̄ videbunt eum oculis fidei, donec dicant benedictus qui venit in nomine domini. & hic sensus videtur magis quadrare textui, dicenti tanquàm quiddam speciale, dico autem vobis. ad præsentes enim videtur conuertere sermonem, postquàm alloquutus fuerat Hierusalem absentem. *Quia non videbitis me.* oculis fidei. *donec veniat.* supple tempus. *quum dicetis benedictus qui venit.* Et est præsentis temporis venit. *In nomine domini.* Ego inquit ipse, veni in nomine patris mei. & ad literam videtur describere & prædicere tépus quo israelitæ post desertam Hierusalem suscepturi sunt fidem christi & dicturi de christo denedictus qui venit in nomine domini. Quod tempus (inquit apostolus) erit tunc quum intrauerit plenitudo gentium.

A B C D

CAPVT XIIII.

ET *factum est, quum introisset iesus in domum cuiusdam principis pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi obseruabant eum.* Pharisæi describuntur obseruantes iesum tum quo ad verba, tum quo ad facta, si in aliquo offenderet.

¶*Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.* non audens petere sanitaté. Timebat forte offendere pharisæos petendo curationé sabbato. præsentauit se tamen conspectui iesus: petens facto vt se curaret, *& respondens iesus.* non ad verba sed ad obseruationem pharisæorum. *Dixit ad legisperitos & Pharisæos, dicens. scilicet sabbato curare. at illi tacuerunt.* timentes contra se militare vtranque respōsionis partem. Nam dicendo ꝙ licet, loquerentur contra suam obseruationem: dicendo vero ꝙ non licet, timebant cōfundi á iesu: vt de facto euenit,

E

¶*Ipse vero apprehensum sanauit eum, ac dimisit.* Ex industria iesus manibus hydropycum apprehendendo sanauit: vt stultitiam pharisæorum sic confutaret. *Et respondens ad illos.* Tanquā scādalizatos de corporali apprehensione facta. *Dixit. cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet eum die sabbati?* Confutat eos iesus ab opere corporeo quod ipsimet exercebant sabbato: quod longè minus erat necessarium curatione hominis?

¶*Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam.* Hinc manifeste
F apparet quòd sequens doctrina (quæ secundum literam morale sonat documētum) aliud tē-
dit quàm ad docendum morem seruandum circa accubitus in conuiuio. *Intendens quomodo
primos accubitus eligerent.* Occasio parabolæ describitur attētio iesu ad modū quo eligebāt pri
mos accubitus, an autem iste modus fuerit īterior affectus, an exterius aliquod signum: nō
explicatur. *Dicens ad illos. Quum inuitatus fuerit ad nuptias, non discumbas in primo loco: ne forte ho-
noratior te sit inuitatus ab illo: & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc in-
cipias cum rubore nouissimum locum tenere. Sed quum vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco:
vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice ascende superius tunc erit tibi gloria coram simul discum
bentibus.* Parabola satis clara est. *Quia omnis qui se exaltat humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.*
Ecce quo tendit parabola, ad pœnā superbiæ & præmiā humilitatis. Propriissime autem su-
perbum describit ex proprio actu, dicendo qui se exaltat. obiectum enim superbi nō est ex
terior gloria aut honor aut quencunq; res alia, sed ipsemet. & similiter obiectū humilis est
ipsemet. propter quod humilitatis virtus & superbiæ vitium latuerunt philosophos, euan-
G gelica siquidem est virtus humilitas, & diabolicum vitiū superbia. Quod enim alii laudant
(hominem scilicet exaltare seipsum quantum potest) euangelica doctrina detestatur: vt latiꝰ
Matth. xxiii. declarauimus. *Dicebat autem & ei qui se inuitauerat.* Prius ad inuitatos, modo ad
inuitantem doctrinæ beneficium dirigit. *Quum facit prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos
neq; fratres tuos, neq; cognatos, neq; vicinos, neq; diuites.* Superfluit vltimū neq; Legendū est. Neq; vici-
nos diuites. Sermo præsens non est prandio aut cœna morali (hoc est ad morem gerendū
iis quibus conuiuitur) sed de conuiuio meritorio æternæ vitæ; non enim prohibet iesus con-
suetos tam nuptiarum q̄ aliorum cōuiuiorū mores (vocando fratres, cognatos, amicos &c.
sed declarat nō esse hæc conuiuia ex suo genere meritoria, cōuiuia autem exhibita pauperi
bus propter deum, esse ex suo genere meritoria æternæ vitæ. Hæc est ad literam sentētia hu
ius doctrinæ. ¶*Ne forte.* pro, nequando *& ipsi reinuitent, & fiat tibi retributio. Sed quum facis cō
H uiuium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos: & beatus eris: in spe. quia non habent.* pro, nō possunt.
*retribuere tibi. Retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. Hæc autē quum audisset quidam de simul
discumbentibus, dixit illi, Beatus qui manducabit.* pro, manducat, *panem in regno dei. ad ipse dixit ei.*
Occasione sumpta ex verbis simul discumbentis, affert parabolam discretiuā primo inuita
torum ad cælestem cœnā ab aliis. Vbi diligenter aduerte ī hac parabola, omnes primo in
uitatos describi recusantes venire hora cęnæ ad conuiuium & reprobatos dicente patrefa-
milias, nemo illorum qui vocati sunt gustabit cœnam meam. & quantum ad parabolam
quidem homo iste inuitauit diuites seu communes ciues: quibus recusantibus hora cœnæ
venire, iussit vocari pauperes ac debiles & reliquos huiusmodi, in ciuitate tamen manētes:
I quibus non sufficientibus ad conuiuium, iussit peregrinos compelli per vias & sepes. Quan
tum verò ad sensum parabolæ, describuntur in primis inuitatis non omnes reprobi (quum
nullus describatur homicida, blasphemus, fornicarius) sed illud reproborum genus qui hu-
manis negociis licitis ex suo genere impediuntur à cælesti conuiuio ex inordinato affectu
ad humana negocia seu officia licita. tales enim describuntur inuitati ad cæleste cōuiuiū: quia
secundū exteriora opera nihil præ se ferunt indignum cælesti beatitudine, & tamen quum
hora cœnæ venit inordinatus affectus manifestatur. & hæc parabola directē cōtra phariseos
exteriorē iustitiam sectantes tendit. Vide itaq; singula.

¶*Homo quidam,* iesus est. *fecit cœnam magnam.* æternæ beatitudinis *& vocauit multos.* Multi enim
sunt vocati per fidem. *& misit seruum suum.* angelicum ministeriū ad incitādum homines ad
K cœleste conuiuium. *Hora cœnæ.* tempus migrandi ex hac vita ad cœlestem patriam, hora cœ-
næ est. *Dicere.* pro, vt diceret. excitando eos ad amorem cœlestis conuiuii. *Inuitatis.* hominibus
bonorū operum exteriorem tantum. *Vt venirent.* pro, venite, *quia iā parata sunt omnia.* Tempus
noui testamenti significatur: in quo iam per christum parata sunt omnia spectantia ad cæle
ste conuiuium. *& ceperunt simul omnes excusare.* pro, recusare. Hinc apparet quòd non de omni
bus īuitatis ad cœleste conuiuium. sed de omnibus huius generis tractat. nam nō omnes in
uitati recusant, sed oēs huius generis inuitati recusant. Apparet etiam hinc quòd ternario nu
mero recusantium subiuncto, omnes intelliguntur. & quantum ad parabolā quidē, recusatio
fit verbo (vt patet in singulis subiunctis) quantum autē ad significatum, recusatio fit facto. fit
enim affectu pręponente hūana officia cælesti beatitudini. *Primus dixit ei.* seruo dicenti ve
nite. Hoc dicere est affectu inordinato præponere villam amori cælestis conuiuii.

Villam

Villam emi. In hoc ordine sunt occupati maioribus negociis humanis licitis. non enim malum est emere villam, sed inter magna negocia est. est siquidem emere dominatum quendã. A
Et necesse habeo exire & videre illam. Ecce perseuerans affectus inordinatus vrgens ad præponendum villam cælesti conuiuio. *Rogo te habe me excusatum.* Quanquam isti habent affectum inordinatum, commendant tamen se angelis & deo, tanquam putantes acceptandã esse excusationem suam. Vnde & moriuntur acceptis omnibus sacramentis ecclesiæ tanq̃ iactãctes se diuinæ misericordiæ. *Et alter dixit. iuga boum emi quinque, & debeo probare illa, rogo te habe me excusatum.* Non differt hic à primo nisi secundum maius & minus. Ille circa maiora negocia, iste circa minora occupatur. ille enim emit villam: iste autem quinque iuga boum. Vnde & similiter rogat rationem suæ causæ acceptari: perseuerans in affectu inordinato ad probandum iuga boum, tanquam si tunc inciperet. *Et alius dixit.* carnalibus dilectationibus (licitis tamen) subiectus. Hic tertius est qui vxorem duxit. *Vxorem duxi: & ideo non possum venire.* Non rogat iste sed impotentiam veniendi pro ratione affert: quia animus carnalibus delectationibus deditus, tam est à ratione alienus vt nõ roget rationem sui haberi, B
omnino elongatus à spiritualibus. hoc enim sonat & ideo non possum venire. Vbi collige prudens lector nullum istorum trium vacasse malo operi ex genere: sed omnes & singulos præpopsuisse sua (scilicet villam, iuga boum, vxorem) conuiuio cælesti. *Et reuersus seruus nunciauit hæc domino suo.* Angelicus ordo humano more ad deum reuertitur, quum merita hominum qui opere exteriori sunt boni, affectu autem inordinati, diuino offerunt iudicio. *Tunc iratus paterfamilias.* Ira dei punitio est iusta quam merita istorum exigebant. *Dixit seruo suo.* angelico ordini. *Exi cito.* accelera ministerium. *In plateas & vicos ciuitatis.* tanq̃ in vicinio ra loca. infra præmium ecclesiæ surrogari alios iubet. *Et pauperes ac debiles & cæcos & claudos introduc huc.* Intelligo per hos omnes defectum aliquem patientes, peccatores in operibus exterioribus. tales enim tanq̃ manifeste indigni cælesti conuiuio, non cõputantur inter primo inuitatos, sed tanquã surrogati in locum priorum introducuntur: iuxta aliam clariorem domini sententiam. meretrices & publicani præcedent vos in regno cælorum. *Et ait seruus. Domine factum est vt imperasti: & adhuc locus est.* Rursus angelici ordinis solicitudo de implendo numero electorum describitur, proponẽdo ꝙ adhuc locus non est plenus. *& ait dominus seruo.* angelico ordini. *Exi in vias & sepes.* Non solum peccatores intra ecclesiam existentes, sed etiam ex iis qui extra eclesiam vagantur & qui septi legibus aut dogmatibus contrariis ecclesiæ sunt. vult deus cæleste intrare conuiuium. *& compelle intrare.* Modus quodammodo violentus conuertendi istos significatur. Considera conuersionem Pauli: & videbis cõpelle intrare. Si sciremus quibus viis deus aliquos cõuertit, videremus pluries ĩpleri q̃ ꝙ cõpelluntur intrare, nõ ꝙ compellatur voluntas, sed mutantia voluntatem talia sunt vt cõpellatur quis mutare voluntatem: vt vides in exemplo Pauli. *Vt impleatur domus mea.* hoc est vt compleatur numerus electorum. *Dico autem vobis.* Ad propositum reducit parabolam. *Quia nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.* Hic clare apparet omnes illos vocatos esse in numero reproborum. & vt dictum est, dixit ad discumbentes Pharisæos ne præponant affectui cælestis conuiuii affectum terrenorum quantuncunque licitorum officiorum. C D
Ibant autem turbe multe cum eo: & conuersus dixit ad illos. Si quis venit ad me. fide. & non odit patrẽ suum & matrem & vxorem & filios & fratres & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Intellige hæc de odio patris matris &c. non absolute sed quatenus impedirent adhæsionem ad christum. gratia enim non destruit sed perficit naturam: qua naturaliter diligimus patrem, matrem & vitam propriam. Odium autem etiam animę suæ (hoc est etiam propriæ vitæ) retrahentis ab obsequio christi, constat esse de necessitate salutis. & propterea merito dicitur non potest meus esse discipulus. *& qui.* pro, & quisquis, *non baiulat crucem suam.* E
Non sufficit ad salutem internus amor christi tantus vt odio habentur pater, mater, filii, fratres ac etiam vita propria, pro quanto impedirent christi amorem: sed quia probatio dilectionis exhibitio est operis, oportet exterioribus tum passionibus tum actionibus quæ sunt charitatis diuinæ exequi. & propterea quantum ad exteriores passiones subditur, & qui non baiulat crucem suam. Baiulare siquidem propriam crucem quum sit portare proprium ignominiosum supplicium (erat enim tunc mos vt crucifigendus portaret sibiipsi crucem) positũ est ad significandum passiones omnes inferendas christianis, tam contra honorem quàm contra vitam & integritatem corporis. Oportet enim christianum quemque pro christi nomine hæc si inferantur sufferre. Quo ad actiones autem subiungitur.
Et venit post me. imitando vitã meã, mores meos, gradiẽdo secundum doctrinam meam.

¶ *Non potest meus esse discipulus.* Quodcunque enim horum trium defecerit, non potest esse
F christianus: non nomine sed re. ¶ *Quis enim ex vobis volens turrim ædificare non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum: ne postea quam posuerit fundamentum, & nō potuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei, dicentes quia hic homo cœpit ædificare & non potuit consummare.* Communi doctrine necessariæ omnibus christianis, adiungit doctrinā propriam Apostolis (hoc est discipulis perfectioris vitæ statum profitentibus (tribus parabolis. Prima est de homine volente ædificare turrim, quæ satis clara est. Quo ad significatum autem ædificatio turris professio est perfectioris vitæ: merito turri sua celsitudine comparatæ. Sumptus autem oportuni (vt ipsemet dominus dignatus est declarare) sunt abrenunciare omnibus quæ homo possidet. Debet itaque antequàm quisquam profiteatur perfectioris vitæ statum, sedens quia mente cogitare & diligenter atq; exacte examinare affectus suos an
G sint alieni ab omnibus quæ possidet, an in veritate renunciēt non solum rebus sed affectib⁹ rerum exteriorum: cōputando inter possessa non solum agros, sed etiam honores. Si enim hi sumptus desunt, melius est non incipere quàm postq̄ posuerit fundamentū professionis carendo sumptibus perfectæ renunciationis non posse perficere ædificium turris. vitæ celsioris. Fieret enim tunc ludibrio videntibus dæmonibus & etiam hominibus. Et merito tanq̄ demens inchoans ædificium quòd non potest perficere. *Aut quis rex iturus committere bellum.* pro, vt congrediatur prælio.

¶ *Aduersus alium regem. nō sedens prius cogitat si possit cū decē milibus occurrere ei qui cum viginti milibus venit ad.* pro, contra. *se alioquin adhuc illo longe agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt.* Secunda parabola ad idem, similitudinem regis satis claram affert. & significatur regis nomine, similiter professurus statum perfectioris vitæ tanquam aliis celsior ducatum belli sus
H cepturus. Bellum aduersus alium regem est perfectior vita ad superandum mundum quantū ad licita cōmuniter aliis puta habere agros, vacare humanis negociis & officiis & reliqua huiusmodi, hominibus quidem licita, apostolicæ autem profectiōi interdicta Debet enim similiter hic quieta mente prius cogitare, si affectus sui vires (per decem milia hominum significatæ) sufficiunt ad occurrendum mundo venienti contra ipsum cum viginti milibus, cum dupla fortitudine. Et describitur mundus duplicata potentia aduersus profitentem vitā perfectiorem: quia & pugnat communi impugnatione, trahendo ad illicita cōmuniter omnib⁹: & pugnat speciali ipugnatione, trahendo ad interdicta apostolicæ vitæ. Si enim consyderata proprii animi dispositione imparem se videt tanto prælio, sapienter præuenit antequam bellum inchoet, rogans ea quæ pacis sunt: hoc est non aggreditur statum perfectioris vitæ, nonvelut bellum ad superandum licita cōmuniter alios, sed velut pacem rogans contentus
I est statu communis vitæ. ¶ *Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciat.* pro, valefacit, *omnibus quæ possidet.* Hinc clare apparet quòd quo ad professuros perfectiorem vitam, attulit vtrāque parabolam. renunciare siquidem omnibus quæ possidemus, non mandatur à christo omnibus christianis, sed profitentibus apostolicæ vitæ perfectioné. Et intelligo renunciare facto, quicquid sit de voto. illa enim vt vera renunciatio quam in actibus legimus apostolorū & in sanctis patribus antiquis, Ambrosio: Anthonio, Paulo, Benedictio.

¶ *Non potest meus esse discipulus.* Quales erant tā duodecim quàm septuaginta. *Bonum est sal.* Tertia parabola perfectioris vitæ hominis comparatus sali. Sal namque bonum est ad cibos omnes condiendos & seruandos. ¶ *Si autem sal euanuerit.* pro, infantuatum fuerit. Significatur enim si fuerit insulsum. huiusmodi siquidem insipida fatua dicimus. ¶ *In quo condietur.* Hoc est per quid condietur ipsum sal. Quasi dicat. nihil restat quo possit condiri. & hinc iuncto Matt. v. apparet quòd de præpositis aliis loquitur. nam illis dictum est vos estis sal terræ. cū
K reliquis hic subiunctis. ¶ *Neque in terram.* hoc est neque ad officium terræ.

¶ *Neque in sterquilinium.* ad officium stercorationis agrorum. *Vtile.* pro, accommodatū, *est.* Et vere qui perfectioris vitæ gradum tenent sine sapore vitæ & doctrine, nihil prosunt ecclesię dei. *Sed foras mittetur.* pro, sed foras proiiciunt illud. Incorrigibiles enim per alios sunt. & propterea tanquā omnino inutiles, foras merentur proiici. *Qui habet aures audiendi audiat.* Sciebat iesus de prælatis ecclesiæ se loqui, quos nullus corrigit. & propterea præueniendo saltē in scriptis excitat aliquem (quamuis rarum) ad resipiscendum. Propter raritatem enim dicit qui habet aures ad audiendum. habent enim omnes aures mentis, sed non ad audiendū spiritus sancti vocem vt faciant mandata eius.

CAPVT.

CAPVT XV. A

Rant autem appropinquantes ei. Deest, omnes. Publicani & peccatores. Significatur quòd omnis generis publicani & peccatores sine delectu appropinquabant ad iesum. Vt audirent illum. Sanctus finis ac impertiendus omnibus. Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes quia hic peccatores recipit & manducat cum illis. Magna iesu comitas relata ad fructum diuini verbi significatur. ad hoc enim vt publicani & peccatores traherentur ad fructum verbi diuini recipiebat eos comiter & exhibebat se eis conuiuam.

¶Et ait ad illos. Pharisæos & Scribas. parabolam istam, dicens. Quis ex vobis homo qui habet centum oues: & si perdiderit vnam ex illis, nonne dimittit nonagintanouem in deserto & vadit ad illam quæ perierat donec inueniat eam. Et quum inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens & veniens domum, conuocat amicos & vicinos, dicens illis. congratulamini. pro, congaudete. mihi: quia inueni ouem meam quæ perierat. Parabola satis clara est. Et significat ipsum iesum filium dei habentem centum oues (hoc est vniuersos electos) quarum vna perdita, natura est humana: nonaginta verò nouem dimissæ in deserto, omnes sunt electi angeli, quibus deest ad perficiendum electorum numerum genus humanum. Desertum autem, cælum est, separatum omnino à nobis. Aduẽtus ad quærendum ouem perditam, incarnatio est filii dei. Impositio ouis in humeros, redẽptio est humani generis in proprio corpore. & hoc quia sponte fecit, ideo gaudens describitur. Reditus domum, resurrectio & ascensio est in cælum. Conuocatio amicorum & vicinorum, associatio est angelica gaudens de reparatione humana. Dico vobis. Conclusio parabolę directe percutiens pharisæos & Scribas: simulque prouocans publicanos & peccatores ad pœnitentiam. Quod ita gaudium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente quam super nonagintanouem iustis qui non indigent pœnitentia. Specialis ratio gaudii & pœnitẽtia vnius peccatoris quæ specialis ratio nõ habet locum in iustis non egẽtibus pœnitentia. Nec propterea pœnitẽtia istius præfertur iustitiæ illarũ: sicut specialis ratio gaudendi de eo qui euasit periculũ aut recuperauit sanitatem, non præfert eum aliis qui semper fuerunt sani, qui non fuerunt in periculo. noua siquidem ratio gaudendi significatur, nõ maior. Aut quæ mulier habens drachmas decem. Secunda parabola ad idem affertur de drachma perdita. & ipsa quidẽ parabola clara est: significatum autem simile præcedenti. Nã mulier, diuina est sapientia. Decẽ drachmę nouem sunt ordines angelorum & humana natura, imaginem habentes dei: sicut numismata quæ drachmæ appellantur imaginem habent principis. Drachma perdita, est humana natura. Lucerna accensa, mysterium est incarnationis verbum in carne tanquam lux in testa. Amicæ & vicinæ, angelicæ mentes sunt. Et conclusio est eadem. & si perdiderit drachmã vnam nonne. pro, non. Quod quia interrogatiue sumitur, ideo interpres ad claritatem maiorem explicauit, dicendo nonne. Accendit lucernam & euertit domum: Errore scriptorum mutatũ est. r. in. t. Legendum est euertit: quod est purgare scopis. hoc enim officio vtuntur quærẽtes numum perditum in aula. & hoc officio vsa est diuina sapientia. purgando mundum per iesum. Et quærit diligenter donec inueniat eam. & quum inuenerit, conuocat amicas & vicinas dicens. congratulamini. pro, congaudete. mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. ita dico vobis gaudiũ erit. pro, fit. coram angelis dei super vno peccatore pœnitentiam agente. D

¶Ait autem. Homo quidam. Tertia parabola ad idem de filio prodigo adhibetur. Habuit. pro, habebat. duos filios. Parabola hæc in se clara est: sed significatum eius ad literam eiusdem propositi habet aliqua obscura seu difficilia. Homo igitur quidam, diues est. Duo filii genus iustorum perseuerantium in tota vita sine peccato mortali & genus lapsorum (pœnitentiam tamen) sunt. & propterea vterque appellatur filius, non solum natura sed adoptione. E

¶Et dixit adolescentior ex illis patri. Merito adolescentior ad peccandum pronior describitur.

¶Pater da mihi portionem substantiæ. Velle suiipsius habere, est petere portionem substantiæ

¶Quæ me contingit. pro, quæ mihi obuenit. Nolebat enim sub paterna cura viuere in communi cum fratre. Hoc petit qui confidit in propriis viribus ad vtendum donis naturæ & gratię: confidit dico non deliberando huiusmodi confidentiam sed ita procedendo ad opera sua ac si confideret in propriis virib⁹ absq; speciali nouo gratuito dei auxilio. Quod tũc fit quum nõ recurritur ad curã dei vt patris, vt gratuita cura specialiter custodiat, seruet, illustret &c. sed animæquior est homo ad occurrentia, sciẽs se habere bonã voluntatẽ, prudentiã & reliqua: & cum hoc credens ex coniecturis se esse in statu charitatis.. Et diuisit illis substantiam. Ne aliquid subtractum intelligamus potenti filio, ne putemus actum sicut egit Abraham

(filiis concubinarum largiendo numera & solum isaac faciendo hæredem) explicatur diui-
F sio. Dedit enim petenti integram partem donorum naturalium & gratiarum, sed non re-
mansit sub cura patris sicut remanebat alter: quia ipse petiit eximia paterna cura, petendo
portionem sibi obuenientem. *Et post non multos dies congregatis omnibus*. Confidentia in omni
bus donis naturæ, animi & corporis & gratiæ. est congregatio. *Adolescentior filius peregre pro
fectus est*, non solum a paterna domo, sed ab vsu gratiæ cito recessit. *In regionem longinquam*.
deformitatis ac dissimilitudinis à forma tam naturalis quam gratuitæ rectitudinis.
¶ *Et ibi dissipauit substantiam suam, viuendo luxuriose*. Dissipatio substantiæ est donorum tã spe
ctantium ad intellectum quàm ad affectum continua diminuatio. nam hæc luxuriose viuen
do (hoc est indulgendo appetitui delectabilium) minuũtur. ea enim quæ sunt scientie bene vi
uendi, & ea quæ sunt affectus ad rectitudinem, continue debilitantur. *Et postquam omnia con-
summasset*. pro, consumpsisset. Ad similitudinem eius qui exteriora bona omnia consumpsit,
peccator est qui superfluis delectationib⁹ (nõ superbis aut contumacibus) in profundum cul-
parum venit, malis habitibus iam habilitatus totaliter ad delectabilia. cõsumpsisse enim o-
G mnes inclinationes ad bonum, tunc est quum habitus sunt geniti ad delectabilia. *Facta est fa
mes valida in regione illa*. Minor penuria est in regione similitudinis quandiu partim peccato
res inclinantur ad delectabilia & partim inclinantur ad actus virtutum: sed quum totaliter
inclinantur ad delectabilia, valida penuria est diuini verbi & virtutis actuum. *& ipse cepit
egere*. Ad similitudinem egentis describitur quando etiam naturale lumen in agibilibus mi
nus inuenitur. Videmus enim subiectos luxu, etiam male se habere circa humana negocia.
& abiit. amplius elongando se à seipso. *Et adhæsit vni ciuium regionis illius*. Subiecit se totaliter
dæmoni, qui vere est ciuis regionis peccati. *& misit illum villam suam*. pro, villas suas, *vt pasce
ret porcos*. ab vrbanis luxibus degenerat ad rurales ac brutales: vt maior miseria ĩterioris par
tis significetur. ita quòd rationis officia absorpta describuntur, in hoc quòd ad pascẽdos por
H cos (non solum bruta sed immunda animalia) mittitur. *Et cupiebat implere ventrem suum de si-
liquis quas porci manducabant: & nemo illi dabat*. Postq̃ diabolus in seruitutẽ redegit hominem
inuidet ei hoc ꝙ faciet suum appetitum delectabilibus. propter quòd vt augeat peccatum,
immittit cupiditates vanorum delectabilium: vt autem non fateantur, priuat eos cõcupitis
delectabilibus. Hæc enim est dispositio istius cupientis satiari de siliquis (hoc est vanis) & ta
men nemo illi dabat. Quieto siquidem dominio iam possidentes dæmones hominem, in-
uident illi (vt dictum est) facietatem appetitus: quam tamen procurabãt quosque illum ple
ne sibi subiecerunt. *In se autem reuersus*. Hinc clare apparet quòd à seipso abierat, à forma natu
ralis rectitudinis procul iuerat in deformitatem naturæ animæ: & rursus à forma doctrinæ
I fidei (quàm infusam ex diuina habuerat gratia) procul abierat, exercens contraria diuinis
præceptis. Reuersio autem ad se, per actum intellectus facta describitur: inchoando à memo
ria & relatione domus paternæ, & relatione sui ad mercennarios, suæ ægestatis ad abundã
tiam eorum. *Dixit. Quanti*. pro, quot. Seu quàm multi. Apte non sola memoria ac collatio sui
cum mercennariis iam dictis verbis sed suspirium in modo dicendi intelligitur. ita quòd su
spirando dixit quàm multi. Ecce quid in se consyderauit, gradũ scilicet suũ respectu mercen-
nariorum: hoc est consyderauit se filium tanti patris scilicet dei. Memor fuit domus pater-
næ, hoc est spiritualis gratiæ. memor fuit magnæ abundantiæ spiritualium donorum in iis
qui apud partem sunt: hoc est qui diuinis vocant obsequiis & seruitiis.
¶ *Mercennarii in domo patris mei abundant panibus*. Collatio hæc congruit iis qui à magnis donis
K ceciderunt. Habent se enim isti ad alios sicut filii ad mercennarios. qui enĩ magna sunt á deo
sortiti dona, velut filii sunt: qui autem parua, velut mercennarii sunt. Vnde illi tanquàm per
fectiores, non tam beatitudinem quàm patrem consyderant: isti autem tanquam imperfecti
beatitudinis mercede alliciuntur. vtriq; tamen grati in domo dei abundant panibus spiri-
tualibus. ¶ *Ego autem hic fame pereo*. Superfluit hic. Nota singula. Ego filius, illi mercenna-
rii: fame pereo non esurio, illi abundant panibus: nec est vnus abundans mercennarius, sed
quàm multi. Hæc consyderatio intus habita parturit propositum sequens. *Surgam*. qui deie-
ctus iaceo, eleuabo tamen & animum à tanta miseria. *Et ibo*. affectibus ab hac consuetu-
dine male operandi. *Ad patrem meum*. ad deum qui me creauit ad imaginem & similitudinẽ
suam. *& dicam ei*. Adhuc non dicit sed proponit dicere: iuxta illud sal. Dixi confitebor aduer-
sum me iniustitiam meam domino.
¶ *Pater*. Cerne iam incipere affectum velut filii ad patrem. ¶ *Peccaui*. fateor me peccasse

In cælum

¶*In cælum & coram te.* Hominem alloquens dicit se peccasse in primis in cælum: hoc est ī deũ habitantem in cælis. & deinde coram te homine patre. Vnde referendo ad deum, idem est peccare in cælum & coram te: quamuis iuxta proprietatem verborum augeatur oratio. prius dicendo peccaui contra te, & postea adiungendo & coram te, in conspectu tuo: iuxta il lud. tibi soli peccaui & malum coram te feci. *& iam non.* pro, & non post hac, *sum dignus voca ri filius tuus.* ¶Proponit non solum fateri se peccasse, sed etiam a deo degenerasse vt sit indignus vocari filius eius. Et verum dicit. *Fac me sicut vnum de mercennariis tuis.* Tertium proponit petitionem humilem. ita quòd ex gratia petit tractari sicut mercennarium: hoc est non audebo petere redintegrationem in statum filii, in pristina dona grãdia, sed petam do na incipientium, qui amore æterne mercedis seruiunt deo. *& surgens.* Hinc apparet q̃ non voluntate, quòd nõ cogitando vellem, sed voluntate deliberata proposuit surgam & ibo & dicam &c, effectus enim hoc testantur. & surgens à consuetudine male operandi. *Venit.* desy deriis & precibus. *ad patrem suum deum. Quum autem adhuc longe esset.* pro, abesset. Nulla exurre ctio humana, nullus conatus humanus ad veniendum ad deum, sufficit ad reddendum propinquum hominẽ deo. Et propterea q̃uis peccator surrexerit & venerit ad deum, adhuc tamen longe abesse describitur, vniuersæ enim iustitiæ nostræ quasi pannus menstruatæ. A B

¶*Vidit illum pater ipsius.* Paternis oculis vtitur deus, quum videt ad non permittendũ amplius elongationem filii. Visus siquidem & prius erat, sed oculis iustitiæ permittentis elongationẽ ¶*Et misericordia motus est.* Ecce affectus humano more cõpassionis diuinæ, filii miseriam tan quàm propriam æstimans. *& accurrens.* Ecce affectus misericordiæ. acceleratio venie accursus est. *Cecidit super collum eius & osculatus est eum.* Amplexus cum osculo, ipsa gratia reconcilians est his signis descripta ad significandum magnitudinem affectus & effectus diuinę be nignitatis erga pœnitentem. Multo enim maior est q̃ amplexus & osculum significet: sed spiritualia per hæc sensibilia significãtur. osculo enim amor amicitiæ redditus, amplexu autem collata gratia significatur. *Dixitq; ei filius.* Suscepta gratia nõ excludit sed exequitur san ctum propositũ. *Pater.* Ecce affectus filialis, *peccaui in cœlum & coram te.* Fatetur se peccasse vt proposuerat. ¶*Et iam non.* pro, & non posthac, *sum dignus vocari filius tuus.* Fatetur quoq; se indignum esse nomine filii. sed non subiungit petitionem quam tertio loco proposuerat: sci licet fac me sicut vnum de mercennariis tuis: quia non est in eodem statu nunc in quo erat quando proposuit hoc petere. nam tunc vrgente fame anhelabat ad panẽm, hoc est recogni ta miseria proprii status, mouebatur affectu ad proprium bonum: nunc autem amplexus & osculatus à patre occurrente ad ipsum, tanq̃ absorptus à paterna benignitate. tanq̃ iaciens se totum in paternam gratiam. nihil petit, sed solum confitetur peccatum & indignitatem. C

¶*Dixit autem pater ad seruos suos.* Non respondet pater filio verbis, sed factis cõuertendo sermonem ad seruos. ecclesiæ pastores. *Cito proferte. Superfluit cito, stolam primam.* Stola, vestis lon ga vsque ad pedes vniuersum tegens corpus, prima, hoc est præcipua. Vnde & in græco habetur articulus, quasi significans stolam illam primam, demonstrando certam & insignẽ quandam notam seruis stolam: quia noua vita est, non qualiscunque sed præcipua: hoc est cõ digna nõ solum ad bonum, sed etiam ad satisfaciendum pro præteris. Stola prima est quę alibi significatur dicendo, facite fructus dignos pœnitentia. Hanc proferendam pœnitenti iu bet à seruis: quia verè pœnitentium, pastores ecclesiæ debent vniuersam vitam dirigere ī bonum, nulla parte neglecta: alioquin stolam non proferunt. nec solum debent dirigere ad bonam vitam. sed ad præcipuam, hoc est etiam satisfactoriam pro præteritis. alioquin non pro ferunt primam. *& induite illum.* Parum esset quod pastores proferrent stolam primam, docendo & instruendo, nisi induerent illum, nisi sic ad hoc attenderent vt applicarent stolam primam ad pœnitentem. Magnum ergo studium prælatis inducitur, quum induendi officiũ eis iubetur. oportet enim in hac indutione vti magna prudentia & suauitate. D E

¶*Et date annulum in manum eius.* Annulus in manu ornamentum est manus: ac per hoc ornamenta operũ significãtur. & hoc quoque ornamentũ à pastoribus dandum iniungitur opor tet enim vt efficiant (quantum in ipsis est) vt pœnitentium opera exteriora per manus signi ficata, nõ solum sint bona sed ornata: alioquin non sunt cõdigni fructus pœnitentię, oportet enim opera talium nõ solum ab omni specie mali esse aliena. sed palã velut decora & ornata apparere, sicut turpia apparuerunt præterita. *Et calciamenta in pedes.* Pedes pro affectibus sumuntur calciamenta aũt quæ ex pellibus mortuorum animalium fiũt, exempla sunt mor tificationis præcedentium pœnitentiũ. huiusmodi enim exempla exhibenda sunt à pastoribus affectibus pœnitentium. ¶Vbi nota quòd describendo quæ debeant à pastoribus erga

poenitentem effici,describitur quæ debeat pœnitens cõplecti describitur quid filius iste pœ
F nitens susceperit.suscepit enim de manu seruorum stolam primã in vniuersa vita.& specia-
liter ornaméta in operibus exterioribus,& exépla aliorum vere pœnitentium in effectibus
suis.Hæc est enim optima poenitentiæ forma.*& adducite vitulum saginatum.* Aduerte in textu
græco haberi articulum:quasi diceretur illum vitulum. Vitulus hic insignis valde est:vtpo
te Christus ipse pinguis ad facietatem & delitias totius mundi sufficiés.Et *occidite.*pro, ma
ctate.Mysterium mortis christi ad memoriam reuocandum præcipitur,talem vt sit cibus ac
deliciæ animi pœnitentis.Et *manducemus & epulemur.*pro,lætemur. Commune conuiuium
communisq; lætitia patri, filio & seruis describitur:quia fructus passionis christi in pæniten
te,materia est gaudii non solum ipsi poenitenti & ecclesiæ pastoribus,sed etiam ipsi deo:cu
ius gaudium q̃uis non possit augeri,materia tamen gaudii multiplicatur in nouis fructibus
G gratiæ eius.Metaphoriceq; deus quoque dicitur conuiuia: quoniam ad similitudinem conui
uæ dignatur concurrere quum nos passimur bonorum operum fructibus.Perinde enim gra
tum habet ac si ipse pasceretur.*Quia hic filius meus.*creatione,redemptione & adoptione.
¶*Mortuus erat.*quo ad vitam gratiæ quæ est vita æterna.*& reuixit.*vita gratiæ.*perierat.*mors
erat ipsi filio,perierat autem mihi:perdideram enim filium.*& inuentus est.*nobis.Metapho-
ra est,sumpta à rebus perditis,ab ouibus perditis & similibus quæ pôstea inueniuntur.
¶*Et ceperunt epulari.*pro,lætari, sonis & cantibus.aduerte prudens lector omnes istas tres pa
rabolas concludere lætitiam communem super vno peccatore pœnitentiam agente: tũ ad
confundendum Scribas & pharisæos murmurantes quôd iesus cum peccatoribus manduca
ret tum ad declarandum humano generi quam grata est deo & angelis,& q̃ grata est veris
ecclesiæ pastoribus conuersio cuiuscunque peccatoris ad pœnitentiam.*Erat autem eius filius se*
H *nior.*Hic alter filius non pro toto iustorum genere ponitur:sed illorum iustorum personam
gerit,qui in timore dei perseuerantes,spiritualibus consolationibus interni gaudii non refi-
ciuntur in hac vita.*In agro.* Agriculturæ superintéden spsonam iustorum vitæ actiuæ repræ
sentat.*& quum veniret & appropinquaret domui.*Aduentus ex agro & appropinquatio ad domũ
paternam,vacatio est ad ea quæ in ecclesia geruntur.*Audiuit symphoniam & chorum.*pro, cho-
ros.an solus concentus chororum saltantium,an etiam sonus musichus per symphoniam si-
gnificetur,certum nó est.describitur enim chorea cum musica audita foris.& significatur au
dita lætitia in ecclesia.*& vocauit vnum de seruis.*hoc est de famulis domus,doctorem aliquem
ecclesiæ.*& interrogauit quid essent hæc.*Vidétes enim actiui iusti,peccatores cum magna læti-
tia in ecclesia,petunt à doctoribus vnde hæc tanta lætitia.& audiunt diuinæ esse gratiæ er-
I ga aliquem q̃uis sceleratum pœnitentem.*Isque dixit illi.frater tuus venit:& occidit pater tuus vitu*
*lum saginatum,quia seruum illum recepit.Indignatus est autem & nolebat introire.*Primi motus hu-
manarũ passionũ in hoc iustorum genere describuntur:tum in indignatione,tum in recusa-
tione intrandi domum.Conferendo siquidem merita propria meritis nouiter pœnitétium
& consolationes spiritualis gaudii quibus ipsi carent collatis nouiter pœnitentibus, insurgũt
indignationis motus & recusandi communicare cum huiusmodi festiue se habentibus.
¶*Pater ergo illius egressus cepit rogare.*pro,rogabat.illum.Hinc apparet quôd primi motus non
deliberati actus fuerunt indignatio & nolle intrare.maior siquidem dei beneuolentia erga
hunc seniorem filium describitur, in eo ꝙ statim audita eius indignatione non solum egre
ditur,sed rogat vt ingrediatur:ꝙ non fecerat alteri filio.& significatur per hunc egressum &
rogationem diuinæ collatio gratiæ ad reprimendum & superandum hos malos motus in-
surgentes,*At ille respondens dixit patri suo.Ecce tot annis.*Hæc quæ filius dicit,ratiões sunt ex qui
bus insurrexerunt illi motus mali consistunt enim in collatione meritorum suorum ad me-
K rita pœnitentis filii,& consolationum negatarum sibi,concessarum autem poenitenti. Vide
singula.*Seruio tibi.*in cura rerum tuarum in actiua vita.*& nunquam mandatum tuum præterini.*
Alteram parté iustitiæ(scilicet facere bonum)adipleui,tot annis seruiendo tibi.alteram auté
(scilicet declinare à malo)etiam adimpleui,nunq̃ mandatum tuum transgrediendo. Nec in
telligas omnimodam innocentiã per hanc negatiuam(quoniam si dixerimus quôd pecca
tum non habemus,ipsi nos seducimus)sed innocentiam à peccatis mortalibus.hoc eni pro-
prie significat,nunquam mandatũ tuũ præteriui.Nam proprie loquendo pc̃tã venialia non
sunt peccata nisi secundum quid:ac per hoc peccando venialiter.non trãsgredimur manda
ta dei simpliciter & absolute,sed secundum quid.Verum ergo dixit iste(quàmuis venialiter
peccauerit)nunq̃ mandatum tuum præteriui:quia simpliciter & absolute loquitur.
¶*Et nunquam dedisti mihi hædum.* ¶Post narrata propria merita subiungit negatum inter-
narum

narum consolationum gaudium, conferendo cum tot meritis hanc negationem. *Vt cum amicis meis epularer.* pro, letarer: Amicos eius intelligo partes animi inter se cócordes ad bene operandum. in viro siquidem iusto amicitia est interna inter partes animi: sicut per oppositum, iniustorum animus à seipso discordat. *Postquam autem filius tuus hic.* Conferendo merita propria meritis fratris sui, noíat fratrem filius tuus hic contéptiue: vt merita actæ vitæ exigebát. *Qui deuorauit substantiam suam.* pro. tuam. Et vere dici tuam, quia dei dona cósumpserat. *Cum meretricibus.* Luxuriosam vitam à pręcipua parte noíauit. Vide merita q̃ cótraponit. Venit. poenitens. *occidisti illi uitulum saginatum.* Et hic quoq; habetur articul⁹, significans vitulũ illũ saginatum. Mihi nunq̃ dedisti hædũ, & hic occidisti vitulũ, nó qualécunq; sed optimũ, pinguẽ: hoc est replesti eum cósolationibus interni gaudii tam affluẽter, & mihi nec minimã partẽ dedisti. Hæc merita & hæc velut pręmia collata, in causa sunt motuum insurgentium. *At ipse dixit illi.* interna ratione. *Filii.* alteri non respondit, sed huic respondet, filiumq; appellat: vt filiali nomine paternam recognoscat beneuolentiam. *Tu semper mecum es.* duo hinc apparent: alterũ ꝙ iste semper iustus perseuerauit: alioquin non dixisset, semper mecum es. Alterum ꝙ ratio exhibitæ letitiæ fratri, non habet locum in ipso: quoniam nouitas ratio gaudii significatur, dicẽdo huic, tu semp. nulla est in te ratio nouitatis. q̃ est ratio gaudii specialis de fratre tuo. *Et omnia mea tua sunt.* Non solum hędus aut vitulus sed omnia mea tua sunt, nihil habeo quin iam hæreditario iure tuum sit. Minus dixit & plus significauit: nã nó solum oĩa sed egomet tuus sum. in cœlesti enim patria me frueris: & vniuersa mea bona non minus tibi cóicabuntur q̃ si solius tui essent. Omnia siquidem cœlestis patriæ bona, sunt ita cómunia oĩbus ac si essent propria singulorum. *Epulari.* pro, lætari, *aũt & gaudere oportebat.* Rónem reddit specialis lætitiæ & gaudii ex noua speciali róne gaudiẽdo. Et ẽ regione cótraponit ad id ꝙ dixerat, tu semper. *Quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perierat & inuentus est.* ꝙ superius expositũ est. Aduerte hic prudẽs lector, deũ quandoq; nouiter pœnitentes afficere magna cósolatione interni gaudii donec firmentur in via dei: vt patet de Paulo Apostolo rapto ad tertium cœlum: & de Augustino qui non faciebatur diebus conuersionis considerare altitudinem diuini consilii super salutem generis humani. huiusmodi enim consolationes significantur exhibitæ huic filio prodigo pœnitenti in vitulo saginato & festiuitate. Hæc autem non sunt maioris perfectionis fructus: sed delitiæ quædam seu blanditiæ cœlestis patris, quæ perfectioribus multis negantur. A B C

CAPVT XVI.

Icebant autem & ad discipulos suos. Homo quidam erat diues qui habebat villicum. pro, œconomium, Significatur enim præpositus dispensationi vniuersæ domus, & non curam habens villæ tantum. propter quod latino vocabulo dispensationis vtemur in reliquo huius parabolæ. *Et hic diffamatus est:* p, delatus est. denunciatus est. *apud illum, quasi dissipasset.* pro velut dissipans, *bona.* pro, facultates, *illius.* *Et vocauit illum.* Hinc canonistæ regulam sumũt non à iudice præcipitandam sententiam contra delatum, sed prius esse vocandum. *Et ait illi. Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis.* pro dispensationis. *tuæ.* Parabola hæc clara est: sed applicatio eius per singula, valde difficilis si nó impossibilis est. Prima tamen hæc pars facile applicatur ad hominem diuitem, cui credita est à deo dispẽsatio facultatum temporalium, hoc est rectus vsus illarum, qui tamen abutitur illis: cuius merita à deo discutiuntur (vel per internam inspirationem, vel per ægritudinem, vel per prędicatióes, vel per aliorum exempla (quodammodo citatur ad reddendam rationem qualiter vsus sest diuitiis, potestate & reliquis huiusmodi. D E

¶ *Iam enim non poteris.* pro, non enim poteris post hac, *villicare.* pro, dispensare. Comminatio est hæc significans comminationem mortis, qua deus mouet hominem quandoq; ad resipiscendum. finitur enim vsus harum rerum temporalium simul cum hac vita.

¶ *Ait autem villicus.* pro, œconomus. seu dispensator, *intra se.* Ecce effectus diuinæ comminationis, redire ad seipsum & cogitare vt prouideat vitæ suæ æternæ. *Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem.* pro, dispensationem. *Fodere non valeo, mendicare erubesco.*

Negatio harum duarum viarum viuendi (scilicet vel labore vel mendicitate) significat consilium hominis de æterna vita non quærenda labore ieiuniorum nec mendicitate orationum, Et vere quum cóminatio mortis adest, ieiunare non valemus: & orare erubescimus

conscii male actæ totius vitæ. nulla enim suppetit ratio q́ exaudiamur. *Scio*. pro, noui, *quid*
F *faciam*. Consilium optimum iniit, deliberando tertiam viam: scilicet eleemosynarum. *Et quū amotus fuero a villicatione*. pro, dispensatione, *recipiant me in domos suas. conuocatis itaq;*. pro, accersitis, *singulis debitoribus domini sui, dicebat primo*. quantum debes domino meo? *At ille dixit. centum cados*. pro, batos, *olei*. Hebræa dictio est batus: & est nomē mensuræ liquidorū. *Dixit q́ illi. accipe cautionem*. pro, literam, *tuam: & sede*. pro, & quum sederis. quies significatur: immo. silentium videtur indici, vt nec verbo nec signo aliquid monstretur huius fraudis. *Cito scribe quinquaginta. deinde alio*. pro, alii, *dixit. tu vero quantum debes? Qui ait. centum coros tritici*. Corus mensura quoq; est solidorum.

¶ *Ait illi, accipe literas tuas*. pro, literam tuam: *& scribe octoginta*. Hæc pars parabolæ adamussim inapplicabilis apparet ad propositum consequenter loquendo. Verum ad hoc affertur vt
G sic applicetur: sed quid inde hauriendum sit, dominus ipse explicabit. *Et laudauit dominus villicum*. pro, œconomum, *iniquitatis*. Vtrumq; explicatur: & q́ iniuste fecit, & q́ laudatus est à domino suo. *quia prudenter fecisset*. Non laudatur de iniustitia sed de prudentia. Et appellatur prudentia, non recta ratio absolute, sed recta ratio ad suam vtilitatem.

¶ *Quia filii huius seculi*. Hoc est habentes pro fine quę sunt seculi huius. horum enim, rōnes affectus & opera quia procedunt ex fruitione huius seculi tanq̄ ex fine qui est pater & principium in mortalibus, ideo filii huius seculi Hebraico more dicuntur. *Prudentiores*. non absolute. *filiis lucis*. Hoc est habentibus pro fine bona ęternę lucis. *In generatione sua sunt*. Ex hoc q́ isti dicuntur filii lucis & illi huius seculi, congruê intelligimus generationem filiorum huius seculi coincidere cum generatione tenebrarum. contra lucem enim tenebræ distinguntur. quo fit vt filii huius seculi sint filiis lucis prudentiores. non absolute sed in natione tene-
H brosa: sicut noctuæ melius vident in tenebris aīalibus diurnis. Et experientia testatur hāc domini sententiam esse veram. innumeras enim astutias & versutias exercēt filii hui⁹ seculi pro hac vita, quas filii lucis ignorant, simpliciter gradientes in luce diuinæ gratiæ Cōiunctio aūt causalis (quia filii) denotat q́ hoc non fecisset dispensator filius lucis quod fecit dispensator iniquus: propter quod prudentior dicitur filiis lucis. *Et ego dico vobis*. Declarat applicationem huius parabolæ. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis*. Mammona chaldaica dictio est, in vsum Syrorum deducta: & significat diuitias. Nec mammona iniquitatis intelligas diuitias in iuste acquisitas (quoniam repugnat diuinis præceptis eleemosynæ sacrificium offerre de rapina) sed diuitiæ in genere appellantur diuitiæ iniquitatis, hoc est inæqualitatis: eo q́ inæqualiter diuisæ sunt. ita q́ non à vitio sed à relatione inæqualitatis appellantur diuitiæ iniustæ
I seu iniquæ. Possunt nihilominus à vitio iniustitiæ denoīari: eo q́ raræ vel nullæ sunt diuitiæ in quarum congregatione seu conuersatione non interuenerit peccatum, vel habentium, vel ministrorum, vel patrum seu auorum. ¶ Facere aūt amicos ex diuitiis nobis à deo creditis, nihil est aliud est quam eleemosynam dare. *Vt quum defeceritis*. à pręsenti vita *recipiant vos*. amici ex eleemosynis facti. *in æterna tabernacula*. non in temporalia, & vtitur hoc modo loquendi, vt concludat conclusionem similem parabolæ: vt sicut dispensator fecit sibi amicos se recepturos in domos suas, ita vos facite vobis amicos eleemosynis, vt merita diuinæ amicitiæ: per eleemosynas comparatæ recipiant vos in æterna tabernacula. Et hoc est primū deductum ex hac parabola. *Qui fidelis est in minimo, & in maiori*. pro, multo, *fidelis est: & qui in modico*. pro, minimo, *iniquus est, & in maiori*. pro, multo, *iniquus est*. Intendens alterum ex eadem deducere parabola documentum (de pœna scilicet mali dispensatoris tēporalium facultatum) præponit vniuersales regulas duas. Altera est. fidelis in minimo est quoq; fidelis in multo. Altera est. iniquus in minimo est quoque iniquus in multo. Et ambæ sunt verę per se in-
K tellectę: hoc est qui ex fide recte se habet in dispensatione rerum quantuncunque paruarū, multo magis recte se habet ex eadem fide dispensando res magnas: & similiter qui ex iniquitate male se habet dispensando minima, multo peius se haberet ex eadē iniquitate dispēsando maiora. *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis*. Infert in virtute istarum regularū vniuersalium, ex antedicta parabola pœnam mali dispensatoris, applicando ad auditores. & intendit per iniquum mammana temporales diuitias tanq̄ minimum quid. Ita q́ sensus est, Si in facultatibus secularibus (quæ sunt minimum quid) non fuistis fideles.

¶ *Quod verum est*. hoc est facultates spirituales quæ sunt multo maiores secularibus facultatibus. *Quis credet vobis*. dispensandas? quasi dicat nullus. Significatur ergo pœna male dispensantis temporalia quod indignus est vt committatur ei dispēsatio spiritualium.

Et si in alieno fideles non fuistis. Idem sub alia rōne repetitur. q́ prius dixit iniquum mammona, modo

modo appellat alienum:quia quicquid seculare est alienũ est â perfectione animi. alienum est quia potest ab inuito auferri. Et ꝓpterea si in alieno(hoc est in secularibus q̃ possunt ab inuito auferri,quæ minima sunt)fideles non fuistis. *Quod vestrum est*.genus spũalium ꝙ vestrũ est,quod nõ potest â vobis inuitis auferri,ꝙ ad perfectionem vestri animi spectat,ꝙ multo maius est toto genere secularium. *Quis dabit vobis*?quasi dicat nullus. A

¶Vbi nota prudens lector ꝙ cõtra iniquum mammona(hoc est diuitias seculares ẽ regiõe posuit ꝙ verum est:significando per hoc non esse vera bona,sed apparentia, sed instrumẽta veri boni temporales diuitias.& similiter cõtra alienum ẽ regione posuisse ꝙ vestrũ est:significando per hoc aliena,extranea esse (sicut vere omnia corporea extranea sunt â perfectione animi)& tantummodo spũale bonum esse proprium. Et dixit hæc omnia ad instruẽdum humanum genus,ne paruipendamus malam rerum tẽporalium â deo nobis cõcessarum administrationem. Hæ enim pœnæ testantur ꝙ hmõi abusus tẽporalium,indignũ reddunt hoĩem spũalibus,indignum reddunt hominem vt dentur â deo spiritualia dona. B

¶Cerne quoq; hic prudens lector,ad quę & ꝙ parabola inducta fuerit. Inducta siquidem est primo vt sicut dispensator prouidit sibi de amicis recepturis se priuatum dispensatiõe,ita homo cui deus dispensandas dedit diuitias,compar et sibi eleemosynis cælestem amicitiam profuturam sibi post mortem. Inducta est secundo ad ponderandum malam dispensationem qua dispensator dissipauit bona domini sui:adiiciendo pœnam q̃ inde incurritur. Et in hoc clauditur tertium implicite:ꝙ deus est ille dominus qui temporalium administrationem diuitibus dat,ꝙ ipse idem est negans male dispensantibus ꝙ verum & proprium bonum ipsorum esset. *Nemo seruus*. Adiungit aliã parabolam magis vrgentem cõtra auaritiam:prædicta enim parabola magis sonat cõtra prodigalitatem.militat tamen in veritate cõtra abusum diuitiarum per auaritiam.nam cõtra auaritiam eleemosyna est. Hæc parabola de seruo nõ valente duobus dominis seruire,Mat.6.tracta est. *Potest duobus dominis seruire*.quatenus duo,hoc est diuersi sunt.nam inquantũ cõuenirent in vnũ,nõ solum duobus sed decem dominis potest vnus seruire. *Aut enim vnum odiet,& alterum diliget:aut vni adhærebit,& alterũ cõtemnet*. Odiũ & dilectio interni affectus sunt,adhæsio aũt & contẽptus,ad exteriores spectant actiões. Et est sensus ꝙ aut intus vnũ diliget & alterum odio habebit:aut saltẽ vni seruiet,obediẽdo illi,& alterum facto cõtemnet,nõ exequendo quod alter iubet:quũ impossibile sit vtriusq; iussa exequi. *Non potestis*. Ecce applicatio parabolæ ad duos dominos:deũ & mammona. *Deo seruire & mammonæ*. Non dicit non potestis deo seruire & mammona habere : sed dicit quod nõ potestis seruire deo & mãmonæ,hoc est diuitiis:quoniã cõtraria iubent. Deus enim vult præponi spũalia omnibus rebus:diuitiæ aũt volunt se præponi spũalibus. *Audiebant aũt hæc omnia*. Oportet hic facere punctum.est enim sensus,quod hęc omnia audiebant pariter discipuli & alii. Deinde adiungenda est coniunctio &. Legendum est enim. *Et pharisæi qui erant auari*. Ita quod inter audientes annumerantur etiam pharisæi: & non soli ipsi describuntur audientes. *Et deridebant*.pro,subsannabant, *illum*. Significatur enim species derisionis quæ naso fit.gestu enim vultus monstrabant irrisionem,non oẽs audientes soli pharisæi auari. *Et ait illis*.scilicet pharisæis auaris. *Vos estis qui iustificatis vos*. Oportet quod deus iustificaret vos qui cognoscit corda vestra,sed vos iustificatis vosmetipsos. *Coram hominibus*.qui non vident corda vestra auara. C D

¶*Deus autem nouit corda vestra. Quia quod hominibus altum est,abominatio est ante deum*. Dixerat iustificationem pharisæorum esse coram hoĩbus,non coram deo.probat modo hoc quia quod hoĩbus(subintellige tantummodo)altum pro excelsum est,abominatio est coram deo.superbia enim est,vana gloria est quod in solis hominũ oculis excelsum est. *Lex & prophetæ*. Hinc insinuatur ratio qua iustos se dicebant coram hominibus pharisæis palliantes auaritiã suã. Insinuatur enim quod ex conditione status promissi,in lege & prophetis,iudæis,debebãt esse diuites & abundare valde in temporalibus diuitiis viri iusti.vnde quanto magis erant diuites,tanto magis p̃dicabant se iustos:tanq̃ diuinæ promissiones iustis factæ,adimplerẽtur in ipsis. Contra hoc enim tendunt hæc verba domini. ¶*Lex & prophetæ vsq; ad Ioannem*.hoc est status veteris testamenti,status legis & prophetarum vsque ad Ioannis Baptistæ tempora durauit. *Ex eo*.pro.ex tunc.hoc est â tempore Ioannis. *Regnum Dei euangelizatur*. Durante statu veteris testamenti,annunciatum est â lege & prophetis regnum terrenum,opulentia rerum tẽporaliũ:â tẽpore aũt Ioannis Baptistæ euangelizatur regnum Dei,regnum cœlorum, non terrenũ. Vnde & Ioannes Baptista,incepit prędicare, Pœnitentiã agite,appropinquauit enim E

enim regnum coelorũ. Et similiter idem incepit prædicare Iesus:& in toto euãgelio cõtinue
F de regno cęlorũ tractat .acsi aperti⁹ dixisset. finitum est tempus opulentiæ secularis ꝓmissæ in statu veteris testamenti:& iam venit tẽpus regni dei, regni spiritualis, quo deus regnũ suũ propagare vult in cordibus totius humani generis. *Et omnis in illud vim facit*. hoc est & quilibet appetens regnum dei, exercet suas vires, admititur vniuerso suo cõatu ad participandũ illud regnũ dei: tanq̃ violentiam inferens. Metaphorico siquidem vtitur sermone, à similitudine vtentium oĩ qua possunt vi ad assequendum regnum terrenum. Multo enim maiore vi vtẽdum est ad assequendũ regnum cælorum, ad corregnandum in regno dei: quum terrenum quãuis difficile, possibile tamen sit vt humana vi assequatur? cęleste autem superat omnẽ vim humanam. Et tamen quia euangelizatur quodammodo rapiendo magna violentia omnis conatus appetentium illud, ideo quilibet appetens illud vim facit affectibus & opibus in illud. *Facilius est autem coelum & terram præterire quam de lege vnum apicem cadere*. Ne intelligeres legem & prophetas sic finiri vt à tempore Ioannis euanuerint, subiungit hunc erroneum intellectum tollendo, ꝙ facilius est coelum & terram præterire (perdendo esse suum) quam
G minimum apicem â lege & prophetis cadere: hoc est deficere ab esse suo, hoc est fieri quin impleatur, fieri quin duret in æternum. Et verum est ꝙ facilius est naturæ nexus vinculaq; solui quã ordinem diuinæ prædestinationis: vtpote superiorem naturæ ordine, coelum autem & terra ad ordinem spectant naturæ: lex verò & prophetæ ad ordinem diuinæ prædestinationis. ¶ Omnis qui dimittit. Ne errares iterum male intelligendo hæc dicta uerba de lege & ꝓphetis, adiunxit vnum ex quo sanus intellectus prædictorum verborum insinuatur. ¶ Quod vt intelligas, aduerte primo sensum perpetuitatis legis & prophetarum etiam in minimo apice esse, ꝙ Iesus non soluit sed implet legem & prophetas. Quod³ quantum ad promissiones, indubium non vertitur: quantumverò ad præcepta de quibus potest dubitari, declaratur mõ in hoc textu, quod tunc implentur quum sublatis imperfectionibus ad perfectionẽ reducun-
H tur. hoc est enim ꝙ in hoc vno præcepto de dimittente vxorem significatur. ¶ Propter q̃d recole secundo quod in lege & prophetis concessus erat libellus repudii: ac per hoc præcepta circa coniugium imperfectionem huiusmodi habebant annexam. Iesus autem noui testamẽti author, hanc imperfectionem tollit à præceptis circa coniugium:& sic nõ soluit sed ꝑficit legem & prophetas. Et quod dicitur in hoc præcepto, intellige vniuersaliter ab hoc exẽplo ĩ vniuersis præceptis legis & prophetarum. Significat ergo Iesus subiungendo hoc exemplum, ꝙ præcepta legis implenda omnino sunt quemadmodum istud: hoc est sublatis imꝑfectionibus. Vide præceptum. *Omnis qui dimittit vxorem suam & alteram ducit mœchatur*. Manifeste hic tollitur licentia dimittendi vxorem per libellum repudii. *Et omnis qui dimissam a viro ducit, mœchatur*. Manifeste tollitur licentia nubendi, concessa à lege repudiarę vxori.
I ¶ *Homo quidam*. An historia sit vel parabola narratio hæc de diuite & Lazaro mendico, non clare constat. Lucas enim parabolæ titulũ nõ solum huic negauit, sed etiam paulo ante propositę de hoĩe diuite habente œconomum. Nomen tamen proprium Lazari argumentũ est pro historia, non tamen vrgens: quoniam Iesus parabolæ constructor ex industria mendicũ nominauit, diuitem autem sine nomine descripsit (homo quidam) ad monstrandum contrarium esse ordinem spiritus ordini mundano. Apud mundanos siquidem diuitum noĩa sciuntur, & quum de eis verba fiunt, nominatim explicantur: pauperum autem nomina nec sciuntur, nec si sciuntur, digna existimantur propria appellatione: sed si de aliquo eorum sermo accidit, dicitur quidam pauper. Totum oppositum est secũdum ordinem spiritus. & ꝓpterea
K diues appellatur hõ quidam: pauper autem nominatim appellatur Lazarus. Et hęc est literalis ratio, siue sit historia siue sit parabola. *Erat diues*. in quo abundantia temporalium facultatum significatur. *Qui induebatur purpura*. Peccatum luxus in immoderato vestitu exteriori significatur. purpura enim regum nõ cuiusq; diuitis est. *Et bysso*. Luxus in camisia describitur. est enim byssus lini mollissimi genus, reginarum delitiis forte commodum, non cuicunq; diuiti. *Et epulabatur quotidie splẽdide*. Tertius hic est luxus. congruit enim quandoque epulari, sed quotidie nimis est. Hæc autem non ideo commemorantur vt significẽtur peccata esse mortalia secundum se, sed signa animi dediti totaliter vitæ sensuali. Quę iuncta cum inhumanitate versus Lazarum, testantur quod diues seipsum tantum amabat: quod est manifeste mortale peccatum. *Mendicus* autem ẽ regione ad diuitem. *quidam erat nomine Lazarus*. De quo iam dictum est. *qui iacebat*. pro, porrectus erat. Significatur enim ꝙ non qualitercunque iacebat, sed iacebat extensus: velut qui se non potest mouere. *Ad ianuam*. pro, vestibulum. *eius*. vt nullam posset diues ignorantiam prætendere miseriæ lazari. *Hulceribus plenus*. pro, hulcerosus.

Abundantia

Abundantia enim hulcerū significatur magis q̄ plenitudo. hęc enim cōtra purpurā & byssum. *Et cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis*. contra epulas quotidie splendidas. A
In quo apparet vrgens necessitas istius mendici. *Et nemo illi dabat*. Superfluunt hæ quatuor dictiones. *Sed & canes veniebant, & lingebant hulcera eius*. Nuditas Lazari describitur ex hoc quod canes lingebant hulcera eius. Et simul inhumanitas confutatur ex officio canum, non nihil boni præstantium lingendo. *Factum est autem vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis*. Metaphora est ad similitudinem portantium mortuum ad sepeliendum. nihil enim describitur de sepultione Lazari, Significatur autem per hoc, meritorum Lazari oblatio coram diuino iudicio. rationabile siquidem est angelorum officio merita iustorum colligi in morte: quū hic nesciamus qui actus nostri fuerint meritorii. Cōgregatio itaq; meritorū Lazari āgelico ministerio producta, portatio est Lazari ad quietis locum. *In sinum abrahæ*. Sinus abrahę tunc tpis erat limbus patrum. Qui ideo abrahæ sinus dicitur, eo q̄ merito fidei Iesu Christi qui primo promissus est abrahæ quietem illā iusti asseq̄bantur. *Mortuus est autem & diues: & sepultus est*. fiat hic punctum. ad cumulum bonorum præsentis vitæ, diues describitur sepult⁹. B
quod de Lazaro non est dictum: non quia inhumatus relictus fuit, sed quia non fuit cum honore sepultus, *In inferno*. Deest coniunctio præcedens. ita quod legendum est. Et in inferno *eleuans, ante oculos suos*. Superfluit enim coniunctio aūt, post eleuans. Vbi duo describuntur: scilicet locus animæ infernus, & eleuatio oculorū. ordinatio intellectus animæ diuitis ad abraham & Lazarum, eleuatione oculorum metaphorice significatur. *Quum esset in tormentis*. Torqueri animas in inferno dubium non est: modus autem quo torquentur, quo ad detestationem voluntatis facile patet. perseuerant siquidem cum eodem velle iniquo quod hic habebant: & dum experiuntur se priuatas beatitudine quam potuissent adipisci, valde hāc priuationem detestantur: & propterea valde affliguntur de pœna damni, Et quia etiam experiūtur se deputatus ad locum inferni (non circunscriptiue sed definitiue) ita q̄d admittitur eis libertas absoluendi se ab illa definitione, detestantur tam viliſſimum carcerem: & propterea valde hinc affligūtur de hac pœna sensus. Rursus experiunturvires animæ (intellectū scilicet & voluntatē) cogi: illum ad actualem considerationem pœnarum suarum, istam ad actualē renitentiā contra pœnas. ita q̄ non possunt paululum quietis (velut dormientes aut non cogitantes) percipere: sed semper oportet eas sic sentire intellectu & voluntate pœna sicut à principio. hæc enim maxime affligunt animū. Inter pœnas quoq; damnatorum puta vinculorū intellectus: hoc est q̄ non permittitur eis vti intellectu ad intelligendum quæcunque possent naturaliter intelligere. Et p̄ter hoc in dæmōibus est alia pœna, scilicet alligatio potestatis, vt nō possint vti illa ad oīa ad quæ se extendit naturalis eorum potestas. Omnia enim impedimenta detestantur & inuiti sustinent damnati oēs. Et propterea affliguntur. tristitia enim est de iis quæ nolentibus insunt nobis. Hæc sunt tormēta animarum & vniuersaliter spiritum damnatorum. De pœna autem corporum post resurrectionem, non est præsentis propositi. C
¶ *Vidit*. pro, videt, *Abraham*. Si quæris quomodo agnouit abraham, non facile certa redditur responsio: quoniā etsi anima diuitis videt alias animas, qualiter tamen discreuerit hanc fuisse aīam abrahæ & illam Lazari ex naturalibus, non patet. Præsenti tamen proposito descripta eleuatio oculorū (hoc est ordinatio intellectus ad abraham & Lazarum) intelligi potest diuinitus facta: ac p̄ hoc patet modus quo agnouit Lazarum & abraham. ordinatio siquidem diuina effectrix est huius discretionis: vt in theologia speculatiua declaratur. *A longe*. non solum distantia localis, sed magis distantia status D
¶ *Et Lazarum in sinu*. pro, sinibus, *eius*. Tanquam complexus vtraq; sinus parte describitur lazarus: vt valde charus significatur abrahæ. *Et ipse clamans dixit. Pater Abraham*. Israelita, erat ex semine abrahæ. Et p̄pterea patrē eum appellat. *Miserere mei*. Ex affectu amoris p̄prii p̄ditvniuersa hęc pręcatio. *Et mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam vt refrigeret linguam meā: quia crucior in hac flamma*. More sensibiliū describit sp̄ualia. nō habet aīa corporeā linguā, nō eget corporea aqua: nec aīa lazari habebat digitos. Et similiter ibi nō erat cruciat⁹ flāmæ: sed per maximā pœnā apud nos (qualis est cruciari flāma ignis) significatur multo maior pœna immo incōparabiliter maior pœna sp̄us. Et similiter significatur aliquantula remissio p̄ refrigeratione quæ fieret per guttę aquæ infusionē. Et specialiter describitur cruciat⁹ linguæ: quia in gustu specialiter peccauerat. & alimentum *Lazaro negauerat*. aduerte prudens lector verè impeditū intellectū istius diuitis apparere in hac petitione: dū petit lazarum mitti ad sui refrigerationem cui meminit se tam inhumanum fuisse. *Et dixit illi Abraham, Fili*. Recognoscit E

filium natura *Recordare quid recepisti bona.* Deest. tua, *in vita tua.* Commemorat præteritã mer
F cedem. Acsi apte dicat. recordare ꝙ si quid meruisti boni, recepisti ãteq̃ morereris: vnde nõ superest tibi boni aliquid recipiendum. Significantius autem dicit bona tua, hoc est à te cõcupita: ad differentiam bonorum simpliciter. Et similiter dicit in vita tua, in vita à te concupita: in qua finem tuum tu constituisti. *Et Lazarus similiter mala.* Lazarus non recepit mercedem suam in priori vita, sed recepit mala. hoc enim significat similiter. sicut tu recepisti bona, ita iste recepit mala: vnde superest vt meritis eius reddantur nunc bona. *Nunc autem hic.* Non est pronomen sed aduerbium loci. continuatur siquidem oratio de Lazaro ꝙ olim suscepit mala: nunc autem (hoc est post mortem) in hoc loco, in sinu meo. *Consolatur.* in passiua ponitur significatione. In limbo patrum erat cõsolatio tum securitatis æternę beatitudinis, tum sanctæ societatis, tum exemptionis ab omni pœna sensus. *Tu vero cruciaris. Et in his omni-*
G *bus.* pro, & super oĩa hæc, *inter nos & vos chaos magnum.* pro, hiatus magnus. Non enim significatur confusio denotata per chaos: sed apertura, vorago magna similis hiatui terræ. *Firmatum est.* Consequenter Legendum est. firmatus est. Inaccessibilitas hinc inde firmata significatur per hmõi magnam voraginem intermediam, immutabilitas vtriusq; status per hoc describitur stabilita & firmata. Et hæc manifeste declaratur per impotentiam hinc illud eundi & econuerso. *Vt ii qui volunt hinc transire ad vos.* Non significatur voluntas deliberata, sed voluntas naturalis affectus velut ad miserandum. In limbo enim q̃uis confirmatam habuerint voluntatem in bono, non tamen adhuc erant beati: ac per hoc naturalis voluntas ad miserandum aliquibus damnatis non videtur eos dedecere. *Non possint.* Non est impotentia hęc pœna aliqua, non est ademptio libertatis animabus existẽtibus in limbo: sed est immutabilitas voluntatis firmatæ in conformitate ad voluntatem diuinæ iustitiæ.
H *Neq; inde huc transmeare. Et ait, rogo ergo te pater vt mittas eum in domum patris mei.* Nõ proueniũt hæ preces ex bono affectu ad salutem fratrum (quoniam damnati habẽt voluntatem firmatam ad malum) sed proueniunt ex affectu superbiæ. Superbus enim videns se deiectum in miseriam, quamuis omnes vellẽt esse miseros similes sibi aut miseriores se, videns tamen aliquos euasuros miseriam, appetit suos esse qui euadant miseriam: vt vel sic (hoc est in suis) exaltetur Ex hoc affectu procedunt istæ preces. Videbat enim diues multos saluari. & propterea appetebat suos fratres euadere miseriam, vt vel sic in suis fratribus exaltaretur.

¶ *Habeo, enim quinq; fratres.* Si historia non est: ad cumulum fœlicitatis temporalis istius diuitis describitur fultus quinq; dilectis fratribus, superstitibus, adultis, inter tot diuitias, delitias & pompas. *Vt testetur illis: ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* pro, tormenti. Et ait
I illi Abraham, Habent Moysen & prophetas: audiant illos. Optima responsio secundum ordinem diuinæ prouidentiæ. *At ille dixit, non pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent.* Hic apparet imprudens istius petitio. petit resuscitationem vnius mortui ad suã instantiam fieri: & ꝙ dementius est, audet docere Abraham, dicendo. non pater Abraham si quis ex mortuis &c. *Ait aũt illi, Si Moysen & prophetas non audiunt, neq; si quis ex mortuis resurrexit credent.* Nota sententiam hanc incredule: qui dicis si viderem resuscitari vnum mortuum, facerem & dicerem &c. Ecce Abrahæ sententia contra te: ꝙ si Moysen & prophetas non audis, neq; si quis ex mortuis resurrexerit credes. Et vere sic est: quoniam credere donum dei est, quoniam pœnitere peccatorum donum dei est. Et vere sic de facto fuisse apparet in euangelio Ioannis: scribentis quòd præsentium in resuscitatione Lazari, aliqui crediderunt, & aliqui iuerunt ad Pharisæos: & inde collegerunt concilium pontificis, & concluserunt occidere Iesum.

K
CAPVT XVII.

It autem ad discipulos suos. *Impossibile est vt non veniant scandala.* Non impossibilitate logica sed impossibilitate morali. tam proni enim sunt homines ad malum, vt ineuitabilis sit euentus scandalorum.

¶ *Væ autem illi per quem veniunt.* Quamuis in genere impossibile sit vitari scandala: quilibet tamen scandalizans, voluntarie scandalizat. Et propterea non excusatur ex impossibilitate in genere: sed vę illi per quem scandalum venit. imputatur enim ei ad pœnam scandali culpa.

¶ *Vtilius est illi.* pro, expedit illi, *si lapis molaris.* p, mola asinaria. In idem tamen redit: nisi quod magnitudo molæ describitur ad quẽ asinꝰ deputatur. *Imponatur circa collum eius & proiiciatur in mare,*

mare,potius quam vt scandalizet. Ratio huius dicti est:quoniam quæcunq; atrocissima huius tẽporis pœna minor est pœna debita scandalizanti. Præter hoc ꝙ oīs pœna expedit ad euitandam culpam scandali. *Vnum de pusillis istis.* Apposuit hoc ad differentiam scandali pharisæorũ: quod alibi negligendum docet. *attendite vobis.* hoc est cauere ne incidatis in scandala. De scãdalis enim tractans,tria dicit. Primum necessitatem scandalorum in genere:deinde culpam ac pœnam scandalizantis:& nunc demum cautelam ne scandalizemur q̃tumcunq; alii offendicula ponant. Hoc enim est attendere nobisipsis:cauere scilicet ne impinguamur in hmōi offendicula. Et de his vide scripta Matth.18. *Si peccauerit in te.* Non dicit in deum aut in proximum,sed contra te. *Frater tuus.* Non dicit superior tuus,sed frater. relatio enim æquiparantiæ significatur. *increpa illum.* Prouoca illum dulci reprehẽsione vt resipiscat,noli negligere salutem illius. Intellige hoc præceptum fraternæ correctionis pro loco & tempore:supposita scilicet spe fructus,& seruatis congruis circunstantiis. A

Et si pœnitentiã egerit. pro,pœnituerit. Non enim sumitur hic pœnitentiam agere pro satisfacere,sed pro pœnitere seu resipiscere, *Dimitte.* ꝓ,remitte, *illi.* Non solum offensam sed satisfactionẽ quam tibi deberet ꝓ offensa. *Et si septies in die peccauerit in te,& septies in die.* significatur pernumerum septenarium toties quoties. Ponitur enim numerus finitus pro infinito. *Conuersus fuerit ad te.* Superfluit ad te. *dicens pœnitet me.* Sapiẽs præceptor Iesus vult vt homo vidẽs q̃ foris sunt,& nõ cor alterius dicẽtis pœnitet me,vt pœnitentẽ suscipiat. *Dimitte.* ꝓ,remittes, *illi.* Recole hic quòd tractatur de remissione offensæ nõ in deũ aut in ꝓximum,sed in te. In cuius libera potestate est remittere quòd tibi debetur. Et ꝓpterea vult dominus quòd potius fallaris remittẽdo fratri dicẽti pœnitet me,q̃ fallaris nõ remittẽdo. Secus aũt est quum de offensis publicis agitur:quæ non ex tuo libero pẽdent arbitrio.oporteret enim attendere ne fallaris. De his vide scripta. Matth.17. B C

¶ *Et dixerunt Apostoli domino.* Transit lucas ad aliam materiam. *Adauge.* pro adiice, *nobis fidem.* responsio domini aperit sensum petitiōis apostolicæ. Audierãt enim apostoli sæpe iesum magnificantẽ fidẽ,attribuẽdo fidei miracula & salutes:& considerantes in seipsis non ita vigere fidẽ,petunt hoc donum, adiice nobis fidẽ. Fidẽ petando,fidẽ magnam se habere mõstrãt: credẽdo quòd iesus possit infundere in animis eorum donum fidei. Nec fidei nōie significatur credere ea quæ sunt necessaria ad salutẽ(quoniam hanc fidẽ habebant)sed confidẽtia in deo seu in ipso iesu,ad virtutes & miracula operandum,ad exercẽdum quæcũque incũbunt circa prædicationis officium,& alia christi mandata seruanda. hanc enim fidẽ adiici sibi petunt sup eam quam habẽt. *dixit aũt dominus. si habueritis.* pro, habetis, *fidem sicut granum sinapis,dicetis.* pro,dixissetis, *huic arbori Moro.* pro,sycamino, *eradicare & transplantare in mare.* pro,plantare in mari, *& obediet.* pro,obedisset, *vobis.* Contemplare textum:& vide mirum loquendi modum. Si habetis fidem,in p̄senti,dixissetis,in præterito:& similiter obedisset. Ineptus apparet loquendi modus & absque nexu,si habetis dixissetis. respõderi siquidem potest nullam esse sequelam,si nunc habeo dixissem. D

¶ Sed domin⁹ minus dicit & plus significat. dicendo enim si habetis,negat eos habere fidem sicut granum sinapis. Et in hac negatione de p̄senti significat negationem pro vniuerso quoque tpe præterito. ita quod negationem temporis præteriri durantem vsque ad tempus presens inclusiue,significat à negatione præsentis. Et est sensus. Si vsque in præsens habuissetis fidem sicut granum sinapis(significãdo quod nec habuistis nec habetis fidem sicut granũ sinapis(hoc est fidem in minima quãtitate,multę tamen virtutis:sicut granum sinapis minimũ est quãtitate,magnum tamen virtute. Et dixit hoc vt recognoscerent apostoli maiorẽ defectum fidei in se,q̃ putarent:& magis accensi desiderio doni fidei,capaciores ac idonei redderentur ad suscipiendum tãtum donum. ¶ Dixissetis huic sycamino. Virtutem minimæ fidei sicut grani sinapis(hoc est paruæ in quãtitate,magnæ tamen in virtute cõfidentiæ in deo.)Explicat ab effectu quem potuissent efficere solo verbo circa vegetabilia:vt ab hoc exemplo mirabili & incredibili discant quãta sit virtus fidei sicut grani sinapis. Nec intendit quod si habuissent talem fidẽ dixissent hoc:sed q̃d potuissent dicere,& effectũ fuisset quod dixissent. Et quia pręsens erat arbor illa sycamini(quæ arbor dicitur peculiaris Syriæ,nobis ignota) ideo dicit huic sycamino. *E radicare.* Ecce primum factum mirabile. *Et plantare in mari.* Ecce secundum mirabilius. Et sunt hæc imperatiua passiua. *Et obedisset vobis.* Tanquam subdita impio vestro. in quo significatur homo confidens in deo,sic deo vnitus vt eius imperio obediat creatura insensibilis sicut deo. ¶ *Quis autem vestrum habens seruum arantem.* Peterant apostoli adiungi sibi donum confidentiæ:quod & eis collatum subintelligitur. Et quoniam superbia etiam bonis E

bonis operibus insidiatur vt pereant, ideo Iesus adiungit parabolam cõseruantiam eorum in
F vera recognitione sui met, ne extollatur. Et tum parabola, tum applicatio eius clara habetur
in litera. *Aut pascentem boues.* Superfluit boues. describitur enim seruus pascens, sed non descri
buntur animalia quæ pascit. nihil nanque refert an sit pastor ouium, an caprarum.
Qui regressio de agro dicat illi. pro, dicet. & superfluit illi. *statim transi & recumbe, & nõ dicit.* de-
est. ei. *para quod cœnem & præcinge te, & ministra mihi donec manducem & bibam: & post hæc tu mandu
cabis & bibes? nunquid gratiam habet seruo illi.* tanq̃ pro gratuito beneficio recepto. *Quia fecit quæ
ei imperauerat? non puto. Sic & vos.* Hæc est conclusio parabolæ. *quum feceritis omnia.* non quædã
sic quædam non. *quæ præcepta sunt vobis, dicite. serui inutiles sumus.* vtpote debita tantum persol
uentes & nihil vtilitatis superaddentes. hunc enim sensum testantur sequentia verba. *Quod
debuimus.* pro, debebamus, *facere fecimus.* Nota parabolam pro memoria, & conclusionem pro
documento. Si seruando omnia p̃cepta sumus inutiles, nec habemus vnde superbiamus, quid
sentiendum de nobisipsis est, qui non omnia seruamus, qui multorum rei sumus: sed quid de
nobis dico: quum nullus dicere possit ꝙ debebam feci, nisi exemptus est à dicendo, dimitte
G nobis debita nostra. Quod ergo dicitur quum feceritis oĩa, non ideo dicitur ꝙ facturi essent
oĩa: sed ꝙ si etiam facerent oĩa, sed ꝙ quum merita habuerint facientium omnia p̃cepta, re-
cognoscant se seruos inutiles: vt à fortiori recognoscant se minus q̃ inutiles, hoc est debito-
res & reos multorum quæ debebant seu debent facere.

¶ *Et factum est dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam & galilæam. Et quum ingrede-
retur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi: qui steterunt a longe. & leuauerunt vocẽ, dicen-
tes, iesu præceptor miserere nostri. Quos vt vidit, dixit, ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factũ est, dũ irẽt,
mundati sunt.* Iuxta præceptum legis Leuit. 14. sacerdotum erat iudicare de vera mundatione
â lepra. & propterea Iesus non mundatos sed mundandos mittit ad sacerdotes censores vere
mundationis. ¶ Vbi nota fidem leprosorum confidentium in verbis Iesu ꝙ inueniendi essẽt
mundi coram sacerdote. Dicendo enim ite ostendite vos sacerdotibus, mundos futuros pro-
H mittit. vt clare patet ex eo ꝙ dum irent mundati sunt.

¶ *Vnus aũt ex illis vt vidit quia mũdatus est, regressus est, cũ magna voce magnignificans.* p, glorificãs.
deũ. Et cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens. Deest. ei. *Et hic erat Samaritanus.* genere, nõ fi-
de & cultu: vt patet ex eo ꝙ ibat vt ostẽderet se sacerdoti. erat siquidem proselytus.
Respõdens aũt iesus dixit. nõne decẽ mundati sunt? nouẽ aũt vbi sunt? Nõ est inuentus qui rediret & daret,
p, non sunt reperti qui redierint vt darent, *gloriam deo, nisi hic alienigena. Et ait illi. surge, vade:
quia fides tua.* Superfluit. quia. *te saluum fecit, Interrogatus aũt a pharisæis quando venit.* pro, veniet
regnum dei. An in veritate an irrisorie interrogauerint pharisæi de tempore quando veniet re
gnum dei, certum non est: responsio tamen domini tanq̃ vere interrogantibus quadrat. præ
I dicante enim iesu & sæpe repetente regnum dei propinquum, petunt (siue irridendo siue ve
ro inquirendo) quando veniet.

¶ *Respõdit eis, & dixit. nõ veniet regnũ dei.* Regnũ dei duplicẽ habet statũ. Alterũ sp̃ualem in præ
senti vita in cordibus fideliũ: regnat enim deus p fidem, spem & charitatẽ iesu christi in cor
dibus hoĩm. Alterum nõ solum sp̃ualem sed etiam corporalẽ, regnante deo nõ solũ in aĩabus
sed etiam in corporibus hoĩm iam glorificatorum in anima & corpore. Quærentibus itaq;
Pharisæis quando veniet regnum dei, respondet primo Iesus de aduentu regni dei absolute,
vt cõmune est vtrique statui. *Cum obseruatione.* Tẽporis. neuter enim status eget obseruatione
tẽporis: quia sp̃ualis semper, sensibilis aũt publicus ac repẽtinus erit. *Neq; dicent.* vere euange-
lizantes regnũ dei. *Ecce hic aut ecce illic.* superfluit aut. Sicut nõ veniet cũ obseruatione tẽporis,
K ita nec cũ obseruatione loci. oĩs enim locus est locus regni cœlorũ secundũ statũ sp̃ualẽ: & vbi
que clarus apparebit xp̃i in secũdo aduentu. *Ecce enim regnũ dei intra vos est.* Ratio excludens
tam certum tẽpꝰ quã certũ locũ. quantũ ad statum sp̃ualẽ subiungitur: & est quia regnũ Dei
sp̃uale est in spiritibus vestris, intra vos est. ita ꝙ specificat hac rõne regnũ dei secundum sta-
tum sp̃ualẽ, incipiẽdo descẽdere ad singulos regni status. hoc nãque testatur cõiunctio enim.
¶ Et si quæsitum fuerit quomodo Pharisæis vere dicitur, ecce enim regnum dei intra vos est.
Respondetur ꝙ erat in eis per veram vnius dei fidem, per quam inchoatur regnum Dei se-
cũdum statum spirituale. Vel demonstratur proxime futurum regnum dei intra illos post
missionem spiritussancti. Et pronomen vos non oportet exercere demonstrationem perso-
nalem (hoc est demonstrare illos ad quos loquitur) sed in illis fideles omnes, fide non mortua
sed viua. ¶ *Et ait ad discipulos suos.* Responsurus de regno dei quo ad statum manifestum etiam
in corporibus

in corporibus(qui erit in aduentu.christi glorioso) conuertit sermonem *ad discipulos suos*: tũ quia intendit eis declarare multa præcedentia ante talem aduentum regni dei:tum quia ad vtilitatem discipulorum non pharisæorum sciebat hæc profutura. *Venient dies quando desideretis*.pro,desiderabitis,*videre vnum diem filii hominis*. Non clare constat an per vnum diem filii hominis significetur dies quietis pacificæ qualem habebant iesu discipuli tunc quum conuersabantur cum eo, an significetur dies aduẽtus gloriosi iesu christi.vtrunq; enim sensum textus admittit. Et iuxta priorem sensum prædicitur discipulis, venient dies tribulatiõis & angustiæ vestræ ante aduentum manifestum filii dei.& tantæ tribulationis ꝙ desiderabitis naturali desiderio habere hanc quietem quam modo habetis. Ac si apertius diceret, paupertas & reliqua quæ modo suffertis relata ad ea quæ passuri estis,desiderabilia reddentur vobis.peiora passuri estis his quæ modo suffertis,ita quod hæc desiderabuntur à vobis tanquã bona. Nec sola magnitudo persequutionum futurarum sed cõtinuitas significatur dicendo quòd desiderabitis videre vnum diem.suspirabitis enim ad vnum diẽ horum,nullũ habẽtes B diem quietum. Iuxta alterũ vero sensum prædicitur eis futura magna tribulatio cum desiderio aduentus gloriosi ipsius christi absq; ipso aduentu. Acsi apertius dixisset.præcedẽt manifestum aduentum regni dei,dies tribulationum vestrarum,dies vitæ vestræ,ita quod desiderabitis videre diem vnũ:hoc est diem illum gloriosum,qui non est nisi vnus:quoniã erit dies æternitatis. *Et non videbitis*.quia prius moriemini quàm veniat regnum dei manifestũ. & similiter non habebitis requiem quam nunc habebitis. *Et dicent vobis*.pseudoprophetæ & pseudo apostoli. Hic clare apparet quòd pronomen vobis,facit demonstrationẽ simplicẽ.demonstrantur enim discipuli in genere. *Ecce hic & ecce illic*.est christus afferens regnum dei. *Nolite ire*.ad videndum talem christum annunciatum in certo loco. *Neq; sectamini*.talẽ christum. Vtrunque prohibet:& ire ad ipsum,& oblatum sectari. Et intendit per hoc ꝙ mani- C festum regni dei aduentum non solum præsedẽt tribulationes discipulorum,sed etiam multi Antichristi cum multis eorum nunciis. *Nam sicut fulgur*. Ratio redditur excludẽs omnia loca terræ:& similiter omnem occultationem gloriosi aduentus christi. *Coruscans de sub cælo*.pro,*in ea* regione quæ sub cælo,in quæ.pro,in eam *quæ, sub cælo sunt*.pro,sub cęlo est,*fulget*. Assimulatur aduentus secundus christi fulguri coruscanti de regione oriẽtali aeris in regionem aeris occidentalem:quia ad literam in aerem descendet iesus:vt clare explicatur.1. ad Thessa iiii,& sic in aere apparebit vt manifestus sit vniuersis vndecunque. Hæc enim duo significantur per hanc similitudinem:per quæ duo manifeste excluduntur ecce hic aut ecce illic:quoniam omnibus apparente in aere manifesto,nõ erit ratio dicendi ecce hic aut illic: *ita erit filius hominis in die sua*. Seipsum nominat filium hominis,quia in forma humana veniet Diem autem suam appellat humano more diem expectatam & valde desideratam,diem gloriæ in qua veniet ad accipiendum possessionem sensibiliter totius vniuersi. *Primum autem o- D portet illum multa pati*. Inter alia præcedentia manifestum aduentum regni dei, connumerat passionem propriam.par enim fuit vt sicut prædixit passiones discipulorum ante illum aduentum,ita prædicat & suam. *Et reprobari a generatione hac*.scilicet iudæorum. *Et sicut factũ est in diebus* Noe,*ita erit.& in diebus filii hominis.Edebant & bibebant,vxores ducebant,& dabantur ad nuptias.vsq; in diem qua intrauit* Noe *in arcam:& venit diluuium & perdidit omnes. Similiter sicut factum est in diebus* Lot:*edebant & bibebant,emebant & vendebant,plantabant & ædificabant.qua die autem exit* Lot *a Sodomis, pluit ignem & sulphur de cælo:& omnes perdidit. Secundum hæc erit qua die filius hominis,reuelabitur*.pro,reuelatur. Subiungit inopinatũ mundo futurum aduentũ illũ à duobus exemplis.altero diluuii:altero incendii Sodomæ. Et omnia clara sunt in litera.

¶*In illa hora qui fuerit in tecto & vasa eius in domo,ne descendat tollere illa:& qui in agro,similiter nõ redeat retro*.pro,ad ea quæ retro. *Memores estote vxoris* Lot. Postquam declarauit aduentũ suũ gloriosum futurum inopinatum subiungit modo monitionem ad celerem animum ad ea E que sunt spiritus:docendo hoc sub duabus metaphoris. Altera est,existens in tecto & habẽs vasa sua,res suas in domo,ne descendat ad sumendum res suas. Altera est.existens in agro, non redeat ad ea quæ retro reliquit tollenda. ¶Vbi aduerte quòd iesus Matth.xxiiii.hęc eadem dicit,sed ad aliud propositum.nam ibi ad monstrandam celeritatem fugæ necessariæ volentibus euadere ab excidio Hierusalem:hic vero de tempore ante aduentum Christi gloriosum loquitur:ad significandum non celeritatem fugæ sed celeritatem affectus necessarii ad spiritualia. Intendit enim per hæc aperire quòd tunc non erit commoditas temporis differẽdi affectum ad spiritualia.sed quam celerrime absque quacunque minima dilatione etiam prætectu cuiuscunque necessariæ occupationis,adhibendus est animus ad spiri-

tualem vitam. Hunc esse literalem sensum testantur subiuncta verba. memores estote vxo-
ris Lot: quæ cum vertisset se retro, non habuit tempus se vertendi ad ante. Quocirca monet
F quòd nec prætextu tam paruæ morulæ quæ occuparetur ad tollendum ea quæ domi seu re-
trô relicta sunt, differenda est spiritualis vita: siue tanquã postea recuperanda ab habentibus
& descerentibus illam, siue tanquã postea acquirenda à nõ habẽtibus illam. Vnde quum di-
xit in illa hora, nõ tẽpus aduentus sui significauit (quoniam aduentus eius terminus erit via-
torum: nec erit tunc tẽpus quo monitio posit prodesse) sed significat tempus propinquum
aduentui. Vndè nomine horæ illud appellauit: velut tempus ita propinquum ꝙ infra horam
esset aduentus Christi. Tunc enim monitio prodesse potest: sed nulla interpolatio admittẽda
est propter tẽporis angustiam simul & incertitudinem. quam exemplum vxoris Lot testa-
tur. *Quicunq; quæsierit animam suam.* Quid est retrò aspicere, quid est descendere ad tollendum
vasa in domo, quid est redire ad ea quæ retro, declaratur hac subiunctione quod est studere
vitę animali: hoc est quærere vnunquemq; quæ sua sunt non quæ iesu Christi. Ideo autem
declarauit per quærere saluare animã propriam, id est vitam propriam quia secundum cõ-
G munem cursum humanorum affectuum ratio damnationis hominum est nimius amor vi-
tæ proprię: & rarus est qui vitam propriam postponit futuræ vitæ. Quicunq; igitur quæsie-
rit, quouis modo per fas & nefas, animam suam, vitam suam. *Saluam facere, perdet illam.* vitam
suam æternaliter. *Et quicunq; perdiderit illam.* vitam suam, subaudi propter me. *Viuificabit eam.*
pro, viuam generabit eam. in æterna vita. Perdendo hic, generat illam in vita æterna. *Dico
vobis, in illa nocte.* Paulo ante dixerat, in die sua: modo dicit in illa nocte. Secũdum enim hi-
storiam aduentus Christi gloriosus erit in die: vtpote tẽpore congruo ad hoc vt videatur ab
omnibus. Describitur autem in nocte propter similitudinem ad occurrentia nocte: quia ve-
niet ex improuiso quando non creditur, sicut ea quæ occurrunt intempesta nocte. Et in pro
posito noctis mentio fit, propter occultam rationem diuinæ electionis ac reprobatiõis quę
describitur. *Erunt duo in lecto vno.* Genus hominum quiescentium significatur. *Vnus.* mas. *assu-
H metur.* diuina electione. *Et alter relinquetur.* sibiipsi: quod est reprobari. *Due erunt molentes in vnũ.*
pro, *simul.* Genus operantium labore manuum significatur. *Vna.* mulier. *assumetur.* similiter di
uina electione. *Et altera relinquetur.* sibiipsi. *Duo in agro: vnus assumetur, & alter relinquetur.*

¶ Tota hæc particula de duobus in agro, superflua est. Duo tantum hominum genera Lucas
refert: quiescentium scilicet & operantium. in his enim vniuersum humanum genus cõpre-
henditur. Vtriusque sexus meminit, sic quòd vtriusque sexus pars aliqua eligitur & pars re-
linquitur: vt vtrunque sexum discamus assumendum. Ita quod vterque sexus remanebit in
regno christi. propterea enim dixit vna assumetur. Et similiter vterq; sexus erit in inferno.
Diuine quoque electionis gratia describitur, dicendo assumetur: descripta præsertim parita-
I te status, quietis in lecto & laboris molendo. Similiter quoq; meritũ reprobationis significa
tur, dicendo relinquetur. non potest qui relinquitur sibi ipsi, imputare relinquenti nisi nega
tionẽ gratiæ: sed suis imputet meritis quicquid sibi euenerit. Aduerte prudens lector quod
potuisset multipliciter vniuersa hæc monitio fieri: maluit iesus hãc cõstare ex his tribus par-
tibus scilicet ex cautela ne retrò redeant, ex studio vitę futuræ plusq̃ vitæ propriæ, & ex di-
uinæ electionis gratia: vt hinc disceremus conditiones tres requisitas ad salutem cuiusque
æternam. Prima est amor vitæ futuræ plusq̃ præsentis: qui declaratur in secunda particula,
quicunque quæsierit &c. Secunda est constantia in hoc studio: siue cõtemplatiuã siue actiuã
vitam quis agat. Et hæc describitur in prima particula de existentibus in tecto cõtẽplatio-
nis, vel agro operis exterioris. Et hæ duæ conditiones se: tenent ex parte nostra. & periculũ
K incõstantiæ illorum qui non ex intentione perdendi vitã futurã sed ex occasionibus peccãt
mortaliter, tanquam habituri postea spatium pœnitendi, declaratur ex eo quòd euenit vxo-
ri Lot: quæ credidit se posse ad pristinum situm redire, & interim punita est. Tertia ex parte
diuinæ gratiæ se tenens (quæ est vtriusque radix) est electio diuina. quę vt omnino gratuita
significetur & non ex meritis, describitur circa omnino pares ac iunctos sexu, occupatione
loco & tempore: duos scilicet in lecto vno, & duas molentes simul.

¶ *Et respondentes dicunt illi, Vbi domine?* Non explicauerat iesus locum quo ducendi sunt assũ-
mendi & assumendę. Et propterea discipuli respondendo quęrunt vbi domine?

¶ *Qui dixit illis. Vbicunq;* pro, vbi. *fuerit corpus, illud congregabuntur & aquilæ.* Aliqui codices. loco
dictionis corpus habẽt. cadauer. & oĩo corpus pro corpore mortuo ponitur. Similitudinẽ
enim sumpta ab aquilis cõcurrentibus ad cadauer vt pascantur, declarat nõ solum; locũ sed
etiam modum & affectũ & fructum. Intendit siquidem quod electi diuina electiõe sic assu-

mentur

mentur, quôd velut volantes (hoc est per aerem meantes) & tanquam esurientes ad fruendũ Christo, congregabuntur ad locum in aere vbi erit Christus ad fruendum ipso: quemadmodum aquilæ congregantur ad comedendum corpus mortuum. Vnde & paulus dicit, rapiemur obuiam christo in aera, & sic semper cum domino erimus. A

CAPVT XVIII.

Icebat autem & parabolam ad illos quoniam. pro, ad hoc quôd, *oportet semper orare, & non deficere*. pro, segnescere. seu defatigari. Explicat Euangelista quorsum tendit parabola sequens. Quod autem dicitur oportet semper orare absque vlla defatigatione, non continuum orandi exercitium indicit (quũ hoc homini sit impossibile) sed horis omnibus congruis absque vlla pigritia necessitas orandi significatur. Et hoc de oratione quæ est actualis mẽtis elauatio, loquendo extenso tamen orationis nomine ad omnem actũ meritorium apud deum, absque vlla exceptione oportet semper orare: quoniam oportet omni tempore gratum deo obsequium exhibere. Ita quôd qui comedit in domino: comedat: & qui dormit in domino, dormiat: & sic de reliquis. Sic enim semper oratur: & nunq̃ defatigatio interuenit, nisi quũ peccatur. De necessitate autem orandi, superius dictum est ea ratione necessarias esse orationes ad vitam æternam consequendam, qua necessariæ sunt reliquæ causæ secundæ ad proprios effectus, qua oportet agros colere vt fructus agrorum percipiamus: & sic de similibus. *Dicens. Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui deum non timebat, & hominem nõ reuerebatur*. Parabola satis clara est. *Vidua autem quædam erat in ciuitate illa: & veniebat ad eum, dicens, Vindica me de aduersario meo. Et nolebat per multum tempus*. pro, ad tempus. Significatur enĩ ꝙ aliquandiu nolebat facere iustitiam. *Post hæc autem dixit intra se, & si deum non timeo, nec hominem rereor, tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam: ne in nouissimo*. pro, tandem, *veniens suggillet me*. ¶Motus describitur iudex iste ex importunitatis molestia & timore propriæ maculæ, qui nec propter deum nec propter homines mouebantur: ne scilicet viduæ illius tanta importunitas tandem vituperaret eum: & sic infamiæ maculam incurreret. C

¶*Ait autem dominus, Audite quid iudex iniquitatis dicit*. Ad conclusioné parabolæ excitat audientes: quia parabola hæc non est introducta vt discerent audientes aliquid imitandum: sed vt ex ea argumentum discerent ad credendam diuinam iustitiam. *Deus autem non faciet vindictã electorum suorum*. Concludit parabolam: arguendo quôd si iudex iniquus victus frequẽtia precum viduæ disposuit tandem vindicare viduam, quanto magis deus iustissimus faciet vindictam electorum suorum. *Clamantium ad se die ac nocte*. Clamor continus electorum non est formaliter petitio vindictæ (quàmuis vindicta iustitia sit punitiua, & sancte possit desyderari) sed est formaliter petitio quòd adueniat regnum dei, est formaliter desyderium beatitudinis perfectæ (in anima scilicet & corpore) quæ erit quum adueniet regnum dei. Et quia aduentus regni dei annexam habet vindictam (hoc est iustitiam punitiuam iniuriarũ illatarum electis dei) ideo clamor iste est virtualiter petens vindictam. Et quoniam electi continue suspirant ad regnum dei, ideo continue dicuntur clamare petendo vindictam die ac nocte. Et conformis est hęc sententia clamori martyrum scripto Apoc. vi. Vnde patet quòd nõ contrariatur sententia hæc alteri domini doctrinæ. orate pro persequentibus vos. Electi enĩ pro persequutoribus suis orant, affectu veniæ eorum: & cum hoc orando pro aduentu regni dei, orant affectu pro vindicta, non contra hunc aut illum, sed in genere: quæ fiet in iudicio vniuersali. *Et patientiam habebit in illis*. pro, & longanimis super illis Aduerte hic quosdã codices græcos loco & habere etiam. ita quòd in eis legitur, etiam longanimis super illis. Et esset sensus, quòd quàmuis longanimis sit super illis, nihilominus faciet vindictam. Legendo autem &, negatur longanimitas. & est sensus quòd deus nõ ꝓtrahet in lõgũ vĩdictã, interrogatiue enim tota hæc clausula legitur. Hic autem secundus sensus, hęc lectio (scilicet cum cõiunctione &) quadrat sequentibus iesu verbis. *Dico autem vobis quia cito faciet vindictam illorum*. Subiungendo affirmationem celeris vindictæ, declarat quòd non protrahet in longum vindictam. Similis sententia scribitur Apoc. vi. & dictum est illis vt requiescerent adhuc temp⁹ exiguum. Quòd enim hic dicitur cito, ibi dicitur exiguum tempus. Quòd licet proculdubio verum sit respectu ęternitatis qua durabit æternum Christi regnum, ad literam tamen dicitur ad excludendum veram tarditatem quę in apparẽtia videtur hominibus tarditas: quia in veritate non interuenit tarditas aliqua, sed suauis dispositio qua constat cito fieri quod q̃primũ congruo seruato ordine fit. *Veruntamen filius hominis veniens putas*. pro, an, *inueniet fidẽ in terra?*

B (margin) · D (margin) · E (margin)

terra? Aduersatiua hæc sententia contra officium dei ad cito faciendam vindictã electorũ suorum,
F rum, è regione contraponit diminutionem tantam fidelium vt vix inueniãtur aliqui veri fideles tẽpore aduentus Christi gloriosi. Ac si apertius dixisset quamuis deus tantam curã habeat electorum suorum quod cito faciet vindictam eorum, nihilominus numerus fidelium diminuetur, non recognoscent homines tantum beneficiũ: sed vbi deberent crescere, minuẽtur, ita vt vix inueniantur veri fideles veniente filio hominis ad iudicandũ mundum. Ex hoc loco timeo diminutionem christianæ fidei quam videmus non solum inchoatam sed valde extensam, non esse restaurandam sed potius extendendam. Non sum tamen propheta neq; filius prophete: sed video viam valde frequentatam ad verificationem huius textus. Magna siquidem mundi pars maumethana est: & parua pars christianis relicta, tot hæresibus & scismatibus ac prauis vsibus repleta est vt exiguus verẽ fidelium numerus iam apparere videa
G tur. Vere autem fideles dico professores christianæ fidei verbis & factis. ¶ *Dixit autem & ad quosdam.* Frequenter iesus superbiam damnat & humilitatem approbat propter maximũ dãnum quod superbia infert & bonũ magnũ quod humilitas affert. *qui in se confidebant tanquam,* pro, quòd essent, *iusti.* Significantur enim superbi putantes se iustos, *Et aspernabantur cæteros parabolam istam: dicentes. Duo homines ascendebant in templum vt orarent: vnus Phariseus & alter Publicanus.* Parabola hæc modica eget innuitione magis quàm expositione. *Phariseus stans, hæc apud se orabat. Deus gratias ago tibi.* Recognoscit hic Phariseus iustitiam suam esse dei donum, gratias agendo. *Quia non sum.* Prima iustitiæ pars (scilicet declinare à malo.) recognoscitur. *Sicut cæteri homines.* Hinc apparet in Pharisæo hoc, illa superbiæ species quę singularitas appellatur. Vbi debuisset respicere ad negationem vitiorum in seipso, & dicere gratias tibi ago quia non sum raptor, iniustus, adulter (quãdoquidem diuinę gratiæ munus est quicquid nõ
H delinquimus) respexit ad se relatum ad alios. quod est officium superbię, quod est singularitatis tumor: ex relatione scilicet ad alios se præferre. nec intelligo per cæteros homines, reliquos hoĩes. multi enim erant pharisæi similes huic: nec tam desipiens putandus est iste vt se reliquo humano generi prẽferret. sed determinantur cæteri homines per subsequẽtia scilicet. *Raptores, iniusti, adulteri.* Ita quòd sensus est. non sum sicut alii hoĩes qui sunt raptores &c. *Velut etiam.* pro, aut etiã vt, *hic publicanus.* Vide quo tumor Pharisęum hunc abduxerit. nõ sufficit ei præferre se raptoribus, iniustis. adulteris, sed præfert se etiam publicano religionis officio vacanti. & hoc despectiue, dicẽdo hic publicanus. *Ieiuno.* Altera iustitię pars (quę est facere bonũ) in materiam gratiarum actionis assumitur. Ieiunium contra adulteros (hoc est peccata carnis) refert. *Bis in sabbato.* hoc est in hebdomada, integritas septem dierum à sabbato
I eorum termino nominatur. *Decimas do omnium quæ possideo.* contra rapinam & iniustitiam, iustitiam decimarum apponit. *Et publicanus a longe stans.* Clarè hinc apparet ꝙ stantes olim orabant. Nam tam pharisęus quam publicanus describitur stans: sed publicanus à longẽ ab altari, per ꝙ insinuatur quod phariseus erat prope. Et hæc est prima differentia inter eos. *Nolebat nec oculos ad cœlum leuare.* Hæc est secunda differentia, qua se indignum censebat. Publicanus aspectu ad deum tanquam habitantẽ in cælo. Et hinc insinuatur quod pharisæus erat oculis eleuatis in cœlum. Et coniicio quod eleuatis etiam ad cœlum manibus. Pharisęus orabat, ex modo narrandi, quum dicitur nec oculos ad cœlum leuare adiũctio enim quæ dæ significatur dicẽdo nec. *Sed percutiebat pectus suum.* Ex coniunctione aduersatiua sed, clarius apparet significatum esse quod nec manus nec oculos audebat leuare ad cœlum, sed manu percutiebat pectus suum. Et hæc est tertia differentia. Percussio autem pectoris in signum fit redargutionis cordis: ꝙ pro voluntate consueuit poni. *Dicens. Deus propitius esto.* Vide differentiam inter oratiões horũ. ille nihil petiit. sed tumens despiciendo alios gratias egit: iste petit
K veniã. & proprie loquendo lõginquũ à deo se profitetur, dũ petit propitius esto: hoc est, ego nõ possum tibi appropinquare, tu propẽ me veni: nõ appropinquatione locali sed collatiõe venie. *Mihi peccatori.* Superbia pharisæi efficiebat vt respiceret se relatum ad alios: humilitas Publicani efficiebat vt respiceret se secundum seipsum, & non respectiue ad alios peiores se aut æquales. *Dico vobis.* Ecce conclusio parabolæ. *Descendit hic.* Publicanus. *iustificatus.* effectus iustus *in domum suam ab illo.* pro, magis quàm ille. Iustior effectus significatur Publicanus sola humili oratione, q̃ pharisæus fuerit ex vtraq; iustitiæ parte in se existente. *Quia omnis qui se exaltat humiliabitur: & qui se humiliat exaltabitur.* Ratio tante iustitie stati acquisite à Publicano vt præferatur iustitie pharisei, redditur ex humilitate Publicani & superbia pharisæi. Superius autem exposita est hec vniuersalis regula: cuius experientia apparet in exemplo istorum. ¶ Vere enim Phariseus seipsum exaltauit, singularitate delectatus, simul & despectione aliorum

aliorum:& Publicanus quantum seipsum intus humiliauerit,exteriora signa testantur. *Afferebant autem ad illum & infantes vt eos tangeret.* ¶Historia hæc de infantibus,tractata est Matth.xix. & Mar.x. *Quod quum viderent discipuli.increpabant illos.iesus autem conuocans.* pro aduocans,illos.s.infantes.*dixit.Sinite pueros.* pro,puellos.*venire ad me:& nolite vetare eos.* Conii citur quòd iesus nutu vel signo simul aduocauit puellos,& alloquutus est discipulos vt non impedirent aduentum paruulorum ad se. *Talium est enim regnum dei.* Non dicit horum sed talium,significans non ætatis sed similitudinis esse regnum dei. A

¶*Amen dico vobis:quicunque non acceperit regnum dei sicut puer.* hoc est simili simplicitate, persuasibilitate ac fide.pueri enim documenta paterna suscipiunt ac imbibunt absq; cõtradictione,pure & simpliciter credunt.Tales autem oportet esse homines ad suscipiendum doctrinam regni dei fructuose:alioquin non intrant in illud.Et nihilominus similitudo ad paruulos,etiam secundum humilitatem intelligitur ratione paruæ quãtitatis:vt similes paruis corpore dicantur humiles parui animo. *Non intrabit in illud. Et interrogauit eum quidam princeps.* Ratione diuitiarum & forte generis appellatur hic adolescens apud Matth. xix. princeps. B Forte etiam primatum aliquem in ciuitate habebat.

¶*Dicens Magister bone quid faciens vitam æternam possidebo? Dixit autem ei iesus,Quid me dicis bonum?* Non negat se bonum:sed laudatus laudem reiicit in deum,recognoscendo seipsum inquantum homo erat,bonitatem habere à deo:ac per hoc laudem deberi deo, à quo pendet vniuersæ creaturæ bonitas.hoc enim significant subiuncta verba. *Nemo bonus nisi solus deus.* pro,vnus,deus. Sicut enim deus est quia solius dei esse est proprium.reliqua enim esse habẽt communicatum & pendens continue à deo) ita ipse vnus tantummodo est bonus:quia bonitas est ipsius,reliqua autem bonitatem non nisi communicatam & pendentem continue à deo habent.Docuit itaq; iesus omnes nos vt quum laudamur,reflectamus oculos mẽtis nostræ ad defectum nostrum,& ad eius quod in nobis laudatur dependentiam à deo:& sic laudem nobis exhibitam,in deum cui debetur retorqueamus,dicendo cum ipso.Quid me dicis bonum,aut iustum,aut sapientem?mea non sunt nisi quæ defectum spectant:deus autẽ solus est cuius sunt quæ ad perfectionem quacunq; spectant.Hic est enim literalis sensus huius responsionis. *Mandata nosti.non occides,non mœchaberis,non furtum facies,non falsum testimoniũ dices,bonora patrem tuum & matrẽ. Qui ait.Hæc omnia custodiui a iuuẽtute mea.Quo audito,iesus ait ei. Adhuc vnum tibi deest.* Subaudi ad perfectionem vitæ:vt Matthæus explicat. C

¶*Omnia quæcunq; habes.vende & da.* pro,& distribue.Significatur enim cum ratione largitio. *Pauperibus.* Reliqua ad hanc historiam spectantia,& subiuncta à Petro cum responsione domini,diffuse declarata vide Matth.xix.& Mar.x.ne eadem repetantur. *Et habebis thesaurum in cœlo:& veni,sequere me,His ille auditis,contristatus est:quia diues erat valde. Videns autem iesus illũ tristem factum,dixit quam difficile qui pecunias habent,in regnum dei intrabunt. Facilius est enim camelum per foramen acus trãsire quam diuitem intrare in regnum dei.& dixerunt qui audiebant.& quis potest saluus fieri? Ait illis. Quæ impossibilia sunt apud homines,possibilia sunt apud deum. Ait autem Petrus. ecce nos dimisimus omnia,& sequuti sumus te. Qui dixit eis. Amen dico vobis:nemo est qui reliquit domum, aut parentes,aut fratres,aut vxorem,aut filios,propter regnum dei,& non.* pro,qui non.*recipiat multo plura in hoc tempore,& in seculo futuro vitam eternam. Assumpsit autem.* hoc est seorsum duxit in itinere:vt Matth.xx.apparet. *Iesus duodecim,& ait illis. Ecce ascendimus Hierosolymam.* Iterũ prædicit discipulis suis passionem suam,determinando locum,Hierosolymam scilicet. *Et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis.* Non solum prædicit passionem & mortem suam,sed rationem patiendi & moriendi, scilicet vt impleantur scripturæ prophetarum.vt minus mirentur & magis credant. *Tradetur enim gentibus.* à iudæis. & prædicit eis in specie quòd in manus gentilium tradetur. *Et illudetur & flagellabitur.* pro,& illudetur & cõtumeliis afficietur. *& conspuetur.* Singula singulariter explicat futura:vt & persuasibiles redderentur:& vt cognoscant q ipse scit singulariter singula quæcunq; passurus est,& non solũ in genere q passurus est. *Et postquam flagellauerint.occident eum.* Violentam mortem se passurũ significat. *Et die tertia resurget.* Et hoc quoq; ad consolationẽ & soliditatem fidei prædicit. ne quum occisum viderint,desperent,sed credãt resurrecturũ & expectẽt resurrectionem eius. D E

¶*Et ipsi nihil horum intellexerunt.* Non quòd verba iesu non intelligerent.sed quia sensum verborum existimabant aut dubitabant esse sicut sensus sermonis parabolici. Audiebant enim iesum sæpe loqui sermone metaphorico:& quem credebant Mesiam regnaturum in mũdo,non poterant credere passurum talia,vt verba significabant secundum. sensum literalẽ.

¶ *Et erat verbum istud absconditum ab eis: & non intelligebant quæ dicebantur.* Non solum non intel
F lexerunt, sed etiam perseuerarunt non intelligentes hæc. *Factum est autem quum appropinqua-
ret hieric o.* Hinc apparet ꝙ histor hæc de sanatiōe huius cæci, nō coincidit ī historiam tā nar
ratam à Matthæo de duobus cæcis cap. xx. q̄ à Marco de vno cap. x. quoniam Lucas de
scribit rem gestam appropinquante iesu ad ingresum Hierico subiungendo ingressum: Mat
thæus autem & Marcus scribunt rem gestam egrediente iesu ab Hierico. Iste itaque cæcus
ante portam qua ingressus est iesus, erat: illi autem extra Hierico portam qua egressus est ie
sus versus Hierusalem, erant. Similitudo autem gestorum hic & ibi, occasio est putādi ꝙ ea-
dem est vtrobiq; narrata historia: quum in veritate nō idem sed simile fuerit factum.
¶ *Cæcus quidam sedebat secus viam mendicans. & quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid
hoc esset. Dixerunt autem ei quod iesus Nasarenus transiret. Et clamauit dicens, iesu fili* Dauid. hoc est
ille fili Dauidis qui promissus est Dauidi regnaturus in æternum, quem expectat populus
israel redempturum se de seruitute. *Miserere mei. & qui præibant, increpabant eum vt taceret. ipse ve
ro multo magis clamabat. filii Dauid miserere mei. Stans autem iesum iussit illum adduci ad se. & quum
G appropinquasset, interrogauit illum, dicens. quid tibi vis faciam. At ille dixit. domine vt videam. & iesus di-
xit ei. respice, fides tua te saluum fecit. & confestim vidit. & sequebatur illum, magnificans.* pro, glorifi-
cans, *deum. & omnis plebs vt vidit, dedit laudem deo.*

CAPVT XIX.

E*T ingressus.* Manifeste historiam prosequitur Lucas: postq̄ narrauit illu-
minationem cæci quum appropinquaret Hierico, subiungēs & īgress⁹.
Perambulabat Hierico. Hierico ciuitas est inter iordanē & Hierusalem: quę
tempore iosue destructa fuit, sed postea reædificata. iii. Reg. xvi.
H *Et ecce vir nomine zachæus.* Tam grata est deo cōuersio peccatorū vt merea
tur proprio nomine caput publicanorū nominari. *& hic princeps erat Pu-
blicanorum.* caput erat publicis exactionibus vacantium. *Et ipse diues. Et
quærebat videre iesum quis esset: & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. & præcurrens.*
Deest. ante significatur enim ꝙ tempus præocupauit anteq̄ turba impediretur ad conscen-
dendum in arborem, prius quam iesus illac transiret. ¶ *Ascendit in arborem sycomorum.* pro ī sy
comoream. Est autem sycomorus ficus frtua. aiuntque esse arborem magnam similem arbo
ri ficuum, quæ profert fructum non ramis sicut ficus, sed ex ipso caudice. *Vt videret eum: quia
inde.* pro, illac, *erat transiturus. & quum venisset ad locum, suspiciens iesus vidit illum: & dicit ad eum. za-
I chæe festinans descende, quia hodie in domo tua oportet.* necessitate fructus quem quæro: non enim
deerant christo hospitia, sed ad salutem peccatorum efficiendam, oportebat ipsum suaui cō-
mitate exhibere se conuiuam peccatoribus. *Me manere. & festinans descendit: & excepit illum gau
dens. & quum viderent omnes murmurabant.* Omnes quidam viderunt iesum hospitantem apud
zachæum, sed non omnes murmurauerunt. indefinite enim Euangelista dicit ꝙ murmura-
bant. *Dicentes quod ad hominem peccatorem diuertisset.* pro, ꝙ apud virum peccatorem ingressus
esset ad diuertendum. Hæc verba murmuris manifestant qui fuerit murmurantes: illi. s. qui
profitebantur se iustos: quales erant pharisæi. peccatores enim gaudebant (nō murmurabāt)
videntes iesum hospitari apud peccatorem. *Stans autem zachæus, dixit ad iesum.* Inter prādendū
stetit zachæus profitens publice se pœnitentē. *Ecce dimidiū bonorum meorū domine.* Eleemosynis
cōmissa pctā interno spūs sancti cōsilio redimit. *Do pauperibus.* Nō dicit dabo: quia īpróptu
K erat vt daret. *Et siquid aliquē defraudaui reddo quadruplū.* Perfecta forma satisfactiōis est restitue-
re mala ablata, nō simpla sed quadrupla (ad satisfaciendū dānis quæ potuerūt incurrere dāno
affecti) & de ꝓprio eleemosynis redimere pctā. Ex quib⁹ zachæi verbis apparet ꝙ nō de ma
le acquisitis erat diues. asserendo enī se dimidium bonorū ꝓpriorū daturū eleemosynaliter,
& sub dubio ponendo fraudē quā etiā in quadruplo restituit manifestat se nō ex male partis
diuitē esse. *Ait iesus ad eum, quia hodie salus.* Ecce fructus propter quē oportuit diuertere ad do
mum zachæi. Manifestat his verbis iesus veram & ex corde esse pœnitentiam zachæi: quā pu
blice professus est, quia officio publice infami vacabat. *Domui huic facta est.* Nō demōstratur
ædificium sed familia zachæi. & significatur facta salus nō soli zachæo sed familiæ eius. scie
bat enī Iesus fructum securum in cordibus familiæ. & dixit hoc ad manifestandum magni
tudinem fructus suæ diuersionis ad domum zachæi. *Eo quod & ipse filius sit Abrahæ.* Hinc ap-
paret zachæū q̄uis princeps fuerit Publicanorū, fuisse genere israelitā: alioquin non dixisset
dominus

dominus eo ꝙ ipse filius sit abrahæ, afferens originē zachęi pro cōfutatione murmurātium quod apud virum peccatorem hospitatus esset. Respondet enim quod ad salutem filii Abrahæ hospitatus est: vt & dignitas generis & promissio salutis facta Abrahæ responderēt murmuri Pharisæorum. Nec minuitur vis responsionis huius si legatur (vt legi etiam potest) in fœminino genere, eo ꝙ & ipsa filia sit abrahę: quoniam significatur non solus zachæus sed tota familia filii abrahæ secundum carnis originem. *Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat.* ❡Ex parte zachæi respōdet iesus murmuri, citans filiationem abrahæ: ex parte vero sui iesu respondet, citans proprium officium: quia ad hoc venit filius hominis vt saluet & quærat quod perierat humanum genus, & personali conuersatione quod perierat israelitarum filiorum abrahæ. *Hæc illis audientibus, adiciens dixit parabolam.* Describitur subiuncta parabola de dilato seu de differendo regno: dicta publice vt post Christi resurrectionem memores zachæus & alii huius parabolæ credant. Apostolis prædicantibus futurum regnū dei nec putēt propter christi mortem euanuisse prædicationem & promissionem christi de regno. *Eo quod esset prope Hierusalem, & quia existimarent quod confestim regnum dei manifestaretur.* Ne ambigui quæreremus quorsum tendit subiuncta parabola, declarat euangelista quo tēdit. s. ad tollendam falsam existimationem quā habebant discipuli de manifestatione regni dei quantum ad tēpus. Putabant enim quod statim post illum in hierusalē ascēsum, manifestādū esset regnū dei: hoc est regnū christi. idē est enī regnū dei, regnū christi, & regnū cęlorum in euāgelio prædicatū. Quod in veritate nō manifestabitur publice vsq; ad secundum christi aduentū: & tamē isti (vt dictum est) putabāt tunc esse manifestandū christi regnum. ad hanc itaque erroneā existimationē tollendā explicat Lucas subiunctā dici parabolā. *Dixit ergo. Homo quidam.* Iesus filius dei verus hō, *Nobilis.* clarus genere. & vere clarus. tū paterna origine: quia verus deus ex vero deo. tum materna: quia ex regali dauidis progenie. *abiit.* ex hac vita mortali per mortē. *In regionem longinquam.* hoc est in alterā vitam, vere longissime distantem ab hac rerum cōditione. *Accipere sibi regnum.* pro, vt acciperet sibi regnum. Filiis mortis christi significatur. ad hoc enim mortuus est vt acciperet regnum. iam erat suum, sed nō acceperat possessionē eius, quā regni possessionē meruit per mortem: iuxta quod dicetur, oportuit pati christū & ita intrare in gloriam suam. Sibi dicit, nō alii, nō procuratorio nomine, sed sibiipsi, Regnum demū dicit, ad differentiam reliquorum sanctorum qui hinc transeunt ad propriā beatitudinē. Christ⁹ enim ad hoc transiit vt regnaret super vniuersum, verus rex totius vniuersi. *Et reuerti.* pro, & reuerteretur: sensibiliter ad hunc mundū, ad vniuersos mundi huius homines. Quę reuersio erit in secundo aduentu. *Vocatis autem decem.* hoc est vniuersis. Quia enī denarius numerus secundū cōsuetudinē numerandi oēs numeros continet, & ipso quicquid superadditur mensuratur, ideo per decem vniuersa significantur. *Seruis suis, dedit eis decem mnas.* Mna græca dictio est quæ latine dicitur mina: significans pōdus. xii. vncinarū & dimidiæ. cētū enim drachmis appenditur. & similiter intellige per decem minas vniuersa dona quæ iesus distribuit ecclesiæ suæ. *& ait ad illos. Negociamini.* Finis donorum christi non est vt habeamus illa ociosa: sed vt negociemur, vt vtamur, ad lucrū, ad augmētū proculdubio spirituale. *Dum venio.* pro, donec venio. seu veniam. anceps siquidē est græca dictio ad vtrunq; tēpus. Totum tēpus vsq; ad secundum christi aduentum tēpus negotiatiōis est, tempus meriti est. & hinc habes ꝙ secundus christi aduētus terminum īponit statuo meritorio: ita ꝙ homines illi uiui in hoc mundo, adueniente christo nō poterunt mereri aut demereri amplius: sed aduentus christi terminū imponit viæ illis sicut mors nobis. *Ciues autem eius.* Iudæi. sub eadem lege Moysi viuentes, & in vno eodēq; templo cōmunicātes, ab eodem patre (Iacob) descendentes, & in eadem patria cohabitantes, ciues eius dicuntur, propter has ciuium cōditiones. *Oderant eum.* Et vere oderunt eū vsque ad crucis mortem inclusiue. Vnde ipse alibi dicit. nunc autem viderunt & oderunt me & patrem meum. *Et miserunt legationem post illum.* Legatio hæc post mortem christi missa à iudæis, persequutio est christianę fidei facta à iudæis. *Dicentes nolumus hunc regnare super nos.* Ecce quo tendit persequutio nolum⁹ iesum nazarenū in Messiā significātiusque dicitur nolumus: quaniam voluntate non ratione primates iudæorū persequuti sunt fidem christianā, renuerunt recognoscere iesum ī Messiā. ❡*Et factum est vt rediret accepto regno.* Incipit accipere regnum in resurrectione sua, quando dixit data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. accepit possessionem cœli in ascentione sua: accipiet possessionem terræ in secundo aduentu. Qui hic appellatur reditus accepto regno: quia redibit iam rex in gloria regia absque vlla contradictione. *& iussit vocari.* Deest. ad ... tt. iiii: ... se. Iussa

se. Iussa vocatio, missio est angelorum ad congregandum homines ad iudicium.
F *Seruos*. Deest. illos, *quibus dederat pecuniam: vt sciret*. hoc est vt sciri faceret. ipse enim iesus præscit ista: sed ad similitudinem quærentis scire describitur quantum ad affectum: hoc est manifestationem. vt manifestet enim iubebit vocari seruos suos. *Quantum quisque*. pro, quis quid, *negociatus esset. Venit autem primus, dicens. domine mna tua decem mnas acquisiuit*. Non dicit, ego su perlucratus sum decem minas, sed mina tua acquisiuit decem minas. Gratiæ dei attribuit totum lucrum vir sanctus: iuxta illud apostoli. deus autem incrementum dedit. Hominis siquidem est rigare aut plantare, & vniuersaliter operas proprias adhibere: ex diuina autem gratia est fructus. Hinc quoque apparet quod hæc parabola non coincidit in illam quam refert Matthæus. xxv. ca. de quinque talentis. nam ibi duplicatum lucrum quilibet bonus negociator retulit: hic autem primus retulit lucrum decuplum, alter vero quintuplum. Et significãter dicitur ꝙ mina minas acquisiuit: quia spirituale donum nisi ad spiritualia dona multiplicanda tendit. sensibilia enim bona vt stercora arbitratur. *Et ait illi. Euge bonæ serue*.. Internam lætitiam quam iesus habet de profectu electorum interiectione applaudentis signifi-
G cat, adiunctis verbis laudis: vt intelligamus quam festiue suscipiet christus electos suos. *Quia in modico*. pro, minimo. Respectiue ad dona futuræ vitæ, dona etiam spiritualia presentis vitæ minima dicuntur. *Fuisti fidelis*. *eris*, pro, esto, *potestatem habens supra decem ciuitates*. Spirituale præmium nobis ignotum similitudine sensibilium significatur. & intendit. esto in regno meo quemadmodum in mundano regno est qui præsidet decem ciuitatibus ex lucro decem librarum. ignotæ enim nobis præeminentiæ cælestis patriæ per has sensibiles significantur. *& alter venit, dicens, domine mna tua fecit quinque mnas*. Eadem gratia concessa priori fecit decem mnas. quæ concessa huic alteri fecit quinque mnas: non ex defectu gratiæ aut vtẽtis, sed ex conditione hominum apud quod diuersi se exercent, aut enim ex conditione officiorum quæ diuersi exercent. maiorem vel minorem fructum diuina gratia efficit: quæ o-
H peratur omnia suauiter. *Et huic ait. & tu esto supra quinque ciuitates. & alius venit, dicens, domine ecce mna tua quã habui repositã in sudario. Timui enim te: quia hõ austerus es. tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti*. Tertius iste integram refert minam. De quo multa exponenda, vide Matth. xxv. quoniam nulla est differentia inter istum tertium apud lucam referentem minã & illum etiam tertium apud Matthæum referentem talentum. nisi quod iste reposuit minã in sudario, & ille in fossa: sed hæc ad officium pusillanimis relate non differunt. *Dicit. ei de ore tuo te iudico serue nequam*. pro, male. *Sciebat quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminaui. & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris*. pro, vsura. *vtique exegissem illud*. pro, illam. s. pecuniam. *& astantibus dixit. auferte ab illo mnam, & da*
I *te illi qui decem mnas habet. & dixerunt domine habet decem mnas. Dico enim vobis quia omni habenti dabitur, & abundabit*. Superfluit & abundabit. *ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Verumtamen*. pro, quin, *inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se*. Non solum in secundo suo aduentu reddet præmia iustis & pœnas negligentibus, sed etiam acrius puniet inimicos iudæos qui persequuti fuerunt christianam fidem. ad hoc enim significandum meminit eorum in specie: & coram se iugulari iubet, procul dubio æterna morte, que nunquam finitur. *Adducite huc & interficite*. pro, iugulate. Species enim occisionis significatur ex membro vitali, hoc est iugulo: vt supplicium expeditum significetur *ante me*. Plenitudo vindictæ humano more significatur quantum ad parabolam spectat: quantum verô ad rem, maior iudæorum confusio & summa christi fœlicitas coram se habentis etiam supplici hostium si-
K gnificatur. *Et his dictis præcedebat ascendens Hierosolymam*. Quod pabola dixerat, facto adĩplet: dum præcedens describitur, sponte iens ante alios ad locum passionis, ad subeundam mortẽ in Hierusalem. *Et factum est quum appropinquasset ad Betphage & Bethaniam*. Bethania castellum est quindeci stadis distans à Hierusalem: Betphage autem vicus propinquior Hierusalem. Meminit aũt vtriusque: quia ĩ Bethania dormierat noctæ illa, cuius die artificiali sequente ad Betphage venit, & inde misit pro asino. ¶ *Ad montem qui vocatur Oliueti*. pro, oliuarum. ad radicem enim seu latus montis Olíueti est Betphage. *Misit duos discipulos suos, dicens. Ite in castellum quod contra vos est*. hoc est quod è regione vestri est. monstrabat enim castellum illud ê regione, ad differentiam aliorum castellorum.

¶ *In quod introeuntes, inuenietis pullũ asinæ alligatum, cui*. pro, in quo. *nemo vnquã hominũ sedit: soluite illum & adducite. & siquis vos interrogauerit quare soluitis, sic dicetis ei, quia dominus operam eius desiderat*. pro, eo opus habet. *Abierunt autem qui missi erant: & inuenerunt sicut dixit illis stantem pullum*.
¶ Superfluit stantem pullum. ¶ *Soluentibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ad illos*.

Hinc

Hinc pa tet fabellam esse ꝙ erat asina cōmunis:sicut etiam fabella est ꝙ erat asina Hierusa- A
lem.oppidulum enim innominatum est. *Quid soluitis pullum? at illi dixerunt quia dominus eū necessarium habet.* pro, eo opus habet. *& duxerunt illum ad Iesum. & iactantes vestimenta sua super pullum, imposuerunt iesum. Eunte autem illo substernebant vestimenta sua in via. & quum appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti, ceperunt omnes turbæ descendentium.* pro, omnis multitudo discipulorum. Et nomine discipulorum intelligendi videntur non solum duodecim & septuaginta, sed etiam alii multi adherentes doctrinæ Iesu.

¶ *Gaudentes laudare deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus.* Discipuli qui innumera viderunt miracula parata â iesu, voces extolunt occasione tot visorum miraculorum: q̃uis turba quævenit obuiam, mota fuerit occasione resuscitationis. Lazari.

¶ *Dicentes. Benedictus qui venit rex.* Messias acclamatur. & hinc lesæ maiestatis postea habit⁹ est
reus. Acclamant autē regem â spiritusancto moti, ad contestandum publice impleri tūc pro- B
phetiam zachariæ prophetæ. ecce rex tuus venit tibi mansuetus sedens super asinam.
In nomine domini: pax in cœlo. hoc est redditur per hunc regem pax inter cœlum & mundum. Fuerat enim tantum bellum vt nullus quantūcunq; iustus admissus sit in cœlum: sed rex iste pacem cœlestem effecit aduentu suo. *ET gloria in excelsis.* pro, altissimis. in supremis. quē etiā angeli in natiuitate cecinerunt. *ET quidam pharisæorum de turbis.* pro, de turba. Pharisæi isti de turba quæ venit obuiam videntur fuisse. *dixerunt ad illum. magister increpa discipulos tuos.* Aut inuidentes gloriæ, aut inexcusabilem reddere iesum volentes si non increparet discipulos, dicūt hoc pharisæi. *Quibus ipse ait. dico vobis quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.* Sciebat iesus tp̄s illud definitū esse â diuina ꝓuidentia ad contestandum publice & acclamandum ipsum esse mes-
siam, & oportere impleri diuinam prędestinationem: & propterea dixit conditionalem. si C
isti tacuerint lapides clamabant, dicendo quæ isti dicunt, ad adimplendam diuinam prædestinationem. Et vere si oportuisset. ad adimplendam diuinam predestinationem, lapides clamassent. Et dixit hoc vt intelligerent impossibile esse vt isti taceant.

ET vt appropinquauit, videns ciuitatem fleuit super illam. Vide pharisęi, quam charam habeat ies⁹ hm̄oi gloriam, inter tot honores sedens super asinum flet: non extollitur, non magnificat honores qui fletum non continet compassionis. *dicens, quia si cognouisses & tu.* Duplex est verborum horum sensus. Alter est, si cognouisses mala tibi superuentura, fleres quę modo frueris bonis q̃ sunt ad pacem tuam: hoc est bonis temporalibus. Alter sensus est. si cognouisses quę ad pacem tuam (hoc est mea gesta, meum aduentum, mea bona que sunt ad tuam veram pacem) q̃ modo sunt abscondita ab oculis tuis internis Et iuxta hunc sensum oportet punctare literam sic. ¶ Quia. Refertur hoc quia ad fletum. reddendo enim rationem fletus inchoat â quia. Quod aūt subdit. si cognouisses, concupiscentis est & tu. ad emphasim spectat cōiūctio
&, significans locum ab ipsa ciuitate electū â deo ad diuinum cultum. *& quidem in hac die tua.* D
Altera est emphasis tangens alterū locum ex tempore illius diei quo ipse iuxta zacharię vaticinium apte manifestabatur Hierosolymitanis Messias. Ita ꝙ intendit vtinam cognouisses & tu electa ciuitas & in hac die tua, tibi quidē peculiariter directa â propheta zacharia. dei de subiunguntur cognoscenda, dicendo. *Quæ ad pacem tibi.* pro, tuam: *nunc aūt abscōdita sunt ab oculis tuis.* Vtinam cognouisses mea q̃ quidē ad pacē tuam verā directa sunt: sed nunc abscondita sunt hæc mea q̃ sunt ad pacē tuā ab oculis tuis internis. *quia venient dies in te.* Ad fletū etiā refertur hoc secundū quia. rōnem enim fletus prius assignauit ex cōcupiscētia noticiæ qua carebat & indigebat electa dei ciuitas in die illa: modo aūt eiusdē fletus alterā rōnem reddit ex excidio Hierosolymitano, ꝙ ꝓuidet & predicit futurū â Romanis ob culpam dictæ cecitatis, & â tēpore inchoat ꝓximo, describendo illud nō per annos sed per dies. *& circundabunt te inimici tui vallo.* Obsidio p̄dicitur futura cōstruendo vallū circūcirca. *& circundabunt te.* Mul-
titudo exercitus tanta describitur vt sufficiat ad circūdandā ciuitatē: ita ꝙ nō solum vallum, E
sed exercitus circūcirca futurus describitur. *& coangustabunt te vndiq;.* Primus effectus, restrictionis vndiq; describitur ex vtraq; p̄missa circūdatiōe. quāta aūt fuerit angustia, â iosepho & Egesippo describitur. *Et ad terram.* pro, solum, *prosternēt te & filios tuos qui in te sunt.* Ex eo quod hoīes quoque prosternēdos ad solum dicit, metaphorica monstratur loquutio. nam de materiali ædificio subiungetur. Hæc verò verba significant omnimodam & reip. & singulorum destructionem â similitudine deiectionis vsque ad fundamentum. *Et non relinquent in te lapidem super lapidem.* Hoc directe prædicitur de destructione corporeorum ædificiorum.

EO quod non cognoueris tempus visitationis tuæ. Causa tātæ pœnę significatur culpa cecitatis qua

non cognouit tempus hoc quo Iesus illam visitauit personaliter cum tot euidentibus & cla-
F ris testimoniis quod ipse esset Messias. *Et ingressus in templum.* Non pergit ad plateam sed ad templum. *Cepit eiicere videntes.* deest. in ipso, *& ementes.* Vide hæc & reliqua spectantia ad hūc diem palmarum, scripta Matth. 21. *Dicens illis. Scriptum est quia domus mea domus orationis est: vos autem fecistis illam speluncam latronum. & erat docens quotidie in templo.* A die dominico quo ingressus est Hierusalem cum tanto honore, vsq; ad feriam sextam qua comprehensus & occis⁹ est erat quotidie docens in templo. *Principes autem sacerdotum & Scribæ & principes.* pro, primores, *plebis.* Tria genera maiorum describuntur: capita scilicet sacerdotum, & doctores, & capita, plebis. *Quærebant illum perdere.* Non solum odio habebant sed operam dabāt studiosam adhoc vt occiderent Iesum. *Et non inueniebant quid facerent illi.* Non ex defectu voluntatis & studii, sed quia non inueniebant quod possent illi inferre, omittebant illius occisionem. *Omnis enim populus suspensus erat.* p, pendebat, *audiens illum.* Velut inhians erat audiendo christum docētem. Magna deuotio populi ad doctrinam Iesu, ratio redditur quare non inueniebant primates quid mali faceret Iesu: quia contra populum non audebant.
G

CAPVT XX.

T *factum est in vna dierum.* deest illarum. Explicatur enim ꝙ fuit post aduētum honorabilem in Hierusalem. *Docente illo populum in templo & euangelizante, conuenerunt.* pro, adfuerunt, *principes sacerdotum & scribæ cum senioribus, & aiunt:* præteritum est. *ad illum, dicentes. dic nobis in qua potestate hæc facis, aut quis est qui dedit tibi hanc potestatem? respondēs autem Iesus, dixit ad illos. Interrogabo vos & ego vnum verbum: respondete.* p, dicite, *mihi. baptismus Ioānis,*
H *de cœlo erat an ex hominibus? at illi cogitabant intra se, dicentes: quia si dixerim⁹ de cœlo, dicet, quare ergo non credidistis illi? si aūt dixerimus ex hominibus, plebs vniuersa lapidabit nos. certi sunt enim.* p, persuasa est enim, *Ioannem prophetam esse.* Verba hæc sunt scribarum & primatum, scientium ꝙ plebs persuasa iam est ad credendum Ioannem baptistam esse prophetam. De hac aggressione principum & responsione Iesu, tractatum est diffuse. Mat. 21. Vide ibi expositionem horū oīm. Vbi etiam vide exposita circa sequentem parabolam: quoniam eadem est apud Matthæū ibi, & apud Lucam hic. Paucula tamē verba q̄ hic adiungūtur explicabim⁹. *Et respōderunt se vnde esset nescire. iesus ait illis. neq; ego dico vobis in qua ptāte hæc facio. Cepit autē dicere ad plebem parabolam hanc. Homo quidam plantauit vineam, & locauit eam colonis: & ipse peregre*
I *fuit multis temporibus.* Apud Matthæum describitur peregre: hic adiungitur multis temporib⁹. Deus enim multis tpibus à tēpore plantatæ vineæ domus israel, velut peregre fuit quousq; verbum caro factum est. Alienus siquidem omnino & natura & persona fuit: sed quum verbum caro factum est, iunctus nobis est in persona quoniam vna eademque persona ex tūc est dei est hominis. *Et in tempore illo misit ad cultores seruum, vt de fructu vineæ darent illi. Qui cæsum dimiserunt eum inanem. Et addidit alterum seruum mittere. illi autem hunc quoq; cedentes & afficientes cōtumelia, dimiserunt inanem. Et addidit tertium mittere. Qui & illum vulnerantes, eiecerunt.* Tribus seruis pfectus numerus pphetarum & bonorum pastorum ad populum israel ante christum missorum, aptissime describitur: quoniam ternarius numerus est perfectionis, cōstans ex principio medio, & fine. *dixit autem dominus vineæ. quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forsitam quū hunc*
K *viderint, verebuntur. quem quum vidissent coloni, cogitauerunt intra se, dicentes. Hic est hæres, occidamus.* deest. venite. Legendum est. venite occidamus *illum vt nostra fiat hæreditas. & eiectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? Veniet & perdet colonos istos: & dabit vineam aliis. Quo audito.* Apud Matthæum auditores dixerunt auditam sententiam de pditione colonorum: hic aūt Iesus describitur dicens illam sententiam. quia fuit ab auditoribus dicta à Iesu approbata: & Matthæus primum, Lucas secundum refert. *dixerunt illi.* Scribæ & alii qui aderant contra Iesum. *Absit.* Horrentium est tanta pœna. *Ille autem aspiciens eos, ait. Quid est ergo hoc quod scriptum est? lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem.* pro, quemcunque, *autem ceciderit. comminuet illum. Et quærebant principes sacerdotum & Scribæ mittere in illum manus hora illa: & timuerunt populum. Cognouerunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinem hanc. ET obseruantes*

miserunt

miserunt insidiatores qui se iustos. Deest esse, *simularent: vt caperent eum in sermone.* pro, vt caperent eius sermonem. Historia hæc recitatur à Matthæo cap. 22. & ibi expositam vide. A

VT *traderent illum principatui & potestati præsidis.* Hanc clausulam adiecit Lucas supra Matthæum: quod ideo miserunt discipulos suos cum Herodianis vt causam haberent tradẽdi Iesum puniendum à curia præsidis, Pilati scilicet qui Cæsaris nomine præsidebat iudeæ. ideo enim causam contra Cæsarem proponunt. *Et interrogauerunt eum, dicentes. Magister scimus quia recte dicis & doces: & non accipis personam, sed viam dei in veritate doces. licet nobis tributum dare Cæsari an non? considerans autem dolum.* pro, astutiam, *illorum, dixit ad eos. Quid me tentatis? ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondentes dixerunt, cæsaris. & ait illis. reddite ergo que sunt cæsaris cæsari: & que sunt dei deo. & non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe: & mirati in responso eius, tacuerunt. Accesserunt autem quidam saduceorum qui negant esse resurrectionem* qui contradicendo dicunt resurrectionem nõ esse. Hæc quoque saducæorum quæstio, cum domini responsione & doctrina scripta & exposita est. Matth. 22. Vide ibi.

¶ET *interrogauerunt eum, dicentes. Magister Moyses scripsit nobis. si frater alicuius mortuus fuerit habens vxorem, & hic sine liberis fuerit.* Deest. mortuus, *vt accipiat eam frater eius vxorem, & suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant: & primus accepit vxorem, & mortuus est sine filiis. & sequens.* pro, secundus, *accepit illam: & ipse mortuus est sine filio. & tertius accepit illam, similiter & oẽs septem.* Superfluit omnes. *& non reliquerunt semen.* pro, liberos, *& mortui sunt. Nouissime omnium mortua est & mulier. In resurrectione ergo cuius eorum erit vxor? siquidem septem habuerunt eam vxorem.*

¶ET *ait illis Iesus. Filii huius seculi nubunt.* pro, ducunt vxores, *& traduntur ad nuptias.* pro, dantur nuptui: *illi vero qui digni habebuntur seculo illo & resurrectione ex mortuis, neque nubent neque ducẽt vxores.* pro, neque ducunt vxores neque dantur nupti. *neque enim vltra mori poterunt.* pro, possunt. *equales enim angelis sunt: & filii sunt dei.* Nõ solum pares angelis (quód Mattheus explicauit) sed etiã filios dei Lucas explicat propter consortium diuinæ naturæ communicate beatis. Sunt enĩ asciti in deiformitatem supra omnem participatam & participabilem naturaliter dei similitudinem. eleuantur siquidem ad diuinam similitudinem diuini ordinis: hoc est ĩ cõmunicabilis naturaliter. Et propterea filii dei, eiusdem cum deo naturæ dicuntur. eiusdem siquidẽ naturæ sunt filii cuius est pater. *Quum sint filii resurrectionis.* Apponuntur hæc ad reddendam rationem quare non erunt nuptiæ. & è regione distinguit filios resurrectionis à filiis huius seculi, à quibus inchoauerat dicendo filii huius seculi ducunt vxores. Et intendit quia non sunt filii huius seculi. quia non sunt filii primeuæ generationis qua generantur homines ad vitam animalem: hoc est indigentem alimento. nuptiæ enim sequuntur alimentũ, generatiua siquidem pars alimento vtitur. Vnde & primi parentes quamuis in statu innocentiæ, quia tamen erant filii huius seculi, quia ad animalem vitam producti erant (quod est esse filios primæ generationis: quoniam prius est animale quam sit spirituale, vt dicitur. 1. ad corinth. xv. à nuptiis nõ fuerunt exempti: sed dictum est eis, crescite & multiplicamini. Sed sunt filii resurrectionis: quæ (vt ipsum astruit nomen) regeneratio est non ad animalem vitã, sed ad spiritualem: hoc est ad vitam non indigentem alimento: & consequenter exemptã à nuptiis. *Quia vero resurgent mortui, & Moyses ostendit secus rubum: sicut dicit dominum, deum Abraham & deũ Isaac & deum Iacob: deus aũt non est mortuorum, sed viuorum: oẽs enim viuunt ei.* hoc est quantũcunque hoĩes sint mortui nobis, & sint mortui corpore, oẽs tamen viuunt secundum animam, non nobis nec cadaueribus sed ei, deo scilicet qui spiritus est. Acsi apertius dixisset quod omnes homines mortui viuunt secundum spiritum: & propterea deus qui spiritus est, dicitur deus eorum, non mortuorum sed viuorum. *Respondentes aũt quidam scribarum dixerunt ei. Magister bene dixisti. & amplius nõ audebant eum quicquam interrogare. dixit aũt ad illos.* hoc est pharisæos: vt Mat. explicat cap. 22. Vbi etiam hæc vide exposita, ne eadem repetamus. *Quomodo dicunt christũ filium esse Dauid: & ipse Dauit dicit in libro psalmorum. Dixit dominus domino meo sede a dextris meis donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Dauid ergo dominum illum vocat: & quomodo filius eius est? Audiente aũt omni populo dixit discipulis suis. Attendite.* pro, cauete, *a scribis qui volunt ambulare in stolis.* hoc est vestibus demissus vsque ad talos. Reliqua exposita vide Matth. 23. quæ etiam habentur Matth. 12. ET *amant salutationes in foro.* pro, foris: *& primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conuiuiis. Qui deuorant domos viduarum, simulantes longam orationem.* pro, & prætextu prolixe orant. *Hi accipient damnationem maiorem.* pro, abundantius iudicium. subaudi ad puniendum eos.

C

D

E

F CAPVT XXI.

R*Espiciens autem vidit.* Ex industria spectans describitur. non enim curiose sed pro-
pter subsequentem doctrinam tradendam. *E os qui mittebant munera sua in gazophy
lacium diuites.* Gazophylacium est dictio composita ex persica & græca dictione,
capsam significans in qua conduntur opes. *Vidi aũt & quandam viduam paupercu-
lam mittentẽ illuc ærá minuta duo. & dixit. Vere dico vobis quia vidua hæc pauper plusquã
omnes misit. nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera dei: hæc aũt ex eo quod deest illi.* p, ex pe
nuria sua, *omnem victum suum.* pro, substantiam. & supfluit suum. *quam habuit misit.* Historia hu-
G ius viduæ exposita est Marci.xii. Vbi eadẽ fere verba habentur. vide ibi. *Et quibusdam dicẽtibus
de tẽplo.* Discipuli significantur, vt Mathæus & Marcus explicant, *Quod bonis lapidibus & do-
nis ornatum esset.* Lapides ptes sunt ædificii. dona aũt ornamenta applicata seu appensa, aurea,
argentea & gẽmata: q̃ in columnis seu parietibus aut potius in facie & atriis tẽpli quę appel
lantur tẽplum, erant suspẽsa: iuxta illud. 1. Maccab. 4. ornauerũt faciẽ templi coronis aureis.
Hæc enim corã populo palam erant, ipsum aũt templũ solis sacerdotibus patebat. *Dixit. hæc
quæ videtis, venient dies in quibus nõ relinquetur lapis super lapidẽ qui non destruatur. Interrogauerũt aũt
illum.* Subaudi in monte Oliuarum Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas (vt Marcus ex
plicat) dum sedere ẽ regione templi. *Dicentes, præceptor quando.* deest igitur. significatur enim
interrogatio tanq̃ illata ex auditis. Acsi apertius dixissent: dixisti nobis futura, superest vt di
H cas nobis tẽpus futurum. *Hæc erunt, & quod signum quum fieri incipient.* p, quum hæc sunt. Duo
petunt: tps & signum tẽporis. Et ex respõsione Iesu tam dedestructione Hierusalẽ quam de
aduentu suo secundo habetur ꝙ numerus pluralis hæc, demõstrat vtraq;, scilicet destructio-
nem tẽpli & consummationem. ita ꝙ implicite Lucas pronoĩbus significauit interrogata q̃
Matthæus explicauit cap. 24. *Qui dixit.* Responsio in tres distinguitur partes. Prima admoni-
tio est, tum ne fallantur, tum ne timeant. ne fallantur aũt & à falsis ꝓphetis seu christis & à
falsis signis. *Videte ne seducamini.* à falsis prophetis seu christis. *Multi enim venient.* Non vnus tan
tum antichristus sed multi prædicuntur: dum dicitur.

¶ *In nomine meo.* hoc est vsurpantes sibi nomen meum ꝙ est christus. *dicentes quia ego sum.* scili-
cet christus. *& tempus appropinquauit.* non solum dicent ego sum christus, sed etiam dicent ꝙ
tempus consummationis seculi appropinquauit. *Nolite ire.* pro, ne ite, *post eos.* prius monuit
I spectantia ad fidem, videte ne seducamini: modo monet spectantia ad voluntario opera di-
cendo ne ite post eos. *Quum autem audieritis prælia & seditiones.* post monitionem ne fallantur
ab antichristis, adiungit monitionem ne fallantur terrore signorum falsorum: præliorũ sci
licet quę cum ęternis committuntur, & seditionum quæ intestina ciuitatum scindunt.
Nolite terreri. existimantes hæc esse signa consummationis mundi. *Oportet enim primum hæc
fieri.* Ex humanorum morum corruptione necessitas oritur præliorum & seditionum, non
ex coactione voluntatum. primum autem refertur ad tempus consummationis mundi.
Significatur enim ꝙ antequam veniet tempus illud, ex corruptis moribus hoĩm oportet prę
cedere & bella & seditiones. *Sed nondum statim finis.* Superfluit, dum. Ne intelligeremus post
bella & seditiones statim finem mundi, excludit hunc errorem. *Tunc dicebat illis, surget gens cõ
tra gentem, & regnum aduersus regnum: & terremotus magni erunt per loca, & pestilentiæ & fames.*
Bella, terræmotus, pestes, fames, terriculamenta & signa in aere magna prędicuntur: non ea
rõne vt noua aliqua aut insolita denuncientur futura, sed vt describatur mundus solitum cur
K sum habiturus. vt intelligerent christiani hæc spectare ad consuetum mundi cursum, & nõ
ad specialia seu ꝓpria signa consummationis mundi. Nisi enim dominus hoc docuisset, quo-
tidie adessent prophetantes finem mundi quum hæc patimur. *Terroresq́;.* pro, & terricula-
menta. Significantur non ipsi terrores, sed ea quæ incutiunt terrorem. *de cælo & signa.* præpo
sterus est ordo. Legendum est. *Et signa de cælo magna erunt.* qualia sunt ea quæ apparent in
regione aeris: vt trabes igneæ, cometes, & similia. *Sed ante hæc omnia inicient vobis manus suas.*
Admonitioni ne fallantur ab antichristis aut terroribus malorum (belli, famis, pestis
& c. adiungit quę circa ipsos apostolos futura sunt, instruendo tam quo ad intellectum quã
quo ad affectum. Secundum historiam itaque verificatum est quod ante huiusmodi præ-
dicta mala inceperunt, iniicere manus in Christi discipulos. Nam fere statim iniecerunt
manus

manus in apostolos:vt patet act.4.Et flagellauerunt eos:vt patet act.5.Et lapidauerũt Stephanum,act.7.Et *persequentur tradentes in synagogas & custodias trahentes*.pro,quum ducemini,*ad reges & praesides propter nomen meum*. In actibus Apostolorum implete hæc leguntur:in Iacobo occiso ab herode,& Petro incarcerato ab eodem,& Paulo sub præside.*Continget aũt vobis in testimonium*.Tum mei.eritis(inquit alibe)mihi testes in Hierusalem & Samaria& vsq; ad vltimum terræ.Tum inexcusabilis infidelitatis illorum coram quibus eritis.*Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari quemadmodum respondeatis*.pro, defensionem.superfluit quẽadmodum.vel(vt aliis placet)vt respondeatis.Constat enim Iesum tollere à discipulis solicitudinem meditandi defensiuam responsionem quum ducerentur coram magistratibus.*Ego enim dabo vobis*.Ecce ratio securitatis.Et in hac promissione manifestat se deum.Solius eni dei est adimplere hoc promissum. A

¶*Os*.gratias spectantes ad linguæ officium.*Et sapientiam*.quantum ad ea quæ dicenda sunt, scientiam,prudentiam,iudicium,ordinem.*Cui non poterunt resistere neq; contradicere oẽs aduersarii vestri.Trademini aũt a parentibus & fratribus & cognatis & amicis*.Dixerat persequentur tradentes:declarat modo à quibus tradentur.Et enumerat coniunctiores omnes,tum carne,tũ amoris vinculo.vt præcognoscant se nec in domo propria fore securos: & simul intelligant fidem christi suscipiendam quandoq; à filio & non à patre,ab vno fratre & non ab altero,& sic de similibus:& cum hoc non suscipientes illam vertendos in persequutores vestros. B

Et morte afficient ex vobis.Non solum persequutiones patiemini,sed etiam multi vestrum interficientur:vt intelligant etiam vitam se perdituros propter Iesum.

¶*Et eritis odio omnibus*.pro,odio habiti ab oĩbus,*propter nomen meum*.Non significantur ꝑ hoc reliquorum vniuersi generis humani hominum singulorum actualia odia erga christianos (quum multi homines sint qui nunq̃ odium huiusmodi habuerint in christianos)sed significatur contrarietas professionis christianæ ad vitam & professionem omnium aliorum,quę est fundamentum odiis in aliis erga christianos.Et nihilominus significatur quòd odio sunt habendi ab omni genere hominum.quod experientia testata est & testatur:nam ab oĩ sexu, conditione,professione,natione &c.habiti sunt odio *Et capillus de capite vestro non peribit*.pro, non perit.Securitas omnis indemnitatis magis significatur per præsens quã per futurũ . Per hoc enim significatur quòd nihil penitus damni substinebunt,sed omnia seruantur in integrum restituenda.Et ad literam non solum membra corporis sed etiam vniuersa quæ sunt decoris,in resurrectione,integra erunt.*In patientia vestra*.Sumitur hic patientia pro tolerantia:hoc est pro virtute qua libenter tollerantur mala. C

¶*Possidebitis*.p,possidete.Præcipit enim,nõ prædicit.*Animas vestras*.Eximium documẽtum possidendi,nõ agros,nõ opes,nõ regna,sed(ꝙ maius est omnibus)proprium animum virtute patientiæ.Quod si non penetras,perspice ad quę & quot abducit impatientia:& vel sic videbis maximam vim tollerantiæ ad hoc vt homo possideat seipsum.Et hoc quidẽ in hac vita.nam pręter hoc largitur etiam possessionem animę in futura vita.Perdunt enim proprias animas pro futura vita,qui hic nolunt mala tolerare pro christo.*Quum autem videritis*.Exclusis falsis signis & instructis discipulis circa ventura eis mala,respondet quæsito de tempore destructionis templi.*Circundari ab exercitu*.pro,ab exercitibus.Multitudo enim Romani exercitus(propter diuersitatem forte nationum & copiam æquiualentem multis exercitibus)appellatur exercitus in numero plurali.*Hierusalem,tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius*. Non credatis tunc ꝙ liberabitur Hierusalem,sed scitote ꝙ tunc erit tempus desolationis eius.*Tunc qui in Iudæa sunt,fugiant ad montes*.Incipiente obsidione,qui in regione Iudeę sunt nõ eant in hierusalem,sed fugiant ad montes. D

¶*Et qui in medio eius*.s.Hierusalem,*discedant: & qui in regionibus,non intrent in eam.quia dies vltionis ii sunt,vt impleantur omnia quæ scripta sunt*.A prophetis de pœnis Hierusalem. E

¶*Væ autem prægnantibus & nutrientibus*.pro,lactantibus,*in illis diebus*.Tum quia impedietur fuga vtrarumq;,Pręgnantes enim impediuntur vtero,& lactantes infante. Tum quia tales egent duplici alimento.tum quia incumbit eis duplex cura.

¶*Erit enim pressura*.pro,vis.seu necessitas,seu(vt aliis placet)afflictio.*Magna*. Violentia enim magna significatur.*Super terram*.Hierosolymitanam.*Et ira*.vindicta diuina.*Populo huic*.Hierosolymis manenti.¶*Et cadent in ore*.i.acie gladii.Dicit Iosephus decem centena milia mortuorum tunc fuisse.*Et captiui ducentur*.Iosephus dicit nonaginta sex milia captiuorum.

¶*In omnes gentes*. Vt diuina iustitia apud omnes nota fiat. ¶*Et Hierusalem calcabitur a gentibus donec impleantur*. Calcanda describitur Hierusalem ab idolatris donec impleantur

tempora

tempora idolatrarum. Et vere sic fuit: quia exclusa idolatria per hoc ꝙ conuersæ sunt gen-
F tes ad fidem christi, desiit calcari Hierusalem ab idolatris, & habitata est à christianis.
Tempora nationum. pro, gentium. Constat enim appellatione gentium idolatras intelligi: &
tunc impleta esse earum tempora quum cessauit idolatria. ET *erunt signa.* Respondet alteri
quæsito de tempore & signo finis mundi aduentusque sui secundi.
¶ *In sole & luna & stellis.* Mat. 24. explicātur ista: sol obscurabitur, luna nō dabit lumē suum, &
stellæ cadent de cœlo. quæ ibi vide exposita. ET *in terris.* pro, terra. *pressura.* pro, coarctatio,
gentium. Non supponit gens pro Ethnicis vt paulo superius: sed cōiter ꝓ hominibus peccato-
ribus, tam christianis quam non christianis. *Præ confusione.* pro, in perplexitate, *sonitus maris.*
pro, resonantis maris, *& fluctuum.* ex quibus colligitur significari quod tantus talis quæ erit
terror resonantis maris fluctuosi ꝙ homines coarctabunt se, perplexi, nescientes euētum seu
G potius locum quo tendit sonans mare. Non enim erit mare sonans & fluctuans more solito
versus vnam plagam (sic enim non causaret perplexitatem) sed eo ipso quod perplexitas des-
cribitur, tam anceps erit vt nesciant se homines resoluere.
¶ *Arescentibus hominibus.* Exterius erit coarctatio: interius arescēt. *Præ timore.* In intellectu per-
plexitas: in affectu timor. ET *expectatione.* Nō significatur spes, sed mora euentus. *Quæ super-
uenient.* pro, eorum quę superuenient. *vniuerso orbi.* pro, orbi terrarum. *Nam virtutes cœlorum mo
uebuntur.* pro, agitabuntur. Ad similitudinem eorum quæ apud nos à locis pelluntur seu qua-
tiuntur, describitur deordinatio velut cōfusio quædam corporalium virtutum cœlestium in
suis effectibus: tanꝗ virtus partis orientalis agitetur ad meridiem, & virtus meridionalis
agitetur ad septentrionem, & ediuerso. Cōfusio itaque effectum significatur ex irregularita-
H te cœlestium virtutū. Et si enim virtutes illæ corpales non mutabunt tunc situs, suos mutabū
tur tamen à regularitate quam nunc habent. ita quod sicut sol, luna & stellæ subtrahent lu
ces suas, ita virtutes corporum cœlestium subtrahent regularitates suas: quas totaliter perdēt
cessante motu cœli. Et huiusmodi regularitatis subtractio merito assignatur pro ratione cor-
poralium malorum quæ in elementis apparebunt. nam regularitate cœlestium virtutum ser
uatur elementaris sphæra in dispositione congrua animalibus & vegetabilibus.
¶ *Et tunc.* Tunc ad exclusionem prioris temporis. acsi diceretur post hæc. Non enim signifi-
catur aduentus christi tunc quum ista signa prædicta apparebunt, sed post hæc.
¶ *Videbunt.* vniuersi homines. *Filium hominis venientem in nube.* An vera nubes an densa lux qua
si nubes sit, nescio: propter hoc quod in ascētione domini vera nubes videtur fuisse, quæ su-
perit ipsum ab oculis eorum. Et scriptū est, sic veniet quēadmodum vidistis eū eūtem. Et rō-
I nabilius est vt sit vera nubes, ad temperandum fulgorem corporis christi: ad hoc vt clare vi-
deri possit splendidus & discerni ad hominibus, & nō sicut videtur sol: in quem nō possunt
oculi hominum figi. *Cum potestate magna.* Superfluit magna. Non sicut prima vice venit cū
subiectione. Et in hoc significantur signa potentatus quæ tunc videbuntur ab omnibus.
¶ ET *maiestate.* pro, gloria. Et deest multa. Ita quod multa refertur tam ad gloriam quam ad
potestatem. apparebit enim in statu multum glorioso & multi potentatus.
¶ *His autem fieri incipientibus.* Postꝗ descripsit signa præcedentia aduentum eius secundum &
ipsum aduentum simul cum terroribus peccatorum, cōfortat discipulos vt quum inceperint
hæc signa apparere, non terreantur, non timeant, non coarctentur, non arescant: sed.
¶ *Respicite.* pro, suspicite. Non oculis corporis. sed mentis.
Et eleuate capita vestra. Hoc est eleuate superiores partes animi vestri. Ad superna bona monet
erigere & cogitationes & affectus tunc quum alii coarctantur & arescunt.
¶ *Quoniam appropinquat redemptio vestra.* Hoc est bonum desyderatæ à vobis libertatis à serui-
K tute mortis & corporis, & reliquorum quæ mundi sunt. ET *dixit illis similitudinem.* Adiungit
parabolam vt memoriæ melius mandetur.
¶ *Videte.* Dictio græca anceps est adindicatiuum vel imperatiuum. *Ficulneam.* pro, ficum.
& omnes arbores quum producunt iam ex se fructum. pro, quum iam proruperint. Significatur enī
status arborum gemmantium. *Scitis quoniam prope.* Deest. iam *æstas. Ita & vos quum videritis hæc
fieri, scitote quoniam prope est regnum dei.* Ad hoc allata est. similitudo gemmantium arborum,
vt significetur relationem signorum dictorum ad regnum dei manifestum in aduentu chri
sti, esse relationem propinquitatis: quemadmodum gemmę arborum monstrant, propinquā
æstatem. Et assimilatur regnum dei æstati respectu electorum, ratione lucis ac quietis de
syderatæ ac delectabilis, vt merito omnia desyderia eleuare tunc debeant ad cœlestia re-
gna ab eis desyderata.

¶ Amen

Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec donec omnia fiat. Non relationem propinquitatis inter signa & aduentum suum, sed coniunctionem aduentus cum generatione hac asseuerat. Et demonstratur generatio electorum ista, ad excludendam generationem renouãdam, quemadmodum renouata fuit tempore Noe post diluuium. ita ꝙ haec verba duo excluduntur. alterum est ꝙ finito electorum numero non remanebit generatio reproborum. alterum est ꝙ finita hac generatione terminanda in mundi conflagratione, non succedet alia generatio media vsq; ad aduentum christi: sed completo numero electorum generationis huius, veniet christus. Et haec diffusius dicta sunt Math. 24. F

Coelum & terra transibunt. Non secundum substantiam, non abesse suo substantiali: sed coelũ à statu motus quẽ nunc habet, & terra à statu generationis quo nunc profert vegetabilia.

Verba autem mea non transibunt. à veracitate sua, sed implebuntur omnino. *Attendite autem vobis.* Electis perfectioribus dixerat, his fieri incipientibus suspicite & leuate capita vestra: modo autem mediocri christianorum generi dicit. attendite vobis. B

Ne forte. pro, nequando, *grauentur.* A declinatione male incipit monitio. *Corda vestra in crapula & ebrietate.* Crapula ebrietas, grauamina corporum sunt: Iesus autem monet attendendum esse ne corda, ne animę, grauentur vitiis crapulae & ebrietatis. Et ad literam adiecit corda: Quoniam vtrumq; si sine vitio fieret, quamuis grauaret corpus, non tamen grauaret cor, vt si medicinae ratio vrgeret ad crapulam, aut ebrietatem. *& curis huius vitae.* Nõ solum prohibemur incurrere deiectionem animi ob crapulam & ebrietatem, sed etiã ob curas ad procurãdum ea quę sunt ad victum. Et bene nota, nullum tempus eximi: eo ꝙ dictum est nequando, ne vnquam grauitatem cordis (hoc deiectionẽ animi ad inferiora) incurramus. *Et superueniat.* pro, ingruat, *in vos.* hoc est contra vos. *repentina dies illa.* ad literam describitur dies aduentus christus repentinus, inopinatus, incognitus, non creditus pro tunc. Et appellatione diei illius intelligo totum tempus aduentus illius, ab initio à quo incipient signa simultanea: hoc est q̃ vnico cõtextu fient cum aduentu ipsius. quoniam in initio illorum erit terminus viatorum, & erit sicut repentina mors. & propterea dominus monet ne improuisi reperiamur superueniente die illo. C

Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terrae. Similitudinẽ apponit ad significandum diem illum forte repentinum & periculosum. & affert similitudinẽ laquei venatorii, qui ex improuiso repente superuenit animalibus. Et dixit haec ne erraremus ex priore parabola gemmantium arborum monstrantium aestatem: ne scilicet intelligeremus determinatum tempus (puta trium mensium) inter illa signa antecedentia & aduẽtum christi quemadmodum determinatum est tempus inter gemmantes arbores & aestatem, ad tollendum enim hunc erroneum intellectum, dicit, Quod superueniet dies ille repentin⁹ tãquam laqueus repentinus, non respectu aliquorum. sed respectu oĩm habitantium in terra, D

Vigilate itaque, omni tempore orantes. Concludit vigilandum simul atque orandum omni tempore: hoc est congruis orationi & vigiliae temporibus. pręceptum enim affirmatiuum est. Vel vigilandum & orandum merito indesinenter esse. Semper enim vigilat & orat, qui perseuerat in boni operis merito.

Vt digni habeamini. pro, reddimini, *fugere ista omnia, quae futura sunt, & stare ante filium hominis.* Materia petenda operatione, explicatur non fugere mala & assequi bonum, sed dignum effici fuga mali & assequutione boni. Hinc ecclesia accepit morem orandi vt digni efficiamur promissionibus christi. Gratia dei radicanda innobis petitur, petendo vt digni reddamur. Soli enim illi in quibus firmatur & radicatur diuina gratia, digni sunt euitatione futurorum malorum, & fixa ad stabili pręsentia coram christo.

Erat autem diebus docens in templo. Dixerat superius quòd erat quotidie docens in templo: aperit modo quo sensu intelligendum sit, ne intelligeres ipsum continue mansisse in templo à die palmarum. Distinguit enim dies à noctibus: dicendo quòd diebus quidem erat in tẽplo docens. *Noctibus vero exiens morabatur.* pro, diuersabatur, *In monte qui vocatur Oliueti.* Hinc insinuatur quòd Bethania vbi Iesus hospitabatur nocte aliqua illarum noctium (vt Marcus dicit) infra ambitum montis Oliueti erat. Et *omnis populus manicabat.* pro, mane ibat ad eum *in templo audire eum.* Solicitudo populi ad audiendũ illius predicationẽ summo mane significatur. E

CAPVT XXII.

Appropinquabat

F Ppropinquabat autem dies festus azimorum. Septem dies continui erant dies azimorum(hoc est quibus illicitum erat vesci pane fermentato) sed primus eorum erat dies festus,hoc est dies celebris. Et propterea primi diei specialiter meminit narrando appropinquationẽ illius. Qui dicitur pascha. Quãuis tota hebdomada denoĩaretur pascha à primo die,primus tamen dies ꝓprie dicebatur pascha. Dictio pascha nõ est græca dictio in proposito:sed est dictio Hebræa corrupta apud Græcos & Latinos , deriuata à pasch.ꝙ significat transire. Ad literam enim à transitu domini occidentis primogenita ægypti dictum est pascha:vt patet Exo.xii. Et quærebant principes sacerdotum & Scribæ quomodo eũ interficerent. Deliberauerant interficere:sed modum quærebant quo possent illũ habere seu tradere præsidi occidendum. Timebant.pro,enim,plebem. Ratio redditur quare inquirebant modum:quia.s.timebant plebem.ex hoc enim timore quærebant aliquem modum secretum à plebe. Intrauit autem Satanas in Iudam, Qui prius tanq̃ foris stans suggerebat iudæ furta,modo
G tanq̃ intus ingressus describitur:vtpote aditu ei patente ad animum iudæ. Coniunctio itaq; velut domestica inter dæmonem & iudæ animum significatur per introitum in ipsum.
¶ Qui cognominabatur Scarioth,pro,iscariotes,vnum de duodecim. Deest numero. Legendum est vnum de numero duodecim. Et abiit & loquutus est cum principibus sacerdotum & magistratibus. pro,ducibus. Significantur ii qui ducebant alios:quorum scilicet nutu res gerebantur.
¶ Quemadmodum illum traderet eis. Directe Iudas desideratum offert modum quem quærebant principes,declarãdo eis se proditurum Iesum. Talis enim modus vltro oblatus,satisfecit desiderio quærentium modum.& propterea Lucas dicit ꝙ dixit eis modum quo traderet eum illis.s.proditorie. Et gauisi sunt. adinuento immo vltro oblato modo meliori quã desiderarent. Et pacti sunt pecuniam illi dare Firmarunt præcium pacto.
H Et spopondit. Iudas. Et quærebat opportunitatem vt traderet illum. Deest.eis. Non enim aliud promisit quam dare eum in manus eorum. Sine turbis.pro,sine turba. Sic enim conuenerat cũ principibus timentibus turbam. Venit autem dies azimorum.diem quartædecimæ lunæ(qui tũc fuit dies Iouis)appellat Lucas diem azimorum in qua immolabatur agnus paschalis:non ꝙ ĩ ipsa quartadecima luna immolatio agni fieret,aut fermentata essent prohibita,sed quia in vespera illius diei incipiebat dies azimorum, incipiebat quintadecima luna:& tunc immolabatur pascha.ita ꝙ vespera quartedecimæ lunæ erat initium diei azimorum. Et quia cœna vespertina computatur cum die quem terminat(quoniã appellatur cœna illius diei)ideo Lucas illum diem iouis appellauit diem azimorum:intendens significare ꝙ erat primus dies a-
I zimorum ratione cœnæ illius diei. In qua necesse erat occidi. pro,immolari,pascha. Appellatur hic paschalis agnus pascha,qui immolabatur inchoante die azimorum primo. Ipse enim esus agni paschalis cum tot cerimoniis scriptis Exod.xii.immolatio erat in memoriam beneficii recepti nocte illa qua deus transiuit occidendo primogenitos ægyptiorum, & populus exit de ægypto. Et misit Petrum & Ioannem,dicens, Euntes parate nobis pascha vt manducemus. Hinc clare apparet appellari diem azimorum ratione futuræ cœnæ,quam iubet preparari.
At illi dixerunt, vbi vis paremus? Nõ erat licitũ comedere pascha nisi in Hierusalem in qua christus non fuerat illis diebus hospitatus:& ꝓpterea discipuli quærũt vbi parandum est pascha. acsi aptius dixissent.hospitium non elegisti in Hierusalem in qua oportet comedere pascha, dic ergo locum vbi parandum est. Et dixit ad eos, ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ. pro,lagenam. Significatur enim testa hydria quam lagenã vul
K go appellamus. Portans.sequimini eum in domum in quam intrat. Et dicetis patrifamilias domus. dicit tibi magister,vbi est diuersorium vbi pascha cum discipulis meis manducem. Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum:ibi parate. Euntes autem inuenerunt sicut dixit illis: & parauerunt pascha. Et quum facta esset hora. à lege Moysi statuta:hoc est post solis occasum, incipiente altera die ab occasu solis diei præcedentis. Discubuit. inter cærimonias legis non erat ꝙ comederent stando:vt patet Eod.xii. ¶ Et duodecim apostoli cum eo. & ait illis, desiderio desideraui. Hebræo more magnitudinem desiderii significat. Hoc pascha manducare vobiscum. Quia hoc pascha vltimum erat veteris testamenti pascha,& initium transitus ad veritatem figuratam paschali transitu,ideo iesus dicit desiderio desideraui manducare hoc pascha.summo enim desiderio concupierat venire ad imponendum finem sacrificiis veteribus,transeundo ex hoc mundo ad regnum dei. Vnde & adiungit. ¶ Antequam patiar. ad significandum hoc esse vltimum.

Et apponit

Et apponit se non manducaturum amplius pascha donec impleatur in regno dei: ad significãdum inchoari nũc transitum ipsi⁹ ad regnum dei. ¶ *Dico enim uobis quia ex hoc non manducabo illud*.pro, non ultra edam ex eo.scilicet pascate.Explicat enim hoc pascha esse sibi vltimũ: quum implicite dixisset ꝙ erat vltimum absolute dicendo anteq̃ patiar. ¶ *Donec impleatur*. pascha,paschalis figura,paschalis transitus. ¶ *In regno dei*. In mea resurrectione: quod est principium regni dei tandiu expectati & prophetati .Regnum siquidem dei ꝙ in secũdo aduentu manifestabitur,in christi resurrectione inchoauit:quoniam ex tunc regnauit deus per gloriã etiã in corpore humano,& impleuit Christi resurrectio figuralia sacrificia veteris testamẽti,& specialiter transitum sacrificio paschali significatũ.Completus siquidem est tunc transitus de seruitute in libertatẽ plenã,& de morte in plenitudinẽ vitę immortalis &c. Quod autem dicitur donec,non ad præfigendum terminum sed ad excludendum intermediũ tempus,appositum est:sicut dicitur in psal.Sede â dextris meis donec ponam inimicos tuos.non significatur ꝙ in regno dei iesus est comesturus pascha,quod cõpleri in regno dei dicit:quum ridiculum sit hoc intelligere,uerbis etiam ipsis repugnantibus:quoniam si cõpletũ est,resumendum non est.sed significatur ꝙ intermedio tempore inter cœnam illam & regnum dei,non esset comesturus pascha. ¶ *Et accepto calice*. Quàmuis nulla fiat mentio specialis de libamine in immolatione agni paschalis,verisimile tamen est libamen aliquod interuenisse ,sicut in reliquis sacrificiis,Vnde ad cõplementum immolationis paschalis agni.poculum â Iesu accipitur. ¶ *Gratias egit*. Quæ verba dixerit nescimus:pro terminatione tamen veterũ sacrificiorum,gratias egit. ¶ *Et dixit, Accipite & diuidite inter vos*. Vnum poculũ voluit commune esse omnibus terminando vetera,sicut inchoando noua:vt alii dicũt euangelistæ.solus enim Lucas meminit huius calicis spectantis ad veterà sacrificia. ¶ *Dico enim vobis ꝙ non bibam de generatione vitis donec regnum dei veniat*. Ad literam dicit se post hac non bibiturum vinum donec veniat regnum in sua resurrectione.post resurrectionem enim manducauit & bibit cum apostolis:dicente petro,qui manducauimus & bibimus cum illo post q̃ surrexit â mortuis. ¶ Vbi nota quod non dicit(sicut dixerat de paschate)donec impleatur in regno dei:sed absolute dicit donec veniat rgenum dei. ¶ *Et accepto pane*. Finitis veteris legis sacrificiis instituit sacrificium noue legis:nõ assumens agnum aut carnes quascũque ,sed panem Pro propria eucharistiæ materia. ¶ *Gratias egit*.pro initio sacrificii noui testamenti. *Et fregit*.in tot bucellas quot erant discipuli. *Et dedit eis*.comedendum, *dicens.Hoc est corpus meum*. Quorum expositionem vide Matth.xxvi. ¶ *Quod pro vobis datur*. Ne intelligerent mysticum aut methaphoricum corpus,verum ac naturale explicat dicendo.quod pro vobis datur,ipsummet corpus est quod datur morti crucis.Et non dicit dabitur,sed datur:quia iam inceptum erat dari,iam venditus erat. ¶ PRO vobis.non pro mea culpa,sed pro vestri redẽptione. ¶ *Hoc facite*. Non dicit,hoc dicite,sed facite:quia mandat fieri quod ipse fecit scilicet accipere panem,gratias agere,frangere,consectare,sumere ac dare. ¶ *In mei commemorationem* Passio enim mea qua pro vobis corpus meum datur transibit in pręteritum:& propterea in mei cõmemorationẽ,in memoriam tanti heneficii quod vobis confero,facite hoc sacrificiũ *Similiter & calicem postq̃ cœnauit*. Si non alter esset calix iste â prius commemorato,non dixisset Lucas similiter:quoniam iam explicatum fuisset quod accepit calicẽ,quod gratias egit, quod dedit discipulis diuidendum inter eos. Vnde ex hoc ipso ꝙ calicem istum introducit cũ aduerbio similiter,significat similem modũ seruatum qui seruatus est in pane.s.quod accepit calicem,ꝙ gratias egit,ꝙ dedit diuidendum in singulos.Et ad maiorem expressionem imo ad differentiam prioris adiunxit tempus:dicendo postq̃ cœnauit.Acsi aperte dixisset. priorem calicem accepit cœnando,hunc autem accepit postq̃ cœnauit. ¶ Nec vim aliquã facias in nomine calicis:quoniã ex interpretis officina calix nominatur.in textu enim nõ calix in spetie sed poculum in genere nominatur. ¶ *Dicens, Hic est calix*. Alii euangelistę inter verba Christi non ponunt calicem:quia intendebãt significare virtutem sãguinis christi effusi in cruce,respectu no.test . Lucas autẽ calicem explicatum â Christo cõmemorat :quia intẽdit etiam explicare vim vsus eucharistiæ sub specie potus. calix enim(seu poculum)vas pro vsu bibendi sonat. ¶ *Nouum testamentum in sanguine meo* .Appositiua constructio est:ad significãdũ poculũ eucharistię non esse poculũ sacrificiorũ veteris testamẽti,sed poculũ sacrificii noui testamẽti.Et est cõstructio causalis,dicẽdo calix nouũ testamẽtũ.est enim calix ex nouo testamẽto sanguine christi firmato.ex nouæ siquidẽ et ęternę hereditatis dispositione christi sanguine in cruce firmata , poculũ eucharistię prouenit:inde enim sacrifitiũ hoc emanauit . ¶ *Qui pro vobis fundetur*.pro,funditur.Sicut enim inceperat dari corpus,ita inceperat

fundi sanguis venditio siquidē inchoauerat ipsius mortē sanguinis effusione sequuturam.
F Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. quamuis corpus meū & sanguinē pro vobis ponam, nihilominus ecce vnus vestrum tradet me. ¶ Et quidem filius hominis secundum q̄. definitum est. à deo in sacris scripturis. ¶ Vadit: veruntamen væ homini illi per quem tradetur. Nō excusatur qui me tradet propter hoc quod definitum est me esse tradendum & occidendum, sed væ æternę damnationis illi: quia voluntarie crimen hoc committet. ¶ Et ipsi ceperunt quærere inter se, quis esset ex eis qui hoc facturus esset. Alii euangelistæ narrant discipulos quæsisse à Iesu nunquit ego sum rabbi? Lucas explicat quod inter sese etiam quesierunt quisnam esset hoc facturus. Significatur enim per hoc quod mutuo se respiciebant inquirendo quis esset hoc facturus, Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Post turbationē discipulorum audito quod vnus eorum foret proditor, obrepsit ambitio, occasione accepta ex eo quod inceperunt tunc cognoscere quod in veritate Iesus esset occidendus. nam vsque ad illā horam non intellexerāt verba Iesu de sua passione & morte: sed audito quod vnus
G discipulorum erat ipsum proditurus, inceperūt intelligere quod non parabolice sed ꝓprie intelligenda essent verba Iesu prius dicta de passione & morte sua. Et ꝓpterea cōtendunt de primatu post mortem Iesu. ¶ Dixit autem eis. Reges gētium dominātur eorum. pro, eis: & qui potestatem habent super eas, benefici vocātur. Reprimit ambitionem ex differētia inter principatū mundanū & ecclesiasticū: penes hoc quod finis regum est dominari. & similiter finis habētium potestatem distribuēdi cōmunia bona (puta honores, dignitates & c.) est vocari beneficum. hoc est gloria. ita quod finis principātiū in hoc mūdo est dominari & gloria. ¶ Vos autem non sic. Vtrūque finē abdicat à suis. vos apostoli, vos capita ecclesiæ, nō sic, nō tēdetis ad dominiū aut ad humanā gloriā. ¶ Sed qui maior est in vobis, fiat sicut minor. pro, iunior. Maioribus honor & debetur et cōmuniter exhibetur à iunioribus. cōtra appetitū itaque glorię humanæ mādat maiorem fieri sicut iuniorē. hoc est habere se circa honores sicut iuniorem. cuius est nō honorari, sed honorare.
H Et qui præcessor. pro, dux, est sicut ministrator. Cōtra appetitū humani dominii mādat eū qui ducis officio fungitur, fieri sicut ministrū. Ducis siquidē est imperare, & ministri est seruire. Iesus autem mandat eum qui dux est, habere se sicut eum qui ministrat: quod est habere se non vt dominum sed vt seruum. Et vtrumque horum præcipitur quantum ad appetitum & rationē operis. debet enim ecclesiasticus prelatus appetitu seruiendi christi membris, & honorandi christi membra (christianos scilicet) & ea que sunt dignitatis et ea quæ sunt operis exercere: & non vt ipse dominetur & honoretur. ¶ Nam quis maior est, qui recumbit an qui ministrat? nonne qui recumbit? Prouocat eos ad seruandum præceptum hoc, ab exemplo suo. Vbi nota quod vniuerso orbi ꝓposuit se exemplum humilitatis internæ Matth. xi. discite á me quia mitis sum & humilis corde. discipulus autem primatibus proponit se etiam exemplum humilitatis ex
I terioris ministerii: vt ab exteriori etiam exemplo discant & intus & extra humilia sapere de seipsis. ¶ Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Affirmat Iesus se esse in medio discipulorum sicut qui ministrat. tum quia lauit pedes discipulorum ad hunc effectum vt ab exemplo discerent humilitatem. tum quia quamuis scriptum non sit, ex scriptis tamen conii citur solitum fuisse Iesum in mensa officium ministri exercere. frangendo illis panem. Et ex hoc textu habetur solitum fuisse ministrare apostolis: ropter q̄ dicit in medio vestrum. Et nihilominus vniuersę Christi actiones ministeria fuerunt. curare enim infirmos, prædicare, discurrere ꝓ salute animarum & huiusmodi, quid aliud sunt quam ministeria? ¶ Vos autem estis qui permansistis mecum. Repressit ambitionem primum ex differentia apostolici gradus ad principatum mundi: reprimit modo eandem à perseuerantia secum in malis. Reuocat si-
K quidem ante eorum oculos quód secum ꝑseuerauerint. Acsi aptius diceret. Considerate tāti temporis laborem ꝑseuerando mecum: & hinc ꝓpendite quam dedeceat vos in ambitionis vitium modo incidere. Tanti ergo temporis meritum ante mentis oculos ponit, dicendo vos estis qui ꝑmansistis mecum. magnam enim vim habet locus hmōi ad exortādū. ¶ In tentationibus meis. hoc est in ꝑsequutionibus & passionibus meis, Passus est enim ꝑsequutionem, primo in Nazareth, quando voluerunt ipsum præcipitare. oportuit quoque ipsum declinare Herodis faciē audita Ioannis nece. pluries quoque voluerunt ipsum lapidare in Hierusalem. Has siquidem persequutiones, suas appellat tentationes: quia ex suo genere tentationes sunt iustorum, ad experientia comprobandum iustorum fortitudinem. ¶ Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum. Retrahit demum eos ab ambitione, ex præmio præparato eis in cælesti gloria: vt non solum ex tanti temporis merito sed ex præparato tam

excelso

excelso præmio, erubescant ambire. Vos me cũ permansistis in meis persequutioinbus : & ego pro hoc merito dispono vobis regnum æternum, sicut pater meus disposuit mihi. similes mihi dispono vos futuros in regno, qui perseuerastis mecum in afflictionibus. ¶ *Vt edatis & bibatis.* Metaphorica est loquutio: intellectum significans per edere, & delectationem perbibere. Satietatem siquidem sibi sapientiæ & intellectus & fruitionem annexã, significatur manducare & bibere. spiritualia enim cælestis patriæ, sensibilium similitudine explicanca- A

¶ *Super mensam meam in regno meo.* Superfluit in regno meo. Et per mensam æterne beatitudinis significatur conuiuium. ¶ *Et sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus israel.* Non solum commensales suos sed etiam iudices disponit futuros in suo regno. Et ne intelligeres quòd iudicaturi essent quemadmodum Niniuitæ & regina Austri (scilicet comparatiue) dicit & sedeatis super thronos iudicãtes, explicatur enim per hoc quòd authoritatiue tamquàm assessores principis iudicabunt. Creditur iudam iam exisse quando dominus hæc verba dixit absque exceptiõe. Et rationabiliter creditur: quia in lotione pedum præsente iuda quũ dixisset dominus vos mundi estis, apposuit exceptionem sed nõ omnes. vnde nũc ex eo quod absque exceptione dicit hæc, creditur quod iudas iam exierat. ¶ *Ait autem dominus Simoni.* Non suffecit optimo magistro tollere à discipulis ambitionem, sed occasionẽ recidiuæ contensionis auferre studuit: insinuãdo eis qui futurus esset caput eorũ. propter hoc enim conuertit sermonem ad petrum. *Simon.* pro, Simon Simon. ad excitandum tã petrum quam alios vt attente audiant dicenda, cõduplicat nomẽ. Et merito: quia hinc tollitur occasio recidiuę contentionis, declarato Petri officio: & simul ratio humilitatis ingeritur petro, declarato eius casu futuro. ¶ *Ecce satanas expetiuit.* pro, depoposcit. Vbi nota non solum ad nocẽdum sed etiam ad tentandum ligatam esse potestatem demonum. Si enim sine licentia diuina tẽtare possent vt vellent, non diceret iesus dæmonem depoposcisse. ¶ *Vos.* non te solum, sed te & alios coapostolos. ¶ *Vt cribraret*, sicut triticum. ad similitudinem cribantis triticum commoueret, ventilaret, excuteret. Quod aliquo modo assequutus est: quoniam omnes fugerunt, & fidem aut fidei professionem perdiderunt. ¶ *Ego autem rogaui pro te.* Non dicit rogaui pro vobis (quum tamen pro eis rogauerit dicendo, pater sancte serua eos à malo) sed pro te ratiõe officii: quoniam rogasse pro te redundat in rogasse pro fratribus tuis, quos confirmaturus es. Ego itaquæ rogaui pro te, non singulariter exclusis aliis, sed precipue tamq̃ aliorum futuro capite. ¶ *Vt non deficiat fides tua.* Non dicit vt non deficiat charitas tua, non dicit vt non deficiat cõfessio fidei tuæ, sed fides tua, quæ est in corde. corde enim creditur ad iustitiã. ore autẽ confessio fit ad salutẽ ad Ro. x. Defecit siquidem petri charitas, defecit & cõfessio fidei, quum Christum ter negauit: sed non defecit fides, quoniã timore negauit, nõ incredulitate. ¶ *Et tu aliquando conuersus.* Hic manifeste casum petri predicit. nisi enim auersurus se esset, nõ ei diceretur & tu aliquando conuersus. auersus siquidem est & si non à fide, tamen à confessione fidei, à charitate dei, falsum iuramentum incurrendo quum iurauit se non nosce Christũ. Sed predicendo auersionem, predicit quoq; conuersionem subsequuturam. Vtramq; autem rei gestę ꝓbauit euẽtus. ¶ *Confirma fratres tuos.* Officiũ cõfirmandi fratres predicit futurũ Petri. Et hic tollit occasinoẽ recidiuę cõtẽtiõis. Sed vide ꝙ nõ subditos sed fratres vult haberi reliquos à petro. vide ꝙ officium non dominandi, sed cõfirmandi in bono fidei, spei & chritatis prenunciat ac mandat. ¶ *Qui dixit ei, Domine tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire.* Audierat petrus & tu aliquando conuersus, & intellexerat predici suũ: consciusq; bonę mẽtis boniq; animi proprii, velut obuians verbis Iesus, dicit se esse paratũ ad carcerẽ & ad mortẽ pro ipso & cum ipso iesu. ¶ *Et ille dixit, Dico tibi petre.* Dixi implicite, dico modo explicite tibi quem appellaui iam solidum saxum. ¶ *Non cantabit hodie gallus donec ter abneges nosse me.* *Et dixit eis.* Omnes alloquitur discipulos. ¶ *Quando misi vos.* proculdubio ad predicandum. ¶ *Sine sacculo pecuniæ. & pera.* alimentorum. Et his duobus intellige reliqua. s. sine baculo & c. ¶ *Et calciamentis, nonquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt. nichil. Dixit ergo eis, Sed nunc.* Contra tẽpus predicationis tẽpus ꝑsequutionis distinguit. ita ꝙ per nũc intelligit persequutionis tempus. ¶ *Qui habet sacculum tollat, Similiter & peram.* Non dicit tollite sed in tertia persona qui habet marsupiũ pecunię portet secũ. Nec propterea mutat mãdata, nec reuocat libertatẽ eundi predicatum sine sacculo & pera: sed declarat quãdoq; licitũ fore portare saculum & perã. Et quia hoc cõmuniter imperfectioris vitę discipulis declarabat, ideo apostolis qui perfectiores erant nõ dixit, sed in genere in tertia persona dixit qui habet tollat. Libertates sunt tã iste q̃ illæ, quando misi vos sine sacculo. & declarentur illæ congruę predicationis tempori: istę verò cõgruæ quandoq; persequutionis tempori, quũ discipuli iniqui reputabũtur. B C D E

Et qui non habet. ſupple gladium, *vendat tunicam ſuam & emat gladium.* Sicut de ſacculo & pera
F materiali cõſtat loquutum fuiſſe, ita ambigendum nõ eſt de gladioquoque materiali loqui.
Verum maiorem neceſſitatem gladii ſignificat quám ſacculi & peræ, dicendo vendendá
eſſe tunicam vt ematur gladius defenſiuus. Et intendit per hoc ad literam declarare quòd
non tam patientur ex penuria ſumptus & alimẽtorum q̃ ex perſequutione violẽta in cor-
pus. hoc enĩ aperte monſtrat deſcripta maior neceſſitas gladii defenſiui q̃ ſacculi & peræ. Et
declaratur per hoc libertas vtẽdi armis defenſiuis quum expedit. materiali enĩ gladio omnia
defenſiua arma ſignificanter. Illisq; vti imperfectiores poſſe, hic declaratur. pfectioribus au-
tẽ ſeipſum exemplum dedit imittandum: qui petro dixit conuerte gladium tuum in vaginá
qui potens rogare patrem ſuum vt exhiberet ſibi. xii. legiones angelorum. noluit, ſed tanq̃
agnus occidendus proceſſit. ¶ *Dico enim vobis quoniã adhuc hoc quod ſcriptum eſt oportet impleri in
me. & cum iniquis deputatus eſt.* Meminit ſpecialiter ignominię qua cum iniquis deputandus
erat: vt hinc intelligamus tempus demonſtratum per aduerbiũ nunc, eſſe pręcipue tẽpus quá
do diſcipuli eius non admittentur ad prædicationis officium, ſed tamquã iniqui habebuntur.
G *Et enim ea quæ ſunt de me, finem habent.* Quamuis valde admirandum erat apud diſcipulos ꝙ
occidendus eſſet, multo tamen admirabilius reddebatur audiendo ꝙ cum iniquis deputãd[9]
eſſet. & propterea ieſus ſcripturæ authoritatẽ affert: & ad terminum iam deduci declarat om
nia quæ ſunt de eo ſcripta: inter quæ erat hoc. ¶ *At illi dixerunt, Domine ecce duo gladii hic.*
De materiali gladio ĩtellexiſſe apoſtolos text[9] iſte manifeſtat. Nec dixerũt ecce duo gladi no
biſcum ſed in hoc loco. forte demonſtrabant gladios patriſfamilias illius domus qui ibidem
erant. Et dicunt hæc verba non penetrantes ſenſum verborum Ieſu Chriſti: putantes ſe dicere
aliquid pertinens ad neceſsitatem gladii, quum tamen ſecundum veritatem impertinẽs hoc
eſſet ad ſenſum verborum. ¶ *At ille dixit eis. Satis eſt.* Non dixit ſatis ſunt: vt ſignificet imper-
tinentem fuiſſe reſponſionem diſcipulorum, & ideo poſthabitam à ieſu, dicendo ſatis eſt: hoc
H eſt ſufficit pręſenti doctrinæ habitus ſermo. Humano enim more ſilentium imponentes ſer-
moni de aliquo negocio, dicimus ſatis eſt. & iuxta hunc morem dixit ieſus, ſatis eſt.
Et egreſſus ibat ſecundum conſuetudinem. ſuam ſeruatam illis diebus. ¶ *In montem oliuarum. Sequuti
ſunt autem illum & diſcipuli. Et quum perueniſſet ad locum dixit illis, Orate ne intretis in tentationem.* Et
materia orandi eſt non intrare in tentationem. & remediũ non intrandi in tentationem ipſa
oratio eſt: quoniam actualiter eleuando mentem in deum, non ſolum deuiamus & auertim[9]
animum à tentationibus, ſed ſub præſidio diuino ponimus illum: & petimus gratiæ diuinæ
opem, ne delectatione aut timore intret animus in ea quæ tentando à demonibus à mundo,
ſeu à carne ingeruntur. Et non dicit, Ne tentatio intret ad vos, ſed ne vos intretis in illã: quo-
niam primum ĩuoluntarium eſt, ſecundum autem voluntarium. ſicut introire te in aliquam
I domum, ex voluntate tua pendet. ¶ *Et ipſe auulſus eſt ab eis quantum iactus eſt.* pro. fere ad iactũ,
lapidis. Non ſignificatur præciſe ſpacium loci tantum quantus iactus eſt lapidis. ſed prope
quantitatem illam. *Et poſitis genibus orabat.*
Vt ſuperius dictum eſt, ſtãdo ãtiquitus orabatur cõiter: ſed ieſus poſitis genibus orat ad vr-
gentis articuli neceſsitatẽ cõteſtãdã. Vere enim paſsibilem humanũ animum ſe habere per
hoc declarauit. ¶ *Dicens, pater ſi vis transfer calicem iſtum a me.* Non ieſu ignorantis
euentum aut putantis poſſe aliter euenire eſt hec petitio: ſed agentis inferiorem partẽ animi,
quæ pati horrebat, cui repræſẽtabatur paſsio futura ab ipſo ieſu cogitante quæ ſuperuentura
erãt ſibi. Ad huius enim partis officum affectus euadendi proprium malum ſpectat: quem
hæc petitio repręſentat. ¶ Duo ſimul in hoc opere ieſus effecit. Alterum eſt quod ſe verum
K hominem eſſe, verum animun paſsibilem habere, & animun facere in eo ſuum officium cõte
ſtatus eſt. Alterum eſt quod cruciatũ propaſsionis adiicere cruciatui paſsionis ſuæ voluit, ita
quod voluit non ſolum pati exterius crucem & mortem, ſed etiam interius prouenire crucia
tum meditationis, triſtitie & timoris futuræ paſsionis ac mortis: vt omnia noſtra mala expe
riretur ¶ *Veruntamen non mea voluntas.* naturali appetitu fugiens malum corporis.
Sed tua fiat. Hinc clare apparet in ieſu fuiſſe non ſolum diuinam voluntatem, ſed etiam hu-
manam: de qua dicit non mea voluntas fiat. Vbi etiam apparet regulatio naturalium mo-
tuum interioris partis animi, dum ſumittitur totũ diuinæ volumtati: exemplumq; nobis &
orãdi & modi orãdi quum in timoribus aut tribulationibus ſumus, hoc facto prębuit Ieſus,
¶ *Apparuit autem illi angelus de cæloconfortans eum.* In Chriſto nulla erat redundantia partis
inferioris ad ſuperiorem aut econuerſo. ita quod motus timoris & triſtitiæ non pertinge
bant ad ſuperiorẽ partẽ animæ: & econuerſo delectatio cõtinua ſuperioris partis de diuina
eſſentia

essentia visa, nō tollebat neque mitigabat tristitiā aut timorē inferioris partis. & propterea A
magnitudo tristitiæ ac pauoris tanta describitur in inferiori parte animi Christi, vt indiguerit mitigatione: quæ quoniā ab intrinseco non erat (quia inuiolatus perseuerabat dictus ordo) facta est ab extrinseco. aduenit enim angelus tanquam homo, exteriore colloquio confortans eum. Sicut nanque olim in deserto non fuit intus tentatus, sed diabolus exteriori suggestione tantum tentauit eū, ita modo exteriore tantum colloquio angelus confortauit eum: sicut amicos solemus confortare. Et hac confortatione opus fuit, ne absorberetur nimia tristitia, ne plus pateretur tunc quàm congruum erat. [redacted] Hieronymi in. ii. lib. dialogi cōtra Pelag. hæc in quibusdam exēplaribus tam Græcis quàm latinis inuenitur scribente Luca, apparuit illi āgelus de cælo cōfortans eum. *Et factus in agonia*, hoc est in horrore. magnitudo siquidem B
tristitiæ & timoris significatur. ¶ *Prolixius orabat. & factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis.* pro, decurrentes, *in terram.* Quamuis naturaliter accidere possit sudor sanguineus, & Aristoteles fateatur id iam accidisse: quia tamen indigesti sanguinis & minus bonæ cōplexionis hoc occidens secundum naturam est apud eundē, iesus optimæ cōplexionis sanguineum sudorē emisit sicut natura in parte generatiua deficiente semine ministrat sanguinem. Simili nanq; modo, deficiente aquositate sanguinis quæ est materia sudoris, nō nihil quoque sanguinis emisit. Erat enim corpus iesu exhaustum & magnitudo passionum pellens violēte sudorem, pepulit simul aliquid sanguinis deficiente sudoris materia. Et quamuis non describatur sanguis decurrens, describuntur tamen guttę sanguineæ decurrentes vt multitudo earum significetur. ¶ *Et quum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, inuenit eos dormi-* C
entes præ tristitia, & ait illis, Quid dormitis? Surgite, orate: ne intretis in tentationem. Adhuc eo loquēte ecce turba: & qui vocabatur iudas, vnus de duodecim antecedebat eos: & appropinquauit iesu vt oscularetur eum. iesus autem dixit illi. iuda osculo filium hominis tradis. Videntes autem hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei. domine si. pro, num, *percutimus in gladio.* Hinc clare apparet discipulos non intellexisse ex verbis iesu superioribus (qui non habet gladium emat) mandatū sibi esse vt sumant arma ad defensionem ipsius. Si enim hoc intellexissent, non petissent modo licentiam percutiendi. *Et percussit vnus ex illis seruum principis sacerdotum.* Non expectata responsione iesu Petrus percussit vnum. *Et amputauit auriculam eius dexteram. Respondens autem iesus.* discipulis interrogantibus num percutiemus in gladio. *Ait. Sinite vsq; huc* pro, huc usque. Ita quod aduerbium temporis sonat dictio græca. Et est sensus permittite eos in me sæuire vsq; in hanc eorum horam. hæc est enim hora eorum & potestas tenebrarum. Ita quòd nō dixit absolute sinite, sed apposuit tempus: ad significandum rationem non īpediendi esse quia hęc est hora eorum, & non ad suspendendum permisionem, tanquàm postea non sint permissuri, Non enim aduerbium temporis determinat pmisionē, sed rem permissam: illorum. s. sæuitiam. Acsi apertius dictum fuisset. permittite sæuire vsquequo durat hæc hora eorum. Significantius autem dicitur sinite: vt intelligamus conatum eorum ad non sinendum fuisse licitum, & iesum mandare eis vt permittant illicitam illorum sæuitiam. D

¶ *Et quum tetigisset auriculam eius, sanauit eum.* Euangelista duo simul enarrauerat. s. interrogationem discipulorum, & factum Petri. & propterea explicata responsione ad discipulos, subiungit factum iesu: tangendo perquussum seruum ad sanandum eius vulnus. Tactu autē sanat, ne putares carnem eius perdidisse virtutem curandi tempore passionis.

¶ *Dixit autem iesus ad eos qui venerant ad se principes sacerdotum & magistratus templi & seniores.* Quamuis esse potuerit quòd aliqui horū affuerint ibi, rationabilius tamen intelligitur istos non per seipsos sed in suis ministris affuisse. hoc enim quadrat & narratis ab aliis euangelistis, & naturæ negocii. Tanta tamen erat istorū maiorū cæcitas, vt incredibile nō sit ex quolibet ordine. (s. primorum sacerdotum, magistratus templi, & seniorum) aliquem personaliter aduenisse, & non horruisse talem vilitatem, Siue itaque ad præsentes per seipsos siue ad præsentes per ministros dirigitur sermo, ad significandum eos esse authores tanti sceleris. E

¶ *Quasi ad latronem existis.* Ignominiosus modus explicatur: vt pēsemus beneficium quòd nō solum comprehendi sed ignominiose comprehendi voluit tanquàm latro.

¶ *Cum gladiis & fustibus.* ¶ Gladii cohortis erant præsidis: fustes autem ministrorum pontificis. Vnde forte inoleuit vt etiam Romani pontificis ministri fustibus vtātur. ¶ *Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendisti manus in me: Sed hæc est hora vestra.* non fato sed diuinæ definitionis permissu.

¶ *Et potestas tenebrarum.* Dæmones tenebras appellat, tum propter statum eorum in perpetuis
F tenebris, tum propter tenebras quæ erant rationes agendi quoniam si cognouissent, nunq̃
domum gloriæ crucifixisset. Liberati itaque propriæ permissa tunc potestas dæmonum si
gnificatur, ad faciendum contra iesum quæ scripta erant de illo. *Compræhendentes autem eum,*
duxerunt. Desunt duæ dictiones. Legendum est. *Duxerunt & induxerunt in domum principis sa-
cerdotum.* significatur enim triplex actio scilicet compræhensio, ductio & inductio in domũ
principis sacerdotum. *Petrus vero sequebatur eum a longe. Accenso autem igne in medio atrii.* pro,
aulæ. Locus ignis significatur non atrium sed aula quædam. *Et circunsedentibus illis.* prono-
men illis demonstrat prius dictos: compræhendentes, ducentes & inducentes *sedebat.* pro, sede
bat, *Petrus in medio eorum. Quem quum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen,* hoc est ad flam
mam ignis illuminantem. Quamuis etiam intelligi posśit è regione luminis cadelæ seu lu-
G cernæ ipsum sedisse. vt clarius apparens prouocauerit intuitum mulieris ad se, tanquam co
gnitum non esse de familia seu de illis qui missi fuerant ad compræhendendum iesum. nam
illi reuersi describuntur circunsedentes. *Et cum fuisset intuita.* pro, & fixis in eum oculis, *dixit.
Et hic cum illo erat. At ille negauit eum, dicens, Mulier non noui illum. & post pusillum alius videns eum
dixit. Et tu de illis es. Petrus vero ait O homo non sum. & interuallo facto quasi horæ vnius, alius quidd
affirmabat, dicens, Vere & hic cum illo erat: nam & Galilæus est. Et ait Petrus: Homo: nescio quid di-
cis. & continuo adhuc illo loquente cantauit gallus. & conuersus dominus respexit Petrum.*
¶ Non oculis corporeis (quum iesus esset in aula superiore, Petrus verò in aula inferiore: vt
Marcus testatur) sed oculis gratiæ suæ. Conuersusque describitur: quoniam tanquam auer
sus à Petro subtractione gratiæ fuerat. Commendat que Lucas per hoc præuenientem gra-
tiam. ita quod prima gratia fuit ad similitudinem videntis: eo modo quo solemus intuendo
H aliquem solo intuitu excitare illum versus nos. Vnde sequitur.
¶ *Et recordatus est Petrus verbi domini.* Ecce effectus præueniẽtis diuinæ excitationis gratuitæ.
Sicut dixerat. pro, quomodo dixisset ei, *quod plusquam gallus cantet, ter me negabis.* Ita quòd non
solum est recordatus verborum iesu, sed est etiam recordatus modi quo dixerat: vt magis cõ
moueretur ad pœnitentiam. & hinc insinuatur quòd in modo dicendi, affectus nonnullus
apparuerat: qui ad memoriam veniens, cooperatus est ad Petri pœnitentiam. ¶ *Et egressus fo
ras Petrus fleuit amare.* & fletus extra & amaritudo intus, magnitudinem tristitiæ testatur.
¶ *Et viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes. & velauerunt eum, & percuciebant faciem eius. &
interrogauerunt eum, dicentes. Prophetiza quis est qui te perquusit.* Primum in derisum deducunt
Mesśiæ nomen in iesu. *Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.* Hinc habes quòd iniu
I riæ verborum quæ contra alios homines sunt irrisiones, detractiones, cõtumeliæ & simi-
lia, illatæ Christo, sunt blasphemiæ: quia christus est verus deus. *Et vt factus est dies.* Aduerte
hic quòd duo fuerunt concilia. alterum nocte, alterum mane: illud ad examen iesu, istud ad
modum quo tradendus esset pilato vt occidetur iesus. Lucas autem matutini tantum conci
lii meminit. Matthæus autem vtrumque narrat concilium. Ita quòd iesus bis fuit ductus in
concilium. primum nocte quando aduenerunt tot falsi testes: & tandem adiuratus à summo
sacerdote, aperte confessus est se esse Mesśiam (vt Marcus explicat) & summus sacerdos sci-
dit vestimenta sua &c. Et hoc fuit ante illusionem. ita quòd illusio confesśionem quòd esset
Christus, subsequuta est: Et propterea dixerunt, prophetiza nobis Christe quis est qui te per
quusit. & hoc concilium penitus tacetur à Luca. Secundo autem ductus est in concilium
mane facto: quia in hoc secundo concilio affuit vniuersus Senatus, quorum aliqui tantum
affuerant in primo: concilio: & æquum videbatur vt vniuerso Senatui præsentaretur. Et hu-
ius concilii meminit tam Matthæus quàm Marcus quo ad tractatum de modo tradendi ie
K sum pilato vt occideretur: sed Lucas diffuse illud narrat quo ad præsentationem iesu tacitam
ab aliis Euangelistis. Vnde in hoc concilio nulla fit mentio testium, nec loquitur aut adiu-
rat summus sacerdos sed concilium loquitur, *Conuenerunt seniores.* pro, congregatus est Sena-
tus, *plebis & principes sacerdotum & scribæ: & duxerunt illum in concilium suum.* In nocturno conci-
lio quàmuis seniores affuerint, non tamen congregatus est cœtus seniorum plebis. hora enĩ
incepta erat ad hoc: sed mane congratus est cœtus seniorum plebis simul cum principibus sa
cerdotum & Scribis. ¶ *Dicens, Si tu es Christus, dic nobis.* Audierat Senatus ab iis qui in-
terfuerant nocturno concilio quod iesus confessus erat se esse christum: & volentes hoc ex ꝓ
prio ore iesu audire, interrogant vt dicat. ¶ *Et ait illis, Si vobis dixero non credetis. si au-
tem & interrogauero, non respondebitis mihi neque dimittetis.* Sciens iesus malignitatem eorum
aperit eis vanam esse declarationem veritatis apud eos: quia si simplici verbo affirmauero
me

me esse Mesiam, non sequetur fructus credulitatis in vobis. & si nõ simplici verbo sed inter rogando vos instruere voluero (deducendo sic ad agnitionem veritatis, formando interrogationes iuxta dicta prophetarum de Mesia) nullus etiam fructus sequetur: quia vos non respondebitis interroganti. & siue respondero siue iuterrogauero, nõ propterea dimittetis me vana est ergo vtraq; via apud vos. Aduerte prudens lector ex istis iesu verbis ad Senatum iudæorum argumentum haberi magnum q persequutores iesu christi quámuis maiores íter iudæos, non nouerint ipsum esse Mesiam. nam clare hic dicitur, non credetis. & cõstat quòd si nouissent credidissent, vel sponte vel choacte. *Ex hoc autẽ.* Deest. nunc. & demõstratur præsens pasionis tempus. & rursus significatur appropriatio præmii ad meritum. Acsi apertius diceret, ex merito huius subiectionis qua vobis subditus sum, repositum est mihi præmium sedendi à dextris virtutis dei: vt tantæ humilitati respondeat tanta celsitudo. *Erit filius hominis sedens.* hoc est regnans quiete. A *dextris.* hoc est in suprema dignitate & potestate. *Virtutis dei.* hoc est ad illa omnia efficienda quæ subsunt diuinæ virtuti. Et aduerte q tam in primo quàm in secundo cõcilio iesus declarat mysterium secundi aduentus sui & regni sui futuri: A vt occasionem præberet eis interrogandi hæc mysteria duorum aduentuũ Mesiæ (quos nõ discernere fefellit etiam diabolum) & vt nolentes scire inexcusabiles redderentur. *Dixerunt autem omnes, tu ergo es filius dei.* Ex hoc quod dixerat sedens à dextris virtutis dei, inferunt tu ergo es filius dei? Mesiam appellantes filiũ dei. *Qui ait. vos dicitis quia.* pro, quòd, *ego sum.* hoc est vos dicitis me esse filium dei, Indignos eos iudicauit magis explicite audire. *At illi dixerunt. Quid adhuc desyderamus testimonium.* pro quid insuper opus habemus testimonio. *Ipsi enim audiuimus ex ore eius.* Iuncta enim verba iesu, manifestabant affirmationem q esset Mesias: & propterea assequutus intentum suum Senatus, dicit non esse opus testimonio.

(Marginal letters: A, B)

CAPVT. XXIII.

T *Surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.* Tacet hic Lucas tractatum de modo tradendi iesum in manus præsidis ad hoc vt occideretur iesus: sed non tacet conclusionem tractatus. immo vnanimi voto conclusum fuisse significat, dicendo quòd omnis multitudo eorũ surgens duxit iesum ad pilatum. Et ex factis colligendo tractata in concilio. liquet quòd tractauerunt de crimine læsæ maiestatis imponendo corã pilato &. quòd non mitterent iesum ad pilatum, nec aliqui eorũ irẽt, sed omnes concurrerent ad hoc. Tũ ne Pilatus differret damnationem iesu, seruando iesum in carcere vt plene cognosceret causam. Tũ nẽ aliquis fauere auderet iesu ipsis oĩbus præsentibus. ¶ *Ceperunt autem illum accusare, dicentes. Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dare Cæsari, & dicentem se christum regem esse.* Quatuor crimina obiiciunt subuersionem scilicet gentis, prohibitionem tributorum, vsurpationem Mesiæ. In quo continẽtur duo scilicet blasphemia, vsurpando sibi filiationem dei: & crimen læsæ maiestatis vsurpãdo sibi regium titulum. & propterea significantius explicant Christum regem.

¶ *Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex iudæorum.* Posthabet pilatus relicta obiecta, sciens ab eorum inuidia accusationem proficisci. de læsa tamen maiestate solicitus interrogat iesum, qui non fuerat præsens accusationi: quoniam iesus erat intus in prætorio, accusatio autem fuerat facta extra prætorium: vt ioannes narrat. *at ille respondens ait, tu dicis.* Tacet Lucas ĩtermedia verba quæ refert ioãnes, & solũ refert id q etiã dixit iesus verbũ mediũ inter affirmationẽ & negationẽ. & sensus refertur ad regnũ nõ de hoc mũdo. *Ait autem pilatus ad principes sacerdotum & turbas.* foris expectantes. egressus enim pilatus loquitur. *Nihil inuenio causæ.* Quum audisset pilatus à iesu q regnum Mesiæ non est de hoc mundo, cõfirmatus est in opinione quam habebat de inuidia accusantium: & perpendes nihil sua interesse (qui de regno mundi huius iudicat) dicit iudæis se nihil causæ ad condemnandum iesum inuenire in eo. ¶ *In homine hoc.* Acsi apertius dixisset. in accusationibus vestris audio causam, sed in ipso non inuenio causam Sub iis autem verbis perstrictis ab Euangelista intelligendum est pilatum explicasse quæ dixerat iesus scilicet q nõ est quæstio de regno huius mundi. Euangelista enĩ tantum summam verborum narrat. *At illi eualescebant, dicentes. Commouit.* pro, commouet, *populum.* Dicente pilato ex ore iesu non esse quæstionem de regno mundano, instãt iudæi quòd iesus astute inuertit causam: & q quæstio est de mũdano regno ꝓbãt, allegando commotionem populi perseuerantẽ vsq; hodie. & propterea dicunt de præsenti cõmouet populum.

(Marginal letters: C, D, E)

Docens. Coacti à veritate, non dicũt quòd cõmouet populum armis sed dicendo. *Per vniuersam iudæam.* tuæ curæ cõmissam. præsidebat enim Pilatus regioni quæ vocabatur iudæa,
F *Incipiens.* pro, orsus, *à Galilæa vsq; huc.* non sufficit ei iudæa, sed incepit à Galilęa & peruenit commotio vsq; huc scilicet in hierusalem. Commouerat enim iesus ante quinque dies vniuersam ciuitatem in admirationem: dicendo quis est hic. & turba multa cõmota est quum ingressus est Hierusalem super asinum. Hæc enim omnia explicarunt accusantes iesum.

Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit si homo Galilæus esset. & vt cognouit quod de Herodis potestate. pro, ditione. *esset, remisit eum ad Herodem.* Male libenter Pilatus miscebat se huic causæ: & nitebatur auellere illam à se. & propterea audito Galilæę nomine (quæ sub tetrachia Herodis erat) quamuis herodes esset ei inimicus, occasionem accepit excutiendi à se causam istam: & remisit ad Herodem tanquàm ad iudicem ordinarium Galilæorum.

Et pilatus quidem ratinneremisit: sed diuinaprouidentia disposuit hanc remissionem vt incredulis occasio tolleretur calumniandi quòd si causa affectati regni sub Messiæ nomine fuisset cognita à iudice habente notitiam iudaícæ legis, fuisset iesus damnatus & non ex
G cusatus: vt pilatus ignarus legis putauit. Herodes igitur legem iudæorum & Messiæ pondus sciens iudex adiungitur: vt videant quid ille senserit de iesu causa: & simul videant ex parte iesu quomodo se coram tali iudice habuerit, putantes q̃ corã pilato iesus se excusabat. *Qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus.* Venerat forte Herodes ad celebrandum pascha. erat enim proselytus, filius primi Herodis qui interfecerat innocentes, & frater Archelai & phillippi &c.

Herodes autem viso iesu gauisus est valde. Non est opus rationem reddere gaudii: quia euangelista explicat illam fuisse curiositatem, qualis solet in principibus parũ credulis regnare. sunt enim auidi ad videndum aliquod miraculum: eo q̃ parum credunt. *Erat enim cupiens ex multo tempore videre eũ: eo quod audiret multa de eo, & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus.* Non sola curiositas erga miracula sed etiam erga ambigua describitur. *At ipse nihil illi respondebat.* ex parte herodis in promptu est meritum: quia curiositate mouebatur ad interrogandum. ex parte autem iesu. ratio fuit ne impediret propriã passionem. Si enim respondisset sicut ioannes Baptista responderat Herodi, ipedita aut dilata fuis-
H set passio eius cõperta ipsius sapientia ab Herode: Vnde elegit silere coram Herode habente notitiam legis Mosaice: vt hinc etiam cognosceremus quàm voluntariæ pateretur. nam hinc discernendum à nobis esse monstrauit quòd nõ ideo Pilato respondit regnum meum nõ est de hoc mundo. vt euaderet: quum corã Herode cum gaudio suscipiente ipsum & prouocante multis sermonibus, facultas euadendi oblata fuerit & noluerit ea vti. immo ad cumulum passionis suæ elegit silentium: vt non solum minor ioanne Baptista (noto Herodi) haberetur, sed etiam fatuus existimaretur. *Stabant autem principes sacerdotum & Scribæ constanter.* pro, intente. seu acriter. *accusantes eum.* Vide spectaculum. Timebant principes sacerdotum & Scribę)videntes herodẽ cũ gaudio videre iesum, & pulsare multis quæstionibus) ne iesus sapiẽter respõdendo euaderet: sed vbi vident iesum tacere, & Herodẽ existimare illum stolidum, transeũt i aliũ timorẽ ne: scilicet iesus tanq̃ fatuus punitus euadat. & propterea instant acrius accusando, tendentes ad hoc ne tanq̃ fatuus absolueretur. Aiebant enim ipsum fingere, & esse ho-
I minem dicacem coram turbis, nõ coram regibus: & latere in eo maliciam, qua si absolueretur, iterum exerceret in periculum subuertionis populi. *Spreuit autem illum Herodes.* Scribæ & sacerdotes iesum vt malum, Herodes autem vt fatuum non solum habet sed tractat. Existimauit enim illum esse hominem loquacẽ coram vulgaribus, nescias turbas sequi illũ: & propterea spreuit illum. *Cum exercitu suo.* pro, cũ exercitibus suis. Diuersorum exercituum hoies qui cum herode erant significantur: vt à multis nationibus spretus insinuetur. *& illusit.* pro, & quum illusisset, *indutum veste alba.* pro, splẽdida, *& remisit.* Superfluit &, ita q̃ legendum est. Et quum illusisset indutum veste splendida, *remisit ad Pilatum.* Non quòd remiserit ad pilatũ indutum veste splendida: sed quòd postq̃ indutum veste splendida illusit, remisit ad pilatum. Significatur enim quòd veste splendida indutus, multis ludibriis affectus est & punitus vt fa-
K tuus: & postea remissus ad pilatum. Ex splendida autem veste insinuatur quòd Messiæ dignitas illusa in eo est. Voluit autem iesus ab Herode prius & postea à pilato propriis iudiciis puniri vt insanus, non solum vt has ignominias sustineret pro salute nostra & exemplo: sed ad excludendum à mentibus hominum incredulorum, quòd ipse vsus fuerit malis aut humanis artibus ambiendo primatum. locupletissimi siquidem testes adsunt Herodes & pilatus factis illusionũ. testantur enim hi (ad quos spectabat negantiũ primatus) quòd gesta iesu ad principatum

ad principatum digna erant ludibrio secundum humanum iudicium. Et vere digna fuissent ludibrio, si per hæc intendisset ambire principatum. *Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die. nam antea inimici erant adinuicem.* Hinc coniectura est ꝙ ratio inimicitiæ fuerat quia Pilatus occiderat Galilæos inconsulto Herode, quando miscuit sanguinem cum sacrificiis eorum: vt superius ca. 13. dicitur, Missio siquidem Iesu ad tribunal Herodis ideo amicitiam inter Pilatum & Herodem restituit, quia erat agnitio iurisditionis Herodis, erat tanq̃ professio Pilati ꝙ non ex proposito violat iurisditionem Herodis, erat quasi pœnitentia olim facti. A

¶ Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus & plebe, dixit ad illos, obtulistis mihi hunc hoiem quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans nullam causam inuenio in homine isto, ex his in quibus eum accusatis. Sed neq; Herodes. nam remisi vos ad illum: & ecce nihil dignum morte. sed dignum fatuo. actum est ei. *Emendatum.* pro, correptum, *ergo.* hoc est castigatum flagellis. *Illum dimittam.* putauit pilatus Iesum non morte dignum, sed iunctis flagellis illusioni factæ ab Herode, dimittendum: vt vel sic accusantibus satisfieret. *Necesse aũt habebat dimittere eis per diem festum.* pro, singulis festis. hoc est singulis annis in festo paschatis. *Vnum.* Videns pilatus accusatores non esse contentos flagellis (flagellauerat enim iam Iesum) tentauit an posset cũ fauore populi liberare Iesum à principibus & magnatibus accusantibus eum. Necessitas autem seruatæ consuetudinis significatur astringens eum ad concedendum populo vnum quem petissent. *Exclamauit autẽ simul vniuersa turba, dicens, tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam.* Hac responsione vult lucas intelligi propositionem factam à pilato vtrum vellent Iesum an Barrabam. B

¶ *Qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate & homicidium, missus in carcerem.* Et hanc quoq; ignominiam elegit Iesus pati, vt homicida actori vitæ, & seditiosus actori pacis præferretur. *Iterum aũt Pilatus loquutus est ad eos, volens dimittere Iesum. At illi clamabant, dicentes, crucifige crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad eos, quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis inuenio in eo corripiam ergo illum & dimittam.* Altera hęc correptio, irrisio fuit, qua veste purpurea, corona spinea & perquutionibus arundinis &c. illusus est. C

¶ *At illi instabant, vocibus magnis postulantes vt crucifigeretur.* Et hoc ad cumulum testimonii simplicis progressus Iesu spectat, vt vniuersa plebs quam sacerdotes sciebant libenter audire prędicationem Iesu, quamque pilatus tanq̃ deuotam Iesu excitabat in fauorem Iesu, acclamaret eum crucifigendum. ita ꝙ nullus est inuentus qui obstaret, qui faueret Iesu: q̃uis toties prouocati fuerint à pilato. Hinc enim manifeste habetur ꝙ iesus non fecerat sibi amicos aliquos velut factiosos, sed simplici doctrina fidei & morum instruebat omnes: vt incredulis nullus relinqueretur locus obiiciendi humanas artes fidei iesu. *Et inualescebant voces eorum.* deest. *& principium sacerdotum. Et pilatus adiudicauit.* tandem sententiam protulit. D

¶ *Fieri petitionem.* pro, vt fieret petitio, *eorum.* Qua petebant ipsum crucifigi. *Dimisit aũt illis eum qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant: iesum vero tradidit voluntati eorũ.* Non dicit manibus: quoniam non est crucifixus à iudæis sed à gentilibus ministris ipsius pilati. Et significatur per hoc initium exequutionis post sententiam. Assignauit siquidem iesum exequutoribus, vt ducerent eum ad crucifigendum secundum voluntatẽ iudęorum, & non secundum recte rõnis iustitiam. *Et quum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quẽdam Cyrenensem venientem de villa.* pro agro: *& imposuerunt illi crucem portare.* pro, vt portaret, *post iesum.* Hinc apparet quod iesus tam debilis redditus erat quod nõ potuit continuare portationem crucis propriæ. propter hoc enim compulerunt hunc Simonem ad hanc ignominiosam sarcinã. Quã tamen non solus portabat, sed post iesum, ne videretur Simon crucifigedꝰ. *Sequebatur aũt illũ multa turba populi & mulierum: quæ plangebant & lamentabantur eũ. Cõuersus autẽ ad illas iesus, dixit, Filiæ Hierusalem.* Quãuis essent ibi mulieres Galileæ simul cum turba populi, iesus tamen ad solas Hierosolymitanas vultum vertit: quia turba q̃ petierat ipsum crucifigi, indigna erat sermone iesu, ad Galilæas aũt non spectabat destructio Hierusalẽ futura quã eis prædicit. *Noli e flere super me. sed super vosipsas flete, & super filios vestros.* Non intendit prohibere fletum compassionis qui erat actus virtutis: sed aperire eis pœnã sequuturã, quæ erat afflictura illas & filios earum longe magis quam ista compassio. *Quoniam ecce venient dies:* intra xl. annos venerunt isti dies quando fuit destructa Hierusalem à Romanis, *in quibus dicent: beatæ steriles.* propter afflictionem & cædem filiorum E

Et ventres qui nõ genuerũt & vbera quæ nõ lactauerũt. Tunc incipient dicere mõtibus, cadite super nos: & collibus, operite nos. Despatarũ verba ꝓdicũtur desyderantium opprimi à mõtibus & collibus,

 vt liberentur

vt liberentur à tot afflictionibus. *Quia si in viridi.* pro, humido, *ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?*
F Parabolã adhibet quã seipsum cõparat ligno humido, Hierosolymitas aũt ligno arido. Et est sermo de lignis relatis ad cõbustionẽ. Ligna enim humida (vtpote aquosa) difficile ardẽt: arida aũt facillime. Et est argumentum à difficiliori: quod si lignum humidũ cõburunt, multos facilius aridum consument. Et intẽdit per hoc quod si ipsum Iesum in quo est innocẽtia repugnãt pœnæ, affligũt sic, quid fiet in Hierosolymitis idoneis ex suis criminibus ad hoc vt puniatur? *Ducebantur autem.* Et hoc ad hoc ad cumulum ignominię adiectum est: vt simul cum flagitiosis diceretur ad crucem. Et *alii duo nequam.* pro, malefici. *seu facinoro. cum eo, vt interficerentur. Et postquam venerunt in locum qui vocatur caluariæ, ibi crucifixerunt eum.* Ad augmentũ ignominiæ spectat quod in loco vbi cõiter malefactores interficiebantur, Iesus crucifixus est. Crucifixus aũt manibus & pedibus perforatis clauis. tribus aũt an quatuor certum non est.

G ¶ *Et latrones.* pro, malefactores: *vnum a dextris, alterum a sinistris. Iesus autem dicebat, pater.* Quod docuerat verbo, docet mõ exemplo, orans pro crucifixoribus. Et tãto affectu pro illis orat vt paternum imploret amorem.

¶ *Dimitte illi.* Veniam pro illi petit, *Non enim sciunt.* Tanquam aduocatus illorum excusat crimen ab ignorantia. *Quid faciunt.* Et vere nesciebant circunstãciam quid, nesciebãt enim quis esset quem crucifigebant. si enim cognouissent, nũquam dominũ gloriæ crucifixissent. Et fuit hęc christi oratio exaudita: quoniã (vt inferius subditur) reuersi sunt perquutiẽtes pectora sua. & magna multitudo conuersa est in die Pentecostes: dicente illis Petro, scio quòd per ignorantiã fecistis. *Diuidentes vero vestimenta eius, miserunt sortes.* pro, sortem. *Et stabat populus expectãs.* pro, spectãs. *deridebant autem eum & principes cum eis.* Nõ soli primates sed etiã plebei deridebãt Iesum gestibus. Dictio enim græca irrisionẽ quæ facie fit significat: puta subsannare. *Dicentes, a-*
H *lios saluos fecit.* Gestibus verba adiungunt: & ex beneficiis & miraculis blasphemiã conficiũt. *Se saluum faciat.* blasphemant eum, dicentes, eum impotentem saluare seipsum. *Si hic est christus dei electus.* Cõmemorare intendunt vsurpationem nois Messiæ filii dei.

¶ *Illudebant autem ei & milites, accedentes & acetum offerentes ei. & dicentes. si tu es rex Iudæorum, saluum te fac.* Non solum à Iudæis cuiusque ordinis sed à gẽtilibus ministris iustitiæ illudi voluit. tum facto, oblatione aceti. tum verbo, saluum te fac.

¶ *Erat autem & superscriptio scripta super eum literis græcis & Latinis & Hebraicis. hic est rex iudæorum. Vnus autem de iis qui pendebant latronibus, blasphemabat eum, dicens. si tu es Christus, saluum fac teipsum & nos.* Vt nihil deesset, etiam à latronibus cõcrucifixis blasphematur.

¶ Vbi aduerte à Matthæo & Marco in numero plurali dici crucifixos latrones cõuitiatos esse Iesu: Lucas aũt vnum eorum dicit blasphemasse. Vnde certum nõ est, an prius vterque blas-
I phemauerit Iesum & postea alter pœnitens increpauerit alterum impœnitentem, an (quòd potius crediderim) tam Matthæus quam Marcus numero plurali vsus fuerit pro singulari. hoc enim magis cõsonat narratæ à Luca increpationi quæ exercuit in alterum, dicendo neque tu times deũ. Hæc namque verba sonant nõ pœnitentem conuitii proprii: sed increpantẽ alterum quod nec ipse timeat deũ, sed simul cũ aliis insultet Iesu. Quod & amplius manifestatur, subiungẽdo quod nos iuste patimur, digna factis recipiẽdo: & nõ accusat se, quòd cõuitiũ aliquod dixerit in Iesum. *Respondens aũt alter, increpabat eum, dicens. neque tu times deum, qui in eadem dãnatione es. Et nos quidẽ iuste: nam digna factis recepimus. Hic vero nihil mali.* pro, absurdi, *gessit.* significatur enĩ quòd nõ solum immunis est à malo opere, sed etiã à quocunque inconueniẽte, à quocunque dedecente. *Et dicebat ad Iesum. domine.* Vide spiritũsanctum in aio latronis operantem agnitionem domini in Iesu, quem videbat crucifixum & tam ignominiose derideri. *Memento mei.* pro salute aiæ propriæ supplicat. *Quum veneris in regnum tuum.* Non solum in presenti dominum fatetur, sed
K regem euntẽ ad accipiendũ regnum propriũ & credit & profitetur. Mirabilis valde est tam fides interior quam professio exterior, tunc tpis quando ab apostolis & discipulis tanto tpe eruditis derelictus est. *Et dixit illi Iesus. Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Duo inaudita prius, nouiter manifestantur. Alterum est paradisi nomen translatum ad significandũ æterne beatitudinis fœlicitatem. Paradisus aũt græca est dictio: & significat hortum nõ olerum sed arborum. ex sensibilibus enim declarantur nobis spũalia & intelligibilia bona: ex loco delectabili significatur fœlicitas beatitudinis. Alterum est quod remissio culpæ & totius pœnæ hic primum habetur. peccatrici siquidem mulieri remissa sunt peccata multa, sed nihil dictũ est de remissione pœnæ. latroni autem ex hoc ipso quod illo die promittitur ei beatitudo, dimissa est non solum culpa sed pœna omnis.

¶ Erat

¶*Erat autem hora fere sexta: & tenebræ.* Non dicit & nubes, nebulæ aut caligo sed tenebræ: quæ
sola priuatione luminis sunt. *Factæ sunt in.* pro, super, *vniuersam terram.* Sicut pro vniuerso orbe A
patiebatur Iesus, ita totus terrarum orbis obtenebratus est meridie. *Vsque in horam nonam.* Tri
bus horis immediate sequentibus meridiem describuntur tenebræ super vniuersam terram.
Et obscuratus est sol. Ratio tenebrarum redditur, ex hoc quod obscuratus est sol. Non dicit eclipsa-
tus est, sed obscuratus est: vt intelligamus miraculosam subtractionem radiorum solis absque
aliquo corpore interposito. Quod etiam testari videtur duratio trium horarum super totam
terram. nulla enim interpositio lunæ videtur adhoc sufficere. *Et velum templi scissum est medium.*
Et clamans voce magna Iesus, ait. Pater in manus tuas commendo: pro, commendabo. seu deponam.
spiritum meum. Dictio græca interpretata commendabo, significat commendationem deposi-
ti resumendi. Et est futuri temporis. Et significat ad literam certitudinem suæ resurrectionis,
nam affirmando quod deponet (moriendo secundum corpus) spiritum in paternis manibus,
simul affirmat resumpturum se depositum de paternis manibus: alioquin vane deponeret
Vbi nota quod persona iesu est illa quæ loquitur, est illa quæ deponit: quoniam ipsamet est quæ B
resumit depositum. Humano more diuinam custodiam significat similitudine manuum. So
lemus enim depositum commendantes charum, in manus proprias amici assignare.
¶Futuro autem vtitur: quoniam quum loquebatur adhuc non assignabat rem deponendam, sed
in morte subsequuta assignaturus erat eam. Et asserere futuram depositionem in morte, proprium
fuit christo. quilibet enim moriens potest dicere in præsenti in manus commendo, sed non
potest asserere commendabo: quia nescit quid futurum post mortem sit de spiritu suo, quam-
uis credat &c. Et rursus quilibet alius moriens desinit per mortem esse ipsemet: ac per
hoc non potest asserere quod ipsemet deponet spiritum suum in manu alterius. Christus autem
solus per mortem non desiit esse ipsemet: quoniam hypostasis eadem perseuerauit post mor
tem, & propterea solus potuit vere dicere commendabo spiritum meum.
¶Spiritum autem non animam appellat: quia vsque ad mortem res quæ est anima, statum ani
mæ habet: quoniam animat seu viuificat corpus. in morte autem transit in statum spiritus: quo-
niam existi illo modo quo puræ spirituales substantiæ existunt. ¶Nec prætereas quod sicut C
prima scripta in euangelio verba iesu, à patris nomine initium sumpserunt quum dixit duo-
dennis in templo, nesciebatis quia in iis quæ patris mei sunt oportet me esse, ita vltima iesu in
cruce in patre finita sunt, dicendo nunc pater in manus tuas &c. vt intelligamus ab extremis
media verba tendere ad declarandam & propagandam fidem æternæ processionis suæ à patre
Et hæc dicens. Hinc apparet hæc fuisse vltima verba iesu in cruce. *Expirauit.* Hinc confutantur
hæretici omnes qui negant veram christi mortem in cruce. *Videns autem Centurio quod fa-*
ctum fuerat, glorificauit deum. Ecce fructus orationis christi in gentili, qui præerat militibus.
dicens. vere hic homo iustus erat. Et omnis turba eorum qui simul aderant. pro, & omnes quæ simul ad
uenerant turbæ. *ad spectaculum istud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur.*
Ecce alter fructus in turbis iudæorum, non in primatibus eorum.
Stabant autem omnes noti eius a longe, & mulieres quæ sequutæ eum erant a galilæa, hæc videntes. Et ec D
ce vir nomine Ioseph qui erat decurio, vir bonus & iustus. Non est hoc in loco decurio nomen mili-
taris officii, sed nomen dignitatis: puta Senatur. Decurionis enim nomen in senatores alia-
rum vrbium & in præfectos aliis, translatum est. *Hic non consenserat consilio.* Hinc apparet quod se-
nator erat: & noluit consentire iniquitati aliorum. *Et actibus.* pro, actui. seu facto. *eorum.* ita quod
neque consenserat consilio neque operi aliorum. Et hoc nota contra consiliarios, qui etsi non con
sentiunt consilio, consentiunt tamen actibus exequutionis conclusæ ab aliis. Non enim eua-
dunt crimen. ad hoc siquidem Lucas scribit de Ioseph quod nec consilio nec actibus consenserat.
Ab arimathia ciuitate iudeæ. pro, iudæorum: *qui expectabat & ipse regnum dei.* Hic accessit ad Pi-
latum. Post mortem Iesu. *Et petit corpus iesu.* Non enim licitum erat absque præsidis autho- E
ritate tollere corpora damnatorum. *Et depositum inuoluit in sindone. & posuit eum.* pro, illud. sci-
licet corpus. *in monumento exciso.* Hoc est non fabricato, non mobili, sed in ipsa rupe exciso.
Et hoc propensioris diuinæ prouidentiæ fuit: vt monumentum Iesu esset immobile, ad per-
petuam loci memoriam. *In quo nondum quisquam positus fuerat.* Et hoc tum dignitati iesu, tum
testimonio resurrectionis congruebat.
Et dies erat parasceues. pro, parasceue. nominatiui casus. Dictio græca est parasceue à præparatio-
ne dicta. Quamuis enim dies ille esset primus pascatis, ac per hoc dies festus, quia tamen se-
quens dies erat dies septima longe sanctior (vtpote in qua nec coquere aliquid licitum erat) ideo
dies ille erat præparatorius alimentorum pro sabbato. Et propter hoc subiungit Lucas quod

illucescebat

illuscecebat: sabbatum immediate post illum diem. *Et sabbatum illucescebat*. More Moysi se-
F quutus Lucas, à termino noctis Lucæ, describit noctem inchoantem sabbatum.
Subsequutæ aũt mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum & quemadmodum positum erat corpus eius. Non dicit & quemadmodum vnctum fuit aromatibus, sed quemadmodũ positum. Viderunt enim modum quo corpus portatum fuit in monumentum, sed non viderunt illud vngi. vnctio siquidem intus in monumento facta videtur: quam ipsæ nõ audentes iungere se Nicodemo & Ioseph ministrisq; eorum, vide nequiuerunt.
¶ *Et reuertentes*. pro, reuersæ auté, *parauerunt aromata & vnguenta*. illomet die. Vnde apparet quod ipsę non viderunt corpus Iesu vngi. nam si vidissent, nõ præparassent aromata pro vnctiõe corporis. *Et sabbato quidem siluerunt*. pro, quieuerunt, *secundum mandatum*. aduenit enim solis occasus in quo inchoauit sabbatum. & propterea quieuerũt seruãtes legem: & non venerunt ad vngendum Iesum. ¶ Aduerte hic bis mulieres parasse aromata: semel ipsa die veneris ante solis occasum, cuius Lucas meminit: & alia vice transacto sabbato hora vespertina, cui⁹ meminit Marcus. Et ratio numeri fuit, aut quia non inuenerunt in promptu illa hora tarda die
G veneris ad sufficientiam, vel quia putauerunt sufficere quæ postea censuerunt non sufficere. Reliqua ad prædicta spectantia vide apud Mathæum & Marcum exposita.

CAPVT XXIIII.

VNa autem sabbati. pro, sabbatorum. hoc est die immediate sequente diem septimum: vt diffuse exposuimus apud Matthæum, & iterum apud Marcum. *Valde diluculo*. pro, diluculo profundo. hoc est quum adhuc multum superesset
H diluculi. Tempus siquidem diluculi significatur, sed multum adhuc distans ab ortu solis. tunc enim diluculum profundum: sicut dicitur aqua profunda quæ multum habet aquæ. Nec contrariatur Marco dicenti orto iam sole: quoniam diluculũ initium ortus solis est. *Venerunt ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata*. desunt quatuor dictiones. *Et quędam cum ipsis*. significatur enim quod non solę mulieres sequutę iesum à Galilæa quæ viderant monumentum, sed etiam quædam aliæ mulieres cum ipsis venerunt.
Et inuenerunt lapidem reuolutum a monumento. & ingressæ non inuenerũt corp⁹ domini Iesu. Et factũ est dum mente consternatæ essent. pro, dum perplexę essent, *de hoc*. hoc est dubitantes quid actũ esset de corpore Iesu non inuento ibi. *Ecce duo viri*. angeli in forma virorum. *Steterunt*. Corpalis si-
I tus significatur. *Secus illas*. Extra monumentũ videtur loc⁹ iste. tum propter multitudiné mulierum. tum quia intus monumentũ sedentem angelũ in dextris viderunt: vt Marcus testatur. Isti ergo duo stantes secus illas. extra monumentum intelliguntur apparuisse postquam viderãt non esse corpus iesu ibi. *In veste fulgenti*. pro, in vestibus fulgurantibus. significantur enim vestes fulgentes, ad similitudinem fulguris splendentes. ille autem qui intus in monumẽto visus est sedens, indutus erat stola cãdida. *Quum timerent autem*. pro, quum territæ aũt essent illæ. ex præsentia angelorum. *Et declinarent vultũ in terrã*. tum modestia solitæ verecundiæ, tũ præ fulgore vestium. *Dixerunt ad illas. Quem quæritis viuentem cum mortui?* arguunt angeli mulieres de studio quod adhibẽt ad quęrendũ iesum tanquam mortuũ: quia debebãt credere ipsum viuũ. *Non est hic*. arguunt easdé à loco. ita quod prius arguerunt eas à morte, modo à loco. *Sed surrexit a mortuis*. Non est ablatus, sed surrexit & abiit. *Recordamini qualiter loquutus est vobis*. Reuocant
K ad memoriam verba iesu: vt vel sic credant iesum resurrexisse. *Quum adhuc esset in galilæa*. Locum noiat vbi dicta sunt verba, vt reminiscerentur. *Dicens quod oportet*. diuina definitiõe ad implendas scripturas pro solute humani generis. *Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum & crucifigi, & die tertia resurgere*. Per singula reuocant ad memoriã quæ dixerat iesus: vt per hoc redderentur credulæ. *Et recordatæ sunt verborum eius*. Ecce effectus primus. *Et regressæ a monumento*. Nõ dicit & egressæ: ne significarentur eas intus monumentũ audisse hęc angelorũ verba. *Nunciauerunt hæc omnia illis vndecim & ceteris omnibus*. Ecce alter effect⁹, quo mulieres istę credẽtes nunciauerunt hæc discipulis. *Erat autem Maria Magdalene & Ioanna & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebãt ad apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista*. pro ipsarum. Diuina dispensatione permissum est vt apostoli vndecim cũ reliquis discipulis existimarent mulieres tanquam deliras ad firmitatem fidei nostræ: vt hinc perpendamus nõ fuisse eos faciles ad credendum, & quod verba mulierum vt muliebria paruipenderunt.

Et non

¶*Et non crediderunt illis.* Tot mulieres testificabantur de visu,& tamen non crediderunt illis quod vidissent angelos qui dixerint eis hæc quæ retulerant. Fuit autem tantæ efficaciæ hæc paruipēsio,vt etiam mulieres ipsas dubias redderet de audita resurrectione:vt patet ex eo ꝙ A
reuersæ sunt mulieres ad monumentum,adhuc quærentes Iesum.Sed mirum non est ꝙ muliebris animus tam instabilis est.*Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum*. Tacet Lucas de Ioanne,qui simul cucurrit cum petro.*Et procumbens.*pro,& dimisso capite prospiciens.significatur enim diligentia Petri existentis in monumento adhibendo inclinationem capitis ad loculum in quo iacuerat corpus Iesu:vt scrutaretur oculis veritatem.*vidit.*pro,videt,*linteamina sola posita* pro,iacentia.describuntur linteamina absque corpore,non cōplicita sed iacentia. *Et abiit secum mirans quod factum fuerat.* Non dicit credens:quoniam adhuc non credebat , sed mirabatur comperta veritate eorum q̄ dixerant mulieres quātum ad Hoc ꝙ corpus iesu nō erat ibi.Nec erat ratio suspicandi quod fuerit sublatum:quoniam non fuissent ibi relicta linteamina iacentia,sed cum illis esset inuolutum corpus Iesu. tollentes corpus non nudassent illud , sed inuolutum abstulissent vt erat. *Et ecce duo ex illis discipulis Iesu.ibant ipsa die in castellum quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem,nomine Emaus:& ipsi loquebantur adinuicem de his omnibus quæ acciderant.Et factum est dum fabularentur & secum quærerent,& ipse Iesus appropinquās ibat cum illis.oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.* De oculis iternis est sermo: quia de illis oculis loquitur quos postea subiungit fuisse apertos.cōstat autem internos fuisse aptos oculos,non exteriores.nō enim ibant oculis clausis.Modus autem quo tenebātur interni oculi,similis est ecstasi:ita quòd quandam ecstasis speciem ex sua mala dispositione incurrerunt in pœnam suorum demeritorum.Simile apparuit in Petro(q̄uis non ex simili causa) quum eductus ab angelo de Herodis carcere,non discernebat quòd in veritate ambularet, sed existimabat sed visum videre.Simile apparet in hoībus qui valde intenti ad aliquid,nō discernunt multa alia occurrentia.tali modo detineri partem cognoscitiuam interiorē (q̄ C
comprehendit intellectum & interiores sensus)consentaneum rationi est.in cuius signū nō impediebantur ab aliarum rerum cognitione:sed solum ne eum agnoscerent,quem familiari vsu cognouerant.*Et ait ad illos. Qui sunt hi sermones quos confertis adinuicem ambulantes & estis tristes?* pro estis vultu tristi?Apparebat enim invultu illorum tristitia.Et merito ob mortem talem talis magistri.

¶*Et respōderunt vnus cui nomen Cleophas,dixit ei.tu solus peregrinus es in Hierusalē, & nō cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus?* Hic explicatur forma quam in genere descripsit Marcus:dicendo quòd ostensus est in alia forma euntibus in villam.Explicatur siquidem hic quòd in forma peregrini seu aduene visus est.Non quod mutata fuerint lineamenta facie Iesu,nec qđ fuerit mutatus color(sed in proprio colore & propriis lineis faciei & manuum totiusq; corporis erat)sed in apparentia tantum erat alia forma.propter quòd significanter Marcus dicit,ostensus est in alia forma.Modus autem quo altera apparebat forma,ex parte immutatiōis erat. Lineamenta enim & colores christi secundum aliquid sui immutabant visum discipulorum D
& secundum aliquid non immutabant.& sic species in sensu,non repræsentabat faciem iesu qualis erat:sed qualem species illa præ se ferebat.Et sic ostensus est in alia effigiæ.At si miraris talem immutandi modum,recole quòd corpus christi erat lucidum in seipso: & tamen non immutabat secundum quòd erat lucidum visum discipulorum . sicut itaq; in potestate eius erat nō immutare scđm quod erat lucidum,ita in potestate eius erat immutare secundū aliquid sic,& secundum aliquid non. ¶Et quòd euangelistæ scribunt de aliena forma,simile intelligendum est de aliena voce.nam vox christi nō est cognita à discipulis, simili rōne: quia.s.vox eius secundum aliquid sui(puta modum proferendi solitum christo,suauitatē loquendi propriam christo,seu accentus aliquos solitos christo)non immutabat auditum discipulorum. ¶Quamuis etiam hoc potuerit esse alio modo.s.ꝙ christus loquutus fuerit nō consueto sibi modo. Primus tamen dicendi modus magis consonat gestis circa visum:vtpote E
non ponens varietatem ex parte ipsius Iesu,nec in obiecto visus nec in obiecto auditus.Certum est enim quòd inter ea quæ sensibus discipulorum de Iesu percipiebantur, non erat illud sensibile per accidens quòd erat iesus:quia per sensibilia tam propria q̄ communia cōsueuerat ab ipsis percipi internis sensibus & intellectu quo ad hoc enim percipiendum & discernendum sensibile per accidens,oculi interni detinebantur:vt nec videndo nec audiendo, illud haurirent in parte cognoscitiua interna. ¶Interrogatiue autem admirando legenda sunt hæc verba Cleophæ:& construenda sic.tu solus habes hæc duo.s.ꝙ peregrinus es in Hierusalem,& ꝙ non cognouisti ea quæ facta sunt in illa his diebus. Quasi dicat,quomodo potest

esse quòd

esse quod tu solus habeas hæc duo? videbatur enim Cleophę multum difficile seu impossibile
F quòd ille solus inter aduenas in Hierusalem nesciuerit hæc. ¶ Meminit auté aduenæ seu pere grini, vel quia ignorando nomen ipsius ab habitu nominat: vel quia aduenis præcipue incũ bebat hoc scire. tum quia aduenis iniuria facta fuerat, crucifigendo Iesum innocentem adue nam Hierusalem. tum quia soliti erant aduenæ conuenire ad prædicationé iesu in solénita tibus. Vnde scriptum est quòd mane ibant ad prędicationem ipsius quotidie. *Quibus ille dixit. quæ?* Iesus omnium omnia sciens interrogat: vt ex proprio ore argumenta contra seipsos ꝓfe rant & inde instruantur. *Et dixerunt. de Iesu Nazareno: qui fuit vir propheta, potens in opere & ser mone, coram deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in dã nationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus.* Specie ergo perdiderant. *Quia ipse es set redempturus.* pro, quod ipse esset qui redempturus esset, *israel.* Fatentur Iesum fuisse prophe- tam potenté in opere miraculorũ & sermone doctrinæ: & dicũt se sperasse ꝙ ipse esset, ille qui à prophetis promissus est redempturus populum israel de seruitute & captiuitate. In quo ma nifestant se credisse quod iesus esset Messias: & ꝙ in illo aduentu esset redépturus populum is- rael, iam longe ante in captiuitatem redactum, qui non rediit & pro parte quæ rediit seruien
G tem Romanis: & nunc perdidisse tam fidem quæ spem de iesu Messia. *Et nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quod hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt.* pro, stupefecerũt. *nos.* Non enim significatur illatus timor, sed illata administratio magna velut stupor qui- dam. *Quæ ante lucem fuerunt ad monumentum: & non inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiam visioné angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex nostris.* Petrus scilicet & Ioan- nes. ¶ *Ad monumentum: & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt: ipsum vero non inuenerunt.* pro, nó vi- derunt. *Et ipse dixit ad eos. O stulti.* pro, amentes, *& tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ.* Sicut amentes absolute dicuntur homines deficientes in iudicando & rationa- biliter operando, ita amentes respectu fidei sunt deficientes in iudicio credendi. Nec dixit ie sus amentes absolute sed ó amentes ad credendum. Vterq; enim defectus (scilicet amentiæ & tardi cordis) refertur ad credendum, & non alter tantum. Arguit enim eos amentię in parte cognoscitiua, & tarditatis in parte affectiua: hoc est voluntate, nomine cordis significata.
H ¶ Collige prudens lector tres defectus discipulorum scilicet desperationem prius dictam, a- mentiam, & tarditatem (non operis sed voluntatis) ad credendum. Et iunge hæc demerita, has malas dispositiones cum duabus supradictis pœnis (altera ex parte alienæ immutationis sensuum, altera ex parte quasi ecstasis oculorũ mentis) & videbis merito pœnas illatas his discipulis. *Nonne hæc oportuit.* pro, oportebat. Quod prius delaratum est. *Pati christum. & ita.* Superfluit ita. *intrare in gloriam suam.* Duo dicit. alterum est quod oportuit passionis merito intrare in gloriam. Alterum est quod gloria passionis merito parta, erat ipsius: vt intelliga- mus non solo passionis merito gloriam esse ipsius. nam eius erat hæreditario iure: & suã vno modo, fecit suam altero modo.

Et incipiens a Moyse & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ de ipso erant.
I Non dicit omnia quæ de ipso erant. in omnibus enim scripturis de ipso ad propositum tra- ctantibus aliquid interpretabatur. ¶ *Et appropinquauerunt castello quo ibant: & ipse se finxit longi- us ire.* hoc est composuit gestus & motus suos tanquam iturus longius. non ad similandum prosequutionem itineris non futuram, sed ad excitandum amoré discipulorum erga se: vt ta li merito disponerentur ad hoc vt aperirentur oculi eorum. ¶ *Et coegerunt illum.* Ecce sub- sequutum meritum hospitalitatis, non inuitantis sed cogentis: vt hinc etiam discamus non solum inuitandos sed cogendos peregrinos ad hospitium. ¶ *Dicentes. mane nobiscum: quoni- am aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit.* Deest vt maneret. *cum illis. Et factum est dum recumderet cum eis, accepit panem & benedixit ac fregit, & porrigebat illis.*

Quatuor actiones Iesu circa panem describuntur: acceptio, benedictio, fractio, & porectio. & tamé in sola fractione agnitus dicitur iferius: vt intelligamus fractioné fuisse miraculosã: hoc est quod frangebat panem manibus sicut alii incidunt cultello. Solitum autem hunc frengendi modum fuisse IESV credimus: & Propterea discipuli ex consueto iesu modo co gnouerũt eum. ¶ *Et aperti sunt oculi eorum & cognouerunt eum.* Duæ rationes concurrerunt ad conitionem hanc: ex parte iesu, fractio panis consueto modo mirabili. ex parte autem disci pulorum, apertio internorum oculorum. Adempta est enim pœna qua detinebatur pars eorum cognoscitiua velut in ecstasi, quo ad elongationem ab agnitione Iesu: & velut reuersi ad seipsos agnouerunt eum esse Iesum.

¶ Et ipse

¶ *Et ipse euanuit*.pro,disparuit,*ex oculis eorum*.pro,ab ipsis.*Et dixerunt ad inuicem*,Nonne *cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, & apperiret nobis scripturas?* Testimonium ab interna inflammatione cordis in seipsis causata ex sermone Iesu in via, proferunt :vt etiam ab ipso intimo effectu agnoscendum Iesum sub inuicem pandant. ¶ *Et surgentes eadem hora, regressi sunt in Hierusalem: & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum illis erant, dicentes, quod surrexit dominus vere*. Apostoli & discipuli mulieribus non crediderunt, sed crediderunt Petro. Et propterea audito petro dicunt quód surrexit dominus vere, non opinatiue. A

Et apparuit Simoni. Vbi. aut qua hora nescitur: sed hoc scitur quod illo die apparuit ei. *Et ipsi narrabant que gesta erant in via: & quomodo cognôuerunt eum*, pro, et quomodo agnitus fuit eis, in fractione panis. Hinc duo habentur. Alterum est quod fractio panis fuit (vt dictum est) ratio agnitionis: alioquin non magis dixissent in fractione quam in porrectione. Alterum est q modus ille frangendi tanq̃ solitus iesu coram discipulis suis, insinuatur: dum isti duo affirmãt se agnouisse eũ hoc mõ. s. in fractione panis. appositiue enim adiũgitur fractio panis ad modum agnitionis. Hoc siquidem testimoniũ p̃supponit notorium fuisse apud discipulos hunc modum frangendi panem fuisse propriũ ac consuetum Iesu: alioquin nullũ agnitionis testimonium afferrẽt, dicendo quomodo agnitus fuisset eis in fractione panis. ¶ *Dũ autem hec loquuntur, stetit iesus in medio eorum: & dixit, pax vobis: ego sum nolite timere*. Superfluunt hæ quatuor dictiones. s. ego sum, nolite timere. Tamtummodo salutauit eos, dicendo pax vobis: vt etiam ipsa salutatione agnoscerent ipsum esse qui docuerat eos hãc salutãdi formã. ¶ *Conturbati*. pro, stupefacti, *vero & conterriti*. Describũtur discipuli conterriti & stupefacti. Et terroris quidem passio consueta videtur hominibus in apparitione vmbrarum quæ existimantur spiritus dæmonum vel mortuorum: passio autem stuporis ex nouitate rei tam insoliæ & admiratione dignę consurgebat. ¶ *Existimabãt se spiritum videre*. hoc est spiritualem aliquam substantiam aerii corporis. *& dixit eis. Quid turbati estis*. exterius & interius. nam exteriori habitu faciei, territos se demonstrabant. ¶ *Et cogitationes ascendunt in corda vestra*. Videbat Iesus intima discipulorum, & cogitationibus internis laborare. Quales autẽ essent cogitationes, euangelista declarauit. s. quod existimabant se spiritum videre. B C

Videte manus meas & pedes. Deest. meos, *quia ego ipse sum*. Confossas manus & confossos pedes in testimonium producit q ipsemet est qui crucifix⁹ fuit. *Palpate*. Deest. me, *& videre*. Eiusdẽ naturæ caro christi post resurrectionem fuit cuius erat prius: non est mutata in carnem spiritualem quę palpari potest. Quod autem dicit videte, non spectat ad oculos corporis sed ad certificationem sensus: perinde ac dictum fuisset. palpate me & certificate vos ipsa palpatione. Videre enim enim vsurpatur frequenti vsu ad significandam certificationẽ cuiusq; sensus. *Quia spiritus*. quem existimatis videre: siue bonus siue malus, siue incorporeus siue corporeus habẽs aeriũ. *Carnem & ossa non habet*. Quamuis assumant quandoq; similitudines carnis & ossium: vt quum angeli (siue boni siue mali) in similitudine hominum apparent non enim tunc habent vera ossa & veram carnem, sed similitudinem ossium & carnis. D

¶ *Sicut me videtis habere. Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus & pedes. Adhuc autem illis non credentibus & mirantibus præ gaudio*. Legendum est sic. adhuc autem illis non credentibus præ gaudio, & mirantibus. Significatur tanta gaudii passio, vt non applicarent mentem ad credendum illum esse iesum, ita quod non ex cordis duritia, sed ex velut ecstasi causata ex multo gaudio visis manibus & pedibus. non applicabant mentem ad credendum: sed erant velut in ecstasi admirantes. ¶ *Dixit habetis hic aliquid quod manducetur*. Testimonio oculorum & tactus adiungit comestionem: vt ex omnibus vitalibus operibus inducantur ad credendũ.

¶ *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & fauum mellis*. pro, & de apiario fauo. Ad differantiam fauorum aliorum animalium, dicit quod obtulerũt frustum faui mellis ex operibus apum. ¶ *Et quum maducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis*. pro, Et quum accepisset, coram eis manducauit. Nihil significatur de reliquiis. sed quod acceperit oblatum piscem cum fauo & manducauerit coram eis, Et *dixit ad eos. Hæc sunt verba*. hoc est hæc sunt facta Hæbraico enim more gesta appellantur verba. ¶ *Quæ loquutus sum ad vos*.. Ad confimandam veritatem suæ resurrectionis adiungit testimonium eorum quæ ante mortem dixerat eis: vt vndique cõprehendant ipsummet esse qui fuit eorum magister. Nec cõmemorat quæcunq; prius dicta, sed spectantia ad propositũ. declarat enim hæc quæ modo vidẽt in ipso, esse illa quæ olim eis prædixerat. *Quum adhuc essem vobiscum*. hoc est quum communis mihi & vobis esset mortalis vita, quum conuersabar vobiscum similis vobis passibilis. Quali communione nunc non erat cum eis: quoniam ipse transierat ad vitam immortalẽ & impassibilem E

passibilem. *Quoniam necesse est impleri.* Ad loquutionem præteritam Iesu spectat hoc ꝙ præ-
F senti dicitur, quoniam necesse est impleri. commemoratio est enim quòd prius dixerat hęc quæ facta vident circa ipsum, quoniam necesse est impleri scripturas. *Omnia quæ scripta sunt in lege Moysi & prophetis & psalmis de me.* Scripturas de se distingui in tes partes: legem, prophetas & psalmos. sub his reliquas scripturas comprehendens.

¶ *Tunc aperuit illis sensum.* pro. tunc aperuit illorum mentem. *vt intelligerent scripturas.* Hactenus manifestauerat se esse verum eundem hominem (scilicet Iesum) ab humanis: modo manifestat à diuinis, agendo & operando in eorum mentes. hoc enim diuinum est opus. donare piscatoribus statim vt intelligerent scripturas prophetarum, non hominis sed dei est opus. *Et dixit eis.* Summarie colligit scripta ad propositum. *Quoniam sic scriptum est.* Nō solum dicit sic scriptum est: sed assumit ꝓ ratione dicendo quoniam sic scriptum est. Et significatur per sic dispositio, modus & ordo gestarum & gerendarum rerum quæ subiūguntur. *Et sic oportebat.* Consequentis vis significatur, coniunctione vim affirmationis habente. ac si dictum fuisset, & consequenter sic oportebat. Ita ꝙ sensus est. quoniam sic scriptum est, consequenter sic
G oportebat: hoc est oportebat illum ordinem, illum modum, illam dispositionē seruare quæ seruata est, quia sic scriptum erat. *Christum pati, & resurgere a mortuis tertia die, & predicari in nomine eius.* Quinque capita sumit, primum de passione Christi sic. secundum de resurrectione eius à mortuis tertia die sic tertium de prędicatione in nomine eius. Vbi nota ꝙ quūm dicitur sic oportebat prædicari, preteritum oportebat non respicit prędicationem preteritam (quum de futura sit sermo) sed respicit dispositionem futuræ prędicationis per apostolos est enim sensus ꝙ oportebat sic: hoc est talem dispositionem. ordinem ac modum ad prędicandum efficere, qualis modus, qualis ordo, qualis dispositio effecta est: vt scilicet colligeret Iesus discipulos testes miraculorum, vite, prædicationis, passionis & resurrectionis suæ.

¶ *Pœnitentiam & remissionem peccatorum.* Pœnitentia opus est humanum: remissio peccatorum,
H opus est dei, sed pœnitentia nihil valet sine remissione peccatorum, nec remissio peccatorū datur sine pœnitentia. Significatur enim oportere predicari vtramq; .s. male actæ vitę pœnitentiam, non quacunq; ratione sed in nomine Iesu, & tunc in eodem nomine consequētem remissionem peccatorum. Et intendit per hoc predicandū esse ꝙ in inuocatione Iesu, pœnitentes & baptismū suscipientes consequerentur remissionem peccatorum. ¶ *In omnes gentes.* Ecce quartum caput, extensio prędicationis ad vniuersas mundi gentes. *Incipientibus ab Hierosolimam.* Quintum caput, initium apostolicę prędicationis definit hierusalem. Ita quod de scripta materia ac termino prędicationis, describitur modo initium locale. *Vos autem testes estis horum.* Anceps est dictio gręca ab estis vel sitis. Declarat qui erunt isti prædicatores, dicendo eos esse seu fore testes horum: quia interfuerant, audierant & viderant modum ordinē
I & dispositionem rerum gestarum. *Et ego mittam.* Transit Lucas à die resurrectionis ad diem ascēsionis quo dixit Iesus hęc verba: vt patet act. i. Apte quoq; iungit hęc verba antedictis. nā postq̃ predicatores eos & testes futuros descripsit, apte subiungit dona necessaria ad huiusmodi officium. Et ego mittam. Hinc theologe speculatiue authoritatē originis respectu spiritussancti in filio insinuari intellige: dum filius dicit. ego mittam. ¶ *Promissum*, proculdubio spiritumsanctum. ¶ *Patris mei in vos.* Et hinc eandem filii & patris operationem intellige: dum promissum filii promissum patris dicitur. filius enim promiserat. *Vos autem sedete.* hoc est quiescite. *in ciuitate.* Deest. Hierusalem. Mandauit enim eis in die ascensionis ne discederent à Hierusalem. *Quoadusq; induamini virtute ex alto.* hoc est quoadusque adueniens spiritussanctus tanta vos virtute repleat vt virtus diuina sit vobis tanquam indumentum. et vere apparuit in apostolis tanquàm indumentum: quoniam exterius virtus diuina manifeste apparebat in eis sicut indumētum apparet, & tegebat eorum quasi naturalis ignorātie nuditatem. erant enim idiotæ. *Eduxit autem eos foras.* In die siquidem ascensionis mandauit eis vt ex
K tra Hierusalem in mōtē irent Olìueti secum ibi futuri. *In bethaniam.* pro, vsque in bethaniam Locus ascensionis in monte olìueti iuxta bethaniam significatur: ex eo ꝙ non in bethaniam sed vsque in bethaniam exclusiue educti dicuntur *& eleuatis manibus suis.* vt exteriori etiam signo ad cælestia mentes discipulorum erigeret. ¶ *Benedixit eis.* Quæ verba dixerit. scriptum non est. solum hoc scimus quòd verba benedictionis protulit. *& factum est dum benediceret illis, recessit ab eis.* Videntibus & attendentibus discipulis recessit versus cælum. *& ferebatur in cælum.* Hinc apparet quòd non per modum gradientis aut volantis sed per modum lati totius simul mouebatur sursum versus cælum. hoc enim significat ferebatur in cælum. *& ipsi adorantes.* pro, adorato eo. Hinc discimus adorandum esse Iesum. ¶ Regressi sunt

sunt in Hierusalem cum gaudio magno . & erant semper in templo laudentes & benedicentes deū Amen.

Vt præceptum iesu adimplerent, erant semper (hoc est horis congruis in desinenter) illis diebus vsque ad penthecosten in templo, vacantes diuinæ laudi & gratiarū actioni: vt sic idonei magis redderentur ad recipiendum promissum spiritum sanctum. cui est honor & gloria in secula seculorum. Amen. Caietæ die vicesima quinta Ianuarii. M.D XXVIII. A

Commentariorum Thomæ de Vio, Caietani Cardinalis sancti xisti in euangelium secundum Lucam.

FINIS

Vita sancti ioannis Apostoli & euangelistæ per diuum Hieron. in lib. de illu. ecclesiasticis scriptoribus B

IOannes apostolus quem iesus amauit plurimum, filius zebedei, frater iacobi Apostoli quem Herodes post passionem domini decollauerat, nouissim⁹ omninm scripsit euangelium rogatus ab Asię episcopis, aduersus Cerinthum aliosque hæreticos: & maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse. vnde & compulsus est diuinam eius natiuitatem edicere. ¶ Sed & aliam causam huius scripturæ ferunt: quod quum legisset Matthæi, Marci & lucæ volumina, probauerit quidem textum hystoriæ, & vera eos dixisse firmauerit: sed vnius tantum anni (in quo & passus est) post carcerem Ioannis hystoriam texuisse. Prætermisso itaque anno cuius acta à tribus exposita fuerant, superioris temporis anteq̄ ioannes clauderetur in carcere gesta narrauit: sicut manifestum esse poterit iis qui diligenter quatuor euangeliorum volumina legerint, Quæ res etiam quæ videtur ioannis esse cum cęteris, tollit. Scripsit autem & vnam epistolam cuius exordium est. Quod fuit ab initio, quod audiuimus & vidimus oculis nostris, quod perspeximus & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ. Quæ ab vniuersis ecclesiasticis & eruditis viris probatur. Reliquæ autem duæ (quarum principium est, Senior electæ dominę & natis eius. & sequentis, Senior Caio charissimo quem ego diligo in veritate) ioannis presbyteri asserūtur. Cuius & hodie alterum sepulchrum apud Ephesum ostenditur. & nonnulli putant duas memorias eiusdem ioannis Euangelistę esse: super qua re quum per ordinem ad papiā auditorem eius ventum fuerit, disseremus. Quarto decimo igitur anno secundam post Neronē persequutionem mouente Domitiano, in patmos insulā relegatus scripsit apocalypsim: quā interpretantur Iustinus martyr & Hireneus. interfecto autem Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem à Senatu rescissis, sub Pertinace principe rediit Ephesum: ibiq; vsque ad Traianum principem perseuerans totas Asiæ fundauit rexitque ecclesias. & confectus senio, sexagesimo octauo post passionem domini anno mortuus, iuxta eandem vrbem sepultus est. C D

Diuo Augustino attributa in euangelium secundum ioannnem prefatio.

OMnibus diuinæ scripturæ paginis euangelium excellit: quia quod lex & prophetæ futurum prædixerunt, hoc completum dicit euangelium. Inter ipsos autem euangeliorum scriptores, ioannes eminet in diuinorum mysteriorum profunditate. Qui à tempore dominicæ ascensionis per annos sexagintaquinque verbum dei absque adminiculo scribendi, vsque ad vltima Domitiani prędicauit tempora. Sed occiso Domitiano quū permittente Nerua de exilio redisset Ephesum, compulsus ab episcopis Asiæ de coæterna patri diuinitate Christi scripsit aduersus hęreticos qui eo absente irruperant in eius ecclesias: qui Christum ante Mariam fuisse negabant. Vnde merito in figura quatuor animalium, aquilæ volanti comparatur: quæ volat altius cæteris auibus, & solis radios irreuerberatis aspicit luminibus. Cæteri namq; euangeliste, qui temporalem Christi natiuitatē & temporalia eius facta quæ gessit in homine sufficienter exponunt, & de diuinitate pauca dicunt, quasi animalia gressibilia cum domino ambulant in terra. Hic autem pauca de tem- E

poralibus eius gestis edisserens, sed diuinitatis potentiam sublimi⁹ contemplans, cũ domino
F ad cęlum volat. qui enim super pectus domini in cœna recubuit, cælestis haustum sapientię
cæteris excellẽtius de ipso dominici pectoris fonte potauit. Legerat siquidẽ euãgelia trium
euangelistarum, & approbauerat fidem eorũ & veritatem. in quibus deesse vidit aliqua ge-
starum rerum hystorię. & ea maxime quę dominus gessit primo predicationis suę tẽpore:
scilicet anteq̃ ioãnes baptista clauderetur in carcere. Hęc ergo (quasi dimissa ab illis) scribit
ioannes que fecit iesus anteq̃ ioannes clauderetur. sed maxime diuinitatẽ Christi & trinita-
tis mysterium commendare curauit. tres siquidẽ alii Euangeliste dicta & facta domini tẽ-
poralia quę ad informandos mores vite præsentis maxime valẽt, copiosi⁹ prosequuti,
circa actiuam vitam sunt versati: in qua laboratur, vt cor mũdetur ad vidẽdũ deũ.
ioãnes verò pauca domini facta dicit: verba verò domini q; trinitatis vnitatẽ
& vitę ęternę fœlicitatẽ insinuãt, diligẽti⁹ cõscribit. Et sic in cõtẽplatiua vita
virtute commendenda, intentionem suam & predicationem tenuit: in
qua cõtemplatiua vacatur vt deus videatur. iste enim est
ioannes quem dominus defluctiuaga nuptiarum
tempestate vocauit: & cui matrem
virginem vigini com-
mendauit

Thomæ de vio caietani

CARDINALIS SANCTI XYSTI: IN EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM COMMENTARII.

A

VANGELIVM SECVNDVM IOANNEM. Ioãnes vltim⁹ Euangelista (de diuinitate iesu christi tractans) occurrit. Et titulus quidem declaratus est in principio Matthæi. Singularis autem modus huius Euangelistæ est quod narrat etiam minutulas circunstantias rerum gestarum: ne quispiam putaret quòd ipse fuerit author doctrinæ talis, ac tantæ circa quam liber hic fere ex integro occupatur. quemadmodum Plato fingit Socratem, aut parmenidem docentem, quæ tamen ipse Plato docet. ad excludendum inquam, hunc errorem à mentibus legentium hoc euangelium, & significandum quòd iesus in veritate hæc docuit, refert per singula minutissimas circunstantias hystoriæ: vt qua occasione, vbi, quando, quo interrogante &c. secundum veritatem hystoriæ IESVS docuerit significet. Propter quòd forte illas solas res gestas euangelista narrat quæ spectant vel ad continuationem temporum, occasionum &c. vel ad omissa ab aliis Euangelistis. B C

CAPVT I.

N Principio. Principium non substantiæ sed relationis nomen est: & intelligi nequit sine illo cuius est principium. Directe itaque ioannes inchoat euangelium contra Hebionitarum errorem: dicentium iesum christum non fuisse ante matrem suam. in principio inquit subaudi durationis. Moyses describens generationem mundi, inchoauit à principio temporis: dicens. in principio temporis, creauit &c. creatus est enim mundus ad literam in principio temporis. ioannes verò vt comprehendat etiam principium æuiternitatis, inchoat à principio D durationis: quæ communis est tempori & æuiternitati, & cuicunque alteri imaginabili durationi. *Erat*. Moyses dicit, in principio creauit: scribens actionem creationis mensuratã in instanti principio temporis: ioannes autem scribit nõ actionem sed esse: non mensuratum initio durationis, sed præcedens initium durationis: & ita præcedens quòd tamen nõ desinit ĩ initio durationis, sed est perseuerans. & propterea nõ vtitur præterito perfecto (nõ dicit fuit tanquam iam desierit) sed preterito imperfecto, dicendo erat. Præteritum enim imperfectũ cõsignificat ita tempus præteritum, quòd simul consignificat perseuerare in illa duratiõe de qua est sermo. Vnde dicendo, in pricipio erat, significatur quòd precessit initium sicquod perseuerans erat cum initio. Hęc duo simul iuncta, esse ęternum à parte ante significãt. nam ex hoc quòd res aliqua in initio durationis erat optime infertur nunq̃ incepisse eius duratione̅ Si enim incepisset ipsius duratio, ergo in principio non durationis erat: quia nõ precessisset initium durationis qua incepit. ab ęternitate ergo à parte ante contra dicentes iesum inchoasse ex tempore, directe incipit ioannes. & describit eam nõ à negatione sed ab affirmatione. (s. in principio erat) tã breuiter & tã formaliter vt vere monstretur spiritus sanctus loquutus in ioanne. *verbum*. Vbi scito ꝙ in textu greco preponitur articulus. acsi diceretur illud verbum. Significatur enim per articulum ꝙ nõ de verbo in genere, neq; de quocunque verbo, sed de insigni ac singulati verbo est sermo. Vnde patet ꝙ nõ de sensibili verbo, sed de intelligibili ac supremo verbo loquitur. & quoniam ad intelligibilium notitiam manu ducimur per sensibilia, ideo ex sensibilibus verbis ad intelligibile verbum erigendus est intect⁹. Sensibilia verba frequenti vsu appellamus siue omnes dictiones significatiuas (nomen, verbum, participium pronomen) siue sermonem ex sermonis constantem dictionibus. Dicimus enim audi verba mea. sepe in sacra scriptura dicitur, factum est verbum domini ad talé prophetam: & beata virgo dixit Gabrieli, fiat mihi secundum verbum tuum. Sicut itaq; verbum sensibile (siue simplex siue compositum) est id quod dicitur, ita intelligibile verbum est id quod intellectus apud se dicit, intelligendo aliquid. loquitur enim sibiipsi intelligens, dũ E

explicat actuali intellectione aliquid. ita quod cóceptus ille quem intellectu intelligendo
F formar de re quã cognoscit, appellatur verbũ intelligibile: appellatur quoque ratio. & quia
dictio græca hic posita significat verbũ, sermoné & rationé, & sermo species est verbi (nam
est verbum cõstans ex simplicibus verbis) magis quadrat proposito verbum q̃ sermo. cõpo-
situm enim minus quadrat q̃ abstrahens à cõpositione. at si interpres sicut transtulit verbũ
trãstulisset ratio (dicendo in principio erat ratio) non errasset. immo propinquiori vocabulo
vsus fuisset: quoniam ratio non nisi intelligibilis generis est: verbum autẽ per translationem
ab sensibilibus intelligibile genus ingreditur. Consulto tamen credimus amplexã hanc fuis
se significationé, vt verbi potius quam rationis noïe vteremur inproposito: quia explicatur
verbi nomine ordo originis, qui nó explicatur noïe rationis. verbum enim intelligit nequit
nisi à dicéte: ratio autem intelligitur ratio, absq; hoc quod intelligatur excogitata. Multis ita
que existentibus intelligibilibus verbis (nam homo intelligens format suũ intelligibile ver
bum rei quam intelligit & angeli formant sua verba eorum quæ intelligunt: & deus ipse in
telligendo seipsum & oïa alia in seipso, dicit vnũ verbum ipsius dei & omnium aliorũ (ioan
G nes de supremo verbo ait, in principio erat verbum: describens illius æternitaté. significan
tiusq; dicit verbũ in singulari nũero: ad significandũ illud esse vnicum & simplex, non cõ-
stans ex multis verbis: vnico enim verbo dicitur à deo totus deus, simul cum toto vniuerso
& quocunq; possibili & quouis mõ intelligibili. & ad hanc summã excellentiam verbi deno
tandã tendit articulis in idomate græco prepositus ab ipso ioanne qui græce scripsit. acsi ap
te dixisset. in principio erat illud verbũ quod est verbum omniũ scilicet dei & omniũ rerũ,
sensibilium & intelligibilium, & possibilium & imaginabilium. de hoc enĩ verbo affirmat es
se æternum, dicendo in principio erat verbum. & (vt dictum est) idẽ quãtum ad rem signifi
caretur dicendo, in principio erat ratio. *& verbũ.* in textu græco præponitur iterum articu-
lus: ad significandum quod de eodẽ verbo subiunguntur hęc. *erat.* cõprehendit præteritum
absque desitiõe. apud deum. in textu græco preponitur articulus dictiõi deum ad significãdã
H deum qui est vere deus, nó participatione aut noïatione. descripta æternitate verbi, quia nec
verbum nec sermo nec ratio intelligi potest solitarie (oportet enim tam verbum simplex q̃
cõpositum ab aliquo dici, & rationem esse alicuius intelligentis rationem) ideo cõsequenter
subiungit cuius est ratio illa, à quo dicitur verbum illud aperiendo quod verus deus est ille
cuius est verbũ seu ratio. vbi vltra hãc originis implicite significatã cõditioné, aliędux eiusdé
códitiões simul describũtur. altera est quod nó separatur à deo dicente ipsum altera est ꝙ est
distinctũ à deo dicéte ipsum. Vide singula. Ex hoc quod verbũ quatenus verbum (formaliter enĩ
est loquutio intelligéda in tã sublimi re) erat apud deũ, infertur quod deus erat dicés illud
verbum: alioquin nó inquãtum verbum esset apud deum. verbum enim quatenus verbum,
I nó est apud aliqué nisi dicenté illud. Rursus ex hoc quod verbum est apud deum, significatur
quod nó distat & quod nó separatur à deo. qui enĩ est apud regé, iuxta. Regé est & qui est apud
Cæsaré iuxta cæsaré est. & demum quia null⁹ ꝓprie est apud semetipsum (nã prepositio apud
distinctioné extremorum secum fert simul cum cõtiguitate eorum) ideo hinc describitur di
stinctio verba à deo dicéte. Scito quod dictio interꝑtata apud, sonat principali sua significa
tiõe ad (q̃uis vtantur etiã illa græci ꝑ apud. & ꝓpterea tã particula hæc & verbum erat apud
deum) q̃ subiuncta (hoc erat in principio apud deum) potest legi dupliciter: vel apud deum
vel ad deum. & si quidem legitur apud deum, sensus iã dictus est. Si vero legitur ad deum, sen-
sus non minus altus est: & magis proprius habetur. & est quod postquam scripsit ioãnes ver
bum esse ab æterno, scripsit quod verbum quaten⁹ verbum habet esse relatiuum ad deum.
K Relatio enĩ non significatur proprie & formaliter dictiõe quacunq; quéadmodum significa
tur dictione ad. nam formalis ac propria ratio essentialis relationis consistit in hoc quod si-
gnificat ad. pater enim est ad filium, & filius ad patrem: æquale est ad æquale, & simile ad si-
mile: & sic de reliquis formaliter sumptis relatiuis. Ex hoc enĩ ꝙ ad, verbo substãtiuo adiun
gitur in hac litera (dicendo & verbum erat apud deum) docemur ꝙ verbum quatenus verbũ
non faciebat, non dicebat, non pendebat, sed erat ad deum: hoc est ꝙ esse verbi erat esse ad
deum. Et hoc ad differentiam cuiuscumque creati verbi, cuiuscũq; create substantiæ, nam de
nullo verbo creato, de nulla substãtia creata verificari potest quod est ad deum: sed quod pé-
det à deo. Nullius enim creati verbi aut substantię creatæ esse est relatio ad deum: sed hoc est
eminentissime deitati proprium quod persona diuina cum hoc ꝙ est deus est ad deum, est re
latio ad deum. Huiusmodi igitur eminentia significatur dicendo & verbum erat ad deum.
¶ Manifestatur nihilominus per præpositioné ad, distinctio verbi à deo cuius est verbum nã
dicendo

dicendo verbum erat ad deum,excludit relationem rationis,& significat relationem realẽ. Non dicit & verbum dicebatur ad deum,sed erat ad deum:vt ad,non secundũ intelligi sed secundum esse, vt non rationis sed reale manifestetur.relationem autem realem inter vnã & eandem rem nullus admittit,sed rationis tantum, Quocirca realem distinctionem verbi à deo dicente verbum,ioannes per hæc verba manifestat.ita quod ex hac particula (& verbũ erat ad deũ)duo reuelantur.alterum quod esse verbi,ac per hoc omnium personarum diuinarum,est res relatiua:immo vt rectius loquar est relatio realis.alterum quod verbum distinguitur realiter à deo dicente ipsum:ac per hoc quòd persone diuinæ omnes distinguntur inter se realiter. *Et deus erat verbum.* Descripta æternitate verbi & cõtiguitate eiusdẽ ad deũ dicẽtem,describit mõ quidditatẽ verbi declarãdo quid est,& dicẽdo ꝙ erat deus.& dixit hoc,ne erraremus,male intelligendo distinctioné verbi a deo dicente:ne intelligeremus æternũ verbum esse quidé apud deum,nõ tamen esse deum.ad hoc enim excludendum subiungit quòd verbum erat deus:aperte dicens,ita verbum erat apud deum quòd etiã erat deus. Sed occurrit hic occasio magna erroris arrianorum:eo quod in græco textu in hac tertia propositiõe nõ præponitur articulus dictioni deus,sed dictioni verbum.ita quod significatur quòd illudmet verbum erat deus:sed non explicatur quod erat ille deus qui per articulum significatur verus deus.Hinc enim hæretici dicunt verbum summũ,esse deum participatione:ac per hoc minorem deo vero.Duæ ingeruntur difficultates.altera de diuinitate verbi altera de hoc textu.Illã nunc supponamus quoniã alibi in testamento nouo clare ponitur,apposito articulo dictioni deus:vt inferius patebit.ad hanc autẽ de hoc textu,respondetur dicendo nõ valere argumentũ est nõ apposito articulo quoniam in hocmet capitulo bis euangelista summũ deum noĩat sine articulo.s.dicendo fuit hõ missus à deo,& dicendo deum nemo vidit vnq̃. Cõstat enim vtrobiq; sermonẽ esse de.verò per essentiam deo,& nõ de deo per participatione.Nullus ergo efficaciæ est argumentum arrianum,sumptum ex non præposito articulo dictioni deus,dicendo & deus erat verbum.Ratio autem quare nõ præposuit euangelista hoc in loco articulum est:quod coactus fuit ioannes ne præponeret articulum ad euitandam cõfusionem diuinarum personarum.Quum enim dixisset verbum esse apud deum dicentem, demonstrando deum cũ articulo,si subiunxisset verbum esse deum cum articulo significatum fuisset quod verbum esset illemet deus dicens:quod esset confundere personas dicentis & verbi. Hac itaq; necessitate cõpulsus,abstinuit ab articulo:& nõ ad significandum aliquid min⁹ verò deo. Nisi enim de verò deo intenderet loqui,vane subiunxisset, & deus erat verbũ nam ex hoc quod descriptũ erat æternum à parte ante,& apud verum deum dicentẽ ipsum satis cõstabat quod verat fere deus.Vnde addendo quod erat deus significauit quod erat verus de⁹.Non enim semper verus deus in textibus græcis significatur cum articulo:vt monstratum est.q̃uis quandoque hoc fiat. *Hoc erat in principio apud deum.* iam dictũ est quod præpositio interpretata apud,sonat potius ad.& propterea in tota expositione sequẽti per apud, intellige apud seu ad.Ne intelligeremus tria antedicta vera esse sigillatim & non simul ad excludendas oẽs cauillationes subiungit colligendo oĩa,declarando ea esse simul vera. Et est sensus.hoc.s.verbũ deus.apud deũ erat in principio.Verbum deus fuerat tertio loco dictũ: apud deum,secundo loco:erat in principio,primo loco.& oportuit hanc collectionem effici ad declarandum quod verbum erat,in principio deus,& quod erat in principio apud deũ. ne erraremus intelligendo:quod verbũ erat quidẽ in principio,sed nõ erat in prĩcipio apud deum,sed nõ erat in principio deus.cuncta ergo æterna esse à parte ante describit hac collectione.circa dicta aduerte erudite lector,distinguendum esse inter ea quæ cognoscimus de deo lumine naturalis rationis,& illa quę sunt de deo tradita lumine diuinæ reuelatiõis.Nã si intra latitudinem notorum de deo lumine naturali sistatur,sola essentialia (hoc est pertinentia ad substãtiã dei absolute)cognoscimus:puta quod de⁹ est actus purus, intelligẽs seipsũ & oĩa alia in seipso,quod est volẽs,summe fœlix,à nullo pẽdens,& reliqua oĩa quæ sunt perfectiõis simpliciter. Nihilq; cognoscimus de vocatis notionalibus seu personalibus,hęc enim naturale lumẽ intellectus excedunt & lumine fidei credimus.in hoc cognoscibilium ordine sunt hæc quæ ioãnes de verbo tradit.Scribit enĩ euãgeliũ nõ philosophis incredulis,sed fidelibus christi.& propterea reuelata asserit.nõ ergo putes ratione naturali cognosci verbum à deo dici,apud ipsum ꝑmanẽs:sed reuelatiõe diuina hoc haberi,nã lumẽ rationis naturalis nõ ducit nos ad cognoscẽdũ verbũ personaliter distictũ à dicente,sed ad cognoscendũ quod in deo idẽ est intelligẽs & intellectũ,dicẽs & dictũ oĩbus modis absq; vlla omnino distictione:quoniã(vt dictũ est)essentialia tantũ nouimus.& hoc quod cognoscimus,est verum infra

essentialia sistēdo. *Omnia per ipsum facta sunt.* declarata ęternitate, diuinitate, origine, & distin
ctione verbi, declarat mō ad factorē omniū ęqualitatē verbi respectu factorū. ꝙ est declarare
F ipm verbū nō esse factum: & est supplere id quod minus explicatum fuerat, dicendo verbum esse deum sine articulo. ex hoc enim quod subiungit verbum non esse factum, manifeste infertur quod est de⁹ nō factus. Manifestatur rursus ꝑ hoc ꝙ verbū nō est factum, quod origo verbi à dicente nō est factio. itaquod licet dicatur, nō tamē fit: licet dictū fuerit, non tamē factum fuit. declarat autēhanc negatiuā: (s. verbum nō esse factum) per affirmatiuā oīa per ipsum facta sunt. non dicit quædā, sed oīa. Rursus nō dicit, oīa ipsum fecit, sed per ipsum facta sunt: vt faciēdi omnia cōmunicatio, ei ab alio significetur. in hoc enī quod dicitur per ipsum, cōsignificatur alius à quo per ipsū facta sunt oīa. vna itaq; atq; eadē factio significatur prodiens per ipsum ab alio: vt intelligamus, cōmunē esse actionē qua facta sunt oīa, verbo & dicēti. cōmunē autē ordine quodā: quoniā autoritas originis significatur ī dicēte: & deriuatio causandi ad verbū, dicēdo per ipsum. & vere sic est: quoniā verbum nō solum causalitatē sed & deitatē habet à dicente. Significantius autem dicit per ipsum facta sunt, & nō dicit per ipsū fecit omnia, quod ta mē dicitur ad Hebr. i. ad explicandū quod ibi ad hebræ. dō explicatur.
G s. verbum esse rationem rerū factarum, nō ex parte facientis sed ex parte rerum factarū. verbum enī nō tenet locū formæ qua factor facit: quia verbū nō est dicenti velut ars qua artifex agit. nihil enim prima trinitatis persona accipit à secunda. Sed rerum factarum ratio & ars omnis, verbum est. appropriate quidē ex eo ꝙ est verbum: proprie autē secundū quod est ratio & ars dicta sicut etiā proprie est deus dictus. ita tamen vt intelligas dictum vt verbum dicitur, nō vt res verbo dicta. Vnde dicendo, omnia per ipsū fcā sunt, significatur ꝙ factio rerum oīm deducta est, exēplata est à productione verbi: iuxta illud ad ephe. iii. flecto genua mea ad patrē domini nostri iesu christi, ex quo oīs familia in cælis & in terra noiatur. *& sine ipso factū est nihil.* pro, neq; vnū, *quod factum est.* ita ꝙ textus est. & sine ipso factum est, neq; vnū quod factum est. & quo textu clare apparet cessare oēs difficultates quæ fiunt circa punctionē seu terminationē sententiæ legendo nihil. ecce quāti refert interpretari ad verbū, & interpretari iuxta interpretis intellectū. dixerat itaque omnia fcā per verbum. & quoniā constat
H falsum esse vt verba sonāt omnia facta fuisse per verbum, quia deus nō est factus per verbum qui tamē cōprehenditur sub omnia, ideohæc oportuit subiungere. at si dixisses intelligi distributionē accōmodā. materia prebetur hæreticis excipiendi: & sicut tu accōmodas oīa ad reliqua circa deum & verbum, ita acrius accōmodabit ad opera sex dierum: de quibus dicitur, & vidit deus cuncta quæ fecerat. & si ruet ioānis doctrina. ad declarandū igitur pro quibus distribuit omnia, subiungit & sine ipso factum est neque vnū ꝙ factum est: aperte declarās ꝙ distribuit pro oībus factis aperte excludens omnē exceptionē, aperte mōstrās verbum nō esse factum. Ex hoc. n. ꝙ omnia facta, sunt facta, sunt per verbū, cōstat verbū significari alienum esse à factis nec oportere excipere deum aut verbum: quia omne nō factum exceptum est ab ipso ioanne dicendo, & sine ipso, verbo, factum est nihil seu neque vnum quod factum
I est. hac enim subiunctione clare comprehendit omnia facta: siue visibilia siue inuisibilia, siue inter opera sex dierum siue extra aut ante illa. adiecta enim hæc vniuersalis negatiua cuiusque facti absque ipso verbo, omnem tollit ambiguitatem & exceptionem: Si adiecisset & sine ipso factum est nihil, nō apponendo quod factum est, adhuc sub dubio seu exceptione reliquisset distributionem affirmatiuam & negatiuam. & ideo apposuit quod factum est: vt claram distributionem redderet, & nullum ambiguitati aut exceptioni locum relinqueret: aperiendo quod de factis omnibus ac solis loquitur. vbi etiā significātius apponitur præpositio sine siue absque, societatē significās ipsius cum faciēte. quia enī dixerat oīa per ipsumfacta, ne ex mō loquēdi, minoritatē aliq̄ aut velut organum aliquod verbum intelligeres cōcurrere
K ad factionem rerum, curauit euangelista adiungere præpositionem denotantem societatem: vt vel sic tolleret occurrentem fortæ tuæ phantasiæ minoritatem verbi ad faciendum res. *In ipso vita erat.* Ordinate euangelista progreditur, postquā declarauit verbi esse, declarans verbi vitam ad excludendum illorū dogmata qui separant vitā à primo rerum principio, tāquam aliud sit principium essendi & aliud principium viuendi. Hanc fictionem excludens dicit. in ipso, verbo, vita erat inferius. n, dicet iesus. sicut pater habet vitam in seipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. inductus est autē euangelista ad subiungendum ꝙ in verbo erat vita, nō solū propter ordinem antedictum inter esse & viuere, sed etiam ad explicandū quod prius dixerat omnia per ipsum facta sunt. Declarat. n. nunc in verbo esse vitam: ac per hoc verbū esse exemplar vitæ omniū viuentium, ne errares intelligenda oīa per ipsum facta quantū ad esse & nō quantū ad viuere, Hinc. n. explicatur quod est sufficiens exemplar non

solum

solum vniuersi esse sed etiam vniuersę vitę factorum. Et *vita erat lux hominum*. In textu gręco prępomitur articulus dictioni vita ad significādum non solum quod de eadem vita loquitur, sed quod vita quam dixit esse in verbo est vita illa suprema, est vita per essentia. De vita itaq; A
verbi quę suprema est, dicit quod erat lux hominum: ad diferentiā lucis corporeę quam oculis corporeis videmus. quę est lux brutorum & non hominum secūdū quod homo pręstat cūctis sensibilibus: quamuis sit hominum secundum ꝙ homo communicat cum aliis animalibus in natura sensitiua. Ad diferentiam itaq̄ istius corporeę lucis, illa suprema vita verbi dicitur lux hominum secundum quod homo: hoc est secundum partem intellectiuam hoīs. ex qua homo est homo: quoniā ex ipsa reponitur in specie hominis. ❡Describit autē supremā lucē intelligibilem per hoc quod est lux hominum potius quam per hoc quod est lux angelorum, tum vt ex iis que nobis sunt nota, lucem illam nobis manifestaret. euangelium siquidē hominibus non angelis scribebat. & nos quidem lucem intelligibilem participare cognoscimus experiētia in nostro intellectu: angeli autē nobis ignoti sunt. ❡Tum quia homo īfirma est creatura īter omnes creaturas ītellectum habentes: ac per hoc dicendo quod supra vita est lux hominū, cōprehendit ꝙ est multo magis lux aliarum superiorū creaturarum intelligentium: B
consequēs est. n. ꝙ si suprema lux est lux infimi intellectus, multo magis sit lux ītermediorū ītellectuum. Si autem dixisset ꝙ est lux angelorū, claruissemus illatione ꝙ esset etiam lux hominū quoniā conditiones & status angelicæ naturæ longe distant à natura hominis: & multa conueniunt eis quę non conueniunt nobis. Tū ad excludendum illorum dogma qui negāt primā lucem extendit per seipsam ad intellectum humanum, putantes intellectum nostrum illuminari ab infimo lumine: hoc est ab infima intelligentia, ab infimo angelo. tamq̄ prima lux nō per seipsam possit se extendere ad intellectum nostrum, sed mediātib⁹ causis secundis. ❡E dixit lux hominū, nō hominum iustorum seu sanctorum: vt intelligam⁹ ꝙ de hominibus quatenus homines sunt (hoc est secundum esse naturale, secundū primęuum esse quod habent) loquitur. Qui. n. est lux hominum secundū esse substātiale hominum, multo magis est eorūdē lux secūdum esse superadditum, secundum esse gratiæ. ❡Adiunxit autē lucem vitę verbi (dicēdo & vita erat lux) eisdē rationibus quibus pri⁹ dixerat in ipso vita erat: hoc est tū ad consequēter progrediēdum, post esse & vitā perueniendo ad lucē intelligibilē vt explicetur vna C
atq; eadem res verbum, vita & lux intelligibilis: ne esse, viuere & intelligere separata intelligātur. sed in vnam simplicissimā rē coire. Tum vt exemplar rerum factarū describitur perfectum: præhabēs in se non solū esse ad vitam sed etiam cognoscere. vt hinc ītelligam⁹ oīa per ipsum facta, non solum quatenus sunt et quatenus viuunt sed etiā quaten⁹ cognoscūt ab ipso esse exēplata. ❡Vbi perspicati⁹ nota erudite lector ꝙ quū in quatuor rerum gradus distribuatur vniuersitas factorū (scilicet in ea que sunt tantum, in viuētia, in sensitiua, & in intellectiua) euāgelista oīa quidem facta dicit per verbū, sed tamen ī verbo nō locat nisi tria scilicet esse. viuere et ītelligere. Et ipsum intelligere nō sub nomine intellectioīs sed sub nomine lucis intelligibilium describit: ea ꝓculdubio ratione ꝙ fons ītelligibilis luminis ꝓhabet in se eminentissimo modo quicquid est cognitioīs sensitiuæ. cognitio enī sensitiua propter suam imperfectionē nō est formaliter in verbo. Et sicut nō vita vegetatiua sed vita formaliter est in verbo, ita non cognitio sensitiua sed cognitio quam lux significat est in verbo. ita ꝙ ex illa luce, D
exemplata est ōnis facta cognitio tam intellectiua quam sensitiua. ❡*Et lux in tenebris lucet.* Dixerat ꝙ suprema illa lux est lux hominū (proculdubio quia videri potest ab intellectu hominis: sicut tamē lux solis videri potest ab oculo noctuæ, quo ad cognitionem naturalē quā experimur. Sicut autē est de visione quam speramus, tūc. n. illa lux, clare erit lux clare visa ab homine) declarat mō quare dixerit hominum, ex differentia inter homines & alia sensibilia respectu summę lucis. ❡Appellatione itaque tenebrarū significat res ōnes sensibiles: quia priuate sunt lumine intelligibili. nam tenebre non significāt naturā aliquam, sed priuationem luminis. & cōstat quòd lux illa nō lucet in nihilo, in iis quæ non sunt, sed in rebus: ac per hoc in tenebris, hoc est in rebus priuatis lumine intelligibili, significatur lux lucens.
❡Et significāter dicit, lux lucet in tenebris, & nō dicit, lux illuminat tenebras: quoniā ītēdit, summā lucē ita lucere in sensibilibus rebus vt tamē ab eis non tollat tenebrositatem, vt tamē eas relinquat priuatas lumine intelligibili. ad similitudinem lucis corporeæ lucentis in tenebris, sic quod ipsa quidem lucet, tenebræ autem non tolluntur: vt experiētia testatur in quibusdam corporibus lucidis quæ vidētur nocte in tenebris. Iuxta hāc siquidē similitudinem excelsa dei vt possumus balbutiēdo resonamus: quū hoc lōge dissimile sit à relucentia diuini verbi in rebus sensibilibus. Sed hac similitudine volumus intelligi quòd lucet in tenebris E

& nõ tollit tenebras.ad hoc enim significandũ Euangelista dicit vtrũ q;.s.quod lucet,&
F quod in tenebris.Si enim tenebras tolleret,nõ diceret quod lucet ĩ tenebris:quia non luceret in tenebris,sed in claro,sed in iis quæ fuerũt tenebræ. Quod manifestius etiam subiungitur dicendo. (Et *tenebræ eam non comprehenderunt* . pro,apprehenderunt.) Ecce manifeste remanentes tenebræ significantur.Nec dicit& tenebræ eam nõ conouerunt,sed non apprehẽderunt:hoc est nõ attigerunt ad eam.Potuisset Euangelista eandem sententiam explicare dicendo & lux quidem in tenebris lucet sed non eis (quia nõ transfert res sensibiles in ordinẽ intelligibilium)sed ex ĩdustria noluit imputari luci quod tenebrę remanẽt tenebræ:hoc est ꝙ res sensibiles nõ attingunt ad ordinem intelligibilium,in quo lux summa & lucet & illuminat.Sed curauit explicare quod hoc prouenit ex naturali,impotentia ipsarum tenebrarum:hoc est rerum sensibilium.propter hoc enim vtitur dictione apprehenderunt.Tenebras siquidem nõ apprehendere lucem in eis lucentem est nõ attingere ad participacionem luminis ipsius, est nõ illuminari ab ipsa.ET quum dicat lucet in pręsenti,propter perseuerantiam lucendi
G in sensibilibus,decit in preterito nõ apprehenderũt: ad significandum quod ex ipsa sua natura quam ex sui creatione sortitæ sunt res sensibiles,habuerunt vt non attingerent ad lucẽ hanc. Significatur itaque per hęc quod lux summa lucet in rebus sẽsibilibus,quamuis res sẽsibiles nõ illuminẽtur ab ipsa:quia nec quatenus sentientes eriguntur in cognitionẽ illius nec quatenus sensatæ illius pariunt cognitionem.sed sic in sensibilibus lucet vt teste Apostolo ad Rom.i.quatenus intellecta ducant in illius cognitionem.Ex quibus patet declaratum esse qualiter lux illa sũma proprie est lux hominum,rerũ autem sensibilium est tenquã tenebrarum.in quibus sic lucet quod ab eis nõ attingitur. Potest aliter particula hec intelligi vt quum dictum est & vita erat lux hominum.itelligatur de luce spirituali vniuersaliter:quia vere erat lux hominum tam in esse naturæ quam gratiæ.quum autem dicitur & lux in tenebris lucet,de lucere lumine gratiæ intelligatur.Etenim diuina lux inter tenebras peccantiũ indefesse lucet reuelata mundo fide per patres & prophetas internis inspirationibus,multis
H testimoniorum radiis per miracula &c. & tenebræ,hoc est mentes capaces luminis gratiæ propter peccatum tenebrosæ,eam quatenus lucem gratiæ non attigerunt.Vere nõ attigerũt: quia nõ peruenerunt ad tangendum illam tactu fidei formatæ,quamdiu tenebræ sunt.Prima expositio conformior est antecedentibus,quæ de verbo absolute loquuntur.hæc autem conformior est sequentibus:quæ de verbo relatiue ad esse gratiæ tractant,inchoãdo à testificatione ioannis baptistæ.

Fuit homo.De ioanne Baptista loquitur.Descriptis siquidem iis quæ ad diuinitatem verbi spectant ,descendit ad describendum incarnationis mysterium.Et significantius dicit fuit homo: ad excludendum errorem illorum qui ioannem putant fuisse natura angelum:eo quod à Malachia propheta appellatur angelus,ecce ego mitto angelum meum.& declaratur Mathei,xi.& Marci.i.Hominem itaque fuisse ioannem describit:sed officio angelum,subiũgẽs. *Missus a deo*.Esse enim nuncium dei,est esse angelum officio.Quando missus sit,scribit lu-
I cas.s.anno quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris.Sed modus quo missus est,nulla autentica scriptura habetur:an.s.visibili apparitione,an sola interna instructione & destinatione. Ipse enim ioannes inferius dicet.qui me misit baptizare,ille mihi dixit &c.Cui nomen erat ioannes.Superfluit erat.ioannes siquidem est nomen eius:sed baptista cognomen à baptismo euius fuit author.*Hic venit in testimonium*.Officium ioannis describitur ꝙ venit testis. In quo significantur omnes cõdiciones requisitæ ad idoneum ac omni exceptione maiorẽ testem:vt pote à deo missum in testem.Et dicẽdo venit in testimonium,describit quod ex intentione specialis officii venit ad testandum.Et hoc ad differentiã aliorũ sanctorum .qui quãuis vita,operibus,scriptura & verbo testimoniũ reddant diuinæ luci vt glorificetur deus:nõ tamen specialiter missi sunt à deo vt propriũ eorum officiũ sit testari,sed ad hoc vt bene viuant & doceant commune ratione electi sunt à deo.Ioannes autẽ ad hoc missus significatur à deo vt veniat testis. *Vt testimonium perhiberet de lumine*.pro,de luce.Ne vagaremur quæren-
k do ad quid testandum venit ioannes,explicat materiam testificandem esse lucem,proculdubio illam quæ superius dicta est lux hominum.in quo consignificatur tũ ioannem habuisse certam claramque notitiã de luce illa:alioquin non venisset idonæus testis.quod.n.scimus loquimur,& quod vidimus testamur:vt inferius ca.3.dicitur.Tum aliis ignotã fuisse lucẽ illã. nã si fuiset lux illa manifesta reliquis,non opus fuisset immo ridiculus fuisset testis:sicut ridiculum est adhibere testem ad testificandum de luce solis. *Vt omnes crederent per illum*. Finis eficii ioannis (.s.testificationis)describitur fides omnium . Sed aduerte primo quod,pronomen

men interpretatum illum, in textu græco anceps est ad masculinum vel neutrũ gen⁹. & propterea duplex potest esse sensus. Alter vt pronomen demõstret ioannem: & significetur vt omnes crederent per ioãnem testem. Alter vt pronomen demonstret lucem, grecis neutri generis: & significetur vt omnes crederent per illã lucem à ioanne testatam. Et hic sensus magis consonat veritati: quoniam ioannes non venit ad testãdũ vniuerso mundo de summa luce, sed ad testificandum iudæis, & iis qui in terra promissionis erant: ac per hoc nõ venit vt omnes crederent per ipsum testem. Neque nos etiã credimus ꝑpter ioannis testimonium. quoniam vt ipse Iesus inferius dicet, ego habeo testimonium maius ioannis. Ampli⁹ ioãnes non docuit omnia credenda, sed Iesus. Quocirca ad hoc ioãnes testatus est de luce vt lux haberetur lux, crederetur lux, vt trãsmitteret homines ad lucem, per quã omnes instruerentur in fide, per quam omnes ducerentur ad credendum. Hoc. n. facto cõprobari legimus. nam cõstat ioannem transmisisse ad lucem etiam quum in carcere esset, vt per lucem instruerẽtur in fide, vt per lucem crederent. Nõ. n. dedignata est lux ministerium prædicationis exercere, miracula adhibere, discurrere &c. vt per ipsam omnes crederent. Hoc experimur. nã per euãgeliũ nõ ioannis sed lucis nos credimus. ¶ Aduerte secũdo quòd dicẽdo omnes, nõ describit fructũ sed finem intentum voluntate antecedente: sicut dicit apostolus. i. ad Timo. i. deus vult omnes hoiẽs saluos fieri. & nunquid voluntatis meæ est mors impii dicit dominus deus, & non vt conuertatur à viis suis & viuat? Eze. xviii. Et nihilomin⁹ testatę lucis sufficiẽtia explicatur ad hoc vt non aliqui sed omnes crederent per illã euangelizantem, miraculisq; coruscantẽ. B

¶ Aduerte tertio ꝙ nõ dicit vt scirent sed crederent. Apte siquidem testimonio respondet fides, non scientia. non. n. scientia innititur testi, sed demõstrationi, sed euidentię: fides autẽ est quę testimonio innititur. Lux autem à ioanne testata non docuit sciẽda sed credenda: vtpote ea quę excedunt capacitatem scientię nostrę, & necessaria sunt ad salutem ęternã. Quę in hac vita nobis tanquã discentibus oportet proponi credenda (quia oportet addiscentem credere) videnda postea in alia vita, cum euacuabitur imperfectio nostra ¶ *Nõ erat ille lux.* In textu greco prępo̧nitur articulus dictioni lux: ad significandum ꝙ ioannes nõ erat illa lux summa. ¶ Et hinc excluditur obiectio exponentium quod Iesus dixerit apostolis, vos estis lux mundi. pari siquidem ratione ioannes vere põt appellari lux. Liquet. n. nullum patere aditum obiectiõi, ex eo quod nõ negatur lux cõiter sed lux cum articulo: hoc est suprema lux. C

¶ Et dixit hoc euangelista: quoniam lux testata à ioanne erat etiam hõ: ipse nempe Iesus. Ad declarandum itaque disparitatem maximam inter ioãnem & testatam lucem, subiunxit non erat ille lux. ¶ *Sed vt testimoniũ perhiberet de lumine.* pro, de luce. Repetit officium ioannis cum materia testificanda. vt intelligamus testificationem ioãnis nõ alio tendere quam ad testandam diuinitatem Iesu Chisti. hoc est enim testari de luce latente in Iesu Christo: immo de luce quę erat Iesus Christus: sed quia carne velata (vt inferius explicabit) Ideo tistimonio ioannis opus fuit. Magna siquidem autoritas tanti viri qui putabatur ꝙ esset ipse Messias, extitit ad suadendum hominibus quòd non ipse sed Iesus erat lux summa. *Erat lux vera.* In textu græco præponuntur duo articuli. alter dictioni lux: alter dictioni vera. ¶ Vbi eru dite lector nota ordinem subiunctorum. intendit. n. singula declarare quæ præposuit circa officiũ ioannis. Et inchoat à materia testata, quam appellauerat lucem explicãdo ꝙ testata à ioanne lux non erat quæcũq; lux, sed erat cum articulo (hoc est lux illa suprema) ac illa vera. ¶ Quũ dixit in ipso vita erat, non apposuit vera, sed quum dicit erat lux, apponit vera: quia nõ ideo addidit vera vt excluderet suspicionem falsitatis aut defectum aliquem (quoniã pari ratione dicendũ fuisset vita vera) sed ad explicandũ apertius ꝙ de summa luce intelligibili loquitur. Verum enim proprium est obiectum intellectus, homogeniumque est intelligibili: perindeq; dictum est quòd lux à ioanne testata erat illa lux illa vera, acsi dictũ fuisset ꝙ erat summa lux summe intelligibilis. Et per hoc distinguit hanc lucem non solum à luce sensibili, verum etiam ab omni luce intelligibili citra supremam. *Quæ illuminat omnem hominem.* Superi⁹ appellauit eã lucẽ hominum, & in tenebris lucentem non tamen illuminantem tenebras: modo consequenter dicit quod prebet lumẽ omni homini. Non dicit alicui homini sic & alicui nõ, sed vniuersaliter quod illuminat omnẽ hominẽ: vt intelligamus naturale lumen intellectus agentis quo videmus immediate absq; studio veritatem primorum principiorũ quibus intercedentibus consurgimus etiam ad videndum inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta. hoc enim lumen præbet omni homini lux illa suprema. ¶ *Venientem in hunc mũdum* Superfluit pronomen hunc. Et in textu græco præponitur articulus dictioni mundum: ad significãdũ ꝙ loquitur nõ de parte sed de integra vniuersitate rerum, quæ mũdus appellatur.

¶ Tempus

¶Tempus itaque illuminationis exprimitur, dicendo venientem in mundū, ita quod omnis
F homo tunc illuminatur quando venit in mundum. Venit autem in mundum quãdo fit: imo
ipsum eius fieri est eius venire in mundum. Nã si pri⁹ fuisset, iã esset pars mundi: fuisset enim
pars aliqua vniuersæ creaturę: et sic non venisset in mundum. Et rursus fuisset prius scilicet
ante illuminationẽ à summa luce: quoniam illuminatur veniens in mundum. Cõtra hęreses
ergo quorumcũq; dogmatizãtium aiãm hominis pręextitisse ante ipsum hoĩem cuius est,
dicit Ioannes quod illuminat venientem (et non ante) in mundũ: hoc est in vniuersitatem cre
aturarum. ¶Acsi quęris cur non dixit qui fit, ex quo venire in mundum est idem ꝙ fieri in
mundo? In promptu ratio est: ad significandum, s. quod anima hominis venit ab extrinseco:
hoc est fit non eductione ipsius de potentia materię (sicut fiunt animæ reliquorum aĩalium)
sed fit simplici emanatione à deo. non prius quam infundatur corpori: sed creãdo infunditur
& infundendo creatur. ad describendum ergo singularissimũ modum fiẽdi quo aĩa cuiusli-
bet hominis fit, dixit venientem in mundum. ¶Et si rursus quæsieris cur dixit omnẽ homi-
G nem, & non dixit omnes animas hominum? in promptu quoq; ratio est: ne errarem⁹ saltẽ
suspicando animas præexistere aut præilluminari antequam homo existat & illuminetur. In
mundum itaq; omnẽ hominem venientem ratione suæ animæ qua reponitur in spem ho-
minis, describit illuminari: vt omni ambiguitate exclusa intelligamus tũc intellectũ animæ
nostræ illuminari quũ homines simus: ꝙ est dum anima creando infunditur corpori & in-
fundendo creatur. Et dixit hoc ad describẽdum illam summam lucem à ioanne testatam, esse
illam quæ est creatrix animarum intellectiuarum singulorum hominum: vt ex opere disce-
remus quod est summa lux summe intelligibilis, Dixi autem creatrix: quia non aliter illumi-
nat omnem hominem venientem in mundum quam creando animas nostras cum lumine
intellectus agentis. ¶*In mundo erat.* Dixerat vt crederent. & propterea mõ aperit necessitatẽ
credendi, ex hoc quod verbum præsens in mũdo non fuit cognitum. ex hoc enim quod cog-
nitum non fuit, oportuit vt vel fide cognosceretur. ne omnino remaneret ignotũ. Pręsentiã
H ergo verbi in mundo describit, dicendo. in mundo erat: ne eius absentiæ ĩputaretur quod non
est cognitum. ¶Et scito quod quum quater nominetur mundus (semel dicẽdo veniẽtem in
mundum: & nunc, in mundo erat: & tertio, & mundus per eum factus est: & demũ, & mũ-
dus eum non cognouit) semper dictioni mũdus prępositur articulus in textu gręco: ad sig-
nificandum quod non diuersimode mundi noĩe vtitur his quatuor vicibus. In mundo itaq;,
hoc est in vniuerso, erat verbum: quod secundum suam naturã eleuatum est supra totũ vni-
uersum. ¶*Et mundus per ipsum factus est.* Ne errares intelligendo quod verbum erat in mũdo
sicut pars aliqua vniuersi, subiunxit modum quo erat in mundo, dicendo & mũd⁹ per ipsum
factus est, Non enim ad explicandum quod mundus factus est per verbũ, hoc subiũxit (quia
iam hoc prædixerat aperte. dicendo oĩa per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil ꝙ
factum est) Sed ad declarandum modum quo verbum erat in mundo, subiunxit & mundus
per ipsum factus est: vt hinc intelligamus quod verbum erat in mundo sicut exemplar in
I exemplato, & non sicut aliquid clausum in mundo. ¶*Et mundus eum non cognouit.* Eum pro
ipsum. Neutro enim genere latina lingua interpretandum fuit: vt cõgrua grãmatica refera-
tur ad verbum. ¶Cogor ex identitate significati mundi, intelligere quod & verum esse cõ-
stat. s. quod mundus non cognouit diuinum verbum. hoc est nulla creatura cognouit diuinũ
verbum, quamuis existens in mundo facto per ipsum quia nec homines nec angeli cognoue-
rũt diuinum verbum in creaturis repræsentatũ: quia omnes latuit mysteriũ trinitatis: quia
mysterium trinitatis excedit naturalẽ cognitionem & hominum & ãgelorum. Vnde & ipse
Iesus dicit. nemo nouit patrem nisi filius, neq; filiũ quis nouit nisi pater. ¶Vbi erudite lector
perspice euangelistam reddere rationem quare oportet credere, ex hoc ꝙ mysterium trini-
tatis incognitum fuit naturali notitia nõ solũ hominibus sed etiã vniuersis creaturis. hoc enĩ
clare significatur dicendo, & mundus ipsum (verbum) non cognouit. verbũ namque ꝑsonam
significat trinitatis. ¶*In propria.* pro, in sua, venit. Dixerat vt testimonium perhiberet de luce:
k & subiunxit postea quæ esset illa lux, sed adhuc non dixerat venisse illam. Et propterea mõ
sub verbi nomine describit venisse: ad declarandum ꝙ ioannes venit vt testimonium perhi-
beret de luce postquam lux venit in sua. ¶Sed caue ne erres nesciendo iungere & verificare
hæc duo simul, scilicet in mundo erat, & cum hoc venit in sua. Diuersus enim mod⁹ essendi,
veritatem aperit. In mundo siquidem erat & est semper exemplar in exemplato: venit autẽ
alio modo scilicet personaliter formam serui accipiens. ¶Et dicit in sua, nõ solum ad signifi-
candum quod facta oiã ipsius sunt, sed ad explicandam rationẽ quare venit scilicet ob sua.

Consentaneum

Consentaneum siquidem humanæ rōni est vt dominus quandoq; veniat ad sua visitet sua, restauret sua quæ reparatione indigent. Et hanc fuisse rationē aduentus verbi dei in mūdū, dubium nullum est. *Et sui eum non receperunt.* Dixerat vt omnes crederent: ne errares intelligēdo fructum aduentus verbi esse fidem omnium declarat modo euangelista quod omnes crediderunt. *Sui.* Non dicit omnes sui sed indefinite sui, hoc est homines. quos iā definierat suos, dicendo illuminat hominem veniētem in mundum. nam nullius magis proprii sunt quam illius qui creauit eos. *Eum.* pro, ipsum. vt congrua grammatica referatur ad verbum. A

¶ *Non receperunt.* fide. in qua etiam clausula redditur ratio oportuni testimonii Ioannis Baptistæ. nam si accedente officio iannis baptistæ adhuc homines non crediderunt verbo quod venit in mundum, multo pauciores credidissent sine ioannis officio.

¶ *Quotquot autem receperunt eum.* Dixerat vt crederent: & postea subiunxit necessitatem credēdi. explicat modo vtilitatem credendi: vt cognoscamus q̄tum est vtile nobis credere. Dicēdo quotquot autē, manifestat ꝙ indefinite dixit sui ipsum non receperunt: ē regione distinguēs alios qui receperunt. Aperit quoq; nullam esse disparitatē sexus, ætatis, status, gentis &c. inter recipientes ipsum nullumq; esse limitatum hoībus numerum recipientium qui possint fieri filii dei, sed quotquot receperint oēs posse fieri filios dei. Et dixit hoc ne quis putaret se tarde recipere, completo iam numero: aut se non idoneum ex cōditione, statu, sexu, gente &c. B

¶ Receperunt eum. pro, ipsum. refertur enim verbum. Receperunt inquit in præterito, non recipient: ad significandum quod de fidelibus loquitur suscepta iam fide christi. *Dedit eis potestatem filios dei fieri.* pro, vt filii dei fierent. Non dicit dedit eis potestatem vt filios dei se facerent, sed vt fierent filii dei. Sicut enim in naturalibus elementis est potestas non vt se moueant sursum aut deorsum, sed vt moueatur terra deorsum & ignis sursum, ita christifidelib⁹ data est potestas non efficiendi seipsos filios dei (actio enim hæc omnem creatam facultatē excedit) sed vt fierent filii dei. Potestas aūt hæc, donum gratię gratum facientis est. illa enī possumus potentia propinqua, potentia quæ est velut inchoatio eiusdem generis, fieri filii dei. Et est sermo de filiis dei adoptione cōsummata: hoc est in statu glorię. hanc enim sup̄mam. vtilitatem fidei intendit fidelibus proponere: vt patet ex subiunctis. *Is qui credunt in nomine.* pro, in nomen, *eius.* Exponit quibus dedit dictam potestatem: ne errares intelligendo datam esse omnibus qui fidē receperunt christi. Adiungit siquidē receptæ fidei duo. Alterum est p̄seuerantia in fide: significata dicēdo iis qui credunt. Et propterea non dicit iis qui crediderunt, sed qui credunt: hoc est perseuerant credendo. Alterum est studium ad diuinam gloriā: significatum dicēdo in nomē eius. Multi enim perseuerant credētes: sed non tendendo ī nomen, in gloriam, famam, laudem dei. Sed qui credunt in nomē verbi, non quærunt quę sua sunt: sed tendunt ad ea quæ sunt nominis (hoc est famę, laudis, gloriæ) iesu christi verbi dei. C D

¶ Et ex ista clausula apparet quod loquitur de gloriosa adoptione filiorum dei: ad quam suspirat. Apostolus ad Ro. 8. nam filios dei fieri & esse per gratiam in præsenti vita collatum est etiam iis qui non perseuerant credentes in nomē eius. *Qui.* Hoc relatiuum non refert eos qui credunt, sed refert filios dei. Postquam enim exposuit illam particulam quotquot receperūt eum, adiungēdo iis qui credunt in nomē eius, exponit modo reliquam particulam. s. filios dei fieri: declarando modum quo nascuntur filii dei. *Non ex sanguinibus.* Non nascuntur filii dei ex commixtione seminum, ex coniunctione maris & fœminæ, ex actiōe & passione partis vegetatiuæ. Sanguines appellauit semina humana, masculi & fœminæ: quoniam masculinum semē sanguis est causaliter: fœmineum aūt forte est sanguis etiam formaliter. Sine dubio aūt est causaliter: appellando mulieris semē quod vt materiam præbet mulier generationi. *Neq; ex voluntate carnis.* Filii huius seculi, delitiis vacantes, ducētes in bonis dies suos, sunt illi ad literam qui nati sunt ex voluntate carnis: hoc est ex voluntate carnalibus affecta. neq; sic nasci filios dei, ioannes describit. *Neq; ex voluntate viri.* Heroici hoīes, ex studio ad ardua euecti quodammodo in deos apud opinionē hominum, ad literam dicuntur nati ex voluntate viri: hoc est ex voluntate affecta ad sup̄mum virilitatis. Et neque sic nasci filios dei, ioannes scribit. Et in his tribus modis comprǽhēdit oēs modos quibus homines fiunt tam secundum esse naturæ quam secundum esse moris & status cuiusque. Fieri quidē quo ad naturalia, primo membro comprǽhenditur. Fieri autem secundum mores & status, aut est secundū voluntatem affectam iis quæ sunt corporis: quæ in secundo membro depræhenduntur, aut secundum voluntatē affectam iis quæ sunt animi quæ tertio membro compræhenduntur. in quo magna est latitudo. alii enim militia, alii scientiis speculatiuis, alii inuentionibus artiū, alii morali rigore, affecti ad ea quæ sunt animi sunt. Omnes itaque humani modi excludūtur E

â fieri

à fieri filios dei. *Sed ex deo nati sunt.* Non dicit facti sunt, sed nati sunt: & similiter non dicit à deo (velut ab extrinseco (sed ex deo, velut homogenio. ad significandum filios dei spectare ad
F genus diuinum: hoc est ordinē incōmunicabilem vt sit naturalis quibuscunq; substantiis aliis à deo, quantuncūq; excellentibus, tam factis q̄ factilibus. Est enim ille rerum æternę foelicitatis, ordo rerum supernaturalium, non respectu huius vel illius sed simpliciter & absolute: quia est cōstitutiuus in iis q̄ propria sunt deo: qualia sunt videre deum sicuti est trinū & vnum, frui ipso deo immediate & inamisibiliter. Hoc est enim esse filios dei consummate. & ꝓpterea ex ipso deo nasci eos oportet: vtpote ad diuinum genus inamissibiliter eleuatos. hæc est vtilitas fidei christianæ. *Et verbum caro factum est.* In textu græco præponitur articulus dictioni verbum: ad significandum quod de illo verbo loquitur de quo tot & tanta dixit.

¶ Dixerat ꝙ Ioannes venit vt testimonium perhiberet de luce, ipsi ioanni nota, aliis occulta: & subiunxerat ꝙ in sua venit, Aperit nunc & modum quo venit, in quo latuit lux: & simul declarat non esse incredibile quod dixerat (scilicet homines fieri filios dei ita quod ex deo nati sint) dicendo & verbum caro factum est. Hæc enim omnia per hoc explicat. Nam & modum quo venit explicat, dicendo ꝙ factum est caro. Ne enim errares vagando ad quærendum
G modum veniendi, explicat ꝙ verbum venisse in sua, est verbum factum esse carnem. Acsi apertius dixisset. in sua venit sic. s. ꝙ verbum factum est caro. In quibus verbis simul dicit ꝙ lux in carne latuit. Et ex quo hoc superans omnia mirabilia immo omnia excogitabilia verum est (scilicet ꝙ verbum caro factum est (facile credendum est homines aliquos ex deo nasci filios dei. ¶ Et quoniam in his verbis definitur incarnationis mysterium, oportet diligentissime ac perspicacissime hæc intelligere. intellige igitur ante omnia verbum nō dici factum. Non enim dicit & verbum factum est (hoc siquidem esset contra superius dicta, oīa per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil ꝙ factum est) sed dicit verbum factū est caro. Non enim significatur ꝙ verbum incepit esse, sed quod verbum incepit esse caro. Non significatur qđ verbū factum est, sed quod verbū factū est caro. Et quoniam verbū deus est alienum ab omni mutabilitate, oportet intelligere quod verbum absq; quacunque sui mutatione factum est caro. ita qđ nulla alteratio. nulla mixtio, nulla conuersio in verbo signifi
H cetur. Non enim alteratione aliqua alteratū est verbum vt fieret caro: nec mixtio aliqua verbi cum carne intercessit, nec verbum versum est in carnem. Hæc siquidem oīa somnia potius q̄ dogmata appellanda sunt: quoniā constat immutabile omnino esse verbum quod erat in principio deus. Vere itaque ac ꝓprie & tamē absque sui mutatione verbū factū est caro. ¶ Et quoniam fieri terminatur ad esse, & esse carnē est esse substantiam. oportet quoque intelligere quod verbū factum est caro ita quod iam est caro. Et hinc excluduntur errores quorumcūque dicentiū quod verbum iunctū est carni relatione aut negatione aut quocūque esse accidētali. Nulla enim relatio, nulla negatio, nullumque esse accidētale sufficit ad verificādū verbum est caro, vt patet: q̄uis sufficeret ad verificandum, verbum inhabitat carnē aut verbū est carneum, & similia. esset enim carnem est esse substantiam, & non est denominari à sub-
I stantia. Prpter quod ioannes nō dixit verbum factum est carneum, sed dixit verbum factum est caro: expresse sonans quod verbum incepit esse caro: quę est substantia, & non denominatio, non relatio, non negatio, non accidens aliquod à substantia. ¶ Et si perspicacius considerentur hæc verba (quibus significatur qđ verbum in sua integritate remanens verbum, factum est caro non carneum) apparebit euangelistam exclusisse ab hoc facto, omnem modū quod apud nos vna res prȩexistens fit alia. Aer enim qui fit aqua, nō remanet aer: hō qui fit albus, nō fit albedo: & vniuersaliter materia nō fit forma. verbum autem factū est caro factū est alterum extremum: & dictum est ab(que oī sui mutatione. ¶ At si instas quomodo ergo
K intelligeremus qđ verbum factum est caro? Respondemus quod verbum factum est hypostasis carnis. verbum siquidē ab ęterno suapte natura erat hypostasis diuina: & vbi venit plenitudo tēporis, factum est hypostasis carnis ita quod illamet hypostasis q̄ erat hypostasis deitatis, est modo etiam hypostasis carnis. & ꝓpterea vere dicitur & est caro. nam hypostasis carnis vere est caro: sicut hypostasis naturę bouinæ vere est bos: & sic de aliis. ¶ Quum aūt dupliciter intelligi possit verbum fieri hypostasim carnis (vel quod carnis præexistētis propriá hypostasim abiecerit & loco illius subintrauerit: vel qđ quum caro fieret, prȩuenerit verbum carnis hypostasim propriá) ne errares putando qđ verbum prȩexistentē carnē assumpserit & hypostasim carnis corruperit, dixit quod verbum factum est caro. Ex hoc enim quod verbum factū est caro habetur & qđ verbum nihil carnis abiecit (nam quum homo fit albus, nihil albi abiicit: & quum aer fit aqua, nihil aquę abiicit: & vniuersaliter nihil termini ad quē abiicitur

abiicitur in factionibus.& ꝙ caro nō preextiterit,sed tunc facta est quādo verbū factū est ca A
ro nam terminus in oī factione tunc fit quādo factio terminatur.quum enim hō fit albus.
tunc noua est albedo:quū aqua fit aer,tunc nouus est aer:& sic de aliis.Quādo itaq; verbū fa
ctū est caro,tūc illa facta est.imo in hoc ipso ꝙ verbū factum est caro,facta.est caro,nō seipsa
sed in hypostasi verbi:vt suaui dispositiōe(nō inferēdo corruptionē)intelligatur ꝙ verbū fa
ctum est caro.præter hoc ꝙ fas nō est à corruptiōe inchoare verbum eleuationē naturæ no-
stræ in diuinā hypostasim renouatricā mundi.Et q̄uis appellatiōe carnis intelligatur homo
quum dicitur ꝙ verbū factum est caro.Euāgelista tamē non dixit & verbum factum est ho
mo,sed factum est caro.tum ad explacandā diuinam dignationē,in hoc ꝙ verbum factum
est id ꝙ est infimum in hoīe.s.caro.maxima siquidē describitur dei benignitas,dum vsq; ad
infimum descēdisse describitur Tum ad excludēdum erroneum sensum qui fuisset acceptus
si dixisset & verbum factum est homo.nam homo est homo rōne aīæ intellectiuæ:ac ꝑ hoc B
intellectum fuisset ꝙ verbum iunctum est hoī rōne animæ intellectiuę per gratiam,per opa-
tionem intelligendi & amandi,& nō sēdm esse substantiæ.Sed dicendo ꝙ factum est caro(q̄
non est capax gratiæ,non intelligit,non amat)intelligēdum expressit ꝙ verbum iunctū est
carni sēdm esse substantiæ. ¶Tum quia homo nomen est personæ:hoc est rōnalis naturæ
hypostasis,& non hypostasis absolute.& potuisset intelligi ꝙ verbum factū est persona hoīs,
& nō hypostasis substantiæ:sic quidā textum hunc non penetrantes intellexerunt,dicēdo v-
nionē factam in persona non hypostasi. Dicendo aūt ꝙ verbum factum est caro,manifeste
explicat ꝙ verbū factum est hypostasis carnis,quæ est hypostasis substantiæ absolutę.¶Tum
ad explicandum diuinæ oīpotentiæ efficaciam:ex hoc ꝙ pertingit ad faciēdum deum esse
etiam hypostasim substantiæ nō solum rōnalis sed irrationalis,sed inanimatæ.Quis eni au- C
deret dicere verbum diuinum esse hypostasim corporis christi mortui in illo triduo mortis,
nisi Ioannes dixisset & verbum caro factum est.Tum ad declarandum naturas sensibiles (de
quarum numero est caro)quas appellauerat tenebras,nō esse malas:vt Manichæi fingunt.ex
hoc enim ipso ꝙ verbum factum est caro,significatur ꝙ caro nō est res mala.nō enim est fas
cogitare ꝙ supremum illud verbum.Factum est res mala.Si diceretur aūt homo,oīa inter-
pretarentur rōne partis intellectiuę:per quam homo reponitur in specie hoīs.Nec propterea
omisit euangelista significare ꝙ verbum factum est homo: quoniam dicēdo factū est caro:
cointelligitur ꝙ factum est homo.Tum quia caro nō est caro nisi sit animata:caro eni mor
tua nō est caro nisi ęquiuoce.& similiter nō est caro humana nisi sit animata aīa hoīs,cōstat
aūt & si nō dici tamē significari & intelligi carnē humanā, quum dicitur & verbū factum
est caro.Tum quia hypostasis carnis in hoīe,& hypostasis hoīs.Quamuis enim in hoīe sint
plures partes,& à multis dicantur plures formæ,nullus tamen fingit plures hypostases in v-
no homine.Vnde ex hoc ꝙ verbum factum est caro , ex hoc quod verbum est iam hypo- D
stasis carnis illius humanæ assumptæ,habetur quod factum est homo,quod est hypostasis ho
minis.Tum quia explicato eo quod posset verti in dubium,reliqua illius mysterii vt certa
cointellecta relinquuntur.Poterat autem in hoc mysterio dubitari an verbum vsq; ad hoc in
fimum descendisset vt fieret caro.& propterea explicando quod factum est caro,consignifi
cata vt certa reliquid quod factus est homo,quod factus est sensitiuus,quod factus est ratio-
nalis:& reliqua quæ supposito quod factum est caro,in nullam debent ambiguitatem dedu
ci.*Et habitauit in nobis.*Pronomen nobis,monstrat quod non de habitatione in assumpta na
tura est sermo.nam assumpsit vnam singularem humanitatem,& non multas. Præpositio
vero in(dicendo in nobis)monstrat quod non de habitatione locali seu exterioris conuersa-
tionis est sermo.dicendum enim fuisset & habitauit,inter nos, vel nobiscum si localis ha-
bitatio significaretur.De habitatione itaq; in cordibus nostris est sermo,quum dicitur & ha-
bitauit in nobis,Et dixit hoc ne errares existimando verbum ex hoc quod factum est caro, E
impeditū esse ab habitando spūaliter in animis nostris.& docuit quod verbum ita factū est
ca ro quod tamen habitauit spiritualiter in nobis secundum animam.Vnde & significātius
dicit habitauit:ad excludēdū impedimētum carnis,quæ habitare nō potest in spiritu qui est
aīa nostra.Et dicit habitauit,non dicit cōtulit nobis gratiam fidei,spei,charitatis &c. ad si-
gnificandam differētiam inter dona diuinæ gratiæ & virtutes animi.nam virtutes tam intel
lectuales q̄ morales sunt ad perfectionem congeniti animi,dona aūt gratiæ sunt ad hoc vt
ab extra veniēs verbum,deus non hospes sed habitator in animis nostris fit vtēs continue &
iis q̄ sunt animi & iis quæ sunt corporis nostri:sicut habitator vtitur domo in qua nō hospita
tur sed habitat.Vnde & Paulus dicebat,habitare christum per fidē in cordibus vestris &, de
seipso,

seipso, an experimentũ q̃ritis eius qui in me loquitur. christi dicẽdo itaq; & habitauit i nobis,
F explicat ꝙ fuit intus in animis nostris, cõtinueutẽs itellectu, volũtate affectib⁹, virib⁹, studio, operibusque nostris ad seipsum, hoc est siquidẽ verbũ habitare in nobis. habitator enim ad proprium vsum domo vtitur. Et *vidimus.* pro, & spectauimus. Significatur enim plusq̃ videre scilicet diligentius ac fixe intueri. *Gloriam eius.* Quum dixisset ꝙ verbum caro factum est occurrit modo tacitæ quæstioni, quid scis tu de hoc (Et satisfacit quæstioni dicendo, & spectauimus gloriam eius, scimus hoc quia vidimus, Nec dicit & spectaui, sed spectauimus: quia nõ solus fuit spectator. Gloriam eius. Non dicit miracula eius, sed gloriam. Quam spectauit Ioannes cum aliis post christi resurrectionem, præcipue in die ascentionis. tũc enim spectarũt gloriam eius. Quam etiam spectauit Ioannes cum Petro & Iacobo in transfiguratione iesu. His enim modis directe verificatur, & spectauimus gloriam eius: quoniam vtrobique spectatus est in forma gloriosa. *Gloriam quasi vnigeniti a patre.* Quasi aduerbium similitudinis est, nõ frustra appositum: sed ad explicandam veritatem puram, ad explicandum ꝙ nõ spectauimus gloriam vnigeniti. illam enim neque ioannes neque alii discipuli viderunt: sed reseruatur vi
G denda in cœlesti patria. Et propterea nõ dixit gloriam vnigeniti, sed gloriam tanq̃ seu velut vnigeniti: hoc est gloriam similẽ glorie vnigeniti, hoc est gloriam repræsentantẽ vnigenitũ. Et vere talẽ gloriam spectarunt tam in transfiguratione q̃ ascensione. Viderunt enim gloriã decentem vnigenitum, gloriam manifestantem vnigenitum: & non ipsam vnigeniti gloriã, quam in semetipso habet ab æterno. Et scito ꝙ dictio vnigeniti, est nomen & nõ participiũ. & propterea duplex potest reddi constructio literæ. Altera, gloriam a patre tanq̃ vnigeniti. & tunc significatur gloria collata à patre. & ad literam sonat gloriam transfigurationis. in qua gloriosus visus est: dicente patre, hic est filius meus dilectus &c. iuxta ꝙ Petrus apostolus etiam dixit in primo cap. secundæ epistolæ. speculatores facti illius magnitudinis: accipiens enim à deo patre honorem & gloriam, voce delapsa ad eum â magnifica gloria; hic est filius meus dilectus &c. Quia tamen duriuscula est hæc constructio, reliqua plana est: vt à patre, referatur ad vnigenitum. respectu cuius constat dici patrem. Sed aduerte erudite lector quod euangelista transit in aliud genus rerum hactenus enim nunq̃ nominauit patrẽ aut filium,
H sed verbum. deum, lucem, vitam. Duo rerum genera nobilia in vniuerso sunt. alterum rerum quæ cognoscunt: alterum rerum quę viuunt, inter quæ tanta est distantia quod in rebus cognoscẽtibus, quatenus cognoscentes sunt, non inueniuntur pater et filius. nullus siquidẽ angelus est pater alterius, nullus homo scd̃m quod cognoscit est pater alicuius: & similiter nullũ aliud animal secundum quod cognoscit, filium generat. in rebus autem viuentibus tantũ inueniuntur pater & filius: sic quod naturalissimum opus viuẽtium quatenus viuẽtia sunt, est generare sibi simile. Qũ declarasset itaque ioannes naturam intellectualẽ verbi, ac per hoc descripsisset verbũ in supremo rerum gradu (summus enim rerum gradus est gradus intellectualis) ne erraremus intelligendo naturam intellectualem verbi queadmodũ est intellectualis natura in vniuerso scilicet absque patre & filio, subiũgere curauit verbũ sic esse verbũ, hoc
I est intellectualis naturæ, qđ etiã est filius vnigenitus à patre: vt p hoc doceret qđ hæc duo (scilicet esse intellectualis naturæ, & esse naturæ habẽtis patrẽ & filiũ) q̃uis in vniuerso nõ coẽat sed sint disparata, in deo tamen vniuntur: immo absque oĩ distinctione cum summa simplicitate p̃habẽtur ita ꝙ nõ metaphorice aut sola appellatione sed vere & proprie sunt in diuina natura pater & filius: immo pater & filius vnigenitus, ita qđ verbum vere & propriæ est filius vnigenitus: & dicẽs verbum est vere & proprie pater à quo genitus est filius vnigenitus. Hæc siquidem oĩa clare significant hæc euangelistæ verba, explicantia verbum esse vnigenitũ à patre. nam dicendo patre, consignificat correlatiuum eius, filium. & dicendo vnigenitũ explicat vnicum genitum filium à patre. ita qđ plus explicat dicendo vnigeniti à patre, quã si
K dixisset filii à patre. nam explicatur etiam natiuitas & vnitas filii: vt patet. ¶ Quod aũt vere ac ꝓprie in diuina natura sint pater & filius sitque vere ac proprie natiuitas (sic quod verbũ proprie est filius, & dicens verbum est proprie pater: & dicere verbum est proprie generare filiũ & verbum dici est proprie filium nasci, & verbum dictum esse est proprie filium vnigenitum esse declarari potest, monstrando conditiones oẽs requisitas ad patrem & filium & ad natiuitatem, inueniri in deo dicendo verbum. Quod si cupis intelligere, oportet vt prius in cõmuni loquendo penetres oẽs & solas cõditiones requisitas ad productionem illam, qua filius à patre gignitur. penetrabis autẽ illas, si eleuabis intellectum ad expoliãdum generationem quã aliquis homo est à patre suo genitus, à modo quo genitus est. Quia enim hõ qui est filius corporeæ sensibilisque est naturæ, ideo à patre suo productus est tali mõ scilicet mediante semine

corporeo,

corporeo, mediante fœmina, mediante transmutatione, & intercedēte tēpore quo educitur de potentia materiæ ad actum &c. Sed si intellectualis esset naturæ vterq; (scilicet pducens & productus) nullum corporeum, nulla mutatio, nullum tēpus interueniret: sed sola cōmunicatio eiusdē vitę naturę specificæ qua viuit producens, ex vitalis productionis fieret p ducto. ac per hoc non minus esset ille pater & iste fili⁹ quam modo est tali mō: hoc est cū tot mediis & modis, ad imperfectionem ptinentibus. Conditiones itaq; omnes & solę requisitę ad vere ac proprie productionem filii à patre sunt tres. Prima est quod sit productio hypostasis viuentis ab hypostasi viuente vt sic. ignis enim product⁹ ab igne non est filius ei⁹. nec Eua est filia Adę: quia non per actionem vitalem producta est de Adā. Secunda quod sit secū dum similitudinem in natura specifica qua est & viuit producens. vermis enim pulex & c. geniti ex homine nō sunt filii hominis. Tertia quod ex vi illius productionis sit pductus similis in specie producenti. Et hęc in secunda formaliter intellecta cōtinentur. ponitur tamē explicite propter minus eruditos: vt explicite hinc intelligant differentiam inter pductionē filii & spiritus sancti: vt inferius declarabitur. Quia itaq; deo dicente verbū, inueniūtur omnes iste conditiones, merito vere & proprie dicens est pater & verbū filius. Deus enī dicens est hypostasis viuens: & quatenus viuens dicit. nam³ dicere actus vitalis est. Verbum quoq; dictū, hypostasis viuens est (nam in ipso vita erat) & . à deo dicente pductū. Similitudo quoq; inter eos est naturæ specificæ: quia dicens est deus, & verbum est deus. Et hoc ex vi productionis: quoniam non voluntate sed natura producitur vt similitudo ipsius dei: sicut quilibet intelligens seipsum, profert verbum similitudinem suiipsius. Vnde merito verbū dicitur & est genitum à patre. nec solum genitum sed vnigenitu m: quia perfectū omnino est adæquans totū dicentem. Non enim ideo est vnigenitus, quia exhausta est natura aut potentia dei dicētis & generantis: sed quia vnus genitus accepit quicquid potest cōmunicari per dicere, quicquid potest cōmunicari per generare, quia adęquat dicere, quia adęquat generare. ¶ Cōcludit itaque quod ideo Euāgelista post descriptum deum verbū nominat illudmet vnigenitum à patre: ad aperiendum quod nō accidētalis sed substantialis, non voluntaria, sed naturalis, nō imp fecta sed perfecta est illa verbi productio, prębabēs in se & quicquid perfectionis est in pdu ctione verbi intelligibilis, & quicquid pfectionis est in productione vnigeniti filii, nō à matre sed à patre. tam eminens siquidē est pductio illa diuina vt nō possit explicari aliqua vna productione illarū quę in creaturis inueniuntur. Et propterea ad explicandū quod productio diuina est non solū immaterialis, sed etiam quod est per actionem non transeuntē in aliā naturam (qualis est productio quā deus angelum creat) sed immanētē. primo descripsit sub re & nomine verbi: ad explicandum vero quod productio eadem est substātialis, naturalis, vitalis, cōicatiua diuinæ naturæ perfecte vt simili, subiūxit q̄ verbū est vnigenitū à patre.

Lenum gratiæ & veritatis, Ioannes testimonium perhibet de ipso . A duerte quod dictio

P plenū est casus nominatiui in textu originali: ac per hoc nō potest cōstrui cum verbo spectauimus. ita q̄ nō significatur, spectauimus plenū gratiæ & veritatis: quoniā oporteret fuisse casus accusatiui. Et eadē ratione nō potest cōstrui appositiue ad gloriā, spectauim⁹ gloriā eius: vt exponēdo gloriā, subiūgatur plenum gratiæ & veritatis: quoniā hæc cōstructio requireret casum accusatiuū. Et similiter nō potest apponi ad dictionē vnigeniti quoniam hmōi cōstructio requireret casum genitiuū, & dicēdū fuisset, pleni gratia & veritate. ¶ Relíquitur igitur q̄ cōstruatur vel cū dictiōe verbū: dicēdo, & verbū caro factū est plenū gratiæ & veritatis: seu dicēdo & habitauit in nobis plenū gratiæ & veritatis. Sed cōstructio hæc q̄uis verissimā cōtineat sentētiā, minus tamē quadrat cōtextui. nō enim seruatur suauitas textus: sed tracta cōstructio est, vt interpositis & vidimus gloriā eius gloriā quasi vnigeniti à patre, dilata sit appositio adiectiui prioris orationis. Parēthesim siquidē excludit cōiūctio copulatiua, & dicēdo & vidimus. parēthesis enim absq; cōiūctiōe &, significata fuisset si parēthesis intercessisset. pter quod suauis cōtextus literę debuit interpretes monere ad iūgēdum hæc verba nō cum pręcedētibus, sed cum sequētibus. nam dictio iterpretata plenū, est masculini generis: cui⁹ generis est in Gręco tā verbū q̄ Ioānes. & ex quo minus quadrat cū pręcedētib⁹, & suauissime quadrat cum sequētibus, debuit trāsferri. plenus gratię & veritatis Iois testimonium perhibet de seipso. ¶ Nec est mirū quod Ioānes. Baptista dicatur plenus gratię & veritatis: quum Stephanus Act. vi. dicatur plenus fide, spiritu sancto, gratia, & fortitudine. & āgelus Gabriel dixerit de Ioāne quod replebitur spiritu sancto ex vtero matris. ¶ Dixerat itaq; euāgelista, fuit hō missus à deo & c. & quum descriptum verbum manifestasset à testimonio suo & apostolorum (dicēdo & spectauimus gloriā eius) psequitur modo inchoata de Ioānis testimonio

monio:& præponit qualitaté testis.Superius enim nullã ioãnis qualitaté dixerat:sed tãtũmó
F substantiã naturæ,fuit homo,substantiam legationis diuinæ,missus à deo:substãtiãq; officii,
vt testimonium perhiberet de luce.Vnde oportuit modo qualitatem ioannis testis tantę rei
describere.Et vnico verbo describit eum plenum gratiæ & veritatis.vt plenitudine gratiæ
monstretur qui missus est à deo.Donatus secundum omnem sui partem gratia sic quod ni-
hil ioannis gratia vacaret.minus dico,immo quod nulli ioannis parti aliquid gratiæ deesset,
plenum enim est cui nihil deest eius cuius capax est.Plenitudo autem veritatis ad veritaté
testimonii directe spectat sicut plenitudo gratiæ ad dispositionem testis in seipso.¶Cum
his tamen eleua mentis oculos:& perspice Euangelistam significantissime describere qua-
litatem testis,talis tantiq; mysterii.Sciebat enim quod omnis homo mendax:ac per hoc testi
monium ioannis hominis,ex suo genere fallax.Et propterea simul qualificatum causa & effe
ctu describit.plenitudo siquidem gratiæ causa est plenitudinis veritatis.Acsi apertius dixis
G set. Quamuis ioannes quia homo potuerit deficere à veritate:quia tamen plenus gratiæ,ac
per hoc plenus veritatis perhibet testimonium de ipso verbo,exemptus est ab omni suspici
one falsitatis.à pleno enim gratię ac veritatis,non potest exire nisi verum diuinę gratię testi
monium,nisi verũ verbi(quod est fons gratiæ & veritatis)testimonium.¶Significãter quoq;
dicitur perhibet in presenti:ad significandum perseuerantiam testificationis.non enim semel
aut bis sed sępe,sed perseuerando continue ioannes perhibebat testimonium de Iesu:sciens se
ad hoc missum,vt frequenti testificatione induceret filios israel:ad credendum Iesu.¶*Et cla*
mat.pro,& clamauit.Hæc mutatio temporum à præsenti in præteritum,innuit quod dixim⁹
scilicet priorem sententiam fuisse plenus gratia & veritate Ioannes testimonium perhibet de
ipso.Et declarata qualitate testis,subiungit modo factum præteritum.Et inchoat à modo tes
tificandi,dicendo & clamauit non in latebris,non secreto,non submissa voce,sed clamãdo,
hoc est publicæ,cunctis audientibus testificatus est.Qui enim clamando testatur,publicæ &
absq; delectu auditorum manifeste testatur.*Dicens*.*Hic*.Quatuor testimonia prolata à ioãne,
H in hoc capitulo refert:non ordine quo ioannes illa protulit,sed manifeste dicit Euangelista
hoc quod primo refert testimonium subsecutum fuisse aliud:vt ipsa etiam verba ioannis Bab
tistæ clare sonant.¶Dicendo hic,significatur quod hoc testimonium protulit ioannes Bab-
tista demonstrando ad sensum Iesum.pronomen enim hic,demonstrationem significat ad
sensum præsentis eius quem prædixerat venturum.¶*Erat quem dixi*.Quum expectares di-
centem.Hic est quem dixi,non dixit,Hic est,sed,Hic erat:ad significandum quod non de no
uo est is qui est,sed erat.¶Quod vt clarius penetres,recole superius dictum esse quod ioan-
nes venit vt testimonium perhiberet de luce que illuminat omnem hominem venienté in
mundum.Et hoc primum testimonium ꝙ hic refertur,directe est de diuinitate Iesu Christi,
quæ est illa lux,Et ꝓpterea dicit hic erat:vtendo eodem substantiui verbi tempore quo de-
scripta sunt diuina.In principio erat verbum,& verbum erat apud deum & c.¶Dicendo,
Quem dixi,clare monstrat ioannes Baptista tépore huius testificatiōis demonstrãtis Iesum
I pręsenté iam prędixisse venturum. ¶*Qui post me venturus erat*.Recitat ioẽs Baptista propria
verba olim dicta de iesu sub nomine relatiuo.¶Et quoniam pluries repetuntur hæc verba
vt magna mysteria cõtinentia,ideo perspicatius oportet illa intelligere.Tria enim explicat
ordine resolutorio.Primũ officia gratiæ ad quæ exercenda venturus erat tunc Iesus.Incæpe
rat siquidem prius ioannes Baptista prædicare antequam Iesus inciperet prædicare.Et ꝓpte
rea aduẽtũ iesu ad officia gratię ad prædicandũ,describit posteriorem se.Est enim sensus.Qui
post me venturus est ad officia gratiæ,ad prædicandum,ad baptizandum,ad cõuertendum
mundum,¶*Ante me factus est*.Ante non significat temporis mensuram qua factus est:sed sig-
nificat terminum ad quem terminatur,factus est.Et est sensus.factus est ante me,factus est a
k terior me.ita ꝙ non significatur prius tempore factus(quum hoc sit falsum de iesu,& secun
dum ꝙ est deus:quia non est factus.& secundum ꝙ homo:quia non fuit prius factus homo
quam ioannes:quũ fuerit factus homo sextum mensem ioanne iam in vtero agéte)sed signi
ficatur quod factus est anterior in ordine gratię secundum ꝙ homo.¶Et hoc est secũdũ my-
sterium:quo declaratur quod ies⁹ secũdũ huãnã naturã est fact⁹ ãterior in ordine gratię,secun
dum dona gratiæ(quam ioannes.Et vere longe anterior factus est & gratia vnionis persona-
lis & gratia capitali & c. ¶*Quia prior me erat*.Ratio quare factus est anterior in ordine gra-
tiæ,redditur quia prior me erat.Et in textu Greco habetur suplatiuũ:puta primus.¶Vbi ra-
tio redditur ex diuinitate,qua erat prior & primus:& duratione,quũ esset æternus.& non so
lum perfectione sed omni ꝑfectionis genere prior erat,immo prim⁹[incõparabiliter.¶Et
hoc est

hoc est tertium misterium: quo declaratur iesu diuinitas ex eo quod prior immo prim⁹ erat antequam ioannes esset. Et hoc testimonium Ioannis baptistę directe confutat Hebionitas, A negantes iesum fuisse antequam conciperetur in vtero matris. ¶*Et de plenitudine eius.* Hæc dicta (.s. qui post me venturus est, ante me factus est quia prior me erat) recitando iohannes baptista olim à se dicta repetiit quum demonstrauit Christum. & adiunxit hæc que sequuntur: explicantia vltimam particulam, scilicet quia prior me erat. explicantia diuinitatem iesu christi demonstrati: quæ implicite continebantur in illis verbis, prior me erat. Declarat autẽ diuinitatem iesu christi ab effectu, & de plenitudine. Dixerat superius verbum esse deũ vitã, lucẽ illuminãtẽ omnem hominem &c. & per ipsum facta omnia: ex quibus immensa plenitudo verbi patet. Et ꝓpterea nũc dicit. & de plenitudine ei⁹, iesu christi ratione diuinitatis. ¶*Nos omnes accepimus.* Demonstrat Ioannes Baptista vel seipsum cum reliquis prædecessoribus prophetis: contestans se cum omnibus aliis prophetis accepisse de plenitudine iesu christi. quod est manifeste testari ipsum esse verũ deũ: quũ omnes prophete acceperint de plenitudine dei solius. Vel (quod potius sonat litera) seipsum cum aliis filiis israel. pronomen enĩ nos, præsentes monstrat israelitas, quos alloquebatur: & apponendo omnes, extendit ad genus israeliticum. in cuius signum subdit de data lege per Moysen. ¶Significantius quoque dicit de plenitudine accepisse: ad explicandam participationem ad similitudinem eorum qui accipiunt aliquid de pleno. Et compræhendit omnes: ad explicandum plenitudinem iesu Christi esse illã quæ in principio erat verbum apud deũ, ex hoc ipso ꝙ extẽdit se ad omnes, ꝑdecessores & ꝑsentes. Et dcit accepim⁹: vt testimoniũ ꝓferat ex expertis ex experta acceptione in seipso. Nec explicat quid acceperit: ad significãdũ ꝙ quæcũq; accepe rũt israelitę ꝑ aliis nationib⁹, accepe rũt de plenitudine iesu christi. ꝑ ꝙ manifeste testatur ipsum esse verũ deũ. *Et gratiam pro gratia.* Ne erraremus intelligendo quod accepimus de plenitudine eius ꝑ modum affluentis redundantiæ (sicut nonnulli philosophi putant deum plenum omnis perfectionis communicare bonitatem suam rebus nobisque naturali necessitate, velut quadam redundantia seu affluentia tantę suę bonitatis) adiungendo explicat, & gratiam Dicendo enĩ C gratiam, excludit communicationem per modum redundantiæ seu affluentis. Et significat communicationem voluntariam. gratia enim nisi voluntarie conferatur. gratia non est. Verum sepe accipimus gratuita dei beneficia, sed non accipimus ea vt gratuita: sed velut nostro studio, aut casu. aut hominum seu cælorum vel naturæ ope collata. Et hoc est accipere gratiam non pro gratia, sed pro sorte vel virtute &c. Contra hoc ioannes Baptista dicit ꝙ accepimus gratiam sub ratione gratuiti beneficii. Accipere namque gratiam pro gratia, est accipere gratiam sub ratione gratiæ: sicut accipere aurum pro auro & non pro aurichalco, & margaritam pro margarita & non pro lapillo &c.

Et adiunxit hęc ad significandum quod ex plenitudine Iesu Christi, non solum diuina dona D secundum illorum substantiam accepimus, sed etiam accepimus gratuito illa collata, ita ꝙ recognouimus & accepimus vt gratuita. Dicendo enim de plenitudine eius accepimus, significatur donorum substantia. dicendo & gratiam, significatur collatio gratuita. dicendo pro gratia, significatur, sub ratione gratuiti acceptio. et intendit per hæc explicare quod quæcunq; accepit populus israel vt gratuita à deo beneficia, accepit de plenitudine iesu Christi. Hoc enim significatur dicẽdo quod nos omnes accepimus & gratiam pro gratia, nõ aliũde quam de plenitudine eius. Siue intelligamus ꝙ omnes israelitę affirmẽtur accepisse etiã gratiam ꝑ gratia: quia hoc verificatur de omnibus israelitis fidelibus, etiã fide informi. Siue nõ intelligamus affirmari omnes Israelitas accepisse gratiã pro gratia, sed affirmari ꝙ de plenitudine Iesu christi habuerint hoc beneficium (scilicet vt acciperẽt gratiã pro gratia) omnes qui tale cõsequuti sunt beneficiũ. & ꝓpterea ioannes Babptista dixerit in prima persona nos omnes: ad significandum scilicet israelitas similes sibi in veri vnius dei cultu. Et sic nõ fieret E distributio simpliciter sed accõmoda, dicẽdo nos omnes. Vbi cõsidera erudite lector significatam plenitudinem iesu christi, esse illam de qua omnes acceperunt ꝓphetę & israelitę: nec solum acceperũt sed recognouerunt gratuitã illius voluntatẽ, suscipiendo gratiam ꝑ gratia Hęc enim manifesta sunt testimonia deitatis. *Quia lex per Moysen data est.* Pondera cõiunctionem causalem quia. Reddit enim ioannes baptista rationẽ quare nos omnes de plenitudine eius accepimus. & gratiam pro gratia. Et cõsistit ratio in hoc, quia gratia & veritas per Iesum christum facta est. Introducit autem hanc rationẽ non simpliciter, sed cum relatione Iesu christi ad Moysen, & gratiæ & veritatis ad legem, non sine magno misterio: ad significandum scilicet tum ꝙ iesus christus est author legis datæ per Moysen. tum quod iesus Christus

stus venit lator nouę legis,quę est lex gratię.tum pręcipuę quod exteriora mādata data sunt
F per Moysen & Prophetas,interna verò dona gratię & veritatis facta sunt p Iesum christum vt hac comparatione magis elucescat excellentia efficatię Iesu christi. Vide singula. Lex exterior,per Moysen ministrū dei data est. Non dicit condita est:quoniam à deo cōdita,à deo dictata,sed Moysi ministerio data est populo. Et lege hoc non vt partē rationis significatæ per quia:sed perinde ac dictum,quia lex quidē per Moysen data est.vt hinc pficiscatur oratio ad neruum rationis subiunctum. *Gratia & veritas.* Sub his quidem duobus cōprehenduntur vniuersa opera dei:iuxta illud.vniuersę vię domini gratia & veritas.In proposito tamē gratia significat gratuitum dei donum supra naturalia dona concessum.veritas explicat veritatem supernaturalium quæ credenda proposita sunt. Quamuis enim de omni dono dei & de omni veritate hæc verificentur:directa tamen intentio ioānes baptistę dicentis tendit ad supernaturale donum.quod solum consueuit appellari gratia,& ad veritatē supernaturalem, non geometricam & reliquarum scientiarum. *Per iesum christum.* Non dicit per verbum non dicit per deum,quoniam non intendit testificari de verbo, de deo secundum se, sed quod
G Iesus christus est verbum,est deus,est lux quæ illuminat omnem hominem. ¶ *Facta est.* Non dicit fit aut fiet,sed facta est,nō nuper sed simpliciter & absolute facta est:hoc est quia quęcūq; veritas & quęcūq; gratia facta est, Per iesum christum facta est. Et hinc clare patet quadrare rationem.nam ex hoc ꝙ per iesum christū facta est gratia & veritas,optime infertur ꝙ nos omnes de plenitudine eiꝰ accepimꝰ.Et cū hoc simul declaratur ꝙ lex perMoysen data,fuit per iesum christum facta:quū lex ipsa gratuita fuerit, & veritas legis quędā veritas supernaturalis sit,& vt supernaturalis data & accepta etiā quo ad veritates naturaliter notas. Ad hoc enim meminit specialiter legis & Moysi,vt à suprema scriptura & supremo pphetarum explicet reliquas scripturas & reliquos pphetas,à Iesu Christo pendere:sicut omnes scripturæ & omnes prophetæ cōprehenduntur sub gratia & veritate.quę per iesum christum sunt factę,per illos autē datę. Vbi etiam aduerte ꝙ eodē loquendi modo vtitur quo superius dictum fuit,omnia per ipsum facta sunt.nā sic dicit,per iesum christum gratia & veritas fa-
H cta est. *Deum nemo vidit vnquam.* Modus quo per Iesum Christum facta est veritas subiungitur. De gratia enim iam dixerat quod accepimus gratiam pro gratia.Et primo monstrat necessitatem vt fieret veritas per iesum christū,dicēdo quod deū nemo vidit vnquā.Si enim deus visus fuisset ab aliquibus aliis à iesu christo,non esset necesse vt veritas fieret p iesum christū sed facta esset per alios qui viderunt deum:sed ex quo nullus alius vidit vnquam deum nisi filius, oportet vt veritas fiat per filium iesum christum.Et hinc apparet quod non de quacunq; veritate sed de veritate illorum quę nō sciuntur nisi à vidente deum.dixit veritas p Iesum christū facta est:alioquin extra propositum subiungeret, deum nemo vidit vnquam. Et est vera hęc sententia de cognitione naturali cuiuscūq; creaturæ.nulla enī creatura ex ppriis viribus vidit vnquam deum.Et hòc dicimꝰ propter angelos beatos:qui tēpore quo Ioānes baptista dixit hęc verba,iā videbant deum.vnde & dominus dicit,angeli eorū semper vident faciē patris.Et hic videtur germanus sensus huius literæ: vt sicut iesus dixit nemo nōuit patrem nisi filius neq; filium &c.ita Ioannes baptista dicat ꝙ deum nemo vidit vnquā vterque enī loquitur de cognitiōe & visiōe possibili cuicūque creaturę secundū pprias vires. Et patet hunc esse sensum literalē,ex eo quòd hinc manifeste sequitur indigētia diuinę reuelationis:quæ vtrobique subiungitur. *Vnigenitus filius qui est in sinu patris.* Metaphora sinus ad
K significandum coniunctionem inseparabilem inter filium & patrē inducta est.in sinu enim complexus filii infantis significari solet. Quo cōtra de filio subiungit quòd ipse enarrauit.vt ex hoc non infans significetur,sed ex sinu coiūctio ad patrē intelligatur.vt ex hoc ꝙ est cōiunctus,significetur vidēs deū:lōgeque supra alios qui nō possunt videre deū intelligatur ipse solus vnigenitus filius. Vbi quo ad misteriū trinitatis potes erudite lector pspicere distictionem patris à filio ipsi nominibus patris & filii.cōsubstantialitatē autem ex existētia in sinu. *Ipse enarrauit.* Ecce modus quo veritas per iesum christum facta est.ipse enarrauit,narrando communicauit veritatem.Et significatur narrationis modo tum voluntaria cōmunicatio narratio enim actus est voluntarius. Tum cōmunicatio absque euidentia.narratio enim nō facit euidētiam narratorum,sed dicit narrata. Tum electionē auditorum quibus narrauit. qui enim voluntarie dicit aliquid,eligit cui dicat:& nō oportet quòd narret omnibꝰ.omnes autē hæ conditiones inueniuntur respectu veritatis eorum quę sunt fidei . nā iesus Christus quatenꝰ verbū cōmunicauit volūtarie ea quę sunt dei,absq; euidētia,& quibꝰ voluit.Et ppterea,dicitur quod ipse narrauit:nō sermone vocis sensibilis,sed reuelatione & luminis interni infusione

infusione. *Et hoc est testimonium. Ioannis, quando miserunt.* Duo ioannis de iesu testimonia tetigerat Euangelista. alterum quo monstrauit iesum præsentem. alterum quod recitauit se olim perhibuisse de futuro. Subiungit autem tempus testimonii quod recitauit ioannes Baptista. ita quod pronomen hoc (dicendo & hoc testimonium) monstrat testimonium recitatum â ioanne Baptista quando illud perhibuerit, dicēdo qui post me venit quādo scilicet miserūt. A
¶Et hinc insinuatur verba omnia antedicta fuisse ioannis Baptistæ. Ipsa enim continuatio testimonii ioannis Baptistæ ad testimonium eiusdē, monstrat cuncta hæc fuisse ioannis Baptistæ testimonia. Quamuis etiam hoc pateat ex eo quòd alioquin non fuisset in hoc capitulo allatum testimonium ioannis Baptistæ de luce, nisi valde in cōmuni. dicēdo prior me erat, & cuius non sum dignus vt soluā corrigiam calciamenti, & quòd est filius dei. ꝙ erat cognomē Mesiæ: vt verba Nathanaelis & Caiphæ testantur. Et non significabatur verus deus hæc siquidē valde remota sunt ab explicito testimonio deitatis. Sed in antedictis verbis manifesta est testificatio deitatis & lucis veræ per quam facta est omnis veritas. Rursus per hoc quando, significat euangelista hoc prædictum testimonium tā clarum de deitate iesu christi fuisse vltimum inter omnia testimonia in hoc capitulo inferius scripta (quæ tribus diebus continuis perhibita sunt à ioanne Baptista) hac inter omnia testimonia scripta ab aliis euangelistis: vt patet conferenti. *Iudæi ab Hierosolymis.* Secundum ioannis Baptistæ testimonium (quod tamen fuit prius antedicto) introducitur. Legatio in primis describitur. & legantes quidē fuerunt non Galilæi, sed iudæi, qui nobiliores erant & tāto insiniores quanto ab Hierosolymis primaria ciuitate, *Sacerdotes & leuitas ad eum.* Superfluit ad eum. Legati sacerdotali & leuitica dignitate fulgentes describuntur. *Vt interrogarent eum.* Ecce officium legatorum. *Tu quis es.* Tanti habebatur ioannes vt insignes Legati mitterentur ad interrogandum ab ipsomet tu quis es? Non quod lateret eos ipsum esse filium zachariæ sacerdotis: sed v t tali īterrogatione cognoscerent ex ore eius an ipse esset Christus. seu Elias quem expectabant præcursorem Christi. *Et confessus est.* Quid confessus est. euangelista aperiet. B C
¶*Et non negauit.* Quid non negauit. Euangelista non aperiet sed subiunget: referendo ioannem non negasse se esse quod est, non negasse officium suum.
Et cōfessus est quia. pro, ꝙ, *non sum ego christus.* Hic apparet legatos prima interrogatiōe quesisse ipse erat christus. hāc enim interrogationē. Euangelista nō aliter explicat quem expliquendo responsionem, quæ præsuponit interrogationē. nullam siquidem interrogationem prædescripsit: sed solam materiā legationis descripserat, dicendo ꝙ missi sunt vt interrogarent tu quis es Omisit enī Euangelista verba interrogatoria quibus legati vsi sunt: sicut & omisit multa verba quibus interrogationē fouerunt. *Et interrogauerunt eum. Quid ergo?* Inferendo sub interrogant: eo quòd expectantes Mesiam. & audientes ꝙ ipse nō esset Mesias, facile suspicari potuerūt quod esset præcursor Mesiæ, instabat enim tempus aduentus Mesię. *Elias es tu?* Mirū est ꝙ quærunt an sit Elias: quum sciuerint ipsum esse filium zachariæ, & eliam fuisse translatum viuum. Crediderim ego istos scientes scriptum esse Malach. vlt. de aduentu Eliæ ante Mesiam, dubitasse de modo quo implēda esset illa promisio: & propterea quæsisse an ipse esset Elias promissus ante aduentum Mesiæ. *& dixit, non sum.* Vere ioannes nō erat Elias promissus ante aduentū secundum Mesiæ. & propterea ad interrogata directæ respondit veritatem. Quamuis in spiritu & virtute Eliæ venerit: & propterea Elias appellatus fuerit à domino Matth. xi. *Propheta es tu?* In textu græco præponit articulus dictioni prophetæ: ad significandum ꝙ nō quærunt an sit propheta, sed an sit ille propheta promissus. Deuter. xviii. Et hinc apparet iudæos istos tunc tēporis nō intellexisse quod Mesias & propheta ille coinciderent in vnum hominem. ¶Si enim intellexissent nomine illius prophetæ Mesiā, nō interrogassent seorsum prophetas es tu postq̄ ioannes negauerat se esse Mesiā. D
¶*Et respondit, non.* Non enim erat propheta ille. *Dixerunt ergo ei. Quis es, vt responsum demus iis qui miserunt nos. quid dicis de te ipso. Ait, ego vox clamantis in deserto dirigite viam domini: sicut dixit Esaias propheta.* Ecce executio eius quòd dixerat euangelista, & non negauit. Postq̄ enim cōfessus est se non esse christum, non esse eliam, non esse prophetam illum, non negauit se esse cum qui est non negauit officium suum scilicet se præcursorem mesiæ ad hoc vt pareturvia mesiæ. Dicit autem ego vox: ac significandum officium suum non scripturæ sed vocis testimonio exequendum. ad significandum quòd nō ad posteros (propter quos scribuntur libri) sed ad præsentes vocis officio missus est. & hoc suum tale officium, iam olim prophetatum ab esaia testatur. ne minus ei credat iam perdita opinione ꝙ esset mesias. ¶Reliqua spectantia ad hæc verba, vide exposita superius in aliis euangelistis. *Et qui missi fuerant, erant ex* E

*pharisæis.*sacerdotes & leuitas legatos, describit nõ fuisse ex secta pharisæorũ: ea ratione vt in-
F sinuet eorum arrogantiam in subsequentibus. Arrogabant enĩ multum sibiipsis pharisæi au
thoritatis, freti religiositate suæ sectę. *Et interrogauerunt eum,* Addidit hoc euangelista: vt intelli
geremus ꝙ nõ est cõmisione mittentiũ, sed ex proprio sensu subiũctã ĩterrogationẽ fecerũt
Cõmissum enĩ erat eis vt interrogarent eũ tu quis es. & nõ vt arguerent eum de Baptismo.
Et dixerunt ei, Quid ergo baptizas, si tu non es christus neq; elias neq; propheta? Cerne arrogantiã.
arguũt ioãnẽ, inferendo ꝙ nõ debet baptizare ex quo nõ est christ⁹ neq; elias nec ille prophe
ta. Tantũ propriæ tribuũt scĩẽtiæ authoritati vt decernãt nõ licere baptizare nisi alicui isto
rũ triũ. nec solũ decernunt sed repræhendere audẽt ioannẽ. *Respondit eis ioãnes, dicẽs, ego bapti
zo in aqua.* Profitetur ioannes baptismũ suũ esse imperfectũ: vt pote ĩ aqua solũ. ac per hoc nõ
vsurpare sibi aliquid indecẽs seu supra vires, *Medius autẽ vestrũ stetit.* hoc est in medio vestri cõ
uersatus est sicut vn⁹ vestrũ. ❡ *Quẽ vos nescitis.* supple quis sit. De iesu loquitur. *Ipse est qui post
me venturus est:* ad prædicandũ. ad baptizandum &c. Nota hic testimonium hoc ioannis ba-
ptistæ esse de futuro, & nõ de præsenti: quale fuit superius scriptum testimonium. *Qui ante
G me factus est.* Expone vt supra qui factus est anterior me in ordine gratiæ: quamuis adhuc
nõ appareat vobis dignitas autoritasq; eius. Hoc est testimonium ꝙ ipsemet ioannes bapti
sta pluries resumpsit, citando hæc sua verba: vt patet iam in testimonio superius scripto, quã
in alio testimonio immediate inferius subiuncto. *Cuius ego non sum dignus vt soluam eius cor-
rigiam calciamenti.* Relationem sui ad iesum (nõ tamen adhuc nominatũ aut monstratũ)
explicat: dicendo se indignum ad minimum seruitium, explicatum per solutionem cor-
rigiæ calciamenti. Aduerte hic ꝙ cæteri euangelistæ (Matthæus. iii. Marcus. i. & Lucas. iii. ex
plicant quõd quum ioannes baptista dixit ego baptizo in aqua, & subiunxit alium ventu
rum se maiorẽ, adiecit ꝙ ille baptizabit in spiritu sancto. Quod ioannes euangelista hic ta-
cuit integram responsionẽ ioannis baptistæ, quum dixit ego vox clamantis in deserto diri
H gite viã domini. Sciens enĩ hæc scripta ab aliis euangelistis, sensuit sufficere ꝙ capita respõ
sionũ scriberet: relinqua subintelligenda ex aliis relinquens. *Hæc in Bethabara.* pro, in *Bethania
facta sunt.* Errore scriptorum apud Latinos & apud multos Græcos codices, mutatum est no
men Bethabara in Bethania. *Trans iordanem.* vbi Moyses fortes dederat duabus tribubus & di
midiæ. & tam accurate describit euangelista locum, vt rei gestæ historiam omnes esse perci
piant. *Vbi erat ioannes baptizans. Altera.* pro, postea, *die.* Hinc clare apparet quod hoc quod ter-
tio loco subiungitur testimonium fuit post testimonium immediate ante scriptum. Et insu-
per apparet ꝙ die immediate secuto post responsionem datam legatis iudæorum, hoc fuit
quod modo subiungitur: alioquin nõ dixisset postera die, *Vidit.* pro, videt, *ioannes iesum venien-
tem ad se.* Quantum subiuncta porrigunt, aduentus iste iesu ad ioannem, non fuit quando ie-
I sus venit ad ioannem vt baptizaretur ab eo sed postq̃ iesus ieiunauit in deserto post baptis-
mum. *Et ait.* Ex participio venientẽ, intelligitur tempus quando ioannes dixit subiuncta ver
ba habetur siquidem ex illo participatio ꝙ videndo ipsum venientem ad se, dixit quæ sequũ
tur. *Ecce agnus dei.* Demõstratio exercita significatur per aduerbiũ ecce. & in textu Græco prę
ponitur articulus dictioni agnus: ad significandum insignẽ certũque illum expectatũ agnũ
agnus autẽ metaphorice demõstratur: eo ꝙ immolandus esset, eo quod esset iuge sacrificium
agnus, qui occisus est ab initio mundi, Apoca. xiii. & adiungitur dei: vt determinetur tam
hypostasis diuina hũanitatis immolandæ, q̃ deus cui ĩmolandus est. *Ecce qui tollit.* Superfluit
ecce. Ad declarandum quorsum mõstratur agnus, quare immolãdus dicitur, subiungit affe-
ctum tantæ hostiæ, dicendo qui tollit. *Peccata.* pro, peccatum *mundi.* Ecce affectus. tollere pec-
K catum nõ alicuius aut mille hominũ non populi israel, sed mundi. & dicit in singulari pec-
tum: vt causæ vniuersali assignet affectum vniuersalem. Immolatio christi, vniuersalis causa
est: peccatum cõmune toti modo tollere, vniuersalis effectus est. & vere ablatum est in passio
ne christi peccatũ mundi, tum quo ad reatum pœne cõmunis toti modo: quoniam tunc &
non ante patuit ingressus ad beatitudinem æternæ fœlicitatis, qui clausus erat ex peccato o-
riginali cõmuni toti mundo. tum quo ad culpam, satisfaciente ipso pro tota natura huma-
na. & hinc fit vt quibuscunque applicatur hęc vniuersalis causa per baptismũ, nulla sit opus
pœnitentia: quoniam christus iam abstulit. peccatum. *Hic est.* Nõ solo aduerbio sed etiã pro
nomine demonstrat iesum. *De quo dixi, post me venit vir qui ante me factus est, quia prior me erat.*
❡ Et reuocat ad memoriam audientium prius â se dicta de iesu sine nomine proprio: ad mõ
strandum perseuerantiam testimonii. & tanto efficacius propiquius. ❡ *Et ego nesciebam eũ.*
hoc est ego non cognoscebam ipsum iesum sensibili cognitione. explicat enim ioannes ba-
ptista

ptista se non cognouisse sensibiliter iesum cõuersatiõe aut indice aliquo hũano. Quomodo
autem cognouerit ipsum, inferius explicabit. Et dixit hoc tum vt intelligerent auditores A
nulla affectiõe, nulla cõuersatiõe aut humana quamuis notitia ipsum ioannem motũ ad di
cendum qui post me venit &c. tum vt non mirarentur quare tot annis incognitus iesus fue-
rit & à ioanne non monstratus. *Sed vt manifestetur in israel.* pro, israeli. ita quod legẽdum est.
¶Sed vt manifestetur. Israeli. Refertur autem coniunctio aduersatiua, sed ad inscitiam. & est
sensus. ego quidem nesciebam eum, sed tamen vt manifestaretur israeli veni non cogno-
scens eum. *Propterea veni ego in aqua baptizans.* Declarat ipsemet ioannes quare officium ba
ptizandi assumpserit scilicet ad hoc v iesus manifestaretur filiis israel. Baptizans enim ioan
nes nonnunq̃ & insolitum ritum ingerens cũ tanta authoritate sancti nominis cõgregabat
populum, ad timorẽ dei excitans vniuersos. & sic cõmoditatem nanciscebatur testificandi de
iesu filiis israel, & sic mediãte baptismo manifestabat iesũ. *& testimonium perhibuit ioannes, dicens,*
quia, pro, quod, *vidit.* Hactenus testimonia ioannis quæ per reuelationem intellectualem nota B
illi fuerunt, relata sunt modo adiungit testimonium eiusdem ioannis probatum ad sensum
visus. Quia vidit oculis corporeis. *Spiritum descendentem quasi columbam de cœlo.* Apparuit enim
corporea similitudo columbæ cum motu descensionis de cœlo. est ita descendens ex superio
ri situ tanquam descenderet de cœlo. *Et mansit super eum.* Non solum vidit speciem columbæ
descendentem sed vidit terminum quo descendit: quòd scilicet mansit, quieuit, super eum, ie
um. Quorsum autẽ viderit, explicat iungendo. *& ego nesciebam eum.* id est non cognoscebã
ipsum sensibiliter. Sed *qui misit me baptizare in aqua.* pro, vt baptizarem in aqua, hoc est deus. *ille*
mihi dixit. Super quem videris spiritum descendentem & manentem super eum. supple sicut columbam.
Hic est qui baptizat in spiritu sancto. Ex quibus verbis claret quòd ioannes baptista ex diuina re- C
uelatione comprobata signo specie columbæ, cognouit iesum ad sensum. nam intelligibili-
ter nouerat eum sine hoc signo. venit enim ad baptizandum & testificandum de iesu ventu-
ro, ad prædicandum & baptizandum, sciens intelligibiliter quòd Messias erat iam in medio
populi israel & quod erat verus vnigenitus filius dei &c. sed nesciebat ad sensum hominem
qui vocabatur iesus Nazarenus esse Messiam &c. & hoc cognouit per signum columbæ, præ
dictum sibi à deo ad hoc. Et significatius dicit baptizat in spiritu sancto: ad differentiam ip-
sius ioannis qui baptizat ĩ aqua. Abluere enim in spiritu sancto, propriũ est dei: quoniam hu
iusmodi ablutio nõ est ablutio corporis sed spiritus, quem solus deus abluere potest. *& ego vi*
di. scilicet columbam descendentẽ & manentem super eum. Aduerte hic quòd collatis inter
se iis quæ dicuntur in hoc capitulo & à mathæo, apparet quòd ioannes baptista viderit co-
lumbam descendentem & manentem super iesum antequam baptizaret ipsum iesum: & cõ- D
sequenter ista apparitio columbæ, altera est ab illa apparitione columbæ quæ facta est iesu
baptizato: dicente etiam patre, hic est, filius meus &c. pater autem ꝙ dicimus ex hoc quòd
ioannes baptista dicit & ego nesciebam eum, sed ex signo columbæ cognoui eum. Nam con
stat ex mat. iii. ꝙ anteq̃ baptizaret eum cognouit eum, quoniam dixit, ego à te debeo bapti
zari & tu venis ad me. hæc enim verba manifeste testantur quòd tunc cognouit eum esse qui
baptizat in spiritu sancto: alioquin non dixisset ego a te debeo baptizari. *& testimonium perhi*
bui. Ex eo ꝙ in præterito dicit & testimoniũ perhibuit, innuitur ꝙ hoc nõ fuit primum te-
stimonium de iesu iam nominato seu demõstrato. Quamuis dici possit quòd hæc fuerunt
vltima verba primi testimonii de iesu demõstrato seu nominato: & propterea potuit vti ver
bo præteriti temporis ratione iam dictorum. *Quia.* pro, ꝙ, *hic est filius dei.* Quamuis in veri-
tate iesus sit naturalis filius dei: ad literam tamen appellatio filii dei apud Hebræos tunc tẽ-
poris non sonabat explicite verum deum (sicut apud christianas sonat) sed sonabat Messiam,
quem appellatione dignum sensebant. Vnde & inferius in hoc eodem capitulo Nathanael
dicet tu es filius dei: cui tamen adhuc nota non erat iesu vera deitas. & Caiphas pontifex adiu E
rauit iesum vt diceret si esset christus filius dei benedicti: qui tamẽ mysterium trinitatis igno
rabat. Propter quod dum hic dicit ioannes baptista se testimonium perhibuisse de iesu quod
est filius dei, explicat quòd iesus est Messias: hoc enim populus intelligebat, dicente ioanneꝙ
hic (scilicet iesus est filius dei. *Altera.* pro, postera, *die.* seu postridie: hoc est die immediate subse
cuto. Et hinc apparet quòd non fuit descriptus a ioanne euangelista aduentus iesu ad baptis
mum in præcedente testimonio ioannis baptistæ: quoniam expresse Marcus cap. i. dicit quod
post baptismum iesu, statim spiritus expulit enim ĩ desertum. ex hoc enim quod statim iuit
in desertum ad ieiunandum quadraginta diebus & quadraginta noctibus ibi cõsequẽs est vt

hæc quæ scribit ioannes postero die gesta, nō fuerint gesta īmediate post baptismum iesu.

F ¶*Iterum stabat ioannes, & ex discipulis eius duo.* Hinc apparet ꝙ etiam præcedēti die ioannes stās demōstrauit christum alioquin non dixisset, iterum stabat. *& respiciens.* pro, & intuitus, quod plus est quâm respicere. *Iesum ambulantem.* Corporeis enim oculis describitur intuitus iesum corporaliter ambulantem. & explicat euangelista hæc minutula: vt referens quartum testimonium ioannis circunstantias etiam minutulas explicet: more eorum qui referunt circunstantis testimonium. *Dicit, ecce agnus dei.* In textu græco præponitur articulus dictioni agnꝰ ad significandum ꝙ est ille prophetatus agnus, mansuetus, ducendus ad victimam, qui velut coram tondente se silebit: iuxta vaticinium Esaiæ. *Et audierunt eum duo discipuli loquētem. & secuti sunt iesum. Conuersus autem iesus.* Secundum historiam iesus anteibat, & duo ioannis discipuli post tergum sequebantur taciti. propter quod sciens iesus eorum animos, corporaliter vertit se ad eos, *& videns eos sequentes se, dicit eis. Quid quæritis.* Interrogat non vt discat: sed vt ad familiaritatem trahat. *Qui dixerunt ei Rabbi: quod dicitur interpretatum magister.* Hebræa dictio est propterea euangelista græce scribens, & dictione Hebræa vtens, apposuit interpreta

G tionem. Ex eo autem ꝙ ioannis discipuli appellant iesum rabbi, insinuatur, quod iam iesus incœperat docere ꝙ iam erat notus doctor. completo enim ieiunio, quamuis scriptū aliter non sit, ex hoc tamen verbo scribitur quod docere incœpit, alioquin eum rabbi non appellassent. Et rationi consentaneum est vt vnum annum qui inter baptismū & nuptias intercessit exigerit docendo priuatim & conuersando sæpe cum ioanne. vt frequēs de ipso testimoniū ioannes redderet, & ipse inchoaret docendo priuatim monstrare qui erat. vt vtrinq; mouerentur ad credendum. *Vbi habitas.* pro, vbi manes. Quod cōmunius est quam habitare. nā manemus etiam in diuersorio. Interroganti iesu quid quæritis respondent querendo rabbi vbi manes? ad explicandum quod quærebant nosse locum vbi maneret, ad hoc frequenter posset ad ipsum venire ad discendum. propterea enim appellauerunt ipsum rabbi. Non dicuntque remus à te doceri, sed solum nosse locum mansionis tuæ: quia erat hora tarda, vt euangeli

H sta clare subiungit. Verebantur enī esse illiꝰ īpedimento si tali hora petissent doceri. *Dixit eis, venite & videte.* Dulcis iesus non describit eis locum in quo manet: sed cupientes discere & verentes impedire, familiariter allicit, inuitando venite & videte. *Venerunt & viderunt vbi maneret: & apud eum manserunt die illo.* Discipuli ioannis solam domus notitiam pro tunc quærebāt sed iesus retinuit eos domi in qua manebat die illa, vt magis eos familiares redderet.

¶*Hora autem erat quasi decima.* Describitur hora tarda diei (hoc est ante occasum solis paulo plus quam per duas horas) tum ad reddendam rationem quare illi discipuli non petierunt discere, sed notitiam loci. tum ad cōmendandam iesu comitatem, qua retinuit illos illo die non obstante hora tarda, docendo eos. Suauitas enim diuinæ dispositionis inducit vt intelli

I gamus doctrina retentos qui discere cupiebant. *Erat autem andreas frater Simonis petri, vnus ex duobus qui audierant a ioanne & secuti fuerant eum. inuenit hic primum fratrem suum Simonem.* Ad differentiam aliarum inuentionum narratarum ab aliis Euangelistis (scilicet quando petrꝰ inuentus est à iesu in mari Galilæa) dicit ioannes ꝙ primum andreas inuenit Simonem fratrem suum. *Et dicit ei, inuenimus Messiam.* Hinc apparet fructus perceptus ab andrea illo dici spatio quo fuerat apud iesum: quod scilicet credidit iesum esse Messiam Et per hoc explicatur quod ibi apud iesum didiscerat fidem. *Quod est interpretatum christus.* Dictio Hebręa est Messias. & propterea euangelista vtens ipsa scribens græce ponit Græcā intepretationem scilicet christus latine, vnctus. *Et adduxit eum ad iesum. Intuitus autem eum iesus dixit. Tu es Simon.* Significanter euangelista dicit ꝙ intuitus iesus illum, dicit illius nomen proprium & originē

K cum nomine proprio patris eius, vt intelligamus iusum absq; indice homine, Simoni ignoto indicasse proprium ipsius nomē & patris: & nō solum occasione mutandi nomen eius. *Filius ioanna.* pro, filius iona. Pater Simonis petri non vocabatur ioannes, sed ionas. Corruptione siquidem scriptorum nomen ioannis appositum est, & alibi. Quod clare patet Matthæi. xvi vbi petrus appellatur Bariona: hoc est filius iona. *Tu vocaberis Cephas. quod interpretatur petrus.* ¶Dictio non Hebræa sed Syra secundum Hierony. est Cephas significans solidum.

¶Vel potius à dictione chadæa Cepha quæ significat petram, seu à dictione Hebræa Ceph (similiter significante petram seu saxum) deriuatum videtur. Cephas in vsu Hebræorum Quod euangelista interpretatum dicit petrus Græca lingua in qua scribebat: latine aūt saxū. Nota erudite lector duo. Alterum est ꝙ ab initio quo Simon Petrus venit ad iesum, nouum nomen lucratus est ab ore ipsius iesu: est significādū futurū illius officiū. scilicet ꝙ futurꝰ erat

petra

petra super quam ædificanda esset ecclesia xpi. Vt hic intelligamus diuinæ gratiam electiõis A
nõ petri merita in causa fuisse. Alterũ est ꝙ de futuro dicit tu vocaberis: non dicit ex nũc vocare. postea siquidem imposuit ei hoc nomen Marc. iii. quod modo prædicit. Ex industria autem videtur Euangelista interpretationem nominis apposuisse apud Græcos, vt occurreret errori in quem etiam post euangelistæ interpretationem impactũ est: scilicet quod Cephas caput significaret, quia Cephale apud Græcos significat caput. ad hunc enim errorem excludendum ait quod interpretatur petrus, non caput. *In crastinum.* pro, postridie. seu postero die. Idem eni hic significatur ꝙ iam bis interpres trãstulerat altera die. Sed aduerte in hac supputatione dierum ꝙ quamuis dies duo prius significati sic iuncti fuerint quod dies quo ioãnes primum demonstrauit ecce agnus dei, fuerit immediate post diem respõsionis datæ legatis iudæorum, & dies quo iterũ ioannes dixit ecce agnus dei, fuerit ĩmediate post diem alterius similis demõstrationis ecce agnus dei (ita quod illi tres dies fuerunt cõtinui) iste tamẽ dies de B
quo nunc dicitur postero die, nõ fuit immediate post illos tres dies: vt patet ex eo quod Andreas illo tertio die mansit apud iesum: ac per hoc post illum diem inuenit Simonem petrũ & adduxit illum ad iesum, Iste autem dies appellatur postridie respectu diei quo Simoni dictum est, tu vocaberis Cephas (vt contextus literæ clare sonat) & nõ respectu illius diei quo Andreas & alius discipulus manserunt apud iesum. Quot autem dies intercesserint, scriptũ nõ est. Intendit itaq; euangelista significare quod die immediate subsecuto ad diem quo petrus venit ad iesum, gestum est quod sequitur. *Voluit.* Deest iesus, *exire in Galilæam.* Temp⁹ quo iesus cœpit congregare sequaces discipulos, describitur fuisse quando disposuit exire à iudęa in qua cõmoratus fuerat fere annum: a tẽpore scilicet quo baptizatus est. nã isti dies de quibus est sermo proximi erant anniuersario diei baptismi christi: vt inferius subiuncta manife C
stant. Significanter autem dicitur voluit: ad explicandum quod ex libera electione disposuit exire, à iudæa in Galilæam. & dicit exire, & non dicit redire: ad explicãdum disposuerat ire in galilæam manifestus: hoc est ire ad manifestãdũ seipsum quis esset hoc enim significat⁹ exire. Propter quod euangelista non apposuit terminum à quo, sed tãtũmodo terminũ ad quẽ quia secundum veritatem exitus erat ab intimo, à penetralibus latentibus: ad manifestandũ se in Galilæa. Sicut enim inferius dicet exiui à patre & veni in mundum. ita modo describitur quod voluit in galilæam exire (ab occultis deitatis suæ) ad manifestandũ seipsum in galilea. ibi enim elegit inchoare manifestationem suiipsius ad literam. *& inuenit philippum.* presentis tẽporis est inuenit. & debuisset dici potius & reperit. vt significaretur obuius inuentus. Et significatur quod obuius fuit philippus antequam exiret iudæam ex hoc quod dicit ꝙ voluit exire & reperit. (in presenti) philippum. *& dixit ei iesus.* Superfluit iesus *Sequere me.* Primus discipulus vocatus à iesu ad sequelam eius scribitur philippus si verborum forma spectata fuerit. Secundum rem tamen prius vocati a iesu fuerunt illi duo ioannis discipuli: aut sal D
tem Andreas. de altero enim nihil aliud scimus: sed de andrea scimus quod non solum affectus tunc est discipulus iesu sed quod etiam traxit ad eum fratrem suum simonem. Constat autem iesum eos vocasse, ex eo quod inferius dicet eis, nõ vos me elegistis sed ego elegi vos. Quamuis etiam ex iis quæ ioannes euangelista hic refert idem habeatur. nam illis duobus discipulis sequentibus iesum vt viderent vbi maneret, nisi ĩtercessisset vocatio iesu (non scripta sed significata ex subsecuto fructu) andreas nõ tranxisset petrũ ad iesum. ipsa quoq; mutatio nominis respectu petri applicationem ipsius petri ad seipsum sequendum monstrat.

¶ *Erat autem philippus a bethsaida ciuitate Andreæ & petri.* Insinuat per hoc euangelista philippũ monitum fuisse ab andrea. propter hoc enim cõciuem illius dicit: ne miraremur absq; aliqua monitione Philippum secutum fuisse iesum. In cuius signum de nathanaelis ciuitate nihil dicit: quoniam monitio eius explicatur. Betsaida autem oppidum est galilæę, vicinum stagno Genezareth. *Inuenit philippus Nathanael.* Similiter hic reperit veluti obuium Nathanaelẽ E
Philippus. Perspice fructiferos discipulos. andreas trahit petrum: philpus trahit natanaelẽ. *& dicit ei. Quem scripsit Moyses in lege & prophetæ.* Hinc apparet tam philippum quam nathanaelem eruditos fuisse vt pote qui de lege & prophetis loquuntur. & ab expecta promissione Moysi & prophetarum excitat philippus Nathanaelem: vt homo eruditus, ex lege & prophetis moneatur. *Inuenimus iesum.* à nomine proprio significat. *Filium ioseph.* ab origine paterna describit, habebatur enim filius ioseph: quia erat maritus matris eius.

¶ A Nazareth. hoc est nazarenum. à ciuitate vnde oriundus putabatur (quia ibi erat nutritus & Nazarenus vocabatur) describit. Ex quibus innuitur philippum habuisse cognitionẽ iesu quando secutus est eum. ¶ *Et dixit ei Nathanael. A Nazareth potest aliquid boni esse.*

Interrogatiue seu admiratiue prolata hæc verba fuisse apparet. tum ex eo ꝙ hō eruditus in le-
F ge & prophetis, nosse debebat ꝙ non à Galilæa sed à iudæa Messias originem diceret: & quòd Messias nō nazarenus sed Bethlehemita expectatur. Tū ex subsequutis philippi verbis.

¶ *Dicit ei Philippus. veni & vide.* Non est factus Philippus admiratione Nathanaelis de Nazareth: sed nihilominus inuitat vt veniat & videat: hoc est experimento comprobet iesum esse Messiam. *Vidit iesus nathanaelem venientem ad se: & dicit de eo.* Antequàm Nathanael cum philippo appalleret ad iesum testificantur iesus de illo. *Ecce vere israelita, in quo dolus non est.* Nota hic duo. Alterum ꝙ nō est vere israelita sed ficte, sed falso. is in quo dolus est. Alterū quòd cognitorem cordis se esse declarauit iesus, testificando quòd in nathanaele non erat dolus. nam dolus internum est peccatum. *Dicit ei Nathanael. Vnde me nosti.* Audiens se laudari nathanael. prudenter interrogat vnde me nosti quòd sic me laudas? *Respondit iesus: & dixit ei, Priusquam te philippus vocaret.* Incœperat iesus manifestare se nathanaeli, testificando de præsenti oculto in ānimo proprio modo amplius manifestat seipsum, testificando de præterito.
G *Quum esses sub ficu vidi te.* Locus in quo nathanael erat sub ficu immediate antequàm fuerit repertus à philippo, erat tali seu tanto interuallo segregatus à loco in quo erat iesus vt non potuerit corporeis oculis videri à iesu & propterea hoc miraculo præterito manifestat se iesus Manifestat autem explicando locū in quo erat tunc scilicet sub ficu, ad hoc enī explicat sub ficu, vt ex hoc testimonio explicati loci cognoscat nathanael verum esse quòd viderit tunc illum iesus. Philippus siquidem nō poterat hoc retulisse: quia simul venerant ad iesum, & venientibus ad huc illis incœpit iste sermo. Vnde & nathanael statim cognouit miraculose se visum à iesu, ex eo quod audiuit locum determinatum scilicet sub ficu, *Respondit ei nathanael & ait. Rabbi.* Iam incipit magistrum appellare qui prius absolute dixerat vnde me nosti? *Tu es filius dei.* hoc est tu es Messias. non enim confitetur ipsum verum deum sed filium dei adoptione præcipua. talem enim expectabant Messiam, Et propterea subdit. *Tu es rex israel.* Multiplicat nomina dignitatis Messiæ. Expectabatur siquidem Messias cognominandus filius dei, futurus rex israel vtrunq; enim prophetæ prædixerant de messia. *Respondit iesus & dixit ei, Quia dixi tibi vidi te sub ficu, credis.* scilicet me esse messiam. *Maius.* pro, maiora, *bis videbis.* Et
H longe maiora testimonia mei q̄ sic hoc videbis. *& dicit ei, Amen amen dico vobis.* Ioannes euāgelista consueuit repetere amen in verbis christi propter excellentiam materiæ: tractat enim misteria valde magna. & ad maioris certitudinis explicationem conduplicat amen: vt dicē do vere vere, omnem tollat ambiguitatem in misteriis excedentibus humani ingenii vires.

¶ *Videbitis.* Deest amodo. ita ꝙ legendū est. amodo videbitis. Ecce tempus electum ad manifestandum seipsum post hac videbitis. Manifestauerat se Nathanaeli quo ad præsens & quo ad præteritum: promittit modo manifestationem quo ad futura, nō audiendo: se videndo.

¶ *Cœlum apertum.* hoc est cœlum velut apertum. *& angelos dei ascendentes & descendentes supra filium hominis.* Hinc apparet euangelistas oēs prætemisisse quādo hoc fuit adipletū nullibi enī legitur discipulos christi vidisse cœlum apertum & angelos dei (non angelum dei) vtroque fungi officio scilicet ascendendi & descendendi super iesum. Quamuis legamus vnum angelū confortasse eum in horto ante passionem: & post resurrectionem multos angelos apparuisse
I sed non super filium hominis & in ascensione angeli apparuerunt discipulis, sed non super filium hominis ascendentes & descendētes. ¶ Et breuiter certum est quod hoc viderunt Christi discipuli. immo hic textus significat quod pluries hoc viderūt, dicendo à modo videbitis significatur enim nunc incipere tempus ex quo visuri essent hæc. Quando autē & quotiens ex tunc viderint, scriptum non est.

CAPVT II.

T *die tertia.* à die quo venit nathanael Hinc diem anniuersariū esse diē baptismi christi, testatur ecclesia in celebratione festi epiphaniæ. & descripsit euangelista tam accurate propinquitatē dierum quibus iesus cōgregauit discipulos ad diem nuptiarum anniuersarium baptismi: vt intel-
K ligamus iesum vsque ad calcem anni mansisse in iudæa, & cōuersatum cū ioanne circa finem aūt anni incœpisse congregare discipulos, venisseq; in Galilæam ad manifestandum seipsum. *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galileæ.*

¶ Aiunt duas ciuitates appellari Canas. & propterea ad differentiam alterius Canæ adiunctum est Galilææ. Et est in tribu Aser in Galilææ gentium: vt Hierony. dicit. *& erat mater iesu ibi.* Hinc apparet consanguinitas matris iesu ad sponsum seu sponsam. creditur tamen consanguinitas ad sponsum ioannem scilicet euangelistā, nepotē eius. *Vocatus est autem & iesus.*

Ideo

Ideo præmisit matrem: vt intelligamus quòd rõne matris vocatus est & Iesus, tanq̃ consanguineus. *Et discipuli eius.* Vt intelligamus rõne ipsius Iesu (non rõne consanguinitatis) inuitatos etiam discipulos Iesu scilicet Andream, Petrum, Philippum & Nathanaelem. ¶ Quint⁹ aũt forte erat ipse Ioannes sponsus: qui seipsum comitẽ Andreæ tacuit. Sed ex hoc quod inuitati dicuntur discipuli. innuitur ꝙ sponsus familiaris erat discipulus. Et ꝓpterea satis verisimile est quòd fuerit ille vnus comes Andreæ. *Ad nuptias.* Nisi Iesus venisset ad nuptias, quis sanctus nuptialia conuiuia non rephenderet? quis etiam hæreticos prohibentes nubere argueret? Ad cõfirmandam itaq; fidem coniugii, & ad approbandum nuptialia cõuiuia, inuitatus ad nuptias venit iesus. *Et deficiente vino.* Et paupertas celebrantium nuptias aperitur, & ꝙ vinum non penitus defecerat. Non enim dicit & quum defecisset vinum, sed deficiente: ad significandum inchoatum defectum non consummatum. *dicit mater iesu ad eum.* Hinc apparet pertinuisse ad beatam virginem sponsum: cuius erat prouidere de vino. nec habebat mõdum prouidendi. *Vinum non habent.* iunge hæc cum tpe deficientis vini: & vide ꝙ ideo nõ dixit vinum non est, vinum nullus habet, sed vinum non habent, quia vinum deficiebat sic & quum bibendum esset multi cõuiuæ non haberent vinum. Vnde cum hoc quòd aliquid vini haberetur, verum quoq; erat ꝙ vinum non habent multi quòd bibant. Et ꝓpẽde modestiã simul & securitatem. Non dicit rogo te consule honori consanguinei tui, & similia: sed tantummõ defectum vini proponit, necessitatẽ solam vini proponit. Non vt filius sciat ipsa proponẽte: sed vt ordinẽ diuinæ dispositiõis seruet, quo statuit recurrere nos debere in necessitatibus ad ipsum deum, hac enim rõne necessitatẽ proponit. *Et dicit ei iesus. Quid mihi & tibi est mulier?* Sic habetur in textu Græco. Et non sunt verba obiurgantis seu arguẽtis aut repellentis matrẽ: sed instruẽtis quòd nutrius intererat pro tunc. Est enim sensus. quid mea & tua interest defectus vini? Tu enim es mulier: ac per hoc non tibi imputabitur defectus vini. interest siquidẽ spõsi prouidere: & non pertinet ad te quæ es mulier. vnde Architriclin⁹ spõsum vocauit (tanq̃ eum ad quẽ spectabat de vino) & non mulierẽ aliquam. Ego aũt specto tẽpus faciẽdi hoc miraculum. hmõi enim expectatio significatur, dicendo.

¶ *Nondum venit hora mea.* Acsi apertius dixisset. q̃uis sit hora deficiẽtis vini, adhuc tamẽ nõ est hora congrua operi meo miraculoso: quia adhuc non defecit vinum, vt manifestetur miraculum. Mater enim non expectauit vt vino carerẽt: sed deficiẽte vino præuenit, ne subsequeretur defectus. ¶ Hunc aũt esse germanum sensum istius literæ, testatur intellectus matris. nã intellexit petitionẽ suam fuisse exauditam & adimplẽdam, sed cum aliquanta dilatione: donec scilicet deficeret vinum. alioquin non subiunxisset ꝑceptum ministris, quodcũq; dixerit &c. Apparet quoque hunc esse literalẽ sensum: ex eo quòd singula verba sic referuntur ad propositum deficiẽtis vini & miraculi petiti. ¶ Quare aũt non aperta negatiõe instruxerit matrẽ (dicẽdo neque tua interest mulier neque mea quia nondum venit hora mea) sed interrogatiuo mõ loquẽdi vtẽs, dicẽdo quid mihi & tibi est? In promptu est ratio filialis reuerẽtiæ. modestius enim negationẽ damus interrogando (tanq̃ relinquẽdo iudicium illi quẽ alloquimur) q̃ formali negatione. Vnde etiam in tẽplo inuẽtus, simili loquẽdi modo vsus est. quid est quod me quærebatis: nesciebatis &c ¶ Et hinc patet etiam quare appellauerit matrẽ mulierẽ: ad significandum scilicet rationem qua non imputandus illi esset defectus vini. non enim est muliebre officium prouidere de vino in nuptiis. ¶ Nec mulier est nomen corruptionis sed sexus. Claret siquidem Gen. 2. quum producitur eua virgo, appellatur mulier: dicendo. & ædificauit dominus costam quam tulerat de Adam in mulierem. Nec igitur secundũ proprietatem nõis (qua mulier nomen est mollis sexus) nec secundum scripturam sacram mulier⁹ nomen est corruptionis. Et hæc dicta sint contra Heluidium, negantem perpetuam virginitatem beatæ Mariæ *dicit mater eius ministris. Quodcunq; dixerit. vobis facite.* Hæc verba manifeste testantur beatam virginem intellexisse verba Iesu in sensu explicato propterea enim mandat ministris vt faciant quodcũque dixerit Iesus. videns siquidem in promptu defectũ vini, præparat ministros ad exequendum quicquid præceperit Iesus. *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ.* Græca dictio est hydria, ab aqua deriuata. latine aquales dicuntur *Secundum purificationem iudæorum.* Consueuerant iudæi multis purificationibus vti: vt patet Mar. 7. & propterea erant ibi aquales cum aqua munda, ad purificationem idonea. *Capientes singulæ metretas binas vel ternas.* Græca dictio est metreta à mensura. deriuata. Et describũtur aquales illę non ęquales illę: non æquales: sed aliæ binas, aliæ ternas metritas capientes.

¶ DICIT *eis* .s. ministris. IESVS, *implete hydrias aqua.* Vt euidentius esset miraculum. voluit hydrias impleri aqua. ¶ *Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis Iesus. Haurite nunc*

Impletis

Impletis hydriis aqua vsq; ad summum, iubet hauriri nulla dilatiõe interposita, vt intelligam usst atim aquam cõuersam in vinum. *Et ferte Architriclino.* Hoc est pfecto apparando cõui
F uio. Græca dictio est Architriclinus, denoĩata à loco trium lectorum in quibus comedebatur: eo ꝙ ternario huiusmodi lectorum numero, perfectum conuiuium significatur.
Et tulerunt: vt aũt gustauit Architriclinus aquam vinum factam. Non dicit bibit sed gustauit: ad significandum officium Architriclini.
¶ *Et non sciebat vnde esset: ministri aũt sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum Architriclinus: & dicit ei. Omnis hõ primum.* pro, prius, *bonum vinum ponit.* Hinc apparet perfectum opus patrati miraculi. ¶ *Et quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. tu aũt seruasti bonum vsq; adhuc.* pro, vsq; nunc. Magna siquidẽ pars cõuiuii per acta hinc mõstratur. *Hoc fecit initium signorum iesus,* q̃uis subiũctus locus. *Scilicet in cana galileæ.* Torq̃re posit apparẽter sensum intẽtum ab euangelista per hæc verba: dicẽdo ꝙ nõ describitur initium signorum absolute sed in illo loco. s. in cana Galileæ. ipsa tamẽ in primis rõ reprobat hunc sensum: quia pari rõne debuisset euangelista narrando alibi facta miracula, dicere hoc fecit initium signorum in Hierusalẽ: & similiter
G hoc fecit initium signorum in Capharnaum: & similiter in mõte & c. ꝙ est ridiculum. Taceo ꝙ euangelista nulla alia miracula subiunget facta in cana Galileæ: q̃ tamẽ subiungẽda fuissent si hoc fuisset primum factorum in cana Galileæ & nõ primum absolute. ¶ Deĩde sequẽtia verba manifestant exortum esse hunc sensum. Nam subiungitur, & manifestauit gloriã suam. Si prius fecisset signa, si hoc nõ esset initium signorum absolute, nõ subiunxisset euangelista & manifestauit gloriam suam: quoniam iam prius manifestasset eam. Rursus quum expsse descripsisset euãgelista locum nuptiarum esse canam Galileæ, superflue repeteret mõ canam Galileæ si locum huius miraculi describeret. vnde ex ipsa repetitione nõ superflua, explicauit non locum signi sed locum initii signorum. Et hoc clare sonant etiam ipsa verba: dicẽdo, hoc fecit initium in cana Galileæ. Solicitus enim fuit euangelista ad explicandum quòd cana Galileæ quæ erat locus illius miraculi, fuit etiam locus initii signorum quę fecit
H Iesus: vt hinc confutarentur apocryphæ traditionos de miraculis Iesu antea factis. *Et manifestauit gloriam suam.* quam intus habebat, qua intus fulgebat. & propterea dicit suam. Fulgebat enim intus deitatis gloria, fulgebat gloria beatitudinis in anima, fulgebat intus gloria diuinæ potẽtiæ & c. & conuertendo sic tantam aquam in vinum perfectum, manifestauit latentem in se gloriam diuinæ potentiæ. *Et crediderunt in eum discipuli eius.* Non caret quęstiõe quid noui crediderint discipuli, qui iam crediderant ipsum esse Messiam: vt ex calce præcedentis capituli apparet. Solutio est quòd discipuli credentes ipsum esse filium Ioseph, & destinatum regem Messiam, ad futurum fide tendebant, habentes ipsum pro tunc in magistrum: viso autem hoc miraculo, crediderunt in præsenti in ipso latere diuinam potentiam. & propter-
I ea dicitur quòd discipuli eius crediderunt in eum. *Post hæc descendit Capharnaum, ipse.* descẽsus iste Capharnaum, non est ille cuius alii euangelistæ meminerunt: quoniam iste fuit ante Ioannis carcerem, ante multa miracula patrata: alii aũt euangelistæ aduentum Iesu in Capharnaum, multorum miraculorum tempore describunt post Ioannis carcerem. Vnde descensus iste non est ille quo reliquit patriam suam Nazareth, & venit ad habitãdum in Capharnaũ: quoniam quum mutauit habitaculũ, multa iam fecerat in Galilæa miracula: vt alii narrant euangelistæ. *Et mater eius.* quæ ad nuptias venerat. *Et fratres eius.* Consanguinei, fratres appellantur more scripturæ. *Et discipuli eius.* non dicit & apostoli. adhuc enim non elegerat apostolos: sed quinq; habebat discipulos, quantum ex euangelio habetur.
¶ *Et ibi manserunt non multis diebus.* Hoc dictum est ad significandum quod non habitãdi gra
K tia venerint. *Et prope erat pascha.* Hinc apparet fulciri euãgelica authoritate nuptias celebratas fuisse tempore Epiphaniæ. Propinquitas enim ad pascha (quod in prima oppositione lunæ ad solem existentem in ariete celebratur) insinuat propinquitatem temporis: ac per hoc aniuersarium tempus baptismi: & consequenter hoc pascha non esse primum pascha post baptismum Iesu à Ioãne susceptum, sed secundum. Hoc enim clare sequitur ex eo quòd dies nuptiarum fuit aniuersarius dies baptismi. Quòd ecclesiæ celebritas testatur. & euãgelicis dictis consonat: vt patet supradicta diligentius intuenti. *Iudæorum.* Scribebat Ioãnes euãgelium christianis plusquã sexaginta ãnis elapsis à Passione Domini, & iã destructa Hierusalem. In qua sola celebrabatur pascha Iudæorum. Et propterea ad differentiam paschatis christianorum dicit pascha iudæorum. ¶ *Et ascendit iesus Hierosolymam.* Adimplens legem, mandantem. ter in anno apparebit omne masculinum coram me. Exo. xxiii. *Et inuenit in templo.* Appellat templum atria templi: in quibus & sacrificia offerebantur, & orationi vacabantur & doctrinæ

doctrinæ legis.nã in ipsum tabernaculum ꝙ strictiori vocabulo templum appellatur,nó ingrediebãtur nisi sacerdotes.*Vēdentes oues & boues & columbas.*Non vendebant isti nisi opportuna ad sacrificia.& ꝑpterea excusari videbantur à venditione in tali loco. sicut hodie etiã in atriis ecclesiarum(& vtinam nó in ecclesiis)videmus vendentes candelas & imagines sanctorum.*Et nummularios sedentes.*Ad cõmutandum nummos aliqui aderant vt peregrini ĩ prõptu haberent cómutationem.sicut etiam hodie in gradibus sancti Petri videmus nummularios ad cómutationẽ minutã.*Et quum fecisset quasi flagellum.*supfluit quasi.*De funiculis.*Non dicit de funiculo sed de funiculis:vt intelligas funiculos inuẽtos ibi vbi erant oues & boues,coegisse flagellum.*Oẽs eiecit de templo.*Non refertur ad hoĩes dictio oẽs,sed oues & boues.nó enim legendum est(vt latinus codex habet)oues quoq;.sed,*ouesꝗ & boues.* Ita quòd explicat cõpræhensas res sub noĩe oẽs,dicendo oẽs eiecit de tẽplo,expositiue ouesq; & boues:hoc est tum oues tum boues.Ad declarãdum quòd nec ouẽ nec bouẽ reliquerit in tẽplo.*Et nummulariorum effudit es.*Dictio interptata ęs,pecuniam minutulam significat.Quæ ex vase aliquo in quo cótinebatur effusa significatur,dicendo effudit ęs.*Et mensas subuertit.*Non:sat fuit effundere pecuniam,sed & mensas nummulariorum ꝓpriis manibus dignatus est euertere.

Et iis qui columbas vendebant dixit. Hinc appet quòd non abegit hoĩes,sed oues & boues.Hoc enim testatur mansio eorum qui vendebãt columbas.¶Flagello vsus fuerat ad eiiciẽdum oues & boues:sed ad columbas eiiciẽdum,inutile erat flagellum Cõclusæ siquidẽ erant in ligneis caueis in quibus solent seruari columbæ venales in foro.Et ꝑpterea verbo monet vẽdentes columbas.*Auferte ista hinc.*Oues & boues ego eieci vt vidistis,vos tollite ista hinc.*Et nolite facere.*pro,& ne facite,*domum patris mei.*Domum dei,domum patris sui appellat:ingerẽs semp veritatem illam quòd naturalis filius dei.Quãuis non intelligeretur tunc in hoc sensu ipsum loqui,sed deum appellare patrẽ iuxta ꝓpheticas monitiones patrem vocabis me.Hiere.3.

*Domum negociationis.*pro,mercatus,seu emporii.Erat enim locus ille redactus vt esset velut q̃dam domus in emporio ad vendendum.quòd q̃tum repræhensibile sit gesta domini testantur.¶Et aduerte quod ista eiectio fuit prima inter scriptas ab euangelistis.nam ista facta est paulo post miraculum nuptiis,anteq̃ tot miracula in Galilea faceret:alii autem euangelistæ narrant gesta similia paulo ante passionem christi. *Recordati sunt vero discipuli eius quia scriptũ est.*Subdit euangelista hoc quòd,post Iesu christi resurrectionem,post acceptum spiritũ sanctum occurrit discipulis circa hæc gesta scilicet quia rõnem facti ex scriptura ad memoriã reuocarunt.Tanq̃ enim scientes in habitu & docti à spiritu sancto describuntur,dicendo recordati sunt quia scriptum est Psal.68. Hoc est recordati sunt rõnis scriptæ.ratio enim significatur in coniunctione quia.*zelus domus tuæ.*Hoc est amor impatiens consortii in domo tua:vt scilicet domus tua communis sit prophanis.

¶*Comedit me.*Metaphorico sermone,cõsumi se amore domus dei significat.*Responderunt ergo.* Operi potiusq̃ verbis Iesu.*iudæi.*cómoti ex tali facto.*Et dixerunt ei.quod signum ostendis nobis.* Natura facti & modus faciendi,autoritatem mõstrabant in iesu.& propterea signum petũt potestatis eius.tum quia solitum est iudæis signa quærere:vt Apostolus dicit.1.ad Cor.1.tum quia quum Moyses autoritatem educendi populum ex ægypto prætenderet,signum ostẽdit autoritatis suæ:vt patet Exo.4.*Quia hæc facis?*Hoc est potestatis seu authoritatisqua hęc facis. dicendo quia causam potestatiuã significãt.& non dicunt quia hæc dicis sed facis,eiiciendo & euertendo &c.*Respondit iesus: & dixit eis.Soluite.*pro,soluitote.Futurũ.est enim impatiui.*Templum hoc.*Petentibus signum potestatis eius,ꝑdicit signum dandum post resurrectionem suã. & propterea prædicit eis sub metaphora templi quod occisuri sunt prius ipsum.Minus dico, Quod non solum occisuri sunt,sed velut ex debito sunt ipsum occisuri.hoc enim significat futurum imperatiui.¶Et significatur per hic id quod explicatur alias de debito implendi scripturas.*Et in tribus diebus excitabo illud.*Vos quidem destruetis templum hoc corporis mei, ego autem in tribus diebus excitabo illud à somno mortis:& tunc habebitis signum quia hęc facio postq̃ enim iesus resurgendo à mortuis glorificatus est,misit spiritum sanctum signum potestatis suæ. Non meruerunt iudæi claram responsionem.& propterea sub hac metaphora iesus respondit.

*Dixerũt ergo iudæi.quadraginta & sex annis ædificatũ est tẽplum hoc.*Inchoatũ à Zorobabele,à primo Cyri anno vsque ad sextũ annũ darii filii Hydaspis ædificatũ est.ita quod fluxerunt anni 46.seu circiter:si cõputantibus Hebræis creditur.& propterea isti dicunt.46.annis durasse ędificationẽ templi:intelligentes verba christi de templo manufacto. ¶*Et tu in tribus diebus excitabis*

excitabis illud? ille aũt dicebat de templo corporis sui. Insinuat euangelista quòd iesus nihil respōdit
F huic obiectioni iudæorum. & simul declarat sensum verborum intētum à iesu ꝙ scilicet metaphorice corpus suum appellauit templum. Quod tamen erat verius templum quã tēplum manu factum. quia in corpore eius habitabat plenitudo diuinitatis personaliter, non aũt in templo manufacto. *Quum ergo resurrexisset.* pro, excitatus fuisset *a mortuis, recordati sunt discipuli eius quia.* pro, quòd, *hoc dicebat.* Subiungit euangelista dispositionem discipulorum post resurrectionem Christi circa hoc dictum: ꝙ scilicet reuocarunt ad memoriam hoc dictum. *Et crediderunt scripturæ.* Supple prophetarum de resurrectione Iesu. Non ꝙ tunc inceperint credere scripturæ: sed quia tunc in specie & explicite crediderunt impletas esse scripturas prophetarum in resurrectiōe iesu Nazareni. aperuit enim iesus post resurrectionem sensum illorũ vt intelligerent scripturas. *Et sermoni.* huic metaphorico penetrato in sensu intento.

Quem dixit iesus. quum aũt esset Hierosolymis in pascha. hoc in solénitate paschali, continēte septē dies. *in die festo.* Tã primus q̃ septimus dies, festus dies erat: quo populus cōueniebat ad sermonem. & propter hoc meminit specialiter diei festo. Aut forte sabbatum illud ꝙ infra solénita
G tem paschalē erat, significat appellatione diei festi: quia sabbatum illud erat totaliter dies festus. in quo nec coquere etiam licebat: quod tamen licitum erat reliquis diebus solénitatis paschalis. *Multi crediderunt.* Ecce fructus. *in nomine.* pro, in nomen, *eius.* hoc est crediderunt eũ esse qui noĩabatur. qui nisi vere credidissent, non assertiue dixisset euangelista, multi crediderunt in nomen eius. *Videntes signa eius quæ faciebat.* Duo simul significantur. Alterum est ꝙ iesus fecit signa ibi tunc: alioquin nō dixisset euangelista vidētes (immo ꝙ plus est) nō solum ꝙ fecerat sed ꝙ ꝑseuerabat faciēdo signa, significatur dicēdo q̃ faciebat. & non dicit q̃ fecit aut fecerat. Qualia aũt fuerint hæc signa, scriptum nō est. multa tamē facta fuisse tunc ibi miracula, non vertēdum in dubium. Alterum est ꝙ visio non auditio miraculorum induxit multos ad credēdum in nomē eius. *ipse aũt iesus non credebat semetipsum.* Nō dicit mysteria sua, sed seipsum. Significatur enim quod non fallebatur, putando illos bonum animum erga se habere. *Eis.* ꝓnomen eius, non demonstrat illos qui crediderunt in nomē eius: sed in genere illos qui in solénitate paschali Hierosolymis fuerunt. Dixerat enim quum aũt esset Hierosoly
H mis, & multos quæsisse ab eo signum potestatis, & multos credidisse in nomē eius mō autem dicit in genere quòd eis iesus nō credebat semetipsum: hoc est nō cōfidebat de vita ꝓpria in eis. ¶ Et hoc dicit nō ad significandum timorē: sed ad excludēdum falsam confidētiam. Propter quod subiungit. *Eo quod ipse nosset omnes.* ꝓ, omnia. Ratio non credēdi semetipsum, non timor sed notitia omnium assignatur. *Et quia opus ei non erat vt quis testimonium perhiberet de homine.* Non suffecit euangelistæ dicere quod iesus notitiam habebat omnium rerum: sed voluit in specie explicare quod iesus non egebat testimonio ad cognoscēdum intima hoĩs. Habet enim quandam specialem difficultatem nosse corda hominum. & propterea specialiter de notitia cordis humani hæc subiungit. *ipse enim sciebat.* pro, cognoscebat, *quid esset in homine.* in intellectu, in voluntate in cogitatione, in affectu hoĩs, & propterea nō erat ei opus testimonio. Et significatur per hæc quòd ex tunc inceperunt aliqui cōcipere odium seu inuidiam aduersum iesum. huc enim tēdunt hæc euangelistæ verba, huc tendit iesum nō cre
I dere semetipsum eis. Nisi namq; male dispositi fuissent multi eorum, iniuriam quodammō intulisset iesus eis sciēs oĩa, non credendo semetipsum illis. in prōptu autē causa malæ erga iesum dispositionis erat facta eiectio ouium & boum, & euersa mensa nummulariorum. redundabat enim in sacerdotum infamiam.

CAPVT. III.

Rat autem homo ex pharisæis Nicodemus nomine princeps iudæorum. hoc est vnꝰ inter primates iudæorum. *Hic venit ad iesum nocte.* Timor seu respectus humanus detinens Nicodemum à manifesto discipulatu christi, significa-
K tur ex tempore nocturno. *Et dixit ei. Rabbi scimus quia.* pro, quod, *a deo venisti magister.* Nominatiui casus est magister. ita quod non solum appellatꝰ eum Rabbi: sed profitetur se & alios nosse quod magister à deo destinatꝰ fuerit. Et dixit hoc, quia veniebat discendi causa: vt hac ꝓfessione inuitaret iesum ad se docendum. *Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit deus cum eo.* Declarat vnde sciat scilicet ex miraculis quæ faciebat.

¶ *Respondit iesus.* intellexerat petitionem Nicodemi, summarie significatam ab euangelista recitatis

recitatis verbis, venisti magister. & incepit ipsum instruere, inchoans à lege regeneratiōis ꝑ baptismum. Quòd enī mandaturus erat apostolis (scilicet docete oēs gētes, baptizantes &c.) incepit facere, dicendo Nicodemū de fide sacramenti baptismi. *Et dixit ei. Amen amen dico tibi.* A
Legē mundo ꝓmulgans de baptismo, nō dicit hæc dicit dominus (vt Moyses & ꝓphetæ dicebant) sed authoritatiue loquitur dicendo dico: incipiens hic excitare Nicodemum ad maiorem de se fidem. Minus siquidē de Iesu sentiebat Nicodemus: qui pro summo titulo professus est iesum magistrum destinatum à deo. hic enim titulus cōmunis erat christo & reliquis prophetis. Per hoc autem ꝙ dicit dico, maiorem se prophetis cunctis ex modo loquendi aperit. *Nisi quis renatus.* pro, natus, *fuerit denuo.* dictio interp̄tata denuo, anceps est ad denuo vel superne. Verba autem Nicodemi subiuncta (quomodo potest homo nasci & nunquid potest in vterum matris suæ introire) testantur qd̄ optime ac vere interpretata est denuo. Nam si Iesꝰ dixisset oportet vos nasci superne, non obiecisset Nicodemus ea quæ sunt generationis carnalis: vt patet ex hoc quòd postq̄ Iesus explicauit quòd oporteret vos nasci ex aqua & spū, nihil opposuit de mō generatiōis carnalis. Hinc enim habetur quòd si in primis verbis iesus dixisset oportet vos nasci superne, iam intellexisset Nicodemus quòd nō de carnali generatiōe loqueretur: ac ꝑ hoc nō obiecisset quæ obiecit, audiendo simpliciter & absolute oportet vos nasci iterum. Et nota legem: quia necessitatem imponit, dicendo nisi quis. B

¶ *Non potest videre regnum dei.* Regnum dei duplicem habet statum. Alterum in p̄senti vita in mentibus fidelium: Secundum quem statum inquit Apostolus ad Ro. 13. non est regnum dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spū sancto. Alterum in futura vita æternæ fœlicitatis. Vnde videre regnum dei in statu fœlicitatis, est proprium beatis: quia soli beati vident fœlicitatem illam in seipsa. Videre autem regnum dei secundum præsentem, statum nullis aut paucis electis conceditur. fide enim & euidentia regni ambulamus. Quum ergo dicitur non potest videre regnum dei, de expectata & desiderata ac p̄parata cunctis electis visione regni dei secundum statum fœlicitatis est sermo, Et significatur quod nisi quis iterum natus fuerit, non potest peruenire ad expectatam visiōem fœlicitatis regni dei. *Dicit ad eū Nicodemus. Quomodo potest homo nasci, quū sit senex.* Audiens. Nicodemus quod oportet iterum nasci: obiicit primo ab ætate. obiicit autem interrogatiue, reuerentiam seruans, Et citat senectutem: vt ab ętate omnino contraria nascenti, obiectio sit euidentior. *Nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire.* Obiicit secundo à modo naturali nascendi: vt tanto rōnabilior appareat admiratio. *Et renasci.* pro, & nasci? *Respondit Iesus.* admirationi Nicodemi. *Amen amen dico tibi nisi quis renatus.* pro, natus, *fuerit ex aqua & spiritu sancto.* Superfluit sancto. Explicat sensum verborum dictorum: declarando quod nō loquitur de natiuitate carnali, sed de natiuitate ex aqua & spū. Vbi attente nota singula verba. Nam dicendo nisi quis, oēs cōprehendit. oībꝰ necessitatē imponit, nullūq; excepit, nullam ætatē, nullum sexum, nullam conditionē excipit, sed cuiusque differentiæ hoīem cōprehendit dicēdo quis. Dicēdo natus, nouam naturam in illo significat. oīs enim natiuitas, alicuius est naturæ. Et hoc ad differētiam eorū qui baptizantur sed nō nascuntur filii dei, quia obiicē ponunt. Quod aūt dicit ex aqua (non ex vino, non ex oleo, aut quacunque re alia sensibili) statutū est ipsius iesu christi qui est verus deus. Et sicut reliqua iura velut positiua diuina ꝑ ꝓpria ratione habēt diuinā voluntatē. ita & hoc. Potuisset enim iesus nouam natiuitatē statuere sine aqua & sine oī elemēto sensibili: sed placuit sic maiestati eiꝰ. Non tamē sine multa ratione ex parte nostri: qui ꝑ sensibilia naturaliter ducimur in spūalia, qui compositi sumus ex natura corporis & spūs. vt itelligamus ex ablutione exteriori internā animi ablutionē: vt percipiamus quod sicut aqua mater est oīm viuētium, ita sacramentum hoc initium est nouæ vitæ: vt credamus. hoc sacramento in eā nos nasci naturam quæ beatitudo est non solum animæ sed etiam corporis. hinc enim corpora nostra erunt gloriosa. Quod demum dicit & spū, formale est & id in quo summa totius consistit: & est velut naturale ius diuinum. Nasci siquidem ex spiritu, necessarium est simpliciter & absolute ad consequendum regnum dei ex ipsa extremorum natura. Nam regnum dei non carnale, sed spirituale est: & non caro sed spiritus est qui meretur regnum dei. Et quum humani spiritus vires ad hoc non sufficiant, oportet diuino spiritu humanum fulciri, oportet in diuinum spiritum humanum eleuari ad hoc vt mereatur regnum dei. *Non potest introire in regnum dei.* Quod superius dixerat non potest videre, mō explicat non potest introire: vt intelligamus coincidere videre regnum dei, & introire in regnum dei. C D E

¶ Aduerte hic quod lex ista quo ad nasci ex spū, non est noua: sed cōis est omnium temporum

non solum

non solum hominibus sed creaturis rōnalibus vniuersis. Sed ex ea parte qua exigitur nasci
F simul ex aqua. lex noua est, non ligans præteritos: quoniam nulla lex obligat præteritos.
Et ꝓpterea nō oportet esse solicitum de iustis antiquis qui nō sunt geniti ex aqua & spiritu.
¶ Si autem obiicitur ꝙ etiam posteriorum multi ingrediuntur regnum dei non nati ex aqua
& spiritu sed ex spiritu tantum: vt qui catechumini morte occupantur, & qui in sanguine
martyrii baptizantur in promptu est responsio, quòd omnes sunt nati ex aqua & spiritu q̄-
uis non re tamen voto. *Quod natū est ex carne caro est: & quod natū est ex spiritu spūs est.* Declara-
to sensu quo dictum est oporrere nasci denuo, declarat quid est id quod hac natiuitate nasci
tur. Declarat aūt ex similitudine carnalis generationis: dicendo ꝙ quemadmodum ꝙ natū
est ex carne, hoc est ex carnali principio productiuo, assimilatur suo ꝓductiuo principio (ac
per hoc caro est: vt patet in omnibus quas videmus generationibus aīalium. oīa enim geni-
ta: carnalia sunt, quia nascuntur à principiis carnalibus) ita & ꝙ natum est ex spū vt à pro-
ductiuo principio, assimulatur spūi, ac per hoc spūs est. *Non mireris quia dixi tibi: oportet vos na-
sci denuo.* Concludit ex declaratione tam generis q̄ geniti debere cessare admirationem Ni-
codemi, de hoc ꝙ dixerat oportet nasci denuo.
G ¶ *Spirit⁹ vbi vult spirat.* dixerat hoīem oportere nasci denuo: & declarauerat huius natiuitatis
effectiuum principium esse spiritum, & similiter terminum esse spiritum. Et quoniā cōstat
hominem nō esse spiritum, nec posse fieri spiritum, ideo manifestat quo sensu dictum est ꝙ
oportet hoīem ex aqua & spū nasci spiritum. Manifestat aūt hoc, declarando cōditiōes spūs
in quibus hō natus ex spū assimulatur spiritui: vt hinc intelligamus hoīem nasci spiritū parti
cipiando has spūs cōditiones. ¶ Prima itaq; cōditio spūs generantis est, ꝙ vbi vult spirat. Ex
qua cōditione ad literam significatur ꝙ de spiritu sc̄tō qui habet proprium velle est sermo.
Nisi enim haberet actum voluntatis, falso de eo diceretur vbi vult, Hic est siquidem spūs de
quo Apostolus inquit, & hæc operatur vnus atq; idem spiritus, diuidens singulis prout vult.
¶ Nec solum significatur ꝙ vult sed quòd vult libera electione, dicendo vbi vult. Electio e-
H nim loci significatur dicendo vbi vult. Sed locus susceptiuus spirationis non corpus est, sed
animus. Et intellige per spirare propriam spūs oꝑationem. Ita ꝙ sensus est. spiritus operatio-
nem ꝓpriam exercet in quo vult. ¶ Si dictio interpretata vbi potest interpretari quo (quòd
nōnulli affirmant) magis cōgrueret legere, spiritus quo vult spirat: propter aduersatiuam su-
iunctiuam, sed nescis vnde veniat aut quo vadat. hæc enim aduersatiua supponere videtur
vt dictum sit spiritum aliquo tendere: quòd significatur dicendo, spūs quo vult spirat. Et est
sensus quòd per operationem suam propriam tendit quo vult, electiōe libera. *Et vocem eius au
dis.* Secunda cōditio generantis spiritus est, quòd vocem eius audis. In qua significatur spiri-
tum generantem habere vocem sensibilem, dicendo & vocem eius. & quòd vox eius auditur
I etiam ab iis qui imperfecte credunt: qualis erat Nicodemus. & propterea in secunda perso-
na dicit audis. ¶ Est autē vox spiritus generantis tum illa de qua scriptum est. nō enim vos
estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Tum illa q̄ scripta est in
libris prophetarum: iuxta illud symboli. qui locutus est per prophetas. Et vtramq; speciali-
ter audiebat. Nicodemus: quoniam doctor erat, sæpe voces prophetarum audiens: & audien-
do verba Christi, actualiter audiebat vocem spiritus. *Sed nescis vnde veniat. aut.* pro, &, *quo vadat.*
Tertia conditio est inscitia vtriusque termini. scilicet à quo, vnde veniat, & ad quem, quo va
dat. Et est sermo de venire & ire per operationem. Est enim sensus. quòd nescimus vnde ve-
niat, hoc est ex qua rōne procedat in tale opus: & similiter nescimus quo vadat: hoc est pro-
prium finem quem intendit per talem spirationem. Nam & rationes propriæ diuinorum o-
K perum apud deum, ignotæ sunt nobis & proprii fines quos intendit deus, ignoti quoque sunt
nobis præter hoc quòd tam vltimus finis q̄ prima origo procul est à scientia nostra. *Sic est om-
nis qui natus est ex spiritu.* Non dicit, sic est natiuitas spiritus: sed sic est, nō aliquis sed omnis qui
natus est ex spiritu. vt intelligamus manifeste significari sic esse genitum ex spiritu quemad-
modum est spiritus: perpendamus genitum assimilari generanti in istis tribus descriptis con
ditionibus spiritus. Hoc enim clare significat aduerbium sic. ¶ Et intendit per hæc instrue-
re Nicodemum quod homo natus ex spiritu est spiritus quantum ad has conditiones. quod
sub aliis verbis dicimus quod est spiritualis habens has spiritus conditiones. Participat in
primis quod vbi vult spirat. ne erraremus intelligendo natos ex spiritu, veluti furiosos impe-
tu agi (vt multi intelligunt) tanquam non sint domini sui impetus. Ne inquam has insanias
attribueremus natis ex spiritu, explicauit magistrorum optimus quod omnis qui natus est ex
spiritu,

spiritu, sic est vt spiritus qui vbi (seu quo) vult spirat ad significandum quod natiuitas ex spiritu: fert nõ tollit libertatẽ liberæ electionis ꝓprii operis spiritualis: sed nati ex spiritu, tẽdunt A
spirituali opere quo libere volũt, operantur in quo volunt exercitio. propter quod & Apostolus dixit quod spiritus ꝓphetarum subiecti sunt eis. Hãc conditionem diligentissime nota: cõtra illos qui spirituales esse creduntur, excusantes se aliquo indecenti quod non possint aliter facere. tales enim spiritus nescit euangelica atq; apostolica doctrina. ¶ Participat secũdo quod vocem ex spiritu ꝓfert sensibilem. ex abundãtia enim cordis os loquitur. Eius siquidẽ qui ex spiritu natus est, vox quidem pcipue, sensibiles tamen omnes operationes ex spiritu ꝓcedunt: quoniam spiritus præest animo, & dirigit operationes omnes. ita audiamus vocẽ talium tanq̃ vocem spiritus. hoc est cognoscere possimus ex signis visis & auditis internum spiritũ. ¶ Participat & tertio quod ignoratur ab aliis vnde veniat & quo vadat. Quãuis enĩ vocem & opera audiãt & videãt, nesciunt tamẽ euidenti cognitione diuinum principium vnde venit, & similiter diuinum terminum quo vadit. ¶ Et quum legis, sic est omnis qui B
natus est ex spiritu, intellige sic actu vel habitu: ne infantes baptizatos neges natos ex spiritu propterea quod non habent actu velle vt tendant quo volunt. Rursus intellige sic, quantum est ex natura spiritus ex qua homo nascitur. Quod ideo etiam intelligẽdum est: quia multi nascũtur in baptismo ex spiritu imperfecte propter ipsorum indispositionem. vel corporalẽ: vt infantes. vel spiritualẽ: vt adulti qui minus deuote baptizãtur. Par autẽ fuit vt diuina sapiẽtia explicaret effectũ ꝓpriũ baptismi in recipientibus ipsum perfecte scz secũdũ actũ volẽdi &c. vt relatiue ad perfecte recipientes, intelligeremus & metiremur imperfecte recipiẽtes baptisma. Talis siquidem est cuiusque doctrinæ modus, vt actus doceat relatiue ad recipiẽtia perfecte disposita: vt facile patet discurrendo per singulas. ¶ *Respõdit Nicodemus: & dixit ei. quomõ possunt hæc fieri?* Audita natiuitate hominis ex spiritu, & auditis cõditionibus quas hz hõ natus ex spiritu, mouetur Nicodemus (qui venerat vt disceret) ad inquirendum modum quo possunt hæc fieri. Et demõstrat ꝓnomen hæc, tum natiuitatem hõis ex spiritu, tum efficatiam huius natiuitatis, tum necessitatem huius natiuitatis. hæc enim tria Iesus dixerat. C
Nã nõ solum dixerat hoiẽs nasci ex spiritu, sed dixerat necessitatem, nisi qui natus fuerit, oportet vos nasci. & efficatiam videndi & introeundi in regnum dei. Modũ itaque discere quęrit quo hęc fieri possunt. ¶ *Respõdit Iesus: & dixit ei. Tu es magister in israel.* ꝓ israelis, Hinc apparet Nicodemum non solum inter primarios fuisse Iudęorum, sed etiam fuisse legis diuinę doctorẽ. propterea enim dicitur magister Israelis. ¶ *Et hæc ignoras?* Admiratiue legẽda sunt: sonãtq; nõnihil repræhensionis, ꝙ doctor populi fidelis ignoret hæc. Et vere nõ debebat vsquequaq; ignorare hæc: quoniam nosce poterat multos ꝓphetas natos ex spiritu, spirituales, expectãtes regnũ dei &c. ¶ *Amẽ amen dico tibi.* Responsurus dominus Nicodemo ad quæsita, proponit tria opportuna ad propositum. primum est cõmune dicẽdis & dictis: & est clara euidẽtia apud ipsum Iesum omnium dictorum & dicendorum. vt per hoc intelligat Nicodemus quod Iesus non loquitur ex auditu aut existimatiõe, aut etiam ex certa fide, sed ex certa scientia & euidentia. hoc enim significatur dicendo. ¶ *Quia quod scimus*, non dicit credimus sed scimus, certa notitia cognoscimus. ¶ *Loquimur*, quibuscumq; loquimur. ¶ *Et quod vidimus.* Non dicit quod audiuimus. ¶ *Testamur*, quibuscumq; testamur. vtitur autem nuẽro plurali primæ personæ, propter duplicem notitiam, vtramque claram & euidentem. creatam scz & increatam. Anima siquidẽ Christi ab initio creationis suæ sciuit & vidit oiã. preter hoc quod Christus erat verus deus, sciens & videns oiã. Ita quod dicendo quod scimus, deum & hominem refert, Nam deus & hõ sciuerũt, viderũt, loquuti sunt, testati sunt. Nõ quod in christo duæ sint personæ deus & hõ: sed pluralis numerus ad pluralitatem refertur naturarum, Quãuis hoc possit etiam propter spiritus sancti personam que simul cum filio loquebatur & testificabatur (de qua erat sermo) dictum intelligi. ¶ *Et testimonium nostrum non accipitis*, Secundum E
quod præmittit est quod modus discendi quõ possunt hæc fieri, est non mod⁹ cognoscendi euidenter sed credendo. Ad hoc enĩ spectat quod dicitur, Et testimonium nostrum non accipitis, Testimonium nãq; ad fidem non scientiã faciendã ordinatur. Et itendit per hoc insinuare Nicodemo quod si vult nosse quomõ possunt hæc fieri, præparet se ad credẽdũ ipsi Christo: & non perseueret in hac duritia non accipiẽdi testimoniũ nostrũ. ¶ Vbi nota ꝙ dicendo non accipitis in plurali nuẽro, Insinuatur Nicodemũ non solum instrui, sed alios cum ęo esse similes ei in credulitate imperfecta. Quod etiam superius insinuatũ est in primis. Nicodemi verbis, dicẽdo pluraliter scimus quia à deo venisti. Quia tamẽ Nicodemus caput ęorũ erat & ipso

ipſe ſolus loquebatur,ad eum ſermo dirigitur.¶Si quis tamen hæc verba aliter exponeret
F (vt ſcilicet Ieſus ſe & ꝓphetas mõſtrauerit,dicendo quod ſcimus loquimur & quod vidimus teſtamur:& modo dicendo non accipitis:demonſtrauerit Iudęos minus credulos ſibi & ꝓphetis)non erraret. Verificatur enim proportionaliter de Chriſto & omnibus prophetis,quod ſcimus loquimur & quod vidimus teſtamur:& de iudæis quod teſtimonium noſtrum non accipitis.vos enim inquit Stephanus ſemper reſtitiſtis ſpiritui ſancto.Et eſt hic ſenſus planior:& magis cõfutãs ignorantiã Nicodemi.¶ *Si terrena dixi vobis & non creditis,quomodo ſi dixero vobis cœleſtia credetis?* Tertium opportunum eſt quod valde ardua ſunt,quod ſuprema ſunt ea ex quibus diſcẽdũ eſt quomodo poſſunt hæc fieri.Et declarat excellẽtiã quęſitorum reſpectu dictorum excellẽtia cęleſtium reſpectu terreſtrium,non enim intendit terrena cæleſtibus comparare:ſed metaphorico ſermone per terrena ſignificat inferiora quæ dixit,& per cæleſtia intelligit ſuprema dicenda.optimo vtens argumento quod ſi ea quæ dixi,inferiora velut terrena,non creditis,quomõ ſi dixero vobis ſuprema elongata ab inferioribus ſicut cæleſtia à terrenis,credetis?Et dixit hoc ad accendẽdũ Nicodemum & alios ad credẽdũ.
G ¶*Et nemo*,Intẽdit Ieſus reſpõdere ad principalẽ quæſitũ Nicodemi:quomõ poteſt hõ naſci ex ſpiritu:& dicere ꝙ modus eſt credendo in ipſum Ieſum perfecte.Et ꝓpterea inchoat à .credẽdis & primo ab vtraq; ſua natura:diuina.ſ.& humana,non qualitercũq;.ſed beata.¶Inchoat aũt à coniunctione & propter emphaſim:ad excitandum mentem ad celſitudinen myſteriorum. vnde & repetit eandẽ coniunctionem , ſubiungendo aliud aliud credendum de myſterio mortis ſuę(quum ſubiũget,& ſicut Moyſes)ad repetendã empha ſim.¶*Aſcendit in cælum*,Quia preteriti tẽporis eſt aſcẽdit,cogimur nõ intelligere textum hunc de aſcentione Chriſti qua poſt reſurrectionem aſcendit in cælum:quoniam illa non erat præterita.Et quia aſcendere in cælum,non diuinæ ſed humanæ naturæ,nullaq; apparet tunc præterita aſcẽſio Chriſti ad cælum niſi aſcenſus animæ ad viſionem & fruitionem beatã(à principio ſiquidẽ cõceptionis ſuæ in vtero matris Chriſtus ſecũdum aiãm aſcẽdit in cælum:hoc eſt ad beatã dei viſionem & fruitionem.fuit enim Chriſtus verus cõpræhẽſor ſecũdum partem ſuperiorem,& verus
H viator ſecundum partem inferiorẽ)ideo de hac aſcẽſione intelligẽdus eſt textus iſte ad literã: Et veriſſime dixit nemo aſcendit in cælum :quia ſolus ipſe inter homines aſſequutus fuerat beatitudinem cæleſtis patriæ/Quãuis etiam põderãdo verbum aſcendit,etiam angeli excludãtur quantumcũq; beati:quia nullus angelus ex vi ſuę hypoſtaſis aſſequutus eſt beatitudinẽ, Chriſtus autem ex vi ſuæ ꝓpriæ perſonæ peruenit ſecundam animam ad cæleſtis patriæ beatitudinem.Et hic modus ſignificatur verbo aſcẽdit.Sicut enim Chriſtus ſolus aſcẽdit in cælũ ſecũdũ corpus(reliqui enim ſancti velut rapiuntur in cælum)ita ſolus ſecundum aiãm aſcẽdit in cæleſtem fœlicitatem.¶*Niſi qui deſcendit de cœlo filius hominis*,Duo dicũtur ſcilicet quod idẽ deſcendit de cælo,& quod deſcendit filius hominis.nec vnum ſine alio intelligi poteſt.Intellexiſſet forte Nicodemus localem deſcenſum ,niſi declaraſſet terminum deſcenſus non eſſe locum ſed eſſe filiũ hominis . nihil enim eſt aliud dei filium deſcendiſſe de cælo,quam effectum eſſe filium hominis.¶Et aptiſſime deſcribit myſterium incarnationis,dicendo deſcendit de cælo filius hominis .nam effectum eſſe filium hominis,non ſolum claudit in ſe quod deus effectus eſt homo(quod potuiſſet fieri in cælo)ſed quod effectus eſt filius hominis.quod eſt effectum eſſe hominem natum ex homine:hoc eſt ex matre.Quod quia in terra vbi erat mater factum eſt,merito vtitur verbo deſcendit:vt etiam inferior locus verificetur.Cælũ
K autem pro cæleſti habitatione ſumitur.¶Deus enim ab omnibus exiſtimatur habitator cæli.Et vere ſic eſt:non per excluſionem habitandi vbiq;,ſed per extenſionem ꝙ etiam habitat in cælo,& ibi manifeſtius propter clariores ibidem effectus .¶Hunc veriſſimum Senſum ſi Valentinus hęreticus voluiſſet intelligere,non finxiſſet deſcendiſſe de cælo filium hominis eo quod attulit cæleſte corpus.quod ridiculum eſt.¶*Qui eſt in cælo*.Ne intelligeret Nicodemus deſcenſum hunc fuiſſe deſerendo terminum à quo(quemadmodum eſt deſcenſus localis)ſubiunxit ſe ſic deſcendiſſe filium hominis vt tamen remanſerit in cælo.vt hinc intelligeret Nicodemus ipſum Ieſum eſſe verum deum & verum filium hominis:qui ita de cælo deſcendit filius hominis ut tamen ſit in cælo hoc enim impoſſibile eſt alteri quam deo.¶Collige quatuor credenda in his verbis propoſita.Primum eſt quod filius hominis eſt verus deus.Secũdum quod eſt verus filius hominis.Tertium quòd aſcendit in cælum ſecundum animam: & Quartum quòd ſolus ipſe aſcendit ſecundum animam in cælum,qui ſolus deſcendit filius hominis & eſt in cælo.¶ *Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto.* Adiungit (vt dictum eſt) repetens emphaſim ſecundum credendum: quod eſt myſterium

pasſionis eius. Quod ex figura æneі ſerpentis declarat. Nu.xxi. ſcribitur res geſta. ꝙ quum à ſerpentibus initis morderentur in deſerto filii iſrael, Moyſes præceptor dei fecit ſerpentes æneum, & poſuit eum in ligno excelſo pro ſigno: ita ꝙ quicunque percuſſus à ſerpentibus aſpiciebat ſerpentem æneum, non ſolum viuebat ſed ſanabatur. Declarat ieſus ſe eſſe exaltandum ſimili modo. & ad literam intendit ſe eſſe crucifigendum ad ſimile beneficium. A

¶*Ita exaltari*. Quòd exaltatio ſignificet crucifixionem, inferius.ca.xii. clare patet. Vbi Chriſto dicente & ego ſi exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipſum: explicat euangeliſta. hoc autem dicebat ſignificans qua morte eſſet moriturus. & ad ſenſum quidẽ exaltabãtur crucifixi: pro quanto eleuati à terra in cruce pendebant. Verum ieſus myſterium intendit ſignificare exaltationis quo ad meritum: quoniam ex morte crucis meruit exaltari. propter ꝙ inquit apoſtolus. deus exaltauit illum & dedit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen. Aſsimilat autem ieſus ſeipſum in cruce ſerpenti Aeneo in ligno pendenti: eo ꝙ caro eius non caro peccati ſed ſimilis carni peccati erat, ſicut ſerpens æneus nõ venenoſus ſed ſimilis venenoſo animali erat. aitque ita, in ligno, ita in ſignum, ita ſalutifere. & in ligno quidẽ patet, quia in cruce lignea. in ſignum verò dicitur: quia crucifixum corpus eſt ſignum latentis filii dei & excellentiſsimæ charitatis qua redemptio mundi per crucifixum facta eſt. Quòd autem ſalutifere, explicatur in textu: ſubiuncta vita æterna habenda per crucifixi fidem. *Oportet*. neceſſitate tum diuinæ ordinationis, tum hũanæ ſalutis ſubiunctæ. *Filium hominis*. Eundẽ quẽ dixi deſcendiſſe de cælo filium hominis, modo dicit oportere crucifigi: & quem dixerat aſcẽdiſſe in cælum, modo dicit oportere pati. vt intelligeremus quòd ſecundum animam quidẽ aſcenderat in cælum, ſecundum corpus autem erat adhuc paſsibilis. *vt omnis qui credit in ipſo*. Pro, in ipſum. Proſequitur figuram ſerpentis ænei quantum ad fructum. ibi enim ſtatutum erat vt omnis qui aſpiceret in illum, hic autem vt omnis qui credit in ipſum. ibi oculis corporeis erat aſpectus: hic oculis mentis eſt non viſio ſed fides, nõ videre ſed credere. Significãterq; dicitur in ipſum: ad differentiam credentium ipſum ſed non in ipſum. Qui enim credũt ſed factis negãt, credunt quidẽ ipſum ſed non in ipſum qui autem fide quæ per dilectionem operatur credunt, ita credunt quòd credendo tendunt in ipſum. *Non pereat*. Morſi enim à ſerpentibus ignitis, peribant niſi aſpectu ſerpentis ænei ſanarentur. & nos omnes morſi ab ignitis ſerpentibus (dæmonibus ſcilicet) perimus niſi credamus in filium hominis exaltatum in cruce. *Sed habeat vitam æternam*. Duo hic ſignificantur. alterum quòd non ſolum beneficium liberationis à malo (ſcilicet ne pereamus) ſed etiam conſecutionis boni ex fide in ieſum crucifixum, conſequimur. alterum quod non de carnali hoc interitu neque de carnali hac vita eſt ſermo, ſed de vita æterna. *Sic enim deus dilexit mundum*. propoſitis credendis cum fructu credentium, procedit ex propoſitis ieſus ad reſpondendum quæſitis à Nicodemo quomodo poſſunt hæc fieri. procedit autẽ reddendo rationẽ propoſitorum credendorum ex diuinæ charitatis authoritate. & quoniã primum à deo dilectum apud legiſlatores & ſapientes eſt mundus (ſingula enim fecit deus bona, mundum autẽ fecit valde bonum: vt dicitur Gene.i.) Ideo Nicodemum legiſlatorẽ inſtruens deus a modo quod deus dilexit mũdum, rationem reddit dictorum. & intendit quod magnitudo dilectionis diuinæ erga mundum, fuit ratio vt filium ſuum vnigenitũ daret mundo ad hoc vt oẽs credentes in eum nõ perirent ſed haberent vitam æternã. Hanc ſententiam intendit. quæ quoniam profunda valde eſt, eleua lector mentẽ. rationem, in primis vtriuſq; propoſiti credendi, ſe reddere ſignificat per cõiunctionem enim. Aduerbium autem ſic, ineffabilem magnitudinem amoris, ineffabilem modum amandi, ex parte rei amatæ ſignificat. nam ex parte dei amantis oĩs amor, omnis modus eſt immenſus Deus explicatur: vt intelligat Nicodemus ꝙ nõ ab vnitate dei quem iudæi colunt receditur: ſed illemet deus citatur qui creauit mundum. *Dilexit*. Ratio omnis collati boni, dilectio ſignificatur: vt voluntariam collationẽ diuinam intelligamus, nõ naturali neceſsitate factam. Et conſequenter ineffabilis modus diligendi, ratio ſignificatur eorum quę ſubiungũtur. B C D E

Mundum. dicit, nõ hominem: nõ quia non dilexit hominem, ſed quia homo pars eſt mundi, & bonum partis eſt boni totius. parque fuit vt creatori mundi aſſignaretur potius dilectio totius quam dilectio partis. Et dixit hoc ad ſignificandum quod non velut ex conſequenti, non velut ex quadam redundantia ceſſit in bonum vniuerſi myſterium incarnationis: ſed ex directa & primaria intentione ipſius dei, myſterium incarnationis factum eſt propter bonũ vniuerſi. & ſi altius fueris cõtemplatus, intelliges hinc quod ſicut deꝰ creãdo, ſingula creat vt partes vniuerſi, (quod eſt creare ipſa propter bonum vniuerſi, quòd eſt creare ipſa vt cõgruunt vniuerſo) ita reſtaurando ſingula facit ad bonum vniuerſi, ſingula facit cõſona vniuerſo;

vt intelligamus q ordo gratiæ nõ destruit, non maculat, nõ deturbat vniuersum sed perficit
F ipsum. immo plus vt intelligamus vniuersum indiguisse mysterio incarnatiõis: ne in multis suis partibus detrimentum pateretur, quæ per mysterium incarnationis restauratæ sunt.
¶ *Vt filium suum vnigenitum daret.* pro, dederit. Manifeste cõiunctio vt explicat dilectioné mũdi rationẽ fuisse vt deus dederit filium suum vnigenitum. dederit autem proculdubio mũdo. Et merito dicit dederit. quoniã tam deus dans q̃ deus datus vnigenitus filius eius non cõcludebatur in vniuerso. nam etiam secundum philosophos deus est supra totũ vniuersum, & nulla pars est vniuersi. Sed hoc ipsum quod est dedisse filium suum vnigenitũ, est fecisse filiũ suum vnigenitum partẽ vniuersi. factus est enim hõ: quem constat vniuersi partem esse. Et non sat fuit vt diceret filium suum sed apposuit vnigenitum: vt mysterium trinitatis aperiret legisdoctor. nam filius dei nomen potest esse commune multis: sed filius dei vnigenitus cogit intelligere filium dei naturalem, & non aliqua adoptione. propter quòd etiam nõ dixit filium suum primogenitum: quoniam appellatatio hæc iam indulta erat populo israel. exo. iiii. filius meus, primogenitus israel. Vnde in his verbis insinuauit duas trinitatis personas: fi
G lium scilicet & patrem, nam filius sine patre intelligi nequit. Tertiam autem trinitatis personam, prius innuerat dicendo spiritus vbi vult spirat. *Vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Dilectio mundi nõ solum explicatur ratio vt filium suum vnigenitum dederit, sed etiam vt dederit ad hoc vt omnis qui credit in eum non pereat sed habeat vitam æternã: quoniã (vt dictum est) dilectio totius, ratio est dilectionis partium quoniam salus credentium diligitur à deo vt pars boni vniuersi. Nec propterea minus diligitur (sicut nõ minus diligitur manus quæ diligitur & curatur vt pars hominis, propter ipsum hominem) sed vt intelligamus quòd etiam vita æternæ beatitudinis diligitur à deo vt pars vniuersi: & pene tremus nõ fieri nostrum aliquod, nõ fieri mundum alium, sed perfici vniuersum per incarnationis mysterium, per ordinem gratiæ & gloriæ supernæ fœlicitatis. Significantius autem repetit vt omnis qui credit in eum, & reliqua prius dicta: ad reddendam rationem quare salutiferum est credere in filium hominis exaltatum in cruce. De filio enim hominis loquens dixerat, vt omnis qui credit in ipsum non pereat sed habeat vitam æternam. Reddit siquidẽ
H modo rationem ex hoc quod idem ipse est vnigenitus filius dei. acsi apertius dixisset. ideo est salutiferum credere in filium hominis, quia credendo in ipsum creditur in filium vnigenitũ dei, datum vniuerso à deo ad hoc vt omnis qui credit in ipsum nõ pereat sed habeat vitam æternam. *Non enim misit deus filium suum in mundum.* Expectabant iudæi filium dei regem magnum, iuxta tot prophetarum vaticinia. & quoniam hoc verum quidem erat sed differendũ vsque ad secundum filii dei aduentum ne erraret Nicodemus, ne iterum in admirationẽ cõsurgat, præoccupat iesus & instruit eum de mysterio huius primi sui aduentus. & fuit hoc necessarium: quia dixerat se exaltandum in cruce. facile enim potuisset errare Nicodemus, aut saltem percontari quomodo tu es ille promissus filius dei ad salutẽ mundi & tamen moriturus es in cruce, quum ille promissus sit rex mundi? Hanc inquam tacitam obiectionẽ ex
I cludendo, declarat aduentum hunc suum non esse ad iudicandum sed ad saluandum: vt hinc intelligat Nicodemus quòd venit ad saluandum per propriam mortẽ mundum per viam fi dei. coniunctio enim, refertur ad duo. tum ad id quòd superius dixerat, ita exaltari oportet filium hominis. tum ad id quod immediate dixerat, vt omnis qui credit in eum. Quia enim credimus ea quæ non apparent, ex hoc ipso quòd salus ordinata est penes credere, significatũ est quod non in sua manifesta gloria missus est vnigenitus filius. vtriusque siquidem ratio redditur: & quare nõ gloriosus venerit, & quare crucifigendus. Significanter dicit misit: vt intelligamus quod de præterita missione loquitur, hoc est de primo aduentu ad differentiam secundi aduentus, quo mittet iterum deus filium suum. Vbi etiam nota quòd superius appella
K uit dare, modo appellari mittere vtroque tamen verbo mysterium incarnatiõis significatur. *Et iudicet.* Iudicare est ius dicere: quod proprium est iudicis officium. & propterea ex negatione exercendi officii iudicis, declarat se non missum in gloriosa forma quæ exigitur à iudice mundi. *Mundum.* Par est vt vnigenitus filius iudex sit non horum aut illorum tãtum, sed mundi: prout verẽ in secundo aduentu veniet vt iudicet mundum, vt ius dicat mundo in omnibus partibus suis quibus dicendum erit ius: vt reddat quibusque secundum sua merita, vt reddat singulis quæ illis debentur, siue bona siue mala. manifestũ siquidem est quod ad hoc non venit in primo aduentu. væ enim mundo si in primo aduentu venisset ad iudicandũ mundum, si reddidisset vnicuique secundum merita quæ inuenit.

¶ Sed

¶Sed vt saluetur mundus per ipsum credendo ĩ ipsum. & prosequitur sermonem semper de mũdo, perseuerendo in prima intentione boni totius vniuersi. & est sensus. vt mũdus in suis partibus quæ aliter perirent saluetur per ipsum. Hic est fructus intentus per primum aduentum Et est sermo de salute ab eterna morte ad æternæ vitæ felicitatem. A

Qui credit in eum non iudicatur. Declarat quod officium suum ad saluandum mundum per fidem, non est officium iudicis, non est iudicare. & oportuit hoc declarare: ne errares existimando quòd licet iesus non venerit iudex ad exercẽdum publicum iudicium, venit tamen ad exercendum occultum iudicium. & hinc sequeretur magnus error quòd donum fidei esset actus iudicis, quod credentes à nõ credentibus distinguerentur meritis: ita quòd ex meritis: crederent credentes, & non credentes ex illata pœna non crederent. Ad hunc errorem excludendum declarat iesus ex natura ipsorum actuum credendi & non credendi, nullum interuenire iudicium ipsius in quem creditur vel non creditur. & incipit à credere: dicendo qui credit in eum non iudicatur. Nõ dicit non iudicabitur sed non iudicatur: quia intendit declarare quòd credere in eum, non est ius dici illi qui credit, sed est gratuitam salutẽ consequi. Qui enim credit in eũ, nõ iudicatur de cõmissis antea peccatis: quoniam credẽdo cõsequitur remissionem eorum & gratiam, nõ ex iure seu ex debito sed gratuite credit. hoc est enim dicere nõ iudicatur. Qui autem non credit. Declarat idem ex actu non credendi. vtitur enim loco diuisiuo. & ideo vbi primo declarauit ꝙ in actu credendi ipse iesus non iudicat, declarat idem mõ in altero opposito: scilicet in actu nõ credendi. Iam iudicatus est. Ac per hoc non credens non iudicatur à me. qui enim iudicatus est non iudicatur. Et ne hæ sites quærẽdo à quo iudicatus est, subiungit. Quia non credidit in nomine. pro, in nomen, vnigeniti filii dei. Ecce iudex ipsemet qui non credidit. eo enim ipso quòd nõ credidit, iudicatus est, ius sibi dixit exclusionis à salute & vita credentium. Sicut enim refutans ciuitatem verbis. ius sibi dicit exclusionis à salute & vita credentium. Hoc est autem iudicium. Dignatur dominus per seipsum declarare (adiuncta similitudine sensibili) ꝙ ipse non iudicat, sed non credentes sibiipsis inferunt pœnam. & pronomen hoc, demõstrat subiunctam electionem non credentiũ. quæ iudicium appellatur quo nõ credentes ius sibiipsis dicunt, quia est ipsum iudicium executio ne eligendo enim nõ credere, eligendo tenebras, excludunt se a luce & vita credentium. Quũ dixisset itaq; ꝙ qui non credit' iam iudicatus est, declarat modo iudicium hoc esse iudicium in executione electionis. & demonstrat illud, dicẽdo hoc est autem iudicium. quia. pro, quod lux. Sermo iste semiproprius & semimetaphoricus est. Transfert enim nomina sensibilium lucis & tenebrarum in spiritualem & intelligibilẽ lucẽ: & iuxta differentiam hominum in suis actionibus præferentium, lucẽ tenebris vel tenebras luci, declarat non credentes electionis iudicio inferre sibiipsis malum quod credentes euaserunt. lux, nõ corporalis sed spiritualis, nõ sensibilis sed intelligibilis. Seipsum quẽ prius nominauerat filium dei vnigenitum modo nominat lucem. venit. ipsum incarnationis mysterium venisse est. per quod significat se sic datũ ac missum à patre vt etiam ipse eadem voluntate venerit. In mundum. Quemadmodum in intẽtione dilectio mundi prælata est (dicendo sic deus dilexit mundum) ita in executione mundus præfertur, dicendo lux venit in mundum: vt quæ prius supra mundum existens lucebat in mundo quemadmodum exemplar in exemplato, luceret mundo tanquam vna mundi ps. Lux enim diuina incarnata luxit vniuerso mundo, iam pars mundi effecta. luxit autem euãgelica doctrina ĩnumeris miraculis &c. Et dilexerunt. Libera electio significatur. & directe describitur cõtrarium diuinæ rationi. nam ratio aduenientis lucis descripta est diuina dilectio mundi: & modo ex opposito ratio non credendi, ratio refutandi lucem diuinam, describitur dilectio humana. B C D E

¶Homines. Tangitur ratio diligendi homo, cõpositus ex duabus naturis, intellectuali & sensitiua: vt intelligamus homines sequentes sensibilia bona. quod cõmune valde est, quod ratio est mali moralis inuenti cõmuniter in genere humano. Magis tenebras. hoc est bona sensibilia. Quæ tenebræ appellantur quia priuata sunt lumine spiritus. & inter bona sensibilia supputa etiam humanam gloriam, famam, & alia huiusmodi: quoniam hæc à sensibilibꝰ hominibus pendent, & in sensu hominum consistunt. Quam lucem. spiritualis intelligentiæ, ꝗ lucem fidei. Vbi vides iudicium in executione diligendi magis sensibilia bona quam spiritualem lucem mentium, & sic isti præferendo tenebras luci, seipsos excluserunt à lucis beneficiis. Erant enim mala eorum opera. Redditur ratio quare homines dilexerunt magis tenebras ꝗ lucem. Non dicit fuerunt sed erant: ad significandum perseuerantiam eorum in malis operibus

zz.ii.

bus: Ex hoc enim quòd homines perseuerant in malis operibus, diligunt magis tenebrasq̃ lucem. *Omnis enim qui male.* pro, mala, *agit, odit lucem.* Probat rationem inductam ex ista vniuersali, quòd omnis qui mala agit odit lucem. Quæ est vera intelligendo formaliter: hoc est quatenus mala agit. Multi enim mala agendo, apetunt lucem: volunt in manifesto mala agere, sed non quatenus mala agunt: sed quatenus vindictã exercent, quaten⁹ potẽtiã, glorie aut excellentiam suam manifestare sic intendunt. quatenus enim mala agũnt, vellent latere. *& nõ venit ad lucem.* Duo dicit, & quòd odit interno affectu lucem: & q̃ non venit exteriori opere ad lucem, ad manifestum, ad publicum. Quod etiam intellige formaliter.

Vt non arguantur opera eius. Quare omnis qui mala agit odit & non venit ad lucem, explicatur vt non reprænhensibilia appareant opera eius illa mala. Non dicit vt non arguatur ipse. Multi sunt exempti ab hoc timore (qui scilicet non timent reprehendi) sed nullus est cuius opera manifesta si sunt mala non arguantur: nullus est qui non appetat & naturali & rationali appetitu opera sua exempta esse à reprehensione. *Qui autem facit veritatem venit ad lucem.* Non dicit qui autem facit bona opera (quod tamen expectabas dicendum) sed ẽ regione perseuerantium in malis operibus distinguit facientes veritatẽ. Nec dicit qui loquitur aut meditatur sed qui facit veritatem vt intelligamus quòd de opere loquitur. Et intendit per facere veritatẽ, facere opera conformia veritati: tum naturaliter incertæ mentibus humanis: tũ euangelizatæ, & describit per hoc venientes ad fidem, in hoc differre à non venientibus, q̃ non venientes perseuerant in malis operibus: & proptereà non veniunt ad lucem fidei. veniẽtes autem, faciunt veritatem: quia ex hoc ipso quod faciunt conformiter ad veritatem naturaliter insertam, ad synderesim & ad veritatem euangelizatam, veniunt ad lucem fidei. propter quod significanter dicit qui facit, non qui fecit. nam quamuis multi multa mala opera fecerint, ex quo tamen non cogitatione aut verbo sed facto conformant se veritati, veniũt ad lucem fidei. Vbi erudite lector perspicere potest in quo euangelicus iste textus discernit inter venientes & non venientes, quantum ad rationem veniendi vel non veniendi ad lucem: iuxta illud quod inferius coram pilato dicit. omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

Vt manifestentur opera eius. agentes mala, vitant lucem vt non arguantur opera eorum. quo cõtra, facientes veritatem, veniunt ad lucẽ, veniunt ad manifestum, ad publicum vt opera eorũ manifestentur: hoc est vt manifestabilia appareant, nulla reprehensione digna: & ad literam prodeunt in publicum profitentes se publice christianos, vt manifestentur opera eorum. Nõ dicit vt manifestentur ipsi quoniam non docet iesus christianos quærere propriam gloriam, sed querere manifestationem operum christianorum.

¶ *Quia in deo facta sunt.* Ratio quare ad manifestandum opera christiana venitur, per hæc verba significatur: vt scilicet cognoscatur quia opera christiana sunt facta, non innitendo homini sed innitendo deo: ac per hoc vt manifestetur deus in ipsis operibus, & non vt glorificetur homo. & in hac conclusione percutit Nicodemum: qui volebat venire ad lucem, & tamen veniebat nocte, volebat manere occult⁹. collige erudite lector responsionẽ iesu ad quæsita Nicodemi, quõ possunt hæc fieri. Tria enim quæsiuit: scilicet modum nascendi ex spiritu, efficaciam natiuitatis ex spiritu, & necessitatem eiusdem. His tribus satisfactum est à iesu ex dictis nam modus nascendi declaratus est credere in filium dei vnigenitum eundemque filiũ hominis exaltandum in cruce pro salute mundi. efficacia declarata est ex diuina dilectione ex meritoq; mortis vnigeniti ad hoc vt credentes in ipsum non pereant sed habeant vitam æternã Necessitas demum mõstrata est, ex hoc quod nõ credentes iam iudicati sunt a seipsis & exclusi à luce. Hinc enim clare apparet quòd oportet credendo in vnigenitum nasci ex spiritu.

¶ *Post hæc venit iesus & discipuli eius in iudæam terram* Ex Hierusalem (que est in sorte Beniamĩ vt patet iosue. xviii.) venit in terram sortis iudæ. Quamuis enim appellatione iudæ quandoque cõprehendatur etiam Hierusalem cum sorte beniamin (vt quum dicitur procurente Põtio pilato iudæam: eo quòd hierusalem a dauide erecta est in caput regni & in principatum tribus iudæ de qua ipse erat) proprie tamen etiam post tempora Dauidis hierusalem distinguebatur à terra iudæ. vnde. ii. parali. xx. zachiel propheta dicit. O iuda & Hierusalem nolite timere &c. *& illic morabatur cum eis, & baptizabat.* Nisi euangelista in principio sequentis capituli repetens hoc exponeret quod non per seipsum sed per discipulos suos iesus baptizabat, intelligendum esset quod propriis manibus baptizabat: sed ex quo euãgelista negatiuam apposuit, exclusi sumus a tali intelligentia.

¶ ERAT *autem & ioannes baptizans in aenon iuxta Salim.* ¶ Nomina proria sunt locorum. ¶ *Quia aquæ multæ erant illic: & veniebant & baptizabantur.* ¶ *Nondum enim missus fuerat*

fuerat ioannes in carcerem. Narrans euangelista simul baptizare in diuersis locis iesum & ioannem (quod nullus alius euangelista narrauerat)excludit causam admirandi quare alii euangelistæ hoc tacuerint,ex parte temporis:quia hoc fuit gestum antequam ioannes mitteretur in carcerem. viderat enim reliquos euāgelistas inchoasse prædicationem christi post carcerem ioannis *Facta est autem quæstio.* adiiciens euangelista quintum testimonium ioannis baptistæ de iesu,narrat occasionem testificandi fuisse controuersiam inter discipulos ioānis & iudæos. *Ex discipulis ioannis.* Origo questionis â discipulis ioannis significatur. *Cum iudæis.* Nō dicit cum Galilæis quos superius numerauerat discipulos iesu qui interfuerant nuptiis:sed cū iudæis qui viderant miracula facta à iesu in hierusalem,& propterea credebant. *De purificatione.* Hoc est de baptismo seu ablutione discipuli siquidem ioannis præferebant baptismum ioannis baptismo iesu:iudæi autem econuerso. *& venerunt ad ioannem.* arbitrum quæstionis. *Et dixerunt ei Rabbi qui erat tecum trans iordanem.* Hinc habetur ꝙ iesus post ieiunium in deserto reuersus est ad ioannem baptistam,& erat cum eo. Nam post baptismum immediate iuit in desertum:& inde rediit ad ioannem,vt mōstraretur ab eo vt populus cognosceret iesum, & circa finem illius anni cœpit iesus congregare sequaces, Andreā &c. Et nota quatuor quæ dicunt ioanni,tendere omnia ad exitandum ioannem aduersus iesum.& inchoant a pristino statu humiliori iesu respectu ioannis.talis enim humilior status significatur,dicēdo qui erat tecum non tu cum eo,sed ipse tecum,velut sub vmbra tua. *Cui tu testimonium perhibuisti.* Ecce secundum commemoratio beneficii:vt velut ingratus iesus haberetur,qui fauore testimonii tui cognitus est. *Ecce hic baptizat.* Tertium est vsurpatio officii ioannis à iesu,tam cito. Celeritas enim significatur dicendo ecce:vsurpatio autem officii,dicendo baptizat. *& omnes veniunt ad eum.* Hoc est quartum quōd indigne ferebant.ꝙ cruciabat eos:concursus scilicet non aliquorū sed omnium pœnitentium ad iesum.nam tam venientes ad ioannem q̄ nonveniētes ad ioannem (pœnitentes tamen)veniebant ad iesum:quia ioannes mittebat oēs ad iesum, quia ad hoc venerat. *Respondit ioannes.* nota responsionem ioannis ad singula.& inchoat à repressione passionis seu affectus nimii discipulorum suorum erga se. *Et dixit. Non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datum de cælo.* Suauis magister ioannes abvniuersalibus,à communibus quæ nota erant discipulis reprimit affectum eorum:ex hoc scilicet ꝙ non potest, licite,homo,quicunque accipere quicquàm officii,tituli,dignitatis,gradus &c.nisi fuerit ei datum à deo,habitante in cælis. vt per hoc intelligerent seruandam esse mensuram in appetitu officiorum & graduum,& simul intelligerent ipsummet cognoscere officium sibi desuper datum:& rationabiliter mensurare seipsum,cōtinereque seipsum in inferiori gradu respectu iesu. Et significanter dicit non potest:ad exponendum discipulis ꝙ non ex reuerentiali quadam humilitate sed ex debito(quo nō potest licite aliter facere)continet se sub iesu.

¶ *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quod dixerim. non sum ego christus.* Discipulorum īdignatio ex hoc erat quod ioannes qui maior iesu fuerat autoritate & fama immo,qui fuerat velut exaltator iesu,modo fiat minor autoritate,fama & concursu populi.& propterea ioannes postquam communia proposuit de vniuscuiusque hominis temperantia ad propriam mensurā secundum deum,explicat quōd nō de nouo sed suapte natura iesus est ipso maior & ipse minor:& quod ex debito sui officii ipse testimonium perhibuit iesu:quod non exaltauit iesum sed executus est debitum suum. A verbis eorum inchoat propria. Dixerunt enim cui tu testimonium perhibuisti.& propterea vos inquit ipsi testamini quod olim dixerim nō sum ego Christus:quōd meipsum recognoui ac confessus sum me non esse christū,sed iesum esse christum. *Sed quia.* pro, quod, *missus sum.* Non de nouo inferior sum illo:sed diuina dispositione tā quam inferior missus sum. *Ante illum.* Hoc est ad parandam vitam pro illo.

¶ *Qui habet sponsam, sponsus est.* adiicit olim dictis de seipso & iesu,nō modo declarare distantiam inter iesum & se. Et facit hoc declarando propria vtriusque officia.intendens quod officium iesu est officium sponsi officium autem suum est officium amici spōsi. Significatur enī per hoc quod multitudo fideliū desponsanda est fide nō ei sed iesu:acper hoc ipse iesus est spōsus:quia habet multitudinem fideliū nō qualitercunq; nō sicut ego habeo,sed sicut spōsam. Despōdi enim vos(inquit.apostolus)vni viro virginem castam exhibere christo, non mihi. Ecclesia siquidem (quæ multitudo est fideliū)amatur tractaturq; a iesu nō vt serua sed vt spōsa.& directe percutit immo instruit discipulos ioannes de officio baptizandi assumpto à iesu. Acsi apertius dixisset. ille baptizat vt sponsus,vt generet filios suæ sponsæ:ego autem baptizo vt amicus sponsi,præparans homines ad hoc vt fiant filii sponsæ. Et significanter vti-

tur nominibus sponsi & sponsæ, non viri & vxoris: vt intelligamus generationem spiritualẽ
F qua sic generantur filii vt maneat virginitas sponsæ. *amicus autem sponsi.* Quamuis dignitate alias appellauerit se indignum ad minimum ministerium (soluendi scilicet corrigiam calciamenti) officio tamen & affectu amicum se modo appellat vt intelligant discipuli quòd amore amicitiæ (quo bonum quæritur amato) ipse prosequitur iesum, & vane conantur inserere dissentionem inter ipsum & iesum. *qui stat.* qui perseuerat amicus. *et audit eum.* præsentẽ, personaliter loquẽtem. *Gaudio gaudet.* Hebraico more loq tur, ad exprimẽda magnitudinẽ gaudii. *Propter vocem sponsi.* Metaphoricus est sermo iste: introducens amicum sponsi qui præmissus est ante illũ ad sponsam & vbi sponsus aduenit & sponsam alloquitur, amicus stans & audiens, valde gaudet propter vocem sponsi præsentis. & intendit ad literam quòd ipse gaudet propter vocẽ prædicatiõis iesu. & propterea nõ dixit propter præsentiam sponsi, sed ꝑpter vocẽ sponsi, ad significandum gaudium de manifestatione iesu, ꝙ voce propriæ prædicationis, quòd voce suorum miraculorum manifestatur. & pinxit per hoc coram discipulis suis seipsum intus: vt & ipsi gauderent de voce iesu, sicut & ipse ioannes gaudet. & nihilominus
G explicauit magnitudinem gaudii sibi concessi, negatam priscis patribus: quibus non est datũ vt starent & audirent vocem sponsi corporali præsentia alloquentis sponsam. *Hoc ergo gaudium meum.* Hinc clare apparet que sub metaphora sponsi & amici dicebat, de iesu & seipso ĩtendere. *Impletum est.* Diu enim desideratum, modo impletum est. *Illum oportet crescere.* postꝙ respondit discipulis tam ad id quod dixerunt cui tu testimonium perhibuisti, quàm quo ad illud ecce hic baptizat modo respondet ad illud oẽs vadunt ad eum. illum ĩquit oportet crescere, autoritate, fama, gloria, discipulis &c. Et dicit oportet, necessitatem diuinæ diffinitiõis significans. *Me autem minui.* Non solum oportet illum crescere, sed etiam oportet me minui (quo ad concursum populi: quo ad congregationem discipulorum) secundum rem, & non solum relatiue: sicut lux stellæ minuitur præsentia solis. paulatim enim cessauit concursus populi ad ioannem: & positio in carcere ablatus est. vt omnes concurrerent ad iesum.
H *Qui de sursum venit.* Ratio redditur quare oportet illum crescere, quia qui de sursum venit, hoc est de summa natura quæ deitas est. *Super omnes est.* Dictio græca, interpretata omnes, anceps est ad omnes vel omnia tam hic quam in sequenti versiculo, qui de cælo venit super omnes est. vtrobiq; enim legi potest in masculino vel neutro genere. & legendum est non super sed supra vt eminens significetur & non quasi innixus rebus. Et hic quidem quadrat masculinũ genus: vt reddatur ratio quare illum oportet crescere, quia de supernis veniens non solũ est supra me sed supra omnes inferius autem quadrat vt legatur in neutro genere: quia explanando dicetur: & omnia dedit in manu eius. *Qui est de terra.* aduerte quo ad literam, repetẽdum esse, est de terra, ita quòd legendum est. Qui est de terra, de terra est & de terra loqui-
I tur. & est sensus. qui venit seu proficiscitur ex terra originem habet ex terra: & sermo eius oritur ex terra. ita quòd semper præpositio de significat originem, tũ personæ, tum sermonis. Quid autem intendatur per hæc verba, monstratur per subiuncta, ẽ regione apposita: scilicet qui de cœlo venit &c. Est itaq; vt subiuncta porrigũt sensus. Qui est de terra. propriissime loquitur: & nomen relatiuum hypostasim refert. persona, hypostasis ẽ terra originem habens, & de terra est: hoc est simpliciter & absolute orta est ex de terra. ita quòd significatur quòd ille cuius persona ortum habet à terra simpliciter & absolute ortus est ex terra: ab origine hypostasis subiungens originem totius simpliciter & absolute. & consequenter etiã de terra loquitur: hoc est & sermo eius ẽ terra originem habet: quia intelligere quod sermone significatur ẽ terrenis ortum habet. & hæc oĩa communia sunt omnibus hominibus, & secũ
K dum substantiam & secundum intelligere. Naturale quidem omnino: qui intelligere humanum ortum habet à sensu. per reuelationem autem, pro quanto reuelata omnia reuelantur pendentio à phantasmatibus. & sic etiam ex terra quodammodo venit intelligere prophetarum scripta. presens tamen textus ad literam de cognitione naturali videtur tractare: quia poni differentiam inter Christum & alios secundum esse hypostaticum & secundum naturalem cognitionem.

¶ *Qui de cœlo venit.* E regione ad illud qui est de terra, dicit qui de cælo venit. Hypostasim significat diuinam, verum deum vnigenitum filium dei. hic enim solus est qui de cælo venit ad prædicandum, ad baptizandum. quia enim venit præsentis est temporis, aduẽtum significat iesu christi filii dei præsentam: ad baptizandum, ad prædicandum.

¶ SVPER *omnes est.* pro, supra omnia est. E regione ad illud de terra est, dicit supra omnia est.

nia est,vt ex eo quod persona diuina est quæ venit.ipse iesus supra omnia describatur.& vere sumpta omnia inferius probabitur:quia omnia dedit ei pater in manu.Quamuis iesus actualiter prædicans nō appareret ꝙ esset supra oīa:in rei tamenveritate erat supra omnia nō solum quatenus deus sed etiā quatenus homo,quo ad potestatem.Et hoc hominē iesum habuisse ex gratia vnionis personalis:ex hoc quod erat diuina persona manifestant hæc ioānis baptistæ verba dicentis ipsum ideo supra omnia quia de cælo venit. *& quod vidit & audiuit.* A
E regione ad tertium (scilicet & de terra loquitur)dicit & quod vidit & audiuit.Naturalis notitia diuinorum quam habuit iesus christus filius dei,significatur per visum & auditum Per visum quidem ad explicandum euidentiam:per auditum verò ad explicandum ordinem originis,quod enim audiuimus,ab alio ad nos deriuatur.filius siquidem dei ita omniū habet visionem.vt tamen suum videre habeat à patre.& propterea dicitur & quod vidit & audiuit.*Hoc testatur.* prædicando,docendo &c.Et intendit ioannes baptista per hæc omnia, B
tum excludere à discipulis opinionem cōparandi se ad christum:vtpote quum ipse de terra sit,& non nisi ex terrenis loqui possit iesus autem de cælo veniat verus deus supra omnia,& quæ vidit & audiuit a patre testetur. Tum excludere erroneum intellectum amicitiæ inter se & iesum (appellauerat enim se amicum sponsi)ne putarent amicitiam velut inter pares aut propinquos.tantum siquidem se distare ab illo significat, quantum persona ex terra (hoc est infime creata) distat à persona diuina. *& testimonium eius.* postꝙ ioannes baptista declarando iesum & se,satisfecit quæstioni discipulorum?adiungit necessitatem credendi iesu.vt intelligerent discipuli nō esse liberum credere vel nō credere iesu(sicut liberū erat suscipere vel nō suscipere baptismum ioannis) sed necessarium esse ad salutem credere iesu:& alioqui incurri dānationē æternam. *Nemo accipit.* Vel quia nullus perfecte adhuc accipiebat testimonium eius nullo adhuc credēte ex eius prædicatione ipsum esse verum deum.Vel propter raritatem credentium,hyperbolica figura dicitur quod nemo accipit testimonium eius.& in hoc etiam percutit discipulos querulos de multo cōcursu ad iesum,dicendo & omnes veniūt ad eum.contra hoc enim dicit ꝙ nemo accipit testimonium eius.acsi apertius dixisset.adeo pauci sunt vt nullus mereatur dici cōcursus ad eum.Vel quàmuis multi concurrant, nemo tamen perfecte accipit testimonium eius.primus tamen sensus magis quadrat sequentibus. C
¶ *Qui autem acceperat.* p,qui accepit, *eius testimonium.* Hinc apparet nonnullos se valde paucos intendisse dicendo nemo.Subiungit enim aliquos accepisse eius testimonium:hoc est credidisse ei. *Signauit.* pro,sigillauit.Ad similitudinem sigillantis affirmationem seu confirmationem acceptantis,testimonium iesu describit. *Quia.* pro,quòd *deus verax est.* intendit ioannes baptista duplicem fructum describere fidei in iesum.alterum relatiue ad deum. alterum relatiue ad ipsummet credentem.& fructus quidem in ordine ad deum, describitur dicendo quòd acceptans testimonium iesu,sigillat,confirmat quòd deus est verax.Sicut enim qui proprio sigillo approbat scripturam aliquam,firmitatem dat illi quātum est ex parte sua,sic qui acceptat testimonium iesu sua professione cōfirmat & tanquam sigillum imprimit ad hoc quod deus verax est,Quomodo autem hoc sequatur,declarat subiungendo. D
Quem enim misit deus,verba dei loquitur. Ecce ratio qua reacceptans testimonium iesu,cōfirmat deum esse veracē.quia verba iesu sunt verba dei.Hinc enim manifeste sequitur ꝙ acceptans verba iesu,subscribit verba iesu esse vera:ac ꝑ hoc verba dei: ac ꝑ hoc deū esse ueracē. *Nō enim ad mēsurā dat deus spiritū.* Restabat adhuc obiectio quia ꝓphetæ etiā missi adeo qoud semper loquūtur verba dei,sed quandoq; loquuntur ex proprio spiritu:vt patet de Nathan propheta,quando dixit dauidi quod ipse ædificauerat templū,ii.Reg.vii.& sic non sequeretur quod acceptans testimonium iesu subscribit verbis dei:excipiendo quòd iesus quandoque loquitur ꝓpria non dei verba.contra hanc tacitam exceptionem seu obiectionem subdit ioannes baptista iesum semper verba dei loqui:reddendo rationem quare iesus verba dei loquitur,quia nō ad mensuram dat deus spiritum,Acsi apertius dixisset.ideo dixi singulariter quem misit deus quia non de quācunque misso à deo sed de illo singulariter misso loquor,dicens quod verba dei loquitur,non quandoque sic & quandoque non sed absolute & simpliciter:quia deus dat spiritum huic singulariter misso non ad mensuram.Dare spiritum ad mensuram,est distribuere diuersis diuersa dona spiritus: est dare dona spiritus, ad limitatos actus,ad certum terminum.tum donorum spiritus,tum recipientis.Et per oppositum dare spiritum non ad mensuram est dare vniuersa secundum summum gradum dona spiritus,& afficere huiusmodi donis spiritus totam capacitatem recipientis.hoc enim est dare spiritum sine mensura,tā E

ex parte donorum quam ex parte recipientis.poteſt nihilominus intelligi de ſpiritu dato ꝙ
F ſit ſimpliciter & abſolute immenſus,pro quanto diuina hypoſtaſis data homini ieſu per gratiam vnionis,ſpiritus eſt immenſus.Excluſa eſt ergo obiectio:quia non datur ieſu ſpiritus ad menſuram,vt quandoq; loquatur verba dei & quandoque non:ſicut datur aliis prophetis. *Pater diligit filium.* Non apponitur hic coniunctio enim:quia non referuntur hęc verba ad immediate præcedentia,ſed ad illa,qui de cælo venit ſupra omnia eſt,& vt penetres contextum aduerte quòd quum dixiſſet illa duo(ſcilicet qui de cælo venit ſupra omnia eſt,& quod vidit & audiuit hoc teſtatur) proſequutus eſt prius ſecundum:ſubiungendo & teſtimoniũ & reliqua ſpectantia ad teſtimonium eius.& modo proſequitur primum:ſcilicet qui de cælo venit ſupra omnia eſt.Et aſſignat rationem quare ieſus qui de cælo venit ſupra omnia eſt,ex paterna dilectione.pater inquit diligit filium. nota extrema ad ponderandum quod ſumma dilectio ſignificatur quanto maior eſt dilectio patris erga filium quam erga reliqua. *& omnia dedit in manu eius.* Formalis ſermo cogit ad intelligendum quod de filio incarnato eſt ſermo: nam dilectio qua pater diligit filium ratio eſt quod filio incarnato omnia tradita ſunt,& nõ
G eſt ratio ꝙ filio prout eſt ab æterno genitus tradita ſint omnia quoniam non dilectiõe ſed generatione omnia tradita ſunt vnigenito deo.ſed eidem vnigenito filio hominis,ex paterna dilectione omnia tradita ſunt. Et ſignificanter dicitur in manu eius,hoc eſt in poteſtate eius,ad differentiam poſseſsionis & vſus.poſſeſsionem nanq; & vſum omnium tanq̃ ſubditorum,diſtulit accipere propter noſtram ſalutem.voluit enim ſubiici vt nos redimeret. *Qui credit.* Eandem fidem prius ſignificatam ſub ratione acceptantis teſtimonium,modo ſub proprio nomine ſignificat dicendo qui credit.*in filium.* vt ſuperius declaratum fuit,non ſiſtit credere in hominem aut filium hominis,ſed oportet quod penetret in filium:alioquin fides non eſt ſalutifera.*Habet vitam æternam.* ecce alter fructus in relatione ad credentem : habere enim vitam, bonum eſt credentis.& dicitur quod credens habet vitam æternam,qui habet eam velut in ſemine.Gratia ſiquidem dei eſt velut ſemen æternæ vitæ,ita certi fructus vt pau
H lus dicat gratia dei vita æterna propriam cauſam aſſignando.*Qui autem incredulus eſt filio.* Neceſsitas credendi ieſu,explicatur ſubiungendo pœnam incredulorum. & primo proponit rationem culpæ:explicando irreuerentiam quæ fit filio non credendo illi Hæc enim ſignificatur dum adiungitur filio.*Non videbit uitam.* ecce pœna damni.& non dicit non habebit vitam,ſed non videbit.tum vt intelligamus quod de vita quæ in viſione conſiſtit eſt ſermo:iuxta illud hęc eſt vita æterna vt videant te ſolum verum deum.Tum ad ſignificãdum quod nec videbunt vitam increduli.& vere ſic erit quoniam non videbunt fœlicem illam vitam, & ſi certi erunt quod regnantes cum Chriſto,fœlicem habent vitam.*Sed ira dei.* pœna ſenſus ſignificatur per iram dei ſecundum ſimilitudinem effectus:hoc eſt punitio.*Manet.* pro, ma-
I nebit.perſeuerantia pœne ſignificatur per hoc futurum *Super eum.* Dominiũ pœnæ ſignificatur ex præpoſitione,ſuper.Dominabitur enim pœna in damnatis ita quod non erit in poteſtate eorum diuertere cogitationem actualem & deteſtationem actualem affligentes,ſicut poſſumus in hac vita.vt latius declaratum eſt Luc.xvi.

CAPVT IIII.

VT *ergo cognouit ieſus.* pro,dominus quia ioannes euangeliſta ſtuduiſſe videtur ſermoni formali,ſignificanter non dicit ieſus ſed dominus,ad ſignificandum quod non ex auditu,ſed ea quam ſecum attulit notitia cognouit hoc factum
K in loco diſtante.& ſi non intelligis quo pacto fuit noua cognitio ſi fuit notitia congenita,recolito modum quo angeli de nouo cognoſcunt ſingularia per ſpecies congenitas. Quando enim ſingularia ad actum exiſtentie veniunt.tunc cognoſcũtur per antiquas ſpecies:quia de nouo aſsimilantur ſpeciebus antiquis.Sic autem ieſus de nouo cognouit ſingularia geſta apud phariſæos ſecundum ſcientiam ſibi cogenitã:quæ à theologis appellatur ſcientia infuſa.*Quia.* pro.quod.*audierunt phariſæi.* Res de nouo cognita, eſt auditio Phariſæorum:quæ ſingulare quoddam eſt.*Quod ieſus plures diſcipulos facit & baptizat quam ioannes.* Res auditæ(materia inuidie phariſæi multitudo maior diſcipulorum ieſus quam ioãnis & officium baptizandi explicantur.Non quod phariſæi zelarent pro ioanne(quum ipſi non receperint ioannis baptiſmum,ſed perſiſterent in ſecta propria)ſed pro ſecta propria inuidebant ieſu :timentes quod ieſus faceret nouam ſectam quæ offuſcaret ſectam phariſæam. Et tanto facilius quanto videbant ipſum clarere miraculis:ꝙ non videbatur in ioanne.

¶Si iun-

¶Si iunxerimus hæc cum dictis.Matth.4.& Marci.1.(quod iesus ex iudæa venit in Galilæã tradito ioanne)perpendemus ꝙ euangelista tractans hic eundem iesu aduentum in Galilæã ex iudęa,q̃uis non explicet ioannem traditum,insinuat causam traditionis ioannis:quã nullus alius euangelista narrauerat.&insinuat pharisæorum inuidiam tradidisse ioannem Herodi.Quod etiam verba domini Matth.17.testantur de ioanne.Elias iam venit& non cognouerunt eum sed fecerunt in eo quæcũq; voluerunt,sic est filius hominis passurus est ab eis. Hæc enim verba significant ꝙ illi à quibus ipse iesus erat passurus,fecerunt in ioanne quęcũq; voluerunt.constat autem iesum pharisæorum inuidia maxime vexatum & tandem occisum.insinuat itaq; euangelista ꝙ ioanne tradito Herodi ab inuidia pharisæorum vt cognouit iesus occasionem maioris erga seipsum inuidiæ pharisæi quia audierãt pharisęiꝙ iesus plures facit continue discipulos quam ioannes fecerit. ¶Modus quo pharisæi tradiderunt ioannem Herodi,scriptus non est.secretus enim fuit.Et forte suadendo ꝙ huiusmodi congregationes non expediunt regno eius:ꝙ sunt periculosæ,& similia.Ratio inuidiæ in promptu est; quia secta pharisæorũ offuscabatur ex noua baptizatorum profitentium pœnitentiam schola. Multoq; maiorem inuidiam significat euangelista,ex maiore multitudine discipulorum iesu. ¶*Quãquam Iesus non baptizaret,sed discipuli eius.*Interponit euangelista expositiõem verborum bis dictorum:scilicet quod iesus baptizabat declarando quod non per seipsum sed per discipulos baptizabat.¶Si quęris quare non per seipsum.in promptu est ratio ab apostolo sumpta.non misit me christus baptizare sed euangelizare.Et Petrus apostolus in domo Cornelii Centurionis,non baptizauit sed iussit eos baptizari.Quia vacabat itaque iesus prædicationi,baptismum exercebat per discipulos.*Reliquit iudæam.*Ecce effectus cognitæ inuidię pharisęę.Cessit inuidiæ,cessit machinationibus pharisæis:eo quod non erat adhuc tẽpus patiendi.Exemplum quoque præbens aliis,cedendi quandoque odii.*Et abiit iterum in galilæam.* Iste secundus aduentus iesu in Galilęam,est ille cuius meminerunt alii euangelistæ.Et propterea ioannes apposuit iterum : vt erudiret lectores aliorum euangelistarum quod de primo reditur in galilæam nõ meminerunt sed de hoc secundo:qui fuit tradito ioanne carceri.*Oportebat aũt eum transire.*vt non de industria sed ex necessitate viæ iesum ad Samaritanos declinasse intelligamus,dicit oportebat.*Per mediam samariam.*superfluit mediam . Et est samaria nomen non ciuitatis sed regionis in proposito.Samaria enim fuit ciuitas ædificata ab Amri rege israel.3.reg.16.quæ postmodum destructa & reædificata appellata est Sebaste.A ciuitate ergo illa capite regni,appellata est regio samaria:per quam oportebat iesum transire.

*Venit ergo in ciuitatem samariæ quæ dicitur Sychar.*eadem est quæ dicitur sechem & sichem.& erat precipua ciuitas Samaritanorum secundum iosephum.*iuxta predium quod dedit iacob ioseph filio suo.*De hoc agro scribitur Gen.48.dicente iacob ad ioseph. Do tibi partem vnam extra fratres tuos quam tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo.

¶*Erat aũt ibi,fons iacob.*describit euangelista singula,quoniam hæc ad claritatem subsequentium sermonum inter samaritanam & iesum spectant.Retinuit aũt appellationem â iacob puteus ille tanto tempore,propter memoriam patriarchæ.*iesus aũt fatigatus ex itinere.*Vt vere humanam naturam in iesu agnoscamus, fatigatus describitur ex in itinere.

¶*Sedebat sic.*hoc est illo modo quo sedent lassi.*Supra.*pro,super,*fontem*hoc est innixus fonti. significatur enim ꝙ non solum sedebat,sed quod sedebat more fatigati innixus fonti: puta applicato brachio super labium fontis ad sustinendum caput.sic enim solẽt fatigati sedere.

¶*Hora autem erat quasi sexta.*Ad explicandum tempus acti itineris per tot horas diei,describit horam quasi sextam.tanto enim spatio iter peragere ieiunium,fatigationem inducit.

¶*Venit aũt mulier de samaria.*Non vnde venit(nam in samaria erant)sed vnde oriunda erat describitur.*Haurire.*pro,vt hauriret,*aquam.dicit iesus.Da mihi bibere.*Occasione oblata quanquã fatigatus vacat instructioni, euangelizare intendit mulieri.Et suauiter volẽs eam trahere ad spiritualem doctrinam,petit potum:non ratione quod bibere vellet,sed vt inuitet illam sic ad euangelium:vt rei successus monstrauit.*Discipuli enim eius abierant in ciuitatem.* Ratio redditur quare iesus remanserit ad fontem:quia scilicet decreuerant ibi prandere iuxta fontẽ.hoc enim significatur dicendo quod discipuli iuerant ad emendum cibos.Et nihilominus redditur etiam ratio quare à muliere petiit potum:quia scilicet discipuli aberant.

¶*Vt cibos emerent.*Hinc apparet quod iesus non ibat mendicando:sed precio cibum emendo.Apparet rursus quod proprium(in communi tamen)habebat. non enim de alieno,sed de proprio emebant cibos.Habeturque hinc non esse imperfectionis habere proprium.nisi quis blasphemet,dicendo in christo inueniri imperfectionem moralem. ¶*Dicit ergo ei mulier illa*

Samaritana

Samaritana, quomodo tu, iudæus quum sis. Ex habitu cognouit mulier Iesum esse iudæum. Nume.
F si quidem. xv. pcipitur iudæis vt deferant fimbrias & hyacinthinas in quatuor angulis vestis ad distinctionem aliarum nationum. *Bibere a me poscis, quæ sum mulier samaritana.* Quarti reg. 17. habes qui sunt samaritani. Ethnici enim erant, & colebant simul deum israel & idola: vt ibi dicitur. Erantq; exosi iudeis plusq̃ illi qui erant totaliter Gentiles: sicut hæretici sunt christianis magis exosi quam pagani? *Non enim coutuntur.* pro, commercium habent, *Iudæi samaritanis.* Rationem interponit euangelista verborum mulieris ad iesum: quia scilicet iudæi nolebant habere commercium dandi & accipiendi cum Samaritanis. Ita ꝙ ex iudæis hoc prouenicbat, non ex samaritanis. qui libenter commercium habuissent cum iudæis: vt patet. 1. Esdræ. 4. *Respondit iesus: & dixit ei, si scires donum dei.* Hinc clare apparet ꝙ Iesus non vt biberet sed vt occasionem acciperet instruendi, petiit potum à samaritana. incipit iesus docere mulierem, occasione sumpta ab admiratione immo repulsione samaritanæ. Huiusmodi enim quæstio repulsiua erat

G ¶ Quatuor autem proponit. Primum est. si scires donum dei. Vbi non explicando rem dono datam, insinuare videtur, donum mundo datum, donum cõmune non solum generi humano sed etiam toti vniuerso à deo datum de quo superius dictum est. sic deus dilexit mundum vt filium suum vnigenitum dederit. Liberalẽ itaque collationẽ vnigeniti filii significat. intendendo ꝙ si scires liberalitatem diuinã qua contulit vnigenitum suum mundo.

¶ *Et quis est qui dicit tibi: da mihi bibere.* Quod appellauerat donum dei, significat adiungendo propriam personam, Acsi apertius diceret. si scires donum dei in me, ego enim sum illud dei donum. ¶ Relatiuo quis, propriam personam significauit. quam constat esse diuinam hypostasim. *Tu forsitan.* pro, vtique, *petisses ab eo.* Ecce tertium. tu negas mihi potũ aquæ velut vindictam exercens in iudæos: & tamen si tu scires duo prædicta, non solum dares mihi potum aquæ sed certe tu petisses à me. *Et dedisset tibi aquam viuam.* declarat simul ꝙ petisses (scilicet a-
H quam viuam) & quod dedisset tibi aquam viuam: & non repulisset te obiurgando, sicut tu obiurgasti me. Et Iesus quidem in his verbis non loquitur de aqua corporea, sed de aqua spirituali: hoc est de spirituali gratia, quam inferius declarabit, Quæ appellatur aqua metaphorice, propter multas aquę conditiones: hoc est mundare, refrigerare, sitimque tollere. Et ratione huius tertiæ directe in proposito gratia spiritus sancti appellatur aqua: vt inferius iesus explicat. ¶ Appellatur aũt non qualiscunque aqua sed aqua viua continue scaturiens, ad differentiam aquarum quæ reconduntur in cisternis & lacunis, propterea quod continue scaturit versus vitam æternam: vt inferius declarabitur.

¶ *Dicit ei mulier. domine.* audita mansueta ac placida responsiõe Iesu, incipit honorare iesum.
I prius enim dixerat quomodo tu: modo dicit domine. *Neq; in quo haurias.* pro, neque haustrũ, *habes.* Vas velut instrumentum ad hauriendum aquam significatur.

¶ *Et puteus altus.* pro, profundus, *est.* qui prius appellatus fuit fons Iacob modo appellatur puteus ne cisternam crederes. nec fontem in superficie terræ scaturientem sed in profundo.

¶ *Vnde ergo habes aquam viuam?* intellexerat mulier verba iesu de corporea aqua. & propterea infert interrogatiue, vnde ergo habes aquam viuam? *Nunquid tu maiores.* postq̃ mulier obiecit verbis iesu pro quanto, dixerat & dedisset tibi aquam viuam, modo obiicit pro quanto dixit si scires quis est qui dicit tibi, *nunquid tu maior es.* quasi dicat non. *Patre nostro iacob.* patrẽ appellat iacob. non origine carnis sed religione: pro quanto Samaritani deum israel colebãt in loco in quo adoratus est à iacob. *Qui dedit nobis puteum.* successiua fama acceperant, puteum il-
K lum fossum à iacob. Et dicit dedit nobis: tanq̃ filius quo ad religionem & habitationem loci.

¶ *Et ipse ex eo bibit, & filii eius, & pecora eius.* Bonitatem & abundantiam aquę illius declarat ex vsu ipsius, filiorum & pecorum. *respondit iesus: & dixit ei, Omnis qui bibit ex hac aqua sitiet iterũ.* differentiam inter aquam illam & aquam suam declarat iesus: penes hoc ꝙ aqua illa etsi tollit sitim ad tempus, non tamen tollit sitim absolute: hoc est quin iterum sitiatur. Et hoc est ꝑ se manifestum. *Qui.* pro, quicũque, *aũt biberit ex aqua quam dabo ei, non sitiet in æternũ.* duplex occurrit circa hæc verba quæstio. Altera est de siti eorum qui perdiderunt gratiam, tales enĩ biberunt ex aqua spiritualis gratiæ, & tamen postea iterum sitierunt. Altera est de siti proficiẽtium in gratia. nam tales quanto magis bibunt ex aqua spiritualis gratię tanto magis sitiũt: iuxta illud Ecclesiastici. 24. qui bibunt me, adhuc sitient.

¶ Solutio: primæ quæstionis est. Quod quantum est ex parte aquæ spiritualis gratiæ, tollitur sitis non ad tempus sed simpliciter & in perpetuum. Sine pœnitentia siquidem sunt dona dei: vt dicitur ad Romanos. xi. Sed ex defectu liberi arbitrii euacuantis se aqua spiri-

tualis

tualis gratiæ, prouenit noua sitis, Differentia inter corporeā aquam & aquam gratiæ in proposito est. q; quantum est ex parte ipsarum aquarum, aqua corporea tollit sitim ad tēpus: & propterea qui bibit eam iterum sitit aqua vero gratiæ tollit sitim in perpetuum: & propterea qui bibit eam nō sitiet in æternum. ¶ Solutio vero secundæ quæstionis est, quòd æquiuocatur de siti, nam hic est sermo de siti alimēti humidi, hoc est de siti gratiæ: proficiētes verò nō sitiunt gratiam (quum illam habeant) sed sitiunt vitam æternam. *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons.* Duo dixerat scilicet aquam, & viuam. Et propterea postq̄ declarauit suā aquam ex tam excellenti conditione quòd tollit sitim in æternum, declarat modo viuam: dicendo quod aqua sua fiet in bibente fons, *Aquæ salientis*, non aquæ descendentis. *In vitam æternam.* Ecce quo ascendit. Et intendit per hūc sermonem semimetaphoricum quòd gratia in anima fit indeficiens (quantum ex se est) principium operum proficientium in vitam æternam. proficientium autem meritorie quidem secundum omnia gratiæ opera: emergendo autem secundum charitatis actus, remanentes in vita æterna. ¶ Et declarat per hoc quod gratia nō est in aīa sicut aqua manēs, sicut res dormiēs, sed sicut aqua semp de nouo scaturiens, semp vigilās, semp proferens noua opera spūalia. *Dicit ad eum mulier, domine da mihi hanc aquam: vt non sitiā, neq; veniam huc haurire.* Quantuncumq; Iesus diceret ea quæ non poterant intelligi corporaliter (puta quod aqua sua in bibente illam fieret fons aquæ) & expresse nominaret vitam æternam, mulier tamen non solum muliebris sed & crassi ingenii de corporea aqua intelligit: appetens hanc aquam vt non sitiat, neque oporteat ipsam venire ad hauriendum aquā ex illo puteo. Iesus tamen paulatim traxit mulierem quo volebat: scilicet ad petendum ab ipso aquam. Dixerat enim in principio loquutionis, tu vtique petisses ab eo: nec adhuc mulier voluerat petere. modo autem audita tanta virtute huius aquæ, petit.

¶ *Dixit ei Iesus, Vade, voca virum tuum: & veni huc.* Quia moralis honestas habet vt mulieri nuptæ non donetur non conscio viro, ideo Iesus anteq̄ donet aquam petitam, dicit mulieri vt vocet virum suum: tanq̄ affuturum præsentem dono, tanq̄ testem pudici doni. Hæc est ratio consequentis respōsionis: vt scilicet petēti aquam illam, Iesus responderit voca virum tuum. ¶ Interius autem intendebat ipsam trahere ad spiritualem notitiam hac via. Sciebat enim illam non habere virum: sed quia nupta apparebat, dixit voca virum tuum.

¶ *Respondit mulier: & dixit, Non habeo virum. Dixit ei Iesus, Bene dixisti quia.* pro, q;, *non habeo virū. Quinq; enim viros habuisti: & nunc quem habes, non est tuus vir. Hoc vere.* pro, hoc verum, *dixisti.* Respondenti mulieri non habeo virum, aperit Iesus gesta mulieris à principio adolescentiæ ei⁹: incipiens illi monstrare quis est ipse Iesus, per hoc q; scit absentia & ea quæ humana notitia erant ei ignota. *Dicit ei mulier, domine, video quia.* pro, quod, *propheta es tu.* Tandem tracta est mulier, etsi non ad notitiam aquæ spiritualis, tamen ad aliqualem notitiam iesu. Et ex propriis gestis, ab eo sibi commemoratis, profitetur ipsum prophetam.

¶ *Patres nostri in monte hoc adorauerunt.* Reperto propheta, mouet mulier quæstionem tritā ac omnibus notam inter samaritanos & iudæos: curiosa vt sciat à propheta quid sentiat de hac quæstione. ¶ Appellat patres nostros forte oēs patriarchas, quos fama tradente acceperāt ibi in monte illo coluisse deum. Explicite tamen de solo Iacob cum familia sua legitur. Gene. 33. Quod reuersus de Mesopotamia, iuxta vrbem Sichimorum erexit altare, & inuocauit sū per illud fortissimum deum israel. Vnde hic verificatur ad literam, patres nostri: hoc est iacob & patres tribuum. *Et vos dicitis.* pro, quod, *Hierosolymis est locus vbi adorare oportet.* Quęstio erat de loco: iudæis dicentibus locum diuini cultus esse templum in Hierusalem, Samaritanis autem montem illum. *Dicit ei Iesus, mulier crede mihi.* Respondens iesus quæstioni, reddit primo mulierem suasibilem ad credendum. *Quia.* pro, q;, *veniet hora.* Futurum tempus gratiæ noui testamenti euacuantis vtrumq; locum immo omnem locum, prædicit: per hoc soluens quęstionem quod iam superflua erit. *Quando neq; in monte hoc.* Ecce exclusio huius loci. *Neq; in Hierosolymis.* Ecce exclusio cultus in templo. Et per hæc duo exclusa loca, itelliguntur exclusa omnia alia loca. *Adorabitis patrem.* Tanta notitia ac fiducia adorabitis deum quod adorabitis eum vt patrem. *Vos adoratis quod nescitis: nos autem adoramus quod scimus.* Post cōmunem exclusionem locorum, subiungit iesus disparitatem adorantium tunc quantum ad notitiam, præferendo iudæos Samaritanis: in hoc quod Samaritani adorant nesciendo rem adoratam, iudęi autem adorant sciendo rem adoratam.

¶ Et est sermo de scientia fidei. iudæi enim certa fidei cognitione adorabant vnum solum deum creatorem cœli & terræ &c. ¶ Samaritani autem adorabant quidem eundem deum, sed non cognoscendo certa fide ipsum solum esse verum deum. Adorabant enim alios deos:

deos,& simul cum aliis diis etiam deũ israel. Vnde nec cognoscebant nec credebant verum
F deum;sed in quodam confuso adorabant ipsum sicut & alios deos, tanquam deum illius terre:vt patet.4.reg.17.& propterea verissime dicitur,vos adoratis quod nescitis. *Quia salus ex iudæis est*. Ratio hęc monstrat q de scientia fidei fuit sermo.nam salus ex iudæis orta, est salus ex fide vnius dei:q̃ in iudæis inchoauit & ex eis propagatur. Et intendit ab effectu hoc (quia salus animarum ex fide iudæorum orta est)manifestare q iudæi sciunt q adorant. Ex hoc enim q fides iudæorum salutifera est, habetur q iudæi habent certam fidei notitiam de deo adorato:alioquin non esset salutifera. *Sed venit*. pro, veniet. *hora, & nunc est*. Dicit veniet, rõne perpetuæ perseuerentiæ status noui testamenti. Dicit simul & nunc est,propter initiũ gratiæ temporis statu noui testamenti. *Quando veri adoratores*. ad differentiam illorum qui labiis adorant & cor eorum longe est à deo. *Adorabunt patrem*. adorabunt deũ vt patrem. *In spiritu*. non in monte,non in hierosolymis,non in loco aliquo,non cultu temporali,nõ lingua,sed interiore cultu consistente in spiritu:hoc est in animo quatenus officium habet quatenus spiritualibus intendit. *Et veritate*. fidei,contra id quod dixerat vos adoratis quod nescitis: sicut dixit in spiritu,contra loca & exteriorem cultum. Et nihilominus vtranq; animi partem cõ
G plectitur.nam sub spiritu voluntas,sub veritate intellectus comprehenditur.

¶*Nam & pater tales quærit*. Probat ex duplici capite debitum hmõi adorationis. Primũ ex parte qualitatis adorantium, gratæ patri.minus dico,immo quæsitæ à patre cœlesti. Tam grata enim deo describitur qualitas honorantium ipsum integra mente,vt dicatur quod pater non solum amat,non solum gratos habet sed querit tales:scilicet mente integra,in spũ& veritate. *Quid adorent eum*. pro,se. Et significantius dicit patrem quærere:ad significandum paternam solicitudinem dei ad habendum tales per prædicationes & miracula christi & apostolorũ per passioné& mortem christi,per euangelium &c. hæc enim omnia sunt patrẽ quærere tales qui adorent se. *Spiritus est deus*. Prima ratio reddita est ex parte solicitudinis paternæ:hæc autem secunda redditur ex parte naturæ ipsius dei:quia scilicet natura eius est non
H corpus,non corporeum aliquid,sed spiritus, res omnino incorporea & immaterialis.

¶*Et eos qui adorant eum,in spiritu & veritate oportet adorare*. hoc est & propterea oportet adorãtes eum adorare in spiritu & veritate,& adoratio conformis sit adorato.

¶Hinc habes erudite lector qđ exterior cultus nõ propter seipsum gratus est deo:sed p quanto ordinatur ad interioré,qui fit in spiritu & veritate. *Dicit ei mulier, scio quia*. pro,quod, *messias venit*. Samaritana mulier exclusa à quæstione,nec capax nouæ doctrinæ:recusansque instrui propheta iudæo,remittit se ad Mesiam. instructi enim erant samaritani de aduentu Mesiæ. & propterea mulier certa fide credens,dicit scio quia Mesias venit. Non quod intendat affirmare ipsum in præsenti venire:sed confuse tempore præsenti vtitur pro tempore incerto, *Qui dicitur christus*. Hæc interpretatio verbum euangelistæ,nõ mulieris. interpretatur enĩ He
I bræum nomen græce:quia græce scribebat. *Quum ergo venerit,ille annunciabit nobis omnia*. hinc apparet quod recusabat mulier discere à iesu. *Dicit ei iesus,ego sum qui loquor tecum*. Mira gratia. vrgentibus nũque iudęis quousque animam nostram tollis si tu es christus dic nobis palam. distulit palam dicere se Mesiam,immo & discipulis prohibuit hoc publicare:& tamen nunc sponte samaritanæ dicit se esse Mesiam. Et ratio est:quia hæc manifestatio nõ erat periculosa ad pręueniendum passionem eius:& vt non solum iudæos sed etiam primitias gentilium dignas efficeret manifestatione tanti mysterii ore proprio. immo digniores quodammodo reddit:quoniam prius manifestauit ore proprio se esse Mesiam illis quam iudæis.

¶*Et continuo*. pro,& in hoc. hoc est interloquendum. *Venerunt discipuli eius:& mirabantur quod cum muliere loquebatur*. Nulla in textu,huius admirationis ratio redditur alia nisi loquutio ie
K su cum muliere. Et dixit hoc euangelista ad significãdum insolitam fuisse loquutionem Iesu cum muliere. miramur enim insolita. *Nemo tamen dixit,quid quæris,aut quid loqueris cum ea?* Reuerentiam discipulorum admirationi iunctam explicauit. Tum ad declarandam qualitatem discipulorum.tum ad exemplum aliorum:ne præsumant quęrere etiam si mirentur maiorũ facta. *Reliquit ergo hydriam suam mulier:& abiit in ciuitatem*. Audito quod ipse esset mesias, iuncta reuelatione propriorum gestorum,commota est mulier vsqueadeo quod reliquid hydriam, oblita est aquæ,& abiit in ciuitatem ad excitandum alios. *Et dicit illis hominibus,venite,& videte*. Superfluit &. *hominem qui dixit mihi omnia quæcunq; feci*. Inuitat homines ciuitatis vt veniãt ad videndum hominem qui reuelauit sibi totam vitam suam. *Nunquid ipse est christus*. pro, nõne ipse est christus?ad assertionem vsqueadeo declinabat mulier vt exigat ab aliis aduentum& visum ad confirmandum suam assertionem.

¶*Exierunt*

¶*Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum. Interea.* interim qđ venturi erant & veniebant samaritani. *Rogabant eum discipuli.* Affectus discipulorum ad hoc vt iesus corpore reficeretur, explicatur præcibus. *Dicentes, Rabbi, manduca.* Appositi sibi intactio significatur. A

¶*Ille autem dixit eis, ego cibum habeo manducare quem vos nescitis.* Nec fatigatio nec hora sexta, retinens Iesum à docendo describitur: vt discamus omittere cibum corporis quacumq; hora imminet spiritualium cura exercéda. Sicut samaritanam traxerat ex haustū aquæ occasioné sumens, ita discipulos eleuat ex oblati cibi occasione: instruens de illorū officio sub metaphora cibi. *Dicebant ergo discipuli adinuicem, nunquid aliquis attulit ei manducare?* Discipuli sicut & Samaritana, carnaliter intelligentes loquuntur de cibo corporeo.

Dicit ei iesus, meus cibus est vt faciam. Aperit iesus qđ de cibo animæ loquitur: qui est vt faciā, nō vt dicā aut cogitem. pascitur enim anima factis. *Voluntatem eius qui misit me, vt. pro, & perficiā opus eius.* Duo dicit: facere voluntatem dei, & perficere opus eius. Primum refertur ad obedientiam: qua vt impleret voluntatem dei factus est obediés in oībus vsq; ad morté crucis. Alterum autem refertur ad gratiam perficienté naturā. effectus enim obedientię iesu christi, est opus gratiæ perficiens opus creationis. Vnde primum subornatur huic secundo: dicendo meus cibus est vt faciā voluntaté eius. & apponendo rationé istius facere, vt perficiā opus ei⁹. Opus enim dei est opus creationis, qđ per christi obedientiam perfectionem gratiæ acquisiuit: iuxta illud ad Ephesios. 1. instaurare omnia quę in cœlis & in terris sunt. B

¶*Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & Messis venit?* Hinc supputari facile potest qđ iesus nouem menses vel circiter post pascha mansit in iudæa, vacans prędicationi, baptismo, & propagationi discipulorum. nam quadrimestre ante messem hyemale tempus est. Et quia in regionibus illis præcoces sunt fructus terræ, computando messem sole existéte in geminis, consequens est qđ sole existente in aquario vel circa, hæc dicta fuerint à iesu: ac per hoc quū pascha celebraretur sole existente in ariete, consequens est vt duobus saltem mensibus veris, totaq; ætate ac toto autumno, parteque hyemis Iesus manserit in Iudæa. *Ecce dico vobis.* Samaritanis existentibus primitiis Gentilium, annunciat Iesus in promptu esse saluté vniuersarū gentium. ¶Vbi nota qđ quemadmodum occasióe sumpta ex fonte docuit superius de spirituali gratia sub metaphora aquæ ita nunc occasione sumpta ex manducatione oblata à discipulis, salutem spiritualem annunciat sub metaphora colligendarum frugum ad cibum humanum. Ex hac enim occasione metaphorā messis assumpsit. Et de messe quidé corporali dicit quod distat: adhuc per quatuor menses: de messe auté spūali subiungit qđ præsens, qđ in promptu est, demonstrando ecce. *Leuate oculos vestros.* Iuxta metaphoram leuantiū oculos corporis ad videndum regiones iam albas ad messem (quando enim sunt maturæ tunc videmus eas albas) intendit leuate oculos mentis. *Et videte regiones.* Non regionem samaritanorum, aut iudæorum: sed regiones vniuersas, vniuersorum populorum gentes. *Quia albæ sunt iam.* maturæ, præparatæ sunt & in promptu vt metantur. Sciebat Iesus hoc esse verum non secūdum dispositionem existentem in ipsis gentibus, sed secundum dispositionem diuinę prædestinationis. Et (vt dictum est) dixit occasione sumpta ex Samaritanis primitiis gentiū: qui tunc erant metendi. *Ad messem.* Metaphora Messis aliter applicatur Matth. 13. (vbi dicitur. messis cōsummatio est seculi: cuius messis messores sunt angeli) aliter applicatur hic. vbi messis est collectio fidelium: cuius messores sunt & ipse christus & eius discipuli. C D

¶*Et qui metit.* Metentis opera, meritoria describitur & fructuosa: ad instruendum discipulos messores de illorum officio. *Mercedem accipit.* Ad similitudiné corporaliter metentis, dicit mercedem accipit: vt intelligant discipuli quod vacando collectioni fidelium, mercedé sibiipsis acquirunt: non temporalem sed illam, ego merces tua magna nimis. Gene. 15.

¶*Et congregat fructum in vitam æternam.* Messores corporaliter, ad hoc metunt vt congregetur fructus pro vita temporali. messis autem spiritualis est ad cógregandum fructum in vitam ęternam: non ad propria metentium, seruitia, non ad eorum gloriam, non ad ipsorum impléndas bursas. *Vt & qui seminat simul gaudeat & qui metit.* Differentia inter æternam & temporalem vitam est: quod temporalis vita non semper est cómune gaudium seminanti & metenti. contingit enim eum qui seminauit mortuum esse tempore messis, aut congregari fructus alteri quam seminanti: & propterea non simul gaudet qui seminat & qui metit. vita autem ęterna cómune est gaudium seminanti & metenti, etiam si seminans longe ante mortuus tépore fuerit: & propterea dicitur, vt simul gaudeat qui seminat & qui metit. E

¶IN HOC *enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit.* affert Iesus ad cumulū beneficii collati discipulis, verificationé vulgati prouerbii. s. alius seminat & alius metit.

metit. vt cognoscant magis beneficium sibi collatum. Sumitur itaq; verbum pro prouerbiũ.
F Erat enim tum temporis prouerbium infortunatorum, quibus eueniebat ꝙ labores eorũ co medebantur ab aliis. Dicebant siquidẽ ꝙ vnus seminat & alius metit: ad significandũ ꝙ vnus laborat, & alius vtitur fructu laboris. Hoc prouerbium applicat ad propositum: dicens illud verificari in afficio discipuli. *Ego misi vos.* Hinc habetur ꝙ iesus infra illos nouem mensesquibus prædicauit & baptizabat per discipulos, misit discipulos suos ad prædicandum. ego inquit misi. Non dicit mitto aut mittam, sed misi. Et hæc præterita missio à solo ioanne hic cõmemoratur, nam alii euangelistæ non meminerunt missionis ante carcerem ioannis: hæc aũt missio fuit ioanne adhuc baptizante in Aenon. *Metere.* glad io diuini verbi colligere fideles. *Quod vos non laborastis.* hoc est iudæos: quos vos non instruxistis in fide, sed à Moyse & prophetis seminata est eorum fides. *Alii laborauerunt.* scilicet Moyses & prophetæ, docendo & instruendo tanq̃ seminando & colendo agrum. *Et vos in labores.* pro, laborem, *eorum introistis.* colligendo fructum fidei seminatæ ab eis. Discipuli enim christi erant idiotę: & nõ erãt prophetæ neq; doctores qui laborassent instruendo iudæos. & propterea quum iesus misisset ad
G prædicandum Iudæis, misit eos ad colligendum fructus laboris prophetarum.

¶Et significanter hanc prerogatiuam da discipulis: quia oĩs labor prophetarum ad hoc tetendit vt iudæi iungerentur Messiæ. lex enim & prophetę vsq; ad messiam erant. Tam expectatus ac desideratus itaq; fructus concessus discipulis significatur: dicendo & vos in laborem eorum introistis. *Ex ciuitate aũt illa multi crediderunt in Samaritanorum.* Ecce fructus sermonis habiti cum Samaritana, ecce primitiæ gentium, ecce quotquot autem receperunt eum.

¶*Propter verbum mulieris, testimonium perhibentis quia.* pro, quod, *dixit mihi omnia quęcunq; feci.* hinc apparet ꝙ mulier credens, abiit in ciuitatem ad inuitandum alios etiam ad credendum.

¶*Quum venissent ergo ad illum Samaritani.* credentes propter verbum mulieris.

¶*Rogauerunt eum vt ibi.* pro, apud se, *maneret.* Effectus fidei, supplex inuitatio est ad manendũ in ciuitate: ita ꝙ non solum venerunt ad videndum, sed ad rogandum vt apud se maneret.

¶*Et mansit ibi.* Benignus Iesus non negat Samaritanis: quibus negant se iudæi.

¶DVOS *dies.* Temperat mansionem: vt & salutaris sit Samaritanis, & occasionem subtrahat iudæis diuertendi ab eo tanquam à Samaritano: quam habuissent si diu cum Sama-
H ritanis mansisset.

¶*Et multo plures crediderunt.* Ecce fructus ex tam parua mora subsequutus.

¶*Propter sermonem eius.* scilicet iesu. Ecce exercitium iesu illis diebus. & significatur simul prõptitudo samaritanorum credentium sine miraculis ad solam prædicationem iesu. Erat enim sermo iesu viuus: & magis penetrans quam gladius. *Et mulieri dicebant,* quia. pro, ꝙ, *non propter tuam loquelam credimus.* Fructus sermonis iesu fuit non solum ꝙ multo plures crediderunt, sed ꝙ illi qui prius crediderant propter verbum mulieris, intantum profecerunt prædicante Iesu ꝙ mulieri dicebant se credere iam non propter testimonium mulieris.

¶*Ipsi enim audiuimus.* Ecce quare credimus: quia nosipsi non per te sed ex ore iesu proprio audiuimus. fides siquidem ex auditu est verbi dei. *& scimus.* certitudine fidei absq; aliqua hesita-
I tione. hic est enim verus fructus auditus. & hinc apparet sermonem iesu non sonasse exterius tantum: sed mentes penetrasse & donum fidei contulisse. *Quia hic est vere saluator mundi.* Deest, christus, clara professio: cõtinens & ꝙ est Messias, & ꝙ est saluator non iudæorum aut samaritanorũ sed mundi. Et quoniam dicunt ipsi enim audiuimus & scimus, manifestant ꝙ iesus euangelizauerat eis se esse Messiam saluatorem mundi. quod nunq̃ publice euangelizauit iudæis quo ad illam particulam q̃d esset Messias: propter ratiõem superius dictã. *Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam.* Regionis nomen explicatum contra nomen patrię, subiuncta verba significant. Acsi apertius dixisset. abiit non in Nazareth sed in Galileã. *Ipse enim*
K *Iesus testimonium peribuit quia.* pro, quod, *propheta in sua patria honorem non habet.* Ratio redditur quare non in Nazareth abiit. quia ipse iesus testimonium peribuit prophetam in sua patria honorem non habere. Quale fuerit hoc testimonium, scriptum non est. nam quod scribitur Luc. 4, testimonium in Nazareth, fuit post multa miracula facta in capharnaum (nã ibi dicitur quanta audiuimus facta in Capharnaum) hoc autem fuit prius. Posset tamen intelligi q̃d ipsum factum iesu (hoc est ipsum non ire in Nazareth) fuit patratum in testimonium quod propheta non honoratur in patria sua. Clarius tamen est si intelligamus quod iesus dixerit tunc se non ire in Nazareth quia propheta non honoratur in patria sua. & hoc sonant euangelistæ verba: dicendo quod testimonium perhibuit, facto & verbo. Quare aũt nemo propheta acceptus est in patria sua, vide Luc. 4. Si quæris quare iesus vitauit locum vbi non esset honorandus,

norãdus, venit in Galilæam honorandus in prõptu ratio est:quoniam tunc initia erãt prędicationis eius in Galilæa,& requirebatur ad fructũpdicationis vt honorabiliter haberetur. A
Non itaq; honorari voluit propter suum honorẽ,sed propter fructum prædicationis.Requiritur enim in principiis autoritas veneranda prædicationis.*Quũ ergo venisset in Galilæam,exceperunt eum Galilæi.*Gratus aduentus eius Galilæis significatur.*Quum omnia vidissẽt quæ fecerat. Hierosolymis in die festo.Et ipsi enim venerant ad diem festum.*Ratio redditur gratiosæ exceptionis ex visis miraculis quæ fecerat iesus Hierosolymis in paschate.nam & ipsi Galilæi interfuerant solennitati paschali.Et narrat hæc euangelista:vt intelligamus describi aduentum secũdum iesu in galilæam anteq̃ multitudinem miraculorum faceret in galilæa quæ recitantur ab aliis euangelistis.Si enim apud ipsos galilęos multa iam fecisset iesus miracula, non diceret euangelista quod ideo exceperunt eum quia viderunt quæ fecerat Hierosolymis:sed quia viderunt quæ fecerat apud ipsos. *Venit ergo iterum.*Deest,iesus.Prius venerat fere ante annum quum inuitatus fuit ad nuptias.*in Cana galilææ,vbi fecit aquam vinum.* B
*& erat quidam regulus.*pro,regius.incertum est autem an esset regius genere vel officio.Potuit enim esse & quod fuerit de genere regio Herodis,& quod fuerit regius consiliarius.vel aliquid huiusmodi.Herodes siquidem tetrarcha velut rex habebatur:quũ tetrarchia adinstar regni esset.Et nihilominus de semine erat regio:vt pote herodis regius filius.¶Samaritanis iungitur proselytus:vt cuiusque generis fides inchoata describatur in his principiis.

¶*Cuius filius infirmabatur capharnaũ.hic,quũ audisset quod iesus adueniret a iudæa in galilæam,abiit ad eum.*in cana Galileæ manentem.*Et rogabat eum,vt descenderet.*Minus credebat:qui q̃uis crederet iesum posse sanare filium suum.credebat tamen opus esse præsentia corporali ipsius iesu ad filium egrotum.& propterea petebat vt descenderet à cana in capharnaum. C

¶*Et sanaret filium eius.*non seruum. *incipiebat enim mori.*pro,erat enim moriturus.hoc est in prõptu erat vt moreretur,Sicut de eo qui in prõptu erat vt comederet aut vt recederet,dicimus.erat enim comesturus,erat enim recessurus.& significatur per hoc ꝙ tam grauiter ægrotabat vt esset prope mortem.*Dixit ergo iesus ad eum.Nisi signa & prodigia videritis,non creditis.*Arguitur iste velut relatus ad Samaritaños:qui crediderunt sine signis & prodigiis. Et merito arguitur qui tam imperfecte credebat,immo per hæc domini verba explicatur quod credebat:& ꝙ recursus ad eum pro sanitate filii non procedit ex fide,sed ex opinione & affectu ad filium.*Dicit ad eum regulus.*pro,regius.*domine descende priusquam moriatur.*Hic clare apparet ꝙ erat in periculo mortis:immo ꝙ erat in portis mortis.& rursus apparet ꝙ non vere credebat:sed opinione quadam mouebatur ad petendum. D

¶*Filius meus.*pro puerulus meus.Aetas filii describitur.*Dicit ei iesus,vade.*Duo petierat scilicet vt descenderet,& vt sanaret filium.iesus primum negat,dicendo vade.secundum concedit, subiungendo.*Filius tuus viuit.*Non dicit viuet sed viuit,vt præsentia potentiæ eius in capharnaum in lecto ęgritudinis filii illius significetur.Minusq; dicit quam significet.nam dicit viuit:ꝙ significat sanus est.*Credidit homo sermoni quem dixit ei iesus.*Et iste q̃uis immeritus consequutus est non solum beneficium sanitatis filio,sed donum dei fidei sibiipsi.venerat namq; non credens & recedit credens.donum enim dei fides est.

¶*Et ibat.iam autem eo descendente,serui occurrerunt ei,& nunciauerunt,dicentes quia.*pro,quod,*filius eius viueret.*pro,puer tuus viuit.Verba sunt seruorum.*interrogabat ergo horam ab eis,in qua meli⁹.* pro,commodius,*habuerit.*vt cognosceret ex hora certitudinem miraculi,petit à seruis horam sanitatis.*Et dixerunt ei,quod heri hora septima reliquit eum febris.*Perfecta sanitas describitur:quod quum esset in portis mortis,liberatus statim est à febre.& simul describitur genus ægritudinis.*Cognouit ergo pater quod illa hora erat,in qua dixit ei iesus:Filius tuus viuit.& credidit ipse,& domus eius tota.*Prius crediderat sermoni iesu quem dixerat,filius tuus viuit:modo credit absolute in iesum,comperto miraculo.Nec solus credit,sed ad fidem ducit totam domum suã,narrando quomodo res est gesta. E

¶*Hoc iterum secundum signum fecit iesus,quum venisset a iudæa in Galilæam.* duo dicuntur hic non multum clara.Alterum est ad quid refertur iterum.alterum ad quid refertur secundum.

¶Duo verba in hoc sermone ponuntur scilicet fecit & venisset.Si aduerbium iterum determinaret verbum fecit,sensus esset ꝙ iterum fecit hoc secundum signum.quod vix est intelligibile.Sed si determinat verbum venisset,sensus est clarus:ꝙ quum iterum venisset in Galilæam fecit hoc scdm signum.prius enim venerat in Galilæam quando venerat ad nuptias. Et hinc via habetur ad intelligendum quare hoc signũ apppellatur secũdum:quia scilicet fuit secundum miraculum factũ in Galilęa.Fecerat enim alia miracula Hierosolymis:sed in Galilæa

lilæa primum miraculum fuit cõuersio aquæ in vinum:secundum autẽ fuit hæc sanitas filii F regis. ¶Et dixit hæc euangelista:vt intelligeremus etiam hoc miraculum fuisse factum à Iesu ante omnia miracula quæ narrantur ab aliis euangelistis facta à Iesu in Galilæa. Et finitur sup pletio gestorum Ie u,intenta ab hoc euangelista:quæ scilicet gessit ante gesta narrata ab aliis euangelistis.

CAPVT V.

Ost hæc erat dies festus Iudæorum. Quãtum temporis intercesserit,certum nõ est.nescimus inde quo festo sit sermo. Supposito autẽ ꝙ hoc festũ fuerit in ter pascha quo eiecit vendentes & ementes de templo(cuius mentio facta est cap.2.)& pascha cuius mentio fiet in cap.sequenti in miraculo de mul tiplicatione panum, oportet consequenter intelligere hunc diem festum fuisse festum temporis hyemalis:quoniam hoc fuit post secundum in Gali G læam aduentum,qui fuit quatuor menses ante messem:vt ipsa Iesu verba in præcedenti capitulo testantur. *Et ascendit Iesus Hierosolymam.* Secundus hic est ascensus Iesu in Hierusalem ex Galilæa,à Ioanne scriptus. *Est autem Hierosolymis in probatica.* pro ,ad- seu super.probaticam. Græca dictio est probatica:latine pecualis. Et significat locum ouium,vt creditur pro sacrificio manentium. Singulis enim diebus duo agni immolabantur. & ꝓpterea oportebat habere in ciuitate locũ idoneũ ad continẽdum oues saltẽ pro hoc iugi sacrificio. *Piscina.p.* natatoriũ.Iuxta locum ouium erat lauacrum natatorium:eo ꝙ in eo natando ablueban tur animalia,vt munda viuerent. *Quæ cognominatur Hebraice Bethseda.* pro,bethsaida. Apponit euangelista græcæ dictioni cognomẽ Hebraicum. Quod non est cognomen probaticæ sed est cognomen natatorii. Aiunt ꝙ Bethesda significat domũ defluxionis:eo ꝙ defluentes pluuiales aquæ ibi colligantur. Et domus nomen ratione porticuũ cõsonat.ita ꝙ de fluxio dicitur rõne ipsius natatorii:dom⁹ autẽ rõne porticuũ,quas subdit euãgelista esse quinq;. *Quinꝗ porticus habens. in his iacebat multitudo magna languentium(cæcorum, claudorum, aridorum) ex* H *pectantium aquæ motum. Angelus aũt domini.* Superfluit domini. & legendum est.angelus enim. Redditur ratio quare iacebat ibi multitudo languentium:scilicet ꝓpter beneficium sanitatis ꝙ expectabatur ex descensu angeli. *Descendebat secundum tempus in piscinam.* Quo tẽpore descendebat nescitur:certum tamen tẽpus significari videtur,dicendo secundum tẽpus. *Et mouebatur aqua.* pro,& turbat aquam. *Et qui prior.* pro,qui igitur primus, *descendisset in piscinam.* Supfluit in piscinã, *post motionem aquæ.* pro,post turbationem aquæ, *sanus fiebat a quacunꝗ detinebatur infirmitate.* pro,morbo. Non enim à debilitate sed à morbo describitur sanatio.

¶Quare deus angelico ministerio aquã turbaret,& sanaret primũ descendentem,scriptũ non est authentice. Et propterea ignoratur. *Erat autem quidam homo ibi, triginta & octo annos habens in infirmitate sua.* Superfluit sua. *Hunc quum vidisset iesus iacentem, & cognouisset quod iam multum tẽ pus haberet, dicit ei, vis sanus fieri?* Non petit vt cognoscat voluntate infirmi(quæ cuilibet erat p I se nota)sed vt excitet eum ad aliqualiter petendum opem ab ipso:vt vel sic disponatur ad perceptionem beneficii. *Respondit ei languidus, domine hominem non habeo vt cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam.* Non audet languidus explicite petere à Iesu vt velit sibi opem ferre mittendo eum in piscinam seu natatorium:sed tacite hoc petit,manifestando id quo indiget scilicet quod indiget hoĩe mitente ipsum in natatoriũ. Per hoc enim implicite petit quod prouideat sibi de hoĩe,seipso vel alio. *Dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei iesus, surge.* Imperat non solum homini sed naturæ;quoniam non erat in voluntate aut potestate languidi surgere. Sed dicendo surge, morbum abstulit,vim surgendi contulit.

K ¶*Tolle grabatum tuum.* Perfectio sanitatis significatur:vt ita sanus effectus esset vt qui non posset vsque ad natatorium descendere,tolleret lectulum suum. *Et ambula.* Non solum vires ad surgendum & tollendum grabatum,sed ad ambulandum portando onus collatæ sunt.

¶*Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat.* Subdit euangelista effectum subsequutum secundum singula præcepta. ¶Vbi considera quod solo præcepto subsequuta est perfecta sanitas statim:vt & modo diuina virtus elucescat.

¶ERAT *autem sabbatum in die illo.* Non solum naturæ dominus sed etiam sabbati narratur,ex hoc quod præcepit portari grabatum in die sabbati. ¶*Dicebant ergo Iudæi.* Communi generis nomine significantur illi iudæi qui aduersabantur Iesu. ¶*Illi qui sanatus fuerat. Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis, Qui me sanũ fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum*

grabatum tuum & ambula. Curatus homo citat authoritatem eius qui miraculose ipsum sana A
uit: vt hinc ostendat nō illicite se portare grabatum suum. acsi apertius dixisset, nō violo sab
batum, quia authoritate illius hoc facio qui miraculose me sanauit. *Interrogauerunt ergo eum, Quis est ille homo qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula?* Hinc apparet malignitas horum iudæorum. nam quum sanatus dixisset duo (scilicet & quod se sanum fecit, & ꝙ dixit tolle grabatum tuum & ambula) non interrogāt isti iudæi quis est ille homo qui te sanum fecit: sed tantummodo quis est ille homo qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula. ¶ Hinc apparet quòd machinabantur ad malum. *Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset.* Fuerat enim tanto tempore velut immobilis constitutus quòd non interfuerat prædicationibus iesu: & propterea non est mirum si non cognoscebat quis esset iesus. *Iesus enim declinauit a turba constituta in loco.* pro, iesus enim declinauit, turba existente in loco. non enim signi ficatur explicite ꝙ iesus abierit à turba sed quod turba existente in loco illo iesus declinauit B
seu se subduxit. & significantur duo scilicet quod iesus sanato infirmo abiit, & ꝙ propter turbam ibi existentem abeundo nexus turbæ est. & dixit hoc euangelista: ad explicandum quare ille sanatus non manifestauit tunc quis esset qui eum sanum fecerat. quia scilicet nec cognoscebat ipsum iesum, nec iesus erat amplius ibi præsens, nec aduerterat quavia discesserat propter turbam ibi existentem, ita quod nō potuit discerni & insinuari ab illo sanato.
¶ *Postea inuenit eum iesus in templo: & dixit illi, ecce sanus factus es: iam noli peccare.* Hinc insinuatur quod infirmitas illa propter peccatum acciderat. *Ne deterius tibi aliquid contingat.* Tum recidiuum peccatum, tū noua ingratitudo deterius aliquid mereretur. *Abiit ille homo: & nunciauit iudæis.* Hinc apparet ꝙ non quicūq; iudæi sed primores aliqui erant isti qui vexauerant & interrogauerant sanatum. nam Hierusalem plena erat iudæis: & nisi aliqui certi iudæi fuis- C
sent. non dixisset, euangelista, abiit ille homo & nunciauit iudæis. *Quod iesus esset qui fecit eum sanum.* Hinc apparet ꝙ bono animo rectaque intentione iste retulit iudæis. ad hoc enim significandum euangelista narrat non retulisse quod interrogauerant (scilicet quis est ille qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula) sed annunciasse quod nō interrogauerant beneficiū receptum. annunciauit enim quod iesus esset qui se fecit sanum. annunciauit opus miraculosum affectu gratitudinis & ad dei gloriā. *Propterea persequebantur iudæi iesum.* Desunt hic quatuor dictiones. & quærebant ipsum interficere, Tanquam tota hæc historia propter hanc cōclusionem relata fuerit ab euangelista, hinc incipit rationem doctrinæ subsequenter datę à iesu. *Quia hæc faciebat in sabbato.* prima itaque culpa quam imponebant iudæi iesu, erat violatio sabbati. *Iesus autem respondit eis.* Dicendo respondit, aut ad animos refert, aut subintelligi vult iudæos arguisse forte signis eum quod sabbatū violaret curando in sabbato. *Pater meus vsque modo operatur.* Rationem reddit iesus quòd licite operaretur in sabbato, ex imitatione dei. & cōsistit vis rationis in directa percusione rationis sabbati. Ratio siquidem sabbatizan D
di erat quia die septimo requieuit deus ab vniuerso opere quod patrarat. Quòd non sic intelligitur, quod die septimo inceperit esse ociosus: sed ꝙ cessauit condere noua genera creaturarum. & propterea Moyses nō dixit quod deꝰ requieuit die septimo: sed apposuit à quo requieuit scilicet ab vniuerso opere quod patrarat. Falsum ergo intellectum diuinæ quietis iesus tollens dicit. pater meus vsque modo operatur? acsi apertius dixisset. quamuis quieuerit die septimo à creando noua genera creaturarū: non tamen quieuit absolute, sed vsque modo operatur, sed continue operatur. Si quæris quid operatur? in promptu est conseruatio continua rerum omniū: quæ in nihillum redirent nisi eas manus oīpotentis cōseruaret. in promptu est gubernatio vniuersi: & specialiter creaturarum rationalium in promptu sunt illuminationes, inspirationes, miracula, & id genus reliqua: quæ deus vsque modo operatur, tam in sabbatis quam in aliis diebus. *& ego operor.* Ex hoc ipso quod deus operatur diebus omnibus, infert quod ipse quoque operatur diebus omnibus. perinde acsi dixisset. Non est ratio cur E
me arguatis quod operor in sabbatis, quoniam assimilior patri meo. ipse enim absque discretione dierum operatur, & similiter ego omnibus diebus licite operor. Hic enim sensus directe respondet tacitæ obiectioni iudæorum de violatione sabbati. Nec excludit quod hæc verba sint vera absolute de ipso christo in quantum deus, ꝙ operatur sicut operatur pater eius continue. propter quod euangelista præmisit quod respondendo ad persequutionem ratione sabbati, dixit hæc verba. Vbi etiam aduerte quod alii euangelistæ narrauerunt iesum calumniantibꝰ ipsum quod sabbatū violaret, respondisse confutando illos ex gestis à dauide, à sacerdotibus, ab ipsismet extrahentibus asinum ex fouea aut ducentibus bouem ad aquam: hic verò euangelista narrat iesum respondisse ex operatione dei patris etiā in sabbatis: quo-

niam intendit diuinam iesu naturam manifestare.

F ¶ *Propterea ergo magis quærebant eum iudæi interficere.* Accumulat euangelista causas quare iudæi persequebantur iesum. *quia non solum soluebat sabbatum.* Hinc apparet quod refert euangelista causas prout habebantur à iudæis: Iesus enim non soluebat sabbatum: sed iudæi calumniabantur eum quòd soluebat sabbatum. *Sed & patrem suum dicebat deum, æqualem se faciēs deo.* Hoc est alterum quod imponebant iesu: quod scilicet faceret se æqualem deo. quum in veritate ipse non se faceret sed natura esset æqualis deo Vtriusque tamen calumniæ occasionem ex factis & dictis prænarratis acceperant iudæi. Nam ex hoc quod præceperat tolli ī die sabbati grabatum & portari, occasionē habebant dicendi quod violauit sabbatum: ex hoc verò quod reddens rationem quare non violasset sabbatum, dixit quod faceret sicut pater suus deus qui semper operatur, occasionem habebant dicendi quod faceret se æqualem deo: volens se æquiparare deo, vt sicut deus semper operatur ita ipse semper operetur. Significantiusq; apponebant hanc æqualitatis clausulam: vt intelligeremus quod iudæi non persequebantur iesum ex eo quod diceret suum patrem deum (quoniam hoc esset licitū cuilibet fideli) sed ex hoc

G quod appellabat deum patrem suum tali modo quod seipsum faceret æqualem deo: hoc est cum præsumpta æquiparantia ad deum. & dixit hæc euangelista non solum vt narret causas persequutionis & sensum quo iudæi intelligebant verba iesu: sed vt manifestet quo tendunt sequentia christi verba, dicta respondendo ad hunc sensum iudæorum. *Respondit itaque iesus.* Sequentia verba, responsiue dicta significantur. responsiue autem ad iudæos impugnantes eum de his duobus subordinare. inchoauerunt enim impugnationem ab operatiōe in die sabbati, sed respondente iesu se semper operari sicut patrem suum deum, ascenderunt impugnando hanc æquiparantiam ad deum allegatam pro ratione operis in sabbato.

¶ *Et dixit eis, Amen amen dico vobis.* Iudæis respondet impugnantibus eum. *Non potest filius.* Quæstio erat de æqualitate filii ad patrem, occasio nata ex opere. & propterea iesus intēdēs monstrare æqualitatem filii ad patrem ex opere, procedit ex parte spectantium ad opus. Et hinc intendit declarare æqualitatem filii ad patrem tripliciter. primo ex cōcursu filii ad

H omnia quæ facit pater: siue creando, siue gubernando &c. Secundo ex hoc quod filius incarnatus facit supernaturalia opera in genere humano: scilicet suscitare mortuos, uiuificare animas, iudicare mundum, Tertio ex hoc quod filius incarnatus adorandus est sicut pater. adoratio enim est fructus operum: & propterea adiungitur cum spectantibus ad opus. Processit autem primo ex identitate facti, & quia opus ad operantem spectat, ideo vt sermo esset formalis, monstrat æqualitatem filii ad patrem quatenus vterque est opifex. propterea enim nō ex ratione consubstantialitatis sed ex identitate facti æqualitatem hanc docet. Rursus formalissimus simul & suauissimus doctor iesu, sic ex parte operis docet æqualitatem filii ad patrē, vt & auditores intelligant, & nihilominus veritas tanti mysterii à proprietate non labatur sermonis. Describit itaque æqualitatem filii opificis ad patrem opificem sub formali ratiōe opificis agentis a proposito. opificis enim actus est facere: & qualitas opificis ad opificem, in

I duobus per se consistit scilicet in videndo que fecit alter opifex, & in faciendo eadem. Si enī opifex vnus videat quecunque facit opifex alter, & omnia illa met faciat, equalis est illi opifex. nisi siquidē videret oīa que facit alter, non pot se adæquaretur illi: sed aut non adequaretur in iis que laterent ipsum. aut a casu adequaretur. & rursus nisi videret non adequaretur vt opifex opifici. opifex enim inquantum opifex, non adequat alterum opificem secundum rationem operandi nisi videndo: quoniam vterque est agens à proposito. Hec in communi sunt vera. in speciali autem materia (scilicet de patre opifice & filio opifice) scito quod si filius posset facere aliquid quod non videret facere patrem, non esset maioris potentie sed

K minoris: quia hoc ex defectu nature & potentie eius oriretur. & propterea à negatione huius potentie inchoat, dicendo. *Non potest filius a se facere quicquam nisi quod viderit patrem facientem.* Et lege quod viderit pro quid viderit. Negatur de filio opifice potentia duorum. alterū est faciendi quicquam nisi quod pater facit alterum est modus faciendi scilicet à se. ¶ Et primum quidem spectat ad terminum faciendum: secundum autem ad faciendi principiū ¶ Posse siquidem simul facere à se vt distinguitur à patre, esset si filius habet naturam aliam à natura patris. nam ex propria natura, ac per hoc a seipso, ex sua non patris potentia posset exequi aliquid quod non exequitur per seipsum pater: vt patet de omni rationali creatura. omnis enim creatura rationalis quia habet aliam naturā a dei natura, potest aliquid à se exequi quod non per seipsum exequitur deus. Vnde per hoc quod filius non potest se facere, excluditur diuersitas nature filii à natura patris. Ita quod equalitatem filii ad patrem ex parte operis

te operis declarat, tum ex negatione potētis faciendi à se: quód est ex negatione diuersæ potē tię diuersæq; naturę in se & patre. tū ex negatione potentię faciendi aliud q̄ pater. Quæ duo se mutuo inferūt: quoniā negatio diuersæ naturæ infert negationē diuersi faciendi & ecōuerso. & clara est doctrina, ex principio & termino aperiens veritatem. Dicit ergo nō potest, nō dicit nō licet: ad declarandum identitatē potentiæ filii & patris vt hinc audiant iudæi ꝙ nō est iunctus patri sicut alii filii iunguntur patribus suis, aut sicut filii adoptiui per gratiā iunguntur deo: qui etsi imitantur patrem, possunt tamen aliud facere quam facit pater. ipse enī est talis filius patris sui dei quod omnino nō potest facere nisi quod facit deus pater. Et similiter alii filii quia alterius sunt naturæ etiam si non facerent tamē possunt à se facere aliud: ipse verò talis est filius quod oīno nō potest à se ipso (prout a patre distinguitur) facere aliud quam pater. vt hinc habeatur manifeste ꝙ potentia faciendi in filio & illamet. quæ est potētia faciendi in patre. nam si esset alia, penes principiū faciendi vel terminum faciēdū differret. & dicit nisi quod viderit: ad significandum liberum concursum ad faciēdum, ad differētiā agentis naturalis. Facere enim videndo, propriū est agentis à proposito: & quod facimus videndo alium facere, facimus libere. filius autem non naturaliter sed libere facit quicquid facit. Et propterea dicitur nisi ꝙ viderit: vt per hunc modum faciendi (.s. vidēdo ꝙ facit pater) intelligamus filium ita nō posse aliud facere, ꝙ cum hac impotentia libere facit, libere concurrit ad faciēdum. Nā errares: intelligendo patrem quidem libere facere, filiū vero non libere sed naturali necessitate facere ꝙ facit pater. Et non dicit didicerit sed viderit: vt intelligamus ꝙ non disciplina sed penetratiuus intuitus filii interuenit in hoc ꝙ filius facit idem quod pater facit. Ita quod dicēdo nisi quod viderit, significatur nisi ad quod cōcurrent tāquā agens à proposito, penetrando patrem facientem. Rursus dicit viderit, ne nocionalem actum sed essentialem intelligamus significari (videre enim actus est ad ea quæ sunt substantiæ nō ad ea quæ sunt relationis in diuinis spectans) & intelligamus prout est, quód filius clare vidēs vniuersum diuinum facere, libere facit illud idem quód facit pater. ¶Et dicit facientem, nō fecisse aut facturum: vt intelligamus filium simul facere. Dicit facientem, nō imperātem aut ordinantem: vt nulla subiectio, nulla subordinatio filii ad patrē respectu operationis sed solus concursus liber significetur ad faciendū (hoc est ad exequēdum) illud idem ꝙ exequitur pater. facere enim exequētis est. Et dicit ꝙ: vt intelligamus vnū atq; idem esse illud quod facit filius & quod facit pater. Nec dicit nisi ꝙ viderit fieri à patre: ne ex parte passi intelligatur concursus filii & patris. Sed tam ex parte patris quam filii dicit facere: vt intelligamus cōcursum patris & filii ad faciendum vnū & idem ex parte actionis. ¶Significantiusq; dicit seorsum filium facere & seorsum patrem facere, nullam mentionem faciens de concursu amborum nisi videndo: ne errares intelligendo patrē & filium concurrere ad facere idē sicut causam superiorem & inferiorē, aut sicut causas partiales, aut sicut agens & instrumentum, aut sicut patrē & matrem, & siquid est aliud huiusmodi: sed intelligeres (si potes) filium facere libere illud idem ꝙ facit pater, vna omnino indiuisa actione, vna ratione agendi: quia sunt vnum faciendi principium. *Quæcunq; enim ille fecerit.* pro, facit, *hæc & filius similiter facit.* Duo cōtinentur in antedictis verbis: scilicet filium non posse nisi idem quod facit pater facere, & filium videre patrem facientē, & ambo probat. Et prius primum: ex hoc quod tam terminus ad quē terminatur facere filii adæquat terminum ad quē terminatur facere patris (hęc enim adæquatio clare significatur dicēdo quod quæcunque pater facit hæc & filius facit) quā qualitas faciendi in filio, similis est qualitati faciendi in patre aduerbium nāq; similiter, vnam qualitatem actionis in vtroque significat. Quia igitur ex adæquatione faciendorum cognoscitur æqualitas potentiæ, & ex identitate faciendorū cognoscitur identitas potētię, ideo ꝓbatur à posteriori (scilicet ex facere oīa quæ facit pater) æqualitas siue identitas potentię factiuæ in filio ad potentiam factiuam in patre, Et multo magis manifestatur, adiuncta similitudine faciendi. Vera autem hæc esse constat: quia indiuisa sunt opera trinitatis ad extra: q̄ sola significantur per facere, indiuisa autem & quo ad rationē faciendi & quo ad substantiā modumque faciendi: & non solum quo ad terminum. *Pater enim diligit filium: & omnia demonstrat ei quæ ipse facit.* Postquam declarauit primum (scilicet non posse facere nisi quod facit pater) declarat secundum: scilicet nisi quod viderit patrem facientem. Declarat autem hoc ex parte rei visæ: scilicet quia pater mōstrat filio omnia quæ pater facit. ideo enim filius videt patrem facientem, quia pater monstrat filio omnia quæ facit. Et hoc declarat à priori, quia pater diligit filium. ita quod dilectio est ratio monstrationis, & monstratio est ratio visionis. Hic est planus & formalis sensus literę. ¶Vbi aduerte ꝙ patrem monstrare filio oīa quę

AA.ii. facit,

facit,est patrē facere in manifesto filii oīa quę facit.ita ꝙ non actio aliqua quę sit mōstratio,
F sed modus quo facit pater oīa describitur.s.in manifesto filii.Quēadmodū enī descripsit mo
dū quo filius facit,dicēdo ꝙ viderit,ita describit modū quo pater facit,dicēdo mōstrat filio
oīa quę facit.Et dixit hoc:quia hic modus faciēdi,est ex parte rei visæ ratio ꝙ filius videat.ex
hoc enim ꝙ pater in manifesto filii oīa facit.infertur ꝙ filius videt patrē facientē quicquid
facit.nō qđ iter hęc iteruēniat causalitas aliqua:sed quia si videre filii causaretur à re visa,cau
saretur ex hoc qđ pater in manifesto filii oīa facit.sicut æternitas nō causatur ab immutabi-
litate:sed quia si causaretur causaretur ab īmutabilitate,dicim⁹ deū ęternū quia īmutabilē.&
simili mō intellige qđ quia pater diligit filiū,facit q̄ facit in manifesto filii,hęc siquidē tria
(scilicet filiū videre,&;patrē ī manifesto filii facere,& patrē diligere filiū)naturalia sunt ī deo:
& cōsequēter se habēt sicut causa & causatū si causaretur.in carnalibus patrib⁹clare patet qđ
ex vehemēti dilectiōe qua pater aliquis afficitur filio,nihil facit occulte à filio sed vtrūq; est
liberū:quia carnalis pater & libere diligit filiū,& libere facit quę facit in manifesto filii.verū
si carnalis patris erga filium amor tāvehemens esset nō liber sed naturalis,causaretur quoque
G qđ naturaliter nihil occultaret eorū q̄ facit filio sicut enī ex amore libero causatur libere nihil
occultare,ita ex naturali amore causaretur,naturaliter nō occultare.Ascende hinc ad diuina
& percipe ꝙ pater diligit filium q̄tum diligibilis est,amore naturali.vult enī naturaliter pa
ter filio,nō hoc vel illud bonum sed oē ac summum bonum simpliciter & absolute,& hinc
naturaliter facit in manifesto filii quicquid facit.Et bene nota quod q̄uis patrem facere sit li
bere,modus tamē iste faciendi(scilicet in manifesto filii)est naturalis.q̄uis enim in libertate
patris sit facere vel non facere,non tamen est in libertate patris modus iste faciendi (scilicet
in manifesto filii vel occulte à filio:sed naturale est ꝙ si facit faciat in manifesto filii.& ꝓpter-
ea ex naturali amore patris erga filium infertur in textu.Naturalia enim in deo, ex natura-
libus in ipso formaliter declarantur tanq̄ vnum causetur ex altero:vt voluntas ex intellectu,
& intellectus ex essentia,& similia.Ordinat itaq; Iesus naturalia patris & filii quatenus sunt
opifices,formali ordine,declarans Iudæis humani intellectus more secundum ordinem for
H malem quomō pater & filius conueniunt ad faciendum idem,ex hoc quod pater diligit filiū
quantum diligi potest:& consequenter oīa quæ facit monstrat filio:hoc est in manifesto fi-
lii facit.Hic enim declaratur prius dictum scilicet quod filius videt patrē facientem.ꝙ decla
randum erat. *Et maiora his demonstrabit ei opera,vt vos miremini.* Declarata ęqualitate filii ad pa-
trem ex parte operis longe eleuati à nostra notitia operis scilicet diuini communis toti tri-
nitati:quod ab initio exercuit,creando mundum &c.declarat modo æqualitatem filii ad pa
trem etiam ex parte operis,sed operis nobis manifesti:quod scilicet exercet ipse filius factus
homo.Et propterea vbi hactenus vsus est verbo præsentis temporis,spectantis ad cōtinuam
operationem diuinam cōmunem patri & filio(dicendo facit,monstrat)modo vtitur verbo fu
turi temporis:quia transit ad opera à filio dei simulq; filio hominis exercenda.
I ¶Et appellat maiora his,resuscitationē mortuorum,viuificationem animarum,iudiciū mū-
di,& huiusmodi.Quæ vere sunt maiora opera illis operibus quæ fecerat scilicet curare infir
mos,eiicere vēdentes & ementes de tēplo,præcipere vt quis tolleret grabatū suū in sabbato.
¶Demonstrare aūt significat in manifesto facere,sicut superius.Sed addit:quia superius sumi
tur pro in manifesto filii facere.hic autem sumitur non solum pro facere in manifesto filii(vt
testatur pronomen ei)sed etiam cum sensibili signo apud alios:vt testantur subiuncta verba,
vt vos miremini. ita quod opera hæc maiora faciet pater in manifesto filii,quia filius clare
videbit deum facere hæc opera.in aliorum autem admirationem de filio:quia videbunt ipsa
opera,sed non videbunt patrem operantem. *Sicut enim pater.* explicat tria genera operum ma-
K iorum his.demonstranda à patre filio cum admiratione iudæorum:Primum habet duos ra
mos scilicet suscitare mortuos ad vitam corporis,& viuificare animas.vtrumque siquidē est
magnum opus & proprium deo.Propter hæc enim duo dicit. *Suscitat mortuos.* quo ad vitam
corporis. *Et viuificat.* quo ad vitam animæ,quæ est per gratiam. Nisi enim de viuificatione
animarum loqueretur,superflue addidisset & viuificat:quoniā suscitare mortuos,nihil aliud
est quam eos ad vitam reducere. *Sic & filius.* Ecce æqualitas quo ad modum faciendi : quod
sicut pater facit sic & filius. *Quos vult.* Ecce æqualitas quo ad libertatem.& ex parte volunta
tis explicat filium concurrere cum patre ad faciendum vt agens à proposito:quod superius
explicauerat ex parte intellectus dicendo,quod viderit. *viuificat.* tam suscitando mortuos quā
viuificando animas:vt significetur æqualitas in vtroque opere. *Neq; enim pater iudicat quēquā.*
Secundum genus operis explicatur.Ita ꝙ coniunctio enim , non est redditiua rationis im-
mediatę

mediate prius dictæ viuificationis:sed refertur ad explicandũ maiora opera, & accumulat opus iudicii operi viuificatiõis.Sed nota differentiã inter opus viuificandi & iudicãdi relati ue ad patrem. Nam suscitare & viuificare descriptum est cõmune patri & filio,dicendo sicut pater suscitat & viuificat,sic & filius:iudicare autem describitur aliter patris quam filii. Describitur enim pater nõ iudicare,ea ratione quia non exercet personam sensibilis iudicis: quia pater nõ est homo,nõ est iudex sensibilis.de illo enim iudicio est sermo quo mundus est iudicandus. *Sed omne iudicium dedit filio.* Iudicium omne appellatur iudicium vniuersale.dare autẽ gratuitam collationẽ significat factam filio dei in mysterio incarnationis.tunc enim dedit deus filio opus iudicii quum factus est homo:hoc est tunc cõstituit eum iudicem mundi.
¶ *Vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem.* Tertium opus(quòd vt fructus præcedẽtium proponitur) est debitus honor filio sicut patri. Demonstrauit enim deus hæc opera,vt Iesus Christus filius dei adoretur latria sicut adoratur pater deus,& huiusmodi adoratio est tertium genus operis,maius illis. *Qui non honorificat filium,non honorificat patrem.* Duo priora genera operum quia exercenda sunt per filium,sine contrarietate descripta sunt honoratio verò quia per homines exercendo est,cum cõtrarietate describitur inter honorantes & non honorantes. Et ne errares intelligendo fructum honoris esse ex quadam decentia & nõ ex necessario debito,ideo subiungit rationem necessarii debiti ad honorandum filium sicut patrem,ex hoc quod nõ honorare filium est nõ honorare patrem.Hinc enim manifeste sequitur ꝙ sicut debitum est honorare patrem ita & filium. *qui misit illum.* Adiunxit hoc ad explicandum quòd de filio misso(hoc de filio incarnato,de filio dei qui est etiam filius hominis)loquitur:& simul explicat rationẽ redundantię inhonorationis suę in inhonorationem patris,ex eo ꝙ pater misit ipsum,iniuria enim quæ fit legato,fit leganti.& significanter nõ dicit qui dehonorat filium,sed qui nõ honorat:vt intelligamus nõ solum iniuriam dehonorationis sed negationem honoris culpabilem esse. *amen amen dico vobis.* Considera ordinem. Prius dixit,maiora his demonstrabit.Deinde explicauit proponendo quæ sunt illa maiora.& explicauit esse tria genera operum scilicet viuificare,iudicare,& adorari.Modo manifestat sigillatim singula secundum singulos ramos.& incipit à viuificatione.ita quòd declarat quòd sicut pater viuificat sic & filius viuificat. *quia qui verbum meum audit.* Explicat modũ quo filius viuificat,Duo siquidem concurrunt ad hunc modum.nam ex parte filii concurrit verbum euangelicũ:& propter ea dicit quia qui verbum meũ.Ex parte autẽ viuificandorum concurrit primo auditus verbi christi:& propterea dicit audit.Concurrit secundo fides. & propterea subiungit. *& credit ei qui misit me.* Fides ipsa explicatur,dicendo credit,Credenda autem summarie traduntur,dicendo ei qui misit me.nam & mysterium trinitatis & mysteriũ incarnationis:in his verbis continetur.pronomina enim ei & mei,patrem & filium monstrant:missio autem mysterium incarnationis significat. in his enim reliqua credenda clau dũtur. *Habet vitam æternam.* Ecce viuificatio animarum:quam facit Christus euangelizando, in iis qui credunt euangelio. Dicendo enim habet vitam æternam,manifestat se loqui de vita animæ.& dicit habet quia in præsenti vita habetur inchoatiue vita æterna. Gratia enim seu charitas,viuere in æternũ perseueraturum inchoat in anima. *& in iudicium non veni.* pro,veniet. Modus explicatur quo anima credendo viuificatur,secundum duo. Alterum est plena remissio peccatorum.& quo ad hoc dicitur quod in iudicium nõ veniet: quoniam cõmissa peccata ita delentur quòd non veniet iudicandus pro illis,non dicetur ei ius quod mereretur pro illis:quia omnia sunt ei condonata. *Sed transiit.* pro,transiuit, *a morte in vitam.* Alterũ est transitus à statu æternæ mortis in statum æternæ vitæ.vt intelligamus statum ante fidẽ, esse statum mortis æternæ:& in viuificatiõe animarum interuenire resuscitationem animæ de morte æterna in vitam æternam.

¶ *Amen amen dico vobis.* Declarato modo quo filius viuificat animas,consequenter declara modum quo resuscitat mortuos corpore:vtrunque enim proposuerat.
¶ *Quia venit.* pro,veniũt, *hora,& nũc est.* Dicit veniet,propter futuram resuscitationem.& dicit hora,non dies aut annus,propter breue tempus suæ prædicationis.& dicit & nunc est:quia imminebat tunc. Humano enim more loquitur:quo cõsueuimus eum qui iam appropiquat, nunciare dicendo veniet & nunc est hic. *Quando mortui.* corpore. Non dicit oẽs.sed indefinite:quia aliqui tantum significantur resuscitandi in imminenti hora:Lazarus scilicet:filius viduæ,& filia archisynagogi. *Audient.* hoc est ad similitudinem audientium obedient. Mortui enim non possum audire. proprie loquendo:sed tamen surrexerunt omnes hi très ad literã acsi audissent vocem sensibilem:Lazare veni foras,adolescens tibi dico surge, talitha cumi.

ad literā enī describitur modus quo mortui erant ab ipso resuscitandi:sensibili scilicet voca
F tione interueniente.acsi mortui audirent. *Filii dei.* virtutem vocis ad resuscitandum significat ex diuinitate,vox enim formatur à filio hominis sed virtutē habebat ex hoc quòd erat vox filii dei. *Et qui audierint.* modo dicto.quos audientes non legimus nisi tres fuisse. *Viuent.* Ecce resuscitatio :non advitam æternam,sed ad vitam præsentem. Vbi nota erudite lector quod nullum aliud corporeum opus miraculosum iesus affert in testimonium suæ æqualitatis ad patrem (hoc est suæ veræ deitatis) nisi resuscitationem mortuorum,& illā per modum imperii sola voce. Ad hunc enim imperii modum explicandum dicitur quod mortui audient vocem & qui audient viuent. Vnde habes quod Antichristus & si faciet mirabilia,nunquam tamen faciet hæc quæ sunt dei propria scilicet viuificationem animarum & resuscitationem mortuorum. *Sicut enim pater.* Declaratis modis vtriusqueviuificationis à filio declarat potestatē viuificandi ī ipso sicut in patre:ad reddendam rationem dictorum circa vtrunque opus.& propterea apponitur coniunctio enim,dicendo sicut enim.

¶ *Habet vitam in semetipso.* Habere vitam in semetipso,est habere vitam sine dependentia ab
G alio. Qui enim habet vitam dependentem ab alio,quantum est ex se potest deficere à vita: ac per hoc nō in ipsomet sed in alio cōsistit conseruatio vitæ eius:& parti habet,partim non habet in se vitam. Quj autem habet simpliciter & absolute in semetipso vitam,sine dependentia ab alio habet illā. Sic autem est in trinitate:quia & pater habet vitā sine dependētia ab alio,& fili⁹ habet vitam sine dependentia ab alio. Et hoc est quod hic dicitur. *Sic dedit.* nō gratuito dono,sed naturali generatione. Et dixit hoc:vt intelligamus propria potestate filiū viuificare tam animas quàm corpora, sicut & patrem. *Et filio habere vitam in semetipso. & potestatem dedit ei.* Explanatis iis quæ spectabant ad æqualitatē ex parte operis viuificatiui filii incarnati,explanat modo spectantia ad opus iudicii vniuersalis.quod secundo loco proposuerat:dicendo neque enim pater iudicat quēquam sed omne iudicium dedit filio. explanando siquidem dicta verba proposita,subiungit hæc.significanterque dicit & potestatem : ne executionem iudicii intelligeres. Quod autem dicit dedit, gratuitum significat donum.

H ¶ *Iudicium.* Deest coniunctio. Legendum est. &,seu etiam. iudicium facere. Et est sermo de iudicio vniuersali,quo mundus iudicabitur. *Quia filius hominis est.* Non dicit & potestatem dedit filio hominis(ne parem rationem inferres de quolibet filio hominis) sed dicit quod potestatem dedit ei,filio dei,quia est filius hominis.vt intelligamus potestatem iudiciariā datam coniuncto scilicet filio dei iam filio hominis.ita quod ratio quare constitutus est filius dei iudex,est quia ipse est etiā filiushominis. Si queris quare oportuit filiū dei esse filiū hoīs ad hoc vt constitueretur iudex mundi?In promptu est ratio:quia scilicet iudex dum ius dicit oportet quod videatur à iudicandis.deus autem ipse purus non potest videri à iudicandis:quū magna pars iudicandorum sit reproba,qui non possunt videre deum.visio enim dei beatos eos efficeret. Deus autem in natura humana assumpta videri potest ab omnibus indicandis
I tam bonis quam malis. Et propterea quia filius dei est filius hominis,constitutus est iudex mundi:quod patrem dedisse ei potestatem faciendi iudicium. hanc enim habuit iesus ab instanti conceptionis suæ.& propterea dicit dedit in præterito.

Nolite mirari hoc. Scilicet quòd filius constitutus est iudex quia filius hominis est:audientes factum nesciēdo quare. *Quia venit.* pro,veniet, *hora, in qua omnes qui in monumentis sunt.* Rationem facti reddit ex homo iudicii futuri.& intendit quod quia congregatio iudicādorum erit sensibilis & iudiciū erit sensibile,ideo dedit ei potestatē iudicium facere quia fili⁹ hominis est. ideo non est mirandum.vide singula. Describitur in primis hora ventura futuri vniuersalis iudicii.& dicitur quòd omnes,non aliqui,non indefinite(vt superius)sed vniuersaliter tā bo-
K ni quam mali qui in monumentis sunt corpore mortui.

¶ *Audient vocem filii dei.* pro,vocem eius. Modus quo suscitabuntur oēs mortui,idem omnino describitur cum modo quo resuscitati sunt illi tres. Eadem enim verba repetuntur scilicet audient vocem eius:quia ad sensibilem vocem iesu christi tanquam audientes suscitabuntur tā quam si à sumno surgerent imperii siquidem vis describitur. ¶ Significanter autem euangelista non repetit filii dei,sed pronomine vtitur mōstrante filiū dei eundemque filium hominis, q̄ postremo nominauerat:quia in suscitatione illorū trium à iesu homine passibili,explicanda fuit deitas illius, & propterea dictū est vocem filii dei.in suscitatiōe autem omniū mortuorum à iesu homine immortali glorioso,non oportuit explicari deitatem.quoniam ipsa forma gloriosa cum maiestate,præ se feret filiū hominis esse filium dei. *& procedent qui bona fecerūt.* Ecce iudicium,ius dicetur iuxta merita,& propterea fit mētio operum. Nū dicit

& procedent

& procedent qui crediderunt,sed qui bona fecerunt:quia fides sine operib' mortua est,quia operibus ius dicetur. *In resurrectionem vitæ.* Ecce præmium bonorum operum. Quod vt intel A
ligas,vide in litera ꝙ pcedere in resurrectioné cómune erit mortuis bonis & malis:quoniam vtrique per resurrectionem habebūt vitam corporalem.sed differentia erit ꝙ bonorū resurrectio erit ad vitā,malorū autē erit ad iudiciū.vtrorūq; resurrectio secundum rei veritatem erit ad iudicium(quoniā oēs astabimus ante tribunal christi)sed iudicium ꝙ fiet bonis,describitur tacito iudicii noīe à termino,a præmio,a vita:ad significandū ꝙ non tam iure quam gratia eis dabitur vita,& describitur vniuersum præmiū a vita:quia quicquid perfectionis est vitalis,erit eorum præmiū:quia erunt toti vita nihilque mortalitatis in eis locum habebit.quo cōtra pœna reproborum nō describitur ī seipsa sed describitur in iudicio. ad significandum ꝙ nō aliunde quā ex iure iuxta eorū mala opera punientur.& propterea nō dixit procedent in resurrectionem pœnarum sed iudicii:vt resurgere significentur non ad pœnas sed ad ius.nō enim delectatur deus pœnis damnatorū,sed iure.perpende hinc quod superius diximus iudicē dicturum ius tam bonis q̄ malis:& propterea oportere esse deum hominem. *Qui vero mala egerunt.in resurrectionem iudicii. Non possum ego.* Declarato modo iudicii, B
declarat iustitiam.& quoniā triplici ex capite potest iudicium a iusto declinare(vel ex parte potentiæ,vel ex parte intellectus,vel ex parte volūtatis) ideo ex his tribus capitibus ostēdit iudicium suum esse iustum.& inchoat a potentia.nō possum ego,quamuis filius hominis sim. *A Meipso facere quicquam.* Non solum non possum declinare a iusto iudicio & facere alicui violentiam , nec quicquam possum facere a meipso:hoc est quod non faciat deus,ꝙ non faciat pater.& in promptu ratio:est quia non sum a meipso sed apatre. *Sicut audio iudico.* exclusa violatione iudicii possibili ex parte potentiæ:excluditur modo ex parte scientiæ.sicut audio.auditus sensus est disciplinę.& propterea disciplinam qua doctus est fili' hominis a deo,significat dicendo audio.& intendit quod quamuis sim homo, iudico tamen sicut audio a deo,secundum regulam diuinæ scientię.& propterea hinc non potest violari iudicium. *Et iudicium meum iustum est.* Conclusio & præcedentium & sequentis partis,in medio locata est. *Quia non quæro voluntatem meam,sed voluntatem eius qui misit me.* Deest.patris. C
Excluditur tertio violatio ex parte voluntatis. Voluntas enim humana declinare potest. & propterea quicunque querit facere voluntatem propriam,facile erat in iudicio. voluntas autem diuina,lex est omnis iudicii.& propterea quid conformat se volūtati diuine,non erat iudicando, Quod autem sermo sit de voluntate christi hūana quum dicitur non quærovoluntatem meam,testantur verba subiuncta de eius missione. Missio enim ad mysterium incarnationis spectat. Et nota ꝙ cōclusio in medio posita,quantum ad formam conclusiōis ponitur vt conclusio istius tertii scilicet cōformitatis ad voluntatem diuinam. Nō quin sit conclusio etiā præcedentium:sed quoniam nō est conclusio præcedentium nisi mediate hoc tertio.hoc D
enim tertiū est,immediatū conclusioni. Posse siquidem & scire,exiguntur quidem ad iudicium:sed nihil sunt nisi sequatur voluntas recta ad iudicandum, Volūtas enim recta est quæ infert iudicium,præsuppositis iis que sunt potentie & scientie. *Si ego testimonium perhibeo de meipso.testimonium meum non est verum.* Explanatis spectantibus ad opera viuificationis & iudicii (æqualitatem filii dei manifestantium) explicat modo tertium quod simul proposuerat, de debito honore filio sicut patri. Hoc enim proposuerat dicendo,vt omnes honorificent filium sicut patrem &c.& quoniam debitus honor filio exhibendus est ei per fidem,fides autem initur testimonio:propterea honorem sibi debitum tractat explicando testimonia que sunt de ipso:vt sic ad hærentes testimoniis honorē: & inhonorantes conuincantur ī honorare deum,repellendo tot testimonia diuina.circa testimonia autem de seipso primo excludit testimonium proprium.deinde affert testimonium humanum.& postea testimonia E
diuina. Et quoniam testimonium proprium ipsius Christi secundum rem erat verum (quia nec secundum quod deus nec secundum quod homo poterat mentiri) ac per hoc non poterat categorice excludere testimonium proprium tanquam non verum,ideo hypothetice cōditionaliter excludit testimonium proprium.conditionalis enim est vera si tam antecedens quam consequens est impossibile. Verum occurrit hic quęstio de veritate ipsius conditionalis:quia eius contradictoria ab ipsomet iesu asseretur inferius cap.viii. Solutio est quod hic loquitur de seipso secundum quid ibi vero simpliciter. Quod enim hic loquatur de seipso secūdum quid,ex præcedentibus insinuatur. In verbis immediate precedentibus tria dixit,distinguentia quodammodo ipsum à seipso:dum dixit non possum a meipso facere quicquā, & sicut audio iudico,& non que voluntatem meam sed voluntatem patris. Statimque subiū

gens si ego testimonium,quid aliud insinuat nisi quod pronomen ego demonstrat ipsum
F non absolute sed secundum quid hoc est demonstrat ipsum secundum se tanquam vnũ hominem,demonstrat ipsum secluso auditu à patre,demonstrat ipsum secluso quærere voluntatem patris.acsi apertius dixisset.Si ergo affectans ea quæ testimonii proprii sunt,testimonium perhibeo de meipso,testimonium meum nõ est verum:pro quanto nõ ex ratione veri sed ex affectu proprio procederet.*Alius est qui testimonium perhibet de me*.Contra proprium testimonium inducit alienum,& quoniam inferius explicat duos alios(scilicet ioannem baptistam & patrem) ideo,quum indefinite dicatur alius est,potest indefinite intelligi absque determinatione ad alterum eorum.Sat enim est præsenti proposito quod non ego testimonium perhibeo de meipso,sed alius est qui testimonium perhibet de me.

¶*Et scio quia verum est testimonium eius quod perhibet de me*.Quamuis ego non perhibeam testimonium mihiipsi,scio tamen certa scientia & fateor quia verum est testimonium quod ille alius perhibet de me,tam pater quam ioannes.& dixit hoc:ad explicandum ꝙ ea quæ dicit de seipso,dixit ex certa scientia ad verificandum testimonium quod de ipso perhibetur.acsi
G apertius diceret.non dixi hæc ad testificandum,sed ad verificandum testimonium tam ioãnis quam patris.*Vos misistis ad ioannem*.Explicat alium,testimonium perhibentem de ipso.Explicat autem ab autoritate ioannis apud illos dicendo vos misistis ad ioannem,tanquam ad hominem maximæ apud vos autoritatis misistis.*& testimonium perhibuit veritati*. Non dicit & testimonium perhibuit mihi,sed veritati quia ioannes testificatus est veritaté nõ solum de iesu sed etiam de seipso dixit enim se nõ esse christum &c.vt hinc testimonium ioannis irrefragabile esset:vt pote qui veritaté præposuit proprie gloriæ.

¶*Ego autem non ab homine testimonium accipio*.Verba hæc valde obscura essent,nisi aduersatiua subiuncta explanaret illa. Nam & ipse iesus dicet discipulis,eritis mihi testes in Hierusalem & Samaria & vsque ad vltimum terræ.quod sonat oppositum eius ꝙ mõ dicitur, testimoniũ ab homine nõ accipio.Sed sensus est quod non accipio testimonium humanum vt testimonium necessarium mihi,vt testimonium propter me.hunc enim sensum manifestat aduersa
H tiua subiuncta.*Sed hæc dico vt vos salui sitis*.ecce quare testes apostolos ecce quare testimoniũ ioannis scilicet propter nostram salutem.& vere sic est.indignum est enim vt iesus christus verus deus,veritas infallibilis,vtatur ex parte sui testimonio humano,ꝙ cõstat esse fallibile. Et propterea verissime dicit.ego non ab homine testimonium accipio,ex parte mei:sed vtor testimonio humano vt vos salui sitis,ex parte vestri,vt vos credatis more vestro per humana testimonia.*Ille erat*.Qualitatem ioannis(qui perhibuit de ipso testimoniũ)declarat ex similitudine lucernæ.Tempus præteritum erat,insinuat ꝙ ioannes iam erat in carcere aut occisus,iesu dicente hæc. *Lucerna ardens & lucens*.Vas ignis & lucis ioannes describitur:vt ardore interior charitatis, luce verò exterior doctrina verbo & exemplo significetur.*vos auté voluistis ad horam exultare in luce eius*.Quamuis ioannes fuerit lucerna ardens & lucens,vos tamé non credidistis ei.ita misistis ad eum quod non perseueranti voluntate sed ad horá,ad mo
I dicum tépus,voluistis exultare sub luce eius:hoc est voluistis læto animo ipsum suscipere.Nã quum ioannes negasset se christum,& testimonium perhibuisset veritati de se & de me,noluistis amplius exultare sub luce eius:immo increpastis eum,quid ergo baptizas si tu non es. Elias &c.Et dixit hoc ad aperiendũ ꝙ non solum verba ipsis iesu sed etiam verba ioãnis paruipenderunt.*Ego autem habeo testimonium maius ioanne*.pro,ioannis subauditur enim testimonio. nõ accipio ab homine testimonium ex parte mei:sed ex hac parte habeo testimonium maius testimonium ioannis.*Opera enim*.Primum testimonium maius est genus operum mirabilium quæ fecit.

K ¶*Quæ dedit mihi pater*.collatione gratuita, mihi verbo incarnato.*Vt perficiam ea*.Non dicit vt aliqualiter disponam,vt rogem pro illis,sed vt perficiam,vt ex integro faciam illa:ad differentiam aliorum sanctorum.Solus enim iesus christus virtutem habuit perficiendi mirabilia opera:quia solus fuit deus.*Ipsa opera quæ ego facio*.Nota erudite lector eadem opera describi data ei à patre.& eadem quæ ipse facit vt intelligamus sic cõcessa esse incarnato verbo,vt ipse filius authoritatiue & propria potestate faciat illa:eadẽ.s.potestate qua pater.

¶*Testimonium perhibent de me quia*.pro,quod,*pater misit me*.Explicatur quid testificantur opera de ipso scilicet ꝙ pater misit me:hoc est mysterium trinitatis & incarnationis.vtrunque enim in his verbis clauditur:vt prius dictum est.¶*Et qui misit me pater*.Secundum testimoniũ maius est patris.*Ipse testimonium perhibuit de me*.constat ꝙ pater perhibuerat testimonium quando iesus fuit baptizatus.hic est filius meus dilectus.¶Quamuis nõ oporteat restringere testimonium

monium paternum ad testimoniũ sensibile.nam de Petro scriptũ est,carò & sanguis non reuelauit tibi,sed pater meus qui est in coelis. Vnde paternũ testimoniũ siue sensibiliter siue spiritualiter perhibitum fuerit.intelligitur. Cõstat enim multos spũali tractu ad Iesum accessisse.ipse siquidem spiritualis tractus,testimonium est paternum. *Neq; vocem eius vnquam audistis.* A
Sicut aperuerat quòd non crediderunt testimonio Ioannis,ita modo aperit quòd non acceperunt testimonium patris:excludendo tres modos quibus paternum testimonium accipi potest à nobis. Primus est per signum sensibile.& hic excluditur dicendo,neq; vocem eius vnq̃ audistis,vt appellatione vocis,oẽ sensibile signum intelligatur. *Neq; speciem eius vidistis.* Secundus modus est per claram visionem. Et hic excluditur dicendo neq; speciem eius vnq̃ vidistis. *Et verbum eius non habetis in vobis manens.* Tertius modus est per internam inspirationem seu reuelationem:qui est cõmunis oĩbus vere fidelibus. Et hic excluditur dicendo & verbũ, eius scilicet dei patris reuelatum per prophetas,non habetis. deliberatione & studio,in vobis non in codicibus,non in sermonibus .in vobis,non secundum quid,hoc in sciẽtia vestra,sed in vobis absolute,in ĩtellectu voluntate & ope. manens,non transitorium q̃tum est ex parte diuini testimonii sed permanens:sine poenitentia enim sunt dona dei. ita quod verbum ex se manẽs nõ habetis vt manens in vobis:quia deliberatione & studio perseuerandi non habetis verbum dei. Et descripsit testimonium internæ inspirationis seu reuelationis ab hoc effectu(scilicet habendi verbum propheticum perseuerãs in animis)vt intelligamus & sciamus discernere interna testimonia de Iesu ab hoc indiuiduo effectu:quia sine isto effectu nõ sunt. B
Cornelii Centurionis gesta testantur quòd diuinum testimonium remisit ipsum ad verbum dei per Petrum. Saulus ab ipso christo vocatus remittitur ad verbum dei exequendum susceptione baptismi ab Anania. Et breuiter si hæretici, si iudæi verbum dei in seipsis manens haberent,non fallerentur suis internis moribus. ¶ *Quia quem misit ille,huic vos non creditis.* Ratio quare testimonium patris internum habens verbum suum manens in animis nõ percipitis, est quia non creditis eis quem pater misit. Erat tunc tempus credendi non solum deo sed etiam Messiæ,dei filio misso à deo patre. Et propter hoc incredulitatis peccatum merebantur q̃ verbum diuinum nõ haberet mansionem in animis eorum. *Scrutamini scripturas.* Tertium testimonium maius,est scripturarum autoritas. Vere amica est veritas veritati. Remittit Iesus ad scripturas:nullam sacrarum scripturarum refutans,nullam mendosam,falsam aut suspectam dicens. cuius oppositum faciunt hæretici,cuius oppositum fecit Machomet. ¶ *Quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere.* Quales sunt scripturæ de quibus loquitur, explicat:illas scilicet in quibus vos putatis vitam æternam habere. Simulq; hic aperitur quòd iudęi tũc temporis putabant in sacris scripturis promitti sibi vitam æternam,& non solum temporale regnum. Neque enim aliter scripturæ habent vitam æternam quam promittendo. C D
¶ Nec reddit rationem scrutandarum scripturarum propter seipsum Iesum,sed propter vitã æternam ipsorum iudæorum. ad hoc enim spectat coniunctio quia vos putatis. Rationẽ itaque ex propria ipsorum opinione affert ad eorum vtilitatem.
¶ *Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Scripturæ quæ etiam iudicio vestro ꝑmittunt vitam æternam , sunt illæ quæ testimonium perhibent de me scilicet quòd ego sum donator vitæ. Magna christianæ fidei autoritas habetur:ex hoc q̃ nõ credit nouo,ficto adinuentoque deo incarnato,sed scripturarum sacrarum antiquo testimonio lõge ante perhibito. Nec sunt scripturæ à nobis cõditæ,sed aduersariis vsque hodie seruatæ nec solum seruantur ab eis,sed expectantur toto animo implendæ.
¶ *Et non vultis venire ad me.* In singulis testimoniis culpantur iudei q̃ nõ acquiescunt illis. Nec dicit,& nõ potestis aut nescitis,sed nõ vultis:vt inexcusabilis culpa mõstretur. *Vt vitã habeatis.* Quæritis vitam ex scripturis:& tamen actorem vitæ testificatum à scripturis præsentẽ refutatis.ita qđ voluntate & facto contradicitis vitæ promissæ in scripturis. ¶ *Claritatem.* pro, gloriam, *ab hominibus non accipio* Totus iste sermo de testimoniis(vt prædictum est)ordinatur ad honorem debitum filio sicut patri.& propterea explanatis amplissimis testimoniis de se ipso quòd debeant sibi credere,subiungit honorem ipsum qui credendo est ei debitus. E
¶ Et ne putetur ambire honorem,explicat & qualiter ipse ad huiusmodi honorem se habet, & vnde prouenit quòd ipsi iudæi non ipsum honorant. Gloriam inquit ab hominibus non accipio,vt gloriam:quoniam indigna est me gloria humana:quoniam nihil est humana gloria mihi,qui gloriam habeo æternam apud patrem. Sicut enim nox est quæ claritatem accipit à candelis accensis,dies autem non accipit claritatem ab eis(quia clarus est sole)ita Iesus clarus gloria diuina non accipit claritatem glorię ab hominum laudibus.

¶*Sed cognoui vos.* More principis quum non offeruntur ei munera reuerentialia loquitur Ie-
F sus. Consueuerunt enim principes dicere non æstimo accipere munera à vobis (vtpote q̃ nihil mihi sunt) sed vobis non offerentibus cognoui vos quod non diligitis me. Sic Iesus dicit quod gloriam ab hominibus pro nihilo habet: sed cognouit experimentaliter iudæos. *Quia*, pro, quod, *dilectionem dei non habetis in vobis*. non dicit sed expertus sum quod me nõ diligitis, sed quod nõ diligitis deum. tum ad explicandum quod proposuerat scilicet qui nõ honorificat filium non honorificat patrẽ. explicat siquidẽ hic quod ex eo quod nõ diligũt deũ non honorificant filium. Tum ad percutiẽdum directe rõnem qua iudæi dicebant se persequi ipsum scilicet ex zelo dei. Hoc enim directe excludit: dicendo quod nõ honorãdo me, cognoui quod dilectionẽ dei nõ habetis. Et significanter dicit in vobis: acsi apertius diceret dilectionẽ dei habetis in vestris verbis, sed non in vobis. *Ego veni in nomine patris mei*. Manifestat quod dixerat eos non diligere deum. tum quo ad amorẽ amicitiæ. tum quo ad amorem concupiscentiæ. Et de amore quidem amicitiæ manifestat dicendo. ego veni in nomine patris mei hoc est vt nominetur & glorificetur pater meus, non vt glorificer ego.
G ¶*Et non accepistis me*. pro, & non accipitis me: in quo manifestatur quod nõ diligitis deum amore amicitiæ: dum non vultis illi gloriam pro qua ego veni. Et quod peius est.
¶*Si alius venerit in nomine suo*. hoc est pro gloria propria, non pro gloria dei: vt Antichristus & quicũq; alius non q̃rens quæ dei sunt. *Illum accipietis*. Ecce detestanda peruersitas: quod nõ amatis gloriam deo, & ambitis gloriam homini. amor enim amicitiæ vult bonum alteri.
¶Et significat hanc peruersitatem sub conditione, si alius veniet: ad significandum pronitatem illorum iudæorum ad morem amicitiæ erga homines potius quam deum.
¶De amore verò concupiscentiæ subdit. *Quomodo vos potestis credere*. Vbi nota ꝙ non solum declarat in eis defectum amoris, sed simul defectum fidei ex amore concupiscentiæ: quo scilicet concupiscẽtes sibiipsis bonum gloriæ, non concupiscunt gloriam à deo sed ab hoĩb⁹. Hic enim manifeste apparet quod amore amicitiæ gloriam hoĩs præponunt glorię dei: & amo-
H re concupiscentiæ gloriam ab hoĩe præponunt gloriæ à deo. ¶Et ex hoc secundo capite declaratur etiam defectus fidei: dicendo quomodo potestis credere? Et valet ratio: quia credere est actus intellectus moti à voluntate, hinc enim fit vt quorum voluntas non est affecta ad quærendum gloriam à deo, sed est affecta ad gloriam humanam, parum aut nihil moueat intellectum ad credendum: quoniam voluntas mouet propter bonum quod amat. Et dicendo quomodo potestis, significatur quod nullo modo aut vix possunt credere tales.
¶*Qui gloriam abinuicem accipitis*. Ecce affectus concupiscentiæ humanæ gloriæ, ex delectatione significatus qua accipitur humana gloria vt gloria, vt vera gloria: quum tamen in veritate paruum valde quid sit, & indignum vere virtutis affectu.
I ¶*Et gloriam quæ à solo deo est*. hoc est quæ consistit substantialiter in sola claritate apud deũ, etiam si coram toto vniuerso lateat. talis est enim vera gloria, quæ à solo deo est quo ad ipsam substantiam glorię. Gloria nãq; sanctorum ab aliis, accidentale quid est ad gloriam quę est à deo. sicut beatitudo sanctorum ex aliorum societate, accidẽtale quid est: quia in solo deo consistit substantialis eorum beatitudo.
¶*Non quæritis?* Non dicit non concupiscitis, non vultis (dixissent enim vellemus) sed dicit nõ quæritis: culpant eorum electionem ac studium, quod non student ad acquirendum gloriã quæ est à solo deo. ¶Et nota ex hoc textu erudite lector: quantam vim habet contra non solum dilectionem sed fidem christianam affectus ad humanam gloriam sine studio ad quærẽdum gloriam quæ à solo deo est. Hic enim affectus magnos omnes qui damnantur, ad dam-
K nationem præcipue adducit.
¶*Nolite putare*. Punitionem futuram dicti criminis quo inhonorarunt patrẽ, deum subiungit. Simulq; percutit alteram rationem qua iudæi dicebant se persequi iesum scilicet ex zelo legis Moysi: quæ violabatur violando sabbatum. nam & hanc quoque rationem euangelista superius attulerat. Vnde inducit punitionem eorum futuram, ab accusatiõe illam significãs. accusatio enim directe ordinatur ad punitionem accusati. in cuius signum leges statuerunt legem talionis accusanti.
¶Rationem verò eorum excludit ex iniuria quam ipsi inferunt Moysi. Quam significat ex eo quod Moyses accusat eos, ita quod sicut accusatio monstrat punitionem accusatorum, ita accusator monstrat iniuriam sibi factam. Dicit itaq; Iesus. nolite putare.
¶*Quia*. pro, ꝙ, *ego accusaturus sum vos*. Hoc est nolite putare quòd reseruetur mihi accusatio vestri, quòd retardetur accusatio vestri vsquequo accusem in futurum vos.

APVD *patrem*. de hoc quod non honoratis me, quod non creditis mihi. *Est qui accusat vos.* A
Iam praesens est accusatio contra vos, non expectans futuram meam accusationem.
Moyses. Non accusabit sed accusat, lacessitus ipse iniuria à vobis.

¶ *In quo vos speratis*. Scitote ꝙ illum habetis accusantem vos de hoc vno eodem quę crimine, in quo vos speratis, sed nō creditis illi. Si quaeris quid est Moysen accusare iudaeos: in promptu est respōsio ꝙ est punibiles eos ex suis scriptis monstrare, in hoc ꝙ nō credebant iesu.

¶ At si quaeris quò pacto iudaei sperabant in Moyse & tamen non credebant illi: responsio est ꝙ sperabant in promissis Moysi, & credebant Moysi in genere, non credebant autem in singulari: hoc est credebant ꝙ illa quae Moyses scripsit essent vera, & sperabant se consequi illa. Sed non credebant promissiones in isto singulari quod erat Iesus impleri, quod tamen tenebantur credere ex tot scripturae veteris legis testimoniis. B

Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan. ꝓ, vtique, *& mihi*. superfluit cōiunctio &. ista cōditionalis manifestat ꝙ credere Moysi, infert necessario credere Iesu. Et dicit haec, ad manifestandam iniuriam quam inferunt Moysi, ad manifestādam rationem quare Moyses accusat eos de hoc quod non credunt iesu. Vtrumq; enim horum hinc manifestatur. vnde & primo ꝓbat consequentiam conditionalis: subdendo haec verba.

¶ *De me enim ille scripsit*. Dicēdo de me seipsum in singulari demonstrat. Si quaeris vbi est scriptum, lege Deuteronomii decimo octauo capitulo.

Si autem illius literis nō creditis. Arguit à maiori, grauiorem esse incredulitatem eorū in Moysen quam in ipsum. simulq; manifestat aliam radicem in iudaeis quare non credebant iesu scilicet ex defectu fidei in Moysen. ita ꝙ colligere potes tres causas in iudaeis quare nō credebāt iesu. Prima est quia non diligebant deum tam amore amicitiae qua concupiscentię. Secunda est affectus ad humanam gloriam. Tertia est imperfecta fides erga Moysen: & eadem ratiōe prophetas. Significanter itaq; dicit literis: ad exaggerandum incredulitatem erga Moysen. Nam sicut firmius est quod mandatur literis quam quod dicitur verbis, ita culpabilius est non credere literis quam verbis. Et propterea optime ex eo quod non credunt literis Moysi, infertur quod non credunt verbis iesu. immo hinc declaratur maior grauitas peccati in Moysen: merito vrgens vt Moyses accuset eos apud patrem. C

¶ *Quomodo verbis mei credetis?* Differentia inter iesum & Moysen (quo ad hoc quod Moyses scripsit, iesus verò nihil scripsit) insinuatur. Et in hoc etiam monstrauit se esse deum: cuius nō est scribere in membranis sed in rebus, sed in cordibus, & reuelare scribenda per alios: vt & in hoc aequalis esset filius patri. D

CAPVT VI.

Ost haec *abiit iesus*. Ratio ꝙ iesus iuerit nunc, ex Matth. 14. Habetur qđ fuit audita occasio ioannis baptistae hac enim ratione Matthaeus describit iesum abisse nauigio in hunc locum descriptum à ioanne. vnde habetur qđ quum iesus existens in Galilęa audierit mortem ioannis (vtpote qui illinc nauigio venit trans mare) & verba in praecedenti ca. relata, Hierosolymis dicta appareant (ex eo ꝙ miraculo ibidem facto adiunguntur, non pure sed vt responsiue dicta non ad Galilaeos sed ad iudaeos, persequentes iesum quia operabatur in sabbato) gesta haec quae subiunguntur nō immediate iuncta fuerunt gestis in praecedenti ca. Quantum autem temporis intercesserit nescitur. hoc tamen euangelista asserit quòd post illa gesta & dicta fuit haec nauigatio. Ex eadem coniunctione euangelistarum habetur quòd ioannes fuit occisus parum ante miraculum multiplicationis panum quod subiungitur. Et propterea vere dicitur ꝙ ioannes fuit occisus prope pascha illud cuius mentionem faciet euangelista nunc nunc. E

¶ *Trans mare Galileae*. Lacus est: sed hebraica consuetudine appellatur mare Galileae, à prouincia. *Quod est Tiberiadis*. Ora maris declaratur ad quam abiit iesus, non quaecunque sed ea quae est Tiberiadis. Diuisae enim erāt orae maris, illius iuxta districtus proprios ciuitatibus: sicut communiter accidit. Tiberias namque, nomen est ciuitatis proprium. *Et sequebatur eum*. pedestri itinere. vt Marcus. 6. ca. refert.

¶ *Multitudo magna quia videbant signa*. Deest eius. Legendum est sic.

¶ *Quia videbant eius signa quae faciebat super iis qui infirmabantur*. Euangelista narratur ab aliis

euangelistis

euangelistis miracula solum nominat. Ratio enim concursus ad Iesum erat desiderium sanitatum quas consequebantur miraculose ab eo. vnde & tunc etiã curauit ægretudines eorum.
F *Subiit ergo*. pro, autem. Proposuit euangelista iter Iesu & iter multitudis: prosequitur mõ iter Iesu. *In montem Iesus*. vt patet Luc. 9. Iesus descendens ex naui, ingressus est desertum ꝙ erat in territorio ciuitatis Bethsaidæ: ac per hoc mõs iste cuius Ioannes meminit, in deserto illo erat. Ita quod pars illa trans mare in quam venit Iesus, quo ad orã maritimam erat ciuitatis Tiberiadis: quo ad locum verò interiorem desertum erat ciuitatis Bethsaidæ. *Et ibi sedebat cũ discipulis suis*. Sedere nõ tam situm corporalem quam quietem significat. nam & ideo illuc discipulos duxerat vt aliquantulum quiescerent. Significanter enim narratur sedens cum discipulis suis: vt intelligamus turbas ad ipsum non ascendisse, sed ipsum Iesum cum solis discipulis aliquantulum quieuisse. vnde & Marcus refert ꝙ Iesus exiuit ad turbam.

¶ *Erat autem proximum pascha dies festus iudæorum*. Hoc est secundum pascha narratum à Ioanne euangelista post miraculum nuptiarum. Et describit euangelista tempus miraculi subiuncti: vt suppleat omissum ab aliis euangelistis tempus quo occisus fuit Ioannes & supputationem annorum quibus prædicauit Iesus post nuptias habeamus.
G
¶ *Quum subleuasset ergo oculos Iesus*. vt etiam ex inferius narratis habetur, iesus descendit de mõte (quòd alii euangelistæ appellant exisse ipsum ad turbam) & curauit infirmos & prędicauit eis cum tanta modestia oculorum ꝙ non vidit quantitatem multitudinis: sed postmodum hora tarda pulsantibus discipulis vt dimitteret turbam, ad hoc vt prouiderent sibiipsis de cibo, subleuauit oculos iesus, & vidit ingentem multitudinem. *Et vidisset quia multitudo maxima*. pro, quod multa turba, *venit ad eum*. pro, ad se. *dicit ad Philippum*. Pulsatus à discipulis iesus vt dimitteret turbas, vbi vidit multitudinem magnam dicit Philippo.

¶ *Vnde ememus panes vt manducent hi?* Nõ quærit locum sed precium. Nõ ignarus paupertatis, sed. *Hoc autem dicebat tentans eum*. Experimento manifestare volens modicam Philippi fiduciã. vt intelligamus quales erant etiam tunc discipuli eius.
H
¶ *Ipse enim sciebat quid esset facturus. Respõdit ei Philippus. Ducentorum panes non sufficiunt eis*. Hinc apparet, ꝙ quærendo vnde ememus, de pecunia pro precio erat sermo. ¶ *Vt vnusquisq;*. Deest, eorum *modicum quid accipiat*. vere manifestat Philippus sua respõsione se nullam habere fiduciam futuri miraculi. Solam enim paupertatem citat. *Dicit ei vnus ex discipulis ei⁹ Andreas frater Simonis Petri*. Post respõsione Philippi iesus interrogauit discipulos, quot panes habetis? Et quum vidissent quid haberetur, Andreas respõdit. *Est puer*. pro, puellus, *vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos*. pro, inter tot? Nec Andreas fiduciã habebat futuri miraculi. & propterea respõdendo addidit, sed hæc quid sunt inter tot.

¶ *Dixit autem iesus. Facite homines discumbere. erat autem fœnum multum*. pro, herba multa, *in loco*.
I Locum congruum ad sedendum describit.

¶ *Discubuerunt ergo viri*. exceptis mulieribus & paruulis. *Numero quasi quinq; milia. Accepit ergo iesus panes*. Propriarum manuum ministerium describitur. *Et quum gratias egisset*. eleuatis in cælum oculis: ad mõstrandum quòd à deo fiebat miraculum. Significaturq; describitur gratiarum actio in patratione miraculi: ad erudiendum nos ꝙ petitio futurorum ex gratitudine præteritorum consurgere debet. *Distribuit*. Desunt hic tres dictiones: discipulis: discipuli verò. Legendum est. ¶ Distribuit discipulis, discipuli vero *discumbentibus*. Officium ipsi⁹ iesu & officia discipulorum describuntur. *Similiter & ex piscibus quantum volebant*. Putant aliqui legendum esse quãtum volebat iesus. Crediderim ergo significari ꝙ tam panes q̃ pisces iesus multiplicabat quantum volebant discipuli ad distribuendum turbis (quemadmodum principa-
K lis dispensator dat præpositis mensarum quantum petunt. illi autem petebant ad affluēter dandum. *Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis. colligite quæ superfuerunt fragmenta ne pereant. collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinq; panibus hordeaceis & duobus piscibus*. superfluit & duobus piscibus. *Quæ superfuerunt iis qui manducauerant*. Vide reliqua exposita in aliis euangelistis in locis prædictis.

¶ *Illi ergo homines quum vidissent quod iesus fecerat signum, dicebant quod hic est vere propheta*. in textu græco præponitur articulus dictioni propheta: ad significandum ꝙ non de quocunq; propheta sed, de illo insigni propheta (Messia scilicet) intendunt *Qui venturus est in mundum*. Dictio græca interpretata venturus est, est anceps ad venturus est vel venturus erat. Parui tamen refert. Nam venturus est, ad diffinitionem legis & prophetarum refertur: venturus erat, ad ꝓfessionem ipsorum, asserentium ipsum esse qui venturus erat.

A ¶ *Iesus ergo quum cognouisset.* Duo effectus illius miraculi narrantur. Alter professionis fidei al ter cōmotionis turbæ advolendum facere iesum regem. Quam cōmotionem iesus cognouit præsentem in animis eorum. Et ratione nouæ præsentiæ obiecti, notitia iesu significatur no ua. erat enim noua ex parte rei cognitę: ac per hoc erat noua actualis notitia humana. *Quia*, pro, ꝙ, *venturi essent.* Nō dicit quod tunc facturi erant ipsum regē, sed ꝙ venturi essent: signi ficans ꝙ illi dispositi erant ad tractandum cum aliis, & redituri ad hoc vt facerent eū regē. *Vt raperent eum & facerent eum regem.* pro, & raperent se vt facerent se regem. Significat enim euangelista dispositionem illorum ad cogendum per modum raptus iesum ad hoc vt acce- ptaret regnum. in quo monstratur magnus affectus illorum ad faciendum iesum regē: moto rum ex eo ꝙ pauerat eos. Simulque mōstratur quod cognoscebant iesum alienum esse ab ap petitu regni: vtpote quem oportebat rapere. *Fugit iterum* superfluit iterum. Et non est legendū fugit: sed secessit. *In montem ipse solus.* Hinc clare apparet quod iesus descenderat de mōte ad do B cendum, ad sanandum, & demon pascendum panibus & piscibus turbā. Nec interuenit fu- ga: quoniam dimissa seu licentiata turba (vt Mattæus testatur) ascendit in montem. tum ad orandum. tum ad secedendum à loco quo venturi erant vt facerent ipsum regem.

Vt autem sero. pro, serum, *factum est.* Hoc factum discipulorum non fuit post secessum iesu in mōtem, sed ante: præcipiente immo compellente iesu discipulos vt conscensa naui se præiret ad bethsaidam donec licentiaret turbas. Sed ioannes euangelista prius narrauit integrū pro- gressum iesu vsque ad montem: & deinde narrat progressum discipulorum. *Descenderunt dis- cipuli eius ad mare.* A deserto bethsaidæ aliquantulum remoto à mari, descenderunt ad illā for te maris partem in qua reliquerant nauem. *Et quum ascendissent nauim venerunt.* pro, veniebant, *trans mare in capharnaum.* Relatiuum est trans. Et sicut ora maris tiberiadis erat trans mare re- spectu loci vnde IESVS venerat cum discipulis, & à Capharnaum erat trans mare res- pectu istius loci vnde modo soluebant discipuli. Sed statim occurrit hic quæstio: quia Iesus C præceperat vt se præcederent ad bethsaidam. apparet enim quod inobediētes fuerint discipu li euntes ad capharnaum. Solutio est quod (quantum ex scriptis colligitur .) capharnaum est ciuitas non ad littus maris, sed aliquantulum à mari remota: ita ꝙ portus non erat port? capharnaum sed portus bethsaidæ. & propterea coincidunt nauigare ad capharnaum & ad portum bethsaidæ, quo appulerunt. Et quoniam portus ille in regiōe Genezaret erat, aut for te Genezareth vocabatur, ideo terminus iste ad quē huius nauigatiōis appellatur & Geneza reth & bethsaida & capharnaum ab euangelistis, diuersis rationibus. Et nota ꝙ nō dicit ve nerunt sed veniebant. inchoata enim nauigatio versus capharnaum significatur, nō pfecta.

¶ *Et tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos iesus.* Ratio redditur recessus discipulorū sine iesu. significaturque discipulos expectasse vsque ad tenebras nocturnas iesum, si forte licentia ta turba veniret ad eos: qui iam præcesserant & præparauerant nauim.

¶ *Mare autem vento magno flante exurgebat.* Tempestas maris describitur ex vento. quam alii D euangelistæ diffusius prosequuntur *Quum remigassent ergo quasi stadia vigintiquinꝗ aut triginta.* Rem gestam humano more euangelista describit, velut ignota mensura stadiorum: vt intel ligamus quod historiam scribit humanæ historiæ more. *Vident iesum ambulantem super mare, & proximum nauifieri.* Circa quartam vigiliam noctis hoc fuisse testatur Marcus. ita quod tan to tempore tam parum nauigauerant. *Et timuerunt.* putantes phantasma esse. *ille autem dicit eis. ego sum nolite timere.* Tacet euangelista scripta ab aliis de Petro: qui iuit ad iesum &c. *Voluerūt ergo accipere eum in nauim.* scrupulosa sunt hæc verba: quoniam præ se ferunt quod iesus nō in- gressus est nauim: quod tamen constat ex aliis euangelistis esse falsum. ¶ Solutio est quod e- uangelista non dicit iesum non esse ingressum in nauim (quod esset contrarium narrato ab aliis (sed dicit ꝙ voluerunt eum accipere in nauim: significans ꝙ discipuli putātes se more so lito nauigaturos vsque ad portum, voluerunt ipsum accipere in nauim. sed quia opinio solitę E nauigationis fefellit eos, ideo subiungitur non negatio ingressus iesu in nauim, sed negatio so litæ nauigationis: subiungendo. *Et statim nauis fuit ad terram.* pro, in terra, *in quam ibant.* ita qd. secundum historiam iesus ingressus est nauim: & statim non solito cursu nauigationis nauis fuit in portu illo ad quem tendebant. vt vltra miracula ab aliis recitata, intelligamus etiam hoc miraculum factum quod statim nauis appulit ad terram ad quam ibant.

Et quia nō est ingressus iesus nauim ad finē solitæ nauigationis ad quē volebant ipsum ac- cipere, ideo euangelista vsus est tali modo loquendi. ¶ *Altera die.* pro, postero die. Significa- tur enim dies immediate sequens. TVRBA *quæ stabat trans mare.* in illa parte maris vn de discesserant discipuli sine iesu. ¶ *Vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna.* Desunt sex dictionē.

dictiones.Illa quam ingressi sunt discipuli eius.& quod non introisset cũ discipulis suis Ie-
F sus in nauim.pro,nauiculam,sed soli discipuli eius abiisset. *Aliæ vero superuenerunt*.p,venerũt, *naues a Tiberiade*. Illa maris ora erat quidẽ tiberiadis:sed distabat à tiberiade,à qua ĩ illum locum venerunt naues postero die.*Iuxta locum vbi manducauerant panem*.Miraculum panis nõ fuit patratum in ora maris,sed vt dictum est)in loco deserto Bethsaide:iuxta quem locum erat hæc pars maris ad quam venerunt à tiberiade naues.Et propterea euangelista dicit,iuxta locum vbi manducauerant panem. *Gratias agentes deo*.pro,gratias agente domino. Non enim describitur quod comedentes gratias egerint:sed quod Iesus donator panis gratias egerit.

Et dixit hoc euangelista, ad explicandum de qua manducatione panis loquitur:scilicet de illa qua manducauerunt panem datum à domino gratias agente.Significanterq; non noĩat Iesum sed dominum appellat,ad explicandum vtramq; naturam. diuinam,dicendo dominum :humanam dicendo quòd gratias egit.Vtriusque enim opus in miraculo illo apparuit *Quum ergo vidisset turba quod Iesus non esset ibi neque discipuli eius, ascenderunt*. Deest,& ipsi,*in nauicula: & venerunt capharnaum quærentes Iesum*. Supradicta omnia argumenta narrauit euangeli-
G sta,ad explicandam rationem quare turba venerit ad quærendum Iesum in Capharnaum: quoniam hinc pendet occasio sequentis doctrinæ.

¶Et nihilominus significatur ꝙ venientes in capharnaũ,quærebant vbi erat Iesus.nõ enim inuenerunt ipsum in littore aut in porta ciuitatis.*Et quum inuenissent eum trans mare*. in synagoga Capharnaum:vt inferius explicatur. *Dixerunt ei.Rabbi quando huc venisti?* Quum debuissent petere quomodo huc venisti trans mare,rustico modo petunt quando huc venisti?cõfundentes quando & quomodo.Euangelista siquidem recitat rusticorum verba:qui non distingunt aduerbia interrogatiua. *Respondit ei Iesus*.sequens doctrina responsiue data significatur. *Et dixit. Amen amen dico vobis:quæritis me*.Non respondet Iesus interrogationi rusticorum: sed facto eorum quod quærebant eum,

¶*Non quia vidistis signa*.Quærere Iesum ex miraculis visis fructus est intentus per miracula.
H Est enim quærere iesum affectu imitandi ipsum discendique ab ipso.quod in istis non erat.

¶*Sed quia manducastis ex panibus & saturati estis*. Affectus ad corporeum cibum manifestatur trahens illos ad quærendum iesum.*Operamini*. Occasione accepta ex eo quod isti quærebant iesum propter cibum corporis,instruit eos iesus de cibo animæ,quemadmodum samaritanã occasione à quæ instruxerat de potu.Et incipit ab opere.tum vt de cibo animæ tractet ad similitudinem cibi corporis,qui operando acquiritur,tum vt intentionem spiritualis cibi explicet non sufficere sine opere:sed oportere intendentem spiritualem cibum acquirere,exercere se operando ad hoc vt acquirat illum.*Non cibum qui perit*.Cibus corporis appellatur cib⁹ qui perit:quia est ad sustentationem vitæ mortalis.

I ¶Et quoniam iesus mendat operari,& vetat operari propter cibum corporeum,ideo hinc erroris occasionẽ sumpserunt qui non laborandum credunt vt manducemus corporaliter. Nescierunt enim distinguere inter finẽ intentum & id ꝙ consurgit ex necessitate materiæ. cibus enim corporis nõ est finis intẽtus ab hoĩe:sed ex necessitate mortalis naturæ consurgit indigentia cibi,appetitus cibi:& consequenter operari propter cibum . cibus autem animæ est intentus vt finis, toto appetitu studio & opere acquirendus.ita quod quum.dicitur operamini non cibum qui perit,sensus est.intẽdite per opera vestra non cibũ qui perit.quod est prohibere cibum qui perit in finem.hunc enim sensum manifestat subiuncta aduersatiua. *Sed qui permanet in vitam æternam*.cibum namque permanentem in vitam æternam vt finem intẽtum,per opera acquirendum esse constat. Animæ autem cibus constat ex vero & bono:quia
K anima constat ex intellectu & voluntate. & intellectus pascitur verò : voluntas autem bono.Vnde cibus qui permanet in vitam æternam constat ex verò & bono nutriente vitam animæ eternã. Appellatur enim cibus animæ permanens in vitam ęternam,quia officiũ eius est sustentare vitam immortalem.quæ est vita æternæ gloriæ futuræ.Et directe cõtra cibum qui perit.distinguit cibum permanentem in vitam æternam.

¶Inferius autem explicabitur quid est iste cibus.nunc satis est nosse ꝙ quemadmodum cibus corporis sustentat vitam corporalẽ mortalem,ita cibus animæ substentat vitam in ęternum mansuram ipsius animæ.ita ꝙ non de quocunque cibo animæ est sermo,sed de permanente in vitam æternã:vt intelligamus hunc cibum non solum distingui à cibo corporis sed etiam à quocunque cibo animæ non nutriente illam ad vitam æternæ fœlicitatis. qualis est bonum humanæ glorię,& veritas quæcunque non ducens ad æternam fœlicitatem.

¶Et inchoauit à pcepto operandi non propter cibum pereuntem sed æternum: quia intentio cęle-

tio cęlestis magistri est auertere hoíes à solito fine studiorū humanorum & cõuertere: ac eleua re hoíes oés ad dirigendum studia & opa sua pro quanto tendunt ad proprium bonum ipsorum, ad cibum æternum vt finem cõcupiscibilium reliquorum. Vbi & aduerte ꝙ in pcedē ti ca. affectum præponentem gloriam humanam, descripsit impedire fidem: hic vero studiū ad cibum pereunté plus q̃ æternum, prohibet. illud anima, hoc corpus præstat impedimentum saluti æternæ. *Quē filius hominis dabit vobis.* Ne erraremus intelligédo posse per nosmetipsos operando acquirere cibum permanenté in vitā æternam absq; eo ꝙ daretur nobis ab aliquo hoíe, subiunxit proprium possessorem simulq; largitorem cibi permanentis in vitam æternam, esse filium hoís: vt intelligamus non aliunde posse nos acquirere cibum q̃ ex dono filii hominis. Simulque intelligamus ad habendum hunc duo oportere cõcurrere, alterū ex parte nostri scilicet opus, alterum ex parte filii hoís scilicet dare. *Hunc enim.* Pronomē hūc, clare in textu græco demõstrat non cibū ad filiū hoís: quoniā est masculini generis, & dictio interpretata cibum est fœminini generis. *Pater signauit.* pro, sigillauit, *deus.* Coniunctio enim, monstrat ꝙ hęc sententia reddit rõnem pcedentis. Redditur siquidem ratio quare filius hoís dat nobis pané permanenté in vitam æternam, quia ipsum pater deus sigillauit: hoc est quia ipse est filius dei. ¶ Incarnationis mysterium sigillatione filii hoís à patre deo, significatur: eo ꝙ quemadmodum sigillando figura sigillantis sigilli imprimitur sigillato, ita filio hoís impressus quodammodo est filius dei, qui est figura dei: iuxta illud ad Hebrę. 1. qui quū sit splēdor gloriæ & figura substantiæ eius. est enim fili⁹ dei similis patris in substātia. Et ppter hoc significantius in litera non dicitur pater sed pater deus. quód est nomen substantiæ diuinæ. *Dixerunt ergo ad eum.* Non dicit respõderunt, aut dixerunt illi, sed dixerūt ergo: vt intelligamus nó illos rusticos qui dixerant quando huc venisti, sed homines eruditos in lege occasiõe accepta ex verbis Iesu, dixisse hæc quæ subiunguntur. præ se ferūt enim loquentes eruditos, qui psentes erāt in synagoga. *Quid faciemus.* p. facimus, *vt operemur opera dei?* Intellexerant isti verba Iesu (.s. opamini cibum qui pmanet in vitam æternam) monere ad opa dei: percipiētes qđ operari opus dei est id quod dat vitam ęternam. Et ppterea erudite petunt quod est illud factum nostrum in quo cõsistit operari opus dei. Sicut enim alias petierunt qđ est mandatū magnum in lege, ita mõ petunt qđ est factum nostrum q̃ nos oportet operari, in quo consistit operari opus dei pbens vitam æternam. Factum siquidem nostrum significatur, dicēdo in psenti facimus. *Respondit Iesus: & dixit eis, Hoc est opus dei.* Illi quæsierant de opibus. Iesus respõdet de opere: significās vnum esse opus velut substātiale. Et dicit dei, nó legis. cõtra opera siquidem legis distinguitur ab apostolo fides, & nó cõtra opus dei, *Vt credatis in eum quem misit ille.* Credere est opus nostrum & est opus dei: & propterea directe respõdet quæsito: assignās opus nostrum voluntarium, simul & diuinum. credere siquidé in Iesum, cõtinet in se, & id quod est intellectus (scilicet credere Iesum. quod cõmune est voluntariis & inuitis: nam & dæmones credunt inuiti mysterium incarnatiõis & trinitatis, ex euidētia factorū) & id quod est voluntatis: scilicet cõfidere, tendere in iesum. hoc enim præpositio in, adiungit. credere siquidem deum aut deo, actus est solius intellectus: sed credere in deum, est credēdo cõfidere seu tēdere in deum. quod continet in se actum intellectus & voluntatis: actus fidei, spei, & charitatis. ¶ Et significāter cõplectitur mysterium trinitatis & incarnationis: dicēdo in eū quē misit ille. s. deus. Vbi aduerte ꝙ credere in verbū incarnatum, appellatur opus dei nó solum quia est donū dei in opere nostro, sed quia est opus primū exactū à deo, & veniés hominé deo. in hoc enim opere cõsistit substantialiter vnio hominis ad deū in hac vita: & est illud quod prębet vitam æternam. *Dixerunt ergo ei.* Rursus eruditi in synagoga: occasione accepta alterius q̃stionis ex eo quod ad hoc peruenerat doctrina iesu quod credere in ipsum missum à deo, cõferebat vitam æternam. *Quod ergo tu facis signum, vt videamus & credamus tibi?* Non petunt quodcūque signū, sed tale signū quod habeat duas cõditiones. Prima est quod videatur à nobis. altera est quod sufficiés ad faciēdū nos credere tibi q̃ dicis de teipso. Et propterea magis explicando intentionem quæstionis, subiungunt. *Quid operaris?* scilicet sufficiens ad hoc. *Patres nostri manducauerunt manna.* Argute petunt, proponendo signum monstratum quū missus est Moyses: clare significātes quod quia tu maiorem te dicis Moyse (dicēdo quod credere in te missum à deo, cõfert vitā æternam) oportet quod tu opereris signum maius q̃ fuit illud quod fuit tēpore Moysi: quo tempore patres nostri manducauerunt manna. Acsi apertius dixissét. non aliqua turba sed vniuersus populus qui tunc erāt patres nostri, mādūcauerunt māna, nõ panes hordeaceos. ¶ *In deserto.* in quo quadraginta annis fuerunt. Et intendunt per hoc quod signa quæ fecerat non erant suffientia, sed oportebat signum maius monstrare.

¶ *Sicut scriptum est.* Hinc clare apparet quod non erant rustici sed eruditi in lege (in Synagoga præsentes

præsentes) qui mouebant has quęstiones. *Panem de cœlo dedit eis manducare.* Communis panis,
F ex terra generatur: manna autem ex quo conficiebatur panis, non generabatur in terra, sed
ad modum roris de supernis descendebat. & propterea sicut ros dicitur de cœlo descendere,
ita & panis ille dicitur de cœlo datus.
¶ *Dixit ergo eis Iesus.* Occasione nacta ex quærentium verbis, aggreditur Iesus doctrinam de
seipso quatenus est panis vitæ. Et primo tractat de seipso vt est panis vitæ. deinde de passio-
ne sua futura, secundum quam est cibus & potus vitæ. *Amen amen dico vobis. non Moyses dedit vobis pa
nem de cœlo.* in textu græco præponitur articulus dictioni panem. Ex quo patet quod nõ ne
gat Iesus Moysen dedisse patribus eorum panem de cœlo, sed negat Moysen dedisse illum pa
nem de cœlo: hoc est insignem illum panem de cœlo præbet vitam æternã. Ita vt hinc duas
differentias intelligamus. alteram inter datores, Moysen & patrem Iesu. alterã inter datos pa
nes de cœlo scilicet manna & panẽ illũ. hæ enim duæ differentiæ monstrantur ex aduersati-
ua subiuncta. *Sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum.* Et significanter apponit verum: ad
declarandum quod illum panem permanentem in vitam æternam, pater Iesu dat, non fictum,
G non præsumptum, sed verum, sed vere existentem talem quod permanet in vitam æternam. *Pa-
nis enim verus.* pro, dei, est. Dictioni panis pręponitur articulus: vt intelligamus quod de eodem
insigni pane loquitur, & quem prius appellauerat panem verum, modo appellat illum panẽ
dei. Et nõ per cõiunctionem enim, reddit rationem vtriusq; differentiæ prædictæ, ex duab*
cõditionalibus. Altera est. *Qui de cœlo descendit.* hoc est qui nõ solum datus dicitur de cęlo, sed
vere descendit de cęlo. Descendere siquidem actus est voluntarius qui nõ cõpetit inanima-
tis, quę mouentur quidem deorsum, sed nõ vere descendunt. Rursus devero cœlo, summa cel
situdine descendere nõ cõpetit cuicũq; inanimato. Et propterea etiam hinc apparet differen
tia panis veri seu dei. Altera. *Et dat vitam mundo.* Et hæc quoq; differentia duo cõplectitur:
scilicet dare vitam, & mundo, nõ populo israel tantum. & intendit per dare vitam, dare vitã
simpliciter & absolute, & nõ ad tempus. Ex hoc enim quod ille panis dei habet has cõditiones
H (scilicet quod vere descendit de cœlo, & vere dat vitam mundo) manifeste infertur quod Moyses nõ
dedit illum. *Dixerunt ergo ad eum.* Occasione accepta ex tam præclaris cõditionibus descripti
panis prorumpunt auditores ad petendum. *Domine semper da nobis panem hunc.* Quemadmodũ
Samaritana petit, dat mihi hanc aquam vt nõ sitiam neque veniam huc haurire, ita isti car-
naliter petunt. Signum aũt quod carnaliter petunt, habetur ex eorum verbis: iunctis cum hoc quod
Iesus subiungit eos non credere. *Dixit aũt ei Iesus. Ego sum panis vitæ.* Hactenus dixerat in tertia
persona credendum esse in eum quem misit pater deus: modo explicat in prima persona. tã-
quam prius de seipso velut in indiuiduo vago locutus fuerit, & modo in indiuiduo signato,
dicendo ego sum. ita quod petentibus da nobis hunc panem, respondet, ecce hic panis sum, ego
I sum panis vitę. *Qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me non sitiet.* declarat se esse panem vi-
tæ, ex effectu quia scilicet præstat non esurire neque sitire vnquam. Acsi apertius diceret.
panis quicunque alius non est panis vitę absolute, sed est panis vitę ad horam: quia nõ tollit
famem & sitim absolute, sed pro tunc: ego aũt tollo famem & sitim in æternum. & ratio dif-
ferentiæ est: quia reliqui sibi sunt transitorii: & propterea redit fames, redit sitis. ipse aũt so-
lus est permanens, ita quod nunquam desinit. ¶ Et debuisset dicere qui manducat me (vt cõsequẽter
loqueretur ad panem) dixit qui venit ad me, qui credit in me: vt abstraheret auditores à co-
gitatione panis corporei, à cogitatione manducandi & bibendi corporaliter, & eleuaret eos
ad cogitandum & intelligendum quod de pane spiritus loquitur. ¶ Dicit aũt venit & credidit:
vt vtriusque partis animæ officia explicet. credere siquidẽ partis est intellectiuæ: venire aũt
K partis effectiuæ. Voluntas enim tendit ad obiectum in re: intellectus aũt trahit obiectum in
se. Propter quod dicunt philosophi quod bonum & malum est in rebus, verum autem & fal-
sum in anima. ¶ Et quum dixisset se esse panem vitę, declarat nihilominus quod tollit nõ so
lum famẽ sed sitim: vt eleuemur ad intelligẽdũ & penetrandum quod quę sunt diuisa in inferio
ribus alimentis (nam alimenti sicci est tollere famẽ, humidi verò tollere sitim) vniuntur in re
bus superioris ordinis. nec ibi est distinctio hmôi alimentorum: sed plenam vtriusque appeti
tus satietatem panis vitę fert secum. & verificatur tam non esurire quam non sentire (vt in
ca. 4. declaratum est) simpliciter & absolute. Cum quo stat quod quãto magis credimus i iesum
& venimus ad eum, tanto magis esurimus & sitimus augmentum & perfectionem ¶ *In æter-
num.* pro, vnquam. Satietas non ad horam sed perpetua significatur. *Sed dixi vobis: quia & vidi-
stis me & non credidistis.* pro, creditis. Tacite obiectioni respondet, vtendo hac aduersatiua. Po-
terant enim obiicere quod oportebat facto monstrare seipsum panem vitæ & non verbis.
Huic inquam

A

Huic inquam obiectioni respondet.sed dixi vobis,sed verbo explicaui me esse panem vitæ, quia vidistis me factis & tamen non creditis. Itaq; necessitas dicendi est quia facta visa nõ ducunt vos ad credendum.verba enim adiuncta factis plus valent. *Omne quod dat mihi pater, ad me veniet.* Petentibus panem hunc,responderat iesus ecce ego sum hic panis : & subinxerat veniendum esse ad se. Declarat modo modum habendi hunc panẽ:qui est modus veniendi ad eum. Et intendit quod habere hunc panem pendet primo ex dono patris sibi infallibili. Acsi apertius dixisset.vos petitis da nobis hũc panẽ:scitote quod mod' habẽdi est iste,ꝙ pater dat mihi habituros hunc panẽ:& ita dat quod infallibiliter ad me veniẽt.oportet ergo vos volẽtes hũc panẽ,esse datos mihi à patre meo,datos sic quod infallibiliter ad me veniatis. Et per hoc excluditur omnis via salutis si non itur ad christũ. Et est sermo de dare nõ secundũ quid(hoc est secundũ præsentẽ iusticiã) sed de dare simpliciter & absolute quod vocatur dare per prædestinationem. Quod enim deus absolute dat christo,ꝓculdubio sortietur effectũ: ꝙ scilicet ad deũ veniet ex tali dare. *Et eũ qui venit ad me.* Nõ sola patris datio,sed liberũ hominis arbitrium ad habendum hunc panem concurrit. Et propterea descripto infallibili euentu ex ordine diuini doni,subiungitur liber concursus hominis:dicendo & eum qui venit.venire enim actus est voluntarius. *Non eiiciam foras.* Tertium concurrens ad habendum hunc panem,est consequutio ipsius iesu. Ad quam se concurrere iesus,tertio loco describit: ad similitudinem acceptantis venientem ad se domi. Non acceptans siquidem venientem: eiicit eum foras:acceptans autem retinet eum intus. B

Duo ergo dicit. Primum quod seipsum concurrere ad hoc,declarat:vt seipsum obiectũ beatitudinis declaret. Alterũ est quod eiectio est eiectio ab intimis:alioqui non terminaretur ad foras. Vt hinc intelligamus venientes ad iesum,admittendos ab ipso ad intima,ad ea q; sunt internæ fœlicitatis. Et dixit hoc:ad declarandum qualis vitæ est panis:scilicet vitę spiritꝰ vitę quæ consistit in intimis. Sicut dixit non eiiciam,ad declarandum se quamtum est ex se,venientes omnes recipere. Collige prudens lector quod tribus concurrentibus ad habẽdũ hunc panem(scilicet patre dante,homine veniẽte,& Iesu admittente) quũ ipse iesus dicat se nullũ eiicere venientem,reliquuntur duo reliqua tanquã non ad ipsum iesum spectantia,sed ad patrem & ad homines:ac per hoc satisfactum est petitioni da nobis hũc panẽ. Acsi apertius dixisset ego quidem sum ille panis,& nullum eiicio veniẽtẽ ad me:sed patris dono & vestra voluntate opus est vt ad me veniendo panem hunc habeatis. *Quia descẽdi de cælo.* Simul reddit rationem quòd ipse non eiicit datos sibi à patre:& declarat se habere conditiones superius descriptas panis dei. Prima enim conditio erat quòd descendit de cęlo.& hanc in se verificari explicat dicendo quia descendi de cælo,non corporeis gressibus sed vniendo mihi carnem humanã. Ipsa enĩ carnis in terra assumptio,descensus est de cęlo de summa celsitudine. *Non vt faciam voluntatem meam.sed voluntatem eius qui misit me.* Duos esse in christo voluntates hic patet:humanam scilicet(de qua dicit voluntatem meam)& diuinam,quam dicit voluntatem patris. Dupliciter autẽ de voluntate humana iesu loqui possumus.vel secundum seipsã: vel vt subiacet regulę diuinę voluntatis.voluntas enim iesu secundum seipsam:secundum suam naturam,nude accepta,non habet bonitatem infallibiliter:quoniam eiusdem est naturæ cum voluntate quæ fuit in Adam ante peccatum.prout autem inhæret regulæ diuinæ voluntatis,declinare non potest ad malum.vtriusq; autem conditionis textus meminit.nã dicẽdo non vt faciã voluntatem meam,de voluntate humana nude accepta loquitur.verissimũ siquidem est quod non venit ad habendum pro regula operum suorũ voluntatẽ humanã secundum se. Dicendo autem sed vt faciã voluntatem eius qui misit me,significat voluntatem suã faciendi conformiter ad voluntatem diuinam. ¶ *Hæc est enim.* pro,autem. *voluntas eius qui misit me patris.* Explicat voluntatem paternam quam ipse est adimpleturus. Et primo quo ad datos sibi à patre dicendo. *Vt omne quod dedit mihi,non perdam ex eo.* Ratio quare non eiicio,est voluntas patris vt non perdam aliquid eorum quæ dedit mihi. ¶ *Sed resuscitem illud.* Duo constituit mihi pater erga datos à se mihi. Alterum est negatiuum:vt scilicet nõ perdã aliquem eorum. Alterum positiuum,vt resuscitem illos. Primum spectat ad salutem spiritus, secundum ad salutem corporis vtrumq; tamẽ ad statum æternæ fœlicitatis. Et declarat ꝑ hæc duo officia sua:se missum esse ad seruandum ea quæ sunt spiritus,& ad resuscitãdũ corpora quæ manifeste sunt officia solius dei. *In nouissimo die.* Tempus resuscitationis describitur finis tẽporis:non enim esset nouissimus dies nisi esset finis tẽporis:iuxta illud apo.x.iurauit per viuentem in secula quod tẽpus nõ erit vltra. *Hæc est aũt voluntas patris mei qui misit me* Repetit voluntatem patris:vt explicet eandẽ respectu veniẽtium quam explicauerat respectu D E

ctu datorum.ita q vbi prius explicauit voluntatem patris ad explicandũ officia proprii sibi
F constituta erga datos sibi à patre,modo explicat eãdem ad explicandũ effectus seu fructus acquirendos à venientibus ad iesum. ¶ *Vt omnis qui videt filium & credit in eum*. Vere credentes describuntur duobus actibus scilicet videndi filium,& credendi in eum.Et hic quidem se cũdus iam declaratus est.Primus autem cõtinet quod filius videtur credẽdus. Non enĩ dicit quod omnis qui videt me(quod posset intelligi de visu corporali)sed qui videt filiũ:quod nõ potest intelligi nisi de visu spirituali.Et quum cõstet q non est sermo de visione beata(quoniã iũgitur videre cũ credere)cõsequens est quod de illa spirituali visione filii est sermo quæ stat cum credere:immò quæ est ratio credendi. nam preponitur videre filium ad credere in eum. Huiusmodi autem visio filii est qua mente videmus filium credendũ:vel ex euidentia miraculorum,vel ex testimonio scripturarum,vel ex interno lumine fidei.Hęc enĩ sufficiunt ad videndum filium sub ratione credibilis.quã credibilis rationẽ explicãt subiũcta verba,& credit in eum.Nisi enĩ de visione filii sub ratione credibilis esset sermo,& esset implicatio in adiecto adiicere visioni filii credere in ipsum(quoniam quod videtur nõ creditur)& nõ subiun
G xisset & credit in eũ. Adiiciendo itaque & credit in eum,explicat quòd de videre filiũ sub ratione credibili loquitur.Et hinc habes erudite lector modum rationẽ que credẽdi esse visionem credibilium.Non enim speciale aliquid de filio explicatur:sed quod cõmune est omnibus,quæ sola fide habentur.Credimus enim mysterium trinitatis mysterium incarnationis & reliquos articulos fidei,quia videmus non illa que credimus,sed illa esse credibilia: Sicut credimus remotissimas partes terræ cõditionesque earũ quas nunquam vidimus,quia habemus tot testimonia quòd videmus illa esse credibiles. ¶ *Habeat vitam æternam*.Ecce fructus primus spectans ad fœlicitatem spiritus. ¶ *Et ego resuscitabo eum in nouissimo die*.Ecce secundus fructus,spectans ad fœlicitatem corporis.Vbi aduerte quòd non repetendo dicit & ego resuscitabo:sed ad significandum se executurum constitutum sibi á patre vt resuscitet,executurum autem respectu credentium in eum. ¶ *Murmurabant ergo iudæi de illo*. Hinc apparet quod non rustici,non Galilæi sed iudæi qui ab Hierosolymis venerant(vt alii testantur euan
H gelistæ)erant mouentes quæstiones,increduli & omnia perturbantes.

¶ *Quia dixisset,ego sum panis viuus*.Superfluit viuus. *Qui de cælo descendi*. *Et dicebant*.Nonne hic est filius ioseph.Deest iesus.legendum est. *Nonne hic est iesus filius ioseph cuius nos nouimus patrem & matrem*.A nomine proprio & à genere simul describunt ipsum: apponentes etiam notitiam patris & matris.Et habes hinc coniecturam quod ioseph viuebat tunc temporis,sicut & mater.Dico autem coniecturam:quia posset dici quòd paulo ante mortuus esset, & tamen notus erat illis. *Quomodo ergo dicit hic,quod de cælo descendi?* Ratio murmuris consistit in hoc quòd iesus erat homo genitus sicut & alii:quod impossibile apparebat verbis iesu,quibus dicebat se descendisse de cælo.venit enim ex matris vtero sicut & cæteri. *Respondit ergo iesus: & dixit eis*.Huic murmuri occurit iesus:primo compescendo . *Nolite murmurare*.pro,ne murmu
I rare, *in inuicẽ*.Superfluit præpositio in.In quo apparet quòd nõ dicebãt hæc iesu ,sed inter se. *Nemo potest venire ad me*.Explicat deinde rationem quare murmurant:quia scilicet carent dono dei quo trahantur ad christum.Nec dicit nemo venit ad me,sed nemo potest venire: vt intelligamus negari non solum actum veniendi sed potentiam veniendi.Et est sermo de potentia propinqua:quæ scilicet elicitiua est actus,cui ad operandum non deest nisi executio. *Nisi pater qui misit me traxerit eum*.Non violentia,sed reuelatione,inspiratione,instinctu,excitatione mentis.Nec propterea excusatur non veniens ad iesum,si non trahitur à patre celesti quoniam non excusatur ab obice impediente ipsum vt trahatur à patre.

Explicat ergo iesus clare quod superius oculte dixerat,omne quod dat mihi pater &c.decla
K rando simul quod ideo isti murmurabant quia non erant tracti á patre.ita quod ordo veniendi ad iesum, est quod primo est tractus internus:& propterea attribuitur patri, inuisibili. deinde est posse per donum acceptum venire .&:tertio est venire. ¶ *Et ego resuscitabo eum in nouissimo die*. Non est repetitio sed explicatio eiusdem gratiæ resuscitationis , conferende ab ipso venientibus ad eum.Quam etiam a se conferandam dixerat credentibus in se:vt idẽ intelligamus premium vtrorunque scilicet venientium & credentium.Quæ autem sit differentia inter venire & credere,iam declaratum est. ¶ *Et scriptum in prophetis*. Authoritate scripturæ declarat tractum paternum.Nec nominatur propheta aliquis:quoniam sententia prophetarum inducitur. ¶ *Et erunt omnes* Non distribuit pro singulis generum,sed progenerib⁹ singulorũ:hoc est nõ significãtur omnes homines:sed omnes cõditiones hominũ masculi,

sculi, fœminæ, senes & pueri, diuites & pauperes, barbari & reliquę hominū differētiæ. Intēdit enim quòd cuiusque conditionis homines erunt. *Docibiles*. pro, dociles, *dei* Hic est modus quo pater trahit scilicet docendo intus. Ad hoc affertur prophetarū sententia ꝙ cuiusq; cōditionis homines erunt dociles, facile suasibiles respectu dei docētis. Hinc eni facile apparet vniuersalis extensio diuini tractus ad rusticos, ad mulieres &c. ita ꝙ nemo venit nisi tract⁹ diuina doctrina interiori. *Omnis qui audiuit a patre & didicit*. Efficacia tractus simul cōmodo descendi à deo declaratur. A csi apertius diceret. Ex parte quidē patris cōcurrit docere trahendo, seu trahere docendo: quorum alterum pertinet ad intellectū, alterum ad voluntatē. ex parte verò eorum qui docentur & trahūtur, cōcurrit primo audire internū: & ꝑpter hoc dicitur, audiuit à patre. cōcurrit secundo discere. Humano more spiritualia describūtur. Discipulus primū audit à magistro: & ꝑhoc discit. sed auditus perceptio est eorum quæ dicuntur: discere autē cōtinet in se. & credere & proficere. oportet eni addiscentem credere præceptori. & quāuis credat, nō discit nisi in auditis ꝓficiat. Proportionaliter siquidem accedētes ad deum, oportet primū audisse: hoc est pcepisse quæ deus docet. deinde didicisse: hoc est credendo profecisse in auditis. & sic tertio. *Venit ad me*. nō corporali gressu sed affectu, sed operibus. Hæc est enim efficacia diuini tractus. *Non quia patrem vidit quisquam*. Ne intelligeres audiri patrem sicut auditur sensibilis doctor (qui videtur dum auditur) & putares spirituali visione videri patrem à spiritualiter audientibus, occurit huic falsæ estimationi: declarādo ꝙ solus ipse vidit patrem. Et excluditur non solum quilibet homo, sed etiā quicūq; angelus. Sed est sermo de quocunq; secundum vires naturales, & propterea subiūgit. *Nisi is qui est a deo, hic vidit patrem*. Solus enim deus naturali facultate videt deum. Vnde & per hoc non solum excludit erroneum intellectum, sed & simul declarat seipsum esse verū deū: vt pote qui solus vidit deum patrem, Nec propterea excluditur spiritus sanctus: quia videre est actus assentialis, respectu cuius exclusiua seu exceptiua adiuncta termino personali (puta patri aut filio) non excludit aliam personam diuinam: vt in theologia speculatiua declaratur.

A

B

C

Amen amen dico vobis, qui credit in me. Tertio respondet quo ad materiam de qua murmurabāt scilicet ego sum panis qui de cælo descendi. Respondet autē prius diuisim: hoc est prius quātum ad illud ego sum panis, deinde quantū ad illud qui de cęlo descendi. & Demum cōiūgit vtrunq; simul. Confirmat quod dixerat ego sum panis: declarādo qualis panis est ab effectu & modo edendi illum. Dicendo enim qui credit in me, manducationē panis significat. subiungendo autem. *Habet vitam æternam*. Præsentaneū effectum manducationis huius panis significa. ¶ Et verificatur ꝙ habet vitam æternam virtualiter & in sui initio. Charitas enim seu gratia initium est vitæ æternę: sicut semē cōtinet fructum. ¶ Et declaratur per hoc quòd nulla opus est mora ad hoc quòd panis iste causet vitam æternam: sed dum manducatur, efficit ꝙ manducans habet vitam æternam in seipso. *Ego sum panis vitæ*. Ratio quare qui credit in me habet vitam æternam, est quia ego sum panis vitæ: hoc est ego sum cibus conferens vitam absolute (& non ad tempus) manducanti me. *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt*. Declarat illam particulam qui de cælo descendi, ex differentia inter manna appellatum panem de cælo, & hunc panem de cælo: penes hoc quòd manna à manducātibus se non tollebat mori, panis autem iste manducantibus se, confert non mori.

D

¶ Vbi perspicatius attende quòd differentia ista non est penes omnino idem: hoc penes mori corpore. puta quòd alter permiserit mori corpori, alter verò tollat mortē corporis: vel quòd alter permiserit mori spiritu, alter verò tollat mortem spiritus. Neuter eni sensus est literalis, Sed differentia ista est penes idem proportionaliter: scilicet penes comedentes respectiue. Est eni sensus ꝙ manna se manducantibus non conferebat non mori corpore, quū manducātes ipsum ederent ad vitam corporis: iste autem panis manducantibus se confert non mori illa vita ad quam seruandam manducatur. manducatur enim propter vitam spirit⁹: & cōfert nō mori spiritu. Stat itaq; solida differentia, relata ad manducantes & mortē proportionaliter seu respectiue. In qua differentia considerat etiam quod respondet dicentibus. quid operaris tu plusquam Moyses, patres nostri manducauerunt manna in deserto: sicut scriptum est, panē de cælo dedit eis. Respondet enim ecce quid operor maius: quoniam manna cibus fuit nō tollens mortem, iste autem panis est cibus tollens mortem. Si queris quo pacto verificatur ꝙ iste panis tollat mortem: quum multi postquam comederūt hunc panem mortui fuerint spiritu alioquin in errorem illorum laberemur qui dicunt charitatē semel habitam nō posse perdi. Solutio est ꝙ quātū est ex parte celestis panis, sufficiēs est ad cōferēdum comedēti nūꝗ̄ mori spiritu: hoc est nunꝗ̄ peccare mortaliter. sed ex defectu ex libero arbitrio habentis vitā quæ

E

duraret in æternum, prouenit mors spiritus. Abiicit enī à se vitā spiritus ille qui peccat: &
F nó ex defectu panis aut vitæ prouenit mors spiritus. Non sic auté erat in māna: quoniā cib⁹ erat corporeus, impotens ad præstandum vitam corporis sine mori. *Hic est panis de cœlo descēdens: vt si quis ex ipso māducauerit nō moriatur.* pro, vt quis ex eo edat. & non moriatur. plus cótinet hæc litera quam vt comedens hunc panem non moriatur quoniam cum hoc significat etiam quòd panis iste descendit de cælo ad hoc vt edatur. hoc enim clare significatur dicendo de cælo descendens vt quis ex eo edat. *Ego sum panis viuus.* Declaratis sigillatim singulis particulis, iungit vtranque simul. Ego sum panis viuus, quo ad primam.

¶ *Qui de cælo descendi.* Quo ad secundam Vbi aduerte quòd prius dixit ego sum panis vitæ, modo autem ego sum panis vitæ: vt intelligamus ipsum esse & panem vitæ, seruatiuū vitę aliorū in æternum, & panem inseipso formaliter viuum: & differre à manna nó solum quia est panis tollens mortem, sed etiam quia est panis inseipso viuus. Ita quod descendit vere de cælo viuus: & non cecidit de cælo vt māna res nó viu⁹. *Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.* Prius oblationem mortis dixerat effectum huius panis: modo collationé vitæ æter-
G næ dicit effectum eiusdem panis. Vt vtrinque, ex vtroque contrario (morte scilicet & vita) declaretur effectus huius panis. Et intellige viuet in æternū, quantum est ex parte panis: vt expositum est. Vbi perspice efficatiam huius panis non solum ad tollendam famé, siti & morté, & ad conferendum statim vitam, sed ad efficiendum quod viuat in æternū. *Et panis quem ego dabo.* Postquam declarauit seipsum ratione suæ deitatis panem viuum qui de cælo descendit, transit modo ad declarandum rursus seipsum etiam secundum humanā naturam assumptam esse pané viuum. & incipit à morte passioneque sua: dicens. esse similiter cibum mūdi. Ita quod non solum ipse verbum est cibus & vita mundi, sed etiam ipse crucifixus: mortuus & c. est panis & vita mundi. Quod est dictu, oportere mundum pasci credendo & amādo non solum deum in ipso iesu homine, sed etiam hominem passum ac mortuum pro sa-
H lute mundi. Propterea enim hactenus seipsum dixit panem: modo autem cum coniunctione copulatiua, accumulando ait & panis. Significanterque dicit dabo, & nó dicit do: quoniam futura erat donatio eius. Simulque petentibus da nobis hunc panem, declarat qualis est panis quem ipse dabit. *Caro mea est.* Desunt tres dictiones scilicet. Quem ego dabo. Et sequitur. *Pro mundi vita.* Manifestissime explicat panem hunc fore passioné & mortem suam: dicendo quod panis quem ego dabo est caro mea, non mystica non spiritualis sed quā ego dabo pro mundi vita. constat enim quod in passione & morte sua daturus erat carné suam naturalem pro mundi vita. Et dicendo dabo, significat voluntario dono se passurum ac moriturum. Et dicendo pro mundi vita, manifestat causam patiendi & moriendi non pro aliquorum sed pro mundi vita. Si vita spiritus intelligitur, glosa opus est distinctiua de sufficientia
I vel efficiencia. Mors enim Christi sufficiens fuit pro spirituali vita mundi: quamuis nó effecerit illam in omnibus propter impedimentum ex parte multorum. Quamuis etiam secundum efficientiam possit verificari mors christi pro mundi vita spirituali: pro quāto spiritualé vitam efficit non alicuius partis aut ætatis mundi, sed in omni parte & ætate mūdi.

¶ Sed si vita in sua multitudine intelligitur, non est opus glosa limitatiua: quoniā vitam corporalem etiam iniquorū efficit mors Christi: restorauit enim naturam nó in aliquibus sed in omnibus: vt potencius sit donum Christi quampeccatum Adæ. ¶ *Litigabant.* pro pugnabāt, ¶ *Ergo iudei ad inuicem.* Occasione sumpta ex hoc quod iesus dixerat carnem suam esse panem quem esset daturus, inter se certabant iudei, non Galilæi. ¶ *Dicentes, Quomodo potest hic* imposibilem modum existimabant. ¶ *Nobis carnem suam.* Superfluit suam: sed subintelli-
K gitur. ¶ *Dare ad manducandum. Dixit ergo eis iesus.* Occasione sumpta ex hac verborum pugna inter iudæos, procedit ad explanandum ordinare manducationem carnis suæ. Et inchoat a necessitate manducandi illam. ¶ *Amen amen dico vobis: nisi manducaueritis carnem filii hominis & biberitis eius sanguinem.* Necessitas manducandi carnem & bibendi sanguiné filii hominis explicat ex priuatiōe vitę, proculdubio spiritualis. ¶ *Non habebitis.* pro, nó habetis. Significatur enī presēs priuatio. nó futura tātū. ¶ *Vitam in vobis.* Et quoniā textus iste similis precepto baptismi superius. iii. ca. descripto (nisi quis natus fuerit ex aqua & spū nó potest introire in regnū dei. patri; siquidé, necessitate ac modo hic dicitur, nisi māducaueritis carné filii hoīs & biberitis eius sāguiné nó habetis vitā in vobis) occasio diuersarū factionū seu sectarū fuit & est, ideo perspicacius discutiēdus est: vt clare habeatur sensus literalis, ex quo solo trahitur efficax argumētū Triplex igitur sēsus dicitur hui⁹ literę. Primus est de fide mortis christi. et est sēs⁹ nisi vsi fueritis morte filii hoīs tāq̃ cibo & potu, nó habetis vitā spūs ī vobis. et hic sēsus est in se ver⁹

& neces

& necessario intẽtus. Verus quidẽ: quoniã nisi aĩa hoĩs sic credat mortẽ christi ꝙ sustẽtetur ꝑ illam velut cibo delectetur in illa velut potu, nõ habet vitam gratiæ in seipsa. Necessario aũt intẽtus. tũ quia separatio carnis & sanguinis manifeste mortẽ christi in qua separatus est sanguis à carne, explicat. tum quia expẽsse dixit, caro mea est quam dabo pro mundi vita: quod cõstat mortẽ eius explicare. immo ad declarandũ hoc (scilicet quam dabo pro mundi vita) ad respõdẽdum iudæis quomõ potest hic nobis dare, manifestat modum: scilicet per separationẽ carnis & sanguinis: hoc est per mortẽ talem in qua sanguis separabitur à carne. qualem cõstat esse mortẽ crucis. ¶ Secundus sensus est de fide sacramenti eucharistiæ, quod est memoriale mortis christi: iuxta illud Apostoli. quotienscumq; manducabitis panem hunc & calicem bibetis, mortẽ domini annunciabitis. Calix enim & hostia separationem realẽ carnis & sanguinis q̃ fuit in cruce significant. Et est sensus. nisi spũaliter manducaueritis & biberitis sacramentum eucharistiæ, nõ habetis vitam in nobis. Et hic sensus est verus in se: quoniã spũaliter manducare & bibere sacramentum eucharistiæ quo ad rem sacramenti, nihil aliud est quam manere in christo & christum manere in eo. sine qua mansione cõstat nõ esse vitam spiritus. ¶ An aũt sit intentus, non clare apparet. immo si perspi caciter fuerit consideratum, apparet ꝙ sermo formalis nõ est de sacramento seu de re sacramenti, sed de fonte sacramenti: quoniam formaliter loquendo si manducare & bibere spiritualiter sacramẽtum eucharistiæ necessarium est ad vitam, sequitur ꝙ sacramẽtaliter manducare & bibere idẽ sacramentum, est necessarium ad vitam. Et patet sequela: ex eo quod p̃ceptum cogens ad sacramẽtum, formaliter loquẽdo cogit primo & directe ad sacramentalẽ perceptionem: vt patet in præcepto baptismi. ad spũalem aũt perceptionem (q̃ consistit in voto) cogit tanq̃ ad initium sacramenti. vnde dicere quod hic præcipitur spũalis perceptio eucharistiæ & nõ sacramentalis: formaliter loquendo est contraria implicare. Nec propterea intelligas arguendos doctores exponentes hoc de spũali manducatione: quoniam ad rem sacramenti referunt. ¶ Tertius itaque sensus est de manducatione sacramẽtali, digne tamẽ. Et est sensus, nisi realiter manducaueritis carnẽ filii hoĩs in sacramẽto hostię, & biberitis in sacramẽto calicis eius sanginẽ, nõ habetis vitã spũs in vobis. Ita ꝙ iuxta hũc sensum necessariũ est ad salutẽ nõ solũ sacramentũ baptismi. sed etiã sacramentũ eucharistiæ sub vtraq; specie. Ex hoc sensu orta paulo ante est secta Bohemorum, cõmunicantiũ etiam infantes sub vtraq; specie. Huic sensui cõtrariatur ecclesię cõsuetudo. nõ cõmunicans infantes nec cõmunicans populũ sub vtraq; specie. Nec sola cõsuetudo sed doctrina: quoniã docet sufficere ad salutẽ cõicare sub specie panis. ¶ Et q̃uis hæc autoritas sufficiat ad manifestandũ ꝙ textus iste nõ tradit p̃ceptum de perceptiõe sacramẽti sub vtraque specie, & cõsequenter ꝙ nõ tradit p̃ceptum de manducando & bibẽdo sacramẽtũ eucharistię, sectatoribus tamẽ illorũ dogmatũ nõ satis fit, sed textũ hũc ꝓ se afferunt cõtra nostrã cõsuetudinẽ & doctrinã: dicẽdo ꝙ nisi de perceptiõe sacramẽti tractaret dominus in his verbis, nõ distingueret inter manducare & bibere. & rursus nõ distingueret inter manducare carnẽ & bibere sanguinẽ. sed ex hoc ꝙ tam accurate distinguit inter hæc, insinuat ꝙ de ꝑceptione sacramenti eucharistię tractat. Prӕterea subiungẽdo caro mea vere est cibus & sanguis meus vere est potus, nõ potest negari quin de sacramẽto carnis & sanguinis loquatur. eadẽ aũt materia tractatur hic mõstrando necessitatẽ, q̃ tractatur subiungẽdo veritatẽ. De sacramẽti ergo eucharistię manducatiõe & bibitione est hic sermo. Sed hæc facile reiiciũtur: ꝓspiciẽdo ꝙ in hoc eodẽ capitulo paulo superi⁹ Iesus dixit. qui venit ad me nõ esuriet, & qui credit in me nõ sitiet vnq̃. Clare enim in his verbis q̃ cõstat nõ spectare ad sacramentum eucharistiæ, dominus distinguit esurire & sitire: qđ æquiualet ad distinguere inter manducare & bibere. nam esurire ad manducationem & sitire ad bibitionem pertinent. Nõ potest itaque ex distinctiõe inter manducare & bibere, trahi argumentum efficax ad inferendum ꝙ de sacramento eucharistię est sermo: Similiter distinctio inter carnẽ & sanguinem nõ adiuuat. sed potius ad cõtrarium ducit: quoniam caro nõ qualitercunque describitur distincta à sanguine, sed separatione vt cibus à potu: cõstat aũt ꝙ realis separatio carnis & sanguinis christi in sacramento, est repræsentatiue tantum: in morte autem christi fuit secundum rem. ¶ Et si instetur quòd hic est sermo de carne & sanguine sub ratione cibi & potus, & non sc̃dm quod in esse suo naturali erant ac per hoc de carne in sacramento & sanguine in sacramẽto separatis. Solutio habetur ex iam dictis: quod superius dominus tractauit de seipso vt tollit famẽ & vt tollit sitim: & tamen non præterea infertur ꝙ de seipso sub specie sacramenti qua tollit famem & specie sacramenti qua tollit sitim. Tractat enim de carne & sanguine partibus mortis suę, vt cõplectendis mente vt cibo & potu animæ: quia nisi sustentetur spiritus morte christi vt cibo & delectetur illa vt potu, non est vita spirit⁹ in nobis.

Quod denium dicitur caro meavere est cibus & c.ad literam(vt patebit)eandem materiā tra
F ctat.& mortē suam habere vere rationē,cibi ac potussignificat:vt ibi declarabitur. Quamuis extensiue verificetur etiam de carne & sanguine sub sacramento:sicut etiam caro naturalis & sanguis naturalis Christi extendūtur ad sacramentum eucharistiæ:pro quanto vere continētur sub speciebus panis & vini in illo sacramēto. ¶ Inepte autem applicari hinc necessitatem communicandi omnibus,ex eo deprehenditur quod manducare sacramētum presupponit manducationem naturalem:sicut nasci sacramentaliter presuponit nasci naturaliter. Nullus nascitur ex aqua & spiritu nisi natus secundum carnem.& similiter nulli impotenti exercere actum mãducandi naturalem imponitur necessitas manducandi sacramētum.Infantes ergo qui adhuc mãducare nō possūt sed sugere,inepte cōcluduntur sub hoc precepto:dato sed nō cōcesso ꝙ de mãducatione sacramenti textus loqueretur. Quod enim sub actu mãducandi imponitur,solis potentibus manducare indici intelligitur secundum planam legum oim intelligentiam.Sed nō oportet ex datis arguere istos:quia ex textu conuinci possunt. nã de illo manducare ac bibere tractat textus iste,de quo immediate subditur.

G ¶ *Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem.* Cōstat enim ꝙ manducare & bibere sacramentū,nō est hoc manducare & bibere quoniam manducare & bibere sacramentū, cōe est ad digne & indigne manducare & bibere:vt apostolus clare docuit.i.ad Cor.xi. hoc aūt de quo textus loquitur,nō est cōmune ad digne & indigne:quia est habere vitam æternam: vt textus dicit.Nō enim dicit qui manducat digne carnē meam & bibit digne sanguinem meum,sed qui manducat & bibit:vt intelligamus quod de ipso manducare & bibere loquitur quod nō eget modificatione digne,quod nō est cōmune ad digne vel indigne.Clare igitur apparet ꝙ nō est ad literam sermo de manducare& bibere sacramentum eucharistię,sed de manducare & bibere mortem Iesu. ¶ Declarata itaq; necessitate manducandi carnem & bibendi sanguinem(alioquin nō habetur vita spūs in nobis)declarat modum quo hoc manducare & bibere se habet ad vitã.Multipliciter siquidē cōtingere potest aliquid esse necessa-
H rium ad vitã.Possumus enim dicere nisi pecuniam habeas nō sanaberis,nisi medicū habueris non sanaberis,nisi tali balneo aut cibo vsu fueris nō sanaberis,& hæc diuersimode verificantur. Et propterea quum dixisset Iesus nisi manducaueritis carnem & biberitis sanguinem nō habetis vitam in vobis,quia multipliciter intelligi poterat mãducatio necessaria advitã, declarat quomō cōcurrit manducare carnē & bibere sanguineum ad vitam:dicendo. *Habet vitam æternam.* Ecce de quo manducare loquor:de illo scilicet quod est habere vitam ęternam, quod fert secum vitam æternam,quod ponit in manducante & bibente vitam æternam.
Vbi patet qualiter se habet hoc manducare & bibere ad vitam æternam,ꝙ nō sicut aliquid accidentale aut extrinsecum,sed est ipsum habere vitam æternam.dicendo enim post pro-
I mulgatã necessitatē mãducandi ad vitam,qui manducat habet vitam,significat qđ manducare est habere vitam.& vere sic est:quandoquidē pasci morte Iesu,est habere vitam æternã. *Et ego resuscitabo eum nouissimo die.* nō est repetitio sed explicatio eiusdem præmii manducãtiū carnē & bibentium sanguinem filii hoīs:quod promissum est tam venientibus quam credentibus in filium dei,missum à deo. *Caro enim mea.* coniunctio enim testatur quod ad reddendã rationem præcedentium inducuntur hęc verba.Redditur siquidem ratio eius quod dixerat qui manducat meam carnem & bibit meam sanguinem habet vitam æternam.& incipit ratio ab hoc ꝙ caro eius est cibus,& sanguis potus.Caro mea,naturalis quam dabo ꝓ mundi vita. *vere est cibus.* Non dicit est cibus corporis, sed absolute est cibus:ne arctares sensum ad cibum corporis.vnde sufficit ad verificandum hunc textum quod sit cibus animæ:transfertur
K enim cibi nomen & ratio à cibo corporis ad cibum animæ.cibus autem nomen est officii cibandi,significans proportionem rei quæ manducatur ad cibandum manducantem. vnde panis qui est cibus hoīs,est venenum accipitri.Ad significandum itaq; quod caro sua non fallo, non opinione sed secundum veritatem cibat animam,dicit,vere est cibus:ad differētiam gloriæ humanæ,quę reputatur cibus animę:ad differentiam speculatiuę contemplationis,q̄ reputatur cibus animę:& vniuersaliter ad differentiam reliquorum quę reputantur cibare animam.quoniam nihil horum vere est cibus animę:quoniam nihil horum viuificat animã. verus enim cibus solus ille est qui viuificat. *Et sanguis meus.* naturalis qui effundetur pro mundi vita. *vere est potus.* non venenum.Est enim non falso,non opinatiue officium habens potus animę.est namque viuificans animam sicut potus corporeus viuificat corpus. ¶ Et dixit hęc:ad manifestandum quod mors sua est alimentum perfectum animæ. constat enim alimentum perfectum ex cibo & potu.

¶ *Qui manducat*

¶ *Qui manducat meam carnem & bibit meumsanguinem, in me manet & ego in illo.* prosequitur rationem: declarando modum quo tam caroquam sanguis suus viuificat alando animam. Et affert ambas veri cibi & veri potus conditiones, verificari inter carnē ac sanguinē suū & mā- A
ducantā ac bibentem. Tamdiu res mā ducata est cibus corporis quādiu manet in manducante & manducans in illa. & simile est de potu. Alimentū enim corporis oportet quod sit in illo qui alitur: alioquin nō aleret. & rursus oportet ꝙ qui alitur sit in re quæ alit: sic dico per operationē naturæ. Nisi enim natura eius qui alitur attendat alimēto, iam nō alitur: rursus si alimentū transiuit siue in eum qui alitus est, siue in quācunq; aliam materiā, iam nō est amplius alimētum, iam nō est cibus aut potus. ¶ Dicendo itaque in me manet & ego in illo omnes conditiones alimēti describit sibi conuenire respectu māducantis carnē & bibentis senguinem eius. Nam dicendo manet, excludit transitum. dicendo in me, ponit attentionē mēducantis ad ipsum. & dicendo & ego in illo, ponit se intus in māducante. Coniunctionē ergo mutuam ac permanentem intus, significat inter manducantem & ipsum. Cōstat autem cōiunctio ista mutua in anima, ex charitate: iuxta illud, Qui manet in charitate, in deo manet & deus in eo. Et est animū manere in Iesu vt amato & desyderato: & similiter Iesū manere in animo vt amato & trahēdo ad se. ¶ Si hæc latius intelligere vis, cōsidera quomō amās est in amato secundum amorem veræ amiciciæ, simul & concupiscentiæ: cogitando de illo, desyderando illi bona (gloriæ, famæ, diuitiarum) sperando ab illo & c. & intelliges hæc. ¶ Significatius autem dicit in me & ego in eo, & non dicit manet in carne aut in sanguine meo & sanguis aut caro mea in illo: vt ascendat à carne & sanguine ad seipsum: vt declaret ꝙ manducare carnem & bibere sanguinem, coniungit manducantem & bibentem non tantū carni & sanguini sed sibi ipsi. vt intelligamus quòd qui pascitur morte eius, non coniungitur tātū humanæ meæ naturæ, sed coniungitur mihiipsi, qui sum non solum homo sed verus deus. B
¶ *Sicut misit me.* Pedetentim inducit cōclusionem. Incepit enim ex hoc ꝙ caro & sanguis meus est verum alimentum animæ: & inde subiunxit quòd hoc alimentum præstat māducanti & bibenti, manere in me & me in illo: modo autem adiungit quod manere in me & me in illo, dat manducanti viuere propter me, & sic de primo ad vltimum illatio pateat eius quod proposuerat scilicet qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem habet vitā æternā. C
¶ Ad declarandum itaq; hoc quòd manere me in manducante & māducātem in me, cōferat viuere propter me, immo sit ipsum viuere propter me, affert similitudinē modi quo ipse Iesus viuit. Et dicendo misit me, vtramq; naturam suam significat. nam missus est filius dei: missio est autem ipsa incarnatio. ¶ *Viuens pater.* Quia intendit resoluere effectum qui est vita: manducantium, in supremam causam propriam, ideo non dicit sicut misit me pater, sed adiungit viuens: vt effectus vitæ reducatur in primum viuentem tanq̄ propriam vitæ causam. ¶ *Et ego viuo.* Ecce causa media, similiter secundum latitudinem vitalem. ¶ *Propter patrem.* Ex eo quod meminit missionis, & præpositio propter dependentiam significare videtur, de vita Iesu spirituali qua verus homo viuit spiritu propter patrem viuentē tum effectiue, tum exemplariter, tum finaliter, est sermo. ¶ *Et qui manducat me, & ipse viuet propter me.* hoc est sicut missio à patre viuente facit me viuere propter patrem, sic consequēter māducatio mei viui facit manducantem viuere propter me. ita quod missioni respondet manducatio: & viuere propter patrem viuum, respondet viuere propter me viuum, Et missio quidem filii à patre viuente, est verissima & propria ratio quod filius secundum humanitatē viuat totaliter ꝓpter patrem. nam mysterium incarnationis est ratio quod filius secundum quod homo totaliter viuat propter patrem: tota enim vita Christi fuit semper propter deum. ita ꝙ nihil penitus declinauit ab esse propter deum. manducare verò iesum viuum (hoc est pasci in intellectu & affectu de iesu viuo) ratio est quòd manducans viuat non totaliter sed secundum spiritum propter iesum viuum, non mortuum cibum. Vt Intelligamus quòd à patre viuēte deriuatur vita in filium viuū, & à filio viuo deriuatur vita in nos: sed à patre deriuatur per missionē, E
à filio vero deriuatur per manducationem. & percipiamus non solum in iesu vt filius est dei sed etiam vt est filius hominis, esse virtutem causatiuam vitæ nostræ: non sicut in primo prīcipio vitæ sed sicut in media causa tali qualis descripta est: scilicet vnita filio dei per gratiam vnionis ꝑsonalis quam ipsius missio significat. Simulque percipiamus contrariū esse ordinē in manducatione hac spirituali & in manducatione corporali, quo ad rationem vitæ. in cibatione enim corporis, ratio viuendi ex patre māducātis se tenet, & ex ipso ꝓuenit ꝙ cibo cōicetur vita: vt patet. in māducatiōe autē hac, vita cōicatur māducāti ex cibo māducato: ita ꝙ vita se tenet ex parte iesu q̄ māducatur viuus. Et ad hoc explicādū attulit aduerbium simili-

tudinis dicẽdo ſicut miſit me. ſignificatur enim aſſimilari mõ viuẽdi propter patrẽ, ex miſ
F ſione cauſato, modũ viuendi noſtrum ex manducatione ipſius. Mutila autẽ apparet ſimilitu-
do: quia poſt ſicut nõ ſubiungitur ſic. pfecta enim locutio exigebat vt diceretur ſic & qui mã
ducat me, ſed propter myſterium euangeliſta tacuit ſic: ad ſignificandum ꝙ nõ tam ſimilitu
do q̃ cauſalitas intenditur, per hęc verba. vt intelligamus ꝙ quia pater viuens miſit filiũ viuẽ
tem propter ipſum deum patrẽ, ideo affectum eſt vt qui manducat ieſum viuat propter Ie-
ſum. Hic enim ſenſus intentus eſt: reddens rõnem veram & propriam quare manducans car-
nem & bibens ſanguinẽ ieſu habet vitam ęternam & propterea nõ ſubiũxit ſic: ſed tacito hoc
aduerbio ſubiunxit coniunctionem copulantẽ effectum ſuæ propriæ cauſæ. *Hic eſt panis.* Re
cole ꝙ ſermo iſte de carne eius vt cibo incepit, dicendo & panis quẽ ego dabo caro mea eſt
q̃ dabo pro mundi vita: quia itaq; à pane incepit, ad panem redit. Nec ad repetẽdum dicũtur
iterum verba hęc: ſed ad explicandum eadem cõpetere filio hoĩs q̃ dicta ſunt de filio dei. Su
perius de ſeipſo rõne naturę diuinę exiſtentis in ipſo miſſo à deo, in ipſo verbo incarnato, di
xerat hic eſt panis de cęlo deſcẽdit, & reliqua de differẽtia ad manna in deſerto: mõ hæc ea-
G dem dicit de carne ſua, rõne tamen hypoſtaſis. vnde pronomen hic, demõſtrat panem carnẽ
ſuam dandam pro mundi vita. *Qui de cœlo deſcendit.* Et eſt præteriti tẽporis deſcendit. vt intel
ligamus nõ eſſe aliam carnis ſuæ hypoſtaſim & aliam hypoſtaſim filii dei, ſed vnam & candẽ,
dicit de pane carnis ſuę qd deſcendit de cęlo. & vere hypoſtaſis carnis Ieſu deſcẽdit de cœlo,
quando verbum caro factum eſt. *Non ſicut manducauerunt patres veſtri manna & mortui ſunt.* Nõ
eſt repetitio ſed explicatio quòd etiam panis qui eſt caro ſua, habet hanc conditionem quòd
tollit mortẽ. & differt à mãna dato in deſerto: in hoc quòd manducantes manna mortui ſunt
perdiderunt vitam pro qua ſeruanda manducebant manna: nõ ſic aũt cõtingit manducanti-
bus hunc panẽ, ſed. *Qui manducat hunc panem.* carnis meę. *viuet in æternum.* illa vita pro qua ſer-
uanda manducat hunc panẽ. Quod verum eſt q̃tum eſt ex parte manducati panis: quoniam
ſufficit ad ſeruandum vitam ſpũs in æternum. Quia tamen nõ tollit libertatẽ arbitrii huma
ni, ex parte hoĩs cõtingere poteſt quod manducato hoc pane homo poſtea moriatur morte
H ſpũs, morte peccati mortalis, abiiciendo à ſe vitam æternam quam panis hic pſtat. *Hac dixit
in ſynagoga docens in capharnaum.* Locus deſcribitur, vt hyſtoria explicetur.

❡ *Multi ergo audientes ex diſcipulis eius, dixerunt. Durus eſt hic ſermo.* Accuſant ſermonẽ Ieſus quod
impenetrabilis ſit ad ſimilitudinem duri: quod non cedit tangenti. *Et quis poteſt eum audire.*
Superfluit coniunctio & . non ſolum ſermonem accuſant, ſed auditorem non poſſe inueniri di
cunt. *ſciens aũt Ieſus apud ſemetipſum.* vt intelligamus quod murmur diſcipulorum non audie
diebatur à Ieſu. ſed diuinitus ſciebat Ieſus diſcipulorum murmur.

❡ *Quod murmurarent de hoc diſcipuli eius, dixit eis, hoc vos ſcandalizat?* interrogatiue legendum eſt.
intelligens ſiquidem ieſus ex ſermone ſuo ſcandalizatos diſcipulos, intendit ſedare corũ ſcan
dalum: & interrogatiue manifeſtat eis quæ inter ſe dixerant murmurando. Pronomen hoc,
monſtrat ſermonẽ dictum de ſeipſo quo erat panis cœleſtis & c. Et nõ expectata illorum reſ-
I ponſione tollit rationem ſcandali, ſubiungendo. *ſi ergo videritis filium hominis.* Duo dixerat ie-
ſus quæ videbantur dura. Alterum fuit: ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi. Vnde &
contra hoc dixerant iudæi, nonne hic eſt ieſus filius ioſeph & c. Alterum fuit, niſi manducaue
ritis carnem filii hoĩs & biberitis eius ſanguinem non habebitis vitam in vobis, cum reliquis
hmõi contra quod dixerant iudæi, quomodo poteſt hic nobis dare carnem ſuam ad mandu
candum? Et propterea quo ad vtrumque ſedat ieſus ſcandalum. Et quantum ad primum (ſci-
licet ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi) dicit. ſi ergo videritis filium hominis. *Aſcendẽ
tem vbi erat prius* ſupple videbitis veritatem verborum meorum ſonantium quod deſcendi de
K cœlo, & vere conuincit diſcipulos conditionalis iſta: quod ſi viderint ipſum aſcendentem in
cœlum, certi erunt quod deſcenderit de cœlo. viſus enim conteſtans aſcenſum, ſufficiens eſt
teſtimonium de priori deſcenſu. ſubintelligitur autem categorica, quod videbitis filium hoĩs
aſcendentem: ac per hoc manifeſtum tunc erit quod deſcendit de cœlo. ❡ Dixit autem hæc
conditionaliter; eo quod multi illorum diſcipulorum non erant viſuri ipſum aſcendentem in
cœlũ. Propter hoc enim non dixit videbitis: ſed conuicit eos ex conditione ſi videritis. mul
ti ſiquidem illorum erant viſuri & multi non: vt patet ex eo quod multi remanſerunt & mul
ti abierunt. ❡ Et dicit vbi prius erat, propter veritatem vtriuſque naturæ. erat enim prius ſe-
cundum naturam diuinam in cœlo, & aſcendebat ſecundum naturam humanam: vna tamẽ
& eadem hypoſtaſis vtriuſque naturæ. Et propterea ratiõe vnius erat ibi: ratione alterius e-
rat aſcenſurus.

❡ Spiritus

A

Spiritus est qui viuificat. Quantum ad secundam occasioné scandali(scilicet manducationé carnis suæ)sedat scandalum acceptū,prius assignando rónem vitæ absolute.& deinde applicando ad propositam materiam.& absolute quidem dicit.spūs est qui viuificat,vita quæ sola est vera vita sine admixtione mortis,qui viuificat animam,qui dat & seruat vitam æternam. *Caro non prodest quicquam.* hoc est caro inqūtū caro,inquantum distinguitur é regione spūs,nó prodest quicquam ad dandum seruandumq; vitam æternam. Sicut Nicodemo impossibile reputanti ꝙ homo iterum nascatur,dixerat quód natum est ex carne caro est quod natum est ex spiritu spūs est,ita mó discipulis scandalizatis de manducatione carnis suæ & potu sanguinis sui ad habendum vitam æternam,dicit.Spiritus est qui viuificat,vita ęterna,caro nó prodest quicquam,ad vitam æternam.Et est sermo iste formalis de spū & carne:& verus sic vt nullam habeat contractionem si penetretur.Nó dicit,caro mea non prodest quicq̄(hoc enim contrariaretur antedictis qui manducat meam carnem habet vitam æternam)sed dicit caro,vt intelligamus in pronomine mea.significari spiritum iunctum carni:ex quo caro mea prodest multum ad vitam æternam, ex quo caro mea manducata seruat vitam æternam.Propter quod reddidit rónem quare caro sua confert vitam æternam,ex hoc ꝙ ipse viuit propter patrem,& manducans ipsum viuit propter patrem, & manducans ipsum viuit propter ipsum.q̄ ambo constat spectare ad spiritum.Vnde hinc habetur ꝙ etiam caro christi in quantum caro ê regione spūs, nec crucifixa nec mortua prodest quicquam ad vitam mundi:sed confert vitam mundo inquantū caro christi crucifixa,mortua &c.quoniā dicendo caro christi inquantum caro,dicitur id quod cóe est omni carni:dicendo autem inquantum caro christi,dicitur id ꝙ est proprium christo : scilicet caro iuncta filio dei & spiritui charitatis in aīa Iesu christi. *Verba quæ ego locutus sum.* pro,loquor,vobis.Res significatæ per verba quæ ego loquor vobis in hac mea doctrina de carnis & sanguinis mei manducatione & bibitione. *Spiritus & vita sunt.* Tum ex parte rei manducandæ & bibendæ:quia caro mea. & sanguis meus habent rationem cibi & potus,ex spiritu & vita.ex spiritu quidem deitatis meæ & charitatis meę.ex vita veró similiter diuina & spirituali in me existente.Tum ex parte actus mādučādi & bibendi:quia manducare & bibere non sunt actus carnales , sed spūales & vitam veram secum ferentes.Tum ex parte manducantium:quia non scd̄m carnalem partem sed secundum eam partem hominis que spūs est,& ad quā spectat vita vel mors æterna,exercenda est manducatio carnis meę & bibitio sanguinis mei.tum ex parte effectus:quia nó seruatur per hoc manducare & bibere caro,sed spūs:& nonfertur nó vita opinata aut scd̄m quid, sed vita quę vera & æterna vita est.Omni ergo ex parte quæ dixi sunt spūs & vita.¶Vbi prudens lector considera ꝙ quum duo in re hac dixerit(scilicet manducare & bibere,& vitam ęternam habere manducando & bibendo)primum declarat esse spiritum,hoc est spūale.alterum autem confirmat esse vt dixerat:ac per hoc instruit eos ꝙ verba sua spūaliter intellecta(hoc est de spūali cibo,de spirituali potu.de spūali manducare & bibere)habent secum vitam æternam,vt prius dixerat.Et quia tota ratio scandali erat róne mā ducationis & bibitionis carnalis,ideo sufficientissime sublata est.¶Et scito hoc in loco,antiquum errorem negantē in eucharistiæ sacramento verum christi corpus cōtineri, modernis tēporibus fundatum esse super hunc textum.caro non prodest quicquam. Conuincūtur autem ex hocmet textu,intellecto scd̄m eos de sacramento eucharistiæ:ex eo quod manifeste dictum est,qui manducat meam carnem & bibit meū sanguinem habet vitam æternā. Si nāq; de substantia carnis christi est sermo,caro multū prodest:vtpote qui manducat meā carnē & bibit meum sanguinē habet vitam æternā.& mó dicitur quód non prodest quicq̄ ergo propriam ignorant vocem hæretici isti.¶Planus literæ sensus iam explicatus est:scilicet quód est sermo de carne vt caro distinguitur contra spiritum,est sermo de carne absolute non de carne christi,quæ est caro iuncta spūi qui est deus, sed si etiam cōdescendendū est istis hebetioris intellectus in promptu est altera expositio:scilicet quod quum dicitur quod caro nó ꝓdest quicquam,caro nó est nomen substantiæ sed officii:hoc est carnalis tam cibus quam potus.Hic enim sensus directe respondet scandalo discipulorum,& nulli prius dictorum aduersatur.quoniam cum hoc sensu est simul verum ꝙ qui spūaliter manducat carnē naturalē christi & spūaliter bibit naturalē sanguinē christi(credēdo,confidendo,& amando carnem datam pro mundi vita & sanguinem similiter fusum pro mundi vita)habet vitam æternam.Perinde est aūt asserere ꝙ caro naturalis christi non prodest quicq̄ ad vitam spūs, & asserere quód caro crucifixa,sanguis effusus Iesu christi nihil nobis prodest ad salutē ęternam,quia caro non prodest quicquam quod est non esse christianum.

B D D E

¶*Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt.* Reddita ratione doctrinæ suæ Iesus declarat scandalum discipulorum nõ ex duro sermõe sed ex eorum incredulitate procedere. Et ad hoc significandum
F aduersatiua vtitur coniunctione: dicendo, sed sunt quidam ex vobis. Acsi apertius dixisset, non est duritia sermonis occasio scandali, sed incredulitas quorundam ex vobis. *Sciebat enim abinitio Iesus.* Interponit euangelista rationem verborum iesu non esse scientiam nouam, sed scientiam ab initio conceptionis suæ.

¶*Qui essent credentes.* Duo explicat præscita. Alterum commune multis: quo distinguuntur credentes à non credentibus. Alterum proprium iudæ proditori: dicendo. *Et quis traditurus esset eum.* Quo distinguitur Iudas ab aliis vndecim apostolis. *Et dicebat.* ex scientia prædicta. *Propterea dixi vobis.* Non solum docet originem scandali esse ex eorum incredulitate, sed originem incredulitatis eorum declarat. propterea, quia sunt quidam ex vobis qui non credunt, dixi vobis, paulo ante. *Quia.* p, ꝙ, *nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a patre meo.* Ecce origo icredulitatis vestræ, negatio tractus à patre meo. hoc enim superius dixerat, nemo potest venire ad me nisi pater meus traxerit eum. *Ex hoc.* pro, ex eo. Subaudi tempore. *multi discipulorum eius abierunt retro.* pro, abierunt ad ea quæ retro, Incredulorum pertinaciam subiungit
G euangelista: ꝙ non obstantibus his sermonibus Iesu, multi discipuli abierunt ad ea quæ retro. Profectum vitæ spũalis significari per progressum ad anteriora, defectum vero per ire ad ea quæ retro, testatur Apostolus ad Philip. 3. ea quæ retro sunt obliuiscens, ad ea verò q̃ sunt priora meipsum extendens. Vnde euangelista describit istos ad defectum vitæ spũalis abisse. *Et iam non cum illo ambulabant.* sequela corporali. vnde apparet ꝙ & corpore & spiritu deseruerunt Iesum. & ꝙ abire retro, spectat ad spiritum: sicut non ambulare spectat ad societaté corporalem. *Dixit ergo iesus ad duodecim, nunquid & vos vultis abire?* Occasiõe accepta ex recessu multorum discipulorum, interrogat Iesus duodecim: non inuitando ad recessum, sed tum ad explicandum eos esse in sua libertate. tum ad cauendum ne putarent Iesum indigere eis: & arrogarent sibi ꝙ remanendo cum Iesu conferrent beneficium ipsi iesu.

H ¶*Respondit ergo ei Simon Petrus.* Significanter euangelista apponit ergo: vt intelligamus Petrum plenum fidei & feruoris, occasiõe accepta ex hac propositione Iesu prorupisse in hanc responsionem. *Domine ad quam ibimus?* Nota particulas responsionis. Inchoat à persona Iesus tanq̃ ab eo cui nullus est comparabilis: dicendo ad quem ibimus, scilicet similem tibi? quasi dicat, nullus est qui possit tibi comparari ad quem ire possemus.

¶*Verba vitæ æternæ habes.* Dixerant alii discipuli durus est hic sermo. & propterea Petrus post commendatam personam, commendat sermonem iesu. Commendat autem ad communé mundi vtilitatem, non diuitiarum sed vitæ, non temporalis sed æternæ.

¶*Et nos credidimus,* pro, credimus, *& cognouimus.* vtrũq; est præteritum. In persona collegii. xii.
I apostolorum Petrus putans se verum dicere, putans alios vndecim esse tales qualis ipse erat, tertio loco à cõmuni apostolorum fide perseuerantiam asserit, & dicit duos actus: scilicet credidisse (& hic est actus intellectus moti à voluntate ad credendum) & cognouisse. & hic est actus intellectus moti à testimoniis tot miraculorum.

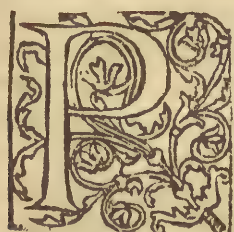
¶*Quod tu es christus filius dei.* Deest secundum quosdam codices græcos viuentis, Quod si in oibus est, adiunctum ab aliquo videtur. Si autem de textu est, dicta videtur hæc à Petro postquam in partibus Cæsareæ Philippi dixerat ex patris cœlestis reuelatione, tu es christus filius dei viui. Matth. 16. vbi hæc exposita sunt.

Respondit ei Iesus, nonne ego vos duodecim elegi. Corrigit Iesus responsionem Petri: aperiendo q̃d occasio dicendi nunquid & vos vultis abire, non ex differentia aut ignorancia fuit, sed ex ini
K quitate vnius eorum. Nec dicit absolute vnus ex vobis diabolus est, sed commemorando electionem nonne ego elegi vos duodecim: ad explicandum grauitatem criminis, ꝙ cum tan- beneficio (scilicet quod ego elegi vos) vnus ex vobis est diabolus: & ad insinuandum nouitaté huius criminis in illo, scilicet ꝙ post electionem est affectus diabolus. Dicendo namq; nõne ego elegi vos. insinuat ꝙ bonos elegit duodecim ex vniuerso numero discipulorum. immo ad hoc significandum, pronomen emphasin exercens appositũ apparet. Acsi aptius dixisset, ex eo ꝙ nõ obstãte ꝙ ego elegerim vos bonos ad gradũ Apostolatus, vnus ex vobis ex sua libertate est diabolus, occasio mihi data est interrogandi oẽs. nunquid & vos vultis abire, vtendo male vestra libertate sicut ille vnus vtitur. Simulq; declarat Petro & aliis non verificari verba Petri ad quem ibimus, de singulis eorum. nam ille vnus habebat alium ad quem iret: scilicet ad propria commoda. ¶*Et ex vobis vnus diabolus.* Dictionem Græcam interpres reliquit. debebat transferre hanc vt alias: & dicere calumniator seu delator. explicat siquidem Iesus spe-

ſus ſpeciem criminis.Et vere Iudas calumniator ſeu delator fuit:quoniā detulit Ieſum & calū niatus eſt Ieſum tanquan malum,quando vendidit ipſum.Quod quāuis alibi nō ſit ab Euan geliſtis explicatū,conſtat hoc in loco explicari:expreſſe ſubiungente Euangeliſta ꝙ propter Iudam proditurum Ieſum,dixerit Ieſus hæc de Iuda. ¶EST? Non dicit erat aut fuit,ſed eſt: vt intelligamus crimen præſens:nō in vno actu ſed in vſu.calūniator enim ſeu delator non poteſt proprie dici qui ſemel tantū calumniatur aut defert,ſed qui in vſum dicit calumniari ſeu deferre.ita ꝙ hinc habemus ꝙ Iudas iam erat calumniator,etiam antequā calumniaretur Ieſū ꝙ ſenſualis eſſet: vt pote qui vnguēti precioſi vnctionibus delectaretur:& hoc à muliere pulchra.hanc enim calumniam implicite elicimus ex euangelio. A

¶*Dicebat autem de Iuda Simonis Scariotis.*pro,Iſcariote.Legendum eſt enim in caſu ablatiuo: quia refertur non ad Simonem ſed ad iudam:vt ipſius cognomen.*Hic enim erat traditurus eum, quum eſſet vnus ex duodecim.*

CAPVT VII. B

POſt hæc autē. Ordo hiſtoriæ ſignificatur.*Ambulabat.*prædicando.*Ieſus in galilæam.*pro, in galilæa.Erat enim in galilæa.*Non enim volebat in iudæam.* p, in iudæa,*ambulare.*hoc eſt non volebat diſcurrere per iudæam prædicando,ſed diſcurrebat per Galilæam.*Quia quærebant eum iudæi interficere.* Ad literam ideo declinabat Iudæam,quia nolebat adhuc capi & occidi:agēs quod erat hominis.*Erat autem in proximo.*pro,in propinquo,*dies feſtus iudæorum ſcenopbegia.*pro, ſcenophegia. ¶Et eſt dictio græca,à fixione tentoriorū dicta:ſignificans feſtum tabernaculorū. quod à quintodecimo die mēſis ſeptimi à iudæis ſeptē diebus celebrabantur,in memoriam ꝙ fixerant tabernacula quadraginta annis in deſerto,aliti à deo:vt dicitur Leui.23.Et deſcribit tēpus euangeliſta : vt intelligamus ſex menſes defluxiſſe inter relata in præcedenti capitulo& quæ referuntur in hoc.nā illa fuerant geſta quum prope eſſet paſcha,ꝙ celebrabatur ad primam oppoſitionē lunæ ad ſolem in ariete:hoc autē feſtū celebrabatur ſole exiſtente in libra,quū eſſet in oppoſitione lunę mēſis ſeptimi.vt geſta interim,ab aliis euangeliſtis ſcripta,nō repetat.*Dixerunt autem.*pro,ergo. occaſionem dicendi,prius præmiſit euangeliſta fuiſſe quia ieſus declinabat iudæam,declinās perſecutiones iudæorum.Et propterea dicit,dixerunt ergo:hoc eſt ex hac,occaſione. C

¶*Ad eum fratres eius.*ſcripturæ conſuetudine,cōſanguinei appellantur fratres.*Tranſi hinc.*ideſt ex galilæa.*& vade in iudæam.*vbi eſt Metropolis Hieruſalem.*Vt & diſcipuli tui videant opera tua quæ facis.*Seipſos eximunt à numero diſcipulorū:cupientes vt diſcipuli ieſu qui erāt in iudęa, qui non ſequebantur ipſum ſed audiebant ipſum,viderent miracula quæ faciebat ieſus.

¶*Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipſe in palam.*pro,in libertate,eſſe. Rationē aſſignāt tranſeundi in iudæam ad hoc vt diſcipuli eius videant miracula ipſius,ex cōi ratione quęrentium liberari à perſecutionibus.Nullus enim quærens liberari à perſecutionibus,facit miracula ſua in occulto.ſed in publico:vt ſic viſis miraculis habeat fauores & liberetur à timore perſecutionum,Vbi duo cōſidera.Alterum eſt ꝙ iſti ſupponebant Ieſum quærere liberari à perſecutionibus iudæorum,quærere vt ipſe eſſet in libertate eundi per iudæam & Hieruſalē, & libere prædicandi & docendi ibidem,abſq; timore perſecutionum iudæorum Et hoc putabant quia videbantꝙ Ieſus nolebat in iudæam ire quia quærebant ipſum iudæi interficere.Alterum eſt ꝙ locus galileæ reſpectu iudeę exiſtimabatur abillis locus occultus reſpectu iudæorū. propter hanc enim exiſtimationē,dicunt Ieſus facientem miracula in galilæa facere in occulto reſpectu iudæorum.& habet non nihil veritatis dictum iſtorum:quoniam miracula q̄uis publice fierent in galilæa,quia nō fiebant in iudæa,nō credebantur à iudęis narrata audientibus.& propterea erant iudæis occulta quantum ad certitudinē ſcientiæ,quantum ad viſum.*Si hæc facis.*ſub dubio dicunt Ieſum facere miracula vt ex eorum verbis cognoſcamus ipſum incredulitatem.*Manifeſta teipſum mundo.*Primum hortati ſunt vt iret in iudęam ad faciendum ibidem miracula ad acquirendum libertatem à perſecutionibus iudæorū: mō hortantur ipſum ad idē ad acquirendam gloriam humanam.Et manifeſtationem in iudęa appellant manifeſtationem mundo.tum quia ibi erant ex omni natione mundi,propter tēplum ad quod confluebant iſraelitæ ex omni parte mundi.tum quia ibi erant principes ſacerdotum & ſcribæ ac ſumma totius populi iſrael.Et propterea quod ibi erat manifeſtū,redundabat in manifeſtationē toti mundo:per quem diſperſi erant iſraelitæ.Ibi etiā erat Cęſaris no- D E

ſaris nomine præces:quo mediante poterat ipſe manifeſtari Cæſari:ac per hoc mũdo.

F ¶NEQVE *enim fratres eius credebant in eum.*)interponit Euangeliſta rationem verborum: quia ſcilicet nec ipſi credebant in ieſum,ſed exiſtimantes ipſum eſſe purum hominem. ad ea que mundi ſunt hortabãtur:libertatem ſcilicet & gloriam.vnde clare apparet hos ieſu cõ ſanguineos non eſſe illos qui erant electi in eius Apoſtolos ,ſed alios.

¶*Dicit ergo eis Ieſus.* Occaſiõe accepta ex eorum verbis. *Tempus meum nondum aduenit.* Reſpõdet ordine retrogrado ad ſingula. Et primo ad tertium,ſi hæc facis manifeſta teipſum mundo, dicendo ꝙ tempus manifeſtandi ſeipſum ita publice in iudęa,nondum aduenit. Significans per hoc ꝙ ſingula opera ſua agebat definitis temporibus,& non prout occurrebat:vt faciunt alii hoĩes. Et in hoc continetur quod nondum aduenerat tempus eundi in iudæã vt illi ſuadebant. *Tempus aũt veſtrũ ſemper eſt paratum.* Adiungit differentiam inter tempus ſuum & tẽpus illorum:ad ſignificandum impedimentum non eſſe commune ſibi & illis:ſed differri tẽpus ſuum non aũt tempus illorum,ad eundum manifeſte in Hieruſalem. *Non poteſt mundus odiſſe vos.* Reſpondet ſecundo dicto:ſcilicet vt viſis miraculis in iudęa,liber ſit à perſecutionibus.

G Reſpondet aũt declarando cauſam perſecutionum non eſſet ignorantiam miraculorum:ſed odium ex eo quod teſtimonium reddit de malis operibus eorum. Et ſimul explicat impedimentum temporis ſui non habere locum in fratrum ſuorum tempore. Ita ꝙ vtrumque inten dit:ſcilicet & reddere rõnem quare tempus ſuum nondum aduenit,& tempus illorum ſemper eſt paratum:quia mundus me odio habet,vos autem non. & declarare quod non ignorãtia miraculorum ſed odium eſt ratio quod iudæi quærunt ipſum interficere.

¶Quia autem fratres eius meminerant mundi(dicendo manifeſta teipſum mundo)ideo Ieſus etiam mundi meminit,dicendo non poteſt mundus. intendens appellatione mundi vniuerſitatem affectorum mundo vt ſic. Propter ꝙ ſignificanter dicit non poteſt. naturale ſiquidem eſt vnicuique diligere qđ ſuum eſt:ac per hoc naturale eſt mundo diligere quod ſuũ eſt, diligere vos qui eſtis affecti mundo.

H ¶Et per hoc ſoluitur obiectio opponentium ꝙ poterant iſti odio haberi ab aliis mundanis hoĩbus:vt continue videmus odia mundanorum hoĩm inter ſe. Nam hinc apparet qđ non mundus,non ipſa vniuerſitas mundanorum contrariatur mundanis:ſed cõtrarietas eſt inter aliquos particulares mundanos hinc inde ex particularibus cauſis. Inter Ieſum aũt & mundum(hoc eſt vniuerſitatẽ mundanorum)erat contrarietas:quoniam ipſe contrarius erat non aliquibus ſed oĩbus mundanis vt ſic. Vnde & ſignificanter Ieſus loquitur de mundo tanꝗ de aliquo vno ſubiungendo. ¶*Me autem odit,quia ego teſtimonium perhibeo de illo.* non quia neſciat miracula mea,ſed quia ego tum operibus tum verbis teſtimonium perhibeo de illo.

I ¶*Quia.* pro ,quod, *opera eius mala ſunt.* Ecce res de mundo teſtificata à me:ſcilicet quod opera mundi(quorumcunque affectorum mundo)mala ſunt. Et hęc eſt vera ratio odii iudæorum contra me. *Vos aſcendite ad diem feſtum hunc.* Reſpondet primo,tranſi hinc& vade in iudęam, reſpondet autem ſimul concludendo ex præmiſſis vos aſcendite nunc.

¶*Ego enim non aſcendam.* pro,ego nondum aſcendo, *ad diem feſtum iſtum.* Non negat ſe aſcenſurum:ſed negat ſuum tunc aſcenſum. Sciebat enim ſe paulo poſt aſcenſurum.

¶*Quia meum tempus nondum impletum eſt.* Quod prius dixerat nõdum aduenit,modo dicit nõdum impletum eſt. inchoauerat enim ſed non aduenerat quo ad terminum.

¶*Hæc quum dixiſſet,ipſe manſit in galilæa.* exequendo quod dixerat,ego nondum aſcendo.

¶*Vt autem aſcenderunt fratres eius,tunc & ipſe aſcendit ad diem feſtum.* Quot dies interceſſerit quibus moratus eſt in galilæa poſt illa verba neſcitur:ſed hoc tamen ſcitur quod poſt aſcenſum

K cognatorum ſuorum ipſe aſcendit. *Non manifeſte,ſed quaſi in occulto.* Non enim aſcendit ꝑdicando,præmittendo diſcipulos ad præparandos auditores &c. ſed velut perſona priuata.

¶*Iudæi ergo.* de quibus dictum eſt quod quærebant eum interficere. *Quærebant eum in die feſto.* vt caperent. *Et dicebant,vbi eſt ille?* Non aperiebant venenum ſuum turbis:ſed non videntes eũ more ſolito,interrogabant vbi eſt ille,volentes inueſtigare vbi eſſet. *Et murmur multus.* ꝑ,multum, *erat in turba.* pro,in turbis, *de eo. Quidam enim dicebant quod bonus eſt. alii autem dicebant. non, ſed ſeducit turbas.* pro,turbam. In turbis quidem erat murmuratio : & de turba erant dicentes quod bonꝰ eſt. dicentes aut quod ſeducit turbam,inter turbas quidem erant ſed nõ de turba. Niſi forte increduli aliqui de turba arrogantes ſibi exemptionem à turba,tanꝗ prudentiores aliis. *Nemo tamen palam.* pro,libere, *loquebatur de illo.* Quamuis diuerſæ eſſent opiniones de Ieſu,illi tamen qui recte ſentiebant,non libere loquebantur quod ſentiebant.

¶*Propter metum iudæorum.* Turbæ erant diuerſarum tribuum:& exiſtentes in Hieruſalem timebant

mebant iudæos, qui principabantur & persequebantur Iesum. *Iam autem die festo mediante.* p. circa festi dimidiũ. festũ scenopegiæ durabant septem dies. vnde quarta dies videtur significari. *Ascendit iesus in templum.* Dixerat prius euangelista quod ascendit Iesus ad diem festũ: mo A
do autem dicit quod quarta die ascendit in templum. An autem ista sit explicatio temporis quo appulit Iesus Hierosolymis, an triduo fuerit ibidem quasi in occulto, certum nõ habeo. *Et docebat.* more solito in templo. *Et mirabantur iudæi.* Quamuis quærerent eum interficere, & iesus agens quod est hominis ad tempus declinauerit eos, modo agens quod est dei. compescebat eos ne se caperent. & in motum admirationis eos vertit.

¶ *Dicentes, Quomodo hic literas scit.* Manifestant ipsimet iudæi duo. alterum est ꝙ doctrina iesu erat talis quæ ex notitia scripturarum procedebat, & tali notitia quæ nõ poterat haberi nisi à vero literato: alioquin non dixissent, quomodo hic literas scit. alterum est quod sciebãt iesum non didicisse literas: alioquin non dixissent. *Quum non didicerit?* Vbi aduerte ꝙ non Galilæi sed iudæi erant isti: vt intelligamus iudæos diligentius examinasse anteactam vitam & exercitationem iesu in pueritia, in adolescentia & in iuuentute, & inuenisse ꝙ fabrili arti operam dederat, nõ literis. *Respondit iesus: & dixit.* Occasione sumpta ex admiratione iudæorũ, B
declarat Iesus quomodo literas scit. *Mea doctrina.* quam auditis. *Non est mea.* hoc est nõ à me. Quod verissimum est: quia est à patre. Ita quod pronomen mea quum dicitur mea doctrina, simplicem possessionem significat. quumvero dicitur non est mea, originem negat à se: quoniam nec ipse est à se sed à patre. *Sed eius qui misit me.* Sed est originaliter eius, patris, qui misit me, per mysterium incarnationis. *Si quis voluerit* Declarauerat quomodo literas scit, dicendo ꝙ suum docere erat in se à patre qui misit illum. declarat modo qui sunt cognoscẽtes hoc: scilicet ꝙ doctrina eius est ex deo. Nec exigit vt literas didiscerint aut discant, non magnitudinem ingenii, non longũ studium: sed solam voluntatem, dicẽdo si quis voluerit. *Voluntatem eius facere.* Ecce quod exigit volendum: scilicet facere voluntatem dei, factis exequi quod C
vult deus. *Cognoscet.* amplissima schola ad cognoscendum, omnibus patet sola bona voluntate. *De doctrina.* supple mea. *vtrum ex deo sit an ego a meipso loquar.* pro, loquor. Bona voluntas cõfert intellectui discernere doctrinam quæ ex deo est, ab ea quæ non est ex deo: quia spũalis homo omnia diiudicat, animalis autem non percipit ea quę dei sunt. sicut enim bona dispositio gustus da gustui discernere differentias saporum, sic bona dispositio voluntatis si vere est bona (hoc est quantum est ex se, ex executione diuinæ voluntatis suam bonitatem cõprobans) dat intellectui discernere doctrinam ex deo à doctrina quæ non est ex deo. hæc enim vt contraria vere bonæ dispositioni sentitur: illa autem vt consona. ¶ Et dixit hoc suauissimus doctor: vt declararet in iudæorum voluntate consistere vt cognoscãt si doctrina eius est ex deo, an ipse loquatur à seipso secluso deo. & exclusit per hoc tacitam interrogationẽ quomodo possumus nos cognoscere verum esse quod doctrina tua sit ex deo. modus enim iam dictus est. *Qui a semetipso loquitur gloriam propriam quærit.* Declarat nihilominus benignissimus D
magister signum commune omnibus etiam non facientibus voluntatem dei, quo possit cognosci doctrinam eius esse à deo. & consistit signum in hoc quod qui loquitur à semetipso secluso deo, tendit ad propriam gloriam, quærit quæ sunt mundanæ gloriæ: qui autem nõ quærit propriam gloriam sed gloriam dei, monstrat quod doctrina sua est à deo. Gloria enĩ est præcipuum appetibile ex doctrina. & propterea qui non quærit propriam sed dei gloriã docẽdo, ex deo docet, non à seipso. Hanc tamen secundam partẽ latius prosequitur dicendo. *Qui autem quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est:* Quo ad officium fideliter quęrens q̃ sunt mittentis, veraciter exercet officium missi. *Et iniustitia in illo non est.* Esset iniustitia si gloriam sibi vsurparet. Vbi considera quod absolute hęc sunt vera de quolibet doctore diuinorum: ꝙ qui quærit propriam gloriam, non à deo sed ex seipso loquitur: qui autem quęrit gloriam dei, & verax est in officio docendi, & iniustitiam non committit vsurpando sibi gloriam quæ deo debetur. immo & consignificatur ꝙ qui loquitur à seipso, nõ solũ iniustus est quærẽ E
do propriam gloriam, sed etiam non verax est: vtpote quia à semetipso (hoc est non ex deo) loquitur. omnis enim homo mendax. ¶ Singularissime autem dicit hæc Iesus de seipso in tertia persona verificata: quoniam & omnino verax, & sine vlla iniustitia quærens gloriam dei cum confusione propria, vixit, docuit, & conuersatus est. *Nonne Moyses.* Dixerat siquis voluerit, declarando in voluntate eorum consistere ꝙ cognoscant doctrinam eius. subiungit modo ipsos non esse tales: eo ꝙ non seruant legem dei. Et hic reddit rationem quare non cognoscũt doctrinam eius esse ex eo. Aggrauat autem transgressionem eorum, dicendo nonne Moyses. Commemorando enim datorem legis quem ipsi venerabantur, excusabiles eos monstrat.

strat. nonne Moyses, quem vos veneramini. ¶ *Dedit vobis legem. dei. & nemo ex vobis facit legem?*
F Quamuis sermo iste verificaretur de omnibus, pro quanto nullus perfectæ seruabat legem (iuxta illud Act. xv. quod neque nos neque patres nostri portare potuimus) directe tamen ad Iudæos querantes iesum interficere, sermo iste dirigitur. Vnde & subiungitur.
¶ *Quid me quæritis interficere?* Contra legem directe agitis, quærentes me interficere. Scriptũ est Exo. xiii. insontem & iustum ne occidas. quænam causa est in me cur queratis me interficere. *Respondit turba.* Iesus in communi loquebatur, ad Iudeos intendens: turba autem nesciens iudæorum consilium, arrogauit sibi verba omnibus dicta, Et propterea respondit.
¶ *Et dixit, dæmonium habes.* Prorumpit in contumeliam, immo blasphemiam: vere contestans quod non seruabat legem: ac per hoc non cognocebat doctrinam Iesu esse ex deo, sed attribuebat eam demoni. Nesciens insana turba vnde iesus doctrinam haberet, attribuit illam dæmonio: & dæmoniacũ asserit iesum. ¶ *Quis te quærit interficere?* Attribuit mendacium Iesu, dicenti quid me quæritis interficere? Et hoc quia turba nesciebat consilium iudeorum: sed temeritas turbæ monstratur negando quod nescit.
G ¶ *Respondit iesus: & dixit eis, vnum opus feci.* Non respondet comtumeliis, sed causæ quam imponebant ei Iudæi: scilicet quod esset violator sabbati. propter quam causam dicebant se persequi illum: vt in cap. v. dictum est. Vbi & narauit Euangelista curationẽ lãguidi xxxviii. annorũ: cuius nũc meminit iesus, dicẽdo vnũ opus feci. Commemorat enim illud opus quo curauerat hominẽ illum in sabbato, & præceperat vt tolleret grabatũ suum. hoc siquidẽ fuerat opus factum ab ipso in Hierusalem. ¶ *Et omnes miramini.* Quum multa fecissem miracula in Hierusalem, nõ estis admirati omnes nisi de hoc vno. Apparebant enim in hoc vno quasi contraria. hinc diuina operatio miraculi, pręsertim quia cura facta fuerat solo ĩperio: inde violatio sabbati. Et propterea mirabantur omnes, nesciẽtes causas vtriusq; facti iũgere.
¶ *Propterea Moyses.* hoc est vt non miremini opera mea in sabbato, vt intelligatis licita esse
H opera mea in sabbato, ideo moyses circuncisionem præcepit fieri etiam in sabbato. Intendit enim iesus instruere eos ꝙ ex hoc quod secundum legem circuncisio licita est in sabbato. insinuatum est ꝙ opera quæ fiunt diuina autoritate, in sabbato licita sunt: talia autem erant opera eius. ¶ *Dedit vobis circuncisionem.* Dupliciter dedit. Primo scribendo mãdatum dei factum ad Abraham de circuncisione. Secundo pręcipiendo illud seruari Leui. xii. ¶ *Nõ quia ex Moyse est sed ex patribus.* prioribus Moyse. Et interposuit hoc ne male intelligerẽt ꝙ Moyses dedit circuncisionem. ¶ *Et in sabbato circunciditis hominem.* Factum subiungit ex suo genere illicitum in sabbato: quod tamen facitis. ¶ *Si circuncisionem.* quæ non est curare sed vulnerare. ¶ *Accipit homo in sabbato vt non soluatur lex Moysi.* præcipiẽs octauo die circuncidi. ¶ *Mihi.* missio à deo. ¶ *Indignamini.* contra me insurgitis.
I ¶ *Quia totum hominem sanum feci in sabbato?* E regione circuncisionis ponit sanare totum hominem. Circuncisionem integritatem hominis tollit, auferendo particulam pellis: vulnusq; infert, egens medicina. Et propterea dicit sanum feci, contra ægritudinem vulneris: & dicit totũ, contra diminutionem integritatis, ad conuincendum eos quod si in sabbato licet facere opus violans sanitatem & tollens integritatem hominis, multo magis licet facere opus sanitatis integræ. Verificatur autem integritas sanitatis in illo homine curato, quia sanauerat eum nõ solum in corpore sed in anima. Quod apparet ex eo quod illi dixit, noli amplius peccare ne deterius tibi aliquid contingat. ad hanc enim integritatem significandam dicit, totũ hominem sanum feci. ¶ *Nolite iudicare secundum faciem.* pro, aspectum. E regione circuncisionis lo-
K cauerat, sanum facere totum hominem: ê regione Moysi locauerat seipsum. Et propterea ad occurrendum iis qui poterant dicere tu te æquiparas Moysi, dicit. Nolite iudicare secũdum aspectũ, exteriorẽ, quo aspicior â vobis pauper & vnꝰ de populo, & nõ dux populi sicut Moyses. ¶ *Sed iustum iudicium iudicate.* Cõsiderate merita causæ, cõsiderate me patratorem miraculi solo imperio: & sic iustum iudicium iudicate, mihi licere facere hæc in sabbato non minus q̃ Moysi circuncidere in sabbato. immo ex parte operis multo magis. ¶ *Dicebant ergo quidde ex Hierosolimis.* pro, Hierosolimitis. Ciues Hierosolimitani describuntur. ¶ *Nonne hic est.* Hierosolimitæ isti quamuis increduli & scientes consilium iudæorum contra iesum, nihilominus nõ erãt in numero quærantiũ interficere iesum. Et propterea intertia persona aiũt. ¶ *Quem querunt.* scilicet iudæi. *interficere?* *Ecce palam.* pro, libere. Et deest coniunctio. ita ꝙ legendũ est. ¶ *Et ecce libere loquitur.* in quo apparet ꝙ vtebatur iesus virtute deitatis sue quãdo volebat libere loqui & nõ capi. Testantur enim isti ꝙ non solum nõ audebant facere, sed nec dicere. Et propterea subdunt. ¶ *Et nihil ei dicunt, Nunquid vere cognouerunt.* Suspicantur mutasse

tur mutasse sententiam principes,suspicione collatiua discurrendo.non credendo.❡*Principes*.primates noticiam habentes legis & prophetarum,principes appellant:& ex eis pendere populum quo ad notitiam Messiæ significat,referendo cognitionem ad principes spectare. A
❡*Quia*.pro,ꝙ,*Hic est christus?* Deest vere.Legendum est.ꝙ hic est vere Christus?Iesus enim erat secundum multorum opinioné Christus.& ꝑpterea isti dicunt si cognouerunt quod est vere Christus,non secundum opinioné.❡*Sed hunc scimus vnde sit*.Hinc apparet incredulitas istorum:& ꝙ nec ipsi credebant in iesum,nec putabant principes mutasse sententiam.Excludunt siquidem his verbis iesum esse Christum,propterea ꝙ sciebant originem eius:scilicet natum ex Maria & Ioseph,vt ipsi putabant.❡*Christus autem quum venerit nemo sit vnde sit*.Mira cęcitas.Sciebant Messiam ex semine Dauid promissum.& cum hoc nemo sit vnde sit.ꝙ est manifeste confiteri duas origines Christi.alteram notam,ex Dauid:& alterā ignotā.Et tamen ex eo quod cognoscebant originem secundum carnem,negant ipsum esse christum:cōfundentes originem,confusum habentes intellectum,sicut & confusum habebant affectum. B
Clamabat ergo iesus in templo.Occasione accepta ex verbis Hierosolymitarum Iesus duplicem originem suam significat.clamor aūt tum ad libertatem sermonis, tum ad magnitudinem materiæ significandam fiebat.*Docens & dicens*.*& me scitis*.secundum carné.*& vnde sim scitis*.secūdum carnis originem:vt vos dicitis.*Et a meipso non veni*.hoc est& cum hoc ꝙ de me scitis,verum est etiam aliud quod nescitis:scilicet ꝙ à meipso non veni.in hoc enim significatur mysterium tum deitatis tum incarnationis eius.nam venit deus incarnatus non à seipso sed à patre.*Sed est verus*.seu verax.Deum significat appellatione veri seu veracis:quia vt dicitur ad Ro.3.deus verax,oīs vero homo mendax.Nam sicut superius in ca.6.quia se actorem vitæ dicebat,appellauit deum verum.doctrina enim à veritate procedit. *Qui misit me*.Missio incarnatio est.explicando enim illam negationem à meipso non veni,dicit se missum ab eo qui est fons veritatis.*Quem vos nescitis*.& hæc est origo Messiæ quam vos nescitis:de qua dicitis christus quum venerit nemo scit vnde sit.*Ego scio eum*.Hierosolimitæ dixerant,nemo scit vnde sit.Iesus distinguit:declarando quod vos quidem nescitis vnde sit,quia nescitis eum qui misit Messiam:ego vero scio eum.quod est scire originem diuinam Messiæ,quod est scire vnde sit.*Et si dixero quia nescio eum,ero similis vobis mendax:sed scio eum*.Omnes istæ tredecim dictiones superflue sunt.*Quia ab ipso sum*.Rationem reddit quare scit illum veracem,hoc est deum: quia ab ipso sum.Non dicit quia ab ipso sum hoc vel illud,huiusvel illius naturæ,in hoc vel illo gradu,sed absolute quia ab ipso sum:ad significandum natiuitatem suam diuinam, qua est à deo patre.Sufficiens enim ratio sciendi deum,est quia ab ipso sum absolute:quoniā hoc importat esse deum.*Et ipse me misit*.in carnem.ex primo est scientia diuina:ex secundo scientia humana,beata tamen.quam habuit anima christi ab instanti conceptionis suæ ex gratia vnionis personalis:quam significat missio.*Quærebant ergo eum apprehendere*.Accensos animos iudæorum ex dictis iesu verbis(quibus duas origines suos manifestauerat)euangelista significat:describens eos hac occasione q̄rentes eum apprehendere.intelligebant enim iesum loqui de origine sua diuina p̄ter humanam.& propterea accendebantur ad apprehendendum eū tanq̄ blasphemum.*Et nemo misit in illum manus:quia nondum venerat hora eius*.hoc est ab ipso diffinita vt apprehenderetur.in hoc enim diuinam suam virtutem monstrabat. D
De turba autem multi crediderunt in eum.Quāuis pertinaces fuerint iudæi,non tamen infructuosa fuit christi doctrina tunc:quoniam multi de turba crediderunt in illum.
❡*Et dicebant*.illi de turba qui credebant.*Christus quum venerit,nunquid plura signa faciet quā quæ hic facit?*Recitat euangelista argumentum quo vtebantur credentes in iesum, ad firmitatem suæ fidei.Et est argumentum à multitudine miraculorum:quia promissus christus non faciet plura miracula quā facit Iesus:ac per hoc non est expectandus venturus christus, ex quo præsens est faciens tot miracula.Acsi apertius dicerent.in quo cognoscendus est messias,si non cognoscitur ex tanta multitudine miraculorum qua maiorem non faciet christus? E
❡Vtuntur autem modo loquendi tanquam christus sit venturus,dicendo christus quum venerit nunquid plura signa faciet?vel communicando in modo loquendi cum non credentibus Iesum esse Messiam:vel referendo futurum ad promissionem factam patribus & scriptā à prophetis.Acsi dixissent.Christus secundū prophetas venturus, nunquid plura signa promissus est facturus iis quæ hic facit?❡Vbi aduerte legendum esse.
❡*Plura signa his faciet*.Ita quod in nostro textu deest pronomé his.❡Quòd superfuit.quæ hic facit vel fecit.*Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc*.Subiungit euangelista occasionem subse-

nem subsequentis doctrinæ:narrando quod Pharisæi a udientes turbam nō libere loquētem
F hæc prædicta de iesu,sed murmurantem,tanquam magis sonarent quàm proferrent.
¶*Et miserunt principes & Pharisæi.* pro,& miserunt Pharisæi & principes sacerdotum,*ministros vt apprehenderent iesum.* Pharisæi quidem audierunt turbam sonātem hæc de Iesu:sed non soli, sed ipsi simul cum principibus sacerdotum(apud quos summa autoritas erat)miserūt ministrosvt apprehenderent iesum. Ecce prouisio quam fecerunt ne cresceret multitudo credētium in Christum.¶An autem missio ministrorum fuerit illo die quarto quo ascendit Christus in templum,an altero die,hic non clare dicitur.Rationi tamen consentaneum est quod altero die hoc fuerit:& quod doctrina illius diei soluta significata sit in pertinacia quærentium appræhendere eum & in fructu multorum credētium in ipsum,quorum verba Pharisæi audientes post prędicationem concurrerūt ad principes sacerdotum:& cum eis postea miserūt ministros. Et hoc sine dubio amplectandum apparet:ex eo ꝙ inferius altera turbæ dissentio ex nouis iesu sermonibus subiungitur.¶*Dixit ergo eis iesus.* Superfluit eis. Tacet Euangelista executionem:hoc est aduentum ministrorum ad hoc vt appræhenderent iesum. Et illorum aduentu subintellecto narrat quid dixerit iesus:sciens missos ministros vt se appręhēderent.
G ¶*Adhuc modicum tempus vobiscum sum.* Aperit iesusse nolle adhuc cōpręhendi:dicendo se adhuc modico tempore cum illis permansurum. Acsi apertius dixisset.non est adhuc tempus quo ego volo apprehendi:superest enim modicum tempus. Quod fuit spacium sex mensium.hoc est vsque ad pascha.¶Elegit autem iesus modico tempore prædicare,vt etiam hinc monstraret se esse verum deum:utpote qui tam modico tempore monstrans seipsum personaliter sufficeret ad mutandum totum mundum:vt rei probauit euentus.

¶*Et vado ad eum qui me misit.* Voluntariam mortem suam significat,dicendo vado,nam de ire per mortem ad literam loquitur.Intercedente enim morte iuit ad eum qui misit illum:iuit autem moriendo,resurgendo & ascendendo in cælum.¶Et significāter explicat qui me misit:vt intelligamus quòd vadit secundum naturam humanam,quam missio explicat.

¶*Quæretis me.* Postquam iuero ad patrem quæretis me ad retinendum.

¶*Et non inuenietis.* me resurgente.Custodia enim quam procurarunt poni in sepulchro iesu
H Christi(ne forte venirent discipuli eius & furarentur eum)fuit quęrere iesum ad retinendum corpus eius,vt confunderent discipulos iesu de promissa resurrectione infra triduum.sed nō inuenerunt eum tertio die retinendum:quoniam surrexit.¶Persecutionem itaquæ sui à Iudæis,non finiendam morte sua prædicit:dicendo.quæretis me etiam in sepulchro retinere & non inuenietis,retinendum illo tempore quo quæretis me retinere.¶*Et vbi sum ego.* in gloria patris mei. Non dicit vbi ero,sed vbi sum:vt intelligamus ipsum iam esse ibi quo vadit.esse quidem vt deus:quo vadit autem vt homo.¶*Vos non potestis venire.* Non solum non venietis, sed nec potestis venire.tum quia facultas naturæ nō extendit se ad hoc.tum quia malicia vestra impedimentum præstat,& efficit vt non possitis venire.¶*Dixerunt ergo Iudæi ad seipsos.* Subiungit Euangelista cogitationes iudæorum causatas ex dictis verbis.
I ¶*Quo hic iturus est.* Intellexerant verba iesu non de ire per mortem,sed de ire de loco ad locū in hac vita.& propterea discutiunt,incerti quo hic iturus est.¶*Quia non inueniemus eum?* Angustia iudæorum erat ne iesus euaderet persecutionem ipsorum.

¶*Nunquid in dispertionem gentium.* pro, Græcorum,*iturus est,& docturus gentes.* pro,Græcos. Dubitauerun tisti an iesus iturus esset ad docendum israelitas dispersos in regno Græcorum:vbi non poterant potestatem suam exercere principes iudæorum ,fuerant enim israelitæ longo tempore sub regno Græcorum:& magna videtur multitudo eorum dispersa inter Græcos.& propterea dicūt in dispersionem Græcorum.israelitæ siquidem dispersi in Græcia,Græci vocabantur:& dispersi Romæ,Romani vocabantur:vt patet Act.ii.
K ¶*Quis est hic sermo quem dixit. quæretis me & non inuenietis:& vbi ego sum,vos non potestis venire? In nouissimo autem die magno festiuitatis.* Ad insinuandum quòd continuabat Iesus illis diebus exercitiū docēdi,extremos dies commemorat Euangelista: inchoando à medietate festi vsque ad vltimun.Etquoniam addit diem illum nouissimum esse magnum, octauus dies describi videtur:qui erat dies solemnis.Dicitur enim Leui.xxiii.de die primo & octauo ꝙ erit celeberrimus atq; sanctissimus:est enim cœtus atq; collectæ.Hic siquidemerat terminus festiuitatis.¶*Stabat iesus,& clamabat.* vt ab omnib⁹ audiretur.vt magis excitaret ad magnitudinē promissi.¶*Dicens.si quis sitit.* Dixerat malis,quo ego vado vos non potestis venire:inuitat modo nō omnes sed sitientes,sed appetentes spiritualia bona.& propterea dicit si quis sitit.¶Explicat autem appetitū boni spiritualis nomine sitis,quia sub similitudine aquæ

spirituale

aquæ spirituale bonũ promissurus erat. *Veniat ad me.* ¶ Nemo excipitur: sed cuilibet sitienti spirituale bonũ, mõstratur fons, mõstratur iter ad fontẽ. Dicẽdo veniat. voluntariũ ire signi A
ficat dicẽdo ad me fontẽ, demõstrat. *Et bibat.* quod est etiam actus voluntarius. Non sufficit venire ad fontẽ, sed oportet bibere, si leuãda est sitis. nõ sufficit venire ad iesum fide, sed oportet incorporare sibi iesum haustu amoris. *Qui credit in me.* Quod dixerat veniat ad me & bibat, exponit dicendo credit in me. Actus eni fidei & amoris significatur dicendo credit in me: vt superius declaratum est. *Sicut dicit scriptura.* Duplex potest esse cõstructio citatæ scripturæ: vel cũ pcedenti particula. & est sensus. qui credit in me quẽadmodũ scripturæ pphetarũ dicunt in me esse credẽdũ. vel cũ sequenti particula. & est sensus. quẽadmodũ dicit scriptura sacra, flumina aq; viuę fluxura de ventre eius. Primus sensus indubie est verus. Alter autem incertus est: eo ꝙ in sacra scriptura quã habemus non inuenitur hoc dictum. Dico autẽ quã habemus: quoniam multos libros prophetarum nõ haberi qui forte tempore quo iesus erat B
in terra habebantur, apparet ex lib. paral. vbi fit mẽtio librorum Nathan, Gad, Ahiæ, Addo, Semeię, & Ozai. *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Plus dicit hic iesus quàm dixerat Samaritanæ. Tunc enim dixerat. aqua quam ego dabo fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. nunc autem dicit ꝙ flumina fluent de ventre eius. Et dicit flumina. tum ad significãdũ alterũ flumẽ ad salutẽ propriã, alterũ ad salutẽ aliorũ. tũ ad significandũ diuersa flumina gratiarũ diuersarum ad salutem aliorum. Vtroq; enim modo apparet in Apostolis flumina fluxisse aquæ viuæ post receptũ spiritum sanctum in pentecoste. ¶ *Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum.* Declarat Euangelista sermonem Iesu metaphoricum. ¶ *Nondum enim erat spiritus datus.* pro, sanctus. Explicat Euangelista significanter se dixisse in futuro accepturi erant: quia spiritus sanctus de quo est sermo, nondum erat. vt intelligamus C
ꝙ non de spiritu sancto quomodolibet, sed illo modo quo nondum datus erat. sed dãdus, esse sermonem. ¶ Vbi aduerte duo esse hic obscura. Alterum circa verba textus. Nõ enim dicit nondum erat spiritus sed nõdum erat spiritus sanctus. ꝙ secundum sonũ verborum blasphæmia est. sonat enim spiritum sanctum secundum substãtiam nõdum fuisse. Sed ratio dicendi manifestat ꝙ nõ loquitur de esse in se sed de esse in credentibus. Dixerat enim de spiritu quẽ accepturi erant credentes in eum & reddendo rationẽ ꝙ accepturi erant credẽtes, dicit nõdum enim erat spiritus sanctus supple in credentibus in eum. ¶ Et tũc surgit alia obscuritas circa hanc sententiam: ex eo quod cõstat in quocũq; est charitas esse spiritum sanctum: ac per hoc nõ apparet verum ꝙ nondum erat spiritus sanctus in credentibus in eum. Solutio est ꝙ hic est sermo de spiritu sancto sub ratione spiritussancti communis sensibiliter credentibus in Iesum. Tria dico. Primum sub ratione spiritus sancti: hoc est sub ratione spiritus simpliciter & absolute sancti: ad differentiam spiritus sancti quo ad hoc vel illud puta quo ad donũ D
prophetiæ vel quo ad gratiam miraculorum & similia. Secundum cois credẽtibus in iesum quãuis enim ioannes Baptista repletus fuerit spiritu sancto communis tamẽ nõ fuit spiritus sanctus ante festum Pentecostes. Tertiũ sensibiliter. ita quòd spiritus sanctus absolute & cõmuniter & cum hoc sensibiliter (hoc est cum hoc signis sensibilibus nõ erat tunc in credẽtibus in iesum. Et de hoc ad literam Euangelistam loqui, apparet ex duobus. Tum ex eo ꝙ dicit quam accepturi erant credentes in eum, per hoc eni significat ꝙ de futuro dono communi credentibus in eum loquitur sicut per hoc quod nomina spiritũ sanctum significat ꝙ loquitur de spiritu sancto absolute. Tũ ex ratione subiũcta de glorificatione iesu: quũ dicit. ¶ *Quia iesus nondum erat glorificatus.* Hæc enim ratio clare significat quod de spiritu sancto communiter & sensibiliter dato credentibus in Christum post ascensionem domini est sermo. ¶ Et dicitur Iesus nondum glorificatus. quia non totaliter fuit glorificatus ante resurrectionem suam: immò ante ascentionẽ suam. nam ãte resurrectionem habuit tam corpus quã animan passioni alicui subiectam: & ante ascensionem adhuc non habebat extrinsecam gloriã cœlestis habitaculi. ¶ *Ex illa ergo turba.* pro, multi ergo ẽ turba. Non superius nominata sed alia, vnde & dissensiones proprias huic turbæ subiungit. E

¶ *Quum audissent hos sermones eius, dicebant, Hic est vere propheta.* pars turbæ et si non perfecte credit, sentit tamen Iesum non ficte, non falso sed vere esse prophetam: sicut fuerunt alii vere prophetæ. ¶ *Alii dicebant, Hic est christus.* pars turbæ melius disposita recte sentiens de Iesu, asserit ipsum esse Messiam. ¶ *Quidam autem dicebant, Nunquid a galilæa venit.* pro, venturus est. *Christus? Nonne scriptura dicit quod ex semine Dauid & de Bethlehem castello vbi erat Dauid, venit Christus?* pars turbæ male disposita obiicit à patriis: eo quod IESVS Galilæus reputabatur. Et quoniã isti scripturam citant, eruditiores in turba viden-

tur fuisse. *Dissensio itaque facta est in turba propter eum.* Vniuersum hoc capitulum narratiuum est dissensionum: vsque adeo vt si supputentur, ad septenarium numerum ascendant. Tan-
F quam ex intentione euangelista collegerit dissensiones cum propriis occasionibus, quas alii Euangelistæ prætermiserant. quæ tamen omnes in festo illo vel occasione illius festi obortæ sunt, Intendit siquidem euangelista describere quæ erant de iesu opiniones in iudæa: postq̃ alii euangelistæ desripserant, in Galilæa quem dicunt homines esse filium hominis.

Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum. Pertinaces non solum in incredulitate, sed in proposito capiendi iesum etiam in illa turba describuntur. longe peiores ministris missis ad capiendum iesum. nam ministri abstinuerunt volũtarie ab executione mãdati: isti autem iniussi volebant eum capere. *Sed nemo misit super eum manus.* Hinc clare apparet aliam turbam fuisse hanc ab illa superius nominata. Quia enim bis in illis diebus voluerunt eum capere, ideo euangelista iterum dicit quòd nemo apprehendit eum: eadem proculdubio ratione, quia nondum venerat hora diffinita ab ipso. ¶ *Venerunt ergo ministri ad põtifices & Pharisæos.* Ordo narrationis insinuat quòd ministri die vltimo festiuitatis interfuerunt prædicationi
G iesu. An autem pluribus diebus venerint & tamen distulerint tam exequi quàm referre, an vltimo tantum die venerit ad capiendum, incertum est. Potuit enim esse quod pharisæi & põtifices prius ordinauerint vt ministri irent ad capiendum iesum (& propterea Euangelista superius narrauit quòd miserunt ministros) & tamen ministri non iuerint vsque ad vltimũ diem. & potuit esse q̃ penultimo die miserunt, ita vt vltimo irẽt. Diuersis enim modis potuit accidere interuallum temporis. ¶ *Et dixerunt eis illi, Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri, Nunquam sic locutus est homo sicut hic loquuitur.* Superfluit loquitur: & deest homo. Legẽdũ est. sicut hic homo. Ex modo loquendi, ex gratia sermonis fatentur ministri se victos & mutatos. hoc enim significant aduerbia sic & sicut. ¶ *Responderunt ergo eis Pharisæi.*

Nunquid & vos seducti estis? insurgunt in ministros: arguentes eos ex sermonibus iesu seductos à veritate legis. ¶ *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis?*
H Non sufficit arguere eos tanquam seductos: sed ab exemplo nituntur illos conuincere. ab exemplo inquã maiorum, tum primatum: apud quos est authoritas & scientia. tum Pharisæorũ: apud quos vigebat religio. ¶ *Sed turba hæc.* Ne sequantur turbã, ne seducantur cum turba, monent ministros suos. ¶ *Quæ non nouit legem.* Ex ignorantia legis turbam seduci dicunt. & quod peius est subdunt. ¶ *Maledicti sunt.* Deut. xxvii. dicitur maledictus qui non permanet in sermonibus legis. & propterea appellant eos de turba credentes in iesum maledictos: tãquam recedentes à lege. ¶ *Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte: qui vnus erat ex ipsis.* Vltima dissentio inter ipsos principes ex verbis Nicodemi describitur.

¶ *Nunquid lex nostra iudicat hominem.* Videns Nicodemus furorem collegarum præcipitum
I contra iesum, quia damnabant iam ipsum inauditum, non opponit excusando iesum tãquã innocentem (nolebat enim se manifestare esse discipulum iesu) sed obiicit quòd damnatur inauditus, obiicit modum quo proceditur contra iesum. & hoc non ex meritis iesu sed ex vi legis. ¶ *Nisi prius audierit ab ipso & cognouerit quid faciat?* Excludit Nicodemus iudicium ex aliorũ relatione: & oportere ipsum audiri qui iudicandus est dicit. tũ vt opponat se torenti. tum vt audirent Iesum loquentem: sperans quod si audirent illum, mutarent sententiam saltem aliqui eorum. ¶ *Responderunt: & dixerunt ei, nunquid & tu galileus es?* excæcante illos furore, non respondent obiectioni: sed insurgendo in collegem, quod hanc suasionẽ non zelo legis sed affectu ad Iesum protulerit, suspectum eum proferunt tamquam Galilæũ: hoc est imitatorem Iesu Galilæi. Hic enim mos est magnatum nolentium audire sana consi-
k lia: red dere scilicet suspectos eos qui sane consulunt, tanquam factiosos aut affectos.

¶ *Scrutare scripturas.* Superfluit scripturas. Inter doctos erat sermo. & propterea diuertendo à iusto modo suaso, diuertunt Nicodemum ad scrutandum historias.

¶ *Et vide quia.* pro, q̃, *à galilæa propheta non surgit.* pro, non surrexit. Arguebant isti ex præteritis (ex eo .s. quod nullus fuerat ꝓpheta ex Galilæa) q̃ Iesus nõ solũ nõ esset Messias sed nec propheta: ac per hoc quod esset pseudopropheta. & consequenter quod iuste eũ persequebãtur. Sed sicut falsũ dixerũt dicẽdo quod nullus ex principibus credebat Iesu (vt patet de Nicodemo) ita forte falsũ dixerũt in hoc. Sed quicquid sit de falsitate aut veritate præteritorũ, constat temerarium esse iudiciũ propterea iudicare quod nullus Galilæus posset esse propheta, constat furorem esse propterea persequi IESVM. ¶ *Et reuersi sunt vnusquisque in domum suã.* Dissensio hæc Peperit bonum fructum: dissoluendo congregatos principes & pharisæos contra IESVM

CAPVT VIII

esus autem perrexit. Aduerte quôd hæc prima pars huius capituli cum tota
historia adulteræ, non est omnino authentica: quoniam non constat ip-
sam esse partem euangelii. Vnde & Hieronymus. in. ii. libro. dialogi aduer A
sus Pelagianos dicit. in euangelio secundum ioannem in multis & græcis
& Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere quæ accusata est apud
Dominum. dicendo in multis, monstrat non esse authenticam historiam
hanc historiam sicut reliquæ partes euangelii secundum ioannem. Quia
tamen in ecclesia legitur tanquam pars euangelii, exponemus illam. ¶*In montem oliueti*. pro,
oliuarum. hoc est in Bethaniam, intra districtum montis olíueti existentem. Ibi enim hospi-
tabatur nocte: vt patet ex aliis euangelistis. *Et diluculo iterum venit in templum: & omnis populus*
venit. pro, veniebat, *ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Pharisæi*. Deest. ad ip-
sum: *mulierem in adulterio deprehensam: Et statuerunt eam in medio: & dixerunt*. pro, dicunt, ei. *Magi*
ster hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. Superfluit modo: & desunt aliquæ dictiones Ita
quôd legendum est. Deprehensa est in ipso facto quum adulteraretur. Proponunt patratum B
crimen inexcusabile.

¶*In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi*. pro, eas que sunt huiusmodi *lapidare. tu er-*
go quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum. Exponit euangelista quorsum proponerent hanc
quæstionem. *Vt possent accusare eum*. Vel quod contrarius esset legi, si contra legem moysi di-
ceret non lapidandam: vel de inclementia, si diceret lapidendam. Et siquidem contra legem
diceret, accusarent eum iudicialiter. si autem contra clementiam, accusarent eum apud po-
pulum, manifestando ipsum inclementem. ¶*Iesus autem inclinans se deorsum, digito scri-*
bebat in terram. Quid scripserit, nescitur. Cur autem scripserit, ad literam puto vt hoc facto
ostenderet se esse deum: qui olim digito scripserat in tabulis lapideis mãdata decalogi. Scri-
bit nõ in lapide sed in terra, & nõ calamo sed digito: vt ex modo scribendi se eũdẽ deum, ex C
differentia autem inter terram & lapidem, differentiam status noui testaméti à statu veteris
testamenti significaret. Nisi enim hoc factum ad significandum fecisset, inutile apparet.
¶*Quum ergo perseuerarent interrogantes eum*. Hinc coniicitur quod non scripsit verba quæ post-
modum protulit vt legerentur à Scribis & Pharisæis. tanquam prius responderit scripto, &
postea protulerit quæ scripserat. Non enim perseuerassent petentes responsum.
¶*Erexit se & dixit eis, Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat*. Prudentissima
responsio, nec legi contraria, nec à clementia aliena: sed via ad clementiam sine offensione
legis, cum confutatione malignantium. ¶*Et iterum se inclinans scribebat in terram.*
Audientes autem hæc. Superfluit hæc: & desunt aliquæ dictiones. Legendum est. At illi quũ au-
dissent, & à conscientia redarguerentur. Totum enim explicat Euangelista.
¶*Vnus post vnum exibant: incipientes a senioribus*. Desunt tres dictiones. ¶Vsque ad postremos.
Et remansit. pro, & relictus est. Significatur enim quód illi abeuntes reliquerunt Iesum. *Solus* D
Iesus. non per exclusionem discipulorum, sed tentantium. ¶*Et mulier in medio stans.*
Hoc est immota à loco medio in quo statuerant eam Scribæ & pharisæi.
¶ Erigens *autem se Iesus*. Desunt hic multæ dictiones. ¶ Quum neminem vidisset preter
mulerem. intellige neminem illorum qui contra mulierem venerant. ¶*Dixit ei, Mulier vbi*
sunt qui te accusabant. pro, vbi sunt illi accusatores tui? *nemo te cõdemnauit? Que dixit* Nemo domine.
Dixit autem iesus. Nec ego te condamnabo. pro, condemno. Ecce clementia sine legis iniuria.
Est enim sensus. nec ego condemno te ad hoc vt lapideris.
¶*Vade & iam amplius noli peccare*. Officium iudicis recusauit exercere: quia non venit vt
iudicet mũdum. officiũ verò saluatoris exercet, monens vt amplius nõ peccet. ¶Vbi etiam
relucet magno mãsuetudo. non enĩ eam asperitate verborum corripuit, sed sola monitione
cauendi in futurum à peccato.

Terum ergo locutus est eis iesus. Nulla continuatio præcedentis facti ad hæc subiuncta, E
I testatur adiectitiã esse præcedenté particulã: nec immerito ab illustribus doctoribus
prætermissam. ¶Postquam ergo in nouissimo festiuitatis die dixerat Iesus, Si quis sitit
veniat ad me &c. Iterum locutus est eis: scilicet Iudæis. ¶*Dicens, ego sum lux mundi*. Apte ser-
moni de veritate doctrinæ & de spiritu sancto, adiungitur sermo de luce. ne intelligerent spi-
ritum quem accepturi erant discipuli, forte spiritum impetus & furoris quo poetæ scribunt
homines agi (quem philosophi maniæ tribuunt) declarat venientes ad se, ita replẽdos spiritu
q̃ simul replebuntur lumine. propterea enim adiungit, ego sum lux mundi. Proculdubio de
seipso diuina hypostasi secundum diuinam naturam loquitur, appellãdo se lucẽ mundi. Est

enim lux non ſenſibilis ſed intelligibilis:cui⁹ iſta lux ſenſibilis participatio quædā eſt.eſt.lux
F non lumen:quoniam eſt fons luminis,non participatio lucis.Eſt lux mūdi,nō hominū tan
tum ſed vniuerſorum,ab vniuerſis diuerſimode participata.nā à creaturis intellectū haben-
tibus participatur intelligendo:diuerſimode tamē,tum ſecundū diuerſos naturæ grad⁹ & di
ſpoſitiones,tum ſecundum diuerſitatē meritorum.à creaturis verò ſenſum habentibus di-
minute participatur ſentiendo.ſunt enim ſenſus velut riuuli intellectus.A creaturis demum in
imis,veſtigio quodam potius quam imitatione lucis illius participatio habetur.

Qui ſequitur me. Non corporali greſſu,ſed fide,charitate.imitationeq; operum. *Non ambulat.*
pro,non ambulabit, *in tenebris.* lucem ſine occaſu ſe eſſe manifeſtat:promittēdo ſequentem
ſe lucem,nō ambulaturum in tenebris. Si enim ipſe eſſet lux quandoque deficiēs,continge-
ret quod ipſum lucem quandoque ambularet in tenebris: quando ſcilicet lux defficerat ſeū
G occideret,Sed ex hoc quod non eſt ambulaturus in tenebris ſequēs ipſum manifeſtat quod
ipſe eſt lux indeficiens,non ſolum in ſeipſo ſed etiā in ſequēte ipſum,ſimulq; declarat nullū
ambulantē in tenebris,eſſe ſequacem ſuū.Et eſt ſermo de tenebris ignorantię oppoſitę ſciē-
tię ſalutis:& tenebris peccatorum,quę contrariantur ipſi ſaluti. *Sed habebit lumen vitæ.* Lumē
participatio eſt lucis.& dicitur vitę,ad differentiam luminis ſcientię eorum que nō requi-
runtur ad vitam animę.Et declarat per hoc quod non promittit ſequacibus ſuis participa-
tionem ſuæ lucis ad ſciendum ſpeculabilia philoſophiæ,& ſimilium,ſed lumen vitę hoc eſt
lumen directionē ſuę vitę in vitam.vnde & dicitur lumen vitę tum illuminande tū cōferē
dæ.illuminat enim vitales actiones noſtras (quales ſunt omnes actiones voluntariæ)& con
fert vitam gratiæ,quæ eſt initiū vitę ęternæ.Duplex itaq; fructus in ſequacibus lucis deſcri
bitur:ſcilicet negatio ābulationis in tenebris,& aſſecutio luminis vitæ vterq; propriis lucis
H effectus eſt.¶ *Dixerant ergo ei Phariſæi.* Religionis profeſſores ex ſua profeſſione audatiores
cęteris loquuntur:qui humiliores eſſe deberent.¶ *Tu de teipſo teſtimonium perhibes:teſtimonium
tuum non eſt verum.* Prorumpunt phariſæi in reprehenſionem ieſu,occaſione ſumpta ex eo ꝙ
proprium teſtimonium non habet rationem veri teſtimonii,Quod verum eſt de teſtimonio
puri hominis vt ſic.¶ *Reſpondit Ieſus:& dixit eis.Et ſi ego teſtimonium perhibeo.* Pronomen ego,
non demonſtrat ieſum ſecundum quôd homo ſecluſo deo(vt in cap.v.demonſtrauit)ſed de-
monſtrat hypoſtaſim vtriuſque naturæ,diuinæ ſcilicet & humanæ:vt ſequentes rationes ma-
nifeſtant.¶ *De meipſo.* quod ad ea quæ de me credenda ſunt,quæ videri ab hominibus non
poſſunt:cuiuſmodi ſunt quòd deus ſum.quòd verbum ſum factum caro.

I ¶ *Verum eſt teſtimonium meum.* Directe contrarium eius quod dixerant Phariſæi aſſerit in hac
conditionali.Non dicit verus eſt ſermo meus,verum eſt dictum meum,ſed verum eſt teſti-
monium meum.Plus enim requiritur ad verum teſtimonium quám ad verū ſermonem.Ser-
mo namq; verus,contentus eſt ſic eſſe vt ſignificat.ad teſtimonium autem verū requirūtur
tria.Primo quòd ſic ſit vt ſignificat.Secundo quòd ſit iuſtum,non ex paſſione prolatum .ſu-
ſpecti enim teſtimonium non habetur pro vero teſtimonio.Tertio quod ſit legittimū.Quic-
quid horum deſit,non eſt verum teſtimonium:vtpote nō cōſtans ex iis quæ requirūtur ad
integrā rationē teſtimonii.ſicut nō eſt verū aurum,ſi aliquid deſit ex requiſitis ad integram
rationem auri.Et propterea ſubiungit Ieſus probationem ſequelæ in conditionali propoſita,
quantū ad hec tria.¶ *Quia ſcio.* prima cōditio requiſita ad veritatē teſtimonii(ſcilicet veritas
ſermonis)pendet ex ſcientia.oportet enim ſcire ſic eſſe qui teſtatur ſic eſſe. Et propterea quā-
tum eſt ex parte ſcientiæ manifeſtat teſtimonium proprium eſſe verum,dicendo quia ſcio.
¶ *Vnde veni & quo vado.* Vniuerſa materia teſtificata conſiſtit in myſterio incarnationis &
fructu ipſius.Et propterea vtriuſq; ſe plenā haberet notitiā explicat.Myſterii quidē incarna
k tionis,dicēdo vnde veni.nam in his verbis continetur vtraque natura.Dicēdo vnde,deitas
ſignificatur cum origine à patre:iuxta illud: exiui à patre.dicendo veni,myſterium incarna
tionis explicatur.¶ Fructis verò,dicendo & quo vado.Totus enim progreſſus eius ad ſalu-
tem humani generis,ſignificatur dicendo vado:adiuncto termino paternæ dexteræ ad quā
vadit ducendo ſecum menbra ſua.¶ *Vos autem neſcitis vnde venio aut quo vado.* Differentia
inter me.& vos penes ſcire & neſcire vnde venio & quo vado.ratio eſt quod vos dicatis mi-
hi teſtimonium tuum.de teipſo non eſt verum.& quod ego dicam eſſe verum.Acſi apertius
dixiſſet.Si vos ſciretis vnde venio & quo vado,non diceretis mihi,teſtimonium tuum de te
ipſo non eſt verum . *Vos ſecundum carnem iudicatis* .Secunda conditio veri teſtimonii eſt
iuſtitia,eſt quod nō procedat ex paſſione,ex affectu,ſed ex iuſtitia.Differētia inter vos & me
penes iuſtitiam,eſt quod vos ſecundū carnem iudicatis.Iudicare enim proprius eſt actus iu-

ſtitiæ

ſtitiæ:quum ſit ius dicere.quod tūc in veritate eſt,quū ius dicitur animo,verbo & opere:quod cōplectitur omnem iuſticiæ actum. Vnde iudicare ſecundum carnē,eſt ius dicere ſecundū carnalē affectum. *Ego non iudico quenquam.* Non dicit ego non iudicabo, ſed dicit ego non iudico:quia quāuis futurus eſſet iudex,in præſenti tamē tunc vita non iudicauit,non ius dixit,ſed gratiam ſalutis impendebat. *Et ſi iudico ego.* Iuſticiam ſuam ieſus(quam nō exercitatione iudicii mōſtrabat)aperire volens,manifeſtat eam conditionali.propterea enim præmiſit ſe non exercere iudicium,vt locum pararet conditionali. Intendit ſiquidemcontra id ꝙ dixerat vos ſecundum carnem iudicatis, ē regione apponere iuſticiam ſuam:ſicut fecit de ſcientia.Et quia categorice non poterat aſſerere,ego autem iudico iudicium verum(eo quòd ipſe non exercebat iudicium)ideo negando ſe iudicare,ad conditionalem deuenit. A

Iudicium meum verum eſt. Contra iudicium ſecundum carnem diſtinguit iudiciū verum contra iudicium illorum)monſtratorum per pronomen vos)diſtinguit iudicium ſuum:ſignificans quòd illi iudicant non ex iuſtitia ſed affectu,ipſe autem iudicat ex iuſtitia.

Et intendit per hanc differentiam in precipuo iuſticiæ actu in terſe & illos,manifeſtare differentiā in ſecundariis iuſtitiæ actibus de quorum numero eſt ferre teſtimonium. Ac ſi apertius dixiſſet. Vos ſecundum carnem iudicatis ſecundum carnem teſtimonium perhibetis:& propterea inter vos teſtimonium proprium non eſt verum ex parte iuſtitię ego autē licet nō iudicem,quia tametſi iudico iudicium meū ſecundum veritatem iuſtitię eſt,ideo etiam teſtimonium meum de meipſo,verum eſt etiam ex parte iuſtitiæ. ❡*Quia ſolus non ſum.* Ratio quare iuditium meum verum eſt,eſt quia non ſum purus homo ſed deus. Deum ſe eſſe ſignificat dicendo quia ſolus non ſum. Quælibet creatura habet hoc quòd eius eſſe nō eſt niſi ipſa:ac per hoc ſola eſt ſuo eſſe cuilibet autem & ſoli hypoſtaſi diuinæ conuenit vere dicere ſolus non ſum:quoniam vno eodemque eſſe quo eſt vna hypoſtaſis diuina,eſt & alia. Vnde & ſubiungit. ❡*Sed ego.* quod eſt pronomen hypoſtaſis. *Et qui miſit me pater.* quod eſt etiā nomen hypoſtaſis Et meminit miſſionis, vt intelligamus eandem eſſe hypoſtaſim vtriuſq; naturæ:diuinæ.ſ.communis ſibi & patri,& humanæ ſecundum quam eſt miſſus. *Et in lege veſtra ſcriptum eſt.* Tertia conditio veri teſtimonii eſt eſſe legittimum. Et ideo hanc etiam conuenire teſtimonio proprio de ſeipſo manifeſtat citans legem Moyſi,quam illi profitebantur. B C

Quia.pro,quod, *duorum hominum teſtimonium verum eſt.* Quantum eſt ex parte legis numerus binarius teſtium ad legittimam veritatem ſufficit. *Ego ſum qui teſtimonium perhibeo de meipſo.* Si duorum hominum teſtimonium legittime verum eſt multo magis teſtimonium duarum perſonarum quæ ſunt deus. Ego enim ſum vna perſona diuina. *Et teſtimonium perhibet de me qui miſit me pater.* Ecce alia perſona diuina. Sed diligentius nota quod vis huius probationis cōſiſtit in hoc quod me perhibente teſtimonium de meipſo.pater ſimul perhibet teſtimonium de me.ita quòd teſtimonium meum de meipſo eſt teſtimonium duorum teſtium:ſcilicet meum & patris. Ex hoc enim directe probat quòd teſtimonium ſuum de ſeipſo eſt verum legittime:quia eſt teſtimonium duarum perſonarum. Et per hoc manifeſtat indiuiſa eſſe opera diuinarum perſonarum:ſicut in præcedenti probatione manifeſtauit indiuiſum eſſe diuinarum perſonarum. Vnde non eſt quærendum quid eſt illud teſtimonium paternū:quoniā de eodem teſtimonio loquitur. ❡*Dicebant ergo ei.* Occaſione toties introducti patris nouā quæſtionem mouent. *Vbi eſt pater tuus?* De loco quærunt dei, quē credebant vbique eſſe & propterea non meruerunt reſponſionem ad quæſitum, ſed ad ingnorantiam. D

Reſpondit ieſus. monſtrando eis rationem ignorantiæ. *Neque me ſcitis neque patren meum.* Et verum dicit:quia neutram hypoſtaſim diuinē cognoſcebant. *Si me ſciretis,forſitam.* pro, vtiq; *& patrem meum ſciretis.* Ecce via ſciendi patrem,ſcire me. Et eſt verum non ſolum de notitia certæ fidei(qua qui indubitata fide cognoſcit filium,indubitata quoque fide cognoſcit patrē) ſed etiam de ſcientia euidentiæ.nam qui videt filium,videt & patrem:vt inferius dicetur philipo. *Hæc verba locutus eſt Ieſus in Gaſophilatio.* Specialem templi locum Euangeliſta explicat: in quo erat capſa theſauri,ſeu potius oblationum quæ ſeruabantur pro ærario diuino rum. *Docens in templo. Et nemo apprehendit eum.* Sicut nec durante feſto apprę̄hēſus eſt,ita nec tranſacto feſto apprę̄hendi potuit nolans:eadem ratione repetita. E

Quia necdum venerat hora eius. Vere eius,v tpote ab ipſo libere definita.

Dixit ergo iterum eis Ieſus. Ne itelligeremus Euāgeliſtā repetere in precedēti narrata capitulo, appoſuit iterum. Subiunguntur enim ſimilia immo eadem ſecundum partem. *ego vado.*

Totus progreſſus meus tam vitæ quam mortis,eſt volumtarium ire.

❡*Et quæretis me.* tum inſepulchro retinendum.tum in meis membris perſequendo,Saule

Saule quid me persequeris? ¶ *Et in peccato vestro moriemini.* hoc est & in peccato persequutionis
F meę, in peccato pertinatię vestre moriemini corpore. Quod vsque in hodiernū diē verifica
rī videmus. moriuntur enim iudæi in peccato infidelitatis suæ erga iesum. *Quo ego vado.* ad
dexteram. s. patris mei. *Vos non potestis venire.* impediente vos infidelitatis crimine. Dicebant
ergo iudæi. non Gililæi. Nunquid interficiet semetipsum: quia dicit quo ego vado vos non
potestis venire? Prius audientes hæc eadem verba. dixerant nunquid in dispertionem græ-
corum iturus est? nunc peiora cogitant, nunquid interficiet semetipsum? existimantes ad om
nem locum quo iret iesus posse quoq; se ire (de locis huius mundi loquendo) & sola morte
posse ire illo quo ipsi non possent sequi. supponebāt enim ꝙ nullus eorū se vellet interficere.
Et dicebat eis. Interpositis verbis iudęorum circa sensum verborum iesu, prosequitur euange
lista doctrinam iesu explicatiuam illius particule, & in peccato vestro moriemini.
¶ *Vos deorsum.* pro, ex iis quæ deorsum seu ex infernis. ¶ *Estis? ego de supernis sum.* Intendens
G declarare fidem suam solam esse remedium quod non moriantur in peccatis suis, inchoat â
duplici differentia inter se & allios: qua manifestatur hinc eorum necessitas, inde ipsius virt⁹
Prima differentia est. vos ex infernis estis, ego de supernis sum. Quę vera est tum quo ad esse
personale: quia vos constatis ex infimis, quæ sunt ex nihilo, ego autem sum de supernis, quæ
sunt diuina. Tum quo ad esse moris seu spiritus. vos enim habetis affectū ex infimis: ego autē
repletum habeo affectum de supernis, quæ diuina sunt. ¶ *Vos de mundo hoc.* Scilicet sen-
sibili. ¶ *Estis: ego non sum de hoc mundo.* Altera differentia etiam vtroque modo verifica-
tur: quia ex persona mea non est de mundo sensibili, personæ autem vestræ sunt de mundo
sensibili: & mores vestri. sunt de sensualitate huius mundi, mores autem mei non inde sunt.
Et hæc secunda differentia est velut species primæ, quæ est velut genus. esse enim ex infimis,
commune est omnibus cræaturis: esse autē de mūdo sensibili, solis sensibilibus cōuenit. Et
habetur ex his differentiis quòd vos indigetis me: vtpote qui estis ex īfernis, qui estis de mūdo
H sensibili. indigetis me qui sum de supernis. qui non sum de hoc mundo.
¶ *Dixi ergo vobis.* Infert ex his differentiis vtrumque. Et primo mortem eorum in peccatis.
¶ *Quia.* pro, quod, *moriemini in peccatis vestris.* Ex hoc enim quòd vos estis ex infernis, manetis
in peccatis vestris: & ex hoc quòd vos estis de hoc mundo (scilicet sensibili) moriemini in sta-
tu in quo estis. ¶ *Si enim non credideritis quia.* pro, quòd, *ego sum.* Ecce secundum, ecce remediū,
in potestate eorum positum, quôd ego de supernis sum, quod non sum de hoc mundo. si non
credideritis quod ego sum ¶ *Moriemini in peccato vestro.* pro, in peccatis vestris. Significanter
autem non repetit de supernis, sed dicit absolute quòd ego sum: vt intelligamus oportere cre-
dere ipsum esse verum deum. Nulla enim creatura potest absolute dicere, ego sum: quū plus
habeat de non esse q̃ de esse. sicut qui plus habet nigredinis q̃ albedinis, nō potest absolute
dicere ego sum albus. Solus autem deus est qui est sine quacunq; permixtione non essendi.
est enim solus actus purus, nullam omnino compatiens in se potentialitatem: omnis autem
I creatura permixta est potentiæ: vt in philosophia patet. *Dicebant ergo ei.* Occasione sumpta ex
eo ꝙ dixerat ego sum, absque additione aliqua, interrogant Iudæi Iesum. *Tu quis es?* Adiecti-
onē petunt, nō intelligentes ꝙ se deum diceret. *Dixit.* Deest coniunctio. Legēdū est. *Et dixit
eis iesus. principium qui* pro, quia, *& loquor vobis*, dictio interpretatiua principium, in textu
græco aut est casus accusatiui aut est aduerbiū. Et in casu quidem accusatiuo cōstruere hūc
textū fateor me nescire. propter quod aduerbialiter hunc textū intelligo. Duo enim in hac
prima responsione Iesus de seipso resondet quærētibus tu quis es? & postea addit tertiū, Res-
pondet enī in primis se potestatē habere iudiciariā: quod est ipsum esse iudicem eorū. Et dein
de se esse missum â verace ad annunciandum modo quæ ab illo audiuit. & demū subiungit
notitiam sui futuram post mortem suam. ¶ Se autem esse iudicem non qualitercunq; sed cō
K memorendo eorū demerita. eorum crimina, in hoc quod audiunt ipsum iesum loquentē sibi
& nō credunt, respondet dicēdo. proprium, hoc est primū quidem dico vobis, quia & loquor
vobis. ¶ *Multa habeo.* pro, possum, *de vobis loqui & iudicare.* Hoc est in primis quia & ego
personaliter loquor vobis pręd icando, manifestando misterium salutis mūdi, ideo possū mul
ta de vobis tum loqui testificando iniurias quas mihi infertis, tum iudicare damnando. Infe
rius dicetur, si nō venissē & locutus eis nō fuissē peccatū nō haberēt. hoc idē hic significatur
ꝙ quia Iesus locutus est eis, ideo multa de īgratitudine & pertinatia eorū potest loqui & iudi
care. ¶ In quo vides ꝙ commemorando eorū demerita explicat se iudicē: nō actu iudicantē,
sed potētē, sed habentē potestatē iudiciariā. Et hoc est primum quod respōdet quærentibus,
tu quis es? Sed quoniā iudiciū in futurū seruabatur (ad secūdum scilicet aduētū) ideo modus
explicādi

explicandi se iudicē tanquā officii veri quidē sed futuri introducitur cū aduerbio primū & cōiunctione aduersatiua sed transeunte ad officium præsens. *Sed qui misit me verax est.* Aduersatiua vt dictum est cōiunctio, ad ipsum dicere potiusquā ad rē dictam refertur: sicut & aduerbium pricipiū, & dicere quoque refertur. Ita ꝙ cōtinuatio literæ est hęc Primū dico quia & loquor vobis, multa possum de vobis dicere & iudicare: sed quoniā hoc sed seruatur in futurum, dico pręsens officium meū. qui me misit verax est. Describit pręsens suū officiū, prius ex parte mittentis: describendo mittentē esse veracē. Deum mittentē appellat veracem, quia de missione ad docendum est sermo. doctrina enim procedit à veritate. Et dicendo qui me misit verax est, dicit, missus sum à verace. *Et ego quæ audiui ab eo: hæc loquor in mundum.* Non solum mittens est verax, non solum missus sum à verace. sed etiam ego sum verax: quia quæ audiui ab eo (& non alia loquor in mundo. ita quod petentibus iudæis tu quis es, respondet quo ad præsentia ꝙ sum missus à verace verax ad loquendum mundo. ¶Significanter autē dicit audiui, & non dicit vidi: quoniā quæ ipse iesus etiam secundū animā vidit in deo veritatis fonte non sunt sermone explicabilia: quæ autem audiuit, sicut vocibus significātur audita ita sermone quoque possunt mūdo explicari. Ad significandū itaque quod non oīa quorum notitiam habuit à deo sed ea tātū quæ vt explicabilia nouit hęc docuit, dicit quę audiui ab eo Significanter quoque dicit loquor in mundo. loquor inquit, nō scribo: & in mūdo, nō in angulo, nō in vno regno, non in asia sed in mundo. quoniam doctrinam suam sic tradebat in vno loco ꝙ intendebat eam tradere mūdo quoniam missus est doctor mundi, & non israelitarum tantum. ¶*Et non cognouerunt quia.* pro, quod, *patrem eius.* pro, eis, *dicebat deum.* Superfluit deum. Intendit enim euangelista dicere ꝙ non cognouerūt ꝙ loquēdo illis supradicta patrē appellaret veracem qui misit ipsum: & á quo audiuit hęc quę docet & testatur in mūdo, explicanda mundo. Oportebat enim ad hoc cognoscendū ꝙ iungerent hęc verba cum verbis à Iesu sępe dictis: scilicet pater meus misit me. his namq; adiūctis cognouissent ꝙ de patre suo loquęretur: ꝙ respondisset quęrentibus tu quis es, sum filius veracis qui misit me verax ānūciāns mūdo quę à patre meo audiui. Hoc enim officiū cōtinue exercebat iesus. ¶ *Dixit ergo eis Iesus.* Occasione sumpta ex eo quod non intellexerant iudæi responsionem iesu quo ad hoc quod dicebat se filium veracis, adiunxit sequentia. ¶*Quum exaltaueritis filium hominis.* in cruce. (mortem enim suam vt inferius euangelista exponet, significat exaltatiōe filii hoīs) hoc est post mortem meam in cruce. ¶*Tunc cognoscetis.* quod modo non cognoscitis, quod modo nō intelligitis tunc cognoscetis. Et dixi hoc: quia multos eorum qui crucifixuri ipsum erāt, pręuidebat pœnitentiam acturos & ad fidem venturos. eosdem enim alloquitur, dicendo quum exaltaueritis, & dicendo cognoscetis. Lege actus Apostolorum: & inuenies hæc impleta ad literam post missionem spiritussancti, Act. ii. ¶*Quia ego sum.* Respondet directe petentibus tu quis es? ex eo quod dixerat quia ego sum. non estis modo capaces ad cognoscendum quia ego sum, absq; quacumquę permixtione nō essendi. hoc est deitatem meam: sed tūc cognoscetis me esse deum, notitia certæ fidei. *Et a meipso facio nihil.* Non solum cognoscetis ꝙ ego sum (quod est deitatis) sed etiam cognoscetis me esse filium dei: quod est originis diuinæ. Hęc enī significatur dicendo. & à meipso facio nihil. sed esse & facere meum, oritur ab alio. s. patre ¶*Sed sicut docuit me pater.* Deest, meus, *hec loquor.* Explicat patrem quam non intellexerant. Et quamadmodum superius dixerat audiui ab eo, ita modo dicit docuit me pater: ad idem scilicet significandum. nā neque proprie est vbi auditus neque docere: sed vtrunque assūptū est ad limitandum explicanda. quæ enim homo dixit, potest quoque loqui. Cognoscetis ergo tūc etiā hoc ꝙ sicut docuit me pater hæc loquor: hoc est sermones meos procedere à deo patre meo. ¶*Et qui me misit.* Cognoscetis etiam misterium incarnationis, quo ego missus sum. Cognoscetis inquam me nō esse missum sicut prophetæ missi sunt à deo, sed sicut filium proprium ipsius dei: dum cognoscetis ꝙ & qui me misit. ¶*Mecum est.* Minus dicit & plus significat: quoniam significat mecum est inseparabiliter. pater enim inseparabilis est à filio incarnato. ¶*Et non reliquid me solum.* Deest, pater. Significanter dicit non reliquit: quoniā de cōtinuata gubernatione diuina in omnibus & per omnia quę erant filii hominis, est sermo. Ita ꝙ sēsus est. cognoscetis ꝙ pater nō reliquit desistēdo a continuata seruatione me hominem solum: hoc est secluso deo. ¶*Quia ego que placita sunt ei. facio semper.* Meritū cōtinuatæ gubernationis describitur. ex hoc ꝙ nō quēdoq; sed absq; vlla interpollatione sēper fecit quæ placita sūt patri, meruit cōtinue gubernari, cōtinua diuina cura seruari in ōnibus suis actionibus & passionibus & c. ¶Nec obiicias cōtra hoc meritū ꝙ ipsemet erat deus, seruās seipsū hominē sine vllo merito. voluit enim etiam hoc modo scilicet merendo continuam habe-

re gubernationem diuinam.ita ꝙ non solū iure diuinę persone sed etiā alio modo(scilicet iu
F re meriti)habere voluit continuitatem diuinæ curæ.Quēadmodū voluit intrare in gloriā suam etiam merito mortis suæ.*Hæc illo loquente multi crediderūt in eum.*Fructus predicationis iesu subiungitur ab euangelista.*Dicebat ergo iesus ad eos qui crediderunt ei iudæos.*Duas conditiones horum describit euangelista.alteram generis:scilicet iudæos qui maxime aduersaban tur christo Galilęi enim minus erant illi contrarii.alteram fidei informis nam nō dicit crediderunt in eū(ꝙ significat fidē formatam charitate)sed crediderunt ei:ꝙ est actus fidei informis.*Si vos manseritis in sermone meo.*Pręuidebat istos nō perseueraturos.& propterea à cōditionali incipit.Nec dicit si vos deliberaueritis manere,sed si vos manseritis.quod ad ipsam perseuerantię exequutionē spectat.Manere autē in sermone iesu,est ꝑseuerare in fide & opere ꝓdicatis atq; ꝓceptis sermone iesu.*Vere discipuli mei eritis.*pro,estis Ad differentiam discipulorū ad tēp⁹(qui scilicet ad tēpus credūt, & in tēpore tētationis recedunt) apponit vere:declarans ꝑ hoc ꝙ discipuli sui ad tēpus,nō sunt vere discipuli sui.ꝓpter hoc enī dicit in ꝓsenti estis:aperte significando ꝙ discipuli non mansuri,nō sunt vere discipuli sui:quia non
G sunt discipuli absolute sed secundum q d,scilicet ad tēpus.*Et cognoscetis veritatem* Pōdera conditionalē:cuius antecedēs est,si vos manseritis in sermone meo.cuius cōsequēs multas habet partes.primā de pręsenti,vere discipuli mei estis secundā de futuro,& cognoscetis veritatē. Perseuerantia ergo in sermone iesu,infert nō solum esse discipulum iesu absolute.sed etiam futuram cognitionē veritatis. Nā dicit & creditis,sed cognoscetis:vt claritatē notitię significet.Nec dicit cognoscetis quę dico,quę propono mūdo vt credantur,sed veritatē.tum quia discipuli iesu perseuerantes superueniente lumine spiritus sancti cognouerunt veritatem fidei, quamuis non viderint illa quæ credebant. tum quia perseuerantes ōnes in fide formata,adipiscuntur fructum fidei cognitionē veritatis fidei.vidēt enim credēda esse ea quæ sunt fidei non vt opinabilia,non vt ꝓbabilia,sed vt vera.Hoc est siquidem cognoscere veritatem: quod
H est videre credibilia sub ratione veri credibilis,non opinabilis aut probabilis.¶*Et veritas liberabit.*pro,liberos faciet,*vos.*Hæc est tertia pars cōsequētis,quæ est fructus secundæ:scilicet ꝙ veritas fidei cognita faciet vōs liberos à seruitute peccati,à seruitute passionum mūdanarum. Vide discipulos Christi suscepto spiritu sancto à timore & respectibus humanis liberos:& intelliges hanc promissionē.Conspice quotidie electos dei liberos à seruitute mūdanarū passionum:& videbis veritatem huius promissionis.Preter hoc quod veritas,fidei formatæ liberat à seruitute peccati,quantum ad maculam.*Responderunt ei.*Iudæi scilicet qui ei crediderūt. ¶*Semen Abrahæ sumus.* Quum multa audissent,nihil magis eos offendit quam imputata seruitus. Et propterea omissis reliquis,superbi discipuli impatientes quod appellati fuerint serui,non solum liberum sed nobile genus suum ex Abraham proferunt. Carnales enim
I erant:& de corporali libertate intellexerant verba iesu.& propterea liberum citant genus. ¶*Et nemini seruiuimus vnquam.*Non solum genere sed etiam secundum proprias personas liberos se affirmant:dicendo se nunquam seruisse alicui.Artificiose loquuntur,libertatem ab extremis tuentes(scilicet ex Abraham primo patre & à propriis personis)omittendo intermedios parētes:quos constabat multiplici seruitute affectos,tum in ægypto,tū in Babylone, tū in variis subiectionibus & direptionibus:vt patet in libro iudicum.Dicebant autē isti personas suas esse liberas,quia adhuc nō erant in seruitutem Romanorū redacti,sed erant tributarii:& non vt serui,sed vt liberi sub Cæsare gubernari per præsidem.¶*Quomodo tu dicis,liberi eritis.*Futura enim libertas seruitutem supponit.Hinc clare apparet discipulos istos parum reuereri magistrum:dum se sic opponunt contra eum. ¶*Respondit eis iesus.* mansuetissimus
K magister ordine præpostero . Nam prius respōdet explicando de qua libertate & seruitute loquitur.& deinde ad id quod dixerāt semen Abrahæ sumus.*Amen amen dico vobis* quia.pro, quod *omnis qui facit peccatum,seruus est peccati.*Ecce de quia seruitute loquor.Et est sensus quod omnis nullo excepto faciens peccatum, incurrit seruitutem peccati . Consistit autem seruitus peccati in duobus . vnum est in non posse abiicere illud à se. Quamuis in potestate facientis peccatum , sit facere vel non facere peccatum: factum tamen peccatum abiicere à se,nō est in potestate eius.Hanc ergo seruitutem incurrit,ꝙ oportet ipsum subiici peccato facto.remanet enī peccatū macula& reatu in anima inseparabiliter:quāuis actio peccati transitoria sit sicut & delectatio . ¶Secūdū est quod peccatū remanens dominatur in animo,trahendo ad aliud peccatum tenta& tali efficacia vt oporteat hominem subiectū peccato nisi pœniteat,denuo peccare:quia iā animus auersus est ab icōmutabili bono,retinēte hominem ne peccet.Nec propterea excusatur peccator à nouis peccatis.tū quia volūtarie

committit

committit singula, licet non possit vitare omnia. tum quia voluntarie se posuit in statu talis seruitutis. tum quia potest quod in se est facere vt pœniteat. Merito aũt qui fecit peccatum incurrit seruitutem peccati: quia faciendo peccatum exorbitat à vera libertate: quia abutitur libertate, vtendo ea contra rectam rõnem, vtendo ea contra præcepta dei largitoris libertatis. iustum est enim vt qui seipsum ab ordine rationis recte deiecit, torte rationis seruituti subiiciatur. Et est sermo de peccato simpliciter & absolute: quod est solum peccatum mortale. peccatum enim veniale non est peccatum nisi secundum quid. *Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.* Declarat seruitute, declarat liberatorem à seruitute, & ex differentia inter seruum & liberum in genere, descendit ad propositum in speciali. assumit autẽ differentiam inter filium & seruum absolute, penes hoc quod est manere vel non manere in domo. Et intendit quod seruus non habet ius manendi in domo in æternum: quoniam nullum habet ius perseuerandi in domo domini sui, sed ex nutu domini pendet ꝙ vendatur, ꝙ nunq̃ ad domum redeat: filius autem ius habet manendi in domo patris in æternum, eo ipso quòd filius est. Significantiusq; dicitur filius in numero singulari: vt plenum ius manendi A
in domo patris explicetur, ne vlla diuisio cum fratre impediens obiiciatur. ❡Et quum multæ sint differentiæ inter filium & seruum, hanc solam suauissimus doctor assumpsit: quoniã hæc differentia directe manifestat fructum libertatis. Dixerat enim quòd veritas liberos vos faciet: nec vlteriorem fructum subiecerat. & propterea modo fructum libertatis subiũgit: qui est manere in domo in æternum. Quem dependere à filio, ex hac differentia infert subiũgendo. *Si ergo vos filius librauerit.* pro, liberos faciet, *vere liberi eritis.* pro, estis. ex hoc ꝙ filius manet in domo in æternum potestatem liberum faciendi seruum habet. Et si hac potestate vsus fuerit filius æterni patris erga vos seruos peccati, subiungendum erat manebitis in domo in æternum. Sed radicem manendi in domo in æternum, subiunxit. vere liberi estis: hoc est nõ estis amplius serui peccati, sed vere liberi, ad differentiam eorum qui sunt liberi ad temp⁹: & B
consequẽter manebitis in domo patris mei in æternum. in qua serui peccati ad tempus quidem manere possunt, non autem in æternum. Domus enim dei (vt patet. 1. ad Timo. 3.) est cõgregatio fidelium. in qua multi serui peccati sunt, sed non perseuerabunt in æternum in societate iustorum: quòd esset manere in domo dei in ęternũ. Cõsidera quòd prius dixerat veritas vos liberos faciet: & modo dicit, si filius vos liberos faciet. vt intelligamus libertatẽ nõ pẽdere ex sola cognitione veitatis, nõ pendere ex solis actibus nostris quos numerauerat (scilicet permanere in sermone eius, & cognoscere veritatẽ) sed etiam ex gratia filii. Et vere sic est: quoniam ex parte nostri requiritur & id quod est intellectus & id quod est operis: ex parte autem dei requiritur donum filii ad nostram libertatem. ❡Considera rursus quòd libertas à passionibus, à respectibus mundanis & huiusmodi, oritur à libertate spiritus, quæ est ꝑ veritatem fidei: & per oppositum esse seruum passionum & respectuum humanorum, ex seruitute peccati prouenit. & propterea iesus contra libertatem gratiæ quæ est per veritatẽ fidei ẽ regione locat seruitutem peccati. *Scio quia:* pro, quod, *filii.* pro, semen, *abrahæ estis.* Occasione C
accepta ex eo quod dixerant discipuli iudæi semen abrahæ sumus, arguit eos. intẽdẽs ꝙ licet natura descẽderint ex abraham, imitatione tamen morum ex alio sunt patre quam abraham. assentit itaq; generi secundum naturalem originem ex abraham: & opponit cõtrarium morem dicendo. *Sed quæritis me interficere.* in quo apparet ꝙ isti qui crediderunt ei, iam mente recitauerant. ❡*Quia sermo meus non capit.* pro, non habet locum, *in vobis.* Ne excusarent tanquam iustam intentionem occidendi ipsum, subiungit innocentiã suam. acsi apertius dixisset. quæritis me interficere non ob aliquod meum crimen, sed quia sermo meus non habet locum in vobis. Et vere sermo eius nõ habet locum in animis passionibus subiectis: quales esse istorũ animos, & præcedentia & sequentia testantur. Ex eo enim quod sermo iesu non habebat locum suum in animis iudæorum, procedebat ꝙ ipse vt blasphemum ac vt violatorem sabbati persequebantur. passio siquidem animi impedit mentem à discretione veri. D

❡*Ego quod vidi apud patrem.* Deest, meum, *loquor.* arguit rõnem arguendi, ad conuincendũ eos quod habent alium patrem quam abraham. Et arguit ab exemplo suo, ego loquor quæ vidi apud patrem meum. & vna eademq; sententia ab exemplo suo arguit & iustitiam doctrinæ suæ explicat, dicendo se loqui visa apud patrem suum deum. ❡Nec te moueat quod superius dixerat se loqui audita & docta à patre. Eadem siquidem sunt visa, audita & docta, diuersis rationibꝰ diuersimode significata. Hic enim significantur vt visa, ad testificandum euidentem notitiam illorum se habere. Et quia argumento ab exemplo congruit, vt congrue inferat, subiungit. *Et vos.* Deest, igitur, *quæ vidistis apud patrem vestrum facitis.* Quemadmodum ego E

F loquor quæ vidi apud patrem meum, sic consequens est vt vos quæ vidistis apud patrem vestrum faciatis. Quod est dicere ꝙ q̄rendo me interficere, facitis q̄ vidistis apud patrē vestrū: vt hinc, intelligerent se alium patrem habere quam Abraham. *Respōderunt, & dixerunt ei. pater noster Abrahā est.* audientes se facere quæ viderunt apud patrem suum, & nō intelligentes quid Iesus intenderet, prestant in carnali origine, rursus asserēdo suum patrē esse Abraham. Acsi apertius dixissent. hoc scimus ꝙ pater noster Abraham est: quid autem tu intendas dicēdo ꝙ facimus quæ vidimus apud patrem nostrum nescimus. *Dicit eis iesus. Si filii Abrahæ estis.* pro, essetis, *opera Abrahe facite.* pro, faceretis vtique. Non de filiis secundum carnem sed secū dum imitationem fidei & morum loquitur, dicendo. si filii, imitatione, essetis Abrahæ faceretis vtique opera Abrahæ. Nec eget probatione hæc conditionalis. *Nunc autem queritis me interficere.* Procedit à destructione consequentis, ad destructionem antecedentis, opus vestrū est quærere occidere me, non virum iniustum seu malum, sed. *Hominem qui veritatē vobis locutus*

G *sum.* Nota singulas particulas. Primo hominem. in quo nullum sonat meritum vt occidatur, sed potius vt non occidatur. Deinde qui veritatem locutus sum. ad excludendū crimē quodcumq; tam mendacii quam falsitatis. *Quē audiui a deo.* ad excludendum crimen pseudoprophetæ. Et per hoc excludit vtranq; causam quæ secundum legem erat contra prophetas. scilicet si vel falsum dixisset, vel propheta esset non veri dei sed idolorum seu dæmonum &c.

¶ *Hoc Abraham non fecit.* Pronomen hoc, demonstrationem simpliciter exercet, demonstrat enim genus operis: & non hoc opus indiuiduale. Intendit siquidem ꝙ simile opus nunq̄ fecit Abraham. Et in hoc completur destructio consequentis.

¶ *Vos facitis opera patris vestri.* Vbi cōcludendum erat vos non estis Abrahæ filii, imitatione, cōcludit nō dictam negatiuam: sed affirmatiuam cōtinentem in se virtualiter illam: dicendo. vos facitis opera patris vestri. intendit enim inferre cōclusionem pendentē etiam ex an-

H tedictis, vos quæ vidistis apud patrem vestrum facitis. Excluso namq; ꝙ non facerent opera abrahæ, persistit in conclusione priore vos facitis opera alterius quam abraham patris vestri: non secundum carnem sed secundum morem. *Dixerunt itaque ei.* Tandem intellexerunt qđ non de patre carnali, sed de patre fidei ac morum Iesus loquebatur, & propterea inchoāt nouam responsionem. *Nos ex fornicatione non sumus nati.* Fornicationem appellant idolatriam: eo ꝙ in sacra scriptura filii fornicationum appellantur israelitæ idolatræ. De patre ergo fidei, religionis, & consequenter morum. respondent se non esse secundum cultum & mores natos ex idolatria. *Vnum patrem habemus deum.* Non sumus vt Samaritani, habentes plures patres religionis: colentes plures deos, seu colētes deum verum & cum hoc alium deū. hi enim habēt plures patres: nos verò vnum tantum patrem religionis habemus deum, qui solus est deus.

¶ Et dicunt hoc vt reiiciant verba iesu, vos quę vidistis apud patrem vestrum facitis. Non enim possent argui si facerent quæ vidissent apud patrem suum deum.

I ¶ *Dixit ergo ei iesus.* Consequenter ad eorum verba dicit. *Si deus pater vester esset, diligeretis vtiq; me.* hoc est si deus amore & honore haberetur à vobis pater, diligeretis saltem me. Et non dixit diligeretis & honoraretis: quoniam ab honorando poterant excusari ex ignorantia ꝙ ipse esset deus: sed à diligendo nulla poterant palliatione se excusare. debebant enim ipsum diligere saltem vt dei nuncium seu prophetam. consequens namq; est vt diligens aliquem vt patrem, diligat omnem nuncium illius vt rem patris. Propter quod subiungit.

¶ *Ego enim ex deo processi.* deus de deo æterna natiuitate, & homo missione. *ET veni.* pro, venio. ad prædicandum, ad redimendum mundum. Ecce ratio consequentiæ: ꝙ si deus pater vester esset diligeretis me, quia ego ab illo processi & veni, quia sum res dei & nuncius eius.

¶ *Neq; enim a meipso veni.* pro, venio. hoc est non venio ad prædicandum ex proprio consilio secluso deo. *Sed ille me misit.* ad euangelizandum. *Quare, loquelam meam nō cognoscitis?* interroga-

k tiue legendum esset. Et est sensus: quare non cognoscitis loquelam meam esse diuinam ex ipsa loquela? Sicut enim petrus galileę loquens: ex loquela agnitus est (quum dictum est illi. Galilæus es, nam & loquela tua manifestum te facit) & cōmuniter hominum patrię loquelis agnoscuntur, ita iesus loquelam suam diuinam habens dicit, quare loquelam meam non cognoscitis? Quemadmodum enim miracula sua faciebat non sicut alii prophetæ sed modo diuino (scilicet imperando) & quemadmodum docebat tanq̄ potestatē habens, ita modus loquendi diuinus erat, & diuinitatē sonabat. Quod ministri pontificum in p̄cedenti capitulo testati sunt: qui missi vt eum caperent, ex modo loquendi iesu mutat retulerunt, nunq̄ sic locutus est homo sicut loquitur iste homo. ¶ *Quia non potestis audire sermonem meum.* Reddit ipsemet Iesus rationem quare loquelam suam non cognoscerent. Acsi apertius dixisset. Dicam ego

dicam ego vobis quare loquelā meā nō cognoscitis. ratio est quia nō potestis audire sermonē meū: tanto me odio habetis, tanta inuidia me prosequimini vt nō possitis audire sermonē meum. hinc enim fit vt nō possitis cognoscere loquelam: fastidio habētes sermonē meū, nō cognoscitis loquelam. Et dixit hoc: ad explicandum quod ignorantiæ suę causa sunt ipsimet, est eorum malitia passio tāta vt nec audire quidē possint sermonē eius. Redditq; simul veram causam non cognoscendi loquelam. oportet enim ad discernendum loquelam attente audire sermonem loquentis. *Vos ex patre diabolo estis.* Quod plures in genere dixerat patrē vestrum, demum explicat illum. Diabolus (vt dictum est) Græca est dictio: & ex vi sermonis significat calumniatorem seu delatorē. translatum autem est ad significandum dæmonē tam apud Græcos quam apud latinos. ita ꝙ hoc in loco nomen est dæmonis. Patrem autē nō natura, sed exēplo dicit. Vnde & subiungit. *Et desideria patris vestri vultis facere.* Quod habeatis diabolum vt exēplar quōd imitamini, hinc patet quia desideria illius vultis facere. filii enim est adimplere desideria paterna. In quo ostēdit eos obsequētissimos esse filios diaboli: vtpote qui non expectant præcepta patris, sed spōtanei sunt ad adimplendum desideria patris. B

¶ *Ille homicida erat ab initio.* Probat quod ipsi desideria patris diaboli volūt facere quo ad duo scilicet homicidum & elongationem á veritate. vtrumq; enim horum erat in istis: quærentibus interficere Iesum, & elongatis valde á veritate quam euangelizabat iesus. Et propterea vtrūq; horum manifestat esse in diabolo: vt conuincantur quōd volendo hæc facere, volunt adimplere desideria diaboli. Ille, diabolus, homicida erat. Vere homicida: qui occidit hoīem anima & corpore. abstulit enim vitam animæ & vitam corporis, nō ab vno hoīe sed ab homine, ab humano genere. vere homicida: quoniā ex intentione occidendi animam & corporis hoīs, tentauit & suasit homini. Et dicit ab initio: quia in initio mundi quo creatus fuit homo homicidium fecit. *Et in veritate non stetit.* Declarat alterum crimen dæmonis, qđ fuit prius quam homicidium. Et est sermo de veritate fidei. In principio siquidem oēs angeli illuminati sunt veritate fidei supernaturalis beatitudinis, ad quam peruenire possent propriis meritis: sed aliqui perseuerarunt in veritate fidei reuelatæ beatitudinis, appetentes & petētes illam ex diuina gratia: aliqui aūt non perseuerarunt in veritate conformantes se gratiæ reuelatæ beatitudinis. & ꝓpterea dicuntur in veritate nō stetisse. *Quia non est veritas in eo.* hoc est quia non est in eo amor veritatis. Et cōsidera ꝙ vbi debuisset dici, quia nō fuit in eo veritas, dixit quia non est in eo veritas: vt plus significaret: vt scilicet manifestaret perseuerantiam nō veritatis in diabolo. ita ꝙ quia ex tūc nō est in eo veritas vt amata in amāte, ideo in veritate nō stetit. vera enim & propria ratio non perseuerandi in veritate reuelatæ beatitudinis, est negatio amoris ad veritatem. In hoc nanq; primū discreti sunt angeli boni á malis: quod illi amauerunt veritatem reuelatam vt regulam & finem actionum suarum, isti autem non amauerunt illam nec amant. Et aduerte ꝙ ꝗuis sit sermo de veritate iustitiæ fidei reuelatæ, non tamen dicitur & in veritate iustitiæ fidei, sed in veritate non stetit: & similiter non dicitur quia nō est in eo veritas iustitiæ, sed quia nō est in eo veritas. ad significandum ꝙ veritas iustitiæ fidei, est veritas ex qua pendet oīs veritas quę est in libera potestate cuiuscunq; creaturæ. Ita ꝙ ideo dicitur absolute ī veritate & veritas: eo ꝙ est sermo nō de hec vel illa sed absolute in qua liberum est stare, quę potest amari & non amari. Quod dicimus propter veritatē naturalē intellectus: quę non subest libertati creaturæ rōnalis: quę & remansit ī diabolo. De hac enim non est sermo, sed de veritate in qua stare vel nō stare positum est in libertate rationalis creaturæ: vt textus ipse clare sonat. *Quum loquitur mendacium, ex propriis loquitur.* Veritatē reuelatam reliquit naturalem autem habet non propriam sed communicatam â deo: sed quū mendacium loquitur, non ex communicatis sibi á deo. *Quia mendax est pater eius.* Scilicet mēdacii. Non solum est mendax, sed etiam primus qui dixit mendacium. Primum enim mendacium in sacra scriptura commemoratum est, mendacium quod dixit diabolus Euæ, nequaquam moriemini. *Ego autem* si. pro, quia, *veritatem dico, non creditis mihi.* Duarum cōditionū quas descripsit in dæmone, alteram (scilicet homicidii) superius descripserat istos imitari, dicendo quæritis me interficere. alteram (scilicet auersionis à veritate) subiungit modo istos imitari: dicendo ꝙ quia dico veritatem ideo non creditis mihi. vere comprobatur inimica vobis veritas, ex eo quod nō creditis mihi quia dico veritatem. hoc enim est cōprobare vos esse filios diaboli, qui contrarius est veritati, vtpote pater mendacii. *Quis ex vobis arguet.* pro, arguit, *me de peccato?* Ne iudæi se excusarent, dicendo quod ideo non credunt ei quia peccator est innocentiam suam ab omni peccato proponit dicendo. Quis ex vobis arguit, hoc est habet rationem arguendi, me de peccato? quasi dicat. nullus, quia nullum peccatum habeo.

¶ *Si verita-*

A

C

D

E

Si veritatem.Deeſt autem.ſi autem veritatem *dico*.Partitione vtitur. ſi non poſſunt argui de
F peccato,ſed veritatem dico.*Quare vos non creditis mihi?* Et intendit probare ꝙ dixerat ſcilicet
quia veritatem nõ creditis mihi. Acſi aptius diceret.ſi nõ ex odio veritatis nec ex meo pec
cato,reddite vos rationem quare vos non creditis mihi,ex quo ego dico veritatem.
¶ *Qui ex deo eſt*.Adiungit alteram rationem quare non credunt ſibi,dicendo qui ex deo eſt.
nõ loquendo de eſſe naturæ,ſed de eſſe moris.Et eſt ſenſus.Qui ex deo eſt ſecundũ affectum.
¶ *Verba dei audit*.id eſt ſuſcipit.Verba quidem dei neceſſaria ad ſalutem,ſuſcipit vt neceſſaria
ad ſalutem:verba aũt dei exhortatoria,ſuſcipit vt expedientia illa vt pcepta,hæc vt conſilia.
¶ *Propterea vos non auditi* .Hinc apparet ꝙ non de auditiõe corporali ſed de auditiõe interna
(hoc eſt ſuſceptione)ieſus loquitur.nam ad literã illis loquebatur verba diuina q̃ audiebant.
Ex hoc enim ꝙ dicit in pſenti non auditis,ſignificat quod de interna locutione loquebatur.
¶ *Quia ex deo non eſtis*.ſecundum affectum.Cõſidera in hac illatione affirmatum eſſe ex deo, i
ferre affirmationem audiendi verba dei:& negatum eſſe ex deo,inferre negationem audien-
di verba dei.vt intelligamus propriam afferri cauſam.nam in cauſis propriis affirmatio eſt
G cauſa affirmationis & negatio negationis.Et vere ex dono dei in affectu (ſiue donum illud
ſit gratuita motio,ſiue quodcumq; aliud gratuitum)inde prouenit interna auditio verborũ
dei:ſiue exterius ſiue interius proponantur.Vbi etiam nota quod non repetit verba dei,dicẽ
do propterea vos non auditis(non enim dicit propheta vos nõ auditis verba dei.)vt intelliga
mus eadẽ eſſe verba ipſius & verba dei:vt intelligerent iudæi quod idem erat nõ credere ver
bis ieſu & nõ audire verba dei.Quod iudæi intellexiſſe ſe mõſtrant in ſubiuncta reſpõſione.
¶ *Reſponderunt ergo iudæi*.Hactenus euangeliſta non aliter nominauit reſpondendes,vt intel-
ligeremus illas locutos iudæos qui crediderunt Ieſu.modo nominat iudæus reſpondentes,
ad inſinuandum quòd docente ieſu in templo illos iudæos qui crediderunt ieſu,conuenerũt
interim ad eos alii iudæi. iſta quòd reſpõſio ita nõ aſcribitur illis qui crediderunt vt propria,
ſed communis ſignificatur iudæis ibi præſentibus,tanq̃ laceſſitis iniuria duplici.tum ex deo
H non eſtis.tum ex patre diabolo eſtis.Et dixerunt ei. *Nõ ne bene dicimus nos*. Vbi manifeſtant ſe
hæc quidem dixiſſe,ſed modo agnoſcere quòd bene dicunt,modo approbant dicta.Nec a-
iunt nonne bene dicunt,ſed bene dicimus nos:manifeſtantes ſe eſſe illos qui perſeuerant di-
cendo hæc.*Quia*.pro,ꝙ,*ſamaritanus es tu*. non genere ſed more.ſamaritani enim.& contrarii e-
rant iudæis, & partim ſeruabant ritum iudæorum & partim non & propterea quia ieſus
videbatur contrarius eis, & videbatur,partim ſeruare legem & partim ſoluere violando ſab
batum,ideo contumelioſe appellant eum ſamaritanum moribus.
¶ *Et dæmonium habes?* Nolentes credere ieſum miracula facere diuina virtute, doctrinamque
habere à deo,attribuunt vtrumq; dæmoni.Et intẽdunt quòd ieſus dæmoniaca virtute,& mi
I racula faceret & doceret:proptereaque tot arrogare ſibiipſi.*Reſpondit ieſus*.Non ad contume
liam propriam.qua appellatus eſt.Samaritanus:ſed ad iniuriam dei,qua dictum eſt dæmo-
nium habes.Hæc enim directe tollebat fidem credentium,tollebat veritatem doctrinæ,noce
bat populo.præter hoc erat directe contumelia diuina,vt filius dei diceretur dęmoniacus.
Ego dæmoniũ non habeo.Maxima manſuetudine iniuriam declinat ſimplici negatione.
¶ *Sed honorifico patrem meum*.Probat ab opere ſe non habere dæmonium,quia opus facit con-
trarium dæmonio:ſcilicet honorifico patrem meum.Dæmon enim contra honorem dei pu
gnat:ego autem meum patrem deum honorifico,verbo& opere.*Et vos inhonoraſtis*. p,inhono
ratis,*me*.Et vos hæc verba non dicitis vt credatis me eſſe talem:ſed ad inhonorandum,ad cõ
tumelia afficiendum me.*Ego autem non quæro gloriam meam*.Quamuis dicam quòd vos inho-
k noratis me,non tamen propterea ego homo quæram meam pręſentem.Rurſus quamuis dí-
cam de meipſo ꝙ ex deo proceſſi,& alia huiuſmodi,non tamen per hęc quęro gloriam meã:
hoc eſt non quęro per hęc,honorari & laudari ego homo,ſed quæro obedire,declarare veri
tatem,euãgelizare vobis quę ſunt ad dei gloriam & veſtram ſalutem.& breuiter nõ intẽdo
nec quæro præſentem gloriam meam:ſed opera obedientiæ,ſed merita,ſed vt laudetur &
glorificetur deus.*Eſt qui quærat deus*.Licet ego non quęram gloriam meam,ſcitote tamẽ mi
hi eſſe debitam,& quod extat deus qui quærat gloriam meam.intentio mea ſecundum quod
ſum homo,non tendit ad hoc vt ego homo in præſenti glorificer àvobis:intentio tamen dei
tendit ad hoc vt vos glorificetis me. Deus enim vult vt homines honorent in præſenti vi-
ta ſanctos ſuos(ſicut præcipit honorari parentes)quamuis ſancti viri non quærant vt glori-
ficentur in præſenti vita. ¶ NEC dicit eſt qui quęrit, ſed quęrat : vt intelligamus
Deum non tam quęrere quam quæſiturum: hoc eſt præcipere quidem vt glorificetis me,
non tamen

non tamen effectum facere velut studiose q̄rens,sed quæsiturū postea eos qui glorificauerūt &,qui non,examinando merita hominum. *Et iudiet.* Nō aduersatur hæc sententia superiori. A
pater non iudicat quemq̄:quoniam ibi est sermo de iudicio sensibili & vniuersali:hic est sermo de iudicio quòd quotidie exercetur à deo & in vita & in morte hominum. Non solum itaq; extat qui inquirat,sed etiam qui ius dicat non glorificantibus & glorificantibus me:illos puniendo,istos præmiando. *Amen amen dico vobis:si quis sermonem meum seruauerit.* Lacessitus iniuria iesus non desistit á p̄dicatione:instruens ab exemplo p̄dicatores. & quod dixit verbo se non quęrere gloriam proriam,monstrat euangelio:proponendo ea quæ erāt salutis humani generis. Simulq; contestatur à potentia sermonis sui,non dæmoniacum sed diuinum esse suum sermonem:docendo quod siquis sermonem suum opere seruauerit,

¶ *Mortem non videbit in æternum.* Dicit in æternum,ad differentiam mortis temporalis . mors enim æterna est mors animæ:mors verò temporalis est mors corporis. B

¶ Nec dicit nō morietur,sed nō videbit mortem:vt intelligere possent ꝙ de morte illa loq̄batur quę cōsistit in videre,quę priuat non vita naturæ,sed vita quæ cōsistit in visione. quę est vita fœlicitatis æternæ. ita quòd videre mortem,est habere mortem in actibus aīę,visiōe significatis. *Dixerunt ergo ei iudæi. Nunc cognouimus.* Vide furorem. Non solum á cōtumelia inchoant responsionem(quum tamen iesus eis mansuetissime proponeret eorum salutem) sed proprii honoris obliuiscuntur,manifestantes se temere hactenus dixisse,dæmonium habes. Non enim dicunt nunc etiam cognouimus,sed nunc cognouimus. prius igitur nō cognouerant,& tamen dixerat. *Quia.* pro,ꝙ, *dæmonium habes.* impossibilem reputabant veritatem verborum Iesu. & propterea dicunt se nunc cognouisse ꝙ dæmonium habet:vtpote loquens manifeste falsa & impossibilia. *Abraham mortuus est & prophetæ.* Excæcati odio non solum errāt C
intelligendo verba iesu de morte corporis:sed præcipites non dubitant,non quęrunt quo sensu illa verba dixerit,sed diffiniunt de morte corporis dicta. & propterea obiiciunt mortē abrahæ & prophetarum:quos constabat sermonem dei seruasse.

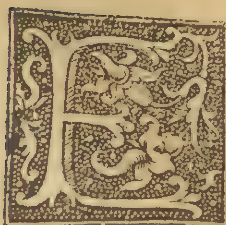
¶ *Et tu dicis. siquidem sermonem meum seruauerit,non gustabit mortem in æternum.* Iesus dixerat nō videbit:mortem spiritus significans actione spiritualissima,qualis est visio. isti vero passionibus excęcati,de morte corporis intelligentes,actionē materialissimā inter sensatiōes(qualis est gustare repetunt. *Nunquid tu maior es patre nostro abraham qui mortuus est, & prophetæ mortui sunt.* Debebant cōsequēter dicere nunquid tu maior es deo(cuius sermo seruatus nō abstulit mortē abrahæ & p̄phetarū:quum dicas siquis sermonē meum seruauerit nō videbit mortem in ęternum)sed passio non solum impedit cognitionem,sed etiam ordinem consequentiáq; sermonis. Simulq; manifestant quam de illo opinionem habebant post tot miracula:q̄d scilicet D
non esset maior nec abraham nec prophetis. *Quem teipsum facis?* sicut à contumelia īchoarūt ita in contumeliá terminát,non dicūt quis es,sed quē te facis? significando ꝙ seipsum exaltaret,ꝙ sibiipsi arrogaret personā q̄ non esset:dicendo tantam esse vim sermonis sui vt seruet à morte. *Respondit Iesus.* ordine p̄postero. nec ad singula,sed ad duo vltima. Omittit enim respondere ad primum(scilicet dæmonium habes)quia iam responderat. *Si ego glorifico meipsum.* Dixerant vltimo,quem te ipsum facis? imponentes ei quòd non esset se faceret seipsum personam tam excelsam. Et propterea ad hoc primum respondet,si ego,homo secluso deo,facio meipsum gloriosum,vt eos dicitis. *Gloria mea nihil est.* tum quia vana,tum quia falso esset gloria quem ego mihi vsurparem. *Et pater meus qui glorificat me.* Ecce vnde veniunt verba gloriosa de me scilicet à patre meo. *quem vos dicitis quia.* pro,ꝙ, *deus vester est.* Clare aperit eis quòd pater suus est deus,non alius deus quam ille quem iudęi dicunt deum suum:vt manifeste intelligas quòd ipse hō non glorificat seipsum,sed deus est qui glorificat illum,deus est qui mādat ei dicere illa,deus est qui dedit ei vnde illa gloriosa verba vera sint. nam deus pater generando filium dedit ei deitatem,ex qua glorificabatur. E

¶ Significanter aūt nō dicit,pater meus deus vester,sed apponit quē vos dicitis deum vestrū. Quia in veritate non erat deus eorū vtpote quē non colebant corde sed ore:iuxta illud. hic populus labiis me honorat,cor aūt eorum longe est à me. *Et non cognouistis eum.* Differētiam subiungit inter se & illos,penes notitiam patris dei. Si pronomen eum monstrat patrē: planus est sensus:quia non cognouerunt deum sub rōne patris ęterni filii. Si aūt pronomen eum demonstrat deū,tunc scrupulus occurrit:quia notus in iudæa deus. Solutio est q̄d si est sermo de notitia fidei,intelligitur de notitia affectiua & effectiua:qua isti carebant. Et huic sensui fauent subiuncta ē regione verba iesu,scio eum & sermonem eius seruo. Si autem est sermo de notitia euidētiæ,planus est sensus quod iudæi non habebant euidetē notitiā dei sui. Quā

uis enim

uis enim potuissent habere euidentiam per creaturas(vt dicitur ad Roma.i.)euidentiam tamen dei secundum specialem prouidentiam qua nominabatur deus eorum non habebant.
F ¶Ego *autem noui eum*.tam filius dei notitia diuina,quam vt filius hominis notitia beata.
Et si dixero quia.pro,ꝙ,*non scio eum ero,similis vobis mendax*.In hoc ero similis vobis quod ero mendax,si dixero quòd nō noui eum.Mendaces erant,dicentes nunc cognouimus quòd dæmonium habes.quòd enim non est nō potest sciri.Et q̄uis impossibile fuerit tam antecedés quam consequens huius conditionalis, ipsa tamen conditionalis est vera. sicut si diceremus si leo volat habet alas,códitionalis estvera:& tamen tam antecedens quā cósequés est impossibile.*Sed scio eum*.Exaggerat iesus se nosse deum patrem suum,& illos ignorare.vt hinc manifestet tum se scire ꝙ pater suus glorificat eum,quòd ipsi nolunt scire.tum vt manifestet cóiunctioné sui cum deo patre,ad excludendum coniunctionem cum dæmone.Propter quòd etiam adiungit.*Et sermonem eius seruo*.verus homo obedio sermoni dei.quòd directe cótrariatur habentibus dæmonium.*abraham pater vester*.Respódet ad id quòd dixerant,nunquid tu Maior es patre nostro Abraham.*Exultauit vt videret*.Desiderium abrahæ ad videndum,des-
G cribitur ab exultatione:vt qualitas ac quantitas desiderii significetur.Quòd enim desideratur exultando, tū magnum tū lætū valde desiderium est.*Diem meum*.hoc est claritatem diuinitatis meę.*Et vidit & gauisus est*.Non visione per essentiam,sed visione certæ notitiæ.
¶Et gauisus est.Textus iste sufficit ad testificandum quòd sic fuit:nec oportet testimonium ex Genesi quærere.*Dixerunt ergo iudæi ad eum.Quinquaginta annos nondum habes*.Vt in toto verba proferrent:dicunt quinquaginta annos,quum iesus duos supra triginta annos haberet. *Et Abraham vidisti?*Hinc apparet quòd Iesus dicendo ꝙ Abraham vidit diem meum, nam de die futuro respectu temporis abrahę sed p̄senti loq̄batur.Ita quòdverba quibusvsus est iesus, significabant p̄sentiam suam abrahæ:alioquin non intellexissent iudæi quòd abraham vidisset.nec Iesus cósequenter respondisset de diuinitate sua vt respondit,dicens.
H ¶*Dixit eis Iesus,amen amen dico vobis,antequam Abraham fieret ego sum*.Non dicit ego fui,vt deū se esse profiteatur:qui ita est quod nō nouit p̄teritum aut futurum.Et hic clare apparet quod de die æternitatis suæ dixit,vidit diem meum,ad manifestandum siquidem illam veritaté, dicit antequam abraham fieret ego sum.ex eo enim quod deitaté suam manifeste affert,significat quod de die deitatis suæ locutus est.*Tulerunt ergo lapides vt iacerent in eum*.Tanq̄ non ferentes blasphemiam,cucurrerunt ad lapides:vt pœna legis statuta contra blasphemos, eum occiderét.Vbi apparet manifestus furor,sine processu,sine autoritate iudicis,sine sentétia procedere ad lapidationé:non habita etiam ratione loci,templi scilicet.*Iesus autem abscondit se*.pro,absconditus est.Non sub aliquo latibulo sed sua potestate.Redditus est enim inuisibilis ab eis.& propterea dicitur absconditus.*Et exiuit de templo*.Desunt hic septé dictiones.
I ¶*Transiens per medium illorum:& præteriit sic*.Quatuor siquidé narrantur de Iesu. Primum ꝙ absconditus est,inuisibilitate.Secundum quod exiuit de templo.Et hinc explicatur locus in quo supradicta ducuerat.Tertium via qua exiuit,dicendo transiens per medium illorum.ne inlligeremus per diuerticula exisse de templo.Quartum modus quo ambulauit scilicet ꝙ sic absconditus inuisibilitate pertransiuit in medio,dicendo & p̄teriit sic scilicet inuisibiliter.
Et in hoc Iesus id quod verbis dixerat(scilicet se esse deum)facto comprobauit.deitatis nāq; opus erat,inuisibilem se reddere coram ipsis statim. ¶Quanto aūt spatio inuisibilis ierit extra téplum,non est aliter scriptum.insinuatur tamen tanto spatio sic iuisse quanto op⁹fuit ad euitendum illum furoré.tantum enim spatium insinuat euangelista,dicédo& p̄teriit sic. Quod tamen non negamus potuisse esse solum spatium infra septa templi:quoniam euange-
k lista nihil de hoc manifestat.

CAPVT IX.

T *præteriens Iesus*.Nō est certum an istud transire fuerit statim post historiam narratam.Ex eo enim ꝙ describuntur discipuli iesu cum eo, apparet ꝙ non fuerit tunc.Nam solus abscóditus exiuit de templo,& p̄teriit in medio illorum.*Vidit hominem cæcum a natiuitate*.Nisi fixisset intuitū erga illum,non attulisset euangelista vt occasionem quæstionis subiunctæ a discipulis quod IESVS vidit illum cæcum.
¶*Et interrogauerunt eum discipuli eius dicétes. Rabbi quis peccauit,hic aut.p,an paréres eius vt cæc⁹ nasceretur?*supponūt discipuli ex pctō p̄uenire mala pœnæ.Et quia hoc eos errasse manife-

rasse manifestat Iesus,nō est mirum ꝙ somniauerint alteram q̄stionis partē scilicet peccatū illius.vere enim assimilatur somnio:quum fuerit nātus cæcus,nec potuerit peccare anteq̄ nasceretur.*Respondit Iesus.Neq; hic peccauit neq; parentes eius.*Subintellige vt cæcus nasceretur:Nō negat eum aut parētes peccasse:sed negat peccatum eorum fuisse causam cæcitatis. A

¶*Sed vt manifestentur opera dei in illo.*Discimus hinc mala pœnæ à deo infligi quandoq; ad manifestandum gloriam ipsius dei. Nec in hoc iniuriam facit deus alicui vtpote qui nulli debet:& qui propter maius bonum disponit res suas sic.¶Significanter aūt dicit opa dei, & nō dicit opus dei:vt intelligamus nō solū opus miraculosæ sanitatis manifestādū in illo,sed ꝙ opa Iesu sint à deo manifestandum in illo.ad hoc enim directe ordinata est miraculosa hæc curatio.*Me oportet operari.*Diuersis occurrētibus occasionibus,multiplicat iesus documēta. Vnde & nunc occasione oblata cæci qui nō petebat curari,docet qua rōne & quanto tepore operaturus est.Dicēdo enim oportet,manifestat ꝙ etiam nō rogatus facturus est opera, ad hoc vt adipleat quod sibi in iunctum est à patre.Hmōi enim necessitatē clare significat, dicēdo me oportet operari opera eius quid misit me.De seipso siquidē misso loquitur. cōstat aūt ipsum oportere adimplere iussa à mittēte.*Opera eius.*Significanter dicit operari opera eius:vt indiuisum significetur operari filii & patris.immo vt vnum & idē operari itelligamus esse filii hominis,filii dei,& patris. B

¶*Qui misit me.*Nō solum ad significandum rōnē necessitatis sed ad explicandum q̄ sunt opera,quę oportet illum operari,dicitur qui misit me.Significatur enim per hoc quod sunt opera ad quæ faciēda missus est in primo suo aduētu.ita ꝙ omnia opera spectantia ad primum aduētum,cōprę hēduntur.*Donec dies est.*Ecce quanto tēpore oportet ipsum facere ea ad q missus est.Et appellat totum tēpus ab initio primi aduētus vsq; ad tēpus secundi aduētus diem, ad similitudinē diei sensibilis.Cōsueuimus enim nostra.exercere donec dies est:iuxta illud ortus est sol,exibit hō ad opus suum & ad operationē suam vsq; ad vesperam.Rōne itaq; teporis idonei ad operandum appellatur totum tēpus vsque ad iudicium dies:eo quod vsque ad tēpus illud,liberum est operari meritorie vel demeritorie.Et vsque ad tēpus illud extēduntur opera Iesu spectantia ad primum eius aduētum.cōtinua enim gubernatio ecclesiæ ad primū eius spectat aduētum.vnde & ipse dixit.ecce ego vobiscū sum vsque ad cōsummatione sæculi.*Venit nox quando nemo potest operari.*Hinc clare apparet quod de die cui succedit nox,locutus est.& quod noctē appellat tēpus in quo nō potest aliquis operari,ꝓculdubio meritoriæ. Vnde nō dicit venit nox in qua ego nō possum operari.sed dicit in qua nemo potest operari:significans operte quod de die & nocte aliorum loquitur: hoc est de tēpore quo alii possunt operari meritorie vel demeritorie & de tēpore quo neutrum poterunt,Quod erit tēpus secundi aduētus.tunc enim erit cōpleta dies merēdi vel demerēdi.& veniet nox:hoc est tempus nō amplius merēdi aut demerendi. ¶*Quandiu sum in mundo,lux sum mundi.*Ne intelligeres diem & noctem succedere sibi iesu,neue intelligeres noctem ꝓpter absentiam ipsius iesu,declarat p̄sentiam suam in mundo esse sicut p̄sentiam lucis solaris.q̄ semper est clara, nullaque habet in se vicissitudinem diei & noctis,sed semper est lux mundi:diuisio aūt diei & noctis, est partibus terræ.Acsi apertius dixisset nō dixi diem & noctem nisi vestrum diem & vestrā noctem.nam vobis est dies & vobis nox,nō mihi:quia ego quandiu sum in mundo siue i primo siue in secundo aduentu, semper sum lux mundi,semper luceo luce intelligibili. Vnde non definitur certum tempus dicendo q̄diu futurum sit tempus quo non sit in mundo : sed significatur coæuitas lucendi mundo ad eius esse in mundo.& quia esse in mundo erit æternum,ipse quoque erit lux mundi in æternum.In cuius signum non dicit q̄diu ero, nec dicit lux ero:sed vtitur præsenti tempore(quod est proprium deitatis & æternitatis)dicendo vtrobique sum.*Hæc quum dixisset,expuit in terram:& fecit lutum ex sputo.*Non accepit puluerem ex terra,& in vola manus fecit lutum:sed expuit in terram & ibi fecit lutum.*Et liniuit lutum.*Nō solum posuit lutum,sed vngendo,illud super oculos extendit.*Super oculos eius.*pro,cæci.*& dixit ei.Vade,laua in natatoria siloe.quod interpretatur missus.*Quia dictione hebraica vtebatur scribēs græce(quis esset nomen propriū)apponit interpretationē ad significandū mysteriū virtutis illuminatiuæ in illo lauacro esse nō ex natura sex ex significato:hoc est ex misso hoc est verbū caro factū est.*Abiit ergo,& lauit:& venit.*ex lauacro illo.*Videns.itaq; vicini & qui viderant eū prius quia mendicus.*pro,quod cæcus,*erat,dicebant.nonne hic est qui sedebat & mendicabat?alii dicebāt quod hic est quia est.alii autem,nequaquam sed similis.*Superfluunt duę dictiones:nequaquam sed.Legēdum est.*Alii autem similis eius.*pro,ei,est.*Ille vero.*Superfluit vero. C D E

¶Dicebat

F ¶*Dicebat quia.*pro,ꝙ,*ego sum.Dicebant ergo ei.quomodo aperti sunt tibi oculi?Respondit ille:*Desunt
duæ dictiones.Et *dixit.Homo qui dicitur Iesus lutũ fecit & vnxit oculos meos.*Si quæritis quomó co
gnouit cæcus ꝙ iesus lutum fecerit,quum hoc non viderit?Respondetur quòd spuere illum
in terram,sensu auditus percipit:facere autem lutum,relatione ipsius aut assistentium disci-
pulorum cognouit.Non enim res gesta est concurrentibus solis nudis verbis quæ recitat euã
gelista:vt conuincitur ex eo ꝙ non recitatur promissio recipiendi visum.Non enim recitatur
dictum,vade laua in natatoria Siloe & recipies visum.quod tamen constat fuisse ei dictum.
Quemadmodum ergo hoc non est recitatum,ita non sunt recitata verba quæ interuenerũt
inter cæcum & Iesum seu discipulos.oportet enim subintelligere ꝙ aut cæcus dixerit quid
vultis mihi facere?aut ꝙ ei sine interrogatiõe dictum fuerit.bono animo esto,permitte luto
ꝙ facit seu fecit iesus vngi oculos tuos.A ratione siquidem humana alienum est quod res sic
G nude gesta sit,cum solis verbis euangelistæ.E*t dixit mihi.Vade ad natatoriam Siloe & laua. Et
abii & laui,& video.*pro,vt autem abii & laui,visum recepi.Et *dixerunt.*pro,dixerunt igitur,
*ei.vbi est ille? Ait.nescio. Adducunt ad Pharisæos eum qui.*Deest,dudum,*cæcus fuerat.Erat autem sabba
tum quando lutum fecit Iesus,& aperuit oculos eius.Iterum ergo interrogabant eum & Pharisæi quomo-
do vidisset.Ille dixit eis.lutum posuit mihi super oculos:& laui & video.*Dicebant ergo *ex pharisæis qui-
dam.non est hic homo a deo,qui sabbatum non custodit.alii autem dicebant.quomodo potest homo peccator
hæc signa facere?Et schisma erat inter eos.dicunt ergo.*superfluit ergo.*Cæco iterum.tu quid dicis de illo.*
pro,quia,*aperuit oculos tuos?*Interrogant pharisæi illum qui fuerat cæcus.quid dicis de Iesu,
propter hoc ꝙ aperuit tibi oculos?*Ille autem dixit quia.*pro,ꝙ *propheta est. Non crediderunt ergo
Iudæi de illo quod cæcus fuisset & vidisset,donec vocauerũt parentes eius qui viderant.& interrogauerunt
eos,dicentes.Hic est filius vester quem vos dicitis quod cæcus natus est?quomodo ergo nunc videt? Respon
H derunt eis parentes eius:& dixerunt.Scimus quod hic est filius noster.& quod cæcus natus est.quomodo au
tem nunc videat nescimus:aut quis eius aperuit oculos,nos nescimus.ipsum interrogate:ætatem habet.*Tran
spositę sunt particulæ.Legendum est.
¶*Ipse ætatem habet,ipsum interrogate:ipse de se loquatur.*pro,loq̃tur.*Hæc dixerunt parentes eius quo-
niam timebant iudæos.iam enim conspirauerant iudæi,vt siquis eum confiteretur esse christum,extra Syna-
gogam fieret Propterea parentes eius dixerunt quia.*pro,quod *ætatem habet,ipsum interrogate.Vocaue
runt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus:& dixerunt ei.Da gloriam deo.nos scimus quia.*ꝑ,quod *hic
homo peccator est.*Non valentes pharisæi inficiari factum,procurant vt illuminatus non adhę
reat Iesu,nec publicet miraculum in laudem Iesu.& hoc sub specie diuinæ gloriæ.intendunt
I enim dicere quòd gloria miraculorum danda est deo,nõ homini pctõri. quod det gloriam
deo,affirmando cum eis veritatem scilicet quod Iesus est pctõr,& quod deus illuminauit eũ.
¶*Dixit ergo eis ille.Si peccator est nescio. vnum scio quia.*pro,quod,*cæcus quum essem,modo video.Di
xerunt ergo ei.*Deest,rursus.Iterum interrogant,si forte variaret narrando factum.
¶*Quid fecit tibi?quomodo aperuit tibi oculos?Respondit eis.dixi vobis iam:&.*Deest,non,*audistis.*In-
tendit qui fuerat cæcus arguere eos quod non audierant interno auditu,quod non erant sur
di corde.Ita quod de auditu interno loquitur.Quum autem subdit.
¶*Quid iterum vultis audire?*de auditione exteriori loquitur.
¶*Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?*insinuat se iam discipulum iesu esse.
¶*Maledixerunt.*pro,conuitiati sunt.Non enim imprecatio significatur,sed conuitium.
¶*Ergo ei:& dixerunt. Tu discipulus illius sis.*pro,es.intellexerant pharisæi istum se profiteri disci
pulũ iesu.& hoc ipsum in conuitium illi dicunt.sicut cõuitiando dicimus,tu es indisciplina-
bilis,& similia.Erant enim isti de numero illorum de quibus scriptum est,væ qui dicitis bo
num malum.esse namq; discipulum christi in contumeliam vertunt.
k ¶*Nos autem Moysi discipuli sumus.*Tanq̃ conuitii rationem reddentes,iesum cõtrarium Moysi
ponunt:occasione illa quia sabbatum non custodit.institutum á Moyse.
¶*Nos scimus quod Moysi locutus est deus:hinc autem nescimus vnde sit.*Quantum ad doctrinam.Fa
tebantur enim se nescire vnde sit doctrina iesu,sciẽtes doctrinã Moysi esse á deo:sed nolebãt
scire.*Respõdit ille hõ:& dixit eis.in hoc enim mirabile est quia.*ꝑ,ꝙ *vos nescitis vnde sit:& aperuit meos
oculos.*Eorũ ignorãtiã iunctã miraculo illuminatiõis suę,vertit iste hõ in cumulũ miraculi.Et
intẽdit ꝙ si vos sciretis vnde sit(puta á deo)minꝰ miraremini de opibꝰ eiꝰ:sicut minꝰ mirabã-
tur de miraculis xp̃i illi q ꝓ certo tenebãt ipsũ esse filiũ dei.sed vestrũ nescire accumulat admi
ratione:vtpote latẽtiorẽ cõtestãs causam euidẽtis facti fere oĩbus manifesti quo aperuit ocu-
los meos

los meos. *Scimus autem quia*.pro, ꝙ *peccatores deus non audit.* Secundum communem regulam communiter à fidelibus creditam, loquitur iste homo. Regulare siquidem est peccatores nõ exaudiri à deo: hoc est perseuerantes in animo peccandi. Tales nãq; soli dicuntur peccatores cõmuniter. qui enim nõ perseuerant, aut vocantur pœnitentes. Nec obstat si perseuerãtes in peccatis, quandoque exaudiantur: quoniam hoc est præter regulare & rarum. *Sed si quis dei cultor est, & voluntatẽ eius facit, hunc exaudit*. pro, audit. Et est sermo de audire cum effectu: quod dicimus exaudire. Et dixit hęc, ad redarguendũ aliud dictum pharisæorum, s. nos scimus ꝙ hic homo est peccator. ex hoc enim quòd iesus exaudiebatur à deo, arguit quod non erat peccator. ¶ *A seculo non est auditum quia*. pro, quòd *quis aperuit oculos ceci nati*. Procedit ad vltiora ex nouitate facti: ex hoc quòd nunquam alias legitur factum à quocunque propheta simile miraculum. *Nisi esset hic a deo*. Non sufficit isti homini conclusisse negatiuam (.s. quod iesus non erat peccator) & communem conditionem iustorũ scilicet quod cultor dei est & voluntatem eius facit: sed ex nouitate miraculi infert ipsum esse à deo. ad confutandum tertiũ pharisæorum dictum, hunc autẽ nescimus vnde sit: apertius dicens ꝙ ex ipso facto apparet hunc iesum esse à deo, & quo ad miracula & quo ad doctrinam. *Non poterat*. pro, non posset. *facere quicquam*. Verum dicit iste olim cæcus secundum doctrinam legis. in qua eruditus erat. Homines nãque esse à deo, cognoscebant ex miraculis sic enĩ cognoscebant Moysen. Eliã, sic Eliseum. Non dum intellexerat cæcus iste nouã christi doctrinam: quia docuit quod etiam gratia miraculorũ cõceditur peccatoribus. & propterea dixit, nisi iustus esset hic a deo nõ posse facere quicq̃. Et nihilominus regulariter loquẽdo. gratia miraculorũ nõ nisi cõceditur. ¶ Et hæc intellige exponendo verba istius cęci dicta ab eo. Quod ideo dixeri: quia cõferẽdo primã responsionẽ quã dederat Pharisæis dicentibus nos scimus ꝙ hic homo peccator est, cũ iis quæ modo dixit, apparet superuenisse intus diuinũ lumen quo protulit hæc verba de Iesu. Nam prima responsione dixerat, si peccator est nescio. modo vero probat ꝙ nõ est peccator sed dei cultor & faciens eius volũtatem: & (quod plus est probat ꝙ est adeo, ex nouitate tanti miraculi. Vnde exponẽdo tãquam ex interno lumine Procidentia, dicta de hoc singulari verissima sunt ꝙ nisi esset hic adeo missus nõ posse facere quicquã mirabiliũ operũ que fecit. ¶ *Responderunt: & dixerunt ei in peccatis*. Deest, tu.) Contemptiue appositum videtur pronomen. ¶ *Natus es totus*. Cæcitatẽ pœnam peccati interpretãtes, dicũt eum natum totum in peccatis. Et refertur totum ad animã & corpus. Omnes namq; secundum animã nasci in peccato, didicerant à Dauide. Ecce enĩ in iniqtatiuibꝰ cõceptꝰ sũ. &c. Sed quia iste etiam in corpore cũ pœna peccati natus fuerat, ideo dicũt in peccatis tut natus es totus: hoc secũdũ vtramque partẽ, animam & corpus. ¶ *Et tu doces nos*. Repetunt pronomẽ cõtẽptiue: & indignũ dicunt vt doceat. Præsumptionis eum arguunt: tanquam immersum peccatis, præsumẽtem officium iusti. docere siquidem diuina, officium est iustorum. ¶ Significanterq; adiungunt nos. acsi aperte dicerent. Si doceres infimos aut pares tolerabile forte esset: sed quod tu doceas nos (Pharisæos profitentes religionem & iustitiã) intollerabile est. ¶ *Et eiecerunt eum foras*. hoc est extra Synagogam decreuerunt eum esse: hoc est excommunicauerunt eum. Quod enim modo est excommunicare, hoc tunc erat ab eorum congrẽgatiõe separare: quod est extra Synagogam facere. Qui autem essent actus à quibus priuabantur seu separabantur isti, non est scriptum. ¶ *Audiuit iesus quia*. pro, quod, *eiecerunt eum foras. & quum inuenisset eum*. Non dicit reperisset, tanquam fortuito obuium: ad significandum, quod ex intentione inuenit eum. Quod ideo dixit Euangelista: vt instrueret pastores ecclesiæ, vt essent studiosi erga repulsos ab aliis propter nomen iesu. ¶ *Dixit ei. Tu credis in filium dei?* Non interrogat tu credis in me, sed in filium dei, latentem in homine. fidem enim diuinitatis suæ exigit, ¶ *Respondit ille: & dixit. Quis est domine*. supple filius dei. ¶ *Vt credam in eum?* Quamuis cæcꝰ iste agnosceret iesum esse illum qui se illuminauerat, non tamen didicerat quod ipse esset filiꝰ dei & propterea credens iesu, ab ipso petit quis est filius dei: exhibens separatum ad credẽdũ. ¶ *Et dixit ei iesus. Et vidisti eum*. scilicet filium dei, in corpore. ¶ *Et qui loquitur tecum, ipse est*. Pronomen eum & Relatiuum qui, significant hypostasim filii dei esse hypostasim illam quæ videbatur, quę loquebatur: ad confutationem hæreticorum distinguentium plures hypostases in Christo. ¶ *At ille ait. credo domine. Et procidens adorauit eum*. Superfluit procidens. Verbis dixit credo domine: & facto adorationis confessam fidem executus est opere religionis. *Et dixit ei Iesus*. Superfluit ei. Non dicit Euangelista subiuncta verba dicta illi qui fuerat cæcus: sed absolute dicta â Iesu in communi. ¶ *In iudicium ego in hunc mundum veni*.

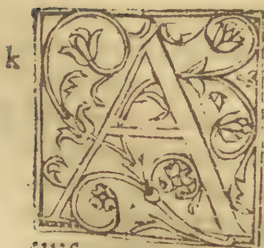
 Non est

Non est contraria hęc sententia illi superius dictę capi. 3. non misit deus filium suum in mū
F dum vt iudicet mundum: quoniā ibi de officio suo loquitur, hic autem de effectu qui cōsurgit ex officio eius. Vnde ibi negauit se iudicare, quod sonat officium: hic verò nō affirmat se venisse ad iudicandum, sed venisse ad iudicium, tanquā consurgens ex suo officio. Subiuncta enim verba hunc sensum manifestant. *Vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant.* Ex officio prædicandi, docendi, miracula faciendi, & demum redimēdi mūdum per crucem, consequutum est hoc iudicium tum discretiuum tum punitiuum: vt qui non vident, tā gentiles qui modo nō vident quàm iudæi qui non arrogant sibi videre, videant (& est semper sermo de visione salutis fidei) & per oppositum qui vidēt, hoc est qui arrogāt sibi videre, cæci fiant. Nec dicit non videant (quod importat priuationem actus videndi) sed dicit cæci fiant, quòd importat priuationem posse videre: quoniā arrogantes sibi quod sine iesu videant ea quæ sunt suæ salutis, incurrunt iusto dei iuditio talem mentis dispositionem vt nec possint
G videre salutem fidei. Quamuis diuina gratia nō sit alligata huiusmodi pœnis, sed multos horū cōuertat ad se: vt patet de paulo apostolo, & multis iudæis induratis postea vere conuersis. Hæc discretio, hæc pœna subsequuta ex aduentu Christi manifeste apparet.

¶ *Et audierant quidam ex pharisæis.* Deest, hæc, *qui cum ipso erant.* Inter multos auditores describuntur etiam quidam ex pharisęis: qui non dicendi sed notandi ac accusandi gratia cum ipso erant. ¶ *Et dixerant ei. Nunquid & nos cæci sumus.* Scientes se non credere in iesum, & audiētes appelari cæcos incredulos Iesu, petūt explicari in specie de se, nū quid & nos cæci sumus? ¶ *Dixit eis Iesus. si cæci essetis.* Non interrogauerunt isti Pharisæi nūquid & nos cæci sumus, vt debebant interrogare, interrogando consequenter ad verba dicta à Iesu. dixerat enim & qui vident cæci fiant: & non dixerat cæci sunt. Sed interrogauerant non quid & nos cæci sumus. quod lunge distat à verbis IESV. Nam Iesus locutus fuerat de fieri cæcum
H cæcitate quæ est pœna peccati: vt qui arrogant sibi videre, puniantur cecitate. isti autē interrogant nō de pœna incurrēda: sed quid sentit & dicit de præsenti ipsorū dispositione in mēte, quod à hoc quod est videre vel cæcū esse. Et propterea Iesus directe & proprie respōdet interrogationi eorum, non de cæcitate quæ est pœna peccati sed de dispositione mētis eorū absolute, dicendo si cæci essetis: hoc est si priuati essetis notitia scripturarū, notitia doctrinæ meæ, notitia miraculorum meorum. ¶ *Non haberetis peccatum.* infidelitatis in me. essetis enim excusati ab hoc peccato. Hinc siquidē clare patet quod nō de cæcitate illa quæ est pœna peccati (de qua dixerat, cæci fiant) loquitur nunc. illa enim non excusat à peccato infidelitatis.

¶ *Nunc vero dicitis quia.* pro, ꝙ, *videmus.* Non dicit nunc verò viditis (quod est contrarium cæcitati) sed dicit, nūc verò dicitis ꝙ videmus: hoc est nūc verò interogatis nobis videre. Et per
I hoc explanat quod superius dixerat, & qui vident cæci fiant. Hic siquidē explicatur ꝙ appellantur qui vident, qui dicunt ꝙ videmus. arrogantes sibi videre. quod cōmune est omnibus superbis & sapientibus huius mundi, & Iudęis incredulis CHRISTO: vt patet. ¶ Peccatū vestrum. Deest ergo. Legendum est. ¶ *Peccatum ergo vestrum manet.* Arrogantia videndi mysteria diuina, videndi ea quæ sunt propriæ salutis, optime infert peccatum vestrū manere. Duo infert. tum peccatum: scilicet infidelitatis in me. tum perseuerantiam infidelitatis vestræ, significatam dicendo manet.

CAPVT .X.

k *men amen dico vobis.* Minus perspicaciter qui distinxit textum Euāgelii per capita, inchoauit hic caput decimum. Debuerat siquidem inchoare vbi dictum est. & dixit Iesus in iudicium ego in hunc mundum veni. Inde enī ex priuato cum olim cæco sermone transit Euangelista ad narrādum sermonem publicū. Vbi & descripsit inter auditores etiā Pharisæos: ad quorum interrogationē quū declarasset Iesus qui sunt videntes incursuri cæcitatem, modo declarat qui sunt nō vidētes visuri, declarādo esse oues. & illismet auditoribus cōtinuato sermone ait, amen amē dico vobis. ¶ *Qui non intrat per ostium.* Parabolam proponit differentiæ inter furem & pastorem. penes non ītrare per ostiū vel intrare per ostium: subiungendo conditiones pastoris & ouium ¶ *In ouile.* pro, in stabulū. Plus enim significatur quàm ouile. significatur namq; locus septus intra quem seruantur oues. ¶ *Ouium.* nō camelorū, nō boū, nō asinarū, nō equarū, nō caprarū. Minimis infimisq; ac vilioribus & inermibus quadrupedibus gregalibꝰ īdigētibꝰ pastoris cura, assimilat electos suos

iesus

iesus.reliqua enim maiora,capræ autem & minus vtiles & armatæ sunt cornibus.*Sed ascendit aliunde.* Duas conditiones ingressus describit.alteram negatiuam.s.nō intrare per ostium. A
alteram affirmatiuam scilicet ascendere aliunde.Vt duabus his conditionibus cōcurrētibus describatur ex modo ingrediendi fur.Et significanter dicit ascendit,& nō dicit intrat: ad significandū quod non qualitercūq; intrat fur sed ascendendo:hoc est altiorē gradum vsurpādo.Doctores enim capita sectarum & pseudo prophetę describuntur. ¶*Ille fur est & latro*. Et appellatur fur simul & latro:quia & occulte & violente accepturus est non suum. Fures enim sunt,occultando doctrinā sui sub specie veritatis: latrones autē adiiciendo tot media vt tanquā vim inferant mentibus hominū quos seducunt. Vel qui pri⁹ sunt fures postea emergunt latrones,cogendo manere in falsa doctrina.*Qui autē intrat per ostium,pastor est ouium.*Ecce differentia inter furem ouium & pastorem earum, penes viam intrandi. pastor enim intrat per ostium: fur autem ascendit aliunde.*Huic ostiarius aperit.* Ratio differentię est quia ostiarius aperit pastori ouium.non autem furi.Vniuersa hæc parabola inferius exponitur ab ipso iesu : excepta hac clausula,& ea quam iam exposuimus,sed ascendit aliunde . B

Et ppterea scito ostiariū intelligi spiritū sanctū:qui aperit vero pastori ingressum ad oues,& non aperit furi ingressum ad oues. Nullus enim illustratione spirit⁹ sancti seducitur ab huiusmodi doctoribus:& soli illustrati à spiritu sancto,suscipiunt verum pastorem.*& oues vocem eius audiunt.* Sex conditiones veri pastoris describit. Tres consistentes in actionibus ouium scilicet audire,sequi & scire & tres cōsistētes in actionibus pastoris .s. vocare,educere,& precedere.Sed in textu non hoc ordine nominatur,sed intersequantur:inchoando ab actione ouium quæ est audire Et est sermo non de auditione exteriori(quoniam tali auditione oues audiunt etiam fures)sed de auditu velut spontaneo, læto enī animo audiunt vocē pastoris. C
¶*Et proprias oues vocat nominatim.*Hæc est conditio prima ex parte pastoris in qua simul describitur vocare nominatim.& eius ratio scilicet quia oues sunt eius propriæ.
¶*Et educit eas.*Secunda pastoris conditio,æductio est ouium ex stabolo ad pascua.
¶*Et quum proprias oues emiserit,ante eas vadit.*Antedictæ conditiones quadrant pastoribus ouium corporaliter.hæc autem tertia minus quadrare videtur: quoniam pastores corporei soliti sunt sequi greges: iuxta illud & sustulit eum de gredibus ouium,depost fœtantes accepit eum.Posset tamen intelligi quod custodes secuntur gregem: pastor autem cuius sunt propriæ oues præcedit.Et hunc puto esse sensum parabolæ. ¶*Et oues illum sequuntur.* Adiungitur secunda conditio consistens in actu ouium sequando pastorem. ¶*Quia sciunt vocem eius.* Tertia conditio consistens ouium in actu ouium(scilicet cognoscere vocem pastoris) describitur vt ratio secundæ.Et est etiam ratio prime:ideo enim & audiunt & sequūtur,quia cognoscunt vocem pastoris.Vnde apparet quòd non quemcūque gressum ouium sed illum qui fit ad vocem pastoris, parabola hæc tractat, & propterea describit pastorē præcedere.Si enī pastor sequeretur gregem,quantūcūque grex graderetur,nō tamē graderetur tali ratione.s. versus vocem pastoris. ¶*Alienum autem non sequuntur.*pro, sequentur. Quem prius dixerat furem & latronem,eundem modo appellat alienum.Qui enim fur est,ascendendo aliunde quam per ostium,idem alienus est ouibus,quum vocat oues vt sequantur se. & propterea oues non ibunt post eum.¶*Sed fugiunt.*pro,fugient,*ab eo.*Et hoc quoq; verum cernitur. D
¶*Quia non nouerunt vocem alienorum.*Propria ratio sequelæ est notitia vocis.& propterea propria ratio non sequelæ,est notitia vocis.¶*Hoc prouerbium dixit eis Iesus.*Appellauit Euangelista parabolam hanc prouerbium:eo quòd loco doctrinæ inferius explanandæ proposita est.¶*Illi autem non cognouerunt quid.*pro,quæ essent quæ.Diminute enim interpres transtulerat.*Loqueretur eis.Dixit ergo eis iterum iesus.Amen amen dico vobis,quia ego sum ostium ouium.*Nō intelligentibus auditoribus parabolam quomodo tenderet,incipit declarare eam,inchoans ab initio,scilicet qui non intrat per ostium,ille fur est & latro:explicando se esse ostium,& quotquot venerunt fures & latrones.Inchoat autem à coniunctione causali.dicendo quia ego sum ostium:vt ex hoc quòd ipse est ostium,inferat reliquos esse fures & latrones.Non dicit ostium ouilis seu stabuli,sed ostium ouium:vt intelligamus ipsum esse ostium proprium ouium,hoc est prædestinatorum.& intelligamus per ipsum tantum aditum haberi ad oues,hoc est prædestinatos:nullaque alia via ingressum patere ad eas. E
¶*Omnes quotquot venerunt.*Subaudi ideo.Est enim sensus .quia ego sum ostium ouium.ideo omnes quotquot venerunt. ¶Quod superius descripsit non intrare per ostium sed ascendere aliunde,modo describit dicendo omnes quotquot venerunt. Quibus verbis multitudo significatur dicendo quotquot:propria autē præsumptio,significatur dicendo venerūt.

vt per hoc ꝙ nõ missi sunt à deo sed venerunt præsumptione propria,& per hoc ꝙ multi ta
F les sunt,significentur non intrare per vnum ostium quod ego sum, sed ascendere aliũde.Et
est sermo ad literam de omnibus capitibus sectarũ qui præsumpserunt duces se exhibere ho
minum ad veram beatitudinem. *Fures sunt.& latrones.* Et hoc ipso quòd per se ipsos venerũt
& non per me ostium,fures sunt,studentes ad tollendum homines qui eorum non sunt oc-
cultata doctrina sub specie veritatis:& latrones,velut violẽtiã inferẽtes multiplicatis mediis
ad trahendum seu retinendum homines. *Sed non audierunt eos oues.* Hinc in primis clare patet
appellatione ouium intelligi prædestinatos.hi enim sunt soli qui non audiunt interno audi
tu fures & latrones.Apparet secundo declarari hic illam particulam parabolæ,alienũ autẽ
non sequuntur quia non nouerunt vocem &c.Apparet tertio ratio quare si dixerit ostiũ oui
um & non dixerit se ostium ouilis seu stabuli:quoniam hic manifestatur quod quamuis isti
quotquot venerunt ingressi fuerint stabulum seu ouile ad furandum,non tamen aditũ ha-
buerunt ad oues, quantum ipse est ostium.Hæc enim negatio aditus significatur dicẽdo sed
G non audierũt eos oues:vt per hoc intelligamus quòd per aliam viam quàm per ostiũ potest
iri ad ouile seu stabulum,sed non ad oues.Capita enim sectarũ & hæresum,per aliam viam
quàm per Christum ingrediuntur cõgregationem fidelium, aggrediuntur ecclesiam, sed
non ingrediuntur ad oues, non furantur eas. *Ego sum ostium.* Assumpserat pro ratione decla-
randi fures & latrones se esse ostium:nec hoc probauerat.& propterea modo probat illud:
reassumendo absolute ego sum ostium. Et est sensus . ego creditus , officium habeo ostii re
spectu ouium.Vnde & ipsemet expresse dixit,ego sum ostium ouiũ:vt intelligamus nõ opor
tere nos esse sollicitos ad inuestigandum quomodo ipse IESVS est ostiũ respectu suiipsius.
Ex eo enim ꝙ declarando parabolã explicat se esse ostiũ ouiũ,exemit nos ab hac solicitu-
dine.Vnde probando se esse ostium,non probat nisi respectu aliorum. ¶ *Per me si quis introierit*
H Officium osti est ꝙ per ipsum introeatur & exeatur:finis autem ostii est salus ex ingressu
& egressu .ad hoc enim fit ostiũ vt ingrediantur seruandæ oues,& egrediantur ad pascua.Et
propterea ex officio & fructu probat se ostiũ.Officium quidem tangitur dicendo,per me si
quis introierit.Et est sensus quòd siquis per fidem in me,introierit inmeipsũ,in intima dei,in
vnitatem ecclesiæ. ¶ *Saluabitur.* Ecce præcipuus fructus ĩgressus per ipsũ.Et est sermo de æter-
na salute. ¶ *Et ingredietur & egredietur.* Secundarius fructus describitur,spectãs ad presẽtẽ vi-
tam.primus namq; spectat ad futurã.Dicere enĩ & ĩgredietur & egredietur,perinde est ac dicere
exercebitur in iis quę intus & in iis q̃ foris,in iis quæ sũt animæ & in iis quæ sũt corporis,cõ-
uersabitur cũ fidelibus qui sunt intus & cũ infidelibus qui sunt foris,vocabit spiritualibus &
temporalibus.Non quòd prænuncietur quẽlibet electum hæc omnia facturum:sed ꝙ liber-
tatem faciendi hæc cum securitate frũctus subiuncti habet. ¶ *Et pascua inueniet.* Magna ostii
cõmendatio,quod indesinẽter dat ingredi & egredi variis occupationibus semper cum fru-
I ctu, semper cum inuentione pascui proculdubio animæ:hoc est semper cum inuẽtione ali-
mẽti animæ propriæ.diligẽtibus siquidem deum qui secundum propositum vocati sunt san
cti,omnia cooperantur in bonum. ¶ *Fur non venit.* Duo dixerat alterum quia ego sum ostiũ
ouium,alterum,omnes quotquot venerunt fures sunt & latrones.Et propterea postquam de-
clarauit primum,modo declarat secundum ex contraria intentione furis & sua.Acsi apertius
diceret.ex intentione patet omnes non per me intrantes esse fures:quia fur non venit ad
oues. ¶ *Nisi vt furetur.* oues sibi. ¶ *Et mactet.* tollendo vitam ouium. ¶ *Et perdat.* æterna dãna-
tione.Ad tria hæc mala ordinatur doctrina sectarum.nam primo ad tollendum oues à ve-
ritate,secundo ad tollendum vitam spiritus,& tertio ad æternam damnationem ouium tẽ-
k dunt.Quo contra. ¶ *Ego veni vt vitam habeant.* spiritus in præsenti tempore.
¶ *Et abundantius habeant.* in æternitate.Vbi nota prudens lector duo.Alterum est quod Iesus
probat se ostium ouium non solum ex officio fructuoso ostii,sed etiam ex intentione vtili oui
bus:vt intelligamus ipsum esse ostium intellectuale,habens propriam intentionem.Alterũ
est quod describendo conditiones suas quatenus est ostium ouium,describit eas dupliciter:
scilicet ex luctu,dicendo saluabitur &c.& ex intentione,dicendo ego veni &c. ¶ Furem autẽ
describit non ex fructu sed ex intentione tantum dicendo fur non venit nisi vt furetur & c.
vt intelligamus ipsum ostium assequi intentum suum:furem vero nequaquam quo ad oues
quarum ipse Iesus est ostium:quoniam licet fur veniat vt furetur mactet & perdat oues,nõ
tamen furatur mactat aut perdit aliquam ouium prædestinatarum. ¶ *Ego sum pastor bonus.*
declarat consequenter propositæ parabolæ sequentem particulam:scilicet qui autem intrat ꝑ
ostium pastor est ouiũ.declarando quis est iste pastor:& dicẽdo ego sum pastor bonus. Et in
textu

textũ græco p̄ponitur articulus dictioni pastor,& alter articulus dictioni bon⁹.vt intelligamus explicat se esse non pastorem sed illum pastoré:& si ambigeres quis est ille pastor,subiungitur ille bonus.ad significandũ ꝙ est summus pastor summe bonus,ꝙ est ille expectat⁹ pastor,expectatus bonus.Hæc enim ad significandũ se esse verũ messiam optimo officio pascendi animas,dicta sunt. A
❡*Bonus pastor.*Antequã declarat quod dixit,ego sum pastor bonus, multiplicat parabolam superius inchoatam adiungendo differentiam inter pastorem bonũ & mercenariũ ac nõ pastorem.Ita ꝙ ab hoc loco vsq; quo resumatur ego sum pastor bonus parabola est.Et primo describit bonum pastoré ab opere. ❡*Animam suam ponit pro ouibus suis* Superfluit suis.hoc est vitam suam corporalem exponit periculo pro seruandis ouibus.Sicut enim homines pro seruandis rebus à latronibus vitam suam periculo exponunt,pugnando pro seruatione rerum,ita boni postores vitam exponunt periculo , pugnãdo contra lupum pro seruandis ouibus.Vnde & dauid opposuit se contra leonem & vrsum pro seruando grege:vt dicitur.i.Reg.xvii. ❡*Mercenarius autem.*Supple pastor.ita ꝙ ê regione boni pastoris locat pastorem mercenarium:qui.s.mercede conductus pascit alienas oues. B
❡*Et qui non est pastor.*Non solum mercenarium sed etiam eum qui none st pastor loca é regione pastoris boni,cum subiuncta explicatione.*Cuius non sunt oues propriæ.* Tum quia contingere posset vt is qui non est pastor esset dominus ouium,& præsens veniéte lupo:qui se opponeret cõtra lupum pro seruandis ouibus propriis.& propterea ad excludandum à sermone suo nõ pastoré dominum ouium,dicit cuius non sunt oues propriæ.Tum ad explicãdum verum pastorem esse solum illum qui pascit oues proprias.Duas itaque personas contra bonum pastorem distinguit:scilicet pastorem mercenarium(qui vocatur pastor sed non bonus)& eum qui nõ est pastor ita ꝙ nec est dominus ouium:vt est custos,famulus,&quicunq; alius cui dest vtrunq;. Et apposuit hoc:vt intelligamus vim rationis consistere in proprietate ouium& non in officio mercenarii vel non pastoris.Et vere sic inter homines apparet ꝙ siue officium habeat siue non,si oues non sunt ipsius,fugit quilibet tam pastor seu custos q̃ non pastor non custos. C
Et ordo literæ est.Mercenarius autem &vniuersaliter qui nõ est pastor:cuius&c.ita ꝙ à specie ascendit ad genus,à mercenario ad omné non pastorem:ita ꝙ nec sit dominus ouium. mercenarius enim species est nõ pastoris. ❡*Videt lupum venientem.*Vtriusq; ex vna parte differentia ad bonum pastorem ex altera parte describitur in aduentu lupi(siue exemplo ad corrumpendum mores,siue doctrina ad errores fidei,siue seuitia contra credentes)venietis cõtra oues. ❡*Et dimittit oues.*eueniat illis quicquid eueniat.*Et fugit.*timore seu silentio. *Et lupus rapit.*Hinc clare apparet ꝙ parabola est nam secundum veritatem inferius dicetur quod nemo rapiet oues .Vnde glosæ lupi & huiusmodi,dictę ad supplendum sensum iferius nõ expositorum intelligendæ sunt.Secundum parabolam autem tantum intelligendum est ꝙ lupus rapit & similiter quod sequitur. ❡*Et dispergit oues.*Non enim disperguntur spiritualiter oues prædestinate veniente lupo. ❡*Mercenarius autem fugit quia mercenarius est.*Reddit rationé quare mercenarius fugit dimittendo oues ex intento lucro quia scilicet propria intentio eius ad mercedem. D
❡*Et non pertinet ad eum de ouibus.*pro,& non est illi cura ouium. Cura mercenarii est circa lucrum suæ mercedis.& non circa salutem ouium.Vbi aduerte quod quãuis duas personas dixerit fugientes(scilicet tam mercenariũ quàm eum qui non est pastor cuius non sunt oues propriæ. tantummodo tamen rationem reddit quare mercenarius fugit vt intelligamus eandem militare rationécirca illum quemcũque cuius non sunt oues propriæ & mercenarium. ❡Occurrit hic nõ dissimulanda quæstio ex eo quod secundum huius intimæ intelligétiæ sésum quilibet solo Iesu excepto describitur hoc in loco mercenarius seu nõ pastor:quia nullius sunt oues propriæ nisi CHRISTI.Et ne hoc quispiã gloset,ipse IESVS testatur inferius dicens,petre,pasce oues meas,non tuas.Tam petrus igitur quam quicumq; successor & episcopus cuiuscunque ecclesiæ describitur hinc videns lupum venientem,& dimittens oues & fugiens:cuius tamen oppositum euentum gesta multorum testãtur. E
❡Solutio est ꝙ verum est hinc haberi quod solus CHRISTVS est verus pastor cuius sunt oues propriæ:relicos autem omnes non esse secundum seipsos pastores,sed pro tanto esse pastores pro quãto possunt cum paulo vere dicere.viuo ego,iam nõ ego viuit autem in me Christus, cuius sunt oues propriæ. ❡*Ego sum pastor bonus.*præposita parabola.resumit probandum adhibiturus probationes. ❡*Et cognosco meas.*prima probatio à conditione affertur.Propositũ fuerat inter conditiones pastoris quod proprias oues vocat nominatim & ꝙ oues cognoscunt vocé pastoris & propterea probat se esse pastorem ex his duabus cõditionibus altera actiue & cognosco meas altera passiue. ❡*Et cognoscunt me meæ.*pro,& cognoscor à meis. supple

ouibus. Vbi aduerte non solum notitiæ sed proprietatis mentionẽ fieri vt probet se pastorẽ
F non mercenarium nō eum cuius nō sunt oues propriæ. Quum autẽ dicit & cognosco meas explicat ꝙ cognoscit ea quibus suę oues distinguntur à nō suis. quod est cognoscere p̄destinatas effectusque prędestinationis in eis quod est cognoscere intima earũ pręsentia & futura Rursus significat quod notitiã habent infirmitatum reliquarũque conditionũ earũ nō minus q̃ pastor corporeus cognoscit conditiones pecudum suarũ. Et similiter quum dicit cognoscor à meis significat se à prædestinatis agnoscit vt eorum pastorem curatorem viuificatorem &c. est enim in prædestinatis internum lumẽ faciens in eis huiusmodi notitiam.

Sicut nouit me pater. Similitudo proportionalis apponitur ad declarandum modũ vtriusque notitiæ & prius primæ. Supplendum est enim ad sicut nouit me pater ita cognosco meas. Et est sensus ꝙ sicut pater nouit me filiũ notitia practica (intima queque mea actiones passiones euẽtus noscẽdo curãs) ita proportionaliter ego cognosco oues meas vt oues meas omniũ
G quæ illarum sunt curam habẽdo. *Et ego cognosco patrem.* Reppete sicut & supple. Ita quod ordo est & sicut ego cognosco patrem ita cognoscor à meis. Quòd similiter intelligendum est de notitia affectiua, Et est sensus quod sicut ego homo agnosco patrem vt patrem refero omnia mea ad patrem, recognosco ipsum vt à quo omnia habeo, ita proportionaliter cognoscor à meis ouibus vt curator pastor & viuificator earum ita ad me recurrunt in suis omnibus. Et atrulit hanc similitudinem: ad declarandũ quòd non extrinseca & infra terminos proprię vtilitatis notitia est inter ipsum & oues eius, quemadmodum est inter pastores & pecudes eorũ: sed est notitia intellectualis & veræ amicitiæ, quẽadmodum est inter ipsum & patrem. Et est sermo de notitia intellectuali affectiua, vt dictum est. Et cum hoc ad declarandum ordinem salutis humanæ decretum à deo mediante mysterio incarnationis filii dei. Ad hunc enim
H ordinem spectat recognoscere Iesum sicut ipse recognoscit patrem, & iesum curam nostri habere sicut pater curam ipsius habet. ❡ *Et animam meam pono pro ouibus meis.* Superfluit meis. Altera probatio directe tendit ad probandum quod est bonus. ita quòd prius probauit se pastorem, modo probat se pastorem bonum: immo illum summum pastorem summe bonũ. Et appellatione animæ intellige vitam corporalem. Quod vt formali sensu penetres, considera quòd idem est anima vt habet officium animæ & vita corporalis. nam anima non est anima nisi animando corpus: in qua animatione consistit vita corporalis. & propterea appellatione animæ non intelligitur res quæ est anima: sed officium animæ quod est animare corpus. Et idem est ponere animam formaliter loquendo, & ponere vitam corporalem. ❡ Nec dicit pro ouibus meis, sed pro ouibus, quæ tamen sunt ipsius: ad significandum tum
I quòd non pro propria sua vtilitate sed pro vtilitate ouium ponit vitam. Et per hoc manifestat differentiam sui à corporeis pastoribus bonis pecudum suarum: quoniam illi exponunt vitam suam ad seruandum pecudes pro vtilitate ipsorum pastorum: iesus autem pro vtilitate ouium, pro ouibus saluandis, propter ipsarum ouium salutem. Tum vt intelligamus præfectos in pastores, debere hanc vitam ponere pro ouibus eisdem. ❡ *Et alias oues habeo.* Declarat singulas particulas verborum quæ dixit, & animã meã pono pro ouibus. Et inchoat ab ouibus excludendo à mẽtibus Iudeorum ꝙ soli iudæi essẽt oues. quod poterãt intelligere ex eo quod scriptum erat, nos autem populus eius & oues pascuæ eius. Hoc inquam excludit, declarando se alias oues habere. ❡ Vbi etiã aduerte hoc subiungi post quam dixerat, & animã meam pono pro ouibus: ad insinuandũ fructũ mortis suæ futurum adducere alias oues. Et dicit habeo, non habebo: quia iam prædestinatione habebat oues ex Gentilibus. ❡ *Quæ non sunt ex hoc ouili.* pro, stabulo) hoc est quæ non sunt ex ritu cultus Israelitici, quæ non sunt ex hoc stabolo legis Mosaicæ. ❡ *Et illas oportet.* necessitate diuinæ dispositionis. ❡ *Me adducere.* ad veritatem & vnitatem fidei. Nec meminit apostolorũ suorum per quos cõuertẽdę erãt
K gentes, sed tãtum suimet ad significandum quod ipse fuit internus doctor, & nõ Apostoli. ❡ *Et vocem meam audient.* Ecce modus adducendi, ecce executio. Et dicit vocem meam, proculdubio internem. prædicantibus enĩ Apostolis nunquem adductæ fuissent oues, nisi in illorum prædicationibus & miraculis internam CHRISTI vocem audissent.

❡ *Et fiet vnum ouile.* pro, grex. ex vtrisque ouibus. ❡ *Et vnus pastor.* Superfluit coniunctio &. ❡ Si queris quo pacto verificatur quod pastor vnus fiet, quum iam esset ipse Iesus pastor vnus. considera ꝙ quemadmodũ iam erat vnus grex tot ouium ex Israel, & tamẽ adductis ouibus ex populo Gẽtili dicitur fieri gregẽ vnũ quia ex adductione illarũ nõ erat cõstituẽdus alter grex, sed prior grex ãpliãdus, ita ex adductione aliarũ ouiũ nõ erat cõstituẽdus alter pastor, sed vnus pręexistens pastor extensurus erat seipsum ad pascendum omnes.

❡ Propterea

Propterea me diligit pater quia ego pono animam meam. Declarata illa particula ouibus, declarat illam particulam pono animam meam, quadrupliciter. Primo explicando quam gratum est patri hoc suum opus. Et hoc ad differentiam carnalium patrum: qui ægre ferunt filios ponere animas suas pro ouibus. Verum ante omnia aduerte ordinem literæ: quoniam sic ordinanda est. quia ego pono animam meam, propterea me diligit pater vt iterum sumam eam. Ita quod nõ est sermo de paterna dilectione simpliciter & absolute, sed ad hoc. s. vt iterum sumam eam. Est enim sensus quod tam gratum est patri me ponere animã meã, hoc est voluntarie mori, vt quia ego pono animã meã, propterea ex hoc merito diligat me ad tantũ beneficium: scilicet vt iterum sumã eam, hoc est vt resuscitẽ meipsum. Vbi lõge plus dicit q̃ paul⁹ dixerit, factus obediens vsque ad mortẽ, propter quod & deus exultauit illum &c. Nã hic explicatur ꝙ datũ est ei vt ipsemet resuscitet seipsum. Significãter autẽ dicit diligit me: vt intelligam⁹ ꝙ nõ loquitur de seipso quatenus est filius dei pure, sed quaten⁹ est verbũ caro factũ. Nã quãuis verum sit in opere creationis quod tã pater q̃ filius q̃ spiritus sanctus ex dilectiõe creat, nõ tamẽ ꝓprie dicitur ꝙ pater diligit se aut filium ad hoc vt creet: ne significetur aliqua vtilitas aduenies deo in hoc quod creat. In opere tamẽ resuscitationis iesu christi ex mortuis, verbũ factum caro vtilitatẽ assequutum est vitę corporalis immortalis & propterea dicit, diligit me vt iterũ sumã eam. Vnde apparet quod pronomẽ me, demõstrat verbum carnem factum. Et ratio meriti ac pręmii quadrat. *Vt iterum sumam eam.* Hinc quoque apparet ꝙ appellatione animæ intelligit vitam corporalem. quam moriendo posuit, & resurgendo iterum sumpsit. Hypostasis siquidem diuina etiã in morte iuncta tum corpori tum rei quæ fuerat anima, sumpsit iterum corporalem vitam: quod est sumere iterum animã animãtem corpus. Desierat enim morte animatio: in qua consistit vita corporalis. ¶ *Nemo tollit eam a me.* Secundo declarat quod ponit animam suam non inuitus: dicendo quod nemo tollit eã à me, inuito. Ita quòd crucifixores abstulerunt quidem vitam à Iesu, sed non ab inuito. ¶ *Sed ego pono eam a meipso.* hoc est spontanee. Et adiunxit hoc ad differentiam corporei pastoris: qui exponit periculo vitam suam ad seruandum pecudes, sed non sponte moritur nec sponte exponit se tali periculo, sed coactus necessitate inuadentium. Propter hoc enim declarat quòd non inuitus, non coactus violentia persecutorum sed spontanęe moritur. Et hoc est vsque adeo verum vt voluntarium fuerit mori sicut voluntarium fuit esurire, sitire, & reliquæ actiones ac passiones iesu. poterat enim ab his omnibus se seruare si voluisset. ¶ *Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.* Tertio declarat modũ voluntariæ mortis, ad differentiam aliorum qui sponte se offerunt morti. Declarat autem singularissimũ modum voluntarii in se ex potestate. Nullus namque aliorum habet in sua potestate mori & iterum resumere vitam. Non enim in potestate alicuius prophetæ seu martyris fuit mori. vnde & precabantur, domine tolle animam meam. Sed Iesus habebat in sua libera potestate suum mori quando volebat. Et similiter habebat in sua potestate resuscitare seipsum. quod constat nulli alteri concessum. Et per hoc apparet quòd singularissimo modo voluntarie posuit vitam suam. ¶ *Hoc mandatum accepi a patre meo.* Declarat quarto quòd ex obedientia ponit animam suam. hoc mandatum, scilicet ponendi animam meam accepi à patre meo. Et sic declarauit verba illa & animã meã pono, ꝙ nõ inuitus seu coactus sed spontanee & omnino spontanee (vtpote habens potestatem ponẽdi & sumendi eã) & quod ex obediẽtia ponit eam, faciens gratissimũ opus patri. ita quod propterea diligitur ad hoc vt iterum sumat eam. ¶ *Dissensio iterum.* Deest igitur. Legendũ est. Dissensio igitur iterum *facta est inter Iudæos propter sermones hos.* Post dissẽsionem seu dissẽsiones superius narratas, noua refertur dissensio inter Iudæos propter hæc verba. ¶ *Dicebant autem multi ex ipsis dæmonium habet & insanit: quid eum auditis? Alii dicebant. Hæc verba non sunt dæmonium habentis. nonquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire* Hinc apparet aliquos iudęorũ recte sensisse & dixisse de IESV: nec infructusum fuisse sermonem Iesu ad iudæos. ¶ *Facta sunt autem encenia in Hierosolymis.* Dictio Greca est ẽcoenia, scribẽda per diphthõgũ in secũda syllaba: ne mutetur significatio. & significat apud nos initialia. Hoc autẽ loco significat festũ dedicationis tẽpli seu altaris. ¶ *Et hyems erat.* Hinc clare apparet quod nõ erat anniuersariũ festũ dedicationis tẽpli factæ tẽpore Salomonis: quoniã cõstat illũ fuisse nõ hyeme sed mẽse Septẽbris: vt patet. iii. Reg. viii Sed ã fuerit festũ ãniuersariũ dedicationis secũdi tẽpli tpe Zorobabel factæ, vel dedicationis altaris factæ tẽpore Macchabęorũ nõ clare patet prima facie. Si tamẽ ꝓprietas sermonis cõsideretur (q̃ quũ in cęteris tũ pręcipue in hoc Euãgelista pẽsãda est apparet ꝙ nõ significatur festũ

 Macchabeorum:

F Macchabeorũ:quoniã dedicatio illa altaris fuit facta nõ in hyeme sed in fine autũni:scilicet vigesimo quĩto die mensis noni.i.Maccab.iiii.Septimus enim mensis erat principiũ autũni & tribus mẽsibus durat. Declaratio autẽ tẽpli sub Zorobabel,fuit facta in hyeme:quia fuit in die tertia mensis duodecimi.qui vocatur Adar:vt patet.i.Esdræ.vi.Hyems enĩ mẽse deci mo inchoans,compręhẽdit mensem duodecimũ.Et hoc tanto magis liquet quãto,gesta hęc describuntur in sequẽti capitulo valde propinqua tempori resuscitationis lazari:que fuit pro pe pascha.*Et ambulabat iesus in templo.* Non intelligas iesum ambulare intus in domo dei quæ propriissime templum vocabatur(quoniam in illud soli sacerdotes intrabant)sed appellatione templi intelligũtur atria & porticus & reliqua quæ erant infra septa templi.¶*In porticu Salomonis.* Locus erat,Salomonis cognomine appellatus. propter quid autẽ non constat. Certum est enĩ quod porticus illa non fuit à Salomone cõstructa:quoniam vt patet.iiii.Reg.vlt.
G cõbusta fuerunt à Chaldæis quæ Salomon ædificauerat.¶*Circundederunt ergo eum iudæi.* Ex cõdicto aduersus IESVM se conuenire,etiam circundatione mõstrant.tanquam facto mẽtem exponẽtes.¶*Et dicebãt ei, Quousque animam nostram tollis?* Fingũt se cruciari obscuritate verborum Iesu: vt pote affectantes sequi ipsum si manifeste loqueretur. Cruciatum enim suspensi animi ad affectatam rem seu notitiam ,significant,exaggerando vsque ad periculum vitæ: dicentes vsquequo animam nostram tollis? ¶*Si tu es christus, dic nobis palam* pro,libere,)Maligne interrogant si tu es Christus. Audiuerant siquidem ipsum dicentem se filium dei, & se missum a deo,& alia huiusmodi spiritualia,sed nonquam dicentem manifeste se Christum:& sciebant quod dicere se Christũ erat dicere se regẽ:ac per hoc offendi Cæsarem,& posse accusari apud pilatum lesę maiestatis.Et propterea nitũtur in-
H ducere Iesum ad hoc vt libere dicat se esse Christum,tanquam credituri verbo eius:vt pote ꝗ tantopere affectant hoc nosce.¶*Respondit eis Iesus.* Nec nunc libere voluit eis dicere,ego sum Christus(quia adhuc non erat tempus passionis eius ab eo diffinitum)sed respondet ad intima eorum:manifestans ꝙ intelligit corda eorum quod ficte interrogant eum,¶*Loquor,* pro,dixi,*vobis.* Directe percurrit petentes,dic nobis,dixi vobis de me quis sim.¶*Et non creditis.* Non solum non credidistis,sed nec creditis verbis meis:nec ergo nunc crederetis si dicerem me esse Christum,sed fingitis vsquequo animam nostram tollis.¶*Opera quæ ego facio.* Non solum verbis sed nec operibus meis testimonium perhibentibus de me,creditis:qui modo fingitis solis verbis vos credituros.¶*In nomine patris mei.* hoc est ad testificandum nomen patris mei,ad testificandum deum esse patrem meum,ad testificãdũ me esse filium dei.
I ¶*Hæc testimonium perhibent de me.* Miracula demonstrantur,attestantia ꝙ ipse est filius dei. ¶*Sed vos non creditis.* nec verbis nec operibus.*quia non estis ex ouibus meis.* Desunt tres dictiones: scilicet. Quemadmodum dixi vobis.Ratio quare non creditis tam verbis quam operibus meis,est quia non estis secundum animam oues meę.Ex parte eorum ratio redditur quia nõ sunt suasibiles vt sunt oues eius:quia tamen clare subiunguntur conditiones ouium prædestinatarum,ideo textus iste ad literam de prædestinatis ouibus loquitur:reddẽs rationẽ quare non credunt,ex origine ouium prædestinatarum,non quantum ad naturam sed quãtum ad dona gratuita.credere enim gratuitum donum dei est.¶Quod autem dicit quẽadmodum dixi vobis,ad id videtur referri quod octauo dictum est capitulo,vos ex patre diabolo estis.¶Aduerte hic quod quia isti Iudæi qui circundederant eum non credebant verbis Iesu,
k absq; periculo desperationis eorum potuit illis dici ꝙ nõ erant prædestinaai:quum & hoc nõ possit trahi in exemplũ ab aliis:quoniam nullus potest alicui dicere tu nõ es prædistinatus, nisi Christus.¶*Oues meæ vocem meam audiunt.* Describit simul oues suas,& monstrat conditiones quæ desunt iudæis qui non erant oues eius:vt per hoc se recognoscãt.¶Vbi etiã aduerte Ioannem Euangelistam iunxisse hæc gesta & dicta in festo dedicationis antedictis in parabola ouium,pastoris,furis & mercenarii:quoniã hæc supplent declarationẽ illius parabolæ.Vnde illam particulam in parabola positam & oues vocem eius audiunt,prius applicauerat quo ad oues ex populo Gentili,dicẽdo in futuro & vocem meã audiãt:modo applicat ad oues ex populo Israel,dicendo in presenti vocem meam audiunt.Et est sermo de auditu interno.Sicut & priuilegiũ õniũ suarũ quale quãtũcũq; est,aperuit ex differẽtia iter oues suas & alias:dicendo propterea non creditis quia non estis ex ouibus meis.¶*Et ego cognosco eas.* Ipsæ quidem intus percipiunt vocem meam:& ego intima eorum cognosco,notitia practica curam earum habendo.quoniã notitia speculatiua tam oues quã non oues intim e cognoscit. ¶*Et sequuntur me.* Hæc particula in parabola posita,hactenus non fuerat explicite applicata.Et sequuntur me. imitando vestigia mea, exempla vitæ meæ.

¶*Et ego*

¶Et ego vitam æternam do eis. Non dicit dabo sed do: vt intelligamus ꝙ de dono in presenti vita loquitur: iuxta id ꝙ superius dixit. qui credit in me habet vitam æternã, in semine presentis gratiæ, in pignore charitatis. Sicut enim tanq̃ præmium auditæ vocis attulerat curam ouium, ita tanq̃ præmium sequelæ affert donum vitæ æternæ in semine & pignore certo. A
Et non peribunt in æternum. Præcedentes conditiones ad præsentia dona spectant: hæc aũt ad futura. illa ad virtutes & dona quæ sunt in animabus, ista ad gratuita auxilia spectant. Et non peribunt, ægritudine, passione, negligentia, & aliis quibuscunq; internis occasionibus, in æternum, q̃uis ad tempus cadere possint: vt de Petro, Paulo, Dauide, Moyse apparet. Et nõ rapiet eas quisquam. Omnem modum deficiẽdi excludit. nam primo exclusit modos ab intus: & modo excludit modos ab extra, dicendo & non rapiet eas quisquam Vnde manifeste apparet ꝙ de ouibus prædestinatis loquitur. de iis enim solis verum est ꝙ vltra gratiam. charitatẽ & virtutes in aĩa, tot, talia & tanta adhibentur à deo gratuita auxilia vt in æternum non pereant, B
vt non rapiat eas violentia cuiuscũq; seuitiæ, cuiuscunq; pœnæ &c. ¶Et dixit hæc ad declarandum illam parabolæ particulam: scilicet ꝙ fur aliũde ascendit & venit vt furetur mactet & perdat. Ad declarandum inquam ꝙ non sortietur effectũ quo ad oues suas (quod hactenus nõ declarauerat) dicit ꝙ q̃uis latro veniat vt rapiat oues eius, nemo tamen rapiet oues meas. De manu mea. seruatoria, de potestate, de cura, de possessione mea. Pater meus quod dedit mihi, maius. pro, pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est. Probat vltimam particulam) scilicet nerapiet de manu mea) ex magnitudine patris: quia scilicet pater deus qui dedit ei oues, maior est potentia, prouidentia, solicitudine & reliquis, non isto vel illo, sed oĩbus, hoĩbus, dæmonibus & rebus. Et nemo potest rapere de manu patris mei. Magnitudinẽ paternam applicat ad excludendum quamcumq; potentiam ad præualendum contra manum paternam. Ego & pater vnum sumus. Vbi directa subsumptio expectabatur, manus mea & manus patris mei est vna C
(sic enim conclusum directe fuisset, ergo nemo potest rapere de manu mea: quod erat ꝓbandum) subsumpsit ego & pater vnum sumus, subsumpsit non vnitatem membri vnius (scilicet manus) sed vnitatem totius. Ego enim & pater, ipsas totas hypostases significant. & esse vnũ, vnitatem essentialem non secundum partem sed simpliciter & absolute significat. Ita ꝙ dicẽdo ego & pater sumus, distinctas hypostases significat. dicendo autem vnum sine additione aliqua, vnitatem essentiæ significat. Et ꝙ hoc intendat significare, ex eo patet ꝙ aliter nõ cõcluderet eandem esse manum suam & manum patris: quod hinc intendit inferre, vt concludat quod nemo potest rapere de manu sua. Et confirmatur ex ĩtellectu Iudæorum: qui quum hoc audissent, concurrent ad lapides: vtpote audientes hoĩem dicentem se esse vnius essentię cum deo. Sustulerunt ergo. Deest. rursus, lapides iudæi vt lapidaret eum. Ne intelligeremus repeti attentam lapidationẽ in capitulo octauo addidit Euangelista rursus. occasione siquidẽ tam manifestæ apparentis blasphemiæ lapidare illum volebant sine processu, sine iudice, acti furore. Respondit eis Iesus. Vere monstrat Iesus in potestate sua esse cohibere persecutores suos. nã etsi Iudæi sustulerunt lapides vt lapidarent eum, & nihil deerat nisi actus lapidandi, quia tamen ipse lapidari nolebat, cohibet eos diuinitatis suæ virtute: & velint nolint continent se à lapidatione, & audiunt Iesum ipsos alloquentem. D
¶Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo. Ab operibus incipit confutare eos: eo quod iudæi ex abrupto ad lapidandum procedere volebant, non dicentes an propter opera an ꝓpter verba vellent ipsum lapidare. vtraq; enim proposuerat. verba quidem dicendo, dixi vobis & nõ creditis, opera verò dicendo, opera quæ ego facio &c. Et iudæi calumniabantur tam opera quam verba Iesu: vt superius euãgelista dixit ca. 5. Persequebantur siquidem eum ratione operũ, quia curabat in sabbato. ratione vero verborum, quia æqualem se dicebat deo. E
¶Propter quod eorum operum me lapidatis? Nõ dicit vultis lapidare, sed lapidatis: vt intelligamus quod erant in procinctu lapidandi, immo quod quantum ex ipsis erat lapidabant: diuina autem virtute inuiti continebantur à lapidando. Respõderunt ei iudæi. Deest. dicentes. De bono opere non lapidamus te: sed de blasphemia. Fatentur quod ratione verborum persequuntur ipsum.
¶ET QVIA tu homo quum sis. Emphasis est, nõ coniunctio alterius criminis. Acsi apertius dixissent. sed de blasphemia & tam enormi blasphemia.
¶Facis teipsum deum. Vsitato modo loquendi dicunt facere seipsum deum intendentes quod asserebat seipsum esse deum, quod ingerebat se pro deo. Respondit eis Iesus: Ad singula respondet. & primo ad id quod calumniabantur: scilicet de blasphemia.
¶Nonne scriptum est in lege vestra. Nomine legis appellat omnes libros canonicos, pari authoritate habitos apud iudæos cum libris Moysi. liber siquidem psalmorum hic citatur.

¶ *Quia.* superfluit quia. *ego dixi dii estis.* Propheta nominat deos in allato textu hoíes. vere eni
F possunt hoies aliqui nominari dii, nó natura sed participatione diuinæ potestatis, visionis
seu gratię. *Si illos dixit deos ad quos sermo dei factus est.* Arguit explanando scripturam. explanat
enim dicendo ad quos sermo dei factus est: declarando ꝙ rõne diuini sermonis facti ad ho-
mines, hoies noíati sunt dii. quod est rõne diuinæ notitiæ participatæ audiendo deum ho-
mini loquentem, communicari homini diuinum nomen. Arguit vero, præadiiciendo irre-
fragabilitatem scripturæ sacræ. *Et non potest solui scriptura.* hoc est nó potest negari aut destrui
quin scriptura sacra vera sit. *Quem pater sanctificauit & misit in mundum.* Aduerte perspicacissi-
me ꝙ formalis est sermo Iesu responsiuus ad iudæos. Dixerant iudęi quòd iesus blasphema-
ret, dicendo seipsum hominem esse deum: ita quòd blasphemia tam enormis consistebat in
hoc quod homo esset deus. Ad hoc directe iesus respondet, non solum monstrando quod se
cundum scripturam potest sine blasphemia dicit homo deus: sed argumento mõstrando ꝙ si
secundum scripturam ex minori dono nominatur homo deus, nulla est blasphemia ex pa-
tris sui singularissimo dono sanctificationis & missionis in mundum dicere se hominé esse
G deum seu filium dei. Hic est sensus literalis: directe confutans iudæos, & clare manifestãs ve
ritatem rationis quare iesus christus homo quum sit, est verus filius dei & verus deus. Vide
singula. arguit in primis ad hominem esse deum ex facto ad hominem sermone dei, ad ho-
minem esse deum ex ipso sanctificato à patre misso in mundum: vt ponderemus differétiam
inter factum ad hominem sermonem & sanctificatum ipsum hominem. vt intelligamus qđ
esse deum ex sermone ad hominem facto est esse accidentale (sermo enim non nisi acciden
tale esse cõfert audienti) esse verò hominem deum ex fieri ipsum sanctum á patre, est esse sub
stantiale. Significatur enim non quód ipse hó prius extiterit auditurus aut visurus sed quòd
quum factus est, nó est qualitercũq; factus sed est factus sanctus á patre: hoc est factus est san-
ctus filius. pater enim inquantem pater ad filiũ refertur. Et verissime ac propriissime signifi
H catur donũ gratiæ vnionis ex dono siquidem gratiæ vnionis & non ex natura hó est filiꝰ dei
personaliter, homo est deus personaliter. ¶ Iterũ dico bene nota quòd aliud est, loqui de hypo
stasi iesu quare est deus, & aliud de hoíe iesu quare est deus. Prima quæstio quærit de natura
diuina respectu hypostasis. & respõdendum est quòd nó ex dono sed ex natura est deus, ex
æterna generatione est deus & nó ex sanctificatione. altera verò quæstio quærit de indiui-
duo humanæ naturæ respectu naturæ hypostasis diuinę. & respõdetur ꝙ ex dono gratiæ v-
nionis personalis, ex dono sanctificationis nó ex natura hó habet quòd sit deus. est enim ie-
sus homo, verus deus vnitate personæ. Et hoc directe quadrat tam calumnie iudęorum, quia
tu homo quum sis facis teipsum deum hinc enim manifestat quòd ipse hó quum sit, factus
est à patre sanctus filius (quòd est hoíem factum esse deum) quam suauitati argumentationis:
I quoniam hoíem esse deum propter minus gratiæ donum, suauissime procedit argumętum
ad hominem esse deum ex maximo & singularissimo dono gratiæ. apparetq; nihilominus
hinc quòd iesus non declinauit, nó subterfugit, nó palliauit veritatem quam dixerat de sua
vera diuinitate: sed iudęis impossibile reputantibus quòd homo sit vere deus, manifestauit
(manducendo ex scripturæ authoritate) ꝙ homo ex singulari dono gratię vnionis est vere
& secundum esse substãtiale deus filius dei ꝑsonaliter. Vnde. & cessant Harriane obiectiones.
¶ Quamuis autem dicendo quem pater sanctificauit, manifestauerit hoíem factum sanctũ
filium dei patris, ad explicandum tamen veram illius hypostasis diuinitaté (vt omnis hereti
corum praua extorsio tolleretur) subiunxit & misit in mundum. Constat enim secundum ve
ram philosophiam solum deum esse extra mundum vniuersum: oés auté substantias reliquas
k tam intellectualis quam sensibilis ordinis esse partes vniuersi. Quocirca ex hoc quòd filius
iste describitur missus in mundum, significatur clare ꝙ erat secundum se extra mundũ: nul-
lus enim mittitur illuc vbi est. ac per hoc. ꝙ est verus deus missus in mundum: hoc est factus
pars vniuersi. Per misterium enim incarnationis (ꝙ significat missio) filius dei verus deus, fa
ctus est homo: ac per hoc pars vniuersi, quòd significat mundus. *Vos dicitis quia.* pro, quod,
blasphemas, quia dixi filius dei sum. Dicendo ego & pater (quem omnes intelligebant deum) dice-
bat se filium dei. Si enim dico deum patrem meum, dico me filium dei. *Si non facio.* Postquã
exclusit quod blasphemet (monstrando ex scriptura quod hominem dicere deum ex dono
gratiæ diuinæ, non est blasphemia: & aperiendo quod ipse homo sit, ex singulari dono pa-
ternæ sanctificationis est filius dei personaliter) subiungit consequenter argumentum cõ
uincens iudæos ad credendum ipsum esse filium naturalem, ipsum & patrem esse vnũ essen-
tialiter. Et arguit à distinctione contradictoriorum: inter quæ nullum constat esse mediũ. Et

incipit

incipit à membro negatiuo, dicens. si non facio. *Opera patris mei.* ad probandum quod ego & pater vnum sumus, oportuit significare eadem esse opera sua & patris. & propterea signi- A
ficanter dicit opera patris mei. & illamet tractat aut se non facere aut facere: aperte pponédo ex identitate (non ex similitudine) operum patris & suorum, cognoscendum q ipse & pater vnum. Sunt autem dei patris opera, solo imperio resuscitare mortuos, expellere dæmones, curare omnia genera morborum. *Nolite credere mihi.* Si opera nó testantur veritaté verborum licentiam habetote non credendi verbis meis. *Si autem facio.* Ecce alterú contradictionis mé brum: q est affirmatiuum. Si facio opera patris mei. *Et si mihi non vultis credere.* pro, non creditis, *operibus credite.* Duo debentur Iesu ex hoc quód facit opera patris sui. alterum est fides verbis eius. alterum est fides operibus eius. Nam ex huiusmodi operibus & debebant crede re vera esse verba quæ dicebat (quoniam deus non est testis mendaciorum: miracula autem eius fiebant ad testificandum verba eius: iuxta illud. vt autem sciatis quod filius hominis ha B
bet potestatem in terra dimittendi peccata, surge & ambula) & debebát credere factis quæ monstrabant diuinitatem facientis. Et ppterea Iesus vtriusq; credulitatis meminit: Et ad secundam saltē cóuincit illos: dicendo. & si mihi non creditis, dicenti me filium dei patris, me esse vnú cum patre, saltem operibus credite. Opera enim ipsa testantur me facientem opera patris mei, esse vnum cum patre meo. *Vt cognoscatis & credatis.* hoc est vt ex operibus ipsis cognoscatis, non q ego in patre & pater in me est, sed credendum esse q ego in patre & pater in me est. & propterea cognitioni adiungit fidem, & credatis. Ita quod me esse in patre & econuerso, est cognoscendú & credendum, & prius cognoscendú ex operibus & postea credédum. est enim cognoscendum q est credendum: est autem credendum quod est sic. est cognoscendum & cognitum sub ratione credibilis: est credendum & creditum sub propria ra- C
tione. *Quia.* pro, quod, *pater in me est & ego in patre.* Consubstantialitas patris & filii (proposita sub aliis verbis, dicédo ego & pater vnum sumus) explicatur modo per mutuum inesse. Discur re omnis generis patrem & filium in toto vniuerso, & nunq̃ inuenies hoc mutuum inesse: quanq̃ inuenies mutuum amorem, mutua officia, & id genus similia. vt ex hoc q pater est, non intelligit amat aut quouis alio opere iungitur sed est (secundum esse proculdubio substantiale: quum in deo nullum sit accidens) in me & ego similiter in patre, identitas esse substantialis in patre & me significetur. Hæc enim idem sola identitas verificare potest quód ego in patre & pater in me est. secundum esse substantiale. *Quærebant ergo.* pro, rursus. q̃uis retracti fuerint á furore lapidandi, verterunt tamen furorem in aliquid minus malú. & quoniam alias quæsierant apprehendere Iesum. ideo dicitur rursus.

¶ *Eum apprehendere.* vt sic satisfacerent & suo furori & principibus suis, tradendo illis Iesum D
comprahensum. *Et exiuit de manibus.* pro, manu, *eorum.* Dicendo de manu. insinuat quód iam ad apprehendendum eum non solum animum adiecerant sed & manus extendebant. Modus autem quo exiuit non explicatur: intelligendum tamen videtur quód fuit similis alteri descripto in capitulo octauo quando reddidit se inuisibilem illis.

¶ *Et abiit iterum trans iordanem in eum locum vbi erat ioannes baptizans primum.* ideo in hunc locú venit iesus, vt occasio commemorandi testimonia ioannis de ipso daretur, ad confirmationé credentium in ipsum multum enim prodest persecutionis tempore rememoratio pristinarú testificationum. *Et mansit illic.* commoditatem præbens tam credentibus quam volentibus discere aut curari adeundi eum, ad certum locum & solitum sanctis doctoribus. *Et multi venerút ad eum.* Ecce fructus cómodi loci. *Et dicebant.* siue incolæ loci illius siue venientes, occasioné ac cepta commemorandi testimonia ioannis ex loco. Hic est enim fructus electi loci. *Quia.* p, E
q, *ioannes quidem signum fecit nullum.* Duo dicunt. alterum est comparatiuum inter ioannem & iesum quo ad miracula, quod ioannes nullum fecit miraculum. vbi subaudi, iesus autem fecit tot miracula. Et hæc comparatio excitata, fructus est loci electi. Et vtilis est: vt sciamus ioannem Baptistam sine miraculis traxisse ad suam doctrinam, ad suum baptisma populos: iesum autem cum tot miraculis tot persecutionibus publicis vexatum. ¶ Alterum est. *Omnia autem quecunq; dixit ioannes de hoc, vera erant.* Ecce firmitas fidei ex verificatione omnium de iesu prædictorum á ioanne. ita quod testimonium duplex de iesu ex hoc loco prolatum est. alterum quod prælatus est ioanni in virtute signorum. alterum quod verificata sunt omnia de ipso dicta á ioanne: *Et crediderunt multi.* Deest. ibi, *in eum* Ecce fructus vltimus & principalis ex loco illo ex testimoniorum collatione, quód illic crediderunt. Negatus fructus in porticu Salomonis in templo, describitur in loco deserto. in templi enim porticu nullus credidit: hic autem multi crediderunt in eum.

CAPVT XI.

F Rat autem quidam languens.pro,qui infirmabatur,Lazarus à Bethania.Opidum vnde originē habebat Lazarus significatur.De castello Mariæ & Marthæ.appositiue ad Bethaniam,exponitur Bethania fuisse oppidum harum mulierum:vt conditio nobilis sororū eius describeretur:vtpote q̄ dominæ essent oppidi illius.Dicit enī euāgelista castellum esse illarum,nō ipsas esse de castello:quod significaret ipsas inde oriundas.Sororum eius.pro,sororis eius.Et pronomen eius est fœminini generis.refertur enim non Lazarus sed Maria,dicendo Martham esse sororem Mariæ.Per hoc autem quod Martha introducitur vt soror Mariæ,insinuatur quod Maria erat maior,quod erat principalior.Maria autem erat quæ vnxit dominum vnguento.Ex hoc quoq; ꝙ resolutio descriptionis fit ad Mariam,insinuatur quod Maria erat persona pręcipua. ¶Non dicit quæ postea vnxit aut quæ vnctura erat,sed vnxit:vt intelligamus Mariam fuisse illam quę vnxerat.Et si huic descriptioni iunxerimus quod descriptio communiter fit à notioribus.& quod nulla alia inuenitur de qua
G verum fuerit tunc quod vnxit pedes iesu,apparebit quod illam esse dicit Mariam quę Luc. 7.sine noīe describitur vnxisse pedes domini.immò ex industria Ioannes qui legerat euāgelium Lucæ,explanat hanc esse illam.Attestatur huic sensui non solum quod planus ac suauis est iuxta literam:sed etiam mos huius euangelistæ,qui eodem modo à præteritis actionibus describit tam Caipham quam Nicodemum inferius.¶Nec quadrat anticipatiue dictū hoc fuisse ab euāgelista:eo quod anticipatio habet locum quando non narratur res gesta in suo loco aut occasio præoccupandi vrget.in proposito autem hic met euangelista narrat in proprio tēpore subsecutā vnctionem:& nulla sese obtulit occasio pręoccupandi futuram vnctionem,vt patet.Extorqueri igitur videtur litera,hmōi anticipatione.Describitur itaq; Maria maior ac præcipua,ex notissimo actu præterito quo vnxerat pedes iesu:ad quē meruit admitti sola.Et extersit pedes eius capillis,Officia & verba Lucæ euangelistæ refert:vt illa intelligatur.
H Cuius frater Lazarus infirmatur.Etiam Lazarus describitur relatiue ad Mariam:ad significandum Mariam non solum sorori sed fratri præstare Miserunt ergo.inferendo insinuat quorsum sunt hæc descripta.Non iuerunt, occupatæ circa curam fratris graui ægritudine laborantis,sed miserunt.Sorores eius ad eum.superfluit eius.Ambæ miserunt.

¶Dicentes.per nuncium seu nuncios.domine ecce quem amas infirmatur.sciunt non oportere ab amante petere,sed significare sufficit necessitatem.& propterea non explicite petunt sana eū:sed solum significant ægritudinem.& citant non merita propria aut Lazari, sed , meritum amoris iesu erga Lazarum:prouocando per hoc vt amoris sui erga Lazarum officia exerceat.quod est plus quam simplici petitione supplicare sana eum.Audiens autem iesus dixit eis.superfluit eis.ex eo tamen quod audiens dixit,proculdubio coram nuncio seu nunciis dixit.si-
I tas enim temporis audiendi & dicendi,significat illis aut coram illis dictum.

¶Infirmitas hæc non est ad mortem.De infirmitate illa potest dupliciter haberi sermo.Vel secundum se.& sic erat ad mortem.nam vere Lazarus ex illa infirmitate mortuus est. Vel vt erat sub ordine diuinæ prouidentiæ.& sic verum est quod non erat mortem:hoc est ad hoc vt Lazarus maneret mortuus,sicut alii hoīes mortui.Et hic est sensus literalis:vt aduersatiua subiūcta testatur .Sed pro gloria dei.Et vere fuit pro gloria dei:quoniam fuit ordinata ad hoc vt Lazarus moreretur resuscitandus.Vt glorificetur filius dei per eam. Explicat modum gloriæ dei: vt scilicet glorificetur filius dei per ipsam infirmitatem.addidit hoc,ad explicandum filium dei esse deum.ex eo enim quod postq̄ dixerat pro gloria dei,subiungit gloriam fore filii dei, aperte significat ipsum filium esse deum,pro cuius gloria est hæc infirmitas.Diligebat autē iesus Martham & sororem eius Mariam.superfluit Mariam.Et Lazarum.Ne putares quod iesus ex minore erga has mulieres aut Lazarum amore tardauerit ire ad curandum seu resuscitandū Lazarum,excludit huiusmodi causam euangelista,narrans amorem iesu erga singulos.

¶Vt ergo audiuit quia.pro,quod,infirmatur.sicut exclusit negationē amoris fuisse causam more,ita excludit quod præoccupatus sit à morte Lazari ne sanaret eum:describendo voluntariam moram iesu ab auditione ægritudinis.nec cogitares quod iuit aut disposuit se ad eundem,sed morte Lazari præuentus non fuit in tempore.Tunc quidem mansit in eodem.pro,in quo erat,loco.vbi audierat quod Lazarus infirmatur.immotus ab illo loco in quo erat describitur: vt omnino voluntariam intelligamus moram.Duobus diebus.Non solum mora sed quantitas moræ electa significatur , vt inueniret quatriduanum mortuum:quo tam euidens fieret miraculum vt nulla posset calumnia affici.

¶Deinde

¶Deinde post hæc,pro,hoc.scilicet gestum.*dicit discipulis suis.* Supfluit suis:*eamus in iudæam iterū.* A
Ideo hac vice specialiter dicit discipulis eamus in iudæam:quia euidens fuerat periculum la pidationis eius paulo ante in iudæa. vt intelligerent discipuli ꝙ voluntarie ibat,non obstā tibus periculis. *Dicunt ei discipuli, Rabbi nunc quærebant te iudæi lapidare.* Hinc apparet primo,pau lo ante fuisse festum encæniorum in quo quæsierunt Iesum lapidare in porticu Salomonis: ac per hoc fuisse in mense duodecimo:quum hæc circa resuscitationem Lazari,gesta fuerint prope pascha. ¶Apparet secundo ꝙ vltimus ascēsus Iesu in Hierusalem ex Galilæa(cuius meminerunt alii euangelistæ,ecce ascendimus Hierosolymam & filius hominis tradetur &c.fuit aduentus ille quo iesus venit tempore festi encæniorum.Ita ꝙ plusq̄ per mensem præuenit tē pus paschatis.nam vt hæc Ioannis historia sonat,post festum enceniorum Iesus non rediit in Galilæam,sed iuit trans Iordanem vbi Ioannes Baptista primum baptizauerat.& inde eū nō recessisse vsq; quo venit ad Lazari resuscitationē,patet ex tanta propinquitate ad festū encæniorum vt discipuli tanq̄ præsens nominent illud tempus, dicendo nunc quærebant iudæi te lapidare. Supplet enim Ioannes gesta omissa ab aliis euangelistis post vltimum ex Galilęa B
ascensum in Hierosolymam. *Et iterum vadis illuc?* Discipuli amore amicitiæ erga magistrū mo ti auertere nituntur magistrum á malo lapidationis,á malo mortis,á malo periculorum,ca uendo abire illuc. *Respondit iesus.* Duo dixerant discipuli.& ad ambo respondet satisfaciēdo. *Nonne duodecim sunt horæ diei.* ad id quod dixerant nunc quærebāt,respondet ex diuersitate ho rarum in vno eodéq; die artificiali.qui tempore veris constat ex duodecim horis:quia tunc est æquinoctium.Et intendit per hoc dicere ꝙ mutantur quæ geruntur non solum de hebdomada in hebdomadam & de die in diem,sed etiam de hora in horam vniusmet diei, non semel sed multotiēs:sicut multæ(puta.xii.)sunt horæ in vno & eodē die.vt per hoc itelligerēt ꝙ licet paulo ante quæsierint iudęi ipsum lapidare,modo est aliud tēp⁹ & nō querēt hoc. C
Si quis ambulauerit. pro,ambulat,in die,*non offendit:quia lucem huius mundi videt. Si autem ambulauerit.* Deest quis.& legendum est in præsenti.Si autem quis ambulat *in nocte,offendit:quia lux non est in eo.* Dixerant secundo & iterum vadis illuc . respondet ad hoc Iesus quod securus vadit,absq; periculo ꝙ offendat in aliquid,quod impingat in aliquid impediens: quia vadit in claritate lucis diuinæ,omnia videns.Hoc enim directe satisfacit timori discipulorum ne ma gister incidat in lapides aut manus iudæorum. Et hoc significat ex metaphora differenter ambulantium in die & ambulantium in nocte.illi enim non offendunt,quia vident in claritate diei quæcunq; occurrunt:isti autem impingunt vel in lapides vel in parietes vel in gra dus &c.quia non vident in clara luce solis.

¶Vbi discerne ꝙ per hæc nō dicit Iesus se ire securum á morte aut persecutione iudæorum, sed se ire securum ab offendēdo ab impingēdo:hoc est ab incursu alicuius incogniti,alicuius non clare visi.quod est timentis. Quē timorem discipuli incutiebant Iesu,hortantes vt caueret á iudæo. *Hæc ait: & post hæc dicit eis.* Clare significatur ex duplicata significatione ordinis post descriptam mansionem ibi duobus diebus,quod verba vtraque(scilicet eamus in iudęā iterum & Lazarus amicus &c.)dixit Iesus post illud biduum.Vnde coniicitur quod infra il lud tēpus Lazarus est mortuus.& ex industria nō recessit inde donec esse mortuus:ne(vt dictum est)præoccupatus morte Lazari in itinere videretur. *Lazarus amicus noster dormit.* Mortē appellat Iesus somnū:quia Lazarus q̄uis in seipso mortuus esset,dormiebat tamē Iesu. Vnde & subdit. *Sed vado vt a somno excitem eum.* Explicat simul causam quare vadit in iudæā, & tā facile sibi esse suscitare lazarū à morte q̄ facile est hoīem dormientē excitare à somno. ꝓpterea enim mortuū dixit dormire. *Dixerūt ergo discipuli eius,domine si dormit,saluus erit. Dixerat aūt Iesus de morte eius:illi aūt putauerunt quia. ꝑ,qd̄ de dormitione somni diceret. Tunc ergo iesus,dixit eis manifeste. Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos vt credatis,quoniā non erā ibi.* Ordo hui⁹ literæ est & gaudeo quoniā nō erā ibi,ꝓpter vos vt credatis.Cōstat enim non posse cōstrui vt credatis E
quoniā nō erā ibi:quia hoc(scilicet iesum nō fuisse ibi)viderāt & nō erat eis credēdū.Et est sensus.Et gaudeo de absentia mea,corporali ab ægritudine Lazari.ꝑsentia enim mea interpellata,curasset eū & seruasset à morte.Gaudeo inquā de mea absentia ex qua secuta est mors Lazari,propter vos,propter vestrū bonū inde prouēturū scilicet vt credatis.Magnum siquidem est bonum & ad salutē necessarium credere. ¶Hinc apparet qd̄ pronomen vos,non demonstrat discipulos secundum seipsos(qui iam credebāt sed in ꝑsona aliorū.Vel vt credatis:hoc est vt habeatis testimoniū euidentissimum ad credendum.resuscitatio enim Lazari sola; est sufficiens ac euidentissimum testimoniū ad credendum ea quæ sunt christianæ fidei. Et sic

pronomen

pronomen vos, demonstrat discipulos credentes. *Sed eamus ad eum. Dixit ergo. Thomas qui dici-*
F *tur didymus.* Dictio græca est didymus, latine geminus seu gemellus: natus scilicet simul cum altero. Nescio an à Grecis Thomas hoc nomen acceperit, an etiam inter Hebręos geminus appellabatur. Qua quoq; ratione dictus sit geminus, fateor me nescire diuinare. *ad condiscipulos.* Superfluit con. *Eamus & nos: & moriamur.* pro, vt moriamur, *cum eo.* Magni feruoris impauidiq; animi verba sunt hæc Thomæ: adhortantis alios discipulos non ire sed eamus cum iesu, vt cum ipso iesu simul moriamur, simul lapidemur, simul occidamur. Et dixit hæc Thomas: quia videbat iesum ire in iudæam, & sponte offerre se periculo persecutionis iudaicæ, quam manifeste viderant fuisse: & cognoscens illorum nequitiam arbitrabatur (sicut veritas erat) quod non desisterent à persecutione Iesu christi. *Venit itaq; Iesus: & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.* Hinc apparet ꝙ si pro quia Iesus tunc dixit discipulis Lazarus mortuus est, quando expirauit, iter illud à loco vbi Ioannes Baptizauerat vsq; ad Bethaniā qua-
G tuor diebus Iesum peregisse. Ita ꝙ Lazarus biduo vixit postq̄ Iesu nunciatum est, ecce quē amas infirmatur. rationi enim consentaneum est ex eo ꝙ. Iesus biduo post dixit Lazarus mortuus est, tunc dixisse quando expirauit. ¶ Et confirmatur: quia tempore quo nunciatum est iesu ecce quem amas infirmatur, Lazarum adhuc vixisse indicant verba Iesu, infirmitas hæc non est ad mortem. ex hoc enim quòd infirmitatem præsentem demonstrat, viuum adhuc significat. Immo si perspicacius aduerterimus, intelligemus verba illa dicta nuncio seu nunciis pro responsione: ex quo nihil aliud narratur respondisse. & ipse non est mortuus de loco illo per biduum. & rationi consonat vt nuncius nullam audiens promissionem ꝙ Iesus veniret, audita hac bona responsione (scilicet infirmitas hæc non est ad mortem sed pro gloria dei) reuersus fuerit lętus nuncius ad sorores, & Lazari infirmitas non esset ad mortē. Sed sensum verborum Iesu nec penetrauit ipse, nec penetrarunt alii qui audierunt. *Erat autem Betha-*
H *nia iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim.* Stadium octaua pars est miliarii Romani: hoc est constantis ex mille passibus. Minus itaque duobus miliaribus (& vt Lucas testatur sabbati itinere) distabat Bethania ab Hierusalem. ¶ Et describitur propinquitas ad Hierusalem, tum vt cōmoditas Hierosolymitarum nobilium advisendum Mariam & Marthā, tum vt resuscitatio Lazari ꝓpe Hierusalem & prętentibus Hierosolymitis nobilibus intelligatur. De quibus subditur. *Multi autem ex iudæis venerant ad Marthā & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.* Multitudo iudæorum ex Hierosolymis affutura miraculo describitur. Et hæc est ad literā vna rationum quare iesus distulit vsque ad quartum diem mortis Lazari venire: vt interim scilicet & mors Lazari publica esset in hierusalem & iudæi conuenientes ad consolandum sorores, testes essent tanti miraculi. *Martha ergo vt audiuit quod iesus venit.* Curam domus gessisse Martham testantur euangelistæ multi, describendo illam multis vicibus ministerio occupa-
I tam. & propterea modo tanq̄ curæ domus vacanti, primum annunciatum est Iesum venire. *Occurrit illi.* Prōptitudo explicatur. *Maria autem domi sedebat.* Hinc apparet tum quod Martha per domum discurrebat (ad hoc enim spectat differentia inter Mariam domi sedentem, & Martham audientem aduentum iesu) tum quòd maria erat præcipua in domo: vtpote quæ domi sedebat cum iudæis qui venerant ad cōsolandū eas, Martha circa curā domus occupata. *Dixit ergo Martha ad iesum, Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.* Fides quidē explicatur de potestate iesu ad seruandum fratrem ne moreretur: sed minor quam oportuit ex eo apparet ꝙ absentiæ corporali attribuit negationem gratiæ. Vnde clare apparet ꝙ nō credebat adhuc explicite iesum esse verum deum. *Sed & nunc scio quia.* pro, ꝙ, *quæcumq; poposceris a deo, dabit tibi deus.* hæc verba addidit Martha tum ad temperandum verba antedicta, domine si fuisses hic frater meus non fuisset mortuus. Sonabant enim quærulum aliquid, tanquam
k tarditas iesu ad veniendum fuisset causa non habitæ gratiæ. acsi aptius dixisset, nō propterea perdo fidem in te, sed scio quòd quęcunq; poposceris &c. Tum ad consequenter loquendum (in genere tamen) iuxta responsionem iesu relatam á nuncio. infirmitas hæc non est ad mortem sed pro gloria dei vt glorificetur filius dei per illam. Videns enim Martha fratrē mortuum ante aduentum iesu, & credens ipsum esse veracem: conferendo hinc mortem fratris sui secutam, inde verba iesu, nesciuit melius dicere quam explicare sortem suam malam ex absentia iesu, & subiungere ꝙ indubie credit quod quęcumque poposcerit. Non quod per hoc intenderit petere aut credere futuram fratris resuscitationem in specie, sed fateri in genere integram in ipso & verbis eius quæ non intellexerat fidem. Et hæc quo ad intentionem Marthæ: sed mota proculdubio fuit à spiritu sancto vt in genere fateretur spem futuri tunc miraculi. ¶ *Dicit illi Iesus, Resurget frater tuus.* Respondet iesus, prædicendo miraculum tunc

tunc futurum: vt per hoc explanet sensum verborum suorũ, infirmitas hæc &c. *Dicit ei Martha, Scio quia.* pro, quòd, *resurget in resurrectione in nouissimo die.* Iesu non dicente resurget nunc A
sed resurget, intellexit Martha de resurrectione communi. *Dicit ei Iesus, ego sum resurrectio.* mortuorum corpore. Et est sermo causalis: hoc est qui resuscito mortuos. *Et vita.* animarum: hoc est qui viuifico animas. vtriusq; enim vitæ (corporis scilicet & animæ) se esse actoré primum significat. *Qui credit in me.* qui credendo tendit spe atq; charitate in me.

¶ *Etiam si mortuus fuerit.* corpore. *viuet.* etiam corpore tandem vita beata, vita quę vere est vita: non illa cómuni malis, qua quærent mortem & mors fugiet ab eis. ¶ Et per hoc discernit inter resurgentes in nouissimo die. Hic enim habetur quod soli qui credunt in iesum, tunc viuent, procul dubio vita beata. alii namq; viuent, vita pœnali, vita misera, vita exosa ipsismet. Et hoc dixit declarando ego sum resurrectio: sequentia veró dicit declarando ego sum vita.

¶ *Et omnis qui viuit.* corpore. *& credit in me.* fide formata. *non morietur in æternum.* morte animę. B
Quod verissimum est quantum est ex sufficientia vitæ quam habet ex fide formata in me. Alioquin credit, perseuerantiam significat coniugentem fidé vitæ corporis. Ita quod sensus est. & omnis qui viuit & credit in me: hoc est in quo credere in me, coniungitur cum illi⁹ viuere in corpore. Per hoc namq; excluditur omnis nó perseuerans vsq; in finem vitæ. Quia talis in fine viuit & non credit in iesum. Et sic absque alia glosa indubie verificatur quod nó morietur in æternum: hoc est morte animæ, quæ sola est mors æterna secundum veritatem. *Credis hoc?* Nó dubitat sed prouocat interrogando ad credendum altiora quam confessa fuerat: ad credendum non solum hominem sanctum potentem impetrare á deo quæcunq;, sed verum deum. esse enim resurrectionem & uitam, proprium est deo. *Ait illi. Vtiq; domine.* Verũ dicit, sed in genere. Credidit enim vera esse quæ Iesus dicebat, & credidit ita esse vt Iesus dicebat, sed non penetrabat quòd hęc significarent ipsum esse verum deum. Et propterea subdit. C
Ego credidi quia. pro, quod, *tu es christus.* Hinc clare apparet sensus dictus: scilicet quod Martha credidit ita esse vt dicebat Iesus, sed non penetrabat vim verborum, non propterea explicite in specie credidit iesum esse deum qui creauit cœlum & terram, sed credebat explicite in specie Iesum esse illũ christũ qui ꝓphetatus est venturus ad saluandũ mundũ: ac per hoc oĩa quæ de seipso dicebat esse vera. nam reddens rõnem quòd credat Iesum esse resurrectionem & vitam &c. affert suam iam olim fidem ꝙ ipse esset ille Messias. ¶ *Filius dei viui.* superfluit, viui. Quia christus commune nomen erat regibus oĩbus iudæorum, ideo propria adiectiua illius expectati christi subiunguntur. Quorum primum est filius dei. Vnde & Caiphas etiã dixit, adiuro te vt dicas nobis si tu es christus filius dei. Ita quod per hoc quod dicebãt christum filium dei, non intelligebant secundam in trinitate personam: sed excellens donũ diuinæ gratiæ. *Qui in hunc mundum venisti.* pro, venturus erat, & superfluit hunc. Alterum adiectiuum expectati Christi erat, ꝙ á prophetis prædictus erat venturus in mundum ad salutem mundi. D
Et propterea Martha plene fatetur explicite & in specie Iesum esse verum illum christũ hac sua professione. *Et quum hæc dixisset, abiit.* Omittit euangelista quòd iesus vocandam iussit Mariam: subintelligendum hoc relinquens ex subiunctis Marthæ verbis ad Mariam. Et eadem rõne simul omittit ꝙ iesus monuit Martham dicentem se credere, ꝙ si credet videbit gloriã dei: intendens ꝙ videret gloriam dei in miraculo resuscitationis fratris sui. nam & hoc subintelligédum reliquit euágelista in subiunctis postea verbis Iesu ad Martham, nóne dixi tibi. *Et vocauit Mariam sororem suam silentio.* pro, clanculum. hoc est occulta voce. *Dicens, Magister adest: & vocat te.* Hinc clare apparet quod vult subintelligi euangelista, iesum, iussisse, vt vocaretur Maria. *Illa vt audiuit.* Promptitudo significatur. *Surrexit.* pro, *surgit, cito.* cum celeritate. E
& venit. Præsentis est temporis. actus enim præsentes describuntur.

¶ *Ad eum. Nódum enim venerat iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha.* Ex proposito siquidé iesus substitit expectans Mariam. Superfluit illo, & adhuc. *iudæi ergo qui erant cum ea in domo & consolabantur eam.* Hinc coniicitur quòd personæ nobiles erãt iudęi isti: vtpote qui venerant ex Hierusalem ad hoc, & erant in aula cum Maria domina oppidi ad cõsolandum eam. ¶ *Quum vidissent Mariam quia.* pro, quòd, *cito surrexit & exiit, secuti sunt eam: dicẽtes quia.* pro, quòd, *vadit ad monumentum vt ploret ibi.* Diuina prouidentia disponebatur vt omnes qui in domo erant conuenirent ad videndum miraculum, & etiam inuiti testes fierent tanti miraculi & virtutis iesu. propter hoc enim iesus iussit vocari Mariam, propter hoc & substitit in loco vbi occurrerat ei Martha. *Maria ergo quum venisset vbi erat iesus, videns eum cecidit ad pedes eius.* Ex hoc quòd videns iesum cecidit ad pedes eius, insinuatur vel ꝙ tam demissis oculis Maria venit vsq; ad locum vbi erat iesus vt nó nisi proxima illi viderit eum, vel ꝙ͂

locus

locus extra oppidū in quo substiterat Iesus ex obliquo erat viæ qua veniebat Maria:ita vt à
F via recta torquēdo iter versus locū illū, simul concurrerent ꝓximū esse & videre. vnde & euā
gelista Mariam appulisse vbi erat Iesus, describit quando vidit iesum. *Cecidit ad pedes eius.* Lo
cum proprium Maria agnouit pedes iesu. & ita agnouit vt non iaceret se sed caderet, tanquā
impotens se continere iuxta pedes iesu à quibus veniam consecuta fuerat. *Et dixit ei, domine
si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.* Verba sunt deplorantis infœlicem sortē suā absentiæ
iesu in tempore ęgritudinis fratris: indubie credendo quod affuisset, tum amore ꝓprio tum
ꝓcibus motus seruasset Lazarū à morte. Cōmunis hæc quærela, cōmunis & minor fides fuit
Mariæ & Marthę: dum vtraq; corporali presentiæ tribuit gratiam. Verificatur, nō inueni tan
tam fidē in israel. *Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & iudæos qui venerant cum ea plorantes.* nō ocio
se euangelista describit Iesum motum ad lachrymas, ex hoc quod vidit Mariā & iudæos plo
rantes. ita enim tendit ad narrandum Iesu diuinitatem ex verbis & factis vt describat eun-
dem esse verum hominem. moueri namq; ad compassionem videndo alios flere, humanę est
cōmiserationis. *Infremuit spiritu & turbauit seipsum.* Tam fremitus quā turbatio nomen est pas
G sionis. Et fremitus quidem ad accensionem seu feruorem animi ad arduum aggrediendū spe
ctat: turbatio autem ad tristitiam. Neutra Iesu surrexit ex carne concupiscente aduersus spiri
tum, sed ex spiritu. Et propterea euangelista passiones in Iesu describens humanas (ne iesum
non hoīem aut hoīem stoicum putassemus) simul describit ex spiritu nō carnali affectu origi
nem habuisse illas. ita quod spiritu refertur ad infremuit & turbauit. Et fremuere quidē vo-
luit intus sicut exterius clamare, respectu ardui operis resuscitationis Lazari quatriduani,
vt interior motus passionis appareret in facie conformis operi. omnia eni suauiter disposuit
Iesus. Turbari autem voluit, quia tristitia in turbatione consistit. ex hoc enim quod delecta-
tio quies est animi, patet quod tristitia. inquietudo (quę in turbatione cōsistit) est animi. simul
itaq; turbationem ad condolendum & fremitum ad remedium conferendum, in se fecit, se-
cundum rectam spiritus rationem iesus. *Et dixit.* pro, dicit. Significatur enim tempore ꝓsen
H ti quod inter has propassiones Iesus protulit sequentia verba. *Vbi posuistis eum?* Ecce fremēdo
inquirit de loco resuscitandi mortui: vt intelligamus ipsum fremere ad tam arduum opus re
suscitandi Lazarum sepultum. *Dicunt ei, domine veni & vide. Et lachrymatus est iesus.* Effectus tur
bationis internæ, sunt lachrymę compassionis humanæ. Nullus ergo reprehendat modera-
tas lachrymas funeris: quas Iesus propriis lachrimis approbauit. *Dixerunt ergo iudæi, Ecce quo-
modo amabat eum? Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci nati.* super-
fluit nati. Et legendum esse admiratiue seu interrogatiue, assertio quod aperuit oculos cæci
manifestat. Conferebant isti, hinc potentiam qua illuminauit cæcum, inde lachrymas pro
morte Lazari, attestantes quod mors Lazari displicuit Iesu: ac per hoc ꝙ Iesu nolente mors
I Lazari euenit. tristitia enim est de iis quæ nobis nolentibus accidunt. Et propterea vel dubitā-
tes inquirendo dicunt nō poterat? vel admirando dicunt non poterat? acsi apertius dixissent
mirum est quod non potuit, ex quo aperuit oculos cęci. *Facere vt hic.* Deest &. Legendum est,
facere vt & hic *non moreretur. Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum.* Hic ap-
paret quod fremitus propter arduum resuscitationis opus erat. Nam hoc significatur dicen-
do quod venit ad monumentum iterum fremens: hoc est actum fremendi feruore animi ex-
ercens non aduersus iudæos contrarios sibi (quos nouerat ibi esse) sed in semetipso. Fremitum
siquidem monstrabat, sed non contra aliquē sed in seipso, dispositionem animi ad opus ar-
duum proportionatam in seipso iterans: vt magnitudinem operis pensemus. *Erat autē spelun-
ca: & lapis superpositus erat ei.* Hinc apparet quod spelunca illa excauata versus partem iferiorē
k (hoc est sub terra) erat: alioquin non describeretur lapis superpositus speluncę. Si enim fuisset
spelunca cōcaua indirectum super superficiem terræ nō diceretur lapis superpositus spelun-
cæ, sed appositus vel aduolutus: sicut de monumento iesu scribitur. *Ait iesus, tollite lapidem.* Ma
gnitudo lapidis insinuatur, ex eo ꝙ nō vni sed multis dicitur tollite lapidem. *Dicit ei Martha
soror eius qui mortuus fuerat. Domine iam fœtet.* pro, olet. Quamuis Græca dictio anceps sit ad ma
le vel bene olere, materia tamē sermonis testatur quod de male olere (quod fœtere vocamus)
est sermo. *Quatriduanus est enim.* vt nulli calumnię possit miraculum hoc subesse, quatriduanus
in monumento asseritur. Et vt simul intelligamus Marthā non sperasse tale miraculum, ip-
sa est quæ obstat ne aperiatur spelunca: ne fœtore offendatur iesus cum astantibus. *Dicit ei ie-
sus, Nonne dixi tibi quoniam.* pro, ꝗ *si credideris videbis gloriam dei?* Hinc habetur quod prius dixi-
mus: scilicet Iesum Marthæ asserenti se credere, dixisse si credideris videbis gloriam dei insi-
nuās & hoc futurū miraculū, & minorē Marthæ fidē, ex conditionali si credideris. Et dixit
modo

modo iesus nonne dixi tibi, ad declarandum quorsum dixit ei hæc: vt vel nūc erigatur Martha cum auditoribus in fidē & spem futuri miraculi ad gloriam dei. *Tulerunt ergo lapidem.* Desunt septem dictiones. Vbi erat iis qui mortuus fuerat positus. Cōfirmatur magnitudo lapidis in executione, ex hoc ꝙ multi tulerunt illum, & describitur executio nō obstāte fœtore Voluit autē Iesus tolli lapidem quo claudebatur sepulchrū, vt ab omnibus præsentibus euidentissime videretur Lazarus resurgens. Si enī clauso sepulchro exisset, existimatū fuisset spectrū aliquod. Si autem resuscitatus pulsasset aut clamasset vt aperiretur sibi existimatū forte fuisset ꝙ nō tunc primo clamasset, sed quod pluries ante clamauit & non fuit auditus & ꝙ nō vere fuisset mortuus. Sed vbi aperto sepulchro, omnibus patuit mortuus ac viuus fugātur calumniæ omnes. *Iesus autē eleuatis sursum oculis dixit.* Tum vt verum hominem se esse testetur orat deum. tum vt iudæi videant quod non ad dæmonem sed ad deum conditorē cœlorū recurrit. tum vt magnitudinē operis significet. tum vt internam mentis eleuationem etiam exteriori eleuatione oculorū doceat. *Pater.* Nomē iudæis exosum explicat: vt vel hoc opere cognoscant ꝙ verus est filius dei. *Gratias ago tibi.* In gratiarum actione consistit hæc oratio vt gratia agentem intelligamus hominē gratum deo, & non petentem resuscitationē Lazari sed imperantem, vt iudæi penetrent esse deum. *Quoniam audisti me.* hominem in omnibus ad te recurrentem. ¶ *Ego autem sciebam quod semper me audis.* Non ideo gratias ago pro exauditione quia nouiter nouerim me exaudiri: quoniam hoc mihi notum erat. ¶ *Sed propter populum.* pro, turbam. *quæ circunstat dixi.* Ecce quare publice tibi gratias ago. ¶ *Vt credant q. tu.* pro, quôd, *tu me misisti.* Non quæro gloriam meam, non vt honorent me: sed propter salutē eorū vt credant quòd tu me misisti. ¶ *Hæc cum dixisset.* Deest &. Legendum est. ¶ Et hæc quum dixisset. Totum tempus quo iesus orauit, concessum est omnibus & videndi mortuum & sentiēdi fœtorem. ¶ *Voce magna clamauit.* Tum vt vox proportionata esset magnitudini operis. tum vt nulla posset calumnia verbis secreto dictis tanꝗ magicæ artis inferri. tum ad figmentum illorum confutandum qui animas mortuorum circa mortuos esse dicunt: ad quas vt pote ꝓpinquas, non erat opus magna voce clamare. ¶ *Lazare.* Multis ibidem sepultis, vnus erat nominandus vt ille vnus resurgeret. ¶ *Veni foras.* Non solum surge à morte sed veni extra speluncā. Non petit non obsecrat, sed præcipit: vt hinc velint nolint, cogantur videntes credere ipsum esse filium dei vt se prædicabat esse. ¶ *Et statim prodiit.* Superfluit statim. Et significatur quod exiuit extra speluncam, vt ei fuerat imperatum dicendo veni foras. ¶ *Qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes institis.* pro, fasciis sepulchralibus: *& facies eius sudario erat ligata.* Non solum geminum describitur miraculum (scilicet & quòd resuscitatus est, & quòd ligatus exiuit extra speluncam) verum etiā ad omnes tollendas calumnias, describitur tot vinculis ligatum exisse. Si solutus inuentus fuisset aut exisset, non mortuus sed stupefactus maxima cōtractione spiritus, sepultus forte diceretur. Aiunt enim aliquos quandoq; tales existimatos mortuos fuisse sepultos. Sed tales redeuntes ad opera vitæ, nō solum se soluunt sed clamāt ac corrodunt quicquid possunt, faciētes vltimum de potētia vt redeāt ad terram viuentiū. Lazarus vero mansuetissimus, ligatus non solū tā manus quàm pedes fascis solitis adhiberi mortuis sepeliendis (quas facillimū est soluere) sed etiam faciē sudario vt mos erat Iudæorū, exiuit extra speluncam corā Omnibus. ¶ Omittit hic Euangelista quanta admiratio quātusq; stupor appræhenderit circunstātes. ¶ *Dixit eis Iesus, Soluite eum.* Vult Iesus vt alii soluāt fascias Lazari: vt tāgendo Lazarum, etiā sensus tactus cognoscant veritatē miraculi & alii hoc vidētes firmentur. ¶ *Et sinite abire.* Hinc apparet quòd miraculosum fuit, ligatum exisse foras. nō poterat siquidē modo ambulare nisi solueretur. Et hoc ad perfectionem notitiæ spectat, vt videāt Lazarum ambulare: vt non ad momentum putent restitutā vitā Lazaro, sed sicut prius antequam moreretur: immo antequam ægrotaret. ad hoc enī spectat sinite abire, propriis pedibus: vt sani ambulare consueuerunt. ¶ *Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham.* Superfluit & martham. *& viderant quæ fecit* Iesus, *crediderunt in eum.* Ecce primus miraculi istius fructus in Iudæis. ¶ *Quidam autem ex ipsis.* Nota aduersatiuam & pronomen. & percipe quòd quidem illorum qui venerant ad consolandum Mariam & viderant Iesum resuscitasse Lazarum, deteriores effecti sunt ex tanto viso miraculo. percipe verum esse ꝙ dixit Abraham diuiti, quòd neque siquis ex mortuis resurrexerit credāt. percipe verum esse quod dicit Apostolus, quod credere donum dei est.

¶ *Abierunt ad pharisæos,* persecutores Iesu. *& dixerunt eis quæ fecit Iesus* Narrauerunt quidem facti veritatem: sed quorsum, sed quanto dolore, quanta malignitate, nō solum aduersatiua præposita ab Euangelista sed effectus subiunctus testatur.

Collegerunt. pro, congregauerunt. *ergo pontifices*. pro, principes sacerdotũ, *& pharisæi consilium*.
F Ecce effectus, ecce quorsum dixerunt Pharisæis quæ fecit iesus: ad concilium habãdũ quid facto opus esset contra iesum, Pharisæi autem non soli sed cum principibus sacerdotũ, de congregando concilio tractant: definiuntq; congregandum ac congregant. Et quoniã non dicit concilium inter sese, significat quod concilium ciuitatis publicum congregauerunt: vocando Senatores, & breuiter eos qui de concilio erant. Et *dicebant, quid facimus?* Arguẽdo legendum est. Materia tractata in cõcilio non nuda describitur, sed cum modo quo tractabatur: scilicet arguendo proprias moras ad occurendum tanto periculo. ¶ *Quia hic homo multa signa facit. si dimittimus eum sic, omnes credent in eum.* Ratio arguendi moras est, quia ex parte iesu continue crescit causa attrahendi populum ad se: quoniam non solum fecit sed facit multa signa: & si ex parte nostra non occuritur, non apponitur impedimentum ipsi Iesu, consequens erit ꝙ omnes credent in eum. ¶ Significanter dicunt si dimittimus eum tractando quod oportet apponere impedimentum ex parte ipsius iesu impediendo ipsum: quia iam experti erant ꝙ
G impedimentũ appositũ ex parte populi scilicet quod si quis confiteretur iesum esse christum extra synagogam fieret, non sufficiebat. vincebatur enim hoc impedimentum á magnitudine miraculorum. Quod etiam timent omnes credere in iesum, intellige credere iesum esse Messiam. hoc est enim quod prohibuerant. ¶ *Et venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem*. Amor proprius, amor propriæ authoritatis excæcauit illos vt timerent genti à Romanis. Proponunt cæci quód continuato concursu populi ad Iesum vt Messiam, Romani vidẽtes Iudæos regem proprium profiteri, venient cum valida manu: & tollent sacerdotium cultumque templi Iudæorum, & trãsferent iudæos in alienum solum. Sed vere cæci erant: quoniam si deus miraculorum signis ducet omnes ad Iesum vt Messiam, ipsemet deus ꝓteget à Romanis & ab omnibus. Et tanto magis debebant hoc consequenter procedendo credere,
H quanto ipsi expectabant Messiam secundum regnum mundi huius quem adoraturi erãt õnes reges terræ, reducturum vniuersum israelem de captiuitate & dispersione. Patet itaque ꝙ nõ cohærebant sibiipsis Senatores isti. excæcauit enim illos malitia eorum, & amor ꝓpriæ authoritatis quam sciebant se non habituros sub messia rege iustissimo. cõscientia nãq; ꝓpria testificabatur ipsismet ꝙ perdituri erant locum authoritatis suæ si õnes crederent in Iesum iustum. Mirum itaque non est ꝙ aduersus iesum cæci fuerunt: quorum cõsilia sibiipsis nõ cõstabãt. ¶ *Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine*. Superfluit nomine. Inter tractandum, iter arguendum, iter inquirendum quid facto opus esset in ꝓposito periculo, Caiphas in specie noĩatur. ¶ *Quum esset pontifex*. Ecce suprema dignitas. *anni illius*. Venalem fuisse pontificatum Iosephus testatur. & eadem auaritia, frequens erat mutatio Pontificis: & nõ seruabatur lex Moysi de perpetuitate Pontificis. ¶ *Dixit eis, Vos nescitis quicquam*. Hæc verba insinuant ꝙ cõsiliarii
I ambigebant: & in varias declinabant opiniones, varia tractantes remedia circa mortẽ iesu. & propterea repræhendit illos Caiphas imprudentiæ. ¶ *Nec cogitatis quia*. pro, quód, *expedit vobis*. pro, nobis. Quia prudentia ex adinuentione & iudicio vtilis ad proprium & commune bonum constat, ideo vtile medium non animaduerti ab istis arguit. ¶ *Vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat*. Prestat vt moriatur vnus & saluetur tota gens quám vt viuat vnus & pereat tota gens. Palliatum iudiciũ spetie cõmunis boni præponẽdi bono particulari, nulla mẽtione facta de iusticia deque ĩnocentia. non amitit recta ratio vt occidamus iustum innocentemque vnũ vt saluetur libertas aut vita totius gentis. ¶ *Hoc autem a semetipso non dixit: sed quum esset pontifex anni illius, profetauit* quia. pro, *quod, iesus moriturus erat pro gente*. Exponit Euangelista ꝙ hæc verba, Caiphas quantum ad id quod veritatis continebant dixit actus á spiritu sãcto ratione officii pontificalis. quáuis quãtum ad iniquæ occisionis cõ
K siliũ intentum á Caipha, dixerit á seipso. ita ꝙ Caiphas prophetauit: hoc est verba dixit quæ secundum ꝙ erant vera (non secundum ꝙ erant intenta ab ipso) erant ꝓphetica: vtpote prædicentia mortem Iesu pro populo. ¶ *Et non tantum pro gente: sed vt filios*. Deest & legendum est. sed vt & filios *dei*. per prædestinatem adoptionis gratiam. ¶ *Qui erant dispersi*. per varios ritus in toto terrarum orbe. ¶ *Congregaret in vnum*. non locum, sed in vnitatem fidei spei ac charitatis, in vnam communionem meritorum, in vnum baptisma. ¶ *Ab illo ergo die*. Conclusum fuisse secundum iudicium Caiphæ, Euangelista narrat á subsecuta executione.
¶ *Cogitauerunt*. pro, consultauerunt, *vt interficerant eum*. hoc est vt executioni mandarent occisionem iesu. prius enĩ deliberauerant iudæi & quæsierant iesum interficere (vt Euãgelista superius in capitulo septimo dixit) sed deliberationen illam fuisse aliquorũ & nõ cõmunis cõsilii testatur tractatus nunc post Lazari resuscitationem cõgregati cõcilii. nã tractatum fuit

A

fuit quid faciendum est: & inter varias opiniones Caiphas censuit iesum esse occidẽdũ, arguendo alios imprudentiæ. hæc enim omnia non fuissent dicta, si iam cõmuni consilio ꝑdiffinitum fuisset quòd iesus esset interficiendus. In hoc itaque consilio primum diffinitum fuit à cõmuni cõsilio vt iesus interficiatur. & ꝓpterea ab hoc die cõsultare cœperunt cõi consilio circa executionẽ occisionis conclusę. Pri⁹ enim velut priuatæ fuerant consultatiões aliquorũ primatum. ¶ *Iesus ergo non iam palam*. pro, libere, *ambulabat*. Ex occasione huius consilii iesus q̃quis resuscitasset Lazarum, non ambulabat libere. ¶ *Apud*. pro. inter, *Iudæos*. vtpote sciens habere se illos persecutores ad mortem. ¶ *Sed abiit*. Deest. illinc. scilicet ex Bethania. cedens ad tempus furori, fiduciam præbens futuris Christianis declinandi quandoque persecutiones. ¶ *In regionem iuxta desertum in ciuitatem quæ dicitur* Ephrem. *& ibi morabatur cũ discipulis suis*. ¶ *Proximum*. pro, propinquum, *autem erat pascha iudæorum*. Addidit hoc Euangelista ad significandũ quòd breui tempore declinauit furorem: & vt intelligamus resuscitationẽ Lazari fuisse factam prope pascha. immo tam prope vt iam inciperet purificatio hominũ pro paschate. Vnde & subditur. ¶ *Et ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante pascha vt sanctificarent seipsos*. B hoc est mundi fierent iuxta ritum legis adhibitis cerimonialibus legitimis, ad hoc vt manducarent pascha. Solis enim mundis licitum erat manducare pascha. ¶ *Quærebant ergo iesum*. incertum est an sacerdotes stantes in templo vacando purificationi aduenientium ad hoc vt mundi fierent, an ipsi aduentantes quærerent iesum an compararet in templo vel ciuitate more solito. ¶ *Et colloquebantur*. pro, dicebant, *adinuicem in templo stantes*. *Quid putatis*. pro, quid videtur vobis, *quod non venit ad diem festum?* Ratio autem quare ambigebant de aduentu iesu ad pascha, subiungitur dicendo, *Dederant autem pontifices*. pro, principes sacerdotum, *& Pharisæi mandatum: vt si quis cognouerit vbi sit indicet, vt apprehendant eum*. Rationabile siquidẽ erat humano iuditio quòd non veniret: sciens tale mãdatũ contra se emanasse. C

CAPVT XII

Esus ergo ante sex dies paschæ venit Bethaniam. Vt litera sonat intelligendum est: hoc est quòd feria sexta (quæ sabbatum immediate præcedit) venit iesus in Bethaniam. Illa enim dies veneris fuit anno illo ante sex dies paschæ: vt patet supputando dies vsque ad vesperam diei iouis immediate sequentis in qua vespera immolatum est pascha. *Vbi Lazarus fuerat mortuus: quam suscitauit*. Deest. à mortuis. *Iesus*. Explicat Euangelista factum. *Fecerunt autem*. pro, igitur *ei cœnam*. Infert quorsum tendit narratio aduentus iesus in Bethaniam scilicet ad narrandum gesta in illa cœna. Nec explicatur qui sunt qui fecerunt cœnam: vt collatis narratis ab omnibus Euangelistis intelligamus cœnam fuisse factam communiter à Maria, Martha & Simone leproso. *ibi*. hoc est in Bethania. Alii Euangelistę explicãt etiã domum Simonis leprosi. Non dicit fecerunt tunc seu illo die, sed ibi: quia cœna hæc fuit facta sabbato. ita quod iesus die veneris venerat. & cœna hæc fuit facta sabbato. nam sabbato non licebat iter agere: nec sabbatũ illud fuit ante sex sed ante quinque dies paschæ anno illo. *Et martha ministrabat*. Hinc coniicitur domum illam fuisse communem Simoni leproso & Mariæ ac Marthæ, distinctã contiguationibus: vt in altera Simon, in altera illæ habitarent. Sãguine eni iũctos illos crediderim, ex eo quòd Martha ministrabat ibi & ex eo quod Maria ibi veniam olim promeruit. *Lazarus vero vnus erat ex discumbentibus cum eo*. Adiunxit hoc Euangelista: vt veritatem resuscitationis Lazari confirmet perseuerãtia vitæ Lazari, & actionibus cõmunibus comedendi & bibendi cum aliis continuatis ¶ *Maria ergo* Quoniã hinc occasio modi quo Iesus in manus traditus est Iudæorum pendet ideo Euangelista cum nota illationis officium Mariæ intulit descriptis officiis Marthę & Lazari. Et sororum quidem officia gratitudinis refert: Lazari autem testimonii, non verbo sed facto discubitus in cœna. ¶ *Accepit* Et hic actus insinuat in domo propria Mariam esse: tanquam non aduexerit sed acceperit ibidem existentem. ¶ *Libram*. Quãtitas nõ modica ad tale opus narratur. ¶ *Vngenti nardi pistici*. pro, pisticæ. Nardum determinat esse non adulterinam sed fidelem. Græca enim dictio est pisticæ. latine fidelis. ¶ *Preciosi*, *Et vnxit pedes iesu*. Non est contraria actio vnctionis pedẽ effusioni vnguenti super caput quam alii Euangelistæ tradunt. Vtrumq; siquidem opus Maria fecit prius vnxit pedes: & deinde totum residuũ effudit super caput versando pixidem immo demum frangẽdo illam, ne aliquid superesset vnguẽti. Suppleuit nãq; Ioannes omissam ab aliis vnctionem pedum. D E

¶ *Et extersit capillis suis pedes eius*. Hinc insinuatur hanc fuisse peccatricem quæ olim simili

capillorũ officio veniam meruit. Ordo præpoſterus prius exterſit ab immunditia pedes Ieſu.
capillis ſuis mundans illos: & deinde mundos iam pedes vnxit vnguento nõ enim ex tergẽ-
F dum erat vnguentum. ¶ *Et domus impleta eſt ex odore vnguenti. Dixit ergo vnus ex diſcipulis eius Iu-*
das Scariotis. Deeſt. Simonis. Et caſus eſt nominatiui Iſcariotes. determinat enĩ non Simonẽ
Iudæ patrem, ſed ipſum Iudam. Legendum itaque eſt. ¶ Iudas Simonis iſcariotes *qui erat eum*
traditurus. Quare hoc vnguentum non venijt trecentis denarijs & datum eſt egenis? Non contrariatur
ioannes alijs Euangeliſtis dicentibus non vnum ſed multos diſcipulos hoc dixiſſe: quoniam
ioannes præcipuo in hoc murmure tanquam capiti iudæ attribuit. Et recte: quoniã alii non
malo animo ægre tulerunt factum hoc ſed pietatis intentione. iudas autem tam maligno aĩo
vt inde occaſionem ſumpſerit vendendi ieſum. ¶ *Dixit autem hoc non quia de egenis pertinebat*
ad eum. pro, quia de egenis cura illi eſſet. Non negatur pertinuiſſe ad iudã dare egenis de cõi
marſupio: ſed negatur curam illi fuiſſe de pauperibus. multa enim ad nos ex officio pertinẽt
quæ nõ ſunt nobis curæ. ¶ *Sed quia fur erat. & loculos.* pro, marſupiũ, *habens.* Hinc apparet non
G derogare perfectioni vitæ, habere communem marſupium pro ſumptu opportuno. nihil enĩ
imperfectionis ieſu fecit in tota vita ſua. ¶ *Ea quæ mittebantur portabat.* Occurrit quæſtio. quo-
mõ ieſus diſcipulos mittebat ad prædicãdũ ſine marſupio, & ipſe per iudã marſupiũ porta-
bat. eſus enim non ſolum verbo ſed exẽplo inſtruebat diſcipulos. ¶ Solutio eſt. ꝙ alia eſt ratio
vnius collegii ſeu multitudinis, & alia eſt ratio duorũ. ieſus mittẽs diſcipulos binos ad præ-
dicandũ, noluit ꝙ ferret pecuniam. facile eſt enim inuenire hoſpitẽ pro duobus. Sed vnũ col-
legium, vnã multitudinẽ tot diſcipulorũ eũtiũ cum Chriſto, honeſtas morũ nõ habet mitti
H ſeu ire ſine pecunia, in grauamẽ notabile hoſpitis. Quocirca nõ fecit ieſus cõtrarium eius ꝙ
præcepit diſcipulis. *Dixit ergo ieſus. Sinite.* pro, *ſine, illam.* Ad ſolum iudã ſermo dirigitur, ratione
dicta. *Vt in diẽ.* Superfluit vt. *Sepulturæ meæ ſeruet.* pro, *ſeruauit illud.* Ratio quare non vexanda
nõ arguenda ſed ſinẽdo in ſua pace eſt Maria, redditur à ieſu quia ſeruauit vnguẽtũ illud in
diem ſepulturæ eius. Nõ dicit in ſepulturam meam ſed in diẽ ſepulturæ meę: intendẽdo de-
clarare ꝙ dies ille erat dies non ſuarũ delitiarũ ſed dies ſuæ ſepulturæ. ꝙ Maria nõ ſeruaue-
rat hoc vnguentũ pro delitiis ieſu ſed pro puro pietatis ſeu religionis officio, nõ ſecus quam
ſi in die ſepulturæ eius hoc faceret. Dies ſiquidẽ ſepulturæ quo ad vnctionẽ, eſt dies nõ deli-
tiarũ ſed humanitatis cõmuniter. vel pietatis ad cõiũctos, vel religionis ad ſanctos prophe-
tas Et eſt puræ pietatis ſeu religionis: quoniam nulla ſenſualitatis ratio in ſepultura locũ ha-
bet. & ꝑter hoc eſt poſtremi officii dies: vt patet. Significatur itaque hæc ex parte mariæ ꝙ
ipſa ſeruauit vnguentũ illud in diẽ ſepulturę ieſu (hoc eſt in officiũ puræ pietatis ſeu potius
I religionis, quale exerceretur in die ſepulturæ ieſu) & nũ ad ſenſuale obſequiũ, Ex parte verõ
ieſu ꝙ ipſe vnguẽtũ ſuſcipiebat tanquam ſepeliẽdꝰ, & nõ ad delitias: vt Iudas interpretatus eſt
Et preter hoc ſignificatur ꝙ illa vnctio erat poſtrema mariæ reſpectu ieſu. Et hoc ſecũdũ fa-
ctũ nõ ſecundũ intentionẽ intellige mulieris. Qui itaque & ex facto & ex intẽtione Mariæ
& ex intẽtione ieſu, ſeruauit maria vnguentũ illud in diẽ ſepulturæ ieſu, ideo ſinenda eſt in
quiete ſua, & non eſt arguenda. ¶ *Pauperes enim ſemper habebitis.* pro, habetis, *vobiſcum: me*
autem non ſemper habebitis. pro, habetis. Reddit rationem quare ſinenda eſt Maria relato opere
eius ad eleemoſynã pauperum: reſpectu cuius arguebant opus Mariæ. Et cõſiſtit ratio in hoc:
quòd pauperum cura eſt cõtinuata, huius autẽ pietatis cura eſt tẽpori ſpetialis occurẽs ratio.
Et propterea ſicut filio innocẽti dictũ eſt, fili tu ſemper mecũ es, epulari aũt & gaudere opor
K tuit quia modo hic frater tuus reuixit, ita modo dicitur, pauperes ſemper vobiſcũ ſunt ego
autẽ modo tantũ magnifeſtans per hoc ꝙ cõtinua incũbens cura pauperum & ſimiliũ, non
debet inpedire curam occurrentium bonorũ operum quæ ex ſpeciali aliqua occurrẽti occa-
ſione exercenda ſunt. ¶ Vbi etiam aduerte ꝙ Euangeliſta miſcendo ſermonẽ Ieſu directũ ad
multos (dicendo habetis, non habetis) inſinuat ꝙ diximus: Iudã quidẽ caput, alios verò diſci-
pulos acceſſiſſe ad murmur. ¶ *Cognouit ergo turba multa ex iudæis* quia. pro, *quod, illic eſt: &*
venerunt non propter ieſum tantum. Hinc etiam apparet ꝙ Ieſus feria ſexta venit in Bethaniam:
quoniã ſi veniſſet ſabbato, nõ interceſſiſſet tantũ tẽporis vt turba quæ extra Bethaniã erat,
cognouerit ieſum eſſe in Bathania & venerit ad videndum ipſum. ¶ *Sed vt Laſarũ.* Deeſt &,
Legendum eſt. ſed vt Lazarum *viderent quam ſuſcitauit a mortuis.* Hinc apparet ꝙ turba iſta
iudæorum nõ erat de Bethania: quoniã habitantes in Bethania, viderant Lazarũ tot diebus
quibus ieſus fuerat in Ephrem. ¶ *Cogitauerunt.* pro, conſultauerunt, *autem principes ſacerdotũ*
vt & Laſarum interficerent: quia multi propter illum abibant ex iudæis. & credebant in ieſum.
Cerne iniquitatem pontificum. iam non ſufficit eis vt vnus moriatur pro populo, ſed etiam
Lazarum

Lazarum (quem diuina potentia resuscitauerat) ni tūtur occidere: vt cognoscamus quanta cæcitate mentis tenebantur ex propria malitia. Forsan Lazarū vocabant vt de alia vita interrogarent, vt de veritate iesu certiores redderentur. *In crastinum autem.* prò, postero die. & superfluit autem. Non ad diem aduentus iesu in Bethaniam sed ad diē cœnæ narratæ refertur dies posterus. qui anno illo die fuit dies post sabbatum: hoc est dies dominicus, quem quotannis veneramur diem palmarum. *Turba multa que venerat ad diem festum, qū audissent* autem *quia.* pro, quod *venit iesus in Hierosolymam.* Sciens euangelista hunc iesu ingressum solennē in Hierusalem descriptum ab aliis euangelistis, perstringit illum: supplēdo multa omissa ab aliis Et primo diem explicat quintum ante pascha: dicendo die postero. Deinde explicat turbam que venit obuiam iesu non fuisse Hierosolymitanam, sed illam quæ aliunde venerat ad diē festum pascatis: dicendo quæ venerat ad diem festum. ¶ *Acceperunt ramos palmarum.* Hoc est tertium quod supplet. Alii ramos oliuarum, ioannes adiungit ramos palmarum. quod maioris fuit honoris. ¶ *ET processerunt obuiam ei: & clamabant. Osanna.* Vide dicta apud Mattheum. ¶ BENEDICTVS *qui venit in nomine domini rex israel.* Verum Messiam fatentur IESVM: appellando ipsum regem israel, benedictum, venientem in nomine domini, non in nomine proprio, non ad gloriam propriam sed ad gloriam domini: adiuncta supplicatione expectatæ salutis. ¶ *Et inuenit iesus asellum.* Mittendo discipulos pro illo: vt alii referunt. *& sedit super eum.* ecce modus quo venit. ¶ *Sicut scriptum est noli timere filia sion: ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ.* Apposuit vaticinium prophetæ Zachariæ. ix. ad significandum quare iesus hac vice iuerit in Hierusalem sedens super asinum & cum honore regio scilicet vt adimpleret scripturam. vt vel sic iudæi agnoscerent ipsum esse Messiā ꝓmissum per prophetas, ex tam publico & singularissimo testimonio olim prophetato. ¶ *Hæc non.* Deest autem. Legendum est. Hæc autem non *cognouerunt discipuli eius primum.* Fatetur Euangelista quòd ipse & alii discipuli non intellexerunt tunc, quæ gerebantur esse ad impletionem prophetię. ¶ *Sed quādo glorificatus est iesus, tunc recordati sunt quia.* pro, quod, *hæc erāt scripta de eo: & hæc fecerunt ei.* Non dicit tunc cognouerunt, sed tunc recordati sunt. Et propterea ea quæstio surgit quomodo recordati dicuntur eius quod non cognouerunt, expresse enim dixit quòd primum non cognouerunt: hæc memoria siquidem non est nisi prius cognitorum. Solutio est. quòd recordatio ista refertur ad scripta de iesu, & ad facta eidē (vt clare textus subiungit) & quòd ambo fuerant nota discipulis quando recordati sunt. Facta siquidē fuerant illis nota ad sensum, dum fiebant: quia præsentes erant. & ipsimet inter facientes erāt. Scripta vero fuerant illis nota, docente illos spiritu sancto omnia in pentecoste. Post modū enim recordati describuntur amborum simul: applicando notam iam sibi scripturā ad facta quæ viderant & pro parte gesserant. ¶ *Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo quando Lasarum vocauit de monumento, & suscitauit eum a mortuis.* Hoc est quartum suppletum. ¶ *Propterea & obuiam venit ei turba.* Hoc est quītū suppletū ¶ *Quia audierant eum fecisse hoc signum.* Hinc apparet duas fuisse turbas. Alterā perhibētē testimonium de visu quod resuscitauit Lazarum. alteram quæ iesus resuscitauit Lazarum. Prima iuit cū iesu: altera obuiam venit. Prima discipulorū iesu & habitātium Bethaniæ fuit. nam talium turba interfuit resuscitationi Lazari, præter nobiles. Altera fuit eorū qui venerant ad paschalē solēnitatem: vt clare Euangelista dixit. ¶ *Pharisei ergo dixerunt ad semetipsos. Videtis quia.* pro, quòd, *nihil proficimus.* pro, proficitis, Ex eo quod non dicit Proficimus sed proficitis, possunt intelligi hæc verba dicta ab illis pharisæis qui occulte credebant iesu: ad aduertendum alios pharisæos à cœpta persecutione iesu, ab experientia inanis studii eorum ad impediendū concursum populi ad iesum. Possunt & in malam partem accipi: vt sint verba cōplicū, excitantium illos quibus incumbebat ex officio seu delegatione vacare ad impediēdum. Excitant autem proponendo vt considerent id quod vident: quòd scilicet nihil proficiunt quo ad impediendum.

¶ *Ecce mundus totus post eum abiit.* Superfluit totus. Et nihilominus hyperbole est, consueta de multitudinis immumeræ concursu dicere. mundus vadit: & similia. ¶ *Erant autem quidem gentiles.* pro, græci. Quartum hominum genus explicat Euangelista. post turbā enim præsentium suscitatiōi Lazari turbamque audientium & pharisæos, commemorat græcos: vt in diuersis diuersos fructus describat, & illa suppleat quæ alii Euāgelistæ omiserāt. ¶ *Ex his qui ascēderant vt adorarent in die festo.* Si isti græci fuissent Israelitæ aut proselyti diceretur de illis ꝙ ascenderāt ad diē festū celebrādū, sicut de alis dixit. Quocirca ex eo ꝙ apposuit vt adorarēt, describit ꝙ erant gentiles. venire enī ad adorandū in Hierusalē, cōmune erat omnibus. vnde

de Eunucho reginæ æthiopus scribit Lucas ꝙ venerat in hierusalē vt adoraret. Et quãuis hoc
F omni tempore fieret, isti tamen Græci venerant vt in die festo Iudæorū adorarent, tãquam in tempore maioris deuotionis & cõcursus. ¶ *Hi ergo accesserunt ad philippum qui erat a bethsaida galileæ.* Coniectura hinc sumitur ꝙ græci isti ex illis gentilibus erant qui in galilæa morabatur, forte stipendarii. nisi enim cū galilæa cõmune aliquid haberent, non cõmemorasset Euangelista Bethsaidam Galileæ. ¶ *Et rogabant eum dicẽtes, domine volumus iesum videre.* hoc est visitare: alioquin non oportuisset internunciis vti, qui dicerent iesu voluntatem ipsorum.

¶ *Venit philippus: & dicit Andreæ. andreas rursus & philippus dixerunt.* pro, dicunt. hoc est nunciant *Iesu. Iesus autem respondit eis, dicens Venit hora.* Discipuli nunciant ꝙ græci volunt eum visitare. ipse verò non respondet veniant, sed venit hora: manifestans hac responsione quòd gratã habet visitationẽ. Dicẽdo nãque ꝙ hoc est tempus glorificationis suæ, respondet læta, spectareque hanc visitationẽ ad glorificationem suam manifestat. ¶ Nec demonstratur præsens tũc hora sed hora mortis resurrectionisque eius, cū subsecuta ascensione, missione spi
G ritus sancti &c. *Vt clarificetur* pro, glorificetur, *filius hominis.* Non fuit in cruce ac morte glorificatus filius hominis, sed turpissime vilificatus. Verū fuit inter spirituales substantias glorificatus filius hominis statim mortuus: quãdo filius hominis secundum animã triũphauit de dæmonibus, & beauit sanctos in limbo, cõfutauitq; damnatos in inferno. In resurrectiõe autem fuit filius hominis glorificatus secundū corpus. & postea fuit glorificatus secundū nomẽ suum, veneratum primum à paucis Iudæis, & deinde à gentibus õnibus. Quarū q̃a primitiæ erant isti Græci, ideo iesus illorum aduentum tãq̃ ad sui glorificationem secuturam in fide
H vniuersarum gentium pertinentem acceptauit: & occasionem manifestandi mysterium futuræ suæ glorificationis accepit. ¶ *Amen amen dico vobis: nisi granum frumenti.* Ne intelligerent discipuli illam præsentem horam esse horã expectatã, declarat ex similitudine seminū interponendam esse mortem suam ante fructum conuersionis populorum in qua glorificabitur filius hominis. Seipsum assimilat grano non tritici sed frumenti: quod est genus ad triticum, hordeum, speltã, & siliginem. ¶ *Cadens in terram mortuum fuerit.* Et semẽ ipsum frumenti moritur satum (quod significat casus in terrã) & Iesus mortuus vere fuit in cruce. ¶ *Ipsum solū manet.* Vere granum si non seminatur, manet ipsum solū, per exclusionem fructus: sed manet modico tempore. non simpliciter. Iesus autem significatus ad literam, si nõ fuerit mortuus, ipse solus in toto humano genere manet sine aliquo casu, manet in æternum beatús. nullum enĩ hominẽ saluaret non mortuus: nõ quia nõ aliter posset, sed quia sic diffinitum est. & ꝑpterea
I cõditionalis est vera. ¶ *Si autem mortuum fuerit.* seminatum. Mortuus est iesus vt semen, vt virtutem habens seminariam, vt ꝑductiuus fructuus: immo ad hoc mortuus est. ¶ *Multum fructū affert.* Plus quã centesimum. Mortuꝰ est vnus Iesus: & attulit fructum innumerabilium hominum. Significatiusq; dicit affert: vt intelligamꝰ differẽtiã inter ipsummet & granum frumẽti satū. Nã granū frumẽti ꝙ mortuū est, nõ resurgit, vt afferat secū fructū: sed fructꝰ ex ipso mortuo profertur. Iesus verò sic mortuus est, vt ipsemet idẽ numero resurgeret & afferret fructū multum innumerabilium hominum. ¶ *Qui amat* Declarat fructum afferendū quises. tū ne errares intelligendo productionem huius fructus per modum naturæ: queadmodū fit ꝑductio fructus ex grano frumenti sato declarat siquidem fructū hunc produci à Iesu mortuo, interueniente ex parte hominum sequela ipsius iesu: & nõ aliter. Tum ne errares itelligẽdo
K quòd omnes homines per mortẽ ipsius saluandi essent. distinguit nãque iter illos qui perdẽt & qui custodient animam suam in vitam æternam. ¶ Et quoniã seq̃la iesu multas requirit cõditiones, omnes ad tria capita reducit: scilicet ad odium præsẽtis vitæ, ad ministeriū iesu, & affectū imitãdi ipsū. in primo cõtẽptus sui, in secundo seruitus Christi, in tertio vtriusq; ratio (scilicet propter Christū) comprehenditur. Declarat itaque quis est fructus afferẽdus, ex differentia inter fructum & contrariū penes amorẽ & audium præsentis vitæ, & inchoat à cõtrario dicens. ¶ *Qui amat animã suã.* & subītelligitur in hoc mundo Et est sermo formalis, nõ dere q̃ est anima, sed de anima in quantum anima: hoc est vt exercet animãdi corpus officiū. ꝙ est dicere quid amat vitã suã in hoc trãsitorio statu mūdi. Et est sermo de amore, nõ naturali aut regulato, sed de amore sine freno eo modo quo amatur finis. ita ꝙ vitã suã præponit aliis amabilibus. ¶ *Perdet eã.* perditione æterne mortis. ¶ *Et qui odit animã suam in hoc modo.* Ecce fructus afferẽdus. nec est sermo de audio cõtrario naturali amori (de ꝙ scriptū est, nemo vnq̃ carnẽ suã odio habuit) nec de odio opposito amori regulato: sed de odio cõtrario amori ꝓpriæ vitæ vt finis, ita ꝙ est sensus, qui odit vitã suã in hoc mundo habere ꝑ fine vltimo.

¶ Vbi

Vbi aduerte ꝙ ex hoc ꝙ in odio apponitur in hoc mundo,subintelligenda significatur eadẽ cõditio in amore.& propterea non exposuimus:sed suppleuimus,subintelligendo dictã cõditionem. *In vitam æternam custodit*.pro,custodiet,*eam*.Et hinc clare apparet ꝙ de perditione mortis æternę dictum est perdet.eam contrariorum enĩ cõtrariæ intelligendæ sunt ꝓpriæ conditiones.Qui enim vitã suã in hoc mundo odio habet vt finẽ,ipse seruabit eam in æternam vitã quam habet pro fine:quia non solũ vitam æternã habebit in anima sed in corpore. *Si quis mihi ministrat*.Nõ sufficit interno amore & odio esse bene dispositum,sed oportet etiam exterioribus officiis iesu Christo seruire.Et propterea odio propriæ vitę adiungitur ministrare Iesu christo,quacunque exteriori actione.*Me sequatur*. Hęc est tertia cõditio:quæ est ratio omnium.Odio habere propriam vitam, potest etiã ethnicis cõpetere(nam & propter famam & gloriã exponunt se morti.quãuis & hoc propter presentem vitã faciãt,quoniam famã & gloriã humanã in hoc transitorio mũdo quęrũt)sed odio habere vitam propriã ad imitandũ iesum christum,proprium est electis.Et similiter ministrare ac seruire christo.cõmune esset etiam malis christianis:sed seruire Christo ad imitationẽ christi,propriũ est electis.Et aduerte quòd est sermo de ministris qui sunt fructus mortis ipsius iesu:quoniam ante mortẽ non venit vt habeat ministros sed vt ministret:sed propter mortẽ omne genuflectatur.*Et vbi sum ego,illic & minister meus erit*.Arduas conditiones eorum qui fructus erunt describsit ex parte eorum.& propterea suaues reddit ex præmio.& primę quidem cõditionis pręmiũ descripsit vitam æternam.secũde autẽ & tertiæ,modo describit duplex præmium. Alterum respondens sequelæ:promittendo eundẽ locũ in quo ipse Iesus esset.Nõ dicit & vbi ero,sed vbi sum:vt intelligamus non corporeum locum sed fœlicitatis gaudium.in quo ipse iesus etiam inquantum homo,ab instanti conceptionis suæ erat secũdum superiorẽ animæ partem.¶*Si quis*.Deest &.Legendum est.¶*Et si quis mihi ministrauerit, honorificabit eũ pater meus*. Superfluit meus.Alterum præmium respondens ministerio,apponitur promittẽdo honorẽ: vt qui se humiliauerit ministrando,honorem habeat non ab homine sed à deo.& ꝓpterea meminit patris.sic enim deum appellare consueuerat.¶*Nunc anima mea turbata est*.Incœperat respondere Andreæ & Philippo ꝙ instabat tempus glorificationis suæ,intercedente tamen morte propria fructuosa.& descripserat conditiones ac premia eorum qui futuri sunt fructꝰ mortis ipsius iesu.Describit modo conditiones proprias,tum respectu suæ mortis,tũ respectu suæ glorificationis,tum respectu fructus.Et conditiones quidem proprias pro quanto refertur ad imminẽtẽ mortem,describit dupliciter.& quãtũ ad effectum:describendo animam turbata pro passionibus tristitiæ & timoris,cogitando imminẽte mortem.Et voluit excitare in semetipso Iesu has ꝓpassiones,vt verum hominem se cõprobaret:nec solum verum hoiẽm sed passibilem,non corpore solo sed etiam animo.ne paruipenderemus ꝙ voluntarius ibat ad mortem tanquã habens animum stoicum seu impassibilem.¶*Et quid dicam*.Ecce secundũ: scilicet quantum ad intellectum:hoc est rationem discursiuam,conferendo mortẽ iminẽtẽ (contrariam naturæ & innocentiæ suæ)cũ diuina ordinatione.Huiusmodi enĩ collationem significat dicendo.¶*Et quid dicam*.inter hæc superiora & inferiora,diuina & humana.¶*Pater saluifica me ex hora hac*.Ecce tertium quantum ad deliberationem,ecce quid turbata anima mea dicam deliberate,ecce conclusio acceptatæ mortis meritoriæ.recurro ad patrẽ,non vt seruet me à passione & morte imminente,sed vt ex hoc passionis & mortis tẽpore saluũ me deiceps faciat,salute immortali:vt ex merito huius horæ in qua patior & morior,ĩmortalis efficiar.Et exauditus est.¶*Sed propterea veni in hanc horam*. Quartum est ratio deliberationis factæ.Ita ꝙ ex parte passionis & mortis imminentis proposi tæ ante animũ,insurgebat turbatio interna:ex parte vero diuinę ordinationis disponentis oli ꝙ veniret Iesus ad patiẽdũ & mortem ad hoc vt si etiam marito propriæ mortis acquireret salutẽ corporis immortalis sibi & alis,prouenit deliberatio voluntariæ mortis meritoriæ salutis æternæ:explicata per petitionẽ pater saluifica me ex hac hora.Rationẽ suæ deliberationis reddit, accumulãdo.sed propterea,vt patiendo & moriẽdo mererer salutem ęternam,veni,diuina dispositiõe spõtaneus,in hanc horam,passionis & mortis.

¶*Pater clarifica* pro,glorifica,*nomen tuum*.Declaratis conditionibus suis Iesus respectu mortis,declarat consequenter conditionem propriã respectu glorificationis proprię:de qua dixerat,venit hora vt glorificetur filius hominis.Declarat autem explicando affectum suum nõ tendere ad gloriã propriam sed ad gloriã dei.hoc enim significat petitio ista. Acsi apertius dixisset.Glorificationem propriam cuius horam dixi venire,appeto ad gloriã diuini nominis.petitio enim quæ orando fit, interpres est interni affectus.

Nō dicit glorifica te ſed nomen tuū,quo cognoſceris & nominaris tam deus quàm pater.
F Vtrūque enim nomen glorificatū eſt in mūdo per mortē & reſurrectionem chriſti:quoni
am adoratus eſt à toto mūdo,ſolus deus & pater ieſu chriſti. *Venit ergo vox de cælo dicens*.Su-
perfluit dicens intellige vocem de cælo,non ꝙ vox illa ſenſibilis exierit ê corpore cæleſti &
illuc peruenerit:ſed quoniam ex ſupernis veniens tanquam ê cæleſto deſcēdens ſonabat lo-
quentē è cælo perſonam.perſona ſiquidem dei patris loquens fuit illa voce:quoniam ad pa
trem directa erat petitio,Ita ꝙ vox iſta vt effectus,erat totius trinitatis cauſantis illā in aere:
vt perſonæ loquētis,erat propria patris. *Et clarificaui*.pro, glorificaui, *& iterū clarificabo*.pro,
glorificabo. Duas petitiones porrexerat.alterā ſalutis propriæ,alterā gloriæ diuini nominis.
Ad primam nihil reſpōdet cæleſtis vox,ſed ad ſecūdam.tū quia in effectu ſecundæ clauditur
effectus primæ in glorificatione enim clauditur ſalus. Tum vt intelligamus illam gratiorem
eſſe deo petitionem qua quærimus quę dei ſunt quam qua quęrimus noſtra, qua cupimus
gloriam diuini nominis quā qua cupimus propriam ſalutem. Et merito:quia illa eſt amoris
G amicitię ad deū,iſta amoris concupiſcentiæ propriæ.Nec dicit & glorificaui te & iterum
glorificabo te, ſed abſolute & glorificaui & glorificabo, quod ſecundū planū literæ cōtextū
refertur ad nomen patris.Reſpōſio nanque ſecundum petitionē intelligitur regulariter.cō-
ſtat autem petitum fuiſſe pater glorifica nomen tuū.igitur reſpōſio dicens & glorificaui &
glorificabo.ſubintelligit nomen meū.Et quoniam petitio plus ſignificabat quā explicaret
(nam intēdebat ꝙ nomē patris glorificaretur in propria ipſius ieſu glorificatione,futura per
meritum paſſionis & mortis ei⁹)ideo hæc vox non explicat nomen meum,ſed abſolute ſonat
ſine additione aliqua & glorificaui & glorificabo:ad cōpræhendendū vtrāq; glorificationē,
& Ieſu Chriſti & nominis patris.Et hic eſt verus & intentus ſenſus huius vocis.¶Nā vtrūq;
fuerat & glorificatum & glorificandum iterum.Fuerat enim ieſus vniōe perſonali,beatitudnie
H animæ,partu virgineo,angelorum teſtimonio & obſequio.adoratione magorū,prophetia
Simeonis,Annæ,teſtimoniis Ioānis Baptiſtæ.miraculorum,doctrinæ,ſolenniq; demū,īgreſ-
ſu in Hieruſalem glorificatus.fuerat & patris nomen glorificatum in voce baptiſmi & trāſfi-
gurationis,in prædicationib⁹ Chriſti:vſq; adeo vt ieſus teſtetur.pater manifeſtaui nomē tuū
hominibus.Glorificādus vero ieſus promittitur,quia gloria corporis gloriaque exaltationis
eius adiungēda erat.& ſimiliter glorificādum ſupererat nomē patris per vniuerſum mūdū.
Et vtrumque īpletum videmus.¶*Turba ergo quæ ſtabat & audierat*.Hinc apparet ꝙ ieſu ſtipa-
to multa turba,Græci illi petierunt viſitare ieſum:& ꝙ ieſus corā turba reſpōdit Andreæ &
Philippo.¶*Dicebat tonitruum eſſe factum*.Turba hebetior,nō vocem ſed ſonum ꝑcipiēs īter-
pretata eſt fuiſſe tonitruum.¶*Alii autem dicebant.angelus ei loquutus eſt*.Eruditiores qui perce-
perant non ſolum ſonum ſed vocem dearticulatam,interpretati ſunt conformiter ad appari-
I tiones factas Moyſi & prophetis:dicendo angelum locutum.Et verum dicebant quātum ad
hoc quòd miniſterio angelico formata fuit vox illa.deus enī per cauſas ſecundas operatur
Sed pſona loquens nō erat āgelus ſed deus:quoniā nō āgeli ſed dei eſt,& glorificaſſe & glori-
ficaturum eſſe Ieſum ac patris nomen.¶*Reſpondit Ieſus*.Inter diuiſas opiniones ieſus medius
non reſondet opinionibus:ſed magnifeſtat quorſum tēdat hæc vox.Reſpondet mētibus ſeu
cordibus vtrorūque præſupponentiū ꝙ propter ipſum Ieſum venerit hæc vox,quēadmodū
fiebant verba domini ad prophetas.¶*Et dixit* Non *propter me*.inſtruendum,non propter ali
quid mihi reuelandum:ſicut fiebat verbum domini ad prophetas propter īſtructionē ipſorū.
ego enim omnia noui abſq; voce iſta, abſque quacūque noua reuelatione.¶*Hæc vox venit ſed*
propter vos ſed ad veſtram vtilitatem :vt etiam cæleſtis vocis teſtimonio moueamini ad cre
dendum verbis meis,vt ex hac occaſione audiatis miſterium mortis meæ. ¶*Nunc iudiciū eſt*
k *mundi*. Deeſt.huius. Non dicit mundi ſed mūdi huius(de quo alibi regnū meū nō eſt de hoc
mundo)vt intelligamus quòd de mundo ſecundum præſentem ſtatum trenſitoriū loqui-
tur:vtpote qui mutēdus modo eſt iure, Idcirco iudiciū nūc(hoc eſt mortis ſuæ merito)eſſe di
cit ſignificatum per vocem iterū glorificabo:vt intelligamus non potentia,nū mera gratia,
ſed interueniante iuſticia mundum hūc mutari.Merito ſiquidē mortis Ieſu Chriſti donatus
mūdus,ius iam habet vt eruatur à ſeruitute diaboli.& propterea ius dicitur mūdo huic,nūc
ſuffulto tali tātoque merito mortis Ieſu.¶Ita quòd ſi mundus iſte ſecundum ea quæ ſua ſunt
cunſideretur,nō iure ſed mera gratia cum eo agitur,per Chriſti mortem percipiēdo fructus
mortis Chriſti Sed ſi conſideretur vt ſuffultus dono meriti Chriſti,vendicat ſibi iure,cōſe-
quētes fructus.Et ſic hoc in loco Ieſus loquitur de mundo:ſignificante hunc ſenſū aduerbio
nunc,demonſtrante tempus mortis eius adiuncta ratione iudicii quæ eſt ius dicit.

¶Nunc

¶Nunc princeps huius mundi.Ecce materia iustitiæ & iudicii,ecce ad quid ius dicitur huic mũdo:ad hoc scilicet vt diabolus princeps eiiciatur foras.¶Nõ dicit diabolus,nõ tentator,nõ seductor mundi huius,sed princeps:quia nõ eiicitur à seducẽdo,à tẽtando,à calumniando; sed à principatu,nõ particulari huius vel illius hoĩs,ciuitatis aut patriæ sed mundi huius. A
Principabatur enim & adorabatur vt princeps mũdi huius diabolus ante mortẽ christi cõiter à mundo,hoc est colebatur in oĩbus diis gentium.Et ab hoc principatu eiectus est,(sublato per christum cultu deorum,ablata ex mundo(q̃uis non ex singulis partibus simul)idolatria.Et hæc eiectio facta est iure,non meritorum nostrorum sed merito christi cõicato hoĩbus.meruit enim Iesus etiam genu infernorum flectatur in nomine suo. ¶Nec explicatur tantum eiectio à principatu:sed etiam quo eiiciendus est,apponendo *Eiicietur foras.* Parum esset eiici à principatu tollendo cultum, nisi eiiceretur in exilium,extra spem recuperandi principatum:hoc est extra opinionem numinis.Ita quod eiectio à principatu consistit in eiectione à cultu:eiectio autem foras,cõsistit in eiectiõe ab opiniõe numinis:hoc est ꝙ sublata est ab hominibus opinio ꝙ in dæmonibus sit aliquid numinis.Manifestatum est enim q̃d nõ sunt dii,ꝙ nõ sunt entia beata,sed ꝙ sunt miseri,ꝙ non sunt mali hominibus,ꝙ sunt inimici humanæ naturæ & inuidi hominum gloriæ.Vnde videmus ꝙ quantumcunq; mundus pro magna parte defecerit à fide Iesu christi,nõ tamen rediit ad idolatriã nõ rediit diabolus princeps:quia nõ rediit ad hoc vt adoretur.Eiectus est ergo à mundi principatu foras,extra opinionem communem hominum quod si inter deos.*Et ego si exaltatus fuero a terra.* Nõ est opus quærere interpretationem:exponente ipsomet euangelista quid significaret in proposito exaltari à terra.Quandoquidem efficaciam suæ mortis asseruit:subiungendo conditionalem declaratam tum bis dictum nũc,esse tempus exaltationis suæ à terra: hoc est tempus mortis suæ in cruce.tum rõnem ac modum iudicii mundi & eiectionis foras principis eius. B
tum ampliorem valde efficatiam suæ crucis.*Omnia.*pro,omnes,*traham ad meipsum.*verũ principem non solum istius mundi sed mũdi.Traxit enim omnes homines immo rationes creaturas merito crucis(suæ præteritas,præsentes & futuras)ad seipsum recognoscendum principem & adorandum.q̃uis diuersimode:quia quosdam voluntarios quosdam inuitos,quosdam in hac vita quosdam in altera.meruit enim vt sibi omne genu flectatur,cœlestium terrestriũ & infernorum.Vbi cernere potes erudite lector ꝙ vna quædã particula efficaciæ crucis christi est iudicium mundi eiiciendo foras illius principem.Multo enim maior effectꝰ est trahere omnes ad ipsum Iesum adorandum.*Hoc autem dicebat,significans qua morte esset moriturus.*Hinc apparet quod illa verba(scilicet exaltari à terra)apud Hebræos illos ætatis significabant,non mori sed mori in cruce.speciem enim mortis indicat relatiuum,qua morte. & constat speciem mortis fuisse mortem crucis.¶Congruit autem modus moriendi,exaltationi à terra.Nam crucifixi exaltati erant à terra.Et erat sensus verborum tunc in communi notitia:alioquin turba non statim intellexisset & opposuisset.*Respondit ei turba. Nos audiuimus.* Recte loquuntur:quia ipsi non legerant.*Ex lege.*Nomine legis intellige omnes libros veteris testamenti.*Quia.*pro,quòd *Christus manet in æternum.*Ea quæ ad regnum Messiæ spectãt, docebantur communiter à scribis,& erant diuulgata:inter quæ est quòd regnabit in æternum.ea verò quæ ad humilitatem passiõem mortemq; Messiæ spectant,non erant communiter nota:q̃uis in prophetis etiam essent scripta.Et propterea turba credens ex legis authoritate perpetuitate Messiæ,& nesciens ea quæ humilitatis Messiæ sunt,nesciens hæc concordare,affert veritatem æternitatis Messiæ tanq̃ contrariam humilitati mortis eius,tanq̃ incõpossibilem crucifixioni eius.& vsq; hodie infœlix iudæa reputat hæc impossibilia. C D E

¶*Et quomodo tu dicis,oportet exaltari filium hominis.*Hinc apparet ꝙ Iesus multa dicebat quorum aliquas tantum sentẽtias collegerunt euangelistæ.Ecce hoc in loco euangelista nõ retulit nisi conditionalem de efficacia crucis Iesu:& tamen Iesus inseruit etiam quod oportet exaltari filium hominis,quod turba replicauit,non finxit.Et.Superfluit & *.quis est iste filius hominis.* Ordina literam sic.iste filius hominis, quis est. acsi apertius dixissent.ex hoc ꝙ christus manet in æternum,& filius hominis crucifigendus est,constat quòd filius hominis non est christus:& propterea quærimus de isto filio hominis quis est,ex quo non est christus vt nos intelligebamus:vt paulo ante conclamatum est,benedictus qui venit rex israel.

¶*Dixit ergo eis Iesus.* Respondet Iesus turbæ quod ad ambo quæsita scilicet & quod coeunt in vnam personam æternitas & mors, & ipse quis est. ¶*Adhuc modicum.* Deest.tempus, *lumen.*pro,lux,*in vobis.*pro,vobiscum,*est.*Ecce quod in vnam personam coeunt lux & communicare cum mortalibus modico tempore.esse siquidem nobiscum,est communicare nobiscũ

in carnis mortalitate. Vnde & post resurrectionem dominus dicit discipulis, quum essem vo
F biscum. Lux auté (non lux talis, non lux huius rei) nomen est deitatis: quæ sola est lux sine ad ditione aliqua; omnis enim creata lux est lux talis, non lux. Et vere modicum tempus supererat quo lux cũ illis: erat quia illa met hebdomada desiit esse cum illis. ¶ Ecce simul respõsio ad alterum quęsitum, quis est iste filius hominis? est lux modicum adhuc tẽpus vobiscũ existens: hoc est modico adhuc tẽpore mortalis. *ambulate.* ad duo proinde ex lucis ratione monet: ad ambulandum scilicet & credendum. Ita tamen quòd secundum est expositiuum primi. ad spũales enim animi motus ex similitudie corporalium hortatur. ambulate inquit mẽtis animique motibus. *Dum lucem habetis.* Se dicit lucem: vt non participatum lumen sed lumẽ quod est ipsa lux intelligatur. ¶ Nec dicit dum lux vobiscum est ne intelligeremus hoc monitorium restrictum ad illos pauculos dies mortalitatis christi (sed dum lucem habetis: vt intelligamus hanc monitionem extendi quãdiu lucis præsentiã habetur. Quæ corporaliter quidem paruo tempore durauit: sed spiritualiter continue vsq; ad mortem cuiusq; (vsquequo
G durat etiam ambulatio) perseuerat. *Vt non tenebræ vos comprehendant.* Ratio monitorii ex parte mali periculique humani vitandi explicatur. Tremendaque periculi sententia est non vti gratia oblatæ copiæ lucis, ex eo quod in hac via inciditur in hoc quòd homo comprehẽditur à tenebris. ad similitudinem negligentis iter agere in die (qui comprehenditur in via à superuenientibus noctis tenebris) periculum nostrum describitur. ¶ Et insinuatur per hoc pœna peccati quæ quandoq; infligitur à deo contemnentibus vti gratia lucis christi: quia scilicet priuantur internæ lucis irradiatione: & vndique à tenebris cæcitatis mentis velut cõprehenduntur tam in parte intellectiua quam in parte affectiua. *Et qui ambulat in tenebris.* Hic clare apparet quòd de tenebris in præsenti via sermo est. ambulare enim proprium est viatorũ. ¶ Ne paruipenderes comprehendi in via à tenebris, subiungit malum inde tibi proueniens.
H ¶ *Nescit quo vadit.* Non dicit non videt quo vadit: quia etiam in die ambulans non videt in via ciuitatem ad quem tendit, sed scit quo vadit ambulando: quia videt viam qua graditur ducere ad locum quo intendit ire. ambulans verò in tenebris non videt si errat, nõ videt qua ambulat: ac per hoc nescit quo vadit, nescit si ambulando pergit uersus locum quem intendit in alium. Hæc quo ad similitudinem. Sed quo ad sensum intentum ambulans in mentis tenebris nescit infernum quo vadit. si enim sciret inferni pœnas, multo maiori studio caueret ne iret illuc quam cauet à morte corporis & infamia perpetua huius mundi. *Dum lucem habetis credite.* Quod pri⁹ hortatus fuerat sub metaphora viatoris, modo hortatur sub proprietate verborum. Et repetit dum lucem habetis, nondum lux vobiscum est, propter rationẽ dictam. ¶ Dicendo autem credite, non solum declarat quod credere in lucem est ambulare in præsentia lucis & vti luce, sed etiam declarat modum quo habetur ab hominibus lux: scilicet non vt clare visa sed vt credenda. Et oportuit hoc explicare, ne opponeres. ego lucem non video, ego lucẽ nõ habeo secundum lucis officium quod est illuminare & lucere: si haberem si
I viderem illam, ambularem, crederem. ad hoc enim excludendum dicit. *In lucem.* Ipsa itaq; lux apparet & habetur, non vt visa sed vt credenda. Et propterea non dicit videre luce, sed credite in lucem, videndam post huius vitæ viam. Seipsum enim (vt dictum est) dicit lucẽ in quam oportet credere: suam per hoc deitatem significans. *Vt filii lucis sitis.* Prius præcepit vti luce ex parte mali ad euitandum periculum: modo idem præcipit ex parte boni quod assequuntur credentes in lucem. Et more hebræo filios lucis appellat: sicut filios nuptiarum, filios mortis, & similia. intendentes per hoc plenos lucis. contra id quod dixerat comprehendi à tenebris. Illi enim contẽnentes lucem, pleni tenebrarum inuenitur. credentes autẽ in lucem pleni lu-
k cis redduntur. augetur nãque lumen cõtinue in credẽtibus in lucem: & magis ac magis replẽtur luce. Credere enim in lucem (vt iam dictum est) est fidei non informis sed formatæ.
¶ *Hæc locutus est Iesus: & abiit, & abscondit se.* pro, absconditus est, *ab eis.* alii euangelistæ post solemnem ingressum Iesu in Hierusalem narrant Iesum regressum in Bethaniam: & illis dieb⁹ in templo, noctibus verò in monte Oliueti commoratum. Vnde absconsionem istam (quam supplendo narrat Ioannes) intellige non quantum ad tempus, hoc est ꝙ aliquo tẽpore latuerit. sed quantum ad rationẽ abeundi: hoc est quod Iesus sciens iudęos studere ad se capiendũ quam primum capere commode possent, & nolens capi, vsque ad præfinitum à seipso tẽpus & locum, ideo abiit vt absconderetur à iudęis volentibus ipsum capere.
¶ Et insinuat euangelista in his verbis tria. Primum quod illi qui audiebant Iesum erant mali animi erga eum: alioquin non oportuisset abscondi iesum ab eis. Secundum ꝙ ista absconsio non fuit miraculosa: sicut illa quando tulerunt lapides vt lapidarent eum. ad illius enim

enim differentiam describitur quod abiit & absconditus est prius, & post exiuit de templo. Tertium est ꝙ Iesum exire illis diebus quotidie hora vespertina de ciuitate & in monte Oli ueti morari noctibus, euangelista appellat abire & abscondi: quia ea rõne abibat vt occultus esset iudæis, ne caperetur ante tẽpus. Diebus aũt manifestus apparebat, sciens ꝙ propter timorem tumultus popularis non audebant capere ipsum in die. ¶*Quum autem tanta*. ꝑ, tot. & deest tua. Legendum est. *Tot sua signa fecisset coram eis*. Et significatur per pronomen sua, non solum ꝙ signa erant eius quantum ad dominum (ad differentiam signorum factorum à ꝓphetis, quorum non erant signa quæ faciebant sed dei) sed etiam quod erant eius quantum ad testificationẽ ipsius. Ita quod ideo faciebat miracula vt significarẽt qđ ipse erat filius dei. & tot mirabilia opera erant in veritate signa ipsius quod erat filius dei. *Non credebant in eum. Vt sermo Esaiæ*. Deest prophetæ. 54. *impleretur*. nõ dicit vt implerẽt sermonẽ Esaiæ, sed vt impleretur: quia incredulitas iudæorum ordinabatur à deo ad implẽdum prophetiam Esaiæ: sicut ordinauit deus diabolicam iniquitatem contra Iob, ad profectum ipsius Iob. Deus enĩ etiam peccata nostra ordinat in aliquod bonum. *Quẽ dixit. Domine quis credidit auditui nostro*. Aduerte hic quod euangelista affert textum Esaiæ iuxta interpretationem. lxx. qua vtebantur græci. In Hebræo enim non habetur illa dictio domine, sed apud. lxx. ¶ Significatur autem paucitas credentium dicẽdo quis credidit. ¶*Et brachium domini cui reuelatum est*: Iesus brachium domini appellatur, eo quod humanitas ipsius erat organum coniunctum hoc est spectans ad personam dei: sicut brachium est organum coniunctum cuiusq; hominis habẽtis illud. Ita quod brachium quatenus est organum coniunctum appellatur Iesus, qui erat homo iunctus personaliter deo. quatenus aũt brachium est operatiuum (scilicet fortiũ operũ) apellatur idẽ iesus brachium, quia venit ad fortissima opera miraculorum, debellationis diaboli & cõuersionis mũdi. Vnde brachium domini paucis esse reuelatum, est mysterium duarum naturarum in vna persona Iesu paucis esse sine velo manifestatum: illis scilicet paucis iudęis qui internum velamen suæ tnnalitiæ on interposuerunt inter propriæ mentis oculos & euangelium. *Propterea non poterant credere*. Hinc habes quod non solum credere est donum dei, sed etiam posse credere (loquendo de potẽtia propiqua) est gratiæ diuinæ: q̃uis posse credere potẽtia remota, naturæ sit rõnalis. Ex hoc enim quod homo rõnalis est naturæ, potentiam habet intellectus & voluntatis quibus potest credere: sed nõ nisi ex gratuito dei auxilio appropinquat ad hoc vt possit fidei adherere christianæ. ¶ Apparet autem hoc hinc: quia expresse negatur non credere sed posse credere ex priuatione gratiæ. Si enim priuatio gratię fert secũ non posse credere, consequens est quod posse credere conferatur à gratia. & hoc superius dominus ca. 6. dixit, nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me traxerit eũ. ãte itaq; fidei donum oportet pręuenientis gratiæ nõ habituale donum sed gratuitum auxiliũ diuinæ motionis haberi, quo homo redditur potẽs credere: dono autẽ fidei infusæ redditur credẽs. *Quia iterum dixit Esaias*. Textus iste sonat quod prophetia Esaiæ fuit causa impotentiæ credẽdi. Etverum apparet apud penetrantes ꝙ tria hic interuenerũt: primum ꝓphetia Esaię, secundum priuatio gratiæ, tertium impotẽtia credendi in iudęis. & quod deus ordinatę hęc omnia effecit. Ita ꝙ deus executus est priuationẽ gratiæ: quia p̄dixerat ꝑ Esaiam: ac per hoc de vltimo ad primum, ideo executiue reddidit iudæos imponẽtes credere, quia p̄dixerat hoc per Esaiã. Ordo itaq; inter ipsas diuersas executiões diuinas, explicatur ab euãgelista per propterea & quia. *Excæcauit oculos eorum*. ex Esa. cap. 6. sumpta sunt hæc: sed neq; iuxta verba Hebræa neq; iuxta. lxx. interp̃tes. Sed secundum sensum. vt discamus à ioanne euangelista licere nobis afferre dicta ꝓphetarum mutatis verbis, modo seruetur sensus. Excæcauit itaq; deus, actor omnis mali pœnæ, excæcatio siquidẽ pœna est, & est priuatio potẽtiæ videndi: hoc est auxilii gratuiti in intellectu quo posset mentis oculis videre. *Et indurauit cor eorum*. induratio quoq; cordis pœna est: & priuatio gratiæ p̄ueniẽtis in voluntate, in parte affectiua.

¶*Vt non videant oculis*. effectus excæcationis describitur: priorisque pœnæ, subsequens quoque pœna altera describitur. *Et non intelligant corde*. Similiter indurationis effectus altera pœna describitur, non penetrare corde (hoc est affectu) ea quæ christi sunt. Sicut enim passiones animi excæcant mentem hominis, ita induratio voluntatis impedit mentem ne penetret miracula doctrinamque chr sti, E T *conuertantur*. Descriptis ambarum pœnarum propriis effectibus sigillatim, subiungitur communis effectus omnium illarum quatuor, scilicet non conuerti: & est quinta pœna. ¶Significatur autem affirmatiue hæc pœna: quia sic consueuit significari. Dicimus enim priuauit eos medico ne mendicarentur & sanarentur: & non dicimus & nõ sanarentur. Similiter dicimus priuauit eos equo ne equitarent & venirẽt: & non

& non dicimus & nó venirent. Si enim dicitur in proposito, excæcauit & indurauit ne videant, ne intelligant & côuertantur. Vitatur nãq; his verbis côuersio q̃ sequeretur si viderét
F & intelligerent. *Et sanem eos*. Sicut significatur exclusio conuersionis ex non videre nec intelligere, ita significatur postremo exclusio sanationis actiue quæ sequeretur si viderent, intelligerent & conuerterentur ad christum. Et hæc est vltima pœna: priuatio scilicet actionis diuinæ sanantis animam languenté pctõrum morbo. ¶ Vbi videre potes descriptum pœnarũ ordinem in hac vita respectu reproborum. Inchoant enim à priuatione gratiæ præuenictis: & per tot medias pœnas peruenitur ad priuationem gratiæ sanantis: & sic relinquitur aĩa cęca & indurata, non videns vim miraculorum nec intelligens doctrinam christi, in sua mortali ægritudine laborans vsq; ad infernum. ¶ Si quæris cur deus has pœnas disposuit & per prophetam dixit illaturum se pœnas istas iudæis. in promptu ratio est, propter eorum pctã. nam deus non est prius vltor q̃ homo sit pctõr. Consistit itaq; ratio euangelistæ quare iudæi non poterant credere: quia decretæ erant à deo (propheta promulgante) istæ pœnæ iudæis.
G ¶ *Hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Veruntamen & ex principibus*. Nec intelligeremus hanc prophetiam extendi ad omnes iudæos seu principes eorũ, subiungit euãgelista quod hæc pœna non fuit decreta omnibus: quoniam multi primates iudæorum crediderunt intus in animo suo in Iesum. *Multi crediderunt in eum*. Aduerte prudens lector ꝙ hinc habes ꝙ credere in iesum, apud euangelistam hunc non significat semper actum fidei formatæ. in hoc enim loco dicitur ꝙ principes multi crediderunt in iesum: quos ex subiunctis constat non formata, sed informi fide credidisse. Significat tamen plus quam credere verbis illius: quoniam significat credere confidendo in ipso, scilicet quod ipse esset saluator israel.
¶ *Sed propter pharisæos non confitebantur, vt de synagoga non eiicerentur*. Hinc apparet tantum valuisse tunc authoritatem pharisęę sectę vt ipsa obtinuerit statui vt si quis confiteretur Christũ
H extra synagogam velut excõmunicatus fieret: & vsqueadeo seruari vt etiam in primates ciuitatis sęuiret censura hæc. Timor enim ne extra synagogam fierent, principes detinebat. *Dilexerunt enim*. Omnis passio animi oritur ab amore. oĩs actio, omnis vitatio, omnis omissio oritur ab amore aliquo. Et propterea ratiò timoris, ratio omissæ confessionis redditur ex dilectione. *Gloria hominum magis quam gloriam dei*. Manere in synagoga iudæorum, ad gloriam humanã specta: quia eiici ab illa, ignominiosum erat coram hoĩbus, sed gloriosum erat apud deum. in cõspectu siquidem hominum gloriosum erat manere: coram deo vero & angelis gloriosum erat eiici propter christi cõfessionem. Isti autẽ primates dilexerunt magis gloriam apud hoĩes q̃ apud deum. In quo clare apparet mortale illorum peccatum. Præferre enĩ gloriam humanam gloriæ diuinæ, mortale est peccatum ex suo genere. *Iesus autem clamauit*. incertum est an clamor iste fuerit simul cum præ cęcitatis supius verbis Iesu anteq̃ abiret & abscõderetur, an sequenti die fuerit. Certum est enim ꝙ euangelista interposuit incredulitatem iu-
I dæorum cum incredulitate quorũdam eorum (pusillanimi tamen) ad reddendam rationẽ huius clamoris. Dirigitur nãq; clamor iste ad vtrosque, & vtrorũque occasiõe declarat Iesus per subiũcta verba necessitaté credẽdi in ipsum: ne paruipẽderetur credere vel nõ credere in iesũ, vt pẽsetur quantũ malũ est nõ credere i Iesum. Clamor itaque iesu, ad ꝓmulgationẽ legis de necessitate credendi in iesum spectat. Consueuerunt enim clamando publicari noua edicta.
¶ *Et dixit. Qui credit in me*. In hoc residuo capituli huius, simul monstrat iesus necessitatem credendi in se, & arguit vtrũque genus descriptum: scilicet tum incredulorum, tum credẽtium fide sed non factis: quales erant principes descripti. Et inchoat ab istis: simul cõmendẽdo fidẽ arguẽdoque facta, & mõstrando necessitaté credẽdi in ipsum. primo ex pte dei, secundo
k ex pte necessarii fruct⁹. Clamat ergo primo. Qui credit in me: hoc est ita credit ꝙ etiam cõfidit in me. *Non credit in me*. vt terminum fidei suæ. *Sed in eum qui misit me*. Hoc est in deum vt terminum fidei suæ. itaque ꝙ fides credẽtis in me hoĩem, nõ terminatur in hoĩem vt vltimum terminum, sed in deum. Et dicendo qui misit me, aperit tum quod de se misso (hoc est secundum carnem assumptam, secundum hominem) loquitur: tum quod fides in eum, terminatur in ipsum vt nuncium dei, vt missum à deo, in deo autem vt vltimũ terminũ. vt intelligamus & cõmendatam fidem credentium in iesum, ex hoc ꝙ est fides nõ in hominem tantum sed in verum deum, & nessitatem credendi in iesum: quia necessarium est credere in deũ qui misit iesum. *Et qui videt me, videt eum qui misit me*. Ne erraremus intelligẽdo ꝙ crede in iesum missum à deo est credere in deũ qui misit illũ, sicut credere in prophetã aut in ioãnẽ baptistam est credere in deũ qui misit illũ: & breuiter ne erraremus intelligẽdo ꝙ credere in iesum est credere in hoĩem purũ, & ꝑpterea terminari oportet i deũ qui misit illũ, subiũxit ꝙ ipẽ & de⁹ q̃ misit illum

illum sunt inseparabiles quo advideri. Hæc enim inseparabilitas significatur dicēdo, & qui videt me videt & eum qui misit me. Et aperit per hoc se nō esse purum hominē, se nō esse purā creaturam, nā videndo hoīem, videndo quācumq; excellentissimā creaturā, non videtur de⁹ A
Nullus enim angelus videndo seipsum aut alium angelum, videt deum. Ex hoc ergo quòd quicumq; videt Iesum visione intellectuali videt deum qui misit illum, manifestatur iesum esse verum deum: contra Arrianos. Ego *lux*. Non lux talis sed lux absolute, lux intelligibilis, lux omnium mensium, lux à qua deriuatur omnis creata lux. *In mundum veni*. Nisi extra mūdum vniuersitatem creaturarum comprehendentem ante fuisset, nō diceret in mundum veni: sed dixisset forte in mundum istum veni. Solius autem proprium est, esse extra mundum. ¶ Et dicit veni: quia formam serui accipiens, venit intra vniuersum. Factus enim caro, factus est pars vniuersi, qui supra vniuersum suapte natura est. *Vt omnis qui credit in me*, in ternam habēs fidem in me saluatorem mundi. ¶ Et dicit oīs, ad comprehendendum principes: vt nulla fiat exceptio. *In tenebris non maneat*. Ecce reprehensio principum: qui animo credebāt & facto non confitebātur, qui credebant in iesum & facto manebāt in tenebris. Nam & manebātin tenebris culpæ: præferendo gloriam hominum gloriæ dei: & manebant in tenebris occultatæ fidei quando opus erat confiteri illam. Et quidem opus fuisse confessione principum apparet ex argumento Pharisæorum contra fidem christi. Nunquid aliquis ex principibus credit in eum? superius cap. 7. Et arguuntur quod non implent principale propter quod venit iesus. nam non venit vt crederemus tantum, sed vt credentes in tenebris non maneamus pctōrū. ¶ Ecce simul fructus fidei necessarius oībus. Et est fructus lucis, est fructus fidei formatæ luce diuinæ gratiæ. Ad hoc enī fides infunditur, vt quilibet credēs nō maneat in tenebris pctōrum: sed sicut corde credit: ita erceat opa lucida. immo ad hoc credat vt nō maneat in tenebris pctōrum: alioquin vanū est, dānum; est credere. ¶ Significanter quoq; dicit nō maneat, ad insinuandū oēs qui credūt in iesum in tenebris peccati fuisse, in tenebris peccati inuētos: sed p fidei lucē nō perseuerare in tenebris eos qui de tenebris exeunt. *Et si quis audierit verba mea & non custodierit*. pro, crediderit. Postq̄ arguit credētes corde sed nō facto arguit incredulos qui post tot miracula nō crediderūt. & describuntur increduli nō absolute sed post rudita verba iesu, tāq̄ inexcusabiles: quales erant iudæi, quales sunt qui publicato euangelio non credunt. *Ego non iudico eum*. Non dicit non iudicabo, sed non iudico: vt intelligamus quod de tempore presenti (primi scilicet aduentus sui) loquitur, quod non modo ius dicit meritis incredulorum. *Non enim veni vt iudicem mundum*. Clare explicat primum aduentum, dicendo veni. Et rationem reddit quare non iudicat modo: quia non venit ad ius dicendum mundo secūdum merita. Si nāque ad iudicandum venisset, omnes damnasset, reddendo vnicuique secundum propria merita. quilibet enim proprio iure meretur damnari: quum vniuersæ iustitiæ nostrę sint quasi pannus menstruatę: vt Esaias testatur. *Sed vt saluificem mundum*. Superius in ca. 3. attribuerat deo hæc eadē, dicendo non enim misit deus filium suum vt iudicet mundum sed vt saluetur mundus per ipsum: modo attribuit illamet sibiipsi, dicendo non veni vt iudicem sed vt saluificem mundum, vt intelligamus indiuisam intentionem voluntatemque patris & filiii. ¶ Nec frustratum intelligas patrem ac filium intento proprio tanq̄ intenderit vterque salutē mundi & non fuerit subsequuta. Salus siquidem mundi intenta, est partim subsequuta & partim subsequetur. nam non dixit vt saluificem singulas personas mundi, sed vt saluificem mundum. Quod quidem verificatur non solum quantum ad sufficiētiam (quia venit sufficiens ex parte sua, salus mundi) sed etiā quantum ad efficientiā, quia effecit & facit salutē in oībus partibus mundi: cœlestibus, terrestribus & infernis. in oībus tēporibus mūdi, ab initio creationis mundi vsque in finem. in oī differentia personarum mundi: sine exceptione sexus, ætatis, conditionis &c. *Qui spernit*. pro, reiicit, *me, & non accipit verba mea*. in credulos euāgelio, iterum describit ab incredulitate verborum suorum & à sui reiectione: vtpote dicentiū iesu. Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus.

¶ *Habet qui iudicet eum*. Ne impugnem putares incredulum (hoc est solis supradictis pœnis præsentis temporis scilicet cæcitate, induratione &c. puniri) subiungit quod habet qui iudicet eum. Quamuis ego modo non iudicem incredulum verbis meis habet tamen in præsenti non qui iudicat sed qui iudicet in futuro eum. ¶ *Sermo quem locutus sum*. Hoc est euangelium quod euangelizaui. *Ille iudicat eum*. Non vt iudex sed vt lex. iudicatur enim reus in iudicio & à lege & a iudice: sed hic tacito iudice est sermo de lege. Et est sensus quod sermo meus habet vim legis obligatiuę hominū ad credendum in me, & propterea qui non accipit verba mea

sed reiicit

sed reiicit me à suo credere, habet iā euangeliū ꝙ iudicabit ipsum, vt lex continens ius red-
F dendum incredulis. *In nouissimo die.* Vsq; ad diem nouissimum differendum est vniuersale iu-
dicium: quo complete dicitur vnicuiq; ius. ante siquidem incomplete ius dicitur. tum quia
nō puniuntur cum corpore increduli. tum quia non complentur incredulorum multorum
merita vsq; nouissimū dié. Cōtinue enim crescunt merita pœnarum Machometi & aliorum
qui causam peccandi posteris reliquerunt. Et propterea rectus rationis ordo exigit vt differa
tur commune iudicium donec omnium merita sint completa.
¶ *Quia ego ex meipso non sum locutus.* Vis iudiciaria in sermone meo est, ex hoc quod ego ho
mo nō sum locutus ex meipso hoīe: originaliter. *Sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit.*
Aduersatiua coniunctio sed, explicans officio mittētis deum patrem, insinuat ꝙ de seipso ho
mine dixit non sum locutus ex meipso: sed vt nuncius patris, vt missus à patre. acsi legatus di
ceret. non sum à meipso locutus, sed qui misit me rex mandauit vt hęc dicerem. Constat enī
quod missio Iesu, ad mysterium incarnationis spectat. Et iesus quatenus homo dubium nō
G est quod mandatum accepit à deo patre. ¶ Significantiusq; nō dicit mandauit mihi, sed mā
datum mihi dedit: ad comprehendendum non solum quod ei mādatum est, sed etiam quæ
mandata data sunt ei promulganda aliis. Propter hoc namq; meminit mandati, vt vim
mandati, vim legis in sermōe suo ex deo patre ꝓdisse intelligamus: qua iudicabit incredulos.
Quid dicam & quid loquar. Explicatur vis diuini mandati in sermone Iesu. Et extensum decla
ratur mandatum tam ad quid dicam, authoritatiue, quam ad quid loquar narratiue. loqui-
mur enim etiam narrando & recitando quæ nos non dicimus. ¶ Et explicauit vtrumque,
quia Iesus vtroq; modo sermonē habuit. & authoritatiue, ego aūt dico vobis: vt patet apud
Matthæum. Et narrando, velut nūciando q̄ audiuit à deo patre: vt patet. Et ad hos duos mo-
dos reducuntur omnia quæ in euangelio Iesus dixit: vt mandati diuini vim habere intel-
H ligamus vniuersum sermonē euangelium. *Et scio quia. p, ꝙ, mandatum eius vita æterna est.* Dixe
rat ꝙ venit ad saluandum mundū, & addiderat postea ꝙ sermo suus vim iudiciariam habet
ex dei patris mandato. Ne obiiceres ꝙ sermo eius ad puniendū & ad occidendum est. q̄uis
ipse est Iesus ad saluandū venerit modo, occurrit: declarando ꝙ mandatum dei patris vnde
sermo suus habet vim iudiciariā. non est mandatum pœnæ & mortis, sed mandatum vitæ, nō
cuiuscumq; sed vitæ æternæ. Per se enim ordinatur ad vitam æternam, per se enim ductiuū
est ad vitam æternam. acsi aperte diceret. Non ex parte mandati se tenet iudicium punitiuū
incredulorum, sed ex parte iniuriæ quam ipsi increduli inferunt diuino mandato: quoniam
mandatum patris ex patre sua tendit ad hoc vt disponat hoīes ad vitam æternam. Et dixit
scio, testificans ex certa scientia quod ipse nouit: vt nos credamus iesu, testimonium de hoc
perhibenti. *Quæ ergo loquor ego.* quia plures modos loquēdi mandatos sibi dixerat, declarat
inoībus se seruare mandatum paternum. Loqui enim cōmune est ad dicere & narrare. *Sicut*
I *dixit mihi pater sic loquor.* Fidelissimus legatus iesus: qui non solum dicit quæ dixit ei pater, sed
nec in modo loquendi exit fines mandati, sed sicut loquendum mandauit pater sic loquitur.
ipse iesus.

CAPVT XIII.

Nte *diem festum paschæ.* Superfluit diem: & deest autem. Legendum est.
¶ Ante autem festum paschę. Et statim quæstio occurrit circa veritatē
tēporis. Quoniam testantibus aliis euangelistis tempus cœnæ fuit festum
k paschæ: quia fuit primo die azimorū quando necesse erat occidi pascha.
Quomodo ergo stāt ista duo simul: ꝙ cœnauerit iesus in primo die azi
morum (ꝙ constat esse festum paschæ) & ante festum paschæ? Si enim an
te festum, ergo non in festo: & si in festo, ergo non ante festum. ¶ Ad hoc
dicitur, post habita respōsione illorum Græcorum qui correctos asserunt alios euangelistas à
ioanne: quoniam si vnum falsum in euangelio admittitur, perit certa fides reliquorum, perit
certa fides totius sacræ scripturæ: quoniam qua rōne erratum est à veritate vnius, pari ratio-
ne potest esse error in alio, & sic de aliis. Dicitur inquam quod cœnatum fuit vesperę quartę-
decimæ lunæ quod erat initium quintædecimæ quæ erat festum paschatis: & cœna illa secun
dum veritatem tēporis erat cœna diei non qui inchoabat illo vespere sed qui terminabatur il
lo vespere. Erat enim cœna diei iouis & nō cœna diei veneris. Vnde etiam lex noīat ipsam
cœnam quartædecimæ nō quintædecimæ lunæ, dicēdo Exod. xii. quartadecima luna ad ve-
speram

ſperam immolandum eſſe agnum paſchalem. Quia igitur cœna illa erat initiũ primi diei azimorũ incipientis ab illo veſpere, ideo alii euangeliſtæ vere dixerunt primo die azimorũ Ieſum cœnaſſe cum diſcipulis, & quia eadẽ cœna erat cœna diei terminati (qui erat velut mo do inter chriſtianos eſt vigilia feſti) ideo Ioannes vere quoq; dixit Ieſum ante feſtum paſchę cœnaſſe cum diſcipulis. Eſt itaq; vtrumq; verum de cœna illa: & quod fuit in feſto paſchatis quo ad legale initium feſti, & quod fuit ante feſtum paſchatis quo ad naturale tempus cœnę. Cœna ſiquidem illa erat diei ante feſtum. Alii itaque euangeliſtæ diem legalem, ioannes diẽ vſualem ſecundum prandium & cœnam ſupputauit. Deſcribitur itaq; cõcorditer ab oĩbus euangeliſtis veſpertina hora diei Iouis illo anno, quæ erat initium feriæ ſextæ in qua tũc erat luna quintadecima & primus dies azimorum: ac per hoc feſtum paſchæ: vt patet Leuit. 23. *Sciens Ieſus*. euangeliſta narrando rem geſtam, explicat tum ſcientiam charitatem Ieſu reſpe- ctu paſchalis myſterii: hoc eſt tranſitus ſui ad patrem pro ſalute ſuorum. *Quia*. pro, quod, *ve- nit hora eius*. Res ſcita eſt veniſſe iam horam, vere eius: vtpote ab ipſo electam atq; decretam. *Vt tranſeat*. Apte in paſchali feſto, tranſitus ieſu eligitur. nam paſchæ nomen & ratio ad tran ſitum domini ſpectat. *Ex hoc mundo*. ex tranſitorio ſtatu huius mundi, in quo erat: vtpote paſ- ſibilis & mortalis. *Ad patrem*. Ad ſpiritualem, immortalem, impaſſibilemque ſtatum paternæ gloriæ. *Quum dilexiſſet ſuos*. Scientia imminentis proprii tranſitus ad fœlicem ſtatum, nec o- bliuioni tradidit amorem erga ſuos nec interrupit illum: nec nouum generauit amorem er- ga illos ſed continuauit & conſummauit. Continuationem enim amoris ſignificat dicendo quum dilexiſſet dilexit. Et dicit ſuos, vt prædeſtinatos intelligamus: ad differentiam iudæ & ſimilium. *Qui erant in mundo*. Non qui erant in iudæa aut Galilæa ſed in mundo. immo non qui erant in hoc tranſitorii ſtatus mundo ſed in mundo: vt compræhendantur etiam ſui exi ſtentes in limbo ſeu purgatorio. Eſt enim ſenſus. quum dilexiſſet in tota vita ſua cõtinuave- re charitatis dilectione ſuos electos exiſtentes per diuerſas mundi partes. *In finem*. pro, ad fi- nem, *dilexit eos*. Ex hoc quod ſcientię imminentis proprii ad patrem tranſitus adiungitur cõ tinuatio immo conſummatio dilectionis ſuorum ad finem, inſinuatur quod tranſitu ſuo ad fœlicem ſtatum dilexit eos ad finem eorum, ad fœlicitatem ad beatitudinem quæ eſt illorũ finis dilexit eos: hoc eſt quod tranſitum proprium ſubibat non ſolum vt proprium ad fęlici- tatem tranſitum ſed vt rõnem beandi ſuos. Quod conſtat eſſe veriſſimum: quoniam tũc pri mum ex vi tranſitus Ieſu beatus eſt homo in limbo, tunc primum homo audiuit hodie mecũ eris in paradiſo. Et expoſuit p̃ hęc verba euangeliſta, tranſitum ieſu habere duplex officium: & trãsferendi Ieſum in patris gloriã, & beandi electos. Diligi enim ſuo tranſitu à Ieſu electos ad finem, eſt per ſuum tranſitum velle electis aſſequutionem finis. ¶ Et dixit hæc hic euange liſta vt exordium deſcribendi tranſitus ieſu ex hoc mundo ad patrem (de quo tractaturus eſt in toto reſiduo euangelii) occaſione ſumpta ex legali feſto paſchatis. Et valde cõgrue narrat⁹ tranſitũ ieſu, à fructibus talis tantique tranſitus p̃ſciti & dilecti ab ipſo ieſu orſus eſt. *Et cœna facta*. interpoſita ſciẽtia & charitate ieſu circa ſuum tranſitum, proſequitur hiſtoriam euange liſta: deſcribẽs tẽpus ablutionis pedũ fuiſſe poſt cœnã. Cœna ſiquidẽ facta tũc eſt quando cœ natũ eſt. *Quum diabolus iã miſiſſet in cor*. Nõ ſolum ab hora factæ cœnæ, ſed à deliberata ĩ cor- de diſcipuli proditione ieſu ablutio deſcribitur: vt horam tranſitus ieſu iam veniſſe hinc in- telligamus. Ex eo enim quod proditio ieſu iam inchoata erat, deſcribitur quod aduenerat ho- ra tranſitus ieſu ad patrem. *Vt traderet*. Legendum eſt ſic. *iudæ Simonis iſchariotæ vt traderet eũ*. Et aſcribitur diabolo miſiſſe in cordæ: ĩde vt intelligamus iudam nõ ſolũ p̃pria auaritia mo tum ad tradendum ieſum, ſed etiam immo principaliter impulſum ſuggeſtione diaboli: vt percipiamus diabolum vires ſuas excuſſiſſe ad hoc vt ieſus proderetur. ac per hoc q̃ latuit dia bolum myſterium regni ieſu: quia ſi cognouiſſent nunq̃ dominum gloriæ crucifixiſſent. 1. ad Cor. 2. *Sciens*. euangeliſta quemadmodum exordium commune toti futuro tractatui de tran ſitu ieſu præpoſuit, ita mõ ſpecialiter exorditur pro ſingulari ac nono humilitatis actu quem deſcripturus erat: & inchoat à ſcientia. *Quia*. pro, quod, *omnia dedit ei*. pro, ſibi, *pater in manus*. Res ſcita à ieſu, eſt patrem dediſſe in manu ieſu omnia. Et quidem ieſu vt filio dei, omnia de- dit pater in manu (hoc eſt in poteſtate) coæterno generando illũ omnipotẽtem. eidem quo- que vt filio hominis omnia (nullo excepto) dedit, gratuito ab incarnationis myſterio, in ma nu, hoc eſt in poteſtate. Habuit enim ieſus homo ex tunc poteſtatem ſuper omnia, ſiue in cæ- lo ſiue in terra ſiue in inferno: quamuis non acceperit omnium poſſeſſionem.

Omnia inquam inter quæ continetur tum diabolus, tum cor iudæ. Tum omnis eorum

& iudæorum

& iudæorum machinatio aduersus ipsum Iesum. ¶ *Et quia.* p, ꝙ, *a deo exiuit & ad deum vadit.*
F Altera res scita Iesu est tum gratia vnionis personalis qua à deo exiuit homo filius dei. tanꝗ ab intimis siquidé puritatis diuinæ exiuit filium dei, quum externam serui naturam assumés factus est homo. Tum continua & in nullo deficiés gratia viatoris: qua indefesse Iesus in toto psentis vitę tépore ibat meritis ad deum, ad consummate omnia referédum in deum, ad offerédum se & omnia deo. *Surgit a cœna.* Sciés omnipoté, & supmis gratię donis excelsum surgit à cœna: ne paruipéderes & actum humilé à nescio, ab inconsulto, & ꝓpriæ conditionis rationé non habéte exercitatum interpretaretis.

¶ *Et ponit vestimenta sua.* Supfluit sua. vt expeditus esset ad exercitationé officii. *Et quum accepisset lintheum, præcinxit se.* ne indigeret ministro porrigéte linteum ad extégédum pedes lotos. *Deinde misit.* pro, mittit, *aquam in peluim.* Per seipsum describitur mittés aquam in peluim: spectantibus apostolis quorsum actiones istæ nouæ téderét. *Et cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.* Prosequitur prius euangelista vniuersas actiones Iesu quæ in-
G teruenerunt in hoc officio: rediturus postea ad ordiné lotorum & disputationé quæ intercessit in principio quum applicaret se ad lauandum pedes discipulorum. Immo si verbum cœpit libratum fuerit, non describit euangelista ꝙ Iesus lauit & extersit sed ꝙ cœpit lauare & extergere: hoc est applicauit se ad lauandum pedes & cósequéter ad extergédum, ad exequédum vtrunque officium ordinate. *Venit ergo.* incipiédo lauare. *ad Simonem Petrum.* à Petro (qui primus erat in ordine apostolorum) incæpit. *Et dicit ei Petrus. Domine.* etiam titulo rationé horrendi significat Petrus. *Tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus: & dixit ei. Quod ego facio.* hoc est mysterium contétum in hoc quod ego facio lauando pedes vestros. *Tu nescis modo: scies autē postea.* ꝗ lauero. nam post lotioné pedum aperuit illis mysterium huius facti. *Dicit ei Petrus. non lauabis mihi pedes in æternum.* animi sui deliberationé, non futurú euétum Petrus affirmauit. & ideo non temere affirmat, sed ad reuerétiam erga iesum retinédum animum humana ratióe
H & sibi cógrua firmauit: interptans mysterium ꝙ dicebat iesus occultum, nó ingerere ei tantam irreuerétiam. *Respondit ei Iesus. Si non lauero te.* Sicut iesus quum alloqueretur Samaritaná, ex aqua corporea transtulit sermoné ad aquá spús, ita modo alloqués Petrú, ex lotione pedú extulit sermoné ad ablutioné aię. Nó enim dicit si nó lauero pedes tuos, sed si nó lauero te: significans ex ipsa mutatione sermonis ꝙ nó de pedú externa ablutióe sed de ipsius Petri interna ablutione loqbatur. ꝗuis petrus nó intelligeret sic. *Non habebis.* ꝓ, habes. Nó cóminatio futuræ pœnæ sed denúciatio psentis priuationis, explicatur dicédo nó habes. *Partem mecum.* in hæreditate mea paterni regni. Et vere sic exigit diuinę ꝓuidétiæ ordo, vt quicúque nó fuerit à iesu ablutus intus, careat, cósortio iesu in regno æternæ patriæ: quia nihil coinquinatu itrabit in illá. *Dic t ei Simon Petrus. Domine non tantum pedes meos, sed & manus & caput.* sicut Samaritana intelligebat verba iesu de aqua corporea, sic Petrus (minus penetrás mutatú sermonem iesu) intellexit verba iesu de ablutione pedum corporis. & audita denúciata pœna, ne in-
I currat i lam, offert alia mébra lauanda: qui prius recusabat lauari sibi pedes. ¶ *Dicit ei iesus. Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet.* Quod de interna ablutione loquatur in hac vniuersali, testatur subsumpta particularis, & vos múdi estis, cóstat enim de munditia animæ loquebatur. Petro igitur carnaliter intelligente & offerente nó solú infima pedum mébra sed media (scilicet manus) & supremum (scilicet caput) lauanda, respondit iesus de interna ablutione animi ad similitudiné exterioris. Qui enim corporaliter lotus est, non opus habet nisi vt pedes lauet: quos gradiendo oportet immundiciá cótrahere. Et similiter qui lotus est spúaliter, nó opus habet nisi vt infimas ptes animi quibus terrenis se oportet immiscere officiis (cibi, potus, rei familiaris, & similiú) lauet. *Sed est mundus totus.* Lotis pedibus. Et aduerte ꝙ sicut est
k sermo de lotis corporaliter & ambulátibus, ita est sermo de lotis spúaliter & ambulantibus in via huius vitæ. Sicut enim illi loti sola pedú ablutióe indigét vt sint mundi toti, ita isti spiritualiter. ¶ Et hęc dixerim ad euitádas obiectiones de ablutis baptismo qui stati morerétur. De talibus enim nó est sermo: quoniá ex eo ꝙ officio pedum nó vtuntur post lotionem, non opus habent vt pedes lauent. *Et vos mundi estis, sed non omnes.* Clare hinc apparet ꝙ de interna ablutione ac mundicia, deque internis pedibus locutus est. Apparet & hinc iudam interfuisse lotioni pedum: vt euangelista exponit. *Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum. Propterea dixit, non estis mundi omnes.* ¶ *Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua.* Obediente Petro, reliqui apostoli permiserunt absque disceptatione suos pedes ablui à iesu.

¶ *Et quum recubuisset iterum.* Non contrariatur iteratus recubitus cœnæ factæ: sed postquam

cœnatum

cœnatũ est iuxta legis ritum festinanter comedendo agnum paschalẽ(& propterea absque interruptione,facta dicitur cœna)lauit iesus pedes discipulorũ:& postea iterũ recubuit, tãq̃ ad ientacula post lotionẽ pedum.Vbi tamẽ aduerte ꝙ solus ioãnes supplet lotionẽ pedũ:mediãq; dicit inter cœnã& quasi ientacula. Quæ Matheus q̃dẽ cõputauit vt partẽ cœne,dicẽs cœnãtibus autẽ illis:Lucas autẽ cũ ioãne vt post cœnã.ait enĩ lucas:similiter & calicẽ postq̃ cœnauit.Quia enim fuit post cœnã legalẽ(agni scilicet)& fuit pars cœnæ vsualis,ideo diuersimode nominari vere potuit & potest.vnde & ipsemet ioannes cap.vlt.appellat cœnã,dicẽs qui & recubuit in cœna super pectus eius.Cõstat enim ex subiunctis ꝙ recubitus ille fuit post cœnam. ¶*Dixit eis.Scitis quid fecerim vobis?* Docet vt promiserat petro(scies autem postea) mysterium ablutionis factæ. *Vos vocatis me magister & domine.* Magister est nomen sapientiæ:dominus nomen est potentiæ.Et *bene dicitis.sum etenim.Si ergo ego laui pedes vestros dominus & magister,& vos debetis alter alterius lauare pedes.* Si quod sonãt verba intelligimus, ridiculũ reddim⁹ tantum apparatũ officii,doctrinæ ac debiti:præter hoc ꝙ rei cõstituũtur christiani omnes,nõ soluentes debitum mutuæ ablutionis pedũ.In vna itaq; specie officii,totũ genus officiorũ intelligimus.Ita ꝙ explicãdo debitum abluẽdi pedes,cõphenditur debitũ cuiusq; officii tã corporalis q̃ spiritualis:quia & ipsa ablutio,à iesu corporalis quidẽ exercitata est,spiritualis verò sermone exposita.Intẽdit ergo ad literã iesus vt ab ipsius exẽplo cognoscam⁹ nos debitores inuicẽ ad mutuaofficia quibus opus est tam ad corpus q̃ ad spiritũ mutua siquidẽ præcipit dicẽdo alter alterius.Sed intellige proportionaliter,vt nõ dedignẽtur supiores exercere officia sibi cõgrua tã ad corporis q̃ ad spũs aliorũ vtilia:ex quo Iesus dominus nõ horũ aut illorũ sed oim, & magister non horũ aut illorum sed oim,dignatus est spõte tam vile exercere officium lauandi pedes piscatorũ &c.¶*Exemplum enim dedi vobis.* Ne facta à Iesu domino & magistro, admiranda potiusq̃ imitãda acciperemus,explicat imitanda.¶*Vt quẽ ad modũ ego feci vobis.* Non dicit vt quæ ego feci vobis,sed quẽadmodũ:vt intelligamus quòd ad imitandum modum faciendi(humiliter,mansuete beneuole,studiose &c.) monet.prius enim explicauerat imitandũ officiũ,dicendo alter alterius lauate pedes:nunc monet imitandum modum,dicendo quẽadmodũ.¶Et dicit feci,non dixi : quia non ad inplenda sua verba sed ad imitandum sua exempla monet.Et addi vobis,personis minimis.¶*Ita.*Ecce modus imitandus. ¶*Et vos faciatis.*non dicatis. ¶*Amen amen dico vobis.* Hęc accumulatio tot rationum ad idem, testatur quod diximus,scilicet quòd iesus intendit monere & præcipere in hac operis specie vniuersum genus officiorum quibus opus est ad proximum,nõ solũ quo ad ipsa officia sed etiã quo ad modũ exercendi ipsa:alioquin nõ tot rationes multiplicaret. ¶*Non est seruus maior domino suo.* Ex parte conditionis eorum & sui monet illos vt alter alterius lauet pedes,vt quemadmodũ ipse fecit ita faciant:quia scilicet ipsi sũt serui,ipse dominus. Turpe autem est sermo vt velit esse maior domino suo,vt dedignetur imitari dominũ. ¶*Neque apostolus.*Græcam dictionem reliquit interpres:quum debuisset latine dicere missus seu legatus. Ad idem ex officii ratione mone.vestrũ officium est officium missi seu legati:meum autem est officium mittentis.¶*Maior est eo qui missit illum.*Non dicit quòd apostolus minor est illo qui misit ipsum(quum ipse iesus apostolus vocetur ad Hebr.iii.& tamen non est minor deo qui misit illum)sed dicit non est maior.Potest ergo esse æqualis. & propterea turpe est vt dedignetur imitari illum qui misit eum.¶*Si hæc scitis.*Non dubitando an hæc sciant dicit si scitis:sed communi more monendo,ambo requisita ad beatitudinis meritum cõplectitur,scilicet scire & facere,Et vtrumque sub conditionalis antecedente locat:vt neutrum sine altero sufficere intelligamus.Pronõmen enim hæc,monstrat proprias ipsorum & Iesu conditiones,facta iesu & modum quo fecit iesus.hæc enim oportet scire.¶*Beati eritis.*pro,estis.Ex parte premii,non qualicumque sed beatitudinis,non tantum futuræ sed pręsentis i certa securaque spe,monet ad idem.& propterea dicit eis.¶*Si feceritis ea.*Nõ sufficit hæc scire ad esse beatum certa spe,sed oportet hæc eadem etiam facere,non dicere. Et hinc clare apparet ꝙ in lotionis pedum officio intendit vniuersa officia ad proximum,illo mõ quo fecit iesus:alioquĩ nõ dixisset iesus in numero plurali hæc&ea,nõ dixisset beati estis si hæc scitis & feceritis.¶*Non de omnibus vobis dico.*Excipit à beatitudine apostolorum(indefinite tamen) dicendo non de omnibus vobis.Et est sensus ꝙ non dico de õnibus vobis ꝙ estis beati si hæc scitis& si feceritis.Vbi discerne quòd q̃uis ista cõditionalis de futura beatitudine(si hæc scitis si feceritis ea,beati eritis)vera fuisset tam de Iuda quàm de aliis:Iesus tamen nõ dixit ipsam sed alteram de præsenti beatitudine,si hæc scitis si feceritis ita beati estis.Quam cõstat nõ verificari tũc de iuda:qui tunc erat in statu& animo peccati mortalis,& de numero reꝓborũ

ſeu præſcitorum ad æternam damnationẽ. Sed vera erat hæc conditionalis de aliis apoſtolis:
F qui mundi erant ſecundum præſentem iuſtitiam, & electi erant ad æternam beatitudinem. *Ego ſcio quos elegerim.* Ne errares putando quòd præter opinionem Ieſu acciderit quaſi noua hæc exceptio, excludit ieſus húc errorem aperiendo ꝙ nec præter notitiã nec præter electionẽ ſuã euenit hæc exceptio. Sed occurrit obiectio: quia ſuperius ieſus computauit iudam inter electos à ſe, dicẽs nõne ego elegi vos duodecim. quo modo ergo nunc excipit Iudã ab electis à ſe? Solutio eſt, ꝙ ſuperius ſermo fuit de electione ad apoſtolatũ: in cuius ſignũ appoſuit numerum duodenarium, dicẽdo vos duodecim. hic verò eſt ſermo de electiõe ſimpliciter: qua aliqui homines dicuntur abſolute electi, aliqui verò reprobi. In cuius ſignũ dicit quos elegeri ſine additione aliqua: vt intelligamus de electiõe ſimpliciter, quæ eſt electio ad beatitudinẽ æternã à qua excipiebat. *Sed vt adimpleatur ſcriptura.* Occurrit ieſus tacite quæſtioni, cur elegiſti ad apoſtolatum quẽ non elegiſti ad beatitudinem, cur non omnes apoſtolos dicis beatos? dicendo hoc eſſe vt adipleatur ſcriptura. Et coniunctio ſed materiæ contrariæ ad mixtæ ra-
G tionem contigit. ratio enim quare inter electos reprobus iudas eſt mixtus, fuit vt impleatur ſcriptura. ¶ *Qui manducat mecum panem.* Senſum verborum ex pſalmo .xli. affert. Prophetarum erat quod ꝓditor futurus erat tam familiaris ieſu quod cũ eo comederet panem quod commenſalis eſſet. *Leuabit.* pro, leuauit, *contra me calcaneum ſuum.* Ad ſimilitudinem equi ſeu muli calcitrãtis cõtra domeſticũ curatorẽ ſuum deſcribitur ꝓditio iudę ingrati paſtori ꝓprio. ¶ *Amodo dico vobis priuſquã fiat.* Ecce quare ꝓdico hoc vobis ex nunc. ¶ *Vt quũ factũ fuerit credatis.* propter veſtram vtilitatem, ad veſtrę fidei ſoliditatem. *quia.* pro, ꝙ, *ego ſum.* Non dicit ſum Chriſtus, ſum filius dei, ſed abſolute ꝙ ego ſum. Hoc eſt ergo quod credẽdũ ab apoſtolis erat, poſtq̃ fuerat ꝙ Iudas facturus erat, poſtq̃ Ieſus proditus, dãnatus, crucifixus & mortuus fuerat. ¶ Quid aũt ſignificet ego ſum, ex Exod. iii. habetur: dicente deo ad Moyſẽ. hęc di-
H ces filiis Iſrael, qui eſt miſit me ad vos. credere itaq; ꝙ ego ſum, eſt credere ꝙ ego ſum verus ille deus cuius nomẽ eſt qui eſt. Oportebat eñi credere Ieſum eſſe verum deum quum viſus eſt vere crucifixus & mortuus: vt latro credidit, vt apoſtoli crediderunt tardius. ſ. poſt reſurectionem ieſu. ¶ *Amen amen dico vobis: qui accipit ſi quẽ miſero.* Poſtremo ex dignitate cuiuſq; ſui diſcipuli monet ad idẽ. ſ. ſaluandum & modum, vt prius. Vt manifeſte trãſit à lotione ad acceptionẽ: vt itelligamus vniuerſa officia mãdari. Et itẽdit quod nõ ſolũ ex parte pręmii ſed etiã ex dignitate eorum quibus hęc officia exhibẽtur, accendi quilibet debet ad miniſtrandum oportuna. Explicatur autem dignitas cuiuſlibet miſſi a ieſu magna valde ſubiũgendo. ¶ *Me accipit. Qui autẽ me accipit, accipit eũ qui me miſit.* i legato meo ego, i me autẽ deus ſuſcipitur. Ergo de primo ad vltimũ i legato meo ſuſcipitur deus. Quę maior dignitas? q̃ maior gratia poteſt ſuſcipiẽti cõferri? ¶ *Quũ hec dixiſſet ieſus.* Omittit hic euãgeliſta iſtitionẽ eucharistiæ. Nã q̃uis tã Mathęusq̃ marcus ſine ordine narret manifeſtationẽ ꝙ vnus veſtrũ me traditurus eſt, & in
I ſtitutionẽ euchariſtiæ: lucas tamẽ cũ nota ordinis narrat ꝙ ieſus poſt quã cœnauit inſtituit eucharistiam: & ꝙ immediate poſt ſubiunxit de proditore vno dicendo, verũtamen ecce manus tradẽtis me mecum eſt in mẽſa &c. Quocirca ordo fuit talis. Primo cœna facta eſt agni paſchalis: deinde Ieſus lauit pedes diſcipulorum: poſtea iterum recubuit ad proſecutionem cœne, & dixit verba ſupraſcripta: deinde inſtituit ſacramentum euchariſtiæ: & demũ ſubiunxit hæc quæ modo Ioannes narrat. Ex hoc namque quod Lucas inſtitutionem euchariſtiæ dicit præceſſiſſe verba illa vnus veſtrum me traditurus eſt, & pręceſſiſſe immediate (vt teſtantur allata verba) oportet ordine dicto intelligere hæc geſta: vt cõſona inueniãtur hæc illis & e diuerſo. Et hinc clare apparet ꝙ Iudas nõ ſolum interfuit lotioni pedum, ſed etiã cõmunioni euchariſtiæ. ¶ *Turbatus eſt ſpiritu.* Turbatus quidẽ intus eſt triſtitia ſeu timore. Vtraque eñi ꝓpaſſio, quieti opponitur animi & turbationem infert. Sed nõ eſt turbatus carnis impulſu, ſed ſpiritu
K cauſante & regente turbationem. propter ꝙ nõ fuit turbatio paſſio, ſed ꝓpaſſio volũtaria. Oĩa ſiquidem Ieſus diſponẽs ſuauiter, cõformẽ effecit animum materiæ verborum: ſermonẽ turbãtem diſcipulorum animos prolaturus, turbatum quoq; ſuum exhibuit animum. ¶ *Et proteſtatus eſt.* pro, & teſtatus eſt, *& dixit. amen amen dico vobis quia.* pro, ꝙ, *vnus ex vobis tradet me.* Significatur enim ꝙ nõ increpando, nõ excãdeſcendo, nõ nominãdo, ſed teſtãdo, ſed tãq̃ veritatem teſtificãdo manifeſtauit occultã ꝓditionem ſui efficiendam ab vno eorũ. ¶ *Aſpiciebãt ergo adinuicem diſcipuli: hæſitãtes de quo diceret.* Mutuum aſpectum ſupplet euangeliſta: omittens verba diſcipulorum & verba Chriſti ſcripta ab aliis euangeliſtis. Et tranſit ad vltimo dicta. ¶ *Erat ergo recũbẽs vnus ex diſcipulis eius in ſinu Ieſu.* Proculdubio locum in quo recumbebat ipſe Ioannes euangeliſta deſcribit à ſinu ieſu. Et quũ ſiue ſedẽdo ſiue iacẽdo eſſet, diſpoſiti tamẽ ad veſ-

ſcendum maneret,nõ videtur cõgrue ꝙ diſcipulus ille in gremio ieſu ſederet aut iaceret.Ineptus enim talis ſitus fuiſſet vtriq; ad veſcendũ.Quocirca appellatione ſinus aut fluentem ve- A ſtem ieſu aut ſpatiũ quod cõplexione brachii ieſu cõprehendi poterat,ſignificat.deſcribitur enim ꝙ diſcipulus ille recũbebat cõtiguus ieſu:vtpote ſedens in ſinu veſtis ieſu,ſeu infra ambitum qui brachio cõpræhẽdi poteſt.Deſcribitur ſiquidẽ ſitus diſcipuli illius antequã innue ret illi Simõ petrus quicquam. *Quem diligebat ieſus.* hoc eſt cui ſpecialia ſigna delectionis demonſtrabat.nam dilectione interna omnes diligebat:vt in hoc eodem cap.dicet,ſicut dilexi vos.Et hac cognominatione ſeipſum deſcribit euangeliſta in tertia pſona:ſicut Moyſes de ſe loquitur in tertia pſona.¶*Innuit ergo huic Simon Petrus.*Ex hoc quod petrus innuendo loquitur ioanni,inſinuatur quod non erat cõiunctus localiter ioanni:vt potuiſſet ei in aure loqui.¶*Et dixit ei quis eſt.*pro,vt interrogaret quis eſſet,*de quo dicit.*Nõ dicit euangeliſta ꝙ Petrus & innuerit & dixerit,ſed ſolummõ ꝙ innuit & quid innuit,ſcilicet vt interrogaret quis B eſſet.Facile enim fuit hoc ſigno aliquo ſignificare.¶*Itaque quũ recubuiſſet.*pro,quũ incidiſſet, *ille.*Non eſt eadẽ dictio hic & ſuperius.illa enim ſitum iacentis ſignificat:iſta aũt ſitũ cadẽtis. Vnde clarior redditur ſenſus ãtedictus ꝙ non in gremio ieſu recumbebat,ſed iuxta eũ.iacẽs enĩ in gremio nõ cadit ad pectus:ſed potius aſcẽderet ad pectus¶*Supra.*pro,ſuper,*pectus ieſu*, Caput ſiquidem acclinando ſuper pectus ieſu, dicitur incidiſſe ſuper pectus eius.¶*Dixit ei domine quis eſt?*¶*Reſpondit.* pro, reſpondet, *ieſus.Ille eſt cui ego intinctum panem.* pro, buccellam,*porrexero.Et cum intinxiſſet panem.*pro,buccellam,*dedit.*pro,dat,*Iudæ Simonis Scariotis.*p, Iſcariotæ.Datiui enim eſt caſus.Et refertur non ad Simonem ſed ad iudã.Si iungis his ſcripta ab aliis euangeliſtis,inuenies ieſum proditorem ſuum primo manifeſtaſſe vnum ex duodecim:deinde reſtringendo,vnum ex comedentibus in catino ieſu:& demum ſoli ioanni demonſtraſſe in indiuiduo.¶*Et poſt buccellam.*proculdubio comeſtam.*introiuit.*Deeſt tunc.Legendum eſt.Tunc introiuit *in eum Satanas.* Tanquam buccella traxerit poſt ſe Satanam ad interiora iudæ.Significatur autem per introitum Satanæ, tantum augmentum malitiæ in iuda vt velut habitans in eo fuerit Satanas:hoc eſt vt effectus fuerit Satanas vtens iuda ſicut C habitans in domo vtitur illa.¶*Et dicit ei ieſus.quod facis,fac citius.*Dicendo quod facis,inſinuat iudæ ſe noſſe quod iudas facit.Dicendo fac citius:vt non præcipit vt faciat quod facitſed circunſtantiam temporis,ſignificatam per citius.vt ſcilicet tempore illo à ſe deo decreto: faceret.Quamuis enim deus non præceperit ꝙ Iudas proderet Ieſum,præcepit tamẽ vt tali tpe faceret quod facit.& quia illud tempus iam aduenerat,ideo præcipitur vt citius faciat: vt impleat tunc,quod erat tempus decretum à deo.¶*Hoc aũt nemo ſciuit diſcũbẽtiũ ad quid dixerit ei.*Etiam ipſe ioannes inter neſcientes quorſum tenderent hæc verba ſupputatur.¶*Quidam enim putabant quia loculos habebat iudas,ꝙ dixiſſet ei ieſus.Eme ea quæ opus ſunt nobis.*pro,eme ea quibus opus habemus,*ad diem feſtum:*puta azimos panes,& reliqua ad veſcẽdum neceſſaria in ſolemnitate paſchali.¶ *Aut egenis vt aliquid daret.* Hinc clare apparet nec ieſum nec apoſtolos vixiſſe mendicando:ſed potius dando mendicis.Apparet etiam hinc quod nõ ſolũ D mulieres ſequentes Ieſum miniſtrabãt Ieſus de facultatibus ſuis:ſed etiã IESVS habebat mar ſupium pecuniarum apud Iudam, non tantum ad victum, ſed etiã ad erogãdũ egenis. Niſi enim ſępe Ieſus pręcepiſſet dari agenis,non putaſſent diſcipuli ad hoc fuiſſe hæc verba dicta. Quod etiam apparet ex murmure diſcipulorum in Betania potuit vnguentum iſtud venun dari & dari pauperibus.¶Et hæc notent qui de paupertatis pfectione diſputant:vt itelligant non derogare perfectioni Chriſti & apoſtolorum,habere cõmune marſupiũ non ſolũ ad pro prias neceſſitates ſed ad ſubueniendum pauperibus.¶*Quum ergo accepiſſet ille buccellam.* Sicut inferius dicet quum accepiſſet acetum,ita tunc dicit quum accepit bucellam:vtrobique ſignificans actum ſumendi in cibum ſeu potum.¶*Exiuit continuo.Erat autem nox.* Explicatur tempus nocturnum,tum ad inſinuandum aptum tẽpus proditioni, tũ ad ſignificãdũ noctẽ mentis Iudæ.¶*Quum ergo exiſſet, dixit ieſus. Nunc clarificatus eſt.*pro, glorificatus eſt. Et ne B oporteat repetere in omnibus ſequentibus iſtius textus, legẽdũ eſt glorificare ſeu glorificari. ¶Eunte Iuda ad exequendum proditorem , pręnunciat Ieſus diſcipulis prius imminentia ſibi:deinde imminentia diſcipulis vndecim.Et inchoat ab imminẽte ſua gloria.Et aduerbiũ nunc,demonſtrat tẽpus:cuius executio iam inchoata erat eunte Iuda ad exequẽdũ proditio nem.Et dicitur glorificatus tẽpore paſſionis,tũ merito:quia paſſio erat meritũ glorificationis tum via :quia paſſio erat trãſitus ad glorificationẽ.Appellat itaq; tẽpus pditionis paſſio nis mortiſq; ſuæ tempus glorificationis ſuę:ad firmandã fidẽ diſcipulorum vt erigantur ad co gnoſcendũ ꝙ trãſit ad gloriã,ꝙ opportet ipſum pati vt glorificetur.Et eſt ſermo de gloria

 omni

omni ei debita ex morte sua.ita q̄ cōprehēditur & glorificatio corporis, & glorificatio nomi
F nis &c. *Filius hominis*.vt de ipso quatenus homo est intelligamus. *Et deus clarificatus est*.pro, glorificatus est, *in eo*. Non solum nunc glorificatus est filius hominis, sed etiā glorificatus est deus in ipso filio hominis. Vere videmus glorificatū deum in Iesu Christo mortuo propter salutem humani generis. nam inde videmus deum cognitum & adoratum à toto orbe terrarum. *Si deus clarificatus est*.pro, glorificatus est, *in eo*. Non suffecit explanare fructum duplicē mortis eius, sed ex secūdo fructu manifestat actorē primi fructus: ex hoc enim q̄ deus glorificatus est in Iesu, intēdit inferre q̄ deus est actor glorificationis iesu. Et propterea subiungit consequens. ¶ *Et deus clarificabit*. pro, glorificabit *eum*. scilicet filium hominis. ¶ *In semetipso*. filio hominis. Parum siquidem esset glorificare filium hominis in fama, in opinione aliorū, immo nihil esset nisi glorificaret eundē in semetipso: gloriosum efficiendo ipsum, viuum anima & corpore. ¶ *Et continuo clarificabit*. pro, glorificabit, *eum*. Ne putares de differri glorificationem filii hominis in semetipso, manifestat q̄ continuo, statim (vt pote infra triduū) glo
G rificabit eum, resuscitando ipsum à mortuis. *Filioli*. Prædicto fructu mortis suæ, prædicit eis ipsam mortē iam imminere. Et appellat eos filiolos, tū amoris teneritudinem in fine illis mōstrans tum eorū internū significās, Erant enim velut filii paruuli, adhuc nō firmati, adhuc nō perfecti virtute ex alto. *Adhuc modicū vobiscū sum*. Breuissimo siquidē tēpore ab his verbis cū ipsis fuit quantum ad cōuersationē: puta per duas vel tres horas. Breuissimo quoque tempore cum ipsis fuit quantum ad communicationem mortalis carnis: vsq; scilicet ad horā nonā diei artificialis sequentis. Vnde & post resurrectionē ipse dicit de cōicatione mortalis carnis, cum adhuc essem vobiscum. Ita q̄ p̄ esse nobiscum intelligit nō solum cōuersari nobiscum, sed etiam esse similē nobis: passibilē, mortalem. ¶ *Quæritis me*. desiderabitis p̄sentiā meam corporalē. ¶ *Et sicut dixit iudæis*. superius. vii. cap. ¶ *Quo ego vado vos nō potestis venire, & vobis*
H *dico mō*. Iudæis dixerat absolute, quo ego vado vos nō potestis venire: discipulis aūt vndecim dicit hæc met verba nō absolute sed adiuncto aduerbio tēporis mō, quo ego vado vos nō potestis venire mō quia illi reprobi nec tūc nec vnq̄ venturi erant ad statū gloriæ, quo iesus ibat discipuli aūt vndecim nō tunc quidem sed postea vēturi erant ad statū gloriæ æternæ. ¶ *Mādatū nouū do vobis, vt diligatis inuicē*. Præceptū charitatis mandatum nouū appellatur. tum quia semp̄ est nouum, nihil vnq̄ sapiēs vetustatis. tum p̄cipue qui nouo mō explicabatur. In veteri enim lege explicatum est mandatum dilectionis secundum formam naturalis iuris, diliges proximum tuum sicut teipsum. amicabilia enim quæ sunt ad alios, naturali ratione sunt ex amicabilibus quę sunt ad se: vt etiam philosophi tradiderunt. Vnde diliges proximū sicut teipsum, formā sonat naturalis iuris: vt quēadmodū amas te amore amicitiæ, ita ames proxi
I imū amicitiæ amore. hoc est præceptum vetus. Præceptum autē nouū sonat nouā formam: quæ explicatur subiungēdo. ¶ *Sicut dilexi vos*.

Mod⁹ p̄cipitur diligēdi inuicē, similis mō quo ipse iesus dilexerit nos. Constat enim q̄ hic modus sonat diligere relatiuæ ad vitam æternam: subordinando tam diligentis q̄ dilectorū bona omnia temporalia vsq; ad vitam inclusiue, spirituali saluti dilectorum. Christus namq; sic dilexit nos vt etiā vitā poneret p̄ salute nostra: & sic dilexit discipulos vt mitteret eos tāq̄ oues inter lupos &c. Hæc est igitur explicata noua dilectionis forma, hoc est mādatū nouū: vt sicut Christus dilexit nos nō carnaliter sed spiritualiter, ponēdo vitam pro nobis, & volēdo nobis nō bona huius mundi sed bona vitæ æternæ cū quibuscūq; huius mundi malis incidentibus, ita nos diligamus inuicem, parati ponere vitam p̄ spirituali salute p̄ximorū: & velimus proximi bona vitę æternę plus q̄ bona mūdi huius, plus q̄ vitā corporis. Hoc enim
K mandatum ad noui testamēti statū spectat: hoc nusquā fuerat in veteri testamento explicatum. Vnde merito mādatum nouū à Christo dicitur. ¶ Et est præceptū hoc, nō cōsilū (vnde & mandatum appelatur) affirmatiuam tamen: obligans quidem sed non ad semper executioni mandatum, sed quando oportet. ¶ *Vt & vos diligatis inuicem*. Ad distinguendum inter vim mandati & vim exempii, repetit vt diligatis inuicem: vt intelligamus debere nos diligere iuicem sicut ipse dilexit nos, tum ratione præcepti tum ratione exempli ipsius Iesu. Propter quod Euangelista iter præceptum & exemplū in medio locauit sicut dilexit vos: vt simul significaret & modum precepti & vim exempli. ¶ *In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem*. Ecce infallibilia apud omnes nationes signa discipulorum Christi, ecce in signia propria Christianorum, quæ vtinam hodie apparerent.

¶ *Dicit ei Simon Petrus*. Occurrit hic duplex quæstio. Altera de loco: quoniam apud Mathęum & Marcū verba inter Iesum & Petrum narrantur hymno dicto post cœnā, exeūte Iesu versus Gethsemane: Ioānes aūt refert ea dicta in loco cœnæ. ¶ Solutio est. q̄ Ioānes seruat ordinem historię

historiæ:Matthæus autem & Marcus sine ordine res gestas& dicta referunt.Vnde & inferius aperte subiungetur,surgite eamus hinc.Mattheus aūt & Marcus rememorāt dicta:nō dicēdo ibi vel alibi hęc dicta fuisse. Altera est de ordine verborum. Et hęc quæstio ab alio quam spiritu sancto declarari nequid cum certitudine. Coniicere tamen licet ꝙ colloquium iter iesum & petrum incępit ab istis verbis quæ ioannes refert.s. quo ego vado vos nō potestis sequi mō. ab his enim verbis motus Petrus petit. ¶ *Domine quo vadis?* Quod ideo petiit,vt audiēs explicari terminum quo ibat Iesus,offerret quoque se ad simul eundum. ¶ *Respōdit.* Deest,ei, *Iesus. Quo ego vado nō potest me modo sequi.* Indignum monstrauit Petrum responsione clariore:repetendo Petro ꝙ communiter dixerat vndecim. ¶ *Postea autem sequeris.* Deest,me. Secutus enī fuit Iesum Petrus Postea quū romæ crucifixus est. *Dicit ei Petrus. Quare.* Deest,dmīe. Legēdū est,Domine quare *non possunt te sequi modo? animam meam pro te ponam.* Prumpti & feruentis spiritus verba sunt. habebat namque paratam intentionem etiam moriendi pro iesu:aperte per hoc significans ꝙ paratus erat sequi ipsum euntem per mortem ad aliam vitam. Quibus auditis iesus dixit ea quæ Lucas refert,scilicet Simō ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret &c. & iseruit,ōnes vos scandalum patiemini in me in hac nocte ista. & pręd ixit Petro tātum de seipso ꝓmittendi ꝙ ter eum esset negaturus. ¶ *Respōdit ei Iesus. Animam tuam pro me pones? amē amen dico tibi.nō cātabit gallus donec ter me neges.* A B

Vel tacet ioānes ꝙ Marcus explicauit.s.bis:vt iesus dixerit.non cantabit bis gallus donec ter me neges. vel tacet quod iesus prius dixerit Petro,nō cantabit gallus bis donec ter me neges: & petro adhuc promittēti de se cōtrariū,postea peiora ꝑdixerit nō cātabit gallus donec ter me neges. Ita ꝙ vtrunq; ei prædixit successiue. Quod verificatum fuisse,inferius declarabitur. C

CAPVT. XIIII.

T *ait discipulis suis* Totum hoc superfluit. Non *turbetur cor vestrum.* Prædixerat eis ꝙ omnes scandalū passuri essent in ipso,& ꝙ tradēdus esset. & propterea discipulos turbatos videns, monet vt turbatio nō perueniat vsque ad cor:hoc est volūtatē. Ac si apertius dixisset. quāuis turbati sitis passionibus tristitiæ & timoris,nō tamē turbetur volūtas vestra, sed maneat immota & quieta in affectu ad bonū spirituale ad ꝙ modo est affecta. habebāt enī tūc cor mundū & affectū ad bonū spiritus. *Creditis in deū & in me creditis.* Anceps est vtrobiq; ad indicatiuū vel imperatiuū,ad creditis vel credite. potest enī legi vt moneātur vtrūq;. itaq; ratio nō turbādi corde,apponatur fides in deū & fides in ipsum monēdo credite in deū & credite in me. Potest quoq; legi alterū indicatiue & alterū imperatiue.s. creditis in deū & in me credite,significādo ꝙ fides in deum,sit ratio credendi in Iesum: vt intelligamus non esse duas fides(alterā in deum,alteram in iesum)sed eadem ratione qua credimus in deum,credendū esse in iesum, vbi implicite se esse significat deum. ex eo enim quod credere indicet,infert credere in iesum,manifeste sequitur iesum esse deum. Nam non dicit creditis deo credite & mihi,sed creditis in deū credite & in me:codē vīculo exigēs credere in se quo creditur in deū. ¶ Et dixit hoc,implicite īsinuās quo turbatio cordis ducebat,scilicet ad perdēdum fidem in ipsum. vt intelligerant ꝙ quādiu crederēt in ipsum,turbatio nō perueniret ad cor. præuidebat enim eos turbandos corde & perdituros fidē in ipsum. ¶ *In domo patris mei.* Mataphorice domus patris significatur gloria æternæ fœlicitatis, in fruitione dei cōsistentis:quia beati sunt apud deum sicut domestici filii apud patrem. ¶ Māsiones multæ sunt. Sicut gloria beatitudinis appellatur domus,ita esse beatum appelatur mansio:& multiplex participacio beatitudinis,multitudo māsionū appellatur. Et adiunxit hoc,quia dixerat quo ego vado vos nō potestis venire modo,ne errarent male itelligēdo scilicet quòd in domo patris non esset mēsio nisi ꝓ solo Iesu,vel pro paucis:& ꝓpterea dixerit eis nō potestis modo venire,& ꝓpterea dixerit soli Petro sequeris aūt postea. Ad tollēdū itaq; hūc erroneū intellectū,& simul erigendo spem eorū ad cęlestē beatitudinē,manifestat eis ꝙ in domo patris sui māsiones multę(sine numero)sūt. Hęc tria Iesus proponit discipulis ad spē,ad fidē, ad charitatē immotā seruādā. Circa quę tria totius huius capituli sermo versabitur,ordine retrogrado:inchoando scilicet ab vltimo,in domo patris mei māsiones multæ sunt. ¶ *Si quo minus.* pro,sin minus. seu alioquin. ¶ *Dixissem vobis.* hoc est si non esset multitudo mansionū in domo patris mei,indicassem hoc vobis. Et addidit hoc,vt intelligamus quòd oīa cęlestia q̄ oportet nota esse nobis Iesus indicauit,nihil que eorū tacuit. ¶ *Quia vado.* Superfluit quia. Et ꝓsequitur erectionē spei discipulorū ex suo officio ad parendū discipulis mansiones in domo D E

patris. Vado inquid, per mortem. ¶ *Parare vobis locum.* Mansiones quidem in domo patris mei
F iam sunt multæ, sed non sunt paratæ vobis nisi ego parem vobis illas: & propterea vado ad parandum vobis locum mansionum in paterna domo. Et ista præparatio est beneficiũ apertionis paradisi. Ante mortem enim Christi nullus quãtũcumq; sanctus ingrediebatur in mãsiones beatitudinis: ipsa mors Christi beneficium hoc humano generi cõtulit, vt iusti purgatione nõ indigentes beatificarentur. Et hoc beneficium sicut metaphorice appellatur aptio paradisi, ita metaphorice quoque appellatur parare locum seu mansionẽ hominis sanctis. Et est ratio huius metaphoræ: quia tãq̃ nõ paratus locus alicui est, quando ipse quidẽ dign⁹ est loco, sed impedimẽtum aliquod ne loco illo potiatur adest. ¶ *Et si abiero & præparauero.* pro, parauero, *vobis locum.* Nõ sufficit Iesu erigere spẽ discipulorũ. ex hoc solo φ vadit ad parãdum eis locum: sed erigit etiam spem ex reuersione sua. Et si abiero, per mortẽ, & parauero vobis locum beatitudinis, per mortem, resurrectionem & ascensionem meam. ¶ *Iterum venio.* pro,
G venturus sum. Ire meum ex hoc in carnem mortalem aduentu, est ad parandum vobis beatitudinis animæ locum: iterum autem venturus sum in mundum. ¶ *Et accipiã vos ad meipsum.* Tunc accipiam vos resuscitando vos integros, ex aĩa & corpore cõstantes, ad meipsum, ad cõsortium meum. ¶ *Vt vbi sum ego, & vos sitis.* Eundem locum (paternam scilicet domum) promittit discipulis in quo ipse est. Et nõ dicit vbi ero ego, sed vbi sum ego: quia ipse erat in beatitudĩe secũdũ supremã animæ partẽ. Dixit quoq; hæc de secũdo aduẽtu, ad mitigãdũ dolorẽ discipulorũ de suo recessu. Et ad hoc significãdũ ꝑposuit, & si abiero: vt ꝓmissa reuersio tpe abire. Et *quo ego vado scitis, & viã scitis.* Interrogauerat petrus, domine quo vadis: & indignu clara respõsione fuit. Sed dulcis magister tractãs modo de domo patris sui, de gloria æternæ fœlicitatis, excitat eos ad cõsiderãdum φ sciunt quo ipse iesus vadit & viã qua itur illuc. sci-
H ebant enim (hoc est rationẽ sciendi habebãt sufficientẽ) ex tot auditis à iesu φ vadit ad gloriã æternæ fœlicitatis per viam mortis propriæ. Ita φ sensus verborum iesu est. Scitis, hoc est in promptu habetis sufficientem rationem sciendi, & quo vado & qua vado. Et est sermo de scire comittante fidem, non de scire euidentiæ: vt patet. ¶ *Dicit ei Thomas. Domine nescimus quo vadis: & quomodo possumus viam scire.* Ex hoc quod Thomas argumentando, ex ignorentia termini infert ignorantiam viæ, apparet φ non intellexerat verba iesu vt sonant (scilicet φ scirẽt discipuli & terminũ & viã. huiusmodi enim argumentatio non est congrua responsio ad verba iesu in tali sensu) sed φ intellexit verba iesu in sensu quẽ diximus. s. quod habetis sufficientẽ rationem sciendi & terminum & viam, Huic nanq; sensui congrue & non contradicendo magistro respondens Thomas, fatetur hebetudinem suam & aliorum circa ter-
I minũ, & consequenter concomitari oportere nescientiam viæ. Et est sensus. Quãuis verũ dicas φ habemus rationem sciendi vtrũq;, tamen fatemur φ de facto nescimus quo vadis, ac ꝑ hoc quomodo possumus viã scire, hoc est & cõsequẽter impossibile est nos scire viã, notitiã enĩ viæ cõstat pẽdere ex notitia termini: vt patet. ¶ *Dicit ei Iesus.* Respõdet directe iesus, prius explicãdo viam. *Ego sum via & veritas & vita.* In textu Græco singulis his tribus dictionibus suusꝑponitur articulus. Ita φ significatur, ego sũ illa via & illa veritas & illa vita: vt ĩtelligamus φ Iesus nõ est quęcũq; via, sed suprema via et suprema veritas et suprema vita. Et dixit: ego sum via, ad cõuincẽdũ Thomã φ sciebat viã, sciẽdo Iesum vere aũt dicit ego sum illa via quoniã ipse siue faciẽs siue docẽs siue moriẽs, resurgẽs &c. via est & qua ipse iuit & qua nobis eundum est. ¶ Adiunxit autẽ se esse veritatẽ & vitã, ne purũ hominẽ ipsũ esse ĩtelligerẽt: sed simul cũ hoc φ est via humanis actionibus et passionibus, est etiam veritas nõ q̃cunq; sed sup
K ma, & vita similiter suprema. quorũ vtrũq; soli deo cõuenit. Et adiũgũtur hęc vię, ad significãdum viam hanc fultã veritate & vita, ad differentiã humanarũ viarum: quę aut falsę sũt aut falsitatis aliquid admixtum habẽt, quo ad intellectũ: & quæ laborẽ ac mortẽ ĩferunt, vel saltem nõ tollunt. Via enĩ Christi, tota plena est veritatis, & oẽm laborẽ mortẽq; tollit: dũ spiritus eũtis, cõtinue magis ac magis viuificatur, & ad vitã tãdem ꝓducit fœlicitatis animæ & corporis. ¶ *Nemo venit ad patrem nisi per me.* Manifestat se esse illam viam, ex hoc quod nisi per ipsum (hoc est ipsius meritũ) nullus venit ad patrẽ. Acsi apertius dixisset. summa via est qua itur ad patrem: nemo autem venit ad patrem nisi ꝑ me: ego igitur sum illa via. ¶ In quib⁹ verbis explicare dignatur etiam alterũ scilicet terminũ quo vadit: dicendo nemo venit ad patrẽ. Non dicit nemo vadit ad patrẽ (quasi sine ipso) sed nemo venit, tãquã comes ipsi⁹: vt pater insinuetur cõmunis terminus quo vadit Iesus & quo venit quicũque it ad vitã æternã. Superius. ca. vi. dixerat, nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me traxerit eũ: & mõ dicit q̃d nemo venit ad patrẽ nisi ꝑ me. vt ĩtelligam⁹ & ĩdiuisa esse opera trinitatis, & mutua officia

ficia inter hominē iesum & deum. *Si cognouissetis me.* Explicatis via ac termino, explicat rationē ignorantiæ discipulorū: quare. s. ipsi neutrum sciunt, vt Thomas dixerat. Et ē regione argumenti thomæ docet modū cognoscēdi inchoandū à via, nō à termino. Thomas processerat à termino ignoto ad viam ignotā. Iesus docet in proposito esse cōtrariū progressum intellectus. s. à via ad terminū, à notitia iesu ad notitiā patris. Hoc enim clare significat hæc cōditionalis. vt intelligamus ꝙ nō est legitima excusatio, procedere ex ignoto termino ad ignotā viā in hac materia, vt thomas arguebat: quia ecōuerso procedendū est. si enī cognouissetis me. Et est sensus. si cognouissetis me viā & veritatē & vitā. *Et patrē meū vtiq; cognouissetis.* Ecce quo vado cognitū est vobis ex notitia mei qui sum via. eo igitur modo quo cognoscitis vel non cognoscitis me, eodē modo cognoscitis vel non cognoscitis patrē meū ad quē vado. Et dicit sub cōditione si cognouissetis me: vt intelligam⁹ ꝙ nō de cognitiōe sensitiua sed de cognitione intellectuali penetrante ad intima personæ iesu (hoc est ad diuinitatē ipsius) loquitur. Et vere cōditio hæc infert cōsequens. nam impossibile est cognoscere personā iesu & non cognoscere deum patrē iesu. Et vere hic est legitimus noscendi deum patrē modus quo ad nos: vt scilicet ex notitia quā habemus de iesu qui nobis visibilis apparuit, ad notitiā patris ascendamus. Significanterq; dicit meū: & non patrē adoptiuum sed patrem naturalem intelligamus, Adoptione enim, deus est pater multorū filiorum: natura verò proprius pater est Iesu secundum diuinitatem *Et amodo cognoscetis.* pro, cognoscite eum, *& vidistis eum.* Quamuis dictio Græca anceps sit ad cognoscitis vel cognoscite: magis tamē quadrat proposito imperatiuum q̄ indicatiuum. Declarata siquidem ratiōe quare nesciebant tā viam q̄ terminū (quia. s. nesciebant ipsum Iesum) declarat mō rationem quare ipse dixerit & quo ego vado scitis & viā scitis, hoc est habetis rationem sciendi. Et duo dicit. Alterū significans apud illos affuisse rationem cognoscendi patrem, qui difficilior cognitu putabatur: dicendo & vidistis eum. s. patrem. Quod verificari Iesus subiunget, quia qui vidit filium vidit patrem. Et loquitur Iesus ad discipulos humano more. ex hoc enim quod homo aliquis videtur à te, habes tu rationē cognoscēdi illum. Vnde ita dicit & vidistis eum, acsi dixisset de aliquo viso hoīe quē dicerent se nō cognoscere & vidistis eum. Alterum cōsequēs ad prædictam visionem, significans ꝙ saltē deinceps cognoscant patrē: dicendo amodo cognoscite eum. Cōsuetū morē (vt dictū est) loquendi sequēs iesus, dicit discipulisꝙ quāuis excusetis vos nō cognouisse hactenus patrem ad quem vado, saltem ex nunc cognoscite eum quandoquidem vidistis eum videndo me. Sicut diceremus de homine prius viso. etsi hactenus nō cognouistis eum, amodo cognoscite illum quoniam vidistis illū. Et est sermo de cognitiōe comitante fidē: iuxta illud Apostoli. nūc cognosco ex parte. ¶ *Dicit ei Philippus. Domine ostēde nobis patrem.* Dixerat Iesus, & vidistis eū scilicet patrē. nō audens aūt dicere Philippus nunq̄ vidim⁹ patrē tuū, rogat ostende nobis patrem implicite negās se vidisse patrē. *Et sufficit nobis.* Totiens & tot dixisti de patre tuo: ostende nobis ipsum & sufficit nobis de oīb⁹ q̄ dixisti. ¶ *Dicit ei iesus. Tāto tēpore vobiscū sum, & nō cognouistis.* pro, nō cognouisti me? Philippus aliquātæ temeritatis re⁹, quāuis pro oīb⁹ vsurpauerit petere, solus tamē arguitur ꝙ nō cognouerit tāto tēpore Iesum. Philippe qui videt me, vide & patrē.) Superfluit cōiunctio &: preter hocꝙ presentia habemus pro pteritis. Legēdum est. ¶ *Philippe qui vidit me, vidit patrem.* Directe declarat verba quę prius dixerat, & vidistis eum: quę iam declarauimus. Intendit siquidem Iesus ꝙ quicunq; cognoscit ipsum, cognoscit patrē: & quicūq; vidit ipsum vidit patrē. Si clare vidit ipsum, clare quoq; vidit patrē: & si imperfecte nouit ipsum, imperfecte quoque nouit patrem. ¶ *Quomodo tu dicis, ostende nobis patrem?* Philippū arguit: eo ꝙ reputabat Philippus cognito iesu, adhuc superesse noscēdū patrē. cui⁹ oppositū tūc dixerat iesus, si cognouissetis me, & patrē meum vtique cognouissetis. ¶ *Nō credis quia.* pro, ꝙ, *ego in patre, & pater in me est?* Duo hinc mysteria apparent. Alterum quod de notitia comitāte fidem locutus est: vt exposuimus. Hoc eni manifestat, dicēdo nō credis. Alterum ꝙ ne errarem⁹, intelligendo ipsum iesum esse patrem & filium (vt Sabellius intellexit) probat quòd qui vidit ipsum vidit patrē: nō quia ipse est pater sed quia ipse est in patre & pater in eo. in quibus verbis consubstantialitas simul cum distinctione personarum significatur. nā pronomen ego, personam supponit: & nomen patris, personā quoque significat. Et me esse in patre ꝙ patrem in me esse, consubstantialitatem significat extremorum. Neque enī proprie intelligi potest filium esse in patre & patrē in filio nisi consubstantialitate. ¶ *Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor.* Manifestat quadrupliciter quod ipse in patre & pater in ipso est. Primo aloquutione: quia verba quę loquor non loquor à meipso. sed à patre. Et itendit per hoc ꝙ indiuisi sunt ipse & pater in loquendo: ac per hoc ipse in patre & pater in ipso est.

Pater autem in me manens, ipse facit opera. Si intendisset indiuisionē solum quo ad loquendum,
F dixisset, ipse loquitur verba: sed quia intendit nō solum indiuisionem quo ad verba sed eti
quo ad facta, ideo dixit ipse facit opera. Vbi acutius perspice quod simul adiicit indiuisionē
sui & patris quo ad facta, & probat indiuisionem sui & patris quo ad verba. Nam sensus est
pater autem in me manens ipse facit opera quæ verbis loquor, vt intelligamus ꝙ quum di-
xit Lazare veni foras, & similia, verba quæ dixit nō dixit à se ipso sed à patre: & quia pater
in ipso manens facit opera, significata per illa verba. *Non creditis*. pro, credite mihi. Postquā
primo ex verbis, secūdo ex operibus declarauit patrem in se & se in patre, declarat tertio hoc
idem ex propria authoritate. Credite inquit mihi, qui nūquā mentitus sum. qui sum veritas.
Quia. pro, ꝙ, *ego in patre & pater in me est. Alioquin.* Quarto per locum á natura operum mi-
rabilium quæ fecit, exigit vt credant sibi, aperte dicens: alioquin, hoc est si non ob authori
tatem meam mihi creditis. ¶*Propter opera ipsa*. mirabilia quæ feci. ¶*Credite*. Deest, mihi. Si
G mihi propter me non creditis, credite mihi propter mirabilia opera mea. *Amen amen dico vo-
bis*. Expeditis iis quæ occasione illius particulæ, in domo patris mei mãsiones multæ sunt,
dicenda occurrerunt. transit ad spectantia ad illam particulā tunc simul propositā, creditis
in deum & in me credite. *Qui credit in me*. Quia proposuerat creditis in deum & in me cre-
dite, intendit monstrare rationem dicti: mōstrando parem esse facultatem credentis in iesū
& credentis in deum. De fide enī in deum. referunt ali euangelistæ dictum. habete fidem dei
& si dixeritis monti tollere &c. fiet & alia huiusmodi. Et propterea de fide in Iesum paria
modo tradit. Et non dicit qui credit in deum, sed qui credit in me: vt ostendat se esse deum.
¶*Opera quæ ego facio*. Non dicit opus sed opera, ne intelligeremus singulare opus humanę
redemptionis (quo tunc actualiter faciebat) sed opera que communiter faciebat, in quibꝰ fa-
H ciendis continue perseuerabat: & propterea vtitur prȩsenti, dicendo facio. qualia sunt opera
tam moralia quàm miraculorum. In his enim perseuerabat faciendo. Et ipse faciet. Ecce of-
ficium credentis in iesum, facere opera tam moris quam miraculorū quę cōtinue exercuit
iesus. nō ꝙ illa met numero opera faciet, sed ꝙ similia illis. ¶ Et *maiora horū*. pro, his, *faciet*.
Mirabilis apparet promissio: sed cessabit admiratio librantis subsequentibꝰ cōditionibꝰ ad-
iunctis. Et est sensus, nō ꝙ oīa faciet maiora his: sed quod aliqua maiora his (& moralibus &
mirabilibus) faciet credens in iesum. *Quia ego ad patrē*. Deest, meū, *vado*. ex tribus partibꝰ inte
gratur causa reddita ex qua credens in iesum faciet hæc & maiora. Prima autē pars causæ,
tria in se cōtinet. s. surrogationem credentium in se loco sui in sua absentia: Huiusmodi enim
surrogatio significatur dicendo quia ego ad patrem vado. Acsi apertius dixisset, Qui credit in
me faciet hæc & maiora, quia locoꝰ mei relinquo illū eunte me ad patrē. in quo etiam clau-
I ditur efficacia mortis eius, dicendo vado. per mortem enim ibat ad patrē. Et demū clauditur
etiā glorificatio eiꝰ, dicēdo ad patrē. Trāsire enī iesū ex hoc mūdo ad patrē, est de statu mor-
tali & humili ad statū imortalitatis, glorię & regni ire. Ita ꝙ significat hęc prima pars causæ,
quia ego moriēdo assequor regnū & gloriā, substituēs eos loco mei. Hic enī & ipsi surrogati, in
officium, hic & meritum mortis eiꝰ & tēpus glorificationis eiꝰ (ꝙ expectabatur ad abūde ef
fundēdum spiritum sanctum) significatur in causa ꝙ credētes in ipsum faciēt hęc & miora.
Et quodcūque. ꝑ, & quicquid. Secunda pars causę ex parte credētiū in Iesum se tenet: cōtinēs si
militer tria. ¶*Petieritis patrē*. Superfluit patrē. Ratio modusque faciēdi hęc & maiora, explica
tur amplissima facultas impetrādi nō aliquid sed omne ꝙ petierit. ¶Vbi diligētiꝰ cerne et
nota cōiūctionē &, iungētē hāc causę partē prȩcedente. Ita ꝙ cōtinentur hęc verba sub illa
K cōiūctione causali quia. Et est sēsus planus. quia ego ad patrē meū vado, & vos surrogati quic
quid petieritis &c. Et significatur clare ꝑ hoc ꝙ ad hoc vt credēs in Iesum faciat hęc & maio
ra, cōcurrūt vt causa nō solū ꝙ ego vado ad patrē sed & ꝙ vos petatis. Et cū hoc declaratur
etiā modus faciēdi hęc & maiora, lōge distās mō quo ipse Iesus hęc fecit. nā ipse fecit īperā
do: credentibus autem in eum promittitur ꝙ faciēt hęc & maiora, suplicando. ¶Et dicendo
quicquid, rationē reddit quod hęc & maiora faciet, nā sub quicquid cōprehēduntur hęc et
maiora. Memento tamen quód sub intelligitur seruatis seruandis in supplicatioe. *In nomine
meo*. Ecce tertium. Non promittit quicquid petieritis, sed limitat in noīe meo: hoc est ad ho
norē, famam & gloriāmeam. nomē enim ad notitiam: famam gloriāq; spectat. *Verū intellige*
hāc cōditionē nō solū respectu intētionis petētis sed etiā respectu rei: hoc est nō solū ꝙ petēs
petat pro gloria Christi, sed etiā ꝙ in rei veritate illud sit expediens tūc ꝑ gloria Christi. a-
lioquin ex parte rei seu temporis aut loci nō petitur in noīe Iesu. ¶*Hoc faciam*. Deest, ego. Le-
gendū est. ¶Hoc ego faciā.) Tertia pars causæ ex parte ipsius Iesu in statu glorię explicatur.
Et signifi-

Et significat per hoc quòd credens in eum faciet hæc & maiora petendo in noīe Iesu:nō ita quòd ipse petens faciet hæc sine me(sicut fiunt res à surrogatis absente principali qui surrogauit)sed ita qđ egoipse in gloria patris existens faciā quicquid ipsi petierint in meo noīe. A
Et in hoc manifestat se esse deum:qui quæcūq; petenda q̄uis maiora his,faciet faciendo facere credentes in eum.hoc enim est dei proprium. *Vt glorificetur pater in filio.* Vos quidē petetis ꝓ gloria mea ego aūt faciam quòd petetis ꝓ gloria patris mei, vt pater glorificetur in gloria filii. Oīa suareferre se in patrē nō solum quādiu in carne passibili erat sed etiam in statu gloriæ,hinc manifestat.vt cōfirmet fidem ꝙ vna& eadem est gloria filii & patris:sicut est vna natura & vna voluntas. Et similiter eadē est exhibēda gloria à nobis filio & patri. Collige prudēs lector has cōditiones requisitas ad hoc vt credens in Iesum faciat hæc & maiora:& cessabit ad miratio,tam quod ꝓmissa sint cuilibet credēti in Iesum(quoniam nō sunt ꝓmissa absolute sed cum his cōditionibus)quàm si nō inueniuntur executioni mādata. Nō enim hoc ꝓuenit ex defectu ꝓmissionis seu ꝓmittentis,sed ex defectu cōditionum quæ nō seruātur à nobis,quæ nō cōcurrunt vt exiguntur. *Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.* B
Dixerat siquid petieritis &c.vt rōnem & modum faciendi hæc & maiora aperiret. Repetit modo eandem sententiam absolute:vt intelligamus petitiones nostras in nomine eius exaudiendas nō solum vt faciamus hæc & maiora,sed absolute. Est quoq; & altera repetendi ratio:quia vbi prius dixerat siquid petieritis,subaudiendo deum, modo dicit siquid petieritis me:ad extendendum quòd dixerat creditis in deum & in me credite,similiter esse intelligēdum petitis deum petite & me:fidem suæ diuinitatis astruens. *Si diligitis me.* Post spectātia ad duas particulas(scilicet in domo patris mei,& creditis in deum)trāsit ad spectantia ad primam particulam:scilicet nō turbetur cor vestrum,in principio propositam. Et intendit cōsolari eos,turbatos ex dilectione ad ipsum auditis supradictis de proditione eius & dispersiōe corū.& propterea incipit à dilectione.si diligitis inquit me,in veritate:vt mœstitia vestrę turbationis præ se fert. *Mandata mea seruate.* Probatio dilectionis sit seruate mādata mea:hoc est nō perducat vos turbatio vestra ad transgressionem mandatorum meorum.hoc erit vobis testimonium nō turbati cordis(hoc est voluntatis)perseuerantia in obseruatione mādatorum meorū:& ecōuerso si turbatio ducit vos ad nō seruandum mādata mea , scitote qđ tunc nō diligitis me. *Et ego rogabo patrem.* Compręhendite fructus immotæ dilectiōis. Ex parte siquidem vestra fructus est seruare mādata mea:ex parte aūt mea fructus est quod ego rogabo patrem. Et dixit hoc.tum ad significandum quasi reciprocam gratitudinem obseruationi mandatorum eius.tum ad significandum ꝙ ad habendū alium paracletum nō sufficit vos seruare mādata mea,sed oportet adesse quoq; preces meas. ¶ Cōuenit autem Iesu secundum humanā naturam rogare patrem. Et dicit rogabo:quia futurum erat meritum mortis eius,intercedēs apud patrem. *Et alium paraclitum.* Interpres reliquid dictionem Græcā:quum potuisset Latine dicere cōsolatorem. Iuxta Græcum tamen loquendo corrupta est scriptura.nam scribi debet paracletum,& proferri penultima producta. ¶ Alium cōsolatorem spiritum sanctum noīat, vere alium personaliter à filio.& vere consolatorem,quia officium consolatoris interni exercebit. Et optime quadrat vt turbatis mœstitia,consolator promittatur. Et insinuat per hoc se quoq; consolatorem vnum esse:dicendo ꝙ alius consolator dabitur. *Dabit vobis.* Pater dator significatur. Quod adimpletum est in Pentecoste. *Vt maneat vobiscum in æternum,* Ne intelligerent quòd alius cōsolator dandus esset illis ad tempus(sicut ipse Iesus in carne datus est cōsolator ad tempus)manifestat eis quod ille alius cōsolator dabitur eis non ad manendum cū ipsis ad tempus,sed in ęternum,sed sine fine. Sine pœnitentia enim sunt dona dei:vt apostolus dicit ad Rom.xi. Et propterea ipse deus dat consolatorem internum vt maneat in æternum cum oībus illis quibus dat. Sed ex parte eorum quibus datus est,contingit quandoque quod nō manet cum eis in æternum. Hoc tamen in vndecim apostolis non habuit locum: sed nō solum ex parte dantis sed etiam de facto mansit & manet æternus cōsolator cum eis in æternum. *Spiritum veritatis.* Ne intelligerent alium consolatorem corporeum(sicut ipse fuit) manifestat eis quod consolator ille erit spūs:vt intelligant ꝙ non erit exterior consolator vt homo,sed internus spiritus. ¶ Et appellatur spiritus veritatis,nō solum quia à veritate procedit diuina,sed etiam quia veritatis puræ ac integrę est largitor. Nihil enim mendacii, nihil falsitatis,nihil doli& hmōi,est à spiritu promisso discipulis christi:sed pura ab oī admixtione cuiuscūq; fallaciæ veritas,& integra,oīa ad salutem æternam necessaria compræhendens. ¶ Et dicendo veritatis,explicat alterum spiritus officium:quod scilicet dabitur non solū cōsolator quo ad partem hominis affectiuam sed etiam veritatis doctor:non tāquam externus E

doctor sed internus spiritus. *Quem mundus non potest accipere.* Ne putarent alium consolatorē dandum communiter omnibus(sicut ipse datus est communiter omnibus)simul manifestat
F quod mundo(hoc est omnibus promiscue)non est dandus,& quare non est dandus,dicendo quem mundus non potest accipere:quia scilicet non est capax eius. Vere siquidē non fuit spiritus sanctus datus apostolis in Pentecoste,datus mundo(hoc est cōmuniter oībus) sed quibusdam tantum electis. Et vere mundus non erat capax tanti doni. *Quia non videt eum nec scit eum.* Quare mundus non erat capax spūs veritatis & consolatoris,ratio redditur ex parte intellectus.quia nō videt,clarat notitia,nec cognoscit,notitia fidei,eum,veritatis spiritū.Mundus enim tunc temporis nō solum carebat notitia clara dei,sed etiā carebat notitia fidei: vtpote nō credens esse spiritum sanctum spiritum intrantem aīam ad instruendum de veritate coelestis patriæ. *Vos autem cognoscetis.* pro,cognoscitis, *eum.* Non differt cognitionem in futurum: sed dicit quod in præsenti cognoscunt eum,Et quum duo negasset de mundo(scilicet videre & cognoscere)non affirmat vtrūque de eis nō enim dicit vos autem videtis& cognoscitis:sed
G alterum tantū affirmat.vt intelligamus alterū sufficere:& intelligamus simul ꝙ apostoli tūc cognoscebant spiritum veritatis notitia fidei. Et propterea ipsis & non mundo dandus erat consolator. *Quia apud vos manebit.* pro,manet. Ratio cognitionis redditur mansio:vt intelligamus spiritumveritatis manentem in animis apostolorum iam facere officium suum,faciēdo eos cognoscere ipsum.ipse enim spiritus testimoniū reddit spiritui nostro ꝙ filii dei sumus. Vnde notitia ab experiētia in seipsis significatur.dat enim deus etiam hocvt sciamus q̄ à deo nobis donata sunt.i.Cor.ii. ¶Si obiicis quo pacto stant hæc duo simul,ꝙ spūs veritatis manet apud eos& quod dandus est eis. Solutio est vtrumque esse verum.nā & tūc apostoli habebant spiriumveritatis secundum effectum necessarium ad propriam salutem:dandus autē erat eis secundum effectum consolationis qua tunc carebant,& secundum effectum veritatis ad docendum alios cum plenitudine gratiæ & firmitatis &c. *Et in vobis erit.* Coniunctio
H & denotat rationem cognoscendi spiritum veritatis integrari ex duobus:scilicet ex eo ꝙ manet apud vos,& ex eo ꝙ invobis erit:hoc est ex mansione& ꝑseuerantia.imo rectius ex mā sione & electione diuina. Quòd ideo dixerim:quoniam interrupta fuit mansio spūs sancti in apostolis(saltem in Petro)sed non fuit interrupta diuina electio:secundum quam dicitur & in vobis erit. ¶Vbi etiam nota quòd prius dixerat vt maneat vobiscum:modo aūt adiungit in vobis erit.vt intelligant quòd nō solum cum eis sed etiam in eis intus erit. Nec prætereas notare quòd ex his duobus integrantibus rōnem cognoscendi spiritum veritatis,insinuatur proprium hoc esse electorum vt cognoscant in seipsis spirium sanctū. Si enim ad notitiā sufficeret habere illum sine perseuerantia,nō dixisset Iesus,quia apud vos manet & i vobis erit. iungendo nāque hæc duo sub vno quia,vtrāque conditionem requiri significauit. *Nō relinquā vos orphanos.* apostoli ex animo & corpore constabant. Et propterea Iesus consolator eorum abscessurus,postquam promisit alium consolatorem internum,ac per hoc consolatorem ani-
I mi,mō promittit seipsum rediturum consolatorem corporeum. Et dicendo non relinquam vos orphanos,cōsolatorem se promittit vt patrem. Orphanus enim græca dictio est,significans orbatum patentibus. Vnde per hoc & se illis exibuisse hactenus vt patrē manifestat, & se reditur ū vt patrē pollicetur. *Venio ad vos.* Intra triduum enim resurrecturus,tāquam in præsenti sit dicit venio ad vos egoipse carneus,egoipse pater. *Adhuc modicum.* vere modicum temporis supererat quo videretur cōmuniter ab omnibus:vsque enim ad nonam horam videndus erat viuus,mortuus autem paulo post. *Et mundus iam non me videt.* Post hoc modicum temporis. mundus.hoc est hoīes cōmuniter,me non videt. ¶Et dicit in præsenti videt, referēdo non ad præsens tempus sed ad tempus post modicum. Et est sermo de mundo secundum statum transitorium huius mundi. Significatur enim quòd post illud modicum tempus hoīes
k communiter,durante statu transitorio huius mundi nonviderent Iesum, videndum tamen ab omnibus in fine mundi. Propter quem statum mundi significandum vsus est verbo præsentis tēporis,dicēdo non me videt:& non dicendo,& non me videbit. Sonat siquidē præsens ꝙ mundus in statu mundi post illud paululum nō videt Iesum. Quod esse verissimum patet. post resurrectionē enim non est communiter ab omnibus visus,sed tantum à testibus præordinatis à deo. *Vos autem videtis me.* Non dicit videbitis sed videtis:referendo præsens ad tempus post illud paululum. Ita quòd aduerbium temporis iam,seruit vtrique orationi:negatiuę scilicet mundus me iam nō videt,& affirmatiue,vos aūt videtis me. ¶Et declarat per hoc similē differentiam seruandam in reditu ipsius resurgentis inter ipsos & mundum,quæ descripta est inter ipsos quoque & mundū quo ad alium internū consolatorem. Sicut enim

ibi dixit ꝙ dabit vobis, non mundo, ita modo dicit quòd nõ mundus sed vos videbitis me: ne intelligerent quòd resurgens vidẽdus sit cõmuniter ab oĩbus sicut tunc passibilis videba- A
tur cõiter ab oĩbus. *Quia*. pro, ꝙ, *ego viuo*. Et hoc quoq; præsens viuo, ad tempus post paululum præsens refertur. ¶ Et significantur res videndæ suæ. Altera est quòd ego viuo postq̃ crucifixus mortuus ac sepultus fuero. viuo egomet in hacmet carne, hacmet vita qua mõ viuo. Altera est. *Et vos viuetis*. Securos per hoc apostolos reddit quod non morientur secum, sed ꝙ perseuerabunt viuentes. Perseuerantiam enim vitæ, dicendo viuetis significat timorem mortis interim quod ipse redibit, ab eis tollens. *In illo die*. hoc est in illa claritate resurrectionis meę. Et ad literam etiam in illo die quo resurgam & veniam ad vos: quoniam eodem die aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, & in sufflando dedit eis spiritum sanctum. *Vos cognoscetis*. Ecce alter fructus redditus mei. primus enim descriptus est cõsolatio vidẽdo me viuum: alter aũt est notitia. Ille ad partem affectiuam & sensibile gaudium, iste ad partẽ spectat intellectiuam. Sicut etiam à spũ paracleto descripserat vtrãq; partem perficiendam. *Quia*. pro, ꝙ, *ego sum in patre meo*. Cognouerunt apostoli post resurrectionem christi non con- B
fusa notitia) nesciendo quid crederent: vt quãdiu erant cum iesu passibili credebant propter verba iesu) sed distincta & explicita notitia ꝑ speculum tamen & in ænigmate, cognouerũt Iesum esse filium naturalẽ dei, esse consubstantialem patri, esse in patre secundum identitatem substantiæ seu essentiæ. *Et vos in me & ego in vobis*. Mysterium vnitatis ecclesiasticæ secundum vnionem spũs interni inter caput & mẽbra, immo rectius inter personam & mẽbra, alterũ cognoscendum ab apostolis prędicit. Iesum enim esse in nobis & nos in iesu, nihil est aliud q̃ nos esse membra Iesu, ipsum verò esse velut personam horum membrorum. Hoc siquidem mõ ipse est in nobis vt persona in membris suis, & nos sumus in illo vt mẽbra in persona: iuxta declarationem apostoli ad Roma. xii. multi vnũ corpus sumus in christo singuli autem alter alterius membra. In his duobus (altero ego sum in patre meo, altero vos in C
me & ego in vobis) vniuersa fidei materia comprehenditur. in primo enim mysterium diuinarum personarnm, in secundo autem mysterium ecclesiæ comprehenditur. *Qui habet mãdata mea & seruat ea, ille est qui diligit me*. Quia restrinxerat promissionem vtrãq; (scilicet & alius paracleti & reditus sui) ad apostolos excluso mundo, ne erraremus putando per has restrictiones haberi mundum à iesu pro derelicto, ideo vtrãq; promissionem quo ad aliquid extendit ad vniuersum mundum. & propterea vniuersaliter & in tertia persona dicit qui habet. Et intendit simul describere diligentem Iesum, & manifestare quis est in toto mundo consecuturus non ipsam vtramq; promissionem sed effectum vtriusq; ¶ Describitur autem diligẽs Iesum ex duabus conditionibus: scilicet ex habere & ex seruare mandata eius. In habere excluditur tam refutatio q̃ negligentia discendi mandata Iesu: in seruare verò excluditur tam D
refutatio quam negligentia exequendi. Vtrãq; enim conditionem oportet concurrere. Nam sicut non sufficit plene habere in notitia mandata Iesu sine executione omnium, ita nõ sufficit exequi oĩa mandata iesu quæ quis habet in notitia, si refutat aut negligit habere notitiam omnium mandatorum Iesu. ¶ *Qui autem diligit me, diligetur a patre meo*. Ecce participatio primæ promissionis., qua dixerat ꝙ pater dabit vobis alium paracletum. Extenditur enim promissio illa ad oẽs diligentes iesum, non secundum nouum affectum sed secundum dilectionis effectum. & ꝓpterea dicit in futuro diligetur. Dilectio nãq; dei secundum actũ diligẽdi est æterna & non futura: sed secundum effectum est futura. *Et ego diligam eum*. Non solum à patre meo diligetur sed etiã à me. Erit itaq; amicitiæ amor inter diligentem me ex vna parte & patrẽ meũ ac me ex altera. ¶ Sed occurrit hic obiectio: quia textus significat dilectionẽ ho- E
minis erga iesum in pręsenti tẽpore, dilectionẽ autẽ patris & iesu in futuro. Ex hoc enim insinuatur quòd dilectio qua diligimus iesum debet præuenire dilectionẽ patris & iesu erga nos. cuius oppositum constat esse verum: quoniã ipse prius dilexit nos immo ex hoc quod deus diligit nos ꝓuenit quod nos diligamus eum. ¶ Solutio est. ꝙ absolute prius deus diligit nos quã nos ipsum, sed ꝙ ad aliquẽ effectum (puta plenitudinẽ gratię, donum perseuerantiæ, & vniuersaliter quo ad ea quę meremur) prius nos diligimus iesum quã deus nos: quoniã prius est nostra dilectio meritoria quã sit deum dare donũ quod meruimus. deum autem dare donum aliquod, est deum diligere nos ad illum effectum. Sic autẽ est sermo in proposito: vbi de specialibus ꝓmissionibus est sermo. Et declarat Iesus ꝙ quicumq; diligit eum meretur vt diligatur à patre eius ad potiora dona, quo ad primam promissionem: & quod diligatur ab ipso Iesu, quo ad secundam promissionem. *Et manifestabo*. pro, insinuabo, *ei meipsum*. Ecce effectus in quo quilibet participabit promissionem reditus iesu. Apostolis dixerat ꝙ visuri essent ipsum

ipsum & cognituri&c.cuilibet diligēti ipsum ꝓmittit non quod se manifestabit sed quod se
F insinuabit. Dictio enim græca significat velut tacite & clam indicare:quoniā iesus cuilibet diligēti se indicat seipsum intus interna illustratiōe & inspiratiōe,diuersimode: prout electi experiuntur,accipiētes manna absconditum quod nemo nouit nisi qui accipit. *Dicit ei Iudas. non ille scariotis.* pro,iscariotes. *Domēne quid factum est.* quia. pro,ꝙ, *manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?* Admiratur Iudas quo merito consurgit hæc differentia, superius explicata in vtraq; promissione inter mundum & ipsos apostolos. Et ratio admirationis iudæ erat, quia solitus erat Iesus dona sua promittere cōia oībus:vtpote qui venerat pro salute mundi.& qui vitam suam dixerat se daturum non pro apostolis tantum sed pro multitudine hominum. *Respondit Iesus.* tali ordine. Primo declarat quomō se habebit ad mundum:& deinde quomō se habebit ad ipsos apostolos. vt melius intelligant differentiam q̄ dixerat inter ipsos& mundum. Et est hæc responsio declaratiua antedictorum. *Et dixit ei. Si quis diligit me.* Extensionem quam prius fecerat ad mundum in tertia persona, qui habet mandata mea &c. mō declarat
G similiter in tertia persona:vt diligamus quod de hoībus promiscue loquitur. Si quis cuiuscūq; nationis, sexus,ætatis&c. diligit me, vere. *Sermonem meum seruabit.* exequetur mandata mea alioquin non est vera dilectio. ¶ *Et pater meus diliget eum.* ad dona potiora:vt prius exposuimus. *Et ad eum veniemus.* Non passibus corporalibus, sed donis internis. veniemus inq̄ pater, paracletus & ego. *Et mansionem apud eum faciemus.* Ad similitudinem amicorum aduentātium & eligentium manere apud eum quem diligūt,aduentum trinitatis ad aīam Iesus describit. vt plurali numero(veniemus,faciemus)multitudinē donorum q̄ cōfert deus superueniens ad aiam, intelligamus:dilectionem autem aduentu & mansione progressus intesiuus cum perseuerantia significetur. *Qui non diligit me.* Noua differentia inter mundi personas immiscetur, q̄ nō habet locum inter ipsos vndecim apostolos quos alloquebatur: vt intelligamus non esse idem de mundo intelligendum & de vndecim apostolis. In mundo enim sunt
H & diligentes Iesum & nō diligentes:apostoli autem vndecim oēs erant electi. Et propterea de mundo adhuc loquens dicit. qui non diligit me. *Sermones meos non seruat.* Dilectio Iesu ꝓpria mōstratur causa seruandi sermonem Iesu, ex hoc ipso quod dilectio ponitur causa seruationis & non dilectio nō seruationis. in causis enim propriis si affirmatio est causa affirmationis, negatio est causa negationis. ¶Et dicit pluraliter sermones meos:vt intelligamus nō seruatam vniuersos sermones eius nō diligere ipsum. *Et sermonem.* pro,& sermo. Errore siquidem nō interpretis accusatiuus iste introductus videtur. nam& in græco textu est etiam noīatiui casus. *Quem audistis.* pro, quem auditis. *non est meus.* Hoc est nō ex humana procedit autoritate. *Sed eius qui misit me patris.* hoc est sex ex diuina autoritate vim habet. Sicut si legatus noīe principis sui loquens diceret, sermo iste nō est meus sed principis qui misit me. ¶Et adiunxit hoc iesus ad manifestandum vim sermōis sui. Dixerat enim oportet seruari sermo-
I nem suum, vsq; adeo ꝙ nō seruat sermones eius extra charitatem est. Declarat nāq; hoc ideo esse quia sermo eius est sermo diuinus, quia sermo eius habet vim legis â deo:& propterea oportet ipsum seruari ab vniuerso mundo. *Hæc locutus sum vobis.* Postq̄ respondit iudæ quātum ad visitationem suam & patris exhibendam mundo, respōdet modo quantum ad specialem visitationem cōferendam ipsis apostolis post ipsius resurrectionem:& consolatur eos ex differentia iter futuram visitationem & præsentem. De præsenti enim dicit, hæc locutus sum vobis:manifestans quod officium loquētis apud eos exercuit. Et loquitur ad literam de seipso hoīe, exteriori sermone prædicante, instruente, exhortante. & propterea subiungit.
¶ *Apud vos manens.* Communicans vobiscum sicut in mansione ita in exteriori sermone. *Paraclitus.* pro, paracletus. seu consolator. *autem.* E regione sui manentis discipulos distinguit
K futurum consolatorem. *Spiritus sanctus.* Hę duæ dictiones dupliciter in sacris literis intelligūtur. Nam quandoque vtimur in vi vnius noīs proprii tertiæ personæ trinitatis: iuxta illud, baptizare omnes gentes in nomine patris & filii & spiritus sancti. Circumloquimur enim ignotum nomen illius personę his duabus dictionibus. Quandoque autem in suis diuersis significatis intelliguntur. Et tunc verificantur & de patre & filio, & de spiritu hominis quando sanctus est:vt facile patet inducendo per singula. In proposito autem in vi vnius nominis proprii tertiæ trinitatis personæ sumuntur:ita ꝙ proprio nomine nominat cōsolatorem futurum, dicendo spiritus sanctus. ¶Ratio autem nominis huius est autoritas scripturę, accōmodantis hoc nomē ad circumloquēdū propriū nomen ignotum nobis illius tertiæ in trinitate personæ. Sed accommodationis ratio videtur, vt vel sic tertia illa persona significetur tanquā incorporeus flatus mundus ab oī potentialitate. Sic enim significatur non â seipsa

sed

sed ab alio, aliter quam filius. & ex adiuncta puritate significata nomine sancti diuina cõsignificatur natura. Lege sacrã scripturã: & nullũ (ni fallor) inuenies actum vitalẽ similem spiritui sctõ expressius significatum quã flatum: in sufflante Iesu & dicente accipite spiritũ sanctum. Quid clarius alibi habeatur nescio. Et propterea hinc spiritus sancti nomen accõmodatum tertiæ personæ appet: tãto rõnabilius quãto sic inuenitur relatiuum originis nomen spiritus sctũs: intelligi enim nequit ꝙ flatus (siue corporeus siue incorporeus) non sit ab alio. A
Quem mittet. Quia ad literã sermo est de effusione spiritus sancti in Apostolos quę futura erat in Pentecoste, & tunc spiritus sctũs missus est in specie visibili ignee linguæ foris, in animis autem Apostolorum secundum dona gratiæ linguarum, doctrinæ, amoris, fortitudinis &c. Ideo hinc dicitur quem mittet. Ipse enim spiritus sctũs secundum seipsum non mittitur: sed rõne visibilis speciei dicitur mitti visibiliter, & rõne interni doni in animis hominum dicitur mitti inuisibiliter. *Pater.* Attribuitur patri mittere appropriatione, non proprietate: quũ etiã filius mittat spiritum sanctum, & ipsemet spiritus sctũs mittat seipsum: vt in theologia speculatiua declaratur. *In nomine meo.* Ad notificandum me. Ad manifestãdum nomen meum B
ad gloriam meã propagandã in mundo. *Ille vos docebit omnia.* Ecce differẽtia. ego locutus sum hæc: ille autem docebit intus. Quanta differentia est inter loqui & docere intus, tanta differentia est inter hanc præsentiam meam & præsentiam spiritus scti futuram in vobis. *Et suggeret.* pro, & submonebit. Non solum docebit quæ non intelligitis, sed reuocabit ad memoriam. *Vobis omnia quæcunque dixero.* pro, dixi vobis. Vbi aperte manifestat ꝙ spiritus sctũs perficiet quę Iesus inchoauit. Et dicit omnia quecũque: vt intelligamus nihil periturum, sed omnia & singula, incognita quidem docenda, quæ autem exciderant ẽ memoria commonenda. Et hinc habes, nullum errorem Apostolos (siue ex ignorãtia siue ex obliuione) potuisse incurrere circa doctrinam iesu, circa euãgelia scribenda aut approbanda. *Pacem relinquo vobis.*
Postq̃ iesus respondit iudæ de seipso tam circa mundum quam circa ipsos, tãq̃ rediens ad propositam consolationem turbatorum discipulorum prosequendã, dicit pacem relinquo vobis. C
Superius dixerat, mandatum nouum do vobis vt diligatis &c. modo non dicit pacem mando vobis: sed legat testamentali iure, dicendo pacem relinquo vobis. Dilectio enim actio est quæ directe pręcipi potest: pax autem nulla est actio, sed fructus consurgens ex actionibus bene dispositis. Et propterea non mandatur sed relinquitur, tanq̃ preciosissima hereditas. hoc est enim testamentum iesu. ¶ Et vere quadrat pacis bonum mãdato dilectionis: iuxta illud. Pax multa diligentibus legem tuam. intendit enim per hoc declarare eis quod hæredes sui oportet ꝙ sint hæredes pacis: immo ꝙ hæreditas sua quã eis relinquit est pax. Vera siquidem pax consurgit ex oĩbus propriis actionibus & passionibus bene ordinatis: si aliqua enim exorbitaret, turbatio esset & pax violaretur. Vt intelligamus in hac hæreditate indictã esse D
nobis necessitatem habendi omnes actiones & passiones bene ordinatas. Nec moriturus Iesus pater Apostolorum, relinquit illis agros, domos, aut curam propriæ sepulturæ, sed tantũmodo pacem. Acsi apertius dixisset q̃uis non agros & hmõi temporalia bona, q̃uis nec corpus proprium relinquam vobis sed resumam illud, pacem tamen relinquo vobis. *Pacem meã do vobis.* Ne errares putando ꝙ iesus testamento relinquit rem non suam, explicat pacem esse suam. Nec dicit pax quam relinquo vobis est mea, sed pacem meam: vt intelligamus veram pacem quæ sola est digna noĩe pacis, esse ipsius. Non enim est pax impiis, non est vere pax, exteriori concordia quantumcumque tranquilla & ordinata. Et breuiter non est vera pax nisi interna: qua intus oĩbus actionibus & passionibus recte dispositis & habituatis, inferiora animi concordant superioribus, superiora autem animi cum deo. Hæc eñ sola est vera pax: E
quam constat non esse hominis sed dei vt domini proprii. Et propterea merito iesus rẽ suam aperit se relinquere, subiungendo pacem meam do vobis. Et dicit do, ad declarandum modũ quo relinquit: quod scilicet relinquit donando liberaliter, non ex fidei commisso suorum, non ex debito quocumque. *Non quomodo mundus dat ego do vobis.* Non dicit non quam, non qualem mundus dat, sed non quomodo mundus dat: vt intelligamus quod de differentia in modo dandi loquitur. Modus quo mundus dat pacem, est exterius tranquille se habendo verbis & factis. Dat enim mundus (hoc est communis hoim cursus) pacem, imprecando, cõueniendo, non lædendo, & reliqua huiusmodi exteriora seruando: iesus autem non sic dat pacẽ, tam ex parte dantis quam ex parte discipulorũ quibus datur. nam dat ĩterius operando in animis hoim: dat exterius tollẽdo vitam propriam & res, filios, vxorem, & demum propriam vitam singulorum quibus dat. Ecce modus dandi pacem contrarius modo quo mundus dat pacem. *Non turbetur cor vestrum.* ¶ Resumit quo hic sermo tendit: sicut consueuerunt

prædicatores

prædicatores resumere thema ad maiorem vim exhortationis. *Neq; formidet.* Turbatio ad tri
F stitiam, fortitudo ad timorem spectat, quo quis retrahitur á cœpto seu proposito. ¶ Et nō di cit non turbemini nec formidetis (quia non exigit modo ab illis tantā perfectionem vt passiones tristitiæ & timoris pueniant) sed dicit non turbetur cor, non formidet cor: quia exigit vt nec turbatio nec formido perueniant ad voluntatem, cordis noīe significatam. *Audistis quod ego dixi vobis.* Repetit quoq; rōnem consolatoriā: vt temperet illam ex ea parte qua turbationem intulit. *Vado.* pro, abeo, *& venio ad vos.* Vtrūq; dixerat. & quatenus dixerat venio ad vos, consolatorium erat: quatenus verò dixerat abeo, turbationem intulit. & timorem. *Si diligeretis me.* Temperat Iesus tristitiam discipulorum ex parte boni ipsius iesu. hactenus enim cōsolatus eos fuerat promittendo bona illis. Et ppterea dicit si diligeretis me, verò amore amicitiæ. *Gauderetis vtiq;.* qui tristamini de abscessu meo. *Quia vado.* Deest, dixi. Legēdum est. quia dixi vado ad patrem. Materia gaudii significatur non solum vado ad patrem. Vnde & quadrupliciter hoc declarat. Primo ex parte rei directæ quo ad terminum ad quem, sub
G iungendo. *Quia pater.* Deest meus, *maior me est.* Ecce ratio gaudii ex parte termini: scilicet patris mei. quia maior est me, vado ad maiorem, vado ad maius bonum meum. ¶ Vbi nota q ipsemet textus fert secum declarationem quo sensu intelligendum sit pater maior me est: dū assumitur hoc pro rōne itineris ad patrem. ex hoc enim clare manifestatur quod pater maior est me eunte ad ipsum: hoc est scdm naturam qua vado ad ipsum. Constat siquidem quod secundum diuinam naturam filius nec exiuit á patre nec vadit ad patrem: sed rōne hūanæ naturæ exiuit à patre & redit ad patrem. *Et nunc dixi vobis prius quam fiat.* Reddit secundo rationem ex parte actus dicendi, significati dicendo gauderetis vtiq; quia dixi. *Vt quum factū fuerit credatis.* Et sumitur hæc ratio ex vtilitate ipsorum discipulorum. Intēdit enim quod dixisset eis vado ad patrem, est illis materia gaudii quia est eis vtile ad fidem. Quæ enim prius
H quam fiant prædicuntur, quum facta fuerint authoritatem fidei ei qui dixit conciliant. Nec dicit credatis hoc vel illud, sed credatis absolute: vt intelligamus q loquitur de credere vniuersa quæ dixit Iesus. Ita quod sensus est. Dixi vobis prius quam fiat meum ire ad patrem, vt quum factum fuerit ire meum ad patrē, credatis vniuersa q̄ dixi. Supponit enim q prius dixerat, quod ipsi visuri essent ipsum iuisse ad patrē. hoc siquidē viderūt quum viderunt ipsum transisse de morte ad vitam gloriosam, &c. *Iam non multa loquar vobiscum.* Tertio alteram reddit rōnem eiusdē actus dicendi. Habuit enim actus ille dicendi duas cōditiones. Alteram q fuit ante factum, & huius rōnē reddit, dicēdo dixi vobis prius q̄ fiat &c. Alterā q fuit nunc. & ppterea simul iunxit aduerbium nunc, dicēdo & nunc dixi vobis prius q̄ fiat. huius itaq; nūc reddit rōnē, dicendo iam nō multa loquar vobiscū. ideo nunc dixi vado ad patrē quia reseruaui hoc ad tēpus vltimū quo nō multa vobiscū loquar. Si enim multa adhuc superessēt dicenda, īpedirent forte vos à re tentatione huius. Et declarauit per hoc q elegit tēpus con
I gruum ad dicendū vado ad patrē: vt & ipsa cōgruitas electi tēporis materia quoq; sit letitię. *Venit enim princeps mundi huius.* Quarto ex parte rei dictæ alteram reddit principalem rōnem gaudii. Et sumitur hæc ratio penes modum & rōnem eundi ad patrem. Dicendo enim vado ad patrem, res dicta non solum est terminus ad quem (scilicet ad patrem) sed etiam ipsum ire, vado. Et ppterea quū primā gaudii rōnē redidisset ex parte termini, modo reddit alterā ex parte modi rōnisq; eundi. ¶ Modus aūt significatur dicendo, venit enim princeps mundi huius. Vbi nota ex coniunctione enim, reddi simul rōnem supremi temporis (iam non multa loquar vobiscum) & adiungi modum eundi. Dictioni princeps pponitur in textu Græco articulus: vt intelligamus q non de hoīe aliquo sed de illo principe (diaboli) scilicet loquitur. Qui appellatur princeps non solum quia tunc principabatur & regnabat in mūdo, sed quia
k in proposito veniebat vt princeps ad debellandum Iesum. Et dixit hoc vt intelligamus impetum furorēq; persecutorum Iesu non esse humanarū tātum passionū sed diaboli pugnam, nō qualitercumq; sed vt principis: tanq̄ in hoc congressu ageretur de principatu. Sicut vere ita fuit. ¶ Venit autem ad præliandum contra me, ad occidēdum me. Declarat enim per hoc q modus quo hinc vadit ad patrem, est congrediendo cum principe mundi huius. propter hoc siquidem dicit quod princeps mundi huius venit. Est enim præsentis temporis venit: & aduentum ad congrediendum cum Iesu significat.

¶ *Et in me non habet quicquam.* Non dicit & in me non potest quicquam, sed dicit nō habet: hoc est nihil mei est eius. In me namq; nullum est peccatum. ipse quoque pœnalitates meæ non sunt eius: immo sunt cōtra eum: nam sunt arma aduersus eum. Vt hinc intelligamus quòd princeps mundi venit ad cōgrediendū cum eo nullū ius habēs in ipso. hic enim modus eūdi

ad

ad patrem valde gloriosus est,& magni est materia gaudii:scilicet mori cõgrediẽdo cum prĩcipe mundi nullum habẽteius, mori in pugna tã iuxta ex parte ipsius iesu,& tã magna: vt pote principe mundi huius. Ecce modus eundi hinc. Ratio aũt subiũgitur. *Sed vt cognoscat mũdus.* Tres partes habet ratio vltra executionem:scilicet dilectionem patris, obedientiam paternam,& vtilitatem mundi. A qua inchoat cum coniunctione aduersatiua:insinuante ꝙ q̃-uis in me non sit meritum mortis (quia princeps mundi huius in me nõ habet quicquã) verũ tamen pro mundi vtilitate quo ad notitiã. *Quia.* pro, quod, *diligo patrem.* Magna enim est mũdi vtilitas nosse ꝙ iesus diligit partem. *Et sicut mandatum dedit mihi pater.* Mundus non solum cognoscat quod diligo patrem, sed etiam cognoscat plenissimam meam obedientiam: vt pote qui non solum facio mandatum sed etiam adimpleo modum mandati. Aduerbium enim sicut, modum importat. *Sic facio.* illo modo impleo mandatum sicut mandatum est. Vbi nota qđ quemadmodum aliis superius dixerat si diligitis me mandata mea seruate, ita mõ cõprobat dilectionẽ suam erga patrẽ ex hoc ꝙ seruat mandatũ patris nõ solum quo ad mori, sed etiam quo ad modum patiendi & moriendi. *Surgite eamus hinc.* Vnica est ratio, incipiẽs sed vt cognoscat mundus hucusq;. Est enim sensus planus & suauis. Sed vt cognoscat mund⁹ hæc duo (scilicet qđ diligo patrem,& sicut mandatum dedit mihi sic facio) ideo surgite (recumbebant enim adhuc) eamus hinc, vt tradar, vt capiar, vt patiar, vt moriar,& breuiter vt adimpleam modos & conditiones oẽs passionis & mortis meæ iuxta mandatũ quod dedit mihi pater. Et docet ex istis quod ipse homo ex dilectiõe erga deũ & obediẽtia adamussim dati sibi à deo mãdati, singula adimplet. Manifestat quoq; per hæc verba decretũ fuisse à deo vt capiendum se exhiberet nõ in ciuitate, nõ in domo, sed in tali loco, tempore modo &c. Et propterea in executionem mandati dicit surgite eamus hinc. C

CAPVT XV.

EGo *sum vitis.* Prosequitur Iesus exhortationem discipulorum: assumendo metaphoram qua cõparat se viti, fideles suos palmitibus fructuosis & infructuosis, partem autem suum agricolæ, tollenti palmites infructuosos, purganti aũt fructuosos vt plus fructificent. Et in declaratiõe huius parabolę occupãtur duo capitula: quitũdecimũ & sextũdecimum. ¶ Sed mirum occurrit, in hoc quod euangelista nulla vtitur cõtinuatiõis nota ad pcedẽtia quum dixit Iesum recedere ex loco cœnaculi. Suspicor ergo surgentibus apostolis factam inter ipsos cõtentionem quis eorum esset remãsurus maior, audito recessu Iesu ad patrẽ. quã contentionem à Luca relatam quia ioannes omittebat,& aduersus illam fructus vnitatis sæpe in subiunctis cõmendatur, ideo absq; cõtinuationis nota subiunxit, interruptionem insinuans per hoc. ¶ Primo itaque proponit ipsam metaphoram, explicando personam suam & patris. ego inquit, hõ, sum, metaphorice, vitis, officiũ exerceo vitis. *Vera.* ad differentiam labruscæ & similium: sicut dicimus aurum verum ad differentiam auri alchimici. assimilat enim se nõ labruscæ & hmõi, sed vere viti. *Et pater meus agricola est.* Hinc apparet quod seipsũ hoiem assimilat viti. nã ipsemet vt deus agricola est nõ minus quã pater. Deus enim significatur agricola per hæc verba: hoc est officium exercens agricolæ. *Omnẽ palmitẽ in me.* Solos fideles per palmites significat, dicendo palmitem in me. rñe enim fidei sunt palmites in ipso existentes: perennes aũt infideles nunq̃ fuerunt palmites christi.

¶ *Nõ ferentem fructum.* Sola negatio proferendi fructum fidei pensatur:& sufficiens explicatur causa abscisionis, subiunctæ. *Tollet.* pro, tollit eum. Pater meus agricola abscindit eũ à vitę. Sicut enim in materiali vitæ agricola abscindit palmitẽ infructuosum, ita deus fidelẽ infructuosum quotidie separat à cõsortio christi. *Et omnem qui fert fructum.* Ecce alterum gen⁹ palmitũ. *Purgabit.* pro, purgat, *eum.* Ex hoc quoque materiali vitæ fit ab agricola:& fit quotidie à deo circa fideles fructificantes in fide. *Vt fructum.* pro, fructus, *plus afferat.* Ad hoc enim fit purgatio palmitis vt plus fructificet: & ad hoc purgatur à deo bonus christianus vt melior fiat. *Iam vos mundi estis.* Proposita parabola, declarat iesus illam dupliciter. Primo velut explicando terminos applicatos ad propositum:& intentionem quo tendit per hanc parabolam. Et quoniam exhortatio ista tendit ad hoc vt perseuerent discipuli in coniunctione ad iesum, perseuerentia autem in bono supponit statum præsentem bonum, ideo à præsenti discipulorum statu in bono, incipit dicendo iã vos mũdi estis. Rursus introductis in parabola quatuor (scilicet se vitæ, patre agricola,& duobus generibus palmitum) par fuit vt à patre

tre agricola inchoaret declaratiōem, assignando pro causa boni status discipulorū patris ser
F monem. propter quod non sub bonitatis sed munditiæ noīe statum præsentem discipulorū significauit. Vt quia dixerat officiū patris esse purgare, ex hoc ipso ꝙ proponit ante metiseorum oculos qđ sunt mundi propter sermonem patris, agnoscant in seipsis exercuisse officiū suum patrem: & percepto beneficio à patre accendantur ad studium ꝑseuerādi & percipiēdi futurum beneficium purgationis ad plus fructificandum. Nec dicit vos mundi estis, sed proponit iam: vt ponderent quod q̄uis prius fuerint immundi, modo mundi effecti sunt. hoc eni auget beneficium. *Propter sermonem quem locutus sum vobis.* mundicia vestra beneficium est sermonis quem locutus sum. Et in hoc manifestat beneficium esse patris sui: quia superius dixerat, & sermo quem audistis non est meus sed eius qui misit me patris. Sciebat iesus quam efficaciam habuerat sermo suus in animis discipulorum, sciebat ꝙ habuerat in eis efficaciam mundandi ex virtute diuina: quam patri attribuit. & propterea dixit ipsos mundos propter
G sermonem. *Manete in me.* ex percepto beneficio declarat quod superest studium: simul declarat quorsum tendit hæc parabola. & simul nihilominus exponens atq; applicans ad propositum illum terminum in me. ita quod sicut dicendo iam vos mundi estis propter sermonem &c. declarauit patrem agricolam quò ad fructum mundiciæ, ita modo explicādo ad quid debet eorum studium tendere, explicat in duobus consistere inhæsionem palmitis in vite: hoc est coniunctionem discipulorum cum christo ad fructificandum, Manete inquit in me. *Et ego in vobis.* Nō est sensus, manete in me & ego manebo in vobis: sed studete vt vos maneatis in me & ego in vobis. ita ꝙ vtrūq; mandatur eorū studio. Quid aūt hæc duo significent specialiter, inferius ipse Iesus explicabit. nunc enim velut summarie applicat metaphoram. *Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso nisi manserit in vitæ, sic nec vos nisi in me manseritis.* Quadru-
H plici ratione monet ad hoc studium. Vbi aduerte quod simul inserit his ratiōibus applicationem aliorum terminorum metaphoræ ad propositum. ¶ Prima itaque ratio ad primā partem spectat scilicet manete in me. & ex parte necessitatis sumitur. Quæ satis clare patet ex similitudine palmitis non potentis ferre fructum à semetipso nisi manserit in vite. ¶ *Ego sum vitis vos palmites.* Præcedenti & subsequenti rationi seruit hęc particula, explicans iesum esse vitem respectu discipulorum vt palmitum: quod adhuc nō fuerat explicatum. ¶ Aduerte ꝙ hæc ratio q̄uis sit cōpleta ex ratione similitudinis, non tamen est cōpleta ex ratione rei: sed postea complebitur. *Quia manet in me & ego in eo.* Secunda ratio ad vtramq; spectat particulam scilicet manete in me, & ego in vobis. Et ex parte vtilitatis sumitur, subiūgēdo. *Hic fert fructum multum.* Prima enim ratio necessariam coniunctionem cum iesu ad feren-
I dum fructum multum, hæc autem vtilem ad ferendum fructum multum monstrat. *Quia sine me nihil potestis facere.* Directo & plano sensu redditur ratio complens primam rationē: quæ super solem similitudinem ad vitem & palmitem fundata erat. Relinquebat enim ratio illa locum quæstioni, vnde est ꝙ tu officium vitis & alii officium palmitis habent. Huic inquam tacitæ q̄stioni occurrit, reddendo rationem quare non possunt fructum quemcumq; (multum vel paucū) ferre, quare ipse vitis & alii palmites: quia sine me nihil potestis facere. Quæ sententia est verissima vt sonat vtendo ꝓnoīe me pro iesu secundum diuinam naturā: quoniam sine ipso nec possumus esse. Verum sequendo contextum literæ (loquentis de Iesu vite, hoc est secundum humanam naturam) sensus est. quia sine me, homine, nihil, fruct⁹, hoc est nihil meritorii ad vitā æternam, potestis facere. Sermo est enim ad literam de fructu fidelium. *Si quis in me non manserit.* Tertia ratio ad primam spectat particulam scilicet manete
K in me. & sumitur ex pœna non manentis in Iesu. Simulque exponitur ille terminus in pabola positus, tollit eum. *Mittetur.* ꝑ, missus est, *foras sicut palmes.* Ex hoc præterito apparet ꝙ dictio manserit tam apud Græcos q̄ Latinos anceps ad p̄teritum vel futurum subiunctiui, intelligenda hoc in loco est in præterito: ne pœna p̄cedat culpam. Sed p̄cedente culpa significata per hoc quod non mansit in iesu (vtpote nolendo seruare p̄cepta iesu) subsecuta est pœna ꝙ missus est foras, iudicio diuino exclusus est à beatitudinis cōsortio. Pœna enim damni per missionē foras, significatur: quia iusti admittuntur intus ad interna nempe gaudia æterne beatitudinis. Quocirca idem significatur per missionem foras & per ablationem significatā dicendo tollit eū. & exponitur ꝙ pœnā hanc præcedit culpa palmitis nolentis manere in vitę. *Et arescet.* ꝑ, aruit. omnem fidei virorē perdidit: vt etiam damnum donorum p̄sentis vitę intelligas. *Et colligent eum.* pro, & colligunt eos. Significatur enim quod quotidie fit Sine intermissione nāque reprobi colligūtur ex hac vita à dæmonibus cum sibi paribus, velut palmites in fasciculos. & propterea pluraliter dicitur eos. *Et in ignem.* æternum, *mittent.* pro, mittunt quotidie

quotidie, *& ardet*. pro, ardent. continue ex nunc vſque in æternũ. Abſque cõſumptione enim animæ cruciantur in inferno ex nunc & deinceps ſine fine. ¶ *Si manſeritis in me, & verba mea in vobis manſerint.* Quarta ratio ſicut ſecunda ad vtrãq; ſpectat particulam ſcilicet mane in me, & ego in vobis. Vbi aduerte explicari quid importat & ego in vobis, dicendo & verba mea in vobis manſerint, vt intelligamus ieſum eſſe in nobis nihil aliud eſſe quam verba ieſu manere in nobis: manere in intellectu fide, in voluntate ſpe & charitate, in viribus executiõe. Et ſumitur hæc quarta ratio ex ſacietate appetitus, ſignificata ſubiungendo. *Quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis.* Vbi ſimul promittitur adimplendum quicquid volumus ex coniunctione ad ieſum, & explicatur modus fructificandi. Explicatur enim in his verbis ꝙ petendo fiet quicquid volumus: quod eſt dicere, intercedẽte ſupplicatione fructũ producetis deſideratum. vt intelligeremus coniunctionẽ noſtri ad chriſtum non fructificare per modum naturæ, ſed mediante humili ſupplicatione. *In hoc clarificatus.* pro, glorificatus, *eſt pater meus.* Supererat rationem reddere patris agricolæ, purgantis palmitẽ fructiferum vt fructus plus afferat. Ratio itaque quare pater ieſu deus, agricolæ officio deſcribitur, aſſignatur gloria ipſius patris: dicẽdo in hoc glorificatus eſt pater meus. ¶ *Vt fructum plurimum*, pro, multum, *afferatis.* hoc eſt vt in ſtatu & diſpoſitione ſitis afferendi fructum multũ. Glorificatus eniẽ eſt inchoatiue quum diſpoſiti ſunt apoſtoli ad afferendum copioſum fructum. Quod qualiter fiat, inferius exponetur. ¶ *Et efficiamini mei diſcipuli.* Duo ſimul ſignificantur. Alterum eſt quod explicatur quod importet manere in me, dicendo & efficiamini mei diſcipuli: vt intelligamꝰ quũ admonemur manere in me, admoneri efficiamini mei diſcipuli. Et bene nota ꝙ de exiſtentibus iam diſcipulis ſuis dicit & efficiamini mei diſcipuli: quod eſt alterum hic ſignificatũ. vt intellegamus perſeuerãtiã manendi in ieſu, conſiſtere in continuo effici eius diſcipulum: hoc eſt in continuo profectu ſub diſciplina eius. quod eſt continue proficere in charitate, nã ſuperius dixit, in hoc cognoſcent omnes quòd diſcipuli mei eſtis ſi dilectionem & c. Et hic finitur ratio parabolæ, explicata applicatione terminorũ ad materiã. poſthac aũt ꝓſequetur ſignificata parabolæ ꝑ ſingula. ¶ *Sicut dilexit me pater.* Incipit á duabus particulis: manete in me, & ego in vobis. Quod ſi vis penetrare, recole quòd ego in vobis explicatum eſt, verba mea in vobis mãſerint. Et ꝓpterea in hoc progreſſu quũ leges præcepta mea ſeruaueritis, ſeu feceritis quæ præcipio vobis, intellige importari & ego in vobis: & loco manete in me, ad ſpeciẽ deſcendendo intellige dictum manete in dilectione mea. Et hæc pro clariori notitia terminorum & intellectu perſecutionis metaphoræ prælibata ſint.

monet itaque ad manete in me, ex autoritate modi quo ieſus dilexit eos. Autoritatẽ autem dilectionis ſuæ erga eos, deducit ex mõ quo pater dilexit eum: dicendo. ¶ *Et ego dilexi vos.* illo mõ quo deus pater dilexit me hominem, ego homo dilexi vos. Et determinat modꝰ ſignificatus per ſicut, dilectionẽ ex parte rei dilectæ. Ita quòd ſenſus eſt. Sicut dilectus ſum ego homo à deo, ita vos dilecti eſtis á me. Et eſt verum proportionaliter. nam ieſus homo dilectus eſt à deo ſic vt ſpiritualia dona ſibi congrua in præſenti haberet: per meritum autem & paſſionem ac mortem acquireret quæ congruebat ipſum acquirere in futurum. Simili nãq; modo I E S V S dilexit Apoſtolos vndecim: dando eis ſpiritualia dona ſecundum cõgruitatem temporis, & diſponendo vt reliqua acquirerent patiendo, laborando, moriendo & c. *Manete in dilectione mea.* Optime infertur admonitio manendũ in dilectione I E S V erga eos ex tanta autoritate. Et eſt ſenſus perſeuerate dilecti à me, digni dilectione mea actiue: qua ſcilicet dilexi & diligo vos. vt intelligamus quòd manere in I E S V eſt manere dilectũ ab eo. ¶ *Si precepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea.* Ne vagarentur quęrendo quid agendum eſt ad manendum in I E S V dilectione (que non eſt in facultate diſcipulorũ) declarat quid agendum eſt ſcilicet quòd ſeruanda ſunt opere precepta I E S V M. ꝙ eſt in facultate corũ. ¶ Vbi aduerte quòd per hæc ſimul declarat illas duas partes (ſcilicet manete in me, & ego in vobis) mutuo ſeſe inferre. nã ipſũ in nobis eſſe declarauerat verba ſua in nobis manere. quod modo magis explicat, præcepta ſua ſeruari à nobis. precepta igitur ieſu ſeruãdo, manemus in vite, manemus in ieſu, manemus ĩ ieſu dilectione, manemus dilecti à ieſu, & vitis ieſus in nobis manet, verba eiꝰ manent in nobis. Et dixit hæc, ne errarent putãdo ꝙ ſiue ſeruarent ieſu precepta ſiue non, perſeuerarent dilecti à ieſu: ſicut carnis filii perſeuerant dilecti à patre etiam ſi inobedientes fuerint. ¶ *Sicut & ego.* Superfluit &.

¶ *Patris mei precepta ſeruaui, & maneo in eius dilectione.* Ne dura appareat ſarcina impoſita diſcipulis ad ſeruandum ſeipſos in dilectione ieſu, mõſtrat hanc obedientiã eſſe neceſſariã diſcipulis ab exẽplo ipſiuſmet qui eſt filius: vt ĩtelligamus ꝙ ſi filiũ oportuit obedire ſeruãdo

præcepta patris proprii,ad hoc vt perseueraret dilectus à patre, consequens est vt discipulis
F non sit onerosum obedire seruando præcepta Iesu(quę iam dictum est esse precepta dei patris Iesu)vt perseuerent dilecti à Iesu. Vbi clarissime conspicitur quòd Iesus loquitur de se secundum humanam naturam. *Hæc locutus sum vobis,vt gaudium meum in vobis sit.* pro,maneat Ne obedientia seruandi præcepta,propter bonum proprium I E S V mandata discipulis putetur subiungit quòd ideo simile obedientiæ onus illis iniunxit vt simile gaudium habeant: vt quemadmodum ipsum obedientem patri imitabũtur obediendo ei,ita gaudium ipsius quod habet obediendo patri,participetur in ipsis discipulis.Ita quod ad eorum gaudium obedientiam hanc ordinari intelligant.Et *gaudiũ vestrũ impleatur.* Non solum ad participationem mei gaudii in præsenti vita,sed etiam ad hoc vt gaudium participatũ iam effectum vestrum impleatur in futura vita,ordinatur obediẽtia hęc. Plene enĩ gaudere in hac vita sancti nõ possunt:sed in cœlesti patria,sanctorum gaudium impletur.vbi nulla pœnalitas,nullus defectus plenitudinem gaudii impediet. Vtrũque autem in apostolis impletum esse cõstat:
G quoniam & in presenti vita ibant gaudẽtes à cõspectu concilii &c.& omnes transierunt ad gaudium æternum. *Hoc est præceptũ meũ.* Vniuersa monitio ad hoc reducta erat si præcepta mea seruaueritis.& propterea consequens fuit vt quæ essent hæc præcepta manifestaret. Et quãuis pluraliter dixerit verba mea,præcepta mea,omnia tamẽ sumendo ad vnũ redigit dicendo hoc est præceptum meum:quoniam in hoc vno impleto omnia implentur,& sine hoc seruatio cæterorum nihil prodest ad manendum in dilectione. ¶ *Vt diligatis inuicẽ sicut dilexi vos.* Repetit mandatum nouum superius declaratum in decimotertio capitulo.¶ *Maiorẽ hac dilectionem nemo habet.* Explicat modum significatũ dicendo sicut dilexi vos,ex parte modi amandi penes magnitudinem amoris:intendens quòd dilexit eos tanta dilectione quanta
H nemo habet maiorem.¶ *Quamvt animam suam.* Superfluit quam.hoc est vitam suam corporalem.anima enim secundum animandi officium & vita corporalis in idem redeunt. Ponat. non cogatur mori sed sponte moriatur.¶ *Quis.* Infinite dixerit,ad compræhendendũ oẽs homines.¶ *Pro amicis suis.* Duplex quæstio occurrit circa hanc sententiã. Altera est:quia maioris dilectionis est ponere animam suam pro inimicis suis quàm pro amicis suis:iuxta illud Pauli ad Romanos quinto commendat autem charitatem suam. subiungendo.si enim quũ inimici essemus reconciliati sumus deo per mortem filii eius. Et iuxta doctrinam saluatoris apud Mattheum.diligite inimicos vestros &c. Altera est de qua magnitudine est sermo,quũ dicitur maiore.Nam si de magnitudine extensiua est sermo,non apparet verum:quũ maior dilectio sit ponere non solum vitam sed etiam famam & gloriam q̃ ponere vitã pro amicis. Si vero de quantitate intensiua,non apparet quoque verum:quoniam stat maiorem intẽ-
I siue esse intus charitatem.quæ non adæquatur ex actu ponendi animam pro amicis. Ad hæc ordine retrogrado respõdetur. Et solutio quidem secundæ quæstionis est:quod hic est sermo nõ de dilectione absolute,sed de dilectiõe alterius. Affertur enim hæc sententia ad præceptũ, diligatis iuicẽ sicut dilexi vos:vbi patet sermonẽ esse de dilectione qua alius diligitur. Nec est sermo de alterius dilectiõe secũdũ se,sed suos actus exterioris:vt patet ex explicato exteriori actu:scilicet vt ponat quis animam suã pro amicis suis. Et per hoc cessat q̃stio de quãtitate intensiua charitatis in se. sermo enĩ est de charitate vt extenditur ad actus exteriores. Et est sẽsus ꝙ nullus habet dilectionem secundũ actum exteriorem,maiorem q̃ qui ponit animã suã pro amicis suis. Et hoc patet comparãdo omnes exteriores actus dilectonis alterius,comparando inquam secundum proprias materias:puta ponere vitam,ponere regnũ,ponere famã,
K & reliqua quæ ordinata dilectione possunt poni pro altero.constat enĩ ꝙ ponere vitã maius est.¶ Nec obstat ꝙ maius est ponere vitã & famã q̃ ponere vitã:quoniã cõparatio ĩtelligitur inter disparatos actus dilectionis,& nõ inter vnũ actũ solũ & ipsũ met iũctũ cũ alio:quoniã sic cõmuniter fiũt cõparationes & intelliguntur. Quũ enĩ dicitur ꝙ charitas est maior cæteris virtutibus,nõ intelligitur ꝙ charitas est maior seipsa iũcta cũ alia virtute:sed accipiẽdo singulas virtutes disparate. Maius est autẽ ponere vitã q̃ ponere famã,eo modo quo ordinata dilectio potest ponere famã & gloriã suã ꝓ altero:scilicet sub eũdo ignominias & calũnias &c. Solutio vero primæ est.tũ ex eo ꝙ sermone formali nullus ordinata dilectione ponit aĩam suã ꝓ inimicis:quoniã inimicus vt sic sonat rationẽ repugnãtẽ dilectioni ordinatæ. Vnde falsum est ꝙ maioris dilectionis actus est ponere vitã pro inimicis:quia nõ est actus ordinatę dilectionis. Ad autoritates aũt inductas in oppositũ, dicitur ꝙ loquũtur de inimicis materialiter & relatiue ad amicitiã.christus enĩ mortuus est vt nos de inimicis efficeremur amici.& iubemur diligere inimicos materialiter:hoc est dona dei quæ sunt in inimicis. Vnde secũdum hoc

hoc ponere vitam pro amicis actu vel potentia, seu habitis vel habẽdis, includit ponere vitã pro inimicis materialiter. & propterea nõ est maius ponere ꝑ inimicis q̃ pro amicis immo est pars eius quôd est ponere pro amicis. Tum ex eo ꝙ dominus ideo in tertia persona indicit hanc sententiã (dicendo nemo habet) vt insinuet quòd non de se ipso sed de aliis hominibus loquitur. Aliis autem hominibꝰ quãuis præceptũ sit diligite inimicos vestros, benefacite orate &c. nunquã tamẽ dictũ est ponite animas vestras pro inimicis vestris, pro iis qui vos odio habẽt: quoniam diligere, benefacere & orare possunt referri ad naturã & ad spem beatitudinis: sed mori pro actualiter inimicis quũ nõ referatur ad salutem spiritualem inimicis (quẽ constat persistere in peccato mortali) ordinata dilectio nõ causat in hominibus aliis ã christo, qui sciebat ꝙ suum mori efficiebat inimicos amicos. Quocirca quũ pręcepisset iesus vt diligatis inuicem sicut dilexi vos, subiunxit hanc sententiã de hominum inter se maxima dilectione in actu exteriori. tum vt hic intelligeremus quã maior sit dilectio eius erga nos: pensando ꝙ ipse ponit animam suã pro nobis (quãuis inimicis) recõciliandis, librando quòd dilectio eius superat maximã hominũ inter se dilectionẽ. tum vt temperaret præceptũ, diligite inuicẽ sicut dilexi vos. Acsi apertius subiunxisset, nõ exigo a vobis vt modũ meæ erga vos dilectionis imitemini, quãtum ad hoc ꝙ dilexi vos ponendo animã meã pro vobis quũ inimici essetis: sed sufficit quo ad hoc ꝙ diligatis ad inuicẽ ponẽdo animas vestras ꝑ amicis: quia inter homines maiorẽ hac dilectionẽ nemo habet vt animam suam ponat quis ꝑ amicis suis. ¶Est itaque huius vniuersalis vt sonat sẽtentiæ sensus ꝙ nullus homo maiore dilectione prosequitur exteriori opere alios q̃ ponens vitam suam ꝑ amicis suis, habitis vel habẽdis. Quamuis CHRISTO excepto nullus homo ponat vitam ꝑ amicis nisi quos habet. Solus enim CHRISTVS moriẽs potuit acquirere amicos: qui solus mortuus est infra triduũ resurrecturus. Et propterea hanc vniuersalem sentẽtiam adiecit IESVS vt intelligeret Apostoli quòd Iesus maximum illis dilectionis impendebat officium, ponẽdo animam propriã pro ipsis vt amicis vndeq; & subiungit. ¶*Vos amici mei estis si feceritis*. p, faciatis. Est enĩ pſens subiũctiui. *Quæ ego preci pio vobis*. Ne iugũ p̃ceptorũ exactũ ad manendum in dilectione IESV, pareret in animis discipulorum quòd monerentur ad perseuerandum in iesu dilectione vt serui dilecti, declarat eis quòd sunt In dilectione iesu vt amici: vt intelligant se moneri vt perseuerent in dilectione iesu, hoc est à iesu dilecti vt amici: simulque intelligant amicos id se seruare faciendo præcepta iesu vt hinc percipiant ꝙ iugũ præceptorũ ad dignitatem eorum spectat: vtpote fouens & seruans eos in gradu amicorum iesu. Vbi ꝑpẽde quòd sicut paulo superius fructũ seruandi præcepta, declarauit esse gaudiũ hic & in futuro, ita mõ alium fructum eorũdẽ explicat gradum amicitiæ iesu, esse amicum iesu, diligi à iesu vt amicum. *Iam*. pro, post hac, *non dicam*. pro, dico, *vos seruos puros*. Nõ promittit mutationem nominis seruorum in nomen amicorum obstaret enim promissioni quòd paulo inferius nominat eos seruos, non est seruus maior domino suo &c. sed pronunciat eos post hac nõ esse mere seruos, sed seruos amicos. Dicit itaque eis ꝙ post hac nõ sũt puri serui, sed serui amici, sed serui asciti in amicos: hoc est quòd habent in seipsis vnde non sunt post hac mere serui. ¶*Quia seruus nescit*. Hinc apparet dictus sensus: quòd scilicet non deliberatione á seruitute seu seruitutis nomine sed de quadã eleuatione inter seruos est sermo. Trãslatio enim ex nescire quæ facit dominus ad scire quæ facit dominus, non tollit seruitutẽ sed eleuat seruum in gradum amicorum. ¶*Quid faciat dominus Iesus*. Quãuis serui sciant quid fieri p eos iubeat dominus non tamen sciunt quid dominus faciat, non cõmunicant seruis domini quid ab ipsis dominis faciendum est. ¶*Vos aũt dixi amicos: quia omnia quecunque*. pro, *quæ audiui á patre meo nota feci vobis*. Non dicit omnia q̃ vidi aut noui, sed quæ audiui: vt insinuaret ꝙ non de õnibus sibi notis sed de omnibus quæ tanquam legatus à patre audierat loquitur. Omnia enim illa notificauerat discipulis quæ acceperat à patre vt in carne passibili annunciaret: & in hoc continue perseuerabat officio ad magis explicandũ. Multa autẽ alia se nosse quæ etiã dictur us est illis, inferius testatur. multa habeo vobis dicere quæ non potestis & c. vt intelligamus illa alia multa esse extra numerum eorum quæ audiuit à patre: vtpote quæ nouit à patre vltra mandata notificandorum in carne passibili. ¶*Non vos me elegistis*. Quãuis in vitæ clarum sit, ꝙ vitis efficit palmites & non palmites vitem, in politicis tamen congregationibꝰ cõtrarium apparet. nã populus eligit regem, non rex populum: & sic de aliis. Et ꝑpterea ad hoc excludẽdum & declarãdum secundum ꝓprietatẽ rei gestæ ꝙ descripserat in metaphora vitis, affert hanc tertiã rationẽ ad hoc vt discipuli maneant in dilectione iesu. Primã enim attulit ex fructu gaudii: secundũ ex fructu amicitiæ: hanc autẽ tertiã ex beneficio præcedẽtis

electionis. Et in hac simul manifestat quòd cõiunctio ipsorum cum iesu, nõ est orta ab eis, sed
F ab ipso iesu. Non, inquit, vos me elegistis, quemadmodũ populus regem, aut milites ducem, aut discipuli præceptorem & c. *Sed ego elegi vos* Ne etiam errares quòd casu aut forte coniunctio hæc euenerit, explicat sed ego elegi vos, tũm electione æterna, tum temporali. ¶ *Et posui vos.* in apostolatus gradu. *vt eatis.* ad prædicandum. *& fructum afferatis.* prædicando, duplicem: scilicet profectum meriti vobis. & salutis animarum aliis. *Et fructus vester maneat.* De vtroq; fructu hoc verificatur. Fructus quidem meriti apostolorũ perseuerat in vitã æternam. fructus autẽ cõuersionis ad fidem perseuerat vsq; ad finem mũdi, inferẽd⁹ vitæ æternæ. Et dixit hæc ad exponendũ ꝙ ipse est vitis non naturalis sed voluntaria: quæ produxit apostolos non natura sed electione, tanq̃ palmites ferentes fructum non periturum. ¶ *Vt quodcunque petieritis patrem in nomine meo, det vobis.* Apponit modum ferendi fructum fore supplicando: vt intelligant media oratione tam fructum meriti quam fructum prædicationis producendum esse.
G *Hæc mando vobis vt diligatis inuicem.* Postquam declarauit methaphoram quo ad mansionem palmitum fructiferorum in vitæ, declarat consequenter eandem methaphoram quo ad purgationem eorundem palmitum. dictum enim fuit purgat vt fructus plus afferat. De hac itaque purgatione (quæ malis pœnæ fit) dicturus, præmittit. hæc mãdo vobis vt diligatis inuicem: demonstrans per pronomẽ hæc innumera genera malorũ toleranda: quæ subiunguntur redacta in duo capita: odium scilicet & persecutionem. ¶ Præmittit autẽ hæc mala tolerãda ideo mandare, vt seinuicẽ diligant eo modo supple sicut ipse dilexit eos. vt intelligant etiam pcepta hæc ordinari & tendere ad eundem fructum ac finem quo tendit obseruatio reliquorũ perceptorũ. Et apte explicauit hoc in materia odiorum & psecutionum: quoniam exibere se exosum mundo, præsefert quandam apparentem cõtrarietatẽ ad præ-
H ceptum de mutua dilectione. Ad tollendam igitur hanc apparẽtem repugnantiã, præmittit. hæc, vt scilicet his exosi & persecutionib⁹ mundi expositi, mando vobis, nõ recedẽdo à nouo præcepto, sed ad hoc vt diligatis inuicem, vt superius mandauit: scilicet sicut dilexi vos. ¶ Et vere fructus patientiæ tot malorum, est mutua sanctorum dilectio, sicut Christus dilexit nos. purgantur enim ad proficiendum in charitate, ad maiori charitate fructificandũ in ecclesia dei. ¶ *Si mundus vos odit.* hoc est si communiter homines vos odio habent. Et sub odio intellige oẽs internas passiones & machinationes, significatas à prima passione contraria bono: quæ est odium. Ecce primum caput purgationum, cõtinẽs multa purgationum genera. ¶ *Scitote.* Dictio Græca anceps est ad imperatiuum & indicatiuum. magisq; videtur quadrare vt legatur indicatiue. ¶ *Scitis.* Testes enim ipsosmet inducit ex certa quam iam habebant sciẽtia. ¶ *Quia* pro, quòd, *me priorem vobis.* Textus Græcus anceps est ad prius quàm vos, vel
I primum vestrum. ita ꝙ vestrum est genitiuus pluralis, & primum est accusatiuus. Sed magis quadrat sequẽtib⁹ vt legatur. ¶ Primum vestrum odio habuit. nam subiungitur ratio, nõ est seruus maior domino suo. Est itaque sensus. scitis quòd me primum omnium vestrum, caput omnium vestrum, *odio habuit.* Consolatur enim eos ab exemplo suo: qui tamen non egebat purgari his odiis. ¶ *Si de mundo fuissetis.* Rationem reddit naturalem quare mundus odit discipulos eius. Et intendit, per esse de mundo, constare doctrina, moribus & actibus ex sapientia seu prudentia seu affectibus humanis. ¶ *Mundus quod suum erat diligeret.* Naturaliter siquidem inquiunt philosophi amabile est bonum. singulis aũt proprium. Naturaliter ergo mundus diligit bonum propriũ. ¶ *Quia vero de mundo non estis.* quia fides vestra, mores vestri, doctrina vestra non ortum habet à mundo: quia nec ab effectibus humanis, nec à sapientia
K & prudentia humana. ¶ *Sed ego elegi vos de mundo.* Nullum locum relinquit errori putantium Apostolos secundum originem animæ non esse de mundo sicut alios homines: apponendo pro aduersatiua, sed ego elegi vos de mundo. Electionẽ siquidem causam mõstrat esse quare non sunt de mundo. Electio enim abstraxit eos ab effectibus, sapientia & prudentia mundi: & transtulit in sapientiam, prudentiam & affectus Christianos. ¶ *Propterea odit vos mundus.* Quum inferendum fuisset, propterea non diligit vos mundus, intulit longe peius, propterea odit vos mundus. vt intelligeremus quòd in eo quod dixit sed ego elegi vos de mundo, significatur contrarietas ad mundum: quod scilicet electi sunt ad sapientiam, prudentiã & affect⁹ contrariantes mundo. In virtute siquidem contrarietatis per hæc verba significatæ, intulit propterea odit vos mundus. odium enim est respectu contrarii.
¶ *Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis.* Reuocat ad memoriam superius dicta, ad monstrandam vim exempli proprii quod dixerat. scitis ꝙ me primũ vestrum odio habuit. ¶ *Non est seruus maior domino suo.* reuocate ad mentem quòd non estis melioris cõditionis quam ego.

¶ Si

¶*Si me persequuti sunt, & vos persequentur.* Ecce secundum caput purgationis, cōtinens etiam multa genera. Nam sicut odiū cōtinet omnes passiones & machinationes internas, ita persecutio omnia externa mala poenæ. Et similiter ab exēplo proprio procedit. *Si sermonem meū seruauerunt, & vestrum seruabunt.* Hoc ad literam relatum ad homines illius temporis, omni caret quæstiōe: ex eo ꝙ ipse Iesus testatur sic fore. Et hic est sensus literalis: vt patet ex cōtextu. A
¶*Sed hæc omnia faciēt vobis.* Primū & præcipue Israelitæ seu iudæi. ¶*Propter nomē mei.* profitendum á vobis, exosum eis. ¶*Quia nesciunt eum qui misit me.* hoc est quia nesciunt deum misisse me. Ignorātia ergo ꝙ deus miserit me, causa erit tot malorū: verūtamē huiusmodi ignorantia non excusat eos. Quod dupliciter probat. *Si non venissem & loquutus fuissem eis.* Negatio non, cadit super vtrunque verbum: scilicet venissem, & loquutus fuissem. Et pronomē eis, demōstrat israelitas: ad quos in persona venit & locutus est, tanto tempore prædicādo. vnde & dicebat, non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus israel. *Peccatum non haberent.* huiusmodi ignorantiæ. *Nunc autē excusationem.* pro, prætextum. Qui plus est q̃ excusatio. sonat enim palliationem quandam. *Non habent de peccato suo.* Significatur ꝙ non habent colorem seu apparentiam excusandi peccatum suum post manifestam meam prædicationem. B
Qui me odit. Ecce inexcusabilis ignorantiæ radix, odium Iudæorum erga me. ad hoc enim insinuandū subdit hęc verba infinite. *Et patrem meum odit.* Ne excusabile intelligeres odium Iudæorum erga Iesum, explicat ꝙ qui odit ipsum, consecutiue odit & patrē eius: hoc est deū.
¶*Si opera.* mirabilia. *non fecissem in eis.* Israelitis. adiungit prædicationi mirabilia opera à se facta inter iudæos: vt nullum tergiuersationis locum relinquat. ¶*Quæ nemo alius fecit.* Vt patet legenti antiquorum gesta, nullus vnquam resuscitauit quadriduanum mortuum &c.
¶*Peccatum non haberent.* huiusmodi ignorantiæ. ¶*Nunc autem & viderūt.* Non audierunt sed viderunt mirabilia quæ feci. ¶*Et oderunt.* Et cum his omnibus oderunt. Ecce radix cæcitatis.
¶*Et me & patrem meum.* hoc est deum. Et quidem quod oderint iesum, clare apparet ex effectibus. Quod vero oderint deum, consecutiue habetur: quia cum in iesu nullum esset malum quod recta ratiōe posset odio haberi, sed ratio odii erat prædicatio firmata tot miraculis trahens populum, manifeste sequitur quod in deum actorem horum redundabat odium erga iesum. ¶*Sed vt adimpleatur sermo.* Tacitæ quęstioni (quare deus permittit huiusmodi odium Iudæorum erga iesum) respondet vt adimpleatur: hoc est ordinetur á deo odiū eorum ad veritatem scripturarum sacrarum. ¶*Qui in lege eorum scriptus est.* Clare patet hinc ꝙ de Israelitis locutus est. Et appellatione legis tota vetus scriptura sacra compræhenditur. nam sermo iste scriptus est in psal. 35. ¶*Quia.* pro, ꝙ, *odio habuerunt me gratis.* hoc est sine vlla offensa, sine vlla iniuria, sine vlla data occasione odii. ¶*Qum autē venerit.* Ad cumulū inexcusabilitatis psecutorū nominis mei accedet multiplicatio testium, nam vltra prædicationem meā & opa mea superueniet spiritus sanctus testis: adiungemini & vos testes. ¶Et dicit venerit, vt intelligamus ꝙ spiritus sanctus nō est res aliqua carēs facultate veniēdi: vt sunt virtutū dona, q̃ dātur & īfunduntur sed non veniūt proprie loquēdo ad nos. Vnde Iesus proprio & formali vtens sermone vt intelligamus rē quæ est paracletus non esse sicut dona virtutū, sed esse substantiā viuā facultatem habentem veniendi homines, dicit quum autem venerit. C D
¶*Paraclitus.* pro, paracletus. hinc ad paucos dies. *quem ego mittam vobis.* Superius dixerat quem pater mittet, modo dicit quem ego mittam: vt eandem operationem patris & filii īquātum deus est intelligamus, vt indiuisa intelligamus opera trinitatis. Ego demonstrat ꝓculdubio Iesum secundum diuinam naturam. solius enim dei est mittere spiritum sanctum. Missio autē ista est missio visibilis: quia scilicet in specie visibili ignis & linguæ venit spiritus sāctus ī corda Apostolorum. ¶*A Patre.* Et quod mittā habeo á patre, & ita mittā quod pater mittet vt fons & caput missionis. ¶*Spiritum veritatis.* Græca dictio īterpretata spiritum, anceps est ad accusatiuum vel nominatiuum, spiritum vel spiritus: sed parui refert an sensus sit quum venerit paracletus spiritus veritatis, vel quem ego mittam spiritum veritatis. E
Et appellatur spiritus veritatis non solum ad differentiam spiritus mendicii (de quo scribitur tertii Regum vltimo ero spiritus mendax in ore prophetarum eius) sed etiam ad significandum quòd erit spiritus solius & totius veritatis eorum quæ sunt necessaria ad salutem æternam. ¶*Qui a patre procedit.* æternaliter. Et aduerte hic quòd nulla ratio admittit ex ista affirmatiua scilicet qui à patre procedit) inferri negatiuam, ergo non ꝓcedit a filio: quin potius quia indiuisa sunt opera patris & filii in omnibus vbi non obuiat relationis oppositio (vt sub Eugenio. 4. in consilio Græcorum & latinorum deductum hac ratione est) in hoc quod dicitur quia à patre procedit, includitur quòd etiā procedit à filio. Pater enī & filius in

omni operatione sunt vnum in qua non obuiat relationis oppositio & quia in hoc quòd est
F spiritum sanctũ procedere à patre, nulla ad miscetur relationis oppositio inter patrẽ & filiũ ideo conuenire etiam à filio concluditur quòd spiritus sanctus ꝑcedit ab eo, ex hoc ipso ꝙ ꝓcedit a patre. *Ille*. proculdubio paracletus spiritus veritatis. ¶ *Testimonium perhibebit de me*. quòd sum missus a patre, quòd sum naturalis filius patris &c. Ecce nouus testis irrefragabilis (vt pote spiritus veritatis) aderit. ¶ *Et vos testimonium perhibetis*. pro, perhibete. Quamuis græca dictio anceps sit ad perhibete vel perhibetis, magis tamen congruit proposito pręsens imperatiuum q; indicatiuum. Mandat enim iesus vt & ipsi libere testimonium de vita sua, de actionibus suis, de moribus suis proferant publice. *Quia ab initio mecum estis*. quia presentes fuistis, vidistis, palpastis omnia, ab initio quo incepi dicere. Initiũ nanq; gestorum a iesu a tẽpore baptismatis ioannes attendi, testatur Petrus Apostolus in electione Matthię act. i.

G

CAPVT XVI.

EtC *loquutus sum vobis*. de odiis & persequutionibus imminentibus vobis *Vt non scandalizemini*. Non ideo hęc dixi vt accumulem vobis tristitiam aut timorem, sed ad vestram vtilitatem, ad vestram cautelam: vt superuenientibus his odiis & persequutionibus non impingatis, nõ ruatis. Iacula enim pręuisa minus feriũt. & nota causa ꝑfect⁹, facilius tolerantur. ¶ *Absq; synagogi*.. pro, alienos à synagoga *faciant vos*. Effectus odii & ꝑsecutionum describens, explicat duos extremos effectus: primum scilicet & vltimum. Primus est excõicare eos à congregatione iudæorum. vltimus est occisio. De quo subditur. ¶ *Sed venit hora*. seu. tempus. Dictio siquidem Græca vtrumque significat & magis congruit
H vt intelligatur tẽpus. Et est præsentis temporis venit. à passione enim Christi tẽpus hoc cœpit esse præsens. Aduersatiua aũt coniunctio, ad quantitatem paruam antedicti mali (scilicet excommunicationis de synagoga) refertur. Quòd enim diceretur sed hoc parum est, venit tempus &c. id exercet coniunctio aduersatiua: paruo malo adiungẽs maximum malũ. ¶ *Vt omnis*. non aliquis. *qui interficit*. pro, interfecerit, *vos*. Ecce alterum extremũ lõge peius malũ. *Arbitretur*. pro, existimet. Non significat dictio Græca iudicare. sed putare: quòd dicimus videtur mihi. ¶ *Obsequium*. pro, cultum, *se præstare deo*. Interfici quidem extremum malũ est: sed horribilius valde redditur ꝙ tanq̃ inimici, nõ deorum (qui demones sunt) sed veri dei interfectio imminens prænunciatur: vsq; adeo vt inter religionis opera quibus deus colitur, habẽdum sit interficere vos. ¶ *Et hæc facient vobis*. Superfluit vobis. Ratio oĩm persecutionũ subiũgitur ignorãtia: nõ tamẽ excusata, vt prius dixit. ¶ *Quia nõ nouerũt patrẽ*. hoc est deũ vt patrẽ.
I ꝙ est ignorare mysteriũ trinitatis. ¶ *Neque me*. verũ deũ & verũ hoiem, ꝙ est ignorare mysteriũ icarnationis ꝓ salute mũdi. israelitę eni de quib⁹ loquitur (quorũ sunt synagogę) q̃uis nossent deũ, nesciebat tamẽ hęc duo q̃ iesus manifestauit mũdo. *Sed hæc locut⁹ sum vobis*. aduersatiua ad tristitiã causatã in apostolis ex auditis refertur: significãs ꝙ nõ vt ígereret illis tristitiam hæc locutus est illis. ¶ *Vt quum venerit hora*. seu. tẽpus. Eadem enim est dictio quę est superius. Ecce ad quid hęc dixi, vt quum venerit tempus persecutionum.
¶ *Eorum reminiscamini*. pro, memineritis) Significatur enim recordari, non reminisci: ꝙ proprię est oblitorum. Et pronomen eorum, refertur ad hæc quę locutus est. Vnde & in textu Græco habetur memineritis eorum. ¶ *Quia ego dixi vobis*. Non paruam vobis consolationem afferet memoria prenunciatarum persecutionum: eã pręcipue ratione quia ego
K propter quem tolerandæ sunt (vt pote omnia præuidens) non decepi non occultaui sed sciens & prudens dixi vobismet, non per tertiam personam itermediam, non alicui vestrum. ¶ *Hec autem*. scilicet imminentia mala *vobis*, postquam ascendero ad patrem. *Non dixi vobis ab initio*. Electionis vestræ in Apostolos: quum dixi vobis ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos &c. Tunc enim nec dixit hæc duo hic explicata (scilicet excommunicationem à synagogis, & occisionem ipsorum haben dam vt cultum dei: vt patet Matth. x. nec dixit ꝑsecutiones imminere illis postquã ipse abscesserit ab eis ad patrẽ: sed oẽs illæ persecutiones sonabant tempus præsentiæ eius. vnde & ibi dicitur, non consummabitis ciuitates Israel donec veniat filius hominis. ¶ *Quia vobiscum erant*. hoc est quia quem diu durabat tempus præsentiæ mæ vobiscum, non erat tẽpus vt solicitos vos redderem de malis imminentibus post abscessum meũ ad patrem. hoc enim fuisset cogitare de crastino, hoc fuisset præuenire temp⁹ congruum sermonis huius. Modo autem non sum mansurus vobiscũ conuersatione humana vt hactenus, ideo nõ tunc sed nunc quum tempus instat dixi hæc vobis.

¶ NVNC

Nunc autem vado. non ibo sed actualiter vado, nam actualiter ad patiendum & moriendũ ibat. *Ad eum qui misit me.* vt intelligamus quòd secundum quòd homo, secundũ humanam naturã in qua missus est vadit ad deum patrem mittentem. Et subiunxit hoc tum ad significandum Apostolis quòd iam obliti sunt ipsius iesu, quãuis recedentis ab eis ad patrem. tum ad inchoandum declarationem modi quo mala prænunciata purgant ad plus fructificandũ á morte siquidem christi qua iuit ad patrem, inchoat meritum paracleti vim fructificatiuam dantis patientibus persequtiones. *Et nemo ex vobis.* Quamuis Petrus Thomas & philippus antequam hæc prænunciassem mala interrogauerint: nunc tamen nemo ex vobis. A
Interrogat me, quo vadis? hoc est solicitus est de me, vt saltem interrogaret (hoc est perseueraret interrogando) de loco ad quem vado: de quo loco adhuc nihil respondi explicite, prioribus interrogationibus pulsatus. *Sed quia hæc.* Imminentia post recessum meum mala.
¶ *Locutus sum vobis.* manifestando illa. *tristitia impleuit.* non in parte occupauit. *cor vestrum.* vt nec cogitetis de me, vt non sit amplius vobis curæ prosequi questionem á vobis toties motam de loco ad quem vado. ¶ *Sed ego veritatem dico vobis.* Coniunctio aduersatiua, ad tristitiam de imminentibus malis ipsis Apostolis quæ mutos illos reddiderat refertur. *Expedit vobis.* B
Postquam declarauit metaphoram vitis & palmitum, & quantum ad manere in ipso & ecóuerso & quantum ad purgationem palmitum quo ad res quibus purgantur, declarando ꝙ mundi odia & persequutiones sunt res quibus purgantur, supererat vt declararet quomodo hę purgationes haberent vim magis fructificandi. Dictum est enim in parabola, purgabit eum vt plus afferat fructus. Et propterea hoc intendens modo declarare, aperit ꝙ vis proferendi maiorem fructum patiendò, erit mediante alio paracleto: ad quem mittendũ oportet ipsum moriendo ire ad patrem agricolam, cuius est purgare palmites fructuosos vt plus fructificét. A propria itaque Apostolorum vtilitate futura ex ipsius ire ad patrem, cósolatur ipsos dicés expedit vobis. ¶ *Vt ego vadam.* per mortem. *Si enim.* Deest. ego, *non abiero, paracletus non veniet ad vos.* Declarat vtilitatem futuram ipsorum esse illam, talem ac tantam, quam, qualem & quãtã ex alio paracleto habituri sunt: quia aduentus eius pendet ex suo recessu. ¶ Si quæris causam quare si iesus non iret paracletus non veniret, multæ possunt accũmodari rationes congruę: C
sed illa que cogit, est quia sic decreuerat sancta trinitas. quæ omnia suauiter disponés, ordinauit vt non duo simul adessent in hac vita consolatores (alter humana cóuersatione & alter spirituali eleuatióne) sed recedente primo, apostoli abstraherentur ab humanis cósolationibus, & totos se darent spiritualibus, succedente secundo: vt rei probauit euentus. ¶ *Si autẽ abiero, mittam eum ad vos.* Perpende prudens lector ꝙ pater agricola vtitur odiis & persecutionibus mundi aduersus Apostolos ad purgandum illos, á rebus, á filiis, vxore, coniunctis, á carnis propriæ occasionibus, & breuiter ab effectibus omnibus vitæ huius: sed ipse non est author iniquitatum illarũ. paracleto aũt vtitur ad hoc vt purgationibus his Apostoli magis ac magis fructificét. & ipse simul cum filio est author missionis. Dicit aũt potius mittam quã mittet pater, vt ꝓsequatur parabolã. palmité eni purgatũ fructificare magis, q̃uis sit effect' vtriusque (.scilicet vitis & agricolæ) magis tamen est vitis. ¶ *Et cum venerit ille, arguet mundum.* procul D
dubio per vos ad quos mittetur. Et hinc incipit describi maior fructificatio Apostolorũ, simul cum ratione persecutionum quibus purgabuntur. Ex eo enim ꝙ cósolator ille ꝑ vos arguet, manifestatur noua fructificatio: & simul ex eo ꝙ per vos arguet mundũ, mundus in surget contra vos. *De peccato, & de iustitia, & de iudico. De peccato quidem: quia non crediderunt.* pro, non credunt *in me.* Peccatũ mũdi declarat esse nõ credere in Iesum: vt itelligamus nõ pfectionis sed necessariæ rectitudinis esse credere in Iesum: ita ꝙ nõ credere in Iesum est peccatũ, est á recta ratione recedere. peccatũ enim rectæ aduersatur rationi. ¶ Et meminit specialiter huius peccati. tum quia sicut fides tollit omne peccatum, ita sine fide ĩpossibile est placere deo. tum quia mundus nõ reputabat esse peccatum non credere in Iesum: sed spiritus sanctus per os Apostolorum reprehendit & conuicit mũdum ꝙ hoc est peccatum. ¶ *De iustitia vero quia ad patrem vado & iam non videbitis.* pro, videtis, *me.* Quemadmodum peccatum declarauit esse non credere in eum, eodem stylo intelligendum est declarari iusticiam esse Iesum ire ad patrem & iam nõ videri ab Apostolis. ¶ Est anté prima pars huius iustitię, Iesum ire ad patré: hoc est Iesum satisfacere per mortem suam pro peccatis humani generis. mortuus est enim propter nostra peccata & resurrexit propter iustificationem nostram, ad Romanos quarto. Hoc enim quod est ire ad patrem, significat mortem & resurrectionem. est siquidem moriendo acquirere immortalitatis gloriam, satisfaciendo pro humano genere. Satisfactio eni iusticiæ actus est. E

Altera vero pars huius iustitiæ est retributio cælestis habitaculi, significata dicendo & iã nõ
F videtis me, a negata siquidem conuersatione visibili cum apostolis. retributionẽ cælestis habitaculi remotissimi a nobis, significauit. Vnde quũ dicitur & iam nõ videtis me, demõstatur tempus ab ascensione Christi. Significãt iusq; nõ dicit nõ videbitis sed nõ videtis: vt intelligerent ꝙ a die ascẽsionis qua consummauit ire suum ad patrem, in præsenti seculo nõ viderent eum. Nec tollit spem videndi eũ in futuro seculo: in quo semper cõuersabitur corporaliter cum eis. ¶ De hac inquã tali ac tanta iustitia Iesu Christi (continẽte in se & satisfactionẽ pro mundo & premium glorię cęlestis) arguet, reprehendet, conuincet Apostolos spiritus sanctus mundum ꝙ sine fructu quò ad multos facta sit. ¶ *De iudicio autem: quia princeps huius mundi iam iudicatus est.* Superfluit iam. Primum ex parte mundi non credentis, secundum ex parte iesu moriendo satisfacientis &c. tertium aũt ex parte diaboli sumptũ est. Et dicendo princeps mundi huius, de diabolo nõ qualitercunq; sed quatenus princeps hui⁹ mũdi ꝑ
G idolatriam loquitur. Hac enĩ ratione vt princeps venerabatur: vt superius declaratũ est. Et dicitur iudicatus: quia nõ potẽtia sed iure deiectus est á principatu mũdi huius. Iudicatus siquidem est in morte christi. tunc enim merito christi iniuste ab eo occisi, ius dictũ est contra principẽ mundi huius: executio autem sententiæ post modum per apostolos & christi discipulos facta est, destructa idolatria in mundo cõmuniter. Arguet itaq; spiritus sanctus mũdũ per apostolos de hoc iuditio ꝙ venerantur principem iure eiectum: ac per hoc iniuste prĩcipem. Si collegeris hæc tria, & consideraueris apostolicas prædicationes, videbis capita prædicationis eorum hæc tria fuisse: & ad hoc studuisse, ad hoc miracula fecisse, vt conuincerent mũdũ de relinquenda idolatria, de peccato infidelitatis, & de oblata ꝓpitiatione ex Christi morte. parataque cælestis vitæ retributione. Quod nunq̃ assecuti essent nisi spiritus sanctus
H per eos fuisset locutus, & operatus. ¶ *Adhuc multa habeo vobis dicere.* Inchoat aliud augmẽtum fructificationis futuræ per eos aduueniente paracleto. Sunt aũt multa quæ restabãt dicẽda, ꝙ cõceptus est de spiritu sancto, ꝙ cõceptus & natus ex virgine, ꝙ descensurus erat ad ĩferos ad beandũ sanctos patres, quod ascensurus erat in cælũ, & alia quæ post resurrectionẽ Apostoli didicerunt. ¶ *Sed non potestis portare modo.* Non taceo illa multa quia nolim vobis cõmunicare, sed quia vos non estis mõ dispositi ad percipiendum ea. Et vtitur metaphora importabilis ponderis, dicẽdo non potestis portare: vt intelligant illa multa esse magni ponderis (nõ corporalis grauitatis sed secundum spiritualem magnitudinẽ seu virtutẽ) & seipsos esse secundum mentem velut imbecilles respectu magni oneris. ¶ *Quũ aũt venerit ille.* Hic punctandũ est commate. nam ꝓnomẽ ille non refertur ad sequentia (eo quod spiritus neutri generis est apud græcos) sed refertur ad antedictũ paracletum masculini generis. Est enim sensus. quũ
I autem venerit ille paracletus. ¶ *Spiritus veritatis.* non solum paracletus sed spiritus veritatis. ¶ *Docebit.* pro, docet, vos omnẽ. Deest in. Legendum est. in omnem *veritatem.* Ecce fructus q̃uis ego multa taceã vobis dicẽda, ille tamen ducet vos non solum in veritatẽ illorum multorum quę taceo, sed etiam in omnẽ veritatẽ. intellige Christianę fidei, nõ veritatẽ geometriæ &c. ¶ Et est sermo de ducere interno. quod plus significat q̃ docere. nam docere sistit ĩ ĩtellectu: ducere autem in omnem veritatẽ, ad vniuersas partes animi se extendit: memoriã. s. voluntatem & affectum. simul cũ viribus subministrantibus: cogitatiua. s. phantasia, & reliquis ¶ *Non enim loquetur a semetipso.* Coniunctio enim, monstrat ꝙ ratio redditur quare spiritus veritatis ducet in omnem veritatem tam eorum que dixit q̃ eorum quæ habebat dicẽda Iesus discipulis: quia non loquetur â semetipso. Spiritus enim sanctus quia non á semetipso
K sed est á patre & filio, ideo nec loquitur nec quidcũque aliud facit â semetipso: sed & operari & loqui habet ab alio, â quò habet esse. ¶ *Sed quæcunque audiet.* pro, audierit. *loquetur.* Dictio Græca interpretata audierit, anceps est ad preteritum vel futurum subiunctiui. Et si ad æternam notitiam spiritus sancti referatur, nihil refert vtro tempore intelligatur: quoniam æternitas comprehendit omne tempus. Sed quoniam non dicit quecunque sciet aut sciuerit, planus literæ sensus est quod quecunque audiet â mittente: ad similitudinem legati, qui non loquitur â semetipso sed quæ audiuit á mittente. Præmisit enim mittam illum ad vos: vt intelligamus quòd de spiritu sancto loquitur secũdum officium nũcii, seu vt mittendo aut misso: & percipiamus hæc omnia quæ de spiritu sãcto subiungũtur, dici de spiritu sancto vt nuncio. Propter hoc enim non dixit quæcunque nouerit sed audierit: ad significandum quòd de notis spiritui sancto vt nũcio (hoc est vt annuncianda) loquitur. Hæc siquidem sunt quæ methaphora aditionis â mittente significantur. nõ enim inter diuinas personas inuenitur proprie auditio. Et quemadmodum spiritum sanctũ mitti ad

Apostolos

apostolos est spiritum sanctum fieri nouo essendi modo in apostolis, ita spiritum sanctū audire à mittente est spiritum sanctum fieri nouo modo in apostolis secundum officium loquēdi. Non dico secundum actualem loquutionem (quoniam de illa subditur loqtur) sed secundum officiū loquendi. mittitur enim apostolis vt sit in illis: audit autem vt locuturus insit. Et q̄uis significata notitia in spiritu sancto nuncio per audire, non sit noua sed æterna, ratione tamen tēporalis effectus connotati in officio quo mittitur, significatur temporaliter per verbum futuri temporis audierit. *Et quæ ventura sunt, annunciabit vobis.* non solum vos doctos reddet, sed etiam prophetas constituet. Et nō dicit & omnia quę ventura sunt: sed indefinite, & quæ vētura sunt. Quæ autem annunciabit & quæ non, humanæ esset præsumptionis discutere: quum spiritus ille diuidat singulis prout vult. *Ille me clarificabit.* pro glorificabit. Primum augmentum fructus relatiue ad mundum, secundum vere relatiue ad apostolos, hoc autem tertium relatiue ad ipsum Iesum describitur Ille, per vos prædicantes & ꝓphetantes, me glorificabit, in hoc mundo. *Quia de meo accipiet.* Nō sumitur hic meum possessiue (eo modo quo ager est meus) sed essentialiter: eo modo quo anima est mea, quo natura est mea. Dicimus enī animam meam, naturam meam, essentiam meam. Hoc siquidem modo iesus dicit de meo accipiet: de essentia mea, de sapientia mea, de scientia mea. ¶ Nec dicit meum sed de meo: vt ordo originis spiritus sancti de meo significetur. Vbi subtiliter penetrare studeas duplicem ordinem significari: tum accipientis ad rem quæ accipitur, tum originis accipientis, vt de meo. Et alter quidem ordo (scilicet accipientis ad rem quæ accipitur) monstrat quod spiritus sanctus accipiet sapiētiam scientiamq; filii: non filiationem. propter quod non dixit de me sed de meo accipiet. Alter (scilicet originis importatæ in præpositione) demonstrat quod spiritus sanctus procedit ab eo quod est filii vt principio quo filius ꝓducit ipsum. Sicut enim filiꝰ generatur ab essentia patris vt principio quo pater generat filiū, quāq; essentiā filius ꝑ generationē accipit, ita spūs sctūs producitur ab essentia patris & filii vt principio quo pater & filius ꝓducunt spiritum sanctum: ita quod spiritus sanctus in hoc quod producitur accipit eadem patris & filii essentiam, sapientiam, scientiam, potentiam, & reliqua oīa absoluta. ¶ Et bene nota qui minus exercitatus es in theologia speculatiua, ꝙ nōvere dicitur quod filius aut spiritus sanctus producitur de essentia aut sapientia diuina (hoc enim ad quaternitatē abbatis Ioachim dānatam spectat) sed sane dicimus quod producitur filius de essentia patris, & spūs sctūs de essentia patris & filii. Et hoc significatur hoc in loco per pronomen meum. formalissime enim dixit de meo. significatur nāq; essentia, sapientia, scientia &c. non absolute sed vt est personæ. ¶ Dixit autem accipiet in futuro, propter officium temporale connotatū. acceptio enim ipsa est productio passiua spiritus sancti quæ æterna est: sed quoniam tēporali futuro officio nuncii iungitur, ideo tēpore futuro significatur. Est enim planus literæ sensus, ideo me glorificabit ille quem ego mittam quia de meo sapere, de meo sensu accipiet ꝓculdubio nuncius: ad differentiam humanorum nunciorum. qui mittuntur quidem & audiūt quę mittens dicit, sed non accipiunt sapientiam prudentiamq; mittentis: iuxta prouerbium. potest dari officium sed non sensus. *Et annunciabit vobis.* Ecce executio officii paracleti spiritus veritatis quem mittet ipse. vt etiam ex ipsa executione officium nuncii in illo agnoscamus. Significanterq; adiungit vobis: vt fructum hūc qui est glorificare me, intelligant spiritum sanctum producturum per ipsos apostolos. *Omnia quæcunque habet pater, mea sunt.* indiuisio inter patrem & filium. quantum ad omnia (non quædam) quæ habet pater explicatur. Vbi perspice significari tum res quas habet, tum patrem habentem: vt intelligamus ē regione omnium quæ habet, supputari patrem. ita quod sub omnia quę habet non comprehenditur pater, nō comprehenditur paternitas, non comprehenditur esse patrem. Et absque exceptione quacūque verum est quod omnia quæ habet pater, mea sunt. Penetra autem si potes, quod communicare in oibus patrem & filium distinctos inter sese, significat non habere aliquid patrē quo careat filius & econuerso: sed omnia aliter habere patrem (scilicet nō ab alio) & aliter habere filium, scilicet à patre. ¶ *Propterea dixi quia* .pro, quòd, *de meo accipiet & annunciabit vobis.* Ex veritate dictæ sententiæ reddit rationem quare dixerit de spiritu sancto quòd de meo accipiet. Ex hac igitur euangelica doctrina habemus quòd ideo spiritus sanctus ꝓcedit à filio, quia omnia que habet pater sunt etiam filii: hac per oc, quum pater habeat hoc ꝙ est esse principium spiritus sancti, filius quoque est principiū spiritus sancti. & habemus hunc vniuersalem quòd pater & filius in omnibus sicut vnum vbi nō obstat relatiua oppositio īter patrem & filium: immò ꝙ in trinitate diuina omnia sūt vnum, salua sola distīctione penes relatiuam oppositionem patris & filii & spiritus sācti. Lege speculatiuam theologiā, si hęc nō

intelligis & nosse cupis. *Modicum.* temporis intercedet: paucatum scilicet horarum spatiū. *Et iā.*
F Superfluit iam. *non videbitis me.* pro, non videtis me. Et hoc idem intellige in subsequentibus non videbitis. oīa nanq; legenda sunt in præsenti. Post modicum enim temporis mortu' est: & non viderunt eum, sed cada uer eius. Referuntur autem præsentia ista ad tempus presens post modicum. ¶ Et adiunxit hęc ad declarandum aliud genus purgationis eorum. Prius enim declarauit purgationem ab extrinsecis persecutionibus: modo verò declarare intendit purgationem ab internis animi passionibus. vt intelligamus quod vtroq; modo cœlestis agricola purgat palmites fructiferos vt plus fructificent.

¶ *Et iterum modicum.* temporis intercedet post mortē meam. *Et videbitis me.* Vosmet in hac vita videbitis meipsum viuum. *Quia ego vado ad patrem.* Ratio vtriusq; interualli & interruptę ac redditæ visionis, est quia vado ad patrem. In ire ad patrem, includitur mori & resurgere.

¶ *Dixerunt ergo ex discipulis eius adinuicem.* Quid est hoc quod dicit nobis. modicum & non videbitis. pro, videtis, me, & iterum modicum & videbitis me: & quia vado ad patrem? Dicebant ergo,
G *Quid est hoc quod dicit modicum? nescimus quid loquitur.* Obscurus intellectus discipulorum describitur satis clare. *Cognouit autem Iesus quia.* pro, ꝙ, *volebāt eum interrogare: & dixit eis, de hoc quæritis inter vos quia.* pro, ꝙ, *dixi. modicum & non videbitis.* pro, non videtis, me, *me,* & iterum modicum, & videbitis me? *Amen amen dico vobis quia.* pro, ꝙ, *plorabitis & flebitis.* pro, lamentabimini, *vos.* Declarat primum post modicum quo non vident ipsum, ab exteriori fletu & lamento. Tempus enim mortis ipsius Iesu significatur: quo apostoli plorauerunt & luxerunt iesum. *Mundus autem gaudebit.* Vobis lugentibus, communiter homines gaudebunt. Nam Iudæi & gentiles gauisi sunt in cruce Iesu. vt patet ex insultationibus eorum.

¶ *Vos autem contristabimini.* Non solum exterius plorabitis & lamentabimini: sed etiam intus in cordibus vestris afficiemini tristitia,

H ¶ *Sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* Declarat alterum post modicū quo visuri erant ipsum, â gaudio ꝙ habebant post resurrectionē eius, in quod cōuertetur eorū tristitia tanq̄ illud gaudium fructus sit purgationis habitæ per tristitiam.

¶ *Mulier quum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: quum aūt peperit puerum, iā non meminit pressuræ propter gaudium quia natus est homo in mundum.* Declarat hos successus à similo successu gaudii ad tristitiam in muliere. Et similitudo est clara. *Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis.* Applicat similitudinem ad propositum. *Iterum autem videbo vos.* Vt apertius declaret ex parte ipsius Iesu (quia scilicet moriturus erat & resurrecturus) hos successus, non dicit iterum autē videbitis, sed iterum autem videbo: hoc est ego ipsemet qui modo vos video & mortuus nō videbo vos, iterum viuus videbo vos.

¶ Vbi nota acute lector quod suum post resurrectionem videre significat in futuro, discipulorum aūt significauit in p̄senti. vt intelligamus nō interrumpendū morte ipsorum videre
I discipulorum: suum autem videre interrūpendum morte, nouumq; videre sibi futurū, apostolis perseuerantibus in sua vita, *Et gaudebit cor vestrum.* Ad literam gauisi sunt discipuli viso domino. *Et gaudium vestrum nemo tollet.* pro, à vobis. Firmitas æterni gaudii significatur tāta ꝙ nulla persecutio sufficeret ad tollēdum ab eis ipsorum internum gaudium. Et dixit hoc: ad significandum ꝙ futurum eorum gaudium aduenіente spiritu paraclero, non erit instabile sicut gaudium quod habuerunt hactenus de præsentia christi. hoc enim mundus abstulit ab eis illamet nocte. ¶ Et dicit in præsenti, nemo tollit, vt intelligerent continuam præsentis sæculi persecutionem ad tollendum instare.

¶ *Et in illo die.* quo iterum videbo vos. *Me non interrogabitis quicquam.* hoc est nō erit vobis opus vt interrogetis me quicquam: vtpote absq; interrogatione docti. Et hoc verificatū est nō
k solum á die quo confirmatum est gaudium eorum per spiritum sanctum: sed etiam á die quo post resurrectionē vidit apostolos. Postq̄ enī viderunt eum, ita instruxit eos. de regno dei & aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, vt non oportuerit illos interrogare quicquā. Vnde tam Petrus qui pręsumpsit interrogare Iesum de Ioanne, domine hic aūt quid, reprehensus est: quam discipuli in ascentione eius cōuenientes præsumentes interrogare domine si in tempore hoc restitues regnum israel, repræhensi sunt. *Amen amen dico vobis.* Demum circa metaphoram viris palmitum declarat ꝙ vniuersaliter non solum magis fructificare sed etiam absolute fructum ferre, mediante humili supplicatione habetur. *Siquid.* pro, quod quęcunque petieritis patrem. Ecce modus omnem fructum ferendi. *In nomine meo.* inuocatiōe nominis mei. Nouum modum petendi docet eos. quem hodie continue seruat ecclesia, apponendo petitionibus, per dominum nostrum Iesum christum filium tuum.

¶ Dabit

Dabit vobis. Ecce modus efficatiæ, diuina largitio respondens petentibus in nomine christi. Et dicit quod dabit vobis quæcumq; petieritis inuocato noíe meo: quia sic est in veritate ꝙ quæcũq; non solũ apostoli sed electi quiq; petunt absolute, impetrant. nullus enim electus secundum rationem rectam petit absolute quod potest negari, sed petit illud sub conditione: vt Paulus ter dominum rogauit vt discederet á se angelus Satan, &c. *Vsq; modo non petistis quicquam in nomine meo.* Sciebat Iesus quod hoc supplicandi modo (scilicet inuocato noíe Iesu) non adhuc vsi fuerant apostoli. *Petite & accipietis.* Exposita efficacia impetrandi hoc nouo orandi modo, & quod hactenus illo non sunt vsi, monet vt vtantur illo. Tanq̃ si diceret, vtimini illo, experiemini efficaciam scilicet quod accipietis. A

¶ *Vt gaudium vestrum sit plenum.* vt hac via perueniatis ad plenitudinem gaudii: præ erit in patria cœlesti. *Hæc in prouerbiis locutus sum vobis.* Pronomen hæc demonstrat dicta ex tunc, surgite eamus hinc. nam ex tunc incœpit parabolam, ego sum vitis vera & c. ꝑ & secutus est eá, declarando spectantia ad illam hucusq;. Vnde finem imponens parabolæ dicit. hæc in prouerbiis, in metaphoricis sermonibus, dixi vobis. *Venit.* Deest sed. Legendum est. Sed venit hora. seu tempus. Significar enim tempus post resurrectionem. *Quum iam non in prouerbiis.* Hoc est in metaphoris. *Loquar vobis sed palam.* seu manifesté. *de patre meo annunciabo vobis.* Post resurrectionem enim Iesus instruxit discipulos aperte de mysterio trinitatis inter alia quæ docuit de regno dei. *In illo die.* quum instructi fueritis, & apertus fuerit vobis sensus ad intelligẽdum scripturas, & cognoueritis me esse naturalem filium dei. *In nomine meo petetis.* inuocatione nominis mei supplicabitis deo, *Et non dico vobis.* Hoc est prætereo, taceo. *Quod ego rogabo patrem de vobis.* pro, pro vobis. taceo officium meum quod rogabo patrem pro vobis. Non dicit se non rogaturum: sed dicit se tacere nunc officium suum quod alias promiserat. Rõnem autẽ tacendi nunc hoc officium subiungit. *Ipse enim pater amat vos.* Ratio tacendi proprium officiũ rogandi pro ipsis patrem, est acsi diceremus. quia pater ipse iam affectus est amore ad vos, nihil dico de intercessione mea ad eum pro vobis: vt hinc intelligerent seipsos non solum diligi ab ipso iesu sed etiam á patre. B C

¶ *Quia vos me amastis.* Hinc appet ꝙ de amore gratiæ subsequentis fuit sermo, dicens ipse enĩ pater amat vos. amor nãq; subsequentis gratiæ causatus est ex merito quo discipuli amauerunt Iesum. De amore autẽ gratię preuenientis scriptum est quod ipse prior dilexit nos. Sobrie autẽ intellige quod patris amor causatus est ex amore discipulorum: quoniam nõ est sermo de actu amandi secundũ se (quandoquidem ille est æternus, & est substantia dei) sed secũdum effectum subsequentium gratiarum, ad quæ dona amauit apostolos ex eo quod ipsi amauerunt iesum. *Et credidistis.* Hic clare testatur iesus veram fuisse fidem in apostolis de ipso. *Quia.* pro, quod, *a deo exiui.* Deest ego. Legendum est. quod ego á deo exiui. Quum res intellectualis ordinis iungitur rei sensibili, exi a penetralibus intelligibilis secreti ad externum ordinem, intellectus enim & intelligibile velut interiora sunt: sensus autẽ & sensibile velut foris sunt. Iesus autem non solum intellectualẽ sed diuinam ac omnino impassibilem personam iunxit sensibili & passibili carni. Et ꝑpterea dixit ꝙ ego exiui à deo. personam enim eius q̃ diuina est, demonstrat pronomen ego. *Exiui a patre.* assumendo carnem, naturam sensibilem ac passibilem: vt declaratum est. ¶ *Et veni in mundum.* Hoc est in conuersationem communem mundo. cõuersatus est enim ita iesus vt communis esset cuilibet volenti videre & audire ipsum. Et adiunxit hoc: quia potuisset exisse à patre sumendo carnem sensibilem absq; eo ꝙ venisset ad cõmunem hoím conuictum: vt si assumpsisset carnem sensibilem sed incorruptibilem (vt modo habet in cœlo) aut in paradiso terrestri fuisset, apparens quandoq; aliquibus: vt post resurrectionem fecit. *Iterum relinquo mundum.* iterum, refert alterum iter non alteram relictionem. tanq̃ primum iter fuerit exisse à patre & venisse in mundum: quo iam completo alterum aggrediatur iter inchoans econuerso. Primum incœpit â patre, & terminatum est ad mundum: hoc autem incipit à mundo & terminatur ad patrem. ¶ Sed nota differentiam dicendo relinquo mundum. Non dixerat reliqui patrem: quia ita exiuit à patre quod non reliquit patrem, ita iunxit sibi carnem passibilem quod non reliquit diuinitatem commnem sibi cum patre, mundum autem reliquit: quia conuersationem huius mundi ad quam venerat, relinquebat. *Et vado ad patrem.* Non dicit & intra ad patrem (quod esset relinquere naturam sensibilem quam assumendo exierat) sed vado ad patrem, vado ad consortium & conuersationem gloriæ paternæ, immortalitate enim & habitaculo cœlesti conditiones paternæ gloriæ habentur ab humanitate christi: secundum quam ibat ad patrem. D E

¶ DICVNT *ei discipuli eius. Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis.* Discipuli paulo

paulo ante tanq̃ muti ex tristitia effecti,ex post auditis sermonibus iesu consolatoriis,tum ex
F superuenturo paracleto,tum ex iteranda visione ipsius,tum ex promissa efficacia impetrandi in noĩe eius,tum ex cõmendato amore cõmendata que fide ipsorum erga eum &c.resipiscentes loquuntur.& tria dicunt. Primum quod modum loquendi promissum à Iesu (scilicet nõ in parabolis)iam appet impleri.Et ꝓpterea demonstrando præsens tempus tanquam ꝓmissio non fuerit facta in longum tempus,dicunt.ecce nunc manifeste loqueris,absq; metaphoris. *Nunc scimus.* Dicunt secundo quod nunc scimus. *Quia.*pro,ꝙ, *scis omnia.*scilicet etiam intima cordium & futura. Quemadmodum enim primum dixerunt quia videbatur eis qđ Iesus aperte locutus fuerit dicendo quod ipse pater amat vos quia vos me amastis & credidistis &c.Ita hoc secundum dicunt quia Iesus in cõsolatoria hac instructione tetigit oẽs passiones eorum,satisfecit oĩbus affectibus eorum,promisit oĩa desiderabilia ab eis ad vitam spũs & gaudium internum spectantia. *Et non opus est tibi vt quis te interroget.* Si scire omnia significaret scire omnia quæ disci possunt,affirmandum fuisset opus esse interrogatione (quoniam
G ratio exigit vt interrogemus scientes,& non ignorantes)sed quoniam Iesum scire omnia significat scire etiam oĩa futura & oẽs affectus ac desideria ignorantiasq; singulorum,ideo cõsequenter quadrat quod non opus est tibi,nõ opus est ex parte tua vt quis interroget te.vtpote qui absq; interrogatione scis oĩbus & singulis ignorantiis,affectis,desideris euentibusq; prouidere. *In hoc credimus quia.*pro,ꝙ, *a deo existi.* Tertio dicunt motiuum apud eos validum ad firmandum eos in credendo ꝙ Iesus à deo exiuit. Dico autem ad firmandum:quia teste iesu iam crediderant quod ipse à deo exiuit. Vnde quum dicitur in hoc credimus, firmitatem suæ fidei significant. *Respondit ei iesus,modo creditis?* interrogatiue lege,intorquendo in eos infirmitatem propriæ fidei,ipsimet ignotam:hoc est modo estis firmi in fide? *Ecce venit hora.* Præsentis tẽporis est venit. *Etiam venit.* hoc est etiam adest. *Et dispergamini vnusquisque in propria.* percipite quanta est infirmitas fidei vestræ,quod in prõptu est vt fugiatis. Quod aũt dicit in pro
H pria,non significat domos proprias(quum Apostoli essent Galilæi,nec haberent proprias domos in illis locis circa Hierusalem in quæ dispersi sunt)sed appellatione propriorum intelligit latibula ad propriam cuiusq; salutem quæsita. *Et me solum relinquatis.* vt rei ꝓbauit euẽtus. *Et non sum solus:quia pater mecum est.* Ne intelligerent discipuli quod propter seipsum dixerit hæc verba iesus(tanquam verba querula ꝙ ipsum essent relicturi)subiungit de seipso quod ipsis oĩbus fugientibus quamuis remaneat solus,destitutus societate amicorum hominum,nõ tamen remanet destitutus à patre deo:quia deus pater semper cum eo est, plus potens quam oĩs societas humana. *Hæc locutus sum vobis.* Cõclusio est & fere per oratio totius sermonis á cœna habiti. *Vt in me pacem habeatis.* Fructus euentus continet duo.scilicet pacem,& in me.habere enim pacem in iesu.est fructus vniuersarum sanctarum actionum & passionum. Nam tam habere pacẽ non in iesu nihil est,quã esse in iesu sine pace nihil est. Fides enim informis mortua est:& pax sine iesu,velut corpus sine capite est.

I ¶ *In mundo pressuram habebitis.* ꝓ,habetis. Ne errarent intelligendo pacem habendam in iesu annexam habere pacem mundi,repetit quod diffusius dixerat quod in mundo existentes simul cũ pace in iesu haberent afflictiones,non pacem mundi sed perturbationes, afflictiones & oppressiones &c.mundi. *Sed confidite.* persistite inter pressuras mundi cum secura & certa spe superandi & coronam assequendi æternam.

¶ *Ego vici mundum.* Ex duobus capitibus fiduciam discipulorum fouet. Alterũ est,quia mund⁹ est victus à me.victo enim regno aliquo à principe exercitus,fidentiores redduntur milites ad debellandas particulas aliquas. ¶ Alterum est,quia ipse iesus caput eorum vicit mundum: vt non solum ab exemplo victoriæ sed etiam à præsidente victore confidant. magna enim confidentiæ pars est tum exemplum victoriæ,tum præsidentia victoris principis. Et vere san
k cti non in propriis viribus sed in victoria christi confidunt in tribulationibus & persecutionibus,præsidio christi victoris innitentes. ¶ Dicit autem vici,quamuis adhuc victoria non esset consummata:vel quia quod parum deest nihil deesse videtur,vel quia tam passio quã meritum passionis eius & mortis iam incœperat:ac per hoc victoria iam inchoata erat,quę in morte fuit consummata.

CAPVT XVII.

H AE C *locutus est iesus*. Historiā texens, ordinem subiunctę orationis ad supradictum sermonem declarat secundum ordinem temporis quo post sermonem relatum subleuauit oculos. Et *subleuatis oculis*. Deest. suis, *in cœlum*. modū exteriorem quo orauit describit: vt exteriore motu internum mentis motū similem intelligamus. *Dixit*. Docuerat verbis se esse vitem & discipulos palmites: exercet modo facto orationis officium vitis orando & petendo pro ipsis. Et quoniam instruxerat discipulos, ꝙ modus fructificandi erat media oratione pluresq; reperiit hoc, propterea vt non solum verbo sed facto induceret discipulos ad fructificandum orando, coram ipsis orat. & quod amplius est, ad instruendum discipulos vt postq̄ docuerint gentes adiuuent illas orationum suffragio, post sermonem orat pro eis. Imo si perspecta fuerint promissa in sermone antedicto adimplenda per spiritum sanctum, orat vt impleantur promissa. Tria siquidem officia descripta sunt exercenda â spiritu sancto scilicet arguere mundum, docere, consolariq; apostolos, & glorificare ipsum Iesum. Hæc enim tria in hac oratione tangit, ordine retrogrado. inchoat siquidem â glorificatione sui. *Pater venit hora*. Oratio hæc est Iesu secundum humanam naturam: quia eius est orare. Et dicitur venisse in preterito, quia inchoata erat hora mortis eius. Venit aūt electa & desiderata. *Clarifica*. pro, glorifica, *filium tuum*. Ecce prima petitio qua petit glorificari. miraculis quidē in passione (petræ enim scissæ sunt, & sol obscuratus est, & tenebræ factæ sunt &c.) gloria autem corporis & gloria fidei christianæ in resurrectione, & deinceps merito passionis. ¶ *Vt*. Deest. &, *filius tuus clarificet*. pro, glorificet, *te*. Non solam petitionem sed fructum petitionis proponit. Supplicat, glorifica filium tuum ad hunc fructum vt & filius tuus glorificet te. Nō peto gloriam mei hominis sistere in homine, sed reflecti in gloriam tuā. *Sicut dedisti ei*. filio tuo. Modum dandi gloriam filio vt glorificet patrem, petit similem modo quo dedit eidem filio potestatem. Ita quod sensus est. ita glorifica filium tuum, ad hunc fructum vt filius glorificet te, sicut dedisti ei. *Potestatem omnis carnis*. ad hunc fructum. *vt omne donum. quod dedisti ei*. filio tuo. *det eis*. omnis carnis. *vitam æternam*. Vide singula. Dedit deus pater filio secundum humanam naturam potestatem acquirendæ omnis carnis: hoc est cuiuscunq; conditionis, ætatis &c, hominum. Dedit autem illi potestatem hoc fructu, vt oē donū datū christo hoī fructuosum sit ad dandū oī carni vitam æternā. In christo siquidē nihil fuit nō fructuosum ad dandum aliis vitā æternā. nam & corpus eius & aīa eius & gratię quęcūq; in eo, fructuosa fuerunt ad dandū cuiuscūq; cōditionis hoibus vitā æternā. Et ꝓpterea dicitur. vt oē, nullo excepto, ꝙ dedisti ei, filio tuo, det vitam eternā eis, cuiuscūque carnis. Postq̄ itaque petiit glorifica filiū tuū vt filius tuus glorificet te, petit modum, vt simili. s. mō fiat vtrūque: hoc est simili mō glorifica filiū ad hunc fructū vt filius tuus glorificet te, queadmodū dedisti ei potestatem trahēdæ vniuersæ carnis ad hunc fructū vt oē datum ei det illis vitā æternam. Si quæris quis est iste modus? respondetur ꝙ est munde. ita quod petit vt munde glorificetur quēadmodum munde executioni mandata sunt dona præconcessa. Nec per hoc intelligas peti aquæ munde: sed ad imitationem munditiæ qua ipse Iesus exercuit dona dei, christiani munde glorificent Iesum ad gloriam patris. *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum*. Ne vacillares putando extraneum quid allatum â christo ad similem modum, declarat quod in eo quod dictum est vitam æternam dictum est cognoscere patrem. Et intelligas propinquos esse illos fructus scilicet glorificare patrem & dare illis vitam æternam: quia est dare illis vt cognoscant patrem. constat enim viam ad glorificandum patrem esse, dare aliis vt cognoscāt patrem esse verum deum. Et hinc perpendere possumus quam propinque & ad propositum petat Iesus glorifica me vt glorificem te simili modo quo dedisti mihi potestatem lucrandi cuiuslibet conditionis homines simili fructu, scilicet vt omne mihi datum det illis vt cognoscant te solum &c. *Verum Deum*. Arriani fouent errorem suum ex isto textu: in quo manifeste filius alloquens patrem fatetur cognoscendū patrē, solum, verum deum. Si enim inquiunt pater solus est verus deus, sequitur ꝙ filius non sit verus deus. ¶ Sed cæci sunt: nolentes intelligere ꝙ dictio exclusiua seu exceptiua iuncta termino personali (puta patri seu filio) respectu essentialium, non excludit nisi â diuerso. constat aūt quod nec pater est diuersus â filio nec filius est diuersus â patre, secundum professionem fidei catholicæ. Et propterea dicendo ꝙ solus pater est deus, sensus est. pater est deus verus, & nullus diuersus â patre est verus deus. Qđ catholica fides profitetur. nō enim per hoc excluditur filius. Et ne Arriani dicant glosam logicam seu metaphysicam. conuincuntur Euangelio Matthęi capi. xi. nemo nouit filium nisi pater

pater. Si ex hoc quod solus pater nouit filiũ oportet excludere quẽcunq; alium etiam non di
F uersum, sequitur quod filius non nouit seipsum. Et similiter quum subiungitur neq; patrem quis nouit nisi filius, infertur ergo nec pater nouit seipsum. Hæc enĩ ridicula sequũtur ex hac Arriana perfidia ꝙ dictio exceptiua seu exclusiua addita termino personali respectu essentialium (quale est nosse, quale est esse deum, esse sapientem, potentem & hmõi) excludit ab alia persona. Et bene nota ꝙ nõ dicit vt videant sed vt cognoscant: quoniam ad literã est sermo de vita æterna non restricta ad modum quo habebitur in patria, sed cõi viæ & patriæ. Superius enim in capi. vi. expresse dixit, qui credit in me habet vitam æternam. vita siquidẽ æterna habetur hic inchoatiue, cognoscendo solum verũ deum &c. & in patria cõpletiue, videndo. *Et quem misisti Iesum christum.* Non sufficit ad vitam æternam cognoscere deum, sed oportet etiam cognoscere deum hoĩem. Missus enim Iesus christus, deus homo est. Neq; siquidem in hac via habetur æterna vita inchoatiue nisi cognoscatur Iesus christus: nec in patria habetur ęterna perfecte nisi cognoscatur Iesus christus. Remaneret enim desiderium fidei nõ
G satiatum si non cognosceretur Iesus christus in quem credidimus.

¶ *Ego te clarificaui.* pro, glorificaui, *super terram.* Declarat executum se esse quod dixerat, vt oẽ quod dedisti ei det eis vitam æternam. Declarat autem illud omne trifariam.

¶ Primo quantum ad potentiam datam ei. ego te glorificaui, vsus sum potentia mihi data ad glorificandum te, super terram, miraculis multis. ¶ Secundo quantum ad officium redemptionis humanæ, subiungendo. *Opus consummaui.* iam habet pro facto quod continue prosequebatur. *Quod dedisti mihi vt faciam.* Non dicit quod præcepisti mihi, vt plus significet. s. donum exequendi. multa enim præcipit deus quæ non dat exequi. Vnde & scriptum est, Scio ꝙ continens esse non potero nisi tu dederis. *Et nunc clarifica.* pro, glorifica, *me tu pater.* Anteq̃ tertium subiungat, explicat qualem gloriam petit. Tanq̃ dicens. Ex quo ego & potestate &
H officio vsus sum ad gloriam tuam ad dandum eis vitam æternam, supplico vt debitam mihi ex merito operum gloriã gratuito exequaris. ipsum enim supplicare est petere gratuitã executionem glorificationis. *Apud temetipsum.* Ecce qualem gloriam peto: non eam quæ est apud homines & nõ apud deũ, sed eam quæ est apud deum, qualẽcunque interpretẽtur illam hoĩes. Gloria enim crucis & ignominiarũ ꝓ redẽptione humana, pro iustitia, pro veritate, gloria est apud deũ: q̃uis apud hoĩes ignominia reputetur. Et similiter gloria multa sæpe est apud homines quæ apud deum nulla habetur vt gloria tyranorum &c. Petit itaque talem gloriam q̃ sit apud deum probata *Claritate.* pro, gloria, *quam habui priusquam mundus fieret.* pro, esset, *apud te.* Primo petiit gloriam, deinde modum, postea qualitatem, & demum debitũ seu deriuationẽ. Est enim sensus. glorifica me ex gloria quam habui apud te, priusq̃ mundus esset, Gloria enim à christo petita, debita fuit ei multipliciter. Et prima debiti ratio erat ęterna gloria quã filius deus in sua diuinitate habet ab æterno. ex hoc enĩ ꝙ ꝑsona illa erat gloriosa apud deũ ab
I æterno, debita fuit humanitati assumptæ in vnitatẽ personæ gloria: & ex illa deriuatiua est in humanitatẽ gloria. Et propterea vltra alios modos debiti prius tactos, explicauit hunc aliũ excellentiorẽ modũ ex deriuatione à gloria æterna. Oratio enim hæc nõ solum est ad orãdũ sed ad instruendum. ¶ *Manifestaui.* Tertio quantum ad doctrinam. Disiunxit autẽ hoc tertium à primis duobus, quia illa duo spectant ad dandum vitam æternam pro quanto cõsistit in cognitione patris solius veri dei hoc aũt tertium spectat ad dandum vitam æternam pro quanto ad illam concurrit cognoscere iesum christum missum a deo patre: vt clare sequentia testantur. *Nomen tuum.* quo pater meus noĩaris & es. Non dicit manifestaui te (quia secundũ veritatem non erat manifestatus ipse pater apostolis vnde & Philippus dixit ostende nobis patrem) sed nomen tuum, hoc est quod vere noĩaris pater meus. quod antea ignorabatur. Mysterium enim trinitatis q̃uis vtcũque à prophetis cognitum fuerit, fuit tamen innoĩatum ꝓ-
k priis noĩbus patris & filii & spiritus sancti anteq̃ iesus nomen patris sui manifestaret.

¶ *Hominibus quos dedisti.* Non oĩbus hoĩbus manifestaui, sed illis quos tu mihi homini dedisti interno gratiæ dono vt adhærerent mihi. *De mundo.* Nõ de cœlo missos se de mũdo electos, de communi hominum multitudine à mundanis affectibus abstractos.

¶ *Tui erant.* solius, inquantum fide in te deum tantummodo credebant: & quantum ad dona, à te tantum deo dona gratię habebant. *Et mihi eos dedisti.* Non priuando te illis, sed communicando mihi illos: & quantum ad fidem vt credant etiam in me hominem deum, & quantum ad dona, vt habeant dona etiam à me homine deo. Et dicit hoc ad significandum quales apud deum discipuli sui sunt scilicet de numero electorum. *Et sermonem tuum seruauerunt.* Ecce fructus primus manifestati à me nominis tui discipulis mihi à te datis.

¶ *Nunc*

¶ *Nunc cognouerunt.* Ecce fructus secundus directe intentus.s.cognoscere & quẽ misisti iesum christum. *Quia omnia quæ.* pro,ꝙ omnia quæcunq; *dedisti mihi, abs te sunt.* hoc est quod oĩa q̃ in me secundũ rem sunt dona tua, cognita sunt ab eis esse dona tua in me. Et hoc dicit ad explicandum cognitum fuisse ab apostolis id superius dixerat, vt oẽ ꝙ dedisti ei det eis vitam ęternam. Cognouerunt enim apostoli oĩa quęcunq; faciebat aut dicebat Iesus, esse à deo: nõ hæsitabant vnde essent miracula, doctrina & facta iesu: *Quia verba quæ.* pro, quæcunque, *dedisti mihi dedi eis.* Non dicit verba quæcunque locutus es mihi locutus sum eis, sed dicit quęcunque dedisti mihi dedi eis: ad significandum quod ratio quare cognouerunt apostoli oĩa Iesu Christi esse à deo, non fuit externum dicere, sed internum dare: hoc est quia tradidit internam notitiam in mentibus eorum. Et significatur notitia data appellatione verborum, dicendo verba quæcunque dedisti mihi dedi eis: vt intelligamus quod Iesus non omnẽ notitiam infusam animæ suæ transfudit in discipulos, sed illam tantum quę est ei data sub rõne verborum: hoc est dicẽdorum: multa enim data sunt ei nõ dicẽda: verũ quecũq; data sunt ei vt dicẽda in hac via, dedit apostolis interna doctrina. Et hinc cognouerũt apostoli oĩa iesu esse à deo. *Et ipsi acceperunt.* intus verba data. efficax enim datio monstratur ex acceptiõe subsequuta doni dati. *Et cognouerũt vere quia.* p,ꝙ, *a te exiui.* sumẽdo carnẽ. Ecce tertius & principaliter intẽtus fructus.s.cognoscere & quẽ misisti Iesum christũ. *Et crediderũt quia.* p,ꝙ, *tu me misisti.* Differẽtia inter hæc duo(.s.à te exiui, & tu me misisti) non est penes naturas: quoniam tam exitus quam missio tẽporalis, est secundum naturam humanam. sed penes autoritatem. nam dicẽdo à te exiui, autoritas in ipso exeũte significatur: vtpote propria voluntate exiẽs. dicendo autem tu me misisti, autoritas in patre mittente significatur. ¶ Duo autem dicit de apostolis. scilicet ꝙ cognouerunt & crediderunt. & oportet vtrunq; esse verum. propter qđ in textu adiungitur cognouerunt vere, tanq̃ fructus accepti doni. Recole superius pluries dictam differentiam inter cognoscere rem gestam & vniuersaliter sic esse in seipsa seu in seipso, vel credendam: & intellige quod apostoli vere cognouerunt Iesu à deo exitum, non in seipso sed indubitanter credendum: & propterea crediderunt id quod cognoscebant esse credendũ. *Ego pro eis rogo.* Postq̃ absoluta est prima orationis pars (qua rogauit pro gloria sua) transit ad secundam, rogans pro discipulis. Et hoc ipsum explicat, ad instructionem nostram. *Non pro mundo rogo.* Differentiam inter discipulos & mundum quantum ad beneficium huius orationis, explicat. Et per mundum intellige homines mundi sine delectu. *Sed pro iis quos dedisti mihi.* Ecce differentiæ: quia isti dati sunt mihi à te, quia horum cura mihi incumbit ex hoc ipso quod dedisti eos mihi. *Quia tui sunt.* æterna electiõe. *Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.* Ne erraremus putantes propria aliquam esse patris quæ nõ essent etiam filii. subiungit oĩa esse eis cõia. Ita quod nõ solum diuina essentia. sapientia, potentia & hmõi, sed etiã electa & possessa quæcunq; cõia sunt, indiuisa sunt respectu patris & filii. *Et clarificatus sum.* pro, glorificatus sum, *in eis.* Secunda ratio quare rogat pro eis. Primam quidem rõnem ex parte patris sumpsit, dicendo pro iis quos dedisti mihi. hanc verò secundam ex parte sui sumit, dicendo & glorificatus sum in eis: non tam facto q̃ decreto. parum siquidem glorificatus hactenus fuerat Iesus in apostolis, sed immobili decreto diuinæ dispositionis posita erat glorificatio Iesu in apostolis: vtpote in eorum mentibus, moribus, actibus, prædicationibus, passionibus fructibusq; glorificandus in hoc mundo. Vnde merito ex parte sui Iesus rogat pro eis.
¶ *Et iam non sum in mundo.* Tertiam ad idem rationem apponit, incipientem ex sua absentia à mundo. demonstratur enim tempus mortis eius tanq̃ præsens: vtpote certissime instans. Sed hæc à mundo absentiæ iesu ratio, imperfecta est rogandi pro Apostolis ratio, nisi adiungeretur ꝙ apostoli remanerent in mundo. Et ideo hanc tertiam rationem ex parte apostolorũ remanentium in mundo absq; iesu, sumit adiungendo.

Marginal letters: A, B, C, D, E

¶ *Et hi in mundo sunt.* Eodem modo intellige apostolos esse in mundo quo iesus non est in mundo. nam Iesus à tempore suæ mortis non est in mundo: hoc est cum hominibus communiter corporaliter existens: Apostoli autem remanebant communiter cũ hominibus corporaliter existentes. & propterea indigebant adiuuari intercessione Iesu ad patrem.
¶ *Et ego ad te venio.* Ne errares putando Iesum morte non esse in mundo (sicut alii homines mortui non sunt in mundo) adiunxit singularissimum priuilegium sui recessus à mundo, scilicet quod ego ad te patrem meum venio. Moriendo siquidem recedebat à communi hominum mortalium consorsio: sed ibat ad immortalem vitã corporis assumendã, ad incorruptibilem gloriosumque statum conformem patri incorruptibili ac glorioso assequẽdũ, ibat ad

potiẽdum

potiendum regno dei. *Pater sancte.* Post rationes quare rogat pro apostolis subiungit ipsam
F orationem breuissimam. & deinde prosequitur singulas eius particulas. Appellat itaq; patrẽ sanctum, quia effectum sanctitatis petere intendit: & formaliter loquẽs, â patre quatenus san cto petit. Sanctitas autem quum sit perfecta munditia, soli deo per excellentiam: cõuenit: qui solus est mundus ab omni potentialitate. *Serua eos.* Ecce petitio, inferius declaranda.

¶ *In nomine tuo.* in studio & affectu noĩs tui, non gloriæ & famæ propriæ. *Quos dedisti mihi.* Explicat simul ex parte patris, ex parte sui, & ex parte discipulorum quod sunt electi quos petit seruari sanctos: dicendo quos dedisti mihi. *Vt sint vnum sicut & nos.* Ecce fructus ad quẽ petit seruari electos sanctos: vt scilicet sint vnum quemadmodum & nos (scilicet tu & ego) sumus vnum. ¶ Et nota hic tria, ne sæpius oporteat in hoc capitulo repetere. Primum est qđ pronomen nos demonstrat patrem & Iesum secundum quod homo. Quod ex eo secundum planum literæ sensum habetur, quod ille demonstratur qui orat: constat autem quod filius hoĩs est orare. & propterea in tota hac oratione demonstratur Iesus secundum quod homo.
G ¶ Et bene nota quod non demonstratur deus, sed pater quem alloquitur: quia non intendit dicere vt sint vnum sicut nos scilicet deus & ego filius hoĩs. tum quia deus & filius hoĩs non possunt appellari nos. nam pronomen nos plures personas demonstrat: Iesus autem homo & deus non sunt duæ sed vna persona. sed Iesus homo & pater sunt duæ personæ demonstratæ pronoĩe nos. ¶ Secundum est. quod non dicit vt sint vnum quantum & nos, sed sicut & nos: quia nõ significatur ꝙ quanta est vnitas inter filium hoĩs & patrem, tanta sit vnitas inter apostolos & Iesum. Sed significatur quod quemadmodum filius hoĩs & pater sunt vnum, ita apostoli & ipse sunt vnum. Tertium est. quod filius dei homo & pater, sunt vnum nõ natura (alia enim est natura filii dei vt homo. & alia est natura patris) nec persona (alia est nãque persona Iesu & alia persona patris) sed sunt vnum indissolubili vinculo charitatis mutuę: & inde donorum spiritualium, hinc pleni vsus illorum donorum. & præter hoc sunt vnum
H vnitate glorię beatitudinis: quia Iesus homo erat non solum viator sed etiam comprehẽsor. Et hunc vnitatis modum non adæquandum sed imitandum atque deriuandum petit in discipulos: vt scilicet vinculum adsit firmum mutuę dilectionis relatæ in deum, & dona habeant ab ipso spiritualia ad quorum vsum omni conatu studeant in hac vita, & tandẽ assequãtur vnitatem gloriæ. Hic est fructus ad quem electi seruãtur in sanctitate. Et hæc nota semel pro semper in sequentibus. *Quum essent cum eis.* D eest. in mundo. Completa summa totius petitionis, prosequitur singulas eius particulas: inchoans ab illa particula pater, reddendo triplicem rõnem quare commendat eos patri. Prima est quia ipse Iesus functus est officio seruãdi eos. Quum essem, inquit, cum eis, hoc est cõicans cum illis in carne mortali & conuersatione passibili, non seorsum sed communem me exhibens mundo. *Ego seruabam eos in nomine tuo.* quod peto â te serua eos in nomine tuo ego faciebam.

Quos dedisti mihi ego custodiui. Declarat ab effectu quod ipse seruabat apostolos in sanctitate.
I Et intellige dedisti scđm adhęsionẽ officii. *Et nemo ex eis periit nisi filius perditionis.* Ex hac exceptione apparet ꝙ diximus. s. sensum esse, quos dedisti mihi secundũ adhæsionẽ officii & gradus apostolatus: alioquin locũ nõ haberet exceptio. nã ex æterna p̃destinatiõe datis Iesu, nullus periit. Appellatur aũt hebraico more filius perditiõis dignus perditiõe passiua: seu plenus perditiõis actiuæ. Quẽadmodũ dicũt filius mortis, hoc est dignus morte: & filii nuptiarũ pleni gaudii nuptialibus. iudas enim vtroq; mõ filius perditiõis fuit. *Vt scriptura impleatur.* Ratio quare vnus ex apostolis perierit, redditur vt scriptura impleatur. Et est sensus ꝙ ad implendã scripturã electus est iudas q̃uis perditionis filius inter apostolos. Hic est enim directe intentus sensus: quoniam intendit reddere rõnem quare nõ oẽs apostolos seruauerit. ¶ Quãuis etiã verũ sit ꝙ ipsa culpa iudę ordinata nõ causata est ad adimpletionẽ scripturę. deus eni
k mala ordinat in bonum. ¶ *Nunc autem ad te venio.* Secunda ratio redditur ex bono interni gaudi spiritualis ad quod seruandi sunt. quod modo ipse studet ingerere. Prima enĩ ratio ex præterito officio ac fructu, hæc autẽ ex præsẽti officio simul & fructu seq̃tur redditur. Et ꝓpterea dicit. nunc, in præsenti, ad te venio, relinquens mundũ, subtrahens corporalẽ p̃sentiam meam istis qua seruabam eos. ¶ *Et hæc loquor.* nunc. *in mundo*. adhuc communis mundo. Ecce officium præsens. ¶ *Vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis.* Ecce consequens fructus officii presentis, vt participent internum meum spirituale gaudium, nõ vidẽdo sed experiendo in semetipsis, intus in propriis animis impletum effectum: hoc est enĩ ad quod eos seruari oportet. ¶ Et sicut prima ratio respicit serua eos in noĩe tuo, ita hæc secũda respi-

da respicit subiunctũ vt sint vnũ sicut & nos. Gaudiũ enĩ Iesu vnitatẽ illã cõsequitur:& gau-
diũ Apostolorum vnitatẽ quoq; charitati & vsus cũ donis spiritualib⁹ cõsecutũ est. Ego dedi A
eis sermonem tuum. Tertia ratio nõ dicit ego dixi eis, sed ego dedi eis: vt ĩtelligam⁹ donum
internum insiti diuini sermonis in animis discipulorũ. & ꝑcipiam⁹ Iesum ideo cõmẽdare
discipulos patri, quia datũ à iesu sermonis paterni donũ occasio est vt discipuli odio habeã-
tur à mundo. ¶ Et mundus eos odio abuit. & cõmunes homines mundi eos, suscipiẽtes sermo-
nem tuum, odio habuerunt. ¶ Quia non sunt de mundo. hoc est quia nõ cõstant doctrina, mo-
rib⁹, vita ac studiis mũdanis, seu ortis ex mũdo. ¶ Sicut &. Superfluit &. Legẽdũ est. sicut ego
nõ sum de mundo. Sermo tuus acceptus ab apostolis ꝑ me, facit eos nõ esse de mundo quo ad
studiũ, mores, affectũ & c. quẽadmodũ ego quoq; nõ sum secundũ affectũ, studiũ, vitã, mores,
verba & c. de mundo. similes mihi quoad hoc fecit. Et adiũxit hãc similitudinẽ ad significã
dum nõ esse malum effectum sermonis à se dati, q̃uis huiusmodi effectum cõcomitetur ꝙ
mũdus eos odio habet. Nõ rogo. Prosequitur illã petitionis particulã, serua eos. ¶ Vt totas B
eos de mũdo. hoc est de cõuersatione & vita in hoc mũdo. Sed vt serues eos à malo. Nõ di-
cit vt serues eos à tribulationib⁹ ab odiis, à ꝑsecutionibus, sed à malo: hoc est vt serues eos ne
aliquid proueniat eis in malũ, ne cedat in malum. Diligentib⁹ enĩ deum omnia cooperãtur
in bonum. & nulla tribulatio cedit in eorum malum: quod est malum ęternæ separationis à
deo. De mũdo nõ sunt, sicut &. Superfluit &. ego nõ sum de mundo. Repetit pauloante alla-
tam rationẽ nõ tamẽ suꝑflue: quia pri⁹ attulit Apostolos nõ esse de mũdo ad similitudinẽ sui,
ꝑ ratione quare mũdus eos odio habuit: modo autẽ affert idẽ ꝓ ratione vt nõ tollitur demũ-
do sed seruẽtur à malo. Hoĩes enĩ tales sunt quibus mũdus indiget, & merẽtur seruari à malo.
Sanctifica eos in veritate. deest tua ꝓsequitur illã particulã sãctę. incepit enĩ dicendo pater sãcte.
proprie siquidem à sancto petitur sanctificatio. Sanctificare autem est mundũ facere relati-
ue ad deũ, est deputare seu offerre deo seu diuino cultui. Et in proposito ꝓ mũdificare sumi-
tur. petit enĩ vt pater mundificet Apostolos in veritate sua: de qua superius ꝓmisit ꝙ spũs san C
ctus ducet eos in omnẽ veritatẽ. Petit siqudẽ ad literã ꝙ pater sanctificet Apostolos in spũ
veritatis. hoc est enĩ sãctificare eos in dono in terno veritatis suæ. Ex tũc nãq; fuerũt Aposto
li in diuina veritate mũdificati ab omnibus ignorentiis passionibusq; quas habebãt: timẽdo
Iudæos & c. Et ꝓculdubio mundificatio ista facta fuit spiritu veritatis vitæ, doctrinæ & iusti-
tiæ ¶ Sermo tuus veritas est. Merito sanctificandi sunt in veritate tua, quia sanctificandi sunt ad
sermonem tuum prædicandum. sermo enim tuus veritas est. ¶ Sicut tu me misisti in mundũ, ita
& ego misi eos in mundum. Quemadmodum quum petiit serua eos, reddidit rationẽ ex functo
officio proprio seruando eos, & ex præsenti officio circa fructum in eis, ita modo petendo
sanctifica eos in veritate tua, affert prius proprium officium quo circa hoc fructus est: dicen-
do. sicut tu me misisti ita ego misi eos in mundum. Et est sensus quòd quemadmodum tu
me misisti ex charitate ad prædicandum mundo veritatem, ita & ego ex charitate misi eos D
ad prædicandum veritatem in mundum, & similiter sicut tu me misisti sicut agnum inter
lupos ita ego misi eos sicut oues inter lupos. & propterea egent vt tu sanctifices eos in veritate
tua. ¶ Et pro eis ego sanctifico meipsum. Ecce officium præsens quo Iesus sacrificat seipsum, pas-
sione & morte offerendo se pro eis. ¶ Si vis fiat in verbo sanctifico, parui refert: quoniã signi-
ficatum in idem redit. sanctifico. i. deputo, meipsum deo pro eis. hoc est enim offerre & sacri-
ficare seipsum deo pro eis. Sanctifico meipsum, hoc est mundum me facio à carnis corrup-
tibilitate & animi passibilitate. hanc enim munditiam faciebat offerendo se in cruce. ¶ Vt
sint & ipsi sanctificati in veritate. vt sint & ipsi mundificati in veritate, re & officio veritatis. subau-
di tuæ. Quamuis possit intelligi vt sint & ipsi sanctificati non ficte sed in veritate, vt ex meę
sanctificationis merito deriuetur ad eos in veritate sanctificatio. Et perpende connexionẽ nõ
tam peritorum quam requisitorum ad integritatem primi peti scilicet serua eos. nam ad per- E
fectã Apostolorum seruationẽ in nomine dei, exigitur eorundẽ mundificatio à malo timore,
malo amore, ignorantiis & huiusmodi: & quòd hæc sit interno dono spiritus veritatis.
¶ Non pro eis autem rogo tantum. Declarat extendi preces tuas etiam ad rogandum pro aliis
electis. Ex hoc enim quòd iesus in omnibus exauditus est, intelligimus quòd pro solis electis
credituris rogauit. in quibus solis verificatur fructus subiunctus. ¶ Sed & pro eis qui credituri
sunt in me per verbum eorum. non quia eorum sed quia verbum fidei est, commissum tamen eis.
Ideo non excluduntur ab hac oratione latro & Paulus, qui non erant credituri per prædica-
tionem Apostolorum: quoniam erant credituri per illud met verbum quod commissum est.
¶ Vt omnes. tam Apostoli quàm credituri per verbum eorum.

F ¶*Vnum sint.* charitatis vinculo. *sicut tu pater in me & ego in te.* Declarat modum vnitatis. Vbi aduerte quod superius ꝓposuit modum vnitatis (dicendo sicut & nos) sed nõ exposuit illum & propterea modo exponit tum modum vnitatis inter se patrem: tum modum vnitatis inter electos & ipsos, patré scilicet & Iesum. Et modũ quidé vnitatis inter se & patréexponit dicẽdo. sicut tu pater in me & ego in te: hoc est sicut tu pater es in me homine sicut amatus in amamte, sicut veneratus in venerente, sicut in obsequẽtissimo filio &c. & ego, homo, in te, sicut dilectus, sicut in quo tibi bene complaceat &c. ¶*Vt & ipsi in nobis vnum sint.* Ecce expositio modi quo ipsi omnes electi debant esse vnũ in no bis scilicet in patre & me. Et significatur modus iste vt fructus vnitatis inter patré & Iesum per coniunctioné vt. Sunt autem electi vnum in patre & Iesu, in hoc ipso ꝙ sunt vnius fidei, spei & charitatis in dilectione actiua erga eos patris dei & Iesu hoïs. Dilectio siquidem qua pater diligit electos, & similiter qua Iesus homo diligit electo, est qua electi sunt in deo & Iesu: iuxta superius dicta in parabola de vite. manete in me, manete in dilectione mea. Et vtraque dilectio est causa spiritualium donorum in electis. paterna quidem principalis: IESV autem meritoria & minis-
G terialis. ¶*Vt credat mundus quia.* ꝓ, quod, *tu me misisti.* Fructus vnitatis christianorum in deo patre & Iesu, apponitur propagatio fidei ad vniuersum mundum: vt intelligamus extensioné fidei non tam fieri prædicatione quám virtute vnitatis christianorum in deo & Iesu. Vidẽs enim mundus christianos vnum esse fide, spe & charitate, studio, moribus &c. secundũ deũ & iesum, mouetur ad credendũ ꝙ iesus est vere Mesias, & vere homo missus á deo, est vere filius dei missus in mundum. ¶Experientia autẽ testatur verũ esse quod dicit dominus: quoniam ex quo christiani parum aut nihil sunt vnũ in iesu & patre, non extenditur fides Christi sed continue diminuitur, nõ sequitur fructus vt credat mundus: hoc est cõmuniter homines mundi. ¶*Et ego claritatem.* pro, gloriam, *quam tu.* Superfluit tu. *dedisti mihi, dedi eis.* Pro-
H sequitur aliam particulam petitionis: illam scilicet in noïe tuo. declarando similiter officiũ proprium quo in hoc fructus est cum fructu. Nomen ad gloriã spectare, ímo gloriã in noïe cõsistere & econuerso, patet. Et propterea petendo serua eos in noïe tuo, quũ snbiunxisset quũ essem cũ eis ego seruabã eos in noïe tuo, modo declarat quomodo hoc fecit: dicẽdo ꝙ gloriã quã dedisti mihi ego dedi eis. Gloria data à patre iesu, est ꝙ iesus venit in noïe patris sui ego inquit veni in nomine patris mei. non veni quęrens gloriam meã, ꝓpagaturus nomé meũ, sed nomen & gloriam patris mei. Hanc inquam gloriam nominis tui quã dedisti mihi, magno dono spirituali à te accepi ego homo, dedi eis, dono etiã spirituali interno dedi eis.. Magnũ donum est vt discipulorũ animi, studia, affectus solã dei gloriam quęrerẽt, sola dei gloria delectarentur. In hoc. enim succubuerunt oés philosophi & magnates mũdi, quantũcũq; vide-
I rentur ꝑditi virtutibus. Et propterea specialiter meminit huius doni. ¶*Vt sint vnũ sicut & nos vnũ sumus.* Eundé exponit fructũ datę glorię qué dixerat fructũ orationis & seruationis: vt intelligamus destructiuũ vnitatis christianorum in deo de christo esse gloriam propriã, nomé ꝓprium. & seruari vnitatem in Christo quamdiu perseuerat donum quęrendi nomen & gloriam dei, q̃diu perseuerat donum delectationis in nomine & gloria dei ac Iesu, q̃diu sumus contenti illa gloria in hoc mundo quam dedit deus Iesu in hoc mundo: vt scilicet gloriaremur in solis iis quæ dei sunt. ¶Ego (*in eis & tu in me.*) Continue auget expositionem. Primum ꝓposuit vnitatis modum: deinde exposuit illum: nunc autem exponit ordinem inter has vnitates. Ordo enim inter vnitatem electorum cum iesu & vnitatem *inter* Iesum & patrem, exponitur dicendo. ego in eis, ecce vnitas inter iesum & electos, & tu in me, ecce vnitas inter patré & iesum hominẽ: ad significandum ꝙ ex hac deriuatur illa. vt intelligamus ꝙ ex hoc ꝙ pater est dilectus, veneratus &c. a iesu, ipse iesus est dilectus & veneratus &c. á nobis. ¶*Vt sint consummati in vnum.* Ecce fructus: qui non ꝓprie est tertia vnitas, sed est explicatio perfecte vnitatis. Exigitur enim ad perfectam vnitatem electorum in iesu vt etiam sint vnum inter se, non qua-
K litercumq; sed ꝑfecta vnitate: vt sint singuli aliorum membra, vt simul cõpatiantur, simul congaudeant &c. ¶*Et cognoscat mundus.* Deest vt. Legendum est. Et vt cognoscat mundus *quia.* pro, quod, *tu me misisti.* Ecce iterum idem fructus cum augmento. ex huiusmodi enim cõsummata ꝑfecta bonitate, nata est prouenire extensio fidei christianæ. ¶*Et dilexisti eos sicut & me dilexisti.* Ecce augmentum fructus: vt non solum cognoscat mundus ꝙ tu me misisti, sed etiã quod tu dilexisti eos sicut dilexisti me. Ex perfecta enim vnitate christianorum habetur vnde mundus cognoscat ꝙ deus diligit christianos quemadmodum dilexit & Christum, dando illis spiritualia dona ad imitationem donorum spiritualium quæ data sunt Christo homini. ¶ *Pater quos dedisti mihi.* Prosequitur illam petitionis particulam quos dedisti mihi dupliciter. Primo quo ad ipsos in seipsis. & deinde relatiue ad mundum, ex quo sunt electi.

¶Volo

Volo. Quia non est petentis dicere volo, admiscet Iesus tot petitionibus competentibus sibi secundum ꝙ homo, actum conuenientem sibi secundum ꝙ deus, tum ne errares à diuinitate eius: tanquam longe vagatus inter ea quæ humanitatis suæ sunt. Tum ad inferendũ ꝙ nõ ea petit quin ipsemet secundum ꝙ deus sit author & largitor præcipui petiti. ꝙ est æterna fœlicitas. ¶ *Vt vbi sum ego*. Non dicit vbi ero ego, sed vbi sum: significãs fælicitatem à loco. Est enim sensus, vt in qua fælicitate sum ego. Erat enim Iesus & secundum ꝙ deus & secundum ꝙ homo, beatus. nam erat verus compræhensor secundum superiorem animæ partem. A

¶ *Et illi sint mecum*. id eadem beatitudine sint mecum fœlices. ¶ *Vt videãt claritatem*. pro, gloriã, *meam quam dedisti mihi*. De gloria animæ Christi est sermo: vt patet ex eo quod subiungitur. ¶ *Quia dilexisti me*. Gloria enim diuinitatis non est data filio á patre quia pater dilexerit filiũ: sed est ei data naturali generatione. ita quód non voluntate cuius est diligere, sed natura (cuiꝰ est generare) dedit pater filio diuinitatis gloriam. Sed gloriam animæ dedit pater filio quia dilexit eum. Et intendit per hoc quód fœlicitatem quam electi habebunt communen cum Christo concomitabitur videre gloriam Christi hominis. B

¶ *Ante constitutionem mundi*. Singularissimum est in Christo quôd persona dilecta erat ante cunstitutionem mundi: quamuis gloria ad quam diligebatur fuerit multo post constitutioné mundi. Quia enim dixerat volo, ideo subiunxit personam suam dilectam ante mundi constitutionem: vt hinc intelligeremus quód secundum illam naturam dicit volo, secundũ quã erat ante constitutionem mundi. Et vt clare textus porrigat sensum punctandum est inter dilexisti & me. Ita quod ratio redditur gloriæ iam tunc datæ animæ Christi, non meritum sed dilectio personæ ante mundi constitutioné existentis: hoc est paterna dilectio terminata ad personam filii. Et vere sic est: quia nullo merito anima Christi beatificata est, sed ex hoc quod deus voluit beatitudinis bonum personæ diuinæ. beatitudo enim animæ Christi est beatitudo personæ diuinæ existentis ante mundi cõstitutionem. ¶ Et dicit dilexisti, absolute, & non dilexisti ad hoc: quoniam deus dilexit personã filii non ad hoc vel illud, sed simpliciter & absolute a dõne bonũ gratiæ & gloriæ. ¶ *Pater iuste*. Proseqtur eãdé particulã quos dedisti mihi, penes differentiam inter ipsos & mundum, ex quo electi sunt. ¶ Et aduerte quod sicut superius petiturus sanctificationem, appellauit patré sanctum, ita mó expositurus iustitiam, appellat patrem iustum: vt intelligamus non acceptione ꝑsonæ sed iustitia, effecta esse quæ subiunguntur. Quæ ideo subiunguntur ex diuina prodire iustitia vt tertium officiũ spiritus sancti (scilicet arguet mũdum) vt disparitas officiorum spiritus sancti respectu mũdi & electorum, declaretur ex iustitia diuina prodire. ¶ *Mundus*. Deest ei. Legendum est. & mũdus *te non cognouit: ego autem te cognoui*. Duas combinationes subiungit, & propterea inchoat à coniunctione &. Prima combinatio, iustitiæ est. & mundus te non cognouit, ego autẽ te cognoui. ex tua iustitia pater deriuatur hęc differẽtia quod mũdus te nõ cognouit, ego auté te cognoui. Iustitię ení est ꝙ ego secũdũ humanã naturã cognoui te. debetur enĩ assũptę naturæ donũ cognitionis tui ex hoc ipso ꝙ assumpta est ad meã ꝑsõnã. Et similiter iustitię est ꝙ mundus te nõ cognouit. hãc siquidé pœnã dãni meruit mundꝰ, tum ex pctó originali: tum ex peccatis personalibus cõmuniter ab hominibꝰ mundi cõmissis. *Et hi cognouerunt quia* pro, ꝙ, *tu me misisti*. Ecce secunda cõbinatio etiam iustitię. Pronomé hi demonstrat quos dedisti mihi. Et quamuis gratiæ fuerit ꝙ sint electi de mundo & dati christo, iustitię tamen est vt electi & dati christo cognouerint ꝙ deus misit ipsum christum. debetur enim electis huiusmodi cognitio. Sicut gratiæ est ꝙ aliqua eligatur á rege in vxoré: sed eo ipso ꝙ est vxor, iustitiæ est vt sit regina, vt habeat authoritatem &c. ¶ *Et notum feci eis nomen tuum*. Non solum iustitię est quod electi cognouerunt me á te missum esse, sed etiam vt ego notificẽ non mundo sed electis nomen tuum. ego enim ad hoc teneor. ¶ *Et notum faciam*. post resurrectioné meã, quando aperte annũciabo ipsis de te patre meo. Acsi apertius dixisset. quod ego notificaui & notificabo nomẽ tuũ electis, iustitię est: ꝙ vero notificẽ mũdo, nõ iustitiæ sed redũdãtię est. Notificatio ení fit ꝓpter electos: sed fit publicę, ita vt redũdet etiã in nõ electo. *Vt dilectio*. Ecce finis, fructus ac ordo, qui nõ habet locũ nisi in electis. ¶ *Quia dilexisti me*. hominé, *in ipsis sit*. vt queadmodũ ad ipsos deriuatur per me notitia nominis tui, sic quoq; per me dilectũ á te extẽdatur dilectio tua ad ipsos diligẽdos: vt. s. & ipsi sint à te dilectĩ nã & hęc deriuatio iustitiæ est: quia ex merito Christi est. ¶ *Et ego in ipsis*. sim vt dilectus in diligentibꝰ. Debetur enĩ Iesu vt diligatur ab electis, Et hic est fructꝰ notitiæ nostrę de Iesu & de noié patris eiꝰ. Et sic omnes particulas petitionis sigillati prosecutus est Iesus excepta illa, vt sint vnũ sicut & nos. quam multipliciter inseruit aliis, tamquam per singulas intentum fructum. C D E

CAPVT XVIII.

AEC *quum dixisset Iesus*. Non dicit hæc quum orasset, sed dixisset, tum ad
significandum ꝙ oratio fuit exteriori voce dicta: & ipsa oratio fuit quoddā
F dicere discipulis, apostrophando ad patrem tum respectu ultimo dictorū:
quæ nō fuerunt orantis sed dicentis, ab illo loco pater volo vt vbi ego sum,
vsque ad calcē dictorum. Et cōtinuat subiuncta gesta præcedētibus dictis,
vt intelligamus cōtinuationē fuisse: ita ꝙ dictis his immediate sequut⁹ est
egressus subiunct⁹. Hoc enī suppleuit euāgelista omissum ab aliis ¶ *Egressus est cum discipulis suis trans torrentem*. Non dicit absolute egressus est, trans torrentē. iā enim
in fine xiiii. capituli dixerat ipsum egressum ē cœnaculo, dicēte Iesu surgite eamus hinc. verba enim illa cum effectu intelliguntur. Sed dicendo egressus est trans torrentē, significat ꝙ ire
ab Hierusalem trans illum, erat egredi: vt intelligamus locum eis torrentem, esse infra septa
Hierusalē seu suburbiorum eius. Quocirca iungendo hæc tria (surgite eamus hinc, in recessu
à cœnaculo: & longum deinde sermonem, tribus capitulis recitatum. & ꝙ cum finiisset hunc
sermonē egressus est trans torrentem) videtur ꝙ sermonem prædictum in via dixerit à cœ-
G naculo vsq; ad ripam torrentis. Hoc enim non solum consonat huic euangelistæ sed etiam
aliis, describentibus ꝙ hymno dicto exierunt in mōtem Oliueti. hymnus namque fuit dict⁹
tunc quum dixit, surgite eamus hinc. nam tunc surrexerunt à mensa. ¶ *Cedron*. In textu Græ-
co cedron genitiuus est pluralis, significans cedrorum. Verum nōnulli putant textus Græcos
corruptos ab imperitis Hebreę linguæ: quia torrens iste apud Hebręos appellatur torrēs chi-
dron. & est singularis numeri: & significat obscuritatem. afferuntque testimonia multa ex sa-
cra scriptura, nominantia torrentē illum torrentē chidron. tum. ii. Reg. xv. tum. iii, Reg. xv.
tum Hiere. xxxi. An aūt verum sit corruptum esse textum, asserere non audeo propter articu-
lum pluralis numeri qui in Græco apponitur. Multū tamē verisimile apparet euangelistam
nominasse torrentem nomine proprio apud Hebræos: ex eo ꝙ torrens ille Hebræorū erat, &
H iuxta eorum primā ciuitatē, & tali nomine in scriptura nominatum sciebat. Nec est á ratiōe
alienū vt imperitia linguę Hebręę corruperit & dictionē & articulum. Siue itaq; chidron siue
cedrō nominetur, certū est torrentē illū qui apud Hebręos chidrō dicitur significari: qui est i-
ter Hierusalē & mōtē Oliueti. & ioānē supplere ꝙ alii euāgelistæ omiserāt de trāsitu hui⁹ torrē-
tis. ¶ *Vbi erat hortus*. Alii dicunt in villā quę dicitur Gethsemane: Ioannes describit locū ma
gis in specię, nominando hortum existentem in illa villa seu in illo agro. ¶ *In quem introiuit ip
se & discipuli eius*. ad orandum & expectandum iudam proditorem. ¶ *Sciebat autem & iudas
qui tradebat eum, locum*. Ne putares quôd Iesus latebras quęreret, declarat euangelista locum
notum Iudæ: vt intelligamus ꝙ Iesus elegit ire ad locum notum proditori. ¶ *Quia frequenter
iesus conuenerat illuc cum discipulis suis*. Ne hæsitares vnde sciebat Iudas locum illum, rationem
notitiæ describit. *Iudas ergo cum accepisset cohortem* gentilium militum: vt authoritatem Ro-
manam vererentur si qui forte occurrerent in via defensuri iesum. ¶ *Et a pontificibus*. pro,
I principibus, sacerdotum, & *pharisæis ministros*. A curia seculari cohortem & à curia eccle-
siastica ministros iudas accipit: vt quod vtraque authoritate fiebat, nemo præsumeret impe-
dire. ¶ *Venit illuc*. in hortum sibi notum: in quo sine tumultu turbæ, poterat ipsum tradere
in manus cohortis & ministrorum. ¶ *Cum laternis*. pro, lucernis. Ab officio lucendi intel-
lige significata vasa illa quæ lucem velatam (transparentem tamen) continent. nā preter has
lucernas habebant faces luce non velata. ¶ *Et facibus & armis iesus itaque sciens omnia que
ventura erant super eum*. Subiuncturus euangelista quôd Iesus interrogauit quem quæritis, &
quôd processit eis obuiam, premittit quôd sciebat omnia quæ ventura erant super eum: ne
putares quôd nesciens interrogaret aut procederet. ¶ *Processit & dixit eis. quem queritis?* Vt
sponte se pati manifestet, vtque facilius voce propria discernatur à iuda nocte (cuius facies nō
tam facile discernebatur) dicit quem quæritis. tamquam optimum sui signū in nocte exhibēs
k Iudæ cognoscenti vocem eius. ¶ *Responderunt ei iesum Nasarenum. Dicit eis iesus. ego sum*. Nō
interrogat quid vultis à iesu Nasareno, aut ad quid quæritis eum? sed sciens se quęri ad
mortem, manifestat seipsum. ¶ *Stabit autem & iudas qui tradebat eum cum ipsis*. Vt intelligam⁹
quôd iudas etiam cecidit retrorsum, præmittit euangelista quôd, iudas stabat cum illis.
¶ *Vt ergo dixit eis ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram*. tanquam vox illa ꝑcussisset
eos omnes ita vt non caderent in facies suas, sed caderent supini in terram. Et hoc
facto monstrauit iesum se non perdidisse potestatem quam hactenus exercuerat facien-
do miracula. Simulque monstrauit in potestate sua esse euitare inuasionem illorum. qui enī
sola voce sic prostrauit, multo magis poterat seipsum saluare.

¶ Iterum

Iterum ergo interrogauit eos. quem quæritis? Postquam illi surrexerunt. iterum iesus interrogauit eos: vt intelligamus quod post quam surrexerunt, non impetuose processerunt, sed spatium interfuit interrogandi, respondendi & inhibendi. Hęc enim omnia tacita ab aliis euangelistis ioannes supplet. *Illi autem dixerunt. iesum nazarenum.* Respondit *iesus. Dixi vobis quia.* pro, ꝙ *ego sum si ergo me quæritis, sinite hos abire.* Non rogat sed pręcepit vt non capiant discipulos: ad insinuandum ꝙ nō beneficio satellitū, sed ipsius iesu, discipuli nō sunt conprehēsi. Et hinc apparet ꝙ adolescēs ille quem Marcus describit tētū, nō erat aliquis vndecim Apostolorum: quos demonstrauit iesus, dicendo sinite hos. intelligendum est enī hoc p̄ceptum potestatiue dictū: hoc cū efficacia executionis ex diuina virtute. vt subiūcta verba euangelistę testātur: dicendo. ¶ *Vt impleremur sermo quem dixit.* Efficacia enim precepti significatur. A

Quia. pro, quód *quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.* Hæc iesu verba in precedenti cap. dicta, nō de morte corporis sed de interitu animę dicta esse cōstat, & ꝓpterea mirum apparet ꝙ euangelista applicauerit illa ad comprehensionē corporis. Solutio est. quod euāgelista applicat nō ad cōprehētionē corporis, sed ad interitum animę: qui subsecutus fuisset si discipuli cōprehensi fuissent. nā omnes tanto timore ꝑcussi sunt quod fugerunt. & negatio petri testatur quid alii discipuli fecissent si tunc cōprehensi fuissent. Quia itaque cōp̄hēsio illa ad interitū animarū fuisset, ideo euangelista dicit ꝙ ad implendum sermonē iesu de salute aīæ, nullus discipulorum compræhensus est. ¶ *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum: & percussit pontificis seruum: & abscidit auriculam eius dextram.* Erat *autem nomen seruo Malchus*, Duo supplet hic euāgelista scilicet nomen serui, & verba eius ad petrum. calicem quem dedit mihi pater &c. B

¶ *Dicit ergo Iesus Petro Mitte gladium tuum in vaginam.* Superfluit tuum.

¶ *Calicem quem dedit mihi pater, non vis vt bibā.* Superfluunt duæ dictiones. Legendum est. ¶ *Non bibam illum?* Ita quòd non significatur reprehensio voluntatis petri: sed repellitur impedimentum bibendi calicem passionis, vt intelligamus quòd vsus gladii impedimentum erat, immo directe contrariebatur voluntariæ bibitioni calicis decreti ei à patre. ¶ *Cohors autem.* pro, igitur, *& tribunus.* quem adhuc non explicauerat: caput scilicet cohortis. ¶ *Et ministri iudæorum cōpræhenderunt iesum, & ligauerunt eum & adduxerunt eum ad Annam primum.* Hæc apud annam gesta supplet ioannes. Et significantius adiunxit primum, vt discerneremus hæc à narratis apud alios euangelistas apud Caipham: ne erraremus putando iesum ductum ad Annam & Caipham simul existentes. Statim itaq; comprehensum ac vinctum iesum adduxerunt prius ad Annam: & postea (vt dicetur) ad Caipham. ¶ *Erat enim socer Caiphæ qui erat pontifex anni illius.* Ratio redditur quare ductus est ad Annam. C

¶ *Erat autem Caiphas qui consilium dederat iudæis.* commemoratur consilium caiphæ: non tam vt describatur quòd ipse est ille cuius in. vi. cap. mentio facta est. quám intelligatur socer nō solum affinitate sed ōnino contra iesum esse iunctum caiphæ. ¶ *Quod expedit vnū hominē mori.* pro, perdi. Significatur enim ꝙ expedit vnū hominē occidi. ¶ *Pro populo.* ¶ *Sequebatur aūt iesum Simon petrus* Discipuli omnes reliq̄runt iesum quum est coprehensus & fugerunt: verū vidētes aliqui eorum ꝙ cohors & ministri contenti erant comprehensione solius iesu, resumpto spiritu secuti sunt iesum, a lōge tamen. ¶ *Et alius discipulus.* Quis fuerit iste discipulus nescitur. ¶ *Discipulus autem ille erat notus pontifici.* Non solum Caiphas erat pontifex, sed etiam Annas. vnde & Lucas sub principibus sacerdotum Anna & Caipha, describit tempus prædicationis ioannis baptistæ. ¶ *Et introiuit cum iesu in atrium pontificis.* iste alius discipulus confidens in eo ꝙ erat notus pontifici, miscuit se cum ministris pontificis: & sic introiuit cum iesu. D

¶ *Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici: & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Dixit ergo petro ancilla ostiaria nunquid & tu ex discipulis es hominis istius?* Coniūctio &, insinuat ancillam scire quod ille alius erat discipulus iesu Nisi eni sciuisset illum alium esse ex discipulis iesu, aut de hoc non interrogasset, aut interrogasset nunquid tu ex discipulis eius es? sed interrogando nunquid & tu, monstrat alium etiam ex discipulis hominis istius Sed illi alteri discipulo nihil dictum est: tanquam familiari domus pontificis. ¶ *Dicit ille. non sum.* Ecce Petri constantia. Et hæc proculdubio fuit prima negatio. ¶ *Stabant autem serui & ministri.* Nota situm: vt clarius intelligas negationes Petri. ¶ *Ad prunas.* pro, prunis congestis, *quia frigus erat: & calefaciebant se.* ¶ *Erat aūt cum eis & petrus stās.* Nota similiter sitū. & scio ꝙ sup̄fluit &. ¶ *Et calefaciēs se. Pōtifex ergo interrogauit iesum de discipulis & de doctrina eius.* Duas nouitates examinat. alterā de cōgregatiōe discipulorū: alterā de qualitate doctrinæ. ¶ *Respondit ei iesus.* quod ad secundum articulū de doctrina: qui erat E

F principalis articulus. ¶ *Ego palam.* seu manifeste. *locutus sum mundo.* hoc est communiter hominibus mundi, & hoc quo ad auditores. ¶ *Ego semper docui in Synagoga & in templo.* quo ad loca particulariter electa ad docendum. Quod ideo subintelligendum est: quoniam extra Synagogas & templum docuit iuxta mare & in campestribus, non minus publicis locis Synagoga & templo. Sed hæc loca erant velut loca ab euentu: Synagogæ autem & templum erāt loca electa. & propterea dicit ego semper docui in Synagoga & templū. ¶ *Quo omnes iudæi conueniunt: & in occulto locutus sum nihil.* Ad excludendum secretam doctrinam discipulis secretioribus datam, adiungit duabus affirmatiuis negatiuam verissimam: quoniam dicendo discipulis prædicate super tecta: declarabat omnia publicanda. ¶ *Quid me interrogas?* Interrogauerat pontifex in genere de doctrina: respōdet I E S V S petens quid in spetie se interrogat. Dictio interpretata quid, anceps est ad quid & cur, est enī eadem q; reperitur statim subdēdo quid locutus sim ipsis: & in fra quid me cædis? Sed hic quadrat vt significet quid, petēdo speciē rei q̄ interrogat. & significat cur petendo q̄ ob causam ipsum interrogat, habens in prō-
G ptu innumeros testes suæ doctrinæ. vt manifestata vel materia in speciē, vel ratione quare ipse interrogatur, appareat quid respondendum sit. ¶ *Interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis.* Remittit vt ab auditoribus noscat in specie quid docuit. Acsi apertius dixisset. nolo ego esse testis in causa propriæ doctrinæ, interrogentur illi qui audierunt. ¶ *Ecce hi sciūt quæ dixerim ego.* Ne ad longe positos remittere videatur, subiungit quōd in prumptu sunt in ciuitate, non ex relatione sed ex certa scientia scientes quæ ego in specie dixerim. ¶ *Hæc autē quum dixisset.* non expectata responsione ad alterum articulum. ¶ *Vnus assistens ministrorum dedit alapam iesu, dicens. Sic respondes pontifici?* Modum respondendi punit: ex eo ꝙ iesus dixerat quid me interrogas, & remiserat eum ad auditores. quum tamen nihil præsumptionis aut irreuerentiæ tam petitio q̄ responsio contineret. ¶ *Respondit ei iesus. Si male loquutus sum.* Directe respondet ad aduerbium sic. nam non dicit si malum, sed si male loquutus sum. ¶ *Testimoni-*
H *um perhibe de malo.* Non dicit affer testem: sed tuipse testimonium perhibe de malo aliquo morali quod interuenerit in hac mea responsione. Acsi apertius dixisset. in genere dicis sic respondes pōtifici, explica, in spetie rationē aliquā testificantē morale malum in locutiōe mea hoc enī esset perhibere testimoniū de malo. *Si autē bene.* locutus sum. ¶ *Quid me cedis?* hoc est cur me cedis. Et dedit iesus hanc responsionem ad interpretandum mandata sua: vt. s. intelligeremus illa pro loco & tempore. Mandauerat siquidem ipse, si quis te percusserit in maxilla prebe ei alteram. manifestat hac responsione illud esse intelligendum quando & vbi oportet seu expedit: & nō absolute vt verba sonant. Et per hoc declarauit similia mandata similiter esse intelligenda. ¶ *Et misit eum Annas ligatum ad caipham pontificem.* Ista verba interposita inter primam petri negationem & subiūctas, nō nihil quęstionis parere videntur circa lo-
I cum subiunctarū negationum: an fuerint in domo Annæ an in domo caiphæ. Veruntamen tum ex plano contextu huius literæ tum ex diuersitate situum, facile cōstat ꝙ subiūctæ negationes patratæ sunt in domo Annæ: & p̄ter has aliæ negationes fuerūt postea subsequutę in domo Caiphæ. Ex cōtextu quidē: quia Ioannes ex industria descripsit situm ministrorum & Petri igressi in domum Annæ, premitendo. stabēt autē serui & ministri cōgestis prunis, erat autē cum eis Petrus stās & calefaciēs se. Et quia introduxerat Petrū post iesum, narrans quid Petro accidisset in introitu, exigebat cōtextus ratio vt pri⁹ ꝓsequeretur & ꝑficeret iesu prius ingressi gesta ibidē (quorum cōplemētum fuerat ꝙ Annas misit iesum ligatum ad Caipham) & cōsequenter ꝓseq̄retur & ꝑficeret gesta petri ibi: resumendo à loco & situ in quib⁹ pinxerat eum nā repetit situm eumdem Petri (erat autem Simō petrus stās & calefaciens se) vt plano cōtextu manifestaret ꝙ redit ad Petrū in eodem loco descriptū, ex situ iuxta prunas ad calefaciendū se. Ex diuersitate autem situū quia Lucas clare inchoat negationes petri
K in diuerso situ tam petri q̄ aliorū, dicens accenso autem igne in medio aulæ & circunsedentibus illis sedebat petrus in medio eorum. Ecce ioannes describit illos & petrum stātes, ab ingressu petri vsq; ad negationes petri inclusiue: Lucas vero & petrū & alios sedētes describit etiam in prima negatione. vt intelligamus quod ioannes gesta in domo Annæ, Lucas vero gesta in domo Caiphæ describit. Quāuis etiā hec locorū diuersitas ex diuerso ignis modo insinuetur: quia apud ioannem cōgeste prunæ, apud Lucā accensus est ignis: ibi prunæ, hic flāma. Et si diligentius euangelistarum verba librata fuerit, clare cōuicitur ꝙ petrus ter negauit ad vocem mulieris, vltra negationes ad vocem virorum. Nam apud Matthæum describitur petrus exiens semel negans: dicēdo, exeunte autem illo in vestibulum vidit. eum alia. &c. Cōstat enī quod hec negatio nō est illa q̄ descripsit ioannes, dicens quod ancila ostiaria &c.

nam

nam illa non dixit Petro exeunti, sed ingredienti vel ingresso & ad congestas prunas stanti vel eunti. Ecce duæ negationes ad vocé mulieris: altera á ioanne, altera á Mattheo. Et preter has A oportet fateri tertiá apud Lucam: describenté Petrum non ingredienté non stanté non exeuntem sed pariter cum aliis sedentem, ad mulieris vocem negantem: dicendo quem quum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen & fixisset in eum oculos dixit &c. Vnde colligitur quinquies ad minus Petrum negasse: ter advocem mulieris, & bis ad minus advocé virorum. Dicó auté ad minus, propter contentiosos. Secundum planum enim euangeliorum sensum, negauit bis advocem virilem in domo Annæ apud ioannem, & bis in domo Caiphæ apud Lucam. itaq; septies secundum historiam Petrus negauit Iesum. Et impletum est nó solum quod primo dixerat Iesus, antequam Gallus bis cantet negabis me ter, sed etiá quod peius postea prædixit, anteq̃ Gallus cantet negabis me ter. Hoc enim impletum esse in domo Annæ Ioannes supplet. in cuius signum solus non meminit pœnitentiæ Petri, quæ dilata fuit vsque ad secundum Galli cantum in domo Caiphæ. Puerile auté est ambigere de multiplicato negationum numero, ex eo ꝙ Iesus dixerat ter. Qui enim plus q̃ ter negat, constat ꝙ B ter negat: & qui plus q̃ tres aureos soluit, tres aureos soluit & c. ¶ *Erat autem Simon Petrus stás, & calefaciens se. Dixerunt ergo ei. nũquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille: & dixit. non sum. Dicit ei vnus ex seruis pontificis cognatus eius.* Deest, existens, *cuius abscidit Petrus auriculá. nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus: & statim Gallus cantauit. Adducunt ergo Iesum a Caipha.* Ita legendum est, corruptio enim textus est legere ad Caipham, prætermittit siquidé euágelista vniuersa gesta in domo Caiphæ, sciens illa narrata ab aliis euangelistis. Et ad ordinate narrandum non prætermittit ordinem: quòd scilicet á Caipha, hoc est á domo caiphæ, adducunt iesum. ¶ *In prætorium.* Pilati domum. Ita ꝙ iesum introduxerunt in p̃toriũ. ¶ *Erat aũt mane.* Temp⁹ describitur. ¶ *Et ipsi.* scilicet principes sacerdotũ & primates Iudæorũ. ¶ *Non introierũt in prætorium.*

vtpote domum viri gentilis. ¶ *Vt non contaminarentur.* Immundiciá enim quandá cótrahere se arbitrabátur intro eundo in domũ viri gétilis. ¶ *Sed vt mãducarẽt pascha.* hoc est azimos panes: C quos solis mũdis mãducare licebat. Quòd ení appellatióe paschatis ĩtelligatur tota solénitas paschalis (durãs dies septé) clare patet ex verbis Lucæ euãgelistę Act. xii. vbi dicitur, erãt aũt dies azimorũ: subiũgédo, volés post pascha ꝑducere eũ populo. Agnũ náq; paschalé mãducauerãt p̃cedéte vespera. Iustos ꝑfidebantur se isti persecutores Iesu, euitantes cómunicari: & sic impediri á manducatione azimorum. ¶ *Exiuit ergo pilatus ad eos foras.* Defert Pilatus cærimoniis Iudæorum in præcipua eorũ solenitate. quum audiuit ení quòd propter cęrimonias solénitatis abstinendum eis esset ab in gressu prętorii, exiuit ad eos, Iesus existente in p̃torio. ¶ *Et dixit. Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc?* Secundum ordinem rei gestæ oblatus fuit Pilato existenti intus, in prętorio Iesus victus occidendus absq; accusatione aliqua: & dictum est ei ꝙ primates Iudeorum foris manent ꝑpter paschalem cærimoniam. Et D propterea Pilatus egressus ad eos, primum petit de crimine, non absolute sed ꝑ viam accusationis: vtpote iudex. ¶ *Responderunt: & dixerunt ei, Si non esset hic malefactor.* Pontifices & primates iudæorum volentes. ex authoritate occidi iesum subterfugiunt accusare: propriam authoritatem ingerentes vt sufficientem ad damnandũ Iesum. Hoc ení sonant hęc verba. si non esset hic malefactor. ꝙ Non. pro, nequaquam, *tibi tradidissemus eum.* nos pontifices, seniores, pharisæi & vniuersum consilium. ¶ *Dixit ergo eis pilatus.* Infert pilatus responsionem cógruam supersilio productæ authoritatis iudeorum. ¶ *Accipite eum vos.* ex quo recusatis accusationem proponere coram me, nolo ego accipere eum damnandum, sed accipite eum vos. ¶ *Et secundum legem vestram iudicate eum.* hoc est & secundum legem vobis decretam, supple á Romanis, iudicate eum, punite eum. ¶ *Dixerunt ergo iudæi.* Inferunt etiam iudæi ex verbis pilati responsionem, *Nobis non licet interficere quemquam.* hoc est punitio istius excedit vires E legis nostræ de qua loqueris: quoniam iste meretur mortem, nobis autem nó licet interficere quéquàm. Hinc enim clare apparet quòd nó de lege Mosaica, sed de lege decreta eis á Romanis loquuntur. nam secundum legem Moysi falsum erat, nobis non licet interficere q̃ quá: sed secundũ legem Romanũ pœna mortis reseruata erat præcidi seu regi. Vnde & Herodes videns quòd placeret iudæis occisio Iacobi, apposuit vt apprehenderet & Petrum. Act. xii. ¶ *Vt sermo iesu impleretur.* Interserit Euangelista rationem diuinam quare IESVS non á Iudæis per seipsos sed per manus gentilium passurus relinquitur. ¶ *Quam dixit significans qua morte esset moriturus.* Refert Ioannes sermoné iesu ab aliis Euangelistis narratum scilicet quòd á iudæis tradetur gentibus ad flagelandum & crucifigendum.

¶ *Introiuit ergo.* Omittit hic Euangelista quod ex subiectis subintelligi vult scilicet quòd

F Pilatus quũ audiſſet ꝙ hic agitur de pœna mortis, voluit ſcire cauſam quare merebatur Ieſus mortẽ. & tũc primates explicauerũt accuſationẽ ꝙ erat crimen læſe maieſtatis, ꝓ quãto fecerat ſe regem iudæorum. hoc enim audito introiuit. ¶ *Iterum in prætorium.* hoc eſt in locũ iuditii. ¶ *Pilatus.* Dicit iterum: quia prius ĩgreſſus fuerat ptorium ex ꝓpria aula, quũ introduct⁹ fuit Ieſus in prætorium. ¶ *Et vocauit ieſum: & dixit ei, tu es rex iudæorũ?* Hinc manifeſte apparet hanc fuiſſe accuſationem tandẽ explicatam á primatibus. Et interrogauit hoc Pilatus, volẽs cognoſcere ſi ſic eſſet ꝙ ieſus diceret ſe regem iudæorum. ¶ *Reſpõdit ieſus, a temetipſo hoc dicis, an alii tibi dixerũt de me?* Sciens ieſus pilatũ gentilem non eſſe capacem reſponſionis dandæ, diſponit ipſum antequam reſpondeat ad interrogata. diſponit petendo an hanc interrogationem formet à ſeipſo vel ex auditu ab aliis. Habebatq; duplicem ad hoc rõnem. Alterã quia ipſo ieſu exiſtẽte intus in prætorio, accuſatio fuerat facta foris. vnde merito ratio interrogãdi apparebat. Alteram ꝙ aliter fuiſſet reſpõdendũ pilato hoc interroganti à ſemetipſo, & aliter eidem interroganti ex accuſatione iudæorum: quia iudæi loquebantur de regno Meſſiæ,
G Pilatus aũt à ſeipſo locut⁹ fuiſſet de regno temporali: qualia ſunt regna aliorũ regũ. ¶ *Reſpõdit pilatus. Nunquid ego iudæus ſum? gẽs tua & põtifices tradiderũt te mihi, quid feciſti?* ¶ *Reſpõdit ieſus.* Poſtq̃ pilatus aperuit ꝙ nõ ex ſe ſed ex accuſatione põtificũ & gentis iudaicę interrogauit eũ tu es rex iudæorum, reſpõdet ieſus ad q̃ſitũ. ¶ *Regnũ meũ non eſt de hoc mũdo.* hoc eſt regnum de quo loquũtur põtifices & iudæi, regnũ Meſſię ꝓphetatũ, & expectatũ hoc eſt ĩquã ꝙ eſt regnũ meũ nõ eſt de hoc mundo. Sicut nõ dicit nõ eſt in hoc mundo, nõ eſt ſup hunc mundum, ita nec dicit nõ oritur ſeu ortũ eſt de hoc mundo, ſed dicit nõ eſt: hoc eſt non cõſtat de hoc mundo tranſitorio, nõ cõſtat ex dominiis, gradibus, ſtatib⁹, affectib⁹, officiis, actionib⁹, fauoribus, cõſiliis, armis & effectibus huius (hoc eſt tranſitorii) mundi. Hoc eñi directe ad ſatiſfactionẽ q̃ſiti tendit. nõ enim de origine regni erat q̃ſtio, ſed de ipſo affectato regno. Quãuis etiam verba Ieſu verificentur de origine: quia regnũ eius nõ erat ab electiõe, potentia, arte &
H reliq̃s huius mundi cauſis. Secũdũ tamen literalẽ ſenſum p̃poſito de, ſignificat ordinẽ depẽdẽtiæ, tãq̃ toti⁹ á partib⁹, cõſtituti ad ea ex q̃b⁹ cõſtituitur. Regna enim reliqua ſunt de hoc mũdo vt ꝑtib⁹ eorũ. cõſtãt eñi ex dominiis, gradib⁹, ſtatib⁹, affectib⁹ & effectib⁹ trãſitorii mũdi regnũ verõ meſſię nõ cõſtat ex his & ideo dicitur nõ eſſe de hoc mũdo. Nã neq; ꝑ fidẽ regnũ eius eſt de hoc mũdo: neq; ꝙ vere & ꝓprie regnũ eius eſt (ꝙ. ſ. in fine mũdi manifeſtabitur) cõſtat ex his trãſitoriis. ¶ *Si ex mũdo eſſet regnũ meum.* Manifeſtat quod dixit ab affectu p̃ſẽti. ſ. ex hoc ꝙ ſi ex hoc mũdo eſſet regnũ meũ. *Miniſtri mei vtique decertarẽt vt nõ traderer iudeis.* hoc eſt haberam miniſtros qui ꝓ me decertarẽt vt nõ traderer voluntati Iudęorũ. vel. illi qui vere ſunt miniſtri mei in regno meo, pugnarẽt vt non traderer volũtati Iudęorũ, tendẽtiũ ad tollẽdũ me de hoc mũdo. Et vtrouis modo ĩtelligatur, vera eſt cõditionalis ꝙ ſi regnũ meũ eſſet ex hoc
I mundo miniſtri mei decertarẽt vt nõ tollerer ex mũdo. Et per miniſtros vere ſuos intellige angelos, aut etiam homines electos in futuro miniſtros ſpiritualis regni. Nullus eñi cõparuit corã Pilato pro Ieſu, nullus in populo, nullus inter phariſæos verbũ aliquod dixit ꝓ Ieſu in toto illo paſſionis tempore. ita ꝙ ſẽſus literalis ad excludendũ á Pilato occaſionẽ ſcãdali de affectato regno. eſt. ꝙ ſi regnũ meum eſſet ex hoc mundo, haberem vtiq; aliquos miniſtros decertantes pro me (facto vel fauore vel verbo vt non traderer voluntati iudeorũ: cuius cõtrarium tu vides. ¶ *Nunc autem regnum meum non eſt hinc.* quod dicit nunc, non ideo dicit tamquam futuro tempore regnum eius futurum ſit hinc: ſed ideo vt explicet regnũ ſuum nõ eſſe nunc, hoc eſt tẽpore præſẽtis ſtatus paſſibilis carnis eius. Et eſt ſẽſus. dixit regnũ meum nõ eſt de hoc mundo: adiungo ꝙ regnũ meum nõ exiſtens hinc ſeu de hoc mundo, nõ eſt nũc, in p̃ſenti. tẽpore paſſibilitatis & mortalitatis meæ. itaq; negatio negat & hic & nunc: adiungẽdo prius negato hinc, negationem nunc. Vel ad differẽtiã regni ſui in futuro ſtatu, dicit quõd
K nunc nõ eſt hinc quia tunc erit etiã hinc. hoc eſt cõſtabit etiam ex regnare in iſtis ſẽſibilib⁹: quoniam tunc regnabit manifeſte etiam in iſto mundo ſenſibili. Vnde poſt ſuam reſurectionẽ in choato iã regno eius dicit. data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo eſt in terra, trãſacto nũc mortalitatis. Et hic ſenſus eſt planior. ¶ Neque prætereas quõd tertio reperitur à Chriſto regnum meum, infra tam pauca verba. Ex induſtria eñi I E S V S totiẽs reperiit: vt inde Pilatus cognoſceret quõd non occultat ſibi diffinitum à deo regnum non ex mundo hoc
¶ *Dixit itaque ei pilatus. ergo rex es tu.* Optime intellexit & intulit pilatus, Ieſum nõ negaſſe ſe regem, ſed conſiſtentiam regni negaſſe ex hoc mundo. ¶ *Reſpondit Ieſus. Tu dicis quiá* quõd *rex ſum ego.* Temperat ieſus aſſertionem: vtpote non affirmans neque negant. Et ne arrogantiæ vel iactantiæ tribuatur, ſubdit officium ſibi incumbens.

¶ Ego

¶ *Ego in hoc natus sum.* natiuitate temporali. ¶ *Et ad hoc veni in mundum.* Existens supra mundum veni in mundum, sumendo carnē, per hoc enim naturā diuinā, & per illud humanam in seipso significat. *Vt testimonium perhibeā veritati.* Ne putaret Pilatus gentilis quod iesus inuertendo quæsitum diuerterit ad regnū nō de hoc mundo, & figmentum esse quod dixerat iesus regnū meū nō est de hoc mundo: quū nihil esset cōmune ei & pilato nisi veritas, ideo simul & affirmat se nō inuertere sed dicere veritatē, & excludit esse figmentum, & instructionem proponit ab amabili omnibus veritate: declarando officiū suum esse phibere testimoniū veritati. Ac si apertius dixisset. ea quæ dixi de regno meo nō alia dixi ratione q̄ vt testimoniū phibeā veritati: quia ad hoc officium exercēdum veni in mundū & natus sum. Testimonium inquit nō euidētiā: quia venit ad seminandum veritatis fidē, nō euidētē notitiā in mūdo hoc. *Omnis qui est ex veritate, audit vocē meam.* hoc est non frustra non inutiliter assumpsi hoc officiū: quia omnis qui est secundum affectum ex veritate, audit interno auditu vocē meam, qua ego testimoniū phibeo veritati. affectus enī ex veritate, nō potest esse nisi ad veritatem. Et aduerte q̄ oportune sint hæc omnia dicta. Respōdit de regno suo non de hoc mundo, ad tollēdum scādalum, quia acclamatus fuerat Messias. Affirmauit se testē veritatis, ad tollendā falsitatē. Dixit se habere credulos auditores tales. ad tollēdam vanitatem. *Dicit ei pilatus quid est veritas?* hoc est in quo cōsistit veritas de qua loqueris? ¶ *Et quum hoc dixisset.* non expectata responsione. ¶ *Iterum.* secundo, *exiuit ad iudæos: & dicit eis. Ego nullā inuenio in eo causam.* Satis factū sibi Pilatus arbitratus est de crimine affectati regni, ex eo q Iesus declarauerat regnum Messię de quo iudæi ipsum accusabant nō esse de hoc mundo: & hoc pbauerat, quia nō habebat ministros decertantes p se. Et vere rōnabiliter acqescebat Pilatus: quoniam anhelātes ad regnum, per apparatus saltem aliquorum pro eis loquentium produntur. ¶ Et q̄uis euangelista cōclusionem tantum narret verborum pilati ad iudæos, recitandoq dixit ego nullam causam inuenio in eo, humani tantum iudicij ratio indubie suadet q pilatus retulerit iudæis responsionem iesu scilicet regnum meum nō est de hoc mundo, & quod non habet ministros decertantes pro eo. Quo audito primates iudæorum dixerunt q calide iesus inuertit materiam regni, q cum nō possit negare vsurpatum nomen regium inuertit illud in regnum nō de hoc mundo. Et tunc multiplicauerunt accusationes tacitas à ioanne, quas refert Lucas, scilicet quod subuertit gentem incipiens à Galilæa vsq; huc quod phibuit tributa dari Cæsari. hęc enim hic attulerunt primates iudæorum ad manifestandum quod regnum mundi huius sibi vsurpabat. Et dicendo vsque huc, declarauerunt cōmotionem factam in Hierusalē ante quinque dies: quando acclamatum est ei, benedictus qui venit in nomine domini rex israel. Et tūc pilatus pōderās galilęę nomē, misit illū ad Herodē: & Herodes illusum remisit ad Pilatū. q̄ dixit iudęis q neq; herodes neq; ipse īuenit in iesu causam mortis. Hęc oīa tacet hic ioānes: & transit ad subsecuta post hæc subiūgēdo. ¶ *Est aūt cōsuetudo vobis vt vnū dimittā vobis in pascha. vultis ergo dimittam vobis regem iudæorum?* Expertus pilatus quod nec iudicio suo remissione ad Herodē satis facere poterat primatibus Iudæorum, tentat tertiam viam si forte etiā īuitis primatib⁹ (quos sciebat inuidia moueri) liberaretur iesu fauore populi. & propterea cōmemorat cōsuetudinem. ¶ *Clamauerunt rursus.* pro, igitur, *omnes.* vt nullus esset qui pro iesu loqueretur. ¶ *Dicentes, non hunc sed Barabam. Erat autem Barabbas latro.* ¶ Attende quod ioannes summarie narrat hanc propositionem: vtpote ab aliis Euangelistis plena narratā. Dicētibus q pilatus proposuit optionē iesu & Barabbæ. & q illis optantibus Barabbā, adhuc pilatus tanquā volens vtrumque dare populo si vtrūq; petisset, institit quid igitur faciam de iesu? & q populus tanto furore agitabatur vt non responderit fac quicquid vis aut fac iustitiā, nō est nostrū nisi petere liberationem vnius, sed tractando iesum peius ōnibus clamauerunt crucifige eum quum tamen de reliquis crucifigendis se non impedirent. Hæc enim hic tacet ioannes.

CAPVT XIX.

T*unc ergo.* Insinuat per ergo Euangelista explicatam à Luca causam subsecutæ flagellationis, scilicet correptum illū dimittam, seu corripiam & dimittā illū. Cernens enī Pilat⁹ quòd nō ex voto successit data optio turbæ, cogitauit alia via liberare iesum, scilicet flagellādo & illudēdo. vt sic saciato furore turbæ liberaret iesum à morte. ¶ *Apprehendit.* per ministros, *Pilatus iesum, & flagellauit.* similiter per ministros: vt flagris cæsus, non arrogaret sibi decetero quouis non regium nomen. ¶ *Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius.* Ordo historiæ iste videtur ad literam quam ioannes

 seruat:

seruat:narrando.s.ꝙ prius Iesus fuit flagellatus,& deinde illusus corona spinea. Ita ꝙ primo
F exuerunt Iesum vestimentis suis & flagellauerunt.& deinde anteq̃ indueretur iterum ꝓpria vestimenta,circundatus est purpura:ad illusioné regii tituli ante quinq; dies acclamati. *Et veste purpurea circundederunt eum.*quoniã nõ tã induerunt q̃ circũposuerunt.*Et veniebãt ad eum.* Oẽs hæ quatuor dictiones superfluunt.*Et dicebãt,aue rex iudæorum.& dabant ei alapas.* Omittit Ioãnes hic arundinem pro sceptro & percussiones cum arundine:sciens explicata hęc ab aliis.*Exiuit iterum.*quarta vice, *Pilatus foras:& dicit eis.ecce adduco vobis eum foras vt cognoscatis quod nullam inuenio in eo causam.*hoc est ecce monstro eum vobis punitum flagellis & illusionibus dehonestatũ,vt hinc cognoscatis ꝙ nullã in eo inuenio mortis causam.sicut enim flagellaui & dehonestaui,ita quoq; dãnassem ad morté si causa mortis superesset.*Exiuit ergo Iesus.* Deest,*foras portans spineam coronam & purpureum vestimentum.& dicit eis.ecce homo.*hoc est videte publice dehonestatũ ac cõfusum hoiem quẽ detulistis.& dixit ac fecit hoc Pilatus,vt Mõstratus Iesus cum tanta cõfusione,existimaretur nunq̃ amplius cõuersaturus inter hoïes: ac per
G hoc cessarent ab impetitiõe mortis.*Quum ergo vidisset eum põtifices & ministri.* Nõ dicit euangelista quum vidisset eum turba,sed quum vidissent eum pontifices & ministri:ad significãdum capita furoris fuisse põtifices cum suis ministris.*Clamabant,dicentes crucifige crucifige eum.* Vere mõstrant quod nõ ex ira sed ex odio(prout Iesus dixerat)persequebantur eum. odium enim insatiabile est.& propterea viso iesu flagellato & dehonestato,nõ mitigatur eorum animus,sed ad turpiora & crudeliora tendit,clamando crucifige.Turpissimum enim supplicii genus erat crux,& crudele.Nec sufficit eis dicere,sed clamant & repetunt.*Dicit eis Pilatus. accipite eum vos & crucifigite.*Nõ sunt hæc verba cõcedentis põtificibus vt accipiant iesum & crucifigant(hoc enim libenter acceptassent)sed sunt verba horrentis crimen:iuxta cõsuetum loquendi modum quum horremus facinus aliquod patrare.Dicimus nãq; suadẽtibus,facite
H vos illud,ego nolo facere.Dicimus enim hæc nõ indulgendo sed horrendo crimen. & propterea rõnem horrendi subiungit.*Ego enim non inuenio in eo causam.*crucifixionis.*Responderunt ei iudæi.Nos legẽ habemus,& secundum legem.* Deest.nostrã,*debet mori.*audito scrupulo cõsciẽtię Pilati,põtifices dicũt ꝙ nõ est timẽdũ crimé aliquod in occisiõe Iesu quia scd̃m legé debet occidi.*Quia filium dei se fecit.*Hactenus studiũ põtificum fuerat inducere Pilatũ ad occidẽdũ iesum ex crimine læse maiestatis(quia.s.se regẽ fecerat)sed vbi vidẽt apud Pilatũ hanc causam non ꝓualuisse ad iudicium mortis(sed ad flagella & illusiões)& ꝓpterea Pilatum horrere dãnare ad morté eum qui nõ mereretur morté,citant aliud crimen de vsurpata diuinitate,cum authoritate legis imponentis pœnam mortis vsurpantibus sibi diuinitaté.*Quum ergo audisset pilatus hunc sermonem,magis timuit.*Hinc apparet ꝙ Pilatus timebat liberare iesum etiam quũ diceret nullam causam inuenio in eo:& audita iustitia legis,auctus est timor.*Et ingressus est prætorium iterum:& dicit ad iesum.vnde es tu?Iesus autem responsum non dedit ei.*Et in promptu est ra-
I tio:quia iam discussum fuerat & cognitum à pilato quod erat Galilæus,qđ erat Nazarenus sub Herodis iurisdictione.*Dicit ei ergo ei pilatus.mihi non loqueris?nescis quia.*pro,quôd,*potestatem habeo crucifigere te,& potestatem habeo dimittere te?Respondit iesus. Non haberes potestatem aduersum me vllam nisi tibi datum esset de super.*Sensus literalis est quod nullã habes potestatem aduersum me ex meo demerito,sed tantum quia preses es.Et in hoc explicauit suam innocentiã nõ solũ respectu pœnæ mortis sed etiam respectu cuiuscunque minimæ pœnæ:dicendo nõ haberes aduersus me vllam potestaté.Et describit potestaté inferendi malum per esse datum desuper tum quia pilati potestas à Romana pendebat potestate.tũ quia àdeo pẽdebat.Et dixi hęc iesus ad excludendã iustitiam allegatã ex lege diuina à iudæis contra ipsum,quia filiũ dei se fecit.Exigebat siquidé hæc iustificatio accusationis vt iesus manifestaret propriam innocentiã,
k & peccatũ illorum qui tradiderant ipsum pilato. ¶*Propterea qui me tradidit tibi,maius peccatum habet.*Ex hoc quod nullum meum demeritum subiicit me pœnę quã potes inferre,causatur & quôd tu pecces & quôd magis peccet qui tradidit me tibi:tanquã principalior punitor innocẽtis. Dicendo enim maius peccatũ,implicite quoque dicit pilatum peccatũ habere.Simulque declarat falsam esse Stoicorum doctrinã,censentiũ omnia peccata esse paria.*Et exinde.* ꝓ, ex eo.vel audito verbo vel tẽpore.*Quærebat pilatus dimittere eũ.*Clare hinc apparet quod pilatus intellexit verba iesu in sensu exposito:quod.s.innocens esset.Sed nõ caret quęstione quo pacto verificatur quod ex eo quærebat pilatus dimittere eum quum antea hoc idem quęsisset.Solutio est quod antea pilatus studuerat animo ad liberandum iesum:ex nunc auté manifeste quęrebat dimittere iesum.Cuius signum est quod non prius sed modo de iudæis dicitur

¶Iudæi

¶ *Iudæi autem clamabant, dicentes. Si hunc dimittis.* pro, dimiseris, *non es amicus Cæsaris.* Videntes iudæi ꝙ neutrius criminis causa apud Pilatū præualebat via iustitiæ, ad minas se conuertunt lædendæ amicitiæ Cæsareæ, Intendunt enim quod delaturi sint ipsum ad Cæsarē, tanq̃ paruidentem eius amicitiam. Habebant siquidem iudæi Romæ agentes eorum causas: & ꝑ illos minantur se significaturos Pilatum non esse amicum Cæsaris. *Omnis enim.* Superfluit enim qui se regem facit, contradicit Cæsari. In promptu est ratio, quia faues contradictorib⁹ Cæsaris in tam præcipua causa. scilicet tituli regii. *Pilatus autem quum audisset hos sermones.* pro, hunc sermonem, *adduxit foras Iesum: & sedit pro tribunali in loco qui dicitur lithostratos.* pro lithostrotos: *Hebraice autem gabatha.* Dictio Græca est lithostrotos, corrupta in codicibus latinis imperitia scriptorū. & sonat latine lapide stratus. Erat enim locus noīatus à Græcis ex hoc ꝙ erat stratus lapide. Ab Hebræis autem noīabatur Gabatha, à celsitudine seu eminentia Gabatha enim Hebraice latine dicitur excelsum seu eminens. Vnde patet quod hęc erāt cognomina illius loci, non solum diuersis linguis sed etiam diuersis rōnibus. Habebat enim vtranq; conditionem: & quod erat non lateribus sed lapidibus stratus, & quod erat eminens. Crediderim ego esse locum pulchro lapide constructum ad hoc vt publicæ sententiæ ibidem à præside promulgarentur, vt ab omnibus conuenientibus videri posset eminens iudex. & ꝓpterea tot cognomina sortitum esse. *Erat autem parasceue.* Dictio Græca est, significans præparationem Et appropriatur diei veneris apud Hebræos: eo quod illa die præparebāt necessaria ad victum pro sabbato, iuxta legis mādatum. Vnde non obstāte quod esset primus dies paschalis solennitatis, propter sabbatum tamen sequens (quod erat sanctius oī alio festo) ꝑparabāt necessaria pro die sequenti. *Paschæ.* hoc est infra solennitatem paschalem. vna enim sola parasceue infra pascha accidebat, sicut & vnum sabbatū. Et rōnabile est ꝙ pro sabbato paschali cultior fiebat præparatio. Et propterea etiā euāgelista noīauit eā pasceuē paschæ, tanq̃ cultioris appatus. Et dixit hoc quātū ad historiā: vt sciremus ꝙ illo die qui apud hebręos est parasceue (hoc est immediate ꝑcedente septimum diē) hæc gesta sunt. Et ꝙ interfuerunt nō solum iudæi seu Hierosolymitæ persecutores Iesu, sed etiā Galilæi & aliarū nationū Hebręi cōuenietes ad pascha: vt ab oībus Iesus passus fuerit, & nullius nationis inuetus fuerit aliquis in turba (etiā inuitāte totiés Pilato) qui fuerit pro Iesu. *Hora quasi sexta.* Explicat nō solū diē sed hora diei quintā appropinquādo ad sextā, qua promulgata est sententia crucis in Iesum. vnde à sententia vsq; ad crucifixionē tā paruum spatiū fuit ꝙ hora sexta crucifixus est. ¶ Quod apud Marcum legitur erat aūt hora tertia & crucifixerūt eum, errore (vt ibi dictum est) mutati sunt characteres sexti in tertiū. Sunt enim parū differetes in græco. *Et dicit iudæis. Ecce rex vester.* Adhuc insinuat Pilatus velleitatem suā dimittēdi Iesum: demōstrādo Iesum titulo regio deductū ad suscipiendā sententiā. Acsi apertius dixisset, videte ad quid deductus est Messias vester. Si forte ad cōpassionem flecterētur. *Illi autem clamabant. Tolle tolle crucifige eum.* persistunt in furore. *Dicit eis Pilatus. Regem vestrum crucifigā?* Hinc clare appet ꝙ ad flectendum illos hæc dicebat Pilatus: vt etsi non cōpassione saltem erubescentia desisterent. Erat enim nōnulla confusio iudæorum vt eorum Messiā Pilatus crucifigeret. *Responderunt pontifices.* Significāter euangelista pontifices respondisse explicat: vt magnitudinē odii tantam in eis cognosceremus vt sine respectu profiterentur. *Non habemus regem nisi Cæsarem.* Quem tyrannum & hostem reputabant, profitentur solum regē: vt Iesu crucifixionē obtineant. *Tunc ergo tradidit illum eis.* pōtificibus. scilicet & iudæis: hoc est voluntati eorum. Pronomen enim demōstrat illos de quibus hactenus fuerat sermo. *vt crucifigeretur.* Non dicit vt crucifigerēt eum: ad insinuandum ꝙ Pilatus tradidit voluntati quidē iudæorum iesum, non vt ipsi crucifigerent eū, sed vt crucifigeretur à militibus solitis exercere hoc officium.

¶ *Susceperunt autem.* milites: qui inferius explicantur. *Iesum, & eduxerunt eum. Et baiulans sibi crucem.* pro, crucem suam. Ad cumulum pœnæ, & quia ignominiosum erat, nullusq; inueniebatur qui portaret alienam crucem, iussus est iesus portare crucem suam. Omittit autem hic euangelista duo. Alterum est quod iesu impotente continuare gestationē crucis angariatus est Simon Cyreneus. Alterum est quod plorātibus & lamētantibus mulieribus Iesus invia dixit. Filiæ Hierusalē nolite flere & c. *Exiuit.* extra ciuitatem. *in eum qui dicitur Caluariæ locum.* Caluaria totum est caput non solum pilis sed carne carēs. vnde ab huiusmodi capitibus damnatorum ibidem forte manentibus, Caluariæ nomen locus ille accepit. Si nō per translationē locus vbi occidūtur damnati, Caluarię appellatus sit. *Hebraice autē Golgotha:* vel Gulgoleth, vt aliis placet. Et quia Hiero. dicit non Hebręam sed Syriam esse dictionem, intellige euangelistam

ftam dixiſſe,hebraice autem Golgoltha ſeu Gulgoleth:quia vſurpata erat dictio hæc& incor
F porata Hebrææ linguæ *Vbi crucifixerunt eum.* pro, Ieſum,*& cum eo alios duos,hinc & hinc: medium autem Ieſum.Scripſit autem & titulum Pilatus:& poſuit ſuper crucem.* Hinc apparet quod non ī parte crucis ſed ſuper crucem ſuſtentabatur titulus: ac per hoc crux terminabatur in ſuperiori parte ligno tranſuerſo in quo extenſæ erant manus.alioquin titulus non fuiſſet poſitus ſuper crucem ſed in parte crucis.¶Diuina prouidentia diſpoſitum eſt vt cauſa crucifixionis publice ſuper crucem á præſide poneretur.Quis chriſtianis crederet quod ieſus pro hac cauſa crucifixus eſſet,niſi Pilatus ipſe publico titulo teſtaretur?Sicut quis chriſtianis crederet ꝙ Ieſus non vſus fuiſſet humanis artibus ad aſſequendum primatum,niſi tam Herodes q̃ Pilatus teſtatus publice fuiſſet factis deriſionum & illuſionum,qđ accuſata examinata ac diſcuſſa facta Ieſu ꝓ regno,erāt digna ludibrio,ꝙ nihil pēdēda erant.Sicut etiāquis chriſtianis crederet ꝙ ieſus nō feciſſet ſibi amicos aliquos,ſeu ꝙ in fauore turbarū nō cōfiſus fuiſſet (præſertim quum inimici eius timerent turbam quum vellent cōpræhendere eum)niſi turba nō ſo-
G lum iudæorum ſed etiam Galilęorum & cęterorum Hebręorum cōueniētium ad paſcha,tot horis tam pertinaciter Pilato cōtradicente,vnanimiter cōtra ipſum clamaſſet:nulluſq; interceſſor aut retractor alicuius eorum fuiſſet. Hæc quidē teſtimonia ab hoſtiū factis nō verbis, elegit Ieſus vt confutarentur increduli ꝙ ipſe diuinitatis virtute fidem propagauit noīe ſui.

Erat autem ſcriptum.ieſus Nazarenus *rex iudæorum.Hunc ergo titulum multi iudæorum legerunt:quia prope ciuitatē erat locus vbi crucifixus eſt Ieſus.& erat ſcriptum Hebraice, Græce, &* Latine. *Dicebant ergo Pilato pontifices iudæorum.noli ſcribere rex iudæorum,ſed quia ipſe dixit rex ſum iudæorum.Reſpōdit Pilatus.Quod ſcripſi ſcripſi.Milites ergo quum crucifixiſſent eum.* Hinc apparet ꝙ iſti milites ſunt de quibus ſuperius dixit,ſuſceperunt autem &c.

¶*Acceperunt veſtimenta eius, & fecerunt quatuor partes,vnicuiq; militi partem, & tunicam.* Intellige
H quatuor partes computata tunica in vna illarum quatuor partium.ita ꝙ ſubdendo & tunicam,non fuit adiunctio ad quatuor partes:ſed ſpecificatio tunicę quæ fuit ratio quod vterentur ſortibus pro oībus quatuor partibus,quā partem quis tolleret:vt alii euangeliſtæ narrāt: Ioannes enim explicauit occaſionem ſortium rōne tunicæ non ſcindendæ.*Erat autem tunica inconſutilis,deſuper.* pro,a ſummis,*contexta per totum.* Deſcribitur tunica á ſummis vſq; ad ima circumquaq; cōtexta.ita quod ſola textura abſq; ſutoris opera confecta erat.Et propterea arbitrati ſunt milites non eſſe ſciendā. *Dixerunt ergo adinuicem.non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit. Vt ſcriptura impleretur.* Quāuis milites non facerent hæc intentione implendi ſcripturam diuinam tamen prouidentia diſponebat hæc adimplēdas ſcripturas,dicens. *Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & in veſtem meam miſerunt ſortem.& milites quidem hæc fecerunt.Stabant aūt iuxta crucem ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalenæ.* Matthæus deſcribit Mariam Magdalenæ à longe:quia quum prius manerent à longe,poſtea appropīqua-
I uerunt iuxta crucem.*Quum vidiſſet ergo ieſus matrem, & diſcipulum ſtantem.* pro,aſtantem,*quem diligebat.* Seipſum ioannes ſpeciali dilectionis ſigno ſolitus eſt cognominare. *Dicit matri ſuæ. Mulier ecce filius tuus.* Non dixit mater,ne dolorem exaggeraret. ſed cōi ꝓprio ſexus noīe ipſam appellauit,indigentiā adminiculi ſignificās. & ꝓpterea ſurrogauit illi ioannē in filium. *Deinde dicit diſcipulo.Ecce mater tua.& ex illa hora accepit eā diſcipulus.* Deeſt,ille,*in ſuā.* pro,ī ſua, Eſt enim accuſatiuus pluralis neutris generis.Et eſt ſenſus.ꝙ ex illa hora accepit ioānes btām virginē in ꝓpria officia.Cœpit eni ex illa hora officioſū ſe exibere circa btām virginē:curādo q̃ ad eā ſpectabant,obſequēdo in iis q̃ illi comoda aut opportuna erāt. *Poſtea ſciens Ieſus quia.* pro,ꝙ,*omnia.* Deeſt,iam,*cōſummata ſunt.* Declarat euangeliſta aſſiduū ieſu ſtudiū erga adimplenda oīa ſecundum diuinam diſpoſitionem ordinata circa ipſius paſſionē:deſcribendo
k quod ſciens oīa reliqua iam conſummata, vt quod ſupererat vnum ante mortem eius conſummaretur,adimplendas ſcripturas prophetarum. ¶*Vt conſummaretur ſcriptura.* Pſalmi.& in ſiti mea potauerunt me aceto. *Dicit Sitio.* Ad literam ex tormentis ſitiebat:& verum paſſionis effectum ſe ſentire profeſſus eſt.Ita tamen quod hanc profeſſionē ordinauit ad implectionem ſcripturæ,ad executionem veracitatis diuinæ in ſcriptura prædictæ. *Vas autem.* pro, igitur,*erat poſitum aceto plenum.* Ratio huius vaſis pleni aceto, in promptu eſt vt citius crucifixi morerētur quod:erat gratū militibus & iudęis.Militibus quidē ne diutius morarētur in cuſtodia.iudæis autem quia debebāt illo die ſecūdū legē debet ſepeliri crucifixorū corpora:vt patet.Deut.22. *Illi autem ſpongiam plenam.* pro,impletā, *aceto,hyſopo circum ponentes.* Apud alios euangeliſtas ſpongiafuit impoſita arundini ſeu calamo.ſed alii euangeliſtæ tacent modum

quo

quo ſpongia iuncta eſt arundini:ioãnes vero ſupplet modũ,dicẽdo ꝙ per modũ circumpoſitionis iuncta eſt arũdini nexu hyſopi.Ita ꝙ herba hyſopi erat circũligans ſpõgiam circũpoſitam arundini. *Obtulerunt ori eius. Quum ergo accepiſſet Ieſus acetum.* Anteq̃ crucifigeretur,quũ dediſſent ei vinum ſeu acetum amarum noluit bibere:in cruce autem bibit. *Dixit. Conſummatum eſt.* myſterium paſſionis meæ adimpletis quæ ſcripta ſunt de me. A

¶ *Et inclinato capite tradidit ſpiritum.* Tacet Ioannes verba quæ dixit tradendo ſpiritum. Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum. ¶ Et dicit ſpiritũ:quia ſpiritus nomen eſt rei ita in corpore ꝙ etiã inde pẽdẽs eſt à corpore:iuxta in ꝙ ſuperius dictũ eſt, ſpiritus eſt deus. Et exinde translatũ eſt vt ſit ẽt nomẽ ſtatus:vt.ſ.ſignificet rẽ illã ĩ ſtatu ſine corpore.& ſic ſumitur in ꝓpoſito.Et ꝓpterea non dicit tradidit animã(quia nõ tradidit illã in ſtatu animę) ſed dicit tradidit ſpiritum,quia tradidit illam in ſtatu ſpiritus. Tradidit autem tanq̃ inde poſitum reddendum ſibi.Nec eſt dubium quod tradiderit patri.vt Lucas explicauit.

¶ *Iudæi ergo(quoniam paraſceue erat)vt non remanerent in cruce corpora ſabbato erat enim magnus dies ille.* ſeu illius, *ſabbati.* Propter ſolẽnitatem paſchalẽ ſeptimus ille dies ſolennior erat q̃ ſeptimꝰ quiſque dies ſolitus. *Rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura & tollerentur. Venerunt ergo milites. Et primi quidem.* Verba hæc inſinuant ordinem inchoando ab eo qui erat propinquior militibus.iuxta talem enim ordinem appellatur vnus primus. *Fregerunt crura, & alterius qui crucifixus eſt cum eo. Ad ieſum autem quum veniſſent,vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.* An idẽ fuerit ordo rei geſtæ qui eſt ordo narratiõis(ſcilicet qđ ſicut prius narrat euãgeliſta vtriuſq; crura fracta,& poſtea narrat geſta circa Ieſum,ita prius ſecundum ordinem rei geſtæ fuerint fracta vtriuſq; crura & poſtea venerit ad Ieſum)an diuerſus ſit ordo narrationis ab ordine rei geſtæ,incertum eſt.Ex eo nãq; quod euangeliſta meminit primi, inſinuare videtur ꝙ ordinate proceſſerunt:ac per hoc ꝙ prius venerint ad ieſum medium quam ad alterum latronem extremum. Ex eo verò ꝙ ratio prius frangendi vtriuſq; latronis crura in promptu erat(quia ſcilicet illi apparebant manifeſte viui,Ieſus autem iam apparuerat clamans voce magna expiraſſe)potuit eſſe quod de primo ad vltimum tranſirent,& demũ venerint ad Ieſum:& clare viderunt eum mortuum. *Sed vnus militum lancea latus eius aperuit.* pro,pupugit.Ad tollendam omnem ambiguitatem vulnus lancea intulerunt. *Et continuo exiuit ſanguis & aqua.* Miraculoſe de corpore mortuo exiuit proculdubio aqua,non phlegma. Quicquid ſit de ſanguine quo ad miraculum:quoniam de corpore nuper mortuo non apparet euidenter eſſe miraculum exire ſanguinem.Ex eo tamẽ quod aqua ſimul exiuit,inſinuatur quod etiam ſanguis miraculoſe exierit.Ratio autem huius miraculi,in prõptu eſt myſterium redemptionis præcio ſanguinis & regeneratiõis lauacro aquæ:vt hoc facto intelligeremus effectum mortis Ieſu pro nobis. *Et qui vidit,teſtimonium perhibuit.* De ſeipſo Ioannes loquitur:declarans ſeipſo teſtem de viſu. *Et verum eſt teſtimonium* eius.Non ſolum de teſte ſed de teſtimonio prolato ſcribit. Et ſicut teſtem aſſerit certiſſimum(vtpote de viſu) ita teſtimonium affert irrefragabile:vtpote verũ. *Et ille ſcit.* Aſſerit tertio intentionem ſanctam ad vtilem teſtificandi hæc. Et quoniam nemo nouit quæ ſunt hominis niſi ſpiritus hominis qui eſt ĩ eo, ideo ſeipſum affert in teſtem huius ſanctæ ac vtilis intẽtionis:dicẽdo. *Et ille.* ipſemet, *ſcit quia.* pro,quod, *vera dicit,* vt &,Superfluit &.Legendum eſt.vt vos credatis.Ipſe enim met ſit quod ideo hæc verba dicit vt vos credatis:& non affectu aut paſſione humana. *Facta ſunt enim hæc. vt ſcriptura impleretur.* Facta ſiquidem ſunt hæc non ſolũ ad redẽptionem humanam abſolute, ſed ad exequendum veritatem diuinam. *Os non cõminuetis ex eo.* Exod.12.ſcriptum eſt hoc ad literam de agno paſchali.Vnde hinc apparent duo. Alterum eſt quod non ſemper apoſtoli vtuntur ſcriptura ſecundum ſenſum literalem,ſed quandoq; ſecundum ſenſum myſticũ. Alterum eſt quod aliquis ſenſus myſticus ſpectat ad impletionem ſcripturę,ex intentione ꝓcul dubio ſpiritus ſancti:alioquin nunq̃ dixiſſet Ioannes vt ſcriptura impleretur,loquens de ſenſu myſtico.Os enim agni paſchalis non cõminuendũ,figura erat nõ frangendi oſſa chriſti, figurati per agnum paſchalem. *Et iterum alia ſcriptura.* ſ.zachar.12.dicit. *videbunt in quem tranſfixerunt.* pro,pupugerunt. *Poſt hæc autẽ.* Superfluit aũt. *rogauit Pilatum Ioſeph ab Arimathia* (eo quod. ꝓ,quũ,Legẽdum eſt. *quum eſſet diſcipulus Ieſu, occultus aũt propter metum iudæorum)vt tolleret corpus Ieſu. & permiſit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus ieſu. Venit aũt & Nicodemus qui venerat ad ieſum nocte primum,ferens mixturã myrrhæ & aloes quaſi libras cẽtum. Acceperunt autẽ.* ꝓ,ergo, *corpus ieſu: & ligauerunt illud.* ꝓ,ipſum,ſcilicet corpus, *linteis cum aromatibus,ſicut mos eſt iudæis ſepelire.* Hoc explicauit euãgeliſta,ne putares ſupfluũ ſumptũ in officio ſepulturæ. Qđ enim in humanis officiis fit

B C D E

ciis fit secundū patriæ cōsuetudinem repræhensione caret. *Erat autē in loco, vbi crucifixus est, hortus: & in horto monumentum nouum in quo nondum quisquā positus erat. ibi ergo propter parasceuen iudæorum quia iuxta erat monumentum.* Breuitas tēporis cogēs ad celerem sepulturā, describitur ex
F eo ꝙ parasceue: hoc est dies præcedens sabbatū, terminandus imminente occasu solis. Non enim licebat extēdere officia hæc ad aliquas horas noctis quia à vespera incipiebat ociū sabbatinū. Propter breuitatē itaq; tēporis legitimi sepelierunt in loco ꝓpinquo. *Posuerunt Iesum.* Quum debuisset dici posuerunt corpus iesu, dixit tamen posuerunt iesum: nō solum seruando solitum loquendi morē (quo Dauidem aut Abrahā sepultū dicimus) sed etiam ad significandum identitatem hypostasis in mortuo & viuo iesu. quo fuit in ipso singularissimū. q̄uis enim anima iesu separata fuerit à corpore eius, eadem tamen numero hypostasis perseuerauit in corpore mortuo & in anima: quia quod semel assumpsit nunquam dimisit.

G
CAPVT XX.

Vna *autē sabbati.* ꝓ sabbatorum. Oēs euangelistę cōcorditer describunt à numero plurali (.s. sabbatorum diē) resurrectionis. q̄uis apud oēs euangelistas interpꝛs vsus fuerit nūero singulari. Et est magna differētia in ꝓprietate sensus. quoniā vna sabbati nullum diem determinate significat: quoniā sabbatū cōe est nomē oī festo iudæorum quo nō licet opari. sed vna sabbatorum explicat iuxta morem hebræū, diem quē hodie appellamus dominicum. Nā appellatiōe sabbatorum septimi quiq; dies (qui nō quādoque sed semꝑ sunt sabbata) intelliguntur. & vna sabbatorum dicitur dies illa quæ est vna relata ab sabbata, relata ad septimos dies. Qui ideo dicitur nō dies prima sed dies vna, quia Moyses appellauit eundē diē, diē vnū: dicēdo & factum est vespe & ma
H ne dies vnus. More itaque scripturæ loquēdo euāgelista dixit vna sabbatorum: significando diē illum qui semper inuenitur vnus (nō secūdus, nō tertius) relatus ad dies qui semꝑ sunt sabbata. *Maria Magdalenæ.* Tacet ioānes sodales, ab aliis euangelistis exꝑssas. Apud Lucā enī discipuli hoc referētes, exꝑsse dicunt. Mulieres quædā ex nostris terruerunt nos &c. *Venit mane quum adhuc tenebræ essent.* Tēpus auroræ describitur. vnde & apud Lucā dicitur ꝙ ante lucē venerunt ad monumentum. Nec obstat ꝙ Marcus dicat orto iam sole: quoniā aurora ortus solis est. *Ad monumentum. & vidit.* pro, & videt, *lapidē sublatum a monumento.* tacet hic ioannes visionem angelorum, narratam ab aliis euangelistis. *Cucurrit.* ꝓ, currit, *ergo: & venit ad Simonē Petrum & ad alium discipulum quē amabat iesus.* Narrat ioannes hæc tanq̄ ꝑsentia post tempus quo venit ad monumentum: ad insinuandum festinas actiones Magdalenæ. Hmōi enim celeritatem tacitam ab aliis, supplet ioannes. *Et dicit illis. Tulerunt dominum de monumento.* Asserit quod
I viderat. Nō solū viderat lapidē sublatū ab hostio monumenti, sed hortante angelo viderat monumentum vacuum. Et propterea dicit (vt putabat) tulerunt dominum de monumento. *Et nescimus.* in hoc numero plurali insinuat euangelista sodales. Et simul cum nulla fide data verbis angelorum (qui dixerant illum viuere) mentes mulierum euangelista explicat: tacēdo quod etiam retulerunt se visionem angelorum vidisse &c. *Vbi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus: & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul: & ille alius discipulus precurrit citius Petro: & venit primus.* pro, prior, *ad monumentum. Et quum se inclinasset, vidit.* pro, videt. *posita linteamina: nō tamē introiuit. Venit ergo Simō Petrus sequēs eum: & introiuit in monumentum. & vidit.* pro, videt, *linteamina posita: & sudarium quod fuerat super caput eius nō cum linteaminibus positum sed separatim inuolutum in vnum locum.* Describūtur hæc ita distinctæ vt oīs suspitio asportati ca-
K daueris tollatur. si enī cadauer fuisset asportatū, nō relicta fuissent linteamina (mixtiōe enim myrrhæ & aloes viscata erant linteamina quibus obuolutū fuerat corpus) nec fuisset separatim sudariū adhibita inuolutiōis cura positū: sed fuisset asportatū cadauer vt iacebat, linteaminibus ligatum &c. ¶ Et dixit hæc euangelista, ad describendum ꝙ etiam ex his minutulis testimonia resurrectionis aderant. *Tunc ergo introiuit & ille.* pro, alius, *discipulus qui venerat primus* pro, prior, *ad monumentum: & vidit & credidit.* Vidit hæc relata: & credidit Iesum resurrexisse. *Nondum enim sciebant scripturam.* Excusat euangelista tarditatē ad credendū ex ignorantia sacræ scripturæ. *Quia.* pro, ꝙ, *oportuit.* pro, oportet, *eum a mortuis resurgere.* Non refertur præsens tēpus prolationis verborum: sed presens determinatum in sacra scriptura. Est enim sensus ꝙ nondum sciebāt scripturam cōtinentē quod oportet iesum à mortuis resurgere. quod iam cōpletum erat. Omnes enim scripturæ resurrectionem christi prophetantes, continebant hoc. ¶ Necessitas autem qua oportet, multiplex est. scilicet vt glorificaretur secundū merita, vt fir

maretur

maretur fides atq; spes resurrectiõis nostræ, vt inchoaretur regnum dei &c. *Abierunt ergo iterum.* pro, rursus, *discipuli ad semetipsos.* hoc est ad habitacula propria. *Maria aũt stabat.* q̃uis ioãnes describat Mariam tacendo sodales, non tamen intelligẽdum est ꝙ Maria remanserit sola, sed cum sodalibus. Et cum hoc describitur sola quo ad situm, dicendo stabat. & quo ad locum, subiungendo. *Ad monumentum foris.* & quo ad fletum, subiungendo. *Plorans.* Vt intelligamus ꝙ q̃uis sola non esset, sodalibus tamen aut sedentibus aut quasi vagantibus q̃rendo, ipsa sola iuxta ostium monumenti foris non sedebat sed stabat & flebat. *Dum ergo fleret, inclinauit se & prospexit in monumentum.* Superfluunt duę dictiones, & prospexit. Legendum est. Inclinauit se in monumentum: *& vidit duos angelos in albis, sedentes vnum ad caput & vnũ ad pedes, vbi positum erat corpus iesu.* Solus ioannes supplet hanc visionem duorum angelorum simul. Vidit autem corporeis oculis: vt patet ex circunstantiis. vestiũ, quia in albis: & situs, q̨a sedẽtes: & locorum intus in monumento, quia vnum ad caput & vnum ad pedes loci vbi positum erat corpus Iesu. *Dicunt.* Deest &. Legendum est. Et dicunt ei illi, scilicet angeli. *Mulier quid ploras?* A

Ex hoc singulari & ex subiunctis verbis (dominum meum, & nescio) apparet ꝙ Maria sola erat vbi vt exposuimus. *Dicit eis.* quia tulerunt dominũ meum, & nescio vbi posuerunt eũ. hæc deest & legendum est. Et hæc quum dixisset. non expectata responsione angelorum, non habẽs respectum ad angelos. *Cõuersa est retrorsum.* Inquietus affectus q̃rentis iesum manifestatur hmõi motibus: dum modo se inclinat in monumentum, modo respicit retro foris. Et tantus (vt diximus) erat affectus vt post habeat præsentiam & sermonẽ angelorum. Et vidit iesum stantem: & non sciebat quia. pro, quod, iesus est. Dicit ei iesus. Mulier quid ploras? *quem queris? illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei. Domine si tu sustulisti.* pro, asportasti, *eum.* More amantis non nominat quem: putant omnes intelligere de quo loquitur, quem amat. *Dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam.* Vide affectum sine mensura virium propriarum. Et inter hæc omnia semper mens Mariæ describitur perseuerans in opinione ꝙ asportatum fuisset cadauer. B

hoc enim apostolis, hoc euangelis, hoc iesu hortulando dixit. ¶ Et tacet hic euãgelista ꝙ Maria his dictis vertit vultum alio: puta ad monumentum. *Dicit ei iesus. Maria.* Non solum noĩe proprio sed etiam sono vocis proprię noĩauit ipsam: alioquin ex solo noĩe proprio nõ cognouisset dum, sed dixisset, vnde me nosti? Et hinc apparet quod verba q̃ prius iesus dixerat Mariæ (mulier quid ploras, quem quæris) aut non dixit solita resonantia propriæ vocis, aut non peruenit ad Mariam illa solita resonantia: hoc est quod q̃uis iesus solito more loq̃retur, auditus tamen Mariæ non immutabatur solito more ab illa voce. & vtrouis modo acciderit, miraculum fuit. Quamprimum ergo solitæ vocis suauitatem in Mariæ appellatione percepit, agnouit eum. *Conuersa illa, dicit ei. Rabboni: quod dicitur magister.* Hinc clare patet quod auerterat se ex inquietudine affectus: & statim agnita voce magistri, conuertitur ad iesum verbo & facto. C

Verbo quidem, solito noĩe appellando eum magistrum: facto autem ruendo in amplexũ eius. quod euangelista subsequenti prohibitione insinuat. *Dicit ei iesus. Noli me tangere.* pro, ne me tange. Prohibendo ne me tange, manifestat quod illa ruerat ad tangẽdum eum. & quoniam vterq; descriptus est stans, ideo dixit quod ruit vt amplecteretur eum. Quod etiam ex eo apparet, quod eodem mane non prohibuit mulieres q̃ tenuerunt pedes eius. Hinc enim signum est, quod Maria stans, non ad tangendum pedes sed faciem seu collum tenebat. Nec mirum: quoniã tanta erat vis amoris vt nõ cõsideraret quid faceret in tã magna, insperata ac subita lætitia occursus. ¶ Quod si verba domini exactius liberentur, apparebit quod nõ ꝓhibuit tactum, sed familiarẽ sed solitum tactum: vt testatur subiuncta causa, q̃ explicatur subiungendo. *Nondum enim ascẽdi ad patrem meum.* Est siquidem sensus. quia nõdum ascendi ad patrem meum non me tangas: hoc est ex hoc quod nondum ascendi ad patrem meum sed tecum sum, nõ adest tibi facultas tangendi me, sicut prius quum essem vobiscum tetigisti me. D

Acsi apertius dixisset. Ex hoc quod adhuc sum in terra, nõ putes me esse passibilem sicut pri⁹. Hæc enim mora parui est temporis: vsq; quo, scilicet ascendam ad patrem meum. vnde & statim mittit ipsam ad annunciandum ascensionem suam. ¶ Et bene nota quod nõ dicit nõdum iui ad patrem meum, sed dicit nondum ascẽdi: quoniã iam iuerat ad patrem moriẽdo & resurgendo: vt ipse prius dixerat, vado ad eum qui me misit. iam enim intrauerat in gloriam suam: sed quia adhuc secundum corpus erat in terra, ideo dicit nondum ascendi. E

¶ *Vade autem ad fratres meos.* Quos passibilis & humilis appellauerat amicos, mõ immortalis & gloriosus appellat fratres. tum vt eiusdem naturæ se cum illis esse declararet: & ĩtelligeremus ex hac appellatiõe ipsum nõ mutasse naturã, sed esse eiusdẽ naturæ humanę & carnis cuius prius fuerat, cuius erãt apostoli. tum vt ab exẽplo disceremus exhibere nos amicis magis

gis intimos quum promoti fuerimus ad aliquem superiorem gradum quam prius. *Et dicit eis:* Ecce Magdalena fit apostolorum apostola. *Ascendo ad patrē meum & patrē vestrum.* Iesus hō p-culdubio ascendit: ac per hoc dicendo ascendo, scđm humanam naturam se significat. Addē
F do verò ad patrem meum, naturam in se diuinam significat. nam deus nō est pater iesu ado ptione, sed natura tantum. Propter q significátius nō dicit patrem meum & vestrū, sed dicit patrē meū & patrem vestrum. Si enim dixisset patrem meum & vestrum cōis pater vna eademq; rōne significatus esset, & Arriani ansam acciperent: sed dicendo separatim patrē meū & patrem vestrum, alia rōne significat patrem suum & alia patrem apostolorum. Patrē inquit meum, naturalem: & patrem vestrum, gratuita adoptione. *Deum meum.* Deest &. Legendum est. & deum meum & deum vestrum. vt intelligamus non demonstrari patrem dicēdo & deum meum, sed demonstrari deum: vtramq; similiter naturam in seipso per hęc verba significans alio modo. Ex hoc enim quod ascendit, hominem se manifestat: ex hoc vero quod ascendit ad deum suum, gratia vnionis personalis iunctam naturam humanam hypostasi diuinæ manifestat. Est enim sensus. Ascendo ad deum meum, singularissima gratia singularissimo modo (vnionis. s. personalis) meum. Propter quod etiam nō dixit deum meum & vestrū
G ne eadem rōne intelligeretur deus eius & aliorum: sed dixit deum meum & deum vestrum, vt alia rōne intelligeretur deus eius & deus aliorum. Est enim (vt dictum est) deus eius personaliter: est autem deus aliorum prouidentia, cura, cultu &c. *Venit Maria Magdalenæ, annuncians discipulis quia vidi.* pro, quod vidit, *dominum.* Verba sunt nō Mariæ Magdalenæ sed euangelistæ, narrantis dicta à Magdalena. *Et hæc dixit mihi.* pro, ei. Verba enim sunt similiter euangelistæ: narrantis quod Magdalena annunciauit tum quod vidit dominum, tum dicta sibi à domino. ¶ Tacuit hic euangelista quod inter eundum iterum vidit Iesum simul cum aliis mulieribus. quod Matthęus retulerat. *Quum ergo sero esset die illo vna sabbatorum, & fores essent clausæ vbi erant discipuli cōgregati propter metum iudæorum.* Explicat Ioannes tot conditiones singulares, tum ad integritatem historiæ, tum ad multiplicationem miraculi. Hoc enim nouū
H erat miraculum quod ianuis clausis Iesus īgressus fuerat. *Venit Iesus: & stetit in medio.* non angulo. vt non vt ab aliquo sic ab aliquo non videretur, sed vt ab oībus videretur & palparetur, stetit in medio. *Et dixit eis. Pax vobis.* Etiam ipsa salutatione mōstrat se esse eorum magistrū, qui hanc salutationem eos docuerat. ¶ *Et quum hæc.* pro, hoc, *dixisset, ostendit eis manus & latus.* Dest, suum. Non solum verbis sed factis statim contestatur se esse eundem qui crucifixus est, ostendo eis manus & latus. ¶ Hinc habemus quod in manibus & pedibus & latere post christi resurrectioné fuerunt signa clauorum & lanceæ. ad hoc enim ostendit eis manus & latus, vt ex signis clauorum & lanceæ cognoscerent easdem esse manus, idem esse latus &c. Omittit hic Ioannes pedes, expressos á Luca: & quod Iesus non solum ostendit eis manus pedes & latus, sed etiam inuitauit eos ad palpandum carnem suam & loca vulnerum. quod Lucas explicauerat. *Gauisi sunt ergo discipuli viso domino.* Conclusionem gaudii in discipulis subsecuti (tacitis aliis relatis à Luca) Ioannes refert, supplendo quod Lucas tacuerat: scilicet quod iterū
I dixit eis pax vobis. Hoc enim circa finem illius apparitionis videtur fuisse. *Dixit ergo eis.* Deest, Iesus *iterum. pax vobis. Sicut misit me pater, & ego mitto vos.* Omni ex parte comprobat Iesus se esse eundem. Eadem enim & eodem modo eademq; authoritate dicit & mandat quę ante mortem disposuerat. ¶ Et nota aduerbium sicut significans modum. nam vere quemadmodum pater misit Iesum ad prędicandum bene faciendo & mala patiendo, ita explicat se mittere discipulos. Et dixit hoc, tum vt intelligerent quod non erat cum eis mansurus corporali præsentia. tum vt sperarent se missos ad mortem resuscitandos, quēadmodum videbāt Iesum missum á patre ad mortem resuscitatum. ¶ Hæc Deest &, & est numeri singularis. Legendū est. *Et hoc quum dixisset, insufflauit.* Sicut in principio huius ingressus manifestauit seipsum dupliciter (verbis. s. & factis) ita modo destinationi discipulorum adhibet verba & facta.
k insufflare enim factum est. Quorsum autem insufflauerit, subiungit euangelista. *Et dicit eis. accipite spiritum sanctum.* Insufflatio datio quædam corporei spūs est. Et propterea aptissime cōgruit ad significandum donationem incorporei spiritus: vt etiam per sensibilia facta instruamur de iis quæ intus fiunt in anima. ¶ Lucas refert quod aperuit illis sensum vt intelligerēt scripturas, quod spectat ad perfectionem partis intellectiuæ: ioannes qđ dedit illis spiritum sanctum, perficientem principaliter partem affectiuam. Sed hoc in loco datus videtur spūs sanctus ad perfectionem vtriusq; partis, relatæ ad vsum sacramentorum: immo relatæ specialiter ad vsum sacramenti pœnitentiæ. vt subiuncta sine aliqua coniunctionis nota testantur. ¶ *Quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.* Hic est primus & vltimus locus in testamento nouo, explicās in specie remissionem peccatorum fieri posse

ab hominibus. In genere siquidē dictum fuerat, q̄cūq; solueritis super terrā &c. Mirabilis est facultas hæc: vtpote soli deo propria. Quocirca ne intelligeremus authoritatiue dimitti p̄ctā à discipulis, nō dixit remittite p̄ctā, sed quorū remiseritis p̄ctā remittuntur eis: vt vis & efficatia remissionis explicaretur nō in descipulis sed in deo remittente. dicendo enim quorū remiseritis peccata, remissionem quidem sed ministerialem significare se monstrat, ex eo q̄ subiūgit remittuntur eis. Et quoniam non aliter christi discipuli remittunt peccata aliorum nisi remissionem seu absolutionem in sacramento pœnitentiæ exhibendo, ideo hoc in loco instituitur & promulgatur sacramentum pœnitentiæ. Et propterea vide singula. Dicit quorū, neminem excipiendo. Dicit remiseritis, & non dicit remissa dixeritis aut mōstraueritis aut declaraueritis. Nihil enī horū esset vere remittere: ac p hoc nō saluaretur veritas verborū christi. Dicit peccata. Nō dicit pœnas peccatorum sed ipsa peccata: nō restringendo ad peccata hęc vel illa, aut oris vel operis, sed nullum excipiēdo peccatum. Dicit remittuntur eis, ad significandam diuinam efficatiam assistētē immo operantē in ipsa remissiōe vestra. Dicit & quorū retinueritis retenta sunt: ad significandum cōcedi facultatem nō solum remittendi sed etiam retinendi peccata. Similique efficacia donari retentionē qua donatur remissio. Et nota q̄ non dicit & quæ retinueritis, sed & quorū retinueritis: vt intelligamus non cōcedi facultatē remittendi peccata aliqua & retinenda alia. Impium enim est à deo sperare dimidiam veniam. & similiter impium est ministros eius dimidiam dare veniam. aut enī omnia peccata dimittuntur aut nullum, tam à deo q̄ á ministris eius. Et propterea dicit & quorum hominum. Est enī cōcessa facultas ōnia peccata remittendi quorumcumque hominum. Et similiter oīa peccata retinendi quorumcumque hominum. Si quęris modum seu actionem retentionis, scito q̄ sicut deus remittit dando gratiam, retinet autem negando gratiam indigno, ita ministri eius remittunt p̄ctā præbendo absolutionē sacramentalē, retinent aūt negando eā indigno. Propterq̄ p̄misit accipite spiritū sanctū. Hoc enim ideo p̄missum est, ideo ab hoc inchoauit, vt intelligamus nō ad libitū posse ministros Christi remittere & retinere p̄ctā, sed tantūmō spiritu sancto ad hoc mouente. Quamuis etiam hoc p̄positum sit, vt intelligamus donū esse spiritus sancti facultatem remittēdi ac retinēndi p̄ctā. ita q̄ acceptio spiritus sancti ad facultatē & vsum facultatis refertur: alioquin efficax nō est tā remissio q̄ retētio. in cuius signū nec in baptismo nec in eucharistia sed in solo hoc sacramēto dixit accipite spiritū sanctū. In eucharistia enī dixit, hæc quotiēscūq; feceritis in mei memoriā facietis. in baptismo aūt, docete oēs gentes baptizātes &c. Hic autē accipite spiritū sanctū: ad significandum hoc esse singulare in sacramēto pœnitētiæ, q̄ actio sacramētalis requirit in ministro spiritū sanctū dirigētē & mouētē, requirit iuditiū internū secundum spiritū sanctū in ministro, hoīs peccatorum eius. At si q̄ris vnde sciam spiritū sanctum me mouere ad retinēdū vel remittendū. In prōptu est respōsio q̄ quū spiritus sanctus sit spiritus sapiētie, scientie, itellectus, cōsilii, timoris domini &c. Tunc p̄culdubio mouet sp̄us sanctus q̄ do seruatis seruādis q̄ sunt scientiæ, cōsilii & huiusmodi, recta ratione cōcluditur hūc esse absoluendum vel nō absoluendū. Si obicis q̄ hic nihil dicitur de confessione sacramentali peccatorum. In prumptu est solutio quòd implicite significatur concursus p̄prie cōfessionis peccatorum suorum. Nam quum remittere vel retinere commissum Christi ministris, exerceri non possit recte nisi cognitis peccatis & hominibus quorum sunt dimitenda aut retinenda peccata, & notitia ista nō sit vi aut metu extorquenda sed oportet quòd voluntarie exibeatur ad hoc vt sit meritoria remissionis, cōsequens esse oportet vt interueniat confessio propria peccatorum quorum remissionem quis q̄rit. ¶Si rursus obiicis quod hinc nihil habetur de confessione auriculari. Respōdetur q̄ sicut in baptismo Christus nō instituit modū bapatizandi (siue īmergendo siue infundēdo siue aspergēdo) sed modos reliquid ecclesiæ vsui, ita in sacramēto pœnitentiæ instituit cōfessionem volūtariā peccati, sed modū cōfitendi & similiter absoluēdi (an ad aurē an publice) ecclesię vsui reliquit: iuxta qualitatem tamen peccati, publici. vel oculti. nā cōformis debet esse peccato tam penitentia quám remissio. ¶Si demum obicis dominū non p̄cipere hic vt quæramus remissionem peccatorū à ministris, sed dare ministris suis facultatē remittendi vel retinēdi peccata cōfitentibus illa. Fateor īstitutionem sacramenti pœnitentie hic haberi, nō p̄ceptū. ¶*Thomas autem vnus ex duodecim.* Non existentibus sed institutis. vndecim enim tantum tunc erant: sed quilibet erat & vocabatur vnus ex duodecim institutis apostolis. ¶*Qui dicitur didymus.* Grecam actionem interpres reliquit: quum potuisset dicere latine geminus seu gemellus. Vnde autem hoc cognomen abuerit, aliter nescitur: nisi quia vocabulum sonat quòd fuerit natus cum alio vno eodemque partu, & inde cognominatus geminus seu gemellus. ¶*Non erat cum eis quando venit iesus.* Ocurrit quæstio: quoniā Lucas dicit q̄ discipuli redeūtes

A B C D E

formate. fateor ... [handwritten marginal note, partly illegible]

ex Emaus inuenerunt cōgregatos vndecim. & interpositis vltro citroque dictis subdit, dū au-
F tem hæc loquuntur stetit Iesus in medio eorum & dixit pax vobis. Quomodo ergo apud Lu-
cam erant cōgregati vndecim, & apud ioannem deerat Thomas? Solutio est quod multis vl-
tro citroque dictis postq̄ venerunt discipuli ex emaus, Thomas recessit: & post recessum eius
dū remanentes multi preter decem Apostolos & illos duos discipulos de his loquerētur venit
iesus. Nō enī dicit Lucas vndecim affuisse qūdo venit iesus, sed quando redierunt discipuli ex
emaus. ¶ *Dixerunt ergo ei alii discipuli. vidimus dominū. Ille autem dixit eis. Nisi videro in manibus ei'*
fixuram. pro, figuram, *clauorum.* Hinc apparet quò alii discipuli non solum dixerant Thomæ vi
dimus dominum, sed etiam quod viderant manus pedes & latus cum signis vulnerū: alioquin
non dixisset Thomas se quoque velle hæc videre. Et pari ratione retulerunt reliqua, scilicet q̄
comederant cum eis, quod insufflauerat in eos &c. ¶ *Et mittam digitum meum in locum.* pro, in fi-
guram *clauorum.* Non est contentus Thomas testimonio sensus visus, sed exigit testimonium
quoque sensus tactus. Et dicendo mittam digitum meum in fixuram clauorum, monstrat
audisse se à discipulis quod nō remāserat obducta exterius in superficie manus cicatrix claui:
sed ꝓfundum interius foramen secundum figuram claui, in quod foramen posset mitti digi
G tus. Et similiter intellige quod subiungitur. *Et mittam manum meam in latus eius.* hoc est in fora-
men secundum figuram lanceæ quod in latere Christi apparebat. Volebat enim Thomas
experiri tactu an esset apparentia huiusmodi foraminū, an in veritate essent ibi huiusmodi
foramina. ¶ *Non credam.* Vsqueadeo exigit ambo hæc testimonia, vt sine his se nō crediturū
asserat. ¶ *Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. venit iesus ianuis clausis:*
& stetit in medio, & dixit eis. Superfluit eis. ¶ *Pax vobis.* Similiter & iam tertio salutat discipulos
increpando eis pacem: vt Christianorum corda toties repetita pax penetret. ¶ *Deinde dicit tho*
mæ? Non requisitus offert discipulo incredulo quæ quesierat, simul monstrans se quamuis ab
sentem nosse quæ dixerat Thomas, & suauissimum se esse satisfactorem desideriis discipulorū.
¶ *Infer digitum tuum huc.* Hinc apparet ex verbis iesu, vera remansisse foramina clauorum &
H lanceæ. ita quòd caro Christi discontinua est in manibus, pedibus & latere. Et huiusmodi
conditio quamuis in carne passibili indecora appareat, in carne tamen gloriosa ad cumu-
lum gloriæ est effecta, absque vllo preiudicio integritatis, sensus & cuiuscumque alterius ope-
rationis. Sed hæc nostram notitiam excedunt: vtpote qui eandem carnis naturam translatā
in impassibilitatem & gloriam nūquā vidimus, in se aut in suo simili. ¶ *Et vide manus meas.*
Quum non videamus digitis, dicendo vide, intendit, euidenter cognosce. Frequenti enī vsu,
videre appellamus euidēti notitia cognocere: quocūq; sensu, cocumq; actu interiori animæ
euidenter cognoscamus. Perinde dictum est vide manus meas, acsi dictum fuisset & euidēter
cognosce manus meas. ¶ *Et affer manum tuam & mitte in latus meum. & noli esse.* pro, & nesis,
incredulus sed fidelis. pro, credulus. Directe respondet ad id quod dixerat Thomas, nō credam.
Respondit Thomas & dixit. Deest, ei, *Dominus meus & deus meus.* In textu Greco præponitur ar-
I ticulus dictioni dominus, & alter articulus dictioni deus. Et hic est solus textus in vniuersis
euangelistis in quo Iesus in carne appellatus est deus. Et appositus est articulus, vt nullam
Arriani habeant exceptionem, vt nō possint inficiari (quēadmodū alibi inficiātur) deū sine ar
ticulo esse summū deum. Hic enim clare Iesus appellatur deus cū articulo, ad explicādā Iesu
veram diuinitatem. quemadmodum appellādo dominū cū articulo, explicant supremū do-
minum. ¶ *Dicit ei iesus, Quia vidisti me Thoma.* Ex his Iesus verbis apparet quod Thomas tetigit
foramina, quod id fecit ad quod inuitauerat ipsum Iesus dicendo vide, eodē enī verbo vtitur,
dicēdo quia vidisti: hoc est quia euidenter cognouisti me esse eundē. ¶ *Credidisti.* Hic apparet
professionē Thomæ (scilicet dominus meus & deus meus) approbatam esse à Christo. nā hoc
quod professus est, est id quod credidit. Vidit enim hominē, carnē foramina: credidit aūt nō
quæ vidit, sed illum esse verum deum & dominun. neutrum siquidem horū vidit, credidit.
Beati qui non viderunt & crediderunt. Ordo præmii ad meritum, beatitudinis æterne ad fidem
K præsentis temporis significatur, apponendo beatitudinem preterite fidei: vt intelligamus
beatitudinis præmium nō esse eorum qui credunt, sed eorū qui crediderunt. beati enī nō cre
dunt, sed vident clare quod crediderunt. Et dixit hoc Iesus, ad declarandum ordinē istorum
duorum actuum (scilicet videre & credere q̄ est econtrario ad ordinem Thomæ, qui ex visio-
ne duci voluit & ductus est ad credendū. Cōtrarius dicit Iesus est ordo: quia credere ducit ad
beatitudinem, quæ est clara visio. Rursus quia credere Thomę fuit tanquam credere conuicti
& coacti ad credēdum ex euidentia facti, docet Iesus beatitudinis premium esse eorū qui nō
tanquā conuicti crediderunt. Docēdi enī qui nō viderunt, excludit cōuictionē ad credēdū,
dæmones

dæmones siquidē cōuicti credunt.& propterea non meritorie credunt. Ad significandū itaq̄ tum ordinem inter beatitudinis premium & fidei meritum, tū ordinē inter videre & credere, tum meritum fidei absque conuictione, declarauit beatitudinis præmium esse eorum qui non viderunt & crediderunt. Vnde patet ratio quare dixerit in præterito, non viderunt & crediderunt. præteritum enim refertur non à presens prolationis sed ad præsēs beatitudinis. Et propterea sub tali præterito cōpræhenditur tota via presentis temporis vsq̄ ad patriam. ¶Nec per hoc reprobatos intellige, qui velut conuicti ad credēdum ducuntur, sicut Thomas: sed minoris meriti arguūtur. Thomas tamē prioris incredulitatis culpā magnitudine professionis pansauit. primus enim fuit qui professus sit expresse Iesum esse verum deum. A

¶*Multa quidem & alia signa fecit iesus in conspectu discipulorum suorum quæ non sunt scripta in libro hoc.* Sciebat Ioannes se pauca signa facta à Iesu retulisse, sciebat multa alia relata ab aliis Euāgelistis. & propterea ne quispiam crederet ipsum omnia aut Plurima complexum esse, vel minorem fidem adhiberet aliis Euangelistis, subiunxit hæc. ¶*Hæc autem scripta sunt.* Declarat quare hæc scripserit. ¶*Vt credatis.* Ecce finis propinquus. ¶*Quia.* pro, ꝙ iesus. Nazarenus de quo hæc scripsimus. ¶*Est Christus.* est messias ille à prophetis predictus. ¶*Filius dei.* non adoptiuus sed naturalis. His enim duobus creditis de Iesu, iam credita est vtraque ipsius natura, iam creditū est misteriū redemptionis & salutis humanæ per ipsum. ¶*Et vt credentes, vitam habeatis.* Ecce fructus vltimus. ¶Vitā, nunquā terminandā, hic inchoādā & in patria in æternum mansurā. ¶*In nomine.* in inuocatione nominis. ¶*Eius.* Hec enim tria (scilicet credere. inuocare nomen Iesu, & vitam animæ habere credendo & inuocando (sunt fructus Euangelii. B

CAPVT XXI.

Postea manifestauit se iterum iesus. Deest, discipulis, *ad mare Tiberiadis.* Describitur locus Galilææ: vt intelligamus discipulos post octo ad resurrectione Iesu dies egressos à Hierusalem, & hac atque illac diuertisse. ¶*Manifestauit autem sic.* ¶*Erant simul Simon petrus & Thomas qui dicitur. Didymus, & Nathanael qui erat a cana Galilææ, & filii Zebei, & alii ex discipulis eius duo.* Isti septem eiusdē artis describuntur simul: vt pari ratione itelligamus alios non diuulsos sed fere cateruatim sociatos. ¶*Dicit eis Simon Petrus. vado piscari.* pro, piscatum. Petrus postq̄ iam ter viderat iesum qui surrexerat à mortuis, post apertum ei sensum vt intelligeret scripturas, post acceptum spiritum sanctum, vadit ad piscādum, vt intelligamus nō dedecere hæc & similia exercitia Apostolicos sacerdotes. *Dicūt ei, venimus & nos tecum.* Hinc apparet ꝙ omnes isti piscatores erāt. ¶*Et exierunt.* Superfluit &. *& ascenderunt in nauim.* Deest, statim. *& illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iam facto stetit iesus in littore.* Nō in mari, ne phantasma putaretur, sed in terra, vt verus hō haberetur. ¶*Nō tamen cognouerunt discipuli quia.* pro, ꝙ, *iesus est.* Mirum est ꝙ nec visu nec auditu cognouerūt iesum: cū quo tanto tempore fuerant cōuersati, qui tūc etiam loquebatur eis subiuncta verba. Et quum ex parte discipulorum nō appareat impedimentum (credebant enim & acceperant spiritum sanctum) nec ex parte iesu appareat mutatio (puta ꝙ in alia specie apparuerit aut alia voce locutus fuerit: quū subiungatur absq; narrata mutatione aliqua in ipso iesu, ꝙ postea cognouerunt eū) relinquitur qđ ex parte imutationis mediæ hoc causatum fuerit qđ nō cognouerūt eum, hoc est ꝙ neque species visibiles neque species audibiles perueniebant ad discipulos ex integro: hoc cū oībus conditionibus quas ab obiecto habebant, quod sine miraculo non fuit. Postea aūt subtracta hac miraculosa suspensione immutationis, cognouerunt eū. ¶*Dicit ergo ei iesus. Pueri.* ꝓ, filioli. Blando noīe fatigatos sine fructu nocte illa discipulos, veri sibi charos vt filiolos appellat. ¶*Nūquid.* Legendum est. ¶*Nūquid pulmentarii habetis?* vel adverbū, nū ꝙ pulmentariū habetis? Græca dictio nō est simplex sed cōposita ad significandū cibū qui adiungitur, ꝓculdubio pani: sed interpres carens propriovocabulo eius quod vulgari Italico dicimus cōpanatico, vsus est pulmētarii nomine ad significandum cōi noīe cibū qui cū pane comeditur: qualis est caro piscium & animalium. ¶*Respōderūt ei. nō. Dicit eis.* Deest, ille autē. Legēdū est. Ille aūt dicit eis. *mittite in dexteram.* pro, in dextras partes, *nauigii rete. & inuenietis. Miserūt ergo. & iam nō valebant illud trahere præ multitudine pisciū. Dicit ergo discipulus ille quē diligebat iesus Petro. dominus est.* Ioānes dono intellectus ícipit præ cæteris donari. nā cōferēdo multitudinē pisciū difficultantē tractum retis cum verbis illi' hoīs q in littore tunc eis dixerat, mittite in dexteras partes & inuenietis, cōclusit & intellexit ꝙ ille hō in littore est iesus. Et hoc indubie asseruit Petro, sibi valde familiari. ¶*Simō.* Deest, ergo, *Petrus cū audisset quia.* ꝓ, quod, *dominus est.* Quēadmodum intellectus ioannis ita amor Petri ad adeundum Iesum describitur: C D E

F quòd statim quū audiuit, relictis omnibus iuit ad Iesum. ¶ *Tunica*. pro, superidumēto. Greca
enim dictio nō significat tunicā sed superindumētum, quicquid sit illud supremū vestimētū
quod pallium appellari videtur. ¶ *Succin xit se*. vt corpus tantum operiret, nō crura & inferio
res partes. ¶ *Erat enim nudus & misit se in mare*. Non dicit ꝙ ambulauit super mare, sed ꝙ se
misit in mare. Erat enim tam parum alta aqua vt posset ambulare homo in illa. ¶ *Alii autē di
scipuli nauigio*. pro, nauicula, *venerunt non enim longe erant a terra, sed quasi*. pro, circiter, *cubitis du-
centis*. A dictione non, hucusque, est parētesis. & refertur ad reddendam rationem quare Pe-
trus misit se in mare absque periculo, quia parum scilicet distabant á terra. Ita ꝙ & petrus ā-
bulare & nauicula alii vehi possent. in duobus enī palmis aquæ nauiculæ natant. ¶ *Trahēte*.
rete piscium. ¶ *Vt ergo descenderunt interram, viderunt*. pro, vident, *prunas positas*, & *piscem superpo-
situm, & panem*. Discipuli aliis trahentes rete, ê nauicula descenderunt continuentes tractū: &
vbi discenderunt, vident cōgestas prunas & piscē quē ipsi nō attulerāt positum super prunas,
Iesus enim angelorū ministerio & prunas & piscé & pané attulerat & disposuerat, siue de no-
G uo formauerat, præparans partem saltē prandii Dico autem partē: quia iussit afferri ex piscib⁹
nouiter captis, nō ad superfluitatē. ¶ *Dicit eis iesus. afferte de piscibus quos prendidistis nūc. Ascēdit
Simon Petrus*. Tacet Euangelista quæ petrus dixerit Iesu aūt ecōuerso: & petrum qui cum Iesu
erat, ad præceptū iesu præcipientis vt afferrēt de piscibus captis, cōscēdisse nauē vt celerius im
plerētur iussa describit. ita ꝙ vbi pri⁹ alii discipuli fuerant in nauicula & petrus extra, modo
alii discipuli sunt interra cōtinuētes tractū retis & petrus ascēdit in nauiculā ad trahēdū rete,
¶ *Et traxit rete in terram plenum magnis piscibus, centum quinquagintatribus*. Petrus in nauicula de-
scribitur ꝙ traxit rete in terrā, nō ꝙ sol⁹ traheret, sed ꝙ ipse ê nauicula subleuabat rete, facili-
tās tractū: vt ipso sic supleuante rete plenū piscibus prope terrā, reliquorū discipulorū in terra
trahētiū tractū quodāmodo efficeret subleuando. ¶ *Et quum*. tanti. pro, tot, *essent nō est scisum re-
H te*. Miraculo dignum Euangelista censet ꝙ tot magni pisces simul tracti fuerint absq́ scissio
ne retis: vt intelligamus & hoc ad cumulū miraculi accessisse. ¶ *Dicit eis iesus*, *Venite*, Reuerencia
discipulorū retinens eos ab appinquatione ad iesum insinuatur, describēdo ꝙ iesus inuitauit
eos, venite. ¶ *Prādete*. Hinc apparet ꝙ illo tempore nō tātum cœnabatur, sed etiam prandiū
fiebat. Erat enī mane quū hoc gestū est. ¶ *Et nemo audebat discūbantiū* pro, discipulorū, *interroga
re eum, tu quis es?* Describiturꝙ anteq̄ discūberent, quādo Iesus dixit eis venite prādete, discipuli
cognouerunt ipsum esse iesum. ¶ *Scientes*. Vtrumque dicit Euangelista: & quod non audebant
interrogare, & ꝙ sciebant ipsum esse iesum. vt intelligam⁹ non pusillanimitaté sed reuerētiā
discipulorum retrahentem tum ab appropinquatione ad iesum tū ab interrogatione: & reue
rentiā retrahentem ab vtroque, causari á sciētia (à certa notitia) ꝙ ipse esset dominus, *quia*. pro,
I qđ, *dominus est*. Nō dicit quia iesus est, sed quia dominus est: vt rationé reuerentiæ retractiuæ
intelligamus ex domino. ¶ *Et venit iesus, & accepit panem, & dabat eis*. Omnia sunt p̄sentis tpis.
Legendum est. & accipit pané & dat eis: *& piscem similiter*. Dicendo & venit, significat accessum
iesu ad eos iam discumbentes. tamquam iesus officio ministri fungatur: dum describitur ꝙ
nō solum venit sed accipit pané & piscé & dat eis q̄ parauerat. ¶ *Hoc iam tertio*. pro, hac iā tertia
vice, *manifestatus est iesus discipulis suis quum surrexisset a mortuis*. Nō solum manifestationem sed
tertiam manifestationem asserit ioannes hanc fuisse: vt intelligamus manifestationes alias
ab aliis scriptas, fuisse post hanc. Ita quod autequā discipuli cōuenirent in montē Galileę cō-
stitutū illis á iesu, fuit hæc apparitio iuxta mare Galileæ. vt etiam sic impletum sciamus qđ
iesus p̄cessit eos in Galileam. Sed bene nota qđ nō dicit hanc tertiā manifestationē absolute
(quoniam ipsemet scripserat quatuor) sed dicit tertiam discipulis suis. verum nō caret q̄stiōis
scrupulo hæc assertio: quia apud Lucā iesus ipso die quo resurrexit, manifestatus est discipulis
K in Emaus, ac per hoc ista non est tertia discipulis suis, sed quarta. Solutio est quòd appellatiōe
discipulorū ioannes gratia materiæ intelligit Apostolos. Dico aūt gratia materiæ hoc est re-
surrectionis Christi testificandæ, appellasse illos discipulos, qui erant decreti proprii testes re-
surrectionis Christi, hos aūt constat esse apostolos: vt patet Act. 1. dicente Petro. oportet ex his
vnum testé nobiscū fieri resurrectionis eius ad plebē. Et cōstat illos duos discipulos in Emaus
non fuisse Apostolos: quoniam ipsi regressi in Hierusalem, inuenerunt congregatos vndecim,
¶ Et significantius libra numerum pluralem, discipulis suis: vt non supputetur manifestatio
illa qua iesus ipso quo resurrexit die, Apostolo Petro soli apparuit. Remaent itaque solida ve-
ritas hanc esse tertiam manifestationem Apostolis, in numero plurali. ¶ *Quum ergo prandis-
sent*. Iesus non minima mysteria exercuit immediate post sumptum cibum. Nam & sacra-
mentum Eucharistiæ instituit post cœnam: & in die resurrectionis postquam comedit coram
discipulis,

discipulis,aperuit illis sensum,dedit spiritum sanctum:& nunc post prandium cõmittit petro pontificatum. Vt discamus ab exemplo tam cœnam quàm prãdium sic sumere,vt nullũ p̄stetur impedimentum exercitiis spiritualibus,vt non minus idonei simus ad exercitia spiritualia. *Dixit Simoni petro Iesus. Simon ioãnis.* pro, Iona. Pater enim simonis petri non ioannes sed ionas vocabatur:vt clare patet Matth. xvi. Simon bariona,hoc est filius iona. *Diligis me.* Antequã curã ouiũ committat,non petit scis aut potes aut vis,sed diligis me. Non dicit diligis oues meas,diligis præmia mea,promissiones meas & huiusmodi,sed diligis me. *Plus his* Clarius dixisset interpres plus q̃ hi. Ita ꝙ duo petit. alterum est diligis me,alterum est plus q̃ hi. Et hæc comparatiua conuincit quòd alloquitur petrum vt distinguitur ab aliis apostolis: vt hinc clare constet pontificatum cõmissum ita petro quód nulli alii apostoli. *Dicit ei.* Prima petri responsio. *Etiam domine.* Affirmat q̃situm. *Tu scis.* Affert ipsum iesum in testẽ interni affectus ipsius petri,profitens ꝑ hoc iesum videre cor petri. *Quia.* pro, quod, *amo te.* Explicat hoc petrus,ne affirmatio dicta (etiam domine) intelligeretur extendi ad totũ q̃sitũ. B Refugit enim petrus respondere ad secundam q̃siti partẽ, scilicet plus q̃ hi. hoc enim nõ nisi temere & præsumptuose potuisset affirmare. Et propterea explicat afferendo iesum in testem quo ad primam tantum quæsiti partẽ (scilicet diligis me) dicendo tu scis quòd amo te. *Dicit ei. pasce agnos meos.* Vide quibus verbis pontificatus cõmittitur, ad similitudinẽ pascentis agnos mandat vt cibum aĩæ det agnis, nõ vrsis, nõ leonibus, sed agnis, sed hominibus similibus agnis, nõ qualicunq; rõne sed quia mei sunt. Ideo petii diligis me plus q̃ hi, vt ex maiori dilectione erga me, assumeres studiũ atq; onus pascendi agnos nõ tuos sed meos. Nulla merces, nulla mercedis rõ, nulla petri vtilitas ꝓponitur: sed solus christi amor exigitur & affertur rõ pascẽdi agnos christi. *Dicit ei iterum.* pro, rursus secundo. Narrat Euãgelista ꝙ nõ solũ secũdo sed etiã rursus (hoc est velut à capite ĩcipiẽs) interrogauit. *Simon ioãnis.* pro, iona. *diligis me?* Nõ repetit secundã partẽ priꝰ q̃siti (scilicet plus q̃ hi) ne putaret petrus repeti interrogationẽ quia nõ respõderat ad secũdã particulã: vt intelligeret repeti interrogationẽ ꝑpter primã particulã, eisdẽ p̄cisé verbis factã. *Ait illi. etiã domine, tu scis quia.* pro, ꝙ, *amo te.* Repetit respõsionẽ C petrus de verbo ad verbum. & propterea non est opus expositionem repetere. *Dicit ei, pasce agnos meos.* ꝑ, rege oues meas. Aliis verbis vtitur mõ. vbi prius dixerat pasce, mõ dicit rege. Sed aduerte ꝙ Græca dictio nõ significat regere cõmuniter. sed regere pastoraliter. ꝙ quia Latinus sermo non potest explicare vnica dictione, ideo tutius putauit interpres dicere pasce. Et vbi prius dixerat agnos meos, modo dicit oues meas, q̃ sunt matres agnorum. Sed & oues sine cornibus sunt & inermes sicut agni. Et ꝑ hos duos actus (pascere scilicet & regere) vniuersa officia necessaria animabus, cõprehensa sunt. Pascere enim est ꝓuidere de cibo animæ, regere vero est ꝓuidere illis educendo & inducẽdo, stabulãdo & illa faciẽdo q̃ apud Ezech. cap. 34. scribuntur. quod est gubernare aĩas secundum expedientia saluti animarum ipsarũ. *Dicit ei tertio.* ideo Iesus multiplicat quæstionẽ de amore sui, vt ĩtelligamꝰ primum secundũ & tertiũ D requisitum ad põtificẽ esse amorẽ ipsius Iesu: & hic totũ negotiũ pendere, & sine hoc amore nõ esse põtificẽ aut pastorẽ nisi æquiuoce. Vt disceremus nullũ esse assumẽdũ ad pastorale officium nisi credatur teste Iesu ꝙ amet ipsum iesum, hoc est nisi credatur ĩ veritate cõscientie coram deo ꝙ ille amet iesum. Et similiter ipse qui assumitur in pastorem nisi corã deo cognoscat se amare iesum, nulla debet ratione pastorale officiũ suscipere. *Simon ioãnis.* ꝑ, iona, *amas me?* Bis ĩterrogauerat diligis me: modo interrogauerat amas me, augendo ĩterrogationẽ Diligere enĩ voluntatis est eligentis benevelle alicui. amare autẽ impetum addit affectus, significans ꝙ beneuolẽtiæ actus extẽditur vsq̃ ad appeditũ sensituum in quo est passio amoris. hinc enĩ tractũ est vt vehemẽter diligere dicatur amare. *Cõtristatus est petrus, quia dixit ei tertio amas me?* Memor petrus eius ꝙ acciderat ei ãte mortem Christi (quod scilicet quũ dixisset ꝙ paratus erat in carcerem & mortem ire cum iesu, audierat quã nesciebat futurã negationem) cõtristatus est modo incipiens dubitare de aliquo malo futuro. *Et dicit ei Domine tu omnia nosti.* Bis dixerat etiã domine. modo nõ audet asserere, sed plus credens sciẽtiæ iesu q̃ E sibiipsi, q̃ cordi proprio, dicit domine tu omnia scis, etiã mea intima tam p̄sentia q̃ futura. *Tu scis* pro, tu cognoscis. Nõ desistit tamen invocare ipsum testẽ *quia.* ꝑ, ꝙ, *amo te.* Perseuerat petrus semper repetẽdo idẽ verbũ, amo te. Sẽsiebat in seipso petrus affectũ amoris erga le sum. & ꝑpterea quãuis bis iesus interrogauerit diligis me, ipse tamẽ semꝑ respondit amo, plus respondens: vtpote conscius sui proprii affectus erga iesum. *Dicit ei.* Deest, iesus, *pasce oues meas.* Secunda vice dixerat rege oues meas: mod o dici t pasce oues meas. ita quód vterq̃ actu (pascẽdi & regẽdi) explicatus est respectu ouium: respectu autẽ agnorũ solus actus pascẽdi explicatus

F explicatus est.ea rõne quia regimen pastorale principaliter respicit oues, & velut accessorie agnos:cibus aũt vtrisque est æque necessarius. Et absque vlla exceptione tam agnos q̃ oues cõmittit:vt intelligamus non has vel illas oues, nõ hos vel illos agnos sed oium agnorũ ac ouiũ curam petro cõmitti. Et quamuis oĩum Christianorũ cura cõmissa intelligatur petro, soli tamen p̃destinati (qui soli agni & oues iesu christi sunt) explicantur pascendi & regendi à petro: quia huc tendit institutio pastoralis officii & curæ, vt prædestinati pastu & regimine spiritu seruentur & perducantur ad beatitudinem. Committũtur aũt pascendi & regẽdi pastoraliter, sub nomine ouiũ & agnorum:vt intelligamus regimen petri institutũ vt sit regimen hominũ inermium, hominum appetentium pasci & regi à pastore, vt sit regimen non vtens gladio sed baculo pastorali, non ad percutiendũ sed ad dirigendũ oues. Ita tamen vt in regimine pastorali intelligatur etiã seruare agnos ac oues à lupis, leonibus & vrsis: prout debet & decet pastorem seruare gregẽ ab his. Hoc enim est illud regimẽ de quo superius dictum est. bon⁹ pastor animam suam dat pro ouibus: tuendo oues à lupis, leonibus & reliquis ad p̃ditionem aĩarum
G (nõ rerũ, nõ corporũ) tẽdẽtibus, falsa doctrina vel peruersis studiis, istitutis, suasionib⁹, morib⁹ & exẽplis. ¶ *Amẽ amẽ dico tibi.* Iniũcto officio pastorali subiũgit fructum in p̃sentivita esse martyriũ. ¶ *Quũ esses iunior.* Descripturus martyriũ petri, vt magis memoria retineretur, metaphorico vtitur sermõe à cõtrariis cõditionibus ætatũ iuuenilis scilicet & senilis. Et p̃pterea tria præteritæ ætatis cõmemorat. Primum adolescentiam, dicẽdo quũ esses iunior. Significatur enim p̃ hoc q̃ tũc erat iuuenis: & minor ætas cõmemoratur. ¶ *Cingebas te.* Secundo commemoratur facultas cingendi seipsum. ad literam significando facultatẽ vtendi manibus libere, ad cingendũ seipsum. ¶ *Et ambulabas vbi.* pro, quo, *volebas.* Tertio cõmemoratur libertas ambulandi ad desiderata loca.

Quo cõtra describit conditiones ætatis senilis, subiungendo. ¶ *Quũ aũt senueris.* Et hinc clare patet petrum tũc fuisse iuuenẽ: quum quadraginta fere anni fluxerint post hæc verba vsque ad
H mortem petri. quã sub hac metaphora describit iesus. ¶ *Extendẽs manus tuas.* senili debilitate iã ĩpotẽtes. ¶ *Et alius te cinget.* Ad literam senex impotẽs se cingere, extẽdit man⁹ (ne impedimẽto sint officio cingendi) & alius cingit eum. ¶ *Et ducet quo tu non vis.* Superfluit tu. Sicut cõtra illud, cingebas te (p̃culdubio manibus tuis) descripsit extẽdes manus tuas & alius te cinget, ita contra illud & ambulabas quo volebas, describit & ducet quo non vis. Ad litera enĩ senes ducuntur q̃doque quo nõ volũt. ¶ *Hoc autem dixit.* Explanat Euangelista quorsum hæc dixerit. ¶ *Significans qua morte clarificaturus.* pro, glorificaturus, *esset deum.* Genus mortis significari explicat, dicẽdo qua morte. extẽtione siquidẽ manuũ mors crucis significata est. Quæ etiã significatur ex hoc quòd dicitur, ali⁹ cinget te. qui enĩ cruci affigebantur, ligabantur pri⁹ in ipsa cruce. ¶ Quod dicit & ducet quo non vis, mortẽ ipsam violentã ac crudelẽ significat. Quã
I voluntate naturali non solum petrus sed etiã ipse Christus nõ voluit. Vnde & dixit. nõ sicut ego volo fiat sed sicut tu vis. ¶ Hæc scripsit Ioannes postquam iam Petrus crucifixus erat. nã scripsit mortuo Domitiano, petrus autem fuerat crucifixus vltimo Neronis ãno. Et p̃pterea futurum glorificaturus refertur ad tempus prolatorũ à iesu verborum, nõ ad temp⁹ quo scriptum est Euangelium. ¶ *Et quum hoc dixisset, dicit ei. sequere me.* Ad literam mandat vt corporali gressu sequeretur iesum anbulantem seu insipientem ambulare, misterium tamen imitationis sui crucifixi intẽdens: vt postea declarabit. ¶ *Conuersus.* Deest autẽ, *petrus.* corporaliter vertit se petrus sequendo iesum. ¶ *Vidit illum discipulum quam diligebat iesus sequentem.* corporali gressu. Qaumuis soli petro iesus dixerit sequere me, ioannes non iussus secutus est etiam post tergum petri: & petrus versus retro, vidit ioannem sequentem. ¶ *Qui & recubuit.* pro, cecidit. Non enim sedit aut iacuit, sed capite cecidit. ¶ *In cæna super pectus eius, & dixit. domine quis est qui trader.* pro, tradit, *te?* Non vane ioannes qui solitus est describere se ipsum ab vna cõditi-
K one (scilicet quẽ diligebat iesus, familiaribus signis) modo describit seipsum à casu super pectus in cœna & actu iterrogãdi de proditore. sed vsus est tot præcipuis beneuolẽtiæ, familiaritatis ac fiduciæ indiciis, ad significãdũ in qualẽ gradũ post Christi negationẽ petrus ascit⁹ fuerat: vt scilicet ipse petrus interroget p̃ ioanne tã dilectio, tã domestico ipsi iesu, qui petr⁹ anteq̃ negaret Christũ interpellabat ioãnẽ vt interrogaret ipsum. Vt intelligam⁹ in magis internã amiciciã dei ascribi q̃doq̃ homines post crimina q̃ ante habuerant. Acsi ap̃ti⁹ dixisset. conuersus petrus vidit illum discipulum quem diligebat iesus, cui ipse petrus innuit in cœna vt iterrogaret iesũ &c. ¶ *Hũc ergo.* Sup̃fluit ergo, *quũ vidisset petrus dicit iesu. domine hic aũt quid?* Verbũ multũ cõcisũ sed ex subiunctis apparet q̃ de genere mortis seu de morte petrus q̃siuit. ¶ *Dicit ei iesus,* Sic Corruptus est textus Latin⁹, nõ ab interp̃te, sed à nescio quo. Legendũ est.

¶ Si

¶*Si eum volo manere donec veniam, quis ad te?* Ita quòd non est aduerbium sic, sed coniunctio conditionalis si. Et ita quilibet debet non solum legere in eclesia, sed delere de proprio codice sic. A
Et hoc authoritate veritatis Euangelistæ: quia non est mutandus sensus textus Euangelici propter inueteratum errorem scriptorum. ¶Et est sermo nihil definiens, nisi ꝙ nõ ptinebat ad petrum si iesus vellet manere Ioannẽ vsque ad suum aduentum. ¶*Tu me sequere.* Hinc apparet ꝙ mysterium intendebat imitationis, mãdãdo sequere me. nam clare patet hoc nũc repeti quo ad mysterium imitationis, tu me sequere imitendo mortẽ crucis. hoc pertinet ad te, & non spectat ad te si Ioannem volo manere donec veniã. ¶*Exiuit ergo sermo iste inter fratres quia.* pro, ꝙ, *discipulus ille non moritur.* Subiungit Euangelista sensum in quo Apostoli intellexerunt verba Christi de Ioãne, ꝙ scilicet intellexerunt iesum in sinuasse per illam reprehensionem petri ꝙ Ioannes non moreretur, sed victurus esset vsque ad secundum Christi aduẽtũ, cum quo sempiterna deinceps gloria frueretur. *Et nõ dixit ei iesus, non moritur.* Non asserit Euangelista sẽsũ diuulgatũ inter Apostolos esse falsum, sed asserit ꝙ iesus nõ asseruit illũ sẽsũ: qa vere nullũ sensum de mãsiõe aut nõ mãsione Ioãnis asseruit. Ita ꝙ nõ intendit Euangelista dicere, B
& non dixit iesus nõ moritur, id est hæc verba nõ moritur (quoniã nec Apostoli dicebant ꝙ iesus dixerit hæc verba) sed intendit dicere. & non dixit, non asseruit iesus nõ moritur, id est sẽsum significatum per hæc verba nõ moritur quem sensum Apostoli intellexerãt. ¶S.d sic. pro si, *eum volo manere donec veniam quid ad te?* Hinc etiam p roterui possunt conuinci quod corrupte legitur aduerbium sic. nam ab Euangelista repetitur vnica oratio, si eum volo manere donec veniam quid ate. non esset autem vnica oratio legendo aduerbium sic. Nec opus fuisset repetere quid ate, si esset allera oratio: sicut nõ est repetitum tu me sequere. Aduerte hic quòd ex sensu diuulgato inter Apostolos, apparet quòd de secundo Christi aduẽtu dictũ sit donec veniam. & similiter quòd de mẽsione in hac vita dictum sit manere. Sed quia nihil asseruit iesus nec Euangelista aliter declarauit, sẽsus literalis esse videtur, quod si eũ volo manere in hac vita donec veniam quid ad te? Et multo minus ad te pertinet scire si eũ volo manere C
sine aliquo genere mortis violente donec viam ad accipiendum eum ad me. ad quam enim non spectat scire mortem vel vitam Ioanni, multo minus spectat scire genus mortis. sup quo genere orta & formata fuerat interrogatio Petri, querentis hic aũt quid. Et scripsit hæc Euangelista vt intelligerent pastores ecclesiæ nõ spectare ad eos quærere futuros euentus eorũ quæ ex voluntate pendent Iesu. Satis est eis solicitos esse de præcepto eis facto. tu me sequere. tu me imitare. ¶*Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his & scripsit hæc. Et scimus quia.* pro, ꝙ, *verum est testimonium eius.* Ioannes in persona totius ecclesiæ loquitur, dicendo & scimus. Quod proculdubio spiritu sancto agente dixit: vt non ipse solus sed vniuersa ecclesia certitudinem profiteatur veri testimonii. ¶*Sũt aũt & alia multa quæ fecit iesus.* Superius dixit multa alia miracula facta à iesu in conspectu discipulorum, non esse scripta in libro hoc. modo extendit sermonẽ ad quæcunque facta, siue signa siue non signa, siue in conspectu discipulorũ siue non. ¶*Quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundũ capere posse.* Superfluit posse. & legendũ est. ¶*Capturum qui scribendi sunt.* pro, scribendi forent, libros. Non dicit nec ipsum arbitror mundũ capturũ illa facta si scribenda essent, sed libros qui scribendi forent. vt intelligamus ꝙ non de ipsis factis à iesu, sed de libris arbitratur ꝙ mundus non caperet. Vt intelligamus ꝙ de innumera multitudine librorum cõficiendorum si per singula scriberentur facta iesu, loquitur: & percipiamus hyperbolica figura non latenter sed manifeste ipsum vti, non in persona ecclesiæ sed in persona propria. Apparet enim manifesta hyperbole, dicendo ꝙ si scriberentur mund' nõ caperet. cõstat nãque ꝙ si scribuntur, in mundo scribuntur. Sed sicut describentes maximam velocitatem dicimus velociorem aquilis aut vento, & describentes maximam albedinẽ dicimus albiorem niue, & similia. ita ioannes significat maximam multitudinem factorũ à iesu E
ex hoc ꝙ si sigillatim scriberẽtur, mundus nõ caperet libros cõtinentes tot facta. Et sicut nõ mẽtitur nec falsum dicit dicens velociorẽ aquilis aut vento, candidiorẽ niue & huiusmodi (qa intelliguntur hæc hyperbolice dicta: & nõ ad fallendũ sed ad significandũ magnã velocitatẽ, vel magnum candorem &c.) ita nihil mendatii, nihil falsi hic arbitratur Ioãnes: quoniã hyperbolice se manifestat loqui, ad significandum innumerabilem multitudinem factorum iesu. Cui est honor & gloria in secula seculorum. Amen.

Caietæ Mense. Maii. M.D.xl.

¶Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis sancti Xisti in Euangelium secundum Ioannem Finis.

Thomæ de vio caie

F TANI CARDINALIS SANCTI XISTI: IN Acta Apostolorum diui Lucæ Euangelistæ, Commentarii.

Rimum quidem sermonem feci. Lucas Euangeli a, absque vlla hæsitatione habetur author huius libri, & propterea à commemoratione Euangelii quod scripserat inchoat. Et dicit se primum sermonem fecisse, eo quòd in scriptis redigerat illum. ¶ De omnibus. in genere, non singulis. nullus enim Euangelista scripsit omnia sigillatim. Vnde non dicit quod in primo sermone dixit omnia: sed quod habuit sermonem de omnibus. ¶ O theophile. Idem est ad quem Euangelium miserat.
G ¶ Quæ cœpit iesus facere & docere. pro, facereque & docere. Non dicit quæ iesus fecit & docuit, sed quæ cœpit & facere & docere, tum ex parte diuersarum in Christo naturarũ, ad differentiam eorum quæ fecit antequam esset homo. Significantius nanque dicit quæ cœpit iesus. nomen enim est hominis Iesu. ipse siquidem antequã esset homo, cræauit celum & terram &c. sed de his nõ est locutus in Euangelio Lucas: sed de iis quæ postquã est homo cœpit facere & docere. Tum ex parte rationis agendi, ad differentium aliorũ sanctorũ: quia nullus (nec etiã Moyses) inchoãdo seu vt principiũ rectæ beatęque vitę & fecit & docuit, nisi Iesus. qui quia caput totius erat rectitudinis, dicitur quod cœpit & facere & docere. Vnde & faciẽdo dicebat, vt quemadmodũ ego feci. & iterũ, si non venissem & non. fecissem. Et dicẽdo dicebat, discite a me. & rursus, ego aũt
H dico vobis. ¶ Tum ex parte actionum, ad differentiam earũdẽ actionum imperfectarũ seu secũdum quid: quia nullus aliorum exercuit illas simpliciter. nullus priscorũ patrũ fecit absque deficere, nullus docuit ex integro. Solus iesus & fecit absque vllo defectu, & docuit perfecte. & propterea de ipso solo verificatur quod cœpit & facere & docere, simpliciter & absolute. ¶ Vsque in diem quã precipiens Apostolis per spiritum sanctum quos elegit. Deest, sursum, assumptus est. Dictio interpretata præcipiẽs, nõ est præsentis sed præteriti tẽporis participiũ actiuũ: quo quia caremus, circũloquimur dicendo quũ precepit. ¶ Verũ multæ restant ãbiguitates. Prima est an per spiritum sanctum, referatur ad precepit an ad elegit. vtriusque enĩ constructionis textus Græcus capax est. ¶ Secũda est an præceptum significatum per precepit, itelligẽdum sit factum illo die an prius. nam & hoc anceps est: quoniã constat relatiuũ quo referri ad assumptus est, & nescitur an cõprehendat etiam tempus mandati. ¶ Tertia est quid seu quę pręceperit. ¶ Et ab hac vltima retrogrado ordine inchoando, verisimile est illa fuisse præcepta quorũ in
I vltimo Euangelii Lucas meminit. vt hoc initiũ sit repetitio summaria illius finis. ¶ Ad secũdam vero dicitur quod quædam scripta à Luca in fine Euangelii, fuerunt ante diẽ ascentionis, quædã autem illo die mandata. Ad primam aũt crediderim ego dicendum quod per spiritum sanctum refertur ad elegit. Scripturus enim Lucas gesta Apostolorum, sapienter pmisit quod fuerant per spiritum sanctum el cti à iesu: alioquin incõgrue adiunxisset primo sermoni, id est Euãgelio de Christo, hunc secundũ sermonem de gestis hominum (multũ enim degenerasset materia huius sermonis à materia prioris) sed vbi de gestis hominũ per spiritum sanctum electorũ ab ipso iesu secundus est sermo, quadrat primo. ¶ Et quod dicitur quos elegit per spiritum sanctũ, ad ipsos electos refertur spũs sanctus. Ac si aptius dixisset. quos elegit Apostolos per spiritum sanctum fore. Et hoc ad differentiam iudæ, qui ex parte quidem Christi electus est per spiritũ
k sanctum, sed ex parte sui nõ est electus per spiritum sanctum, Vnde & ipse dominus ait. nõne ego elegi vos duodecim & vnus ex vobis diabolus est. ¶ Quibus & præbui t seipsum viuum post passionem suum in multis argumentis. Pauca horum argumentorũ in Euangeliis scripta sunt: ea tamẽ quæ scripta sunt. sufficiunt ad astruendam veram Christi vitam corporalem post mortẽ eius. ¶ Per dies quadraginta. A die resurrectionis computandi sunt isti quadraginta dies, quibus post mortem monstrauit se viuentem. ¶ Apparens eis. Coactus est interpres dicere apparens, eo quod participium passiuum præsentis temporis est in textu Græco: & si dixisset conspectus, præteriti temporis vsus fuisset participio. ¶ Et loquens de regno dei. Non solum locutionem sed materiam sermonis explicat: vt omni ex parte monstraret semetipsum Iesum esse. ¶ Et conuescens. Hoc apud Græcos non habetur: sed vel congregans vel commorans. variant enim

enim Græci codices. Et vtraq; lectio admitti potest. nã & Iesus cõgregatis discipulis & cõmorans adhuc inter eos. *Præcepit eis*. proculdubio in die ascensionis. *Ab Hierosolymis ne discederent.* A
Inter christi resurrectionem & ascensionem recesserant ab Hierosolymis. tum eundo in mõtem Galileæ vbi constituerat illis Iesus. tum eundo ad exercitia sua quibus victum sibi parabant: vt patet de illis qui cum Petro piscationi incumbebant. inter ascensionem autem & pẽtecostem, prohibiti sunt discedere ab Hierusalem: quoniam ibi recepturi erãt spiritũ sanctũ. Vnde & subditur. *Sed expectarent promissionem patris quam audistis inquit per os meum.* pro, quã audistis ex me. Reliqua sunt interpretis. Promissio patris quam audierant ab ipso, promissio est spiritus sancti, à Ioanne euangelista plenius scripta. *Quia ioannes quidem baptizauit aqua: vos autẽ baptizabimini.* Deest, in, *spiritu sancto non post multos hos dies.* Differentiam inter baptismum suum & baptismum ioannis, declarat iesus non esse penes elementum (quia vterq; vtitur elemẽto aquæ) sed penes hoc ille baptizauit in aqua sola, vos autem baptizabimini in spiritu sancto. Et omnes quoque qui in christo baptizantur, baptizantur in spiritu sancto. Verum ad literam christus loquitur de baptismo discipulorum in visibili signo spiritus sancti. & ideo ẽ regione baptismi Ioannis locat baptismum apostolorum. acsi apertius dixisset. ioannes quidẽ congregauit populos sensibili baptismo aquæ. vos autem sensibili baptismo spiritus sancti cõgregabitis mundum. ¶ Vnde nihil refert ad hoc nouum in signo sensibili spiritus sancti baptisma, an apostoli fuerint prius baptizati baptismo christi. B

I *Gitur qui conuenerant*. Hactenus repetendo continuauit hoc scdm volumen priori: mõ inchoat dicta ac gesta in die ascentionis quæ in euangelio fuerunt tacita. *Interrogabant eũ, dicentes*. Tam conuentus q̃ quæstio in Bethania fuit in monte Oliueti. *Domine si in tempore hoc restitues regnum israel?* Adhuc isti nescientes quid dicant & propriam minus intelligentes vocem, interrogant de tempore secundi aduentus quo Iesus veniet rex constiturus regnũ dei in vniuerso mundo. quod isti adhuc non edocti à spiritu sancto appellant regnum israel: iuxta voces prophetarum quas audierant. *Dixit aũt eis. nõ est vestrum nosse tẽpora vel momenta quæ pater posuit in sua*. Deest, ipsius, *potestate*. Quoniam bona fide interrogabant (q̃uis minus intelligerent q̃situm) respõdet dominus directe ad q̃situm, explicando q̃ q̃stio erat eis impertinens. Et si illorum non fuit nosse hmõi tempus, indubie credere debemus q̃ nulli alteri homini hmõi cõicata est. Nec dicit nõ est vestrũ nosse tẽpora vel momenta (quoniã multa tẽpora & multa momenta futura nosse nostrũ est) sed limitat ad ea q̃ pater posuit in sua ipsius potestate, ad differentiã tẽporum & momẽtorum quæ idem pater posuit in potestate corporum cælestium. Vnde dictum est in Genesi, vt sint in signa & tempora & menses &c. Vt hinc itelligamus q̃ tempus apparitionis christi ad regnandum vbiq;, non est constitutum in cursũ syderum, sed in solã dei potestate: ac per hoc tanq̃ in ea latens, nulli notum est nisi ipsi iesu. C
¶ *Sed accipietis virtutem*. pro, potentiam, *superuenientis*. pro, illapsi. Est enim participium præteriti temporis. *Spũs sancti in vos*. Euentus subsequutus testatur veritatem horum. acceperunt enĩ illapsi spiritus sancti in eis robur ac potentiam tantam vt mundus obstupuerit. *Et eritis mihi testes in Hierusalem*. primum. *Et in omni iudæa*. deinde. *Et Samaria*. Meminit Samariæ: quoniã Samaritani erant velut hæretici seu excõicati apud iudæos: & in specie iesus inhibuerat discipulis suis ire ad Samaritanos. Acsi apertius dixisset, non erit amplius distinctio inter iudæos & Samaritanos, sed ad oẽs mitto vos. *Et vsq; ad vltimum terræ*. Similiter inhibuerat prius, in viam gentium ne abieritis, & propterea modo ad vniuersum mundum ituros declarat. D
¶ *Et quum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est*. proculdubio à terra. Eleuatus aũt non ab alio q̃ à seipso. Eleuatus rursum non scandendo gradiens sed totus simul eleuatus est: vt nullis alis, nullo motu brachiorum aut pedum aerem agitaret, sed totus simul leuaretur sursum. Et fuit eleuatio ista à terra videntibus illis, vt eum quem palpauerant, qui locutus eis fuerat, qui præ dixerat eis &c. non alius conspiceretur eleuari. Si enim in aere apparuisset, putassent forte q̃ non ipsemet esset sed phantasma aliquod: dum autem eum conspiciunt eleuari, omnis suspicio tollitur. *Et nubes suscepit eum ab oculis eorum*. Non dicit & nubes suscepit eum (quoniam nullum fuit ibi nubis adminiculum) sed nubes suscepit eum ab oculis eorum: quia subduxit eum ab oculis eorum. Nec aliam intellige nubem quam nubem splendoris quam proprium corpus iesu quum longius versus cœlum esset genuit. Cuius similitudinem perspicimus in cœlo in ea quæ vocatur via lactea. *Quum quod intuerentur in cœlum*. pro, quum essent intentis in cœlum oculis, *euntem illum*. pro, eunte illo, *ecce duo viri astiterunt iuxta illos in vestibus albis*. Credi- E

F derim ego hos angelos astitisse non in terra sed in aere. vt à tāta turba possent simul audiri.
Qui & dixerunt. Non intelligo ambos locutos sed alterum vtriusq; noīe. *Viri Galilæi.* Hinc ap
paret discipulos iesu Galilæos fuisse oēs, tam duodecim q̃ septuaginta. Vnde & in sequēti ca.
dicitur. nonne oēs isti qui loquuntur Galilæi sunt? *Quid statis aspicientes in cœlum.* Non dicit as
picientes in Iesum: quoniā iam splēdida nube subductus erat ab eorū aspectibus. *Hic Iesus qui
assumptus est à vobis in cœlum.* Ecce testimonium angelicum, cōtestans supplēdo q̄ discipuli nō
viderant: scilicet Iesum penetrasse cœlū. *Sic veniet.* ꝑpria potestate, vnico motu, nō gradiēdo.
Quem ad modum. Tres dictiones sunt. *Vidistis eum euntem in cœlum.* q̃uis non reuelauerint angeli
tempus quo Iesus veniet, reuelauerunt tamen modum fore illum quo viderunt illum eūtē.
Tunc reuersi sunt hierosolymam à monte qui vocatur oliueti. In fine sui euangelii Lucas dicit. eduxit
autem eos foras in Bethaniam & benedixit eis. & dum benediceret ferebatur in cœlum. Par
tem ergo montis oliueti, illam in qua erat Bethania significat. *Qui est iuxta hierusalem sabbati
habens iter.* Hinc iunctis eis quæ à Ioanne dicuntur q̄ Bethania distabat à Hierusalem quasi
G stadiis quindecim, apparet q̄ in territorio Bethaniæ versus Hierusalem existens Iesus ascen
dit. vnde ad Hierusalem erat iter licitum in die sabbati, forte duodecim stadiorum, iter de-
ambulationis non laboris. *Et quum introissent.* domum. *In cœnaculum ascenderunt.* hoc est in supe
riorē dom⁹ partē. *Vbi manebant Petrus & Ioannes & Iacobus & Andreas & Philipp⁹ & Thomas Ia
cobus Alphæ* . hic est qui dicitur frater domini. *Et Simon Zelotes.* ad differentiam Simonis Pe
tri. *Et Iudas Iacobi.* ad differētiam Iudæ Iscariotis. Nomina sunt hæc vndecim apostolorum.
Hi omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione. Deest & obsecratiōe, *cum mulieribus.* Anceps est
dictio ad mulieres vel vxores. *Et Maria matre Iesu.* Cuius specialiter meminit, vel quia nō v-
xor, vel (q̄d magis crediderim) propter ipsius eminētiam rōne filii. *Et fratribus eius.* Pronomē
eius, Iesum refert. Cognati alii qui non erant apostoli, describuntur. Et forte illi erant de qui
H bus ioannes dicit, neq; enim fratres eius credebant in eum. Quis scit si interim pœnitentiā
egerunt & crediderunt? *In diebus illis.* pro, his. inter ascentionem & Pentecostem.
¶ *Exurgens Petrus in medio fratrum.* pro, discipulorum, *dixit erat autem turba hominum.* ꝑ, nomi-
num, *simul fere centum viginti.* Dicit turba nominum, hoc est hominum ex nomine vocatorū.
alludit enim ad consuetudinem conciliorum, qua consueuerunt per nomina notar ii quorū
interest dare suffragia. Nec curam gerens certi numeri interposuit fere. *Viri fratres oportet.* ꝑ,
oportuit. *impleri scripturam.* Deest. hanc, *quam prædixit spiritus sanctus per Dauid de iuda qui fuit dux
eorum qui comprehenderunt iesum.* quod dicit oportuit, millies clarum est in sacra scriptura signi
ficare necessitatem implendi diuinam dispositionem. Quod autem dicit fuit dux. De duce
itineris (qui scilicet monstrat viam) intellige. ¶ *Qui.* pro, quia, *connumeratus erat in nobis.*
I pro, nobiscum, *& sortitus est sortem ministerii huius.* quod est nobis delegatum. Non est sermo
de sorte proprie sed transumptiue. iudas enim tanq̃ sortitus est partem apostolatus. pro, quā-
to non proprio nec alieno studio sed tanq̃ sorte diuina iesu dispositione ascitus est ad aposto
latus partem. *Et hic quidem possedit.* pro, parauit. Dictio siquidem Græca vtrunq; significat. &
constat iudam non possedisse agrum sed parasse illum pecunia qua vendiderat christum, in-
tercedente consilio sacerdotum: vt patet apud Matthæum.
¶ *Agrum de mercede iniquitatis.* Quam ipsemet professus est. peccaui tradēs sanguinem iustum.
Et suspensus. à semetipso. *Crepuit medius: & diffusa sunt omnia viscera eius.* Vt intelligas quod vere
& propriæ crepuit medius, effusionem viscerum explicauit. *Et notum factum est omnibus habitan
tibus Hierusalem.* Diuulgatum hoc factum describitur: vt pœna tanti sceleris diuino iudicio pu
blicata intelligatur. *ita vt appellaretur ager ille lingua eorum Alchedemah.* pro, Chacaldemah. cor
rupta siquidem est hæc hebraica dictio, plus apud Latinos quam Græcos.
¶ *Hoc est ager sanguinis.* Tam Petrus qui loquitur quam discipuli quos alloquitur: Galilæi e-
K rant. & propterea de vernacula lingua habitātium Hierusalem loquitur tanq̃ de alieno idio-
mate. vnde & in sequenti capitulo non solum Cretes & arabes sed etiam iudæi subscribūt se
audisse Galilæos loquentes eorum lingua. Quemadmodum enim in italia, alia quodammo
do lingua est Etruscorum, alia Lombardorum &c. ita inter ipsos Hebræos alia quodam-
modo erat lingua Hierosolymitarum ac iudæorum & alia Galilæorum. ¶ Lucæ tamen sunt
verba illa interpretatiua, hoc est ager sanguinis. Græca siquidem lingua interpretationem
interposuit dictionis Hebraice iuxta vulgare Hierosolymitanum. ¶ *Scriptum est enim in libro
psalmorum. fiat commoratio eorum.* pro, eius deserta: *& non sit qui in habitet in ea.* Proculdubio
domo

domo seu cōmoratione. *Et episcopatum eius accipiat alter.* Ex duobus psalmis Petrus vniuit hęc verba. Nam prima ex psal.69. postrema ex psal.cix.attulit, & in primis mutauit numerū pluralem in singularem, applicando ad vnum iudam. Nam in psalmo dicitur eorum: Petrus dicit eius. Et quidam si Iudas fuisset in christi pace mortuus, successores reliquisset apostolicæ suæ commorationis: ac per hoc non fuisset deserta ipso mortuo, sed fuisset qui habitasset in illa, Apostolica domo cœlestis conuersationis: quicunque. s. imitator eius fuisset. Sed modo facta est deserta commoratio illa apostolica: nec est imitator eius qui habitet in illa. Igitur impleta est desertio: reliquum est vt impleatur surrogatio alterius: & propterea subdit inferendo. *Oportet ergo ex his viris qui nobiscum sunt conuersati in omni tēpore quo intrauit & exiuit inter nos dominus Iesus.* Continuam conuersationē Iesu inter ipsos more hebræo discribit ab ingressu & egressu. *Incipiens a baptismate Ioannis vsq; in diem qua assumptus est a nobis.* Non dicit à baptismate Iesu (quoniā Iesus baptizatus in desertum iuit, & circa finē illius anni cępit discipulos cōgregare: vt patet ex euangelio Ioannis) sed dicit à baptismate Ioānis: quia durante Ioannis baptismate (immo quū esset in summa authoritate) Iesus incępit & cōgregare discipulos & docere & miracula facere. *Testem resurrectionis eius nobiscum fieri vnum ex istis.* testes gestorū à christo, innumerabiles erāt: sed testes resurrectionis licet multi fuerint, oportebat tamē vnum ex officio testē surrogari: quoniā in fide resurrectionis pendent oīa, & numerum à christo ad hoc electum sed diminutū oportebat iuxta antiquum vaticinium impleri. *Et statuerunt duos Ioseph qui vocatur Barsabas, qui cognominatus est iustus & Matthiam.* Cōi consensu in hos duos cōuenisse, significatur dicendo & statuerunt. *Et orātes dixerunt.* Bene instructi, ad cōsulendū dominū recurrūt. *Tu domine qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris ex his duobus vnum, accipere locum ministerii huius & apostolatus.* Ministeriū refertur ad testificationē resurrectionis xpi: apostolat⁹ verò ad dignitatē institutam à iesu. Ipse enim quum elegisset duodecī appellauit eos apostolos: vt Lucas refert. ad vtrūq; siquidem surrogandus erat alter horū. *De quo prævaricatus est iudas, vt abiret in locum suum.* Cōsecutiue tenetur vt. ex pǔaricatione enim iudæ sequutū est quod abiit in locum suum. Suum autem tum quia hactenus occupauerat alienum apostolatus & ministerii locum. tum quia ex propriis meritis, damnationis locum suum effecit. A B C

Et dederunt sortes eis. pro, eorum. Duas sortes cuiq; propriam dederunt. De qua autem materia sortes iste cōstituerint, scriptū nō est. *Et cecidit sors super Matthiā.* More scripturæ veteris scribit Lucas & cecidit sors. Lege in primo libro Reg. cap. x. & inuenies talē loquendi modum pluries. Ita ꝙ per hoc significatur ꝙ per sortē datā Matthię, cognitum est Matthiā surrogādū in apostolatū iudæ. Modus aūt quo sors ista cognita est nō est scriptus: & q̄a nō *est scriptus*, ītelligēdum est ꝙ fuit cōis modus quo sors vnius apparet & nō alterius: siue fiat per extractionem schedularū, siue quouis alio modo. *Et annumeratus est.* pro, & suffragiis additus. seu, cooptatus est, *cum vndecim apostolis.* Nō dicit Lucas & annumeratus est: sed dictiōe vtitur significāte cooptationē, seu pluribus dictiōibus explicando additionē per suffragia. ¶ Nescio aūt an Lucas hoc subiūxerit vt explicaret ꝙ postq̄ cecidit sors sup Matthiā, suffragiis addit⁹ est Matthias ad vndecim apostolos. Illud tamē scio ꝙ hoc subiunxit tum ad differētiā vndecim apostolorum, tum præcipue ad differentiā Pauli apostoli: de quo diffusius scripturū se sciebat. explicauit siquidem per hoc ꝙ totum negocium electionis Matthiæ innixum est suffragiis. ita ꝙ vndecim apostoli fuerunt apostoli, non per suffragia sed per electionē solius iesu christi: & similiter Paulus postea factus est apostolus non per suffragia sed à solo Iesu christo. Matthias autem apostolatum consequutus est per suffragia. D

CAPVT II.

T *quum complerentur.* pro, compleretur, *dies Pentecostes.* est enim dies numeri singularis. Et est sermo de die quinquagesimo. Et si miraris dici & quū cōpleretur dies (eo ꝙ debuisset dici & quum inciperes dies: nam mane illius diei res gesta scribitur) scito quod apud Hebræos dies incipiebat à prima noctis hora: ac per hoc res gesta mane hora tertia, recte describitur quum compleretur dies. Quoniā diuiso die apud hebræos in duas partes (videlicet à vespera vsque mane, & à mane vsque ad vesperam) secūda diei pars iam tertiam agebat horam: ac per hoc non incipiebat sed complebatur tunc dies ille. Et est sermo de quinquagesimo die à Resurrectione Christi. ¶ *Erant omnes pariter.* pro, vnanimiter. E

nimiter. *in eodem loco.* Erant oēs quorum superius meminit, & vnanimiter: vt hinc dispositionem eorum ad recipiendum spiritum sanctum intelligamus. & simul: vt aīo & corpore vnitos significaret. *Et factus est repente de cœlo sonus.* Quum audis de cœlo, nó sis ita rudis vt intelligas sonitū inchoatū in cęlo: sed sonitus factus est ibi tanq̄ si de cęlo fieret. prę se ferebat enī sensibiliter repētina illi⁹ soni effectio descēsum illius soni de cęlo: sicut vere à causa i cęlis habitante fiebat. *Tāquā aduenientis spiritus.* p, flatus, *vehementis.* qualitaté sonitus facti describit ad similitudiné flatus vehemétis aduenīétis ex cócitato impetu: vt manifeste videmus in vento impetu cócitato. Dederat Iesus post resurrectióné discipulis spiritum sanctū in specie flatus. vnde mó specié quoq; flatus apparere facit. & intellige hæc ad sensum apparuisse. ita q̄ sonitus auribus perceptus est: & aduenīens flat s oculis & etiam tactu sensatus est. *Et repleuit totā domū vbi erāt sedētes.* Nó horreo sessioné corporalem: quum nihil indecens inducat. & q̄ repleuerit vniuersum illud cœnaculum. ad hoc fuit vt ab vniuersis ét tactu perciperetur. *Et apparuerunt.* p, & cóspectę sunt, *illis dispertitæ linguæ tāquā ignis.* Casus genitiui est ignis. Et significat diuisas linguas fuisse forma ignis, Nec fuit verus ignis se tanq̄ ignis; sed similitudo ignis in illis linguis. Et similiter nó fuit verus ventus seu flatus qui ex vaporibus seu exhalationibus cóstituitur: sed fuit similitudo eius. Ita q̄ omnium q̄ hic apparuerunt, solus sonitus fuit vere son⁹ reliqua aūt fuerunt similitudines. Vnde & Lucas dicit tanq̄ aduenīétis flatus: & similiter tanq̄ ignis. *Seditq; super singulos eorum.* Quia nullum adhuc nominauit nisi sonitum & ignem, & de sonitu dixit quod repleuit totam domum vbi erant, restat vt de igne intelligamus & sedit super singulos eorum. Ita quod super singulos eorum quieuit species ignis in forma linguæ. Et hic finitur descriptio eorum q̄ apparuerunt effectus autem subiungitur. *Et repleti sunt oēs spū sctō.* Ecce effectus internus, quod pleni sunt scdm aīam spiritu sctó. Nulla pars animæ remansit carens spiritu sctó: sed intellectus, voluntas & appetitus pleni sunt spiritu sctó. *Et cœperunt loqui variis.* pro, aliis linguis. Ex plenitudine interna erupit exterius in officio linguæ. *Prout spūs sanctus.* Superfluit sanctus. *Dabat eloqui illis.* ne quis q̄reret cur iste tali lingua modo & mó alia & iterum alia loq̄retur, præueniendo dicit quod loquebantur aliis linguis prout spiritus dabat illis loqui. In quo etiam materiam loquelæ descriptam intellige. Cęperunt. s. loqui aliis linguis, nó vana: sed q̄ spiritus sanctus subgerebat illis. ¶ Considera iuxta duas species apparentium duos effectus. nam iuxta sonitum tanq̄ aduenientis flatus vehementis, repleti sunt oēs spiritu sancto: & iuxta cóspectas liguas igneas, cęperunt loqui aliis linguis &c. *Erant autem in hierusalem habitantes.* non hospitantes. *Iudæi.* Vsitato vocabulo iudæos israelitas appellat. *Viri religiosi.* vt digni fide & affectu religionis concurrentes describantur. *Ex omni natiōe quæ sub cœlo est.* pro, earum q̄ sub cęlo sunt. Dispsi siquidem fuerunt israelitę multis vicibus & in captiuitatem redacti. & in tam longo tempore adeo vagati sunt vt oēs penetrarét natiōes mundi aliis in hanc aliis in illam nationé euntibus. Et propterea Lucas dicit q̄d isti erant quidem iudæi sed ex diuersis nationibus: ita quod ex qualibet natiōe erat tunc aliquis iudæus habitans in Hierusalem. *Facta autem hac voce conuenit multitudo.* Non dicit facto autem hoc sonitu, sed facta autem hac voce: quam descripsit aliis & aliis linguis. Conuenit, spiritu sancto potius impellente quam facta voce. idé enim spiritus qui prouidit vt tunc essent iudęi viri religiosi ex omni natione habitantes in Hierusalem, prouidit etiam vt conuenirent facta hac voce. *Et mente confusa est.* Superfluit mente. Et est sermo de confusione non erubescentiæ, sed ignotæ nouitatis repentinæ. *Quoniam audiebat vnusquisque lingua sua illos loquentes.* Tam ex textu superiore (cæperunt loqui aliis linguis.) quam ex hoc (loquentes lingua vniuscuiusque) soluitur quæstio illa antiqua. an apostolus loqueretur vna lingua quæ intelligatur ab vno quoque aliarum linguarum, an vnusquisque loqueretur propria cuiusque lingua, nunc hac nunc illa. Vterque enim textus clare affirmat hanc secundam partem: dicendo quod loquebantur aliis linguis, & quod vnusquisque aliarum linguarum audiebat illos loquentes propria cuiusque lingua. Clare siquidem significatur miraculum in diuersitate locutionis, nó in diuersitate auditionis. Nam quod conuenientes extranei audirent & agnoscerent loquentes apostolos vniuscuiusque propriam linguam, nullum fuit miraculum: sed quod apostoli loquerentur propriam vniuscuiusque conuenientium linguam, hoc fuit nouum spiritus sancti miraculum. *Stupebant autem omnes & mirabantur, dicentes.* Deest alius alii. *nonne ecce omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt, & quomodo nos audiuimus.* pro, audimus, *vnusquisque linguam nostram in qua nati sumus.* Quod dicitur linguā nostrā, Græce est propria lingua. & subauditur eos loquentes.

¶ Parthi

Parthi & Medi & Elamitæ. Parthi dicuntur quidam Assyrii originem regni à Scithis sortiti: Elamitæ veró Persæ, ab Elam filio Sem noíati. *Et qui habitant.* pro, & qui habitamus. Subscriptio enim est in prima persona. *Mesopotaniam, iudæá, & Cappadociam, Põtum & Asiá, Phrygiam & Pamphyliá, Aegyptum & partes Libiæ quæ est circa Cyreneum, & aduenæ Romani.* ad differẽtiam Romanorum iudæorum qui non erant aduenę sed ciues Hierosolymitani. Erant enim multi iudæi ciues Romani qui nunq̃ fuerant Romæ: vt patet de Paulo. Et ad differentiam istorum dicitur & aduenæ Romani: significando iudæos qui erant nati Romæ, & habitabãt Hierosolymis tanq̃ aduenæ. Dixerant enim in qua nati sumus. *Iudæi quoq;.* Nisi in modo saltem loquendi fuisset differentia inter iudæos (hoc est eos, qui erant de tribu iuda) & habitatores iudęę qui ex diuersis erant tribubus, nõ distinxisset Lucas inter habitatores iudęę & iudæos. Et dixit hoc: vt intelligeremus ꝙ spũs sanctus non solũ diuersa totaliter idiomata, sed etiam diuersos accentus modosq; ꝓprios loquendi etiam sub eadem lingua tribuebat apostolis. ꝓpter hanc enim rõnem distinxit inter iudæos & habitantes iudæam. *Et proselyti Cretes & Arabes.* Non est certæ nationis nomen proselytus: sed significat aduentitium quem libet ad iugum legis Mosaycæ, ex quacunq; natione venire. Vnde incertæ restant nationes proselytorum qui subscripserunt: nisi quis arctaret ad Cretes & Arabes vt non nisi proselyti Cretes & Arabes subscribentes narrentur: reliquarum veró nationum qui subscripserunt fuerint israelitæ scd̃m originem. & ideo in calce omnium, narrati Cretes & Arabes sint. *Audiuimus.* pro, audimus, *eos loquentes nostris linguis magnalia dei.* Hæc est subscriptio prænoíatarũ nationum. Si miraris præmisisse Lucá Hierosolymis ex oĩ natiõe habitantes, tũc fuisse & tamẽ nõ omnium nationum mansionem fecisse in hac suscriptione: cessabit admiratio intelligendo ꝙ licet ex oĩ natione essent in Hierusalem, nõ tamen ex oĩ natione subscripserunt aliqui sed ex his tantum noíatis. sicut nec omnes qui conuenerunt conuersi sunt: vt clare subiungitur.

A

B

¶ *Stupebant autem omnes.* primum stuporem descripsit relatiue ad loquentes tam variis líguis: huius aũt secundi stuporis materia fuit effectus ignotus. stupebant enim nescientes quorsum tenderet hoc prodigium. Vnde & subditur. *Et mirabantur, adinuicem dicentes. quidnam vult hoc esse?* Dictio interpretata mirabantur, vt nonnulli putant sonat hæsitationem. ita ꝙ legendum esset & hæsitabant. Sed parui refert. nam & qui admiratur hæsitat. *Alii autem irridentes dicebãt quia.* pro, ꝙ *musto pleni sunt.* pro, impleti sunt, *isti.* Vbi etiam manifeste vides non omnes qui cõuenerunt subscripsisse. Et mustum posuit pro vino.

C

S*Tans autem petrus cum vndecim, eleuauit vocem suam: & locutus est eis.* Semper petrus inuenitur primus. *Viri iudæi.* Sicut superius Lucas dixit erant autem in Hierusalem habitãtes iudęi (hoc est Hebræi) ita & modo petrus dicit viri iudæi, ad differentiam gentilium. Sicut & pilatus dixit, nunquid iudæus ego sum. *Et qui habitatis Hierusalem vniuersi.* Cõuenerant siquidem non solum habitantes sed hospitantes in Hierusalem. Et propterea prius in genere dixit viri iudęi, vt compræhenderet etiam hospitantes: deinde in specie dicit & qui habitatis Hierusalem vniuersi: Fuisse autem tunc multitudinem hospitum ibidem solemnitas pentecostes legalis præ se fert. *Hoc vocis notum sit, & auribus percipite verba mea. Non enim sicut vos existimatis. hi ebrii sunt (quum sit hora diei tertia) hoc est quod dictum per prophetam* Iohel. cap. secundo. *Et erit in nouissimis diebus dicit dominus.* Exponendo Lucas addidit dicit dominus. Et vbi in iohele legitur post hæc, exposuit in nouissimis diebus, nouissimos dies, tempus noui testamenti esse declarans. *Effundam.* non dabo sed velut effundendo largissime dabo. *De spũ meo super oẽm carnẽ.* nõ iudæorum tantum. *Et prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.* Spiritum sanctum non solum vigilando sed etiam dormiẽdo accipiendum significat. De somniis enim diuinitus immissis est sermo: qualia in euangelio legimus ioseph sponsum beatæ Mariæ habuisse.

D

E

¶ *Et quidem super seruos meos & super ancillas meas in diebus illis effundam de spũ meo: & prophetabunt.* Lucas addidit hoc secundo loco & prophetabunt, repetendo verbum iohelis. *Et dabo prodigia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum sanguinem & ignem vaporem fumi.* Tres dictiones addidit lucas, ad maiorem explicationem: sursum, signa, deorsum. in propheta enim habetur. Dabo prodigia in cælo, & in terra sanguinem & ignem & vaporem fumi. Lucas autem declarauit sanguinem ignem & vaporem fumi esse signa in terra danda, prodigia autem in cœlo, explicantur subiungendo. *Sol conuertetur in tenebras & luna in sanguinem anteq̃ veniat dies domini magnus & manifestus.* Et erit. Hic debet fieri punctus.

¶ Omnis

¶*Omnis enim quicunque inuocauerit nomen domini, saluus erit.* Prima pars huius prophetiæ ad pri
F mum christi aduentum quo post resurrectionem misit spiritum sanctum spectat: vt Petrus apostolus exponit. media autem pars ad secundum christi aduentum spectat. Vnde & in hebræo dicitur. anteq̃ veniet dies domini magnus & horribilis. Hæc autem vltima pars ad statum noui testamenti spectat: vt Paulus apostolus explicauit ad Roma. x. in hoc enim statu non est distinctio iudæi & gentilis, sed omnis quicunq; inuocauerit nomen domini, saluus erit. *Viri israelitæ audite verba hæc. Iesum Nazarenum, virum approbatum a deo in vobis virtutibus.* pro, potentiis. Est enim sermo de potentiis faciendi miracula *Et prodigiis & signis quæ fecit deus per illum in medio vestri (sicut & ipsi scitis) hunc definito consilio & præscientia dei traditum.* Deest, quum accepissetis. Refert Petrus rem gestam: & ꝙ populus non fuit causa quod Iesus traditus fuerit à Iuda pontificibus, nec à pontificibus Pilato: sed ꝙ populus quum accepit Iesum iam traditum, interfecit Iesum &c. Et ꝙ Iesus traditus est tam à iuda principibus sacerdoum quã ab illis Pilato præscientia & consilio dei. filius quidẽ hoĩs vadit sicut scriptũ est de illo. Et dixit
G hoc, ne populus horreret Messiã crucifixum. *Per manus iniquorum affligentes.* pro affigentes. ꝓculdubio cruci. *Interemistis* Non enim propriis manibus iudæi occiderant iesum, sed per manus gentilium: quos appellat iniquor. ¶*Quem deus suscitauit solutis doloribus inferni.* pro, solutis doloribus mortis: *iuxta quod.* pro, quatenus: *impossibile erat teneri illum ab eo.* pro, ab ea. Refertur enim ad mortem. Dolores mortis soluti sunt pœnalitates aĩæ separatæ. Et dicit pluraliter doloribus mortis: eo ꝙ plures pœnalitates sufferebat christi separa à corpore ipsum enim esse separatum à corpore, pœnalitas quædam est animæ: locus quoque inferni nonnulla pœnalitas erat. & vtrunq; mortem consequutum fuerat. *David enim dicit in eum.* psal. 16. in eũ. hoc est in persona eius. Probat impossibilitatem ex prophetia Dauidis: quia impossibile est non impleri scripturam. *Prouidebam dominum in conspectu meo semper.* Continuum iesu meritum ꝓ hoc
H significatur. *Quoniam a dextris est mihi ne commouear.* Ratio continui meriti redditur ex eo q̃d deus erat fouens iesum hoĩem à dextris: hoc est ad spiritualia quæque, ne quo ad minimum quid cõmoueretur passione aliqua aut surreptione. & similiter vt nulla contumelia nulloq; tormento cõmoueretur. *Propter hoc.* ꝙ à dextris est mihi. *Lætatum est cor meum.* delectatione etiam comprehensorum. *Et exultauit lingua mea.* Nam in euangelio exultauit spiritu & dixit, pater confiteor tibi quia abscondisti. hæc &c. *Insuper & caro mea.* mortua. *Requiescet.* sepulta. *In spe.* cæleris resurrectionis. In spe autem non carnis sed mea. Ratio autem huius spei explicatur ab effectu certo. ¶*Quoniam non derelinques animam meam in inferno.* vltra triduum. *Nec dabis sanctum tuum.* meipsum. *Videre.* hoc est experiri. *Corruptionem.* corporis in putredinem & vermes. Modus autem quo neutrum efficies est *Notas mihi fecistis vias vitæ.* Ratione certitudinis præterito vtitur pro futuro. Notas mihi: notitia experiẽtiæ, fecisti vias vitæ, immortalis nulli antea notas. Nullus enim ante christum resurrexit ad immortalem vitam. Et ideo singu-
I lariter dicit. notas mihi fecistis vias vitæ, immortalis. Et dicit numero plurali vias, alludens ad vias tum animæ tum corporis ad vitam immortalem hominis cõpositi ex anima & corpore, *Replebis me iucunditate cum facie tua.* Non solum vitam immortalitatem sed plenitudinẽ iucunditatis dabis. in qua omnes dotes corporis gloriosi comprehenduntur. Et hanc cum facie tua, sine cuius præsentia nulla esset fœlicitas. *Viri fratres liceat audenter dicere.* pro, quum liceat libere loqui, *ad vos de patriarcha David quoniam & defunctus est.* ꝓ, ꝙ defunctus est & sepultus est: *& sepulchrum eius est apud nos vsque in hodiernum diem.* Argumentatur Petrus ex illis verbis non dabis sanctum tuum videre corruptionem, quod hæc sunt dicta à Dauide nõ de seipso (quia ipse iam tanto tempore fuit mortus & sepultus: ac per hoc corpus eius vidit corruptionem) sed de Messia filio Dauid. *Propheta igitur quum esset, & sciret quod iureiurando iurasset il*
k *li deus de fructu lumbi eius.* In aliquibus Græcis codicibus apponuntur hæc verba, quantum ad carnem surrecturum christum. sed adiectiua videntur.

¶*Sedere super sedem eius. prouidens.* pro, præuidens, *loquutus est de resurrectione christi quia neque derelictus est in inferno.* pro, ꝙ non derelicta est in inferno anima eius, *neque caro eius vidit corruptionem.* Argumentatio Petri satis clara est. Et de iureiurando hoc constat in psalmis. *Hunc Iesum resuscitauit deus.* Hactenus dixerat de resurrectione christi, id est Messiæ: modo explicat in diduo quis est christus, dicendo hunc iesum.

¶CVIVS *nos testes sumus. Dextera igitur dei exaltatus, & promissione spiritus sancti accepta a patre, effudit hunc quem.* ꝓ, hoc quod, *vos videtis & auditis.* Ab effectu quem illi videbant & audiebant, manifestat

manifestat christum Dauidis filium esse Iesum. Videbant enim eos galilæos loquẽtes tot linguis, & audiebant simul intelligendo voces eorum vnusquisq; secundum ꝓpriam linguam. A
Non enim Dauid ascendit in cælos, Dicit autem ipse. dixit dominus domino meo, sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quia dixerat dextera igitur dei exaltatus &c. Nec in autoritate psalmi prius allata fit clara mentio de ascensione in cœlum, ideo eadem argumentandi ratione (scilicet quia non de se ipso sed de Messia loquitur) affert alteram autoritatem, pluries expositam. *Certissime sciat ergo omnis domus israel quia dominum eum & christum fecit deus hunc iesum quem crucifixistis.* Dicendo christum, dicit Messiam, dicendo dominum, explicat dominum vniuersorum collatum christo secundum quod homo. Vnde & ipse dixit post resurrectionem suam, data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. De Iesu enim homine qui crucifixus est & resurrexit, Petrus loquitur: aperiendo eis quod non expectẽt amplius Messiam, quia Iesus constitutus est à deo Messias & dominus vniuersorum. expectabant siquidem iudæi Messiam vniuersorum dominum. *His autem auditis compuncti sunt corde: & dixerunt ad Petrum & ad reliquos apostolos. Quid faciemus viri fratres? Petrus autem ad illos. Pœnitentiã inquit agite.* pro, pœniteat vos, *& baptizetur vnusquisq; vestrum.* Noĩe pœnitentiæ antecedentis necessario baptismum in adultis, sola detestatio peccatorum præteritorum intelligitur, baptismus enim supplet reliqua necessaria ad remissionem pctõrum. *In nomine iesu christi.* Hinc apparet idem esse baptizari in noĩe Iesu christi, & in noĩe patris & filii & spiritus sancti. Apostoli siquidem quibus mandatum erat à christo baptizare in noĩe patris & filii & spiritus sancti, non mutassent substantialem formam baptismi (vt aliud docerent & aliud facerent) si alia esset forma hæc & illa. Licet enim diuersæ sint quo ad verba, sunt tamen eadem quo ad significatum. *In remissionem peccatorum vestrorum.* Superfluit vestrorum. Et dicit hæc ad differentiam baptismi ioannis: qui nec in nomine iesu christi quo ad formam, nec in remissionem peccatorum quo efficaciam celebratus fuerat. quo baptismate populus audiens Petrum, fuerat baptizatus: vt ex euangelio colligitur. *Et accipietis donum spiritus sancti.* Non explicat quale donũ eo quod diuersis diuersa dona spiritus sanctus distribuebat: vt patet ex epistolis Pauli. accipietis autem post baptismum per manus impositionem. Quamuis deus quandoque præueniendo dederit: vt inferius patet in Cornelio Centurioẽ. *Vobis enim est repromissio.* Deest facta, *& filiis vestris, & omnibus qui longe sunt quoscunque aduocauerit dominus deus noster. aliis etiã verbis plurimis testificatus est, & exhortabatur eos dicens. saluamini a generatione ista praua. Qui ergo receperunt.* Deest, libenter sermonẽ eius baptizati sunt. *& appositæ sunt in die illa animæ circiter tria milia.* pro, circiter ter mille. *Erant autem perseuerantes in doctrina apostolorum & cõmunicatione fractionis panis.* Legendum est. Et fractione panis & orationibus. Ita quod non tria sed quatuor explicantur scilicet in doctrina, in cõicatione, in fractione panis, & orationibus. ¶ Cõmendat tria millia hoĩm conuersorum die illa, de perseuerãtia. ne putetur ex leuitate quadam processisse eorum conuersionem, aut inconstantia non perseuerasse. Commendat autem eorum perseuerantiam in quatuor. Primo in doctrina apostolorum, ad refectionem intellectus. Secundo in cõicatione rerum & officiorum mutui subsequii: quæ cõicatio manifestus est effectus internæ charitatis & constantiæ. Tertio in fractione panis: hoc est in distributione cibi. cõicatio redigebat propria in cõe: fractio autem panis cõe distribuebat singulis. Quarto in orationibus, ad refectionem affectus: petendo perseuerantiam in his oĩbus. *Fiebat autem omni animæ timor.* optimus tutor animorum ad perseuerandum in prædictis, datus est à deo timor oĩ aĩæ conuersæ ad ipsum. *Multa quoque prodigia & signa per apostolos in Hierusalem fiebant.* Superfluit in Hierusalem. Superfluunt & sex dictiones sequentes. *Et metus magnus erat in vniuersis.* Nescitur quis hoc addidit. alter tutor describitur in miraculis. ille quidem internus, iste autem externus tutor erat perseuerantiæ. *omnes etiam.* pro, autem, *qui credebant erant pariter.* pro, simul. Extendit Lucas commendationem trium milium ad oẽs credentes. Erant enim multi in Hierusalem credentes in christum (vt patet de Nicodemo & Ioseph ab arimathia) qui non fuerant cum turba conueniente: sicut nec fuerant cum turba clamante, crucifige. Et rõnabile est qđ multi alii Hierosolymis erant, qui fuerant saltem occulti christi discipuli. Et ad comprehendendum omnes Lucas dicit, omnes autem qui credebant erant simul, animo, conuersatione, & loco quando oportebat. ¶ *Et habebant omnia communia.* quod erat magnæ perfectionis effectus. *Possessionemque & substantias vendebant,* quod maioris erat perfectionis. ¶ *Et diuidebant illa omnibus prout cuique opus erat.* Non vt qui plus dedisset plus haberet, non vt cuique honorabilius

bilius erat,sed prout cuiq; opus erat. Optima distributiōis forma:sed paruo durauit tēpore.
¶Aduerte in hac vita cōi duo. Alterum quod nisi christus hanc instituisset,non dixisset Lu
F cas primum hanc vitam introducens,erant autem perseuerantes. Alterum est quod nulla fit mentio de voto paupertatis:sed tantummodo quod erant illis oīa cōia,quod vendebāt possessiones & substātias &c. Nec dicitur ꝙ vendiderint domos in quibus habitabant:sed iter oīa eis cōia etiam domus intelligendæ sunt cōmunes. *Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in tēplo, & frangentes circa domos.* pro, per singulas domos, *panem sumebant cibum.* Quod dicitur sumebant cibum, non circumloquitur comedebant:sed significat quod ab alio accipiebant cibū Et significatur per hoc quod per singulas domos familiarum conuersarum ad christum, fiebat distributio panis:conuenientibus istis ad istam & illis ad illam domum. ita quod accipiebant cibum sibi datum. Modus enim explicatur quo fiebat distributio cibi tantæ multitudini in diuersis habitaculis. ¶*Cum exultatione & simplicitate cordis collaudantes deum & habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat.* pro, addebat, *qui salui fierant quotidie.* Deest,
G ecclesiæ. Et quod in latinis codicibus habetur in idipsum (pro, simul) principium est sequentis sententiæ.

CAPVT III.

IN *idipsum Petrus autem.* pro, simul autem Petrus, & *Ioannes ascendebant in templum.* Et dicit simul, non tam ad significandum quod non separatim ascendebant (quoniam sine hoc aduerbio fuisset sic intellectum) sed potius ad significandum identitatem seu continuitatem temporis quo ascendebant isti
H & quo gesta sunt prænarrata. Ac si dictum fuisset. per idem autem tempus Petrus & Ioannes ascendebant &c. Ad *horam orationis nonam.* Hinc apparet paternis traditionibus statutam esse horam orationis nonam: quæ ex lege Moysi non fuit decreta. *Et quidam vir qui erat claudus ex vtero matris suæ, baiulabatur: quem ponebant quotidie ad portā templi quæ dicitur speciosa, vt peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum. Is quum vidisset Petrum & Ioannem incipientes introire in templum, rogabat vt eleemosynam acciperet. Intuens autem in eum Petrus cum Ioanne, dixit respice in nos. At ille intendebat in eos sperans se aliquid accepturum ab eis. Petrus autem dixit. Argentum & aurum nō est mihi: quod autem habeo hoc tibi do. in nomine Iesu christi Nazareni surge & ambula. & apprehensa manu eius dextera alleuauit eum. & protinus consolidatæ sunt bases eius & plantæ. & exiliens stetit & ambulabat: & intrauit cum illis in templum, ambulans & exiliens.* pro, ambulans & saliens, & *laudans deum. & vidit omnis populus eum ambulantē & laudantem deū.*
I *Cognoscebant autem illum, quoniam ipse erat qui ad eleemosynam sedebat ad speciosam portam templi. & impleti sunt stupore & extasi in eo quod contigerat illi.* Ad significandam magnitudinem admirationis duas passiones animi apposuit. Stuporem quidem magnitudinem admirationis significantem, & extasim effectum eius: hoc est fere alienationem à seipsis.

¶*Quum tenerent autem Petrum & ioannem.* pro, quum teneret autem is qui sanatus fuerat claudus Petrum & ioannem. Significatur qd̄ ille qui sanatus fuerat tenebat Petrum & ioannem ad ostendendum eos populo quod ipsi curassent eum. *Cucurrit omnis populus ad eos ad porticū quæ appellatur Salomonis stupentes. Videns autem Petrus.* Participium præteriti temporis est: sed quia illo caremus, iterpres vsus est præsenti, sed parui refert.

¶*Respondit ad populum. Viri israelitæ quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut pietate.* pro, quasi propria potentia aut religione, *fecerimus hunc ambulare?* Excludit tū pro-
k priam potentiam: quia potentia iesu Christi non ipsorum propria. tum propriam religionē: quia religione communi qua colitur deus abraham isaac & iacob hoc miraculum fecerat.

¶*Deus Abraham & deus Isaac & deus Iacob, deus patrum nostrorum glorificauit filium suum iesum. Quem vos quidem tradidistis & negastis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti.* Dictio interpretata iudicante, est præteriti temporis. potuisset transferri quum iudicasset ille. ¶*Vos autem sanctum & iustum negastis: & petistis virum homicidam donari vobis, autorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitauit a mortuis: cuius nos testes sumus. & in fide nominis eius.* scilicet iesu. *Hunc quem vos videtis & nostis,* à claudicatione sanatum. ¶*Confirmauit nomen eius.* pro, cōsolidauit nomen eius. scilicet iesu. Et est nominatiui casus nomen. Et est sensus quod nomen iesu consolidauit hunc in

fide nominis Iesu. Quod enim nomen iesu consolidauerit illum claudũ, testantur verba quibus vsus est Petrus. in nomine Iesu Nazareni surge & ambula. Quod autem ipsum non consolidauerit hunc ratione nominis sed ratione fidei in ipso nomine Iesu, vult Petrus quod intelligant: vt fidem habeant nominato Iesu. A

¶*Et fides quæ per eum est, dedit integram sanitatem istam.* pro, dedit illi integritatem istam. qua ambulat rectus & salit. *In conspectu omnium uestrum.* ¶*Et nunc fratres scio quia per ignorantiam fecistis sicut & principes uestri.* Non est sensus, per ignorantiam fecistis sicut & principes vestri per ignorantiam fecerunt: sed quod per ignorantiam fecistis, imitando principes vestros. Excusat siquidem populum quod ignoranter imitari sunt suos principes, qui ex industria procurauerunt morté Iesu. DEVS *autem qui prænunciauit.* pro, deus autem quæ prænunciauit, *per os omnium suorum prophetarum.* Per os dicit, ad significandum quod tanq̃ vno ore locuti sunt omnes prophetæ.

¶*Pati Christum suum, impleuit sic.* Relatiuum quæ refertur ad verbum pati. Est enim ordo literæ deus autem quæ pati Christum suum prænunciauit per os omnium suorum prophetarum, impleuit sic. *Pœnitemini igitur.* pro, peniteat vos igitur, *& conuertimini, ut deleantur peccata uestra: ut quũ uenerint tempora refrigerii a conspectu domini, & miserit eum qui prædicatus est uobis Iesum Christum.* per lege prudens lector tantum quod sequitur: & nullam inuenies particulam quæ subiungatur huic subiunctiuo vt quum venerunt tempora refrigerii & miserit &c. vnde suspensa seu mutila est sententia, vt opus sit aliquid subintelligere: puta salui sitis: vt salui sitis quum venerint tempora refrigerii à conspectu domini. Et appellat tempus iudicii tempora refrigerii. refrigerii autem à facie domini prouenientis. erit enim facies Christi ratio summi refrigerii bonis. B

¶*Quem oportet quidem cœlum suscipere usq; in tempora restitutionis omnium quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum a seculo prophetarum.* ambigua est constructio: an significetur quod Iesus interim suscipit cœlum, an quod cœlum suscipit Iesum. vterque tamen sensus verus est: quoniam vsque ad diem iudicii oportet quod cœlum suscipiat Iesum velut locus locatum, & quod Iesus suscipiat cœlum tanq̃ in quo regnet. Regnat enim interim in cœlis, qui postea regnabit in omnibus. C

¶*Moyses quidem dixit quoniam prophetam suscitabit uobis dominus deus uester de fratribus uestris.* Non affertur Moyses in testimonium secundi aduentus iesu Christi: sed in testimonium aduentus primi, qui fuit initium & meritum secundi. Et scribitur hoc testimonium Deutero. 18.

¶*Tanquam me ipsum.* Diuidenda sunt pronomina me iungendum est cum antecedentibus, prophetam suscitabit tanquam me hoc est mei similem. pronomen vero ipsum, iungendum est cum sequentibus.

¶IPSVM *audietis iuxta omnia quæcunque locutus fuerit uobis. Erit autem.* Hic fac punctum: quoniam completur sententia Hebræo more, erit autem. Subauditur enim hoc quod subiungitur.

¶OMNIS *anima quæ non audierit prophetam illum exterminabitur de plebe. Et omnes.* Deest coniunctio. Legendum est. Sed & omnes prophetæ. Dixerat, Moyses quidem accumulat sed & omnes prophetæ. A SAMVELE *& deinceps qui locuti sunt, annunciauerunt dies istos. Vos estis filii prophetarum & testamenti quod disposuit DEVS a patres uestros.* pro, nostros. Erant enim petrus & Ioannes etiam Hebræi. *Dicens ad Abraham. & semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.* Ecce testamentum dispositum patribus & explicatum abrahæ. Et sumpta hæc verba ex Genesi. 22. Dispóitur enim q̃d in abrahæ semine (hoc est christo) benedicentur, benedictione vitæ æternæ, non solum familiæ iudæorum sed omnes familiæ terræ vniuersæ. vnde & petrus exponit hæc verba statim de benedictione gratiæ in remissionem peccatorum: subiungendo. D

¶VOBIS *primum.* ad differentiam gentium quibus postea.

¶DEVS *suscitans.* præteriti temporis est suscitans. pro, quum suscitauit, *filium suum.* Nec sermo de suscitare à mortuis sed de efficientia ortus. Et est sensus deus quum fecit exoriri pculdubio in carne. allusit enim petrus ad verba Moysi allegata, prophetam suscitabit vobis dominus deus. & propterea subdit. E

¶*Misit eum benedicentem uobis ut conuertat se unusquisq; a nequitia sua.* Iungit prophetiam. Moysi cum promissione facta abrahæ. misit enim deus filium suum in carnem ad benedicendum personaliter iudæis, prædicando, miracula faciendo & c. vt conuerterentur à malitiis suis.

CAPVT IIII.

F

Oquentibus autem illis ad populum, superuenerunt sacerdotes & magistratus templi. p, dux templi. Nomen est officii præsidentis templo ne quid fieret indecens aut prophanum. & vt ex nomine coniicere licet, præerat non cultui diuino (hoc enim erat pontificis) sed ministeriis & hominibus qui infra atria templi commorabantur. An autem iste esset laicus vel ex tribu Leui, incertum est. *Et Sadducæi, dolentes quod docerent populum, & annunciarent, in* IESV *resurrectionem ex mortuis. & iniecerunt in eos manus: & posuerunt eos in custodiam in crastinū. Erat autem iam uespera. Multi autem eorum qui audierant uerbum crediderunt. & factus est numerus uirorum quinque milia.* Deest circiter. Legendum est. numerus virorum circiterquinq; milia. vbi nota multitudinē augmēti. nā supi⁹ (supputatis ēt mulierib⁹ (dixit additę sunt aīę circiter ter mille. Tanta aūt fuit postea augmentatio vt non supputatis mulieribus essent fere quinq; milia virorum.

¶ *Factum est autem in crastinum ut congregarentur principes eorum & seniores & scribæ in Hierusalem, & An-*

G *nas princeps sacerdotum & Caiphas, & Ioannes & Alexander, & quotquot erant de genere sacerdotali, & statuentes eos in medio interrogabant in qua uirtute.* pro, potentia, *aut in quo nomine fecistis hoc uos.*

¶ TVNC *Petrus repletus Spiritu Sancto dixit ad eos. Principes populi & seniores Israel audite. Si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi* . pro, hominiinfirmo. Et particula sequens scilicet.

¶ IN *quo iste saluus factus est.* similiter vt materia examinis legenda est. Beneficium enim & rationem beneficii petrus vt materiam examinis (tanq̃ repetens proposita à iudicibus explicat, dicendo si diiudicamur seu examinamur in his duobus.

¶ NOTVM *sit omnibus uobis & omni plebi Israel quod in nomine Domini Iesu Christi Nazareni (quem uos crucifixistis, quem deus suscitauit a mortuis) in hoc iste astat coram uobis sanus. Hic est lapis qui reprobatus est a uobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli: et non est in aliquo alio salus. Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum*

H *hominibus.* pro, datum inter homines. Iesus enim homo est: & propterea dicit inter homines. *In quo oporteat nos saluos fieri.*

¶ *Videntes autem Petri constantiam.* pro, audatiam, *et Ioannis, comperto quod homines essent sine literis et idiotæ,* hoc est plebi. *Admirabantur: et cognoscebant.* pro, & agnoscebant, *eos quoniam cum Iesu fuerant. Hominem quoque uidentes stantem cum eis qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere. Iusserunt autem eos foras extra concilium secedere: et conferebant adinuicē dicentes. Quid faciemus hominibus istis? Quoniam quidem notum signum factum est.* pro, factum esse. Regitur enim tota sententia à subiuncto verbo manifestatum est.

Per eos, omnibus habitantibus Hierusalem manifestum est, et non possumus negare. Sed ne amplius diuulgetur in populum, comminemur eis. pro, minando minemur illis. Hebræorum more exaggerando. *Ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum. et uocantes eos, denunciauerunt.* pro, præceperunt, *ne om-*

I *nino loquerantur neque docerent in nomine Iesu.*

Petrus uero & Ioannes respondentes: dixerunt ad eos. Si iustum est in conspectu dei uos potius audire quam deum, iudicate, non enim possumus quæ uidimus & audiuimus non loqui. At illi comminantes dimiserunt eos, non inuenientes quomodo punirent eos propter populum: quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in eo quod acciderat. pro glorificabant deum in eo quod factum fuerat. *Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat signum istud sanitatis.*

DIMISSI *autem uenerunt ad suos: & annunciauerunt eis quanta.* pro, quæcunque ad eos principes sacerdotum & seniores dixissent. QVI *quum audissent, unanimiter leuauerunt uocem ad deum: & dixerūt. Domine tu.* Deest. deus, *qui fecisti cœlum & terram: mare & omnia quæ in eis sunt: qui Spiritu Sancto per os patris nostri Dauid pueri sui dixisti.* Quatuor superfluunt dictiones. spiritu sancto patres nostri.

Quare fremuerunt gentes & populi meditati sunt inania: Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unū uersus dominum & aduersus christum eius? Initium psalmi secundi citant: quod & exponūt subiungen

K do. *Conuenerunt enim uere in ciuitate ista.* Superfluit in ciuitate ista.

Aduersus sanctum puerum. pro, filium, *tuum Iesum quem unxisti.* Hebræo more loquuntur, regem ab vnctione significantes, quem vnxisti, hoc est Messiam seu christum fecisti.

Hæredes & Pontius Pilatus. Gesta in passione christi commemorant: exponēdo verba psalmi reges & principes. Vnde & subiungunt

CVM *Gentibus & populis israel facere quæ manus tua & consilium tuum decreuerunt.* pro, decreuerat fieri. Memento quod actio displicuit, passio grata fuit.

ET *nunc domine respice in minas eorum: & da seruis tuis cum omni fiducia.* pro, audacia, *loqui uerbum tuū in eo quod manum tuam extēdas.* pro, manum tuam extendendo, *ad sanitates.* pro, ad sanationē: *& signa & prodigia*

& prodigia fieri per nomen sancti filii tui Iesu. & quum orassent, motus est locus. in signum sensibile A
exauditionis. *In quo erant congregati. & repleti sunt oēs spū sancto.* Exterius motus est locus: interius repleti sunt spiritu sctō. Durante hac via ad cœlestem patriam quantuncunq; aliquis spiritu sctō repletus prius fuerit, semper potest iterum atq; iterum repleri: quoniam prius repletus fuit iuxta suæ tunc dispositionis capacitatem, & postea maioris capacitatis ob meliorem dispositionem effectus iterum repletur: & sic deinceps. Vnde non mireris si prius repleti, modo quoq; repleti sunt spiritu sancto. *Et loquebantur verbum dei cum fiducia.* pro, audacia. Ecce effectus petitus ab orantibus. *Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima vna.* vnitas cordis similitudinem significat voluntatum deliberatarum. cor enim pro voluntate ponitur. Vanitas autem animæ similitudinem affectionum (prout tamen rationi subduntur) significat. Flebant enim cum flentibus & gaudebant cum gaudentibus. *Nec quisq̄, eorum quæ possidebant aliquid suum esse dicebat: sed erant illis omnia cōia.* Repetendum duxit Lucas meritum B
cōitatis, postq̄ tam aucta erat multitudo credentium: ne putaremus fuisse cōia apud eos tūc tantum quum erant pauci. Rursus quoniam non omnes vendebant ea quæ possidebant, explicandum duxit ꝙ nullus dicebat suum esse aliquid eorum quæ possidebat. Acsi apertius dixisset. & q̄uis non oēs venderent quæ possidebant, oēs tamen habebant oīa cōia. *Et virtute.* ꝑ, potentia, *magna.* ꝓculdubio ad faciendum miracula. *Reddebant apostoli testimonium resurrectiōis Iesu christi domini nostri: & gratia magna erat in omnibus illis.* Non solum potentia miraculorum sed etiā magna gratia apud auditores donati erāt apostoli oēs. Cuiꝰ gratię affectū subiungit. *Neq; enim quisquā egens erat inter illos.* ꝓculdubio credentes. Cuius effectus media causa causata ex magnitudine gratiæ apostolicæ, subiungitur. *Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant vendentes.* Anceps est sermo: an erant iungatur cū possessores. & sit sensus quotquot erāt possessores vendebant & ponebant præcium &c. An verbum erāt iungatur cum participio vendentes, & non cum nomine possessores. & non sit sensus ꝙ quotquot habebant agros vē- C
debant illos: sed ꝙ quotquot possessores agrorum aut domorum vendebant agrum seu domū. *Afferebant præcia eorum quæ vendebant.* pro, vendiderant, *& ponebant ad pedes apostolorum. diuidebatur autem singulis prout cuique opus erat.* Hæc enim fuit ratio quare nullus esset egens, quia venditores agrorum & domorum precium distribuendum offerebant, ne aliquis mendicaret. Et hic secundus sensus quadrat subiunctis dictis à Petro ananiæ. & ideo tanq̄ literalis sensus amplectendus est. *Ioseph.* pro, Ioses. *aūt qui cognominatus est Barnabas ab apostolis (quod est interpretatum filius consolationis) leuites, Cyprius genere.* Inter possessores agrorum qui vendiderunt, meminit Lucas specialiter Barnabæ. cuius nomen proprium erat Ioses: sed ab apostolis cognominatus est filius consolationis Latine Hebraice autem Barnabas. bar siquidem est filius, & nabas consolationis. Meminit autem istius tum propter explicandum illius meritum ex apostolico cognomine. tum quoniam inferius iste describitur introducere Paulum ad apostolos: D
& a spiritu sancto segregatur cum Paulo ad prædicandum gentibus: & alia multa præclara de eo erat scripturus. *Cum haberet agrum, vendidit eum: & attulit precium, & posuit ante.* pro, ad. seu iuxta, *pedes apostolorum.*

CAPVT V.

Ir *autem quidem nomine ananias cum Saphira vxore sua vendidit agrum.* ꝑ, possessionē. *& fraudauit de præcio agri.* Superfluit agri. *Conscia vxore sua: & afferens.* pro, & allatam, *partem quandam, ad pedes apostolorum posuit. Dixit aūt Petrus ad ananiam. anania cur tentauit.* pro impleuit, *Satanas cor tuum mentiri te spūi sancto?* Græce habe- E
tur mentiri te spiritum sanctū. vel ꝙ græci sic loquūtur mētior te sicut benefacio te, queādmodū nos dicimus mētior tibi, benefacio tibi. Et iuxta hunc sensum interpres transtulit mentiri te spūi sctō. Vel ꝙ mentitus est spiritum sanctum: hoc est simulauit spiritū sanctum. queadmodum aurum alchimicum mentitur aurum: & hypocrita mentitur virum sanctum. Et iuxta hunc sensum Petrus dicit cur impleuit Satanas cor tuum vt mentireris spiritum sanctum, vt simulares spiritu sancto agente te ponere precium agri in communi. Hoc enim erat directe mentiri spiritum sanctum. Vnde & exponit mendacium in fraude precii, subiungendo. *Et fraudare de precio agri. Nonne manens tibi manebat, & venundatum.* pro, venundatus, *in tua erat potestate?* Hinc clare apparet ꝙ non voti necessitate christiani omnes tunc habebant

F bebant omnia cõia, libera perfectione charitatis. Expresse siquidem duo dicuntur ananiæ q̃ non fuissent vera si christiani oẽs voto obligati fuissent ad cõitatem rerum. Primum enim dicitur quod ager manens tibi manebat: hoc est anteq̃ venderetur tuus erat. Deinde quod etiam postq̃ est venditus. in tua erat potestate illius præcium. Constat siquidem ꝙ neutrum horum fuisset verum si obligatus fuisset voto. Et hoc clare quadrat pręcedentis capituli textui exposito quotquot enim possessores agrorum aut domorũ vendentes erant &c.

¶*Quare posuisti in corde hanc rem?* videlicet vt poneres in communi partem precii. p, integro precio. hæc enim fuit tota peccati ratio. Vnde & subiungitur. *Non es mentitus hominibus.* nobis videlicet qui sumus hoĩes. *Sed deo.* habitanti in nobis. tu irrogasti iniuriam nobis hoĩbus, sed deo in nobis: non ęstimando deum in nobis habitantem curam exercere huius cõis vitæ tanq̃ proprium illius authorem. Propterea enim dixit non es mentitus hoĩbus sed deo. Quod & dupliciter manifestauit Petrus. primo reuelando secretum cordis Ananiæ: & deinde pœna subsequente. *Audiens autem Ananias hæc uerba, cecidit & expirauit. Et factus est timor magnus super omnes qui audie*
G *runt.* ¶*Surgentes autem iuuenes amouerunt eum: & efferentes sepelierunt. Factum est aũt quasi horarum trium spatium: & uxor ipsius nesciens quod factum fuerat, introiuit. Respondit autem ei Petrus.* Salutanti apostolos mulieri respondit Petrus. *Dic mihi mulier si tanti agrum uendidistis? At illa dixit etiam tanti. Petrus autẽ ait ad eã. Quid utiq; conuenit uobis.* hoc est conuenistis vos, tu & vir tuus. *Tentare spiritum domini?* Sciebat enim Petrus vxorem fuisse consciam fraudis. & propterea dixit cur conuenistis vos vt tentaretis spiritum domini. Vere experimentum sumere attentabant, non intentione sed facto de spũ domini habitante in apostolis & actore vitæ cõis. offerentes enim patrem precii, experti sunt spiritum domini in apostolis cognoscentem fraudem vtriusq;. *Ecce pedes eorum qui sepelierunt uirũ tuum ad ostium: & efferent te. Confestim cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes inuenerunt illã mortuam: & extulerunt & sepelierunt ad.* pro, iuxta, *uirum suum.* Aduerte hic initia legum in primis trãs
H gressoribus fuisse vindictis semper commendata. Nam & in lege veteri primus violator sabbati fuit lapidatus: & primi violatores aræ (filii. s. aaron) fuerunt extincti. & in lege noua isti coniuges fuerunt occisi quia fuerunt primi transgressores.

¶*Et factus est timor magnus in uniuersa ecclesia: & in omnes qui audierunt hæc.* ¶*Per manus autem apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe.* Repetit Lucas miracula apostolorum, non vt commemoret eadem repetendo: sed vt significet perseuerantiam diuinæ potentiæ in apostolis ad faciendum miracula. Et adiungit in quibus fiebant miracula: videlicet in plebe seu populo, ad differentiam magnatum. vt describat populares fuisse dispositos ad fidem christi: & propterea in ipsis tanq̃ dispositis fieri miracula per apostolos.

¶*Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. Cæterorum autem nemo audebat se coniungere illis: sed magnificabat eos.* Propter timorem principum illi qui non credebant timebant conuersari cum christia
I nis. & quamuis non conuersarentur cum eis, laudabant tamen eos.

¶MAGIS *autem augebatur credenntium in domino multitudo uirorum ac mulierum. ita ut in plateas eiicerent.* pro, exportarem, *infirmos & ponerent in lectulis ac grabatis.* In signum maximi augmenti multitudinum virorum ac mulierum dicit quod exportabant infirmos in plateas: ad significandum quod erant tot vt nec commode possent deferre illos ad apostolos nec apostolis vacaret venire ad eos præ multitudine. ¶*Vt ueniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quenquam illorum: & liberarentur omnes ab infirmitatibus suis.* Omnes hæ postremæ sex dictiones sunt adiectiuæ.

¶*Concurrebat autem & multitudo uicinarum ciuitatum Hierusalem, afferentes ægros & uexatos a spiritibus immundis: qui curabantur omnes.*

¶*Exurgens autem princeps sacerdotum & omnes qui cum illo erant, que est hæresis Sadducæorum.* De hac Sadducæorum secta in euangeliis dictum est. ¶*Repleti sunt zelo.* inuidiæ & iræ. inimici siquidem erant resurrectionis & spirituum. ¶*Et iniecerunt manus in apostolos: & posuerunt eos in custodia publica.*
K *Angelus autem domini per noctem aperiens ianuas carceris & educens eos dixit. Ite: & stantes loquimini in templo plebi omnia uerba uitæ huius.* proculdubio christianæ.

¶*Qui quum audissent, intrauerunt in diluculo in templum & docebant. Adueniens autem princeps sacerdotum & qui cum eo erant.* non in templum, sed ad locum concilii.

¶*Conuocauerunt concilium & omnes seniores.* p, & ordinem seniorum, *filiorum israel: & miserunt ad carcerem ut adducerentur. Quum aũt uenissent ministri & apto carcere.* Supfluit aperto carcere. *Non inuenissent illos: reuersi nunciauerunt, dicentes. Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ante ianuas:*

nuas: aperientes autē. Preteriti temporis est pro quū aperuimus autem. *Neminem intus inuenimus.* *Vt autem audierunt hos sermones magistratus templi.* pro, dux templi. Et desunt duæ dictiones. Legendum est. A

¶ Vt autem audierunt hos sermones & summus sacerdos & dux templi *& principes sacerdotum ambigebant de illis quidnam fieret. Adueniens autem quidem nunciauit eis, quia ecce viri quos posuistis incarcere sunt in templo stantes & docentes populum.*

¶ *Tunc abiit magistratus,* pro, dux, *cum ministris: & adduxit illos sine vi: timebant enim populum ne lapidarentur. Et quum adduxissent illos statuerunt incōsilio. Et interrogauit princeps sacerdotum dicens precipiēdo,* pro, nonne præcepto, *precepimus vobis.* Hebreo more exagerat. ¶ *Ne doceretis in nomine isto? & ecce repletis Hierusalem doctrina vestra: & vultis inducere super nos sanguinem hominis istius.* De iesu est sermo. *&* execrando sanguinem iesu, timant diuinam vindictam si ipsus Christus crucifixus adoratur a populo. ¶ *Respondens autem petrus & Apostoli dixerunt. Obedire oportet deo magis, quam hominibus. deus patrum nostrorum suscitauit iesum quem vos interremistis suspendentes in ligno. hunc principem & saluatorem deus exaltauit dextera sua, ad dandam pænitentiam Israel & remissionem peccatorum: & nos sumus testes.* B

Deest ei. Legendum est. Et nos sumus ei testes *horum verborum & spiritus sanctus.* pro, quin & spiritus sanctus, *quem dedit deus omnibus obedientibus sibi.* hoc est non tam nos sumus ei testes quàm ipse spiritus sanctus datus obedientibus illi.

¶ *Hæc autem cum audissent dissecabantur & cogitabant,* pro, & consultabant, *interficere illos.*

¶ *Surgens autem quidem in consilio pharisæus, nomine Gamaliel, legisdoctor, honorabilis vniuerse plebi.* Hic Gamaliel dicitur fuisse occultus Christianus ad dissipanda consila Iudeorum.

¶ *Iussit foras ad breue* homines fieri. pro, iussit foras ad breue Apostolos facere. hoc est emitere foras. ¶ *Dixitque ad illos. Viri israelitæ, attendite vobis super hominibus istis quid acturi sitis. ante hos enim dies extitit* Theodas. pro, Thudas, *discens se esse aliquem.* hoc est magnum prophetam. C

¶ *Cui cōsēsit.* pro, adhæsit, *numerus virorū circiter quadringentorū qui occisus est: & oēs quicūque credebant ei dissipati sunt & redacti ad nihilū.* Gamaliel rem notā sūmarie tangit. Nec est iste Theudas ille de quo iosephus lib. xx. dicit fuisse Magnū & multos seduxisse & dixisse ad ripas Iordanis, promittendo transitum sicco pede: & iussu Fadi procuratoris interfectum cum multis, missa æquitum multitudine. nam iste de quo loquitur Gamaliel fuit ante Iudam Galilæum, vt textus iste dicit: ille autem de quo loquitur Iosephus fuit longe post. Nam fuit tempore Claudii Cæsaris qui misit Cuspium Fadum procuratorem iudæ. Incertum est igitur q̄s iste Theudas fuerit & quæ fecerit. ¶ *Post hunc extitit iudas Galilæus in diebus professionis.* Dies professionis appellat quando (vt Lucas refert) descriptio facta est vniuersi orbis: & ibant singuli in ciuitates suas vt profiterentur. De hoc Iuda libro decimooctauo refert Iosephus ꝙ docebat ne populus tributa solueret Romanis: eo quod soli deo tributarius esse deberet. D

¶ *Et auertit populum.* Deest multum, *post se. & ipse periit, & omnes quotquot consenserunt ei dispersi sunt.* Et nunc itaque *dico vobis, discedite ab hominibus istis & sinite illos: quoniam si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissoluetur: si vero ex deo est non poteritis dissoluere: ne forte & deo repugnare videamini.* pro, reperiamini. *Consenserunt autem illi: & conuocantes Apostolos, cæsis.* Hoc non consuluerat Gamaliel. ¶ *Denunciauerunt.* pro, præceperunt, *ne omnino loquerentur.* Superfluit omnino. ¶ *In nomine iesu. & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* In quo apparet maxima Apostolorum perfectio: & tam ingens mutatio vt gauderent se contumeliose cæsos.

¶ *Omni autem die non cessabant, in templo & circa domos.* pro, per singulas domos, *docentes & euangelizantes iesum christum.* Spiritualem cibum docendo tribuebant: sicut & de corporeo cibo dixerat per singulas domos distributo. E

CAPVT VI.

N *diebus autem illis, crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum aduersus Hebræos.* Hebrei erant omnes: sed alii nati in Græcia, alii in terra iudæorum. & isti appellantur Hebræi: illi Græci. ¶ *Eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum.*

Si diceret à quotidiano misterio, significaret ꝙ repellebātur viduæ Græcorū à ministrādo: sed dicēdo in quotidiano ministerio, significat Græcorū viduas grauari viliorib⁹ ministeriis quotidianis. ¶ *Cōuocātes autē duodecim multitudinem*

multitudinem discipulorum, dixerunt. Non est *æquum*. pro, placitum. Et subauditur deo. est enim
F sensus quod non est placitum deo. *Nos derelinquere verbum dei & ministrare mensis. Considerate ergo fratres viros ex vobis boni testimonii.* hoc est testimonio probatos. *Septem plenos spiritu sancto & sapientia.* quantum exterioribus cognosci potest. ¶ *Quos constituamus super hoc opus.* pro, super necessitatem hanc. Necessarius siquidem erat vsus ministerii muliebris: sed oportebat adhibere aliquos qui superintenderant: ne istę magis grauarentur q̃ illæ. *Nos vero orationi & ministerio verbi instantes erimus.* Omni exparte liquet ꝙ septem eligendi erant diaconi: hoc est ministri nō altaris sed mensarum. nā ad diaconos altaris spectaret vacare orationi & verbo dei: ē regione autē istorū dicitur, nos vero orationi & verbo dei instabimus. ¶ *Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide & spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem & parmenam & Nicolaum aduenam.* pro, proselytum, *Antiochenum. Hos statuerunt āte conspectum Apostolorum: & orantes imposuerunt eis manus.* Prius orant Apostoli: & deinde inponunt manus super hos septem diaconos non consecrando
G eos in diaconos (quum nulla de hoc ministerio fiat mentio) sed vt per manuum impositionem conferatur eis gratia spiritus ad exequendū iniūctū officiū super intēdēdi ministris mensarū. pro hoc enim particulari officio digne exequendo, & orāt & manus īponunt. ¶ *Et verbum domini crescebat & multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem valde. Multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei.* Intelligo per hoc quòd turba sacerdotum erat Christiana quo ad ea quæ sunt fidei: non autem cummunicabat cum aliis Christianis in hoc quod haberāt omnia cōmunia. & ꝓpterea Lucas significantius de istis dicat quòd obediebāt fidei: de aliis autem, & multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalē valde. ¶ *Stephanus autem plenus gratia & fortitudine, faciebat prodigia & signa manga in populo,* ¶ *Surrexerunt autem quidem de sinagoga quæ appellatur libertinorum, & Cyreneentium & Alexandrinorum, & eorum qui erant a*
H *Cilitia & asia,* Nisi in Hierusalem multe fuissent synagogæ, non limitasset Lucas hāc synagogam fuisse istarum nationum. Et forte ī synagoga â libertinis nominata est. Communis autem erat his quatuor nationibus: intelligendo per Asiam non tertiā mundi partem sed Asiam minorem. ¶ *Disputantes cum Stephano. & non poterant resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur.* Vere apparet impletum Christi verbum. ego dabo vobis os & sapientiam cui non poterunt resistere omnes aduersarii vestri. ¶ *Tunc submiserunt viros qui dicerent se audisse eum dicentem verba blasphemiæ in moysen & deum. Commoueruntque plebem & seniores & scribas. Et concurrentes rapuerunt eum: adduxerunt in concilium. & statuerunt falsos testes.* Non fuit vniuersa res gesta vnico contextu: sed quum non possent resistere sapientiæ & spiritui, clam procurarunt viros in falsos testes. Nec hoc suffecit illis de synagoga: sed commouerunt & plebem & seniores & doctores aduersus Stephanum. Nescitur autem quot dies in hoc consumpserint: sed nacta oportunitate disputatores versi sunt in lictores. Inuaserunt enim stephanum
I disputantem, non argumentis sed manibus: rapiendo & adducendo ipsum in concilium. Et tunc vsi sunt falsis testibus. ¶ *Qui dicerent homo iste non cessat loqui verba.* Deest. blasphema, *aduersus locum sanctum & legem.* Locum sanctum appellant templum. ¶ *Audiuimus enim eum dicentem quoniam.* pro, ꝙ, *Iesus Nazarenus hic.* Contemptiue apponunt hic. ¶ *Destruet locum istum.* Nunquam hoc stephanus dixerat. ¶ *Et mutabit traditiones.* pro, consuetudines, *quas tradidit nobis Moyses.* Nec hoc dixisse, Stephanum credendum est: quoniam dedicerat illud, non veni soluere legem sed adimplere. Sed quemadmodum destructionem templi futuram falso testantur, adiungendo quòd Iesus destruet illud, ita adimpletionem falso testantur vertendo illam in mutationem. ¶ *Et intuentes eum, omnes qui sedebant in concilio viderunt faciem eius tanquam faciem angeli.* Non explicatur quid deus apparere fecerit in facie Stephani ob quod facies eius
K apparebat tanquam facies angeli.

CAPVT VII.

Ixit autem princeps sacerdotum si hæc ita se haberent? Qui ait. Viri fratres & patres audite. Deus Gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ quum esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charam: & dixit ad illum. exi de terra tua & de cognatione tua, & veni in terram quam monstrauero tibi.

Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitauit in Charam.

Chaldæa enim pars est Mesopotamiæ: in qua Mesopotamia est etiam ciuitas Charam. & propterea significanter Stephanus dicit in Mesopotamia priusquam moraretur in Charan: sciens ꝙ

ſciens quòd Charan erat etiam in Meſopotamia, Et ſignificantius dicit quod tunc exit de Chaldea,non de meſopotamia.venit enim in Charan ciuitatem non Chaldeæ ſed Meſopotamiæ verſus Syriam.in quâ mortuus eſt pater Abrahæ,vt patet Gene.xi.¶ *Et inde poſtq̃ mortuus eſt pater eius,tranſtulit illum in terram iſtam in qua nunc vos habitatis.Et non dedit illi hæreditatem in ea nec paſſum pedis.*pro,nec veſtigium pedis.Aduerte quòd non dicit Abraham nec veſtigium quidem pedis poſſediſſe in terra promiſſionis(quoniã hoc conſtat eſſe falſum.nã poſſedit agrum ibidem cum ſpelunca: vt patet in Gene.ca.xxiii.)ſed dicit quòd deus non dedit ei hæreditario titulo nec veſtigium pedis.agrum enim illum emit.¶ *Sed repromiſit dare illi eam in poſſeſſionem,& ſemini eius poſt ipſum:quum non haberet filium. Loquutus eſt autem ei deus.*pro,loquutus eſt autem deus ſic.vt ſubiungitur.¶ *Quia.*pro,quòd,*erit ſemen tuum accolla.*pro,inquilinum,*in terra aliena: & ſeruituti eos ſubiicient,& male tractabunt eos annis quadringentis triginta.* Anni iſti non referuntur ad ſeruitutem,ſed ad perigrinationem.nam vt ſupputantes annos ſecundum Hebræos dicunt,nec quadringentis annis fuerunt in Aegipto,ſed ducentis tantum & decem annis.¶ *Et gentem cui ſeruierint,iudicabo ego dicit dominus.*pro,dixit deus.*& poſt hæc exibunt,& ſeruient mihi in loco iſto.Et dedit illi teſtamentum circunciſionis,& ſic genuit Iſaac:& circuncidit eum die octauo. & Iſaac Iacob: & Iacob duodecim patriarchas. Et patriarchæ æmulantes, Ioſep vendiderunt in Aegyptum.Et erat deus cum eo:& eripuit eum ex omnibus tribulationibus eius.Et dedit ei gratiam & ſapientiam in conſpectu Pharaonis regis Aegyptiorum:& conſtituit eum præpoſitũ ſuper Aegyptum & ſuper omnem domum ſuam.Venit autem fames in vniuerſam Aegyptum & Canaan, & tribulatio magna:& non inueniebant cibos patres noſtri. Quũ audiſſet autem Iacob eſſe frumentum in Aegypto,miſit patres noſtros primum.Et in ſecundo.*ſubaudi deſcenſu patrum in Aegyptum. B
¶ *Cognitus eſt Ioſeph a fratribus ſuis.& manifeſtatum eſt Pharaoni genus eius.Mittens autem Ioſeph, accerſiuit Iacob patrem ſuum & omnem cognationem ſuam in animabus ſeptuaginta quinque.*Occurrit q̃ſtio de nuẽro:q̃a Gene.xlvi.& Exod.i.ſupputãtur tãtũ aĩæ ſeptuagita.reſpõdetur ꝙ Stephanꝰ ſupputauit alios Ioſeph filios natos poſt deſcẽſum Iacob in Aegyptũ.¶ *Et deſcẽdit Iacob in Aegyptũ:& defunctꝰ eſt ipſe & patres noſtri.Et tranſlati ſunt in Sichẽ.* De Ioſeph & fratribus Hierony.affirmat quod ſepulti ſunt in Sichem:vt hæc litera ſonat.Quamuis Ioſephus ſecundi.antiquita.lib. capitulo quinto.fratres Ioſeph ſepultos in Hebron dicat.De Ioſeph. ſiquidem cõſtat Ioſue vltimo quod ſepultus eſt in Sichem.*Et poſiti ſunt in ſepulcro quod emit abraham precio argenti a filiis Emor,filii Sichem.* Multe occurrunt hic queſtiones: quas etiam Hierony.ad Pammachium inſolutas relinquit.prima eſt circa ſepulchrum emptum ab Abraham nam conſtat illud fuiſſe in Hebron,& non in Sechem.Sed hæc queſtio facile ſolui poteſt: dicendo quod ad diuerſos referuntur. ita quod particula tranſlati ſunt in Sichen, refertur ad ioſeph & fratres eius ſecundum Hieronymum, particula autem & poſiti ſunt in ſepulchro ꝙ emit Abraham,refertur ad iacob:& ſecundum Ioſephum ad filios eius patriarchas. C
¶ Verum alia quæſtio circa venditores ſepulcri inſolubilis aparet.nam hic dicitur à filiis Emor:quum in Geneſi dicatur quod Abraham emit ab Ephron filio Sohar. Nec video ſolutionem quadrantem,niſi ille Ephrõ aut pater eius Sohar nominatus etiam fuerit Emor:& ꝙ alio noĩe in Geneſi alio hic apellatur.¶ Inculcatur & tertia quæſtio valde diſtrahens textum referendo à filiis Emor ad illam particulam & tranſlati ſunt in Sichem.ſed tam extorta videtur vt non putam proſequendã.Poſſet tamẽ aliter conſtrui vniuerſa hæc litera,tali ordine.Et tranſlati ſunt in Sichem patres noſtri filii iacob,& poſiti à filiis Sichem filii Emor in ſepulcro quod emit Abraham precio argẽti:vt intelligamus quod Sichimitæ memores cladis quam exercuerant in eos filii iacob non paſſi ſunt corpora eorum honorabiliter manere in Sichẽ,& ꝑpterea poſuerunt ea in Hebron.ſi cõſtaret de re geſta,nullas anguſtias litera hęc inferret. Alludit autem hoc ad id quod dicit Ioſephus, patriarchas filios Iacob ſepultos in Hebron.¶ *Quum autem appropinquaret tempus promiſſionis quam profeſſus fuerat.*pro,quam iurauerat, *deus abrahae, creuit populus & multiplicatus eſt in Aegypto:quoadusque ſurrexit alius rex in Aegipto qui non ſciebat.*pro,non nouerat Ioſeph.*Hic circunueniens genus noſtrum affixit patres noſtros:vt exponerent infantes ſuos ne viuificarentur.Eodem tempore natus eſt Moyſes,& fuit gratus deo: qui nutritus & tribus menſibus in domo patris ſui. Expoſito autem illo,ſuſtulit eũ filia Pharaonis, & nutriuit eũ ſibi in filiũ.& eruditꝰ eſt Moyſes õni ſapiẽtiã ægyptiorũ:& erat potẽs in verbis & in operibus ſuis.Quum autem impleretur ei quadraginta annorum tẽpus, aſcendit in cor eius vt viſitaret fratres ſuos* D E

F *ſuos filios iſrael. Et quum vidiſſet quendam iniuriam patientem, vindicauit illum: & fecit vltionem ei qui iniuriam ſuſtinebat, percuſſo ægypto. Exiſtimabat autem intelligere fratres, quoniam deus per manum ipſius daret ſalutem illis. ac illi non intellexerunt. Sequenti vero die apparuit illis litigantibus, & reconciliabat eos in pace, dicens Viri fratres eſtis, vt quid nocetis alterutrum?*

Qui autem iniuriam faciebat proximo, repulit eum dicens. Quis te conſtituit principem & iudicem ſuper nos? nunquid interficere me tu vis quemadmodum interfeciſti heri Aegyptium? Fugit autem Moyſes in verbo iſto: & factus eſt aduena in terra Madiam. vbi generauit filios duos.

¶ *Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deſerto montis Sina angelus in igne flammæ rubi.* Exponit Stephanus veritatem apparentis nuncii: qui tamen inferius dicet ego ſum deus patrũ tuorum. Angelus erat, ſed in perſona dei loquebatur.

¶ *Moyſes autem videns admiratus eſt viſum: & accedente illo vt conſideraret, facta eſt ad eum vox domini dicens. Ego ſum deus patrum tuorum. deus abraham, deus iſaac, & deus iacob. Tremefactus autem Moyſes, non audebat conſiderare.*

G Ex eiſdem traditionib⁹ hauſit Stephanus tremorem Moyſi ex quibus hauſit author epiſtolæ ad Hebr. xii. ¶ *Dixit autem illi dominus. Solue calciamentum pedum tuorum: locus enim in quo ſtas terra ſancta eſt. Videns vidi afflictionem populi mei qui eſt in Aegypto, & gemitum eorum audiui: & deſcendi liberare eos. Et nunc veni & mittam te in Aegyptum.*

¶ *Hunc Moyſen quem negauerunt, dicentes: quis te conſtituit principem & iudicem? hunc deus principem & redemptorem miſit cum manu angeli qui apparuit illi in rubro.*

Hic eduxit illos faciens prodigia & ſigna in terra Aegypti & in rubro mari & in deſerto annis quadraginta. Hic eſt Moyſes qui dixit filiis Iſrael. prophetam ſuſcitabit vobis deus de fratribus veſtris, tanquam meipſum audietis. Hic eſt qui fuit in eccleſia in ſolitudine cum angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus noſtris: qui accepit verba vitæ datæ nobis. Cui noluerunt obedire patres noſtri: ſed repulerunt, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Aegyptum.

H Significanter dicit cordibus ſuis: quoniam corde auerſi ſunt ad mores Aegyptiorum: immo etiam quandoque ad reuertendum in Aegyptum, vt patet Nume. decimoquarto. Sed quo ad mores quadrat quod ſubiungitur de idolatria petita ab Aaron, ¶ *Dicentes ad Aaron. Fac nobis deos qui præcedant nos. Moyſi enim huic qui eduxit nos de terra Aegipti, neſcimus quid factum ſit ei. Et vitulum fecerunt in diebus illis: & obtulerunt hoſtiam ſimulacro: & letabantur in operibus manuum ſuarum. Conuertit.* Deeſt. ſe, *autem deus tradidit eos ſeruire militiæ celi.* Deus immutabilis eſt: & dicitur quòd conuertit ſe quantum ad effectum. mutauit enim effectum internæ protectionis qua ſeruabat populum ab idolatria, & permiſiue tradidit illos in reprobum ſenſum vt adorarent militiam cęli: hoc eſt aſtra. ¶ *Sicut ſcriptum eſt in lib, prophetarum* proculdubio, xii. minorum nam ex Amos, v, c. ſententia ſubiungitur. ¶ *Nunquid victimas & hoſtias obtuliſtis mihi annis xl. in deſerto domus iſrael?*

I Dicitur hoc non ea ratione quod in deſerto nunquam fuerint oblatæ victimæ (quoniã cõſtat quandoque fuiſſe oblatas) ſed ea ratione quia nõ ordinarie offerebantur ſecrificia in deſerto, non offerebatur iuge ſacrificium. ¶ *Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch.* Hec particula non refertur ad tempus quo fuerant in deſerto: quia nihil horum ſcriptum eſt factum in deſerto. Et etiam pœna ſubiuncta manifeſtat quòd de tempore poſt habitatã terrã promiſſionis loquitur. Quale autem fuerit hoc tabernaculum Moloch, ſcriptum non eſt. Ad idolatriam ſpectare intelligitur. Noloch enim Ammonitarum idolum dicitur. ¶ *Et ſidus dei veſtri rempham.* hoc eſt luciferum ſeu ſtellam matutinem, vt aiunt. ¶ *Figuras quas feciſtis adorare eas.* Ecce tertium crimen idolatriæ. Nec refert an fuerint figuræ aſtrorum, an hominum ſeu aliarum rerum. ¶ *Et transferam vos trans.* pro, vltra, *Babilonem.* Aduerte quod Stephanus non refert verba Amos, ſed ſenſum exponemdo. nam ibi dicitur vltra Damaſec. Quæ dictio quãdoq; eſt nomen proprium ciuitatis quæ dicitur Damaſcus: quandoq; autẽ eſt nomen ap-

K pelatiuum. & ſic expoſuit eam Stephanus, diſcendo vltra Babel. ¶ *Tabernaculum teſtimonii fuit patribus noſtris in deſerto, ſicut diſpoſuit illis deus loquens ad Moyſen vt faceret illud ſecundum formam quam viderat. Quod & induxerunt ſuſcipientes patres noſtri cum ieſu in poſſeſſionem gentium quas expulit deus a facie patrum noſtrorum.* De Ioſue eſt ſermo: qui cum filiis Irael arcam domini & tabernaculum factum à Moyſe induxit in terram promiſſionis. quam hic appellat poſſeſſionem gentium: quia poſſidebatur à gentibus, Chananæis &c. ¶ *Vſque in diebus Dauid.* Ad literam tabernaculum factum à Moyſe, vſque ad tempus Dauidis perſeuerauit in ſuo honore: Dauid autem fecit aliud tabernaculum in monte Sion, in quod poſuit arcam domini. & ſic tabernaculum factum á Moyſe, minus honoris habuit: vtpote ſine ſpe tegendi amplius arcam domini. Et propterea de dauide ſubiungit.

¶ *Qui inne-*

Qui inuenit gratiā ante deum. & petiit vt inueniret tabernaculum deo Iacob. Locatum pro loco ponit. Petiit enim Dauid vt inueniret locum stabilem vbi esset tabernaculum dei iacob: & effecit in Sion. *Salomon aūt ædificauit illi domum. Sed non excelsus non in manufactis.* Deest. templis. *habitat. Sicut per prophetā dicit.* Esa. 66. Negatur quandoq; in scriptura ꝙ deus habitet in templo & quandoque affirmatur, diuersis rōnibus. Negatur siquidem ꝙ habitet in templo tanq̄ locatum ī loco, & adhuc sensum affertur autoritas ista Esaiæ, ab immensitate dei manifestans ꝙ non comprehenditur in templo. Affirmatur aūt ad significandum qđ est ibi scđm specialē effectum: hoc est venerationem & cultum nominis sui. A

¶ *Cœlum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum. Quā domum ædificabitis mibi, dicit dominus: aut quis locus requietionis meæ est? nonne manus mea fecit hæc omnia dura ceruice & incircuncisis cordibus & auribus?* Metaphorico sermone describit animos istorum. Et quemadmodum obstinationem eorum describit à dura ceruice, ita impura corda & impuras aures mentis ad audiendum verba vitæ, per circuncisionem significat. *Vos semper spūi sctō resistitis.* præsentis tēporis legendum est, non resitistis. Et dicit eos semper resistere spiritui sancto, quia perseuerāt in resistentia inchoata aduersus christum. *Sicut patres vestri, ita & vos. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? & occiderunt eos qui prænunciabant de aduentu iusti: cuius vos nunc proditores & homicidæ.* pro, occisores, *fuistis.* Fuerunt enim & proditores, tractando proditionem cū iuda, immo emendo proditionem. & occisores per manus gentilium. *Qui accepistis legem in dispositione.* pro, in dispositiones, *āgelorum.* Non est clarum an dispositiones referantur ad varias apparitiones angelorum, an ad diuersitatem signorum quæ appuerunt quum data est lex, an ad diuersitatem ordinationum seu statutorum in lege. acsi dictum fuerit quod accepistis legem in statutis angelicis. *Et non custodistis. Audientes aūt hæc, dissecabantur cordibus suis: & stridebant dātibus in eum. Quum autem esset plenus spiritus sancto, intendens in cœlum.* oculis corporeis in cœlum eleuatis ac intentis. *Vidit.* corporali visione. *Gloriā dei.* Non vidit deum sed gloriam dei: hoc est claritatem quandam corporalē tanq̄ præ se ferentem p̄sentiam dei. Neque enim alia gloria oculo corporeo videri potuit. *Et iesum stantem a dextris virtutis dei.* iesus in cœlo vere stat (nō sedet) quo ad situm corporalem: quoniam stare est naturalis situs hominis. & sic Stephanus vidit ipsum Iesum stantem vt vere stat. Qđ aūt subditur à dextris dei, nō potest ad literam intelligi: sed intelligitur ipsum stantem in summis dei bonis, vidit siquidē ipsum gloriosissimū. Et propterea dicit à dextris dei. *Et ait. Ecce video cœlos apertos.* Hinc habetur ꝙ hæc visio fuit corporalis. Nam si fuisset imaginaria aut ītellectualis, abstractio aliqua immo multa interuenisset à sensibus. Cuius cōtrarium testatur sermo, eius, ecce video cœlos aptos. Nec dicit ecce vidi, sed ecce video. Quum autem audis visionē corporalē, ne intelligas illam puram sed iunctam intelligētiæ: sicut quum video hoīem excellentē mihi notum, cōsidero simul eminentem illius scientiam, sanctitatē vitæ & hmōi. Vidēs siquidem Stephanus Iesum verum hoīem stantem in cœlo & corporalem gloriam, intelligebat & præsentiam dei, & summam iesu excellentiam. & propter primum dicitur gloriam dei: & propter secundum à dextris dei. Et ꝙ ante Lucas dixit, vidit gloriā dei, Stephan⁹ mō explicat video cœlos apertos: hoc est parētes, non scissos: videbat enim claritatem supra cœlos: & propterea dixit video cœlos apertos, tāq̄ patentes ad hoc vt videretur superna gloria. *Et filium hominis:* vt clarius explicetur quod iesus quatenus homo visus est, dicit & filium hoīs. *Stātē a dextris virtutis dei.* Superfluit virtutis. *Exclamātes autem voce magna.* proculdubio aduersus Stephanum tanq̄ blasphemum. *Continuerunt aures suas.* ne audirent blasphemantem, magnam religionem simulantes. *Et impetum fecerunt vnanimiter in eum, & eiiciētes eum extra ciuitatē, lapidabāt.* proculdubio tanq̄ blasphemum. Tacet autem Lucas de consensu Pilati. iudæi siquidem (vt ioannes testatur) dixerunt nobis non licet interficere quenq̄, reseruata causa mortis p̄sidi. vnde quum ista lapidatio facta fuerit in territorio Hierusalem, proculdubio facta est de consensu Pilati. vnde & Paulus dicit coram Agrippa inferius cap. 26. quod ipse detulit sententiam. *Et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.* vide quam religiose & legaliter se habent. Non solum cōtinent aures, sed extra ciuitatem eiiciunt iuxta mandatum Leuit. 4. & testes primi concurrunt. *Et lapidabant stephanum, inuocantem & dicentem. Domine Iesu suscipe spiritum meum. Positis autem genibus.* Pro se stans orauit: p̄ lapidatoribus autem positis genibus, vrgente charitate. *Clamauit voce magna.* ad instructionē aliorū. *Dicens. Domine ne statuas illis hoc peccatum quia nesciunt quid faciunt.* Superfluunt hæ quatuor vltimę dictiones. *Et quum hoc dixisset, obdormiuit in domino.*

B C D E

Superfluit in domino. Mors martyrum somnus appellatur, propter certitudinem quietis & futuræ resurrectionis ad vitam fœlicem.

F

CAPVT VIII.

Aulus autem erat consentiens neci eius. Ne putares Saulum dissentientem vacasse ser uandis vestimentis, explicat Lucas quod consenserat neci Stephani. *Facta est autē*

S *in illa die persecutio magna*, inchoatam eodem die persecutionem magnam aduersᵘˢ alios christianos significat: vt intelligamus furorem tantum excitatum vt nō cō tenti fuerint morte Stephani, sed inchoasse persecutionem aduersus alios, & mul tos occidisse: vt patet in cap. 26. *In ecclesia.* pro, ecclesiam) hoc est aduersus ecclesiam. *Quæ erat Hierosolymis.* Hæc est prima persecutio mota aduersus christianos cōiter. *Et oēs dispersi sunt per regiones iudeæ & Samariæ.* Non oēs baptizati, sed oēs discipuli in quos descenderat spūs sanctᵘˢ

G in variis linguis, quando factus est repente de cœlo sonus &c. Vnde & Saulus inferius subiun gitur trahens in carcerem Hierusalem viros baptizatos, nō istos qui dispersi sunt per regiōes iudeæ & Samariæ. *Præter apostolos Curauerunt aūt.* Deest, simul, *Stephanum viri timorati.* p, religiosi, *feceruntque planctum magnum super eum.* Hinc apparet non incœpisse solennitates martyrū in illa primitiua ecclesia. Non enim dedicauerunt martyrium Stephani, sed fecerunt planctum magnum super eum: curantes corpus illius Hebræo more. Et dicit simul autem curauerunt, ad significandum quod simul cum p̄secutione magna fuit cura sepeliendi Stephanum.

¶ *Saulus autem deuastabat ecclesiam, per domos.* p, per singulas domos, *intrans & trahens viros ac mu lieres, tradebat in custodiam*, p̄culdubio carceris. *igitur qui dispersi erant, pertransibant euangelizātes verbum dei.* Ecce fructus dispersionis. *Philippus aūt.* Ex eo ꝙ dictum est oēs dispersos præter apo stolos, & Philippus erat vnus ex dispersis, cōstat ꝙ Philippus iste nō est Philippus apostolus

H sed Philippus secundus diaconus. *Descendens in ciuitatem Samariæ.* hoc est in ciuitatem q̄ dicitur Samariæ, q̄ olim fuerat caput regni israel. *Prædicabat illis christum. intendebant autē t urbæ iis quæ a Philippo dicebantur vnanimiter audientes, & videntes signa quæ faciebat. Multi enim eorum qui ha bebāt spūs immundos, clamantes voce magna exibant.* p, spūs enim immundi ē multis qui illos habebant, *clamantes voce magna exibant.* Non enim habentes spiritus immundos exibant sed ipsi spi ritus exibant.

¶ *Multi autem paralytici & claudi curati sunt. Factum est ergo gaudium magnum in illa ciuitate. Vir aūt quidam nomine Simon, qui ante fuerat in ciuitate Magus.* p, artem exercens magicam, *seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum. Cui auscultabant oēs a minimo vsque ad maximum: dicentes hic est virtus.* p, potentia, *dei quæ vocatur magna.* Sup̄fluit q̄ vocatur. appellabant Simonē Magū magnam dei potentiam: ipse autem dicebat seipsum esse aliquem magnum. indefinite enim de seipso loquebatur: magnum tamen se profitens. Sed dementati populi definiebant eū esse

I magnam dei potentiam: Quid autem per hoc vellent significare, non est certum. *Attendebant autem ei, propterea quod multo tempore magis.* id est magicis artibus. *Dementasset eos. Quum vero cre didissent Philippo euangelizanti de regno dei in nomine iesu.* p, & noīe iesu, *christi.* ita ꝙ ad participiū euangelizanti refertur vtrunq; tum regnum dei, tum nomen iesu christi. *Baptizabantur viri ac mulieres. Tunc Simon & ipse credidit.* An vere an simulate, censeat qui vult. Subiuncta enim de ipso ꝙ stupens admirabatur videns miracula fieri, suspectā reddunt eius fidem. *Et quum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Vidensque signa & virtutes maximas.* pro, & potētias, *fieri.* Potētias appellat efficiētias potētiarū sup dæmones qui expellebantur, & in modis faciēdi: puta sola inuocatione nōis iesu statim sanādo claudos & hmōi. hæc enim proprie manifestāt potētias. *Stupens admirabatur. Quum aūt audissent apostoli qui erāt Hierosolymis, quod recepisset Samaria verbum*

k *dei, miserunt ad eos Petrum & ioannem.* Quū audis miserunt, nō propterea Petri principatū neges. Nā si minor simpliciter & absolute est qui mittitur, etiā impar inuenitur aliis apostolis. Mittunt ergo nō imperio, sed fraterna charitate ac ipulsione: vt multi fratres mittūt quādoq; maiorē, & capitulares mittunt episcopū. quādoq; ad papam vel Cæsarē. *Qui quum venissent orauerunt pro ipsis vt acciperent spiritum sanctum. Nondum enim in quenquam illorum venerat.* pro, illapsus erat: *sed baptizati tantum erant in nomine domini iesu.* pro, in noīe christi iesu. *Tunc imponebant manus super illos.* Aduerte quod cum hoc quod apostolis reseruata legitur manuum impositio, &

& inde ſumitur ꝙ epiſcoporum ex officio imponere manus in ſacramento Cõfirmationis, A
concurrit ꝙ Philippus nec ſacerdos erat ſed ſoli apoſtoli tunc erant ſacerdotes. Quod ideo an
notauerim vt appareat magis ſobrie docuiſſe beatum Greg. in epiſtola ad Ianuariũ. Carali.
(& recitatur in Decre. diſt. 95. cap. peruenit) quam innocentium tertium in cap. 4. de cõſuet.
Et accipiebant ſpiritum ſanctum. proculdubio in effectu ſenſibili. Per baptiſmum acceperant ip-
ſum in effectu ſolius gratiæ internæ. Accepiſſe autem eos ſpiritum ſanctum in effectu ſenſi-
bili (puta locutione linguarum) teſtantur ſubiuncta, ꝙ Simõ qui fuerat Magus viderit ſpiri-
tum ſanctum datum per impoſitionem manuum. *Quum vidiſſet autem Simon quod per impoſitio-*
nem manus. pro, manuum, *apoſtolorum daretur ſpũsſctũs, obtulit eis pecunias, dicens. Date & mihi hãc*
poteſtatem vt cuicum ꝑ impoſuero manus accipiat ſpiritum ſanctum. Petrus aũt dixit ad eum. Pecunia tua
tecum ſit in perditionem, quoniam donum dei exiſtimaſti pecunia poſſideri. Ratio ſimoniaci vitii ab hoc
Simone noĩati redditur, id quod eſt liberale donum ſolius dei ſubiicere emptioni & venditi- B
oni. Sub appellatione autem diuini doni non ſolum veniunt conſecrationes quæ à ſolo deo
pendent, ſed etiam officium curæ aĩarum, hoc enim ſolius dei donum eſt: & cunctis conſe-
crationibus præfertur. Nam ad ſalutem aĩarum conſecrationes oẽs ordinantur: propter ſa-
lutem enim aĩarum ſunt & non ediuerſo. vnde officium curæ aĩarum præcipuum ac ſpũaliſ-
ſimum dei donum eſt. Et propterea illud vendere aut emere ſimoniacum eſt ſuapte natura,
& non quia prohibitum ab eccleſia. vnde ſiquis conſecratus epiſcopus emeret papatum, ꝓcul
dubio non emeret niſi officium curæ aĩarum: quoniam iam conſecratus erat epiſcopus. & hu
ius officii emptio ſimoniacum ipſum conſtitueret. Et ſimiliter ſiquis ſanctæ Romanæ eccle
ſiæ cardinalatum emeret, officium ſpirituale emeret. nam aſſumitur cardinalis eccleſię Ro
manæ in partẽ ſolicitudinis, ꝓculdubio ſpũalis curæ vniuerſalis eccleſiæ. Eiuſdem ſiquidem
naturæ ſunt tota cura & pars curæ. Ipſum autem officium curæ vniuerſalis eccleſiæ (qđ to-
tum eſt in ſummo pontifice) ſpirituale conſtat eſſe: ac per hoc partes eius ad quas cardinales C
aſſumuntur, ſpũales oportet intelligi. Ad idẽ quoq; genus officii ſpectat electio ſpũalis paſto-
ris. & propterea quum cardinales ad eligendum quoq; ſummum paſtorem eligantur, vndi-
q; officium eorum ſpũale conſtat eſſe. ¶ Nec obſtat ſi dicatur quod cardinalibus non ex of
ficio cardinalatus ſed ex priuilegio competit hoc officium: quoniam aliud eſt ꝙ cardinales e-
ligant & aliud eſt quod ſoli cardinales eligant. & q̃uis hoc ſcđm (videlicet quod ſoli eligãt)
conueniat eis ex priuilegio, primum tamen conuenit eis ſuapte natura, qua ſunt primi cle
rici Romani. nam ad clerum Romanum ſpectat ſuapte natura electio pontificis Romani. &
hæc ideo dixerim, ne aliquis fallatur audiendo officia licite vendi. vt ſciat diſtinguere & in-
telligere quod hoc verificatur de officio non ſpũali. & quod emere aut vendere officiũ ſpũa-
le curæ aĩarum (ſiue in toto ſiue in parte) ſimonia eſt ſuapte natura. venditur enim domum
dei ꝙ vere ſolus deus cõicat hoĩbus: vt. ſ. officium curæ aĩarum deo proprium hõ participet. D
Nõ eſt tibi pars neque ſors in ſermone iſto. Melius legeretur in rõne iſta. vtriuſq; enim ſenſus Græ
cus textus eſt capax. Et demõſtratur rõ illapſus ſpũs ſancti per impoſitionẽ manuum. Ratio
enim iſta eſt rõ ſpũalis & mundiſſima: vtpote cõſiſtens in ſingulariſſima dei gratia ſolis a-
poſtolis cõceſſa. & ꝓpterea excluditur Simõ ſumptuoſus tam à participio q̃ à cõſortio illius:
vt nõ ſolũ careat parte velut ſibi debita ſed careat ſorte velut deſuper contingente. indignum
enim ſe reddebat vtroq; modo. *Cor enim tuum non eſt rectum corã deo. Pœnitentiã itaque age ab hac*
nequitia tua: & roga deum ſi forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. in felle enim amaritudinis &
obligatione. ꝓ, colligatione, *iniquitatis video te eſſe.* Petrus eadẽ ſpũs ſancti gratia qua vidit ſecre
tum Ananiæ & Saphiræ, videt mõ cor Simonis: metaphorice deſcribens à fellea amaritudi
ne ſtatum animæ illius contrarium dulcedini ſpũs ſancti: & non vna ſed multis iniquitati- E
bus colligatis videt illum tecum. Nam & amarum valde & abeſſe à deo, & non ſimoniam
tantum ſed multas intẽdebat cõmittere iniquitates: merito colligatas, quoniã vna trahebat
aliam. Emendo enim intẽdebat vẽdere: & innumera inde facinora perpetrare. *Reſpõdens aũt*
Simon, dixit. Precamini vos pro me ad dominum vt nihil veniat ſuper me eorum quæ dixiſtis. Dixerant
pecunia tua tecũ ſit in perditionem, & quod erat reus colligatarum iniquitatum. Propterea
Simon non amore veniæ ſed timore pœne motus, dicit vt apoſtoli rogent pro eo vt nihil
pœnarum prædictarum veniat ſuper eum. *Et illi quidem teſtificati & locuti verbum domini.* Ad
miracula refertur teſtificati, quamuis etiam poſſit referri ad perhibitionẽ teſtimonii dicto-
rum à Philippo: quod ipſi apoſtoli qui familiariter cum chriſto fuerant, teſtificati ſunt ita eſ
ſe vt Philippus prædicauerat. *Redibant Hieroſolymam: & multis regionibus.* pro, pagis, *Samari-*
tanorum

tanorum euangelizabant. ¶ Angelus autem domini locutus eſt ad Philippum. diaconum ſuperius nomi
F natum. Dicens. ſurge & vade contra. pro, verſus, meridiem ad viã quæ deſcendit ab Hieruſalem in Gazã.
hæc eſt deſerta. Gaza ciuitas demonſtratur pronomine hæc: & ad differentiam Gazæ nõ deſer
tæ deſcribitur via illa. Et ſurgens abiit. & ecce vir Aethiops, Eunuchus potens. pro, præfectus, Can-
dacis. pro, Candaces, reginæ Aethiopum qui erat ſuper oẽs Gazas eius, venerat adorare in Hieruſalem
& reuertebatur ſedens ſuper currum ſuum legenſque Eſaiã prophetã. Dixit autẽ ſpũs Philippo. Accede, &
adiunge te ad currum iſtum. Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Eſaiã prophetã: & dixit.
putaſne intelligis. pro, num intelligis, quæ legis? Qui ait. & quomodo poſſum ſi non aliquis oſtende
rit mihi. ꝓ, dixerit me? interpres ſenſum poſuit.
Rogauitque Philippum vt aſcenderet, & ſederet ſecum. Locus. pro, continentia, autem ſcripturæ quam
legebat erat hæc. Tanquam ouis ad occiſionem ductꝰ eſt: & ſicut agnus corã tondente ſe ſine voce, ſic nõ ape
ruit os ſuum. in humilitate iudicium eius ſublatum eſt. Generationem eius quis enarrabit? quoniã tolletur.
pro, tollitur, de terra vita eius. Eſa. 53. cap. ſcripta ſunt hæc. Repondens autẽ Eunuchus Philippo, di-
G xit. Reſponſio Eunuchi ad interrogationem q̃ fecerat Philippus refertur. Interrogauerat ſi-
quidem nunquid intelligis q̃ legis? reſponderat autem primum ſe egere doctore, reſponden-
do ad illud nunquid intelligis: modo autem reſpondet quo ad rem lectam, tanq̃ reſponden
do ad illud q̃ legis. vnde ad hoc reſpondet interrogando. Obſecro te de quo propheta dicit hoc de
ſe an de alio aliquo? aperiens autem Philippus os ſuum, & incipiens a ſcriptura iſta, euãgelizauit illi Ieſum.
& dum irent per viã, venerunt ad quandã aquã: & ait Eunuchus. Ecce aqua: quis. pro, quid, prohibet me
baptizari? Dixit autem Philippus, ſi credis ex toto corde, licet. & reſpondẽs ait. Credo filium dei eſſe Ieſũ
chriſtum. & iuſſit ſtare currum. & deſcenderunt vterque. pro ambo. in aquam Philippus & Eunuchꝰ: &
baptizauit eum. Quum autem aſcendiſſent de aqua ſpiritus domini. Quẽ prius nominauit angelum.
deinde ſpiritum, modo nominat ſpiritum domini: quia vere erat ſpiritus operans mandato
H domini. Rapuit Philippum, & amplius non vidit eum Eunuchus. Ibat autem per viam ſuam gaudens.
Philippus autem inuentus. pro, repertus, eſt in aſoto. & pertranſiens euangelizabat ciuitatibus cunctis,
donec veniret Cæſaream. Hiſtoria clara eſt. in qua id aduertendum eſt quod fides ſtatim extẽſa
eſt ad Samaritanos & ad Gentiles. vtrorumque enim primitias philippus deo obtulit.

CAPVT IX.

SAulus autem adhuc ſpirans minarum & cædis. ꝓ, ſpirans minas & cædem, in diſcipulos
domini, acceſſit ad principem ſacerdotum: & petiit ab eo epiſtolas in Damaſcum ad ſynago-
I gas, vt ſi quos inueniſſet huius viæ viros ac mulieres. Chriſtianã religionẽ appellat viã.
Vinctos perduceret in Hieruſalem. & quum iter faceret, contigit vt appropinquaret Dama
ſco: & ſubito circunfulſit. pro, circunfulgurauit, eum lux de cœlo. Actionem lucis chriſti
corporis erga paulum deſcribit ad ſimilitudinem ſubitæ circunfulgurationis. ita q̄ non fuit
ſimplex luminis emiſſio: ſed fuit ad ſimilitudinẽ fulgurationis, non ex vna parte ſed circum
circa. nec fuit pedetentim facta ſed ſubito. Minus autem hic Lucas dicit quam fuerit, nam vt
ipſe paulus coram rege agrippa teſtatur, lumen iſtud non ſolum circunfulſit ipſum ſed & ſo-
cios. & ſimiliter non ſolus paulus cecidit in terram, ſed & ſocii. Et cadens in terram audiuit vo-
cem dicentem ſibi. Saule Saule. Legendum eſſet Saul Saul, hoc loco præcipue: quum dominꝰ He
bræa lingua allocutus fuerit Paulum: vt ipſemet teſtatur. Sed vſus iam obtinuit. Quid me per-
ſequeris? Ratio perſequendi chriſtianos erat chriſtus. & propterea chriſtus dicit, quid me per-
ſequeris? Et vere Saulus non perſequebatur niſi chriſtum in chriſtianis. Qui dixit. quis es domi-
K ne? Vide quam cito declinat á perſecutione, interrogando cum veneratione. quis es domine.
Et ille. Ego ſum ieſus quem tu perſequeris. Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare. Prouerbio vtitur,
ſumpto à bobus calcitrantibus contra pungentẽ ſtimulum. Verum in textu Græco nec hoc
habetur nec ſequentia: videlicet, & tremens ac ſtupens dixit, Domine quid me vis facere? & do
minus ad eum. Sed ſtatim poſt illa verba, ego ſum Ieſus quem tu perſequeris, ſubiungitur.
¶ Sed ſurge & ingredere ciuitatem: & dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi qui comitabã-
tur cum illo, ſtabant ſtupefacti. pro, attoniti. Stabat autem poſtq̃ ſurrexerant Saulo adhuc ꝓſtra
to iacente. Nam omnes ceciderunt: vt paulus inferius dicit. Audientes quidem vocem. pauli, nõ
chriſti: vt ipſemet paulus in viceſimoſecundo capitulo explicat.

¶ Neminem

¶*Neminem autem uidentes.*ſuple cum quo loquebatur Paulus. Et ſignificanter non dicit nihil au-
tem,ſed neminé autem : quia vt paulus teſtatur inferius,omnes viderunt illud lumé,ſed nõ A
viderunt aliquam perſonam . ¶*Surrexit autem ſolus de terra:apertiſque oculis nihil uidebat, Ad manus au-
tem illum trahentes.* manu autem dicẽtes illum ,*introduxerunt Damaſcum. Et erat tribus diebus non uidens: & nõ
manducauit neque bibit.* ¶*Erat autem quidam diſcipulus Damaſci nomine Ananias. Et dixit ad illum in uiſu dominus,
Anania. at ille ait. Ecce ego domine.*
*Et dominus ad eum. Surge & uade in uicum qui uocatur rectus: & quere in domo Iudæ Saulum nomine, Tarſenſem.
Ecce enim orat. Et Vidit.* Non corporeis oculis ſed per internam apparitionem.
¶*Virum Ananiam nomine, introeuntem & inponentem ſibi manus ut uiſum recipiat. Reſpõdit aũt Ananias. Domine
audiui a multis de uiro hoc quanta.* pro, quod, *mala fecerit ſanctis tuis in Hieruſalem. & hic.* Non eſt prono-
men hic,ſed aduerbium loci. Et eſt ſenſus . & hic id eſt in hoc loco. ¶*Habet poteſtatem a principi-
bus ſacerdotum allegandi omnes qui inuocant nomen tuum.*
Dixit autem ad eum dominus. Vade quoniam uas electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen meum. Hebræo more lo-
quitur. Sicut enim dicũt filium mortis dignum morte, & filios nuptiarum vacantes nuptiis, B
ita vas electionis dicunt vas omni quaque electum, in quo loquendæ ſunt oẽsimo gratiæ, ſũ-
mæ gratiæ : videlicet vt portet nomen meum . Vas ergo electionis dictum eſt vas diuini
nominis. ¶*Coram gentibus & regibus & filiis iſrael. Ego enim oſtandam illi quanta.* pro, quot, *oporteat eum pro
nomine meo pati. Et abiit Ananias: & introiuit in domum. & imponens ei manus dixit. Salue frater.* p, Saul frater.)
Hebræo more. ¶*Dominus miſit me qui apparuit tibi in uia qua ueniebas, ut uideas & implearis ſpiritu ſancto.
Et confeſtim ceciderunt ab occulis eius tanquam ſquamæ.* Non dicit ſquamæ, ſed tanquam ſquamæ.
erant enim quædam ſuperfluitates regentes oculos, cauſatę ex excellenti lumine priuãte ipſũ
viſu ad ſimilitudidem ſquamarum , educente & exiccante humidum exceſſiua fulguratione
lucis. ¶*Et uiſum recepit. Et ſurgens baptizatus eſt. & quum accepiſſet cibum, confortatus eſt. Fuit autem cum diſci
ſcipulis qui erant Damaſci per dies aliquot. & continuo ingreſſus in ſinagogas predicabat Ieſum.* pro Chri- C
ſtum ,*quoniam.* pro, quod ,*hic eſt filius dei. Stupebant autem omnes qui eum audiebant: & dicebant.
Nonne hic eſt qui expugnabat in.
hieruſalem eos qui inuocabant nomẽ iſtud, & huc ad hoc uenit ut uinctos illos duceret ad prĩcipes ſacerdotũ? Saulus aũt
multo magis conualeſcebat: & confundebat Iudæos qui habitabant Damaſci , affirmans quoniam.* pro, quôd, *hic
eſt Chriſtus.* ¶*Quum autem implerentur dies multi.* Triennium quo Saulus in Arabia fuit compræhen-
dit Lucas ſub diebus multis. Nam in reuerſione ex Arabia hoc geſtum eſt: vt etiam in primo.
cap. epiſtolæ ad Galatas diximus. ¶*Conſilium fecerunt in unum Iudæi ut eum interficerent. Notæ autem fac-
tæ ſunt Saulo inſidiæ eorum. Cuſtodiebantque portas die ac nocte ut eum interficerent. Accipientes autem eum diſcipu
li eius nocte, per murum demiſerunt eum, ſubmittentes in ſporta.* Hiſtoriam hanc ipſe paulus ad Corinthios
narrat. *Quum autem ueniſſet in Hieruſalem, tentabat ſe iungere diſcipulis. & omnes timebant eum, non credentes ꝙ
eſſet diſcipulus. Barnabas autem appræhenſum illum duxit ad Apoſtolos.* Petrum & iacobum fratrem domi-
ni: vt ipſe Paulus ad Galatas narrat. ¶*Et narrauit illis quomodo in uia uidiſſet dominum, & quod locutus eſt* D
ei: & quomõ in Damaſco fiducialiter egerit in nomine Ieſu. Et erat cum illis. dieb⁹ quĩdecĩ, vt ipſemet narrat.
Intrans & exiens in Hieruſalem. Hebræo more vniuerſam conuerſationem ab ingreſſu & exitu de-
ſcribit. ¶*Fiducialiter agens in nomine domini. Loquebatur quoque gentibus.* Superfluit gentibus.
¶*Et diſputabat cum Græcis.* hoc eſt Iudæis natione Græcis. ¶*Illi autem quærebant occidere eum. Quod cũ
cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream & dimiſerunt Tarſum.* Non fugit Paulus ex ſe: ſed Chriſti-
ani memores perſecutionis contra eos excitatæ propter Stephanum, timuerunt ne ſimile q̃d
accideret propter Saulum, & voluerunt vt Saulus recederet. Vnde & Lucas ſubdit.
¶*Eccleſia quidem* .pro, igitur eccleſiæ, *per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebant pacem.*
Ex receſſu Pauli qui diſputando moleſtus erat Iudæis, infert pacem eccleſiarum: hoc eſt con-
gregationum fidelium diſperſorum per illas regiones. Explicat autem hoc vt redeundo ad E
ordinem hiſtoriæ, deſcribat pacem reſtitutam eccleſiæ: ſimul ſignificando quòd illis tempo-
ribus occaſio perſequendi eccleſiam C H R I S T I erat diſputatio.
Diſputatio ſiquidem Stephani primam perſequutionem excitauit: & hæc Pauli diſputatio
ſecundam eccitabat niſi fratres præueniſſent emittendo Paulum.
Ex quo apparet ꝙ Iudæi nõ tã ægre ferebãt aliquos fieri Chriſtianos quẽ diſputationib⁹ vĩci.
Vnde & aliis apoſtolis non diſputantibus ſed euangelizantibus C H R I S T V M, mira-
culaque facientibus pax erat eccleſiis.
¶*Et ædificabantur ambulantes in timore domini: & cõſolatiõe ſancti ſpiritus replebãtur.* ¶*Factũ eſt autem ut Petrus
dum tranſiret*

dum trasiret vniuersos. Hinc apparet quòd Apostoli qui remanserunt in Hierusalem, non per-
F manebant ibidē: sed discurrebant euāgelizando. vt etiā apparet ex verbis pauli ad Galathas vbi narrans primum suum aduentū in Hierusalem post trienniū cōuersionis suæ, dicit se duos tantum Apostolos vidisse tunc: petrum scilicet & Iacobum fratrem domini. Vnde cōiectura est quòd infra illud triennium facta fuerit diuiso Apostolorum ad predicādum per mundū. ¶ *Deueniret ad sanctos qui abitant Lidda. in venit autem ibi hominem quendam nomine Aeneam ab annis octo iacentem in grabato, qui erat paraliticus.*

Et aitilli petrus. Aenea sanet te dominus iesus christus: surge & sterne tibi. Et continuo surrexit. Et viderunt eum omnes qui habitabant Lide & *Assarone: qui conuersi sunt ad dominū.* ¶ *In Ioppe autem fuit quedam discipula nomine* Tabitha: *que interpretata dicitur Dorcas.*

Nomē propriū Hebræum ipsemet Lucas interpræatus est, Grece dici Dorcadem: quam latine dicimus capræam. ¶ *Hec erat plena operibus bonis & elemosynis quas faciebat. Factum est autem in diebus illis vt in firmata moreretur. quam quum lauissent, posuerunt eam in cœnaculo.*
G *Quum autem prope esset Lydda ab Ioppe, discipuli audientes quod petrus esset in ea, miserunt ad eum rogantes. ne pigriteris venire vsque ad nos.*

Exurgens autem petrus venit cum illis. & quum aduenisset, duxerūt illum in cœnaculum: & circumsteterūt illum omnes viduæ flantes, & ostendentes ei tunicas & vestes quas faciebat illis. Dorcas. pro, quas faciebat dum esset cum ipsis Dorcas.

Non est vsquequaque certum an fecerit, manibus propriis incidendo & suando vestes, an fecerit sumptu proprio emendo indigentibus tunicas & vestes. plena siquidem erat eleemosynis & operibus bonis. Nec repetit Tabitha sed Dorcas: quia forte vtroque nomine solita erat appellari. Ab Hebræis quidem Tabitha: & ab eisdem natione Græcis Dorcas. Et propterea nomen eius interpretandum duxit Lucas. ¶ *Eiectis autem omnibus foras petrus ponens genua orauit.* Vt facilius mentem eleuaret ad Deum elegit solus orare.
H ¶ *Et conuersus ad corpus dixit. Tabitha surge. At illa apperuit oculos: & viso petro resedit. Dans autem illi manum, erexit eam.*

Et quum vocasset sanctos & viduas, assignauit eā viuā. notū autē factū est per vniuersam Ioppen: & crediderunt multi in domino. p, in dominū. *Factum est autē vt dies multos moraretur in ioppe apud Simonem quendam coriarium.*

CAPVT X.

Vir autem quidam erat in Casarea nomine Cornelius, Centurio cohortis quæ dicitur Italica. Non dicitur Centurio cohortis, hoc est caput cohortis: sed dicitur Centurio cohortis, hoc est ex cohorte, que dicitur Italica. Erat enim caput Centuriæ & non cohortis. Et forte erat primipilus. & propterea appellatur Centurio cohortis. Is enim præstabat cæteris Centurionibus. ¶ *Religiosus & timens deum cum omni*
I *domo sua, faciens eleemosinas multas plebi, & deprecans deum semper. Is vidit in visu.* hoc est in apparitione imaginaria, non obrumbrate sed. ¶ *Manifeste quasi hora die nona angelum deintroeuntē ad se & dicentem sibi, Corneli. At ille intuens eum, timore correptus.* Hæc omnia intellige in illa apparitione. ¶ *Dixit. quis es domine.* pro, quid est domine? Et ad hoc directe subditur responsum angeli. ¶ *Dixit autem illi. Orationes tuæ & eleemosinæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu dei.* Metaphoricus est sermo, dicens ascēderunt in memoriam quo ad similitudinem effectus. Ad similitudinem enim de nouo recordari eleemosynarum & orationum tuarum, Deus disponit de salute tua mittendo me ad te. ¶ *Et tunc mitte viros in Ioppen, & accerse Simonem quendam qui cognominatur petrus. Hic hospitatur apud Simonem quendam coriarium cuius est domus iuxta mare. hic dicet tibi quid te oporteat facere. Et cum discessisset angelus qui loquebatur illi, vocauit duos domesticos.* hoc est duos famulos, *suos.*
k ¶ *Et militem metuentem dominum.* pro, & militem religiosum, ex iis qui illi parebant. pro, assistebant. *Quibus quum narrasset omnia, misit illos in Ioppen. Postera autem die illis iter facientibus & appropinquantibus ciuitati, ascendit Petrus in superiora.* Deest, domus, *vt oraret circa horam sextam. Et quum esuriret, voluit gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus. Et vidit.* pro, videt *cælum apertum: & descendens vas quoddam velut linteum magnum, quatuor initiis.* Deest, alligatum. Significatur enim quòd in quatuor capitibus (quæ sunt quatuor anguli lintei vasis) alligatū erat. ¶ *Submiti de cælo in terram: in quo erant omnia quadrupedia & serpentina terræ.* pro, quadrupedia terræ bestiæ quæ & reptilia, & *volatilia cæli.* Crediderim ego diuidendum textum sic. omnia quadrupedia (& ibi fiat distinctio) terreque bestiæ & reptilia & c.

¶ *Et facta est vox ad eum. Surge petre, occide.* pro, macta: vt sit vocabulum consonum sacrificio. *Et manduca. Ait autem petrus. Absit.* pro, nequaquam, *domine: quia nunquam manducaui omne.* pro,

quinquam

quicquam *commune & in mundum.* Hebræi impuros secundum legem cibos appellabant communes appellabant & immundos. Immundos quidē secundum legem: communes aūt secūdum quandam modestiam loquendi cum Gentilibus. Ad significandum autem suum magnum horrorem petrus, vtrunque dixit, augendo sermonem. Hierrentium enim est multiplicando augere. *Et uox iterum secundo.* pro, rursus iterum, *ad eum.* hoc est & vox velut á principio iterum facta est ad eum. Significatur enim non solum discontinuatio huius vocis á prima, sed etiam quod simili modo facta est sicut prima. *Quod deus purificauit, tu commune ne dixeris.* p, tu ne communica. potest referri tam ad dicere quam ad habere seu tractare commune: hoc est immundum. *Hoc autem factum est per ter.* pro, ad ter. Et pronomen hoc, demonstrat totum: visum, dictum, auditum. totum enim repetitum est ter. ¶ *Et statim.* pro, & rursum, *receptum est uas in cælum.* Terminum totius apparitionis describit: ne putares finitam fuisse apparitionem linteo remanente in terra. ¶ *Et dum intra se hæsitaret petrus quidnam esset uisio quam uidisset, ecce uiri qui missi erant a Cornelio inquirentes domum simonis astiterunt ad ianuam.* A

¶ *Et quum uocassent, interrogabant si simon qui cognominatur petrus illic haberet hospicium. petro autem cogitante de uisione, dixit spiritus ei. Ecce uiri tres quærunt te. Surge ita que & discende, & uade cum eis nihil dubitans: quia ego misi illos. Descendens autem petrus ad uiros dixit Ecce ego sum quem quæritis: quæ causa est propter quam uenistis? Qui dixerunt. Cornelius Centurio uir iustus & timens deum & testimonium habens ab uniuersa gente Iudæorum, responsum accepit ab angelo sancto accerciri te in domum suam, & audire uerba abs te Introducens ergo eos, rescepit hospitio. Sequenti autem die surgens, profectus est cum illis.* B

Et quidem ex fratibus ab Ioppe comitati sunt eum. Altera autem die intrauit Cesáriam. cornelius uero expectabat illos, conuocatis conatis suis & necessaris amicis.

¶ *Et factum est quum introisset Petrus, obuius uenit ei Cornelius: & procidens ad pedes eius, adorauit eum. Petrus uero eleuauit eum, dicens. Surge & ego ipse homo sum. Et loquens cum illo intrauit: & inuenit multos qui conuenerant, dixitque ad illos. Vos scitis quomodo abhominatum sit uiro iudæo coniungi aut in accedere ad alienigenam. sed mihi ostendit deus neminem communem aui immundum dicere hominem.* C

Ecce explanatio visionis quo ad patrem, hoc est quo ad homines. Quum tamen illa visio significauerit etiam nullum cibum esse immundum. ¶ *Propter quod sine dubitatione ueni accercitus. Interrogo ergo quam ob causam accersistis me? Et cornelius ait. A* nudiusquarta die. pro, *quarto ab hinc die, usque ad hanc horam.* Quartum diem determinat retrocedendo supputando vsque ad hanc horam. Forte illamet hora erat hora nona. hoc enim videtur significare. ¶ Sedebam ieiunus & *hora nona orans in domo mea.* Hinc apparet quòd in vigilia habuit Cornelius hanc visionem imaginariam. Orare enim vigilantis est. ¶ *Et ecce uir stetit ante me in ueste candida.* pro, splendida. Apparuit siquidem angelus in illa visione in specie viri vestiti vestem splendidam. ¶ *Et ait. Corneli exaudita est oratio tua, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu dei. Mitte ergo in Ioppen & accersi Simonem qui cognominatur Petrus: hic hospitatur in domo Simonis coriarii iuxta mare.* Desunt quatuor dictioēs.

¶ Qui adueniens loquetur tibi. ¶ *Confestim ergo misit ad te: & tu bene fecisti ueniendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus audire omnia quæcumque tibi præcepta sunt a domino.* ¶ *Aperiens autem petrus os suum dixit. In ueritate comperi.* experimento. ¶ *Quod non est personarum acceptor deus: sed in omni gente qui timet deū & operatur iusticiam, acceptus est illi.* Verissimam sententiam protulit Petrus: & exemplo Cornelii Centurionis comprobatur quòd quicumque intus in animo timenti deum & in opere facienti iusticiam, quantumcumque barbarus fuerit & nihil sciens de fide christi, deus prouidet illi de necessaria ad salutem fide. hanc enim diuinam prouidentiam Petrus se cōperisse asserit. ¶ *Verbum.* Deest, quòd, *misit deus filiis israel.* Et vtrumque est casus accusatiui. & refertur verbum ad vos scitis. Ita quod ordo literæ est. Vos scitis verbum quod misit deus & c. Legundo per parenthesin, hic est omnium dominus. verbum inquam quòd factum est per vniuersam Iudæam, incipiens á Galilęa. D

¶ Coniunctio enim, interposita (dicendo incipiens enim à Galilæa) superflua est. Et Hebręo more Petrus appellat verbum quòd factum est. quód misit deus, quod incœpit á Galilæa, rem gestam. ¶ *Annuncians pacem per iesum Christum (hic est omnium dominus) uos scitis. Quod factum est uerbum per uniuersam Iudæam, incipiens a Galilæa post baptismum quem prædicauit ioannes. Iesum a Nazaret quomō unxit eum deus.* E

Et additio pronominis, Hebraici est sermonis. Est enim sensus, quomodo deus vnxit ipsum iesum à Nazareth. Hoc siquidem est principium verbi. id est rei gestæ. Et de eo quatenus hō dicit quòd vnxit eum deus. ¶ *Spiritu sancto & uirtute.* pro, potentia. Ecce vnctio ex qua iesus nomen Christi habet. Et effectus vtriusque subiungitur in bonis operibus & miraculis.

¶ Qui

¶Qui pertansit bene faciendo & sanando omnes opressos a diabolo: quoniam deus erat cum illo. Et nos testes sumus
F *omnium quae fecit in regione Iudaeorum & Hierusalem: quam occiderunt suspendentes in ligno.*
Hunc deus suscitauit tertia die: & dedit eum manifestum fieri non omni populo, sed testibus preordinatis. pro, praeelectis, *a deo nobis: qui manducauimus & bibimus cum illo post quam resurrexit a mortuis. Et precepit nobis praedicare populo & testificari quod ipse est qui constitutus est a deo iudex uiuorum & mortuorum.*
Visi aduenienta Christo iudice aliqui iudicarentur viui (hoc est perseuerentes sine morte) nulla esset differentia viuorum ac mortuorum coram illo iudice: quoniam constat quod omnes iudicabuntur viui. Decendo ergo viuorum & mortuorum, differentiam monstrat inter eos qui tunc iudicantur quod aliqui erunt viui (hoc est perseuerentes in vita sine morte) & aliqui ex mortuis resuscitati ad vitam. *Huic omnes prophaete testimonium perhibant; remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes qui credunt in eum.*
¶Adhuc loquente petro uerba haec cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebant uerbum.
Sciebat spiritus sanctus futurem ad versus petrum questionem. Et propterea praeuenit baptismum & impositionem manuum, in effectu sensibili adueniendo in Cornelium & alios
G ibidem Ethnicos. *¶Et obstupuerunt ex circonsicione fideles qui uenerant cum petro, quia & in nationes gratia spiritus sancti effusa est.* pro, in gentes donum spiritus sancti effusum esse.
Audiebant enim illos loquentes linguis & magnificantes deum Tunc respondit petrus. stupori sociorum.
Non quid aquam quis prohibere potest ut non baptizentur hi qui spiritum sanctum acceperunt sicut & nos? Et iussit eos baptizari in nomine domini.
Ecce quod paulus dixir, non misit me Christus baptizari.
Non enim dicit quòd eos baptizauit, sed quod iussit eos baptizari.
Tunc rogauerunt eum, ut maneret apud eos aliquot.

CAPVT. XI.

H *Audierunt autem apostoli & fratres qui erant in Iudaea, quod & gentes receperunt uerbum dei. Quum autem ascendisset petrus Hierosolymam. disceptabant aduersus illum qui erant ex circumsione, dicentes. Quare introisti ad uiros preputium habentes, & manducasti cum illis? Incipiens autem petrus exponebat illis per ordinem, dicens. Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & uidi in excessu mentis meae uisionem, descendens uas quoddam uelut linteum magnum quatuor initiis submitti de caelo & uenit usque ad me. In quod intuens, considerabam & uidi quadrupedia terrae & bestias, & reptilia & uolatilia caeli. Audiui autem & uocem dicentem mihi. Surge Petre, occide & manduca. Dixi autem nequaquam domine, quia commune aut immundum nunquam introiuit in os meum. Respondit autem uox secundo de caelo. que deus mundauit tu ne communia dixeris. Hoc autem factum est per ter: & recepta sunt omnia rursus in caelum. Et ecce uiri tres confestim astiterunt in domo in qua eram, missi a Cesarea ad me.*
I *Dixit autem spiritus mihi ut irem cum illis, nihil haesitans. Venerunt autem mecum & ex fratres isti, & ingressi sumus in domum uiri. Narrauit autem nobis quomodo uidisset angelum in domo sua stantem, & dicentem sibi. Mitte in Ioppen & accersi Simonem qui cognominatur Petrus, qui loquetur tibi uerba in quibus saluus eris tu & uniuersa domus tua. Quum autem coepissem loqui, cecidit spiritus sanctus super eos sicut & in nos in initio. Recordatus sum autem uerbi domini, sicut dicebat. Ioannes quidem baptizauit aqua, uos autem baptizabimini spiritu sancto. Si ergo eandem gratiam dedit illis deus sicut & nobis qui credidimus in dominum iesum Christum, ego quis eram qui possem phibere deum? His auditis tacuerunt: & glorificauerunt deum, dicentes. Ergo & gentibus poenitentiam dedit deus ad uitam.* Capitulum hoc satis clarum est quo ad historiam. Vnde pauca annotanda sunt.
¶Et illi quidem qui dispersi fuerant a tribulatione quae facta fuerat sub Stephano. pro, ob Stephanum. Quamuis legendo sub Stephano, nullus sit error intelligendo Lucam describere triumphum Stephani. acsi dixisset sub triumpho Stephani.
k *¶Perambulauerunt usque ad Phoenicem & Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes uerbum nisi solis Iudaeis. Erant autem quidam ex eis uiri Cyprii & Cirenei.*
Pronomen eis, dispersos sub Stephano demonstrat. Et per exceptionem legenda est haec particula. Lucas enim quum descripsisset terminos ad quos peruenerunt dispersi sub Stephano (videlicet vsque ad Phoenicem & Ciprum & Antiochiam) narrat in genere quibus praedicauerunt: videlicet solis Iudaeis.
Et ad significandum quod in genere de dispersis hoc dixerit, subiungit exceptionem, sed erant quidam ex eis, dispersis & c.
¶Qui quum introissent Antiochian loquebantur ad Graecos.
hoc est Gentiles. Principia siquidem conuersionis gentilium vnde quamquam Lucas declarat nam primo a Philippo conuersum

conuersum Eunuchum, deinde à petro Centurionem cum suis, & modo à dispersis narrat conuersos Gentiles in Antiochia. ¶ *Annunciantes dominum Iesum. Et erat manus domini cum eis: multusque numerus credentium conuersus est ad dominum.* ¶ *Peruenit autem sermo ad aures ecclesiæ quæ erat Hierosolimis, sup istis. Et miserunt Barnabam usque ad antiochiam.* Prouide Cypriis prædicatoribus Cyprium Barnabã adiunxerunt. *Qui Quum peruenisset & uidisset gratiam dei, gauisus est: & hortabatur omnes in proposito cordis permanere in domino: quia erat uir bonus, & plenus spiritu sancto, & fide.* Et apposita est multa turba domino. ¶ *Profectus est autem Barnabas Tarsum ut quæreret Saulum. Quem quum inuenisset, perduxit Antiochiam.* Quemadmodum tacuit Lucas tempus triennii quo paulus fuit in Arabia & quid ibi fecerit, ita tacet nunc tempus quo Paulus fuit apud Tarsum & quid ibi fecerit. Nam quum tempore Tiberii emissus fuerit à fratribus in Tarsum, quum quatuor tantũ anni fluxissent ad summum à passione christi, & vocatio pauli ex Tarso ad Antiochiam fuerit aut in fine imperii Caii aut (quod verius videtur) sub claudio, multi anni intercesserunt inter emissionem pauli in Tarsum & aduentum eius Antiochiam. A B

¶ *Et annum totum conuersati sunt ibi in ecclesia, & docuerunt turbam multam, ita ut cognominaretur primum Antiochiæ discipuli Christiani.* Ecce vbi ortum est christianũ nomen. Messias enim Græce dicitur christus. & propterea à christo christiani appellati sunt lingua Græca. ¶ *In his autem diebus.* Vt dictũ est, non est vsquequaque clarum an hi dies fuerint sub caio caligula an sub claudio.

¶ *Superuenerunt ab Hierosolymis prophetæ Antiochiam: & surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futuram in uniuerso orbe terrarum. quæ facta est sub claudio. Discipuli autem prout quisque habebat, proposuerunt in ministerium mittere habitantibus in Iudæa fratribus. quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.* Ascensus iste Pauli in Hierosolymam medius est inter duos commemoratos ab eodem in epistola ad Galatas. alterum post annos tres à conuersione eius, quando Barnabas duxit ad eum Apostolos: vt scriptum est superius. cap. ix. Alterum post annos quatuordecim: cuius Lucas inferius meminit cap. xv. Iste enim ascensus fuit tempore claudii, secundo forte vel tertio claudii anno: vt in sequenti capite clarius apparebit. C

CAPVT XII.

Odem autem tempore misit. pro, iniecit, *Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de ecclesia.* Aduerte hic duo. Primum quod iste rex quem Lucas appellat Herodẽ, à Iosepho appellatur Agrippa, nec appellatur ab eo Herodes Agrippa sed Agrippa. Vnde autem Lucas ei Herodis nomen attribuerit, non inuenio authentice. Verum quod iste sic ille Agrippa qui à Iosepho quandoque appellatur Agrippa maior, ex identitate mortis apparet. illã enim mortẽ quam Lucas narrat in hoc cap. cõtigisse Merodi, Iosephus nrarat cõtigisse Agrippæ. Fuit autem iste filius Aristoboli filii Herodis magni: & creatus fuit rex à Caio Caligula duarum tetrarchiarum post modum autem à Claudio (qui successit caligule habuit etiam regnum Iudeę. Et propterea Lucas dicit Herodes rex. regnabat enim in Hierusalem. Et hæc dicta sint ne vacilles in historiis, quum certum sit Herodem tetrarcham (qui occidit Ioannem Baptistam & illusit Christo veste splendida) relegatum exilio in Lugdunum Galliæ à caio caligula fuisse: vt idem Iosephus refert. & Herodem fratrem Agrippæ regem chalcidis ab eodẽ claudio creatum numquam in Hierusalem regnasse. quamuis mortuo Agrippa impetrauerit à claudio cæsare potestatem tẽpli & sacerdotũ ordinationẽ: vt Iosephus lib. xx. cap. iiii. refert. nec sic mortuum esse referatur: sed solum quod octauo claudii anno defunctu est inquit idem cap. ix. Et quoniam à claudio habuit regnum Iudeę, propterea quum Lucas dicit eodem autem tempore iniecit Herodes rex magnus, sub tempore claudii significat Paulum & Barnabam venisse Hierosolimam: quo tempore Agrippa rex erat Hierosolymis. D

¶ *Occidit autem iacobum fratrem ioannis gladio. Videns autem quia placeret iudæis.* pro, quod, placitum esset Iudæis, *apposuit apprehendere.* pro, conprehendere, *& petrum.* E

¶ *Erant autem dies Azimorum. Quem quum apprehendisset, misit in carceram, tradens quatuor quaternionibus militum ad custodiendũ.* Quaternio quatuor militibus præerat. magnitudoque custodiæ significatur ex quatuor quaternionibus. ¶ *Volens post pascha.* Hinc clare apparet appellatione Paschæ omnes azimorum dies cõprehendi. ¶ *Producere eum paulo. Et petrus quidem seruabatur in carcere. oratio autem fiebat sine intermissione.* pro, prolixa, *ab eclesia ad deum pro eo.*

Hinc clare apparet quantum valet oratio eclesię pro pontifice in carcere.

¶ *Quum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat petrus dormiens inter duos milites, uinctus catenis duabus: & custodes ante ostium custodiebant carcerãm.*

¶ *Et ecce, angelus domini astitit, & lumen refulsit in habitaculo: percussoque latere petrus excitauit eum, dicens. surge uelociter. Et ceciderunt catene de manibus eius. Dixit autem angelus ad eum. præcingere & cal*

cea te caligas tuas. pro, & subliga sandalia tua. *Et fecit sic. Et dicit illi. circumda tibi uestimentum tuum & sequere me. Et exiens sequebatur eum. & nesciebat quia uerum esset quod fiebat per angelum. existimabat autem se uisum uidere. Transeuntes autem primam & secundam custodiam.* carceris. Consueuerunt enim in carceribus esse multæ ordinatæ custodiæ vna post aliam. ¶ *Venerunt ad portam ferream quæ ducit in ciuitatem.* ad differentiam vel portæ ferreę quæ ducit extra ciuitatem, vel portarum internarum quæ non ducunt in ciuitatem. Vtroque enim modo dispositus potuit esse carcer. vel quòd haberet duas portas ferreas: alteram extra ciuitatem versus. vel quod reliquæ interiores portæ nó erant ferreę: & sola ferrea erat immediata ciuitas vicis.

¶ *Quæ ultro aperta est eis. Et euntes, processerunt uicum unum.* Hinc apparet quôd carcer erat, in ciuitate. Non enim dicit & introeuntes, sed & exeuntes processerunt vicum vnum, proculdubio ciuitatis. ¶ *Et continuo discessit angelus ab eo.* ¶ *Et petrus ad se reuersus.* Dixerat quod nesciebat q̃ verum esset quod fiebat per angelum sed existimabat se visum videre: quod est hominis ecstasim patientis. & propterea dicit ad se reuersus, ex illa alienatione á solito vsu sensuum. erãt enim, sensus eius tanquam ligati. ¶ *Dixit. nunc scio uere quia misit dominus angelum suum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum. Considerans\que.* proculdubio locum vbi erat.

¶ *Venit ad domum Mariæ matris Ioannis qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati & orantes. Pulsante autem eo ad ostium ianuæ.* pro, vestibuli, *processit puella ad uidendum.* pro, processit ancillula ad subauscultandum, *nomine rode. & ut cognouit uocem petri, præ gaudio non aperuit ianuam sed intro currens nunciauit stare Petrum ante ianuam.* pro, vestibulum. Dictio Græca & ianuam & vestibulum sonat. & ideo discretione opus est.

¶ *At illi dixerunt ad eam, insanis. Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dicebant. angelus eius est.* Hinc apparet christianos bene instructos de custodia angelorum erga homines, cogitasse quod angelus curam gerens petri apparuisset ad ianuam pro petro.

H ¶ *Petrus autem perseuerabat pulsans. Quum autem aperuissent ostium, uiderunt eum, & obstupuerunt. Annuens autem eis manu ut tacerent, narrauit quomodo dominus eduxisset eum de carcere: dixitque. annunciate Iacobo & fratribus hæc.* ¶ Hinc apparet quod hæc gesta sunt Hierosolymis vbi erat Iacobus frater domini. ¶ *Et egressus abiit in alium locum.*

Facta aũt die, erat nõ parua turbatio ĩter milites qdnã factũ esset de petro. p̃, q̃d petrus esset fact⁹. Sermo militum est hic, loquentiũ ac si Petrus couersus fuisset in aliq̃ numẽ, ex eo q̃ sic euanuit ab eis. *Herodes autem quum requisisset eum & non inuenisset, inquisitione facta de custodibus, iussit eos duci.* Ex eo quod Lucas non explicat quo, & subiungit ipsum descendisse a Iudæa in Cæsarram, coniectura est quod iussit eos duci in cæsaream. Et ex eo quod didicitur, descendens á Iudæa, confirmatur quod dicimus: videlicet Hierosolymis hęc fuisse gesta. ¶ *Descendensque a iudæa in*

I *Cæsaream, ibi commoratus est.* Quantum temporis fuerit inter petri carcere & subsecutam mortẽ Herodis agrippæ. nescitur non potuit autem multum tempus intercedere: eo q̃ tribus tantum annis fuerit rex Iudeæ: & ipse Romæ erat primo anno claudi. ¶ *Erat autem Herodes iratus Tyriis & Sidoniis.* Plus q̃ iram significat dictio Gręca interpretata iratus: videlicet animũ pugnacem. Et hoc quadrat petitioni Tyriorum & Sidoniorum subiunctę: videlicet q̃ petebant pacem. ¶ *At illi unanimes uenerunt ad eum. & persuaso Blasto qui erat super cubiculum regis postulabant pacem: eo quod alerentur regiones eorum ab illo,* hoc est á regia annona. Nec intelligas q̃ agrippa donaret eis alimoniam: sed quod consedebat alimonias extrahi ad regionem Sidoniorum & Tyriorum: quam extractionem si subtraxisset, defecisset alimonia Tyriis & sidonis. ¶ *Statuo autem die Herodes uestitus ueste regia sedit pro tribunali: & concionabatur ad eos. Populus autem aclamabat. dei uoces* pro,

K vox dei, *& non hominis.* clamabat populus quod vox Herodis non erat vox hominis sed vox dei: quod est dicere quod Herodes est deus non homo.

¶ *Confestim autem percussit eum angelus domini eo quod non dedisset honorem.* pro, gloriam, deo. Dicit enim Iosephus quod non compescuit voces eorum. ¶ *Et consumptus a uermibus expirauit.* Non statim sed quinque diebus cruciatus: vt Iosephus dicit. quum regnasset annis septem: quatuor sub caio, & tribus sub claudio. Et addit Iosephus quod percussus vteri dolore dixit ad amicos. ego vester deus vitam iam mutare compellor: nam qui vocabar immoatalis á vobis ecce iam ducor ad mortem. ¶ *Verbum autem domini crescebat & multiplicabatur. Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ab Hierosolymis.* in Antiochiam. ¶ *Expleto ministerio.* Quantum temporis morati fuerint Hierosolymis. in antiochiam. Expleto ministerio. Quantum temporis morati fuerint Hierosolymis. nescitur. verum ex hoc quòd dicit expleto ministerio (proculdubio eleemosynarum pro quo missi fuerant ab antiochia non multum fuisse ibi commoratos significat, ¶ *Assumpto ioanne qui cognominatus est Marcus*

Brant

CAPVT. XIII.

Rrant autem quidam in ecclesia quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores. in quibus Barnabas & Simon qui uocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manahen qui erat Herodis tetrarchæ collactaneus. pro, cum Herode tetrarcha simul educatus. Non significatur communicatio lactis sed communio educationis qua á pueritia filiis regum adiunguntur pueri simul educanti. ¶*Et Saulus. Ministrantibus autē illis domino.* Non explicatur species ministerii: sed ex eo quod dixerat prophetę & doctores, insinuatur quod ministrabant domino docendo & pro phætando. ¶*Et ieiunantibus.* Hinc habes in primitiua ecclesia, spontanea ieiunia, Quę & iunguntur ministerio exhibito domino, & commeritoria describuntur spiritus sancti: vt intelligamus quam accepta sint deo. ¶*Dixit illis spiritus sanctus. Segregate.* Deest, iam, *mihi Saulum & Barnabam in opus ad quod assumpsi eos.* Acsi apertius dixisset. sufficit hactenus fuisse vos simul, tempus est vt segregetis hos duos mihi, non sibiipsis. Vnde & explicat ad quid spiritus sanctus vult illos sibi: videlicet ad opus ad quod accersiui eos. quod constat esse opus euangelizandi gentibus. ¶*Tunc ieiunantes & orantes imponentesque eis manus dimiserunt illos.* Iterum ieiunant, ieiunio adiūgentes orationum suffragia: ad hoc vt deus Euangelii opus quod mandauerat, diuino fauore prosequatur. Nec solum ieiunant & orant prophetę & doctores, sed etiam imponunt manus Barnabæ & Saulo: quemadmodum Apostoli imposuęrant manus septem ministris super mensis & viduis. Ex quibus duobus factis habetur quod alia fuerit impositio manuum sacramentalis (qua sacramentum confirmationis in effectu sensibili conferebant Apostoli) & alia erat impositio manuum quę velut ad firmandum gratiam noui ministerii vtebantur non soli Apostoli sed etiam alii primates in ecclesia. Nam neque illis septem ministris sacramentum aliquod est collatum neque istis (Barnabæ & Saulo) per manuum impositionem: quum nullum fuerit nouum sacramentum necessarium ad opus illorum aut istorum. ¶*Et ipse quidem missi a spiritu sancto.* nō á doctoribus & prophetis. Et hinc ecclesia Barnabam Apostolum veneratur. ¶*Abierunt Seleuciam & inde nauigauerunt Cyprum. Et quum uenissent Salaminam prædicabant uerbum dei in synagogis Iudæorum. Habebāt autē & Ioānē in ministerio.* proculdubio Euāgelistę pdicatiōis coadiutorē. ¶*Et quū pābulassent uniuersā insulā usq; ad paphū, inuenerūt quēdē uirū magū. pseudoprophetam Iudæum cui nomen erat Barieu.* pro, Bariesus. Hebræum nomen est Bariesus: compositum ex bar quod est filius, & iesus quod est saluator. Et hoc erat nomen proprium illius iudæi. ¶*Qui erat cum proconsule Sergio paulo, uiro prudente. Hic accercitis Barnaba & paulo, desiderabat audire uerbum dei. Resistebat autem illis Elimas magus. sic enim interpretatur nomen eius.* Quia Elimas Hebræū quoque nomen est, significans dei mei mensuram seu cēsum, non est rationi consentaneum vt Lucas Græce scribens Hebreum nomen altero Hebræo nomine interpretetur. Et eo magis alienum à ratione hoc est, quo secundum significationem neminum neutrum alterum interpretatur.

Quo fit vt ipse Magus significetur interpres proprii nominis: & ad significandum eius temeritatem Lucas pri[us] explicauerit proprium illius nomen: & postea subiunxerit vulgatū nomen eiusdē quod ipsemet Magus propria interpretatione sibi asciuerat. Et est ordināda litera sic: videlicet. Elimas interpretatur ipse magus nomen eius: hoc est suimet. Carēt siquidē Greci pnomine recipco: & prudētiæ lectoris relinquitur descernere quādo pnomen tenetur reciproce. ¶Et dixit hoc Lucas ad redendum rationem quare ipsum appellauerit elimas, dicēdo resistebat autem illis elimas, acsi apertius dixisset. non ideo nominatur elimas quia vere sit elimas, sed quia ipse interpretatur nomē suū elimas. aiebat eni se ideo vocatū Bariesū (hoc est filiū saluatorem) quia erat futurus elimas: hoc est dei mei mēsura seu cēsus. & sic interpretabatur (hoc est rationē nominis sui reddebat) maxima cum temeritate. *Quærens auertere Proconsulem a fide.* ¶*Saulus autem qui & paulus.* Ex eo quod hactenus Lucas vsus est Hebræo nomine (scilicet Saul seu Saulus) & modo vtitur Latino nomine quo nominabatur Procōsul cypri, & deinceps semper nominat ipsum paulum. insinuatur q ex tunc appellatus est paulus, vel quum binomius esset incœpit vti nomine Romano, vel mutuato nomine à Procōsule. Libenter autem paulus hoc nomen assumpsit: quoniam est nomen humilitatis. est enim diminutiuum à parum. Et accessit ad hoc quod apostolus gentium volui cum gentibus communicare in nōie: & à primo gentili magnæ dignitatis & authoritatis cōuerso. nomen sibi asciuit, pristinum vel mutuatum. ¶*Repletus spiritu sancto intuens in eum dixit. O plene omni dolo & omni falatia.* pro, malitia. Vt omnis dolus referatur ad ītellectū, & oīs malitia ad voluntatem. ¶*Fili diaboli, inimice omnis iustitie, non desinis subuertere uias domini rectas. & nunc ecce ma*

nus domini super te:& eris cæcus non uidens solem usque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo & tenebræ.& circumiens quærebat qui sibi manum daret. pro, manuductores. Hoc enim soliti sunt facere excæcati.

¶Tunc proconsul quum uidisset factum, credidit, admirans sub doctrina domini.

¶Et quum a Papho nauigassent Paulus & qui cum eo erant, uenerunt Pergem Pamphyliæ. Perge nomen est ciuitatis, Pamphylia autem prouinceæ: ex qua Ioannes cognomine Marcus discessit, relinquendo Paulum & barnabam. ¶Ioannes autem discedens ab eis reuersus est Hierosolimam: illi uero pertranseuntes Pergen uenerunt Antiochiam Pisidiæ. Ad differenciam Antiochię Syrię cuius superius mentio facta est, & quæ similiter & absolute iure vocatur antiochia: hæc autem cum expressione prouinciæ dicitur antiochia Pisidiæ.

¶Et ingressi synagogam die sabbatorum, sederunt. Post lectionem autem legis & prophetarum. solitam a iudæis singulis sabbatis in eorum synagogis. ¶Miserunt principes synagogæ ad eos. dicentes. uiri fratres si quis est in uobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. Hinc apparet apud iudæos licitum fuisse cuicumque

F Iudæo viro docto prædicare in eorum synagogis. ignoti siquidem erant Barnabas & Paulus: & requiruntur si sciunt exhortari plebem.

¶Surgens autem Paulus, & manu silentium indicens ait. Viri Israelitæ, & qui timetis deum audite. deus plebis israel. pro, deus populi huius. Subaudi Israelitę, quem demonstrabat. ¶Elegit patres nostros. & plebē. pro, populum, exaltauit quum essent incolæ in terra Aegypti: & in brachio excelso eduxit eos ex ea: & per quadraginta annorum tempus, mores eorum sustinuit in deserto. Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terrā eorum, quasi post quadringentos & quinquaginta annos. pro, & post hæc annis circiter quadringentis & quīquaginta, dedit iudices usque ad Samuelem prophetam. Vnde apparet diuersus sensus à textu Latino: quoniam sonat quod post diuisionem terræ factam per Iosue tempus Iudicum fuerit fere quadringentis & quinquaginta annis. vbi scito corruptos esse codices Græcos: & Legendum esse

H trecentis quinquaginta annis. nam fere tantum temporis intercessit inter Iosue & Saulē, quo toto tempore fuerunt Iudices. conuincitur autem hic error scriptorum ex tertii Reg. vi. cap. vbi clare dicitur quód anno quadringentesimo ac octogesimo ab egressu filiorum israel de Aegypto fundatum est templum. Ex hoc siquidem numero si subtraxeris octoginta annos regum (Saulis & dauidis & quinquaginta annos deserti & Iosue, trecenti quinquaginta relinquuntur Iudicibus. Nec Paulus dicit adamussim trecentis. l. sed fere. cccl. annis dedit Iudices vsque ad Samuele inclusiue. ¶Et exinde postulauerunt regē: & dedit illis Saul filium Cis, uirum de tribu Beniamin, annis quadraginta. Et amoto illo suscitauit illis Dauid regem. cui & testimonium perhibens dixit. inueni dauid filium iesse uirum secundum cor meum, qui faciet omnes uoluntates meas. Ex primi Reg. xiii. sumpta est hęc sententia: dicente Samuele. quæsiuit sibi dominus virum iuxta cor suum &c. Crediderim autem ego paulum non solum ex illis verbis Samuelis sed ex psalmis con-

I flasse hoc diuinum testimonium. nam & ibi legitur. tunc locutus es in uisione sanctis tuis: & dixisti, posuit adiutorium super potentem, inueni Dauid seruum meum &c.

¶Huius ex semine deus secundum promissionem eduxit Israel Saluatorem Iesum. Israel datiui casus est, & propterea legendum esset israeli. ¶Prædicante ioanne ante faciem aduentus eius, baptismum pœnitentiæ omni populo Israel. Cum impleret autem ioannes cursum suum, dicebat. quem me arbitramini esse, non sum ego. Subauditur pronomen is seu ille. & refertur ac demonstratur Messias. Iudæi enim arbitrabētur ioannem esse Messiam. & propterea Ioannes dicebat non sum ego is quem me arbitramini esse.

¶Sed ecce uenit post me cuius non sum dignus calceamenta pedum soluere. Viri fratres filii generis Abraham, & qui in uobis timens deum, uerbis uerbum salutis huius missum est. qui enim habitabant Hierusalem & principes

K eius hunc ingnorentes, & uoces prophetarum quæ per omne sabbatum leguntur iudicantes impleuerunt. Ipsi enim damnauerunt iesum in consilio suo, dicendo reus est mortis.

¶Et nullam causam mortis inuenientes in eo, petierunt a pilato ut interficerant eum. Quumque consummassent omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno, posuerunt in monumento. Non referuntur principes qui damnauerunt sed principes qui sepelierunt, Nicodemus & Ioseph ab arimatia.

¶Deus autem suscitauit eum a mortuis tertia die, qui uisus est per dies multos iis qui simul ascenderant cum eo de Galilæa in Hierusalem: qui usque nunc sunt testes eius ad plebem.

¶Et nos uobis annunciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est: quoniam hanc deus ad impleuit filiis uestris. pro, filiis filiorum. videlicet patrum in quorum filiorum numero estis vos.

¶Resuscitans Iesum. Sicut & in psalmo secundo scriptum est filius meus es tu, ego hodie genui te.

¶Dixerat Iesum esse Mesiā testimonio Ioannis Baptistæ, & ipsum esse illū de quo facta est repmissio ad patres antiquos. & ad hoc affert hāc secūdi psalmi authoritatē, testificātē diuinitatē Mesiæ, dicēdo ego hodie genui te. Is enim de quo semper verificatur ego hodie genui te

filius

filius est æternus, nec temporaliter sed æternaliter generatur. alioquin non posset semper dici. ego hodie genui te. ¶ *Quod autem suscitauit eum a mortuis amplius iam non reuersurum in corruptionem.* A
Comprobata æternitate Messiæ quantum ad diuinitatem, probat ex alia authoritate perpetuitatem eiusdem secundum vitam corporis post resurrectionem eiusdem. ¶ *Ita dixit, quia.* pro, quod, *dabo uobis sancta Dauid fidelia.* Ex Esaiæ. lv. cap. sumpta est hæc sententiã. Vbi iuxta Hæbreum textum habetur. feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid stabiles. Sed Lucas Græce scribens sententiam scripsit iuxta translationem. LXX. dabo vobis sancta Dauid fidelia. Vniuersa contenta sub pacto comprehenderunt. LXX. sub verbo sancta: & ꝙ ibi dicitur stabiles hic dicitur fidelia. Sensus tamen in idem redit: quoniam promittit deus se daturum gratias stabiles Dauidis. Et hoc directe seruit proposito Pauli: ex hac authoritate intendentis probare perpetuam stabilitatem Messiæ hominis. Gratiæ siquidem stabiles Dauidi promissę, consistunt in ipsa incorruptione filii Dauidis Messię. Et eędem gratię possunt dici fideles pro quanto sunt veraces. ¶ *Ideoque & alibi dicit.* sacra scriptura. ¶ *Non dabis sanctum tuum uidere corruptionem.* Quod in psalmo hoc. xvi. dicit sanctum tuum, per authoritatem Esaiæ explicauit esse sancta Dauidis fidelia: hoc est esse Messiam, in quo cuncta sancta Dauidis implētur. ¶ *Dauid enim in sua generatione quum administrasset uoluntati dei.* pro, consilio dei. Et dicitur administrasse consilio dei, eo quód fecit omnes voluntates dei: iuxta id quod superius dixerat, qui faciet omnes voluntates meas. ¶ *Dormiuit, & appositus est ad patres suos, & uidit corruptionem.* Hoc est expertus est corruptionem sui cadaueris. Et per oppositum intellige subiuncta verba de Iesu suscitato. ¶ *Quem uero deus suscitauit, non uidti corruptionem.* id est non est expertus corruptionem sui cadaueris. de tali enim corruptione est sermo. Et dicit hæc paulus ad monstrandum quód nõ de seipso Dauide hæc dixit Dauid sed de Messia filio suo. ¶ *Notum igitur sit uobis uiri fratres quia.* pro, ꝙ, *per hunc uobis remissio peccatorum annunciatur ab omnibus.* pro, & ab omnibus, *quibus non potuistis in lege Moysi iustificari, in hoc omnis qui credit iustificatur.* B
Notificat paulus quód per Christum est remissio peccatorum, & per ipsum iustificatur quilibet à quibus non potuistis per legem Moysi iustificari. ita ꝙ particula & ab õnibus, iungitur sequenti particulæ. Et iusticiam fidei iesu Christi potentem ad iustificandum declarat: legem vero Moysi inualidã ad iustificandũ, hoc est ad hominẽ reddendũ iustũ corã deo. Summarie Lucas molem doctrinę pauli inter iustitiam legis & iustitiam fidei tangit. ¶ *Videte ergo ne superueniat uobis quod dictum est in prophetis.* hoc est in libro. xii. prophetarum. C
¶ *Videte contemptores & admiramini & despergimini.* pro, & euanescite. Ex abbacuc. 1. ca. sumpta est hæc sententia: qua paulus vtitur ad terrandum auditores. Ipsa vsus est abbacuc cõminẽdo ad aliud propositum: eadem vtitur paulus cõminãdo maius malum, nempe perditionẽ animarum & dãnationem æternam non credentibus mysterium incarnationis Iesu christi. ad hoc enim ad literam applicat hanc sententiam. Et vere spiritus sanctus præscius incredulitatis illorum auditorum, mouit paulum ad dicendum eis hæc verbi, vere prophetica de eis. D
Apellat enim eos contemptores, quoniam vere contempserunt. & dicit quod non solum admirabuntur sed & euanescent. Quorum vtrumque fuit verum. prius enim admirati sunt: deinde euanuerunt in passionibus suis.
¶ *Quia opus operor ego in diebus uestris.* opus ablutionis in remissionem peccatorum in nomine filii mei Iesu christi. ¶ *Opus quod non credetis si quis enarrauerit uobis.* vt euentus probauit.
¶ *Ex euntibus autem illis rogabant.* pro egressis autem è synagoga Iudæis rogabant gentes. *ut sequenti sabbato loquerentur sibi uerba hæc.* Vnde patet quod non solum Iudæi sed Gentiles in synagoga fuerant. ¶ *Quumque dimissa esset synagoga, secuti sunt multi Iudæorum & colentium deum aduenarum.* p, proselytorum, *Paulum & barnabam. qui loquentes suadebant eis et permanerant in gratia dei.*
¶ *Sequenti uero sabbato pene uniuersa ciuitas conuenit audire uerbum dei. Videntes autem turbas Iudæi repleti sunt zelo.* inuidiæ. *Et contradicebant iis quæ a paulo dicebantur, blasphemantes.* Legendum est, contradicentes & blasphemantes. Hebręo loquendi modo Lucas usus est, contradicebant contradicentes. E
¶ *Tunc constenter.* pro, sumpta fiducia, *Paulus & Barnabas dixerunt. Vobis oportebat primum loqui uerbum dei sed quoniam repellitis illud, & indignos uos iudicatis æternæ uitæ, ecce conuertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis dominus, posuit te in lumen gentibus ut sis in salutem usque ad extremum terre.*
Ex Esa. xlix. ca. sumpte est hęc sententia, ad christum dirigitur sermo, posui te in lumen gentium. & quoniam hoc exequendum erat per Apostolos, Paulus & Barnabas dicunt sibi hoc esse præceptum. Et verum dicunt: quoniam est eis pręceptum vt ministris christi, vt executoribus officii christi. *Audientes autem gentes gauise sunt: & glorificabãt uerbum domini. & crediderũt quot ꝙ erãt præordinati.* pro, ordinati *ad uitam eternam. Disseminabatur autem uerbum domini per uniuersam regionem.*

¶ *Iudæi autem concitauerunt religiosas mulieres & honestas & primos ciuitatis: & excitauerunt persequutionem in*
F *Paulum & Barnabam.* Armis diaboli vtuntur Iudæi, sub specie religionis excitantes mulieres religiosas, versus deum, & honestas, quo ad exteriorem habitum quo ad mundum, contra paulum & Barnabam tanquam seductores hominum à vera religione ad nouam superstitionē. ¶ *Et eiecerunt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos.* ad literam implentes mandatum domini. ¶ *Venerunt Iconium. Discipuli quoque.* hoc est Christiani qui crediderunt. ¶ *Replebantur gaudio & spiritu sancto.* Hoc dixit Lucas, ne putaretur quòd eiectis Paulo & Barnaba alii qui crediderant refriguissent.

CAPVT XIIII.

Factum est autem in Iconio. Duas aiunt esse ciuitates eiusdem nominis. Alterā Iconium Ciliciç, Alterām Iconium Lycaoniç. Hæc de qua est hic sermo (vt subiuncta in hoc capitulo testantur) non est in Lycaonia. nam hinc paulus
G migrauit in Lycaoniam. Vnde relinquitur quod est iconiū prouinciæ Ciliciç. ¶ *Vt simul introirent synagogam Iudæorum, & loquerentur ita ut crederet Iudæorum & Græcorum copiosa multitudo.* Vt alias diximus ex Hiero. Helleni licet proprie significet Græcos, extensiue tamen sepe significat Gentiles in sacra scriptura. Et hic est vnus locus in quo Helleorum hoc est Gentilium intellige.

¶ *Qui uero increduli fuerunt Iudæi, suscitauerunt & ad iracundiam concitauerunt animas Gentium aduersus fratres. Multo igitur tempore demorati sunt, fiducialiter.* pro, fortiter, *agentes.* Opus enim erat fortitudine pugnantibus aduersus eos. ¶ *In domino, testimonium perhibente uerbo gratiæ suæ, dante signa & prodigia fieri per manus eorum. Diuisa est autem multitudo ciuitatis. & quidam quidem erant cum Iudæis: quidam uero cum Apostolis. Quum autem factus esset impetus Gentilium & Iudæorum cum principibus suis ut contumeliis afficerent.* pro, vim
H facerent. Et quorsum tenderet violentia, subiungit, dicendo.

¶ *Et lapidarent eos: intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Derben.* Ecce quòd ex Iconio venerunt in Lycaoniam.

¶ *Et uniuersam in circumitu regionem.* pro, & in circumiacentem regionem: *& ibi euangelizantes erant. Et commota est omnis multitudo in doctrina eorum.* ¶ *Paulus autem & Barnabas morabantur Lystris. Et quidam uir Lystris infirmus pedibus sedebat claudus ex utero matris suæ, qui nunquam ambulauerat. Hic audiuit paulum loquentem. Qui intuitus eum, & uides quia.* pro, quod, *fidem haberet ut salus fieret.* Vidit paulus mentis oculo, claudi fidem ad recipiendam sanitatem.

¶ *Dixit magna uoce. surge super pedes tuos rectus. Et exiliit & ambulabat. Turbæ autem quum uidissent quod fecerat paulus, leuauerunt uocem suam, Lycaonice dicentes. Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos. & uocabant Barnabam Iouem, paulo uero Mercurium: quoniam ipse erat dux uerbi.*
I *Sacerdos quoque Iouis qui erat ante ciuitatem, tauros & coronas ante ianuas.* pro, ad ianuas. seu vestibula.

¶ *Offerant cum populis.* pro, cum turbis, *uolebat sacrificare. Quod ubi audierunt Apostoli Barnabas & paulus.* Ex hoc quòd dicit audierunt iuncto cum ad ianuas seu vestibula, innuitur quod Apostoli erant in synagoga seu potius domo aliqua: quam intrauerant fugientes humanas laudes, dii in spetie hominum descenderunt ad nos.

¶ *Conscissis tunicis suis, exilierunt in turbas, clamantes & dicentes. Viri quid hæc facitis? & nos mortales sumus similes uobis homines.* pro, & nos eisdem obnoxii sumus passionibus homines. Dicunt enim non solum se esse obnoxios morti sed etiam passionibus aliis. ¶ *Annunciantes uobis ab his uanis conuerti ad deum unum qui fecit cælum & terram & mare & omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi uias suas.* pro, ingredi viis suis. De gentilibus loquitur quòd deus permisit eos viuere propriis viuendi rationibus. dimisit enim eos in consiliis propriis vsque ad tempus
K Euangeli. ¶ *Et quidem non sine testimonio semet ipsum reliquit: benefaciens de cælo, dans pluuias & tempora fructifera, implans cibo & lætitia corda eorum.*

Testimonium dei explicat esse effectus naturales quos continue è cælis percipimus. Vnde & philisophi in visibilia dei per quæ facta sunt intellecta conspexerunt.

¶ *Et hæc dicentes, uix sedauerunt turba ne sibi immolarent.* ¶ *Superuenerunt autem quidem ab Antiochia & Iconio Iudæi.* De antiochia Pisidiæ vnde eiecti fuerant apostoli, & similiter de iconio Ciliciæ vnde fugerunt est sermo. Significantiusque dicit Iudæi: quoniam ipsi erant authores persecutionū vbique. ¶ *Et persuasis turbis.* Vide instabilitatem turbarum. prius volebant sacrificare apostolis tanquam diis, & modo vertuntur aduersus Apostolos. ¶ *Lapidentesque paulum Iudæi* describuntur lapidentes Paulum tanquam blasphemum. *Traxerunt extra ciuitatem existimentes eum mortuum esse.* Lapidatio fuit in ciuitate: extractio autem existimati cadaueris, ad cumulum ignominiæ facta est. sicut extraitur cadauer bestiæ extra loca habitata.

¶ Circundantibus

Circundantibus autem eum discipulis. ad curam funeris. *Surgens intrauit ciuitatem: & postera die profectus est cum Barnaba in Derben.* *Quumque euangelizassent ciuitati illi & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium & Antiochiam, confirmantes animas discipulorum, exhortantesque ut permanerent in fide, & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum dei. Et quum constituissent.* pro, delegissent, *illis per singulas ecclesias presbyteros, & orassent cum ieiunationibus, commendauerunt eos domino in quem crediderunt.* Considera in electione presbyterorum interuenisse orationes & ieiunia Apostolorum.

Transeuntesque Pisidiam, uenerunt in Pamphyliam: & loquentes uerbum domini in Perge descenderunt in Attaliam. ciuitatem quoque Pamphyliæ maritimam.

Et inde nauigarunt in Antiochiam, unde erant traditi gratiæ dei. Hæc est Antiochia Syriæ. Ibi enim traditi sunt spiritui sancto: dicenti separate mihi &c. Quem quo ad effectum illum Lucas appellat gratiam dei. *In opus quod compleuerunt.* Non simpliciter & absolute sed quod fuerat illo tépore exequendum.

Quum autem uenissent & congregassent ecclesiam, retulerunt quanta fecisset deus cum illis, & quod aperuisset gétibus ostium fidei. Morati sunt autem tempus non modicum. Deest illic. *cum discipulis.* Collige prudens lector tria tempora: videlicet tempus tantæ peregrinationis, & multum tempus quo morati sunt in Iconio audacter agentes, & tempus non modicum quo morati sunt in Antiochia post reuersionem: ne fallaris in supputatione annorum à carcere Petri sub Agrippa rege íperante Claudio vsque ad decimumquartum ánum à conuersione Pauli (vt in sequenti narratur capitulo) Paulus ascendit tertio Hierosolimam.

CAPVT XV.

E*T quidam descendentes de Iudæa, docebant fratres quod nisi circuncidamini secundum morem Moysi, non potestis saluari. Facta ergo seditione.* Desunt duæ dictiones.

Et disceptatione, non minima. pro, non exigua, *Paulo & Barnabæ aduersus illos.* Distinguenda est litera sic facta autem seditione inter Christianos: cuius causa fuerant illi qui descenderant à Iudæa. & deinde repetendo facta disceptatione non exigua paulo & Barnabæ, id est à paulo & Barnaba aduersus illos Christianos qui descenderant ex Iudæa. Datiuus pro ablatiuo positus est. Et deinde sequitur altera particula. *Statuerunt ut ascenderant Paulus & Barnabas & quidem alii ex aliis.* pro, ex eis, *ad Apostolos & presbyteros in Hierusalem super hac questione.* Statuerunt omnes communiter vt Paulus & Barnabas ex vna parte ascenderant & quidé alii ex eis qui descenderant à Iudæa ex altera parte. *Illi ergo.* Barnabas & Paulus demonstrantur. Deducti ab eclesia. Antiochena. Comites ac duces itineris eclesia Antiochena sederat. *Pertransibant Phœnicem & samariam, narrantes conuersionem gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.*

Quum autem uenissent Hierosolymam, suscepti sunt ab eclesia & ab Apostolis & senioribus, annúcientes quanta deus fecisset cum illis. *Surrexerunt autem quidem de hæresi Pharisæorum qui crediderunt.* Græcam dictionem reliquit interpres. Nec idem sonat apud Græcos hæresis quod aput Latinos theologos. nullum enim importat errorem, sed electionem. & perinde dictum est de hæresi acsi dictum fuisset de secta pharisæorum. *Dicentes quia.* pro, quod, *opportet circuncidi eos, præcipere que seruare legem Moysi.* Vide quanta authoritate isti loquuntur, in re tam graui nullam afferentes rationem. *Conuenerunt que Apostoli & seniores uidere de uerbo hoc.*

Quum autem magna conquisitio fieret, surgens petrus dixit ad eos. Viri fratres uos scitis quod ab antiquis diebus. Iam enim quatuordecim fere anni erant. *Deus in no bis elegit per os meum audire gentes uerbum Euangelii & credere.* Commemorat factum apud Cornelium Centurionem.

Et qui nouit corda deus testimonium peribuit deus illis spiritum sanctum sicut & nobis. in effectu sensibili: dono scilicet linguarum. *Et nihil discreuit inter nos.* circumcisos. *Et illos.* incircumcisos. *Fide purificans.* Preteriti temporis est. & legendum est. *Quum fide purificauit, corda illorum.* Petrus ex testimonio diuino monstrato in conuersione Centurionis & Gentilium cum eo. rationé affert quod sola fide purificantur corda gentilium abque obseruatione legalium. hoc enim testificatus est tunc spiritus sanctus.

Nunc ergo quid tantatis deum, imponere iugum super ceruices discipulorum.

Ex eo quod deus testificatus fuerat solam fidé sufficere Gentilibus ad saluté infert Petrus ꝙ íponendo iugũ legis Gétilibus, tentatur deus. Et vere tentatur, vel ad iterũ testimoniũ proferendũ, vel quod potius crediderim) ad vltitioné demonstrandá aduersus incredulos primo testimonio: q̃admodum demonstrata est diuina vindicta in Ananiá & Sapphiram. *Quod neque nos neque patres nostri portare potuimus.* ob nostram imperfectionem & multitudinem mádatorum.

¶*Sed per gratiam domini nostri Iesu Christi credimus saluari, quemadmodum & illi.* Libra hæc petri verba: &
F perpendes nec ad gentilium nec ad Iudæorum salutem spectare legalia. expresse enim dicit quòd nos iudæi credimus saluari quemadmodum & illi (scilicet Gentiles) per gratiam domini nostri Iesu Christi. Pedetentim Petrus processit. primum ostendens ex diuino testimonio legalia non esse necessaria Gentilibus. & demũ concludit ꝙ nec Gentilibus nec Iudæis sunt salutaria, ex eo quòd credimus omnes saluari per gratiam domini nostri Iesu christi. ¶*Tacuit autem omnis multitudo: & audiebant Barnabam & Paulum narrantes quanta deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos.* ¶*Et postquam tacuerunt, respondit Iacobus, dicens. Viri fratres, audite me. Simon narrauit quemadmodũ primum deus uisitauit sumere ex Gentibus populum nomini suo. & huic concordant uerba prophætarum. Sicut scriptũ est.* Amos. 9. cap. verum sententiam Iocobus refert, non verba singula.

¶*Post hæc reuertar.* In propheta dicitur, in die illa. nec habetur reuertar. Sed Iacobus exponendo diem illam esse post tempus veteris testamenti, & diuinam clementiam pro ratione adducens, dicit in persona dei, post hæc reuertar, ab ira ad misericordiam, á puniendo ad bene-
G faciendum. ¶*Et reædificabo tabernaculum Dauid quod decidit.* Sub specie tabernaculi Dauidis, ecclesiam Christi filii dauidis significat. & sub specie materialium ruinarum spirituales ruinas significat. Mysticum enim tabernaculum Dauidis magna ex parte decidit, Iudæis á diuina gratia cadentibus. ¶*Et diruta eius reædificabo & erigam illud.* Incœpit reædificare diruta eius, quum Iudæos conuertit ad fidem. & erexit illud spectandum vniuerso orbi, quum spiritum sanctũ dedit Apostolis ad euangelizandum mundo. ¶*Vt requirant cæteri homines dominum & omnes gentes super quas inuocatum est nomen meum, dicit dominus faciens hæc omnia.* Propter hoc Iacobus adduxit hanc authoritatem, vt scilicet hinc monstraret prophætis consonare quòd gentes asciscantur in populum dei, inuocato nomine domini super eos per baptismum.

¶*Notum a seculo est domino opus suum.* pro, nota á seculo sunt deo opera sua omnia. Verba Iacobi sunt non prophetæ, asserentisꝙ opera dei noua sunt ipsi deo nota á seculo. & propterea reuelata per prophetas. ¶*Propter quod.* hoc est quia dicta Petri consonant prophetis. ¶ *Ego iudico.*
H hoc est iudicium meum est. non enim proferebat sententiam in iudicio: vt conuincitur ex eo ꝙ adhuc non erat facta conclusio communis. sed de illa subiungitur post uerba Iacobi, tunc placuit Apostolis & senioribus cum omni ecclesia & c. ¶*Non inquietari eos qui ex Gẽtibus conuertuntur ad deum: sed scribere ad eos ut abstineant se a contenminationibus simulacrorum & fornicatione & suffocatis & sanguine. Moyses enim a temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus qui eum predicent in sinagogis ubi per omne sabbatum legitur.*

¶*Tunc placuit Apostolis & senioribus cum omni eclesia, eligere uiros ex eis & mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba, iudem qui cognominabatur Barsabas, & silam uiros prunos.* pro, primarios, *in fratribus: scribentes per manus eorum. Apostoli & seniores fratres iis qui sunt Antiochiæ & Siriæ & Ciliciæ fratribus ex gentibus salutem.*
Quamuis Antiochia sit pars Syriæ, quia tamen quæstio exorta erat in Antiochia. & inde
I ad consultandum Apostolos missum est, ideo literæ Apostolicæ directæ ad fratres qui sunt Antiochiæ, diriguuntur & extensiue ad omnes qui sunt in prouinciis Syriæ & Ciliciæ.

¶*Quoniam audiuimus quod quidam ex nobis exeuntes, turbauerunt uos uerbis, euertentes animas uestras, quibus non mandauimus: placuit nobis colectis in unum eligere uiros & mittere ad uos cum charissimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui tradiderunt animas suas pro nomine domini nostri iesu Christi. misimus ergo iudem & Silam: qui & ipsi uobis uerbis referant eadem. Visum est enim spiritui sancto & nobis nihil ultra imponere uobis oneris quam hæc nescessaria, ut abstineatis uos ab immolatis simulacrorum & sanguine & suffocato & fornicatione: a quibus custodientes uos, bene agetis. Valete.*

Aduerte ne intelligas hæc necessaria vna & eadem ratione necessitatis. Nam ratio necessario vitandi fornicationem diuini est iuris: ratio autem abstinendi ab iis quæ immolata sunt simulacris, & ab esu sanguinis, & ab esu suffocati, est vt morem geratis iis quibus conuiuitis Iudæis. Vnde ista impositio expirauit cessante tempore quo Iudæi conuiuebant simul &
K Gentiles. Inseruerunt autem inter legalia fornicationem: eo quod Gentiles non putabant illam esse peccatum. & vt vel sic tanquam á lege prohibitam discerant vitare, inseruerunt Apostoli abstinentiam ab ea inter abstinentias á tribus aliis prohibitis.

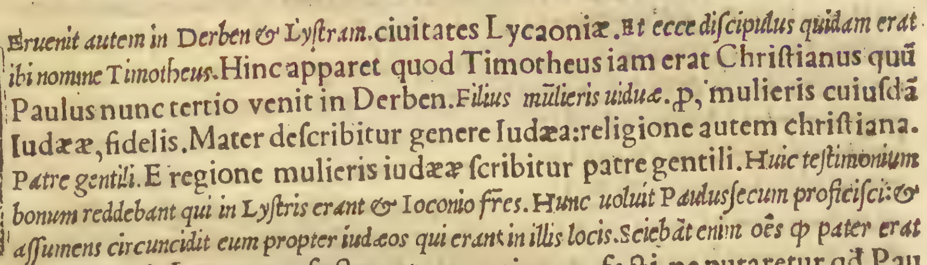
¶*Illi ergo dimissi descenderunt Antiochiam: & congregata multitudine tradiderunt epistolam. Quam quum legissent, gauisi sunt super consolatione. Iudas autem & Silas & ipsi quum essent prophetæ, uerbo plurimo.* pro, multo, *consolati sunt fratres & confirmauerunt.*

¶*Facto autem ibi aliquando tempore, dimissi sunt cum pace a fratribus ad eos qui miserant illos.* pro, ad Apostolos. De Iuda & Sila est sermo ꝙ á fratribus remissi sũt ad apostolos. *Visum est autẽ Silæ ibi remanere Iudas autẽ solus abiit Hierusalẽ* Supfluũt hæc. v. verba. *Paulus autẽ & Barnabas demorabẽtur ãtiochiæ docen*

&

tes & euangelizantes cum aliis pluribus uerbum dñi. ¶ Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus reuertentes uisitemus frẽs per uniuersas ciuitates in quibus prædicauimus uerbum dñi, quomodo se habeant. Barnabas autem uolebat. pro, consulebat, secum assumere & Ioannem qui cognominabatur Marcus: Paulus autem rogabat. p, censebat. & hic fiat punctum. & pronomen eum construatur cum infinitiuo non debere recipi. demõstrat enim Ioannem. Vt qui discessisset. pro, defecisset. q deterius est. Ab eis ex Pãphylia, & non isset cum eis in opus, non debere eum recipi. Facta est autem dissensio. pro, facta est autem inter eos exacerbatio. Quæ deterior est quam dissensio. An autem hmõi exacerbatio caruerit peccato, censeat qui scit hoc tamen certum est q graue peccatum non fuit. Ita ut discederent ab inuicem. & Barnabas quidem assumpto Marco nauigaret Cyprum. Paulus uero electo Sila profectus est traditus grã dei a frĩbus. hoc est commẽdatus gratiæ dei à fratrum orationibus, Perambulabãt aũt Syriam & Ciliciã cõfirmans ecclesias: præcipiens custodire præcepta apostolorum & seniorum. Superfluunt hæ sex vltimæ dictiones. A B

CAPVT XVI.

Eruenit autem in Derben & Lystram. ciuitates Lycaoniæ. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus. Hinc apparet quod Timotheus iam erat Christianus quũ Paulus nunc tertio venit in Derben. Filius mulieris uiduæ. p, mulieris cuiusdã Iudææ, fidelis. Mater describitur genere Iudæa: religione autem christiana. Patre gentili. E regione mulieris iudææ scribitur patre gentili. Huic testimonium bonum reddebant qui in Lystris erant & Iconio frẽs. Hunc uoluit Paulus secum proficisci: & assumens circuncidit eum propter iudæos qui erant in illis locis. Sciebãt enim oẽs q pater erat eius gentilis. Vtrunque explicauit Lucas: tum factum, tum rationem facti. ne putaretur qđ Paulus aliud prædicaret & aliud faceret: hoc est ne putaretur quod Paulus circũciderit Timotheum pro salute Timothei: sed ad euitandum furorem iudæorum, ad non reddendum se exosum iudæis tanq̃ violatorem legis. ad literam enim detulit Paulus tempori quo Gentiles christiani effecti non circuncidebantur, iudæi autem etiam christiani effecti non circuncidebãtur. Vnde ad Corinth. scribit. in circuncisione vocatus es, noli præputium adducere. ob hoc siquidem Timotheũ filiũ mulieris, iudeę circũcidit, ne exosus esset iudæis ducens secum incircuncisum. Nec minus licuit Paulo tunc circuncidere Timotheum q̃ alias legis consuetudines seruare. quod se inter illos facere testatur, dicens factus sum iudæis iudæus. C

¶ Quum autem pertransirent ciuitates, tradebant eis custodire dogmata quæ erant decreta ab apostolis & senioribus qui erant Hierosolymis. & ecclesiæ quidem confirmabantur fide & abundabant numero quotidie. Transeuntes autem Phrygiam & Galatiæ regionẽ, uetiti sunt a spiritu sancto loqui uerbum in Asia. De minori asia est sermo. Quare autem spiritus sanctus prohibuerit, & qualis fuerit hæc inhibitio, nescitur, quis enim nouit consilium domini? Crediderim ego apparitione aliqua factam huiusmodi inhibitionẽ. D

¶ Quum uenissent autem in Myssiam, tentabant ire in Bithyniam: & non permisit eos spiritus iesu. Supfluit iesu. & similis accidit hic inscitia nostra. Quum autem pertransissent Mysiam, descenderunt. Troadem: & uisio p noctem Paulo ostensa est. Hinc coniecti quod apparitio aliqua vetuit: vt oppositorum eadem intelligeretur ratio. Vir Macedo quidam erat stans, & deprecans eum, & dicens. transiens in Macedoniam, adiuua nos. in illa visione somnii apparuit vir præ se ferens habitu, forma, aliisq; circũstantiis Macedonẽ. apparuit autem stans & loquens deprecando vt venirent in Macedoniam ad adiuuandum eos. Et forte ex verbis agnouit Paulus in somnis virum Macedonem. nam in prima persona dixit adiuua nos, explicata Macedonia, Vt autem uisum uidit, statim quæsiuimus proficisci in Macedoniam: certi facti q uocasset nos deus euangelizare eis. Hinc clare apparet quod Lucas in hac peregrinatione socius erat Pauli. ibant igitur quatuor: Paulus, Silas, Lucas, & Timotheus. Nauigantes autem a Troade, recto cursu uenimus Samothracẽ: & sequenti die Neapolim: non italiæ ciuitatem sed Thraciæ. hæc enĩ vicina est Philippis. Et inde Philippos: quæ est prima parte. pro, partis, Macedoniæ ciuitas Colonia. Sic iacet in textu Græco. & prima est casus noĩatiui. Vnde obscurus redditur sensus literę. nam significat quod philippi est prima ciuitas Colonia, non totius Macedoniæ. Et nescimus quæ est illa pars Macedonię in qua est philippi prima. & consequenter nescimus quo ordine scribatur prima. Ciuitas autem colonia ideo dicitur, quod ab aliunde deductis habitaretur. E

Eramus autem in hac urbe diebus aliquot consistentes. pro, commorantes. proculdubio absque exercitio prædicationis.

¶ Die aũt sebbatorum egressi sumus foras portam. p, è ciuitate, iuxta flumen ubi uidebatur orõ esse. Dictio interpretata videbatur, interp̃tari potest tum solebat, tum putabatur. aduerte hic prudentiã pauli &

& sociorum describi. Quum in ciuitate illa non esset synagoga iudæorum, ad quam solitus
F erat Paulus ire vt congregatis ibidē prædicaret, diebus aliquot contemplatus est ciuitatem vt locum aptum ad euangelizandum haberet: & quod nō potuit ex loco solito (synagoga .s.) ex tēpore cognoscere tentauit. & propterea diem sabbatorum expectauit: in quo tam iudæi q̃ proselyti quiescentes ab operibus, vacant orationi. Et quum animaduertisset quod extra portam iuxta flumen videbatur esse orationis locus, illuc iuit cum sociis vbi congregatis posset euangelizare. *Et sedentes loquebamur*. proculdubio verbum dei. *Mulieribus quæ conuenerant*. Non dedignantur apostoli prædicare mulieribus. *Et quædam mulier noīe Lyda*. pro, Lydia, *purpuraria*. pro, purpurarum venditrix, *ciuitatis Thyatirorum*. iam enim dictum est quod erat Colonia. & propterea non est mirum quod ex Thyatira Asiæ minoris ciuitate hæc ibi habitaret. *Colens deum audiuit*. Tria genera colentium vnum deum fuisse tunc colligitur: videlicet iudæos, proselytos (qui profitebantur legem Moysi circuncisi) & Gentiles religiosos: qui non circuncidebantur nec profite
F bantur legem Moysi. sed cultum vnius veri dei, absq; obligatione ad seruandum legē illorum. Et de horum numero erat Lydia, fuerat Cornelius Centurio cum suis. Et hos Lucas sæpe appellat religiosos, nō proselytos nec iudæos. Et hæc sint dicta semel pro semper: ne oporteat eadem sæpe repetere in hoc libro. Hi siquidem propriores erant ad christianitatē: vtpote colētes vnum deum & iudaicæ proteruiæ minus participes. & conueniebant ad iudæorum synagogas. vtpote á iudæis edocti & conuersi ad cultum vnius dei & timorē illius. *Cuius dn̄s apuit cor intendere iis; dicebantur a Paulo*. Hec sola explicatur, quia ipsa initium fuit cōuersionis aliorū ibidē. *Quum autem baptizata esset & domus eius, deprecata est, dicens, si iudicastis me fidelem dn̄o esse, introite in domum meam, & manete. Et coegit nos*. ¶ *Factum est autem euntibus nobis ad orōnem*. ad locum supradictum ad orādum & euangelizandum. *Puellam quandam habentem spiritum Pythonem*. pro, pythonis, *obuiare nobis q̄*
H *quæstum magnum præstabat dn̄is suis diuinando*, Non est vsquequaq; clarum an hæc puella habuerit pythonem quēadmodum illa descripta .1. reg. 28. quę suscitauit Samuelem. nā illa nō fuit arreptitia, sed magica arte pythonē (hoc est diuinatorium spiritum) exercebat. Nec eodē mō loquitur scriptura de vtraq;. nā de illa scriptum est q̄d habebat pithonē: de hoc aūt q̄d habebat spiritum pithonis. & expresse subiungitur q̄d Paulus dixit spiritui vt exiret ab ea. Ex q̄bus apparet quod ista erat obsessa á spiritu pithonis: ac per hoc non erat sicut illa. Dęmō enim loq̄batur per os istius prędicēdo multa futura: quēadmodum in arreptitiis videmus. Et hoc clare sonat textus iste: narrās verba puellę &c. *Hæc subsecuta Paulum & nos clamabat, dicens. isti hoīes, serui dei excelsi sunt, qui annunciant uobis uiam salutis. Hoc aūt faciebat multis diebus. Dolens*. pro, ęgre ferens, *aūt Paulus*. in promptu causa est quare paulus ægre tulerit verba puellæ: quia nolebat euāgelium habere testimonium á dæmonibus, q̄ enim conuentio Christi ad Belial? Omnē suspicionē ma-
I larum artium in prædicatoribus euāgelii nitebatur á mentibus Gentilium, attribuentiū miracula apostolorum magicis artibus. Didicerat hoc paulus ab exemplo christi: qui dęmonib⁹ testificantibus de eo imponebat silentium. nec eni eget euangelium testimonio dęmonū: nec cōfert veritati euangelicæ eorum testimonium.

¶ *Et cōuersus, spiritui dixit, præcipio tibi in nomine Iesu christi exire ab ea. Ex exiit eadem hora. Videntes autem dn̄i eius q̄ exiuit spes quæstus eorum, apprehendentes Paulum & Silam, perduxerunt in forum ad principes: & offerentes eos magistratibus dixerunt. hi homines conturbant ciuitatem nostram quum sint iudæi: & annunciant morem quæ non licet nobis suscipere neq; facere, quum simus Romani. Et cucurrit plebs aduersus eos: & magistratus scissis eorum tunicis iusserunt eos uirgis cædi &. Et quum multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem: præcipientes custodi ut diligenter custodiret eos. Qui quum tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum*
K *strinxit ligno. Media autem nocte Paulus & Silas adorantes laudabant deum: & audiebant eos qui in custodia*. supple vincti. *Erant*. non enim de custodibus loquitur. *Subito uero terræmotus factus est magnus, ita ut mouerentur fundamenta carceris. & statim aperta sunt oīa ostia, & uniuersorum uincula soluta sunt. Expgefactus aūt custos carceris & uidens ianuas apertas carceris, euaginato gladio uolebat se interficere: existimēs fugisse uinctos. Clamauit autem Paulus uoce magna, dicēs, nihil tibi mali feceris: uniuersi enim hic sumus. Petitoq; lumine, introgressus est*. Plus significat dictio Gręca. nā cōsignificat celeritatē introgredietis. *Et tremefactus pcedit Paulo & Silæ ad pedes: & pducēs eos foras, ait. dn̄i quid me oportet facere ut saluus fiam?* perpēde diuinā inspirationē. Mouit terrā & terruit custodē: sed mouit cor eius ita vt statim conuersus fuerit. *At illi dixerūt. crede in dominum Iesum: & saluus eris tu, & domus tua. Et locuti sunt ei uerbum dn̄i cū oībus qui erant in domo eius. Et tollens eos in illa hora noctis, lauit plagas eorum. & baptizatus est ipse & oīs domus eius continuo. Quumque perduxisset eos in domum suam, apposuit eis mensam: & Lætatus est cum omni domo sua credens deo*. Non seruat ordinē rei gestę Lucas. nam prius perduxit eos in domum suam: & in illa locuti sunt illi & oīb⁹ qui erant

erant in domo eius verbũ domini:& lote sunt plage eorũ:& baptizatus est ipse & oĩs dom⁹ ei⁹ A
cõtinuo. & demũ apposita est mẽsa ad sumẽdũ cibũ. Et est in hoc facto cõsiderãda magnitudo gratiæ diuinæ effusæ in custodem carceris & domesticos eius. tanta enim gratia cognita, Paulus baptizauit eos statim eadem nocte. *Et quum dies factus esset* Tacet Lucas q̃ Paulus & Silas spõte redierũt ad carcerem: vt ex calce capituli clare habetur. Nam in carcere inuenerũt eos, lictores quum factus esset dies. *Miserunt mgr̃atus lictores, dicentes. dimitte hoĩes illos.* Ad custodem verba diriguntur. vide terræmotum in motibus cordium: ecce mutata sunt corda gubernatorum ab eo qui fecit terræmotum. *Nunciauit aũt custos carceris uerba hæc Paulo, q̃ miserunt magr̃atus ut dimittamini. nunc igitur exeuntes ite in pace. Paulus autẽ dixit eis. Cæsos nos publice indẽnatos,* p, nõ dicta causa. id est absque discussione causæ, absque sentẽtia iudiciali. tumultuariæ siquidẽ fuerant cæsi. *Hoĩes Romanos.* Hoc addidit Paulus ad exaggerãdũ crimẽ magistratuum. Et de Paulo quidem cõstat q̃ erat Romanus. de Sila aũt nihil aliud scitur q̃ hic scriptũ est. *Misert in carcerẽ & nũc occul te nos eijciũt. Nõ ita: sed ueniãt & ipse nos eijciãt.* pro, educãt. Voluit Paulus (& ita factũ est) vt magistra B
tus educerent ipsos de carcere: vt vel sic cõfiterẽtur se errasse. & hoc ad promotionẽ fidei christianæ in aliis. *Nunciauerũt aũt magr̃atibus lictores uerba hæc. Timueruntq̃; audito q̃ romani essent. & uenientes deprecati sunt eos: & educentes rogabãt ut egrederentur de urbe. Exeuntes aũt de carcere.* Hinc clare apparet q̃ redierant sponte ad carcerem ex domo custodis. *Introierunt ad Lydiam.* proculdubio mulierẽ venditricem purpurarum. De carcerem siquidem recto itinere. ad domum Lydiæ introierunt. *Et uisis fr̃ibus.* in domo Lydiæ. *Consolati sunt eos.* mœstos de plagis Pauli & Silæ & de eorum discessu. *Et p̃fecti sunt.* ex vrbe. cõtextus iste magnifeste testatur qđ de lydia muliere est sermo. Vnde & non dicit iuerunt, sed egressi ex carcere introierunt ad Lydiam. & deinde subiungit & profecti sunt.

CAPVT XVII.

Vum autem perambulassent Amphipolim & Apolloniam, uenerunt Thessalonicam. Et hoc quoque idẽ testatur. nã Macedonię ciuitates sunt hę tres & non Lydiæ. C
Vbi erat sinagoga Iudæorum. Secundum consuetudinem autem paulus introiuit ad eos. hinc apparet qđ in predecenti diximus capitulo, philippis nõ fuisse synagogã iudæorum, & propterea paulum non potuisse scđm quod illi cõsuetum erat adire synagogam ibidem. *Et p sabbata tria disserebat eis de scripturis.* pro, ẽ scripturis. Nõ enim de ipsis scripturis disputabat, sex ex ipsis. *Adaperiens & insinuans.* pro, & allegans, *quia.* pro, quod, *christũ oportuit pati & resurgere a mortuis. & quia.* pro, quod, *hic est christus Iesus quem ego annuncio uobis. Et quidam ex eis crediderunt, & aduincti sunt paulo & Silæ. Et de colentibus gentilibusq̃; multitudo magna.* pro, & religiosorum græcorum multitudo magna. sic habet textus: sed dictio interpretata græcorum (vt pluries dictum est) quandoque gẽtilis quandoque ipsos græcos in sacra scriptura sonat. Et hic est vnus locus in quo Hellenorũ, D
hoc est gẽtilium interp̃tandum videtur. Quia tamẽ de istis gẽtilibus dicitur quod erant religiosi, significatur quod ab idolatria recesserant & vnũ deum colebant ĩstructi à iudęis. & idẽ intelligendum est de mulieribus, in cuius signum non narratur paulum docuisse nisi in synagoga. Hinc enim habetur quod multitudo religiosorum gentilium & mulierum ad sinagogam conueniebat. *Et mulieres nobiles nõ paucæ. zelãtes autem iudæi.* Deest increduli. Et est sermo de zelo inuidiæ. *Assumentesq̃; de uulgo uiros quosdam malos, & turba facta, cõcitauerunt ciuitatem. Et assistentem domui Iasonis.* pro & vrgentes domum Iasonis. hic enim erat christianus: & credebant iudæi incre duli paulum & Silam in domo Iasonis manere. *Quærebãt eos producere in populum. Et quum non inuenissent eos, trahebant Iasonem & quosdam fr̃es ad principes ciuitatis, clamantes. quoniam ij qui urbem cõcitant.* pro, quod ii qui orbem cõmouerunt, *& huc uenerunt.* hoc est etiam venerunt. *Quos suscepit.* Deest clanculum. Legendum est. *Quos clanculum excepit Iason.* Ad exaggerandum causam adiungunt quod E
furtim Iason illos excepit. *Et hi oẽs decreta cõtra cæsaris faciũt.* Et iudæorũ procedit officina hęc calumnia ad commouendum magistratus. *Regem alium dicentes esse iesum.* Idem dixerant Iudæi coram pilato. omnis qui se regem facit contradicit cæsari. Sed crassa calliditate vtuntur. nam etsi tunc quum Iesus esset homo mortalis, calumnia hęc habuerit aliquid coloris, nullum colorem habebat Iesum iam regnante in cœlis. non enim contra decreta cæsaris rex alius est nisi rex terrenus. *Concitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis audientes hæc. Et accepta satisfactione à Iasone & cæteris, dimiserunt eos.* Qualis fuerit huiusmodi satisfactio nescitur. Crediderim ego fideiussionem aliquam datam a Iasone & aliis christianis qui cum Iasone tracti fuerant ad principes ciuitatis de fidelitate erga Cæsarem & Romanum imperium: & sic dimissos propriæ libertati. *Fratres uero confestim per noctem dimiserunt.* pro, emiserunt, *Paulum & Silam in Beroen.* pro, in Berrhæam. Ipsa quoque est ciuitas Macedoniæ.

Qui

Qui quum uenissent, in synagogã iudæorum introierunt. Hi *aũt erãt nobiliores eorum qui sunt* Thessalonicæ. pro, aliorum in Thessalonica. Pronomen hi demonstrat iudæos in quorũ synagogã Paulus intrauit. Et est sensus ꝙ isti iudæi Berrhæenses erant nobiliores aliis udęis q̃ erãt Thessalonicæ. & de istis subiungitur. *Qui susceperũt uerbum cũ oĩ auiditate.* ꝓ, prõptitudine, *quotidie scrutantes scripturas si hæc ita se haberent.* nõ dicit ꝙ isti iudęi nobiliores susceperũt euãgeliũ cũ verbũ cũ prõptitudine absolute. sed cũ hac limitatione, quotidie scrutantes scripturas an ita veritas haberet. Ita ꝙ id qđ dicitur cũ oĩ prõptitudine, nõ refertur ad verbũ susceperunt, sed ꝑticipiũ scrutantes. Susceperunt nãq; isti euangelicũ verbũ hęsitãdo an verũ esset: & prõptos se exhibuerũt ad scrutãdum scripturas ꝓphetarũ, an cõforme esset euãgeliũ illis scripturis. vnde & subiũgit. *Et multi quidẽ crediderunt ex eis.* ꝓculdubio nobilioribus Iudæis. Multi dicit, non oẽs. *Et gentilium mulierum honestarum & uiri nõ pauci.* Dictio interpretata gentilium, solita dictio est: significans Græcos, & vsurpata in scriptura quandoq; pro ethnicis. Et apte interpres videtur hic exposuisse gẽtilium: ad quarum genus spectare videntur viri. vt primo descripserit iudæos qui crediderunt: & deinde gẽ

G tiles, tum mulieres, tum viros. *Quũ aũt cognouissent in* Thessalonica *iudæi quia & Beroe.* ꝓ, qđ, & Berhęę, *prædicatum est a Paulo Verbum Dei, uenerũt & illuc cõmouentes & turbentes multitudinem.* pro, cõmouẽtes turbas. *Statimq;* Tunc *Paulum dimiserunt.* pro, emiserunt, *frẽs, ut iret usq; ad mare.* pro, vt iret velut ad mare. Noluerunt fratres quod Paulus aperte fugeret: sed declinaret tanq̃ iturus ad mare. *Silas aũt & timotheus remanserunt ibi.* Hinc apparet quod ratio odii ac persecutiõis erat Paulus. *Qui aũt deducebãt Paulum ꝑduxerunt eum usq; Athenas: & accepto mandato ab eo ad Silam Timotheum ut q̃ celeriter uenirẽt ad se, profecti sunt.* Interpres addidit duas dictiones. s. ab eo: vt clarior esset sensus, quod Paulus mandasset per eos qui deduxerant ipsum Athenas reuertẽtes ad Berręam, Silæ & Timotheo vt venirent ad se. Et dictio interpretata celeriter sonat celerrime.

P*Aulus aũt quum* Athenis *eos expectaret incitabatur.* pro, irritabatur, *Spiritus eius in ipso, uidẽs.* pro, vidẽte *idolatriæ deditã ciuitatẽ.* rõnẽ reddit Lucas cõmoti spiritus Pauli ad similitudinẽ irritati excandesdẽtis intra se, ex eo quod videbat ciuitatẽ deditã cultui

H simulachrorum: ac per hoc lõge remotã à cultu vnius dęi. *Disputabat igitur in sinagoga.* non expectato Sila, vehementia spũs actus. *Cum iudæis & colentibus.* pro, & religiosis. proculdubio colentibus vnum deum. *Et in foro ꝑ oẽs dies ad eos q audierant.* pro, ad eos qui forte accedebãt. Cum iudæis & religiosis disputabat in synagoga: cum aliis autẽ qui casu aderant in foro, *Quidã autem Epicurrei & Stoici philosophi disserebãt cum eo & quidã dicebãt. qđ uult seminiuerbius.* pro, verbisator, *hic dicere? Alij uero, nouorum dæmoniorum uidetur annunciator esse: quia Iesum & resurrectionem annunbat eis. Et appræhensum eum, ad Areopagum.* pro, Martium pagum, *duxerunt.* Non est vsquequaque certum an significetur quidã in Athenis vicus noĩatus vicus Martius, an significetur villa noĩata villa martia. Textus enim nõ explicat an pagus iste intra vel extra vrbẽ fuerit. Nec est vna dictio (vt in latino habetur) areopagus, sed sunt duæ dictiones: Martius pagus. Et similiter infe-

I rius quum subditur stans in medio areopagi, legendum est stans in medio Martii pagi. *Dicentes. possumus scire q̃ est hæc noua quæ à te dr̃ doctrina? noua enim quædam infers auribus nr̃is: uolumus ergo scire qđ nam uelint hæc esse. Athenienses autem omnes & aduenæ hospites.* pro, & qui illic versabantur hospites, *ad nihil aliud uacabant, nisi aut dicere aut audire aliquid noui. Stans autem Paulus in medio areopagi, ait. Viri Athenienses ꝑ omnia quasi supstitiosos.* pro, fere superstitiores. *uos ideo. præteriens enim & uidens simulachra.* pro, & cõtẽplãs culturas vestras. Sub noĩe culturæ cõprehendens oĩa: aras, statuas, & reliqua quæ in hmõi religiosis locis fieri solent. *Inueni & aram in qua scriptum erat, ignoto deo.* Maior est authoritas Pauli asserentis coram ipsis Atheniensibus inscriptionẽ arę ignoto deo, q̃ cuiuscunque alterius audentis dicere quod in scriptio aræ nõ erat ita vt Paulus asseruit, ignoto deo, sed ita. diis Asiæ & Europæ & Aphricæ, diis ignotis & peregrinis. Cõcedendum siquidẽ est istis alicuius aræ titulum fuisse talem, diis Asię & Europæ &c. sed nõ eum titulum citasse paulum, sed alte

K rius aræ cuius inscriptio erat ignoto deo. nam præsentes erant Athenienses: qui potuissẽt statim paulum arguere falsitatis si in nulla eorum ara fuisset inscriptum ignoto deo. *Quod.* pro, quem, *ergo ignorantes colitis, hoc.* pro, hunc. *ego annuncio uobis.* Et non dicit quos ergo ignorantes colitis: ad quos illa ara tot deorum instituta erat.

¶ *Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, hic cœli & terræ quum sit dñs, non in manufactis templis habitat nec manibus humanis colitur indigens aliquo.* hoc est nec manuum humanarum officiis distiguitur, aptatur, cõcinnatur. oĩs enim cura q̃ exercetur humanis manibus, significatur per colitur. & apte adiungit hanc cõditionem priori: videlicet quod non habitat in templis manufactis, sicut cõtentũ in cõtinẽte: nec quemadmodũ dæmones humanarum manuũ officia exigunt in simulacris ad hoc vt venerẽtur, deus colitur. Et rõnẽ subdẽdo adiungit indigẽs aliquo explicat

enim

enim per hoc quod ex indigentia prouenit coli officiis manuum humanarum. nisi enim indigeret factis per manus hoim, coleretur absque huiusmodi dependentia ab operibus manuum nostrarum A
Quum ipse det oibus uitā. Distributio est accōmoda: hoc est oibus viuētibus. nō enim oibus absolu te: sed oibus viuentibus dat vitam. *Et inspirationem & oia.* pro, & halitum secundum oia. duos gra dus, vtrunque modum viuendi explicat. primo viuentium absque inspiratione & respiratiōe: vt est vniuersum genus pure vegetabilium, & secundum Peripateticos pisces & viuentiū absque inspirando & respirando. Et quod dicit secundum oia, ad vtrunque refertur: vitam. s. & halitum. Deus siquidē dat tam vitam quā habitum oibus viuentibus ac oibus respirantibus non secundum quędam requisita ad vitam & respirationem, sed secundum omnia principia & organa tā vitæ quā respirationis. *Fecitque ex uno.* Deest sanguine, *oē genus hoim inhabitare sup uniuersam faciem terræ.* Sanguinem pro cōpleto principio naturalis generationis cuiusque hominis posuit: quoniam cōis est semini virili & ei quod ministrat mater. Ex vno aūt sanguine dicit propagatum vniuersum genus humanum: quoniā ex sanguine Adā & Euæ tantum, oē genus humanum propagatum est. B
Definiens statuta tempora. Præteriti tēporis est definiens. & legendum esset pfiniitque. *Et terminos.* Deest pfixit. Legendum est. *Prefixitque terminos habitatiōis eorum.* carent enim vt pluries dictum est, participiis actiuis pteriti tēporis: & ad seruadum texturam adiūgūtur cōiunctiones copulatiuę. Diuinę, prouidentię tribuit Paulus pdiffinitionē certorū tēporum & locorum. *Quærere deum si forte attrectent.* pro, palpēt, *eum, aut,* pro, &, *inueniāt.* Ex isto fine (s. vt homines q̄rāt deum eo mō quo cęci palpando q̄runt ostium & hmōi, & sic palpādo inueniūt) cōiicimus quod pfinitio certorum tēporum & pfixio terminorum loci, ad regna referūtur. Et est sensus quod deus pfixit ętates regnorum seu nationum & similiter terminos locales: vt ex hmōi prouidentia saltē tanq̄ cęci velut palpando q̄rerent deum sua prouidentia hæc efficientem, & inuenirent. *Quāuis nō lōge sit ab uno quoque nrm.* Dixerat deum sua prouidētia finire tēpora & loca regnorum & nationum (vt expientia tot mutationum testatur) ad hoc vt velut à cæcis q̄reretur deus tanq̄ distans. ne forte autē hinc intelligerent philosophantes Paulum sentire quod deus distat à nobis, tanq̄ obuiando hmōi intelligentię subiungit quod deus non est longe ab vnoquoque nostrum. Et hoc statim manifestat subiungendo. *In ipso enī uiuimus & mouemur & sumus.* Ad philosophantes philophicum sermonē habet. Causa siquidem efficiens eorum q̄ sunt nobis intima, adest nostris intimis, & adest magis nobis q̄ quęcunque alia causa: vtpote causa non solum in fieri, sed etiam in seruando. Et propterea paulus dicit quod in ipso deo (vtpote dante & seruante) & viuimus & mouemur & sumus progrediendo semper ad magis interna. nam viuere cōe nobis est cum solis viuentibus: moueri autem etiam cum vitę expertibus subiectis tamen motui: esse vero cum ōnibus quanto autem vniuersaliora tanto magis interna cōstat esse essentialia. Quemadmodum si diaphanum loqueretur & diceret quod in luce est diaphanum, quia lux est dans & seruans diaphaneitatem: eo quod lumen quod est actus diapharni, pendet à luce non solum secundum fieri, sed secundum esse. D
Sicut & quidā uestrorum. pro, vestratium, *poetarum dixerunt.* Aratum poetam citat. *Ipsius enim & genus sumus.* Quamuis Iouē pronomen ipsius apud poetam demonstret: quia tamen Iouis nomine deum poetę significant, ideo paulus exponit dei. Et est sensus quod non solum sumus ex genere humano sed ēt ex genere diuino. hoc enim significat coniunctio & dicendo ipsius enim & genus sumus. *Genus ergo quum sumus dei.* Et secundum esse & secundum viuere & secundum moueri. & magis dei quam hominis: quum ab illo geniti sumus secundum animam qua sumus, viuimus & mouemur. *Non debemus æstimare,* pro existimare, *auro aut argento aut lapidi sculpturæ artis & cogitationis hoīs diuinum esse simile.* ex nobisipsis aut genus dei sumus secundum animam, argumentum habemus quod non debemus putare diuinam naturam similem esse simulachro argenteo aureo aut lapideo, appositiuæ sculpturæ artis & cogitationis humanæ. est enim datiui casus sculpturæ. E
Et tempora quidem huius ignorantiæ despiciens, pro, quum dissimulauit. est enim participium præteriti tēporis. *Deus nunc annunciat hoībus,* Ad similitudinem dissimulantis quum se habuerit deus relatiue ad tempora huius ignorantiæ qua ignoratus est ipse ab hominibus, nunc non amplius dissimulans annunciat hominibus per apostolos suos. *Vt omnes ibique pœnitentiam agant: eo quod statuit diem in quo iudicaturus est orbem in æquitate in uiro ī quo statuit.* hoc est in Iesu in quo statuit iudicare mundum. philosophantibus noluit primo sermone paulus aperire Iesum esse verum deum, sed quatenus hominem introducit in quo deus statuit iudicare mundum: vt paulatim per hominem discerent cognoscere deum.

Fidem præbens oibus, suscitās eū a mortuis. tam pbens quam suscitans participia deberent esse actiua præteriti tēporis. quæ potuisset interpres vetere in participia passiua præteriti tēporis: dicendo fide

do fide prę̄stita omnibus ſuſcitato eo à mortuis. Et eſt ſenſus quod deus preſtitit omnibus p̄
F teritis, præſentibus, & futuris ſufficienté fidem quod in ieſu iudicaturus eſt mundum, ꝓ hoc ſuſcitauit eum à mortuis in vitam immortalé. Et vere teſtimonium hoc fidem facit ſufficientiſſimam. ¶*Quum audiſſent autē reſurrectionē mortuorū quidā quidem irridebant: quidem uero dixerunt. audiemus te de hoc iterum. Sic paulus exiuit de medio eorum. Quidā uero uiri adhærentes ei, crediderunt. in quibus & Dionyſius Ariopagita.* pro, Areopageta. areopagita nomen eſt officii iudiciarii. nam areopagitæ iudices graues athenis erant circa ſupremas cauſas & de eorum numero erat Dionyſius iſte. an auté iſtemet ſit ille Dionifius qui ſcripſit libros de diuinis nomnibus & de celeſti ac eccleſiaſtica hierarchia, certū nō eſt. tū quia Hieronymus in lib. de vi. illu. iſtiꝰ nō meminit: ſed Dionyſii epiſcopi Corinthiorū, referēdo multas illū ſcripſiſſe epiſtolas & ad quos: nūq̄ tamé ſcripſiſſe hos libros de diuinis noībus &c. Tum quia Greg. in Homelia. 33. de decem drachmis, non audet aſſerere autoré horū librorū fuiſſe Dionyſiū areopagitā: ſed dicit fertur vero Dionifius areopagita antiquus videlicet & venerabilis pater dicere &c. *Et mulier noīe Damaris: & alii cum eis.*
G

CAPVT XVIII.

Oſt hæc egreſſus ab Athenis, uenit Corinthum: & inueniens quendam Iudæum noīe aquilam ponticum gn̄e, qui nuper uenerat ab Italia, & Priſcillā uxorem eius (eo ꝙ præcepiſſet claudius oēs iudæos diſcedere a roma) acceſſit ad eos. Hinc quoq; tépora ſupputantur peregrinationis Pauli. *Et quia eiuſdem erat artis, manebat apud eos & opabatur. erā: aūt Scenofactoriæ artis.* Græca dictione vſus eſt interp̄s: eo qđ ſimili cópoſitione careat lingua latina. Et ſignificatur ars faciendi tabernacula: q̄ ex ligno vel lana vel etiam ſerico fiunt. *Et diſputabat in ſinagoga per oē ſabbatum.* vtrunq; di
H xit Lucas: & qđ operabatur manibus, textēdo ſeu ſuēdo tabernacula, & qđ diſputabat ad exēplum aliorum. *Interponens nomen dn̄i Ieſu.* Totum hoc ſuperfluit. *Suadebatque Iudæis et Græcis, Quū ueniſſent aūt de Macedonia Silas & Timothens, inſtabat uerbo.* ꝓ, coarctabatur ſpū. *Paulus teſtificans iudæis eſſe chriſtum ieſum.* Ne imprudentiæ Pauli tribueretur quod tā cito iudæis ingereret aſſertiue ieſū chriſtum, explicauit Lucas cauſam fuiſſe quia coarctabatur ſpū. Euentum ſiquidé ſubecutum nō Pauli præcipitationi ſed ſpūi ſctō attribuendum eſſe per hoc docet. *Cōtradicentibus aūt eis & blaſphematibus, excutiens ueſtimenta ſua dixit ad eos. Sanguis ueſter ſuper caput ueſtrum, mundus ego ex hoc.* Tēpus demōſtratur. Et eſt ſenſus. poſt hac mundus ego á ſanguine veſtra. *Ad gentes uadā. & migrās inde, intrauit in domum cuiuſdā noīe Titi iuſti.* Superfluit Titi. Nomen viri illius deſcribitur nō Titus ſed iuſtus. *Colentis deum: cuius domus erat coniuncta Synagogæ.* Gentilis hic erat, ſed vnum colens deum: quemad
I modum Cornelius Cēturio. Et hinc apparet quod nō cōſueuerat prius paulus hoſpitari niſi apud iudæos in locis vbi erant iudæi, & propterea cum tanta ſolennitate nunc primum migrans ad hoſpitandum in domo gentilium p̄ſentibus iudæis, id effecit: excutiendo veſtes, & proteſtando &c. *Criſpus autē Archiſinagogus credidit dn̄o cum omni domo ſua: & multi Corinthiorum audiētes: credebant & baptizabantur. Dixit aūt dn̄s nocte per uiſionem Paulo. Noli timere: ſed loquere & ne taceas.* propter quod. pro, propterea quod, *ego ſum tecum: & nemo apponetur tibi ut noceat te.* pro, & nullus adorietur vt affligat te. *quoniam populus eſt mihi multus in hac ciuitate. Sedit autem ibi annum & ſex menſes, docens apud eos uerbum dei. Gallione autē ꝓcōſule Achaiæ, inſurrexerunt uno aīo iudæi in Paulum: & adduxerunt eum ad Tribunal, dicentes ꝙ cōtra lgem hic perſuadet.* pro ſuadet, *hoībus colere deum.* Sermo eſt de lege iudæorum. paulum enim iudæum contra legem iudæorum agentem accuſant. *Incipiente aūt paulo aperire os, dixit Gallio ad iudæos. Si quidem eſſet iniquum aliquid aut facinus peſſimum.* pro, ſi qua iniuria eſſet aut facinus malū,
K *o uiri iudæi, recte.* pro, merito, *uos ſuſtinerem: ſi uero q̄ſtiones ſunt de uerbo & noībus legis ueſtræ.* pro, & lege veſtra. De verbo dixit ad differentiam factorum. de noībus verò dixit inuocandis: puta quia paulus dicebat inuocandum eſſe nomen ieſu Chriſti. de lege auté, hoc eſt de cærimoniis & iuſtificationibus legis Moſaicę. *Vos ipſi uideritis. iudex ego horum nolo eſſe. Et minauit.* pro, depulit, *eos a tribunali. Apprehendentes autem oēs.* Deeſt, Græci. Non eſt certum an Helleni hoc in loco Græcos ſignificet an Gentiles: magis tamen quadrat vt ſignificet Gentiles. qui videntes iudæos eiectos à proconſule, ad cumulum ignominię percutiebant archiſynagogum. non Criſpum q̄ cōuerſus fuerat & baptizatus: ſed ſoſtentem qui caput erat iudęorum in hac accuſatione. Forte autē plures erant archyſynagogi: vel criſpus chriſtianus factus ceſſerat officio, & Soſthenes nouus archiſynagogus cauſam agebat aduerſus paulum.

¶*Soſthenem*

¶Sosthenem principē sinagogæ, percutiebāt eū ante tribunal nihil eorū Gallioni curæ erat. Paulus uero quum adhuc su A
stinuisset dies multos, fribus ualefaciēs nauigauit. p, ab nauigauit, in Syriā. hoc est nauigare cępit versus sy
riā. Et cum eo Priscilla & Aquila. qui sibi totōderat in Cenchris caput. p, posteaq̄ raserat caput in Cēchreis.
Nec cōstat an ad Paulum an ad Aquilā referatur ꝙ raserit caput. cūtextus tamen sonat Pau-
lum: eo ꝙ reliqua oīa verba ac pticipia ad Paulum referuntur. Cenchreę portus est Corithio
rum. Habebat enī uotū. Rasio capitis ex voto Nazareorum est secundū legem duplex. altera per
se: altera per accidens. Et illa quidē q̄ erat præcepta per se, erat in termino voti. & hæc nullum
videtur habere in ꝓposito locum: quoniam illa (vt patet Num. 6. debebat fieri ad ostium ta-
bernaculi fœderis, hoc est ad ostium templi: & capilli super ignem qui suppositus erat sacrifi
cio comburendi erant. Quæ cum apud Cenchreas seruari nō potuerint, scandalum fuisset ibi
dem pro voto Nazareorum radere caput. altera vero per accidēs) hoc est si infra tempus voti
contigisset ex subito morticino Nazareum pollui) absq; determinatione loci mandabatur fie
ri. Et hanc lucas significat fuisse: assignando pro rōne rasi capitis in Cenchreis votum. subin B
telligi siquidem vult occasionem mortui subito ob quā ex voto tenebatur ad rasurā capitis.
Tertiam autem rasuram capitis ex voto in lege nescio. Deuenitq; Ephesum. nauigando versus Sy
riam. Et illos ibi reliquit. Ipse uero ingressus sinagogā, disputabat cum iudæis. Rogantibus aūt eis ut ampliori tempore
maneret, nō consensit: sed ualefaciens (& dicens. iterum reuertar ad uos. Desunt hic multæ dictiones. Legen-
dum est. Oportet me oīno festum ꝙ instat agere Hierosolymis, sed iterum reuertar ad uos deo uolente, profectus est
ab Epheso. De quo festo sit sermo non constat. Et descendens Cæsaream. pro, & peruenit in cæsaream.
oportet enim resoluere pticipia quibus caremus vt possumus. Et est sermo de Cęsarea ciuitate
maritima, ex qua Paulus olim nauigauerat in Tarsum: vt dictum est superius. c. 9. ¶Ascendit.
proculdubio Hierosolymam. Et salutauit ecclesiam. quæ erat Hierosolymis. Et descendit in Antiochiam.
Voluit Lucas intelligi aduentum Pauli in Hierusalem ex descripto ascensu ex Cæsarea & de C
scensu in antiochiam salutata ecclesia. insinuans simul per hęc ꝙ paulus nihil aliud fecit euan
gelicum Hierosolymis q̄ quod salutauit ecclesiam. prohibitus à fratribus ne excitaretur tu-
multus propter ipsum. Et hic est quartus Pauli in Hierusalem auditus post cōuersionem eius.
Et facto ibi aliquanto tempore profectus est pe ambulans ex ordine Galatię regionem & phrygiā, cōfirmās oēs disci
pulos. Iudæus autem quidam Apollo. pro, Apollos. Cuius Genitiuus est Apollo. Nomine Alexandrinus gne,
uir eloquens, deuenit ephesum, potens in scripturis. Hic erat edoctus diā añi. Dictio græca iterpretata edoctus
minus significat quam edoctus, potius significat quod erat initiatus, sicut Cathecumeni in-
struuntur in via domini. Vnde sciebat tantū baptisma Ioannis: & ab Aquila & Priscilla ex-
actus didicit viam domini. Et feruens spū loqbatur & docebat diligenter ea q̄ sunt Iesu: sciens tantū baptisma
Ioannis. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in sinagoga. Quem quum audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eū:
& diligentius exposuerunt ei uiam dñi. Quum aūt uellet ire in Achaiā, exortati frēs scripserunt discipulis ut susciperēt D
eum. Qui quum uenisset, cōtulit multum iis qui crediderēt. Deest per gratiam. Et apte refertur ad verbum
cōtulit: vt sit sensus. per gratiam cōtulit multum iis qui crediderant. ¶ Et potest significari di
uini muneris fuisse qđ nō baptizatus Apollos multū cōtulerit iis qui crediderant in Achaia.
Potest quoq; intelligi quod per gratiam facūdiæ & doctrinæ in scripturis quam habebat apo
los multum contulerit iis qui crediderant. Et hic sensus magis cōsonat subiunctis. Vehementer
enim iudæos reuincebat, publice ostendens per scripturas esse christum Iesum. hoc est Iesum Nazarenum esse
Messiam in lege & prophetis promissum.

CAPVT XIX.

Factum est autem quum Apollos esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus E
ueniret ephesum. Inseruerat Lucas aduentum Apollo in Ephesum: & duxerat
eum vsque Corinthum, discurrente paulo per supradictas prouincias. mō
ad Paulum redit: post reditum in Hierusalem in Antiochiam Syriæ ali-
quanto tēpore ibidem more suo cōmoratum, & superioribus partibus ga
latiæ phrygiæ peragratis reuersum Ephesum (Asiæ minoris ciuitatem)
prout promiserat.
Et inueniret quosdā de discipulis. Dixitq; ad eos. si Spiritum Sanctum accepistis, credentes? At illi dixerūt ad eū. Sed ne
q; si Spūs Sanctus & audiuimus. Ille uero ait. in quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt in Ioannis baptismate.
Ideo Lucas præmiserat quod apollos baptismum tantum Ioanni sciebat, vt intelligeremus
hos fuisse discipulos apollo: instructos quidem in fide I E S V sed imperfecte, quando apol-
los fuerat

los fuerat Ephesi. Et ideo horum tãtum discipulorum (vtpote imperfecte instructorũ) Lucas
F meminit, tacitis aliis sibidẽ christianis. *Dixit aũt Paulus. Ioannes baptizauit baptismo penitentiæ, populum.* ꝓ, populo, *dicens in eum qui uenturus esset post ipsum ut crederent: hoc est in Iesum. His auditis baptizati sunt in nõie dñi Iesu.* Hin clare apparet ꝙ baptizatos baptismo Ioannis oportet baptizari baptismo christi. *Et quum imposuisset illis manus Paulus, uenit Spũs sctũs super eos: & loquebantur linguis & prophetabant.* Non dicit ꝙ paul' baptizauerit illos, sed ꝙ imposuerit illis manus vt acciperẽt spiritũ sanctũ in effectu sensibili. *Erant aũt oẽs uiri fere duodecim. Introgressus aũt sinagogam, cum fiducia loquebatur, per tres mẽses disputans & suadẽs de regno dei. Quum aũt quidam indurarentur & nõ crederent maledicẽtes uiam dñi corã multitudine, discedens ab eis, segregauit discipulos: quotidie disputans.* Vide Pauli prudentiã. prius publice corã multitudine docebat. Deinde visa maledicentia obstinatorum publica, elegit segregare discipulos: & iã nõ in synagoga sed alio electo loco quotidie disputabat. *In scola Tyranni cuiusdã. hoc aũt factum est per biennium.* Græcas dictiones interpretes hic reliquunt. Et schola quidẽ aptissime accommodatur disputationi. appellatione aũt Tyrãni cuiusdã, primatum aliquis congrue intelligi-
G tur: qui scholã propriã habebat pro se aut filiis. q̃uis non vsus sed proprietas sola intelligi possit illius Tyrãni. sed parui refert quouis modo intelligatur: sat est proposito q̃d schola illa vsus est Paulus biennio disputãdo. *Ita ut oẽs qui habitabant in Asia.* proculdubio minore. *Audirent uerbum dñi. Iudæi atq; Gentiles. Virtutesq; non modicas quaslibet.* pro, potentiasq; nõ casuales, *faciebat deus per manus pauli: ita ut etiam super languidos deferentur a corpore eius sudaria & semicinctia.* Mirabilia opera q̃ sancti efficiunt attribuuntur sæpe casui ita ꝙ dicuntur a multis casu illa contigisse tunc & nõ ex deo miraculum faciente. Et propterea ad hoc excludendum Lucas dicit quod per paulum deus faciebat potentia nõ casuales: hoc est exercebat potentias mirabilium operum vt sic nõ possent reputari causualia. Vnde & quendã modum explicat excludentem oẽm existimationem casus. per contactum sudariorum & semicinctiorum. Grammaticis relinquo q̃stionem an semicinctia sint q̃ medium hoiem cingant, an semicingula secundum latitudinem fuerit.

H ¶*Et recedebant ab eis languores. & spiritus nequam.* pro, mali, *egrediebantur.* ¶*Tentauerunt autem quidam de circumeuntibus Iudæis exorcistis inuocare super eos qui habebant Spiritus malos nomen Domini Iesu, dicentes. Adiuro uos per Iesum quem paulus prædicat. Erant autem cuiusdam Iudæi nomine scene.* pro, sceue. Et est nomen proprium.

¶*Principis sacerdotum septem filij, qui hoc faciebant. Respondens autem Spiritus nequam.* pro, malus, *dixit eis Iesum noui & paulum scio, uos autem qui estis? Et insiliens in eos homo in quo erat dæmonium pessimum.* pro, dæmonium malum. *& dñatus amborum.* pro, eis. Non explicatur quot fuerint hi exorcistę: hoc tamen constat quod ad minus erant duo. ¶*Inualuit contra eos, ita ut nudi & uulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem notum factum est oĩbus Iudæis atq; Gentilibus qui habitabant Ephesi. Et cecidit timor super oẽs illos: & magnificabatur nomen dñi Iesu. Multiq; credentium ueniebant confitentes & annunciantes actus suos.* pro, facta sua. Quemadmodum ad baptismum Ioannis concurrebant confitentes peccata sua (vt
I dicitur Mar. i.) ita modo describuntur confitentes facta sua, proculdubio in genere aut publica. neutra enim fuit confessio sacramentalis: sed professio penitentiæ vitæ præteritæ.

¶*Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati.* pro, qui curiosas artes exercuerant. de artibus magicis loquitur. *Contulerunt libros, & combusserunt eos coram oĩbus,* vt omnes viderent christianam religionem inimicam esse magicis artibus. *Et supputatis præciis illorum, repererunt pecuniam denariorum quinquaginta milium.* Ad manifestandam magnitudinem facti refert Lucas quod librorum combustorum supputatis præciis quibus empti fuerant, repertum est quod non in lana aut vino seu aliis rebus sed in pecunia quinquaginta millibus nummorum empti fuerant. ¶*Ita fortiter crescebat uerbum Dei, & confirmabatur.*

¶*His autem expletis, proposuit Paulus in spũ transita Macedonia & Achaia ire Hierosolymam.* Si propria rõne paulus hoc proposuisset, non diceret Lucas in spiritu. Significat enim per hoc quod diui-
K no instinctu hoc propositum fecerit. Vnde & prophetauit.

¶*Dicens quod postq̃ fuero ibi oportet me & Romam uidere, Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi (Timotheum & Erastum) ipse remansit ad tempus in Asia.*

¶*Facta est autem illo tempore turbatio non minima.* pro, non exigua, *de uia dñi.* Superfluit domini. Subintelligitur tamen ratione articuli significantis hanc viam.

Demetrius enim quidam nomine, argentarius faciens ædes argenteas Dianæ, Faber hic argentarius votiua templa offerenda Dianæ argentea faciebat. offerebantur enim huiusmodi tẽpla argentea quẽadmodum & statuæ argenteę. Quamuis possit intelligi quod faciebat templa argentea & instar

& instar templi Dianæ,quæ aduenæ emebant obvenerationem Dianæ.

*¶Præstabat artificibus non modicum.*pro,non exiguum,*quæstum.Quos conuocans&eos qui eiusmodi erant opifices,dixit.Viri scitis quod de hoc artificio est nobis acquisitio:& uidetis & auditis quod non solum Ephesi sed pene totius Asiæ.*pro,in tota Asia,*Paulus hic suadens auertit multam turbam,dicens quoniam.*pro,quod,*non sunt dii qui manibus fiunt.*Non *solum autem hæc periclitatur nobis pars in redargutionem uenire.*pro,ne reprobetur.Lucrum ipsius demetrii & aliorum artificum partem appellat,periculo expositam ne reprobetur.ex hoc quod dii manufacti reppobantur. F

¶Sed & mane Diane templum in nihilum reputabitur. Quod ideo dicũt quia apud Ephesum erat maximo sumptu constructum.

*¶Et destrui incipiet maiestas eius:quam tota asia & orbis colit.¶His auditis,repleti sunt ira:& exclamauerunt,dicentes,Magna Diana Ephesiorum.Et impleta est ciuitas tota confusione:& impetum fecerunt uno animo in Theatrum,rapto Gaio & Aristarcho Macedonibus,comitibus Pauli.Paulo autem uolente intrare in populum,non permiserunt discipuli.Quidam autem & de Asiæ principibus qui erant amici eius,miserunt ad eum rogantes ne se daret in Theatrum.alii autem aliud clamabant,erat enim ecclesia confusa:& plures nesciebant qua ex causa conuenissent.¶De turba autem detraxerunt.*pro,protraxerunt,*Alexandrum,propellentibus eum Iudæis.Alexander autem manu silentio postulato uolebat reddere rationem populo.Quem ut cognouerunt Iudæum esse,uox facta est una omnium quasi per horas duas clamantium,Magna Diana Ephesiorum.* G

¶Lucas prępostero ordine factum narrat.nam res gesta sic est.Alexander manu silentio postulato,volebat rationem reddere populo pro paulo & suis:quo agnito quod esset Iudæus facta est vox contra deum Iudæorum, omnium clamantium Magna Diana Ephesiorum. & tunc Iudæi timentes propter Alexandrum,propulerunt Alexandrum & de turba protraxerunt.

¶Et quum sedasset Scriba turbas,dixit. Quod non valuit Alexander impetrare.effecit Scriba publica persona.Et ipsius Scribæ verba sunt quæ subiunguntur.*¶Viri Ephesi quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ Iouisque prolis.*pro,& è cœlo delapsi? Ita quód non refertur ad Dianam,sed ad subintellectum simulacrum.vulgares enim dicebant simulacrum illud ê cœlo lapsum.*¶Quum ergo his contradici non possit,oportet uos sedatos esse,& nihil temere agere.* ¶Adduxistis enim homines istos. Gaium & Aristarchum macedones paule comites quos in Theatrum traxerat populus,demonstrat. *¶Neque sacrilegos neque blasphemantes deam uestram.Quod si demetrius & qui cum eo sunt artifices habent aduersus aliquem causam,conuentus forenses aguntur.*Conuentus addidit interpres. Latius textus loquitur.nam forenses possunt intelligi lites,cogitationes,causæ.&c.*¶Et proconsules.* H

Non est sermo de proconsulibus relatiue ad consules Romanos.(quia illi erant magni domini,nec erant plures in vno loco)sed de proconsulibus id est iudicibus Ephesi qui procõsules vocabantur.*Accusent inuicem. si quid autem alterius rei quæritis,in legitima ecclesia poterit absolui.* pro, absoluetur.) Legitimam ecclesiam appellat congregationem legitimo more colectam,non tumultuarie vt erat illa.*¶Nam & periclitamur argui seditionis hodiernæ:quum nullus obnoxius sit de quo possimus reddere rationem concursus istius.*hoc est quum nullus reus sit ob quem possimus reddere rationem concursus istius.tantus enim concursus prę se fert magnum alicuius crimen ob quẽ fuerit factus.*¶Et quum hæc dixisset,dimisit ecclesiam.* I

CAPVT XX.

Ostquam autem cessauit tumultus uocatis paulus discipulis & exhortatus eos ualedixit. pro,& complexus eos exiuit:*& profectus est ut iret in Macedoniam.Quum autem perambulasset partes illas,& exhortatus eos fuisset multo sermone,uenit ad Greciam,ubi quum fuisset menses tres,factæ sunt illi insidiæ a Iudæis nauigaturo in Siriam:habuitque consilium ut reuerteretur per Macedoniam.Comitatus est autem eum sosipater Pyrrhi Beroensis.*Aliquid est superfluum,& aliquid deest. Legendum est. ¶Vsque ad Asiam Sopater Berhæensis. K

¶Thessalonicentium uero aristarchus & secũdus & Gaius Derbeus & Timotheus. Anceps est cõstructio an dictio Darbæus referatur ad Gaiũ an ad Timoteũ.*Asiani uero Tychicus & trophimus.Hi quum præcessissent,sustinuerunt.*pro,expectarunt:*nos troade:nos uero nauigauimus post dies Azimorum a philippis,& uenimus ad eos Troadem in diebus quinque,ubi demorati sumus diebus septem.*

*¶Vna autem sabbati.*pro,in vna autem sabbatorum.

¶Diem Dominicum per hoc significari,in euangelicis diffuse manifestauimus.

¶*Quum conuenissemus.* pro congregatis discipulis, *ad frangendum panem.* incertum est an de pane sa-
F cramentali an de pane communi sit sermo. Dies dominicus innuit ꝙ de sacramento est ser-
mo. veruntamen quia paulo inferius panis communis eisdē verbis significatur (dicendo frā-
gensq; panem & gustans) ambiguitas nonnulla oritur. *Paulus disputabat cum eis.* pro, disserebat
illis. Non narratur ꝙ paulus disputauerit cum christianis congregatis: sed ꝙ docebat eos mo
do disputatorio: hoc est afferendo rationes seu autoritates hinc & inde, vt veritas clarius per
ciperetur. potentes enim ad vtrāq; partē dubitare, facile verum coniectant.
¶*Profecturus in crastinum.* pro, postridie: *protraxitq; sermonem usq; in mediam noctem.* Pani sacramentali
siue communi conuiuio Paulus sermonem adiunxit: & quoniam discessurus erat sequēti die,
protraxit sermonem vsq; ad mediam noctem. *Erant autem lampades copiosæ.* pro, multæ *in cœnaculo
ubi eramus congregati. Sedens autem quidam adolescens nomine Euthicus super fenestram, quum mergeretur somno
G graui.* pro, quum degrauaretur somno profundo. *disputante diu Paulo.* Naturale enim est sedenti-
bus, si profundo somno teneantur deorsum agi.
¶*Ductus* pro, depressus, somno, *cecidit de tertio cœnaculo.* pro, tecto deorsum. Altitudo loci expli-
catur. Fenestra enim supra tertium tectum non potest nisi celso loco esse. tertium siquidem
tectum supra quod erat fenestra, quartum est ascendendo solum domus. *Et sublatus est mortuus.
Ad quem quum descendisset Paulus, incubuit super eum: & complexus, dixit. Nolite turbari: anima enim ipsius in ipso
est.* Non dicit de mortuo sed de resuscitato ab ipso ꝙ anima eius in ipso est. Prius incubuit o-
rando: deinde complexus eum viuum restituit, dicēdo nolite turbari quia aīa eius in ipso est.
Ascendens autem. in cœnaculum vnde descenderat. *Frangensq; panem.* Dixerat lucas ꝙ congregatis
discipulis ad frangendum panem, Paulus protraxit sermonem vsq; ad mediam noctem: insi
H nuans per hoc quod non fuit fractus panis vsq; ad mediam noctem, intentis oībus sermoni.
interrupto autem sermone ex morte adolescentis, post ipsius resuscitationem describitur fra-
ctio panis: vt intelligamus qđ tunc sumpserunt oēs cibum. De cibo autem Pauli subditur.
Et gustans, Fatigatus longo sermone non comedit sed gustauit: vt modicum cibum intelliga-
mus sumptum. *Satisq;.* pro, diuque, *allocutus est usq; in lucem: & sic pfectus est.* Mors adolescentis in-
terruperat sermonem media nocte: quo factum est vt sumpto modico cibo post resuscitatum
adolescentem Paulus persecutus fuerit sermonem vsque ad lucem diurnam.
¶*Adduxerunt autem puerum uiuentem & consolati sunt non minimi.* pro, non mediocriter. Non fuit hoc di
latum vsque ad recessum pauli: sed lucas prius narrauit totum Pauli progressum, & deinde re
dit ad aliorum consolationem ex ducto puero resuscitato. quod tamen fuit media nocte ante
fractionem panis. *Nos autem ascendentes nauim, nauigauimus in asson.* Asię vt aiunt ciuitatem, alio no
I mine appellatam Apollonia. *Inde suscepturi Paulum. Sic enim disposuerat, ipse per terram.* pro, ipse pedi
bus, *iter facturus.* ne putares Paulum equo aut curru vectum.
¶*Quum autem conuenissemus in asson, assumpto eo uenimus Mytilenem. Et deinde nauigantes, sequenti die uenimus cō
tra Chium: & alia die.* pro, & postridie applicuimus Samum. Desunt hic tres dictiones. ¶Et com
morati Trogilii. Nomen est oppidi. Et deinde sequitur. *Proximo die uenimus Miletum. Proposuerat e-
nim Paulus transnauigare.* pro, prӕternauigare, *Ephesum: ne qua mora fieret in asia.* pro, ne contingeret
terrere sibi tempus in asia. *Festinabat enim si possibile sibi esset ut diem Pentecostem.* pro, Pentecostes, *face
ret Hierosolymis.* Post pascha á Philippis abnauigauerunt vt interessent festiuitati pentecostes:
proculdubio iudęorum. ¶A *Mileto autem mittens Ephesum, uocauit maiores natu.* pro, presbyteros, *eccle
siæ* Potius nomen gradus q̄ ætatis videtur hoc in loco presbyter. *Qui quū uenissent ad eum, & simul
K essent, dixit eis. Vos scitis a prima die qua ingressus sum in asiam, qualiter uobiscum per omne tempus fuerim, seruiens
dño cum oī humilitate.* Non abiectio exterior sed animi virtus significatur. *Et lachrimis & tentationibus
quæ mihi acciderunt ex insidiis iudæorum. quomodo nihil subtraxerim utilium.* pro, vt nihil suffugerim confe-
rentium. Nec est vobis: sed subintelligitur fidei & pœnitentiæ. Vnde & subditur. *Quominus.* ꝑ,
quin, *annunciarem uobis & docerem uos publice, & per domos testificans Iudæis atq; gentilibus in deum pœnitentiam.*
Hoc est pœnitentiam relatam ad deum: hoc est ratione dei offensi. Huiusmodi enim pœni-
tentiam prӕdicat christiana religio: non illam quam etiam philosophi nouerunt, eo quod
displiceat male acta vita. ¶*Et fidem in dominum nostrum Iesum Christum. Et nunc ecce ego alligatus spiritu.*
non corporeis vinculis. Sonat enim se coactum á spiritu ire in Hierusalem. ¶*Vado in Hierusalem,
quæ in ea uentura sunt mihi ignorans: nisi quod spiritus sanctus per omnes ciuitates mihi protestatur, dicens quoniam.*
ꝑ, ꝙ, *uīcula & tribulatioēs Hierosolymis me manēt. Sed nihil horū uereor: neq; facio aīam meā preciosiorē q̄ me.* ꝑ,
neq; habeo vitā meā ꝓciosam mihi ipsi. Duo dicit. Alterū ꝙ vincula & tribulatioēs & afflictioēs
repositas

repositas sibi in Hierusalem pro nihilo habet. Alterū ꝙ etiam ipsam suamvitam nō æstimat sibi ipsi preciosam: ad significandum ꝙ si etiam oportuerit ipsum mori, non magnifacit. A
¶Vbi & significanter dicit mihiipsi: quoniam vitam suam præciosam habebat aliis quibus euangelizabat. Vnde & subdit. ¶*Dummodo*. pro, vt, ego *consummem cursum meum*. Deest. cum gaudio, *& ministerium uerbi quod accepi a domino Iesu testificari euangelium gratiæ dei*. Ratio quare nec vincula curat nec æstimat vitam, redditur euangelicum officium: & hoc cum gaudio perficiendū. Stultum enim fuisset, absque ratione paruipendere libertatem & vitam corporalem: sed pro euāgelico officio iniuncto à iesu christo, sapientissimum est. ¶*Et nunc ecce ego scio ꝙ amplius non uidebitis faciem meam uos omnes per quos transiui prædicans regnum dei. Quapropter contestor uos hodierna die*. quia. pro, ꝙ, *mundus sum a sanguine omnium. non enim subterfugi quo minus*. pro, quin, *annunciare omne consilium dei uobis*. Perpende debitum pastoris ad annunciandum non aliquod sed omne concilium dei: tum de iis quæ sunt fidei, tum de iis quæ sunt morum. ¶*Attendite uobis & uniuerso gregi, in quo uos spiritus sanctus posuit episcopos*. Hinc apparet ꝙ eosdem appellat hic episcopos quos prius oppellauit Lucas presbyteros. officii siquidem nomen est episcopus. Quod officiū subiungit paulus dicendo. ¶*Regere ecclesiam dei, quam acquisiuit sanguine suo. Ego enim scio hoc quod intrabunt post discessionē meā lupi rapaces*.. pro, graues. Vide conditiones luporum duas. ¶ Graues *in uos*. episcopos Alteram: ¶*Non parcentes gregi*. Iudæas vel Tyrannos appellat lupos intraturos post suum discessum. qui gregi non parcerent quo ad legis Mosaicæ onera, vel quo ad tormenta. De Hereticis autem subiungit. ¶*Et ex uobisipsis exurgent uiri loquentes peruersa ut abducant discipulos post se. Propter quod uigilate: memoria retinentes ꝙ per triennium nocte & die non cessaui cum lachrymis monere unumquemque uestrum. Et nunc commendo uos deo & uerbo gratiæ ipsius*. B
Verbum gratiæ dei appellat sermonem dei effectiuum gratiæ qua salui fimus. Commendo inquit vos deo, qui curam omnium habet, & specialiter sermoni dei, qui efficit gratiam salutarem. nam ipse dicendo efficit dixit enim & facta sunt. Vnde & subdit da eodem verbo seu sermone. ¶*Qui potens est ædificare*. pro, superstruere. in fide & moribus & numero & merito. ¶*Et dare hæreditatem in sanctificatis omnibus*. Hæreditas diuina æterni regni non est extra electos sed in ipsis mundificatis. non quibusdam sed omnibus. ¶Et si legitur verbo gratiæ, legendum consequenter esse quod potens est: vt congruat grammaticæ. ¶ *Argentum & aurum aut uestem nullius concupiui? sicut*. pro, sed, *ipsi scitis quoniam*. pro, quod *ad ea quæ mihi opus erant & iis qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ, omnia ostendi uobis quod sic laborantes oportet suscipere in firmos*. C
Dictio interpretata suscipere, significat simplicem susceptionem: sed significat preueniendo retinere hominem casurum seu abiturum, Et quadrat proposito ad reddendum rationem quare oportet pastores manibus labore prosumptu habendo: vt scilicet retineant in firmos (non corpore sed animo) qui caderent seu abirant á fide seu doctrina eclesię si grauarentur sumptibus pastorum. *Ac meminisse uerbi domini Iesu quoniam ipse dixit, beatius*, pro, beatum, *est magis dare quam accipere*. Hinc apparet euangelistas nonscripsisse totam christi doctrinem moralem quoniam sententia hęc in nullo inuenitur euangelista, Et verissimum manifeste est, magis beatū essedare quam accipere, dare enim magis accedit ad diuinū statū: accipere autē indigētis est. *Et quum hæc dixisset, positis genibus suis orauit cum omnibus illis Magnus autem flectus factus est omnium: & procumbentes super collum pauli osculabentur eum, dolentes maxime in uerbo quod dixerat quoniam*. pro, quod, *amplius faciem eius non essent uisuri. & deducebent eum ad nauem*. D

CAPVT XXI

Vum autem factum esset ut nauigaremus, abstracti ab eis recto cursu uenimus coum: & sequenti die Rhodum: & inde paratam. Et quum inuenissemus nauem transfretantem in phœnicem, ascendetes nauigauimus. Quum aperuissemus autem cipro.
Parui refert an econuerso legas qum apparuisset autem nobis cyprus. E
¶*Relinquentes eam ad sinistram, nauigauimus in Siriam: & uenimus Tyrum. ibi enim nauim expositura erat onus. Inuentis autem discipulis, mansuimus ibi diebus, 7. qui paulo discebant per spiritum ne ascenderet Hierosoylmam*,
¶*Et expletis diebus profecti ibamus: deducentibus nos omnibus cum uxoribus & filiis usque foras ciuitatem*,
¶*Et positis genibas in littore, orauimus*,
¶*Et quum ualefecissemus inuicem, ascendimus in nauam: illi autem redierunt ad sua, Nos uero nauigatione expleta, a Tyro discendimus ptolemaidam*, terrestri itinere. *Et salutaris fratribus, mansimus die una apud illos*,
Alia autem die, Legendum est. ¶Postridie vero nos qui eramus cum Paulo, *uenimus cæsariam*
Hæc est cesarea palestinæ: quæ olim turris Stratonis vocabatur, Et dicit nos qui eramus

 cum paulo

cum paulo,ad excludendum fratres qui erant ptolemaidæ. ¶*Et intrantes domum philippi euangelistæ*
F *qui erat unus de septem.* ministris ordinatis ab apostolis super ministerium mensarum.
¶*Mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filiæ uirgines prophetantes. Et quum moraremur per dies aliquot.* pro, complures. *superuenit quidam uir a iudæa prophæta, nomine Agabus.* Ipse est qui in cap. xi. prophætauit Antiochiæ famem futuram. ¶*Is quum uenisset ad nos. tulit zonam pauli: & alligans sibi pedes & manus dixit. Hæc dicit spiritus sanctus. uirum cuius est zona hæc, sic alligabunt in Hierusalem Iudæi, & tradent in manus gētium. Quod cum audiuissemus, rogabamus nos & qui loci illius erant, ne ascenderet Hierosolimam. Tunc respondit paulus, & dixit. Quid facitis flentes & affligentes cor meum? ego autem non solum alligari: sed & mori in Hierusalem paratus sum propter nomen domini Iesu. Et quum ei suadere.* pro, persuadere, *non possemus, quieuimus, dicentes, domini uoluntas fiat. Post dies autem istos præparati.* ad iter.
¶*Ascendebamus in Hierusalem. Venerunt autem quidam ex discipulis a Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur. Iasonem.* pro, Mnasionem, *quendam Cyprium antiquum discipulum.*
G ¶*Et quum uenissemus Hierosolimam, libenter exceperunt nos fratres. Sequenti autem die introibat paulus nobiscum ad Iacobum: omnesque collecti sunt seniores.* pro, præsbyteri. In hoc quinto aduentu pauli post suam conuersionem in Hierusalem, solus iacobus inter Apostolos nominatur inuentus. Fuisse enim gestum hoc Neronis tempore, vel potius prope Neronis tempus, ex eo colligitur quod paulus qui secundo neronis anno Romam perductus est, paulo post hæc gesta vinctus missus est Romam post biennium: vt subiuncta testantur. ¶*Quos quum salutasset, narrabat per singula quæ deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius. At illi quum audissent, magnificabant deum.* pro, glorificabant dominum: *dixeruntque ei. Vides frater quot milia sunt in Iudæis qui crediderunt? & omnes æmulatores sunt legis, audierūt autem de te discessionem.* pro, quod, defectionem, *doceas a Moyse eorum* pro eos, *qui per gentes sunt Iudæorum.* pro, omnes Iudæos. Et in hoc manifeste apparet falso delatum paulum: quum paulus non doceret Iudæos deficere a lege, sed Gentiles non debere subiici legi.
H ¶*Dicens non debere eos circuncidere filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi.* hoc est ambulare. Et est sermo de consuetudine legis Moysi.
¶*Quid ergo est? utique oportet conuenire multitudinem. audient enim te superuenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis uiri quatuor uotum habentes super se.* de voto Nazareorum est sermo: vt cōuincitur ex subiuncta rasura capitum. ¶*His assumptis sanctifica.* pro, purifica, *tecum illis.* secūdum mortem legis. ¶*Et impende in illis ut radant capita.* Ex eo ꝙ non dicit vt radatis capita, sed vt radant capita, apparet ꝙ non hortantur paulum vt ipse tanq̄ Nazareus radat caput. Idem quoq; apparet ex eo ꝙ dicunt paulo, impende in illis vt radant capita. hoc enim manifeste significat vt paulus tribuat sumptus ad hoc vt Nazaręi radant capita. ¶Ritus (vt cōiicitur) erat ꝙ quū Nazaręorū votū terminaretur, aliquis purificatus pręsentabat eos septimo die ante terminum sacerdoti. & hic erat velut patrinus eorum. Et si Nazaręi erant pauperes, patrinus consueuerat sumptum in illis necessarium tribuere, & ad hoc hortantur isti paulū.
I Si quęris quantitatem sumptus lege sextum capitulum Numeri. Et quoniam impensa ista fiebat in die rasurę capitis, offerendo sacrificia, ideo dicit vt radant capita.
¶*Et scient omnes quia.* pro, ꝙ, *que de te audierunt, falsa sunt.* ꝑ, nihil sunt: *sed ambulas & ipse custodiens legem.* Nec in hoc mētiebātur: quoniā paulus custodiebat legem prout erat tunc custodienda. vnde & Timotheum circuncidit, & in Cenchreis rasit caput Nazaręus. ¶*De iis autem qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus iudicantes,* iudicantes *ut abstineant se ab idolis immolato & sanguine & suffocato & fornicatione.* ¶*Tunc paulus assumptis uiris, die postera purificatus cum illis, intrauit in templum.*
Qualis fuerit huiusmodi purificatio, non legitur in capitulo de Nazaręis: sed ex consuetudine legis introducta videtur, sicut & septimus dies ante terminum voti ad annunciandum terminum voti. Vnde & subditur.
¶*Annuncians expletionem dierum purificationis donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio.* Paulus tanquam patrinus annunciabat finem dierum purificationis decretum forte à sacerdote. Septem nanK q; dies (vt subiūgitur) decreti erāt: ita ꝙ die. vii, offerenda erat oblatio ꝑ vnoquoq; Nazaręo. ¶*Quum autem septem dies cōsummarentur.* ꝑ, dū autē septē dies iā pene essent expleti. Vt dictum est in lege Nazaręorum scripta Num. vi. de oblatione ꝑ vnoquoq; Nazaręo fit mentio: nō autē de his septē diebus in termino voti. Et quia septimus dies nondū aduenerat, paulus cōphensus narratur antequam consummaret officium patrini in illis quatuor Nazaræis.
Ii quidē Asia proculdubio minore. ¶*Erant Iudæi, quum uidissent eum in templo, concitauerunt.* ꝑ, conturbabant, *omnem.* pro, totum *populum: & iniecerunt ei manus.* Cōturbando populum, ipsi Iudæi Asiani iniecerunt illi manus. *Clamantes. Viri Israelitæ adiuuate, hic est homo qui aduersus populum & legem & locū hunc omnes ubique docens.* pro, docet: *in sup & Gentiles induxit in templū & uiolauit.* ꝑ, prophanauit, *sanctū*

locum

locum istum. Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate eum ipso, quem existimauerunt quoniam. pro, quod, *in templum introduxisset paulus. Commotaque est ciuitas tota: & facta est concursio populi: & apprehendentes paulum trahebant eum extra templum. & statim clausæ sunt ianuæ.* extracto paulo, ne in templum tumultus rediret. ¶ *Quærentibus autem.* Deest, illis. Asianis qui eum cœperant. A

¶ *Eum occidere, nunciatum est Tribuno cohortis quia.* pro, quod, *tota confunditur Hierusalem.* Cohors Romanorum extra Hierusalem describi videtur ex appellatione castrorum. Verior tamen apparet intelligentia si in sion ciuitate Dauidis castra intelliguntur fuisse: quoniam in præsidiũ erat cohors à Romanis disposita: & constat ex .i. Maccab. cap. i. ibidem locatum esse præsidiũ regis ad seruandum dominum regium super ciuitatem Hierusalem. Castris igitur mille militum in Sion locatis, ex loci vicinitate ad templum citius potuit rumor ad Tribunum deferri, & celeriter occurri ab eodem cum centurionibus & militibus. Consonatque quod subditur. ¶ *Qui statim assumptis militibus & Centurionibus decucurrit ad illos, Qui quum uidissent Tribunum & milites, cessauerunt percutere paulum. Tunc accedens Tribunus, apprehendit eum: & iussit eum alligari catenis duabus. & interrogabat quis esset, & quid fecisset. Alii autem aliud clamabant in turba. Et quum non posset certum cognoscere præ tumultu, iussit duci eum in castra. Et quum uenisset ad gradus.* nam gradibus ascendebatur ab Hierusalem in Sion. ¶ *Contigit ut portaretur a militibus propter uim populi. Sequebatur enim multitudo populi clamans, tolle eũ.* Paulus ê templo in ciuitatem ductus ab asianis, occurrenti Tribuno traditus est: sed populo ciuitatis commoto prosequente ac opprimente paulum, ita vt paulum oportuerit portari à militibus vt viuus ad castra Sion perueniret. B

¶ *Et quum cœpisset induci in castra paulus.* In gradibus Sion iam erat paulus ereptus à violentia populi. ¶ *Dicit Tribuno. Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit ei. Græce nosti?* Interrogatiue legendum esse testantur subiuncta. Locutus siquidem fuerat paulus Tribuno Græca lingua (dicẽdo si licet mihi ad te loqui) & Tribunus admiratus quod Græce ægyptius loqueretur, dixit Græce nosti?

¶ *Nonne tu es Aegyptius qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor milia uirorum sicariorum?* ¶ Forte hic est ægyptius cuius Iosephus meminit lib. xxi. cap. xvii ¶ *Et dixit ad eũ paulus. Ego hõ sum qdẽ Iudæus a Tarso.* pro, Tarso. Tharẽsis, *Ciliciæ nõ obscuræ ciuitatis ciuis.* Nã Tarsus metropolis est cilitię. Et apposuit ciliciæ ad differentiã alterius Tarsi in Bithynia. ¶ *Rogo aũt te pmitte mihi loqui ad populum. Et quum ille permisisset, Paulus stãs in gradibus.* ascensus ad Sion. *Annuit manu ad plebem. Et magno silentio facto, allocutus est lingua Hebræa, dicens.* C

CAPVT XXII.

Viri fratres & patres audite quam ad uos nunc reddo rationem. Quum audissent autem quod Hebræa lingua loqueretur ad ipsos, magis præstiterunt silentium. Et dicit. Ego sum uir Iudæus, natus in Tarso Galiciæ nutritus autem in ista ciuitate secus pedes Gamalielis, eruditus iuxta ueritatem paternæ legis: emulator legis. pro, dei, *sicut uos omnes estis hodie. Qui hanc uiam persecutus sum usque ad mortem, aligans & tradens in custodias uiros ac mulieres: sicut princeps sacerdotum mihi testimonium reddit, & omnes maiores natu.* pro, & totus presbyterorum ordo.) Nomen gradus non etatis est hic presbyter. D

¶ *A quibus & epistolas accipiens ad fratres, Damascum pergebam ut adducerem inde uinctos in Hierusalem ut puniantur. Factum est autem eunte me & appropinquante Damasco, media die subito de cœlo circumfulsit.* pro, circũfulgurauit, *me* vt superius declaratum est.

¶ *Lux copiosa & decidens in terram.* pro, in solum, cuiuscunque materie fuerit.

Audiu uocẽ de celo dicentem mihi Saule Saule. pro, Saul Saul. Hebraice enim locutus est Iesus. *Quid me persequeris? Ego autem respondi. Quis est domine? Dixitque ame. Ego sum Iesus Nasarenus quem tu persequeris. Et qui mecum erant lumen quidem uiderunt.* Desunt tres dictiones.

¶ Et territi sunt: *uocem autem eius non audierunt qui loquebatur mecum.*

Non contrariatur hæc sententia dictis à luca cap. ix. quod comites pauli audierunt quidem vocem: quoniam lucas loquitur de voce pauli ad Iesum: hic autẽ est sermo de voce Iesu ad paulum. *Et dixi. quid faciem domine? Dominus autem dixit ad me. Surgens uade Damascum: & ibi tibi dicetur de omnibus quæ te oporteat facere. Et quum non uiderem pre claritate.* pro, gloria, *luminis illius.* E

Et hinc habes claritatem sensibilis lucis appellari gloriam *Ad manum deductus a comitibus ueni Damascum. Ananias autem quidem uir.* Deest. religiosus. seu *secundum* alios codices. ¶ Pius secundum *legem testimonium habens ab omnibus coabitentibus Iudæis, ueniens ad me & stens dixit mihi. Saule frater.* pro, Saul frater.: Hebręus enim Hebraice locutus describitur.

¶ *Respice.* pro, recipe visum. *Et ego eadem hora respexi in eum. At ille dixit, Deus patrum nostrorum pre ordinauit.* p, pparauit, *te ut cognosceres uoluntatem eius.* Explicat ananias rẽ gestã in via fuisse pparationẽ ipsius pauli ad cognoscẽdũ volũtatẽ dei. ¶ *Et uideres iustum.* iesum antonomatice iustum appellat:

pellat: vtpote solum inter homines omni ex parte iustum. ¶ *Et audires uocem ex ore eius: quia eris tes-*
F *tis illius ad omnes homines eorum quæ uidisti & audisti. Et nunc quid moraris? exurge & baptizare & ablue peccata tua inuocato nomine ipsius.* pro. domini.

¶ *Factum est autem reuertenti mihi in Hierusalem & oranti.* pro, reuerso me in Hierusalem & orante, *in templo, fieri me in stupore mentis.* pro, in ecstasi, *& uidere illum dicentem mihi, Festina & exi uelociter ex Hierusalem quoniam non recipient testimonium tuum de me. Et ego dixi. Domine ipsi sciunt quia.* pro, quod, *ego eram concludens in carcerem & cedens per synagogas eos qui credebant in te: & quum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam & consentiebam.* Desunt duæ dictiones.

¶ Morti illius. *& custodiebam uestimenta interficientium illum. Et dixit ad me. uade, quoniam ego in nationes longe mittam te.* ¶ *Audiebant autem eum. usque ad hoc uerbum: & leuauerunt uocem suam, dicentes. Tolle de terra huiusmodi: non enim fas est eum uiuere. Vociferantibus autem eis & proiicientibus uestimenta sua.* Superfluit sua, & *puluerem iactantibus in aerem.* Proiectio vestimentorum ad expedite iactandum puluerem in aere, ipsa aute iactatio pulueris in aere nescio quo more significauerit forte paulum turbatorem
G non solum terræ sed cæli.

¶ *Iussit tribunus induci eum in castra.* Hinc apparet gradus in quibus stans paulus alloquutus est populum, fuisse contiguos castris. quæ erant in Sion vt dictum est: aut forte in Antonia, q̃ apud Iosephum erat supra templum. Et in eam constat conuenisse milites Romanorum: vt Ioseph⁹ refert lib. xx. cap. x. Minus tamen consonat in Antonia fuisse castra tot militum quonia turris erat non oppidum. nisi forte adiacens spatium capax fuerit castrorum, & Antoniæ appellatione intelligatur.

¶ *Et flagellis cædi & torqueri eum.* pro & imperauit flagris examinari eum: *ut sciret propter quam causam sic acclamarent ei. Et quum astrinxisset eum loris, astanti sibi Centurioni Paulus dixit. si,* pro, an, *hominem Romanum & indemnatum licet uobis flagellare? Quo audito, Centurio accessit ad Tribunum: & nunciauit ei, dicens. Quid acturus es? hic enim ciuis.* pro, homo, *Romanus est. Accedens autem Tribunus dixit illi. dic mihi si.* pro, num, *tu romanus es? At ille dixit, etiam.*

H ¶ *Et respondit Tribunus. Ego multa summa.* proculdubio pecuniarum. ¶ *Ciuilitatem hanc consecutus sum.* pro, paraui. *Et paulus ait. ego autem & natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo qui eum torturi.* pro, examinaturi, *erant. Tribunus quoque timuit, postquam resciuit quia.* pro, quod, *ciuis romanus esset, & quia.* pro, quod, *alligasset eum.* Timuit enim tribunus reprehendi quod iussu suo fuerit Romanus ciuis alligatus ad flagra sucipienda. ¶ *Paustera autem die uolens scire diligentius* .pro, certum, *quæ ex causa accusaretur a Iudæis soluit eum: & iussit sacerdotes conuenire, & omne.* pro, totum, *consilium. Et producens Paulum.* extra castra. ¶ *Statuit inter illos.*

CAPVT XXIII.

I *Ntendentes autem in consilium Paulus, ait. Viri fratres ego omni conscientia bona conuersatus sum ante deum usque in hodiernum diem. princeps autem sacerdotum, Ananias precepit astantibus sibi, percutere os eius* Nihil adhuc paulus dixerat aduersus aliquem: sed testatus tentumerat bonitatem conscientiæ suæ (cuius tantum deus aut ipse poterat esse testis) & tamen iniquus iudex non expectato vlteriori progressu iubet os eius percuti. ¶ Significanter autem dicit bona conscientia, & non dicit bono opere: quoniam etiam quum persequebatur ecclesiã dei, bona cõscientia nõ tamẽ bono opere id faciebat. Arbitrabatur enĩ obsequiũ se præstare deo. ¶ *Tunc paulus dixit ad eum. percutiet te deus paries dealbate.* Non imprecatur sed prænunciat futuram illius percussionem á deo pro peccato percussionis iniustæ Quod autem dicit paries deabate, nõ conuiciando sed arguendo & manifestando illi propriũ nomẽ hypocrisis dicit. Vnde vtrũque explicat. Et primũ quidẽ ꝙ sit paries dealbatus dicẽdo. *Et tu sedens.* pro fides, *iudicas.* ꝑ, iudicans, *secundum legem.* Ecce paries dealbatus, iudex residens ad iudicãdũ secundũ legẽ dei. Totũ hoc pulchrum est. & propterea assimilatur parieti dealbato. Sed quare dixerit ꝑcutiet te deus, subiungit. ¶ *Et contra legem iubes me percuti.* Ecce factum contrariũ officio. & ꝓpterea pa-
K ries es dealbatus: hoc est officio tantũ cãdidus, facto autẽ cõtra ipsum officiũ. & ideo ꝑcutieris á deo. ¶ *Et quia stabant, dixerunt. Summum sacerdotem dei maledicis?* Acceperunt verba pauli tanquam conuiciendo & vindicando dicta. ¶ *Dixit autem paulus. Nesciebant fratres quia.* pro, quod *princeps est sacerdotum.* Tot annis fuerat paulus extra Hierusalẽ vt nõ cognosceret summũ sacerdotẽ: qui licet specialem haberet habitũ in sacris officiis, nõ tamẽ specialẽ habebat habitũ in cõmuni cõuersatione. *Scriptum est enim.* exod. xxii. ¶ *Principem populi tui non maledices.* Oritur hic questio duplex. Altera an paulus vere maledixerit. Ex eo enim quod ipsemet affert legem principem populi tui nõ maledices, & excusat se ex ignorãtia ꝑsone apparet ꝙ ipse vere maledixit ignotũ tamẽ sibi pricipẽ. ex eo vero ꝙ paulus imitator erat christi, qui quũ malediceretur nõ maledicebat:

dicebat:qui quum pateretur non comminabatur)rationabile non est ꝙ maledicendo respõderit. Altera est.esto ꝙ paulus fuerit excusatus à maledictione principis,quomodo excusabitur à maledictione iudicis.ipse enim cognoscebat illum esse iudicem,dicendo & tu sedes iudicans secundum legem. Et eo minus excusatur quo dominus Iesus pręcepit,benedicite persequentibus vos.& non solum principibus. ¶ Solutio est quod maledicere indicatiue,nullum peccatum est ex suo genere.vnde etiam & deo attribuitur.& prelatis ex officio congruit maledicere imperatiue.Propter quod licuit paulo arguendo iniustum virum,indicatiue maledicere.Verum quia multa licita ex proprio genere,sunt quandoque illicita ex circunstantia loci aut temporis aut personæ,propterea quãuis princeps populi mereatur quandoque maledici,non tamen est hoc licitum cuilibet.Ideo lege sancitum est.Principẽ populi tui ne maledixeris,etiã si mereatur.Paulus itaque q̃uis authoritate apostolatus sui licite potuisset maledicere etiam summum sacerdotem iniuste agentẽ:quia tamen censebat hoc tunc non expedire,ideo non ad excusandum peccatum sed ad excusandum factum(ꝙ.s.ignoranter fecisset) dicit se scire legem,& affert illam.& ꝙ seruasset illam si nouisset personã,tacita ratione:quia scilicet tunc non expediebat vti sua authoritate aduersus principem,qua vti expediebat aduersus iudices iniustos. ¶ Sciens autem Paulus quia.pro,ꝙ,una pars esset Sadducæorum & altera Pharisæorum.Prudenter paulus partem pharisæorum suam procurauit facere:vt sic eorum vnió crudelis aduersus eum tolleretur. ¶ Et clamauit in consilio.uiri fratres ego pharisæus sum filius pharisæi,de spe & resurrectione mortuorum ego iudicor.Et quum hæc dixisset,facta est dissentio inter pharisæos & Sadducæos:& soluta est multitudo.Sadducæi autem dicunt non esse resurrectionem mortuorum,neque angelum,neque spiritum.immortalis animæ. ¶ Pharisæi autem utraque confitentur.Quum tria permisisset,duo tamen supputauit:eo ꝙ eadem esset ratio negandi spiritum & negandi resurrectionem mortuorum.propter quod dominus in euangelio aduersus Sadducæos de resurrectione mortuorum,affert textũ Moysi ꝙ spiritus Abraham,Isaac & Iacob viuerent. ¶ Factus est autem clamor magnus.Et exurgentes quidam pharisæorum pugnabant dicentes.Nihil mali inuenimus in hoĩe isto:ꝙ si spiritus locutus est ei aut angelus. Desunt quatuor dictiones. ¶ Ne pugnemus cum deo.Eadem vsi sunt pharisæi argumento quo alias vsus fuerat Gamaliel,superius.cap.v. ¶ Et quum magna dissensio facta esset,timens Tribunus ne discerperetur paulus ab ipsis,iussit milites descendere.Hinc clare apparet gradus de quibus fuit sermo in præcedenti capitulo,fuisse gradus loci castrorum. ¶ Et rapere eum de medio eorũ ac deducere eũ in castra. Sequenti autem nocte assistens ei dominus,ait. Constas esto. sicut enim testificatus es de me in Hierusalem,sic te oportet & Romæ testificari. ¶ Facta autem die collegerunt se quidam ex iudeis & deuouerunt se,dicentes neque manducaturus se neque bibituros donec occiderant paulum.Erant autem plus quam quadraginta uiri qui hanc coniurationem fecerant.qui accesserunt ad principem sacerdotum & seniores,& dixerunt.Deuotione deuouimus nos,nihil gustaturos donec occidamus paulum.

Nunc ergo uos notum facite Tribuno cum.pro,& consilio. Duo isti coniurati petunt.Alterum vt significans Tribuno ut cras adducat paulum &c.Alterum vt significent consilio:hoc est significent iis qui sunt de consilio vt cras congregentur ad consilium.& hoc vt Tribunus crederet quod inveritate consilium Iudæorum vellet diligentius examinare paulum.

¶ Vt adducat.Deest, cras,illum ad uos, tanquam aliquid cercius cognituri.pro, cognituros, de eo .Nos uero priusquam appropinquet, parati sumus interficere illum. ¶ Quum audisset autem filius sororis pauli insidias,uenit & intrauit in castra: nunciauitque paulo.Vocans autem paulus ad se unum ex Centurionibus,ait.Adolescentem hunc perduc ad Tribunum:habet enim aliquid indicare illi.

¶ Et ille quidem assumens eum,duxit ad Tribunum:ut ait.uinctus paulus rogauit me, hunc adolescentem perducere ad te,abentem aliquid loqui tibi.Apprehendens autem tribunus manum illius, secessit cum eo seorsum: & interrogauit illum.Quid est quod habes indicare mihi? ille autem dixit.Iudæis conuenit rogare te ut crastina die producas paulum in consilium quasi aliquid certius inquisituri sint de illo .Tu uero ne credideris illis.insidientur enim ei ex eis uiri amplius quam quadraginta qui se deuouerunt non manducare: neque bibere donec interficient eum. & nunc parati sunt,expectentes promissum tuum . Non factum sed faciendum.Expectabant enim petituri hoc vt ꝓmitteret producere Paulum.

¶ Tribunus igitur dimisit adolescentem: præcipiens ei ne cui loqueretur quoniam.pro, quod,hæc nota sibi fecisset Et uocatis duobus Centurionibus ,dixit illis.Parate milites ducentos ut eant usque Cæsaream, & equites septuaginta. & lansearios ducendos, a tertia hora noctis,& iumenta parate.pro, præbete:ut imponentes paulum, saluum,perducant ad Fœlicem præsidem.Timuit enim ne forte raperent eum Iudæi & occiderant:& ipse postea calumniam sustineret tanquam accepturus pecuniam.hoc est tanquam permisisset accepturus pecuniam.

Tota hæc particula an sit de textu non est certum: quoniam in multis Græcis codicibus non inuenitur. ¶*Scribens ei epistolam continentem hæc.* ¶*Claudius Lysias optimo* pro. potentissimo, *præsidi Fœlici salutem. Virum hunc comprehensum a Iudæis & incipientem interfici ab eis, superueniens cum exercitu eripui, cog-*
F *nito quia.* pro, quod, *Romanus est: uolensque scire causam quam obiiciebant illi, deduxi eum in concilium eorum. Quē inueni accusari de questionibus legis ipsorum, nullum uero dignum morte aut uinculis habentem crimen. Et quum mihi perlatum esset de insidiis quas parauerant illi, misi eum ad te: denuncians & accusatoribus ut dicant apud te.* ¶*Vale.* ¶*Milites uero secundum præceptum sibi assumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem. Et postera die dimissis equitibus ut cum eo irent, reuersi sunt ad castra.* Ducenti milites pedestres extra periculum furoris popularis videntes Paulum, reuersi sunt ex Antipatride. Quæ erat ciuitas ab Herode in honorem patris constructa & nominata.

Qui quum uenissent Cæsaream, & tradidissent epistolam, præsidi, statuerunt ante illum & Paulum Quum legisset autem & interrogasset de qua prouincia esset, & cognoscens quia. pro, quod, *de Cilicia esset: audiam te inquid eum accusatores tui uenerint. Iussitque in prætorio Herodis.*

Herodes siquidem primus Cæsaream construxerat: & prætorium ibidem quod ab eo perseuerauit denominatum construxit. ¶*Custodiri eum.*

CAPVT. XXIIII.

G *Post quinque autem dies.* Dies istos supputādos esse à captura Pauli, indicant verba pauli inferius subiuncta de diebus duodecim. ¶*Descendit princeps sacerdotum Ananias, cum senioribus quibusdam, & Tertullo quodam oratore: qui adierunt præsidem aduersus Paulum. Et citato paulo, cœpit accusare Tertullus, dicens. Quum.* pro, quod, *in multa pace agamus per te, & corrigantur.* pro, & officia præstentur, *multa* genti huic *per tuam prouidentiam, & semper & ubique suscipimus.* pro, comprobamus, *optime.* pro, prestantissime *Fœlix cum omni gratiarum actione. Ne diutius autem te protraham.* pro, detineam, *oro breuiter audias nos pro tua clementia.* pro, humanitate. *Inuenimus hunc hominē pestiferum.* pro, pestem. Peius enim quam pestiferum paulum nominant: quanto pestis peior est pestifero. ¶*Et cōcitātē seditionē omnibus iudæis in uniuerso orbe, & autorē seditionis sectæ Nazarenorū.* Supfluit seditionis. Multūq; exaggerāt causam aduersus paulū, dicēdo ipsum esse autorē secte nasarenorū. i. Christianorū: quos à Iesu nasareno nazarenos appellāt.
H *Qui etiā templum uiolare.* pro, prophanare, *conatus est.* Hoc dicunt quia Asiani dixerant quod paulus introduxerat Trophimum Gētilem in templum. ¶*Quem & apprehensum uoluimus secundum legem nostram iudicare. Superueniens autē* ¶*Tribunus Lysias, cum ui magna eripuit eum de manibus nostris, iubens accusatores eius ad te uenire* . quo. Tribunus refertur. ¶*Poteris ipse iudicans de omnibus istis cognoscere de quibus nos accusamus eum. Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes hæc ita se habere.*

Qui simul cum Tertullo uenerant, affirmabant ita se habere vt Tertullus dixerat,

R *Espondit autem paulus annuente sibi preside dicere. Ex multis annis te esse iudicem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam.* pro, æquiore animo pro, mea causa respondeo. *potest enim cognocere quia* pro, quod, *non plures sunt mihi dies quem. xii. ex quo ascendi adorare in Hierusalem.*

I A breuitate temporis incipit paulus: vt manifeste presidi non esse opus longua discussione ad cognoscendum veritatem. Facile enim sciri potest id quod gestum est infra tam paucos dies. Et si supputaueris vnum diem quo paulus cum Iacobo fuit, & sex quibus purificatus perseuerauit expectans septimum diem, & quinque à captura eius, non plures quam. xii. dies inueniuntur à die quo ascendit in Hierusalem, non supputatis diebus extremis.

¶*Et neque in templo inuenerunt me cum aliquo disputantem aut concursum facientem turbæ neque in sinagogis neque in ciuitate: neque probare possunt tibi de quibus me accusant.* pro, nec exibere me possunt in iis de quibus me accusant. Ad veritatem spectat sermo pauli, nō ad probatiōes quas potuissent fingere. potuissent enim probare facis testibus: sed non potuissent exhibere ipsum in iis criminibus in quibus accusabatur. ¶*Confiteor autem hoc tibi quod secundum sectam* . pro, viam. christianem religionem appellat viam. & reuera via est ad cęlestem patriam. *Quam dicunt.* proculdubio Iudæi. ¶*Heresim, sic deseruio patri & deo meo.* pro, patrio deo. hoc est ilimet deo quem coluerunt patres Iudæorum. ¶*Credens omnibus quæ in lege & prophetis scripta sunt: spem habens in deum (quam & hii ipsi expec-*
K *tant resurrectionem futuram.* Desunt duę dictiones, ¶Esse mortuorum, *iustorum & iniquorum. In hoc & ipse studeo sine, offendiculo consciētiā habere ad deum & ad homines semper.* Adiungit paulus suę fidei ac spei, studium semper habendi conscientiam tam in iis quę sunt ad deum quam in iis quę sūt ad homines sine offendiculo: hoc est sine hoc ꝙ alicui offendiculum ponat, sine hoc ꝙ aliquē offēdat. Et in hoc explicat ꝓpriū charitatis studiū: cuius est neminem offēdere. Et dixi hoc, ad explicandum Fœlici ꝙ non ita attendit iis que sunt Christianitatis Iudæos offēdat

¶Post

¶*Post annos autem plures ueni, eleemosynas facturus in gentem meam.* Hinc apparet quod etiam hac vltima vice Paulus eleemosynas attulit in Hierusalé fratribus: quæ datæ fuerant ab ecclesiis in quibus prædicauerat. *Et oblatiões & uota.* Superfluit & vota. *In quibus inuenerunt me purificatum in téplo.* in quibus oblationibus offerendis purificatum me inuenerunt in templo. *Non cum turba neque cum tumultu. & apprehenderunt me, clamantes & dicentes, tolle inimicum nrm.* Istæ vltimæ nouẽ dictiones superfluę sunt. *Quidá aut ex asia Iudæi.* Ad præcedens verbũ inuenerunt hoc refertur. Et est sensus. Dixi inuenerũt me in téplo, nõ isti qui hic adsunt sed quidá ex Asia iudæi. *Quos oportebat apud te presto esse.* vt potę primos accusatores. *Et accusare siquid haberent aduersum me, aut hi ipsi dicant.* Debebát primi accusatores adesse. aut isti qui sunt hic aduersum me iudæi dicant. *Siquid inuenerunt in me iniquitatis quũ sté.* pro, stante me, *in concilio.* apud Hierosolimam. Cósidera Pauli verba. Primo exclusit ab accusatoribus facultatem exhibendi ipsum talem qualem accusauerant. deinde accusatores suos qui inuenerant ipsum in templo, absentes esse declarauit. & demum à præsentibus accusatoribus qui fuerant præsentes in cócilio Hierosolymitano (ad quod Paulus à tribuno deductus fuit) exigit vt dicant siquid in ipso stante in concilio inuenerunt iniquitatis. *Nisi de una hæc solum modo uoce qua clamaui inter eos stans.* hoc est nisi hęc dicatur iniquitas quod clamauerim in medio eorũ. *Quoniá.* pro, quod, *de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie a uobis.* Cóstat enim hanc non posse vocari iniqtaté. *Distulit.* Legendũ est. *Auditis aũt his fœlix distulit.* subaudi iudicium. *Illos certissime.* pro, certius, *sciẽs de hac uia.* hoc est nõ distulit ex ignorantia illorũ quæ sunt de hac via christianitatis, sed habens notitiá eorum certiorem quàm Tribunus. Quem dixit se expectaturum vt cóplaceret iudæis qui dixerát quod à Tribuno posset Fœlix se informare. Hanc autem Fœlicis simulationem testantur, tum Paulus tanto tépore detẽtus, tum nusquàm cóparens Tribunus, tum nec Tertullus nec Iudæi amplius solicitantes causam corá Fœlice, tum tandé ipse Fœlix, in fine officii sui relinquens Paulum detentum vt cóplaceret iudæis. *Dicens, quum Tribunus Lysias descenderit, audiá uos. Iussitq; Centurioni custodiri eum: & habere requiem.* pro, relaxationé. ne. s. vinculis aut catenis astringeretur, sed tantum custodiretur. *Nec quenquàm de suis prohibere ministrare ei.* pro, nec quenquàm suorum. Pauli videlicet. *Vetaret inseruire aut audire eum.* Deferebat enim ciuilitati romanæ. *Post aliquot autem dies ueniens Fœlix.* Discurrebat Fœlix iuxta occurrentia negocia prouinciæ: & propterea dicit veniẽs. *Cum Drusilla uxore sua, quæ erat Iudæa.* Nisi Drusilla fuisset causa huius vocationis, non nominasset Lucas Drusillam iudęam. *Vocauit Paulum: & audiuit ab eo fidem quæ est in Christum Iesum. Disputante aũt illo de iustitia & castitate & de iudicio futuro.* Drusilla enim pulcherria erat, & à Fœlice tá cócupita vt à prioribus ipsam nuptiis separauerit: vt dicit Iosephus. & propterea Paulus de castitate sermonem inferuit. *Tremefactus Fœlix rñdit. Quod nunc attinet, uade.* in custodiam deputatam. *Tempore autem oportuno accersiam te. Simul & sperans quod pecunia ei daretur.* Duas causas reddit Lucas mouentes Fœlicem. alteram passionis qua tremefactus est. alteram spei habendi pecuniá à Paulo ad hoc vt suæ libertati redderetur. *A Paulo.* Deest. vt solueret eum. Erat enim vinctus, etsi nõ catenis tamen custodia. *Propter quod & frequenter accersiens eum, loquebatur cum eo. Biennio autem expleto.* Detentionis Pauli in Cæsarea. *Accepit successorem Fœlix Portium Festum.* à Nerone missum. Vnde apparet paulũ detentum sub Claudio Cæsare, & detentionem eius durasse vsq; ad aduẽtum Festi missi à Nerone: vt Iosephus dicit, Nam secundo Neronis anno (vt Hiero. dicit) paulus ductus est romá. Vltimo ergo Claudii. & primo Neronis anno paulus mansit detentus ibi. *Volens aũt grãm præstare Iudæis Fœlix, reliquit Paulum uinctum.* non appositione vinculorum, sed non absolutione à detentione sub custodia.

A

B

C

D

CAPVT XXV.

Festus ergo quum uenisset in prouinciam, post triduum ascendit Hierosolymam a Cæsarea. Audieruntq; eum. pro, significauerunt autem illi. in Hierusalem. E

¶*Principes sacerdotũ & primi iudæorum aduersus Paulum: & rogabát eũ, postuláties grãm aduersus eũ, ut iuberet pduci eũ in Hierusalẽ: insidias tendẽtes ut interficerent eũ in uia.* sciebát nõ esse iustitiæ vt paulus pduceretur in Hierusalé. & propterea petunt hoc gratuito cócedendũ, perseuerátes in pristina malitia insidiarũ. *Festus autem rñdit seruari quidem Paulum in Cæsarea: se autem maturius.* pro, breui, *profecturũ. qui ergo in uobis (ait) potentes sunt.* Hoc est qui inter vos possunt commode venire.

¶*Descendentes simul, si quod est in uiro crimen accusent eum. Demoratus autem inter eos dies non amplius*

plusq̃ octo aut decem,descendit Cæsaream.Et altera die sedit pro tribunali:& iussit Paulum adduci.Qui quum perdu-
F ctus esset,circunsliterunt eum qui ab Hierosolyma descenderant Iudæi,multas & graues causas obiicientes,quas non
poterant probare,Paulo rõnem reddente ꝙ neq; in legem iudæorum neq; in templum neq; in cæsarem quicq̃ peccauit.
Festus autem uolens gratiam præstare iudæis, respondens Paulo dixit.Vis Hierosolymam ascendere & ibi de his iudi-
cari apud me? Dixit aũt Paulus.ad tribunal Cæsaris sto,ibi me oportet iudicari.iudæis nõ nocui sicut & tu melius no
sti.si enim nocui aut dignũ morte aliqd fecit non recuso mori.Si uero nihil est eorum q̃ hi accusant me,nemo potest me il
lis donare.Cæsarem appello. A iudice ethnico & declinante ad iniustitiam,licuit paulo ad superiorẽ
illius iudicis etiam ethnicum appellare.tum ꝑpter iustitiam.tum propter reuelationẽ sibi fa
ctam qđ oporteret ipsũ Romę testificari de iesu christo.Et hæc dicta sint,ne quisq̃ putet Pau
lum aliud docuisse(scribendo Corinthiis ne corã iudice ethnico litigarẽt)& aliud fecisse.erat
enim iam causa eius sub iudice ethnico.Tunc festus cum cõsilio locutus rñdit.Consuluit enim cœtũ
sapientum sibi assistentium antequam responderet appellationi.Cæsarem appellasti? ad Cæsarem
ibis.Et quum dies aliquod transacti essent,Agrippa rex.est Agrippa filius fuit Agrippe regis quẽ Lucas ap
G pellauit Herodem:qui sic miserabiliter obiit.Et iste quoq; Agrippa filius Agrippæ factus est
rex à Claudio Cęsare(vt Iosephus refert)prius Calcidis,deinde tetrarchiæ olim Philippi &
Trachonitidis &c.non tamen iudęæ,sed iudæa sub speciali præside gubernabatur.Et Bernice.
soror Agrippę,quæ fuerat neptis & vxor regis Chalcidis.& erat soror Drusillę vxoris fœlicis.
Hæc tamen à Iosepho nominatur Beronice.

¶Descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum.Et quum dies plures ibi morarentur,Festus regi indicauit de Paulo
dicens:Vir quidam est derelictus a fœlice uinctus:de quo quum essem Hierosolymis,significauerunt mihi principes sacer
dotum & seniores iudæorum postulantes aduersus illum damnationem.Ad quos respondit quia.pro,ꝙ,non est consue-
tudo Romanis donare aliquem hoĩem.pro,gratificauit in interitum alicuius hominis.Hęc enim respõ
sio directe quadrat petentibus damnationem Pauli.Prius q̃ is q accusatur,pñtes habeat accusatores, lo-
cũque defendendi accipiat ad abluenda crimina q̃ ei obiiciuntur.Quum ergo hunc conuenissent,sine ulla dilatione in se-
H quenti die sedens pro tribunali iussi adduci uirum.De quo quum stetissent accusatores,nullam causam deferebant de q-
bus ego suspicabar malum.pro,super iis de quibus ego suspicabar.Suspicabatur siquidem festus iu
dæos accusaturos Paulum de crimine aliquo,non de quæstionibus legis Moysi.Quæstiones uero
quosdam de sua superstitione habebant aduersus eum.Religionem Iudaicam superstitionem appellat. Et
de quodam IESV defuncto,quem affirmabat Paulus uiuere.Hæsitans autem ego.occultando veram causam
q̃ Lucas supius exp̃ssit(videlicet volens gratiam iudæis)dicit hæsitans autem ego.De hmõi q̃-
stione,dicebam si uellet ire Hierosolymam & ibi iudicari de istis.Paulo autem appellante ut seruaretur Augusti cogni
tioni,iussi seruari eum donec mitterem eum ad Cæsarem.Agrippa autem dixit ad festum.uolebam & ipse hoĩem audi-
re.Cras inqt audies eum.Altera autem die quum uenissent Agrippa & Bernice cum multa ambitione.pro,ostenta-
tione,& introissent in auditorium cum tribunis & uiris principalibus ciuitatis,iubente festo adductus est Paulus. Et
I dixit festus.Agrippa rex,& oẽs qui simul adestis nobiscum uiri,uidetis hunc hoĩem de quo oĩs multitudo iudæorum in-
terpellauit me Hierosolymis,petentes & acclamantes non oportere eum uiuere amplius. Ego uero cõperi nihil dignum
morte eum admisisse.Et ipso autem hunc appellante,ad Augustum iudicaui mittere.de quo quid certum scribam dño,
non habeo.Propter ꝙ perduxit eum ad uos & maxime ad te rex Agrippa ut interrogatione facta habeam q; scribã.
Sine ratione enim mihi uidetur mittere uinctum & causas eius non significare.Hæc omnia q̃ festus dixit agrip
pæ & primoribus viris,ad colorandum hanc Pauli vocationem ad instantiã agrippe ꝓtulit.

CAPVT XXVI.

K
Grippa uero ad Paulum ait.permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu.
vtraque versus Agrippam:in signum gratiarum actionis.Cœpit rationem red-
dere.De omnibus quibus accusator a iudæis rex Agrippa æstimo.pro,existimo,me beatũ.
Et hic fiat cõma.Apud te quum simme defensurus hodie.ita ꝙ apud te,refertur ad
defensurus.Maxime te faciente omnia.pro,omnes,& aduerbium maxime deter
minat participium sciente.Ita quod ordo literæ est. Te maxime sciente
omnes.

¶Quæ apud iudæos sunt cũsuetudines & quæstiones.Propter quod obsecro,patienter me audias.Et quidam uitam
meam

meam a iuuentute(q̃ ab initio fuit in gente mea in Hierosolymis)nouerunt oẽs Iudæi præscientes me ab initio(si uelint testimoniũ perhibere)quoniã secundum certissimam, pro,ꝙ scdm exactissimam,*sectam nr̃æ religionis uixi pharisæus.* cõmendat Paulus sectã pharisaicam:pręponẽs illam tam Sadducæorum sectæ q̃ cõi iudæorum vitæ. *Et nunc in spe q̃ ad pr̃es nr̃os repromissionis facta est a deo,sto iudicio subiectus.in qua.* pro,i quã, *duodecim tribus nostræ.* Deest,instanter,*nocte ac die seruientes.* hoc est colentes deum. *Sperant peruenire.* Et relatiuum in quam,refert repromissionem.in quam repromissionem sperant peruenire duodecim tribus &c.Et est sermo de repromissione regni Messiæ. *De qua spe accusor rex. Agrippa a iudæis.* Intellige similiter de spe promissi regni Messiæ in resurrectione mortuorum. Vnde & subdit statim. *Quid.* pro,cur,*incredibile iudicatur apud uos si deus mortuos suscitat?* Et apud gentiles & apud Sadducæos omnino incredibile iudicabatur. & apud iudæos incredulos iudicabatur incredibile ꝙ de facto deus mortuum Iesum suscitauit. ¶*Et ego quidem existimaueram me aduersus nomen Iesu Nazareni debere multa contraria agere:ꝙ & feci Hierosolymis.& multos sanctorum ego in carceribꝰ inclusi,a principibus sacerdotum potestate accepta. Et quum occiderentur.* Hinc apparet ꝙ non solus Stephanus fuit in illa prima persecutione ecclesiæ occisus.Si enim solus occisus fuisset,non diceret in numero plurali quum occiderentur. B

¶*Detuli sententiã.* In causa mortis.sententia iudæorũ nõ erat sufficiẽs:eo ꝙ Romanis erat reseruata.Paulus itaq; detulit sententiã à principibus sacerdotum ad pręsidẽ vt eius autoritate robur haberet:& inde subscriptam à præside sententiam deferebat.Verisimile enim est ꝙ post christi mortẽ cõuenerunt principes sacerdotum cum Pilato:vt ipsi quidem inquirerent & iudicarent reos mortis ob nouem christianitatis viam,non tamen exequerentur nisi roborata à præside sententia. *Et per omnes synagogas frequenter puniens eos,compellebam blasphemare : & amplius insaniens in eos,persequebar usq; in exteras ciuitates.* In quibus.officiis.

¶*Dum irem Damascum cum potestate & permissu prĩcipum sacerdotum,die media in uia uidi rex de cœlo supra splẽdorẽ solis circumfulsisse me lumen,& eos qui mecum simul erant:omnesq; nos quum decidissemus in terram.* C

Non contrariatur hæc sententia verbis Luc.ix.ca.viri autem qui comitabantur cum eo stabant stupefacti:quoniam vtrumque est verum.Primum enim tam Paulus quam illi deciderunt in terram:sed illi qui exterriti ceciderant,statim surrexerunt,& stabant stupefacti postquam surrexerant,audientes Paulum respondentem & non audientes nec videntes cum quo Paulus loqueretur. *Audiuit uocem loquentem mihi Hebraica lingua. Saule Saule.* pro,Saul Saul. Sic enim dicitur Hebraice. *Quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum.* pro,stimulos,*calcitrare. Ego autẽ dixi. Quis es domine? Dominus autem dixit.ego sum Iesus Nazarenus quem tu persequeris. Sed exurge & sta super pedes tuos.* Expectauit paulus prostratus vt iussus surgeret.alii autem iniussi surrexerant:vtpote qui solo terrore ceciderant,nihil intra seipsos spiritualis motus versus Iesum sentientes.cuius oppositum erat intus in paulo:vt verba eius testantur.

¶*Ad hoc enim apparui tibi ut constituam.* pro,vt præparem,*te ministrum & testem eorum quæ uidisti & eorum quibus.* pro in quibus,*apparebo tibi.* Et dixit hoc propter ea quæ reuelauit ei illi triduo quo non manducauit neque bibit. *Eripiens te de populis.* pro,populo,*& gentibus,in quas.* pro,in quos, *nunc ego mitto te.* Ereptionẽ ꝓmittit pauli tam à populo iudeorũ q̃ ab ethnicis.ad vtrosq; enim illum se mittere testatus est, dicendo Ananiæ,vt portet nomen meum coram regibus &c. D

¶*Aperire oculos eorum ut conuertantur a tenebris ad lucem,& de potestate Satanæ ad deum.ut accipiant remissionem peccatorum,& sortẽ inter sanctos per fidem quæ est in me. Vnde rex Agrippa,non fui incredulus cœlesti uisioni:sed iis qui sunt Damasci primum,& Hierosolymis & in omnem regionem Iudææ & gentibus annunciabant ut pœnitentiam agerent & conuerterentur ad deum , digna pœnitentiæ opera facientes. Hac ex causa me iudæi in templo compræhensum tentabant interficere. Auxilio autem adiutus dei,usque in hodiernum diem sto,testificans minori atque maiori:nihil extra dicens q̃ ea quæ prophetæ locuti sunt futura esse Moyses,si passibilis Christus,si primus ex resurrectione mortuorum lumen annunciaturus populo & gentibus.*

Sic absq; vllo verbo substantiuo græce habetur.Et est sensus qđ ego testificor ea q̃ ꝓphetę prędixerunt futura super veritate harum conditionalium,hoc est non aliter prædixerunt futura nisi per christum passibilem & per christum primum ex resurrectione mortuorum annunciaturum populo & gentibus lumen.Affirmat enim paulus quod ipse testificatur & ꝑdicat regnum dei,regnũ Messię,& ea quæ sunt regni cœlorum,quæ Moyses & prophetę ꝑdixerunt futura,nõ absolute sed si christus passibilis:hoc est nisi per christum passibilem.& similiter si christus ex resurrectione &c.Si enĩ hæc duo(scilicet passibilitas christi & resurrectio christi) ad notificandum mundo lumen fidei subtraherẽtur,nõ essent ventura quæ prophetæ dixerũt ventura. E

ventura.Hoc est ꝙ asseuerat Paulus:quia in his duobus articulis pendent omnia fidei christia
F nicę,pēdet cōsonantia euangelii ad legē & ꝓphetas.Hoc est ꝙ directe militat aduersus iudęos
credentes prophetis. vnde hinc Paulus adoritur Agrippam,dicendo credis prophetis &c.
¶Hæc loquente eo,& rōnem reddente,Festus magna uoce dixit.insanis Paule,multæ te litere ad insaniam cōuertunt.
Et Paulus,non insanio inquit optime Feste,sed ueritatis & sobrietatis uerba loquor.Scit enim de his rex ad quam & con
stanter loquor.latere enim eum nihil horum arbitror.neq; enim in angulo quicq̄ horum gestum est.Credis rex Agrippa
prophetis? scio quia.pro,ꝙ,credis.Erat eni Agrippa ex genere magni Herodis:& iudæis fide in cir-
cuncisione & professione.vnde & de sorore eius Lucas dixit,cum Drusilla iudæa . Agrippa autē
ad Paulum.in modico.pro,in pauco,suades me fieri christianum.hoc est in pauco tempore,in pauco ser-
mone quo mecū lucutus es,suades(siue persuades) me christianū fieri. Admiratiue legēdum
est.Et dictio græca significat tam suadere q̄ persuadere.¶Et legendum est in pauco:quiamul
to opponitur paucum & constat Paulum respondisse & in multo. Et Paulus,Opto apud deum &
in modico & in magno.pro,& in pauco & multo.sermone,tempore.Non tantum te sed etiam omnes q au
diunt hodie,fieri tales qualis & ego sum,exceptis uinculis his.¶Et exurrexit rex & præses & Bernice & qui asside-
G bant eis.Et quum successissent,loquebantur adinuicem,dicentes quia.pro,ꝙ,nihil morte aut uinculis dignum quid fe-
cit homo iste.Agrippa autem festo dixit.dimitti poterat homo hic si non appellasset Cæsarem.

CAPVT XXVII.

VT autem iudicatum est nauigare nos in Italiam,tradiderunt Paulum cum reliquis custodiis.pro,tra-
diderunt & Paulum & quosdam alios vinctos,Centurioni noīe Iulio cohortis Augustæ.
hoc est vni ex centurionibus cohortis quæ appellabatur Augusta.Ascendentes aūt
nauem Adramyttinam.incertum est an à ciuitate Aphricæ,an à ciuitate mysiæ , an
ab insula Lycia hoc nomen deductum sit.
¶Incipientes nauigare circa Asiæ loca,sustulimus,perseuerante nobiscum.Aristarcho Macedone Thessalonicensi.
cuius in. xx.c.facta est mentio.Sequenti autem die uenimus Sidonem.humane autem tractans Iulius Paulum,
H permisit ad amicos ire & curam sui agere.Et inde quum sustulissemus,subnauigauimus Cyprum,propterea quod es-
sent uenti contrarii.Et Pelagus Ciliciæ & Pamphiliæ nauigantes,uenimus Lystram.pro,myram,quæ est Lyciæ.Et
ibi inueniens Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam,transposuit nos in eam.Et quum multis diebus tar-
de nauigaremus.& uix deuenissemus contra Gnidum prohibentem nos uento,adnauigauimus Cretæ iuxta Salmonem.
ciuitatem maritimam Cretæ.Et uix iuxta nauigantes,uenimus in locum quēdam qui uocatur Boniportus. ꝓ,
pulchriportus.Numeri pluralis.Cui iuxta erat ciuitas Thalassa.pro,Lasæa.Quæ & ipsa ciuitas est
cretæ vicina pulchris portubus.
¶Multo autem tempore peracto,& quum iam non esset tuta nauigatio(eo quod ieiunium iam præteisset.pro ob id
quoque ꝙ iam vltra tempus sustinuissent inediam)consolabatur.pro,hortabatur,eos Paulus,dicens
eis.Viri uideo ꝙ cum iniuria & multo dāno,non solum oneris & nauis sed etiam animarum nr̄arum incipi tesse nauiga
I tio.Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat q̄ iis quæ a Paulo dicebantur.Et quum aptus portus nō
esset ad hyemandum,plurimi statuerunt consilium nauigare inde:si quo modo possent deuenientes Phœnicem hyemare,
portum Cretæ respicientem ad Aphricum & ad chorum.Explicat Lucas Phœnicen(non Syriæ prouiciā
sed portum cretæ)respicientem ad duos ventos,Aphricum & Chorum.
¶Aspirante autē Austro existimantes propositum se tenere,quum sustulissent de Asson.oppidulū creditur cretæ.
Legebant Cretam.Non post multum autem misit se contra ipsam uentus Typhonicus,qui uocatur Euroaquilo.Quum-
que arrepta esset nauis,& non posset conari in uentum.hoc est non posset resistere vento contrario.
¶Data naue flatibus ferebamur.In insulam autem quādam decurrentes quæ uocatur cauda.pro,clauda, uix po-
tuimus obtinere scapham.hoc est vix potuimus scapham quæ post nauem trahi solita erat in mari,
obtinere intus vt poneremus eam in naui.
¶Qua sublata.à mari in nauem.Vtebantur adiutoriis,accingentes nauem(timentes ne in Syrtim inciderent) sub-
misso uase sic ferebantur.hoc est vtebantur nautæ adiutoriis militum aliorumque qui erant in na
K ui ad succingendum nauem extrinsecus demisso vase:hoc est demissa multitudine vasorum va
cuorum quę appellantur dolia.His enim succinxerunt nauem. vt si inciderēt in Syrtim(hoc
est in mare arenosum valde periculosum) nauis ad neutrum lat⁹ deflecteretur,doliis ipsam
mentibus & substinentibus in arena ex vtroque latere.¶Sunt autem Syrtes inter aphricam
& Aegyptum periculosissima loca propter arenam ibidem.
¶Valida aūt nobis tēpestate iactatis,sequēti die iactū fecerūt:& tertia die suis manib⁹ armamēta nauis ꝓiecerūt.pro,
nostris

nostris manibus armamenta nauis proiecimus. ¶ *Neq; autem sole neq; sideribus apparentibus per plures dies, & tempestate nō exigua imminente, iam ablata erat spes oīs salutis nostræ. Et quum multa ieiunatio.* pro, inedia, *fuisset, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit. oportebat quidem o uiri audito me non tollere.* pro, soluere, *a creta, lucriq; facere.* pro, accersere, *iniuriam hanc.* vētorum & maris. Et negatio negat tam soluere quā accersere. Fuit enim velut accersita tam iniuria quam iactura, ex eo quod poterant manere ī Creta. *Et iniuriam. & nunc suadeo uobis.* pro, hortor vos, *Bono animo esse. amissio enim nullius animæ erit ex uobis. præterq̄ nauis. Astitit enim mihi hac nocte angelus dei, cuius ego sum.* Relatiuum, deum refert. Non dicit cuius ego sum apostolus, sed absolute cuius ego sum: ad significandum se secundum esse, esse dei. Et deinde addit secundum operari, subiungendo. A

¶ *Cui seruio, dicens. Ne timeas Paulæ, Cæsari te oportet assistere: & ecce donauit tibi deus omnes qui nauigāt tecum. Propter quod bono animo estote uiri. credo enim deo quia.* pro, quod, *sic erit quēadmodum dictum est mihi. in insulam autē quādam oportet nos deuenire. Sed posteaquam quartadecima nox superuenit nauigantibus nobis in Adria.* Hoc est in mari Adriatico. masculini enim generis est & numeri singularis.

¶ *Circa mediam noctem suspicabantur nautæ apparere sibi aliquam regionem. Qui & submittentes Bolidem.* Bolis plumbeum pondus est funiculo affixum, quo ad explorandum profunditatem vtuntur nautæ *Inuenerunt passus uiginti. & pusillum inde separati inuenerunt passus quindecim. Timentes aūt ne in aspera loca incideremur, de puppi mittentes ancoras quatuor, optabant diem fieri. Nautis uero quærentibus fugere de naui, quum misissent scapham in mare,* Hinc clare apparet φ scapham sustulerant ex mari in nauem: vt supra exposuimus. ¶ *Sub obtentu quasi inciperent a prora ancoras extendere.* pro, sub prętextu tamquam ē prora ancoras extensuri. Iecerant ancoras à parte posteriori nauis, fingebant autem nautæ quod à parte anteriori nauis vellent cum scalpha extendere ancoras. B

¶ *Dixit Paulus Centurioni & militibus, nisi hi in naui manserint. uos salui fieri non potestis. Tunc absciderunt milites funes scaphæ: & passi sunt eam excidere. Et quum lux inciperet fieri, rogabat Paulus oēs sumere cibum, dicēs: Quartadecima die hodie expectantes ieiuni pmanetis, nihil accipientes.* Humano modo loquitur: quo qui valde parum comedit, nihil comedisse dicitur. Isti nāq; tanto tempore concussi, minimum quid quādoque accipiebant illis diebus: alioquin non vixissent, & propterea Paulus dicit nihil accipiētes. ¶ *Propter quod rogo uos accipere cibum pro salute uestra: quia nullius uestrum capillus de capite peribit. & quū hæc dixisset, sumens panem grās egit deo in conspectu omnium: & quum fregisset, cœpit manducare. Animæquiores.* pro, bono animo, *autem facti oēs, & ipsi assumpserunt cibum. Eramus uero uniuersæ animæ in naui ducente septuagintasex. Et satiati cibo, alleuiabant nauem iactantes triticum in mare. Quum autem dies factus esset, terram non agnoscebant sinū uero quēdā considerabant habentē littus. in quem.* pro, in quod, *cogitabant si possent eijcere.* p, pellere, *nauem. Et quum āc oras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes iuncturas gubernaculorum.* Si de temone est sermo, in promptu ratio est laxationis eorum quibus temo alligatur naui, vt temo nataret: alioquin potuisset nocere poti⁹ impactioni nauis in terram, quam procurabant. *Et eleuato artemone,* hoc est & eleuatis carbasis. artemō enim species est carbasorum. *Secundum auræ statum tendebant ad littus. Et quum incidissent in locum Bithalassum.* pro, in locum Bimarem. hoc est in locum medium inter duo Maria. *Impegerunt nauē. & prora quidē fixa manebat immobilis: puppis uero soluebatur a ui maris. Militum aūt consilium fuit custodias.* pro, vinctos, *occiderent, ne quis quum enatasse effugeret. Centurio aūt uolens seruare Paulum, phibuit fieri. Iussitq; eos q possent natare. emittere se primos & euadere, & ad terram exire. & cœteros.* Hic fiat cōma. *Alios in tabulis ferebant.* Superfluit ferebāt. refertur enim ad verbum iussit. ¶ *Quosdam super ea quæ de naui erant.* Deficientibus tabulis iussit alios super fragmenta nauis saluari. Nauem enim habebant pro perdita. & propterea fractioni exponebatur. Tali siquidem prouidentia & omnes saluauit & neminen perdidit vinctorum. primi enim omnium discenderant custodes aliorum. *Et sic factum est ut omnes animæ euaderant ad terram.* C D

CAPVT XXVIII.

Vt quum euasissemus. pro, euasissent, *tunc cognouimus quia.* pro, cognouerunt qd, *Mytilene.* pro, Melite, *insula uocabatur.* Est autem Melite insula inter Epirū & Italiam. ¶ *Barbari uero præstabant non modicam humanitatem nobis. accensa enim pyra reficiebant nos omnes, propter imbrē qui imminebat & frigus.* ¶ *Quum congregassent autem Paulus sarmentorum aliquantam multitudinem, & imposuisset super ignem, uipera a calore quum processisset, inuasit manum eius. Vt uero uiderunt Barbari pendentē bestiā de manu* E

eius

eius, ad inuicem dicebant. utique homicida est homo hic: qui quum euaserit de mari, ultio non sinit eum uiuere. Et ille quidem exeutiens bestiam in ignem, nihil mali passus est. At illi existimabant eum in tumorem conuertendum & subito casu
F rum. pro, at illi existimabant futurum vt inflammaretur aut concideret repente mortuus. hoc est vt inflammaretur manus & sic successiue brachium &c. Appellamus enim membrum inflammatum quum ipsum valde rubere cernimus. putarunt isti aut ꝙ venenum recto itinere peteret cor & tolleret vitam, aut ꝙ traheret ad manum inflammationem. Diu autem illis expectantibus & uidentibus nihil mali in eo fieri, cōuertentes se, dicebant eum esse deum. ¶In locis autem illis erant prædia principis insulæ, nomine publii: qui nos suscipiens, triduo benigne exhibuit. pro, tractauit. Contigit autem patrem Publij febribus & dysenteria uexatum iacere. ad quem Paulus intrauit. Et quum orasset & imposuisset ei manus, saluauit. pro, sanauit eum. Aduerte hic quod impositio manuum ab apostolis fiebat (vt superius plures diximus) absq; alicuius sacramenti collatione.

¶Quo facto, & omnes qui in insula habebant infirmitates, accedebant & curabantur. Qui etiam multis honoribus nos honorauerunt: & nauigantibus imposuerunt quæ necessaria erant. ¶Post menses autem tres. quibus fuerunt in in
G sula Milites. nam vt supra dictum est, quærebant locum in quo possent hyemare.

¶Nauigauimus in naui Alexandrina quæ in insula hyemauerat: cui erat insigne Castorum. pro, insignita Iouis filiis, hoc est castore & polluce. Nominibus vsus est lucas solitis cōsueuerat enim Castor & pollux nominari Iouis filii. ¶Et quum uenissemus Syracusas. mansimus ibi triduo. Inde circumlegentes. proculdubio trinacriam. Peruenimus regium. ciuitatem Calabriç è regione Messanç.

¶Et post unum diem, flante austro secunda die uenimus Puteolos. ciuitas est maritima prope Neapolim versus Romā. Vbi inuentis frībus rogati sumus manere apud eos dies septem. & sic uenimus Romam. Hoc est ad portum Romanum. Et inde quum audissent frēs de nobis. ordo literç. & quum fratres audissent inde (hoc est ex portu Romano) de nobis. Et est sensus. & quum fratres existentes Romæ audissēt de nobis ex Romano portu, ꝙ appuleramus illuc.

¶Occurrerunt nobis usq; ad Appij forum & tribus tabernis. pro, & tres tabernas. Vterque locus inter portum Romanum & Romam situm est. Non est hic sermo de ciuitate quæ vocatur, Appii fo
H rum, quum illa longe distet ad Roma paulus autem postquam ad portum venit Romanum pergens Romam, obuios habuit istos fratres: constat autem quod pertus Romanus non distat à Roma quatuordecim miliaribus Italicis. Quos quum uidisset Paulus. gratias agens deo, accepit fiduciam.

Q Vum autem uenissemus Romam. Hinc apparet qđ prius appllatione Romæ intellexit portum Romanum. Et desunt hic quinque dictiones. ¶Centurio tradidit vinctos principi exercitus. Permissum est autem paulo permanere sibimet. pro, manere apud semetipsum. hoc est in proprio hospitio: ad differentiam deputatorum vt manerent in carcere aut loco publico.

¶Cum custodiente se milite. ¶Post tertium autem diem conuocauit primos iudæorum. Quumq; uenissent, dicebat eis. Ego uiri frēs, nihil aduersus plebem faciens aut morem paternum uinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum. Verum dixit, tacens à quo: quoniam occasionaliter traditus fuit in manus romano
I rum ab orto tumultu in Hierusalem. ea enim occasione tribunus accepit eum in Hierusalem: vt patet c. 21. Qui quum interrogationem de me habuissent, uoluerunt me dimittere. Nō loquitur paulus de voluntate deliberata, sed de velleitate. voluissent enim illum dimittere nisi affectus complacendi iudæis prçualuisset apud eos. Vnde & contradictionem iudæorum obstitisse dicit, quç non deliberatæ voluntati sed velleitati obstitit.

¶Eo ꝙ nulla esset causa mortis in me. Contradicentibus autem iudæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare. propter hanc igitur causam rogaui uos uidere & alloqui. propter spem enim israel. hoc est, propter spem quam habet populus israel, spem scilicet regni Messiæ.

¶Catena hac circundatus sum. ¶At illi dixerunt ad eum. Nos neq; līras accepimus de te a Iudæa, neq; adueniens aliquis fratrum nunciauit aut locutus est quid de te malum. Rogamus autem, a te audire quæ sentis. nam de secta hac notum est nobis quia. pro, quod, ubiq; ei contradicitur. Et est sermo de secta christianorum.

¶Quum constituissent autem illi diem, uenerunt ad eum in hospitium plurimi. pro, complures. Quibus exponebat,
K testificans regnum dei: suadensq; eis de Iesu ex lege Moysi & prophetis a mane usq; ad uesperam. Et quidem credebāt iis quæ dicebantur: quidam uero non credebant. Quumq; inuicem non essent consentientes, discedebant: dicente paulo unū uerbum qui. pro, quod, bene spiritus sanctus locutus est, per Esaiam prophetam. cap. vi. Ad prēs nostros, dicens. uade ad populum istum & dic. Aure. corporis. Audietis & non intelligetis. doctrinam euangelicam. Et uidentes uidebitis. signa & miracula. Et non perspicietis. Internam Iesu diuinam virtutem. ¶Incrassatum est

enim

enim cor populi huius Ecce meritum pœnæ antedictæ (vidilicet non intelligere nec perspicere incrassatio cordis: hoc est voluntatis occupacio ab effectibus propriis. ¶*Et auribus grauiter audierunt*. A
Inde prouenit malus auditus velud semisurdorum. Et est sermo de internis auribus & similiter de internis oculis quum subditur. ¶*Et oculos suos compresserunt*. ad non aut male videndũ. Totum ergo meritum ex eorum describitur voluntate. ¶*Ne forte*. pro, quando, *uideant oculis*. internis. ¶*Et auribus audiant*. internis. ¶*Et corde intelligant*. hoc est & cor applicent ad intelligendũ. ¶*Et conuertantur*. ad veritatem Euangelicam. Totum hoc effectus est meriti eorum, non intentus ab eis sed ex facto eorum interno prouveniens. ¶*Et sanem eos*. Iste dei effectus efficeretur si Iudæi non redderent seipsos indispositos ex supradicto affectu proprio. ¶*Notum ergo sit uobis quoniam*. pro, quod, *gentibus missum est hoc salutare dei: & ipsi audient. Et quum hæc dixisset exierunt ab eo Iudæi, multam habentes inter se quæstionem*. ¶*Mansit autem biennio toto in suo conductu*. pro, conducto. proculdubio hospitio. ¶*Et suscipiebat omnes*, tam Iudæos quàm Ethnicos.
¶*Qui ingrediebantur ad eum, prædicant regnum dei & docent quæ sunt de domino Iesu Christo cum omni fidutia sine prohibitione*. Explicat Lucas quod per totum biennium nullus inhibuit Paulo predicationem Euangelii in suo hospitio. Quid postea secutum sit, nescitur: nisi quantum ex epistolis pauli B
coniicere licet. Amen. Caietæ in die sacro Apostolorum Petri & Pauli. M.D.XL.

¶Commentariorum Thomæ de Vio caietani, cardinalis sancti xisti in quatuor Euangelista & Acta Apostolorum, per Ioannem Danielis. S.D.N. pp. pœnitentiarum ac authoris operis alumnum diligenter recognitorum, Finis.

colorchecker CLASSIC

calibrite